

પ્રથ્મો અને ઉત્તરો
૧૯૫૧-૫૩

શ્રી મા

૭૦૫

કુલ્લુઅારી ૨૧, ૧૯૭૮

ભારતમાં આગમન

માર્ચ ૨૮, ૧૯૭૪

મહાસમાધિ

નવેમ્બર ૧૭, ૧૯૭૩

૭૦મશતાબ્દી

કુલ્લુઅારી ૨૧, ૧૯૭૮

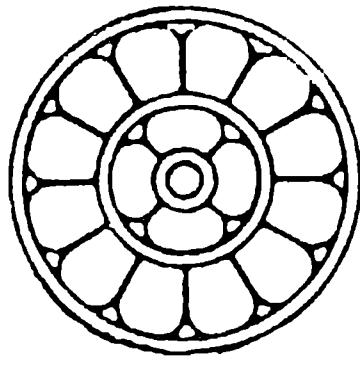
બુધવારનો કલાસ

પ્રશ્નો અને ઉત્તરો

૧૯૫૧-૫૩

શતાબ્દી ગ્રંથ

૫

શ્રી માતૃપદ્મા

પ્રક્રો અને ઉત્તરે

૧૯૫૧-૫૩

શ્રી ભાતાલ

અનુવાદક :

સુંદરમ्

આમીધર ભટ્ટ

શ્રી આરબિંદ સોસાયટી (શાખા)

અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૬

પ્રકાશક : શ્રી આરવિંદ આશ્રમ ટ્રસ્ટ વતી
શ્રી હસમુખ શાહ, શ્રી આરવિંદ સોસાયટી,
'સેન્ટર', પ્રિતમનગર, પણેલો ઢાળ, અમદાવાદ ૩૮૦૦૦૬

○

શતાબ્દી ગ્રંથ ૫

પ્રથમ આવૃત્તિ (શતાબ્દી આવૃત્તિ) ઓગસ્ટ ૧૯૭૮

પ્રત : ૧૦૦૦

કિલો : રૂ. ૩૬.૦૦

© શ્રી આરવિંદ આશ્રમ ટ્રસ્ટ : પોંડિચેરી

સ્થળાં :

- ૧ શ્રી આરવિંદ આશ્રમ સેલ્સ ઓમ્પોરિયમ, પ્રિતમનગર, પણેલો ઢાળ,
એલિસબિલ્ડિંગ, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૬.
- ૨ શ્રી આરવિંદ આશ્રમ સેલ્સ ઓમ્પોરિયમ, શ્રી આરવિંદ નિવાસ,
દાંડિયા, બજાર, વડોદરા
- ૩ SABDA, SRI AUROBINDO ASHRAM
PONDICHERRY 605 002.

મુદ્રક :

- ૧ પુ. નંબર ૧ થી ૧૨૦: ઈશ્ઠિત પ્રેસ, વડોદરા
- ૨ પુ. નંબર ૧૨૧થી: રાજરતન પ્રેસ, રખ્યાલ રોડ, અમદાવાદ

નિવેદન

શ્રી માતુવાણી શ્રોણીના આ શતાબ્દી ગ્રંથ પ માં શ્રી માતાજીના તા. ૧૮
ઓપ્રિલ ૧૯૫૧ થી તા. ૧૩ ડિસેમ્બર ૧૯૫૩ સુધીના વાર્તાલાપોનો સમાવેશ
કરવામાં આવેલો છે.

જૂન ૧૯૫૧થી માર્ચ ૧૯૫૫ના સમય દરમયાન કોઈ ‘પ્રશ્નો અને ઉત્તરો’
થયા ન હતા પરંતુ જેને “ભાગાંતરના વર્ગો” કહેવામાં આવ્યા છે તે વર્ગો શ્રી
માતાજી લેતાં હતાં. આ વર્ગોમાં શ્રી માતાજી શ્રી આરવિંદના કેટલાક ગ્રંથો કે
જેમાં “ધી આઈડિયલ ઓફ હ્યુમન યુનિટી” (માનવઓકૃતાનો આદર્શ), “ધી
હ્યુમન સાયકલ” (માનવ વિકાસચક્ક), “ધી લાઈફ ડીવાઈન” (દિવ્ય જીવન)નાં છેલ્લાં
છ પ્રકરણો અને “ધી સિન્થેસીસ ઓફ યોગ” (યોગ સમન્વય)ના અમુક ભાગનો
સમાવેશ થાય છે તેનું ફોન્ચમાં ભાગાંતર કરતાં. બાળકો સાથેના આ વાર્તાલાપોનું
કુમવાર રેકોર્ડિંગ કરવામાં આવેલું નથી.

શારીરિક શિક્ષા વિભાગની જુદી જુદી ટુકડીઓના અગ્રેસરોને આક્રમના
કિરંગણમાં સાંજના સમયે તાલીમ આપવામાં આવતી ત્યારે શ્રી માતાજી ત્યાં
હાજર રહેતાં હતાં. શ્રી માતાજી જ્યારે તે કસરતોનું નિરીક્ષણ કરવા બેસતાં ત્યારે
તેમની આજુભાજુમાં કેટલાંક બાળકો પણ આવીને બેસી જતાં. આ બાળકો
આગાઉ ૧૯૫૦-૫૧ના વાર્તાલાપો દરમયાન જે લોકો હાજર રહેતાં તેમના કરતાં
ધણાં નાનાં હતાં. આ નાનાં બાળકોએ શ્રી માતાજીને પ્રશ્નો પૂછવાના શરૂ કર્યો.
ધીમે ધીમે બાળકોની સંખ્યામાં વધારો થતો ગયો. તેથી શ્રી માતાજીએ તેમને દર
બુધવારે કલાસમાં મળવાનું રાખ્યું. થોડા સમય પછી શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ
પણ આ બાળકો સાથે આવવા લાગ્યા. આથી બુધવારના કલાસનો ઝૂમ નાનો
પુરવાથી છેવટે ખેગ્રાઉન્ડમાં મીટિંગો ભરાવા લાગી. આમ જેને આપણે ‘બુધવારના
વર્ગો’ કહીએ છીએ તે માર્ચ ૧૯૫૫થી નવેમ્બર ૧૯૫૮ સુધી ચાલ્યા.

૧૯૫૫ના પ્રથમ આઠ વાર્તાલાપો હાજર રહેલા કેટલાક શિષ્યોએ નોંધી
લીધા હતા અને બાકીના ટેપરેકોર્ડ કરવામાં આવ્યા હતા.

૧૯૫૭ના વાર્તાલાપો દરમ્યાન શ્રી માતાજી સામાન્ય રીતે તેમનાં પોતાનાં આગાઉનાં લખાણોમાંથી કેટલાક ફક્રાનું વાચન કરતાં અને તેના પર વિવરણ કરતાં અથવા તે વિષે કોઈ પ્રશ્ન પુછાય તો તેના જવાબ આપતાં આ ગ્રંથમાં જે મૂળ લખાણો છે તેમાંનાં મોટા ભાગનાં શ્રી માતાજીના ૧૯૨૮ના વાર્તાલાપોનાં છે. આ ૧૯૨૮ના વાર્તાલાપો અંગેજીમાં “કોન્વરસેસન્સ વીથ ધી મધર”, “વડ્સ ઓફ ધી મધર” તથા “કોન્વરસેસન્સ” આમ ત્રણ શીર્ષક હેઠળ પ્રગટ થયા હતા. ગુજરાતીમાં આ વાર્તાલાપો “શ્રી માતાજીની વાણી” પુસ્તકરૂપે પ્રગટ થયા છે અને છેલ્લે શ્રી માતૃવાણી શતાબ્દી ગ્રંથ ઉમાં “પ્રશ્નો અને ઉત્તરો ૧૯૨૮” તરીકે લેવામાં આવ્યા છે.

આ શતાબ્દી ગ્રંથ પણ માંના તા. ૭ ઓક્ટોબર ૧૯૫૭ સુધીના ધાણાખરા વાતાલાપો શ્રી અરવિંદ ગ્રંથમાળાના ‘વાર્તાલાપો’ ગુરુચ્છ ૧, પુસ્તક પણ તથા ગુરુચ્છ ૨, પુસ્તક ૧, ૨, ૩ માં પ્રસિદ્ધ થયેલા છે.

શ્રી માતાજીનાં આ અમૃત વચ્ચેનો સૌ વાચકોના જીવનમાં પ્રકાશ પાથરે એ જ પ્રાર્થના.

અનુક્રમ

૧૯ ઓપ્ઝિલ ૧૯૫૧	<p>માગણીઓ અને જરૂરિયાતો : “માનવ પ્રકૃતિ” ‘આહું’નો વિલય. ખોરાક : તમસ, નૌવેદ્ય. પ્રકૃતિનું પરિવર્તન : પ્રાણમય, મનોમય. “શરીરનો યોગ” : કોષાળુઓની ચેતના.</p>	૧
૨૧ ઓપ્ઝિલ ૧૯૫૧	<p>યોગ કરવાની શરતો વિષે શ્રી આરવિંદનો પત્ર. ૧૧ આભીષ્ટા, તપસ્યા, સમર્પણ. નિમ્ન પ્રાણ : જૂની ટેવો; “પૂર્વગ્રહો”. પ્રસંદગી અને બેવડા જીવન વિષે શ્રી આરવિંદ. “પુરાણું ફારસ”; આંતરિક સાક્ષાત્કાર અને બાહ્ય પૂરિવર્તન.</p>	૧૧
૨૩ ઓપ્ઝિલ ૧૯૫૧	<p>લક્ષ્ય અને માર્ગ. ઉંઘવાની રીત : હળવા થણું. વિરોધી શક્તિઓ : સત્યનિષ્ઠાની કસોટી. વેદના અને મૃત્યુ પ્રત્યેનું વલણ.</p>	૨૨
૨૬ ઓપ્ઝિલ ૧૯૫૧	<p>“પાછા ન ફરી શકાય તેવું રૂપાંતર”. ૨૮ દિવ્ય શક્તિ : “આનંદપૂર્ણ આધીનતા”, સર્વાંગીણ ત્યાગ. આત્મસમર્પણ; સંપૂર્ણપણે આત્મભાન ભૂલી જવું; કામ.</p>	૨૮
૨૮ ઓપ્ઝિલ ૧૯૫૧	<p>વ્યક્તિત્વાત્ પ્રયત્ન, તમસ, આગસ. સક્રિય અને સ્થાયી શક્તિ. મૂર્ખાઈ; ચૈત્યસ્વરૂપ અને બુદ્ધિ. તત્ત્વજ્ઞાનો : જુદી જુદી “ભાષાઓ”, સૃષ્ટિસર્જન વિષેની તર્કપ્રાણાલિઓ. પોતાનાં સ્વરૂપ અને કર્મનું સમર્પણ.</p>	૩૭

૩ મે ૧૯૫૧	ધન અને તેનો પ્રભુ માટે ઉપયોગ; પ્રશ્નો. કામના ઉપર કાબૂઃ વ્યક્તિત્વાતે આને સામૂહિક પરિવર્તન.	૪૭
૫ મે ૧૯૫૧	જરૂરિયાતો આને કામનાઓ. વિવેકઃ સત્યનિષ્ઠા આને સત્ય દર્શન. મંત્ર આને તેના પ્રભાવ. “કર્મ કરતાં લક્ષ્ય”ઃ સેવા કરવી, પ્રભુ ઉપર નિર્ભર રહેલું.	૫૭
૭ મે ૧૯૫૧	કમિક સ્તરો. પરાત્પર, વિરાટ, વ્યક્તિત્વપુરુષ પ્રભુ. પરમશક્તિ આને સૃષ્ટિ. શબ્દાની, ભાષાની અધૂરપ.	૬૭
૧૧ મે ૧૯૫૧	મહાકાળી આને કાલી. આવતાર આને વિભૂતિ. સ્વરૂપની સર્વ આવસ્થાઓ પાછળ સચિચદાનંદ. સંકલ્પશક્તિનું સામર્થ્યઃ દિવ્ય સંકલ્પને જીવાણે.	૭૧
૧૨ મે ૧૯૫૧	મહાલક્ષ્મી આને જીવનમાં સૌંદર્ય. મહાસરસ્વતી; “સચેતન હસ્ત”. ધૂન આને ગરીબાઈ.	૭૮
૧૪ મે ૧૯૫૧	ચાન્સ; શક્તિઓની લીલા. શાંતિઃ આપાયેલી આને ગુમાવેલી. અહંકારનો વિલય.	૮૧
૧૮ માર્ચ ૧૯૫૨	વિરલ સંકેતપૂર્ણ ક્ષણોઃ ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે સંપર્ક. ૮૭ “સ્વરૂપોનાં કુટુંબો”ઃ લોકો શા માટે સહકાર કરવા ઓકઠા મળે છે. આક્રામની ઓક સન્નારીની મુલાકાતઃ ચૈત્યસ્વરૂપ બાધ્ય હેતુઓને સાધનરૂપે ઉપયોગમાં લે છે.	૮૭

૨૫ માર્ચ ૧૯૫૩	કામનાઓને સંતાડવા માટે પ્રભુનો ઉપયોગ. સત્યનિષ્ઠાઃ મુશ્કેલ પરંતુ અસરકારક. સાચી જ્યોતિ.	૮૧
૧ ઓપ્ઝિલ ૧૯૫૩	મહત્વાકંક્ષાઃ એક કોરી ખાનારો કીડો. “સ્વરૂપમાં સમરસતા” આને વિવિધ વ્યક્તિત્વાઓ. સંકેતસ્થાન અથવા ચૈત્યદર્શણ.	૮૪
૮ ઓપ્ઝિલ ૧૯૫૩	માનવજાતિની સેવા આને પ્રભુને અર્પણ. “મારી જત” એટલે કોણ? કામનાઓ આને તેમનાં રૂપઘડતરો. વિચારની, પ્રાર્થનાની શક્તિ. “તમારો વિજય” વિશ્વને લાભ.	૮૮
૧૫ ઓપ્ઝિલ ૧૯૫૩	દિવ્ય શક્તિઓને બેંચવાની કિયા. સત્યનિષ્ઠાનો અભાવ પોતે જ શિક્ષા. “સમતાનો પાયો”.	૧૦૯
૨૨ ઓપ્ઝિલ ૧૯૫૩	નિદ્રા આને સ્વરૂપનોઃ મનની શાંતિ.	૧૧૨
૨૯ ઓપ્ઝિલ ૧૯૫૩	સ્વરૂપનોની જોડવણી. પ્રાણીમય સ્વરૂપમાં ધા આને માંદગી. સ્વરૂપનોની પ્રતીકાત્મકતા. વ્યક્તિત્વગત સ્વરૂપ-કલ્પના. મૂર્ખતા આને મિથ્યાભિમાન. ધર્મો, સત્ય, ચેતના.	૧૧૪
૬ મે ૧૯૫૩	ચૈત્યસમૃતિ. પુનર્જંત્મઃ વાર્તાઓ. સ્વર્યં લેખન, પ્રેતાવાહન. સ્વરૂપનો. સર્વની ચાવીઃ પ્રભુનો સંપર્ક.	૧૨૧

૧૩ મે ૧૯૫૩	બનાવટી ધ્યાન. પલાયનવૃત્તિ અને પ્રકૃતિનું પરિવર્તન. સાચું ધ્યાન, સાચી વિનમ્રતા. સંકદ્ય, ચોકાગ્રતા, પ્રથતન : સક્રિય સમર્પણ. પૂર્ણકરણ બનવું, પ્રગતિ. કંટાળો.	૧૩૨
૨૦ મે ૧૯૫૩	અર્પણ અને સમર્પણ. ભૂલો અને સત્યનિષ્ઠાનો અભાવ. આભીષ્ણાની જવાણા : આત્માર્પણ. અન્ય શક્તિના સાધનરૂપે ચૌત્યસ્વરૂપ. ઓક સૂક્ષી રહસ્યવેતા સંગીતકારની વાર્તા.	૧૪૪
પરિથિષ્ટ	શ્રી આરવિદની ઓક ફ્રેચ વૈજ્ઞાનિક શિષ્ય સાથે વાતચીત.	૧૫૮
૨૭ મે ૧૯૫૩	સંગીત : ઉદ્ભવસ્થાન અને પ્રકાર. પ્રેરણા અને કલાકૌશલ્ય. વ્યક્તિભાવ, વિયોગ, આચેતના. ઉપાય : ફરી સભાન બનવું. સૌ ઓક જ વસ્તુને સ્પર્શ છે. અન્યને સમજવું (વાણીથી પર) સંગીતનું મુળ; મેધાવી. ભારતીય અને યુરોપનું સંગીત. પ્રભુનું શુદ્ધ દર્શન અને મનોમય રચનાઓ. વસ્તુઓનું સ્પષ્ટિકરણ : આખું વિશ્વ જરૂરી. કેવળ પ્રભુનું જ આસ્તિત્વ છે. કલાનું મૂલ્ય. કામ અને સાક્ષાત્કાર.	૧૬૨
૩ જૂન ૧૯૫૩	નિયતિ અને સ્વતંત્રતા. જુદી જુદી ભૂમિકાનાં રૂપઘડતરો. વસ્તુઓની નિયતિનો માર્ગ પ્રાર્થના વડે બદલી શકાય છે.	૧૮૦

આપણને કર્મ કરતા કરવા માટે, પ્રકૃતિ
સ્વતંત્રતાનો જ્યાલ ઉભે કરે છે.
દિવ્ય કરુણા અને કર્મ.
જાહુઈ શક્તિની, પ્રાપ્ત માટે આભીષ્ઠા
અને પ્રાર્થના.

૧૦ જૂન ૧૯૫૩	<p>વિરોધીશક્તિઓના હુમલા અને મનુષ્યનો પ્રતિભાવ. વળગાટના દાખલાઓ; પરિવર્તનનો ઈનકાર. અસત્યનો આસુરઃ “રાષ્ટ્રોનો આત્મા”. પ્રાણમય ભૂમિકાનાં સત્ત્વો. મનુષ્ય તેની પૃથ્વીનું રૂપાંતર કરશે. મન અને પ્રાણનું સાચું કાર્ય. વિરોધી શક્તિઓના હુમલાની પરખ: સત્યનિષ્ઠા, આત્મનિરીક્ષણ. શીખવા અને સમજવા વિષે. શિક્ષણ વિષે: કાર્યસૂચી બનાવવા વિષે, કેળવણીની પદ્ધતિ વિષે.</p>	૧૮૮
૧૭ જૂન ૧૯૫૩	<p>બુદ્ધિનું કાર્ય: વિચારો અને વિચારોની રચનાઓ. મૃત્યુનું કારણ. પૂર્ણિતામાં વિકાસ.</p>	૨૦૫
૨૪ જૂન ૧૯૫૩	<p>પ્રાણની શક્તિ. ભયનું કારણ અને ઉપાય. શરીરની સ્વયંસર્વરણા. આળસ અને કામ વિષે. માંદગીનાં કારણો અને ઈલાજો. સમયને જીતવા માટે ઓકાગ્રતા. શાળામાં કાર્ય: મનની વ્યવસ્થા. વિજ્ઞાન અને કલા.</p>	૨૧૫

૧ જુલાઈ ૧૯૫૩	સ્વર્ગ, જમપુરી, શાક્ષત નર્ક. કલ્પના, ઓક રૂપવિધાયક. કલ્યાણકારી રૂપોની શક્તિ; સાજ કરવું. મૃત્યુ પછી કચાં? સ્વરૂપમાં ઓકસૂત્રના. મૃત્યુ આને આહિનના “સત્ત્વો”. મરવાની “સંમતિ”.	૨૨૮
૮ જુલાઈ ૧૯૫૩	પ્રાર્થના આને આભીષ્ટા. દુષ્ટેચછા : બૂરો વિચાર ઓટલે બૂરું કર્મ. આશુભનું કારણ આને ઉપાય. પ્રાણીઓ : જીવજંતુઓનો પ્રાણમય ઉદ્ગમ. ખાવાની કામના, “પ્રેમ”ની આભિવ્યક્તિ. સહજપ્રેરણા; પ્રકૃતિમાં ચેતના. ચેતનાની વિશાળતા.	૨૪૩
૧૫ જુલાઈ ૧૯૫૩	વહેમો. ધાર્મિક નિયમો આને આરોગ્યશાસ્ત્ર. વિરોધી શક્તિઓની પરખ; તેમના હુમલા. સત્યનિષ્ઠ આભીષ્ટા આને કસોટીઓ. પ્રભુ ઉપર રોપેલા માનસિક ઘયાલો. પ્રભુના કાય માટે ધનનું દાન. પ્રભુ આને તેમની સૂષિટ. પરિવર્તન માટે પ્રાર્થના.	૨૫૭
૨૨ જુલાઈ ૧૯૫૩	રક્ષણને લીધે વિરોધી શક્તિઓ, અકસ્માતો, વગેરેનું નિવારણ. ભયને કારણે આવતી માંદગી, આકસ્માતો. મનોમય, પ્રાણમય, શારીરિક ભય. દરેક કસોટી પ્રભુની કરુણાની સાબિતી. માંદગી : નૈતિક અવસ્થા વધુ આગત્યની. માંદગી : કારણો : આસમતુલા. અંગાગત આને શારીરિક કિયાગત આસમતુલા. સ્વરૂપના સર્વે ભાગોમાં સમતુલાની જરૂરિયાત.	૨૬૮

ગ્રહણશીલતાનો આભાવ — “રેતીનો કણ”.
 માંદગીનાં અંતર્ગત કારણો શોધવાં, એના કિટાણું નહિ.
 માંદગીનાં બાધ્ય કારણો : ચેપી આંદોલનો, ઈ.
 હુમલાઓ : મેલી વિદ્યા.
 પૃથ્વીના વાતાવરણમાં નાનાં પ્રાણમય સર્વો.
 કિટાણુંઓની ઉત્પત્તિ : વિઘટનની શક્તિઓ
 જપાનમાં રોગચાળો.
 લોહી તરસ્યાં સર્વો.
 માંદગીનો ઈલાજ.
 આધ્યાત્મિક શુદ્ધિ.
 જીવનમાં વિશ્વાસ : બાળકો.

૨૫ જુલાઈ ૧૯૫૩ જુદી જુદી ભૂમિકાઓ ઉપરની ઘટનાઓ. **૨૮૪**
 “ભારતની સ્વતંત્રતા” : શ્રી માતાજીનું ભવિષ્ય દર્શન.
 શક્યતાઓ; ઘટનાઓનો વ્યુત્ક્રમ; આમંગળની
 આગાહી કરતાં સ્વરૂપો.
 પરિવર્તનની શક્યતાની કક્ષાઓ; હસ્તક્ષેપ.
 સાચી રીતે સમજવા માટે વैશ્વિક ચેતનાની
 અનિવાર્યતા.
 “વ્યક્તિગત પ્રયત્ન”.
 પોતાની જાતનો પડદા ઉપર પ્રક્ષેપ, આવલોકન,
 વ્યવસ્થા.
 “તું તારી જાતને જાણ”, શીખનું, આત્મખોલાજ.
 અસ્તિત્વનું કારણ; પોતાના ભાવિના સ્વામી બનનું.

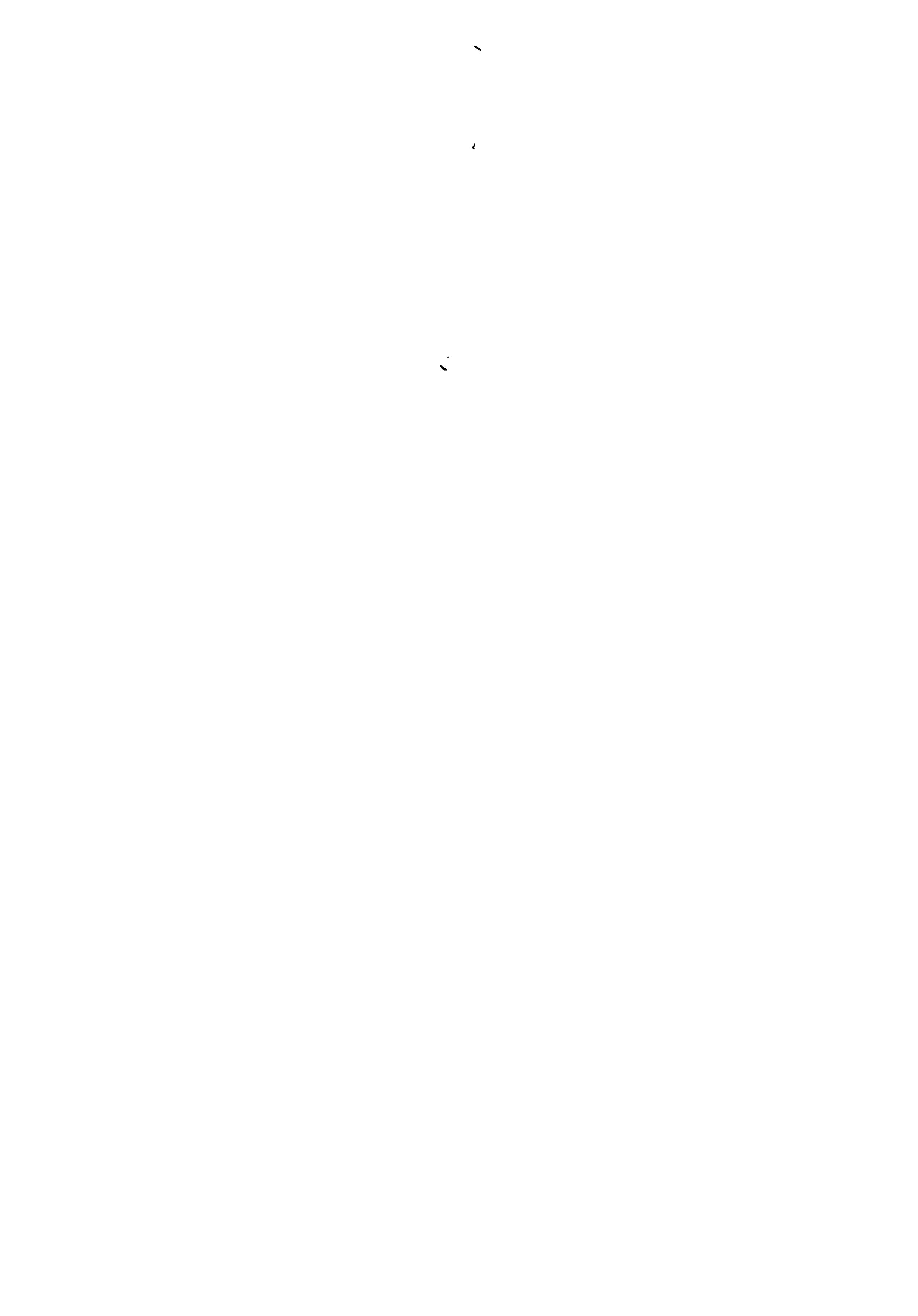
૫ ઓગસ્ટ ૧૯૫૩ ચૈત્યસ્વરૂપની પ્રગતિ, પુનર્જીવન.
 ચૈત્યસ્વરૂપ વિષે સભાન લોકોની પ્રગતિ.
 આવિભાવ અને પ્રગતિ.
 પ્રેરણા; ગ્રહણશીલતા, પરિવર્તન.
 મન, પ્રાણ, શરીરની પ્રગતિ.
 મન દરેક વસ્તુને પુરવાર કરે છે; ચૈત્ય જાણે છે.
 સંકલ્પ અને આવેગ. “આ છેલ્લી વાર કરું છું.”
 આવેગની સક્રિય આલિવ્યક્તિ.

શૈત્યસ્વરૂપ દ્વારા દેહધારણ.

શૈતસિક વિકાસ : કર્મ.

૧૨ ઓગસ્ટ ૧૯૫૩	આત્મતાદાત્મ્ય વડે લોકોને જાળવા. જ્ઞાનની પદ્ધતિઓ. ઓકાગ્રતા, આરપાર પસાર થવું. ચેતનાની વિશાળતા; પ્રગતિ. આત્મતાદાત્મ્યની ઘટના; પેરીસના નાટ્યગૃહની વાર્તા. પ્રભુનું જ્ઞાન : તાદાત્મ્ય એ જે ઓકમાત્ર માર્ગ. ઓકાગ્રતા, ઓકબિંદું, ધારણ કરવું. પ્રકૃતિમાં સર્વ પ્રકારની શક્યતાઓનું અસ્તિત્વ; કોઈ બે વસ્તુઓ ઓકસરખી નહિ.	૩૨૮
૧૯ ઓગસ્ટ ૧૯૫૩	વૃક્ષોમાં અને પ્રાણીઓમાં આભીષ્ઠા. સર્વ વસ્તુઓમાં દિવ્ય હાજરી. રત્નો (પથરો) શક્તિઓનો સંગ્રહ કરી શકે છે, તેમનો ઉપયોગ. આદાન-પ્રદાન : મર્યાદાને કારણે પ્રાપ્ત અને પુરિગ્રહની કામના. જેટલું વધુ આર્પણ કરો તેટલો વધુ વિકાસ. વિરોધી શક્તિઓની આસરને લીધે વિનાશ કરવાની અને બગાડવાની વૃત્તા. સાચા વીર બનવું. પ્રભુકૃપામાંની શક્તા જ્યોતિના પુનરાગમન માટે સરળતા ઊભી કરે છે.	૩૪૧
૨૬ ઓગસ્ટ ૧૯૫૩	પ્રેમનો સ્નોત. સાચો પ્રેમ અને તેની વિકૃતિઓ. પ્રાણીઓનો મનુષ્યો માટે પ્રેમ. શૈત્યચેતના; બુદ્ધ અને ગણુતરી. પુષ્પોમાં “પ્રેમ”, રત્નો (સ્ફુર્તિકો), પ્રાણીઓ.	૩૫૦
૨ સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૩	ધર્મ અને આધ્યાત્મક ચેતના. નાત-જાત. ઉત્કાંતિની ગતિ; સંસ્કૃતિઓના ઇતિહાસ. પ્રકૃતિની લીલા; તેના સહકારની જરૂર.	૩૬૧

૮ સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૩	દિવ્ય શક્તિ દ્વારા કરણની પસંદગી. મન અને પ્રાણની પ્રગતિ. પ્રાણનું રૂપાંતર. ચૈત્ય તત્ત્વ સાથે સંપર્ક; વીર પુરુષો. પ્રાણ, સર્વશક્તિમાન કરણ. નિરાશા, પ્રાણ જ બધી મોટી કિયાઓના મૂળમાં પ્રાણની શક્તિ.	૩૬૯
૧૬ સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૩	શરીરની ગ્રહણશીલતા. સ્થૂલ જગતની જકડામણ. મૃત્યુ પછી પણ પાર્થિવ વાતાવરણમાં રહી જતી કેટલીક સુવિકસિત ઈન્દ્ર્ય-શક્તિઓ. ચૈત્યસ્વરૂપનો નવો જન્મ; અધિમાનસ સ્વરૂપ સાથે તદાકાર થઈ જવાની ઘટના. પ્રગતિ અને યુદ્ધો; અતિકાય બળો. યોગની શક્તિ દ્વારા શરીરની આકડતાનું નિવારણ. ચેતનાનો વિકાસ : પુનર્જન્મ. ચેતના અને સમરણશક્તિ. તમે સૌ ઓક પ્રચંડ આંદોલનોના સમુદ્રમાં વસો છો.	૩૭૮
૨૩ સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૩	ભૌતિક જગત : વૈશ્રિક ગતિઓનું પ્રતીક. પ્રાણીઓમાં માંદગી. વિશ્વ : પોતાની પુંછડી કરડતો સર્પ. પૃથ્વી : વિશ્વનું ઓક કેન્દ્રીભૂત સ્વરૂપ. “અશુભ પુરુષ”. પ્રકાશિત પૃથ્વીની શ્રી માતાજીની અનુભૂતિ.	૩૮૨
૩૦ સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૩	પૃથ્વીનો સમરણ ભંડાર અતિમાનસનું રાજ્ય— જયાં અન્ય યોગો આટકે છે ત્યાંથી શ્રી આરવિંદનો યોગ શરૂ થાય છે. સાક્ષાત્કારવાન પુરુષો ધાર્ણી વાર આકર્ષ અને બિન-મુલાયમ હોય છે.	૩૮૯

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

“ ને બોકો આ યોગ વિષે પૂરેપૂરા ગંભીર હશે અને પ્રભુની અંદર પોતાના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરવા માટે પોતાના નાનકડા અહંનો અને અહંની માગણીઓનો સર્વથા બોધ કરી દેવા માટે તૈયાર હશે તેઓ જ આ યોગને છેવટ સુધી કરી રાક્ષે. સાધક એક હળવી યા તો શિથિબ મનોદશા રાખીને આ યોગ કદી પણ નહિ કરી શકે. કારણ કે આ યોગ ઉપાદેલું કામ ઘણી જ ઉચ્ચ કક્ષાનું છે અને ધાર્યાં જ કઠળું છે; નિમ્ન પ્રકૃતિની વિરોધી શક્તિનો, સાધક તરફથી તેમને બેશ પણ સંમતિ મળે યા તો સાધકમાં કેઠ નાનામાં નાનું છિક્ક પણ ખુલ્લું થાય તેનો લાભ બેવા માટે તૈયાર જ બેઠેલો છે. આવા કાર્ય માટે એક અંડ અને અત્યંત તીવ્ર અભીષ્ટા અને તપસ્યા જરૂરનાં છે. વળી જો સાધક એક દુષ્ણયેલી અને અધીરી મનોદશા સેવતો સેવતો પોતાના માનવ-મનના વિચારોને જ સાચા ટેરવવાનો આગ્રહ રાખશે, યા તો જેને સામાન્ય રીતે માન-વસ્વભાવના નામ હેઠળ ચલાવી બેવામાં આવે છે તે પોતાની પ્રકૃતિના સૌથી નીચલા ભાગની માગણીઓ, વૃત્તિઓ તેમ જ હક-દાવાઓને જણીબૂલ્યને જો દૂસ્તી લગામ આપ્યા કરશે તો પણ આ યોગ કદી નહિ થઈ શકે.

(શ્રી અરવિંદ, ડૉ. નાના યોગ, ભા. ૨, પુસ્તક ૨, પાન ૪૧૦)

શ્રી માતાજી : આ વસ્તુ બધા બોકો જણે છે; ને બોકોને પોતાની કાર્યપદ્ધતિમાં અથવા જીવન જીવાની રીતમાં કેઠ જતનો ફેરફાર નથી કરવો હોતો એ બોકો હમેશાં આમ જ કહે છે, “ અહું, તમે શી આશા રાખી શકો, માનવસ્વભાવ એવો જ હોય. ” જેને “ ઈરાદાપૂર્વક કરવામાં આવતું લાલન ” કહેવાય છે તે આ વસ્તુ છે. ખરી રીતે, આપણે આપણા માર્ગમાં આવનાર નિર્જિતાઓ અને કઠિનાઈઓ વિષે સભાન થવું જોઈએ એને બદલે આપણે “ અહું, એમાં આપણાં કશું ન ચાલો. માનવસ્વભાવ જ એવો છે, ” એમ કહીને આપણે તેમને વાજબી ઢરાવીએ છીએ. આપણી ઈચ્છા કરો ફેરફાર કરવાની કે બદલવાની હોતી નથી અને આપણે જેમ કરતા હોઈએ એમ કર્યે જવાની ઈચ્છા હોય છે. આપણી ‘અંદર આપણી’ માગણીઓનું ઈરાદાપૂર્વક લાલન ભરપૂરપણે થયેન્નાં હોય છે. કારણ કે માનવની નિમ્ન પ્રકૃતિ તો હમેશાં વસ્તુઓની માગણીઓ કર્યે જ જતી હોય છે. એ કહે છે, “ આ તો જીવનની

જરૂરિથાતો છે, આ વસ્તુ વિના તો મારે ચાલે જ નહિ ” પછી એમાં ભણે છે અંધ્ય પ્રેરણાઓ—પોતાની આત્મરતિ માટેની એક પ્રકારણી અંધ્ય પ્રેરણા—અને છેતરામણીઓઃ આપણા સ્વરૂપનો નિમ્નભાગ એમ માગણી કરે છે કે જીવનમાં એની ઘણી મોટી અગત્ય છે અને એને પોતાને જેની જેની જરૂર લાગે એ બધું અને આપણું જોઈએ, નહિ તો એ જીવી નહિ શકે; એ ભારપૂર્વક જણાવે છે કે જીવનમાં એની એકલાની જ અગત્ય છે, વળે વળે. આ બધી અંધ્ય-પ્રકાશિત, અશાનભરી કિયાઓ, અને જૂની રીતે જીવન જીવાનું ચાલુ રાખવા માટેનાં બહાનાંઓને વિદેશીને જ સર્વ પ્રકારનાં વિના ઊભાં થાય છે : આ બધાં ગુસ્સે થઈને ભભૂતી ઊઠી એમ કહે છે, “ આપણે બીજી શી આશા રાખીએ, આમાં આપણું કાંઈ ચાલે જ નહિ, ” અને પોતે જ કાંઈ વસ્તુ કરે છે તે એમ કહીને જ કે “ અરે, આ તો માનવ—સ્વભાવ જ એવો છે, ” અને પછી બધી પોતે વસ્તુઓને વાજબી ઠરાવવા એમ કહે છે, “ શું થાય, લોકો જ એવા છે. એમાં આપણે કંઈ કરવાપણું રહેણું નથી. ” લોકોમાં એવો એક જૂનવાણી જ્યાબ છે કે આપણે અમુક પ્રકારની પ્રકૃતિ સાથે વિદેશીને જ જન્મીએ છીએ અને ગમે તે રીતે આપણે એની સાથે મેળ પાડી લેવાનો રહે છે, કારણ કે આપણે એનું પરિવર્તન કરી શકીએ તેમ નથી.

એટલે શ્રી અરવિંદ આપણને કહે છે કે જો તમે તમારી પ્રકૃતિને બદલી ન શકતા હો તો યોગ કરવાની તકલીફ લેવાની જરૂર નથી, કારણ કે યોગ કરવાનો હેતુ જ પ્રકૃતિને બદલવાનો છે, નહિ તો પછી એનો કોઈ અર્થ નથી.

ભાગુક : જ્યારે વ્યક્તિનો લધુ અહંકાર નાશ પામે ત્યારે વ્યક્તિ પોતે સીધેસીધી “ પોતાની જતને ભગવાનમાં રહેલી ” ન અનુભવી શકે ?

શ્રી માતાજી : પણ એમ તો તમે તમારો લધુ અહંકાર પૂર્ણપણે નાભૂદ કરો તે પછેલાં પણ તમે તમારી જતને ભગવાનની ચાંદર આવી રહેલી અનુભવી શકો છો, કારણ કે, પોતાનો ક્ષુદ્ર અહંકાર નાભૂદ કરવો નાચીસુની વાત નથી !

ભાગુક : પણ તો એ કેવી રીતે થઈ શકે ?

શ્રી માતાજી : કેવી રીતે થઈ શકે ? અહંકારનો નાશ કરી રીતે કરવો ?—પ્રથમ તો એ કે તમારામાં એમ કરવાની ઈચ્છા હોવી જોઈએ, અને એવા બહુ શોઢ લોકો ઢોય છે જે એમ કરવા માગતા હોય. અને એ લોકો ભરાભર એમ જ કહે છે, એ લોકો જે રીતે જીવે છે તેને એ લોકો એમ કહીને વાજબી ઠરાવે છે કે “ મારું ઘટતર જ એ રીતનું છે, મારાથી બીજી રીતે તેમ કરીને વર્તી શકાય ? અમે પછી, જો હું આ વસ્તુને બદલું, પેલી વસ્તુમાં પરિવર્તન કરું અથવા એના વિના ચલાવી લઉં અથવા પેલી વસ્તુનો ત્યાગ કરું, તો તો પછી મારું અસ્તિત્વ જ ન રહે ! ” અને જો કોઈ માણસ કદાચ

આ વસ્તુ ખુલ્લી રીતે ન કહેતો હોય તો પણ એના વિચારો તો એ રીતના જ હોય છે. અને આ બધી નાની નાની કામનાઓ, આ બધા નાના આત્મસંતોષો, નાનાં નાનાં પ્રતિકર્ષો, જીવન જીવાની આ બધી પદ્ધતિઓ, લોકો તેમને વળગી રહે છે—નેરપૂર્વક વળગી રહે છે—માણસો તેમને ચોંટી રહે છે, તેઓ એ વસ્તુઓ જરી કરવા તૈયાર નથી હોતા. મેં એવા સેંકડો કિસ્સાઓ જેયા છે જેમાં કોઈ વ્યક્તિની મુશ્કેલી દૂર કરવામાં આવી હોય (અમૃત પ્રકારની શક્તિનો પ્રોગ કરીને અમૃત મુશ્કેલી દૂર કરવામાં આવી હોય છે) પરંતુ થોડા દિવસ પછી એ જ ભાઈ એને ઉત્સાહપૂર્વક પાછી વાયે છે! એ એમ કહે છે, “પણ એના વિના હું આગળ જવી શકું તેમ નથી?” હું એવા માણસોને ઓળખણું છું કે જેમને બગલગ સ્વાભાવિકપણે મળી હોય તે રીતે મનની નીરવતા આપવામાં આવેલી પણ એ લોકોએ સ્થિતિથી એટલા બધા હલકી ગયા કે એક બે દિવસ પછી આવેને મને પૂછવા લાગ્યા : “મારું ખસી ગયું તો નથી ને?” —કારણ કે એમનું મનરૂપી ધોંત્ર આખો વખત ચાલ્યા કરતું ન હતું...તમને એની કલ્પના નહિ આવે, તમને ખબર નથી કે આ નાના સરખા અંભાવથી પોતાની જતને જુદી પાઢવી કેટલી બધી મુશ્કેલ છે. એ નાનો સરખો હોવા છતાં માર્ગમાં કેટલી બધી અડયણો ઊભી કરે છે. એ એટલા બધી સૂક્ષ્મ હોવા છતાં કેટલી બધી જગ્યા રોકી બેસે છે. એ ધારી મુશ્કેલ વસ્તુ છે. કેટલાક બહુ જ જાણીતા પ્રયાગોએ તમે એને હડસેલી મૂકી શકો છો; દાખલા તરીકે, કોઈ સારી વસ્તુ આપવામાં આવતી હોય એને કોઈ માણસ એને પહેલી પ્રામ કરવા માટે ખસી જય જરૂર પડે તો પોતાની સાથેના માણસને બાજુએ હડસેલી દઈને પણ આગળ વધે (સામાન્ય જીવનમાં આણું ઘણીવાર બને છે) ત્યારે તમે એ વસ્તુ વિષે સ્પષ્ટ રીતે સભાન બનો છો કે આમ વર્તનું એ કંઈ બહુ સારી રીતભાત નથી. એટથે પછી તમે તમારામાંની એ રીતની પરિપક્વતાઓને દબાવી દેવા લાગો છો, એ માટે તમે ભારે પ્રયત્ન કરો છો—અને તમને ખૂબ આત્મતુછિ પ્રામ થાય છે: “આપણે સ્વાર્થી નથી, ને કંઈ સારું હોય એ આપણે તો બીજાઓને જ આપીએ છીએ. આપણે એ પોતાને માટે જ રાખી મૂકતા નથી,” અને પછી તમે કૂલાઈ જાઓ છો. અને એ રીતે તમે એક રીતના નૈતિક અહંકારથી ભરાઈ જાઓ છો, પણ એ તો પેલા સ્થૂલ અહંકારથી પણ વધુ ખરાબ વસ્તુ હોય છે. કારણ કે એ રીતનો અહંકાર પોતાની ઉચ્ચતા માટે સભાન હોય છે. અને પછી કેટલાક એવા લોકો પણ હોય છે જેમણે સર્વ વસ્તુઓનો ત્યાગ કર્યો હોય છે, બધી વસ્તુઓ છોડી દીધી હોય છે, પોતાનાં કુઠુંબાનો ત્યાગ કર્યો હોય છે, પોતાની સંપત્તિ વહેંચી મારી હોય છે, એકાંતમાં ચાલ્યા ગયા હોય છે, ત્યાગીનું જીવન જીવતા હોય છે અને એ લોકો પોતાની જતની ઉત્તમતા વિષે ભધ્યકર રીતે સભાન

હોય છે, તેઓ પોતાની આધ્યાત્મિક વિશાળતાના શિખર ઉપરથી સામાન્ય માનવ જાત પ્રત્યે તુચ્છતાની લાગણીપૂર્વક જુઓ છે—અને આ લોકોમાં એવો દુદ્દળ અહંકાર હોય છે કે જો અનેના ભાગીને ભૂકા ન કરી નાખવામાં આવે તો એ લોકો કદ્દી પણ, કદાચિ, પ્રભુનાં દર્શન પામી શકે નહિ. એટબે એ એટલું બધું સહેલું કામ નથી અને માટે ઘણા લંબા સમય લાગે છે. અને મારે તમને કહેવાનું જોઈએ કે આ કામ થઈ જાય ત્યાર પછી પણ અને ફરી ફરીને કરતા રહેવાનું રહે છે.

બૌનિક રીતે જવાને માટે આપણે—કમનસીબે—ખાનું પડે છે. કમનસીબે, કારણ કે જોરાકની સાથે દરરોજ અને સતતપણે આપણે આપણી અંદર ભયંકર પ્રમાણમાં અચેતના, તમસ, ભાર અને જડના, ગ્રહણ કરતાં રહીએ હીએ. આપણાથી બીજું કાંઈ થઈ શકે તેમ પણ નથી હોનું—તિવાય કે આપ સતત, અવિરતપણે, પૂર્ણપણે સભાન રહીએ અને જ્યારે પણ આપણા શરીરમાં કોઈ તત્ત્વ દાખલ થાય ત્યારે આપણે એના ઉપર કાર્ય કરીને એમાંથી જે કાંઈ હળવું હોય, તેને તારવી લઈએ અને બીજું જે કાંઈ આપણી ચેતનાને અપ્રકાશની સ્થિતિમાં મૂકે તેવું હોય તેનો ન્યાગ કરી દઈએ. જમતાં પહેલાં પોતાનું જોજન ભગવાનને નૈવેદ્ય કરીને વેવાની ધાર્મિક પદ્ધતિનો મૂળ અને બુદ્ધિગમ્ય ખુલાસો આ છે. જમતાં જમતાં વ્યક્તિત એવી અભીષ્ટા સેવે છે કે એ પોતાના લધુ માનવ અહંકાર માટે જોરાક લેતો નથી પણ પોતાની અંદર રહેલી ભાગવત ચેતનાને અર્પણ કરવા માટે તે બે છે. બધા યોગોમાં, સર્વ પ્રકારની ધાર્મિક પ્રણાલિકાઓમાં આ વસ્તુને ઉત્તેજન આપવામાં આવે છે. જોરાકની વસ્તુ પાછળ રહેલી ચેતનાનો સંપર્ક સાધવા અને દરરોજ, સતતપણે આપણને અભર પણ ન પડે એ રીતે આપણી અંદર પચતી અચેતનાને બને તેટલા પ્રમાણમાં ઓછી કરવા માટે મૂળમાં આ પદ્ધતિ શરૂ થયેલી છે.

પ્રાણમય રીતે પણ વસ્તુ એમ જ છે. પ્રાણમય રીતે તમે પ્રાણમય જગતમાં જીવન પારણ કરી રેખા હો છો, એ જગતની પ્રાણમય શક્તિઓ તમારો અંદર પ્રવેશ કરે છે, બહાર નીકળે છે, એકબીજા સાથે જોડાય છે, ઓકબીજાની સામે થાય છે, લડે છે અને તમારી ચેતના સાથે ભરી જાય છે. તમે તમારો પ્રાણમય ચેતનાને શુદ્ધ કરવા માટે એક વ્યક્તિત્વત પ્રયત્ન કર્યો હોય, તમારા કામનામય સ્વરૂપમાં અને તમારા લધુ માનવ-અહંકારમાં એને વશ કરવા પ્રયત્ન કર્યો હોય, છતાં પણ તમે જે લોકો સાથે વસતા હો તે લોકોમાંથી આવતાં બધાં વિરોધી પ્રાણમય અંદિલનો તમારે અનિચ્છાએ પણ સતતપણે ગ્રહણ કરવાં પડતાં હોય તેવું બને છે. અને તમે તમારી જતને એક ઊંચી જ્ઞાનગુફામાં બારણાં બંધ કરી દઈને તો બેસી જઈ શકતા નથી, અને આ વસ્તુ સ્થ્વાપણે કદાચ થઈ શકે

પરંતુ પ્રાણમય રોતે એમ કરવું એ ધારી વધુ અધરી વસ્તુ છે, પરિસ્થિતિમે આપણે અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ ગ્રહણ કરી બેસીએ છીએ. અને જો આપણે સતત જગ્યત ન હોઈએ, સતત ચોતાની સંભાળ ન લેતા હોઈએ, અને જે કોઈ વસ્તુ આપણી અંદર પ્રવેશ કરી રહી હોય તેના ઉપર આપણે ખૂબ કાર્યક્રમ પ્રકારનો અંકુશ ન પરાવતા હોઈએ, તો આપણે સતતપણે સર્વ પ્રકારની નમનાએં, સર્વ પ્રકારની નિમ્ન ગતિઓ, સર્વ પ્રકારની અર્ધદંધ પ્રતિક્રિયાઓ, સર્વ પ્રકારનાં અનપેક્ષિત આંદોલનો જે આપણી આસપાસની વ્યક્તિઓ તરફથી આપણી અંદર આવે છે તેનો ચોંગ આપણને અવિરતપણે લાગતો રહે છે.

મનોમય બાબતમાં પરિસ્થિતિ એથી પણ ખરાબ છે. માનવમન એક સાર્વજનિક જગ્યા જેવું હોય છે, એ બધી બાળુઓથી ખુલ્લું હોય છે, અને આ જહેર સ્થળમાં ગમે તે વસ્તુઓ આવે છે, જાય છે, અને બધી દિશાઓમાંથી આરપાર ચાલી જાય છે; કેટલોક વસ્તુઓ એ જહેર જગ્યામાં રહી પડે છે અને એ હંમેશાં સારામાં સારો હોય તેવું હોનું નથી. અને પછી, એ ટોળા ઉપર કાબુ પ્રાપ્ત કરવો એ અતિશય મુશ્કેલ કાર્ય હોય છે. તમારા મનની અંદર આવતા વિચાર ઉપર કાબુ મેળવવા પ્રયત્ન કરી જેણે એટલે તમને ખબર પડશે. તદ્દન સરલ ભાષામાં કહીએ તો, તમને જણાઈ આવશે કે તમારે કેટલા બધા અંશો મનની આંખો તદ્દન ખુલ્લી રાખીને એક સાંત્રીની માફક નિરીક્ષણ કરતાં રહેવું પડે છે અને તમારી અભીષ્ટાઓને અનુરૂપ હોય તેવા અને જે તેવા ન હોય તેવા વિચારોનું તદ્દન રૂપણ દર્શન તમારી રમક્ષ રાખવું પડે છે. અને એ મનરૂપી સાર્વજનિક સ્થળ કે જ્યાં બધી બાળુઓથી રસ્તાઓ ભેગા મળે છે ત્યાં દરેક મિનિટે પોલીસની જેલ દેખરેખ રાખતા રહેવું પડે છે નેથી બધા જ એ રસ્તે થઈને જનરા તમારી અંદર ધસી ન આવે. એ એક મોટું કામ છે. પછી જુઓ, તમને ઘણાલ આવશે કે તમે સાચા દિલથી પ્રયત્નો કર્યા હશે છતાં તમારી આ બધી મુશ્કેલીઓનો અંત તમે એક દિવસમાં, એક મહિનામાં કે એક વર્ષમાં પણ પાચી શકો તેમ નથી. તમે જ્યારે શરૂઆત કરો ત્યારથી જ તમારામાં અવિચલ ધીર્ય હોવું જોઈએ. આપણે કહેવું જોઈએ કે, “મારે જે વસ્તુ સિદ્ધ કરવી છે તેને માટે ભલે પચાસ વર્ષ લાગે, સો વર્ષ લાગે, અનેક જન્મ વેવા પડે, છતાં મારે સિદ્ધ કરવી છે તે વસ્તુ સિદ્ધ કરીશ જ.”

તમે એક વાર આ વસ્તુ નક્કી કરો, એક વખત તમે તદ્દન સચેતનપણે જાર્ખા જાઓ કે વસ્તુઓ આ રીતની છે અને પ્રામ કરવાના ધ્યેયને ખાતર સતત અને અવિરત જહેમત ઊઠાવવા પાત્ર છે, તો તમે શરૂઆત કરી શકો છો, નહિ તો પછી તમે એક દિવસ લાંબા થઈને પડશો, તમે નિરક્તસાહ થઈ જશો. તમે તમારી જાતને કહેશો, “અરે, આ તો બહુ બહુ અધરી વસ્તુ છે-હું કરું છું અને

એ ગબડી પડે છે હું ફરીથી કરું છું અને એ ફરીથી ગબડી પડે છે, અને પછી ફરીથી હું એ કરું છું અને એ અનાંતપણે ગબડી પડતી રહે છે, પછી શું કરું? હું ત્યાં ક્યારે પહોંચીશ?” તમારામાં પુષ્કળ ધીરજ હોવી જોઈએ. જો તમે સો વખત કાર્ય કરો અને એ વોવાઈ જાય તો તમારે એ એકસોને એક વખત કરવાનું રહે છે, જો એ કાર્ય એક હજાર વાર નકારાનું થઈ જાય તો તમારે તેને એક હજાર અને એક વાર ફરી કરવાનું રહે છે, જ્યાં સુધી એ કાર્યને ફરીથી કરવાપણું ન રહે ત્યાં સુધીમાં એ પ્રમાણે કર્યા કરવાનું છે. અને છેવટે પછી એવું ભની આવે છે કે એને ફરીથી કરવાપણું રહેણું નથી.

જુઓ, વાત ફક્ત એમ છે કેલે આપણે બધાં એક જ ઘટકનાં બનેલાં હોત તો એ વસ્તુ કરવી ખૂબ સરળ રહેણ પરંતુ આપણે અનેક ધટકોમાંથી બનેલા છીએ. પછી, આપણામાં એક ભાગ એવો હોય છે જે આગળ પડતો હોય છે, જેણે સખત પરિક્રમ કર્યો હોય છે, જે ખૂબ સભાન હોય છે, તદ્દન જગ્રત હોય છે અને જ્યારે એ હાજર હોય છે ત્યારે બધું બરાબર ચાલે છે. આપણે કોઈ વસ્તુને અંદર દાખલ થવા દેતા નથી, આપણે પોતાની જત માટે સાવધ હોઈએ છીએ અને પછી...આપણે ઊંધી જઈએ છીએ અને જ્યારે બીજે દિવસે ઊંધીએ છીએ ત્યારે આપણી અંદર બીજે જ ભાગ હાજર હોય છે, અને ત્યારે આપણે પોતાને કહીએ છીએ કે, “પણ ત્યારે મેં જે બધું કાર્ય કરેલું તે બધું કર્યાં ગયું.....?” અને પછી આપણે પાછું બધું નવેસરથી થડું કરવું પડે છે. ફરીથી શરૂઆત કરીને જ્યાં લગી સ્વરૂપના સર્વ ભાગો એક પછી એક, ચેતનાના ક્ષેત્રમાં દાખલ થઈને તે દરેકનું રૂપાંતર ન થાય ત્યાં સુધી એ પ્રક્રિયા ચાલ્યા કરે છે. અને પછી જ્યારે તમને એમ ભાગો કે હવે તો આપણી ધીરજ અને શક્તિનો છેડો આવ્યો ત્યારે તમે જુઓ છો કે તમારામાં એક રૂપાંતરનું સર્જન બની આવ્યું છે અને તમે પ્રગતિ કરી છો-પાછળથી, તમારે બીજું કરવાનું આવશે, પણ આ એક વસ્તુ તો સિદ્ધ થઈ ગઈ હોય છે. પરંતુ એ વસ્તુ સંપૂર્ણપણે ત્યારે જ બને છે જ્યારે ચેતનાના સર્વ ભાગો, એક પછી એક આગળ લાવવામાં આવે અને કોઈ પ્રકારનો અપવાદ રાખ્યા વિના દરેક ભાગ ઉપર તમે ચેતનાની, જ્યોતિની, સંકલ્પની અને ધ્યેયની છાપ એવી રીતે લગાવી દીધી હોય, કે જેવી એ સર્વ વસ્તુઓનું રૂપાંતર થઈ જાય.

આ બધું હું તમને નાસીપાસ કરવા કહેતી નથી પણ પહેલેથી સાવધ કરવાને કહું છું. હું એમ ઈચ્છતી નથી કે તમે પાછળથી એમ કહો કે, “આહ! આ વસ્તુ આટલી બધી મુશ્કેલ છે એની મને પ્રથમથી જાણ હોત તો મેં શરૂઆત જ ન કરી હોત.” તમારે જાણી બેનું જોઈએ કે આ વસ્તુ અનિશ્ચય મુશ્કેલ છે અને એની શરૂઆત ખૂબ દફ્તાપૂર્વક કરીને તમારે તેને તેના અંત સુધી ચાલુ

રાખવાની છે, પછી એનો અંત ભબે ધણે દૂર આવેલો હોય—એમાં ધણી વસ્તુઓ કરવાની રહે છે. હવે, હું તમને કહી રાખું કે જો તમે જા વસ્તુ અંતરની સચ્ચાઈપૂર્વક, મન દઈને અને કાળજીપૂર્વક કરશો તો એ ખૂબ રસદારી બનશે. એજા જે લોકો હોય કે જેમનું જીવન તદ્દન એકધારું, રસહીન હોય (તમને ખબર હોય કે કેટલાક લોકો એટલા બધા ગરીબ હોય છે કે તેમને બિલકુલ રસ ન પડે તેવું કામ કર્યો જવું પડતું હોય છે, રોજ એની એ વસ્તુ, એની એ જ પરિસ્થિતિમાં. અને એ લોકોનું મન પણ કોઈ પણ વસ્તુમાં રસ વઈ શકે તેટલા પ્રમાણમાં જગત થયેલું હોતું નથી) એવા લોકો પણ, જે પોતાની જત ઉપર નાનકદું કાર્ય કરવાની શરૂઆત કરશે, જેમાં અમૃત વસ્તુઓ ઉપર અંકુશ મૂકવાનો હોય છે, અમૃત વસ્તુઓ દૂર કરવાની હોય છે. એટલે કે, ચેતનામાંનું કોઈ પણ તત્ત્વ અજ્ઞાન સાથે વઈને, અચેતના કે અહંકાર સાથે વઈને ઉપર આવે તેને રૂપાંતર સાધવાના સંકલ્પની સામે મૂકવામાં આવે, અને પોતે જગત રહે, વસ્તુઓની તુલના કરતો રહે, નિરીક્ષણ કરતો રહે, અભ્યાસ કરતો રહે અને ધીમે ધીમે કાર્ય કરતો રહે તો એ વસ્તુ અનંતગુણ રસપ્રદ કાર્ય બની રહે છે અને વ્યક્તિન અદ્ભુત અને તદ્દન અણધારી રીતે નવી વસ્તુઓની શોધ કરે છે. વ્યક્તિન પોતાની અંદર સંતાપેલી સંખ્યાબંધ નાની નાની આંટીઓ, શરૂઆતમાં પોતે જોઈ ન હોય એવી નાની નાની વસ્તુઓ, શોધી કાઢે છે; વ્યક્તિ તેના અંતરમાં રહેલી આવી વસ્તુઓની પાછળ પડી, નાના નાના અંધારા ખૂણાઓમાં જોળ કરતી જાય છે અને ત્યારે પોતાને કહે છે, “આ શું, હું એવો હતો ! આ વસ્તુ, મારી અંદર હતી, આ શુદ્ધ વસ્તુ મેં મારી અંદર સંતારી રાખી હતી, !”—કેટલીક વાર એટલી બધી ધૂણસપદ, એટલી બધી હલકટ, એટલી બધી દુષ્ટ કે કહેવાની રાત નહિ. અને એક વખત એ વસ્તુ જડી આવે એટલે પછી શો ચ્યમન્કાર ! આપણે એના ઉપર પ્રકાશ ફેંકવાનો અને એ અદશ્ય થઈ જાય છે ! અને પછી તમારામાં પેલી તમને અત્યંત દુઃખી કરી મૂકતી પ્રતિક્રિયાઓ ઊભી થતી નથી કે જ્યારે તમારે એવું કહેવાનો પ્રસંગ આવતો કે “અરે, આપણાથી એ વસ્તુ કદાપિ સિદ્ધ થવાની નથી.” દાખલા તરીકે, તમે એક ખૂબ સીધોસાદો નિશ્ચય કરો (દેખીની રીતે સીધોસાદો): “હવેથી હું ફરી અસત્ય બોલીશ નહિ.” અને અચાનક, એ કેમ અને કેવી રીતે આપોઆપ ઊછળી આવ્યું તેની તમને ખબર પડયા સિવાય અસત્ય બોલાઈ જાય છે અને તમે બોલી જાઓ ત્યાર પછી જ એ વસ્તુ તમારા ધ્યાનમાં આવે છે: “પણ આ સાચું નથી-હમણાં મેં જે કષ્ટું તે; હું બીજું જ કરી કહેવા માગતો હતો.” એટલે તમે જોળાખોળ કરો છો...“આ વસ્તુ કઈ રીતે બની ? મારામાં એ રીતનોં વિચાર કરી રીતે આવ્યો અને એવી રીતે કેમ બોલાયું ? મારામાંની કઈ વસ્તુએ એનો ઉચ્ચાર કર્યો,

કોણે એ પ્રમાણે બોલવા મને પ્રેરો ?...” તમે તમારી જતને એક તહ્ન સંતોષ-કારક દેખાતો હોય તેવો ખુલાસો આપી શકો છો કે “એ વસ્તુ બહારથી આવેલી” અથવા “એ અચેતનતાની ક્ષણમાં બનેલું”, અને પછી ફરી એ વિષે વિચાર કરતા નથી. અને અન્ય પ્રસંગે ફરીથી એની એ વસ્તુ ચાલુ થાય છે. અને બદલે તમે જરા સંશોધન કરો: “જે વ્યક્તિ અસત્ય બોલતી હોય છે અનો શો હેતુ હોય છે?” તમે દબાણ કરો છો—તમે દબાણ કરો છો અને અચાનક તમે તમારી અંદર એક નાનકડા ખૂણામાં પોતાની જતને સાચી ઠરાવવા માગતી વસ્તુ, પોતાની જતને આગળ ધરીને, વસ્તુઓને જોવાની પોતાની પદ્ધતિનું પ્રતિપાદન કરતી જુઓ છો (ગમે તે પ્રસંગ હોય, એમાં અનેક જતનાં કારણો હોઈ શકે છે). એ વસ્તુ પોતે ભરેખર જે પ્રકારની હોય છે તેથી સહેજ જુદી રીતે પોતાને રજૂ કરે છે કે જેથી લોકોમાં તમારે માટે સારો અભિપ્રાય રહે અને તમારી કોઈ ખાસ અગત્યને પાત્ર વ્યક્તિ તરીકે ગણુના થાય...પેલું અસત્ય બોલનાર વસ્તુ એ હતી—તમારી ચેતનાને પડા પાછળથી દોરતી હતી. જ્યારે તમે પૂરેપૂરા સાવધ ન હતા ત્યારે એણે તમારા મુખનો, તમારી જીબનો ઉપયોગ કરો દીધો, અને પછી જે થવાનું હતું તે થયું. આ તો મેં તમને એક ઉદાહરણ આપ્યું-એવા લાઘો બીજા દાખલા હોય છે, અને એ આપી વસ્તુ ખૂબ રસપ્રદ હોય છે. અને તમે જેટલા પ્રમાણમાં આ વભૂનો તમારી અંદરથી શોધી કઢો છો, અને જેટલા પ્રતુલામમાં અંતરની સચ્ચાઈપૂર્વક કહો છો કે, “આ વસ્તુ હવે બદલવી જોઈએ,” તેટલા પ્રમાણમાં તમારામાં એક આંતરિક સ્પષ્ટ દર્શિ આવે છે, ધીમે ધીમે તમે બીજાઓમાં શું ચાલ્ચી રહ્યું હોય છે તે પ્રત્યે સભાન બનો છો, અને ત્યાર પછી કોઈ વ્યક્તિનો તમને પસંદ ન હોય તે રીતનો અનુભવ ન થાય ત્યારે પણ તમે તમારો મિજાજ ગુમાવી બેસતા નથી; તમે વસ્તુઓ કઈ રીતે બને છો તે સમજી શકો છો, વ્યક્તિ પોતે “આવી” કેમ છે, પ્રતિકારો કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે તેનો ખ્યાલ તમને આવતો જાય છે....પછી, જ્ઞાનને કારણે જે ઉદારપણું તમારામાં આવ્યું હોય છે તેને લઈને તમે સિમત કરો છો. ત્યાર પછી તમે બીજાઓની તુલના કરવામાં કહક વલણ અપનાવતા નથી, પોતાનામાં કે અન્યમાં જે કાંઈ મુશ્કેલી હોય, એ ગમે તે કેન્દ્રમાંથી પ્રગટ થતી હોય તો પણ તેને ભગવાનને સમર્પિત કરો છો, અને એનું રૂપાંતર થાય તે માટે પ્રાર્થના કરો છો.

(આ વાર્તાવાપ જ્યારે પ્રસિદ્ધ થઈ રહ્યો હતો ત્યારે ૮૮૩ જૂન ૧૯૬૬ ના રોજ શ્રી માતાજીએ આ જ પ્રશ્ન ઉપર તેમની હાલની ‘શરીરના યોગ’ ની અનુભૂતિઓના પાયા ઉપર આગળ આ પ્રમાણેનું વિવરણ કરેલું.)

છેલ્લા બે દિવસથી બરાબર આ જ વસ્તુ હું કરી રહી છું. છેલ્લા બે .

હિવસ મેં મારો બધો સમય આ બધા સંચયનું નિરીક્ષણ કરવામાં જ ગાળ્યો છે; અરે, જે જુગુપ્સાપ્રેરક વસ્તુઓ સાથે માનવીએ સતત જીવે છે, ખૂબ નાની નાની ધૃષ્ણાસ્પદ વસ્તુઓના ઢગલે ઢગલા, અને એટલે એમાં એક જ રસો છે— હુંમેશાંને માટે એક જ રસો છે! સમર્પણ કરી દેવું.

એમાં જાણે એવું બને છે કે પરમ ચેતના બાંધા સમયથી ભુલાઈ ગયેલી વસ્તુઓના સંપર્કમાં તમને મૂકી રહી છે, જે વસ્તુઓ ભૂતકાળની છે, જે પૂર્ણપણે ભૂંસી નાખેલી હોય કે ભૂંસી નાખવામાં આવેલી હોય, જેમની સાથે તમારે કોઈ પ્રકારનો સંબંધ ન રહ્યો હોય, એવા બધા નાના નાના પ્રસંગો, જે હજુ પણ નૂતન ચેતનામાં જોવામાં આવે છે, એમના યથાયોગ્ય સ્થાને, અને જેમાંથી આ બધી દરિદ્ર, દુઃખપૂર્ણ, હલકી, જુગુપ્સાપ્રેરક વસ્તુઓ મળીને આખું જીવન, આખું સામાન્ય માનવનું જીવન ધડાય છે. એટલે આ બધી વસ્તુઓને રૂપાંતર માટે કાયાપ્વલટા માટે સમર્પિત કરી દેવી એ સમર્પણની કિયાનો પ્રકાશપૂર્ણ આનંદાનુભવ બની રહે છે.

હવે એ વસ્તુ કોણાણુઓની ગતિમાત્ર બની રહી છે. સર્વ નિર્જણતાઓ, વિરોધી સૂચનો તરફનાં સર્વ પ્રતિકાર્ય (હું કોણાણુઓમાં દરેક મિનિટે રહેલી નાનામાં નાની વસ્તુની વાત કરું છું) એ સર્વને સમર્પણની એક જ કિયામાં આવરી લેવામાં આવે છે. (અને આ વસ્તુઓનાં મોઝાનાં પૂર કેટલીક વાર એટલા બધા પ્રમાણમાં આવે છે કે શરીરને એમ લાગે છે કે આ ધસારાને પરિણામે અને મૂર્છા આવી જશે), અને પણી એક પ્રકાશ આવે છે, એવો ઉભમાલયે એટલો ગહન, એટલો બધો જોરદાર કે એ દરેક વસ્તુને પાછી વ્યવસ્થિત કરી મૂકે છે, અને પોતાને સ્થાને ગોઠવી આપે છે, અને રૂપાંતરનો રસો ખુલ્લા કરે છે.

શારીરિક જીવન માટે આ સમયના ગાળાઓ ખૂબ મુશ્કેલીબર્દી હોય છે; મન એમ જ લાગે છે કે હવે નિર્ણયિક વસ્તુ એક જ રહે છે, પરમાત્માનો સંકલ્પ. આમાં કોઈ જાતનું અવલંબન ઉપલબ્ધ નથી—પરેલી ટેવના અવલંબનથી મારી જ્ઞાન કે સંકલ્પનું અવલંબન, બધા ટેકાઓ અદશ્ય થઈ ગયા છે—કેવળ એક પરમાત્મા જ રહ્યો છે.

(મૌન)

કોણાણુઓની ચેતનામાં પૂર્ણ સહદ્યતાવાળા આત્મસમર્પણની અભીષ્ટા.

અને આ જીવાંત અનુભવ-ઉત્કટપણે જીવાંત-કે આત્મસમર્પણની નિતાંત સહદ્યતાને લઈને જ અસ્તિત્વ ટકી રહ્યું છે.

જરાપણ ડોળ કરવો એનો અર્થ વિકીરણ અને મૃત્યુનાં બળો સાથે મૈત્રીનો સંબંધ.

અને આ વસ્તુ કોષાળુઓના એક સંગીત જેવી બની રહી છે-પણ એમનામાં પોતે એ વસ્તુ કરી રવ્યા છે તેનું નિરીક્ષણ કરવા જેટલી દિલની બિનસરચાઈ પણ ન હોવી જોઈએ-કોષાળુઓની પ્રાર્થના : “તારો સંકલ્પ, હે પ્રભુ, તારો સંકલ્પ.”

અને બીજાઓના સંકલ્પ, બીજાઓની ચેતના, બીજાઓની પ્રતિક્ષિયાઓ ઉપર આધાર રાખવાની આ મહાન ટેવ (અન્ય વ્યક્તિઓ અને બધી વસ્તુઓ), આ પ્રકારનું વિશ્વવ્યાપી હાસ્યરસપૂર્વી નાટક જેમાં ભધાઓ સર્વની સાથે રમત રહે છે, અને દરેક વસ્તુ દરેકની સાથે અલિનાય કરે છે, એ સર્વને સ્થાને એક નિર્ભેણ, સ્વાભાવિકપણે દિલની સર્વચાઈવાળું આત્મસર્પણ.

એ તો દેખીનું છે કે આ પ્રકારની અંતરની સર્વચાઈ તો ચેતનાના વધુમાં વધુ પાર્થિવ ભાગને માટે જ શક્ય છે.

એ એક એવો પ્રદેશ છે જેમાં વ્યક્તિ સહૃણતાપૂર્વક જીવવા, અસ્તિત્વ ધારણ કરવા, કાર્ય કરવામાં પોતાની જત ઉપર દેખરેખ રાખ્યા સિવાય રહી શકે છે, એક નિર્ભેણ સર્વચાઈપૂર્વક પોતાના જીવન ધારણ કરવા ઉપર, પોતાના અસ્તિત્વ ધારણ કરવા ઉપર, પોતે કર્મ કરે તેના ઉપર દેખરેખ રાખ્યા સિવાય રહી શકે છે.

એપ્રિલ ૨૧, ૧૯૫૧

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે.)

“ વળી જો તમે એવો આગ્રહ રાખવા માગતા હશો કે અવિદ્યાની આ સૌથી હલકી વસ્તુઓ તે જ પ્રભુનું દિવ્ય સત્ય છે, યા તો સાધનાના માર્ગમાં વર્ષે ચલાવી બેવાય તેવું થોડું હળવું સત્ય છે તો પણ આ યોગ નહિ થઈ શકે. વળી તમે તમારી ભૂતકાળની જાતને, અને તેનાં મનોમય, પ્રાણમય અને સ્થૂલ શારીરિક બંધારણો અને ટેવોને જો વળગી રહેશો તો પણ આ યોગ નહિ થઈ શકે. સાધકે પોતાનાં ભૂતકાળનાં સ્વરૂપોને સતત પાછળ છોડતાં જવાનાં છે, અને એક હમેશાં ઊંઘે કે ઊંઘે ચહેરે જતી અચેતન ભૂમિકામાંથી વસ્તુઓને જોતા થવાનું છે, ત્યાંથી પોતાનાં કર્મ કરવાનાં છે, અને તે ભૂમિકામાં રહેતા થવાનું છે. તમે જો તમારા માનવમન માટે અને પ્રાણમય અહંકાર માટે ‘સ્વતંત્રતા’નો આગ્રહ રાખશો તો પણ આ યોગ થઈ શકવાનો નથી. માણુસ જ્યાં સુધી સામાન્ય જીવન ગાળતો હોય છે ત્યાં સુધી, તેની ઈચ્છા હોય તો તે પોતાની પ્રકૃતિના સર્વ ભાગોને તેમના પોતાના જોખમે પોતે પોતાનો બ્યવહાર કરવા દઈ શકે છે અને પોતપોતાની તૃપ્તિ શોધી બેવા દઈ શકે છે. પરંતુ આ યોગમાં દાખલ થયા પછી તમે આમાંનું ડાંઠ જ નહિ કરી શકશો. કારણું કે આ યોગનું તો સારુંયે લક્ષ્ય એ છે કે આ બધી માનવવસ્તુઓને સ્થાને એક વિશેષ મહાન સત્યનું શાસન અને શક્તિ સ્થાપિત કરવાં. આ યોગની સારીયે સાધનાનું હાઈ એ છે કે આપણે પ્રભુની દિવ્ય શક્તિને આપાણું સર્વ સમર્પણ કરવું, આવા યોગનો સ્વીકાર કરવો અને સાથે સાથે પોતાને માટે કહેવાતી સ્વતંત્રતાની માગણી કરતા રહેવું—અને એ સ્વતંત્રતા છેવટે તો જગતની અવિદ્યાનાં અમુક વિશ્વરૂપ બગોની ગુલાબી જ હોય છે—એ એક સમજ વિનાના વિરોધાભાસમાં જ રાચવા જેવું છે. એક બેવું જીવન ગાળવાનો હક માગવા જેવું છે. વળી જે બોકો પોતાને આ યોગના સાધકો ગણાવતા હોવા છીતાં, અવિદ્યાની જે શક્તિઓ આ યોગના મૂળ સિદ્ધાંતનો અને લક્ષણો જ વિરોધ કરી રહેલી છે, ઈન્કાર કરી રહી છે, કેકી બોલાવી રહી છે તે શક્તિઓના પોતે કેન્દ્ર રૂપ બની રહેતા હોય, તેનાં કારણો અને તેના પ્રવક્તાઓ બની રહેતા હોય તો તો પછી આ યોગ કદી થઈ શકવાનો જ નથી.....

(શ્રી અરવિંદ, ઝોન યોગ, ભા. ૨, પાન ૪૧૧).

ભાગક : પોતાની પ્રકૃતિનું રૂપાંતર કરવાની જરૂરિયાત વિષે સભાન થવું

અને પોતાના સ્વરૂપના જુદા જુદા ભાગો ઉપર કાબૂ મેળવવો એ બને એક જ વસ્તુ, એક જ કાર્ય છે?

શ્રી ભાતાજી: બને વસ્તુઓ એક પછી એક બને છે પ્રથમ આપણે વસ્તુઓ વિષે સભાન થણું જોઈએ અને પછી તેમના ઉત્તર કાબૂ મેળવવો જોઈએ, અને આ રીતનો અંકૃત મેળવવાનું ચાલુ રાખવાથી આપણે આપણે પ્રકૃતિનું ઝપાંતર સાધી શકીએ છીએ. આપણે આપણા ચારિત્રણનું ઝપાંતર કરવા માટે આપણી કુટેવો અને જૂની આદ્યો ઉપર લાંબા સમય સુધી કાબૂ ટકાવી રાખવો જોઈએ જેથી તેઓ આખરે આપણા સ્વરૂપમાંથી ખરી પડે.

આપણે એક એવી વ્યક્તિનો દાખલો વાઈએ જે વારંવાર નિરાશામાં ડૂબી જતી હોય. જ્યારે વસ્તુઓ અને બરાબર જે રીતની જોઈતી હોય તે રીતની ન હોય ત્યારે તે નિરાશામાં ડૂબી જય છે. એટલે, પ્રથમ તો, એ વ્યક્તિએ આ અવસાદ વિષે સભાન થણું જોઈએ—કેવળ અવસાદ નહિ પણ એ અવસાદનાં કારણો વિષે અને કયા કારણે પાતે આટલી બધી સહેલાઈથી અવસાદમાં ડૂબી જય છે તેના વિષે પણ. પછી એક વાર એ નિરાશા વિષે સભાન બને, ત્યારે એણે એ નિરાશા ઉપર કાબૂ મેળવવો જોઈએ, અવસાદ પામવા માટેનું કારણ હોય છતાં અવસાદ ન પામવો જોઈએ—એણે આ નિરાશા ઉપર કાબૂ મેળવવો જોઈએ, અને આવતાં જ અટકાવવી જોઈએ. અને છેવટે, જ્યારે આ રીતે પૂરતા લાંબા સમય સુધી આ રીતે કાર્ય કરવામાં આવે છે ત્યારે પ્રકૃતિમાંથી અવસાદ પામવાની ટેવ જતી રહે છે અને એ વ્યક્તિની પ્રકૃતિ તે પછી, વસ્તુઓ પ્રયોગે પહેલાં જે પ્રકારનું પ્રતીકાર્ય કરતી હતી તે હવે કરતી નથી, અને ત્યારે પ્રકૃતિ બદલાઈ ગઈ છે એમ કહી શકાય.

ધાર્મિક : “અજ્ઞાનની શક્તિઓના પ્રવક્તા કરીકે કાર્ય કરવું” એનો શો અર્થ થાય છે?

શ્રી ભાતાજી : હાલના જગતમાં અજ્ઞાનની શક્તિઓ હમેશાં જે વ્યક્તિઓ તેમના અજ્ઞાનને પ્રગટ કરી શકે તેવી હોય છે તેમની શોધમાં રહે છે. આ વસ્તુ મુશ્કેલ નથી! એવા માણસો સહેલાઈથી ગળી આવે છે જેઓ અજ્ઞાનભરી વસ્તુઓ કહેવા તૈયાર હોય, એટલે કે, સર્વ પ્રકારના આધ્યાત્મિક સાક્ષાત્કારો, પ્રગતિ કરવાની હાલના જીવન કરતાં અન્ય જીવન સિદ્ધ કરવાની શક્યતા, માનવ પ્રકૃતિના ઝપાંતરની શક્યતા, વગેરેની શક્યતાનો ઈન્કાર કરવાને તેમો તૈયાર જ હોય છે; અથવા તમને યોગ્ય લાગે તો એમ પણ કહી શકો કે એવા માણસો હમેશાં એવું ભારપૂરક કહેવાને તૈયાર હોય છે કે વ્યાધિમાંથી મુક્તિ મેળવવી અશક્ય વસ્તુ છે, મૃત્યુમાંથી મુક્તિ મેળવવી અશક્ય છે, જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરવી અશક્ય છે, અને એમ પણ ભારપૂરક કહેવાને તૈયાર હોય છે કે

માનવીથી પ્રકાશ અને જ્ઞાન કદ્દી પણ પ્રામ થઈ શકે તેમ નથી, વગેરે વગેરે. જે લોકો આવી વાતો કરે છે તેઓ અજ્ઞાનના પ્રવક્તાઓ છે. પ્રકાશ અને જ્ઞાનની શક્તિઓની અભિવ્યક્તિનું કરવાને બદલે એ લોકો અજ્ઞાનની શક્તિઓ વ્યક્તનું કરવાના સાધન તરીકે કાર્ય કરે છે—સમજાયું ને?

બાળક : શ્રી અરવિંદ અહીં કહે છે કે “અભીપ્રા અને તપસ્યા ખૂબ સતતપણે જગત્વાં જરૂરી રહે છે...”

શ્રી માતાજી : હા, જો તમે એ વસ્તુ માટે ગંભીર ન હો તો આ યોગ નહિ કરી શકો. કારણ કે સતત અભીપ્રા અને તપસ્યા કરવા માટે તમારે આ વસ્તુ માટે ખૂબ ગંભીર હોવું જોઈએ છે. જો તમે ગંભીર ન હો તો પાંચ મિનિટ માટે તમારામાં અભીપ્રા હોય છે અને પછી દસ કલાક કાંઈ નહિ. એક દિવસ તમારામાં ખૂબ ઉમળકો ઉભરાઈ આવે છે અને પછી મહિના સુધી કાંઈ નહિ, અને એમને એમ ચાલે છે. તો, આ પરિસ્થિતિમાં તમે યોગ ન કરી શકો. એ વસ્તુ વચ્ચમાં જરા પણ કમાંચે થયા વિના સતત એકધારી રીતે કરવાની રહે છે. જો તમે ભૂલી જશો કે ઢીલાશ ગણશો તો તમારાથી આ યોગ નહિ થઈ શકે.

બાળક : એવું નથી કે વ્યક્તિનો જન્મ જ એક મહાન અભીપ્રા બઈને થવો જોઈએ ?

શ્રી માતાજી : ના; અભીપ્રા એ સ્વરૂપની બીજી બધી ડિયાઓની નેમ ખીલવવાની, કેળવબાની વસ્તુ છે. એમ બની શકે કે તમે થોડીક અભીપ્રા બઈને જન્મ લો અને એને એટલી બધી ખીલવો કે એ મહાન બની રહે. તમે એક નાના સરખા સંકલ્પને સાથે બઈને જન્મ લો અને એને ખીલવીને બળવાન બનાવો શકો. આ વસ્તુઓ એમ એમને મળે છે, જણે કે તમારા ઉપર અમૃત પ્રકારની કૃપા થાય એટબે એ થઈ જાય છે, અને નહિ તો જો તમને અભીપ્રા આપવામાં ન આવી હોય તો તે તમારામાં આવી ન શકે એવી માન્યતા રાખવી એ વિચાર બેહૂદા છે—એ ખરું નથી. જે પત્ર અને ફકરો હવે એક મિનિટ પછી હું તમને વાંચી સંભળાવવાની હું તેમાં શ્રી અરવિંદે આ વસ્તુ ઉપર જ ભાર મૂક્યો છે. તેઓ કહે છે કે પસંદગી તમારે કરવાની છે, તમારી સમક્ષ પસંદ કરવાની વસ્તુઓ સતતપણે રજૂ કરવામાં આવે છે અને તમારે સતત પસંદગી કરતા રહેવાનું છે, અને જો તમે પસંદગી નહિ કરતા રહો તો પછી તમે પ્રગતિ નહિ કરી શકો. પસંદગી તમારે કરવાની છે; એમાં “અમૃત પ્રકારની શક્તિ” નથી હોતી જે તમારે માટે પસંદગી પણ કરી આપે; અથવા એવું ભાગ્ય, નસીબ, કે જોગાનુઝેગ બની આવે એમ પણ નથી—એમ કહેવું સાચું નથી. તમારી સંકલ્પશક્તિ સ્વતંત્ર છે, એને જાણી જોઈને સ્વતંત્ર રાખવામાં આવી છે અને પસંદગી તમારે જ કરવાની રહે છે. પ્રકાશની શોધ કરવી કે નહિ તે નક્કી

કરવાનું કામ તમારું છે, સત્યના સેવક થવું કે નહિ તે નક્કી કરનાર-તમે છો. અથવા અમુક પ્રકારની અભીપ્સા રાખવી કે નહિ એની પસંદગી તમારે કરવાની રહે છે. અને જ્યારે તમને એમ કહેવામાં આવે કે “તમારું સમર્પણ પૂર્ણપણે કરો અને તમારું કાર્ય તમારે માટે કરી બેવામાં આવશે” ત્યારે એ સાચું છે. છતાં પણ તમારું સમર્પણ પૂર્ણ રીતે, રોજ-બનોજ અને હરેક ક્ષણે કરતા રહેવા માટે, તમારે તમારું સમર્પણ પૂર્ણપણે કરવાની પસંદગી કરતા રહેવાનું છે, નહિ તો તમારાથી એ નહિ થાય, એ એની મેળે નહિ થઈ જાય. એ કરવાની ઈચ્છા તમારામાં ગ્રાગ થવી જોઈએ. જ્યારે એમ કરવામાં આવે છે ત્યારે બધું બરાબર ચાલે છે, અને જ્યારે તમારામાં જ્ઞાન આવે છે ત્યારે પણ બધું બરાબર ચાલે છે, જ્યારે તમે ભગવાન સાથે આદૃત સાધ્યું હોય છે ત્યારે તો વસ્તુઓ ઘણી સારી રીતે ચાલે છે, પણ ત્યાં સુધી તમારે સંકલ્પ સેવવો જોઈએ, પસંદગી કરતા રહેવું જોઈએ, અને નિશ્ચય કરતા રહેવું જોઈએ. “અરે, કામ તો મારે માટે કરી બેવામાં આવશે, મારે કરું કરવાપણું નથી. ફક્ત પ્રવાહની સાથે વહે જવાનું છે”, આમ કહીને આપણુપણે ઊંઘી જરો નહિ. એ સિવાય પણ એ સત્ય નથી-કામ કરું એની મેળે આપોઆપ થઈ જતું નથી, કારણ કે જો નાનામાં નાની વસ્તુ તમારા નાના સરખા સંકલ્પને અસ્તિયસ્ત કરી શકતી હોય અને કહેતી હોય કે “ના, એ નહિ”...તો પછી ?

ભાગક : “માર્ગ જતાં જે હળવા સત્યનું પાલન ચાલી શકે” એ કયાં છે ?

શ્રી ભાતાળુ : આપણે પહેલે ધડકે જ, તરત જ, પરમ સત્યને પામી શકતા નથી. માર્ગ જતાં એવી એવી વસ્તુઓ આવી રહેલી છે જે આપણે જાણીએ છીએ તેના કરતાં વધુ સત્ય ધરાવતી હોય છે છતાં તે ખરેખરા સત્ય સ્વરૂપની હોતી નથી, અને આ વસ્તુઓ જાણે આપણે નવી શોધી કાઢતા હોઈએ એમ બને છે : અચાનક આપણી સમક્ષ પ્રકારનો એક પ્રકારનો જબકારો થાય છે, અને આપણને અમુક નિયમનું દર્શન થાય છે, એક કળ હાથ લાગે છે. આપણી પોતાની સમક્ષ અમુક રસ્તો ખુલ્લો થાય છે; જો કે એ પરમ સત્ય હોતું નથી, એ પરમ વસ્તુની અનુભૂતિ પણ નથી હોતી, પ્રભુ સાથે એકત્તા કરવામાં આવે ત્યારે જે વસ્તુ પ્રામ થાય તે પણ એ નથી હોતી પરંતુ એ જાણે કે ત્યાંથી ઊતરી આવીને આપણી અંદર પ્રવેશી હોય અને આપણને પ્રકાશ આપતી હોય એવી વસ્તુ હોય છે. આ પ્રકારના અધ્યપ્રકાશોને જ ‘હળવાં સત્યો’ કહેવામાં આવે છે.

ભાગક : “તપસ્યા ”નો સાચો અર્થ શું ?

શ્રી ભાતાળુ : પ્રભુની શોધ કરવા માટે વ્યક્તિ પોતાની જતને અમુક અમુક પ્રકારના વ્યતપાલનથી બાંધે છે તેને તપસ્યા કહે છે.

‘ભાગિક : તપસ્યા અને અભીષ્ટા એક જ વસ્તુ છે ?

શ્રી માતાજી : ના, અભીષ્ટા વિના તમે તપસ્યા કરો શકતા નથી. શરૂઆતમાં, કોઈ વસ્તુ સિદ્ધ કરવાનો સંકલ્પ એ જ અભીષ્ટા હોય છે. તપસ્યા એક પ્રકારની પ્રક્રિયા છે—અને જરૂર એમાં એક પ્રક્રિયા, પદ્ધતિ આવેલી હોય છે.

ભાગિક : નિર્મન પ્રાણ તેની અંદર થઈ રહેલા કાર્ય વિષે સભાન હોતો નથી ?

શ્રી માતાજી : જ્યારે એમ હોય, અને એ વિચારવંત અને શુભાશયવાળો હોય તો એણે પ્રભુની હાજરીનો સ્વીકાર કરવો જેઈએ. પણ તમને ખબર છે ને, એમાં એક વિષવર્તુલ રહેલું હોય છે : અને પોતાની અંદર પ્રભુનું આગમેન થાય એ ગમતું નથી હોતું અને એ પ્રભુનો અસ્વીકાર કરે છે કારણ કે એ જાણે છે કે ભગવાનને લઈને અને અમૃત પ્રકારની શિસ્ત પાળવી પડશે જેને લઈને અને પોતાની જતને બદલવાની ફરજ પડશે, પોતાની ઉપર કાબૂ મેળવવો પડશે, પોતાની કામનાઓને અંકુશમાં રાખવી પડશે, હમેશાં વિરોધ કર્યા કરવાને બદલે પોતાને નીચું માથું રાખવું પડશે, એટલે એ આવેશપૂર્વક એમ કહે છે, “પ્રભુ જેવું કાંઈ છે જ નહિ.” આમ કહેવા છતાં અને બરાબર ખબર પડી. ગઈ હોય કે એના ઉપર કાર્ય થવાની શરૂઆત થઈ ગઈ છે અને એ રીતે અને ભગવાનની હાજરીનો પુરાવો મળી ગયો હોય એમ બની છે. આમ છતાં એ એનો ઈન્કાર કર્યો જ જવાનો, એ દુરાશયી હોય છે અને તેથી જ એ આ દલીલનો ઉપયોગ પોતાને કાંઈ પણ મહેનત ન કરવી પડે તે માટે કરે છે.

ભાગિક : શ્રી અરવિંદ જે “જૂની ટેવો” અને “ભૂતકાળનાં સ્વરૂપો” વિષે વાત કરે છે તેમની વચ્ચે શું તફાવત હોય છે ?

શ્રી માતાજી : એ વસ્તુ લગભગ એકની એક જ હોય છે. ઉદાહરણ તરીકે તમારું શરીર ઠંડી, ગરમી, ક્ષુદ્ર વગેરે પ્રન્યે અમૃત પ્રકારની પ્રતિક્રિયા કરે છે અને એ રીતનાં પ્રતિક્રિયા કરવાની તમને એક રીતની ટેવ પડી ગઈ હોય છે, અને આ ટેવ વડે તમારી ભૌતિક પ્રકૃતિમાં એક પ્રકારનું ઘડતર ઘડાયું હોય છે, એટલે એક સળ પડી ગયો હોય, શરીરમાં એક જતની ગડી જડાઈ ગઈ હોય એવું બને છે અને એ “આ પ્રકારની” હોય છે. આવી ટેવોને કારણે વર્તાયું કનાં અમૃત પ્રકારનાં ધોરણોનાં ચોકઠાં પેદા થાય છે. આ જ રીતે ચારિત્યનાં ધોરણોનાં પણ “ચોકઠાં” હોય છે; દાખલા તરીકે, જે તમને અમૃત વસ્તુઓ ન ગમતી હોય ત્યારે ગુસ્સે થઈ જવાની ટેવ હોય, ત્યારે એ ટેવને કારણે તમારી પ્રકૃતિની અંદર એક પ્રકારનો સળ પડી જાય છે, અને જવારે પણ કોઈ વસ્તુ તમને ન ગમતી હોય ત્યારે આપોઆપ, કોઈ પણ પ્રકારના નિયંત્રણ વિના તમે ગુસ્સે થઈ જાઓ છો. આ વસ્તુને “ચોકઠું” અથવા

“રૂપ ઘડનર” કહેવાય છે. એવી વસ્તુઓની આદત તમારી વર્તણું કના એક ભાગ જેવી થઈ ગઈ હોય છે.

ખાળક : જો વ્યક્તિ યોગ માટે વધુ પડતી ગંભીર હોય તો તેનામાં પોતાના કાર્યની મુશ્કેલીઓ વિષે તેના મગજમાં ભાર રહ્યા કરે એવું ન બને?

શ્રી ભાતાળ : આ બાબતમાં અમુક મર્યાદા રાખવાની રહે છે!... પરંતુ જે તમે તમારી લગનીનો વિષ્ય યોગ્ય રીતે પસંદ કર્યો હોય તો એ તમને લાભદાયી પણ નીવડી શકે છે, કારણ કે એમ હોય ત્યારે એ પછી કેવળ ધૂન નથી રહેતી. ઉદાહરણ તરીકે, તમે પોતાની અંદર ભગવાનને પાખવાનો નિર્ણય કર્યો હોય, અને સતત, દરેક સંજ્ઞેગમાં, ગમે તેમ થાય અથવા તમે ગમે તે કાર્ય કરતા હો ત્યારે અંતરમાં રહેલા પ્રભુ સાથે સંપર્કમાં આવવા એકાગ્રતા કરતા હો તો, કુદરતી રીતે, આવે પ્રસરે તમારામાં કી અરવિંદ ને “અધૂરું સત્ય” રહે છે, જેનો અર્થ પોતાની ભીતરમાં પ્રભુ આવી રહેલા છે તેનું જીન હોવું એ થાય છે—એ નાની સરખી વસ્તુ હોવી જોઈએ. (“અધૂરા સત્ય”નો આ એક ધણેણ સરખ દાખલો છે) અને એક વાર તમને આ બાબતમાં ખાતરી હોય અને એને શોધી કાઢવાની અભીષ્ટા હોય, એ અભીષ્ટા સતતપણે ચાલુ રહે એને પાખવા માટેનો પ્રયત્ન સાતન્યપૂર્ણ રહે, ત્યારે બીજોમાંની દૃષ્ટિએ એ તમારા મન ઉપર એક પ્રધારની ધૂન સવાર થઈ હોય તેમ લાગે છે, પરંતુ આ જાતનો ધૂન બૂરી ન કહેવાય. જો તમે આ બાબતમાં સમતુલ્ય ગુમાવી બેસે તો જ એ ખરાબ કહેવાય. પરંતુ એ વસ્તુ સ્પષ્ટ કરી દેવી જોઈએ કે આ પ્રકારની ધૂનને કારણે જે વ્યક્તિઓ સમતુલ્ય ગુમાવી બેઠેલા જેવામાં આવે છે એ લોકો પ્રથમથી જ સમતુલ્ય ગુમાવવાની તૈયારી કરીને બેઠેલા હોય છે; ગમે તે પ્રકારની પરિસ્થિતિ હોત તો પણ એ લોકોમાં એ જ પ્રકારનું પરિણામ ઉત્પન્ન થાત અને એ લોકો એમની સમતુલ્ય ગુમાવી બેસન—એમાં દોષપાત્ર વસ્તુ જેની ધૂન હોય છે તે નથી—દોષપાત્ર વસ્તુ એ લોકોના મનોમય ઘડતરમાં રહેલી કોઈ ક્ષતિ હોય છે. અને એ વસ્તુ સ્વાભાવિક છે કે જે વ્યક્તિ કોઈ કામનાને તેણો ધૂનનો વિષ્ય બનાવી દે છે તે સીધિસીધી અસમતુલ્ય પ્રન્યે ગતિ કરે છે એટલા માટે જ હું કહું છું કે જે વસ્તુ કે વિષ્યની ધૂન લાગી હોય તે વસ્તુ કે વિષ્ય શું છે તે આણવું અગત્યનું છે.

ખાળક : કોઈકે એમ કહેલું છે કે જે વ્યક્તિ પોતે દફાળે કરેલા વિચારને ગાંડપણુની મર્યાદા સુધી લઈ જઈ શકે છે તે જ્યોતિનાં દર્શન પામી શકે છે.

શ્રી ભાતાળ : તમે કોઈ પણ વિચાર ઉપર પૂરતા પ્રમાણમાં જ્ઞાનપૂર્વક એકાગ્રતા કર્યો તો રહસ્યવાદીઓ જેમ કહે છે તેમ તમે જે વિચાર ઉપર

એકાગ્રતા કરી રવ્યા હશો, તેની “આરપાર થઈને” પસાર થઈ જશો અને તમે પ્રકાશનાં દર્શન કરશો. પણ આ જરા જેખમ ભરેલી વસ્તુ હોય છે.

ધાર્થક : એનો અર્થ એ કે જે કોઈ વ્યક્તિનું આ પ્રકારની એકાગ્રતા કરી શકે તે જ્યોતિનાં દર્શન કરી શકે છે.

શ્રી માતાજી : ચોક્કસ. એ વસ્તુ તો ચોક્કસ. જો તમે આ પ્રકારની એકાગ્રતા કરવા શક્તિમાન હો તો એ ઘણી સારી વસ્તુ કહેવાય, પણ કઈ વસ્તુ ઉપર એકાગ્રતા કરવી એ વસ્તુ પણ આપણે જાણવી જોઈએ. આ મુદ્દો ખાસ અગત્યનો છે.

ધાર્થક : સમર્પણ સંપૂર્ણ છે કે નહિ તે આપણે કઈ રીતે જાણી શકીએ?

શ્રી માતાજી : આ વસ્તુ મને કઈ અધરી જણાતી નથી. આ બાબતમાં તમારે એક નાની સરળી કસરતનો અભતરો કરી જોવો જોઈએ. તમે એમ કહી શકો, “આપણે જોઈએ, હું ભગવાનને સમર્પણ કરું છું, મારા જીવનની સર્વ વસ્તુઓ વિષે ભગવાન જ નિર્ણય કરે એવી ઈચ્છા છે.” તમે આ બિંદુથી શરૂઆત કરો છો. આ નાની સરળી કસરત; ભગવાન અમૃક વસ્તુ અમૃક રીતે બને તે રીતનો નિર્ણય કરે છે, અને એ વસ્તુ બરાબર તમારી વાગણીથી વિરુદ્ધની જ હોય છે. પછી તમે તમારી જાતને કહો છો, “હીક અને જો ભગવાન મને એમ કહે કે “તમે આ વસ્તુનો ત્યાગ કરો”, –તમે તરત જ બિલકુલ સહેલાઈથી, તરત જ તમારામાં શું પ્રતિક્રિયા થાય છે તે જોઈ શકશો. જો એ વસ્તુ તમારી અંદર જરા ખૂંયે, તો તમે તમારી જાતને કહી શકશો કે “સમર્પણ સંપૂર્ણ પ્રકારનું નથી” –કારણ એ ઉંઘે છે, ઉંઘે છે...

(શ્રી માતાજી પેલા પત્રનું વાચન ચાલુ રાખે છે :)

“ અત્યારે જગતમાં બે વસ્તુઓ એકબીજાની સામે ઊભેલી છે. એક બાજુએ ઊભો છે અતિમનસનો સાક્ષાત્કાર, આખા જગતને આવરી બેતી અને નીચે ઊતરી રહેલી એવી અતિમનસ પરમાત્માની શક્તિ, પૃથ્વી ઉપર અત્યાર સુધીમાં તિળક થયેલા જ્ઞાન અને શક્તિ કરતાંએ એક અતિ અતિ મહાન એવું સત્ય. માનવનું નાનકરું મન અને તેની તર્કબુદ્ધિ જેને એક માત્ર શાશ્વત સત્ય સમજે છે તેના કરતાં આ એક ઘણી ઘણી પરા કોટિની વસ્તુ છે. આ એક એવી વસ્તુ છે કે જેનું સ્વરૂપ અને જેના વિકાસની પદ્ધતિ અને પ્રક્રિયા માનવમન પોતાનાં અપૂર્ણ કરશો દ્વારા કદી કલ્પી શકવાનું નથી યા તો જોઈ શકવાનું નથી યા તો પોતાનાં પાંગળાં ધોરણો દ્વારા તેનો તે કદી નિર્ણય કરી શકવાનું નથી. આ સત્ય તેની સામે અત્યારે જે કાંઈ વિરોધ થઈ રહેલો છે તેની સામે થઈને પણ નીચે આવી રહેલું છે અને માનવનો શારીકીક ચેતનામાં

અને સ્થૂલ જીવનમાં પોતાનો આવિર્ભાવ કરવા માટે તે દબાણ કરી રહેલું છે આ સત્તની સામી બાજુએ ઊભી છે જગતની નિમ્ન કોટિની પ્રાણમય પ્રકૃતિ. એ પ્રકૃતિ અજ્ઞાન, આપ્રકાશ, મંદ્તા, નિષ્ફળ ધાંધલ, ધૂષ્ટ અભિમાન એ બધાંથી ભરયક ભરેલી છે. પોતાના નિભાવ માટે જ તે મથી રહેલી છે. પેદા અવતરણની સામે પડીને તે ઊભેલી છે. એક અતિમાનસ પ્રકારની યા તો મનુષ્યથી ઊર્ધ્વ એવી અતિમાનુષ કોટિની ચેતના તેમ જ સૃષ્ટિ સાચેસાચ હસ્તીમાં છે યા તો તેની ખરેખર શક્તયતા હોઈ શકે છે તે વાત માનવાને જ તે ઘસીને ના પાડે છે. આથીએ વધુ અર્થહીન વાત તો એ છે કે આવું સત્ય જો આવેલું હોય તો તે સત્યનું સ્વરૂપ તેનાં પોતાનાં નાનકડાં ધોરણો મુજબનું જ હોલું જોઈએ એમ તે માગી રહી છે. એ સત્યના અસ્તિત્વની સાબીતીનો વિરોધ કરતી એકએક ચીજને તે ખૂબ જ આતુરતાથી ઝડપી લે છે. પ્રભુની હાજરીનો તે ઈન્કાર પેકારે છે—કારણ કે એ જાળે છે કે એ હાજરી વિના આ કાર્ય થવું અશક્ય છે—અને પોતાના વિચારો, પોતાના ચુકાદાઓ, ઈચ્છાઓ, વૃત્તિઓ, એ જ સાચું છે એમ તે જોરશોરથી બોલ્યા કરે છે. તેના આ વિચારો, નિર્ણયા આદિનો જે વિરોધ કરવામાં આવે છે તો તેના બદલા રૂપે તે હવામાં શંકા અને ઈન્કારનાં મોંઝ વહેતાં મુકે છે, સત્યને ઉતારી પાડતી ટીકાઓ આદરે છે, આ સત્ય સામે તે બળવો જગાવે છે, બધે અંધાધૂંધી ઊભી કરે છે. આમ જગતમાં આ જે વસ્તુઓ આવેલી છે અને દરેક માણસે બેમાંથી એકની પસંદગી કરવાની રહે છે. આ દિવ્ય સત્યના અવતરણ સામે આ જે વિરોધ થઈ રહેલો છે, જે દુર્ભિં બધાઓ અને આડખીબીઓ યોજાઈ રહેલી છે તે હમેશાને માટે કદી ટકી શકે તેમ નથી. જગતમાં છેવટે દરેક જાણે એક યા તો બીજી બાજુએ, સત્યના પક્ષમાં યા તો તેથી ઊભા પક્ષમાં જઈને ઊભા રહેવાનું જ છે. જગતમાં અતિમનસનો સાક્ષાત્કાર સિદ્ધ થાય અને સાથે સાથે આ નિમ્ન પ્રકૃતિની અવિદ્યા પણ ટકી રહે તે કદી બની શકે તેમ નથી. સાધક જે ઉપર જણાવ્યા તેવા બેવડા જીવનમાં સતોષ લેવા ચાલુ રાખશો તો તેની સાથે આ સાક્ષાત્કારનો કદી મેળ ખાવાનો નથી”

(એજન, પાન ૪૧૧)

ધારીક : નિમ્ન પ્રકૃતિ જે પૂર્ણપણે અજ્ઞાન હોય તો “પસંદગી” કરવી અને માટે કઈ રીતે શક્ય બને?

શ્રી માતાશ : એ કેવળ અજ્ઞાન જ હોય એવું નથી હોતું. વસ્તુઓ એ પ્રમાણે તદ્દન ચોખ્ખીચહુ જેવી હોતી નથી. એને એમ લાગી શકે છે કે એનામાં કોઈ વસ્તુ ખૂટે છે, સર્વ વસ્તુનો આધાર એના ઉપર રહે છે. એ તો કુદરતી છે કે જે લોકો પોતે જેવા છે તેવા જ રહેવામાં સતોષ માનનારા

હોય છે,—એવા લોકોમાં પરિવર્તન લાવવાની મહેનત કરવા જેવું હોતું નથી, કારણ કે એ વસ્તુ એમને જોઈતી હોતી નથી. પરંતુ, હકીકત એમ છે કે, નિમ્ન પ્રકૃતિમાં પણ એક પ્રકારની એવી લાગણી અસ્તિત્વમાં હોવાની શક્યતા હોય છે કે હાલ જે પ્રકારે વસ્તુરિથિત છે તેનાં કરતાં સારી બની શકે ખરો. ઉદાહરણ તરીકે, આપણે એક એવી વ્યક્તિનો દાખલો લઈએ જેની તબિયત સારી નથી અથવા જેનામાં નબળાઈ આવી ગયેલી છે, જેનામાં કામનાઓ છે પણ તેમને સંતોષવામાં તે અતિ દુર્બળ હોય છે, જેનામાં મહત્ત્વાકાંક્ષાઓ છે પણ લાયકાત હોતી નથી. આવી વ્યક્તિની કદાચ પોતાની જાતને એમ કહેશે. “અરે, હું અત્યારે જેવો છું તેના કરતાં વધુ સારો હોત. જો મને સહેજ વધુ જ્ઞાન હોત, હું જરાક વધુ બળવાન હોત, જો હું કઈ વસ્તુઓ કરવી જોઈએ એ સમજતો હોત તો...” અથવા, ઉદાહરણ તરીકે ધારો કે, સામાન્ય જીવનમાં, કોઈ વ્યક્તિને રોજગારી રણવાની જરૂર હોય છે અને તેને અસુક નોકરીની પસંદગી કરવાની હોય છે, અને જે નોકરી માટે તેને દરખાસ્ત કરવામાં આવી હોય છે તે તેને ખાસ અનુકૂળ પડે તેવી હોતી નથી; એવે પ્રસંગે વ્યક્તિ દ્વિધામાં મુકાઈ જાય છે : કંઈ તો ભૂખે રહેવું પડે તો રહેવું અથવા અણુગમતી નોકરીનો સ્વીકાર કરવો; એવી સમક્ષ આ સમસ્યા ઊભી થાય છે અને એ કહે છે. “હું શું કરું ?” એને અભરન નથી, એ સમજી શકતો નથી; પરંતુ એ એવી મૂર્ખ અવસ્થામાં પણ એક જાતની છાપ ધરાવતો હોય છે કે જો એ જરા વધુ સ્પષ્ટ દર્શિ ધરાવતો હોત, સહેજ વધુરે જણુતો હોત, વસ્તુઓને અગાઉથી જોઈ શકવાનાં તરવે પોતાનામાં હોત તો વધુ સારું થાત. પછી આ વસ્તુ એનામાં પ્રગતિ માટેની થોડી અભીસા ઉત્પત્તિ કરે છે—એ વસ્તુ માટે પસંદગી કરવાની શરૂઆત છે. કોઈકે કહેલું છે કે ફૂતરને જે ચાંચડ ન કરતા હોત તો એ લોકો હમેશાં જરૂરીન ઉપર લંબાવિને હાલ્યાચાલ્યા વિના જરૂરી માફક પડયા રહેત. હવે, એમને એ કરદે છે એટલે એમને ગ્રાસ થાય છે, એ લોકો ઝંજવાળવા માંડે છે, અને આ વસ્તુ એમને એમના “તમસ ”માંથી થોડાક જાગ્રત કરે છે. માઝસે માટે પણ આ વસ્તુ એમ જ છે. જ્યારે એમનામાં તુમ ન થઈ શકે તેવી એક નાની સરખી કામના હોય છે ત્યારે જ એ લોકોમાં થોડુંક હલનચલન દાખલ થાય છે.

એ લોકો એમની જડતાગાંથી બહાર નીકળે છે અને એમની સમક્ષના પ્રશ્નનો ઉકેલ થોધવા પ્રયત્ન કરે છે. વાત એમ છે. પૂર્ણ અભાન અવસ્થા જેવું કાંઈ હોતું નથી,—પૂર્ણ અજ્ઞાનવાળી અવસ્થા, પૂર્ણ અંધકારભરી રાત્રી જેવું કાંઈ નથી હોતું. સર્વ પ્રકારની અભાન અવસ્થાઓ, સર્વ અજ્ઞાનો, સર્વ રાત્રીઓની પાછળ હમેશાં એક સર્વબ્યાપી પ્રકાશની હાજરી હોય છે. એ પ્રકાશની સાથે

સંપર્ક સ્થાપિત થવાની શરૂઆત થબા માટે જરાક અમથી નાની વસ્તુ પૂરતી થઈ પડે છે.

ધારીક : આ પત્રના શરૂઆતના ભાગમાં શ્રી અરવિંદ લખે છે કે એમનો “ ઈરાદો જૂના ફારસની નૂતન આવૃત્તિ પ્રગટ કરવાનો નથી.”

(અન્જન, પૃ. ૪૦૬)

આમાં “ ફારસ ” શબ્દનો ઉલ્લેખ કોઈ ખાસ વસ્તુને લાગુ પડે છે કે?

શ્રી ભાતાળુ : આ શબ્દનો ઉલ્લેખ હુનિયામાં આવેલા ગુરુઓને લાગુ પડે છે. એકે કહું છે, “ હું પ્રેમ બદ્ધ છું ”, બીજો કહે છે ‘ ‘ હું શાંતિ આપું છું ”, વળી બીજો કહે છે, “ હું મુક્તિન લાયો છું ”, અને પછી, લીતરમાં કોઈક વસ્તુમાં જરાક જેટલું પરિવર્તિન થયેલું હોય છે, માણસની ચેતનાના ઊંડાણોમાં કોઈક વસ્તુ જગ્ન થઈ હોય છે, પરંતુ બાધ રીતે જેતાં બધું એમ ને એમ જ રહેલું હોય છે. આ વસ્તુ એને ફારસરૂપ બનાવે છે. -

ધારીક : અંતરમાંના સાક્ષાતકારો અને અનુભૂતિઓ બાધ પરિવર્તન લાવવામાં સહાયભૂત થતો નથી?

શ્રી ભાતાળુ : એમ થાય જ એવું નક્કી નથી. જો વ્યક્તિની ઈચ્છા હોય તો તે મદદ કરે છે; નહિ તો, એથી ઉલટું પરિણામ પણ આવે છે, વ્યક્તિન વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં બાધ ચેતનાથી વિમુખ થતી જાય છે. જે કોઈ લોકો મુક્તિન અથવા મોક્ષની ઝોળમાં હોય છે, તેમની બાબતમાં આમ જ બને છે, એ લોકો પોતાનાં ચારિત્ય અને આદતોનો પોતાની પ્રકૃતિ સાથે મેળ ન પાડે શકતા હોવાથી પ્રકૃતિ સાથે કામ જ ન પાડવું જોઈએ એમ ગણ્ણીને તેઓ પોતાની બાધ પ્રકૃતિનો ઈન્કાર કરે છે. તેઓ પોતાની સર્વ શક્તિઓને પાણી જેંચી બે છે, ચેતનાની સર્વ શક્તિઓને ઉદ્ઘર્ષમાં જેંચી બેવામાં આવે છે અને જો તેઓ આ વસ્તુ જરૂરી પૂર્ણતાપૂર્વક કરી શકે છે. તો સામાન્ય રીતે તેઓ પોતાના દેહનો હમેશને માટે ત્યાગ કરે છે. પરંતુ અસંખ્ય મોટા ભાગના દાખલાઓમાં એ લોકો એ વસ્તુ કેવળ અપૂર્ણપણે જ કરી શકે છે, અને તેથી જ્યારે તેઓ એમનાં ધ્યાન, એકાગ્રતા, અથવા એમની નિરોધની અવસ્થા કે સમાધિમાંથી બહાર આવે છે ત્યારે ધાણુંખરું એ લોકો બીજ સામાન્ય લોકો કરતાં પણ બદલ્ય વર્ણનવાળા નીવડે છે કારણ કે તેમણે પોતાની બાધ પ્રકૃતિ ઉપર કોઈ પણ પ્રકારનું કાર્ય કર્યા સિવાય તેને એક બાજુએ જ રાખેલી હોય છે. સામાન્ય માણસે પણ જ્યારે તેમનામાંની ક્ષતિઓ જરા વધુ પડતી ઉગ્ર હોય છે ત્યારે તેમને સુધારવા કે કાબૂમાં રાખવા પ્રયત્ન કરે છે કે જેથી એમને જરનમાં બહુ વધુ પડતી મુશ્કેલીઓ ન પડે, જ્યારે આ લોકો કે નેઓ એમ

માનતા હોય છે કે શરીરનો અને પોતાની બાધ્ય ચેતનાનો પૂર્ણપૂર્ણ ત્યાગ અને “આધ્યાત્મિક શ્રિભરો” તરફ પોતાની જતને સંપૂર્ણપણે પાછી ખેંચી લેવી એ એ જ સાચું વલાણું છે તેઓ પોતાના દેહ પ્રત્યે તે જાણે પોતાનો એક જૂનો થઈ ગયેલા કોટ હોય, જેને સાંધ્યા વિના એક બાળુ નાખી મૂકવાનો હોય તે રીતે વર્ણો છે—અને જ્યારે પછી વ્યક્તિત એને પાછો ધારણ કરે છે ત્યારે તે કાણું અને ધાબાંઓથી ભરપૂર હોય છે.

આ વસ્તુ કોઈ રીતે સહાયક નીવડતી નથી. જો વ્યક્તિતમાં અંતરની સરચાઈપૂર્વકનો પોતાતું જતનું રૂપાંતર કરવાનો સંકદ્ય હોય છે તો જ એનાથી સહાય મળે છે; જો તમારામાં અંતરની સરચાઈપૂર્વકનો રૂપાંતર સાધવાનો સંકદ્ય હોય છે તો એ ભારે મદદકારક થાય છે કારણ કે એના વડે તમને રૂપાંતર સાધવાનો શક્તિત અને ઉચ્ચાલન તમને આવી મળે છે. પણ આમ થવા માટે તમારામાં અંતરની સરચાઈપૂર્વકનો રૂપાંતર સાધવાનો સંકદ્ય હોવો જોઈએ.

એપ્રિલ ૨૩, ૧૯૫૧

(શ્રી માતાજીએ, શ્રી અરવિંદ કૃત “ધ ડિવાઈન સુપરમેન.”માંથી વાચન કર્યો બાદ—)

ભાગુક : “તમારે તમારા પોતાના શિખર ઉપર આરોહણ કરવું જોઈએ ”, શ્રી અરવિંદ આ જે શિખર ઉપર આરોહણ કરવાની વાત કરે છે તે દરેક વ્યક્તિ માટે એક જ હોય છે કે પછી દરેક વ્યક્તિને પોતાનું અમુક આગવું શિખર હોય છે ?

શ્રી માતાજી : એકંદરે જેતાં, હમેશાં એ શિખર એક જ હોય છે—અને એ છે, સર્વ વસ્તુઓની ભૌતરમાં આવી રહેવા ભાગવત ચૈતન્યનું અદ્ભૂત-પરંતુ દરેક વ્યક્તિએ પોતાની પ્રકૃતિને માર્ગ થઈને અને પોતાની આગવી રીતે ભગવાનની અભિવ્યક્તિ કરતાં કરતાં પોતાના શિખર ઉપર આરોહણ કરવાનું હોય છે. આપણે પેલે દિવસે આ વિષયની જ વાત કરતાં હતાં : દરેક વ્યક્તિને ભગવાન સાથે સંબંધ સ્થાપવામાં અને ભગવાનની અભિવ્યક્તિ કરવામાં પોતાની વિશિષ્ટ પદ્ધતિનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે, તમારે અન્ય વ્યક્તિના માર્ગનું અનુસરણ કરવાની જરૂર નથી ! શિખર એક જ છે, પરંતુ ત્યાં પહોંચવા માટે તમારે તમારા માર્ગ જ જવાનું છે અને એમ પોતાના આગવા રસ્તે થઈને જ તમે ત્યાં પહોંચી શકશો. આપણું ધ્યેય શિખરોને પેલે પાર છે—તે ધ્યેય એક જ છે અને શિખરોને પેલે પાર છે—પરંતુ આ શિખરને પહોંચવા માટે દરેક વ્યક્તિએ પોતાના માર્ગ જવાનું રહે છે, પોતાના આગવા પર્વતનું આરોહણ કરવાનું રહે છે; એમાં બીજા કોઈના પર્વત ઉપર જવાની ચાલે તેમ નથી હોતું.

(શ્રી માતાજી; શ્રી અરવિંદ બીજા લખાણ, “ધી વે”માંથી વાચન કરે છે).

“ એમ ન માનીશ કે માર્ગ સહેલો છે. ના, માર્ગ લાંબો છે, કપરો છે, જેખમ ભરેલો, મુશ્કેલ છે, દરેક ઊંઘે કોઈ ફુંદો છે, દરેક વળાંકે કોઈ ખાડો છે. હજાર હજાર દુશ્મનો, ધૂપા અને અદૂપા, તારી સામે ભટકાશો. તરા અજ્ઞાન સામે તેમની ચતુરાઈ મહા ભાંકર નીવડવાની છે, તારી નિર્બિજતા સામે તેમની તાકાત દુંજેં નીવડવાની છે. અને મહા મહામહેનતે તું એમનો સંહાર કરશે ત્યાં તો બીજા હજારો પાછા ઉભા થશે. અને તેમનો મોરચા સંભાળી બેશે ”.

શ્રી માતાજી : આ વસ્તુ તમને હિંમત આપવા સારુ, કાર્ય કરવા માટે હિંમત આપવા સારુ કહેવામાં આવી છે. ગમે તે થાય તો પણ તમારે સાવધણે તમારે સંકલ્પ જળવી રાખવાનો રહે છે. જે તમે બને વસ્તુઓને એક પછી એક જોઈવતા રહેતા રહેશો તો આખી વસ્તુ તમારા હાથમાં આવશે.

ધારીક : અચેતનાની વચ્ચમાં વ્યક્તિત સચેતન કઈ રીતે રહી શકે ?

શ્રી ભાતાળુ : તમારે સાવધ રહેવું જોઈએ.

ધારીક : અને જ્યારે ઊંઘી ગયા હોઈએ ત્યારે ?

શ્રી ભાતાળુ : આપણે નિદ્રા દરમ્યાન પણ સચેતન રહી શકીએ છીએ, આ વસ્તુ તો મોં આ અગાઉ પણ સમજાવેલી છે ! આપણે કાર્યરત રહેવું જોઈએ.

ધારીક : તો પછી ઊંઘ જ ન આવે !

શ્રી ભાતાળુ : ના રે ના, બેલંડું તમને વધુ સારી ઊંઘ આવે છે, તમારી નિદ્રા ચંચળતાવાળી હોવાને બદલે શાંતિપૂર્ણ હોય છે. મોટા ભાગતા બેકો તેમની નિદ્રા દરમ્યાન એટલી બધી વસ્તુઓ કરે છે કે જ્યારે તેઓ જગે છે ત્યારે પહેલાં કરતાં પણ વધુ થાકેલા હોય છે. આપણે આ બાબતની પણ આ અગાઉ એક વખત વાત કરેલી. એ તો સ્વાભાવિક છે કે જો તમે નિદ્રાથી દૂર જ ભાગતા રહો તો તમને નિદ્રા આવે જ નહિ. મારી પાસે જે કોઈ બેકો અનિદ્રાની ફરિયાદ લઈને આવે છે તેમને હું કહું છું કે “તો પછી ધ્યાન કરવા માંડો અને અંતે તમે ઊંઘી જશો”. “એમને એમ”, પોતાની ચેતના ગમે તેમ વિભરાયેલી અને ફેલાયેલી હોય અને પોતે કયાં છો તેની પણ તમને ખબર ન રહે એના કરતાં, એકાગ્રતા કરતાં કરતાં નિદ્રાપણ થનું વધુ સાંદું રહે છે.

સારી રીતે ઊંઘવા માટે, કઈ રીતે ઊંઘવું તે શીખવું જોઈએ.

જો તમારા થરીરને ખૂબ શ્રમ પડયો હોય તો તરત જ સૂવા જવું હીક નથી, નહિ તો તમે અચેતનામાં સરી પડો છો. જો તમે ખૂબ થાકી ગયા હો, તો તમારે પથારી ઉપર લાંબા થઈને સ્રોષ જવું, હળવા થઈ રહેવું, તમારી નસોને એક પછી એક એવી રીતે ઢીકી કરતા જવું કે છેવટે તમને એમ લાગે કે તમે એક ચોળાયેલા લુગડાની માફક તમારી પથારીમાં પડયા છો, જ્યાં તમારામાં હાડકાં કે માંસપેસોઓ પણ નથી. એક વખત આ વસ્તુ તમે કરી રહો પછી એ જ રીતે તમારા મન ઉપર કાર્ય કરો. હળવા થઈને રહો, કોઈ પણ નિચાર ઉપર એકાગ્રતા ન કરશો, કોઈ પણ ગુંચોના ઉકેલ કરવા પ્રયત્ન ન કરશો, અને દિવસ દરમ્યાન તમારા ઉપર જે કોઈ છાપો પડી હોય, સંવેદનો કે લાગણીઓ અનુભવાઈ હોય તેને મનમાં વાગેણશો નહિ. એ સર્વ વસ્તુઓ હળવે સરી જવા દેલો. આ રીતે તમારી જતને તમે છૂદી મૂકી દેશો ત્યારે તમે પોતે જાણે એક કપડાના લીરણની જેમ પડયા હો તેમ અનુભવશો. આ વસ્તુ જ્યારે તમે ચંચળતાપૂર્વક કરી શકશો ત્યારે તમે જોશો કે ત્યાં હમેશાં જ્યોતિનું અસ્તિત્વ આવી રહેવું હોય છે—એ જ્યોતિ કદી પણ હોલવાતી નથી અને જ્યારે તમે આ રીતે તમારી જતને હળવી દશામાં મુકવામાં સહિ થશો ત્યારે એ જ્યોતિના અસ્તિત્વ વિષે સભાન થશો. અને અચાનક, તમને જણાશો કે એ નાનકડી

ન્યોતિ, ધીમે ધીમે, ખૂબ હળવે હળવે એક દિવ્ય જીવનની અભીસા પ્રત્યે, સત્ય પ્રત્યે, ભાગવત ચેતના પ્રત્યે, અંતરમાં રહેલા સત્તુ પ્રત્યે ઊંઘેને ઊંઘે, આગણને આગળ આરોહણ કરી રહી છે. પછી ત્યાં બધી વસ્તુઓ લેગી થાય છે અને જો એ ક્ષણે તમને નિદ્રા આવી જાય તો તમને શક્ય તેટલી સારામાં સારી નિદ્રાની પ્રાપ્તિ થઈ શકે હું ખાતરી આપું છું કે જો તમે આ વસ્તુ ચીવટપૂર્વક કરશો તો જરૂર તમને નિદ્રા આવી જશો અને એમ પણ ખાતરી સાથે કહું કે એમાં તમે કોઈ અંધારા ગર્ભમાં ગબડી પડવાને બદલે પ્રકાશના ધામમાં નિદ્રા બેશો, અને જ્યારે તમે સવારમાં જગ્રત થશો ત્યારે તમે પોતાને તાજગીભર્યા, ચુસ્ત, સંતુષ્ટ સુભાનુભવી અને દિવસનાં કાર્યો માટે શક્તિતથી ભરપૂર અનુભવશો.

ભાગિક : જ્યારે આપણે નિદ્રા દરમ્યાન સચેતન રહીએ છીએ ત્યારે મગજ ઊંઘે છે કે નહિ ?

શ્રી ભાતાલુ : મગજ કદી ઊંઘે છે ખરું ? એ ક્યારે ઊંઘે છે ? આ વસ્તુ તો સૌથી મુશ્કેલ હોય છે. જો તમે તમારા મગજને ઊંઘાડી દઈ શકો તો તો એ એક અદ્ભુત વસ્તુ કરી કહેવાય. મગજ તો દોડનું જ રહે છે ! એ એક જતનું રખેલપણું છે. જ્યારે મનને હળવું કરવાની મેં વાત કરેલી ત્યારે આ વસ્તુનો જ મેં ઉલ્લેખ કરેલો. જો તમે એને ખરેખર હળવું કરી શકો તો તમારું મગજ એક શાંત આરામની અવસ્થામાં પ્રવેશ કરે છે અને એ એક અદ્ભુત વસ્તુ છે; જ્યારે એ અવસ્થામે તમે પહોંચી શકો ત્યારે પાંચ મિનિટ જ એ અવસ્થામાં તમે રહો તો પછી તમે તદ્દન તાજગીભર્યા થઈ જાઓ છો અને તમારી સામે ઢગલાબંધ પ્રશ્નો આવે તો તેમનો કુકેલ લાવી શકો છો.

ભાગિક : જો મગજ આમ સતત કામ કરું રહેનું હોય છે તો પછી રાન્ત્રી દરમ્યાન શું બનેવું તેની યાદ કેમ નથી રહેતી ?

શ્રી ભાતાલુ : અનું કારણ એ છે કે જે ચેતના કાર્ય કરી રહી હોય છે એને તમે પકડી શક્યા નથી હોતા. કદાચ તમારા મગજમાં જે ચાલતું હોય તેની તમને યાદ આવે તો તમને ત્રાસ થાય તેવું હોય છે ! પેલા જે બધા વિચારો તમારા મસ્તકમાં એક બીજા સાથે બાથડતા હોય છે, નાચતા કૂદતા રાસડા હેતા હોય છે, એ તો એક પાગલખાના જેવું હોય છે ! જ્યો તમે એક સાથે બધી બાળુએ દડાઓ ફેંકી રહ્યા હો એના જેવું હોય છે. એટલે, જો તમે એ બધું જોઈ શકો તો તમને જરા દુઃખ થાય તેવું હોય છે.

ભાગિક : શ્રી અરવિંદ અહી લખે છે : “પ્રકાશમય દેવો તારી મદદે આવવા તે રાજ હોય, તારી મદદ માટે તેમને રજ મળી હોય તો પણ તે થોડાક જ છે, અને આવે છે તે પણ થોડાક જ વખત માટે”. આમ કેમ હશે ?

શ્રી ભાતાજી : આ માટે તો આપણે એમની પાસે જઈને એમને જ પૂછવું જોઈએ ! પરંતુ આમાં એક સારાંશનો સમાવેશ કરેલો છે, જે હેઠળું વાક્ય છે તેમાંથી ખૂબ સ્પષ્ટ ખુલાસો મળી રહે છે. અહીં કહે છે : “ના, ત્યારે, અમૃતત્વ એ તે શું કોઈ રમકું છે કે જે બાળકને વાતવાતમાં આપી દેવાય ? દિવ્ય જીવન એ તે શું કોઈ ઈનામ છે કે જે કશી જ મહેનત વિના મળી જાય, કે એ તે શું એવો મુકુટ છે કે જે દુર્બળ માણસોને પણ માણે ધરાવાય ?”...આમાંથી આપણે ઐલા પ્રશ્ન ભાણી પાછા આવીએ છીએ કે વિરોધી શક્તિઓને તમારા કાર્યમાં દખલગીરી કરવાનો કે તમને હેરાન કરવાનો હક કેમ આપવામાં આવેલો છે, પરંતુ તમારા અંતરની સર્ચાઈની કસોટી આમાં જ સમાપેલી છે. જે માર્ગ ખૂબ સહેલો હોત, બધા માણસો આ રસ્તે ચાલી નીકળત અને જે કોઈ વ્યક્તિ કશી બધા નડ્યા વિના કે કશી મહેનત વિના ધ્યેયને પહોંચી શકે તેમ હોત તો બધા જ એ ધ્યેયને પહોંચી જત અને જ્યારે તમે અંતે જઈને તપાસ કરત ત્યારે જાણાત કે શરૂઆતમાં જે અવસ્થામાં તમે હતા ત્યાંના ત્યાં જ છો, કશો ફેરફાર થયો નથી. એટલે, નૂતન જગત પણ સર્વ રીતે પુરાણ જગત જેવું જ થાય અને એ તો સત્ય જ છે કે આવી વસ્તુ માટે પ્રયત્ન કરવાનો કરો અર્થ જ નથી ! આમાં એ વસ્તુ સ્પષ્ટ છે કે જે વસ્તુઓનો નાશ કરવો જરૂરી હોય તેમને દૂર કરવા માટે અમૃક પદ્જતિ અપનાવવાની જરૂર પડે છે, અને એમ કરીએ તો જ જે વસ્તુઓ નૂતન જીવનને અભિવ્યક્ત કરી શકે તેવી વસ્તુઓ જ ટકી રહે. કારણ આ જ છે, બીજું કાંઈ નહિ, અને ઉત્તમ પ્રયોગન આ જ છે અને તમે જોઈ શકો છો કે ધ્યાનુને પાણી ચઢાવવાની પ્રક્રિયા જેમાં અધિન દ્વારા કસોટીનો સમાવેશ પણ થાય છે, તેમાં પણ ટકી રહી શકે તે જ વસ્તુ સર્વોત્તમ અને શુદ્ધ હોય છે, જ્યારે સર્વ વસ્તુઓ બણી જાય છે ત્યારે પછી સેનાનીની નાની લગડી જ અવશિષ્ટ રહે છે; અને વસ્તુસ્થિત આમ જ છે. આમાં વસ્તુઓની અતિશ્યેાંકિત તો પરંપરાગત ધર્મના જ્ઞાતિ, પાપ, ઉદ્ગાર વગેરે અગેના વિચારો દ્વારા થાય છે, પરંતુ આ બધામાં કોઈ અધ્યરતાલ નિર્ણય કરવામાં આવતો નથી ! ઊલટું, દરેક વ્યક્તિને વધુમાં વધુ સારી અને સાનુકૂળ પરિસ્થિતિમાં મુક્વામાં આવે છે. આપણે ઐલે દિવસે વાત કરેલી કે પ્રભુ તેના મિત્રોની સાથે જ સખ્તાઈથી વર્તે છે; તમે એમ ધારેલું કે આ વાત હું મજાકમાં કહું છું, પરંતુ એ વાત ખરેખર સત્ય છે. સર્વોત્તમ પરિણામ પ્રાપ્ત થાય એવી પરિસ્થિતિ તો એ બોકેને જ આપવામાં આવશે જેઓ આશાથી સભર હોય અને જેઓ આ પાવક જવાણમાંથી પસાર થશે. અને માણસનું મન એવી રીતનું ઘેલું છે કે આ વસ્તુની તમે કસોટી પણ કરી શકો તેમ છો. જ્યારે તમને કોઈ અત્યંત અણગમો ઉપભવનારી વસ્તુ થાય ત્યારે તમારે

તમારી જતને આ પ્રમાણે કહેવું, “ ઠીક ત્યારે, આનો અર્થ એટલો જ કે આ મુશ્કેલીમાં મૂકવાની તકલીફ બેવામાં આવે એટલી અગત્ય તો મારામાં છે, આ વસ્તુ સાબિત કરે છે કે મારામાં કોઈક વસ્તુ એવી છે જે આ મુશ્કેલીનો સામનો કરી શકે, ” અને તમે જોશો કે પછી તમારી જતને પરિતાપમાં નાખવાને બદલે તમે અભિનંદશો-તમે પોતાની જતને એટલી બધી સુખી અને બલવાળ અનુભવશો કે વધુમાં વધુ અસુખકારી વસ્તુ પણ તમને તદ્દન આહુલાદક લાગશે ! આ પ્ર્યોગ સહેલાઈથી થઈ શકે તેમ છે. સંજોગો ગમે તેવા હોય, પણ જો તમારું મન એને કોઈ અનુકૂળ વસ્તુ તરીકે જ જેવા ટેવાયેલું હોય તો પછી એ વસ્તુ તમારે માટે પ્રતિકૂળ નહિ રહે. આ વસ્તુ તો જાણીતી છે; જ્યાં લગી આપણું મન કોઈ વસ્તુનો સ્વીકાર કરવાનો ઈન્કાર કરતું હોય છે, તેની સામે જીજુમનું હોય છે, એની સામે અવરોધ અડા કરતું હોય છે, જ્યાં સુધી તેને સંતાપ, મુશ્કેલીઓ, આંધીઓ, આંતરદૂંદો અને સર્વ પ્રકારની યાતનાઓ ઊભી થતી રહે છે. પરંતુ જે જીજે મન એમ કહે છે કે “ સારુ, આ વસ્તુ આવતાની હતી અને એ આ રીતે જ બનવી જોઈએ ”, તો પછી, ગમે તે વસ્તુ બને પણ તમે સંતુષ્ટ જ રહેશો. એવા બોકો પણ હોય છે જેઓએ તેમના શરીર ઉપર એટલા બધા અંશો તેમના મનનો અંકૃત્ય સ્થાપિત કરેલો હોય છે કે એમને કથી લાગણી થતી નથી. મેં તે દિવસે તમને કેટલાક રહય્યવેતાઓ વિષે વાત કરેલી : એ બોકોને જો એમ બાગે કે એમના ઉપર જે વેદના નાખવામાં આવેલી છે તેના વડે તેઓ અમુક તબક્કાઓને કાણમાત્રમાં ઓળંગી જઈ શક્યો અને પ્રભુ સાથે અદ્વૈતના સાક્ષાત્કારની સિદ્ધિરૂપી જે ધ્યેય તેમણે પોતાની સમક્ષ રાખેલું હોય છે તેને પ્રામ કરવા માટે એ વેદના એક પગથિયા રૂપ બની રહેશે, તો એમને કોઈ પ્રકારની વેદનાની લાગણીનો અનુભવ થતો નથી. જીજે તેમના મનમાં જે વસ્તુની તેમણે ધારણા કરી હોય છે તેના વડે તેમનું શરીર પણ રસી બેવામાં આવ્યું હોય છે. આવું ધણ્યીવાર બનેલું છે, જે બોકોમાં પોત્ય પ્રકારનો ઉત્સાહ હોય છે તેમને આ પ્રકારની ધટનાઓના અનુભવ થવા એ એક ધ્યાની સામાન્ય વસ્તુ છે. અને છેવટે, જે એક યા બીજા કારણે વ્યક્તિત્વે પોતાના દેહનો ત્યાગ કરીને નવો દેહ ગ્રહણ કરવાનો પ્રસંગ આવે તો એ વસ્તુને એક ધૂણાસ્પદ પરાજ્ય બનાવી મૂકવા કરતાં એને કોઈ અદભુત, આનંદપૂર્ણ, ઉત્સાહસભર વસ્તુ બનાવવી એ શું સારું ન કહેવાય ? જેઓ પોતાના દેહને ચીટકી રહે છે, જેઓ પોતાના અંતને એક કે બે મિનિટ પૂરતો પણ મોડો લાવવા પ્રયત્ન કરે છે, જેઅ ? તમને એક ભયાંકર અંતસ્તાપનો નમ્રનો પૂરો પાડે છે, તેઓ બતાવી આપે છે કે તેઓ પોતાના “ આત્મા વિષે સભાન નથી.....આખરે તો દેહ પણ કદાચ એક સાધન જ છે, નહિ ? આ

પ્રકારના અકસ્માતને, દરેક વસ્તુની જેમ વ્યક્તિ એક સાધનરૂપ બનાવી શકે; જે તે સભાન હોય તો એમાંથી એક સુંદર, અતિ સુંદર વસ્તુ પણ બનાવી શકે. અને એ વસ્તુ નોંધપાત્ર છે કે જેઓ મૃત્યુ વિષે કદીપણ વિચાર કરતા નથી. જેઓને તેમાંથી સામે આવી રહેલ આ “નાસદાયક વસ્તુ” નું વળગણ લાગેલું હોય નથી અને જેમાંથી ભાગી છૂટવા અથવા જેને તેમનાથી બને તેટલ્ખી દૂર ધકેલવા પ્રયત્ન કરતા નથી, તેવા લોકો જ એનાથી ભય પામતા નથી; ચિંતાતુર થઈ જતા નથી, અને પ્રસંગ આવ્યે કોઈપણ પ્રકારની લોલુપતા રાજ્યા સિવાય તેઓ મૃત્યુને જેટી શકે છે. આવા લોકો જ્યારે ધરી આવી પહોંચે છે ત્યારે માણું ઊંચું રાખી શકે છે, સિમત કરે છે, અને કહે છે, “આ રહ્યો હું”.

જે લોકોમાં પોતાના જીવનનો શક્ય તેટલો ઉત્તમ ઉપયોગ કરવાનો સંકલ્પ હોય છે કે, ‘હું અહીં રહેલું જ્યાં લગી જરૂરી હશે ત્યાં લગી, છેક છેલ્ખી સેકંડ સુધી રહીશ, અને માણું ધ્યેય સિદ્ધ કરવા માટે એક ક્ષણ પણ ગુમાવવી નહિ’, આવા લોકો જ્યારે જરૂરિયાત ઊભી થાય છે ત્યારે સારામાં સારો દેખાવ કરે છે. કેમ? -કારણ ખૂબ સાદું છે, કારણ એ છે કે તેઓ તેમના આદર્શમાં જ જીવન ધારણ કરતા હોય છે; કારણ કે એમના માટે એ વસ્તુ જ સાચી હોય છે, અને દરેક વસ્તુમાં એ લોકો આ આદર્શનું દર્શન કરતા હોય છે, એમના જીવનધારણના કારણનું દર્શન પામતા રહે છે અને ઓવા લોકો કદી પણ ભૌતિક જીવનની લોલુપતામાં સરી પડતા નથી.

એટથે, આનો સાર એ કે :

આપણે કદી પણ મૃત્યુની ઈચ્છા કરવી નહિ.

આપણે કદી પણ મૃત્યુ પામવાનો સંકલ્પ કરવો નહિ.

આપણે મૃત્યુ પામવાનું આવે તેનાથી ઉરવું નહિ.

અને સર્વ પ્રકારના સંજોગમાં વ્યક્તિએ પોતાની જતનો વિકાસ કરે જવાનો સંકલ્પ જગવી રાખવો.

એપ્રિલ ૨૬, ૧૯૫૧

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

“વધારામાં, તમારા માટે સમર્પણ પણ પ્રભુની દિવ્ય શક્તિ કરી આપણે એવી જોટી અને પ્રમાદી આશાને ત્યાગ કરો. તમારી પાસેથી દિવ્ય શક્તિને સમર્પણ કરવાની માગણી પ્રભુ કરે છે ખરો, પરંતુ બળબેશીથી તે સમર્પણ કરવાનો નથી. પાછાં પગલાં થઈ જ ન શકે એ પ્રકારનું આમૂલ્ય રૂપાંતર ચાપાય તાં સુધી પ્રભુનો ઈન્કાર કરવા, પ્રભુનો ત્યાગ કરવા તમે દર પણે ધૂટા છો, અથવા તો, આધ્યાત્મિક પરિણામો સહન કરવાને તત્પર હો તો તમારું કરેલું સમર્પણ પાછું જોચી બેવાને પણ તમે સ્વાધીન છો.”

(શ્રી અરવિંદ, “ મા ” પુસ્તકમાં).

ભાગક : “ પાછાં પગલાં ન થઈ શકે તેવું રૂપાંતર ” કોને કહેવાય ?

શ્રી માતાજી : જ્યારે તમારી ચેતના કોઈપણ રીતે તેની જૂની અવસ્થામાં નઈ ન શકે એટલી એ સુધી તેનું રૂપાંતર થયેલું હોય ત્યારે એ રૂપાંતર પાછાં પગલાં ન થઈ શકે તેવું હોય છે. એક એવી ધરી પણ આવે છે જ્યારે રૂપાંતર એટલું બધું પૂર્ણપણે થઈ ગયું હોય છે કે વ્યક્તિને માટે પોતે પહેલાં હતી તેવી બનવું અશક્ય બની જાય છે.

ભાગક : એમ નહિ કે રૂપાંતરનો અર્થ જ એ છે કે એ પાછાં પગલાં ન થઈ શકે તેવું હોય છે ?

શ્રી માતાજી : રૂપાંતર અંશત : પણ હોઈ શકે છે. શ્રી અરવિંદ અહીં ને રૂપાંતરની વાત કરે છે એમાં તો સમગ્ર ચેતના ઉલ્લાસ જાય છે : વ્યક્તિની ચેતના અહંકારવાળી અને વ્યક્તિગત વૃત્તિઓને સતોપવાને બદલે સમર્પણભાવે ભગવાન તરફ વળેલી હોય છે. અને એમણે એ વસ્તુ સ્પષ્ટ કરી છે કે શરૂઆતમાં સમર્પણ અંશત : હોઈ શકે છે—ચેતનાના કેટલાક ભાગાંએ સમર્પણ કરેલું હોય અને કેટલાક ભાગ સમર્પિત થયેલા ન હોય. એટલે, જ્યારે આખાયે સ્વરૂપે પૂર્ણપણે, તેની સર્વો ગતિઓમાં સમર્પણ કરેલું હોય ત્યારે એ પાછાં પગલાં ન ન થઈ શકે તેવું બને છે. એમાં વલણ આખું એવી રીતે પલટાઈ ગયેલું હોય છે કે પાછાં પગલાં ન થઈ શકે.

ભાગક : ભાગવત શક્તિ અને દિવ્ય બળ વચ્ચે શો તફાવત હોય છે ?

શ્રી માતાજી : દિવ્ય બળ એ ભાગવત શક્તિનો અંશમાત્ર હોય છે. શ્રી અરવિંદ અહીં ને દિવ્ય શક્તિ શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે ને ચિત્ત-તપસ્સુ

શક્તિના અર્થમાં, સર્જક શક્તિન, સર્જક ચેતનાના અર્થમાં ઉપયોગ કરે છે; પરિણામે દિવ્ય બળ એ શક્તિનો અંશ માત્ર હોય છે.

(શ્રી માતાજી વાચન ચાલુ રાખે છે)

“.....ધારી વાર જડ અદ્ધિયતા અને સમર્પણ બને એક માની લઈને એ બન્નેનો ગુંચવાડો કરવામાં આવે છે, પરંતુ જડ અદ્ધિયતામાંથી કોઈ પણ સાચી કે સમર્થ વસ્તુ પ્રગટ થઈ શકે જ નહિ. સ્થૂલ પ્રકૃતિમાં એ પ્રકારની જડ અદ્ધિયતા રહેલી છે તે અને પ્રત્યેક તમોગ્રસ્ત અને અદિવ્ય શક્તિના કાર્ય આગળ નિરાધાર જેવી બનાવી મૂકે છે. સાધકની પાસે જે પ્રકારના સમર્પણની માગણી કરવામાં આવે છે તે દિવ્ય શક્તિના કાર્યને એક પ્રકારનું આનંદમય, સમર્થ અને સહાયકારી સમર્પણ છે.....”

(એજન)

આગામી : “આનંદમય, સમર્થ અને સહાયકારી સમર્પણ ” કેને કહેવાય ?

શ્રી માતાજી : સુખી હોવું ઓને શો અર્થ થાય તે તમે જણો છો ? સમર્થ હોવું એટલે શું તે તમે જણો છો ? સહાયકારી થનું એટલે શું એ તમે જણો છો ? વારુ, સમર્પણ, એટલે કે, ભગવાનને પોતાની જતનું અર્પણ સુખપૂર્ણ, આનંદસભર અને આનંદપૂર્વક કરવું જોઈએ; એ સમર્થ હોવું જોઈએ, આપણે આપણી જતનું અર્પણ નિર્ભળતા અને નિરીર્થતામાંથી નહિ પરંતુ એક સંક્રિય અને સમર્થ સંકલ્પ સાથે કરવું જોઈએ. અને સમર્પણ કેવળ આમ આણસપ્રધાન પણ ન હોવું જોઈએ. “ મે ” મારે કરવાનું સમર્પણ કરી દીધું છે, હવે મારે જીવનમાં કશું કરવાપણું બાકી નથી, મારે કેવળ શાંતિ જળવવાની છે, મારું સમર્પણ થઈ ગયેવું છે ”. અને એ સહાયકારક પણ હોવું જોઈએ, એટલે કે, એ સંક્રિય હોવું જોઈએ- એમાં સ્વરૂપના રૂપાંતરનું કે બીજું કોઈ ઉપયોગી કાર્ય હથ પરણું જોઈએ.

(વાચન)

“ તમારું સમર્પણ એક ચેતનનીતા પ્રાર્થીએ કરેલું નહિ કે જડ પૂતળાનું કે ધ્યાનિક હથિયારનું, એ સમર્પણ હોવું જોઈએ ”. (એજન)

શ્રી માતાજી : તમે કદાચ તમારા ઘડિયાળનું ઉદાહરણ આપી શકો છો : તમે કહી શકો કે તમે એને ચાવી આપો છો અને એ ચાવે છે, પરંતુ એમાં સચેતન સહાયકારી ગ્રત્યુત્તર સમાયેલો હોતો નથી.

(વાચન)

“ રૂપાંતર સંપૂર્ણ હોવું જોઈએ, અને એ સંપૂર્ણ થાય તે માટે એમ થવામાં જે કોઈ વસ્તુ બાધા કરતી હોય તેનો પરિન્યાગ થવો જોઈએ ”.

(એજન)

આ તો બારાબર સમજાય તેવું છે. કેવળ એકલી રચનાત્મક ગતિ હોય એટલું બસ નથી પરંતુ જરૂર હોય ત્યાં બહિષ્કાર કરવાની ગતિ પણ હોવી જોઈએ. કારણ કે જ્યાં વગી તમારામાં રૂપાંતરનો વિરોધ કરનારાં તત્ત્વો પડાવ નાખીને પડેલાં હોય ત્યાં વગી એ રૂપાંતર કાયમી સ્વરૂપનું બની શકતું નથી. જે તમે તમારી અંદર કોઈ અર્ધપ્રકાશિત વસ્તુઓને સંધરી મૂકશો તો એ વસ્તુઓ અમૃક સમય સુધી એવી સરસ રીતે શાંત અને અચલ બની પડી રહેશે કે તમે એમને કશી અગત્ય નહિ આપો, અને એક દિવસ એ વસ્તુઓ ફરી જાગ્રત થઈ ઊભી થશે અને તમારામાં થેવું રૂપાંતર એમનો અવરોધ નહિ કરી શકે. આત્મ-સમર્પણની રચનાત્મક ગતિ જેટલી જ એ સમર્પણનો વિરોધ કરતી દરેક વસ્તુનો બહિષ્કાર કરનારી ગતિની જરૂર છે. તમારે વસ્તુઓને “નેમની તેમ”, ગમે ત્યાં દબાઈને પડી રહેલી ન રહેવા એવી જોઈએ કે જેણી તેઓ તેમને મળતી પહેલી તક જાગ્રત થઈને તમે કરેલું કાર્ય જમીનદાસત કરી શકે. વ્યક્તિત્વના સ્વરૂપમાં એવા કેટલાય ભાગો હોય છે જેઓ આમ કેવી રીતે કરવું તે સારી રીતે જાણતા હોય છે. આ દિનિયાએ જોતાં પ્રાણુમય સ્વરૂપનાં કેટલાંક તત્ત્વો અસાધારણ કરી શકાય તેવાં હોય છે : એ શાંતિ રાખે છે, ખૂસામાં સંતાઈને બેસે છે, અને એટલાં બધાં શાંત અને નિશ્ચલ થઈને રહે છે કે તમને એમ જ લાગે કે એમનું અસ્તિત્વ જ નથી; એટલે પછી તમે સાવધ રહેતા નથી, તમે તમારા સમર્પણથી અને રૂપાંતરથી સંતુષ્ટ બની રહો છો, તમને એમ લાગે છે કે સર્વ કાંઈ યોગ્ય પ્રકારે થઈ રહ્યું છે, અને પછી અચાનક, એક સુંદર દિવસે, તમને કશી ચેતવણી આપ્યા સિવાય પેટીમાં પૂરેવા ગંધાની માફક એ વસ્તુ ઊછળીને બહાર આવે છે અને તમારી પાસે દુનિયાની સર્વ પ્રકારની અક્ષલ વગરની વસ્તુઓ કરાવે છે. અને એ જેટલી વધારે દબાવેલી રહેલી હોય તેટલી વહું બળવાન હોય છે—દબાઈ અને એ ખૂસામાં મુશ્કેટાટ બેસી રહેલી—એ વસ્તુ તમારું ધ્યાન ઓના તરફ ન ખોચાય એટલા માટે જ દટાઈને રહેલી હોય છે. એણે ખૂબ ખૂબ શાંત જાળવી રાખી હોય છે અને જે ઘડી તમે એની આશા ન રાખી હોય તેવી પણે એ ઊછળીને બહાર આવે છે અને ત્યારે તમે તમારી જાતને કહો છો, “અરે, મૈં મારી જાતનું આ સર્વ રૂપાંતર કર્યું એના શો અર્થ ?” પેલી વસ્તુ ત્યાં હતી માટે જ એમ બન્યું. વાત એમ જ છે, આ વસ્તુઓ ત્યાં રહી રહી પોતાની જાતને એટલી બધી સંતાપીને રાખે છે કે જે તમે બરોબર પ્રગતાવેલો દીવો બઈને એમની જ શોધખોળમાં ન નીકળો. તો તમને એમના અસ્તિત્વની ખબર ત્યારે જ પડે છે જ્યારે તેઓ બહાર આવોને તમારા સમગ્ર કાણિને એક મિનિટમાં જમીનદાસત કરી નાખે છે.

ભાગ્યક : વ્યક્તિત્વમાં મહાન અલીખણ હોય તો પણ આમ બની શકે ?

શ્રી ભાતાળ : એ અભીષ્ટા ખૂબ સાવધાનપણાવાળી હોવી જોઈએ.

હું એવા ઘણા લોકેને ઓળખું છું (ઘણા, નાની સંખ્યામાં નહિ, પરંતુ યોગ કરતા હોય એવા લોકો ચેકી) એવા ઘણા માણસોના પરિયથમાં છું જેમની બાબતમાં એવું બન્યું છે કે જ્યારે જ્યારે તેમનામાં સરસ અભીષ્ટા હોય અને એ અલોપ્સા બળવાન હોઈ તેનો પ્રત્યુત્તર પણ મળ્યો હોય, એવા દરેક પ્રસ્તંગે, એ જ દિવસે અથવા મોડામાં મોડું બીજે દિવસે એમને એમની ચેતનામાં પૂર્ણપણે પીછેહેઠ કરવાનો આવે છે અને એમની અભીષ્ટા કરતાં ઊલટી દશાનો જ સમનો કરવાનો આવે છે. આવી વસ્તુઓ લગભગ સતત બન્યે જ જાય છે ત્યારે, આ લોકોએ એમનામાં કેવળ રચનાત્મક બાન્યુ જ વિકસાવી હોય છે. એ લોકોએ અભીષ્ટા સેવવા માટેની એક પ્રકારની પરિપાઠી નીપણવેલી હોય છે, એ લોકો મદદ માટે સાદ કરે છે, એ લોકો ઊર્ધ્વ પ્રકારનાં બળાની સાથે સંપર્કમાં આવવા માટે પ્રયત્ન કરે છે, એ લોકો એમાં સફળ પણ થાય છે, એમને અનુભૂતિઓ પણ થાય છે : પણ એ લોકો એમનો ઓરડો વાળીજૂડીને સાફ રાખવાની બાબતમાં તદ્દન બેદરકાર રહેલા હોય છે; એ હમેશાની જેમ અસ્વચ્છ રહે છે, એટલે, કુદરતી રીતે, જ્યારે પેલી અનુભૂતિ ચાલી જાય છે ત્યારે પેલી ગંદકી પહેલાં કરતાં પણ વધુ જુગુપ્સાપ્રેરક બની રહે છે.

આપણે કોઈએ આપણો ઓરડો સ્વચ્છ રાખવામાં બેદરકારી ન ચેવવી જોઈએ, આ ખાસ અગત્યની વસ્તુ છે; આંતરિક સ્વચ્છનાની અગત્ય ઓછામાં ઓછું બલારની સ્વચ્છતા જેટલી તો હોય છે જ.

વિવેકનંદે લખેલું છે કે (મૂળ બખાલ શું છે તેની મને ખબર નથી, મેં ફક્ત ક્રોચ ભાષાંતર જ વાંચેલું છે.): “ દરેક વ્યક્તિએ પ્રલાતકાળે ચોતાનાં શરીર અને આત્મા અન્નેને સ્વચ્છ કરવાં જોઈએ, પણ અન્નેને માટે જો તમારી પાસે સમય ન હોય તો શરીરને સ્વચ્છ કરવા કરતાં આત્માને સ્વચ્છ કરવો એ વધુ સારું છે. ”

બાળક : પેલી નાની નાની ગંદી વસ્તુઓ સાંતાઈ રહી છે કે ચાલી ગઈ છે તેની ખબર કેવી રીતે પડે ?

શ્રી ભાતાળ : તમે આ બાબતમાં હંમેશાં નાના નાના અખતરા કરી શકો છો. મેં કહેલું જ છે કે તમારે એક મશાલ લઈને, પ્રખર પ્રકાશ લઈને તમારા સ્વરૂપની લીતરમાં એક આંટો મારવો જોઈએ. જો તમે બરાબર ધ્યાન આપનારા હશો તો તમને બહુ સહેલાઈથી ગંદકી ભરેલા ખૂણાઓ જડી જશે. ધારો કે તમને એક સુંદર અનુભૂતિ થાય છે. અચાનક તમારી અભીષ્ટાના પ્રત્યુત્તર રૂપે એક મહાન પ્રકાશ આવી પડે છે. તમે જાણો આનંદ, બલ, જ્યોતિ, જ્ઞાનર્થી તરબોળ થઈ જાઓ છો. અતે તમને એમ જાહુણ્ય છે કે જાણે તમે

તમારા સ્વરૂપના રૂપાંતરને બિંદુએ જઈ પહોંચા છો... અને પછી એ સરકી જય છે. એ વસ્તુ હેમેશાં સરી જય છે, નહિ? ખાસ કરીને શરૂઆતમાં અચાનક એ અટકી જય છે. પછી જો તમે સાવધ ન હો તો તમારી જાતને આમ કહો છો, “જુઓ. એ વસ્તુ આવીને ચાલી ગઈ! હું કેવો કમનસીબ હું! એ વસ્તુ આવી ને જતી રહી. એણે એ વસ્તુને જરાક સ્વાદ માત્ર આપ્યો અને પછી મને પડતો મૂક્યો,” જુઓ. ત્યારે, એમ કહેવું મૂખ્યાઈભર્યું છે. ખરી રીતે તો તમારે તમારી જાતને એમ કહેવું જોઈએ કે, “જુઓ, હું એ વસ્તુને સાચવી ન રાખી શક્યો, અને હું કેમ એ સાચવી ન શક્યો?” એટલે પછી તમે તમારી મથાલ બઈને નીકળી પડો છો અને ચેતનાનો અવસ્થાના ફેરફાર અને અનુભૂતિ અટકી જવાની સાથે ને કિયાઓ સંઘનપણે સાંકળાયેલી હતી તેની શોધમાં તમારા સ્વરૂપની ભૌતરમાં ચક્કર લગાવો છો. જો તમે ખૂબ ખૂબ ધ્યાન દઈને તમારા સ્વરૂપની અંદર ખૂબ ચીવટપૂર્વક પહેરો લગાવો છો તો તમારી નજરે કંઈ તો પ્રાણમય સ્વરૂપનો કે મનનો કે પછી શરીરનો એક એવો ભાગ નજરે ચડે છે જેણે પોતાનો ભાગ યોગ્ય રીતે ભજવ્યા હોતો નથી, એટલે એ વસ્તુને માનસિક રીતે વ્યક્ત કરવી હોય તો એમ કહેવાય કે એ વસ્તુ તમારી અનુભૂતિ દરમાન અચલ રહીને ધ્યાન આપવાને બદલે કોઈક પ્રશ્ન ઊભા કરવા માંડી પડી હોય છે, “જરા થોબો, આ શાની અનુભૂતિ છે? એનો શો અર્થ!...” અને આમ કરીને એણે એ અનુભૂતિનો એક ખુલાસો જોગવા પ્રયત્ન આદર્યો હોય છે જેને એ “સમજાલુ” કહે છે) અથવા એમ બને કે પ્રાણમય સ્વરૂપમાં કોઈક વસ્તુ એ અનુભૂતિનો ઉપયોગ કરી રહી હોય છે.: “કેવી મજા પડે છે. આ અનુભૂતિ આથી પણ વધુ વિકાસ પામે તો કેવી મજા પડે, અને મને તો એ હંમેશને માટે ટરી રહે એ બહુ ગમે, કેમ...” અથવા ભૌતિક સ્વરૂપમાંની કોઈક વસ્તુએ આમ કહું હોય છે, “આહ! આ સહન કરવું જરા વસમું પડે તેવું છે, આ અવસ્થાને હું કચાં સુધી સહન કરી શકીશ? કદાચ એ વસ્તુ આટલી બધી રૂપણાણે પ્રગટ થતી નથી હોતી, પરંતુ એ વસ્તુ આવી જ રીતે કંઈક અંશ કોઈક ઢોકાણે સંતાઈને બેઠેલી હોય છે. તમને તપાસ કરતાં આ ત્રણ ઐકી કોઈ વસ્તુ કે એના જેવી જ કોઈ બીજી વસ્તુ જડી આવશે. પછી, ત્યાં પેલા દીપકની જરૂર પડે છે: નબળાઈવાળું બિંદુ કચાં છે? અહં કચાં છે? કામના કચાં છે? જે જૂની પુરાણી ગંદકી હવે આપણે જોઈતી નથી તે કચાં છે, પોતાની જત ઉપર જ વળી વળીને પાછી આવનારી ગેલી વસ્તુ કચાં છે જે હજુ એમ જ વર્તો જય છે અને પોતાની જાતને સમર્પિત કરતી નથી, ખુલ્ખી કરતી નથી, ઝોવાઈ જવા દેતી નથી? કચાં છે એ વસ્તુ જે વળી વળીને પોતાની જત ઉપર જ પાછી જય છે, જે વસ્તુ બની છે તેનો લાલ બદ્ધ બેવા માંગે

છે જે અનુભૂતિનું તમામ ફળ પોતે જ હજમ કરી જવા માગે છે, અથવા જે ખૂબ દુર્બળ, ખૂબ કઠળું, ખૂબ સ્થિતિયુસ્ત હેઈને થઈ રહેલી ગતિને અનુરૂપ કિયા કરી શકતી નથી? ... એ વસ્તુ એ છે. હવે તમે રસ્તે ચઢ્યા છો, તમને હમણાં જ વાધેલો પ્રમાણ એ બિદુ ઉપર તમે ચોક્કસાઈપૂર્વક મૂકો છો, તમારે એ જ કરવાનું હોય છે, એ વસ્તુ ઉપર પ્રકાશને એકાગ્ર કરવો, અને એવી રીતે એની ઉપર ફેરવો કે એ વસ્તુ એ પ્રકાશનો પ્રતિકાર કરી શકે નાઃ.

આમાં પહેલે જ દિવસે તમે સફળ નહિ થાઓ પરંતુ તમારે હળવે હળવે કરીને ખાંતપૂર્વક એ કિયા ચાલુ રાખવી પડશે અથવા કદાચ અચાનક એકાદ દિવસ એ વસ્તુ અદશ્ય થઈ જશે. પછી કદાચ કેટલાક સમય બાદ તમને ખબર પડશે કે તમે એક જુદી જ વ્યક્તિ બની ગયા છો.

પરંતુ જો તમે આ અગાઉ મેં જેની વાત કરેલી જ છે એ પ્રકારનું વલણ અપનાવશો અને તમામ દોષ કરુણા અને પ્રકાશ પર ઢોળશો, જો તમે એમ કહેશો કે, “થયું, હવે એ વસ્તુ ચાલી ગઈ અને મને ગર્તમાં છોડતી ગઈ,” તો તમે ખાતરો રાખજો કે હવે પછીના ત્રીસ, ચાલીસ કે પચાસ વર્ષો પણ તમે છો ત્યાંનાં ત્યાં હશો, તમારામાં પરિવર્તન નહિ થયું હોય દરેક વખતે કોઈ એક વસ્તુ અચાનક કૂટી ઊંઘે અને તમારી અનુભૂતિને આરોગી જશે. અને પછી પ્રગતિ કરવાને બદલે તમે તમારી જગ્યાએ ઝુંપી ગયેલી અવસ્થામાં રહ્યા રહ્યા સમયને વ્યતીત થતો જોઈ રહેશો. ફરણ કે તમે પ્રગતિ કરી રહ્યા હોતા નથી...યાદ રાખો કે આ કિયા કેટલીકવાર જરા ખૂંબે પણ છે. પેલી જે વસ્તુ અનુભૂતિનો ઉપલોગ કરવા માગતી હોય. અથવા એનું જ્ઞાન પામવા માગતી હોય અથવા મનોમય જ્ઞાનની પદ્ધતિ વડે તેને દોરવા માગતી હોય, અથવા એ અનુભૂતિને આત્મસાતુ કરવા માટે જરૂરી પ્રયત્ન કરવા, અથવા તેને ધારણ કરવા અથવા જોઈએ તેટલી જલદીથી પરિવર્તન કરવાની બાબતમાં ખૂબ પ્રમાદ સેવતી હોય છે એ વસ્તુ ઉપર જઈને તમે આ પ્રકાશની જયોતિનો કઠોરતાપૂર્વક પાત કરો; ચેતનાના પ્રકાશ સાથે એ વસ્તુ ઉપર સંકલ્પની સ્થાપના કરો, જરા સખનાઈપૂર્વક, તો એ વસ્તુ જરા દુઃખદાયી લાગે છે. અને તમે કહો છો, “અરે? આટલું બધું જલદી નહિ! મારે આરામની જરૂર છે; મેં મારી જતને બિનજરૂરીપણે થકવી નાખી છે.” ત્યારે પછી બધી વસ્તુઓએ નવેસરથી ફરી થરુ કરવી પડે છે. કેટલીક વાર દિવસો, અરે મહિનાઓ, કેટલીક વાર વર્ષો પણ વહી જાય છે પણ એ વસ્તુ પાછી આવતી નથી. કેટલીક વાર, તમે જરા સારા પ્રમાણમાં સંકિય હો છો અને તમારી અલીખસા તીવ્ર હોય છે તો એ સત્તવે પાછી આવે છે પરંતુ તમે ફરી વાર પણ એની એ જ મૂર્ખાઈ આચરશો. તો એની એ જ વસ્તુ ફરી બનશો—પરંતુ જયારે, તમે ખૂબ ચાંપતી નજર રાખી રહ્યા હો અને ત્યારે તમારું મન જે વસ્તુ બની રહી

હોય તેમાં માથું મારવાનું શરૂ કરતું હોય ત્યારે જો તરત જ તમે એને કહી દો કે, “ ચૂપ, છાનું રહે, ” તો પછી તમારી અનુભૂતિ વણથાંભી ચાલુ રહે છે. જ્યારે પ્રાણ કહેતો હોય કે, “ મારે તો ટગલે ટગલા. ખૂબ ખૂબ જોઈએ... ” ત્યારે તમે કહો કે “ છાનો રહે; છાનો રહે, જરા પણ હિલચાલ કરવાની નથી, શાંતિ રાખ, જરા પણ ઉશ્કેટ નહિ જોઈએ ! ” અથવા તમારું ભૌતિક સ્વરૂપ કહે કે, “ અરે, હું તો કચરાઈ ચાલ્યો. ” “ જો ભાઈ, તને વધીં ન હોય તો સહેજ સહનશક્તિ રાખ, તું તો કાયરતા દાખવી રહ્યું છે. કરોટીનો સામનો કેમ કરવો તે તને આવડાનું નથી. ” જો આ વસ્તુ તમે યોગ્ય રવસ્થાપૂર્વક અને જરૂરી દ્રઢતા અને સંકલ્પ સાથે સમયસર કરી શકોણો તો ખરેખર તમે કોઈક વસ્તુ પામી શકોણો. પરંતુ તમે ઐલા અક્ષિય, આળસુ, નિયિતવાદી જેવા હશો અને તમારી જતને કહેશો કે, “ આપણે તો, ભાઈ. સમર્પણ કરી દીધું છે, જે થવાનું છે તે થશો, જોઈએ છીએ શું થાય છે, બસ, ” અને, તો પછી જાણી બો કે હું તમને પચાસ વર્ગ આપું તો પણ તમે અર્ધા પગલા જેટલું રૂપાંતર પણ સાધી શકવાના નથી.

છેલ્લા પાઠમાં મેં તમને કહેલું કે એ વસ્તુ સહેલી નથી...જો તમારે એ કરવી હોય તો, એને તમારે યથાયોગ્ય રીતે કરવી જોઈએ, નહિ તો એ બાબતમાં કોઈ તકલીફ બેવાની જરૂર નથી; વસ્તુઓને અધોપધી કરવાથી કોઈ હેતુ સરતો નથી, જો કોઈ ગણ વસ્તુ કરવી હોય તો સારી રીતે કરવી જોઈએ.

અલબટ. અન્ય માર્ગો પણ છે. તમે કેવળ તમારી જતને પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન ન કરો. તમે તમારી જતને હમેશાં વધુને વધુ ધ્યાનમળન કરી દે તેવા કાર્યમાં રોકી દઈ પોતાની જતને જ ભૂલી જવાનો પ્રયત્ન કરી શકો, એટલે કે, પોતે જ કાંઈ કરતા હો તે પ્રભુને સમર્પણ કરવાના ભાવપૂર્વક, તદ્દન નિઃસ્વાર્થપણે છતાં ભવ્ય રીતે, આભદ્રાનને ભાવે, એક પૂર્ણ આત્મવિસમરણ સાથે કરી શકો; પોતાની જત વિષે નાહિ પણ પોતે જે કરતા હો તેના જ વિચારમાં રોકાયેલા રહી શકો. તમે આ વસ્તુ જાણો છો, મેં આ બાબતમાં તમને કહેલું છે જ : જો તમારે કોઈ વસ્તુ સારી રીતે કરવી હોય તો, એ ગમે તે હોય. કોઈ પણ પ્રકારનું કાર્ય હોય, નાનામાં નાની આ વસ્તુ હોય, કોઈ રમત હોય, કોઈ પુસ્તક લખવાનું હોય, કોઈ ચિત્ર ચીતરવાનું હોય, સંગીતની રચના કરવાની હોય, કોઈ દોડની હોડમાં ભાગ બેવાનો હોય, ગમે તે વસ્તુ હોય, જો તમારે એ સારી રીતે કરવી હોય તો એક નાનડો માનવ પોતાની જતનું અવલોકન કરી રહ્યો હોય તેમ પોતાને લક્ષમાં લીધા વિના, તમે જે વસ્તુ કરી રહ્યા હો તે વસ્તુ જેવા ઘની રહેલું જોઈએ; કારણ કે જો તમે જે કાર્ય કરતા હો તેને જોતા રહેતા જાયો તો તમે...તમે તમારા અહં સાથે સંસર્જમાં રહેલા હો છો. જો તમે પોતાની જતમાં પોતે જે વસ્તુ કરી રહ્યા હો તે વસ્તુરૂપ બની શકો, તો એ એક

મોટી પ્રગતિ કરી કહેવાય. જરા લેટલી નાની વિગતોની બાબતમાં પણ તમારે આ વસ્તુ શીખી રાખવી જોઈએ જરા એક હાસ્યજનક દાખલો લઈએ, તમારે એક શીશીમાંથી બીજી શીશીમાંડુકેઈક પ્રવાહી ભરવું હોય છે; તો તમે એકાગ્રતા કરો છો (આ વસ્તુ તમે એક તાલીમ અથવા વ્યાયામ તરીકે કરો શકો છો); તો, જ્યાં બગી તમે જે શીશીમાં પ્રવાહી ભરવાનું હોય તે શીશીના સ્વરૂપે, જે શીશીમાંથી પ્રવાહી રેઝવાનું હોય તેના સ્વરૂપે અને રેઝવાની ડિવારૂપે બની રહો છો, અને જ્યાં બગી તમે એટલું માત્ર બની રહી રેઝવાની ગતિરૂપ બની રહો છો, ત્યાં બગી બધું બરાબર ચાલે છે. પરંતુ કમનસીબે તમે જે કોઈ કાણે એમ વિચાર કરવા લાગો: “આહ ! આ તો બરાબર થયે જાય છે. આપણે બરોબર સંચાલન કરી રહ્યા છીએ.” અને બીજી જ મિનિટે એ પ્રવાહી બહાર ઠથાઈ જાય છે ! દરેક વસ્તુ માટે, બધી વસ્તુ માટે આમ જ છે. આટલા માટે જ તાલીમ બેવા માટે કામ કરવું એ સાંદુરું સાધન છે, કારણ કે જે તમારે કામ બરાબર રીતે કરવું હોય તો તમારે કામરૂપે બની રહેવું પડે છે. જે તમે કર્તૃત્વભાવવાળા હશો તો તમે કામ કદી સારી રીતે કરી શકશો નહિ. જે તમે “કોઈ કાર્ય કરનારી વ્યક્તિ” બની રહેશો, અને, વધુમાં, જે તમારા વિચારો અસ્તવ્યસ્ત રખડતા હશે તો ખાતરી રાખનો કે જે તમે કોઈ નાજુક વસ્તુ સાથે કામ પાડી રહ્યા હશો તો એને ભાંગશો, જે તમે રંધતા હશો તો તમારાથી કોઈ વસ્તુ બની જશો, અથવા જે તમે કોઈ રમત રમતા હશો તો બધા ધોંલ તમે ચૂકી જશો ! કામ કરવામાં એક મોટી તાલીમ સમાપેલી છે તે આ રીતે છે. કારણ કે સાચું કહીએ તો કોઈ પણ વસ્તુ તમારે સારી રીતે કરવી હોય તો એ કરવાનો રસતો માત્ર આ જ છે.

આપણે કોઈ વ્યક્તિ પુસ્તક લખી રહ્યી હોય તેનો દાખલો લઈએ. જે એ વ્યક્તિ પોતે પોતાની જાતને પુસ્તકનું બેખન કરતી નિહાળી રહી હશે તો એ પુસ્તક કેટલું બધું શુષ્ક બની રહેશે તેની તમે કલ્પના નહિ કરી શકો, પેલી શુદ્ધ વ્યક્તિતા એમાં રહેલી છે તેની ગંધ આપણને તરત જ આવશે અને એ વસ્તુ પેલા પુસ્તકને અર્થાતીન બનાવી મૂક્શો. જાપારે કોઈ ચિત્રકાર ચિત્ર કરતો હશે અને સાથે સાથે પોતાનું અપલોકન કરતો જતો હશે તો એનું ચિત્ર કદાપિ સાંદુરું નહિ થાય, એમાં હમેશાં ચિત્રકારની વ્યક્તિતાનું પ્રતિબિંબ આવી રહેવાનું; અને એ ચિત્ર નિર્જ્વાન, શક્તિહીન અને સૌંદર્યવિહેલણ બની રહેવાનું. પરંતુ, અચાનક, એ ચિત્રકાર પોતે જે વસ્તુ વ્યક્તન કરવા માગતો હોય તે વસ્તુરૂપ, એની પીઠીઓ, એના ચિત્ર, કેનવાસ, ચિત્રના વિષય, ચિત્રની છાપ, રંગો, એનાં મૂક્શો, સમગ્રપણે આખી વસ્તુરૂપ બની જાય, અને સર્વાંગે એની ભીતરમાં રહીને એના સ્વરૂપે જીવન જીવે, તો એ કોઈ અદ્ભુત વસ્તુનું સર્જન કરશે.

સર્વ વસ્તુઓ માટે, બધી બાબતમાં એમ જ બને છે. એવી કોઈ વસ્તુ નથી કે જો વિકિત તેને યોગ્ય રીતે કરે તો યોગની શિક્ષા રૂપ ન બની શકે. અને જો એ વસ્તુ યોગ્ય રીતે ન કરવામાં આવે તો તપસ્યા કરવાનો પણ કોઈ અર્થ નહિ રહે અને એનાથી તમને કોઈ દિશા લાધશે નહિ. કારણ કે એમાં પણ એ જ વસ્તુ લાગુ પડે છે, તમે જે કાંઈ તપસ્યા કરતા હો તે દરમ્યાન સર્વ સમયે તમે તમારી જાતનું અવલોકન કરતા રહો અને તમારી જાતને કહેતા રહો, “હું પ્રગતિ કરી રહ્યો છું ને? આ વસ્તુ સારી રીતે થઈ શક્યો? મને સફળતા મળશે...?”, આમાં તમે સમજ થકો છો કે તમારો અહંકાર વધુ ને વધુ મહાકાય બનતો જાય છે, આખી જગ્યા પોતાને માટે રોકી લે છે અને બીજી કોઈ વસ્તુને માટે જગ્યા રહેવા દેતો નથી. અને આપણે તે દિવસે વાત કરેલો જ કે આધ્યાત્મિક અહંકાર એ ખરાબમાં ખરાબ વસ્તુ છે કારણ કે પોતાની કૃત્ત્વતાનું અને લગીરે ભાન હોતું નથી, એને ખાતરી હોય છે કે પોતે સવણી પ્રભુમય નહિ તો કોઈ મહાન વસ્તુ તો છે જ!

ત્યારે વાત આમ છે. જ્યારે તમે શાળામાં જાઓ ત્યારે શિક્ષક જે વસ્તુ કહેતા હોય તેને ગ્રહણ કરનાર એકાગ્રતા સ્વરૂપ બની રહો, અથવા જે વિચાર તમારામાં પ્રવેશ કરી રહ્યો હોય અથવા જે જ્ઞાન તમને અપાઈ રહ્યું હોય તેના રૂપે બની રહો. તમે જે વસ્તુ શીખવા માગતા હો તેનો જ વિચાર તમારે કરવો, તમારી જાતનો નહિ. અને તમે જોઈ શક્યો કે તમારી શક્તિઓ તરત જ દિગુણિત થઈ જાય છે.

પોતાની જત તરફ વળી વળીને પાછા ફરલું, કેવળ સૂક્ષ્મદર્શક થંત્ર વડે જોઈ શકાય એટલા નાના પોતાના અહંકારની મર્યાદાઓમાં પોતાની જાતને પૂરી મૂકવાની વૃત્તિ જ આ વધુતા, બધુતા, કૃત્ત્વતા અને બલહીનતાની લાગણ્ણી જન્માવનાર છે. પોતાની જાતને વિશાળતર કરવી જોઈએ, દ્વાર ઝુલ્લાં કરવાં જોઈએ. અને આ વસ્તુ કરવા માટે આપણે પોતાની જત ઉપર કેન્દ્રિત થઈ રહેવા કરતાં પોતે જે કાર્ય કરી રહ્યા હોઈએ તે વસ્તુ ઉપર કેન્દ્રિત થઈ રહેલું એ વધારે સારી વસ્તુ છે.

એપ્રિલ ૨૮, ૧૯૫૧.

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

“ પરંતુ જ્યાં સુધી સાધકની અધોમુખ પ્રકૃતિ સહિય હોય છે ત્યાં સુધી સાધકનો અંગત પ્રયત્ન આવશ્યક છે ”.

(શ્રી અરવિંદ, “ મા ”.)

શ્રી માતાજી : બાધ રીતે, મનુષ્ય, પોતાની જતની વ્યક્તિત્વમાં અને પોતાના અંગત પ્રયત્નમાં માનતો હોય છે. જ્યાં લગ્ની તમે વ્યક્તિગત પ્રયત્નમાં માનતા હો ત્યાં સુધી તમારે વ્યક્તિગત પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

આપણા સ્વરૂપનો એક ભાગ એવો છે જેને પોતે પ્રભુનો પોતે પ્રભુનો એક અંશ છે તે વિષે લગ્નીરે સલાનતા હોતી નથી. આપણું સમગ્ર બાધ સ્વરૂપ એમ ખાતરીપૂર્વક માને છે કે એ કોઈ અલગ, સ્વતંત્ર અને પોતાની સાથે જ સંબંધ ધરાવનાર વસ્તુ છે. સ્વરૂપના આ ભાગે વ્યક્તિગત પ્રયત્ન જરૂર કરવો જોઈએ, અને એમ નહિ કહી શકાય કે “પ્રભુ તારે માટે સાધના કરી રહ્યા છે”, કારણ કે એ કાઈ કરશે નહિ, અને એનામાં કઈ પરિવર્તન નહિ થાય. જ્યારે આપણે કોઈની સાથે વાત કરતા હોઈએ ત્યારે આપણે એની ભાષામાં* જ વાત કરવી જોઈએ, નહિ ?

ઘાણક : “ ભौતિક તમોગુણું ” કોને કહેવાય છે ?

શ્રી માતાજી : તમે એના વિષે જાણતા નથી, ખરેખર ? તો, મારાં અભિનંદન ! દાખલા તરીકે, તમે બેઠા હો તો તો ઉઠવાનું મન ન થાય એવું તમને કદ્દી થાં નથી ? અથવા કોઈ કામ કરવાનું હોય તો તમે એમ નથી કહેતા કે, “ અરે ! મારે જ આ બધું કરવું પડે છે... ”.

* આ વાર્તાલાય પ્રસિદ્ધ કરતી બેળાએ શ્રી માતાજીએ આ પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ કરેલું : “ આ સાચું નથી. આ સાચું નથી કારણું કે એ વધુ પડતું ભારપૂરક કહેવાયેલું છે. આપણે બાધ સ્વરૂપ સાથે, એની ભાષામાં વાત કરવી જોઈએ નહિ, કારણું કે એની ભાષા તો અસત્યપૂર્ણ હોય છે, પરંતુ આપણે એની સાથે એવી ભાષા વાપરી વાત કરવી જોઈ એ કે જેથી તે સમજ શકે-અને આ વસ્તુ તદ્દન જુદી છે. પરંતુ વસ્તુએને ચોકસાઈપૂર્વક કહેવી હોય તો ધણેણા સમય નથી છે, આ કારણસર જ શ્રી અરવિંદનાં લખાઓનાં લાંબાં લાંબાં વાક્યો નાગે એ લાંબાં “ સ્પષ્ટીકરણે ” હોય એવી રીતે લખાયેલાં છે. ખરી રીતે એ સ્પષ્ટીકરણે કે ખુલાસાએ નથી : એમનો હેતુ વસ્તુને ચોકસાઈપૂર્વક વ્યક્ત કરવાનો જ હોય છે.

ખાળીક : એટલે એ વસ્તુ આળસુપણા જેવી જ કહેવાય ને?

શ્રી માતાજી : તદ્દન એમ તો નહિ. અલગત આળસુપણું એ પણ એક જાતનો તમોગુણ છે ખરો પણનું આળસુવેડામાં એક પ્રકારની અશુભ ભાવના હોય છે, પ્રયત્ન કરવાનો ઈન્કાર હોય છે—જ્યારે તમોગુણ એ તો જડતા છે : આપણે કોઈ વસ્તુ કરવી હોય છે, પણ કરી શકતા નથી.

મને સમરણ છે કે, ધારા લાંબા સમય પહેલાં હું કેટલાક યુવાન બોકોની વચ્ચમાં વસતી હતી, ત્યારે એ બોકો એમ જણાવતા કે જ્યારે જ્યારે મારે ઊભા થવું હોય ત્યારે હું કોઈ પણ પ્રકારની મુશ્કેલી વિના કૂદડો મારીને ઊભી થઈ જતી હતી. તેઓ મને પૂછતા કે, “તમે એમ કઈ રીતે કરો શકો છો ? અમારે તો જ્યારે ઊભા થવું હોય ત્યારે સંકલ્પનો પ્રયોગ કરવો પડે છે અને ત્યારે જ એમ કરી શકીએ છીએ.” એમને એટલું બધું આશર્ય થતું ! અને હું, મને એથી વિરુદ્ધની વસ્તુનું આશર્ય થતું ! હું મારી જાતને એમ કહેતી, “એવું કઈ રીતે બનતું હશે ? આપણે જ્યારે ઊભા થવાનું નક્કી કરીએ છીએ ત્યારે ઊભા થઈ જઈએ છીએ.” ના, એવું શરીર ત્યાં હતું, એવું, અને એમાં સંકલ્પ મૂકવાની જરૂર રહેતી. એ શરીરને ઊભું થઈને કાર્ય કરતું કરવા માટે ખકો મારવાની જરૂર રહેતી. એ વસ્તુ એવી છે, એ છે તમોગુણ. તમસ્ય એ તદ્દન જડ વસ્તુ છે; તમોગુણ પ્રાણમય કે મનોમય હોય એવું બહુ ઓછા પ્રમાણમાં હોય છે (જો કે એ પણ અન્ય સંસ્કરણ દ્વારા પ્રગત થઈ શકે છે), મને એમ લાગે છે કે મોટા ભાગે એ વસ્તુ જ્ઞાનતંત્રઓ અથવા ભગવનો તમોગુણ હોય છે અને નહિ કે મનોમય કે પ્રાણમય તમસ્ય પરંતુ આળસુપણું તો બધે જ હોય છે, શરીરમાં, પ્રાણમાં, મનમાં, સામાન્ય રીતે આળસુ માણસો હમેશાં આળસુ હોતા નથી, બધી બાબતમાં આળસુ હોતા નથી. તમે એમની પાસે એમને ખુશ કરે તેવી, એમને મજા પડે તેવી વસ્તુ રજૂ કરો તો એ બોકો જરૂરી પ્રયત્ન કરવા જરૂર તૈયાર થાય છે. આળસુપણામાં ખૂબ અશુભ ભાવના સમાપેલી હોય છે.

ખાળીક : શ્રી અરવિંદ અહો “સ્થૂલ ચેતના અને સ્થૂલ પ્રકૃતિને ભગવદ્-અભિમુખ તથા નમનીય બનાવવાની સંકલ્પશક્તિ”ની વાત કરે છે.

શ્રી માતાજી : એનું કારણ એ છે કે લૌનિક ચેતના અને પ્રકૃતિ તદ્દન બધ અને અક્ષર હોય છે—તેઓ પોતાની આદતોનાં બંધનોમાં બંધાયેલ હોય છે; તેઓ એમનોમાં ફેરફાર કરવા ઈચ્છાનાં નથી હોતાં, તેઓ ફૂકત એક જ નિયમિત ચીલો સ્વીકારે છે. બીજી કોઈ વસ્તુ શરીરના જેટલા પ્રમાણમાં ચીલાચાલુ ઢબથી બંધાયેલી નથી હોતી. જો તમે એની આદતોમાં જરા પણ ફેરફાર કરો તો એ તદ્દન બેબાકળું બની જાય છે, શું કરવું એની પછી એને સમજલું પડતી નથી,

એ કહે છે, “ માફ કરજો, મને માફ કરજો ! પણ જીવન જીવવાની એ યોગ્ય રીત નથી.

નેમનું પ્રાણમય સ્વરૂપ ખૂબ સક્રિય હોય છે અને વશ વર્તાવી શકે તેવનું હોય છે તેમો શરીરને જગ્યાત કરવામાં સફળ બનવાનો સંભવ હોય છે, અને જો તેમનામાં સાહસિકતાનો જુસ્ટિસો હોય (અને આવું ધણ્ણોવાર બને છે, કારણ કે પ્રાણ એ એક સાહસિક સ્વરૂપ હોય છે;) તો ભૌતિક સ્વરૂપ વશ વર્તો છે; એ ઊર્મિને વશ વર્તો છે. અન્તરમાંથી આવતા આદેશનો અમલ કરે છે; પછી એ પોતાનામાં પરિવર્તન કરવાનું સ્વીકારે છે, એ અને માટે નવી વસ્તુ હોય છે. અને એમ કરવું એ એને માટે એક જહેમતબારી વસ્તુ હોય છે. પરંતુ ભૌતિક સ્વરૂપ અને ભૌતિક ચેતના, દિવ્ય પ્રેરણા જીવી શકવાને માટે તૈયાર થઈ શકે ને માટે તેમણે અન્યાંત નમનીય થવું જરૂરી હોય છે, કારણ કે પ્રાણ બળજબરી કરે છે, એ પોતાનો સંકલ્પ માયે મારે છે, અને ગરીબડા બિચારા શરીરને એનો અમલ કરવો પડે છે, પરંતુ દિવ્ય ચેતના તો કેવળ પ્રકારાનું દર્શન કરાવે છે, ચેતના આપે છે, અને એટલે વ્યક્તિએ એનું સચેતનપણે અને ઈચ્છાપૂર્વક પાલન કરવાનું રહે છે,—એમાં સવાલ કેવળ સહકાર આપવાનો હોય છે, એમાં બળજબરી વાપરવાની વાત જ આવતી નથી. ભૌતિક સ્વરૂપ અને ભૌતિક ચેતના ખૂબ ખૂબ પ્રમાણમાં નમનીય હોવાં જોઈએ નેથી જે ને પરિવર્તનિની જરૂર હોય તેમાં પોતે સાથ આપી શકે, આજે એક પ્રકારના તો કાલે અન્ય પ્રકારના, અને એમને એમ નેમ જરૂર પડે તેમ થઈ શકે.

ધાળક : શ્રી અરવિંદ અહીં “ દિવ્ય જ્યોતિની, શક્તિની અને આનંદની સાચી પ્રતિષ્ઠા ” વિષે વાત જરૂર કરે છે. (એજન)

પરંતુ શક્તિ માત્ર હમેશાં કિયાશીલ નથી હોતી ?

શ્રી આતાણ : કેમ, સ્થાયી(static) શક્તિ પણ હોય છે. તમને આ વસ્તુ કઈ ચેતે સમજાવવી ? જુઓ, રમતમાં જે તફાવત સ્વરક્ષણ કરવામાં અને હુમલો કરવા વચ્ચે હોય તે જ જતનો તફાવત સ્થિત શક્તિ અને સક્રિય શક્તિ વચ્ચે હોય છે, સમજાવું ને ? એ વસ્તુ એ પ્રકારની જ છે, સ્થિતિ શક્તિ એક એવી વસ્તુ હોય છે જે દરેક વસ્તુ સામે ટકી રહી શકે છે, કોઈ વસ્તુ એના ઉપર કાર્ય કરી શકતી હોતી નથી, કોઈ વસ્તુ એને સ્પશ્ચી શકતી નથી, કોઈ વસ્તુ એને વિચલિત કરી શકતી નથી—એ અચલ હોવા છતાં અવિન્યે હોય છે. સક્રિય શક્તિ એ એક ગતિમાન વસ્તુ હોય છે, એ કેટલીં વાર આગળ પડીને કાર્ય કરે છે અને એને સામા પ્રાણાર ખમવાના પણ આવી શકે છે. એટલે કે, જે તમે તમારી સક્રિય શક્તિ હમેશાં વિનયી બની રહે એવું ઈચ્છિતા હો,

તો એને માટે તમારામાં સારા જેવા પ્રમાણમાં સ્થાપી શકિતનો અવિચલ પાયો હોવો જરૂરી છે.

મને ખબર છે, તમે શું કહેવા ઈચ્છા છો તે...તમે એમ કહેવા માગો છો કે માનવપ્રાણીને તો શકિત જ્યારે સક્ષિય રીતની ગતિ કરતી હોય ત્યારે જ એના અસ્તિત્વની જાણ થાય છે; માનવ પ્રાણી, જ્યાં સુધી એ શકિત કિયમાણ ન થાય ત્યાં સુધી એને શકિત તરીકે જ ગણુતો નથી. જ્યારે એ કાર્ય ન કરતી હોય ત્યારે એ એના લક્ષમાં જ આવતી નથી; આ અક્ષિયતાની પાછળ આવી રહેલા પ્રચંડ બળનો એને ઘ્યાલ જ આવતો નથી—કેટલીક વાર, અરે ઘણ્ણી વાર પણ સ્થાપી શકિત ગતિમાન સક્ષિય શકિત કરતાં વધુ ભયંકર હોય છે. તમે આ બાબતનો પ્રયોગ તમારી ચોતાની જતની ઉપર જ કરી શકો છો; તમે જોઈ શક્ષો કે કોઈ ખૂબ અણગમતી વસ્તુઓ સામે—પછી ભવે એ અણગમતી વસ્તુ તમારી સામે પ્રયોજેલાં શંદો કે કાર્યો હોય—અવિચલ, જરા પણ હાલ્યા વિના સ્થિર બની રહેનું એ, તે વસ્તુનો એના જેટલી જ ઉગ્રતાપૂર્વક પ્રત્યુત્તર વાળવા કરતાં અનંત ઘણ્ણં અધૃતું હોય છે, ધારો કે કોઈ વ્યક્તિ તમારું અપમાન કરે છે; હવે જો આ પ્રકારનાં અપમાનેની સામે તમે અવિચલ રહો (કેવળ બહારથી નહિ. સમગ્રપણે,) તમને એ વસ્તુ કોઈ પણ રીતે ચહિત ન કરી શકો, રૂપરી પણ ન શકે એ રીતના બની રહો : તો, તમે એક મૂર્તિમાન શકિત સ્વરૂપ બની રહો છો જેની સામે કોઈ કંઈ પણ કરી શકતું નથી અને તમે ઉત્તર પણ આપતા નથી, કોઈ હાવભાવ કરતા નથી, એક શબ્દ માત્ર ઉચ્ચારતા નથી, ત્યારે તમારા તરફ પ્રલાર કરવા ઝેંકેલી સર્વ અવમાનનાઓ તમને અંતરમાં કે બહાર જરા સરબો પણ સ્પર્શ કર્યા વિના તમારાથી દૂર ભાગે છે; તમે તમારા હદયના ધબકારાઓ તહેન શાંત રાખી શકો છો. તમે તમારા મસ્તકમાં વિચારો વડે જરા ગણુ કોલ ઉત્પન્ન કર્યા સિવાય, એ વિચારોને તમારા મસ્તકમાં તહેન સિથરભાવે રાખી શકો છો; એટલે કે, તમારું મસ્તક નરત જ એ જ પ્રકારનાં આંદોલનો વડે પ્રત્યુત્તર વાળવા મંડી પડતું નથી અને તમારી નસો એવી રીતે તંગ બની ઉઠતી નથી કે જેમને થોડાક વળતા પ્રલાર કર્યા વિના નંંપ ન વગે. જો તમે તેવા બની શકો તો એનો અર્થ એ કે તમારામાં સ્થાપી શકિત છે અને એ શકિત તમારામાં અપમાનનો જવાબ અપમાનથી, પ્રલારનો જવાબ પ્રલારથી અને ઉરોજનાનો જવાબ ઉશ્કેરાટથી આપી શકે તેવી શકિત હોય, તેના કરતાં અનંતગણી વધુ બલવાન હોય છે.

બાળક : શ્રી અરણિંદ કહે છે કે, “ મૂર્ખતા, શીકા, અશાલ્ય...” નો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

તો, વ્યક્તિ મૂર્ખતાનો ત્યાગ કરે એટલે બુદ્ધિશાળી બને એવું ખરું?

શ્રી માતાજી : તમે એમ કહેવા માગો છો ને કે વ્યક્તિથી મૂર્ખતાનો ત્યાગ થઈ શકે કે કેમ ? હા, એનો એક રસ્તો છે. એ સહેલો તો નથી. પણ એક રસ્તો છે ખરો. હું એવા મનુષ્યોના પરિચયમાં પણ આવેલી હું કે જેઓ અત્યંત મૂર્ખ હતા, સાચેસાચ મૂર્ખા જી; અને છતાં, બા લોકો એક પ્રકારની અભીષ્ટસા સેવીને વિજયી બનેલા— એ અભીષ્ટસાને કોઈ રૂપ આપવામાં આવેલું નહિ, એમનામાં પોતાની અભીષ્ટસાને વ્યક્ત કરવાના શબ્દો વાપરી જાણુનાની શક્તિ પણ ન હતી—છતાં પોતાના ચૈત્ય પુરુષ સાથે સંપર્ક સાધી શકવા સમર્થ બનેલા. એ સંપર્ક સાતત્યવણો તો નહિ, ક્ષણજીવી, કેટલીક વખત આવે અને સરી જ્ય તેવો રહેતો. છતાં જેટલો સમય તેઓ પોતાના ચૈત્ય પુરુષના સંપર્કમાં હોતા તે સમયે તેઓની બુદ્ધિ ધ્યાનાર્થક રહેતી. તેઓ અદ્ભુત વસ્તુઓ કહેતા. હું એક છોકરીના પરિચયમાં હતી. એને કોઈ જાતની કેળવણી મળેલી ન હતી, કંઈ નહિ, અને એ તદ્દન મૂર્ખ હતી; લોકો કહેતા, “આમાં કંઈ થઈ શકે તેમ નથી, એમ બનનું શક્ય નથી.” અને છતાં, જ્યારે તે છોકરી પોતાના ચૈત્ય પુરુષ સાથે સંબંધમાં હતી ત્યારે તે ગણનમાં ગણન વસ્તુઓ સમજી શકતી અને એ વિપ્યમાં જે અભિપ્રાયો આપતી તે પણ તદ્દન આભા બનાવી દે તેવા રહેતા, પરંતુ જ્યારે એ સંપર્ક અટકી જતો ત્યારે તે ફરી એક વાર એક મૂર્ખ પ્રાણી બની રહેતી. એ વસ્તુ કોઈ કાયમ ટકી રહેનારી વસ્તુ હતી જ નહિ, પેલા સંપર્કને કારણે જ એની મૂર્ખતા અળપાઈ જતી. એટલે આ વસ્તુનો ઈલાજ કરવો મુશ્કેલ છે, એટલે કે, વ્યક્તિએ પોતાના ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે સંબંધ સ્થાપવો જોઈએ અને હમેશાં ટકાવી રાખવો જોઈએ.

આ બાબતમાં મુસ્લિમ ધર્મની એક પુરાતન કથા છે, જેવી કાઈસ્ટની બાબતમાં પણ છે. તમે એ વાત જાણતા પણ હશો. કાઈસ્ટ, માંદા માલસોને સાજ પણ કરી દેતા, લંગડા માલસોને ચાવતા કરી દેતા, આંધળાને દેખતા કરી દેતા અને મહાંને બેઠાં કરી દેતા. આ પ્રકારના ચમતકરો બનતા જોઈને એક માલસ કાઈસ્ટ પાસે ગણો અને એમને કદ્યું. “જુઓને, મારી પાસે એક કિસરો એવો છે જે બાબતમાં તમને ખૂબ રસ પહોંચાયાને હોય. અને એ મારો પોતાનો મૂર્ખ દીકરો જ છે.” કાઈસ્ટ તો આંદો ફટારીને જોઈ રહ્યા. અને પછી દોટ મૂકી નાઠા ! એમ લાગે છે કે એ એક જ બાબત એવી હતી જેમાં તે કંઈ કરી શકે તેમ ન હતું ! અલબત્ત, આ એક રમૃત દુચકો જ છે, અને વસ્તુ મુશ્કેલ તો છે જ, પણ શાપ અશક્ય નથી.

(શ્રી માતાજી આગળ વાચન કરે છે :)

“ સધળાં કર્મની પાછળ પ્રભુ.....હોય છે પરંતુ પોતાની યોગમાયા વડે તે આવરિત રહે છે.” (એજન)

શ્રી ભાતાજી : હા, તેઓ ભૌતિક પ્રકૃતિની ચેતના વડે હંકારેલા છે. ચેતના તેના મૂળ સ્વરૂપમાં હોય છે ત્યારે તે પ્રભુને આવરિત કરતી નથી પણ તેમની અભિવ્યક્તિ કરે છે. અને ચેતના તેના બાધ સ્વરૂપમાં હોય છે ત્યારે તેમને આવરિત કરે છે. કેટલાક એમ કહે છે કે આ સર્વ જાણી જોઈને કરવામાં આવેલું છે કે જેને લઈને જે લીલા માંડવામાં આવી છે તે યોગ્ય રીતે થઈ શકે; પ્રભુ તેમની ભૌતિક પ્રકૃતિની પાછળ સંતાપેલા રહે છે જેથી સર્વ સચેતન સ્વરૂપોને તેમની શોધ કરવાની ફરજ પડે. અં એક મંત્ર્ય છે... લોકો ઘણી ઘણી વાતો કરે છે.

તત્ત્વજ્ઞાનની મોટા ભાગની વિચારસરણીઓની બાબતમાં મુશ્કેલી એ રહી છે કે તેમણે કદ્દી પણ અસ્તિત્વની વિવિધ ભૂમિકાઓ, સ્વરૂપના વિવિધ પ્રદેશોને કહી માન્ય કર્યા નથી કે તેમના સ્વીકાર કર્યા નથી. એ લોકો એક બાજુ એ પરમા-મા અને બીજી બાજુ સૃષ્ટિ, અને એ બે વસ્તુઓમાં બધું આવી ગયું, એ બેની વચ્ચમાં કાંઈ નહિયું, એ રીતે વિચારે છે. આ રીતે વસ્તુઓનું સ્પષ્ટીકરણ કરવું અતિ મુશ્કેલ કાર્ય બને છે.....અને એ સર્વ રૂપાંતરણા, જે તેમનું તેમના છેવટના તત્ત્વમાં વિશ્વેષણ કરીએ તો કેવળ વસ્તુને રણૂ કરતી પરિભાષાઓ જ હોય છે- એવી ભાષાઓ કે જેમના વડે વસ્તુને સમજવી સહેલી પડે પરંતુ એવી પણ અન્ય ભાષાઓ છે જેને લઈને વસ્તુઓ સેમજવી અધરી થઈ પડે છે. અને આ તત્ત્વજ્ઞાનોમાંની કેટલીક વિચારસરણીઓ એવી પરિભાષામાં હોય છે કે જેને લઈને વસ્તુઓ સમજવામાં ખૂબ મુશ્કેલી પડે છે-પરંતુ જે તમે છેક છેવટની બાધ પ્રકૃતિ અને સર્વની ઉપર રહેલ આદિ સ્થાન વચ્ચે જુદી જુદી અનેક મધ્યગામી અવસ્થાઓ હોવાના સ્વીકાર કરો, તેમનો અભ્યાસ કરો, જે તમે એ અંતરિયાવમાં ભાવેલા પ્રદેશોના સ્વીકાર કરીને, અસ્તિત્વની અંતર અને બાધ અવસ્થાઓ વિષે સભાન બનો તો અનેક પ્રનોના ખુલાસા મળી રહે છે. આ વસ્તુઓ વિષેનો અભ્યાસ આપણે આ પહેલાં નિયતિ વિષેના વિવાદેના સંબંધમાં કરેલા છે જ. જે તમે એમ કહો કે નિયતિ એ અવિકારી વસ્તુ છે અને એ જ ડ્રિફ્ટિંગનું પકડીને રાખો તો તમે કંઈ પણ સમજવાના નથી. એ તો દેખીતું છે કે તમારા જીવનની સર્વ ઘટનાઓ જ તમને એ રીતની વાતમાં રહેલા અસત્યને ખુલ્લું કરીને બતાવી આપે છે, અને નહિ તો પછી પ્રશ્ન એટલો બષે ગુંઘવાઈ જાય છે કે તમે તેને કોઈ રીતે પકડમાં લઈ શકતા નથી. પરંતુ જે તમને એ વસ્તુની સમજણું હોય કે આ વિશ્વમાં અસંખ્ય પ્રકારની નિયતિઓ એક બીજા ઉપર કાર્ય કરતી હોય છે, એક બીજાની અંદર પ્રવેશ કરતી હોય છે અને એક નિયતિનું કાર્ય બીજી નિયતિના કાર્ય વડે ફેરવાઈ જતું હોય છે તો પછી પ્રશ્ન કંઈક પકડમાં આવી શકે તેવો બને છે. પ્રભુ વિશ્વમાં કાર્ય કરે છે

તે વિષેની સમજૂતીને પણ એ જ વસ્તુ લાગુ પડે છે. જો તમે એક કેન્દ્રસ્થ સર્જકશક્તિ અથવા એક કેન્દ્રસ્થ સર્જક ચેતના અથવા એક કેન્દ્રકૃથ અચલ સાક્ષીપુરુષ અને પછી વિશ્વ, બસ એટલું જ, બેની વચનાં કાંઈ નહિ એ રીતે વસ્તુઓનો વિચાર કરો તો તમે કાંઈ સમજ શકતા નથી. એવા બોકો પણ થઈ ગયા છે નેમણે આ વસ્તુને આવી હળવી રીતે રજૂ કરેલી છે! એમણે એક સર્જનહાર ઈશ્વર અને પછી તેણે રચેલાં પ્રાણીઓનું સર્જન ઊભું કરેલું છે. એટલે પછી આ બધા પ્રશ્નો ઊભા થાય છે; એણે વિશ્વની રચના કરો છે, તો શેના વડે? કેટલાક તમને એમ કહે છે કે એણે આ સુષ્ટિની રચના ધૂળમાંથી કરી છે. પણ આ ધૂળ શું વસ્તુ છે? સુષ્ટિ બનાવવામાં એનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો તે પહેલાં એ શું કરતી હતી?.....અથવા શૂન્યમાંથી સર્જન કરવામાં આવ્યું છે—એમ કહેનારા પણ છે! શૂન્યમાંથી સુષ્ટિનું સર્જન—આ તો મૂર્ખાઈભરી વાત કહેવાય! તાકિક મનને આ વસ્તુ ઢંગધા વિનાની જ લાગે. અને આ બધાથી આગળ જઈને તમને એમ કહેવામાં આવે છે કે પ્રભુએ આ બધું સચેતનપણે જાળીનેઠને કર્યું છે. અને જ્યારે તે આ બધું કરી રહ્યો ત્યારે તેણે કહેલું કે “ઓઈ લો, આ ધણી સારી વસ્તુ છે.” પછી જેઓ વિશ્વમાં રહેલા છે તે જવાબ આપે છે કે, “અમને તો આ કંઈ સારું લાગતું નથી. એ કદાચ તમારે માટે ધાણું સરસ હશે પણ અમારે માટે તો નથી.” આ બધી સીધી સાદી માન્યતાઓ છે. એ બધી અજ્ઞાન અને બાલિશ માન્યતાઓને કારણે વિશ્વનો પ્રશ્ન તદ્દન સમજામાં ન આવે તેવો બની રહે છે. અને આ બધા ખુલાસાઓ પણ, જરા સરખું જગ્રત માનસ ધરાવનારને માટે અસ્વીકાર્ય બની રહે છે. એટલે તમને કહેવામાં આવે છે કે “સમજવાનો પ્રથ્યન્ન ન કરશો, તમે કદી સમજ નહિ શકો.” *પરંતુ આ તો એક મદરની માનસિક તમોદ્યુત્તત્ત્વ, મનની અમંગલ ભાવના જ છે. તમને સમજાય છે ને કે આપણામાં આ પ્રકારની વિચાર કરવાની શક્તિ છે; પ્રકાશને પામવાની, વર્ણ-રિથ્યતિનો કોઈ ઉકેલ શોધવાની અભીષ્ટા રહેલી છે, એટલે આપણા અંતરમાં એક એવી જતની લાગણી થાય છે કે એ પ્રકાશ અને એ ઉકેલ કંઈક અમુક રીતના હોયા જોઈએ..... જો એમ ન હોય, અને હકીકતમાં, આ વિશ્વને એલા તદ્દન બાલિશ જ્યાલમાં જ સમાવી લેવાનું હોય (મને લાગે છે કે એ વિષે મે કયાંક લાખ્યું પણ છે), તો પછી, આ વિશ્વને એક મહા અનિષ્ટકારી દ્વારસ જ ગણનું પડે, અને જો એમ જ હોય તો, જે બોકોએ એમ જાહેર કરેલું છે કે “આ વિશ્વમાંથી

* આવી એક દલીલ મારી પાસે એક સુશીક્ષિત અને ધર્મપરાયણ વ્યક્તિએ કરેલી તેનો ઉલ્લેખ પસંગેચિત માનું છું: “એમાનમે” અફ્ઝ નહિ લગાની ચાહીયે” —અનુવાદક

નાસી છૂટો, જેટલા જલદી ભાગી જવાય એટલા ભાગી નીકળો ”. તેમની ભાવના હું સમજી શકું છું. કમનસીબી એ છે કે મને સમજતું નથી તેઓ એમાંથી ભાગીને બીજે બહાર કઈ રીતે જઈ શકવાના છે, જ્યારે બીજી કોઈ વસ્તુનું અસ્તિત્વ જ નથી—જે એકમાત્ર અનન્ય વસ્તુનું જ અસ્તિત્વ છે તેની બહાર કઈ રીતે જઈ શકાય? એટલે, આપણે ચક્કિનાયના વિષયકના દોષમાં જઈ પડીએ છીએ, આપણે ગોળ ગોળ ફર્મે જઈએ છીએ, અને કુદરતી રીતે એને લઈને આપણામાં માનસિક હતાશા આવી જાય છે. પરંતુ જ્યારે આપણી પાસે ઉકેલની ચાવી હોય છે—એની એક બે ચાવીઓ છે, પણ એક ચાવી એવી છે જેનાથી તમામ દ્વાર ખૂલી જાય છે—જ્યારે આપણી પાસે આ ચાવી હોય છે ત્યારે આપણે આપણા માર્ગનું અનુસરણ કરીએ છીએ અને ધીરે ધીરે ફર અસલ હકીકત શું છે તે આપણે સમજી શકીએ છીએ.

ધાર્થિક : ચેતના અને ભૌતિક પ્રકૃતિ વચ્ચે શો તફાવત છે?

શ્રી ભાતાળ : મને એક વાત કહો, તમારો દેહ તદ્દન પૂર્ણપણે સલાન છે? પોતાની જત વિષે, પોતાના અવયવોની કામગીરી વિષે તમારો દેહ સજ્જાન છે? નહિ? તો પછી એ શું છે? એ ભૌતિક પ્રકૃતિ જ હોઈ શકે. અને જો એવી ભૌતિક પ્રકૃતિનું અસ્તિત્વ હોય કે જે પોતાના વિષે સચેતન ન હોય, તો એનો અર્થ એ જ થાય કે ભૌતિક પ્રકૃતિ અને ચેતના એ બંને એક જ વસ્તુ નથી. જે જે કાંઈ ભૌતિક છે, તેનો પ્રકૃતિમાં સમાવેશ થાય છે: તમારું શરીર, પર્ણતા, પથ્થરો, આકાશ, પાણી, અહિન.....બધું ભૌતિક પ્રકૃતિમાં આવી જાય છે. પરંતુ તમારી ભૌતિક પ્રકૃતિમાં એક ચેતના આવી રહેલી છે, એને એક ચેતના વડે સઞ્ચચ બનાવવામાં આવેલી છે. જે કે એ એના સર્વ અંશોમાં સચેતન નથી. અને એ સર્વશો સચેતન નથી એટલે જ, એ અસંવેદનશીલ, તમોગ્રસ્ત, “અચેતન” હોઈ શકે છે. નહિ તો, સર્વ કાંઈ સચેતન હોય, પથ્થરો પણ સચેતન હોય (મને ખબર નથી કે એમનામાં કેટલા અંશો સચેતનના હોય છે, પણ એ જેટલી હોય છે તે, માનવીની ચેતનાની સરખામણીમાં ઘણી અધ્ય ગણી શકાય તેવી હોય છે.)

ધાર્થિક : એક ઉત્તમ સેવકની માફક પોતાનું કાર્ય અર્પણ કરી દેવામાં જ સમર્પણ સમાપેલું નથી?

શ્રી ભાતાળ : કામ કરવું એ એક સારી તાલીમ છે, પરંતુ એમાં આ જે જ્યાલ સમાપેલા છે, એક નિષ્ઠિક, અભાન અને લગભગ અનિયાયે તાલે થવાનો ભાવ છે તે એ વસ્તુ નથી. એ, એ વસ્તુ નથી કેવળ કામ કરવામાં જ સમર્પણ સમાઈ જતું નથી.

સૌથી ખાસ અગત્યનું સમર્પણ તો તમારા ચરિત્રનું, તમારી જીવન

જીવવાની પદ્ધતિનું હોય છે જેથી એમનું રૂપાંતર સિલ્ડ થઈ શકે. જો તમે તમારી પોતાની જ પ્રકૃતિનું સમર્પણ નહિ કરો તો આ પ્રકૃતિ કદાપિ રૂપાંતર નહિ પામે. વધુમાં વધુ અગત્યની વસ્તુ આ છે. તમારામાં વસ્તુઓને સમજવાની અમુક પ્રકારની ધારી હોય છે, વસ્તુઓનો પ્રત્યુત્તર વાળવાની અમુક રીતની પદ્ધતિ હોય છે, તમારી લાગણીઓ અમુક રસે વહેતી હોય છે, પ્રગતિ કરવા માટે બગભગ અમુક નિશ્ચિત માર્ગ હોય છે, અને આ સર્વ ઉપરાંત, જીવન પ્રત્યે જોવાની અને તેમાંથી અમુક વસ્તુઓની અપેક્ષા રાખજાની ખાસ પ્રકારની ટ્રાઇ હોય છે—તો, તમારે સમર્પણ કરવાનું છે તે આ વસ્તુઓનું હોય છે. એટલે કે, જો તમારે સાચે જ દિવ્ય પ્રકાશ પામવો હોય અને પોતાની જાતનું રૂપાંતર સિલ્ડ કરવું હોય, તો તમારે તમારી આખી જીવન જીવવાની પદ્ધતિનું જ સમર્પણ કરી દેવાનું રહે છે—અને એ અર્પણ પોતાની જાતને દિવ્ય ચેતના પ્રત્યે ખુલ્લી કરીને, એને શક્ય તેટલા પમાલણમાં ગ્રહણશીલ બનાવી રાખીને કરવાનું રહે છે, જેથી તમારે ક્યા પ્રકારના થણું જોઈએ તે જોઈ શકનાર ભાગવત ચેતના તમારા ઉપર સીધેસીધું કાર્ય કરે અને તમારા અસ્તિત્વના સત્તને વધુ અનુરૂપ કિયાયોમાં એમનું રૂપાંતર કરે, જેથી એ કિયાઓ વધુ સત્યમય બની રહે. આપણે જે કાર્ય કરતા હોઈએ તેનું સમર્પણ કરવા કરતાં આ વસ્તુ અનંતગણી વધુ અગત્યની છે. આપણે જે વસ્તુ કરતા હોઈએ (એ તો ખુલ્લું છે કે આપણે જે કરતા હોઈએ છીએ તે આપણને ઘણ્ણું અગત્યનું લાગે છે,) તેના કરતા સૌથી વધુ અગત્યની વસ્તુ તો એ છે કે આપણે શું છીએ. ગમે તે પ્રકારનું કાર્ય હોય, છઠાં એમાં તમે એ કાર્ય કરી રીતે કરો છો તે ખાસ અગત્યનું નથી પણ અગત્યની વસ્તુ તો એ છે કે એ વસ્તુ તમે ચેતનાની કરી અવસ્થામાંથી કરો છો. તમે કાર્ય કરો, અંગત લાભના કોઈ વિચાર વિના નિહેંતુક ભાવે કરો, કાર્ય કરવાના આનંદને ખાતર કાર્ય કરો, પણ જો તમે એ કાર્યને છોડી દેવાનું આવે ત્યારે તેને છોડી દેવા પણ તૈયાર ન હો, કાર્યની ફેરફારી માટે અથવા કાર્ય કરવાની પદ્ધતિ બદલવા માટે તૈયાર ન હો, તમે તમારી આગવી કાર્યપદ્ધતિને વળગી રહેતા હો. તો તમારું સમર્પણ પૂર્ણ ન ગણાય. તમારે એ બિંદુએ પહોંચવું જોઈએ કે જ્યારે તમે સર્વ વસ્તુઓ એટલા માટે કરો. કારણ કે તમે અંતરમાં, ખૂબ સ્પષ્ટ રીતે, વધુને વધુ સત્તા-વાહી રીતે ઉદ્ભવતી એવી લાગણી અનુભવતા હો કે તમારે એ વસ્તુ જ કરવાની છે અને અમુક પદ્ધતિએ જ, અને તમારું કાર્ય કરવાનું પ્રોજન પણ એ વસ્તુ જ હોય. તમારે એ કાર્ય કોઈ આદતે કારણે, મમત્વને કારણે, પસંદગીને કારણે, અથવા કોઈ ગ્રંથિને કારણે, અથવા એ વસ્તુ કરવી એ જ સારામાં સારું કાર્ય છે એવા પોતાના પૂર્વપૂર્વસંદર્ભના જ્યાલને કારણે કરવાનું

નથી—એમ હોય તો એ સમર્પણ પૂર્ણતાવાળું ન ગણાય. જ્યાં સુધી તમે કોઈ વસ્તુને વળગી રહો, જ્યાં લગી તમારામાં એવી કોઈ વસ્તુ હોય જે એમ કહેતી હોય કે, “આ વસ્તુનું દૃપાંતર થશે, પેલી વસ્તુનું દૃપાંતર થશે, પણ આ અભુક્ત, એ વસ્તુમાં પરિવર્તન નહિ થાય.” (આનો અર્થ એમ નથી હોતો કે એ વસ્તુ પરિવર્તન પામવાને ઈન્કાર કરતી હોય છે, પરંતુ એ વસ્તુમાં ફેરફાર થાય તેનો વિચાર સરળો પણ તમને આવતો નથી) ત્યારે તમારું સમર્પણ પૂર્ણ ગણાય નહિ.

એ વસ્તુ કહેવાની તો જરૂર પણ નથી કે, જે તમારા કાર્યમાં, કામની બાબતમાં, તમારામાં બેશ પણ અંશે આવા લાગણી હોય કે, “મને કહેવામાં આવ્યું છે. માટે હું આ કાર્ય કરું છું,” અને એ કાર્યમાં તમારું સમગ્ર સ્વરૂપ ભગ્ન ન થયેલું હોય, અને એ કાર્ય કરું જરૂરી છે એવી લાગણી સાથે તમે એ ન કરતા હો અને એના માટે તમને પ્રેમ ન હોય; જે તમારામાંની કોઈ વસ્તુ પોતાની જાતને પાછી ઝોંચતી હોય, અલગ ઊભી રાખતી હોય અલગપણાની સાથે એમ કહેતી હોય કે, “મને એ રીતે કરવાનું કહેવામાં આવ્યું છે માટે જ મેં એ કાર્ય એ રીતે કર્યું.” તો એનો અર્થ એ થાય કે સાચું સમર્પણ અને તમારી વચ્ચે એક મોટી ખાઈ આવી રહેલી છે. પૂર્ણપણે અંતરથી લગાવ હોવો, અને એવી લાગણી હોવો કે એ વસ્તુ પ્રત્યે જ પોતાની ચાહના છે: તમને જે કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું હોય તે કાર્યો જ કરો, તે કાર્ય વિના તમારાથી રહેવાય જ નહિ, અને જે કાર્ય તમને સોંપવામાં ન આવ્યું હોય તે તમે કરો જ ન શકો, તો સાચું સમર્પણ સિદ્ધ થયું છે એમ કહી શકાય. પરંતુ બીજુ જ કાણે તમારું કામ બદલવામાં આવે; જે એનું નક્કી કરવામાં આવે કે હવે એ કામ અન્ય પ્રકારનું હોયનું જરૂરી છે તો ગમે તે કાણે, તમારું કાર્ય ડોઈ અન્ય પ્રકારની વસ્તુ બની રહે એમ થઈ શકે છે. ત્યારે ત્યાં પછી તમારી નમનીયતાનો પ્રશ્ન ઊભો થાય છે. અને એમાં એક આપો ફેર પડી જાય છે. એ તો સમજય તેવું છે કે જેઓ કાર્ય કરે છે તેમને કહેવામાં આવે છે કે, “હા, કામ કરલું એ સમર્પણ કરવાનો એક પ્રકાર હૈ.” પરંતુ એ તો શરૂઆત માત્ર છે. આ રસ્તે પછી આગળ વધવાનું રહે છે. કામ કરલું એ તો શરૂઆત માત્ર છે, સમજયાને?

મે 3, ૧૯૫૧.

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

“ લક્ષ્મી એટલે કે ધન એક વૈશ્વિક શક્તિનું જ પ્રતીક છે, અને પાર્થિવ ભૂમિકા ઉપર જ્યારે એ શક્તિનો આવિભાવ થાય છે ત્યારે તે પ્રાણની અને સ્થૂલ ચેતનાતી ભૂમિકા ઉપર કાર્ય કરે છે, તથા બાબુ જીવનની પ્રકૃત્યાતા માટે એ શક્તિ અપરિહાર્ય છે. અનેની ઉત્પત્તિ અને એનો મૂળ ધર્મ જેતાં લક્ષ્મી ભગવાનની શક્તિ છે. પરંતુ ભગવાનની બીજી દિવ્ય શક્તિઓની પેઢ તે પણ આ પાર્થિવ ભૂમિકામાં અન્ય શક્તિઓ વડે રજૂ થાય છે, અને અધોમુખ પ્રકૃતિની અજ્ઞાન અવસ્થામાં માનવના અહેંના ઉપયોગને ખાતર તેનું બળજબરીથી અપહરણ થઈ શકે છે, અથવા તો આસુરો શક્તિઓ તેને જકડી રાખી શકે છે અને પોતાના હેતુઓને સાધવા માટે તેનો વિકૃત કરી શકે છે. મનુષ્યની અહેંતાનું અને અસુરનું સૌથી વધારે બળપૂર્વક આકર્ષણ કરનારી ત્રણ મહાન શક્તિઓ જગતમાં છે—સત્તા લક્ષ્મી અને કામવાસના—એમાંની એક લક્ષ્મી છે. ધાર્યાંખર્યાં એ શક્તિઓને જેઓ પોતાના હાથમાં રાખતા હોય છે તેઓએ તેમને જોઈ રીતે પકડી રાખેલો હોય છે તથા તેનો દુરુપયોગ કરતા હોય છે.....આ કારણને બદ્ધને આધ્યાત્મિક સાધનાના મર્ગેમાંના ધાર્યાંખરા.....ગરીબાઈ તથા રિકત જીવને જ એકમાત્ર આધ્યાત્મિક સ્થિતિ રીતે જહેર કરે છે. પરંતુ એ ભૂલ છે, એથી તો ભગવાનની દિવ્ય શક્તિ લક્ષ્મી પ્રભુવિરોધી શક્તિઓના જ હાથમાં રહેવાની. જે પ્રભુની એ શક્તિ છે તે પ્રભુને ખાતર અસુરોના હાથમાંથી તેને પુર્ણમાં કરવી અને દિવ્ય રીતે દિવ્ય જીવન ગાળવા માટે તેનો ઉપયોગ કરવો—એનો અતિમાનસ પૂર્ણ યોગના સાધકને માટેનું દ્રષ્ટિબંદુ ગણ્યાય.”

(શ્રી અરદિંદ, “મા”)

ધાર્યાંખર : વ્યક્તિ પોતે જે પ્રકારે લક્ષ્મીનો ઉપયોગ કરી રહી હોય છે તે પ્રભુના સંકલ્પ અનુસાર છે કે નહિ તે કઈ રીતે જાણી શકે ?

શ્રી માતાજી : વ્યક્તિએ પ્રથમ તો એ જાણવું જોઈએ કે પ્રભુનો સંકલ્પ શો છે. પણ જો વ્યક્તિમાં આત્મવિશાસ ન હોય તો એને માટે એક ખાતરીભ્યો માર્ગ છે—લક્ષ્મીનું પ્રભુના કાર્ય માટે સમર્પણ કરી દેવું. “ દિવ્ય રીતે ” ઉપયોગ કરવાનો અર્થ એ કે પ્રભુની સેવા માટે ઉપયોગ કરવો—એનો અર્થ એ પણ થાય કે વ્યક્તિએ લક્ષ્મીનો ઉપયોગ પોતાના ઉપયોગ માટે ન કરતાં પ્રભુની સેવા અણો એને નિયોજવી.

ખાળક : શ્રી અરવિંદ “ ધનની પ્રામિ જે ટેવોનું નિર્જળ દાસત્વ ઉત્પન્ન કરે છે ” તેના વિષે વાત કરે છે.

શ્રી માતાજી : જ્યારે તમે પૈસાદાર હો છો અને તમારી પાસે વાપરવા માટે ખૂબ પૈસા હોય છે ત્યારે તમે એમનો ઉપયોગ તમને સુખદ લાગતી વસ્તુઓ પ્રામ કરવા માટે કરો છો, અને તમને એ બધી વસ્તુઓની ટેવ પડી જાય છે, તમે એ વસ્તુઓના બંધનમાં મુકાઈ જાઓ છો, અને પછી એક દિવસ જ્યારે એ ગેસા ચાલ્યા જાય છે, ત્યારે તમને સૂનું સૂનું લાગે છે, તમે દુઃખી થઈ જાઓ છો, નિર્મલ્ય થઈ જાઓ છો. અને જે વસ્તુઓનો ઉપલોગ કરવાની તમને ટેવ પડેલી હોય છે તે વસ્તુઓ ન રહેવાથી જાણો બધું જ ગુમાવી બેઠા હો તેવી લાગણી અનુભવો છો. એ એક બંધન હોય છે, એક નિર્જળતાભર્યું બંધન હોય છે. જે વ્યકિત તદ્દન નિર્લોપ હોય છે તે જ્યારે આવી વસ્તુઓની વચ્ચમાં જીવન ગાળતો હોય ત્યારે પણ એને બધું બરાબર લાગતું હોય છે. જ્યારે એ વસ્તુઓ એની પાસેથી ચાલી જાય છે ત્યારે પણ એને બરાબર લાગતું હોય છે; બંને પરિસ્થિતિઓમાં એ તદ્દન ઉદાસીન હોય છે. આ જ સાચું વલણ હોય છે : જ્યારે એ વસ્તુઓ એની પાસે હોય છે ત્યારે એ તમને વાપરે છે, જ્યારે નથી હોતી ત્યારે એ એમના વિના ચલાવી લે છે. અને આંતર ચેતના માટે આ પરિસ્થિતિને કારણે કોઈ ફેર પડતો નથી. તમને એનાથી આશ્રય થાબ તેમ બને, પણ વસ્તુ સ્થિતિ એવી જ હોય છે.

ખાળક : જો કોઈ વ્યકિતમાં ઢગલાંધ્ય ધન પ્રામ કરવાની શક્તિ હોય તો એનો અર્થ એમ કરી શકાય કે એ વ્યકિતનો પાર્થિવ બળો ઉપર અમુક રીતનો કાબૂ છે ?

શ્રી માતાજી : એનો આધાર એ કઈ રીતે ધનની પ્રામિ કરે છે તેના ઉપર રહે છે. જો તમે અનીતિભર્યું માર્ગ ધનની પ્રામિ કરતા હો તો એનો અર્થ એવો ન થાય કે તમે એવો કાબૂ ધરાવો છો. પરંતુ કોઈ વ્યકિત, ચીવટ-પૂર્વક પોતાની ફરજેનું પાલન કરતો હોય અને જુઓ કે ધન એની પાસે આવી રહ્યું છે તો સ્પષ્ટ છે કે એ પેલી પાર્થિવ શક્તિઓ ઉપર કાબૂ ધરાવે છે. એવા લોકો પણ હોય છે જેઓ લક્ષીને આકૃષી આણવાની શક્તિ ધરાવતા હોય છે અને એને માટે તમને કોઈ રીતની અપ્રામાણિકતા આચરવાની જરૂર પડતી નથી. બીજા કેટલાક લોકોને થોડાક સિક્કાઓ મેળવવા માટે પણ અનેક પ્રકારની બાંધણોડ કરવી પડે છે અને એમાં ઓછાવતા પ્રમાણમાં સારી કે નરસી વસ્તુઓ ભળેલી હોઈ શકે છે. એટલે આપણે કહી ન શકીએ કે.....આપણે કોઈ ધનવાન વ્યકિતને જોઈને એમ ન કહી શકીએ કે એ વ્યકિત ધનને લગતાં બળો ઉપર કાબૂ ધરાવે છે—ના, એવું હમેશાં હોનું નથી. પરંતુ જો કોઈ વ્યકિત પૂર્ણપણે

પ્રમાણિક રહેતી હોય અને ધનની પ્રાપ્તિ માટે જરા પણ દરકાર કર્યા સિવાય, અને પોતાની જે ફરજ જણાતી હોય તે અદા કર્યે જતી હોય, અને છતાં એની પાસે પૈસા આવે જતા હોય તો જો વસ્તુ સ્પષ્ટ કરે છે કે ધનને બગતી પાર્થિવ શક્તિઓ સાથે અને કોઈ જાતના આકર્ષણો સંબંધ છે.

ભાગિક : બોકોમાં કહેવત છે કે “ ખાડો બોદ્ધા વિના ટેકરો બનાવી શકાય નહિ ”, એટલે જે કોઈ વિકિતએ ધનવાન થણું હોય તો બીજા કોઈને ગરીબ બનાવ્યા સિવાય ન થઈ શકે, આ સાચું હોય ?

શ્રી ભાતાળ : આ વસ્તુ સર્વાંશે સત્ય નથી. જો તમે કોઈ વસ્તુ ઉત્પાદન કરો તો એમાં તમે કોઈને ગરીબ બનાવ્યા સિવાય ધનસંપન્ન બનો છો; એમાં તમે જગતમાં એક વધ્યારાની વસ્તુને વહેતી મૂકો છો જેની કિંમત પૈસામાં આંકી શકાય તેમ હોય છે. પરંતુ ખાડો બોદ્ધા વિના ટેકરો ન બનાવ્યા એ ઉકિત જે બોકો સટ્ટો કરતા હોય, જેઓ શેરબજરનો ધંધે કરતા હોય તેમને માટે બરાબર છે—એ બાબતોમાં એ સાચી છે. સીવેસીધી સટ્ટો કરવામાં બીજાને નુકસાન પહોંચાડ્યા સિવાય નાશાંકીય સફળતા મેળવવી અશક્ય હોય છે. પણ એ વાતનો એટલેથી જ અંત આવે છે કરણ કે કોઈ વિકિત પોતે જે વસ્તુનું ઉત્પાદન કરતી હોય તેના બદલામાં ધનના ડગલા પ્રાપ્ત કરતી હોય તો એ ખાડો પાડે છે એમ ન કહી શકાય. ચોક્કસ, એમાં જે વસ્તુનું ઉત્પાદન કરવામાં આવ્યું હોય તેની કિમતનો સવાલ આવે છે, પરંતુ જે એ ઉત્પાદન સામાન્ય માનવ જાતની સમૃદ્ધિમાં ખરેખરો ઉમેરો કરવા માટે હોય તો એ કોઈ ખાડો પાડતું નથી, એ તો લક્ષ્યમાં વધારો કરે છે. અને બીજી રીતે જોઈએ તો એ જ વસ્તુ કેવળ ભૌતિક જોત્રમાં નહિ પણ કલા, સાહિત્ય અથવા વિજ્ઞાન કે કોઈ પણ પ્રકારનું ઉત્પાદન હોય તેને પણ લાગુ પડે છે.

ભાગિક : જ્યારે હું વેપાર (આયાન-નિકાસના) કરતો હતો ત્યારે મને હમેશાં એવું લાગતું હતું કે હું મારા સાથીને લુંટી રહ્યો છું.

શ્રી ભાતાળ : એમાં તમે બીજાને લોગે જીવા છો, કારણ કે તમે વચ્ચગાળાના માણસેમાં ઉમેરો કરો છો, કુદરતી રીતે, એ વ્યવસ્થા કદાચ સગવડભરી, વ્યવહારું હશે, પણ સામાન્ય ટ્રાઇટએ જોઈએ તો, અને સર્વ કાઈ બાન્જુએ મૂકતાં પણ, એ ધંધો જે રીતે આચરવામાં આવે છે તેમાં તો તમે ઉત્પાદક અને વાપરનારને લોગે જીવતા હો છો. તમે કોઈના એજન્ટ બનો છો ત્યારે એમાં તમારો કોઈની સેવા કરવાનો કોઈ જ્યાલ હોતો નથી. (કરણ કે લાયે એક માણસને પણ આવો વિચાર આવતો નથી) ફક્ત કશી મહેનત કર્યા સિવાય પૈસા કમાવાનો એ સરળ રસ્તો હોય છે માટે જ તમે એમ કરો છો. પરંતુ એ ખરું છે કે, કશી મહેનત કર્યા સિવાય ધન કમાવવાના જે એનેક

રસ્તાઓ છે, તેમાં એ ધંધા (આયાત -નિકાસના) સિવાય બીજી ધંધાઓ પણ છે જે એના કરતાં ખૂબ બુરાઈભર્યા હોય છે !-એવા અસંખ્ય ધંધાઓ હોય છે.

ધાર્થક : બહારના મિત્રો મને ઘણી વાર આ પ્રેરણ પૂછે છે : “ જ્યારે વ્યક્તિને પોતાની આજીવિકા રણવાની ફરજ પડે ત્યારે સામાન્ય લોકોમાં સ્વીકૃત નીતિની મર્યાદાઓ પ્રમાણે આચરણ કરવું જોઈએ કે એથી વધુ કડક ધોરણ અપનાવવું જોઈએ ? ”

શ્રી માતાજી : એગો આધાર તમારા મિત્રો જીવન પ્રત્યે કયા પ્રકારનું વલણ અપનાવ્યું છે તેના ઉપર છે. જો તેને સાધક થવું હોય તો એ વસ્તુ અનિવાર્ય છે કે સામાન્ય નીતિના નિયમોની એને માટે કોઈ કિંમત નથી. હવે, જો એ એક સામાન્ય જીવન ગાળતો સામાન્ય માનવી હોય તો એ પ્રેરણ કેવળ વ્યવહારને લગતો બની જાય છે, નહિ ? કોઈ પણ પ્રકારની મુશ્કેલી ન આવી પડે તે માટે પોતે જે દેશમાં રહેતો હોય ત્યાંના નિયમોને અનુસરીને તેણે વર્તન કરવું જોઈએ ! પરંતુ આ બધી વસ્તુઓ જેનું મૂલ્ય સામાન્ય જીવનમાં કેવળ સાપેક્ષ જ હોય છે એને જેના પ્રત્યે આપણે એક અનુકૂળાની દ્રોગિયે પણ નિહાળી શકીએ છીએ, તે, આપણે યોગ કરવાનો નિશ્ચય કરીએ કે પ્રભુમય જીવનમાં પ્રવેશવાનું નક્કી કરીએ તે ક્ષણે જ સંપૂર્ણપણે બદલાઈ જાય છે. ત્યારે પછી સર્વ મૂલ્યો પૂર્ણપણે બદલાઈ જાય છે. સામાન્ય જીવનમાં જેને પ્રમાણિક કહેવાય તે હવે તમારે માટે જરા પણ પ્રમાણિક વસ્તુ રહેતી નથી. આ સિવાય, જીવનનાં મૂલ્યો એટલે બધે આંશે ઊલટાઈ જાય છે કે આપણે સામાન્ય ભાષાનો ઉપયોગ પણ ન કરી શકીએ. જો આપણે પોતાની જતનું દિવ્ય જીવન માટે સમર્પણ કરવા માગતા હોઈએ, તો આપણે એ સાચી રીતે કરવું જોઈએ, એટલે કે, પોતાની જતનું પૂર્ણપણે અર્પણ કરી દેવું જોઈએ, પોતાના સ્વાર્થને માટે પછી કોઈ પણ વસ્તુ તમે ન કરી શકો : પોતાની જતને જે દિવ્ય શક્તિને આધારે મૂકી દીધી હોય તેના ઉપર જ તમારે નિતાંતપણે આધાર રાખવો જોઈએ. બધી વસ્તુઓ પૂર્ણ પણે બદલાઈ જાય છે, નહિ ?-બધું, સર્વ કાંઈ, એમાં બધી વસ્તુઓ ઊલટાઈ જાય છે. મેં જે વસ્તુ હમણાં આ પુસ્તકમાંથી વાંચ્યો તે કેવળ જે લોકો યોગ કરવા માગતા હોય તેમને જ લાગુ પડે છે. બીજોને માટે એનો કોઈ અર્થ નથી. એ એક એવી ભાષા છે, જેનો કોઈ અર્થ બેસતો નથી, પરંતુ જેઓ યોગ કરવા માગતા હોય તેમને માટે તો એ ફરજિયાત છે. આપણે હમણાં હમણાંમાં જે વસ્તુઓનું વાચન કર્યું તે સર્વને એ વસ્તુ લાગુ પડે છે : તમારો એક પગ એક બાળુએ અને બીજો પગ બીજું બાળુએ હોય તેવું ન બને તેની કાળજી રાખવી જોઈએ, જે જુદી જુદી દિશામાં

જતાં વહાણ ઉપર આરોહણ ન કરવું જોઈએ. આ જ વસ્તુની શ્રી અરવિંદે વાત કરી છે : તમારે “બેવડું જીવન” ગાળવું ન જોઈએ. તમારે એક યા બીજી વસ્તુને છોડી દેવાની રહે છે—તમે બનેનું અનુસરણ નહિ કરી શકો.

પરંતુ આનો અર્થ એમ નથી થતો કે તમારે તમારા જીવનની બાલ્ય પરિસ્થિતિમાંથી બહાર નીકળી જવાનું છે : જે વસ્તુનું પૂર્ણપણે પરિવર્તન કરવાનું છે તે વસ્તુ તમારું આંતરિક વલણ છે. આ રીતે, તમે જે વસ્તુ કરવાને ટેવાયેલા હો એની એ જ વસ્તુ તમે કર્યો જાઓ, પરંતુ એ વસ્તુ કરવામાં આંતરનું વલણ તદ્દન જુદા પ્રકારનું રાખો, યોગ કરવા માટે તમે જીવનની સર્વ વસ્તુઓનો ત્યાગ કરીને એકાંતમાં ચાલ્યા જાઓ, કોઈ આશ્રમમાં ચાલ્યા જાઓ એ તદ્દન જરૂરી વસ્તુ નથી. હા, એ વસ્તુ સાચી છે કે તમે દુનિયામાં રહીને, દુનિયાની પરિસ્થિતિમાં યોગ કરતા હો ત્યારે એ એક વધુ અધરું કાર્ય બની રહે છે, પણ ત્યારે એ વધુ પૂર્ણતાવાળાનું પણ હોય છે. કારણ કે દુનિયામાં તમારે દરેક ક્ષણે એવા પ્રશ્નોનો સામનો કરવાનો આવે છે જે જે વસ્તુ કોઈ બ્યક્ટિત બધું છાડીને એકાંતમાં ચાલી ગઈ હોય તેને ભાગે આવતી નથી; એવી બ્યક્ટિતને માટે પ્રશ્નોનું પ્રમાણ ઓછામાં ઓછું હોય છે—જ્યારે દુનિયાના જીવનમાં તમારે અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવાનો પ્રસંગ આવે છે, જેમાં તમારી આનુભાજુ આવી રહેલી બ્યક્ટિતઓ જેમની સાથે તમારે અનેક પ્રસંગો પડતા હોય તેઓ તમને સમજી ન શકે એ વસ્તુ તમારી મુશ્કેલીઓની શરૂઆતમાં જ આવે છે; તમારે એને માટે તૈયાર રહેવાનું હોય છે, પોતાની જતને પુષ્કળ ધીર્ય અને અનાસક્તિ વડે સજજ રાખવાની રહે છે. પરંતુ યોગ કરવામાં લોકો શું કહે છે અથવા વિચારે છે તેની ફિકર રાખવાનું તમારે મૂકી દેવું જોઈએ; આ વસ્તુ તદ્દન અનિવાર્ય એવું આરંભનું બિંદુ છે. દુનિયા તમારે માટે શું ધારે છે અથવા કહે છે અને તમારી સાથે કઈ રીતનો વત્તિવ કરે છે તે બાબતમાં તમારે તદ્દન નિર્બંધ થઈ રહેવાનું છે. બોકોની માન્યતાઓ એ તમારે માટે એક તદ્દન મૂલ્ય વિનાની વસ્તુ બની રહેલી જોઈએ અને એ વસ્તુઓનો તમને બેશ પણ સ્પર્શ ન થવો જોઈએ. આટલા માટે જ યોગ કરવા માટે સર્વ વસ્તુઓનો ત્યાગ કરીને એકાંતમાં ચાલ્યા જવા કરતાં પોતાના રોજના વાતાવરણમાં રહી યોગ કરવા સામાન્ય રીતે દુઃકર હોય છે; એમ કરવું વધુ મુશ્કેલ છે એ ખરું. પણ આપણે કંઈ સહેલી વસ્તુઓ જ કરવા બેઠાં નથી—સહેલી વસ્તુઓ તો જે બોકો રૂપાંતર વિષે વિચારતા નથી તમને માટે આપણે છોડી દઈએ છીએ.

ભાગક : જે કોઈએ અનીતિને માર્ગ ઢગલાબંધ ધન પ્રાપ્ત કર્યું હોય તો આપણે એમાંથી થાંકું પ્રભુ માટે આપવા કહી શકીએ ?

શ્રી ભાગક : શ્રી અરવિંદે આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપેલો છે જ. એમણે

એમ કહેલું છે કે ધન પોતે એક નિર્બયકિતક બળ છે. તમે કઈ રીતે ધનની પ્રાપ્તિ કરો છો તેનો સંબંધ વ્યક્તિ તરીકે તમારી એકલાની સાથે છે. એ તમને ખૂબ નુકશાન પહોંચાડે અથવા બીજાઓને પણ નુકશાન કરે તેમ બનો શકે છે, પરંતુ એને લઈને ધન કે જે એક તદ્દન નિર્બયકિતક બળ છે તેની પ્રકૃતિમાં ફૂર પડતો નથી : ધનને કોઈ રંગ સ્વાદ કે મનોમય ચેતના હોતી નથી. એ એક બળ છે આપણે એમ કહીએ કે એક બદમાશે શાસ દ્વારા બહાર ફુંકેલી હવા એક પ્રમાણિક માણસના ઉચ્છ્વાસ કરતાં વધુ દૂષિત હોય છે તેના જેવી એ વાત છે—હું એમ નથી માનતી. હું ધારું છું કે પરિણામ એક સરખું જ હોય છે. વ્યાવહારિક પ્રકારનાં કારણે આપણે ચારો કરીને પ્રાપ્ત કરેલાં ધનનો અસ્વીકાર કરોએ તો એનું કારણ તદ્દન વ્યાવહારિક હોય છે. એમાં કોઈ દિવ્ય કારણ હોતું નથી. આ એક તદ્દન સામાન્ય માનવ જાતિમાં પ્રચલિત ખાલ છે. તમે એક વ્યાવહારિક ટ્રાન્ઝિફિદુંથી એમ કહી શકો કે, “ના ભાઈ, તમે જે રીતે નાણાં પ્રાપ્ત કર્યાં છે તે જુગુસા ઉપજવે તેવું છે અને એ કારણે હું તે નાણાં ભગવાનને અર્પણ કરવા માગતો નથી.” અને તમે આમ કહો છો કારણ કે તમારામાં સામાન્ય માનવીની ચેતના હોય છે. પરંતુ તમે બીજા કોઈનો દાખલો વો (આપણે ખરાબમાં ખરાબ દાખલો બઈએ) જેમાં કોઈએ કોઈનું ખૂન કરીને નાણાં પ્રાપ્ત કર્યાં હોય; અને અચાનક એના હદ્યમાં ઊડો ખટકો અને જેદ ઉત્થન થાય અને એ પોતાની જતને કહે “હવે મારે આ પૈસાનો ઉપયોગ એક જ કામમાં કરવાનો રહે છે, અને તે એ કે જ્યાં એનો સારામાં સારો ઉપયોગ થઈ શકે ત્યાં વધુમાં વધુ નિર્બયકિતક ભાવે અર્પણ કરી દેવા”, તો મને લાગે છે કે આ પ્રકારની ગતિ પૈસાનો પોતાના ઉપભોગ માટે ઉપયોગ થાય તેના કરતાં વધુ ઈચ્છવા યોગ્ય છે. મેં એમ કહું કે જોઈ રીતે પ્રાપ્ત કરેલાં નાણાં સ્વીકારતાં અટકાવનારાં કારણોમાં તદ્દન વ્યવહારું દ્રાષ્ટવાળાં કારણો હોઈ શકે ! પરંતુ એમ પણ બને કે એમ કરવા પાછળ એથી વધુ ગણન કારણો હોય, એ કારણો (હું નૌત્રિક કારણોની વાત નથી કરવા માગતી) પણ આધ્યાત્મિક પ્રકારનાં હોઈ શકે, તપસ્યાની દ્રાષ્ટવાળાં હોઈ શકે; આપણે એવી કોઈ વ્યક્તિને કહી શકીએ, “ના, આ નાણાં તમે એવી ફૂર રીતે પ્રાપ્ત કર્યાં છે કે એ ધનથી સહૃગતિ પ્રાપ્ત નહિ કરી શકો. આમાં તો તમે આ નાણાં જેનાં હોય તેને પાછાં આપી દો એ જ યોગ્ય રસ્તો છે”; દાખલા તરીકે, તમને એમ પણ લાગી શકે કે એ વ્યક્તિ એ ધન ગમે તેને ગમે તે કાર્પ માટે આપી દઈ પોતાને-મુક્ત કરે તેના કરતાં પાછો બદલો વાળો તે એને માટે વધુ પ્રગતિકારક વસ્તુ હોઈ શકે. વ્યક્તિ આ ટ્રાન્ઝિફો પણ વસ્તુઓને નિહાળી શકે—આમાં કોઈ નિયમો બનાવી શકાય નહિ. માટે જ હું હમેશાં તમને કહેતી રહું

દું કે આવી બાબતમાં નિયમો બનાવવા શક્ય નથી. દરેક કિસ્સાનો પ્રકાર અલગ અલગ રીતનો હોય છે. પરંતુ તમારે એમ ન માનવું કે ધન ઉપર કોઈ પ્રકારની અસર થાય છે; ધન એ એક પાર્થીવ બળ છે અને એના ઉપર એ કંઈ રીતે પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે તેની અસર થતી નથી, એની કશી અસર નથી થતી. પૈસા એના એ જ રહે છે, તમારો નોટ એની એ જ રહે છે, તમારી સોનાની લગડી એની એ જ રહે છે, અને એ વસ્તુઓ એમની શક્તિનું વહન કરે છે, એટલે એ શક્તિ એમનામાં ચાલુ રહે છે. એ તો ખુલ્લું છે કે જે વ્યકિત ખોટું કરે છે તેને જ એ નુકશાન કરે છે ત્યારે પછી એ પ્રશ્ન રહે છે : તમારો અપ્રમાણિક માનવી, કયા પ્રકારની મનોદશામાં અને કયાં કારણોસર એના પૈસા પોતે જેને દિવ્ય કાર્ય ગણે છે તેને માટે આપવા માગે છે ? એ કોઈ સહીસવામતીના પગલા તરીકે પછી વિવેકબુદ્ધ જગ્રત થવાને કારણે કે પોતાના હદ્યની શાંતિ માટે એમ કરવા માગે છે ? એ તો સ્પષ્ટ છે કે આવો કોઈ હેતુ કંઈ બહુ સારો ન ગણાય અને એને ઉત્તેજનપાત્ર ન ગણી શકાય પરંતુ એનામાં એક જતનો પસ્તાવો જગ્રત થયો હોય અને પોતે જે કર્યું હોય તેને માટે દિવગીરી સાથે એવી લાગણી ઉત્પન્ન થઈ હોય કે તેને માટે હવે એક જ વસ્તુ કરવાની રહે છે અને તે એ કે પોતી રીતે પ્રાપ્ત કરેલ ધનથી પોતે મુક્ત થઈ જવું અને શક્ય તેટલા પ્રમાણમાં સામાન્ય જનોના કલ્યાણ માટે તેનો ઉપયોગ કરવો. તો પછી એની સામે કંઈ કહેવાનું રહેતું નથી. આ બાબતમાં આપણે સર્વ સામાન્ય રીતે નિર્ણય ન કરી શકીએ—દરેક કિસ્સો જેઈને નિર્ણય થઈ શકે. જે હું તમારું કહેવું બરાબર રીતે સમજ છોડું તો એટલું કહી શકાય કે જયારે આપણે જાણતા હોઈએ કે આ માલાસે તેના પૈસા એવા માર્ગ યેદી કર્યા છે કે જેનું નામ ન દઈ શકાય, તો એ વસ્તુ સ્પષ્ટ છે કે, એવા માણસ પાસે જઈને આપણે ભગવાનના કાર્ય માટે પૈસા માળીએ નહિ તે એક સારી વસ્તુ ગણાય, કારણ કે આપણે એમ કરીએ તો એના અશુભ માર્ગ ધન મેળવવાના માર્ગનું પુનરુત્થાન કરવા સરખું થાય. આપણે માગણી ન કરી શકીએ, એ શક્ય જ નથી, જે કોઈ કારણસર, એ વ્યકિત પોતાની જતે આપવા આવે તો આપણે અસ્વીકાર કરવાનું કોઈ કારણ નથી. પરંતુ એવી વ્યકિત પાસે જઈને માગણી કરવી એ તદ્દન અશક્ય વસ્તુ છે, કારણ કે એમ કરીએ તો એ જે રીતે ધન પ્રાપ્ત કરતો હોય છે તેને આપણે યોગ્ય ઠરાવવા સરખું થાય છે. અને એ વસ્તુ યોગ્યતાની બાબતમાં મોટો તફાવત ઉત્પન્ન કરે છે. અને સામાન્ય રીતે, આવા કિસ્સાઓમાં, જે બોકો દુષ્ટ માણસે પાસે જઈને પૈસાની માગણી કરતા હોય છે તે બોકો દમદારીનો ઉપયોગ કરતા હોય છે, એ બોકો ગેલાને બીજાવે છે, ભૌતિક રીતે નહિ પણ

એમના ભવિષ્યના જીવનમાં એમનું શું થશે તે બાબતમાં તેમને બીજાવે છે. એ કંઈ બહુ સારી વાત ન કહેવાય. આ મેકારની પદ્ધતિનો આપણે ઉપયોગ ન કરવો જોઈએ.

ધારીક : લક્ષ્મી સિવાય બીજી કઈ દિવ્ય શક્તિઓને આ પૃથ્વી ઉપર “પ્રતિનિષ્ઠ” તરીકે મોકલવામાં આવેલી છે?

શ્રી માતાજી : બધી જી. બધી દિવ્ય શક્તિઓની અહીં અભિવ્યક્તિ કરવામાં આવી છે અને એ બધીને વિકૃત કરવામાં આવી છે—પ્રકાશ, જીવન, પ્રેમ, શક્તિ-સર્વ કાઈ-સંવાદ, આનંદ-સર્વ, સર્વ કાઈ, એવી કોઈ વસ્તુ નથી જેનું મૂળ ભગવાનમાં ન હોય અને જેમનું અસ્તિત્વ અહીં તદ્વન વિકૃત, હાસ્યાસ્પદ રૂપે રહેલું ન હોય. આપણે એક દિવસ દિવ્ય પ્રેમની અભિવ્યક્તિ અહીં કેવી વિકૃત રીતે થઈ છે તેની લંબાણુરૂપક વાત કરેલી, એ જ વસ્તુ આ બાબતમાં લાગુ પડે છે.

ધારીક : શ્રી માતાજીને માટે લક્ષ્મીને આપણે કઈ રીતે ફરીથી જીતો લાવી શકીએ?

શ્રી માતાજી : અરે!..... એ બાબતમાં અહીં એક સંકેત કરેલા છે. (શ્રી અરવિંદ અહીં કહે છે કે:) ત્રણ વસ્તુઓ એવી છે જે જે અન્યોન્ય ઉપર આધાર રાખે છે અને તે છે સત્તા, ધન અને જાતિય વાસના. હું માનું છું કે એ ત્રણ એક બીજા ઉપર આધાર રાખે છે અને તેથી તેમાંથી કોઈ એકની ખાતરી પૂર્વકની પ્રાપ્તિ કરવા માટે તમારે ત્રણેણ ઉપર વિજય મેળવવો જોઈએ—જો તમારે એ ત્રણ પૈકી કોઈ એકની ઉપર વિજય મેળવવો હોય તો બીજી બે મેળવવી જ રહી. જ્યાં સુધી તમે સત્તા માટેની કામના, ધન માટેની કામના અને જાતિયલોગ માટેની કામના, એ ત્રણ વસ્તુઓ ઉપર પ્રભુત્વ ન પ્રાપ્ત કર્યું હોય તાં સુધી તમે એ ત્રણમાંથી એકેયને સાચી રીતે, ખાતરી બંધ અને દફ્ફાણે ધારણ કરી શકતા નથી. આજે જગતમાં ધનને આટલી મોટી અગત્ય આપવામાં આવે છે તે કેવળ પૈસાને પોતાને આપવામાં આવતી નથી પણ સામાન્ય રીતે ધનની કામના અને પ્રાપ્તિ એટલા માટે કરવામાં આવે છે કે એના વડે અમુક ઉપલોણો પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. અલબત્ત એવા કેટલાક મૂર્ખ લોકો પણ હોય છે કે જેઓ ધનનો ઢગલો કરવામાં જ સુખ માણે છે કારણ કે તેઓ તેનો ઢગલો કરીને ગણી શકે છે, પણ એમની વાત જુદી છે. અને આ વસ્તુઓને પરસ્પરમાં લેણુદેણુ હોય છે : કામનાના જગતમાં આ ત્રણેણ પોતપોતાની આગવી કિંમત હોવા ઉપરાત એમ પણ છે કે ત્રણ પૈકીની કોઈ એક વસ્તુ બાકીની બે ઉપર આધાર રાખતી હોય છે. મે તમારી પાસે યેવા સૂક્ષ્મ દર્શનનું વર્ણન કર્યું હતું જેમાં એક મોટા કાળો સર્વ જગતના ધન ઉપર, પાર્વિંદ ધન ઉપર દેખરેખ

રાખી રહ્યો હતો, અને એણે જાતિય વાસના ઉપરના પ્રભુત્વની માગણી કરી કરી. કેટલાક મતના સિદ્ધાંતો પ્રમાણે સત્તા માત્રની જરૂરિયાતનો અંત આ પ્રકારના ઉપભોગમાં આવે છે અને તેથી જી, જે તમે એના ઉપર પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કરો, જો તેનો માનવ ચેતનામાંથી ધ્વંસ કરવામાં આવે, તો જગતમાંથી આપોઆપ સત્તાની જરૂરિયાત અને ધનની કામના ઘણા પ્રમાણમાં અદ્રશ્ય થઈ જાય. દેખીતી રીતે, પાર્થિવ માનવ જીવનમાં આ ત્રણ મોટાં વિધનો છે અને જ્યાં સુધી તેમના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત નહિ કરવામાં આવે ત્યાં સુધી માનવ જાતિમાં પરિવર્તન થવાનો સંભવ ઘણો ગોછો છે.

ભાગક : આ પ્રકારનું પ્રભુત્વ કોઈ એક વ્યક્તિત્વ કરે તે પૂર્તું છે કે પછી એક સર્વ સામાન્ય, સમૂહગત પ્રભુત્વની જરૂર છે?

શ્રી ભાતાલ : આહ ! હવે ખરી વાત આવી...વ્યક્તિત્વમાં જે પૂર્ણ રૂપાંતર થવાનું હોય તેને અનુરૂપ રૂપાંતર થોડા ઘણા અંશે પણ જે સમૂહની ચેતનામાં ન સિદ્ધ થાય તો કોઈ એક વ્યક્તિત્વમાં પૂર્ણ રૂપાંતર સિદ્ધ થાય એ શક્ય છે? ...મને એ વસ્તુ શક્ય જણાતી નથી. વ્યક્તિત્વ અને સમૂહની વચ્ચે એક એવો અન્યોન્યાશ્રયનો સંબંધ છે કે જે તમે પેલા ત્યાગી લોકોએ ઉપદેશ આપ્યા મુનુબ ન કરો, એટલે કે, જગતમાંથી નાસી ન છૂટો, એમાંથી પૂર્ણ પણે બહાર ન નીકલો, એ જે સ્થિતિમાં છે એમાં જ એને છોડી દઈને, સ્વાર્થપણે કામ કરવાનું બીજાઓ ઉપર છોડી દઈને જતા ન રહો, જો તમે એમ ન કરો... અને એમ કરો છતાં (તમારો હેતુ સિદ્ધ થવા બાબત) મને શંકા રહે છે. જ્યાં સુધી સમૂહની ચેતના એક અમૃક ઓછામાં ઓછા અંશે રૂપાંતર ન પામી હોય ત્યાં લગ્ની કોઈ એક વ્યક્તિત્વ પોતાના સ્વરૂપનું સંપૂર્ણ રૂપાંતર સિદ્ધ કરી શકે ખરી ? મને નથી લાગનું કે એમ થઈ શકે. માનવ પ્રકૃતિ છેંઘેની જ રહે છે— વ્યક્તિત્વ પોતાની ચેતનામાં એક મહાન પરિવર્તન સિદ્ધ કરી શકે તે ખરું, વ્યક્તિત્વ પોતાની ચેતનાને શુદ્ધ પણ કરી શકે, પરંતુ આખરી પૂર્ણ વિજય એટલે કે ભૌતિક ચેતનાના રૂપાંતરની બાબતમાં તો એ વાત નક્કી છેંકે એનો આધાર મહદ્દુ અંશે, સમૂહની ચેતના અમૃક પ્રમાણમાં રૂપાંતર સિદ્ધ કરે તેના ઉપર જ રહે છે. બુલ્દે, સકારણ કઠેલું છે કે જ્યાં સુધી તમારામાં કામનાનો એક તર્ણ માત્ર હશે, ત્યાં સુધી એ તરંગનું આંદોલન આખા વિશ્વમાં પ્રસરશે અને જે લોકો એનો સ્વીકાર કરવાને તૈયાર હશે તેમનામાં એ જિલાશે; એ જ રીતે જ્યાં સુધી તમારામાં કામનાના આંદોલનનો સ્વીકાર કરવા પ્રયો ખુલ્બાપણું હશે ત્યાં સતતપણે વહી રહેલા કામનાનાં આંદોલનો તમારામાં પ્રવેશવાની શક્યતા રહેશે. અને એટલા માટે જ બુલ્દે એ તારણ કઠેલું કે : આ માયામાંથી બહાર ચાલ્યા જાઓ, પૂર્ણપણે પોતાની જતને પાછી જોંચી વો અને તો જ

તમને મુક્તિ મળશે. અને આ વસ્તુ સાપેક્ષ રીતે જોતાં, ધણી સ્વાર્થી લાગે છે, પણ એકંદરે જોતાં, બુદ્ધને તો એ સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ દ્રષ્ટિગોચર થયો ન હતો. એક બીજો રસ્તો છે ખરો : અને તે એ કે પોતાની જતનું ભાગવત શક્તિ સાથે એટલા સારા પ્રમાણમાં તાદાન્ય કરવુ કે જેને લઈને આ વિશ્વમાં વહી રહેલાં તમામ આંદોલનો ઉપર સતત અને સચેતનપણે આપણે કાર્ય કરી શકીએ. એમ કરવામાં આવે ત્યારે પછી પેલાં અનિયધનીય આંદોલનોની તમારા ઉપર કોઈ અસર થઈ શકતી નથી, તીવ્યાં તમે એમના ઉપર પ્રભાવ પાડો છો, એટલે કે, તમારી અંદર તમારી જાણ બહાર કોઈ અનિયધનીય આંદોલન પ્રવેશ કરી જાય અને તેનું કાર્ય કરે તેના બદલે એ જેવું તમારા તરફ આવે તેવું પકડાઈ જાય છે અને એ જેવું' આવે કે તરત તમે એના ઉપર એના રૂપાંતર માટે કાર્ય કરો છો, અને એવા રૂપાંતરિત સ્વરૂપે એ જગતમાં પાછું જાય છે, અને પોતાનું શુલ્કારી કાર્ય કરીને બીજામોને પણ એ જ પ્રકારની સિદ્ધિ માટે તૈયાર કરે છે. શ્રી અરવિંદ આ વસ્તુ જ કરવા માગે છે અને વધુ સ્પષ્ટપણે કહીએ તો, તમને એ જ વસ્તુ કરવાનું કહે છે, અને આપણે એ વસ્તુ જ કરીએ એવી અપેક્ષા રાખે છે :

નાસી ધૂટવાને બદલે પોતાની અંદર એક એવી શક્તિ લાવવી ને વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે.

યાદ રાખો કે આ વિશ્વની વસ્તુઓનું સંયોજન એવા પ્રકારે થયેલું છે કે જો તમારામાં એક નાનામાં નાના આણુ જેટલી પણ મહત્વાકાંક્ષા રહેલી હશે. અને તમે આ શક્તિ તમારા આત્મસંતોષને ખાતર પ્રાપ્ત કરવા માગતા હશો, તો એ શક્તિ તમને કદાપિ નહિ પ્રાપ્ત થાય, એ શક્તિ તમારામાં કોઈ દિવસ નહિ આવે. હા એ શક્તિનાં જે વિકૃત સ્વરૂપો પ્રાણમય અને ભૌતિક જગતયાં જોવામાં આવે છે તે તમને પ્રાપ્ત થઈ શકે. અને એવા ધર્મ બોકો છે જેમનામાં એવી શક્તિ હોય છે, પરંતુ જો, તમે અહંકારનાં સર્વ પ્રકારનાં સ્વરૂપોમાંથી સર્વાંશે મુક્ત નહિ હો, તો જે સાચી શક્તિ છે, જે શક્તિને શ્રી અરવિંદ “અતિમાનસ” નામ આપ્યું છે તેને કદાપિ અભિવ્યક્ત નહિ કરી શકો. એટલે એનો દુરુપયોગ થવાનો કોઈ ભય નથી. એનો આવિભાવ, જે વ્યક્તિનાં પૂર્ણપણે અંતરનાં નિર્લંઘતાની સર્વાંગ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી હોય તેવી વ્યક્તિ સિવાય અન્ય વ્યક્તિ દ્વારા થશે જ નહિ. મેં તમને કહ્યું, કે આ વસ્તુ આપણે કહીએ એવી શ્રી અરવિંદ આપણી પાસે અપેક્ષા રાખે છે — તમે મને કહેશો કે આ તો મુશ્કેલ કાર્ય છે, તો ફરીથી કહેવાનું રહે છે કે આપણે અહીં સહેલી વસ્તુઓ કરવા આવ્યાં નથી, આપણે તો અહીં અધરી વસ્તુઓ કરવા આવ્યાં છીએ.

મે ૫, ૧૯૫૧

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

“ દિવ્ય કર્માના સાચા કરનાર તમારે થયું હોય તો સધળી કામનાઓ અને સ્વ-કેન્દ્રિત અહંક્ષી પૂરેપૂરા મુક્ત થઈ જયું એ તમારે પ્રથમ ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ.

(શ્રી અરવિંદ, “ મા ”—૫.)

ખાગક : અમે કેટલીક વાર બજારમાં બીજી વસ્તુઓ ખરીદ કરવા જઈએ છીએ. આ સારું છે ?

શ્રી માતાજી : આપણે આવી બાબતમાં સર્વને લાગુ પડે તેવા નિયમો ન બનાવી વકીએ. તમે કયા ભાવથી તમારી વસ્તુઓ ખરીદ કરવા જાઓ છો તેના ઉપર બણ્ણા આધાર રહે છે. એમ કહેવાય છે કે તમારામાં કોઈ જતની કામનાઓ નથી—જો આ વસ્તુ કોઈ કામનાને કારણે ન હોય તો એ બરાબર છે. તમારે આ વસ્તુ સમજી રાખવી જોઈએ કે કોઈ ગતિ કે હિયા સ્વતઃ સારી કે નરસી હોતી નથી: એના સારા કે નરસાગ્નાનો આધાર એ જે ભાવપૂર્વક આચરવામાં આવતી હોય તેના ઉપર રહે છે. દાખલા તરીકે, તમે એવી અવસ્થામાં હો કે તમારી પાસે કિર્દ વસ્તુ છે અને કિર્દ વસ્તુ નથી એ બાબતમાં તમે તદ્દન ઉદાસીન હો (આ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવી જરા મુશ્કેલ વસ્તુ છે, પણ છેવટે, એ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી શકાય તેવી તો છે જ—એ એક એવી નિર્બેંધતાની અવસ્થા હોય છે જેમાં તમને એમ થયું હોય છે : ‘જો મારી ગાસે એ વસ્તુ હોય, તો ભવે રહો. જો ન હોય તો ભવે ન રહો’ ”, ત્યારે એક એવી ક્ષાળું આવે છે કે જ્યારે, જો તમારી એ અવસ્થા ખરા અંતઃકરણપૂર્વકની હથે અને જો ખરેખર તમારે કોઈ વસ્તુની જરૂર હથે (એ એક તરંગ અથવા કામના અથવા મનસવી-પણાની નહિ પણ સાચી જરૂરિયાત હથે) તો એ વસ્તુ આપોઆપ તમને મળી રહેશે. જ્યારથી હું અહીં આવી છું—એ વાતને ઘણો સમય થયો, નહિ ?—ત્યારથી હું કેટલાક એવા લોકોને જાણું છું જેમણે કદી મારી પાસે કોઈ વસ્તુની માગણી કરી નથી; મને એમ પણ નથી લાગતું, (કુદરતી રીતે માણસોમાં હમેશાં અમુક નબળાઈઓ હોય છે) હું એમ પણ નથી ધારતી કે એ લોકોને કોઈ પણ વસ્તુ માટે કોઈ અદખ્ય દીચણા થઈ આવી હોય, પરંતુ જ્યારે તેમને કોઈ વસ્તુની જરૂર પડતી ત્યારે આપોઆપ તે વસ્તુ તેમની મળી રહેતી. અચાનક મને આવો વિચાર આવતો, “ આહ ! આ વસ્તુ અમુક અમુક વ્યક્તિને આપવી જોઈએ, ” અને જો એ વસ્તુ સીધેસીધી મારી મારફત નાખ તો, કોઈ પણ રસ્તે તદ્દન અણુધારી રીતે, એમની પાસે પહોંચી જતી. બીજી બાજુ, જો તમે તમારી

જરૂરની વસ્તુઓ વિષે જ વિચારમણ રહેતા હો (હું અહીં કોઈ વસ્તુની કામનાની તો વાત જ કરતી નથી, કારણ કે એ વળી બીજી જ વસ્તુ છે) અને તમારી જરૂરિયાતોનું જ ચિંતન કર્યા કરતા હો, એના વિષે જ વિચારો કર્યા કરતા હો, પોતાની જાતને કહેતા હો કે, “ સાચે જ આ વસ્તુ તો મારે જોઈશે જ, ” તો પછી ધાર્ઘુંખું એ વસ્તુ તમારી પાસે આવતી નથી. એટલે તમારે તમારા સંતોષને માટે કોઈ વસ્તુ કરવી પડે છે, અને જો તમારો પાસે સાધન હોય તો બહાર જઈને ખરીદી કરવાની રહે છે. હવે, એવા લોકો પણ છે જેઓ હુમેશાં તેમની કામનાઓને તેમની જરૂરિયાતો માને છે, એ...આપણે એવા લોકોની વાત નહિ કરીએ, એ લોકો ધાર્ઘું મોટી સંખ્યામાં છે. એમને ખાતરી હોય છે કે અમુક અમુક વસ્તુ વિના તો આપણાથી જીવી જ ન શકાય : “ એ અશક્ય વસ્તુ છે, આપણાથી એના જીવી જ ન શકાય...કાં તો હું માંદા પડી જઈશ અથવા મને કોઈ તદ્દન દુઃખદાયી વસ્તુ બની આવશે અથવા હું મારું કામ જ નહિ કરી શકું. ” એટલે આવા લોકોએ (જો અંતરની સચ્ચાઈ-વાળા હોય તો) પ્રથમ પગલા તરીકે એક નાનો સરખો પ્રયોગ કરી જોવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ : “ ઠીક છે, હું આ વસ્તુ નહિ લઈ અને જોઈએ શું થાય છે. ” આ પ્રયોગ ખૂબ રસદાયી હોય છે અને હું તમને ખાતરી આપું કે હજારે નવસોં નવાયું વખત એવું બનશો કે યોહાક દિવસ પછી તમને થશે કે, “ પણ મને તે એટલી બધી મહાન જરૂરિયાત હોવાનું ભૂત કઈ રીતે વળગ્યું હશે, મારે તો એના વિના સારી રીતે ચાલે છે ! ” તો, વાત આમ છે. અને આ રીતે, ધીરે ધીરે, તમે પ્રગતિ કરી શકો છો.

આમાં પ્રશ્ન કેવળ પોતાની જાતની કેળવણી—તાલીમનો રહે છે. જેટલી વહેલી આપણે શરૂઆત કરીએ તેટલા પ્રમાણમાં એ વસ્તુ વધુ સહેલી રહે છે. જ્યારે આપણે ખૂબ નાની ઉમરના હોઈએ ત્યારથી શરૂઆત કરી હોય તો આ વસ્તુ ધાર્ઘું સહેલી થઈ પડે છે, કારણ કે આપણે આપણા અંતરનાં પ્રતિકાર્યોથી ટેવાઈ ગયેલા હોઈએ છીએ અને એટલે આપણે ડાહાપણ અને વિવેકશક્તિપૂર્વક કાર્ય કરી શકીએ છીએ—જ્યારે જે લોકોને તેમના બચપણથી તેમની સર્વ કામનાઓની વસ્તુઓને, જરૂરિયાતને અથવા ઉપયોગી વસ્તુઓ ગણવાની ટેવ પડેલી હોય છે, અને જેઓ તેમના પ્રત્યે પોતાની જાતને અદમ્ય આવેશપૂર્વક હેંકતા રહેલા હોય છે, તેમને માટે આ માર્ગ ધણો વધુ મુશ્કેલ બને છે, કારણ કે પ્રથમ તો તેમણે એક પ્રકારની વિવેકશક્તિ પ્રાપ્ત કરીને કઈ વસ્તુ કામના કહેવાય અને કઈ વસ્તુ તેમ ન કહેવાય તેનો તફાવત જાણવો પડે છે. અને કેટલીક વાર આ વસ્તુ ખૂબ મુશ્કેલ બને છે કારણ કે વસ્તુઓ એટલી બધી બેળસેળ થઈ ગયેલી હોય છે કે સાચી વસ્તુ જાણવી એક અધ્યાતું કામ બની રહે છે.

પરંતુ આજરે જતાં, મને એમ લાગે છે કે વ્યક્તિત્વની જરૂરિયાતો બહુ હોઈ શકતી નથી, મને સમરણ છે કે એક વાર અમે ચાર વ્યક્તિનો ક્રાન્સના પર્વતોના પગવાણા પ્રવાસે ગયેલાં. અમે એક શહેરથી શરૂઆત કરી હતી અને બીજા શહેરમાં પહોંચવાનું હતું. રસ્તામાં આધ્યાત્મિક દસ દિવસ લેટલી મુસાફરી પર્વતોમાં થઈને કરવાની હતી. કુરુરતી રીતે અમે દરેક જણે અમારે ખલે એક થેલી લટકાવી લીધી હતી કારણ કે આપણે થોડીક વસ્તુઓની જરૂર તો રહે છે. પરંતુ અમે નીકળતાં પહેલ્લા અમારે ખરેખર કઈ વસ્તુઓની જરૂર પડેશે, કઈ વસ્તુઓ તદ્દન અનિવાર્ય રહેશે એ બાબતમાં યોડી ચર્ચા કરી લીધી હતી. અને હેમેશાં અને આ વસ્તુ ઉપર આવી પહોંચતાં: “આપણે જોઈએ, આના વિના આ રીતે ચલાવી લઈ શકીએ” અને પછી બધી જરૂરિયાતો ખૂબ થોડામાં સમાવી લેવાઈ.....હું એક ડાનિસ ચિત્રકારના પરિચયમાં હતી, તે કહેતો કે, “તમે જાણો છો, હું જ્યારે પ્રવાસ કરું છું ત્યારે મારે ફક્ત એક જ વસ્તુની જરૂર રહે છે અને તે વસ્તુ છે, મારું ટુથ-બ્રશ.” પણ એને કોઈએ જવાબ આપેલો “પણ ના, તમારી પાસે ભ્રસ ન હોય તો તમારી આંગળી વડે પણ દાંત સાફ કરી શકો,”

ધાર્યક : કોઈ પણ કાર્યની શરૂઆત કરતાં પહેલાં અમે એ જાણવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ કે અમુક ઊર્મિ શ્રી માતાજી તરફથી આવે છે કે નહિ, પણ સામાન્ય રીતે અમારામાં એ વસ્તુ જાણવા માટે પૂરતી વિવેકશક્તિ હોતી નથી અને છતાં કાર્ય તો કરીએ છીએ. તો પછી, અમારા કાર્યનું પરિણામ જોઈને અમે જાણી શકીએ કે આ વસ્તુ શ્રી માતાજી તરફથી આવેલી છે કે નહિ. ?

શ્રી માતાજી : તમારામાં વિવેકશક્તિ નથી હોતી કારણ કે તે પ્રામ કરવા માટે તમે તકલીફ બેતા નથી ! જુઓ સાંભળો, હું ધારતી નથી કે એવો કોઈ દાખલો હોય જેમાં તમને અમુક વસ્તુ એકદમ સ્પષ્ટપણે જણાઈ આવે, પણ એ વસ્તુ જાણવા માટે તમારે અંતરની સચ્ચાઈપૂર્વક પ્રયત્ન કરવો જોઈએ—આપણે ફરીને એ જ વસ્તુ ઉપર પાછા આવી રહીએ છીએ—તમારામાં એને માટે અંતરની સચ્ચાઈપૂર્વકની માગણી હોવી જોઈએ. એ માટે પ્રથમ શરત જ એ છે કે એ વિષય ઉપર વિચાર કર્યા કરીને અનેક પ્રકારના જ્યાલો : એક બીજાથી વિરુદ્ધના, શક્યતાઓ, વિષેના જ્યાલો બાધીને એક ભયંકર માનસિક પ્રવૃત્તિમાં જિતરી પડવું ન જોઈએ. પ્રથગ તો તમારે તમારો પ્રશ્ન તમારો સમક્ષ, જાણે કોઈ અન્ય વ્યક્તિ સમક્ષ રજૂઆત કરતા હો તે રીતે મૂકવો જોઈએ. પછી એની એ જ અવસ્થામાં શાંત, અવિચલ બની રહેવું જોઈએ. અને પછી થોડાક સમય પછી તેમે જોશો કે એણામાં ઓછું ત્રણ જુદી જુદી વસ્તુઓ બને છે, કેટલીક વાર વધુ પણ બને છે. એક બુદ્ધિશાળી માણસનો

દાખ્યો હો, જે પોતાના મગજના અણસાર અનુસાર વર્તતો હોય. એવી વિકિત, મેં કહું તે રીતે પોતાનો પ્રશ્ન રણૂ કરીને જુઓ છે. હવે, જે એ ખરેખર ધ્યાન રાખતો હતો તો એના લક્ષમાં આવશે કે (આમાં વસ્તુઓનો સમયાનુક્રમ તફુન એક સરખો હોતો નથી, એ જુદા પ્રકારના કુમમાં પણ સંભવી શકે) પ્રથમ તો (આ વસ્તુ બુદ્ધિવાઈ માણુસોમાં ખૂબ આગળ પડતી હોય છે.) એક અમૃક ઘ્યાલ આવે છે : “જે હું એ વસ્તુ આ રીતે કરું તો યોગ્ય કહેવાય એ રીતે જ થયું જોઈએ,” એટલે કે એ એક મનોમય રચના હોય છે. પછી બીજી વસ્તુ આવે છે ને એક પ્રકારના આવેગ સરખી હોય છે : “એ વસ્તુ તો કરવી પડશે. એમ કરવું સારું. એમ જ કરવું જોઈએ.” પછી એક ગ્રીજ વસ્તુ આવે છે ને જરા પણ ઘોંઘાટ કરતી નથી, પોતાની જાતને બીજાની ઉપર ઠોકી બેસાડવા પ્રયત્ન કરતી નથી, પણ જેનામાં એક નિશ્ચિતતાની અવિચલતા હોય છે—બહુ સંકિય નહિ, કોઈ જાતનો ધક્કો પહોંચાડનાર નહિ, કોઈ કાર્ય કરવા માટે હડસેબો મારનાર નહિ, પણ એક એવી વસ્તુ જેનામાં ખરી વસ્તુની આણકારી હોય છે અને ખૂબ શાંત, ખૂબ અવિચલ હોય છે. આ વસ્તુ બીજાઓની વિરુદ્ધ નહિં વર્તે, આવીએ એમ નહિ કહે, “ના, એ જોટું છે,” એ ફક્ત આટલું કહેશે. “જુઓ. એ વસ્તુ આમ હૈ,” બસ એટલું જ, અને પછી એ આગ્રહ નહિ કરે મોટા ભાગના બોકો એ વસ્તુ વિષે સલાન થઈ શકે તેટલા પ્રમાણમાં નીરવ અને ધ્યાન રાખનારા હોતા નથી, કારણ કે એ વસ્તુ કોઈ ઘોંઘાટ કરતી નથી પરંતુ હું તમને ખાતરી આપું છું કે એ વસ્તુ બધી વિકિતસોમાં આવી રહેલી છે અને જો તમે ખરેખર સાચાદિલ હા અને સાચી રીતે શાંત થવામાં સફળતા મેળવો તો તેના વિષે સલાન થઈ શકો છો. વિચાર કરનારો ભાગ દલીલો કરે છે, “પણ આખરે તો આ વસ્તુનું આ પરિણામ આવશે અને યેલી વસ્તુનું પેણું પરિણામ આવશે, અને જો આપણે આમ કરીએ.....” અને આ, અને તે.....અને એનો ઘોંઘાટ ફરીથી શરૂ થઈ જાય છે. બીજી વસ્તુ (પ્રાણ) એમ કહેશે; “હા, એ વસ્તુ આ રીતે જ કરવી જોઈએ, એ કરવી જ જોઈએ, તમે સમજતા નથી, એ જોઈએ જ. અનિવાર્ય છે.” એમ છે ! ત્યારે તમને જ્ઞાન વાધશે. અને તમારી પ્રકૃતિ પ્રમાણે તમે કાં તો પ્રાણમય કે મનોમય અણસાર પ્રમાણે વર્તવાનું પસંદ કરશો, પરંતુ એવું બહુ ઓછું બને છે જ્યારે તમે તફુન શાંતિપૂર્વક આમ કહો. “ઠીક, હું તો આ વસ્તુ કરીશ જે થવાનું હોય તે થાય,” અને જ્યારે તમને એમ કરવું બહુ ગમતું ન હોય ત્યારે પણ તમે એમ કરો છો, છતાં એ વસ્તુ હમેશાં તમારામાં આવી રહેલી હોય છે. મને ખાતરી છે કે એક હત્યારો ખૂન કરે તે પહેલાં પણ આ વસ્તુ એનામાં હાજર હોય છે, તમને સમજાય છે ને, પણ એનું બાબુ સ્વરૂપ એટલો

બધો ભયંકર ઘોંધાટ કરે છે કે એને (એ અંતરમાંના થાંત સ્વરને) સાંભળવાનું યાદ સરણું આવતું નથી. પરંતુ એ (અંતરનો થાંત સ્વર) હમેશા તેનામાં આવી રહેવા હોય છે, હમેશાં એ હમેશાં એ હાજર હોય છે. દરેક સંજોગોમાં દરેક વ્યક્તિન સ્વરૂપની અંદર ઊંડાણમાં એ આવી રહેલ હોય છે, એ એક જરા સરખો (આપણે એને માટે “અવાજ” શબ્દ વાપરી શકતા નથી કારણું કે એ સંભળાય તેવો ઉદ્ગાર કરતો નથી.) પ્રભુની કરુણાનો અણસાર આવી રહેલો હોય છે, અને કેટલીક વાર એની આજાનું પાલન કરવા માટે ભારે પ્રયત્ન કરવો પડે છે, કારણું કે સ્વરૂપના બીજા સર્વે ભાગો એનો જોખોારથી વિરોધ કરતા હોય છે, એક ભાગ પોતાની એવી ફૂફ માન્યતાને કારણે વિરોધ કરે છે કે પોતે જે વસ્તુ વિચારે છે તે જ સત્ય છે, ત્યારે વળી બીજે ભાગ પોતાની શક્તિ, પોતાની કામનામાં રહેલા બળને કારણે વિરોધ કરે છે. પણ મને એમ ન કહેશો કે કોઈ વ્યક્તિન એ કારણે (પેલી સાચી વસ્તુ) જાણી શકતી નથી, કારણું કે એમ કહેવું સત્ય નથી, આપણે જાણી શકીએ છીએ. પરંતુ આપણે હમેશાં જે નજરી વસ્તુ હોય તેને જાણીએ તેવું બનતું નથી, અને કેટલીક વાર વ્યક્તિને ખાંબર પડે કે અમુક વસ્તુ કરવા જરૂરી છે, છતાં, એ વસ્તુ ન કરવા માટે એક યા બીજું બહાનું ખોળી કાઢે છે. વ્યક્તિ પોતાની જતને કહે છે, “ ઓહ ! મને આની કંઈ ખાતરી ગડતી નથી, આખરે, આ વસ્તુ અંતરનો અણસાર છે, મને એના ઉપર વિશ્વાસ પડે અટલા પૂરતા ફૂફ પ્રમાણમાં એ વસ્તુ પોતાની જતને વ્યકૃત કરતી નથી. ” પરંતુ તમે જો તદ્વન ઉદાસીન હશો, એટલે કે, જો તમારામાં કોઈ કામના નહિ હોય, કોઈ મનોમય અથવા પ્રાણમય કામના નહિ હોય તો તમને ખાતરીફૂર્વક જણાશો કે કરવા જેવી વસ્તુ એ જ છે, બીજું કંઈ નહિ. આમાં જે વસ્તુ નહેતર ઝ્યે હોય છે તે આપણી ચાહનાઓ અને કામનાઓ જ હોય છે. આપણને આના દરરોજના સેંકડો દાખલાઓ મળી આવે તેમ હોય છે. જ્યારે લોકો એમ કહેવાની શરૂઆત કરે કે “ મારે ખરેખર શું કરવું જોઈએ તેની મને ખાંબર પડતી નથી, ” ત્યારે હમેશાં એનો અર્થ એ થાય છે કે એ લોકોને અમુક પ્રકારની ચાહનાઓ છે. પરંતુ અહીં આક્રમમાં કોઈ બીજું વસ્તુ આવી રહેલી છે અને એમ પણ બને છે કે કેટલીક વાર એ લોકો કંઈક ધ્યાન રાખતા રહે છે, એટલે એમને એક અસ્પષ્ટ લાગણી થાય છે કે ખરેખર પરિસ્થિતિ એમ નથી હોતી : “ છેક એમ તો નહિ, પણ મને બરાબર સ્વસ્થતાની લાગણી અનુભવાતી નથી. ” આ સિવાય, હમણાં થોડા વખત પહેલાં જ તમે કહેતા હતા કે પરિણામ ઉપરથી મૂળ હેતુનો અણસાર પામી શકાય; એમ પણ કહેવામાં આવેલ છે (આવું પુસ્તકોમાં પણ લખેલું છે) કે ભગવાનનો સંકલ્પ શું છે તે બાબતમાં વ્યક્તિ પરિણામો ઉપરથી

નિર્ણય કરો શકે ! જે કાઈ સફળ થાય તે ભગવાનના સંકલ્પ પ્રમાણે હોય છે; અને જે કાઈ સફળ ન થતું હોય, તે તો તેના સંકલ્પ અનુસારનું નથી હોતું માટે જ. અને આ પ્રકારનાં કથન એ કેવળ એક પહાડ જેટલી મુર્ખાતાઓ સરખાં જ હોય છે. એ વસ્તુ એક તદ્દન હાસ્યાસ્પદ પ્રકારની મનોમય સામાન્યિકરણની કિંયા માત્ર હોય છે. વસ્તુસ્થિતિ એમ નથી. જો તમને કોઈ અણુસાર આવતો હોય (અને તે તમારા અંતરની સચ્ચાઈના પ્રમાણમાં હોય છે) તો તે એક અસ્વસ્થના, જરા જેટલી-બહુ ભારે નહિ, એવી નાની સરખી અસ્વસ્થતાના રૂપે આવતો હોય છે.

અહીં તો, તમે જોણો છો કે, તમારી પાસે એક બીજું સાધન ઉપલબ્ધ હોય છે, તદ્દન સાદું (મને સમજાતું નથી કે તમે એનો ઉપયોગ કેમ કરતાં નથી કારણ કે એ તદ્દન પ્રથમ મળી આવે તેવું છે); તમે કલ્પના કરો કે હું તમારી સામે ઉપસ્થિત હું અને પછી તમારી જાતને પૂછો, “કોઈ જાતની મુશ્કેલી અનુભવ્યા વિના, કોઈ જાતનું જોર કર્યા વિના, કોઈ વસ્તુ મને પાછો પકડી રાખે છે તેવું લાગ્યા વિના, આ વસ્તુ હું શ્રી માતાજીની સામે આચરી શકું ભરો ? ” આ વસ્તુમાં તમારો છેતરાવાનો સંભલ નથી. જો તમે અંતરની સચ્ચાઈવાળા હોશો તો તમને (શું કરવા જેવું છે અને શું નથી તેની) તરત ખબર પડી જશો. અને આ વસ્તુથી ઘણા વોકો કોઈ મૂર્ખતાપૂર્ણ આચરણના છેડાની ધાર ઉપર હોશો તો પણ અટકી જશો.

ભાગિક : કેટલીક વાર એવું બને છે કે જ્યારે એમે રમતા હોઈએ હીએ ત્યારે પ્રભુને યાદ કરતા નથી હોતા, અને પછી અચાનક અમને યાદ આવી જાય છે અને ત્યારે અમને એમ લાગે છે કે કોઈ વસ્તુ ભાંગી ગઈ છે અને ત્યારે એમ સારી રીતે રમી શકતા નથી. આમ કેમ બનતું હોશો ?

શ્રી માતાજી : કારણ કે ત્યારે સર્વ વસ્તુઓ ઊંધીચતી થઈ જાય છે. એ જ મુશ્કેલી છે ! તમે એમ માનો છો કે, જ્યારે તમે પ્રભુનું સમરણ રાખ્યા વિના રમતા હો છો ત્યારે સારી રીતે રમો છો ! ના, વસ્તુસ્થિતિ તદ્દન એમ નથી. એમાં એવું થતું હોય છે કે તમે કોઈ કાર્ય અમુક એકાગ્રતાપૂર્વક કરતા હો છો—પછી એ કોઈ કામ હોય કે રમત હોય—અને તમે એકાગ્ર દશામાં હો છો, પરંતુ એ એકાગ્રતા સાથે પ્રભુના સમરણને વણી લેવાની ટેવ તમે ખીલવી હોતી નથી (એમ કરવું અધરું હોતું નથી, પણ ગમે તે રીતે, તમને એમ કરવાની ટેવ હોતી નથી) અને પછી અચાનક તમને પ્રભુની યાદ આવે છે ; ત્યારે બે ઘેરી એક વસ્તુ બને છે : કાં તો તમારી એકાગ્રતાનો ભાગ થાય છે કારણ કે તમે તમારી ચેતનામાં પ્રવેશી રહેલા એ નવા વલણને પકડી લેવા ઓચિંતી ગતિ કરો છો અથવા તમને થોડેક નિર્બેદ, જોદ, એક પ્રકોરની

અશાંતિની લાગણી થઈ આવે છે : “ ઓહ ! હું સ્મરણ રાખવાનું વીસરી ગયો.” બસ, તમે જે કાઈ કર્યું હોય તેને આ વસ્તુ ઊભાસૂબટી કરી નાખે છે. કારણ કે તમે પૂણ્યએ પરિસ્થિતિને બદલી નાખો છો. હકીકત એ નથી કે તને પ્રભુનું સ્મરણ કરો છો એ કારણે પહેલાની જેમ સારી રીતે રમી શકતા નથી, કારણ એ હોય છે કે તમારી એકાગ્રતામાં ખેલ પહેલેવી હોય છે. જો તમે તમારી એકાગ્રતાનો બંગ થવા દીધા સિવાય સ્મરણ ચાલુ રાખી શકો (જે વસ્તુ કરવી અધરી નથી), તો તમે સારી રીતે રમી શકશો એટલું જ નહિ પણ વહુ સારી રીતે પણ રમી શકશો.

અને પછી તમે અન્ય પ્રકારનું વલણ પણ અપનાવી શકો છો, જ્યારે તમે રમતા હો અને અચાનક તમને એમ લાગે કે કોઈ વસ્તુ ખાટી રીતની થઈ રહી છે—તમે ભૂલો કરતા હો, બેધાન બનતા હો, તમે જે કાઈ કરતા હો તેથી વિરુદ્ધનાં આદોલનો તમારી સામે આવતાં હોય—ત્યારે જો તમે ટેવ કેળવી હોય તો આપોઆપ એ સાદ કરવાની ક્ષણે જાણે કોઈ મંત્રથી આવાહન કરતા હો તેમ કોઈ શબ્દનો જાપ, અસાધારણ અસર ઉપાયે છે. તમારો મંત્ર તમે પસંદ કરો છો; અથવા ખરી રીતે, કોઈ વિપત્તિની ક્ષણે એ મંત્ર તમને આપોઆપ સફુરે છે. એવી કોઈ ક્ષણે જ્યારે પરિસ્થિતિ ખૂબ મુશ્કેલીભરી હોય જ્યારે તમારામાં એક પ્રકારનો અંતરદાઢ, ચિંતા થતી હોય, જ્યારે તમને સમજાતું ન હોય કે પછી શું થશે, ત્યારે અચાનક આ મંત્ર તમારી અંદર ઉછાળો મારીને આવે છે, એનો શબ્દ તમારી અંદર ઉછાળીને પ્રગટ થાય છે. દરેક વ્યક્તિ માટે એ અલગ અલગ હોઈ શકે. પરંતુ જો તમે આ વસ્તુનું ધ્યાન રાખો અને મુશ્કેલીના દરેક સમયે તમે એનો જાપ કરો તો એ મંત્ર અવિરોધ્ય બની જાય છે. દાખલા તરીકે, તમને એમ લાગતું હોય કે તમે માંદા પડવાની શરદ્યાત્તમાં છો, તમને એમ લાગે કે તમે જે કાર્ય કરી રહ્યા છો તે ખરાબ રીતે કરી રહ્યા છો, તમને એમ લાગતું હોય કે કોઈ દુષ્પ વસ્તુ તમારી ઉપર હુમલો કરવાની તૈયારીમાં છે, ત્યારે...પરંતુ એ વસ્તુ તમારા સ્વરૂપમાંથી આપોઆપ પ્રગટ થવી જોઈએ, એ વસ્તુ તમારે એનો વિચાર કરવાની જરૂર ઊભી થયા વિના સફુરવી જોઈએ : તમે તમારો અમૃત મંત્ર પસંદ કરો હોય છે કારણ કે એ વસ્તુ નમારી અભીજ્ઞાની સ્વર્ણાલુ અભિવ્યક્તિ હોય છે; એ એક શબ્દ હોઈ શકે, બે કે ત્રણ શબ્દા, એક વાક્ય પણ હોઈ શકે, એનો આપાર દરેક વ્યક્તિ ઉપર રહે છે, પરંતુ એ એક એવો શબ્દ હોવો જોઈએ, જે તમારામાં અમૃત અવસ્થા જગ્ન કરે. પછી, જો એ તમારી પાસે હોશ તો, હું તમને ખાતરી આપું દું કે તમે સર્વ વસ્તુઓમાંથી નિર્વિનને પસાર થઈ શકશો. તમારી સામે સાચોસાચ વાસ્તવિક ભયનો સામનો કરવાનો ખડો થયો હોશ, દાખલા તરીકે, કોઈ વ્યક્તિ તમને મારી

નાખવાને ઈરાદે તમારા ઉપર છૂમબો કરે, ત્યારે જો તમે ઉશ્કેરાઈ ગયા વિના, જરા પણ કોભ પામ્યા વિના, જો તમે તમારા મંત્રનો શાંતિપૂર્વક જરૂર કરશો તો કોઈ વ્યક્તિ તમને કાઈ નહિ કરી શકે. એ તો સ્વાભાવિક છે કે તમે તમારો જતના સાચા અર્થમાં સ્વામી હોવા જોઈએ; તમારા સ્વરૂપોનો એક ભાગ પાંડાની માફક ધૂળતો ન હોવો જોઈએ; ના, તમારે એ જ્યે, ખરા અંતરથી, જરૂરિયથી કરવા જોઈએ અને ત્યારે પછી એનામાં સર્વ પ્રકારની શક્તિ હોય છે. સારામાં સારી વસ્તુ એ છે કે એ શબ્દ તમારામાં સ્વરૂપણે પ્રગટ થવો જોઈએ; તમે કોઈ મહાન મુશ્કેલીની ઘરીએ સાદ કરો (મનોમય, પ્રાણમય, શારીરિક, ઊર્ભિમય, કોઈ પણ પ્રકારની મુશ્કેલી હોય) અને અચાનક એ બે કે ત્રણ શબ્દા, જદૂઈ મંત્રાની માફક તમારામાં સ્કુરી ઊઠે છે. એ શબ્દા તમારે યાદ રાખવા જોઈએ અને મુશ્કેલી ઊભી થવાની જ્ઞાને તેમનો જ્યે કરવાની ટૈખ પાડવી જોઈએ. જો તમે ટૈખ પાડશો તો એક દિવસ એ તમારામાં આપોઆપ જગ્યાની થશે : જ્યારે મુશ્કેલી ઊભી થશે ત્યારે સાથીસાથ મંત્ર પણ આવશે. ત્યારે તમે જ્ઞાના કે એનાં પરિણામ આશર્થજનક આવે છે. પરંતુ એ વસ્તુ કૃત્રિમ રીતે ન થવી જોઈએ અથવા એવી કોઈ વસ્તુ ન હોવી જોઈએ કે તમે મનસ્વીપણે નક્કી કરો કે, “હું આ શબ્દાનો ઉપયોગ કરીશ;” અથવા એમ પણ નહિ કે : કોઈ બીજી વ્યક્તિ તમને કહે કે, “અરે ! જુઓ, આ વસ્તુ બહુ સારી છે”—એ વસ્તુ એને માટે ધ્યાની સારી હોઈ શકે છે પણ બધાને એ વાગુન પાડી શકાય.

(શ્રી ભાતાળ વાચન કરે છે :)

“ કર્મ કરવામાં તમારો એકમાત્ર હેતુ દિવ્ય શક્તિની કર્મ દ્વારા સેવા કરવી, તેને તમારા અંતરમાં ધારણું કરવી, તેને જીવનમાં સાર્વક કરવી, તથા તેનો આવિભાવ કરનાર કરણું બની રહેણું એટલો જ હોવો જોઈએ.....”

(શ્રી અરવિંદ, મા-૫)

શ્રી ભાતાળ : જ્યારે તમે કર્મ કરો ત્યારે તમારો હેતુ સેવા કરવાનો હોવો જોઈએ, એટલે કે, તમારા વ્યક્તિત્વાત્મક ભલા માટે નહિ, પણ પ્રભુની શક્તિની સેવા કરવાની ભાવના સાથે અને પ્રભુની શક્તિને ગ્રહણ કરવાની ભાવના સાથે તમારે કાર્ય કરવું જોઈએ, કેવળ બાધ રીતે નહિ (એ રીતે કાર્ય કરવામાં તસ્વારે લેશ પણ માનવું નહિ) પરંતુ તમારા અંતરમાંથી કાર્ય કરવું જોઈએ, પ્રભુની શક્તિ તેના કાર્ય માટે તમારો ઉપયોગ કરે એ માટે તમારી જતને તેના પ્રત્યે ખુલ્ખી કરો. અને એ શક્તિ જે વસ્તુ તમારી પાસે સિદ્ધ કરાવવા માગતી હોય તે વસ્તુ સિદ્ધ કરવા માટે કાર્ય કરો. એમાં અહુંભાવને

બેશ પણ સ્થાન નથી. એમાં એક વસ્તુ આપીને બદલામાં બીજી વસ્તુ બેવાની વાત નથી હોતી; એમાં બહારથી કોઈ વસ્તુ મેળવવાનો પ્રશ્ન પણ નથી હોતો.

કેટલી દીક્ષાપદ્ધતિઓમાં એવા નિયમ રાખવામાં આવેલા હોય છે (આપણે કોઈ નિયમો રાખવા પરંદ કરતા નથી કારણ કે હમેશાં એવા નિયમો તરંગી કે કૃત્રિમ હોય છે) કે વ્યક્તિને પ્રભુ અથવા પ્રભુનું પ્રતિનિધિત્વ કરનાર ગુરુ સિવાય બીજી કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી કોઈ વસ્તુ ગ્રહણ કરવી ન જોઈએ. કેટલાક બેઠો એવા હોય છે કે જો પોતાના ગુરુએ આપેલ ન હોય તો એક દુષ સરખું રવીકરવાની ના પાડે છે. એ વસ્તુ જરા અતિશાસ્ત્રાભદી હોય-છે એનો આધાર સંજોગો ઉપર, પરિસ્થિતિ ઉપર હોય છે, વ્યક્તિ પોતે કેવું વલાણ અખત્યાર કરે છે એના ઉપર પણ એનો આધાર રહે છે, એ ઘણી વસ્તુઓ ઉપર આધાર રાખે છે, એ સમજવતા ઘણો સમય જય-પરંતુ આમાંથી એક વસ્તુ તમારે શીખી રાખવાની રહે છે, પ્રભુ સિવાય કોઈ પણ વ્યક્તિ કે વસ્તુ ઉપર તમારે આધાર રાખવાનો નથી. કારણ કે જો તમે કોઈ પણ વ્યક્તિનો ટેકો બેચા તેની તરફ ઢળશો તો, ખાતરી રાખજો કે એ તમારો આધાર ભાંગી પડશે. જે ક્ષણથી તમે યોગ કરવાની શરૂઆત કરશો (હું હમેશાં જે બોકો યોગ કરતા હોય તેમના વિષે જ વાત કરું છું. હું સામાન્ય જીવન વિષે વાત કરતી જ નથી,) ત્યારથી તમે જોશો કે જે બોકો યોગ કરતા હોય તેઓ કોઈ બીજી વ્યક્તિ ઉપર આધાર રાખે તેમાં તેઓ એ વ્યક્તિનું ભાગવત શક્તિના પ્રતિનિધિઓ રૂપાંતર કરવા માગવા સરખું થાય છે, અને તમે ખાતરી રાખજો કે કરોડોમાં એક વ્યક્તિ પણ એવી નથી હોતી જે એનું વજન જીલી શકે : એ તરત જ ભાંગી પડશે. એટલે પ્રભુ સિવાય કોઈની પાસેથી ટેકો, મદદ કે આસાયેશ મેળવવાની વૃત્તિ તમે રાખશો નહિ. આ એક તરફ અભાધિત વસ્તુ છે : મને કોઈ વાર, એકે યે વખત, એવી કોઈ વ્યક્તિ મળી નથી જેણે કોઈ વસ્તુને ચીટકી રહીને તેનો આધાર પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કર્યો હોય (એટલે કે જે વ્યક્તિ યોગ કરતી હોય તે અથવા જેને યોગ સાથે સંબંધમાં મૂક્ખવામાં આવી હોય તેવી વ્યક્તિને આમ કર્યું હોય) અને છેતરાઈ ન હોય-એ ભાંગી પડે છે, એ અટકી જાય છે, વ્યક્તિ એનો આધાર ગુમાવી બેસે છે. ત્યારે તમે કઢો છો, “જીવન જીવનું મુશ્કેલીભરી વસ્તુ છે”-એ મુશ્કેલ નથી પણ પોતે શું કરો છો તે તમારે જાણવું જોઈએ. પ્રભુ સિવાય બીજે કોઈ ઠેકાણેથી આધાર ન જોણશો. પ્રભુ સિવાય બીજે કોઈ સંતુષ્ટ કરે તેવી જોવના ન રાખશો-કોઈ સમયે, ‘કોઈ પણ વસ્તુ માટે એમ ન કરશો. કેવળ પ્રભુ જ સર્વ નિર્ઝળતાઓનો ભાર વહન કરી શકે છે અને તેમને સુધારી શકે છે. હમેશાં, સર્વ વસ્તુમોમાં, કેવળ પ્રભુ જ

તમને તમારી જરૂરની વસ્તુ આપી શકે છે અને જો તમે એમના સિવાય બીજી કોઈ વ્યક્તિન પાસેથી કોઈ પણ પ્રભારનો સંતોષ અથવા આધાર અથવા સહાય અથવા સુખ અથવા.....પ્રભુ જાણે, કોઈ પણ વસ્તુ ઘોળવા પ્રયત્ન કરશો, તો હમેશાં એક દિવસ જિય માથે પટકશો, અને એ તો હુંખદ વસ્તુ હોય છે, કેટલીક વાર ખૂબ પીડા ઉત્પન્ન કરે છે.

(‘મા’ પુસ્તકના છઠ્ઠા પ્રકરણનું વાચન થયા બાદ :)

ભાગક : “શ્રોણીબદ્ધ સ્તરો” (Hierarchy) એટલે શું?

માતાજી : વસ્તુઓની જૂયોની તેમની ગુણવત્તા પ્રમાણે ચઢના ઊતરતી ગોઠવણીને ક્રમબદ્ધ સ્તરોની શ્રોણી કહેવાય છે. દાખલા તરીકે, કોઈ સ્થળે કોઈ મુખ્ય વ્યક્તિ કેન્દ્રસ્થાને હોય, તેની આજ્ઞાબાજુ ચાર વ્યક્તિઓને ગોઠવવામાં આવી હોય, તેમની આસપાસ આગળને આગળ વધતી કમમાં ૧૨, ૨૪, ૩૬, ૪૮, ૧૨૪ વગેરે પ્રમાણે વ્યક્તિઓને મૂકવામાં આવી હોય, તે દરેકને કોઈ ખાસ જીવનકાર્ય, એનું ચિશ્ચિત કાર્ય હોય, દરેકને તેની ખાસ પ્રકારની સત્તા હોય, અને એ સર્વ વ્યક્તિઓ ચઢતા જતા કમમાં મધ્યવર્તી વ્યક્તિ ઉપર નિર્ભર હોય તો તેને ક્રમબદ્ધ સ્તરોની શ્રોણી કહેવાય. સરકારી તંત્રોમાં આ પ્રકારની શ્રોણીબદ્ધ પરંપરાઓની રૂચના કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે, પરંતુ એમાં સત્ય નથી હોય. એમની રૂચના આડેધે કરવામાં આવેલી હોય છે અને તેમની કશી કિંમત નથી હોતી પરંતુ પુરાતન કાળની દીક્ષાપ્રાણાલિકાઓમાં જે કમવાર શ્રોણીઓની રૂચના કરવામાં આવતી તેમાં વ્યક્તિની ગુણવત્તાને સ્થાન રહેનું. વ્યક્તિત્વની શક્તિઓ અને ગુણવત્તાઓ,—અને એ સર્વના કેન્દ્રસ્થાને પરમ તત્ત્વ અને શક્તિના પ્રતિનિધિઓ રહેતા; કેટલીક વાર કેવળ પરમ તત્ત્વ જ કેન્દ્ર સ્થાને રહેનું, અને એનો આધાર તે તે પર્મ ઉપર રહેતો. પરંતુ જૂયોની વ્યવસ્થા તો આગળ કહ્યું તે પ્રમાણે જ રહેતી, એટલે કે, દરેક તબક્કે વ્યક્તિઓની સંખ્યા વધતી જતી રહેતી, અને એ દરેકને પોતાનાથી અડીને ઉપરને સ્થાને આવેલ અધિકારી પાસેથી માર્ગદર્શન મેળવવાનું રહેનું: દાખલા તરીકે, ૧૨૪ની સંખ્યાવાળાઓએ ૪૮ સંખ્યાવાળાઓ પાસેથી, ૪૮ વાળાઓએ ૨૪ વાળા પાસેથી, ૨૪ વાળાઓએ ૧૨ વાળા પાસેથી, ૧૨ વાળાઓએ ૮ વાળા પાસેથી, એમ આગળને આગળ જતી શ્રોણી રહેતી આનું નામ ક્રમબદ્ધ સ્તરોની શ્રોણી કહેવાય છે. સામાન્ય રીતે આ શબ્દનો ઉપયોગ તદ્દન અશુદ્ધ અને અસ્પષ્ટ રીતે કરવામાં આવે છે. લોકો જ્યારે ક્રમબદ્ધ શ્રોણીની વાત કરતા હોય છે ત્યારે તેઓ એમ માનતા હોય છે કે વ્યવસ્થાતંત્ર ચલાવનાર અને પોતાના હાથ નીચે કર્મચારીઓ ધરાવનાર તો, માનવીઓ જ હોય છે. પરંતુ સાચી કમવાર શ્રોણી તો ગુદ્ધ પ્રકારની હોય છે અને એ ગુદ્ધ શ્રોણીનો હેતુ તો ઊડાળમાં રહેલાં અદ્રથ જગતોની ક્રમબદ્ધ શ્રોણીઓને પ્રગત કરવાનો હોય છે.

ભાગક : “પરાત્પર મા ભગવતી” કોને કહેવાય?

શ્રી ભાતાજી : પરાત્પર, વિશ્વ અગર વિરાટ, અને વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિનું : એમ ત્રણ પ્રકારનાં તત્ત્વો છે તેની તમને ખબર નથી. ? નહિ ? — પરાત્પર તત્ત્વ સૃષ્ટિને પેલોાર તેના સર્જનના આદિસ્થાને છે; વિશ્વ રૂપ વિરાટ તત્ત્વ એ જ સૃષ્ટિ છે અને વ્યક્તિનું શું છે તે તો આપોઆપ સમજાય તેમ છે. હવે પરાત્પર પ્રભુ, વિરાટ પ્રભુ, અને વ્યક્તિસ્વરૂપી પ્રભુ, એમ ત્રણ પ્રકારે ભાગવત તત્ત્વ રહેલું એટલે, વ્યક્તિ પોતાની જાતને લીતરમાં રહેલી ભાગવત ચેતના સાથે, વિરાટમાં રહેલી ભાગવત ચેતના સાથે અને સર્વ રૂપોથી પર રહેલ, પરાત્પર ચેતના સાથે સંપર્કમાં મૂડી શકે છે. આ ત્રણ પ્રકારનાં સ્વરૂપો માં ભગવતીનાં પણ છે : વિશ્વાતીત, વિશ્વરૂપ અને વ્યક્તિ સ્વરૂપ.....હું ને કૂલને *“ રૂપાંતર કહું છું તેને ઓળખો છો ? હા. તમે જાણો છો કે એને ચાર પાંદડીઓ હોય છે. હવે, આ ચાર પાંદડીઓ એક ચોકડીના રૂપમાં જોઈવાયેલી હોય છે : છેક ઉપર એક પાંદડી હોય છે તે પરાત્પરની પ્રતિનિધિ છે, બે બાજુ આવેલ બે પાંદડીઓ વિરાટ સરૂપની પ્રતિનિધિ છે, અને એક પાયામાં રહેલી પાંદડી વ્યક્તિસ્વરૂપની પ્રતિનિધિ છે.

ભાગીક : છેણ ઉપરની પાંદડી બે દઘમાં વહેંચાયેલી હોય છે.

શ્રી ભાતાજી : એમ જ છે, પરાત્પર તત્ત્વ એક સાથે એક અને અનેકસ્વરૂપી છે. આ કૂલનો આકાર લગભગ સંપૂર્ણ સ્વરૂપનો છે. કોસનો મૂળ અર્થ પણ આ જ હતો, પણ એ (કોસ) તેના આકારમાં પૂર્ણ રૂપનો ન હતો, કારણ કે તે એક, બે, અને ત્રણ હતો. એનું સ્વરૂપ એટલું બધું સારું ન હતું—આ કૂલ પૂર્ણરૂપવાળું છે.

ભાગીક : દિવ્ય મા ભગવતી, દિવ્ય શક્તિ સ્વરૂપ છે, એટલે કે, એ સર્જક શક્તિ છે. એમને અને વિશ્વને એકરૂપ ગણુવામાં આવેલ છે. પરંતુ ભગવતીનું સ્વરૂપ વિશ્વાતીત કર્દું રીતે હોઈ શકે ?

શ્રી ભાતાજી : પણ મા ભગવતી તો કદાચ સૃષ્ટિની રચના થઈ તે અગાઉ પણ વિદ્યમાન હો ! સૃષ્ટિની ઉન્પત્તિ પહેલાં પણ તેમનું અસ્તિત્વ જરૂર હોણું જોઈએ, કારણ કે તેઓ પોતે તો પોતાનું સર્જન કરનાર ન હોઈ શકે. જો સૃષ્ટિનું સર્જન મા ભગવતીએ કર્યું હોય તો એનો અર્થ એ થાય કે સૃષ્ટ અસ્તિત્વમાં આવી તે પહેલાં પણ તેમનું અસ્તિત્વ હોણું જોઈએ; નહિ તો તેઓ સૃષ્ટિનું સર્જન કરાણી ન કરી શકત.

ભાગીક : એટલે તેઓ સૃષ્ટિના સર્જન પહેલાં પરાત્પર તત્ત્વમાં અસ્તિત્વ ધારણ કરતાં હતાં ?

* The Flower of Cork — oak of India (Millingtonia Hortensia.)

શ્રી ભાતાળ : પરાત્પરની “ લીતરમાં જ્યારે આપણે રૂપાતીતની ભૂમિકામાં હોઈએ ત્યારે કોઈ પણ વસ્તુની “ અંદર ” અને “ બહાર ” એ રીતે વાત કરવી જરા મુશ્કેલ પડે છે ! તમને ઠીક લાગે તો તમે મા ભગવતીને પરમ તત્ત્વની એક ગતિ રૂપે વર્ણાવી શકો છો (જો એથી તમને સમજ મેળવવામાં વધુ સરણતા થતી હોય તો) અથવા પરમ તત્ત્વની કોઈ કિયા, અથવા પરમ તત્ત્વની કોઈ અવસ્થા, કોઈ પ્રકારનું રૂપ.....વસ્તુની તમને વધુમાં વધુ સમજણું પડે તે માટે તમારે જે કહેવું હોય તે કહી શકો છો. તમે જાણો છો કે, માનવ-મનને વસ્તુઓના કાપીને ટુકડા કરવા ગમે છે.....એટલે નાનાં બાળકોને કહી શકાય એવી એક વાર્તા હું તમને કહેવાની છું : પરમ તત્ત્વે સૃષ્ટિનું સર્જન કરવાનું નિર્ધાર્થું એટલે એમણે અમુક રીતનું આંતરિક વલણ અપનાવ્યું, જેને દિવ્ય મા ભગવતી પરમ શક્તિના આંતર આવિભાવ (અવ્યક્ત) સરખું લેખી શકાય. સાથે સાથે, આમ કરવામાં એમનો ઉદ્દેશ એ પણ હતો કે પોતે જે પ્રકારના વિશ્વનું સર્જન કરવાનો ઈરાદા ધરાવતા હતા તેનું એ એક પ્રકારનું સ્વરૂપ અથવા પ્રકૃતિ હોવાથી એ વસ્તુ આ વિશ્વની મૂળની સર્જનક શક્તિ બની રહે તેમ પણ કર્યું, આ કારણુસર, એ પરમ તત્ત્વને સૌ પ્રથમ તો, મા ભગવતીની હસ્તીના શક્યતાની ધારણા ધારણ કરવી પડી કે જેથી એ દિવ્ય મા ભગવતી, સૃષ્ટિસર્જનની શક્યતા વિષે વિચારણા કરી શકે. તમને સમજાય છે ? ફરી એક વાર હું તમને કહું કે વસ્તુસ્થિતિ તદ્દન એવી નથી (!) પરંતુ, આખરે આ રીતનું વર્ણિન બાબિલશ બુધિશાળીઓ માટે જ છે. એટલે આપણે એમ પણ કહી શકીએ કે પોતે કરેલા સૃષ્ટિસર્જનથી અલગ એવાં પરાત્પર મા ભગવતીનું અસ્તિત્વ પણ છે. સૃષ્ટિને માટે, સૃષ્ટિના સર્જનના હેતુસર એમની ધારણા, રચના (તમને જે કાંઈ ગમે તે) કરવામાં આવેલી, પણ સૃષ્ટિ થઈ તે પહેલાં તેમણે અસ્તિત્વ ધારણ કરવું જરૂરી જ હતું કે જેથી તેમો સર્જનનું કાર્ય કરી શકે, નહિ તો તેમો આ સૃષ્ટિસર્જનનું કાર્ય કરી રીતે કરી શકત ? મા ભગવતીનું એ સ્વરૂપ વિશ્વાતીત છે અને યાદ રાખો કે આ વિશ્વાતીત સ્વરૂપ શાશ્વત છે. આપણે અત્યારે એવી રીતે વાત કરી રખાં છીએ કે જ્ઞાની કોઈ નિશ્ચિત કરી શકાય તેવી તારીખે: ૦૦૦૦ વર્ષના જન્યુઆરીની પહેલી તારીખે આ વિશ્વની વસ્તુઓ, સૃષ્ટિની શરૂઆત કરવા માટે પ્રગટ કરવામાં આવી હોય, પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ ખરેખર એમ નથી ! વિશ્વાતીત પરાત્પર, વિશ્વરૂપ વિરાટ અને વ્યક્તિસ્વરૂપ એ સાતન્યપૂર્ણ શાશ્વત તત્ત્વો છે અને આ પરાત્પર, વિરાટ અને વ્યક્તિસ્વરૂપ બધાં જ, શાશ્વત અસ્તિત્વ ધરાવે છે. એટલે, જે તમે ચેતનાની અમુક અવસ્થામાં પ્રવેશ કરો તો, ગમે તે કણે તમે પરાત્પર શક્તિના સંપર્કમાં આવી શકો છો, અને વળી એક અન્ય પ્રકારની

ગતિ વડે વિશ્વરૂપ શક્તિન, અને વિકિતરૂપ શક્તિન સાથે, પણ સંબંધમાં આવી શકો છો, અને આ સર્વ વસ્તુઓ એક સાથે બને છે—એ વસ્તુઓ કાળાનુક્રમે પ્રગટ થતી નથી, પરંતુ આપણે જ્યારે બોલીએ છીએ ત્યારે આપણે કાળમાં ગતિ કરીએ છીએ, એમ ન કરીએ તો આપણે જે વ્યક્ત કરવનું હોય તે વ્યક્ત કરી શકતા નથી. આપણે એમનો (એ તર્ફોનો) અનુભવ એકી સાથે કરી શકીએ પરંતુ જ્યારે એ અનુભૂતિને વ્યક્ત કરવાનું આવે ત્યારે આપણે એક પછી એક શાન્દ બોલીને જ વ્યક્ત કરી શકીએ છીએ (કમનસીને આપણે બધા . જ શબ્દો એકુસાથે ઉચ્ચારી શકતા નથી. જે આપણે બધા શબ્દો એકી સાથે બોલી શકીએ તો એ વસ્તુ કંઈક વધુ પ્રમાણમાં મૂળભૂત સત્યને મળતી આવે.)

અને છેલ્લે, આ વિવિધમાં જે કાઈ કહેવાય છે, જે કાઈ કહેવાયું છે, જે કાઈ કહેવશે, તે સર્વ, જે કાઈ જીવી શકાય પણ વર્ણવી ન શકાય તેને વ્યક્ત કરવાનો એક અતિશય કઢેંગો અને મર્યાદિત રીતનો પ્રયત્ન માત્ર રહેશે. અને પછી, એક ક્ષાળ એવી આવે છે જ્યારે આપણે એ વસ્તુમાં જીવન ધારણ કરીએ છીએ, ત્યાંથી આપણે જે શકીએ છીએ કે એ જ વસ્તુને લગભગ એકસરખી ચોકસાઈ અથવા સત્યપૂર્ણ રીતે, ધાર્મિક પરિભાષામાં, રહસ્યવાદની પરિભાષામાં, મીમાંસાની પરિભાષામાં અને ભૌતિકવાદની પરિભાષામાં પણ વ્યક્ત કરી શકાય તેમ છે અને એમ જુદી જુદી વ્યક્ત કરવાની પરિભાષાઓનો ઉપયોગ થવા છતાં, જીવનમાં જે સત્યને જીવામાં આવ્યું હોય છે તેની દ્રષ્ટિએ વસ્તુસ્થિતિમાં કોઈ પણ પ્રકારનો ફેર પહોંચ નથી. એ તો જ્યારે આપણે કેવળ મનોમય ચેતનામાં હોઈએ છીએ ત્યારે જ તમને એક વસ્તુ સાચી જણાય છે અને બીજી વસ્તુ સાચી જણાતી નથી; પરંતુ એ સર્વ કેવળ મૂળ વસ્તુ વ્યક્ત કરવાના રસ્તાઓ જ હોય છે. એ વસ્તુની અનુભૂતિમાં જ એ વસ્તુની પૂર્ણતા આવી રહેલી હોય છે પણ શબ્દો એનું વર્ણન આપી શકતા નથી—તમે તમારી જતને વ્યક્ત કરવા સારુ એક યા બીજી ભાપાનો ઉપયોગ કરવાનું પસંદ કરી શકો છો, અને જરા યાડી સરખી સાવચેતી રાખો તો તમે સર્વ પ્રસંગે સત્ય વસ્તુની લગભગ નજીક પહોંચેતી હોય તેવી કોઈ વસ્તુ કહી શકો છો.

આ સર્વ કહેવામાં હું તમને ગુંઘવાડામાં નાખવા માગતી નથી પણ મારો આશય કેવળ તમને એ વસ્તુ સમજતા કરવાનો છે કે ગમે તે પ્રકારનો, ઉત્તમમાં ઉત્તમ પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો પણ, અનુભૂતિમાં રહેલા સત્ય અને એને જે રીતનું વર્ણવવામાં આવે છે તે બે વચ્ચે સારો એવો તફાવત રહે છે.

મે ૧૧, ૧૯૫૧.

(‘મા’ પુસ્તકમાંથાં મહાકાલી વિષેનું વાચન થયા બાદ :)

ભાગીક : મહાકાલીની આકૃતિ વિષે જે વાતો કહેવાય છે તે સાચી હો ?

શ્રી માતાજી : કઈ વાતો ? એમના વિષે તો સેંકડો વાતો કહેવામાં આવે છે, બેટા, તું કઈ વાર્તાઓ વિષે વાત કરે છે ? કયાં મહાકાલી ? એમની જે છબીઓ, મૂર્તિઓ બનાવવામાં આવે છે તે ? એ તો વસ્તુઓને જોવાની માનવની રીત છે. ખરેખર રીતે મહાકાલી તેવાં નથી.

હું ધારું છું કે મેં તમને આ અગાઉ એક વખત વાત કરેલી જ છે કે પોતાના ઉદ્વિષ સત્ય સ્વરૂપમાં આદિ સ્વરૂપો આવી રહેલાં છે અને તે અમુક પ્રકારનાં છે; પછી, જ્યારે તેઓ વધુ ને વધુ ભૌતિક પ્રદેશોમાં, પૃથ્વીની વધુ ને વધુ પાસેની ભૂમિકાઓમાં પ્રગત થાય છે ત્યારે તેઓ જુદાં જુદાં રૂપો ધારણ કરે છે અને વિચિત્ર લાગે તે રીતે અનેકગણું થઈ રહે છે. તમને એ રીતે સમજવું હીક લાગે તો કહું કે, શ્રી અરવિંદ અહીં જે સ્વરૂપોનું વર્ણન કરે છે તેઓ અતિમનસની તદ્દન નજીકના પ્રદેશોનાં છે, તેઓ ત્યારે પણ પોતાના અતિમાનસ આદિસ્થોત સાથે તદ્દન સ્પષ્ટ અને સચેતન સંબંધમાં રહેલાં હોય છે. જેને શ્રી અરવિંદ અધિમનસ કહે છે તેમાં પણ આ સ્વરૂપો વ્યક્ત થાય છે, ત્યાં તેમનું સ્વરૂપ જાણે વધુ સુનિશ્ચિત, વધુ પ્રમાણમાં ચોક્કસ બને છે પરંતુ એની સાથે તેમની શક્તિ અને ક્ષમતા ઘટેલી હોય તે રીતે વ્યક્ત થાય છે. પછી, અધિમનસમાંથી જ્યારે તેઓ માનવમનમાં નીચે આવે છે, ભૌતિક મનમાં અને ત્યાં...આ બિચારાં મહાકાલીનો જ દાખલો લો; ભયંકરતામાં એક એકથી ચઢ્યાંતાં એવી કાલિકાનાં સ્વરૂપો છે; એમાંનાં કેટલાંક સ્વરૂપો તો તદ્દન ગ્રાસકાયક અને ભયાનક છે, અને તેઓ કેટલીક વાર તો તદ્દન માનવસર્જિત આકૃતિ ધારણ કરનારાં અત્યાંત જુગુપ્સાપ્રેરક સ્વરૂપો પણ હોય છે, એટલે કે એમનું બાધ સ્વરૂપ માનવમનની રૂપોનું ઘડતર કરી શકવાની શક્તિ વહે, માનવની કલ્પના વહે, રચાયેલું છે. એવાં રૂપોમાં પણ મહાકાલીની શક્તિનું એક અસ્પષ્ટ પ્રતિબિંబ હોઈ શકે છે, પરંતુ એ એટલા બધા અંશે હતપ્રભ, પિરૂપ, વામણું અને માનવચેતનાના ક્ષેત્રમાં લાવી મૂકેલું હોય છે કે મહાકાલી પોતે જ એ સ્વરૂપ પોતાનું હોવાને ઈન્કાર કરે તો નવાઈ નહિ ! મેં મહાકાલીની છબીઓના રૂપમાં અનેક પ્રકારની શક્ય તેટલી ભયંકર આકૃતિઓ જોઈ છે. આપણે એ છબીઓની વાત નહિ કરીએ. જો એ છબીઓ કોઈ મહાન કલાકારોની રૂપોલી હોય છે તો કોઈ વાર તેમનામાં કોઈ સૌંદર્યનો કંઈક અંશ

જળવાયો હોય છે, પરંતુ ધણી ખરી છબીઓ બનાવનારાઓ કેવળ રંગના લપેડા કરનારા હોય છે, એટલે ઓમાં કથું અવશિષ્ટ રહેતું નથી. જે પ્રતિકૃતિઓ (મૂર્તિઓ કે છબીઓ) કોઈ મંદિરમાં સ્થાપવાની હોય છે, તેમની બાબત અમુક પ્રકારની ધાર્મિક વિધિ કરવામાં આવે છે, અને ઓમાં પુરોહિત અથવા ઓનો શિષ્ય કોઈ ગુણ શક્તિ ધરાવતો હોય છે; પછી લ્યે એ શક્તિ મયાર્દિત પ્રકારની હોય, તો પણ એ વ્યક્તિ પોતાની અલ્લીખસા અને કર્મકાંડની વિધિ વડે એ પ્રતિકૃતિઓમાં કોઈ અપાર્થિવ ચેતનાની સ્થાપના કરી શકે છે. એ કિયાની પાછળનો સિદ્ધાંત કાંઈક આવો હોય છે : તમને કહેવામાં આવે છે કે, “આ કોઈ લાકડાનો ટુકડો નથી, આ પથ્યર નથી, આ ચિત્ર નથી; આ વસ્તુમાં ધાર્મિક વિધિ દ્વારા એક શક્તિનું અવતરણ કરી લાવદામાં આવ્યું છે અને તમારે એને સંબાધન કરવાનું છે.” આ સાચું છે, પરંતુ એ પુરોહિતની પ્રકૃતિ કોઈ છે તે વિષે આપણે જાણું જોઈએ, એનું ગુણ વિદ્યાનું જ્ઞાન અને વધારામાં જે શક્તિઓ સાથે એને સનેહસંબંધ હોય તેના વિષે પણ જાણું જોઈએ. એટલે, ઓમાં ધણી વસ્તુઓ હોઈ શકે છે.....આવી પ્રતિકૃતિમાં હમેશાં “કોઈક વસ્તુ” રહેલી હોય છે (સિવાય કે સ્થાપનાની વિધિ કરનાર વ્યક્તિ કોઈ મૂર્ખ અજ્ઞાની હોય, જેનામાં કોઈ પ્રકારની શક્તિ ન હોય, એ કોઈ પણ વસ્તુ ઉતારી ન લાવ્યો હોય, એણે કેવળ વિધિમાં દેખાવ જ કર્યો હોય પરંતુ આવું ધણા ઓછા પ્રસંગે બને છે; હું એમ નથી કહી શકતી કે આવું ધણી વાર બને છે, એવું ભાયે જ બને છે), જ્ઞામાન્ય રીતે ઓમાં કોઈક વસ્તુ હોય છે, પરંતુ એ કોઈક વસ્તુની પ્રકૃતિ, એની ગુણવત્તા તો તમે જાણો છો ને.....ઓમાં અનંત પ્રકારાંતરો હોય છે અને કેટલીક વાર એ જરા અસ્વસ્થ કરે તેણું પણ હોય છે. મેં મહાકાલીનું ઉદાહરણ આપ્યું કરણું કે માનવ-ચેતનામાં મહાકાલીના સ્વરૂપ વિષેનો ખ્યાલ ખાસ કરીને ભયંકર હોય છે. જ્યારે બીજી દેવીઓ, જેવી કે, મહાસરસ્વતી પાસે જાય છે ત્યારે એમનામાં સર્વ પ્રકારની કલા, સાહિત્ય એવી અન્ય પ્રકારની શક્તિઓનું અલિધાન કરવામાં આવેલું હોઈ તે એટલી બધી ભયંકર લાગતી નથી, પરંતુ ખાસ કરીને મહાકાલી..... એમના પુરોહિતોનો, જોમની શક્તિ, બલ, યોગ્ય સરખો આવેગ વળે વિષેનો ખ્યાલ એટલો બધો તો ભયંકર હોય છે કે તેઓ જે વસ્તુનું અવતરણ કરાવી લાવે છે તે ખરેખર એમના ભક્તોને માટે પણ જરા ભયાવહ હોય છે. હું ભારતમાં આવી ત્યારથી મેં એ વિષયમાં અસંખ્ય વાતો સાંભળી છે. મને તેમની અસંખ્ય પ્રતિમાઓના સંપર્કમાં મુકવામાં આવી છે અને મને એવા ધણા લોકોનો પરિચય થયેલો છે જેમના ઘરમાં તેઓ જેની ભક્તિ કરતા એવી કુલિકાની એક મૂર્તિ હી અને જેમને કેટલીક વાર તદ્દન ત્રાસદાંયક .

અનુભવો થયેલા હતા. હું એ બોકેને હમેશાં સાવધ રહેવાનું જણાવતી. હું તેમને કહેતી કે “તમે એમ લેશ પણ ન ધાર્થો કે તમારી અવદશા માટે મહાકાળી જવાબદાર છે, કારણ કે હકીકતમાં તે એમને માટે જવાબદાર નથી જ. પરંતુ એમ બનવા જોગ છે કે જે કાવિકાનું સ્વરૂપ તમારા ઘરમાં છે. તે પોતાની અંદર કોઈ વૈરસુટિવાળા સંખ્યાને, શક્ય છે કે ખૂબ ઈર્ષારું, અન્યાંત મનસ્વી અને ખૂબ વેર વાળવાની વૃત્તિ ધારણ કરનાર સ્વરૂપે, આકાશ આપી રહેલું હશે, અને તમારામાં શક્લા છે એટલે એ શક્તિ મોટાભાગે કોઈ પ્રાણમય શક્તિ હોવાથી સાથે જ એના પરિણામો ભયંકર આવી શકે છે.” હું એવા બોકેને પણ જાણું છું જેઓને અનેક પ્રકારના કર્મનસીબ અનુભવો થયા પછી મહાકાળીની મૂર્તિને વઈ જઈને ગંગાજીમાં નાખી આવ્યા છે. જે એમ કરવા સાથે એ બોકો યોડીક આત્માની સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરી શક્યા હોય છે તો એમને થયેલ સર્વ નુકશાન અદ્રશ્ય થઈ જય છે, પણ એમાંના કેટલાક તો પોતે કરેલા કૃત્યથી એટલા બધા ભયલીત થઈ ગયા હોય છે કે જેલી ખરાબ અસરો ચાલુ રહે છે.

કંઈ નહિ તો, ગુણ વિદ્યાનાં પ્રાથમિક તત્ત્વોને પણ તમે ન જાણતા હો તો આ વસ્તુઓને કદી પણ સ્વર્ણ કરશો નહિ. દુર્ભાગ્યે, ધર્મોમાં શક્લા ધરાવતી વ્યક્તિઓને આ બાબતમાં કંઈ પણ જ્ઞાન આપવામાં આવતું નથી—બધા ધર્મોમાં, કેવળ અહીં જ નહિ, બીજે બધે પણ, એમ જ ચાલે છે. કેટલીક વાર પુરોહિતો પાસે આ બાબતનું જ્ઞાન હોય છે—જે કે હમેશાં હોય છે જ એવું તો હું નથી કહેતી, પરંતુ જ્યારે તેમને એ જ્ઞાન હોય છે ત્યારે પણ તેઓ તેવું જ્ઞાન તેમના શક્લાવાન અનુયાયીઓને ન મળે તે બાબતની ખાસ કાળજી રાખે છે, કારણ કે, જે એમ થાય તો, એમની સત્તા અને બળ એમની પાસેથી છિનવાઈ જાય, અને ધાર્મિક સંસ્થાઓ પાછળનું ખું દૂધણ આ જ છે..

એ ગમે તેમ હોય પણ આપણે વાતમાં આડે રસ્તે ચઢી ગયા. આપણે હવે આપણા મૂળ વિષય ઉપર માછા આવીએ. પૃથ્વીના વાતાવરણમાં સાચેસાચ એક કાલી સ્વરૂપ પાર્થિવ વસ્તુઓ અંગે કાર્ય કરે છે. એ સ્વરૂપ મહાકાળીથી તદ્દન સ્વતંત્ર તો નથી હોનું પણ એ એમનો (મહાકાળીનો) સીધી આવિલિવ હોય તેમ પણ નથી હોનું. તેમ છતાં એ સ્વરૂપ એમની આજ્ઞાને પૂણીપણે આધીન હોય છે અને એનામાં મહાકાળીના મુખ્ય ગુણો આવી રહેલા છે. એ ગુણોની શક્તિ અને અસરકારકતા મર્યાદિત થયેલાં હોય છે છતાં તે મોજુદ તો હોય છે જ. તે ઉપરાંત દેવીની પ્રકૃતિનું સૌંદર્ય પણ તેમનામાં હોય છે. એ મહાકાળી સાથે તમારા પેકી કેટલાકને સાંબંધ પણ થયો હશે. એ દેવી કોઈના ઉપર વેર વાળતી નથી; જેઓ તેના પ્રાણે પ્રેમ રાખે છે તેમને ઈજા પહોંચાડતી નથી. જે

દેશો એના પ્રત્યે પૂરતા પ્રમાણમાં માન અને આદર બતાવતા નથી તે દેશોમાં એ રોગચાળા દ્વારા ખુમલો કરતી નથી. પરંતુ એને સંધર્ષ પ્રિય છે, યુદ્ધ એને ગમે છે. એનો ન્યાય કંચડી નાખનારો હોય છે.

હવે બીજો પ્રશ્ન.

ભાગીક : અવતાર અને વિભૂતિ વચ્ચે શા તકાવત હોય છે?

શ્રી માતાજી : આપણે તે દિવસે વાત કરી હતી કે ‘વિભૂતિઓ’ એ મૂળ સ્વરૂપનાં પાસાંઓ અથવા ગુણો (જેમને ગુણ વિદ્યામાં પ્રાદુર્ભાવિએ કહેવાય છે તે) હોય છે. વિભૂતિઓ, આણે મૂળ સ્વરૂપનાં અમૃત બળો, શક્તિઓ, ગુણો, બક્ષણોને બાબ્ય આકાર આપ્યો હોય-દા. ત. ભૌતિક સ્વરૂપ-તેના જેવી હોય છે અને તેઓ બાબ્ય સ્વરૂપ દ્વારા પોતાની અસિયંકિત કરે છે. આવું સ્વરૂપ માનવ આકૃતિધારી હોઈ શકે છે. પણ જ્યારે અવતાર (કંઈ નહિ તો જ્યારે તેને એના સાચા અર્થમાં સમજવામાં આવે છે ત્યારે) એ પરમ સત્યનું પૃથ્વી ઉપર દેહધારી સ્વરૂપ હોય છે. હવે, આ ‘અવતાર’ શબ્દના અનેક અર્થી કરવામાં આવે છે. ફેંચ ભાષામાં ‘અવતાર’ એવા એક શબ્દ છે અને તેમાં એનો એક વિશિષ્ટ અર્થ છે ! એમ કહેવાય છે કે એક વાણિજેદા પ્રદેશના યાત્રીને ‘અવતારો’ હોય છે, એટલે કે, એ એનો દેખાવ, વ્યક્તિત્વ, વ્યવસાય વગેરે બદલી નાખે છે.....પરંતુ મૂળમાં (દા. ત. જેમ ગીતામાં કહ્યું છે તેમ) પરમાત્મા જ્યારે કોઈ ખાસ કારણસર પૃથ્વી ઉપર પોતાનો આવિલ્લાપ કરવાનો નિર્ણય કરે છે અને પાર્થિવ દેહ ધારણ કરે છે ત્યારે તેમને અવતાર કહેવામાં આવે છે. સંભેગો અને જરૂરિયાત પ્રમાણે તેઓ એક પછી એક અનેક દેહ ધારણ કરે તે શક્ય છે, પરંતુ એવે દેકે પ્રસંગે એમાં જે પાર્થિવ દેહને ધારણ કરનાર વસ્તુ-જેને ‘કેન્દ્રસ્થ ચેતના’ કહેવાય છે તે એની એ જ હોય છે. અવતાર એને કહેવામાં આવે છે. મને એમ હતું કે વસ્તુ તમે જાણતા હશો. શ્રી અરવિંદે આ વસ્તુ અનેક સ્થળો સમજવી છે.

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે.)

“ રાજરાજેશ્વરી ભહેશ્વરી ચિંતક બુદ્ધ અને સંકલ્પથી ઊર્ધ્વમાં રહેવી વિશાળતામાં બિરાજે છે...”

ભાગીક : જે પ્રકારે એક મનોમય ભૂમિકા છે, એક પ્રાણમય ભૂમિકા છે તે પ્રકારે સંકલ્પની પણ કોઈ ભૂમિકા છે ?

શ્રી માતાજી : આ વસ્તુ મેં તમને સચિયદાનાંદ સંબંધે વાત કરતી વેળાએ સમજવેલી છે. સર્વ જગતોના છેક મૂળમાં સચિયદાનાંદ આવી રહેલા છે, પરંતુ ચેતનાની સર્વ અવસ્થાઓની પૃથ્વીભૂમિમાં પણ સચિયદાનાંદ આવી રહેલ છે. તમે એની એક રેખાકૃતિ દોરી શકો (જો કે એના આધારે કંઈ બહુ

સ્પષ્ટતા થતી નથી, એ વિચાર તહીન ભૂલભરેલો છે, પરંતુ એના વડે વસ્તુઓ વધુ સહેલાઈથી સમજી શકાય છે), એવી રેખાકૃતિમાં તમે અમુક માપ પ્રમાણે ચેતનાની ભૂમિકાઓની જોડવણી કરી શકો છો. ત્યારે, પછી પૃથ્વીને તમારે છેક નીચાણમાં મૂક્યાની હોય છે અને પરમાત્માને ઊર્ધ્વમાં (ખરેખર વસ્તુસ્થિત જરા પણ એવી નથી, એ મારે સાથે સાથે જ કહી દેવું જોઈએ ! પણ ગમે તેમ, એ રીતે, એનાથી સમજવું સહેલું પડે છે.) તમે છેક નીચે પૃથ્વી મૂકો અને ઉપર ઊર્ધ્વમાં ટોચ ઉપર પરમાત્મા, અને પછી તમે એ આકૃતિને અસાખ્ય નાના નાના ભાગમાં, એ દરેક ભાગ ચેતનાની એક અમુક અવસ્થાનું પ્રતીક હોય તેમ વહેંચી નાખો તો અમાંથી એક જતની નિસરણી બની રહે છે. અને પછી જણે એ નિસરણીની પૃથ્વીભૂમિમાં જેના ઉપર ઢળીને એ (નિસરણી) ઊભી હોય તેવી કોઈ વસ્તુ હોય છે. એ કોઈ પ્રકારની દીવાલ હોતી નથી (!) પરંતુ એ કોઈ એવી વસ્તુ હોય છે જે તમારી નિસરણીને આધાર પૂરો પાડતી હોય છે. અને બરાબર એ વસ્તુ જ વિરાટ સ્વરૂપનું પ્રથમ તત્ત્વ હોય છે. હિંદુભોની પરિભાષામાં એને ‘સ્વચ્છદાનંદ’ કહેવામાં આવે છે. એ હમેશાં હાજર હોય છે, સર્વ વસ્તુઓ એના ટેકા ઉપર આધાર રાખે છે: એના વિના કોઈ વસ્તુનું અસિતત્વ હોઈ શકતું નથી; એ એક એવી વસ્તુ છે જેના સમર્થન અને અનુમોદન વડે જ સર્વ કાંઈ અસિતત્વ ધરાવે છે. પછી, તમે ચેતનાની અમુક અવસ્થામાં પ્રવેશ કરો અને દાખલા તરીકે, તમે ઊર્ધ્વ મનસની ભૂમિકામાં જઈ પહોંચો (કારણ કે સામાન્ય રીતે આ વસ્તુ એ ભૂમિકામાં સહેલાઈથી બને છે; તમે ભૌતિક સ્તરને પગથિયેથી શરૂઆત કરીને ધીમે ધીમે એક પછી એક પગથિયાં ઉપર આરોહણ કરતા કરતા ઊર્ધ્વ મનસ સુધી આવી પહોંચ્યા હો છો); ત્યારે તમે તમારું એ નિસરણી ઉપરનું ઉપરની દિશામાં આરોહણ ચાલુ રાખવાને બદલે, એક પ્રકારની આંતરિક ગતિ વડે સ્વરૂપાવસ્થામાંથી બહાર નીકળી જવા પ્રયત્ન કરો તો તમે સ્વરૂપાવસ્થાની બહાર આવી રહેલી, એક પ્રકારની નીરવતામાં પ્રવેશ કરો છો. તમે તમારી નિસરણીના પગથિયાની વળીઓની વચ્ચમાં થઈને બહાર નીકળી જાઓ છો. ત્યારે સીધેસીધા સર્વ વસ્તુઓના આધારરૂપ સ્વચ્છદાનંદમાં પ્રવેશ કરો છો. અને ત્યારે તમને મન વડે સ્વચ્છદાનંદનો અનુભવ થાય છે. હું એવા બોકોને જાણું છું જેમને આ પ્રકારનો અનુભવ થયેલો અને જેએ એમ ધારના હતા કે તેઓ પરમ તત્ત્વના શિખરો ઉપર પહોંચી ગયા છે. એ અનુભૂતિ અને પરમ તત્ત્વના સાક્ષાત્કારની અનુભૂતિ એ બે વર્ચે એક પ્રકારનું મળતાપણું હોય છે. એ મળતાપણું સત્યની અનુભૂતિ સાથે ખૂબ તાદ્રશતાવણું હોય છે એમાં ફક્ત એટલું જ હોય છે કે એ અનુભૂતિ મન પૂરતી જ મર્યાદિત હોય છે, એકલું મન જ એમાં ભાગ હો છે. અને સંકલ્પને માટે પણ એમ જ છે.

જો કે એ, પેલી નિસરણીના આપાર રૂપે તો નથી હોતો. એને બદલે એ એક પ્રકારની શક્તિ હોય છે, નિસરણી વચ્ચેની આ સર્વ અવસ્થાઓની આરપાર થઈને વહેતો એ એક શક્તિશાળી પ્રવાહ હોય છે. એની શરૂઆત છેક ઊર્ધ્વમાંથી થાય છે—એ ભાગવત સંકલ્પ હોય છે—એને ત્યાંથી તે નીચે પાર્થિવ આવિર્ભાવમાં નીચે ઉત્તરતો આવે છે. એટલે, જો તમે આ આંદોલન અથવા આ શક્તિ સાથે આંતરિક અને સંવાદી આકર્ષણના સંબંધમાં આવો તો તમે સંકલ્પની અવસ્થામાં મવેશ પામી શકો છો, એટલે કે સ્વરૂપની ગમે તે અવસ્થામાં તમે હો—ભૌતિક, પ્રાણમય, મહોમય ઈત્યાદિ—જો તમે ચેતના અને શક્તિની અમૃત પ્રકારની સ્થિતિમાં પ્રવેશ કરો તો સંકલ્પની આ શક્તિના સંપર્કમાં આવો છો : એ તમારામાં પ્રવેશ કરે છે અને તમે એનો ગમે તે હેતુ માટે ઉપયોગ કરી શકો છો. જો તમે એ શક્તિને ગ્રહણ કરવામાં સર્વ પ્રકારના અહંકારથી મુક્ત હશો, જો તમે શુદ્ધ હશો, જો તમે પૂર્ણપણે સમર્પિત હશો અને કેવળ પ્રભુ તરફથી આવતો વસ્તુઓ પ્રત્યે ગ્રહણશીલ હશો, જો તમે એમાં અહંકાર કે કામનાઓ કે મર્યાદાઓનું મિશ્રાળ નહિ કરો...—જો કે, એ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવી જરૂર અધરી છે, પણ જો તમે એ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરશો, જો તમે સંકલ્પની આ શક્તિને તેની મૂળ, શુદ્ધ અવસ્થામાં પ્રાપ્ત કરશો (કારણ કે એ નીચે શુદ્ધ અવસ્થામાં જ આવે છે, એની વિકૃતિ તો જ્યારે એને ગ્રહણ કરવામાં આવે છે ત્યારે બની આવે છે)—તો, એ વસ્તુ તમારો સંકલ્પ હેવાને બદલે પ્રભુના સંકલ્પની અભિવ્યક્તિ હશે, અને આ વસ્તુ સ્થૂલ શરીરનો ત્યાગ કર્યા સિવાય બને છે—ભૌતિક સ્વરૂપનો ત્યાગ કર્યા વિના પણ તમે પ્રભુના સંકલ્પની શક્તિ ગ્રહણ કરી શકો છો. ફક્ત તમારે એને ગ્રહણ કરવાની પ્રક્રિયા દરમાન એનામાં ફેરફાર કરીને વિકૃત ન કરવી જોઈએ, બગાડી ન મૂકવી જોઈએ. જ્યારે તમે કેંઠ વસ્તુ સિદ્ધ કરવાની અદ્ભુત શક્તિ તમારામાં અનુભવો છો, જ્યારે તમે એમ કહેતા હો છો કે ગમે તે કિંમત ચૂકવવી પડે પણ હું વસ્તુ કરીશ જ, હું છેક છેવટ લગી મંડયો રહીશ અને મારા સંકલ્પનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરીશ (કારણ કે તમે હમેશાં મારો સંકલ્પ એમ કહીને જ વાત કરતા હો છો), ત્યારે, તમે જે અવસ્થામાં પહોંચો છો તે, પેલા ભાગવત સંકલ્પશક્તિના પ્રવાહના સંપર્કમાં તમે ન આવ્યા હો તો સંભવી જ ન શકે. ફક્ત એમાં એટલું જ કે, સામાન્ય પ્રકૃતિને વશ વતીને તમે તમારા શુદ્ધ વ્યક્તિગત પ્રતિકાર્ય વડે એને વિકૃત કરી બસો એમ બની શકે, અને તમે એનો અયોગ્ય રીતો ઉપયોગ કરો એમ પણ બને; પરંતુ એમ બને છે ત્યારે, તમે બીજાં તત્ત્વો સાથે ઘર્ષણમાં આવો છો. પરંતુ તમે જો સાચા અર્થમાં યોગી હો છો તો એ પ્રવાહને યોગ્ય અને સંપૂર્ણ સાહનિક રીતે જીવી શકો છો અને ‘ત્યારે’ તમારા

કાર્યની સર્વોત્તમતાને કોઈ પણ વસ્તુ અટકાવી શકતી નથી. અને આ વસ્તુ કેવળ સૂક્ષ્મમાં નહિ પણ છેક ભૌતિક ક્ષેત્રમાં પણ બની શકે છે.

એના જેવી બીજી ધ્યાણી વસ્તુઓ છે, અન્ય પ્રકારની અવસ્થાઓ, અન્ય પ્રકારની શક્તિઓ, એવી અનેક વસ્તુઓ છે. પરંતુ એ સરળનું જો તમે ધ્યાનપૂર્વક નિરોક્ષણ કરશો, તો તમને જણાઈ આવશે કે, વ્યક્તિના સ્વરૂપમાંની કોઈ પણ વસ્તુ એવી નથી કે જેનું મૂળ, પરમ તત્ત્વમાં પોતાનું આદિસ્થાન ધરાવતી અને વિરાટ પ્રકૃતિવાળી કોઈ વસ્તુમાં ન હોય અને જેની તે એક વિકૃત, લઘુ, પ્રભાવિતીન, અથવા અલપતાવાળી અભિવ્યક્તિન ન હોય. એટલ, તમે એઈ શક્ષો કે ‘ખેંચવાના’; ‘સાદ કરી બોલાવવાના,’ આ બધા ઝ્યાલો તદ્દન આયોગ્ય છે. જરૂરિયાત કેવળ એ વસ્તુ કરવાની છે કે વ્યક્તિ પોતાને તૈયાર કરે, આ સંપર્કને લાયક બનાવે, અને જ્યારે પોતાને એ જાતનો સંપર્ક પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તેને વિકૃત ન કરે. અને આ વસ્તુ સર્વ કોઈને લાગુ પડે છે. એક નાનું સરખું બાળક પણ, એના જીવનની અમૃક કણોઓ, પ્રભુમાંથી પ્રગટ થતી આવી વિશ્વવાપી શક્તિઓમાંની કોઈ એકના સંપર્કમાં આવી શકે છે અને પોતાની બાલિશ જરૂરિયાતો માટે તેનો ઉપયોગ કરી શકે છે. દુર્ભાગ્યે, એમાં એટલી બધી મર્યાદાઓ, એટલો બધી અહંકાર, અજ્ઞાન અને મૂર્ખતાનું ઉમેરણ કરવામાં આવે છે કે ધ્યાણી વાર એ વસ્તુ તદ્દન વિરૂપ બની જાય છે. એને ઓળખી શકતી નથી, એને ઓળખી શકાય તેવી એ રહેતી નથી. પરંતુ શકતનો આદિસ્થાત એક જ છે. અને એટલા જ માટે, જ્યારે વ્યકૃત, ચેતનાની અમૃક જાતની અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે તે જુઓ છે કે જો આ શક્તિઓનું અસ્તિત્વ ન હોત તો પોતાનું કશું મૂલ્ય ન રહેત, પોતાનું અસ્તિત્વ પણ ન હોત. અને ત્યારે પછી, સામાન્ય રીતે તમે જે આત્મ-સંતોષનાં વચ્ચેના ઉચ્ચારતાં હો છો, જેમ કે, ‘હું આ કરું છું, હું પેલી વસ્તુ નથી કરતો, મેં આમ નિરૂપ્ય કર્યો છે, મારે પેલી વસ્તુ જોઈએ છે, હું સફળ થઈશ...’ આવું સર્વ કાંઈ તમારામાંથી એવી રીતે જતું રહે છે કે તમે ફરીને કોઈ વાર પણ એ રીતે વિચારી શકતા નથી; તમને એમ કરવું એટલું બધું વિચિત્ર લાગે છે—ખૂબ હાસ્યારપદ : જ્યારે પેલો કુદ્ર ‘હું’ ભાવ આવી લાગે છે ત્યારે તરત જ એનો અર્થ એ થાય છે કે કોઈ વિરૂપતા, કોઈ મર્યાદા, કોઈ વિનિપાત દાખલ થઈ ગયાં છે. ખરું જોતાં, તમે જે કોઈ વસ્તુને મૂલ્ય વિનાની ગણુતા હો છો તે સર્વ, તમારા ‘હું સાથે દાખલ થઈ જાય છે—તમારા ‘હું’ ભાવને દૂર કરો અને પેલી વસ્તુઓ પણ એની સાથે જ દૂર થઈ જશો.

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

“ મન અને આત્મામાં સંવાદ અને સૌંદર્ય, વિચારો અને ઉર્મિઓમાં સંવાદ અને સૌંદર્ય, પ્રત્યેક બાબુ કર્મ અને ગતિમાં સંવાદ અને સૌંદર્ય, જીવન અને તેની આજુભાજુની પરિસ્થિતિમાં સંવાદ અને સૌંદર્ય : એ વસ્તુઓની માગણી મહાલક્ષ્મી કરે છિ.....ન્યાં પ્રેમ અને સૌંદર્ય હોતાં નથી, યા તો તેમના ઉદ્ગમ માટે નારાજ હોય છે, ત્યાં મહાલક્ષ્મીનું આગમન થતું નથી.”

(શ્રી અરવિંદ, “ મા ” –૬)

જ્યારે આજુભાજુની પરિસ્થિતિ, સંજોગો, વાતાવરણ, જીવન જીવવાની રીત, અને સૌંદર્ય વધુ તો અંતરનું વલણ જો તદ્દન નીચલી કક્ષાનું, અસળ્ય, ગ્રામ્ય, અહંપ્રધાન, અને અધમ હોય છે તો પ્રેમ આવવાને માટે નારાજ હોય છે, એટબે કે, તે પ્રગટ થવા માટે આનાકાની કરે છે અને કદાપિ આવે છે તો પણ તે સામાન્ય રીતે લાંબા સમય રહેતો નથી. સૌંદર્યનો વસવાટ થાય તેટલા માટે તેને સુંદરતાવાળું ઘર આપવું જોઈએ. હું બાબુ વસ્તુઓની વાત કરતી નથી-શબ્દશઃ કોઈ મકાન, કે ફર્નિચર અને એવી બીજી વસ્તુઓ-હું એક અંતરના વલણ વિષે વાત કરું છું, ભીતરમાં રહેલી કોઈ એવી વસ્તુ કે જે સુંદર, ઉમદા સાંમજસ્યપૂર્ણ, અને નિઃસ્વાર્થી હોય. એવા સ્થાનમાં પ્રેમનું આગમન થવાની અને રહેવાની શક્યતા હોય છે. પરંતુ, જ્યારે તે પ્રગટ થવા પ્રયત્ન કરે કે તરત જ, તેને હલકટ અને કઠંગી વસ્તુઓ સાથે ભેળવવામાં આવે ત્યારે તે ટકતો નથી, એ ચાલ્યો જાય છે. આ વસ્તુ માટે જ શ્રી અરવિંદ કહે છે : ‘ઉદ્ગમ માટે નારાજ’-એમ કહી શકાય કે એવા પ્રસંગે, પ્રેમને પોતે જેવા પ્રગટ થાય છે કે તરત જ તેને માટે પસ્તાવો થાય છે. મનુષ્યો હંમેશા એવી ફરિયાદ કરતા હોય છે કે પ્રેમ તેમની પાસે ટકતો નથી. પરંતુ એમાં દ્વાષ એમનો જ હોય છે. એ લોકો આ પ્રેમને અધમ કોઈના જીવનમાં લઈ જાય છે, એ જીવનમાં ઢગલાબ્ધ ત્રાસદાયક વસ્તુઓ હોય છે અને એટલા બધા પ્રમાણમાં ગ્રામ્યતા, હલકટ વસ્તુઓ, એટલો બધો સ્વાર્થ, એટલી બધી ગંદકી હોય છે કે એ બિચારો રહી શકતો નથી. જો એ લોકો એને તદ્દન મારો નાખવામાં સફળ નથી થતા તો એને સદંતર રોગત્રસ્ત તો કરી મૂકે છે જ. એટલે એનાથી એટલું જ થઈ શકે તેમ છે કે દોટ મૂકીને નાસી છૂટનું. લોકો હંમેશાં ફરિયાદ કરતા હોય છે કે પ્રેમ અસ્થાપી અને કાણજીવી હોય છે. સાચું કહું તો, એ લોકોએ એને

ઉપકાર માનવો જોઈએ કે એમણે તેને એટલા બધા ગંદવાડભૂં ઘર આપ્યા છતાં તે પ્રગટ તો થયો.

(શ્રી ભાતાજી તેમનું વાચન ચાલુ કરે છે :)

“ મા ભગવતીની કર્મની શક્તિ, સુવ્યવસ્થા અને પૂર્ણતાનું તેનું સ્વરૂપ તે મહાસરસ્વતી છે. ચારે શક્તિઓમાં તે સૌથી નાચી, હોઈ કાર્યના અનુધાનમાં, કાર્યવાહક શક્તિમાં તે સૌથી નિપુણ છે તથા સ્થૂલ પ્રકૃતિની તે સૌથી નિકટ છે...સિદ્ધ કર્મ કર્તામાં હોય છે તેવું વસ્તુઓનું ઊંઠું ચોકકસ જ્ઞાન, સૂક્ષ્મતા, અને ધીરજ, સહજજ્ઞાનવાળી બુદ્ધિની ચોકકસાઈ — અસ્વાખિતતા, સચેતન હસ્ત, પરમ કરનારી દસ્તિ, આ સધાળી વસ્તુઓ તે પોતાની પ્રકૃતિમાં હમેશાં ધારણ કરે છે અને જેમને તે પસાંદ કરે છે તેમને તે બધું બક્ષી પણ શકે છે.”

(શ્રી અરવિંદ, “ મા ” —૬)

આવિર્ભાવના કભમાં તે છેલ્લાં આવેલાં છે. અને એમની વિશિષ્ટ પ્રકૃતિ, એમના સ્પંદનની ગુણવત્તામાં તેમોની નિકટતા.....લગભગ એક નાના સરખા બાળક જેવી હોય છે.

યુવાન વ્યક્તિઓ, બાળકો, ધરાઈ રહેલી વસ્તુઓ, જેમની સામે રૂપાંતર પામીને પૂર્ણત્વ પ્રાપ્ત કરવા માટે લાંબો રસ્તો પડેલો હોય છે તે સર્વ તેમને પ્રિય હોય છે. એમને યુવાનોની પ્રવૃત્તિઓ ગમે છે, પ્રકૃતિમાં તે વધુમાં વધુ યુવા છે અને આવિર્ભાવમાં છેલ્લાં પ્રગટ થયેલાં છે.

બાળક : શ્રી અરવિંદ એક “ સચેતન હસ્ત ” ની વાત કરે છે, અને શો અર્થ થાય છે ?

શ્રીભાતાજી : આ શું ! આ વસ્તુ વિષે તો મેં કોણ જાણે કેટલી વાર તમને કહેલું છે. મેં તમને એ વિષે સેંકડો વખત સમજાવેલું છે અને છતાં તમે અનો એ જ પ્રેરણ પૂછો છો ? મેં તમને કહેલું જ છે કે તમારે કઈ વસ્તુ કરવી છે તે અગત્યની વસ્તુ નથી, પરંતુ એ માટે સૌ પ્રથમ તો તમારે તમારા હાથના કોષાણુઓમાં ચેતના મૂકવી જોઈશે. તમારે રમત રમવી હોય, તમારે કામ કરવું હોય, તમારે તમારા હાથ વડે ગમે તે કોઈ વસ્તુ કરવી હોય, પણ જે તમે તમારા હાથના કોષાણુઓમાં ચેતના દાખલ નહિ કરો તો તમે કદાપિ કોઈ સારી વસ્તુ કરી શકશો ? નહિ—આ વસ્તુ મેં તમને કેટલી બધી વખત કહેલી છે ? અને આ વસ્તુ અનુભવી શકાય છે, તમે અને અનુભવી શકો છો. તમે એ પ્રકારની શક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકો છો. હાથને સચેતન બનાવવા માટે અનેક પ્રકારની કસરતો યોજી શકો છો અને પછી એક કાણ એવી આવે છે જ્યારે એ એટલો બધો સચેતન બની જાય છે કે તમે અને સ્વતંત્રપણે વસ્તુઓ કરવા માટે

છૂટો મૂકી શકો છા; એ પોતાની મેળે વસ્તુઓ કરી લે છે અને એ માટે એને તમારા નાનકડા મગજના હસ્તકોપની જરૂર પડતી નથી.

ધારીક : શ્રી અરવિંદ અહી કહે છે કે, “ જે કાઈ કૃપણ છે...તે તેનું (મહાલક્ષ્મીનું) આગમન પાછું વાળે છે. ”

શ્રી ભાતાળ : હા, કૃપણતા, અનુદાર ભાવ, ઉખાલીનતા, વિપુલતાનો અભાવ, આંતર સમૃદ્ધિનો અભાવ; જે કાઈ શુષ્ક, ચેતનહીન, આત્મ-કેંદ્રિત વલણવાળું હોય છે તે સર્વ મહાલક્ષ્મીનું આગમન થતું અટકાવે છે. એ કાઈ દુનિયાદારીમાં પૈસા કહેવાય છે તેનો પ્રશ્ન નથી એ સમજ રાખજો ! એ રીતે તો કોઈ અત્યંત પૈસાદાર માણસ પણ મહાલક્ષ્મીની દાખિયે અત્યંત ગરીબ હોઈ શકે છે. અને કોઈ ગરીબ માણસ, તેનું લદ્ય જે ઉદાર વૃત્તિવાળું હોય તો ઘણો સમૃદ્ધ હોઈ શકે છે.

ધારીક : જ્યારે આપણે કહીએ છીએ, ‘ એક ગરીબ વ્યક્તિ...ગરીબ બિચારો, ’ ત્યારે ‘ ગરીબ વ્યક્તિ ’નો ચેક્સ અર્થ શું થાય છે ? ’

શ્રી ભાતાળ : ગરીબ માણસ એટલે જે વ્યક્તિમાં કોઈ ગુણ નથી, જેનામાં કોઈ શક્તિ નથી, કોઈ બળ નથી, કોઈ ઉદારતા નથી, એવી વ્યક્તિ કૃપણ અને દુઃખી હોય છે. તહુપરાંત, વ્યક્તિ જ્યારે ઉદાર હોતી નથી ત્યારે જ દુઃખી હોય છે-જે વ્યક્તિમાં એવો ઉદાર સ્વભાવ હોય કે જે ગણુતરી ગણુતો રહ્યા વિના આપતો રહે તો તે કદાચિ દુઃખી થતો નથી. કેવળ એવા બોકો કે જેઓ પોતાની જત પ્રત્યે જ વળો રહેલા હોય છે, જેઓ વસ્તુઓને પોતાની તરફ એંચી લાવવા માગે છે-કેવળ એવા બોકો જ દુઃખી થાય છે. પરંતુ જ્યારે વ્યક્તિ પોતાની જતે ઉદાર ભાવે આપતો રહે છે, આપવામાં ગણુતરીના હિસાબ માંડતો નથી, ત્યારે તે કદી, કદાચિ દુઃખી થતો નથી. દુઃખી તો એ હોય જેને કાઈ બેવું હોય છે, જે આપે છે એને કાઈ એવું હોતું નથી.

મે ૧૪, ૧૯૫૧.

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

“ વસ્તુઓની જોગાનુઝેગ બનવાની ઘટના (Chance) એ વ્યવસ્થા અને સામંજસ્યની વિરુદ્ધી વસ્તુ છે. સાચી સંવાદિતા એક જ છે અને તે અતિમાનસની છે-નેમાં સત્યનું સામ્રાજ્ય અને લાગવત ધર્મની અભિવ્યક્તિ હોય છે. આથી અતિમાનસમાં જોગાનુઝેગને કોઈ સ્થાન નથી. પરંતુ નિમ્ન પ્રકૃતિમાં, પરમ સત્ય અસ્પષ્ટ બની જાય છે; આ કારણસર તેમાં, હેતુ અને કર્મના પાયારુપ મૂળ તત્ત્વ, દિવ્ય એકતાનો અભાવ હોય છે. આ એકતાનો અભાવ હોવાને કારણે, નિમ્ન પ્રકૃતિનું સંચાલન જેને આપણે જોગાનુઝેગ કહીએ છીએ તેના વડે થાય છે: એટલે કે, એ એક એવું જીત્રે હોય છે નેમાં વિવિધ પ્રકારનાં પરસ્પર વિરોધી બળો, કોઈ એક નિશ્ચિત ધ્યેય વિના એક બીજાં સાથે બેળસેળ થતાં હોય છે.”

(શ્રી માતાજીની વાણી, ત્રીજે ભાગ)

ભાગુક : નિમ્ન પ્રકૃતિમાં વસ્તુઓનું જોગાનુઝેગ બનવું એ અવ્યવસ્થાની અભિવ્યક્તિ હોય તેમ છતાં જોગાનુઝેગ બનતી વસ્તુઓ કેટલીક વાર ‘સુખદ’ પણ હોય છે. એટલે એવી વસ્તુઓ હમેશાં અવ્યવસ્થાની જ અભિવ્યક્તિ છે એમ ન કહી શકાય, ખરું ને?

શ્રી માતાજી : કોને માટે સુખદ? કારણ કે આપણે જે પ્રકારનું જગત જોઈએ છીએ તેમાં તો એક વ્યક્તિને માટે જે વસ્તુ સુખદાયી હોય છે તે બીજાને માટે અનિષ્ટકારક હોય છે; એક કિસ્સામાં જે વસ્તુ સુખદ હોય છે તે બીજા કિસ્સામાં દુઃખદ હોય છે. મારું કહેવાનું એ છે કે એવી ઘટનાઓ સત્ય વ્યવસ્થા સાથે સુમેળ ઘરાવતી હોતી નથી. એ એક બુદ્ધી જ વસ્તુ હોય છે. કોઈ વ્યક્તિત્વ અવ્યવસ્થાની વચ્ચાં રહીને ખણું સુખી હોઈ શકે! એવી ઘણી વ્યક્તિત્વો હોય છે જેમને તેમની અવ્યવસ્થામાં પૂરો સંતોષ હોય છે અને તેમાં ફેરફાર થાય તે તેમને ગમતું નથી હોતું.

ભાગુક : એવું હોઈ શકે જેમાં કોઈ સુખદ ઘટના જોગાનુઝેગ બની આવે અને તેની ઉત્પત્તિ એવા સંજોગેને આધારે થઈ હોય કે જેનાથી કોઈને નુકશાન ન થતું હોય.

શ્રી માતાજી : એવી વસ્તુ કોઈ પણ વ્યક્તિત્વ કે વસ્તુને માટે, એ હાનિકારક છે કે નહિ તે આપણે જોઈ શકતા નથી, કારણ કે આપણી પાસે

પૂરતા પ્રમાણમાં માહિતી હોતી નથી. આપણે સંજોગાની તુલના કરી શકતા નથી, કારણ કે આપણે જગત વિષે જાણતા નથી. આપણે એના વિષે શું જાણીએ છીએ? આપણી દર્જિ એટલી બધી ટૂંકી અને મર્યાદિત હોય છે. જરા વિચાર કરી જુઓ, માનવ જીવનની લાંબામાં લાંબી મર્યાદા ગણીએ તો માનવીને બધુમાં વધુ એના જીવનનાં એકસો વીસ વાણી આગળ શું હોય તેનું જ્ઞાન નથી હોતું, આમાં હું એના જીવનની શરૂઆતનાં વર્ષો પણ ગણુતરીમાં લઈ છું, જે કે માટે ભાગે તે સમય દરમયાન શું બનેલું તેની તેને યાદ નથી હોતી. દુનિયા વિષે વ્યક્તિત આટલા ટૂંકા સમયમાં શું જાણી શકે? અને વસ્તુઓના પરિણામ વિષે પણ શું જાણી શકે? કશું જ નહિ. અને એમ સ્વીકારી બદ્ધાં કે અમુક ‘જોગાનુઝોગ’ બનેલી ઘટનાનું પરિણામ અથવા પૂર્બભૂમિકા જાણી શકવા નેટલી યાદદાસત કોઈને હોય, તેમ છતાં એ જ્ઞાન ર્યાનિક પ્રકારનું જ હોય છે. એ જ ક્ષણે ધૂંપ બિંદુઓ ઉપર કે પૃથ્વી ઉપરનાં લાઘો સ્થળોએ શું બની રહ્યું છે એની એને જી ખબર હોય છે? આપણું એની કશી જ ખબર નથી હોતી. અને આપણે જાણીએ છીએ કે સમગ્ર વિશ્વમાં જે કાઈ બને છે તે પરસ્પર સાથે અનિવાર્ય રીતે સંકળાયેલું હોય છે, સર્વ વસ્તુઓ એક બીજા સાથે નિકટપણે અને સચેતનપણે સંકળાયેલી છે. કોઈ પણ સ્થળે કોઈ પણ વસ્તુનું એનું આંદોલન નથી થઈ શકતું જેનું પરિણામ બીજે કોઈ સ્થળે ન આપતું હોય. એટલે આપણે કઈ રીતે એમ કહી શકીએ કે જે જોગાનુઝોગ બનેલી વસ્તુ આપણે માટે સાનુકૂળ છે તે બીજી કોઈ વ્યક્તિને માટે હાનિકારક નહિ. હોય? મને એમ લાગે છે કે આ બાબતમાં નિર્ણય કરવા અશક્ય છે.....આ વસ્તુ હું ક્યા શરીરમાં કહું? વસ્તુઓ વિષેનો સાચો નિર્ણય કરવા અશક્ય છે, કારણ કે દુનિયામાં શું ચાલી રહ્યું છે તેની આપણું ખબર નથી. આપણે વસ્તુઓને સમગ્રપણે જાણતા હોતા નથી. આપણું બળાબળની ગતિવિધિઓનું જ્ઞાન હોતું નથી, અને છતાં આપણે કહીએ છીએ કે શક્તિઓની લીલાનું પરિણામ જોગાનુઝોગ હોય છે. ફક્ત એમાં એટલું જ હોય છે કે એ પરિણામ કોઈ દિવ્ય સામનાસ્યની અભિવ્યક્તિને બદલે પરસ્પર આથડતા સંકલ્પોની અભિવ્યક્તિ હોય છે. આ સંકલ્પો બધા જ ખરાબ હોય અથવા પ્રભુવિરોધી હોય એમ નથી, પરંતુ તેઓ હંમેશાં અજ્ઞાન હોય છે. સૌ કોઈ પોતાનો જ સંકલ્પ સિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન કરે છે અને વિનિય સૌથી બળવાન હોય છે તેનો ધાર્ય છે—અને સૌથી બળવાન હોય તે આ કોત્રમાં સૌથી સારો જ હોય એમ પણ નથી. જ્યારે એક વસ્તુ પ્રામ કરવામાં આવે છે ત્યારે પ્રામ ન થેયેલી એવી કેટલીક બધી બીજા વસ્તુઓ બાકી રહી જવાનું કારણ પણ આ એક વસ્તુની સિદ્ધ જ હોય એમ હોય છે. અને આ બધી વસ્તુઓ વિષે આપણે જાણતા નથી. આપણે જ વસ્તુ

અસ્તિત્વમાં હોય છે તેની સાથે શું વસ્તુ હોઈ શકી હોત તેની સરખામણી કરી શકતા નથી.....ના, મેં કોઈ ટેકાણો એમ નથી કહ્યું કે વસ્તુઓનું જોગાનુઝેગ બનવું એ પ્રભુવિરોધી શકિતઓનું કાર્ય હોય છે, પરંતુ એ ચોક્કસ કે એ અજ્ઞાન શકિતઓનું કાર્ય હોય છે.

ભાગીક : વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિભિંદુમાં જોગાનુઝેગતાને એક એવી વસ્તુ ગણુવામાં આવે છે જેનું કોઈ ઉપાદાન કારણ હોતું નથી, અથવા એક બીજાથી ઓછાવત્તા અંશે સ્વતંત્ર એવાં નાનાં નાનાં કારણોનો હસ્તક્ષેપ જે એક પ્રકારની ગેરવ્યવસ્થાની છાપ તિલી કરે છે તેને પરિણામે બની આવતી વસ્તુ હોય છે. પરંતુ કોઈ વસ્તુ કે ઘટના, જોગાનુઝેગ બની આવી છે કે નહિ તે કઈ રીતે જાણી શકાય ? આ થણ્ઠ ‘જોગાનુઝેગ’ (Chance) એ કેવળ એક રીતની બાલવાની રીત માત્ર છે, નહિ?

શ્રી ભાતાળુ : પણ હું એ જ વસ્તુ કહી રહી છું ! મેં એમ કદ્દી કહ્યું નથી કે જોગાનુઝેગ બનતી વસ્તુઓ પાછળ કોઈ ઉપાદાન કારણ નથી હોતું. તમે અમૃક વસ્તુ જોગાનુઝેગ બની જાય છે એમ કહો છો કારણ કે જે સર્વ કારણોને લઈને એ વસ્તુ બની આવી હોય તેમને તમે પારખી શકતા નથી. પરંતુ જે વ્યક્તિત્વ ભાગવત સત્યના સંપર્કમાં હોય છે તે સારી પેઠે જાણી શકે છે કે અમૃક વસ્તુ તેમાંથી આવેલી છે કે નહિ—અને તફન સહેલાઈથી.

ભાગીક : પરંતુ જે વ્યક્તિત્વ ઉપાદાન કારણો અને તેની અસરો સમજી હોય.....

શ્રી ભાતાળુ : માફ કરજો, આપણે એક વ્યાખ્યા બનાવી છે. આપણે કહેલું કે કોઈ વસ્તુ કશા પણ મિશ્રાણ વિના ભાગવત સંકલ્પના સીધા કાર્યનું પરિણામ ન હોય તો પછી એ વસ્તુ આપણે જેને જોગાનુઝેગ ઘટના (Chance) કહીએ છીએ તેને લગતો પ્રશ્ન બની જાય છે.

ભાગીક : ત્યારે સામાન્ય જગતમાં ઘણી વસ્તુઓ જોગાનુઝેગ બનતી હોવી જોઈએ.

શ્રી ભાતાળુ : પણ એ અરું છે, હું બીજ કોઈ વસ્તુ કહેતી નથી ! સામાન્ય જગતમાં સર્વ કાર્ય જોગાનુઝેગતાના સામ્રાજ્યમાં આવી જાય છે, સિવાય કે, કોઈ કોઈ વાર, જે વસ્તુનું ઉપાદાન કારણ સામાન્ય લોકો પારખી શકતા નથી તે કારણને જે લોકો ભાગવત સંકલ્પ સાથે સંપર્કમાં હોય છે તે પારખી શકે છે.

ભાગીક : તો પછી એમે અહીં જોગાનુઝેગ જ આવેલાં છીએ ?

શ્રી ભાતાળુ : આપણે આ વસ્તુ સર્વસામાન્ય ન બનાવવી જોઈએ. અને અંગત પ્રશ્નો પણ પૂછવા ન જોઈએ. એટલે આપણે સ્પષ્ટીકરણ કર્યા

સિવાય એમ કહી શકીએ કે કેટલાકને માટે એ જોગાનુઝોગ બનેલી ઘટના હોય છે પણ બીજાઓને એ ભગવાનના સંકલ્પનું પરિણામ છે.

ધારીક : સામાન્ય જગતમાં પણ કાર્ય કરતી વસ્તુ કેવળ જોગાનુઝોગના નથી હોતી. આ રીતે જેતાં, ગરમ થયેલા ગેસના આણુઓ માટે કે પ્રકારની ગતિઓ એક બીજ ઉપર છાઈ દીવીલી હોય છે : એક ગતિ અવ્યવસ્થિત હોય છે અને એક ગતિ સમૂહગત હોય છે. આપણે કદાચ એન કહી શકીએ કે સામાન્ય જગતના બનાવા આ બે પ્રકારની ગતિઓનું ભિન્નાં હોય છે : એક અવ્યવસ્થિત ગતિ અને બીજી, એક નિશ્ચિત ધ્યેયને ઉદ્દેશીને થતી સમૂહગત ગતિ.

શ્રી ભાતાજી : એ બધું તમે તમારી જો શોધી કાઢેલું છે !

(પછી શ્રી માતાજી બીજે પ્રશ્ન હાથ ઉપર બે છે) : આપે એ જ વાતાવાપમાં કહેલું છે કે, ‘તમને અનેક વાર શાંતિ બક્ષવામાં આવેલી હતી અને તે દરેક સમયે તમે એને ગુમાવી દીધી હતી.....’

(એજન),

શ્રી ભાતાજી : હા, તમને કેટલી બધી વાર શાંતિ બક્ષવામાં આવેલી અને કેટલી બધી વાર તમે એને ગુમાવી બેઠા છો ? મેં કહેલું છે કે આવું અનેક વાર બન્યું છે, દિવ્ય શાંતિ (કેવળ સામાન્ય શાંતિ નહિ કારણું કે મને લાગે છે, કે સામાન્ય શાંતિની પ્રાપ્તિ કરવા માટે તમે આખો દુનિયાની અનેક ચાર પ્રદક્ષિણ કરો છતાં તમને તે ન મળો એમ બની શકે, પણ) દિવ્ય શાંતિ તમને આપવામાં આવેલી છે અને દરેક વેળાએ તમે એને ગુમાવી બેઠા છો. કેમ ? કારણ કે તમારામાંની કોઈ વસ્તુ એની કૃદ્ર સ્વાર્થી આદતને છોડી શકતી નથી.

ધારીક : પરંતુ દિવ્ય શાંતિની હાજરી તો હમેશાં હોય છે જ, ખરું ને ? એ કંઈ ‘બક્ષવામાં’ નથી આવતી ?

શ્રી ભાતાજી : તમારે એ વસ્તુ ન ભૂલવી જોઈએ કે જ્યારે મેં એ વસ્તુ કહી ન્યારે ત્યાં નિયમિત રીતે એકદી થતી બારથી સોળ જેટલી વ્યક્તિઓનું મંહળ હતું અને તેમને ઉદ્દેશીને હું વાત કરતી હતી. મને કદી, કદાપિ એવો વિચાર નહિ આવેલો કે મારે આ વસ્તુ પચાસ કરતાં વધુ વ્યક્તિઓ સમક્ષ વાંચવાનો સમય આવશે. મારો કહેવાનો અર્થ એ છે કે એ વસ્તુ અમુક ચોક્કસ પ્રસંગે વ્યક્ત કરવામાં આવેલી હતી. હવે, સામાન્ય રીતે કહેતાં, જે લોકો અહીં છે એમને માટે એમ કહી શકાય કે શાંતિ (અને ચેતના, શક્તિ, જ્ઞાન) અમુક અંશે વ્યક્તિઓનાં મન જેટલા પ્રમાણમાં ગ્રહણ કરી શકે તેટલા પ્રમાણમાં સતત પણ આપાતી રહે છે. એટબે હવે એમ કહી શકાય તેમ નથી કે એ ‘ગુમાવી’ દેવાય છે; પરંતુ એવું બને છે કે વ્યક્તિ એના વિષે સભાન બને છે, પછી એ

સભાનતા ચાલી જાય છે, ફરી પાછી સભાનતા પ્રાપ્ત થાય છે, અને વળી પાછી સભાનતા ચાલી જાય છે; અને એમ બનવાનું કારણ ક્રીવળ મેં જે અગાઉ આખ્યું છે તેને મળતું જ હોય છે (કારણ કે એ હમેશાં સાચ્યું હોય છે, એમાં પછી વ્યક્તિત્વો સોણ હોય કે અદાર અથવા દોઢસો કે સેંકડો, કારણ લગભગ એનું એ જ હોય છે),—અને તે એ કે જ્યારે તમારો હેતુ શુભ હોય ત્યારે પણ તમારા સ્વરૂપમાંની કોઈ વસ્તુ એવી હોય છે જે યોતાની આદતોને જરૂરુપણે વળજી રહે છે. લોકો એમ માને છે કે જો તેમની નાની નાની આદતોમાં કોઈક વસ્તુ બદલાય તો તેઓએ ભારે પ્રગતિ સાંચી છે એમ મનાય; એ લોકો તમને કહે છે, “પણ તમે જોતા નથી? હું પ્રવાસ કરું છું, મારી આસપાસનું વાતાવરણ બદલું છું, સંઝોગમાં ફેરફાર કરું છું અને હું મારી જતને સંઝોગને સારી રીતે અનુકૂળ કરી દઉં છું.” એ બધાનો જરા પણ અર્થ નથી. અંતરમાંની ટેવો, અંતરમાંનાં પ્રતિકર્ષો, અંતરની જોવાની દિનિ, વિચારવાની પદ્ધતિ, યોતાના કાર્યને દોરવાની રીત, આ વસ્તુઓ બદલવાનો ઈન્કાર કરે છે, યોતાનામાં ફેરફાર કરવો એમને એટલો બધી મુશ્કેલ લાગે છે.

ધ્યાણિક : જ્યારે આપ ‘શાંતિ આપવા’ની વાત કરો છો ત્યારે એ કોઈ ખાસ બિસિસને અનુલક્ષીને હોય છે કે પછી કોઈ સર્વસામાન્ય વસ્તુને લાગુ પડે છે?

શ્રી ભાતાળ : એ એક વિશિષ્ટ વસ્તુ હોય છે, એ વસ્તુ તમારી ઉપર સ્થાપવામાં આવે છે, આગહધૂર્વક, અને પછી, યાડી સેકન્ડો કે મિનિટો, અથવા કેટલાક સ્લાકો સુધી તમને એનો અનુભવ થતો રહે છે. તમને અચાનક શાંતિ, શક્તિ, પ્રકાશ વડે સભર ભાર્યાઈ રહ્યાનો અનુભવ થાય છે—કેટલીક વાર જોથી પણ વધુ કિમતી વસ્તુઓ : જ્ઞાન, ચેતના, પ્રેમ પ્રાપ્ત થાય છે. અને પછી, એ અદૃશ્ય થઈ જાય છે. પછી તમે કહો છો, ‘અરે! આ દિવ્ય શક્તિત્વો ખરે જ ઉદારવૃત્તિવાળી નથી. એ શક્તિત્વો અમૃત વસ્તુ કેટલી સારી છે તે બતાવવા તેનો સહેજ આસ્વાદ આપે છે, અને પછી એને તમારી પાસેથી પાછી જેંચી વે છે જેથી તમે પહેલાં કરતાં પણ અધિકપણે તેની કામના કરતા રહો !’ સામાન્ય રીતે આ જ રીતનો અર્થ તારવવામાં આવે છે.

ધ્યાણિક : તેમ છતાં જે કારણો અમને બક્ષવામાં આવેલી શાંતિ ટકાવી રાખનાં અટકાવે છે તે અમે જાણુતા હોઈઓ છીએ અને એ વિધનોનો ત્યાગ કરવા માટે અમે પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

શ્રી ભાતાળ : એટલે તમે એક લયંકર યુદ્ધમાં પડી જાઓ છો અને તમારી શાંતિ વધુ પ્રમાણમાં ગુમાવો છો!...તમારો કહેવાનો આશય એવો છે કે જ્યારે વ્યક્તિ પેલી વસ્તુ સાથેનો સંપર્ક ગુમાવી બસે છે અને અમૃત રીતનો

પ્રયત્ન કરે છે, ત્યારે એ પોતાનામાંના વિધનને ફેંકી દઈ શકે છે? એ તો ત્યારે જ બને જ્યારે તમે અ-૧ (સર્વોત્કૃષ્ટ) કક્ષાના સાધક લો! અને એવું કરનારાઓની સંખ્યા મોટી નથી. જે બોકો એમ કરી શકતા હોય તેમને હું અભિનંદન આપું દું, કારણ કે એ બોકો જરૂરી પ્રગતિ કરી શકશે. પરંતુ બાપાનું કારણ જાણતા હોય એવાની સંખ્યા પણ મોટી નથી—મેં તમને એ તો કહેલું છે કે તોમાંથી નવાળું વખત, ગુનેગાર બિચારા પ્રભુ હોય છે: આપનાર પણ એ હોય છે અને પોતે આપેવું પાછું બઈ બેનાર પણ તે જ હોય છે. એ તદ્દન ધૂની છે. એ તમને પેલા અદ્ભુત ફલનો આસ્પદ કરવે છે, અને પછી એ તમારી પાસેથી બઈ લે છે, અને પછી પાછી જ્યારે એના મગજમાં ધૂન ભરાય છે ત્યારે એ તમને પાછું આપે છે...ખરેખર, એ (પ્રભુ) એક તરંગી વ્યક્તિત છે!

ભાગીક : શાન્ત આપવાને બદલે, પ્રભુ એકે સપાટે અહંકારનો નાશ કેમ કરી દેતા નથી?

શ્રી ભાતાળુ : આહ! એ, એ તો આપણા દરેક માટેનું કાર્ય છે. તે દિવસે મેં તમને એની જ વાત કરી હતી. મેં શ્રી અરવિંદ આ બાબતમાં જે લઘું છે તે વાંચી સંભળાવ્યું હતું: ‘એવા તમસપૂર્ણ ભ્રમમાં ન રહેશો કે અભીપ્સા તમને ભક્તવામાં આવશે અને કાર્ય પણ તમારા માટે કરી દેવામાં આવશે.’ અભીપ્સા તમારામાંથી જ આબદી જોઈએ અને અહંકારનો નાશ પણ તમારે જ કરવો જોઈએ. તમને મદદ કરવામાં આવશે, તમને ટેકો આપવામાં આવશે; જ્યારે જ્યારે તમે એક ડગલું આગળ ભરશો ત્યારે તમને અનુભવ થશે કે એ પગલું બેવા માટે જરૂરી સર્વ કાઈ આપનારી કોઈ વસ્તુ અસ્તિત્વમાં છે, પણ ચાલવાનું તમારે છે. કોઈ તમને પીઠ ઉપર બેસાડીને ઊંચકી નહિ બઈ જાય...અહંકારનો પ્રથમ નાશ કરો, એ એક અદ્ભુત કાર્યક્રમ છે! એક વાર અહંકારનો નાશ થઈ જાય, પછી કાઈ કરવાપણું રહેતું નથી, બધું કામ સંપૂર્ણ થઈ જશે, કારણ કે ભગવાન સાથે સંબંધમાં આવતાં અટકાવનારી વસ્તુ અહંકાર જ હોય છે. એક વાર અહંકાર જતો રહેશો, પછી તમે ભગવાન સાથેના આનંદપૂર્ણ અદૈતમાં જીવન ધારણ કરી રહેશો અને તમામ કામ ખતમ થઈ જશે. પરંતુ ધાળુંખરું વ્યક્તિત છેદેથી શરૂઆત કરતી નથી. ગમે તેમ હોય, પણ મેં જે વસ્તુ તમને હમણાં કહી તે ઊલી રહે છે: અહંકારનો નાશ કરવો એ તમારું કામ છે. તમને મદદ કરવામાં આવશે, પણ તમારે તમારા પોતાના પગ વડે ચાલવું જોઈએ. એવી આશા બેશ પણ ન રાખશો કે તમને કોઈ તેની પીઠ ઉપર બેસાડી ઊંચકી જશે અને તમારે ફૂકત તમને ઊંચકી બઈ જવા દેવા ક્રિવાય કાઈ કરવાપણું નહિ રહે.

માર્ચ ૧૮, ૧૯૫૩

“ આપણે આપણા સ્વરૂપના આ અતિકુદ્ર
અંશ વિષે જ સચેતન હોઈએ છીએ.”

(માતાજીની વાણી વાર્તાબાપ-૧, ૧૯૨૮)

ભાગક : આપણા સ્વરૂપના આ અતિકુદ્ર ગણાય એવા ભાગો કયા છે

શ્રી માતાજી : લગભગ બધા જ.

કુદ્ર ન ગણાય એવી વસ્તુઓ બહુ એછી છે; તમારી સર્વ સામાન્ય પ્રતિક્રિયાઓ, તમારા સર્વ સામાન્ય વિચારો, તમારાં સંવેદનો, તમારી કિયાઓ, તમારી ચેટાઓ, એ સર્વે અતંત કુદ્ર હોય છે. એવું તો કયારેક જ બને છે જ્યારે જૈન્ય પુરુષમાં થઈને કોઈ ઊર્ધ્વ યોતનાને અબકારો. તમારામાં ઉત્પન્ન થાય અને એ વસ્તુ તમારામાં કોઈ બીજી વસ્તુ પ્રન્યે ઉદ્ઘાટન કરી આપે, જૈન્ય પુરુષ સાથે સંપર્ક સ્થાપી આપે (અને એ સંપર્ક એક સેકંડ જેટથા સમય માટે જ ચાલુ રહ્યો હોય તેમ બનવું તદ્દન શક્ય છે). અને તે કણે એ વસ્તુ કોઈ કુદ્ર કિયાં નથી હોતી. એ સિવાય, બાકીની બીજી બધી વસ્તુઓ પોતાની જ નકોણી લાખો ને લાખો વાર પુનરાવૃત્તિ કરતી રહે છે. તમારી જોવાની રીત, કાર્ય કરવાની રીત, તમારાં સર્વ પ્રતિક્રિયા, તમારા વિચારો, તમારી લાગણીઓ, એ સર્વ કાંઈ સામાન્ય કલાનાં હોય છે. તમને એમ લાગે છે કે તમે કોઈ અસામાન્ય વ્યક્તિન છો, ખાસ કરીને જ્યારે તમે અસાધારણ પ્રકારનાં સંવેદનોની પકડમાં હો છો, અસાધારણ લાગણીએ અનુભવતા હો છો એટલે કે તમે જેમને ‘અસાધારણ’ ગણતા હો છો તે—ત્યારે તમે એમ માનો છો કે તમે ઊર્ધ્વમાં ઊચકાઈ રહ્યા છો, કોઈ અતિમાનવ પ્રકારની વસ્તુની નજીદી જઈ પહોંચા છો; પરંતુ એમાં તો તમારી ભારે ભૂલ થતી હોય છે, એમાં સામાન્ય અવસ્થાની વિશેષ કાંઈ નથી હોતું, એ અવસ્થા તદ્દન દયાપાત્ર પ્રકારની અને સામાન્ય હોય છે. તમારે તમારા લીતરની ગહરાઈમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ, પોતાની અંદર દાખિટ કરવી જોઈએ અને એવી કોઈ વસ્તુ શોધી કાઢવી જોઈએ જે કુદ્ર ન હોય.

ભાગક : આપે કહેવું કે અગાઉના એક જનમમાં આપણે ભધાં સાથે હતાં; પરંતુ અમે પોગ ન કર્યો હોય છતાં પણ આપણે નધાં એકઠાં થઈ સાથે મળ્યાં હોઈએ એ શક્ય છે?

શ્રી માતાજી : એથ બનવું આવશ્યક નથી.

મેં એ વાત ક્યા સંજોગોમાં કરેલી તે મને યાદ છે; એ વાત મેં અહીં આવેલ એક સનનારીને કહેલી; કારણ કે એણે પૂછેલું કે તે અહીં આવી તે ઘટના કરી રીતે બની આવી હોય..... સામાન્ય રીતે આ વસ્તુ જ્ઞાની છે; જ્યારે જગતનાં ભિન્ન ભિન્ન અને એક બીજાંથી લાંબે અંતરે આવેલાં સ્થળોએ જન્મેલા લોકો, સંજોગાથી દોરવાઈને કે અંતરના બેચ્યાનું કારણે અહીં આવીને મળે, તો એનું કારણ ધાણુંખરું એ જ હોય છે કે તે લોકો એક યા બીજી જિંદગીમાં પરસ્પરને મળેલાં હોય છે (એક જ જિંદગીમાં બધા જ લોકો એક સાથે મળ્યા હોય એમ તો નહિ) અને એમનાં ચૈત્ય સ્વરૂપોને એમ લાગ્યું હોય કે તેઓ એક જ કુટુંબનાં છે, તો તેમણે અંતરથી એક સાથે સહકારપૂર્વક કાર્ય કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હોય છે. એટલા માટે જ એ લોકો, એ એકબીજાંથી દૂર આવેલાં સ્થળોએ જન્મેલાં હોય છે છતાં એવી કાઈ વસ્તુ હોય છે જે તેમને આવીને લેગાં મળવા વશીભૂત કરતી હોય છે; એ સર્વની પાછળ ચૈત્ય સ્વરૂપ, ચૈત્ય ચેતના આવી રહેલી હોય છે અને એટલા પ્રમાણમાં એમની એ ચૈત્ય સત્તા પોતાના આદેશને પ્રવત્તનમાન કરીને વસ્તુઓનું સંયોજન કરી શકે છે, તેટલા પ્રમાણમાં જ લોકોનો પરસ્પર સાથે મળવાનો સંબંધ ઊભો થાય છે, એટબે કે, એ ચેતના એટલી બધી બલિષ્ઠ હોય છે કે બહારની શક્તિઓ કે બહારના પ્રાણમય બળો એનો પ્રતિરોધ કરી શકતાં નથી.

અને વસ્તુઓ પાછળનું સત્ય જોતાં આવી ઘટના બનવા પાછળ એક ગફન સત્ય સમાયેલું છે; વિકિનસ્વરૂપોનાં એવાં મોટાં કુટુંબો હોય છે કે જેઓ તેમના સર્વને માટે સમાન હોય તેવા હેતુ અર્થે જ કાર્ય કરતાં હોય છે. એ લોકો ધાણુંખરું મોટી સંખ્યામાં મળ્યાં હોય છે અને જાણે ટૂકડીબંધ આવતાં હોય તેમ આ દુનિયામાં આવે છે. જાણે એવું કાઈક બને છે કે ચૈત્ય જગતમાં જગૃતિના ગાળાઓ આવે છે; જાણે કે ઊંઘતાં બાળકોના એક ટોળાને જગૃત થવા સાદ દેવામાં આવે છે, ‘ચાલો, ચાલો, વખત થઈ ગયો છે; જલદી, જલદી, નીચે જાઓ !’ અને એ લોકો નીચેની બાજુઓ દોટ મૂકે છે. કટેલીક વાર એ લોકો એક જ જગ્યાએ પડતાં નથી, વેરવિઝેર થઈ જાય છે. પરંતુ એવી કાઈ વસ્તુ હોય છે જે તેમને પકડી રાખે છે, ધકેલે છે; તેઓ એક યા બીજા કારણસર એક બીજા પ્રત્યે દોરવાય છે અને એક બીજાના સંપર્કમાં આવે છે. પરંતુ એ વસ્તુ સપાટી ઉપર કૃયાંય જણાતી નથી, એ વસ્તુ તો સ્વરૂપની ભીતરમાં ઊડાણુમાં આવેલી હોય છે; એ સિદ્ધાય, જે લોકો પરસ્પરને મળે તો પણ તેમના અંતરોને સાંકળનારી વસ્તુને પારખી શકતા નથી. જેટલા અંશે લોકો તેમના ચૈત્ય સ્વરૂપ વિષે સભાન બને છે, એની પ્રેરણનું પાલન કરવાની બાબતમાં અને એના વડે દોરવાતા હોલાની બાબતમાં સભાન બને છે જેટલા પ્રમાણમાં

જ એ બોકો જ્યારે પરસ્પરને મળે ત્યારે એક બીજાને ઓળખી કાઢે છે. એ સિવાય એવી અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ હોય છે જે આમ બને રેનો વિરોધ કરતી હોય છે, એની સામે આવરણ ઊભાં કરતી હોય છે, તમને એક પ્રકારની મૂર્ખાવસ્થામાં નાખી દેતી હોય છે અને તમે તમારા અંતરના ઊંડાણમાં રહેલા તમારા સાચા સ્વરૂપને ઓળખો અને એ સાચા સ્વરૂપમાં તમે પરમાન્માના કાર્યમાં ભાગ બો, રેનો વિરોધ કરવા અટકાવવા માટે તમારી અંદર આવતી રહેતી હોય છે. પ્રકૃતિની શક્તિઓના મોજાં તમને આમથી તેમ હડસેલતાં રહે છે.

આ મુશ્કેલીનો એક જ ઉકેલ છે અને તે એ કે તમારે તમારા ચૌત્ય સ્વરૂપને શોધી કાઢવું અને જ્યારે પણ એ એક વાર તમને મળી આવે પછી રેને કોઈ ખણ લોગે વળગી રહેવું; ગમે તે પ્રકારનો અવરોધ હોય છતાં તે ચૌત્ય સ્વરૂપ ડગવેને પગવે તમને દોરવણી આપતું જાય તેમ થવા દેવું. આ સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો નથી.

એ બધી વસ્તુઓ મેં બંદેલી નહિ પણ પેલી સન્નારોને રૂબરૂમાં સમજવેલી. પછી એને એક પ્રશ્ન ઊભા થયો અને તે તેણે મને પૂછ્યો: ‘હું અહીં આવી તે ઘટના ક્યી રીતે બની આવી હોય?’ મેં રેને કદ્યું કે એ ઘટના બાબ્ધ ચેતનાનાં કોઈ કારણોને બંદેલી નહિ પરંતુ તે લીના આંતરિક સ્વરૂપમાં કોઈ એવી વસ્તુ હતી જેણે રેનો પાછળથી ધક્કો મારીને અહીં મોકલેલી. એમાં ફક્ત વસ્તુ એ હતી કે એનામાં પૂરતા પ્રમાણમાં જગૃતિ ન હતી અને એ કારણે એ બીજી બધી બાધાઓને ઓળખંગી શકી નહિ અને પછી ખૂબ સ્વામાન્ય કહેવાય તેવાં કારણોસર, તે સામાન્ય જીવનમાં પાછી ફરી.

બહારથી જોતાં એમ લાગે કે એ બાઈ અહીં આવી તે ઘટના જ કોઈ વિધિત્ર વસ્તુને બંદેલી બની હોય. બીજી લીઝોના જેવી જ એ યુવાન બાઈ હતી. એના વિવાહ થયા હતા પણ લગ્ન થયેલાં ન હતાં. જેની સાથે એના વિવાહ થયા હતા તે માણસે સંબંધ તોડી નાખ્યો હતો. એ બાઈ દુઃખમાં ડૂબી ગઈ હતી. ખૂબ રડતી હતી અને એને બંદેલી એનો સુંદર ચહેરો બગડી જઈને તેના ઉપર કરયલીઓ પડી ગઈ હતી. અને જ્યારે એનું એ ભારે દુઃખ દૂર થઈ ગયું ત્યારે પણ તે પહેલાંની જેવી સુંદર દેખાતી ન હતી. તે બાઈ ખૂબ મૂંઝાઈ ગઈ હતી. એણે જે બોકો, બીજાઓને સૌંદર્યવાન બનાવવાનો ધંધા કરતા હતા તેમની સલાહ લીધી. એ બોકોએ રેને ચહેરા ઉપર પેરેફ્લિનનાં ઈન્જેક્શન બેવાનું સૂચયું અને કદ્યું કે ‘પછી તમારા ચહેરા ઉપર કરયલીઓ નહિ રહે!’ એ બાઈને પછી ગ્રીઝનાં ઈન્જેક્શન આપવામાં આવેલાં, અને એનું પરિસ્થામ ધાર્યા મુજબ આવવાને બદલે ચહેરા ઉપર જ્યાં જ્યાં ગ્રીઝના સોઝ જણાવા લાગ્યા. એ બાઈ ખૂબ નિરાશ થઈ ગઈ, કારણ કે હવે તે પહેલાં કરતાં પણ

વધુ બેડોળ દેખાતી હતી. પછી તે બાઈને ઈંગ્લેન્ડમાં એક ધૂતારો બેટી ગયો અને તેણે કંધું કે જો તેણે તેનો મૂળ સૌંદર્યવાન ચહેરો પાછો પ્રાપ્ત કરવો હોય તો તેને માટે એક જ રસ્તો હતો: ‘તમે ભારતમાં જાઓ, ત્યાં મહાન યોગીઓ રહે છે અને તેઓ તમને આ વસ્તુ કરી આપશે !’ એટલે પછી તે અહીં આવી. અને એણે મને પહેલી વાત કરી તે એ જ હતી : ‘તમે જુઓ છો ને કે મારો ચહેરો કેટલો બધો બગડી ગયો છે, તમે મારું મૂળ સુંદર રૂપ પાછું આપી શકો ?’ મેં કહ્યું, ના ! પછી તે બાઈએ મને યોગ વિષે પ્રશ્નો પૂછ્યા માંડયા અને તેની અસર તેના પર થઈ. તે દિવસે તેણે મને કહ્યું ‘હું ભારતમાં તો મારા ચહેરા ઉપરની કરચલીયો દૂર કરવા આવી હતી. પણ હવે, તમે જે વસ્તુ મને કહો છો તેમાં રસ પડે છે. તો પછી હું અહીં ખરેખર શા માટે આવી હોઈશ ?’ જે હેતુએ મને અહીં આવવા પ્રેરો હતી તે તો આ ન હતો. ‘મેં તેને સમજાયું કે તેના બાધ્ય સ્વરૂપ ઉપરાંત તેનામાં એક બીજી વસ્તુ પણ હતી અને તે તેનું ચૈત્ય સ્વરૂપ હતું અને તે એને અહીં દોરી લાગ્યું હતું. બાધ્ય હેતું ઓના ઓઠા પાછળ રહીને જ ચૈત્ય સ્વરૂપ પોતાની સિલ્લિ પ્રાપ્ત કરે છે.

પણ એ બાઈ ખરેખર અદ્ભૂત હતી ! શરૂઆતમાં તેણે દરેક વસ્તુ અને વ્યક્તિ પ્રણ્યે ઉદારતા અને શુભ ભાવનાનું વખતું અખત્યાર કર્યું હતું; ખરાબમાં ખરાબ લંઘણાની પણ સારી બાજુ જ એ જોતી, પછી એ અહીં વધુ રહી એટલે એની ચેતના વિકસ પામતી ગઈ; અને કેટલાક વખત પછી લોકોનું સાચું સ્વરૂપ તેના લક્ષમાં આવવા લાગ્યું. એટલે, એક દિવસ એણે મને કહ્યું, ‘પહેલાં જયારે હું અભાન અવસ્થામાં જીવતી હતી ત્યારે મને લાગતું હતું કે લોકો બહુ સારી છે. લોકો સારા લાગતા હતા ! તમે મને શા માટે સભાન બનાવી ?’ મેં તેને જવાબ આપ્યો: ‘આમ અર્ધા રસ્તે અટકી ન જશો. જરા આગળ વધો.’

તમે જે યોગ કરવાની શરૂઆત કરી હોય તો પછી તેના અંત સુધી તેને ચાલુ રાખવો એ જ સારી વસ્તુ છે.

માર્ચ ૨૫, ૧૯૪૩

બાળક : આપે કહેવું છે કે : 'તમારે સાવધાન રહીને એ જોવું જોઈએ કે તમારી ઈચ્છાઓને સંતોષવાના બહાના તરીકે તમે ભગવાનનો ઉપયોગ કરી ન કરો.' (માતાજીની વાણી—વાર્તાવિષય-૨)

શ્રી ભાતાળું: ધારા બોકો અમુક સગવડિયા સિલ્લાતો અપનાવી વે છે અને કહે છે કે ‘દરેક વસ્તુ ભગવાનના સંકલ્પ અનુસાર બને છે.’ બીજાઓ કહે છે, ‘સૌમાં ભગવાન છે, સર્વ રથો છે, અને સર્વ કાઈ એ જ કરે છે.’ અને વળી બીજ બોકો કહે છે, ‘મારો સંકલ્પ અને ભગવાનનો સંકલ્પ એક જ છે એ જ મને પ્રેરણ આપે છે.’ આમ, અનેક પ્રકારના મત છે અને એ બોકો આવું બધું કહે છે. સ્વાભાવિક રીતે એ બોકોનો અહંકાર પણ સારી પેટ જાગ્રત હોય છે. એ બોકો પોતાને ઢીક લાગે તે રીતે વર્ણ છે અને કહે છે, મારામાં રહેલો ભગવાન એ પ્રમાણે આચરણ કરી રહેલો છે.’ એમનું મન એમને ને કોઈ વસ્તુ તૈયાર કરીને આપે તે એમના માટે ‘ભગવાનનો સંકલ્પ’ બની જાય છે. એ કોઈ વિકિતગત પ્રેરણા નથી હોતી: ‘હરેક વસ્તુ ભગવાનના સંકલ્પ પ્રમાણે બને છે.’ ને કાર્ય કરનાર છે તે વસ્તુ હું નથી, ભગવાન જ મારો મારકત કાર્ય કરી રહ્યો છે.’ અને એ બોકો તેમને મન ફાવે તેવાં આચરણ કરે છે. એવા ધારા બોકો હોય છે. માટે જ મેં કહેલું, ‘તમારો કામનાઓને સંતાપવાના ઉપાણા અંચળા તરીકે ભગવાનનો ઉપયોગ ન કરશો.’

બાળક: “મુખ્ય વાત દિલના સાચા થવું એ છે. જો તમારામાં એવી સહદ્યતા-સાચાદિલી-ન હોય તો યોગ સાધના શરૂ જ ન કરશે।”

(माताज्ञनी वाणी-वार्तालाप-२)

શ્રી ભાતાળ : સૌ વસ્તુઓમાં કદાચ અંતરની સર્વાઈ પ્રાપ્ત કરવી એ વધુમાં વધુ મુશ્કેલ વાત છે અને કદાચ એ વધુમાં વધુ અસરકારક પણ છે.

જે તમારામાં પૂર્ણશીતની દિવની સચ્યાઈ હશે તો તમે વિજય પામવાની ખાતરી રાખી શકો છો. પણ એ અત્યાંત મુશ્કેલ વસ્તુ છે. આપણા સ્વરૂપનાં સર્વ તર્ફો, સર્વ કિયાયો (અંતર તેમજ બાબુ), સ્વરૂપના સર્વ લાગો, બધા જ, તેમનામાં એક જ સંકલ્પ ધારણ કરે કે પોતે ભગવાનના છે, તેઓ કેવળ ભગવાનને અર્થે જ જીવન ધારણ કરે છે, તેમણે ભગવાન જે સંકલ્પ કરે તે સિવાયનો બીજો કોઈ સંકલ્પ સેવાના નથી, ભગવાનના સંકલ્પ સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ તેમણે વ્યક્તત કરવાની નથી, પોતાને માટે શક્તિનો સ્થોત્ર ભગવાન સિવાય બીજો કોઈ નથી, ત્યારે જ દિવની સચ્યાઈ પ્રાપ્ત થઈ ગણાય.

અને તમને જાણાશો કે એવા કોઈ દિવસ, કલાક કે મિનિટ નથી હોતી જયારે તમારે તમારા દિલની સચ્ચાઈને વધુ તીવ્ર બનાવવાની અને સુધારવાની

જરૂર નથી હોતી-જ્યારે તમે ભગવાનને છેતરવાનો સંપૂર્ણપણે ઈન્કાર કરી દો છો. પ્રથમ કરવાની વસ્તુ તો એ છે કે પોતાની જતને છેતરવી નહિ. આપણે જાણીએ છીએ કે આપણે ભગવાનને છેતરી શકતા નથી; અરે ચાલાકમાં ચાલાક અસુરો પણ ભગવાનને છેતરી શકતા નથી. પરંતુ આ વસ્તુ જાણતા હોવા છીએ તમે જુઓ છો કે ધર્મિવાર તમારા જીવનમાં, દિવસ દરમયાન, તમે પોતે તદ્દન અજાણપણે, સ્વભાવિકપણે, આપોઆપ તમારી જતને છેતરવાનો ધત્ન કરતા હો છો, તમે જે કાંઈ કરતા હો છો, જે કાંઈ બોલતા હો છો જે કાંઈ કર્ય કરતા હો છો તે સર્વ માટે તમે હંમેશાં પોતાની જતને બાબ્દાથી બાગતા હોય તેવા ખૂલાસાઓ આપો છો. એ વસ્તુ પહેલી બને છે. હું અંદરોઅંદર લડવા જેવી ગ્રામ્ય વસ્તુઓ કે ‘એ પેલા બીજનો વાંક છે’ એવી વસ્તુઓની વાત કરતી નથી. હું તો રોજાંદા જીવનની નાની નાની વસ્તુઓની વાત કરું છું.

હું એક એવા બાળકને ઓળખું છું કે જે એક વખત એક બારણા સાથે અથડાઈ પડ્યું, અને પછી એવે પણ એ બારણાને જોરથી એક લાત બગાવી ! આમ હોય છે ! જોટું થાય છે કે ભૂલ થાય છે તો તેને માટે પોતાના સિવાયની બીજી વ્યક્તિ જ જવાબદાર હોય છે. અને તમે જ્યારે બાળપણની અપસ્થા વટાવી ગયા હો છો અને જ્યારે તમારામાં થોડીક અક્ષલ આવી હોય છે ત્યારે પણ તમે અનેક પ્રકારનાં મૂર્ખતાપૂર્ણ બહાનાં કાઢો છો : ‘જો એવે એમ ન કર્યું હોત તો મેં આમ ન કર્યું હોત.’ પરંતુ ખરી રીતે વસ્તુ તદ્દન ઉલટી જ હોવી જેઈએ.

આ વસ્તુને હું સહદ્ય બનયું એ શબ્દોથી વર્ણયું છું. જ્યારે તમે કોઈ વ્યક્તિની સાથે હો, ત્યારે જો તમે દિલની સરચાઈવાળા હો, તો તમારો પ્રતિક્રિયા તંકાળ યોગ્ય વસ્તુ કરવાની જ હોવી જેઈએ, અને જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ એ પ્રમાણે ન વરતી હોય ત્યારે, તેની બાજરીમાં પણ, તમારે યોગ્ય રીતે જ વર્તયું જેઈએ. તમે એક તદ્દન સાદો દાખલો હો. કોઈ માણસ ગુસ્સે થઈ જાય છે; પણ તમે એની બાગણી હુભાય તેવું કાંઈ બોલતા નથી, એને બદલે તમે કાંઈ કહેતા નથી, તમે નીરવ અને શાંત બન્યા રહો છો, અને તમને પેલા ગુસ્સાનો ચેપ વાગતો નથી. તમારે માટે આ વસ્તુ કરવી સહેલી છે કે નહિ તે જાણવા માટે તમારી ભીતરમાં જ જેઈ લેવાનું રહે છે. આ એક તદ્દન પ્રથમા-વસ્થાની વસ્તુ છે, તમે પોતે સાચદિલ છો કે નહિ તે જાણવા માટે આ એક નાનકડી શરૂઆત માત્ર છે. હું એવા લોકોની તો વાત જ કરતી નથી, જેઓ તદ્દન ગ્રામ્ય છઠામથકરીનો ચેપ પણ સ્વીકારી લેતા હોય છે; તેમ એવા લોકોની વાત પણ કરતી નથી, જેઓ બીજાઓની જેમ જ મૂર્ખતાપૂર્ણ આચરણ કરતા હોય છે.

હું તમને કહી મૂકું : જો તમે તમારી જત પ્રત્યે જીણી નજરે નિહાળશો

તો તમને જણાયે કે તમે તમારા સામાન્ય વલણમાં સાચદિલ બની રહેના પ્રયત્ન કરતા હો છો તે છતાં તમે તમારામાં સેંકડેની સંખ્યામાં સાચદિલીના અભાવના દાખલા જોઈ શકો છો. ત્યારે તમે જોઈ શક્યો કે આ વસ્તુ કરવી કેટલી બધી અધરી છે.

હું તમને આ પણ કહું છું : જો તમે તમારા સ્વરૂપના સર્વ ભાગોમાં, છેક નીચે શરીરના કોષાળુઓ સુધી તમારામાં અંતરની સરચાઈ હોય, અને તમારું આખું એ સ્વરૂપ પૂર્ણપણે ભગવાનની જ આકાંક્ષા રાખતું હોય, તો તમારો વિજય નિશ્ચિત છે, પણ આ વસ્તુઓથી એઠાંનું જરા પણ ચાલશે નહિ. સાચદિલ થતું એટલે આ વસ્તુ કરવી એમ મારું કહેવું છે.

તમે તમારા આવેગોને વશ વર્તાતા હો, તમારી ધૂન પ્રમાણે વર્તાતા હો અને પણી કહેતા હો કે : ‘હું હવે મારો નથી, હું તો ભગવાનનો છું; મારી અંદરની સર્વ વસ્તુઓ ભગવાન કરે છે, એ જ મારી અંદર કાર્ય કરે છે,’ એવી બધી અણાધડ વસ્તુઓની હું વાત કરતી નથી, અપરિપક્વતાની તો એ હદ થઈ કહેવાય. હું તો એવા લોકોની વાત કરું છું જેઓ પૂરતા પ્રમાણમાં સંસ્કારી હોય છે, જરા વધુ ઉમદા પ્રકારના હોય છે અને જેઓ પોતાની કામનાઓને ઢાંકવા સારું તેમના ઉપર એક સુંદર ગ્રંથોનો ઓઢાડતા હોય છે.

દિવસ દરમ્યાન તમારા જીવનની કેટલી વસ્તુઓ, કેટલા વિચારો, લાગણીઓ, અંગભંગો, પ્રભુ પ્રત્યે એક સર્વાંગી અભીપ્રાસામાં ઢળી રહેલા હોય છે? મને લાગે છે કે જો તમારામાં દિવસમાં એકાદ પણ આવી વસ્તુ થતી હોય તો તે દિવસ ઉપર તમારે સહેદ ચાકની નિશાની કરવી જોઈએ.

જ્યારે હું કહું છું કે, જો તમે સાચદિલ હોય તો તમારો વિજય નિશ્ચિત છે ત્યારે મારો કહેવાનો ઉદ્દેશ સાચી સાચદિલી વિષે હોય છે : હેમેશાં એક એવી સત્યની જ્યોતિ જેમ બની રહેવું જે કેવળ પ્રભુને અણો જ સ્વાર્થજીવાને જલ્દી રહી હોય. કેવળ ભગવાનને ખાતર જ અને ભગવાન દ્વારા જ જીવન ધારણ કરવાનો આનંદ ઉત્કટ હોય છે જો તમને આ પ્રકારનો સાદ ન થયેલો હોય, તમારામાં જો આ પ્રકારની અભીપ્રાસા જગ્રત ન થયેલી હોય; પરમ સત્ય, જેને આપણે પ્રભુ કહીએ છીએ તેના પ્રત્યે આ પ્રકારનું ઉદ્ઘાટન તમારી ચેતનામાં ન થયેલું હોય, તો યાદ રાખો કે એના સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી, એના વિનાના જીવનનો કોઈ અર્થ નથી, એના સિવાય કોઈ પણ વસ્તુને અસ્તિત્વ ધરાવવાનું કારણ નથી, કોઈ પણ વસ્તુની એના વિના કશી કિંમત નથી, એના વિનાની કોઈ વસ્તુ રસદારી નથી. કારણ કે તમારે જે સેવા કરવાની છે તે આ સૃજિતના અભિત્વના કારણરૂપ પ્રભુની જ છે. એને ઉપારી લો અને બીજું બધું અદ્રશ્ય થઈ જાય છે.

૧ એપ્રિલ ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે:)

‘મહત્વાકંસા એ ઘણા યોગીઓના પતનનું કારણ થયેલી છે. એ એપ્લાનો કીડો ઘણા લાંબા સમય સુધી ગુપ્ત રહી શકે છે. સાધકો આધ્યાત્મિક જીવનની યાત્રાની શરૂઆતમાં તેના વિષે અજાણ હોય છે, પરંતુ કેટલીક શક્તિઓ— સિદ્ધિઓ આપે છે કે તુરત જ તેમનામાં મહત્વાકંસા જગી ઉઠે છે, અને શરૂઆતમાં જ તેને નિર્માળ કરવામાં આવેલી હોતી નથી તે કારણે તે એંર જુસ્સાલેર ધસારે કરે છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાવાપ-૨)

ભાગક : આપ જેને આ ‘કીડો’ કહો છો તે કયી વસ્તુ છે?

શ્રી માતાજી : એ એક રૂપક છે. જેમ આપણે એક સરસ અને સુંદર દેખાતી કેરી લઈએ અને પછી જયારે તેને કાપીએ ત્યારે આપણે તેને અંદરથી કોતરી ખાતો કીડો લેઈએ છીએ કેના જેવી જ આ વાત છે. આમ થવાનું કારણ એ હોય છે કે એ ફળની રચના થઈ હોય છે તે પહેલાં પેલી માખીએ ત્યાં એક ઈંડુ મૂડી દીધું હોય છે, પરંતુ ફળની બહારની બાજુએ કોઈ નિશાની હોતી નથી. એ જ ચીતે મનુષ્યમાં, બહારની જોતાં સર્વ કાંઈ નિખાલસતાભયું ‘નિર્બેંપલાવવાળું’ જણાય છે. પરંતુ સ્વરૂપની ભીતરમાં, છેક તળીએ, એક એવી મહત્વાકંસા રહેલી હોય છે, એવી કામના રહેલી હોય છે કે પોતાને કોઈ અસાધારણ પદ પ્રાપ્ત થાય, સો કોઈ પોતાને માન આપો.....આ વસ્તુ પેલા કીડો છે. એ તફન નિશ્ચલદૃપે બેઠેલો હોય છે, પણ એ ત્યાં ઉપસિથત હોય છે જ. એટલે પછી જયારે મનુષ્યમાં અમુક પ્રકારની શક્તિ આવે છે, ત્યારે, હડીકતમાં પોતે કાંઈ જ નથી, પોતે કોઈ પણ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાને પાત્ર નથી અને પોતે તો શક્ય નેટલા નિર્બેંપ જ રહેવાનું છે એવું માનવાને બદલે એ વ્યક્તિ પોતાની જીતને છિતરવા લાગે છે, એને એમ થાય છે કે પોતાની શક્તિ વિષે અન્ય બોકો સભાન થાય એ જરૂરી વસ્તુ છે. આ વસ્તુને હું ‘કીડો’ કહું છું. એ ભીતરમાં જે કાંઈ હોય છે તેને કોતરી ખાય છે અને બાધ દેખાવને જેવો ને તેવો જ રહેવા દે છે.

ભાગક : આપ એમ પણ કહો છો કે અમારે ‘અમારા સ્વરૂપમાં સમરસતા’ સ્થાપવી જોઈએ?

(એજન)

શ્રી માતાજી : જેના સર્વ ભાગ એક સરખા હોય એવી કોઈ સામંજસ્યપૂર્ણ વસ્તુની ખબર હોતી નથી? કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે તમારું આખું યે સ્વરૂપ

એક જ પ્રભાવ, એક જ ચેતના, એક જ વલણ, એક જ સંકલ્પ હેઠળ કર્યાં કરતું હોય જોઈએ. આપણા સ્વરૂપના અનેક પ્રકારના જુદા જુદા ઘટકો છે. તેઓ (સામાન્ય રીતે) વારા ફરની સક્રિય થતા રહે છે. જે સમગે જે ઘટક સક્રિય હોય છે તે પ્રમાણે નમે તે વિશિષ્ટ પ્રકારની વ્યક્તિ બની રહેા છો, લગભગ એક અલગ પ્રકારનું વ્યક્તિ સ્વરૂપ બની રહેા છો. ઉદાહરણ તરીકે, સૌ પ્રથમ તો તમારામાં એક જાતની અલીપ્સા હોય છે, તમે એવી વાગણી અનુભવતા હો છો કે દરેક વસ્તુ પ્રભુને માટે જ અસ્તિત્વ ધરાવે છે, અને પછી કાંઈક બને છે, કોઈક વ્યક્તિ તમને મળવા આવે છે કે પછી તમારે કંઈ કર્મે લાગણું પડે છે, અને ત્યારે પછી પેલું બધું અદૃશ્ય થઈ જાય છે. તમે તમારી અનુભૂતિને પાછી બોલાવવા પ્રયત્ન કરો છો, પણ એ અનુભૂતિની તો સમૃતિ સરખી આવતી નથી. તમે એક તદ્દન અલગ પ્રકારના પ્રભાવ હેઠળ જરૂર પડયા હો છો, અને તમને નવાઈ લાગે છે કે આમ કેમ થઈ શકે? એવા પણ દાખલા છે કે, વ્યક્તિ એ વસ્તુ વિષે તદ્દન બેખબર હોય છતાં તેની અંદર બેવડું, ત્રેવડું, કે ચોવડું વ્યક્તિત્વ હોઈ શકે છે.....પરંતુ હું એ બાબતની વાત કરતી નથી; હું તો એક એવી વસ્તુની વાત કરું છું કે જેનો તમને સૌ કોઈને અનુભવ થયેલો છે: તમને અમુક પ્રકારની અનુભૂતિ થાય છે, અને કેટલાક સમય શુદ્ધી તો તમને એમ જ લાગે છે, અને તમે એમ જ સમજો છો કે કેવળ આ અનુભૂતિ જ અગત્યની વસ્તુ છે, એ જ એક માત્ર અમૂલ્ય વસ્તુ છે—અને પછી, અર્થાત્ કલાક પણી તમે એને યાદ કરવાનો પ્રયત્ન કરો છો તો એ તો ધૂમાડાની માફક ઊરી ગઈ હોય છે. એ અનુભૂતિ અદૃશ્ય થઈ ગઈ હોય છે. અને છતાં, કેવળ એક અર્થાત્ કલાક પહેલાં તો એ એક જ વસ્તુ કેટલી બધી સધન હતી.....આમ થવાનું કારણ એ છે તમારું વ્યક્તિ સ્વરૂપ અનેક પ્રકારની અલગ અલગ વસ્તુઓનું બનેલું છે. તમારો દેહ એક એવી કોથળી જેવો છે જેમાં કંકરા અને મોતી અક સાથે ભરેલાં હોય છે અને તમારા દેહ રૂપી કોથળી વડે જ એ બધાં એક સાથે રહી શક્યાં હોય છે. હવે, આ વસ્તુ કાંઈ સામંજસ્યપૂર્ણ કે સમરસ ચેતના ન કુહેવાય, એને તો એક શંખુમેળો કહેવાય.

તમે તમારા જીવનમાં જુદી જુદી કાણોએ જુદા જુદા પ્રકારના મનુષ્ય હો એમ બનવું સંભવિત છે. હું એવા લોકોને જાણું છું જેઓ નિર્ણય લઈ શકતા, એમનામાં પ્રભળ સંકલ્પ શક્તિ હોતી, પોતાને શું કરવું છે તે વિષે તેઓ સભાન રહેતા અને એને કાર્યાશ્રિત કરવાની તૈયારી કરતા. અને પછી, એમના સ્વરૂપમાં કાંઈક જરા જેટલી અવળી ગતિ ઊભી થતી, સ્વરૂપનો કોઈ અન્ય ભાગ અગ્રસૂધાને આવતો, અને બધા કર્યા કારવ્યાને દસ મિનિટમાં વણસપ્દી મુક્તો. જે

વસુનું સિલ્ફ કરતાં બે મહિના લાગેલા તેને તદ્દન હતી નહતી કરી નાંખવામાં આવતી. પછી જ્યારે પેદો અગાઉનો ભાગ અગ્રસ્થાને આવે છે ત્યારે એ નિર્વેદપૂર્વક બોલી ઉઠે છે; “આ શુ !.....” અને પછી પાછું એ આખુંથે કામ ધીમે ધીમે કરીને ફરી કરવા માંડણું પડે છે. ઓટલે, એ વસુનું તો સ્પષ્ટ છે કે તમે તમારી ચૈત્ય સ્વરૂપ વિષે સભાન બનો તે ખૂબ જ અગત્યનું છે. તમારી અંદર એક પ્રકારનું દિશાસૂચક સાધન અથવા દર્પશ્ય હોવાનું જોઈએ, જેમાં સર્વ વસુનું ઓનું પ્રતિનિબંધ પડે અને તેઓનું સાચું સ્વરૂપ શું છે તે તમને બતાવી આપે. અને એમ જ્યારે તમને ખબર પડે ત્યારે તમે એ વસુનો ને પ્રકારની હોય તે પ્રમાણે તેમને એક પછી એક કરીને તેમના યથાસ્થાને વ્યવસ્થાપન રીતે ગોઠવવા લાગો છો; તમે સમજાવવા લાગો છો; સુવ્યવસ્થા સ્થાપવા માણો છો; અને આ બધું કરવામાં સમય જાય છે. અને સ્વરૂપનો પેદો ભાગ ફરીથી પાછો, ત્રણ-ચાર વાર પાછો આવે છે અને જે જે ભાગ અગ્રસ્થાને આવે છે તે એમ જ કહેતો રહે છે કે; “મને અહીં પ્રથમ સ્થાને મૂડો, બીજો બધા ભાગને શું કરે છે તેની કોઈ અગત્ય નથી, કશી જ અગત્ય નથી, નિર્ણય કરનાર હું છું અને હું જ સૌથી વધુ અગત્ય ધરાવું છું.” મને ખાતરી છે કે જો તમે તમારી જત પ્રત્યે દાખિલ નાખી જોશો તો તમને દેખાઈ આવશે કે તમારામાંની કોઈ પાત્ર વિકિત એવી નથી જેને આ પ્રકારનો અનુભવ થયો ન હોય. તમારે સભાન થવું હોય છે, તમારે શુલ સંકલ્પ સેવનાર બનવું હોય છે. તમારામાં સમજ થકિત આવી હોય છે, તમારામાં જન્યુલમાન અભીપ્તા પ્રગટી હોય છે. સર્વ કંઈ જળહળણું અને આવેકપૂર્ણ હોય છે; અને અચાનક કોઈ વસુનું બની આવે છે, કોઈ અર્થહીન વાતચીત, કોઈક અનિયધનીય વાંચન, અને એને લઈને આખીએ વસુનું જીધી વળી જાય છે. એવે વખતે માણસને એમ લાગે છે કે, પહેલાં જે અનુભૂતિ થતી હતી તે કેવળ ભ્રમ મૂલક જીવન હતું, અને એમાં તો વસુનોને એક ખાસ પ્રકારના દ્રાઘિનિદૃષ્ટિ જોવામાં આવતી હતી એટલું જ.

જીવન આવું છે. તમને હોકર વાગે છે અને તરત જ તમે લોંય લેગા થઈ જાઓ છો. પછી તમે તમારી જતને કહો છો, “અરે, એમ કંઈ આપણાથી હરપળે ગંભીર બની ન રહેવાય”, અને પછી પાછો પેદો અગાઉનો ભાગ આગળ આવે છે ત્યારે ફરી એકવાર, તમારા પસ્તાવાનો પાર રહેતો નથી; “હું તો એક મૂર્ખ માણસ છું, મેં કેટલો બધી સમય બરબાદ કર્યો, હવે મારે બધું જ ફરીથી શરૂ કરવું પડ્યો.....” કેટલોકવાર કોઈ હૂઠવૃત્તિવણો હોય છે, બળવા-ઝોર હોય છે, ચિંતામગન હોય છે, અને બીજો ભાગ વળી પ્રગતિમાન, સર્વાંગ-સમર્પણશીલ હોય છે. અને એ બધા એક પછી એક ફરતા રહે છે.

આનો કેવળ એકજ ઈલાજ છે; તમારું પેલું દિશાસૂચક સાધન, તમારું

દર્શાણ બરાબર યથાસ્થાને હોવું જોઈએ, જેમાં તમારી લાગણીઓ, આવેજો, જર્ન પ્રકારના સંવેદનો બરાબર જણાઈ આવે. એ સૌ વસ્તુઓને તમે પેલા દર્શાણમાં જુઓ. એમાંની કેટલીક વસ્તુઓ બહુ સુંદર કે જેને જોતાં સુખ થાય એવી નહિ લાગે; તો કેટલીક વસ્તુઓ સુંદર અને આનંદદાયક લાગશે અને એમને જાણવી રાખવી જોઈશે. જો જરૂર પડે તો, તમારે દિવસમાં આ વસ્તુ સો વખત પણ કરવી જોઈએ. અને એમ કરવામાં રસ પડે તેવું હોય છે. એમાં તમારે તમારા ચીત્ય સ્વરૂપી દર્શાણી આસપાસ એક પ્રકારનું વિસ્તૃત વર્તુળ દોરવાનું હોય છે અને ચેતનાનાં સર્વે તત્ત્વોને તેરી આસપાસ ગોઈવવાનાં હોય છે. એમાં જો કોઈ વસ્તુ યથાયોગ્ય ન હોય; જેનો પેલા દર્શાણમાં એક ધૂંઘણો પડણ્યો પડતો હોય, તો તે તત્ત્વને તમારે ઊઠાવી લેવાનું હોય છે, તેને સુખવસ્થિત બનાવવાનું હોય છે. એની સાથે વાત કરવાની હોય છે, તેને સમજણ આપવાની હોય છે, પોતે એ અંધકારમાંથી બહાર નીકળી આવવાનું હોય છે. જો તમે આમ કરશો, તો તમને કદી કંટાળા નહિ આવે. જ્યારે બોકો તમારા પ્રત્યે સારો વર્તિવ કરતા ન લાગે જ્યારે તમને સળેખમ થઈ માથું ભારે થયું લાગે, જ્યારે તમારા પાઠ તમને બરાબર આવડતા ન હોય, અને એવું બીજું બધું બનતું હોય, ત્યારે પછી તમે જરા પેલા દર્શાણમાં ડોકિયું કરો. અને અને ત્યાં એક ભારે રસ પડે તેવી વસ્તુ દેખાય છે—પેલા કિડો ત્યાં હોય છે. ત્યારે તમને થાય છે કે—“હું તો એમ માનતો હતો કે મારું દ્રશ્ય સર્ચાઈ વાગું છે” —લેશ માત્ર નહિ.

જીવનમાં એવી કોઈ વસ્તુ બનતી નથી જેમાં રસ ન પડે. આ દર્શાણની બનાવટ બહુ સારી રીતની હોય છે. તમે એ વસ્તુ બે વર્ષ, ત્રણ વર્ષ, ચાર વર્ષ, અથવા તો કેટલીકવાર વીસ વર્ષ સુધી કરવી પડે તો કર્યે રાખો. પછી, ચોંઠાં એક વર્ષ પછી, તમે પોતે જરા પાછળ ટ્રાઇટ નાખીને જુઓ, તમે પોતે ત્રણ વર્ષ ઉપર કેવા હતા તેની ઉપર તમારી નજર ફેરવો; “હું કેટલો બધો બદલાઈ ગયો છુ... શું હું એવો હતો?.....” આ રસ પડે તેવી વસ્તુ છે. “શું હું એવી રીતે વાત કરી શકતો હતો? શું મારી વાણી અને વર્તન એવાં હતાં?..... પણ તો તો, ખરેજ હું મહામૂર્ખ હતો! મારામાં કેટલું બધું પરિવર્તન આવી ગયું છે!” કેમ, આ મજા પડે તેવું છે, ખરું ને?

૮ એપ્રિલ ૧૯૫૩

‘માનવજાતિની સેવા કરવાનો વિચાર એ મહત્વાકંક્ષાનું સૌથી વધારે પ્રચલિત સ્વરૂપ છે. એવી સેવાની કે એની પ્રવૃત્તિ ઉપરની આસક્તિ એ અંગત મહત્વાકંક્ષાની નિશાની છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાબાપ-૨)

ખાળક : આપ એને મહત્વાકંક્ષા કેમ કહો છો ?

શ્રી માતાજી : તમારે માનવજાતિની સેવા થા માટે કરવી છે, એની પાછળ તમારો શું આશ્ય છે ? એ એક મહત્વાકંક્ષા છે. એમ કરીને બોકોમાં તમારે મોટા માલુસ થવું હોય છે. તમને આ સમજવું મુશ્કેલ પડે છે નહિ ?.....હું સમજી શકું છું.

ખાળક : સર્વ સ્થળે પ્રભુનો વાસ છે એટલે આપણે જો માનવજાતિની સેવા કરીએ તો એ પ્રભુની જ સેવા થાય, ખરું કે નહિ ?

શ્રી માતાજી : આ તો અદ્ભુત વાત છે !આ બધા ધંધામાં સ્પષ્ટ રીતની વસ્તુ તો એ હોય છે કે “પ્રભુ મારામાં રહેલા છે. એટલે જો હું મારી જાતની સેવા હું કરું તો એથી પ્રભુની પણ સેવા થશે”(હસાહસ). ખરી વાત તો એ છે કે પ્રભુ સર્વ સ્થળે છે. તમારા વિના પણ એ પોતાનું કામ સારી રીતે કરી શકે છે.

હું બરાબર જાણું છું કે મારી વાત તમને સમજતી નથી. પરંતુ ખરું જોતાં, જો તમે એટલું પણ માનતા હો કે, પ્રભુ સર્વ વસ્તુઓમાં રહેલા છે તો પછી તમે કયા સાધન વડે માનવજાતિની સેવા કરવાની ધારમેલ કરી શકવાના છો ? એ રીતે, જો તમારે માનવજાતિની સેવા કરવી હોય તો, એને માટે શું કરવું જોઈએ તે બાબતમાં તમારું જ્ઞાન, પ્રભુ કરતાં વધુ હોવું જોઈએ. તો શું તમે માનવજાતની સેવા કર્યી રીતે થઈ શકે તે એંગે પ્રભુ કરતાં વધુ આણો છો ખરા ?

પ્રભુ સર્વ સ્થળે છે. હા, વસ્તુઓ પ્રભુમય હોય તેવી ભાસતી નથી..... જ્યાં સુધી મને લાગે વળ્ગે છે ત્યાં સુધી તો મને આનો ઓક જ ઉકેલ જણ્ણાય છે : જો તમારે માનવજાતિની સેવા કરવી હોય તો, તમારે એક જ વસ્તુ કરવાની રહે છે અને તે એ કે તમે તમારી જતને શક્ય તેટલા પ્રમાણમાં એકન્તિન કરીને, તેનું પ્રભુને અર્પણ કરો દો. ઉકેલ એ છે. કારણ કે એમ કરવાથી કંઈ નહિ તો જે બોતિક સત્યની તમારા દ્વારા અભિવ્યક્ત થઈ રહી છે તે તો કાંઈક વધુ પ્રમાણમાં પ્રભુના જેવું થવા જેટલો વિકાસ પ્રાપ્ત કરી શકશે.

આપણું કહેવામાં આવે છે કે પ્રલુ સર્વ સ્થળે છે. તો વસ્તુઓમાં પરિવર્તન કેમ થતું નથી? કારણ એ કે પ્રભુને સહકાર આપતો પ્રત્યુત્તર મળતો નથી, સર્વ વસ્તુઓ પ્રભુને સહકાર આપતો પ્રત્યુત્તર વાળતી નથી. આ વસ્તુ જોઈ શકો તે માટે તમારે તમારી ચેતનાના ઊડાણમાં દ્રષ્ટ નાખવી જોઈએ. માનવજાતિની સેવા કરવા માટે તમે શું કરવા ઈચ્છા છો? જરીબ વોકેને લોજન આપવું છે?—તમે એવા લાખો વોકેને જમાડી શકો છો. એનાથી એ પ્રશ્નનો ઉકેલ નહિ આવે, એ એમનો એમ રહેશે. તમારે વોકેને જીવન જીવવા માટેની નવી અને વધુ સારી વ્યવસ્થા કરી આપવી છે?—તેમનામાં પણ પ્રલુ રહેલા છે, તો પછી પરિસ્થિતિમાં ફેરફાર કેમ થતો નથી? માનવજાતિની પરિસ્થિતિ વિષે તમારા કરતાં પ્રલુ તો વધુ જાણતા હોવા જોઈએ. તમે શું છો? ચેતનાનો એક નાનકડો ટુકડો—અને નઃ દ્રવ્યનો એક નાનકડો ટુકડો—અને એને તમે મારું ‘શ્વરૂપ’ કહો છો. જો તમારે માનવજાતિને મદદ કરવી હોય, દુનિયાને કે વિશ્વને સહાયક રવી હોય, તો તમારે એટલું જ કરવાનું રહે છે કે તમારે ગેલા નાનકડા ટુકડાને સર્વાંગે એકનિત કરીને પ્રભુને સૌંપી દેવો. જગત દિવ્ય કેમ નથી?..... એ તો દેખીનું છે કે જગત, યોગ્ય પ્રકારે વ્યવસ્થિત નથી. એટલે આ પ્રશ્નનો ઉકેલ એટલે જ છે કે જે કાંઈ તમારી પાસે હોય તે બધું પ્રભુને સૌંપી દેવું. પ્રભુને જે કાંઈ અર્પણ કરો તે પૂર્ણરૂપે સર્વાંગીશુરૂપે સૌંપી દો; કેવળ તમારી જતને માટે નહિ, પણ માનવજાતિ માટે. અને વિશ્વને માટે. આથી વધુ સારો ઉકેલ નથી. તમે માનવજાતિને ક્રયા પ્રકારે મદદ કરવા ઈચ્છા છો? તમને એ વાતની પણ ખબર નથી કે એને શું જોઈએ છે. તમે કથી શક્તિની સેવા કરી રહ્યા છો તે વિષેનું તમારું જ્ઞાનતો એથી પણ ઓછું છે. જ્યાં સુધી તમે તમારી જતનું જ સાચી રીતનું રૂપાંતર ન કર્યું હોય ત્યાં સુધી તમે અન્ય કોઈ વસ્તુમાં કથી રીતે પરિવર્તન લાવી શકવાના છો?

ગમે તેમ હોય, પણ તમારામાં એ કાર્ય કરવા માટે પૂરતા પ્રમાણમાં શક્તિ જ નથી. જે કોઈને તમારે મદદ કરવી હોય, અને તમારામાં એના કરતાં વધુ ઉચ્ચ કોટિની ચેતના ન હોય, તો પછી તમે એને કથી રીતે મદદ કરી શકો? નહીન બાલીશ વિચાર છે! જે વોકો એમ કહે છે કે “હું એક વિશ્રામ સ્થાન ખાલીશ, હું એક સાર્વજનિક શિશુગ્રહ બાંધીશ, ગરીબ વોકેને રાબડી, પિવડાવીશ, આ જ્ઞાનનો ઉપદેશ આપીશ, આ ધર્મનો પ્રચાર કરીશ.....” એ બધા બાળકો છે. આનું કારણ એ છે કે તમે તમારી જતને બીજાઓ કરતાં સારા ગણો છો, તમે એમ માનો છો કે તેમણે કેવા હોવું જોઈએ અથવા થવું જોઈએ, તે, એમના કરતાં વધુ સારી રીતે જાણો છો. માનવજાતિની સેવા કરવાની વાતની પાછળ આ ઝ્યાલ રહેલો હોય છે. તમારે એનું બધું કરવાનું ચાલુ રાખવું છે?

એ રીતે પરિસ્થિતિમાં કંઈ ખાસ ફેરફાર પડતો નથી. કોઈ વ્યક્તિ કોઈ હોસ્પિટલ જાવે કે શાળા ઉધાડે તેથી ફરીને એ માનવજાતિની સેવા કરતી નથી.

ખાળક : એમ છતાં પણ એનાથી લાભ તો થયો છે, ખરું કે નહિ? જો બધી જ શાળામોનો ઉચ્છેદ કરી નાખવામાં આવે તો.....

શ્રી માતાજી : મને નથી લાગતું કે અન્યારે માનવજાતિ ખેલાં કરતાં વધુ સુખી છે કે એનામાં કોઈ ખાસ ખાસ સુધારો થયો હોય. આ સર્વ વડે તો મોટાભાગે તમે એવી લાગણી સેવતા થાઓ છો કે, “હું કાંઈક છું”. હું એને જ મહત્વ-કાંકા કહું છું.

પરંતુ આજ વાકો, જેઓ શાળા માટે પૈસા આપે છે તેમને એમ કહેવામાં આવે કે અમુક ઠેકણે પ્રભુનું અમુક કાર્ય કરવાનું છે, અને પ્રભુએ એ કાર્ય અમુક રીતે થાય એવું નક્કી કર્યું છે, અને એ વોકોને એવી ખાતરી પણ થાય કે ખરેખર એ પ્રભુનું જ કાર્ય છે, તે છતાં એ વાકો કંઈ પણ આપવાનો ઈનકાર કરે છે. કારણ કે એ કાંઈ વાકોમે માન્ય રાખેલ પ્રકારનું જનહિતનું કાર્ય હોય નથી. અને એનાથી પોતે કાંઈ સારું કાર્ય કર્યાનિ આત્મસંતોષ લઈ શકતો નથી! આ વસ્તુને હું મહત્વાકાંકા કહું છું. મારી પાસે એવા અનેક વાકોના દાખલા છે જેઓ કોઈ હોસ્પિટાલ ઉધાડવા માટે વાખો રૂપિયા આપી શકે છે, કારણકે એમ કરવાથી એમને કોઈ મહાન, ઉમદા. ઉદારતાપૂર્ણ વસ્તુ કર્યાનિ આત્મ સંતોષ મળે છે. એ વાકો આપવાઈમાં રાયે છે. હું એને મહત્વાકાંકા કહું છું.

હું એક એવા વિનોદી સ્વભાવવાળા માણસને ઓળખું છું, જે એમ કહે તો કે, “પ્રભુનું રાજ્ય સત્તવે સ્થપાય એ બની શકે તેમ નથી, અને એના કારણભૂત પેલા દાનેશરી વોકો છે—કારણ કે પ્રભુનું રાજ્ય સ્થપાય તો એમનું શું થાય? જો માનવજાતિ હુંઘી ન રહે તો પછી એ દાનેશરી વોકો માટે કોઈ કર્તવ્ય કર્મ જેવું જ ન રહે.” આ વસ્તુમાંથી બહાર નીકળવું એ ધાર્યું અધિકું કામ છે. પરંતુ, એ પણ એક હસીકત છે કે, આ જગત જ્યાં સુધી પ્રભુને સમર્પેણ નહિ કરી દે તાં સુધી તે તેની અત્યારની હાલતમાંથી બહાર નીકળી શકવાનું નથી. જે બધા સદ્ગુણો કહેવાય છે—એમને એમે લવે વખાણીને ઊંચે ચઢાવો—તે બધા તમારા આત્મસંતોષમાં વધારો કરે છે, એટલે કે, એમનાથી તમારો અહીંકાર પોષાય છે. એમના વડે તમે પ્રભુ વિષે સાચી રીતે સભાન બની શકતા નથી. આ જગતમાં જો કોઈનું રૂપાત્તર કરવું આત્મનું મુશ્કેલ હોય તો તે આવા ઉદાર અને ડાદ્યા કહેવાતા મનુષ્યોનું છે. એ વોકોને પોતાના જીવનથી પૂરેપૂરો સંતોષ હોય છે. કોઈ માણસ ગરીબ હશે અને જેણે પોતાના જીવનમાં અનેક પ્રકારની મૂર્ખાઈ ભરેલી વસ્તુઓ આચરી હશે તે એકદમ દિલગીરી દર્શાવશે અને કહેશે, “હું કશી વિસાતનો નથી, મારાથી કાંઈ થઈ શકે તેમ નથી.

આપ મને જેવો બનાવવા ધારતા હો તેવા બનાવો.” આવો મનુષ્ય પેલા ડાદ્યા અને બુદ્ધિવાન અને મિથ્યાભિમાનથી ભરેલા મનુષ્ય કરતાં પ્રભુની વધુ નજીકમાં હોય છે, કારણ કે એને તો પોતે કેવો છે તેનો બરાબર ઝ્યાલ હોય છે.

જે દાનેશરી અને ડાદ્યા મનુષ્યોએ માનવજીત માટે ઘણું કર્યું હોય છે તેઓ પોતાને માટે વધુ પડતા આત્મ સંતુષ્ટ બની જાય છે અને પોતાનામાં પરિવર્તન કરવાની જરૂર વિષે એમને લેશમાત્ર વિચાર આવતો હોતો નથી. સામાન્ય રીતે આવા બોકો જ એમ કહેતા હોય છે કે, “ખરેખર, જો મં આ જગત બનાવ્યું હોત તો આવું ન બનાવત, આના કરતાં ઘણું સારુ બનાવ્યું હોત. અને પછી એ બોકો પ્રભુએ જે વસ્તુ ખરાબ રીતે બનાવી હોય છે તેને સુધારવાના કામમાં લાગી જાય છે! એ બોકોના ઝ્યાલ પ્રમાણે આ જગતમાં બધું જ મુખ્યાઈ ભર્યું અને નકારું હોય છે... જો તમારું વલણ આ પ્રકારનું જ હશે તો તમે પ્રભુના નહિ બની શકો. કારણ કે તમારામાં એવો સભાન અહંકાર હશે કે પ્રભુના કાર્યોની તુલના કરી શકે તેવી અચ્યુક રીતની વરિષ્ટ બુદ્ધિ તમારી પાસે છે અને એવા એ અહંકારની સભાનતા, તમારી અને પ્રભુની વચ્ચે અંતરાયરૂપ નીવડણે. આવા બોકોને ખાતરી હોય છે કે જો આ જગત તેમણે બનાવ્યું હોત, તો પ્રભુએ જે મુખ્યાઈઓ આચરી છે તેવી ભૂલો તેઓ ન કરત. અને આ બધું ગર્વ, મિથ્યાભિમાન, આત્મચછબમાંથી આવતું હોય છે. જે બોકો માનવજીતની સેવા કરવા માગતા હોય છે તેમનામાં એનું જ બીજ રહેલું હોય છે.

એ બોકો માનવજીતને શું આપી શકવાના છે? કાઈ જ નહિ! એ બોકો ભલે ને તેમના બોહિનું ટીપે ટીપું આપી દે, નેમના મગજમાં રહેલા બધા ઝ્યાલો આપી દે, એમના ખિસ્સામાં હોય તેટલા બધા જ પૈસા આપી દે, તેમ છતાં, તેઓ એક પણ વ્યક્તિત્વનું રૂપાંતર કરી શકવાના નથી કારણ કે એ વ્યક્તિ તો શાશ્વત કાળમાં એક કૃષ્ણ માત્ર હોય છે. શું એ બોકો એમ માને છે કે તેઓ આખી શાશ્વતીની સેવા કરી શકે તેમ છે?

મનુષ્ય કરતાં ઉત્ત્યતર એવાં અનેક સ્વરૂપો આ જગત ઉપર આવી ગયેલાં છે, તેઓએ તેમનો પ્રકાશ આણેલો છે, તેમનાં જીવન અર્પણ કરી દીધાં છે, અને એ સર્વ છતાં વસ્તુઓમાં કોઈ ખાસ પરિવર્તન થયું નથી. એક કૃદ્ર માનવ જન્તુથી કશી રીતે યોગ્ય પ્રકારની સહાય થઈ શકે? એ તો કેવળ મિથ્યાભિમાન જ છે. આમાં એ દલીલ કરવામાં આવે છે, કે ‘જો સૌ કોઈ મળીને પોતા-પોતાનાથી શક્ય તેટલું ઉત્તામ કર્ય કરે તો સૌ સારાં વાનાં થાય? મને એમ લાગતું નથી, અને એમ બનવું શક્ય પણ નથી. અમુક દ્રુજિથી જોતાં, વિશ્વની દરેક વસ્તુ પોતાનાથી બને તેટલું ઉત્તામ કર્ય કરે છે. પરંતુ એ ‘ઉત્તામ’ વસ્તુ પણ સરવાળે કશું પરિણામ લાવતી નથી- જ્યાં લગી સર્વ વસ્તુઓનું પરિવર્તન

ન થાય ત્યાં સુધી કોઈ વસ્તુનું પરિવર્તન નહિ થાય. આ જે 'ઉત્તામ' વસ્તુ છે, તેમાં જ પરિવર્તન આવવાની જરૂર છે અહીં જે અજ્ઞાન છે તેને સ્થાને જ્ઞાન અને શક્તિ ચેતનાનો જન્મ થવો જોઈએ નહિ. તો પછી આપણે એકની એક મૂખ્યમની આસપાસ ગોળ ગોળ ફર્યા કરીશું.

તમે બ્લેને લાંબો હોસ્પિટલો ખોલા, પરંતુ એથી કરીને બોકો માંદા ન પડે તેવું બનવાનું નથી. ઉલટું બોકેને માંદા પડવા માટે એમના વડે હરેક પ્રકારની સગવડ અને ઉત્તેજન મળે એ સંભવિત છે. આપણે આ પ્રકારના ઘ્યાલોમાં ગળાદૂલ રહેતા હોઈએ છીએ. "હું આ જગતમાં આવ્યો છું એટલે મારે બીજા બોકોને મદદ કરવી જોઈએ." આનાથી માણસ જીવને રાહત મળે છે. વળી એ પોતાની જતને કહે છે : "હું ક્રોનિકસ્વાદી છું ! હું માનવજીતને મદદ કરતો રહીશ." આ બધું બીજું કાંઈ નહિ પણ અહીંભાવ છે.

હકીકત તો એ છે કે તમારે જેની સાથે સીવેસીઓ સંબંધ છે તે તો તમારી પોતાની જત સાથે છે. તમારે બોકેનાં દુઃખો દૂર કરવાં છે, પરંતુ જે તમે તમારી અંદર રહેલા દુઃખો અનુભવ કરવાની ક્ષમતાનું એક પ્રકારની નિશ્ચયાત્મક રીતે સુખાનુભવ કરી શકવાની ક્ષમતામાં પરિવર્તન નહિ કરી શકતા હો, તો જગતમાં કોઈ જતનો ફેરફાર થશે નહિ. હંમેશાં એ વસ્તુ એવી જ રહેશે, આપણે ગોળ ગોળ ફર્યા કરીશું—એક પછી એક સંસ્કૃતિઓ આવતી જશે, એક પછી એક ઉત્પાતો ઊભા થતા જશે, પરંતુ પરિસ્થિતિમાં કશો ફેરફાર નહિ થાય, કારણ કે આમાં કશીક વસ્તુ ખૂટે છે, કોઈ એક વસ્તુનો અભાવ છે—એ વસ્તુ તે ચેતનાની સભાનતા છે. બસ એટલું જ.

કાંઈ નહિ તો, મારો તો આ પ્રકારનો અભિપ્રાય છે અને એની જ કાંઈ કિમત હોય તે સાથે હું તમારી આગળ રણૂ કરું છું. તમારી ઈચ્છા હોય, તો બ્લેને તમે શાળાઓ અને ઈસ્પિતાલો બાંધા કરો, અને એમ કરવાથી નમને સુખ મળું હોય તો તો એ તમારે માટે ધસ્તી સારી વાત કહેવાય. મો જ્યારે "મોસિયે વિન્સેં" ફિલ્મ જોઈ ત્યારે મને એમાં બહુ રસ પડેલો. ઓણ અનુભવ્યું હતું કે એ દસ ગરીબ માણસને જમાડતો એટલે બીજા એક હજાર મનુષ્યો જમવાને માટે આવી લાગતા. કોલ્બર્ટે એને એ જ વસ્તુ કહેલી કે "એમ લાગે છે કે લોજન જમાડીને તમે ગરીબ મનુષ્યોનું સર્જન કરી રહા છો." અને એ વાત કંઈ તદ્દન ખોટી નથી. પરંતુ તમારા ભાવિમાં જ એવું લખાવું હોય કે તમે શાળાઓ સ્થાપો, શિક્ષણ આપો, માંદાઓની માવજત કરો, ઈસ્પિતાલો ખોલો, એ સારી વાત છે, બ્લેને, એમ કરો. પરંતુ એ વસ્તુને તમે બહુ મહત્વ ન આપતાં. એ એક એવી ભલ્ય વસ્તુ હોય છે કે જે તમે તમારા પોતાના આનંદ માટે કરું રહા હો છો. તમારે એમ કહેવું કે, "હું આમ કરું છું કારણ કે મને એમ કરવાથી

સુખનો અનુભવ થાય છે,” પરંતુ એમાં યોગની વાત ન કરશો. એમાં તમે કોઈ પણ રીતનો યોગ કરતા નથી. તમે માનો છો કે તમે કોઈ મહાન વસ્તુ કરી રહ્યા છો, એટલું જ. અને એ કેવળ તમારા પોતાના આત્મસંતોષ ખાતર જ હોય છે.

ધાર્મિક : એમ કહેવાય છે કે વિશ્વામિત્ર જ્ઞાપિએ એક નવીન જગતનું સર્જન કરેલું.

શ્રી માતાજી : એમણે શું કરેલું તે મને કહો. એમને આ જગતમાં સુખ નહિ લાગેલું એટબે એમણે અન્ય જગતનું સર્જન કરેલું કે? એ જગત કયાં છે?

સ્વાભાવિક રીતે તમારામાં સૌ પ્રથમ વિચાર તો આ જગતના સરજનહાર કરતાં વધુ મહાન બનવાનો હોય છે. કારણ કે તમને લાગે છે કે આ જગત ખરાબ રીતનું બનાવેલું છે. એ શક્ય છે, તમે કહી શકો કે એને ખરાબ રીતનું બનાવેલું છે. જો તમે એમ માનતા હો કે તમે પ્રભુ કરતાં સારી રીતનું સર્જન કરી શકો તેમ છો, તો હું એમ નથી કહેતી કે તમે ભૂખ કરતા હશો. મારું તો એટલું જ કહેવાનું છે કે તમે એમ નહિ કહી શકો કે તમારામાં મહત્વાકંક્ષા નથી. હું એમ નથી કહેતી કે એ બોકો ખાટા હતા; હું તો એટલું જ કહું છું કે એ બધા બોકો મહત્વાકંક્ષાવાળા હતા. એમ એ સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ નથી હોતી. એના પુરાવો એ છે કે આ બધા ઉદાર, સારા, નિઃસ્વાર્થી બોકો હોય છે. તેમનામાં જ પરિવર્તન લાવનું અત્યાંત કરીન હોય છે કારણ કે તેમનામાં એક ભયંકર રીતનો અહંકાર હોય છે. ન્યાય, ઉદારતા વગેરે વિષેના એમના જ્યાલો એટલા બધા મોટા હોય છે કે એમાં બીજી કોઈ વસ્તુને સમાવવા માટે સ્થાન જ હોતું નથી, પ્રભુ માટે પણ નહિ.

તમારે સાચા અર્થમાં કાઈ સારું હોય તો તમારે તમારી ભીતરમાં ઊડા ઉત્તીર્ણ એક અગત્યની શોધ કરવી જેઈએ. અને ત્યાં જણાય છે કે ‘મારું’ અસ્તિત્વ જ નથી. ત્યાં તો એક જ વસ્તુનું અસ્તિત્વ હોય છે, અને તે વસ્તુ તે પ્રભુ પોતે છે. અને જ્યાં લગી તમે આ વસ્તુની શોધ નથી કરી હોતી ત્યાં સુધી તમે આ માર્ગમાં આગળ વધી શકતા નથી. પણ એ તો કાચબાની ઢાલ નેવું સખત હોય છે!.....જો તમારું મન તત્ત્વચિત્તક પ્રકારનું હશો તો તમે તમારી જાતને પૂછુંશો: “આ જેને હું ‘મારી જાત’ કહું છું તે વસ્તુ શી હશે? શરીર?—એ તો સદાકાલ બદલાતું રહે છે, એ કદી પણ એની એ વસ્તુ હોતું નથી. ત્યારે એ વસ્તુ તે મારી લાગણીએ હશે?—એ પણ એનેકવાર બદલાતી રહે છે. એ તો ‘મારી જાત’ નથી તો ‘મારી જાત’ કયાં હશે? મને જે સતતપણે ઘડાતા અને ભાગતા રહે છે એ તો ‘મારી જાત’ નથી. તો ‘મારી જાત’ કયાં હશે? મને જે સતતપણે બન્યા રહેવાનો અનુભવ થાય છે તે લાગણી શેમાંથી

ઉત્પન્ન થતી હશે ?” જે તમે આ પ્રકારે અંતરની સર્વચાઈ પૂર્વક રાખશો તો તમે યોડાંક વર્ષ પાછા ફરશો. અને પ્રશ્ન વધુને વધુ ગુંચવાડા ભર્યો બનતો જશે. તમે તમારું અવલોકન ચાલુ રાખો છો અને તમારી જતને કહો છો, “એ વસ્તુ તે મારી સમૃતિ શક્તિ છે.” પરંતુ પાછું એમ લાગે છે કે આપણી સમરણ શક્તિ ચાલી જાય છે તો પણ આપણે તો એના એ જ રહીએ છીએ. અને આ રીતે જે વ્યક્તિ પોતાની આ ગહન શોધ ચાલુ રાખે છે તો એક એવી કાળ આવે છે કે જ્યારે સર્વ કાંઈ અદ્રશ્ય બની જાય છે અને એક જ વસ્તુનું અસિતત્વ અવશિષ્ટ રહે છે—એ હોય છે પ્રભુ, પ્રભુની હાજરી. બધી વસ્તુઓ અદ્રશ્ય થઈ જાય છે, ઓગળી જાય છે, સુર્યના તાપમાં જેમ માખણ પીગળી જાય છે તેમ... ત્યારે મનુષ્ય આ શોધ કરે છે કે પોતે જેને ‘પોતાની જત’ કહેતો હતો તે તો કેવળ આદતોની એક પોટલી સિવાય બોજું કાંઈ ન હતું જે પ્રભુ વિષે અજ્ઞાન અને અભાન હોય છે, તે વસ્તુ જ આ બધું બોલતી હોય છે. દરેક વ્યક્તિમાં આવાં સોંકડોની સંખ્યાઓમાં ગણાય તેવાં ‘સ્વરૂપો’ હોય છે અને તેઓ સોંકડો પ્રકારની અલગ અલગ રીતની વાતો કરે છે. આ ‘સ્વરૂપો’ અજ્ઞાન, અભાન, પરિવર્તનશીલ અને પ્રવાહી હોય છે. જે ‘સ્વરૂપ’ આજે બોલતું હોય છે ગઈ કાલના કરતાં બોજું જ હોય છે; અને તમે આગળ જઈને જોશો તો એ ‘સ્વરૂપ’ અદ્રશ્ય થઈ ગયું હશે. એમાં એક જ વસ્તુ ટકી રહે છે. એ વસ્તુ પ્રભુ હોય છે. એ એક જ વસ્તુ એવી છે જેને આપણે હમેશાં એના એજ સ્વરૂપમાં જોઈ શકીએ છીએ. અને જે તમે આગળ ન વધા હો તો.....

ભાગક : જે સર્વ વસ્તુ તેમનામાંથી (પ્રભુમાંથી) આવે છે તો પછી આટલી બધી ક્ષતિઓ કર્યાંથી આવે છે ?

શ્રી ભરતાજુ : તમારે એમ ન માની બેનું કે તમારા જીવનમાં જે કાંઈ બની આવે છે તે સ્વાભાવિક રીતે પ્રભુમાંથી જ આવે છે અથવા તો એમની ઋતુ-ચેતના જ તમારા જીવનને માર્ગદર્શન આપી રહી હોય છે. કારણ કે જે સર્વ વસ્તુઓ એમનામાંથી (પ્રભુમાંથી) આવતી હોય તો તો, તમારા માટે કોઈ પણ પ્રકારની ભૂલ કરવી શક્ય જ ન બને.

તો પછી એમ કેમ છે કે સર્વ સ્થળે કાંઈ ક્ષતિ રહેલી હોય છે? વસ્તુઓ પ્રભુ પ્રત્યે જવાને બદલે પ્રભુથી વિર્દ્ધધમાં કેમ જાગ છે?... કારણ કે વચ્ચગાળામાં એમાં અસંખ્ય તરફો છે કે જેઓ એકબીજાની આડે આવે છે અને વચ્ચમાં હસ્તક્ષેપ કરે છે. સંકલ્પનાં બળો એકબીજાની સામે થાય છે અને એમાંથી જે સૌથી વધુ બળવાન હોય છે તે સાનામાં સાંદું પરિણામ પ્રાપ્ત કરે છે. એ પ્રકારના ધોરણોની સંકુલતાને કારણે જ એક પ્રકારની નિયતીનું (ભવિતવ્યતાનું) સજોન થયેલું છે. આ પ્રકારની ઠગવાળાંખ વસ્તુઓને કારણે પ્રભુનો સંકલ્પ

સંપૂર્ણપણે આચારિત થઈ જય છે. માટે જ મેં અહીં કહેલું છે :
 (શ્રી માતાજી તેમનું પુસ્તક હાથમાં લે છે) “તમારે સર્વ વસ્તુઓનો—
 કેવળ પ્રભુ તરફથી આવતી વસ્તુઓનો જ સ્વીકાર કરવો, કારણ કે ગુપ્તપણે
 રહેલી કામનાઓમાંથી પણ વસ્તુઓ આવી શકે છે. કામનાઓ તમારા અચેતન
 લાગમાં કિયાશીલ હોય છે અને એથી કરીને તમે જેનું મૂળ ન પારખી શકો
 એવી વસ્તુઓ પ્રત્યે પણ આકર્ષિત જાઓ. તેમ બની શકે છે પરંતુ એ વસ્તુઓ
 પ્રભુ તરફથી આવતી નથી. એમનું ઉદ્ગમ-સ્થાન તો ગુપ્ત કામનાઓ
 હોય છે”

જ્યારે તમારે જોઈતી હોય તેવી વસ્તુ તમને નથી મળતી હોતી ત્યારે તમે
 તમારી એ કામનાનો તમારા સ્વરૂપની બહાર પ્રક્રોપ કરો છો. એ વસ્તુ, જ્યાં કે
 તમારા સ્વરૂપમાંથી અખગ પડેલી એક નાનકડી વ્યક્તિતાની માફક બહાર પડે છે
 અને જગતમાં આમ તેમ રખે છે. એ વસ્તુ ઓછાવતા પ્રમાણમાં નાનો કે મોટો
 એક આંટો મારીને તમારી પાસે આવે છે. કદાચ એવે સમયે તમે એના વિષે ભૂલી પણ
 ગયા હો છો. જે બોકેમાં અમુક રીતની કામના હોય છે, જેમને કોઈક વસ્તુ
 પાસ્ત કરવી હોય છે, તેમનામાંથી એ વસ્તુ, એક નાનકડા વ્યક્તિ સ્વરૂપના જેવી
 ઘડાઈને, એક નાનકડી જ્યોતિની જેમ, તેમની આસપાસના વાતાવરણમાં બહાર
 પ્રસરે છે. આ નાનકડા વ્યક્તિ સ્વરૂપ માટે અમુક રીતનું ભાવિ નિર્માણ થયેલું હોય
 છે. એ વસ્તુ આખા જગતમાં રખડતી રહે છે અને કેટલીક વાર એ અન્ય વસ્તુઓ
 સાથે અથડામણમાં પણ આવે છે. તમે કદાચ એને ભૂલી ગયા હશો, પરંતુ એ સ્વરૂપ
 કદી નહિ ભૂલે કે એણે અમુક પરિણામ પ્રાપ્ત કરવાનું છે...ધણા દિવસો સુધી તમે
 તમારી જતને કહેતા રહેતા હો છો, કે દા. ત. “મને જપાન જવાની અને ત્યાંની બધી
 વસ્તુઓ જોવાની તક મળે તો કેવું સારું,” અને તમારી એ કામના તમારા
 સ્વરૂપમાંથી બહાર પડે છે. પરંતુ આવી બધી કામનાઓ કાણજળી વસ્તુઓ
 હોવાથી તમે જે વસ્તુને એટલા બધા બળપૂર્વક તમારી બહાર હેંકી હોય છે
 તેને ભૂલી જાઓ છો. અનેક કારણોસર તમે બીજી વસ્તુઓ વિષે વિચાર
 કરવા લાગો છો. અને દસ કે એથી વધુ વર્ષો પછી એ વસ્તુ તમારી પાસે
 એક ગરમા ગરમ લોજનની જેમ પાછી આવે છે. હા, બરાબર વ્યવસ્થિત રીતે
 પીરસાયેલા લોજનની જેમ. ન્યારે તમે કહો છો કે “હવે મને આ વસ્તુમાં
 કોઈ રસ નથી.” દસ કે વીસ વર્ષો પસાર થઈ ગયાં હોઈ તમને એ વસ્તુમાં
 રસ રહ્યો નથી હોતો. પરંતુ એ વસ્તુ એક નાનકડું રૂપ-ઘડતર હોય છે, એણે
 બહાર જઈને પોતાનાથી શક્ય તેટલું સારી રીતનું કાર્ય કર્યું હોય છે...અને
 તમારી કામના લવે ગમે તેટલી કૃદ્રા હોય, તે છતાં તે સિદ્ધ ન થાય એવું
 બનતું નથી. એ રૂપ ઘડતરે, પોતાનાથી શક્ય તેટલો પ્રયત્ન કરો હોય છે;

ખૂબ ખૂબ તકલીફ ઉઠાવી હોય છે, સખત પરિશ્રમ કર્યો હોય છે, અને વર્ષો પછી એ પાછું આવ્યું હોય છે. એ વસ્તુ તમે કોઈ કામ માટે બહાર મોકલેવા નોકરના જેવી હોય છે, ઓણે પોતાનાથી બન્યું હોય તેટલું સારી રીતનું કાર્ય કર્યું હોય છે. અને એ જ્યારે પાછું આવે છે ત્યારે તમે એને કહો છો, “તમે આ શું કર્યું?—“કેમ સાહેબ, તમારો એવી ઈચ્છા હતી માટે તો આમ કર્યું છે.”

જ્યારે તમે કોઈ ઉગ્ર વિચારનું સેવન કરો છો. ત્યારે જાણે કે એક કૂલાવેલા કૂલકાની જેમ એ તમારી અંદરથી બહાર દોડી જતો હોય એવી કિયા થાય છે, અને તમે એને એમ કરતો અટકાવી થકતા નથી. આપણે એવી ઘણી વાતો સાંભળીએ છીએ કે જે માન્યા વિના ચાલે તેમ નથી હોતું. ઉદાહરણ તરીકે, કોઈ એક કૃપણ માણસ હોય છે કે એ પોતાના પેસા સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ વિષે વિચાર કરતો નથી હોતો; એણે પોતાનો ખજનો! કોઈ એક સ્થળે સંતાડી રાજ્યો હોય છે અને હમેશાં એ તેસે જેવા માટે જતો હોય છે. એ મરણ પામે છે ત્યાર પછી પણ એ (એટલે કે, એનું પ્રાણમય સ્વરૂપ), એક ભૂત બનીને એના ધન ઉપર ચોકી કરવા આવતો રહે છે. જો કોઈ એના એ સ્થળ પાસે જય છે તો એને કોઈ આપત્તિ નહ્યા વિના રહેતી નથી. વસ્તુસિથિતિ એવી છે, જો તમે કોઈ વસ્તુ પેદા કરવાને માટે કર્મ કર્યું હોય છે તો હમેશાં એ સિદ્ધ થાય છે જ. પછી ભલે એ તમારા મૃત્યુ બાદ સિદ્ધ થાય! હા, તમારા શરીરનું અસ્તિત્વ ન હોય તે છતાં એણે ઉત્પન્ન કરેલાં આંદોલનોનું અસ્તિત્વ લૂંસાઈ જતું નથી. એ આંદોલનો કોઈને કોઈ પણ સ્થળે સિદ્ધ થાય છે જ. બુધે આ જ વાત કહેલો : આંદોલનો ટકી રહે છે, પ્રસ્તાર પામતાં રહે છે. એ આંદોલનો ચેપી હોય છે. એ અન્ય વ્યક્તિઓમાં પેસીને પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવી રહે છે, અને એવી દરેક વ્યક્તિ એમનામાં પોતાનું કાંઈ ઉમેરે છે.

બાળિક : શુલેચ્છાના આંદોલન વડે આપણે જગતને મદદ કરી શકીએ ભરા ?
શ્રી ભાતાળ : શુલેચ્છા ધારણા કરીને તો આપણે ઘણી વસ્તુઓનું પરિવર્તન કરી શકીએ, કેવળ એ એક અત્યંત નિર્ભળ અને નિર્ભેણ શુલેચ્છા લોવી જોઈએ એ તો ખુલ્લું છે કે કોઈ પૂર્ણ રીતના નિર્ભળ વિચાર અને સાચી પ્રાર્થનાને જગતમાં વહેતા મૂકવામાં આવે છે તો એ ઓમનું કાર્ય સિદ્ધ કરે છે. પરંતુ જ્યારે મનુષ્યના મગજમાંથી પસાર થાય છે ત્યારે આ વિચારમાં સત્ય અને નિર્ભળતા કયાં રહે છે ? એમાં અધ્યાત્મ થાય છે. જો તમારી આંતર ચેતના અને શાનના પ્રથત્ન વડે, તમે તમારી અંદર રહેલી કામના ઉપર સાચા અર્થમાં વિજ્ઞય પ્રાપ્ત કરો, એટલે કે એને ઓગાળી નાખો, નષ્ટ કરી દો, અને જો તમારી આંતરિક શુલેચ્છા, ચેતના, પ્રકાશ, અને શાનનો ઉપયોગ કરીને, તમે જો એ

કામનાને એોગાળી નાખો, તો સો પ્રથમ તો, તમે વ્યક્તિત્વની રીતે એટલા બધા સુખી થશો કે જાણે એ કામનાના વિષયનો ઉપલોગ કર્યો હોય અને જેટલું સુખ પ્રાપ્ત કરો તેના કરતાં સો ઘણા સુખી થશો. અને એની એક અદ્ભુત અસર થશે. એના આ જગતમાં એવા મહિયા પહોં કે જેનો તમને જ્યાલ પણ નહિ હોય. એ ચારે તરફ ફેલાઈ જશે. કારણ કે જે આંદોલનો તમે ઉત્પજ્ઞ કર્યાં હોય તેનો પ્રસાર થવાની કિયા ચાલુ રહેશે. આવી વસ્તુઓ ઠંડા પ્રદેશોમાં જેમ બરફના ગોળાઓવૃદ્ધિ પામતા હોય છે તેમ વધુ વિસ્તારવાળી થતી જાય છે. જે નાનકડો સરખો વિજય પણ તમે તમારી જતના ધરતરની બાબતમાં પ્રાપ્ત કર્યો હોય છે તે આખા જગતમાં પણ પ્રાપ્ત કરવો શક્ય બનશે, અને હમણાં હું જે કહેતી હતી તે આજ વાત હતી : આંતર પ્રકૃતિમાં ફેરફાર કર્યા સિવાય, જે કોઈ વસ્તુઓ કેવળ બાબ્ય રીતે કરવામાં આવે છે—ઇસ્પિનાંબો, શાળાઓ, વગેરે—એ બધું કેવળ મિથ્યાભિમાનમાંથી કરવામાં આવે છે, પોતે કોઈ મહાન વ્યક્તિ છે એવી લાગણી અનુલબ્ધિના માટે કરવામાં આવે છે. જ્યારે સુવપ્તમાં જે અહીં જે અગાઉ જણાવી તેવી અજાણ અને નાનકડી વસ્તુઓ ઉપર, વ્યક્તિત્વ ને વિજય પ્રાપ્ત કરે છે તેનાં ઘણાં મહાન પરિણામો આવે છે, પરંતુ તેમની અસર બધાર જણાવી નથી. તમારી અંદરની જે કોઈ કિયા જુદી અને સત્યની વિરોધી હશે તે દિવ્ય જીવનનો ઈનકાર કર્યા બરાબર હશે. તમે જે કાઈ નાનકડા પ્રયત્નો કરો છો તેનાં પરિણામો સારા પ્રમાણમાં આવતાં હોય છે. જો કે તમને તો એના વિષે જાણ હોવાનો સંતોષ પણ પ્રાપ્ત થયો નથી હોતો, તેમ છતાં એ વસ્તુઓ સાચી હોય છે અને એમની અસર કોઈ એક વ્યક્તિને જ અનુલક્ષીને નહિ પણ સર્વ સામાન્ય રીતની થાય છે.

જે તમારે ખરેખર કોઈ સાચી વસ્તુ કરવી હોય તો, ઉત્તમમાં ઉત્તમ વસ્તુ તો એ છે કે તમારે તમારા નાનકડા વિજયો એક પણી એક કરીને, હદ્યની સર્વ્યાધી સાથે પ્રાપ્ત કર્યો જવા. જે તમે આમ કરશો તો તમે જગતને માટે, તમારાથી શક્ય તેટલું સારું કાર્ય બની આપશો.

ભાગીક : અમે જે વિજય પ્રાપ્ત કરીએ તેનું કાર્ય આખા જગત ઉપર થશે ?

શ્રી ભાતાલુ : એનાથી કંઈ આખાએ જગતનું પરિવર્તન તો નહિ થાય, કારણ કે સમગ્ર વિશ્વના પ્રમાણમાં તમારો વિજય ઘણો નાનો હોય છે. એવા લાખો વિજયોની જરૂર રહે છે. સમગ્રતાની પ્રભિયે જેતાં એ વિજય ઘણો નાનો પડે છે. પરંતુ એ પણો અન્ય વસ્તુઓ સાથે લેજસેણ થઈ જાય છે.....એમ કહી શકાય કે એમાં તો આખા જગતમાં અમુક વસ્તુ કરી શકવાની ક્ષમતા પ્રગટ કરવાનો એ પ્રશ્ન હોય છે. પરંતુ આ વસ્તુ અસરકારક રીતે થઈ શકે તેટલા માટે કેટલીકવાર સૌકાર્યો જેટલા સમયની જરૂર રહે છે; એમાં પ્રશ્ન કેવળ

પ્રમાણનો રહે છે. તમે એ બાબતનો તમારી આસપાસના બોકો ઉપર પ્રયત્ન કરી જોઈ શકો છો (અને એમ કરવું વધુરે મુશ્કેલ હોય છે). આ બાબતમાં તમારો સંપૂર્ણપણે સત્યનિષ્ઠા બની રહેવું જોઈએ. તમે જે કાંઈ કરો તે અમૃક પરિણામ લાવવાના હેતુસર ન હોવું જોઈએ પરંતુ તમારે એક વિજય પ્રાપ્ત કરવો હોય છે તેટલા માટે એ હોવું જોઈએ. જો તમે એમ કરી શકશો તો એની અસર, તમારી આસપાસના બોકો ઉપર પણ થશે. પરંતુ જે તમે એવો ભાવ રાખો કે, “ હું મારી અંદરની આ ખાગીઓને સુધારવા માગું છું, પરંતુ પેલી વ્યક્તિતમાં પણ એ સુધારો થયો જોઈએ, ” તો પણ એમાં સફળતા મળતી નથી, કારણ કે એમાં એક પ્રકારની સોદાબાળજીનું તત્ત્વ એમાં બળી ગયું હોય છે, એ તો વેપારીનું વલણ હોય છે : “ હું આ વસ્તુ આપું છું પણ હું પેલી વસ્તુ લઈશ. ” એમાં તો આખી એ વસ્તુ બગડી જાય છે. એમાં કોઈ પ્રકારની સત્યનિષ્ઠા કે શુદ્ધ હોતી નથી. એ તો સોદાબાળ હોય છે. તમારી સત્યનિષ્ઠા, અભીસા કે તમારા હેતુ સાથે કોઈ પણ વસ્તુ લેળસેળ ન થવી જોઈએ. તમે જે કોઈ વસ્તુ કરો છો તે પ્રબુ પ્રત્યેના પ્રેમને ખાતર, સત્યને માટે, પૂર્ણતા માટે, કરતા હો છો. એમાં કોઈ હેતુ કે બીજે વિચાર હોતો નથી. અને એમ હોય છે ત્યારે એનાં યથાયોગ્ય પરિણામો પ્રાપ્ત થાય છે.

એપ્રિલ ૧૫, ૧૯૫૩

ભાગક : આપે બજેલું છે: 'ભગવાનની દિવ્ય શક્તિઓનું ઉગ્ર ચેષ્ટાપૂર્વક તમારી અંદર આર્કાણ કરો નહિ.' (માતાજીની વાણી—વાર્તાબાપ-૨)

આપણે દિવ્ય શક્તિઓને ઉગ્ર ચેષ્ટાપૂર્વક એંચી લાવી શકીએ ખરા ?
શ્રી માતાજી : હા, જો તમે ખૂબ જોર પૂર્વક સાદ કરો, જો તમે ખૂબ જોર પૂર્વક અભીષ્ટા કરો, તો તમે તમારી અંદર પૂષ્ટ પ્રમાણમાં શક્તિનું અવતરણ કરાવી શકો છો, પરંતુ તમે એને પચાવી કે આત્મસાતું નહિ કરી શકો. એ તમે જોરાકની બાબતમાં કરો છો તોના જેવું છે, જ્યારે તમે તમારા હાથમાં જે કંઈ આવે તે એકી સાથે ગળી જમો છો ત્યારે એનાથી તમને અપણો થાય છે, એનાથી તમને ઝૃંઘામણ થાય છે, તમારાથી એ સહન થઈ શકતું નથી. એટલે તમારે જો ત્વરિત રીતે પ્રગતિ કરવી હોય છે, તમારે ઉત્તાપણ કરવી હોય છે તો તમે એક પ્રકારનું આહવાન મોક્ષબા છો અને પરિણામે તમારી તરફ પુષ્ટ પ્રમાણમાં શક્તિઓ એંચી લાવો છો. એ શક્તિઓ, જો તમે આ રીતનું જેરદાર આહવાન ન કર્યું હોત તો આટલી બધી જલદી આવત નહિ.

આમ બનવા માટે તમારામાં જરાક સરખી સંતાઈ રહેલી મહત્વાકંદ્શા પૂરતી થઈ રહે છે...કેટલાક બોકો એવા હોય છે જેઓ યોગસાધના, યોગ કરવાને ખાતર નહિ પણ અમુક રીતનું પરિણામ પ્રાપ્ત કરવા ખાતર, અમુક શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે, અમુક અમુક વસ્તુઓ જાણવા માટે ફરતા હોય છે.

ભાગક : પરંતુ આને અર્થ એ થાય કે તેમનામાં અંતરની સરવાઈ નથી ? તો પછી ભગવાન તેમને પ્રત્યુત્તર વાળે છે એ કેમ બને છે ?

શ્રી માતાજી : તમે એમ માનતા લાગો છો કે ભગવાનમાં માણસના જેવી શ્વદ્ર સારાસારની વૃત્તિઓ હોય છે ! તમારે ભગવાનમાં માનવીના જેવી વૃત્તિઓનું આરોપણ ન કરવું જોઈએ.

જે તમે સાચાદિલ નથી હોતા તો બને છે એવું કે તમારી ચેતના ઉપર એક પ્રકારનો પડ્દો આવી જાય છે. દા. ત. કોઈ માણસ જુદું બોલતો હોય છે; તો એની ચેતના આચાદિત થઈ જાય છે અને થોડા જ વખતમાં એ સત્ય અને અસત્ય વચ્ચેનો સેટ પારખી શકતો નથી. જો કોઈ માણસ દુષ્ટ વૃત્તિઓવાળો હોય છે તો એ પોતાની અભીષ્ટા ગુમાવી બેસે છે, સિદ્ધ પ્રાપ્ત કરવાની તેની લાયકાત ગુમાવી બેસે છે, અને વસ્તુઓને સમજવાની, અનુભવવાની અને પ્રાપ્ત કરવાની સર્વ શક્યતાઓ ગુમાવી બેસે છે. આ વસ્તુ એને ચિન્હા કરવા માટે બને છે.

તમે પોતે જ તમારી અને પ્રભુની વર્ચે આવરણો અને અવરેણો ખડા

કરો છો. એ રીતે તમે જ તમારી જતને શિક્ષા કરો છો. પ્રભુ પોતાની જતને પાછી બેંચી લેતા નથી; તમે જતે જ તમારી જતને તેમનો સ્વીકાર કરવાને અથકત બનાવી મુકો છો. ભગવાન તમે કહો છો તે રીતે બદલો આપતા કે શિક્ષા કરતા નથી, એ વસ્તુ બેશમાત્ર પણ એ રીતે બનતી નથી.

જ્યારે તમે અંતરની સચ્ચાઈ વિનાના હો છો, જ્યારે તમે દુષ્ટ ભાવનાનું સેવન કરતા હો છો, જ્યારે તમે આત્મદ્રોહ કરો છો, ત્યારે તરત જ તમે તમારી જતને સાજ કરો છો. જે બોકેમાં સાચચિદનો અભાવ હોય છે એ બોકો એમનામાં જે થોડી સરખી સલાનતા હોય છે. અને જેના વડે પોતે દુષ્ટ વૃત્તિવાળા છે તેવું જાણી શકે તેમ હોય છે તે સલાનતા પણ ગુમાવી બેસે છે, તેઓ અચેતન હોય તેવા જની જય છે. છવટે એમનો અંત કોઈ પણ પ્રકારનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા વિના આવે છે.

ધારણક : આપ જેને ‘બહિરૂખ સત્તુ-તમામાં સમતાનો આધાર’ કહો છો, (માતાજીની વાણી-વાર્તાલાપ-૨) તે શું વસ્તુ છે?

શ્રી માતાજી : તમારી તબિયત સ્વસ્થ હોય, તમારો દેહ સુદૃઢ હોય, સુસ્વસ્થ હોય; જ્યારે તમારું નાડીનાંત્ર જરા અમદ્યી વસ્તુથી ભડકી જિંદે એવી કોઈ નાની છોકરી જેવું ન હોય જ્યારે તમને સારી નિદ્રા આવતી હોય, ખોરાક સારે રીતે લઈ શકતો હોય...જ્યારે તમે નદત શાંત, સમતુલ્યિત, ખૂબ અવિચલ અવસ્થામાં હો ત્યારે તમારા પાયા સુદૃઢ હોય છે અને તમે શક્તિઓને મોટા ઘ્રમાણમાં ગ્રહણ કરી શકો છો.

જે તમારામાંથી કોઈએ આધારાત્મિક શક્તિઓ જીલી હો, ડા. ટ. પ્રભુની શક્તિ, આનંદની શક્તિઓ જીલી હો, તો એને અનુભવ થયો હો કે જો તેનું સ્વાસ્થ્ય સરસ નથી હોનું તો તે પેલી શક્તિઓને પોતાની અંદર સમાવી શકતો નથી, ટકાવી રાખી શકતો નથી. એ રૂદ્ધન અને વિલાપ કરવા લાગે છે, અને પોતાની અંદર જે વસ્તુ જીલાઈ હોય છે તેને ખર્ચી નાખવા માટે ચંચળ થઈ જિંદે છે. એનાથી હસી પડાય છે, બોલ બોલ કર્યે જવાય છે, આમ તેમ અંગભંગ થઈ જાય છે; અને જો એ એમ ન કરે તો એ પેલી શક્તિઓને ટકાવી રાખી શકતો નથી, એનો દમ ધૂંટાવા લાગે છે. અને હસીને. રડીને, આમ તેમ ભટકીને એ, પોતે જે શક્તિઓ જીલી હોય છે તેને વેહજી મારે છે.

સારી રીતે સમતુલ્યિત રહેવા માટે; પોતે જે વસ્તુ ગ્રહણ કરી હોય તેને આત્મસાત્ત્ર કરવા માટે, તમારે ખૂબ શાંત, ખૂબ સ્થિર બની રહેનું જોઈએ; તમારો આધાર સુદૃઢ જોઈએ, તમારું સ્વસ્થ સરસ હોનું જોઈએ; તમારો પાયો ખૂબ સધન હોવો જોઈએ. આ વસ્તુ ખૂબ અગત્યની છે.

ધારણક : આત્માની સમદ્રષ્ટ અને બાધ્ય સમતા વચ્ચે શો તફાવત હો?

શ્રી ભાતાજી : આત્માની સમદ્રષ્ટ એ એક અંતઃકરણને બગતી વસ્તુ હોય છે. એ એક એવી શક્તિ છે જેને બઈને તમારે માટે સારું કે ખોટું જે કાંઈ બને તે સહન કરવાની શક્તિ તમારામાં રહેલી હોય છે, અને એનેલ ઈને તમે કદી પણ ઊદ્ઘ્રિન, નિરાશ, દુઃસાહસી કે આકુળ વ્યાકુળ થયેલા હોતા નથી. વસ્તુ ગમે તે શીતની બને તો પણ, તમે ધીર-ગંભીર, પ્રશાંત બની રહો છો.

બીજી વસ્તુ, એ શરીરની સમતુલ્યા છે. એમાં અંતઃકરણને બગતી કોઈ વસ્તુ નથી હોતી, એ એક ભૌતિક વસ્તુ હોય છે; એમાં તમે શારીરિક રીતે સમતુલ્યિત અવસ્થામાં રહો છો અને કશાથી તમને સંતાપ થતો નથી.

જો તમારે સાધનાના માર્ગો આગળ વધવું હોય તો આ બંને વસ્તુઓની એક સરખા પ્રમાણમાં જરૂર પડે છે. દા.ત. માનસિક સમતુલ્યા તમે પણ જો પ્રાપ્ત કરો હોય તો અનેક પ્રકારના વિચારો, ખૂબ વિસ્તારી વિચારો જો તમારા તરફ બધી બાજુઓથી આવતા હોય તો પણ તમને કોઈ જતનો પરિતાપ થતો નથી. તમે એ સર્વ ઉપર નજર નાખો છો અને તેમને તેમના યોગ્ય સ્થાને જોડવી દો છો. આ વસ્તુને માનસિક સમતુલ્યા કહેવામાં આવે છે.

૨૨ અપ્રિલ ૧૯૫૩

(આ નીચે આપેલો પાઠ, મૂળમાં નિદ્રા અને સ્વર્ગ વિષયમાં આપેલા એક લાંબા વાતલાખનો, અપૂર્ણ સ્વરૂપમાં રેકર્ડ કરાયેલો ભાગ છે).

બાળક : જ્યારે આપણે નિદ્રાધીન હોઈએ, ત્યારે જે દ્રશ્યો દેખાતાં હોય, તેમનો પ્રકારભેદ કષી રીતે પારખી શકીએ?

શ્રી માતાજી : એમની મૂળના જેવી છાપ બિલકુલ અવશિષ્ટ રહેતી નથી.

આ વસ્તુએને સારી રીતે જાણી શકવા માટે તમારે યોગ્ય પ્રકારની કેળવણી જેવી જેવી જોઈએ, પોતાના સચેતન સ્વરૂપનો વિકાસ સિદ્ધ કરવો જોઈએ. પરંતુ આમાં અનેક જતની, વિવિધ પ્રકારની વસ્તુઓ હોય છે, સિનેમાના જેવી મનોમય અને પ્રાણમય છબીઓ હોય છે, વળી જે તમે જો સ્વરૂપની બહાર નીકળીને મનોમય અને પ્રાણમય પ્રદેશોમાં ગયા હો છો તો ત્યાંના દ્રશ્યો દેખાયેલાં હોય છે; આમાં મોટો તફાવત એ હોય છે કે આ બધાં દ્રશ્યો તમારી ઉપર લાદવામાં આવેલાં હોય છે, જે તમે એમને વશ થઈ જાઓ.....*વળી એવાં કેટલાંક અસંબધ સ્વર્પનો પણ હોય છે જેમાં કાંઈ રસ હેવા જેવું હોતું નથી. કારણ કે તમારું મગજ એક રેકિંગ કરી બેનાર યંત્ર જેવું હોય છે; કોઈ એક વસ્તુ આવે છે અને સેંકડો કોષો ઉપર તાલ હોકે છે, અને એ દરેક વસ્તુનો એક નાનકડો પણ અલગ અલગ સૂર પેદા થાય છે. વસ્તુઓ આવીને તમારા મગજની ગડીઓ ઉપર આ વાત કરે છે અને એમાંથી પછી કોઈ યાદગીરી, કોઈ અનુભવની છાપ, અનોક પ્રકારની નાની નાની યાદગીરીઓ—એવું બધું પ્રગટ થાય છે,—એ સર્વનો આધાર તમે કથી અવસ્થામાં છો તેના ઉપર રહે છે. પરંતુ એનો અંકુશ તમારા હાથમાં હોય છે જે વિચારો આવે છે તે અમુક પ્રકારની તર્કશૈણી પ્રમાણે એક પછી એક આવ્યે જાય છે; એક એવી પણ કણ હોય છે જેને લઈને, કોઈ પ્રકારનો ચેપ (કે સંસ્પર્શ) લાગવાને કારણે તમારી અંદરની સમૃતિઓને ગતિમાન કરે છે, અને એ પ્રકારના સંસ્પર્શને કારણે થતી ગતિમાં પણ એક પ્રકારની તર્ક બધયતા (જેને તમે તર્કશાસ્ત કરો છો તેના પ્રમાણેની) હોય છે. પરંતુ જ્યારે તમે ઉંઘી જાઓ છો ત્યારે, સામાન્ય રીતે, એ પ્રકારની શક્તિ પણ ઉંઘી જાય છે, અને ત્યારે પછી મગજના કોણાણુઓને પોતે જે કાંઈ કરવું હોય તેની દ્રુટ મળી જાય છે અને ત્યારે પછી જે વસ્તુઓ પ્રગટ થાય છે તેમાં કોઈ પ્રકારની સંબંધતા—જેમ વિજળીના તારોમાં અમુક પ્રકારનું જોડાણ હોય છે તેના જેવી સંબંધતા—કિયાશીલ રહેતી નથી. વસ્તુઓ ખોટી

દિશામાંથી આવે છે અથવા એમના આગમનની કોઈ નિશ્ચિત દિશા જ હોતી નથી. એટલે પછી, એમાંથી કોઈ અર્થ બેસાડવા માટે તમારે પ્રયત્ન ન કરવો. કારણ કે એમાં તો એક પ્રકારનો ચેપ લાગેલો હોય છે; એક અમુક વસ્તુમાં સ્પાદન શરૂ થયું એટલે ચેલી બીજી વસ્તુમાં પણ એ ચાલુ થયું, એક આંદોલને બીજા આંદોલનને જન્મ આપ્યો. આમાં તમારું તર્કશાલ જરા પણ કામ આપે તેમ નથી. અને એ રીતે તમને અકલ્ય પ્રકારનાં, ઢંગધડા વિનાનાં સ્વર્પનો પણ આવે છે.

પોતાના મનને એક નિશ્ચલ અવસ્થામાં મૂડવું, એ એક ધણું અધ્યાત્મકામ છે. મોટા ભાગના બોકો ઊંઘીને ઉઠે છે ત્યારે તેઓ સૂઈ ગયા હોય ત્યારે જેટલા થાકેલા હોય છે તેનાં કરતાં વધુ શામિત અવસ્થામાં જગે છે. તમારે તમારા મનને અચંચળ કરતાં, અને તદ્દન ખાલી કરી નાખતાં શીખી વેવું જોઈએ. જો એમ કરી શક્યો તો જાારે તમે જગ્રત થશો ત્યારે સંપૂર્ણપણે તાજગી અનુભવશો. તમે જથ્યારે સૂઈ જાઓ ત્યારે તમારે તમારા મનને એક શુદ્ધ શુદ્ધ નીરવતામાં સરી જવા દેવું જોઈએ. એમ કરી શક્યો તો તમને ધણાં ઓછાં સ્વર્પનો આવશે.

ઓપ્રિલ ૨૩, ૧૯૫૩

ભાગક : માતાજી, આપ કહેતાં હતાં કે વ્યક્તિ પોતાની સચેતન સંકલ્પ-શક્તિનો પ્રયોગ કરીને પોતાને આવતાં સ્વખનોનો માર્ગ બદલી શકે છે?

શ્રી માતાજી : જરૂર મેં તમને આવું એક વાર કહેલું. ધારો કે તમને એક સ્વઘન આવી રહ્યું છે અને એમાં એવી કોઈ વસ્તુ બને છે જે તમને સુઅધાર્યી લાગતી નથી (દા. ત. કોઈફૂલુમ પાડીને કહે છે કે એ તમને મારી નાખવા મળ્ણે છે), ત્યારે તમે કહો : ‘આમ નહિ ચાલે, મને મારું સ્વઘન એ પ્રકારનું હોય તેવી ઈચ્છા નથી.’ અને પછી તમે એ સ્વઘનમાં બનતી કિયા અથવા તેનો અંત બદલી કાઢી શકો છો. તમે સંકલ્પપૂર્વક તમારા સ્વઘનનું અન્યોજન કરી શકો છો. તમે તમારું સ્વઘન ગોઠવી કાઢી શકો છો. પરંતુ તમે એમ કરી શકો તે માટે તમારે એ વસ્તુ વિષે સભાન હોવું જોઈએ કે તમે સ્વઘનનવસ્થામાં છો અને તમારી સમક્ષ જે બની રહ્યું છે તે એક સ્વઘન છે.

ભાગક : પરંતુ આવતાં સ્વઘનની કોઈ ખાસ અગન્ય હોય નહિ.

શ્રી માતાજી : હા, તેમને અગન્યતા હોય છે, અને જે કાઈ બની રહ્યું હોય તે વિષે તમારે સભાન રહેવું જોઈએ. ધારો કે તમે કોઈ પ્રાણીમય જગતમાં ફરવા નીકળ્યા છો; અને ત્યાં તમને એવાં સંચોનો ભેટો થાય છે કે જેઓ તમારા ઉપર હુમલો કરે (સામાન્ય રીતે આવું જ બને છે), ત્યારે જે તમે જાણતા હો કે એ એક સ્વઘન છે, તો તમે તમારી પ્રાણીમય શક્તિનોને સારી રીતે એકઠી કરીને એ ચંચો ઉપર વિજય મેળવી શકો છો. એ એક સન્ય હકીકત છે; તમે અમૃક પ્રકારનું વલણ અભયાર કરીને, અમૃક પ્રકારનો શબ્દ વાપરીને, અમૃક પ્રકારનું સ્વરૂપ ધારણ કરીને એવી વસ્તુઓ કરી શકો છો કે જે, તમે જે કેવળ અભાન રીતની સ્વઘનનવસ્થામાં હો તો કરી શકતા નથી.

ભાગક : એ સ્વઘનમાં આપણું કોઈ મારી નાખે તો એ કાઈ મહત્વની વસ્તુ નથી હોતી, કારણ કે આપણે તો સ્વઘન જ હોય છે!

શ્રી માતાજી : માફ કરજો, વસ્તુસ્થિતિ એમ નથી. સામાન્ય રીતે તો બને છે એવું કે એવું સ્વઘન આવ્યા પછી બીજે દિવસે કે થોડા સમમ પછી તમે બિમાર પડો છો. એ સ્વઘન એક ચેતવણી ડ્રેપ હોય છે. હું એક એવા માણસના પરિયમાં હતી જેને એકવાર એવું સ્વઘન આવેલું કે તેની આંખ ઉપર હુમલો કરવામાં આવ્યો છે અને બન્યું પણ એવું કે ખરેખર તેણે થોડાક દિવસો પછી આંખ ગુમાવી. મને પણ એવો અનુભવ થયેલો. મને એવું સ્વઘન આવેલું , કે મારા ચહેરા ઉપર કોઈએ પ્રલાય કર્યા છે. અને પછી જ્યારે સવારે હું જગી ત્યારે મારા કપાળ ઉપર અને ગાલ ઉપર લાલ લાલ સોળ પડેલા હતા...જે કોઈ

વ્યક્તિને પ્રાણમય જગતમાં ઘા પડે છે તો એનું પરિણામ ભૌતિક રીતે શરીર ઉપર પણ દેખા દે છે.

ભાગિક : પણ એમ કયો રીતે બની શકે? એ બે ભૂમિકાઓ વચ્ચે સંબંધ સાંધનાર કોઈ વસ્તુ હોવી જોઈએ ને?

શ્રી માતાજી : મારા પર પ્રહાર થયેલો તે પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપર થયેલો એવી વસ્તુ અંદરથી આવતી હોય છે. બહારથી કોઈ વસ્તુ કે વ્યક્તિને સ્પર્શ સરખો કરેલો નહિ. એ વસ્તુ લીનરમાં બનેલી. જે પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપર તમારા ઉપર પ્રહાર થાય છે તો એને પરિણામે શરીરને સહન કરવાનું આવે છે. આપણુંને આવતી માંદગીઓ પૈકી લગભગ અહંકી માંદગીઓ આ પ્રકારના પ્રહારોને કારણે આવતી હોય છે એને આ વસ્તુ આગામે ધારીએ છીએ તેથી વધુ વખત બનતી હોય છે. માત્ર વાત એમ છે કે બોડી તેમના પ્રાણ વિષે સભાન નથી હોતા; એને તેઓ સચેતન નથી હોતા એટલે તેમને ખબર પણ નથી પડતી કે તેમની માંદગીઓમાંથી પચાસ ટકા જેટલી માંદગીઓ તો પ્રાણમય જગતમાં બનતી ઘટનાઓ : ધક્કા, અકસ્માત, યુલ્લ, દુષ્ટ સંકલ્પ... વગેરેને કારણે ઉત્પન્ન થાય છે. બાધ્ય રીતે એનું વસ્તુ કે રોગનું રૂપ ધારણ કરે છે. જે તમને ખબર હોય કે પ્રાણમય જગતમાં બનતી એ ઘટનાઓ ભૌતિક જગત ઉપર કયે રીતે પ્રતિક્ષિયા કરે છે, તો તમે તેના મૂળ પાસે જરૂર પહોંચશો અને તમારા વ્યાધિને થોડાક જ કલાકોમાં દૂર કરી શકશો.

ભાગિક : એનું કેમ બને છે કે સ્વખનમાં દેખાતાં પ્રતીકો, વ્યક્તિની પશ્ચાદ ભૂમિકામાંની પરંપરાઓ, જાતિઓ અને ધર્મો પ્રમાણે જુદાં જુદાં સ્વરૂપો ધારણ કરે છે?

શ્રી માતાજી : એનું કારણ એ છે કે એ સ્વખનને એક મનોમય રૂપ આપાવામાં આવેલું હોય છે. જે તમને એમ શીખવવામાં આવેલું હોય કે અમૃક અમૃક રૂપ, પુરાણ કથાઓની અમૃક અમૃક વ્યક્તિનું પ્રતીક છે તો તમે કહેશો કે : ‘આ વસ્તુ યેલી છે.’ તમારા મગજનમાં અમૃક પ્રકારના વિચારો અને અમૃક પ્રકારનાં રૂપો વચ્ચે અમૃક પ્રકારનો સંબંધ જોડાયેલા હોય છે એને એ વસ્તુ સ્વખનમાં પણ પ્રગટ થવી ચાલુ રહે છે. જ્યારે તમે તમારા સ્વખનનો અર્થ તારવો છો ત્યારે તમે એનો ઝુલાસો, તમે જે વસ્તુ શીખેલા હો છો અથવા જે વસ્તુ તમને ભણાવવામાં આવી હોય છે તે પ્રમાણે આપો છો અને આ રીતે તમારી મનોમય છાપના આધારે તમારા સ્વખનનો અર્થ સમજો છો. આ સિવાય, આ વસ્તુ મેં જરા વધુ વિસ્તારપૂર્વક જીન ઓફ આર્કનાં સૂક્ષ્મદર્શનિ વિષે વાત કરતાં સમજાવેલી હોય છે (શ્રી માતાજી તેમનું પુસ્તક હાથમાં બે છે અને વાચન કરે છે):

જે સ્વરૂપો જેન ઓફ આકંને સતત દર્શન આપતાં હતાં તથા તેની સાથે વાર્તાવાપ કરતાં હતાં તે જ સ્વરૂપો જે કોઈ લિદુને દેખાત તો તેનું સ્વરૂપ તદ્દન જુદું હોત. કારણ કે માણસ જ્યારે કોઈપણ સ્વરૂપનું દર્શન કરે છે ત્યારે પોતાના જ મનનાં રૂપોને પ્રક્રિયા કરે છે...લિદુસતાનમાં તમે જેને 'પરાશક્તિ' 'મહાશક્તિ,' 'દિવ્યમાતા,' કહો છા રોમન ડેયોલિંગ્ઝ તેને 'કુમારિકા મેરી' જાપાનીજ બોકો તેને 'કવાનેન'—'દ્યાની દેવી' કહે છે. અને બીજા બોકો કદાચ બીજા' નામ પણ આપે. તે શક્તિ એક જ છે. પરંતુ જુદા જુદા ધર્મોમાં તેનું જે વર્ણન કરવામાં આવે છે તે જુદું જુદું હોય છે.'

(માતાજીની વાણી, વાર્તાવાપ-૩)

શ્રી ભાતાજી: એટબે હવે શું? આજે તમે કંઈ તમારું વાચણપણું જતાવતા નથી! થઈ રહ્યું?

ધાળક: આપ કહો છા (માતાજીની વાણી, વાર્તાવાપ ત્રીજામા) કે દરેક વ્યક્તિને પોતાની વિશિષ્ટ રીતની આગવી સ્વરૂપ—કદ્વણનાઓની દુનિયા હોય છે?

શ્રી ભાતાજી: એમાં દરેક વ્યક્તિને વસ્તુઓ વ્યક્ત કરવાની, વિચારવાની, બોલવાની, અનુભવવાની અને સમજવાની પોતાની આગવી રીત હોય છે. આમ અનેક પ્રકારે બની રહેવાની રીતોના સમૂહમાંથી વ્યક્તિનું ઘડતર થયેલું હોય છે. માટે જ, દરેક વ્યક્તિ પોતાની પ્રકૃતિ અનુસાર જ વસ્તુઓને સમજ શકે છે. જ્યાં લગી તમે તમારી પ્રકૃતિમાં જ પુરાઈ રહેલા હો છો ત્યાં સુધી તમે તમારી ચેતનામાં જેટલી વસ્તુઓ હોય છે તેટલીને જ સમજ શકો છો. તમારી દુનિયા તમારી ચેતનામાં જે કાઈ હોય છે તેટલામાં જ સીમિત થઈ રહેલી હોય છે. જે તમારી ચેતના અત્યંત મર્યાદિત હોય છે તો નમે ધણી બોડી વસ્તુઓ સમજ શકો છો. જે તમારી ચેતના ખૂબ વિસ્તૃત, વિશ્વવ્યાપી હોય છે તો જ તમે જગતને સમજ શકો છો. જે તમારી ચેતના તમારા લધુ અહંકાર પૂરતી જ મર્યાદિત હોય તો બીજ સર્વ વસ્તુઓ તમારી પાસેથી સરી જણો...કેટલાક બોકોનાં મગજ અને ચેતના એક સોાપારીથી પણ નાનાં હોય છે. તમે જણા છો કે સોાપારી અને મગજમાં અમુક સરખાપણું રહેલું છે: તો, એવા બોકો વસ્તુઓ પ્રત્યે દ્રષ્ટ નાખે છે છતાં કાઈ સમજ શકતા નથી. એમની ઈન્દ્રિયો સાથે સીધો સંબંધ ધરાવતી હોય એટલી વસ્તુઓ જ એ બોકો સમજ શકે છે. એમને માટે, પોતે જે વસ્તુઓનો સ્વાદ હેતા હોય છે, જે વસ્તુઓ તેઓ સાંભળતા હોય છે, જે વસ્તુઓનો તેઓ સર્વરી કરતા હોય છે, તેટલી વસ્તુઓ જ તેમને માટે સત્ય ધરાવતી હોય છે, બીજી કોઈ વસ્તુનું અસ્તિત્વ તેમને માટે હોતું નથી, અને એવા બોકો; આપણે આપણી વાતો, કેવળ કદ્વણનાઓને આધારે કરીએ છીએ, તેવા આખેપ આપણા ઉપર મૂકે છે એ બોકો એમ કહે

છે કે જે કોઈ વસ્તુને હું સ્પર્શ કરી શકતો નથી તે અસ્તિત્વ જ ધરાવતી નથી ત્યારે આપણા માટે તેમને એટલો જ ઉત્તર આપવાનો રહે છે કે, એ વસ્તુ તમારે માટે અસ્તિત્વ નહિ ધરાવતી હોય પરંતુ બીજાઓ માટે પણ એ અસ્તિત્વ ન ધરાવતી હોય તેવું બનવાનું કોઈ કારણ નથી. આવા લોકો સાથે તમારે જ્ક ન કરવી, તમારે એ ન ભૂલું જોઈએ કે તેમનામાં જેટલા વધુ પ્રમાણમાં વધુતા હોય તેટલા જ વધુ પ્રમાણમાં તેઓ ધૃષ્ટ થઈને તેઓ પોતાની વાત ઉપર; ભાર મૂક્શો.

વ્યક્તિત્વની અચેતના તેના આત્મવિશ્વાસ સાથે સમપ્રમાણમાં હોય છે વ્યક્તિ જેટલી વધુ અચેતન, તેટલા પ્રમાણમાં પોતાને વિષે વધુ નિઃશંક હોય છે. માણસ જેટલો વધુ મૂર્ખ નેટલો જ વધુ મિથ્યાભિમાની હોય છે. તમારી મૂર્ખતા તમારા મિથ્યાભિમાન સાથે સમ પ્રમાણમાં હોય છે. વસ્તુએ નિષે તમે જેટલું વધુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો...હકીકતમાં, એવો સમય પણ આવે છે, જ્યારે તમને પૂરેપૂરી ખાત્રી થાય છે કે તમે કાંઈ જ જાણતા નથી. આ જગતમાં એવી કોઈ જ્ઞાન નથી હોતી, જ્યારે તમારી પાસે કોઈ નવી જ વસ્તુ રજૂ ન થતી હોય, કારણ કે આખું વિશ્વ નિરંતર વિકાસ કરી રહ્યું છે. જે તમે સભાન હો છો તો હમેશાં તમને કાંઈક નવું શીખવાનું મળે છે. પરંતુ એ બાબતમાં તમે ક્રમે ક્રમે સભાન થાઓ છો. તમારો આત્મવિશ્વાસ એ તમારા અજ્ઞાન અને મૂર્ખતા સાથે સમ પ્રમાણમાં રહેલો હોય છે.

ધાર્થક : ત્યારે તો ભૌતિક વિજ્ઞાનશાસ્ત્રાભોની ચેતના ખૂબ શુદ્ધ રહેતી હોય ?

આ ભાતાળ : એવું શા માટે ? બધા વૈજ્ઞાનિકો એવા નથી હોતા. જે તમે કોઈ એવા સાચા વૈજ્ઞાનિકને મળો કે જેણે ખૂબ કામ કર્યું હોય તો તે તમને કહેશે કે: ‘અમે કાંઈ જાણતા નથી. અને અમે જે આજે જાણીએ છીએ તે અમે આવતી કાલે જાણીશું તેના આગળ કર્દી હિસાબમાં ગણ્ય તેવું નથી. આ વર્ણ જેની શોધ કરવામાં આવી છે તેને ટ્યુ જાય તેવી શોધ આવતા વર્ણ કરવામાં આવશે.’ જે સાચા અર્થમાં મહા પંડિત હોય છે તે જાણતા હોય છે કે પોતે જે જાણે છે તેના કરતાં અનેક ઘણા વધુ પ્રમાણમાં જાણવાનું બાકી રહી જાય છે. અને આ વસ્તુ માનવજતિની સર્વે પ્રવૃત્તિઓને લાગુ પડે છે. હું એવા કોઈ સાચા પંડિતને મળી નથી જેનામાં મિથ્યાભિમાન હોય. મને એવી કોઈ જાણનાપાત્ર વ્યક્તિ મળી નથી જેણે એમ કહ્યું હોય કે ‘હું સર્વ કાંઈ જાણું છું.’

જે કોઈ લોકોને હું મળી છું તે બધાએ મારા આગળ સ્પષ્ટ કરેલું કે ‘આખરે, હું કાંઈ જાણતો નથી.’ પોતે જે કાંઈ કર્યું હોય, પોતે જે કાંઈ

પરિણામો પ્રાપ્ત કર્યાં હોય, તે સર્વ વિષે કલા પછી તેમો ધીરેથી કહે છે ‘એકંદરે જોતાં હું કાંઈ જાણતો નથી.’

ભાગક : કેટલાક બોકો પોતે નમ્ર છે એમ બતાવવા માટે એમ કહેતા હોય છે કે તેમો કોઈ વિસાતમાં નથી, પરંતુ હકીકતમાં તેમો પોતે તેમ માનતા નથી હોતા.

શ્રી ભાતાળ : અંતરની સર્વાઈ વિનાના એવા દંભી બોકો આખી દુનિયામાં રહેલા છે. એ બોકો જે પ્રમાણે વર્તતા હોય છે તેથા એમને જ નુકસાન થાય છે. એ બોકો પોતાને માટે સર્વ પ્રકારની પ્રગતિનાં દ્વાર બંધ કરી દે છે, એટલું જ.

ભાગક : ત્યારે અમે બોકો જે આ વગેરીમાં ભાગ લઈએ છીએ તેમને માટે પણ અભ્યાસ કરવો એ ભયાવહ છે એમ કહી શકાય?

શ્રી ભાતાળ : ના, વસ્તુસ્થિત એથી તદ્દન ઉલ્ટી છે. કારણ કે તમે શરૂઆત જ સારી રીતે અભ્યાસ કરવાથી કરો તો તમારી ચેતના જગત થાય છે, અને તમારામાં ક્યો વસ્તુ ખૂટે છે તે તમે સહેલાઈથી શોધી કાઢી શકો છો. આ વસ્તુ મને એક બાઈની યાદ આપે છે, જેણે થોડી સચેતન બન્યા પછી મને કલ્યાં કે ‘તમારું’ કથન સાંભળતાં પહેલાં મને બોકો ઉપર વિશ્વાસ હતો, દરેક વ્યક્તિ ખૂબ સારી લાગતી હતી, અને હું સુખી હતી અને હવે જ્યારે મં વસ્તુઓને સ્પષ્ટપણે જોઈ શકવાની અને સચેતન બનવાની શરૂઆત કરી છે ત્યારે હું સારી બધી સાસ્થના ગુમાવી બેકી છું! સચેતન બનલું એ ખરેખર એક લંઘંકર વસ્તુ છે !’

ત્યારે પછી શું કર્યું? કરવાતું એટલું જ કે વધુ પ્રમાણમાં સચેતન બનલું. અધરું શિક્ષણ એ ધાર્યી ખરાબ વસ્તુ છે. તમારે હજુ પણ વધારે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જેથી તમે એક એવા બિંદુને જઈ પહોંચ્યો જયાંથી તમને જાણાઈ આવે કે તમે કાંઈ જ જાણતા નથી...એક વખત મેં એક નવાસવા આવેલા માણસ વિષે વાત કરી હતી, જે માણસ પોતે પ્રાપ્ત કરેલું સર્વ જ્ઞાન બીજાઓને આપી દેવા માગતો હતો—પણ એક દિવસ એવો આપો જ્યારે એણે એયું કે બીજાઓને આપવા જેણું કોઈ ખાસ જ્ઞાન તેની પાસે હતું જ નહિ. મોટા ભાગે બધા ધર્મપથીનાં શિક્ષણ આ રીતે રચાયેલાં હોય છે. એમાં જ્ઞાન તો ચૃપટી સરખું હોય છે પણ એને ચોક્કસ અને વ્યવસ્થિત રીતે સૂત્રબદ્ધ કરેલું હોય છે (અને એની લખાવટ ખૂબ સરસ શીતની હોય છે), એ વસ્તુ એમના મગજમાં નિશ્ચિત આકાર ગ્રહણ કરે છે અને કહે છે: ‘સત્ય આ છે.’ એ સત્યને પામવું હોય તો ફક્ત તમારે એ પુસ્તકમાં શું લખેલું છે તે વાંચવું જોઈએ. કેટલું સગવડલયું! દરેક ધર્મમાં એક ધર્મગ્રંથ હોય છે—પછી એ જિન્દગી ધર્મનું

પ્રક્રિયાતારીવાળું પુસ્તક હોય, હિંદુઓનું શાસ્ત્ર હોય, કે કુરાન હોય, એ સર્વ ગ્રંથો પવિત્ર હોય છે અને તમે એમને કંઈસથ કરી લો છો. તમને કહેવામાં આવે છે કે એ જ સત્ય છે અને તમને પણ ખાતરી હોય છે કે એ જ સત્ય છે એટલે તમે પછી સુખપૂર્વક એ અવસ્થામાં રહો છો. એ ખૂબ સગવડભર્યું હોય છે કારણું કે ત્યારાપછી તમારે જ્ઞાન મેળવવાને માટે કોઈ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર પડતી નથી. તમારી જેમ જે લોકો એ વસ્તુ જાણતા નથી હોતા, તેઓ અજ્ઞાનમાં છે એમ તમે માનો છો અને તમને કેટલીકવાર તમે એવા જે લોકો ‘સત્ય’ની બહાર હોય છે, તેમના ભલા માટે પ્રાર્થના પણ કરો છો! એમ બનવું એ સર્વ ધર્મપંચામાં સામાન્ય હડીકિત હોય છે. પરંતુ બધા ધર્મપંચામાં કેટલાક લોકો એવા પણ હોય છે જેઓ કાંઈક વધુ જ્ઞાન ધરાવતા હોય છે અને એ લોકો આવી વસ્તુઓમાં માનતા નથી હોતા. હું કોથેલિક પંથની એક વ્યક્તિને ખાસ કરીને મળેલી. એ એક મોટો માણસ હતો. હું જે જાણતી હતી તે વિષે મેં તેને કહ્યું અને પછી તેને પૂછ્યું, ‘તમે શા માટે આવી બધી પદ્ધતિઓ અખત્યાર કરો છો? શા માટે તમે અજ્ઞાનને નભાવી રાખો છો?’ એણે જવાબ આપો, ‘શાંતિથી રહેવા માટેની એ નીતિ છે. જો અમે આ રીતે ન વર્ત્સાએ તો લોકો અમને સાંભળે જ નહિ. ધર્મની આ ગુપ્ત વાત છે.’ એણે એમ પણ કહ્યું કે, ‘અમારા ધર્મમાં પણ બીજી પુરાતન શિક્ષાપ્રકલ્પાલીઓની માફક એવા લોકો છે જેમની પાસે સત્ય વસ્તુઓનું જ્ઞાન છે, એવા ‘પેટા વિભાગો’ પણ છે જેમાં પુરાતન કાળની પરંપરાગત વિદ્યા ભણાવવામાં આવે છે, પરંતુ એના વિષે વાત કરવાની મનાઈ છે. ધર્મની આ સર્વ છબીઓ એક એવી વસ્તુનાં પ્રતીકૃષ્ણ છે, જે લોકોને શીખવવામાં આવે કે તેથી તહેન જુદી છે. પરંતુ એ વસ્તુ વિષે બહાર શીખવવામાં આવતું નથી.’

(એ લોકોના મંત્ર્ય પ્રમાણે) તર્કશક્તિ આવી બાબતમાં ખૂબ ઉદાર અને સહાનુભૂતિદર્શક છે : ‘જે લોકોનાં મગજ સાંકડાં હોય છે—અને એવા ઘણા લોકો હોયનું છે—અને એવા લોકોને આપણે કોઈ બહુ ઉચ્ચ વસ્તુ, બહુ મોટી વસ્તુ વિષે વાત કરીએ તો એનાથી તેમને ત્રાસ થાય છે, એ વસ્તુ એમને અસ્વસ્થ કરી મૂકે છે અને એ લોકો હુંખી હુંખી થઈ જાય છે. એ લોકો મૂળ વાતને કદી સમજ શકે તેમ નથી હોતું તો પછી શા માટે તેમને નકારી ચિંતામાં નાખવા? સત્યશોધન કરવાની તેમનામાં લાયકાત જ નથી હોતી. એટલે જો તમે અમને એમ કહો કે ‘જે તમે વિદ્યાસ રાખશો તો તમે સ્વર્ગ જશો’ અને એનાથી એ લોકોને ખૂબ સંતોષ થાય છે.’ જોયું ને, આ બધું ખૂબ સગવડભર્યું હોય છે. એ કારણે જ એ ટકી રહે છે, નહિ તો હુનિયામાં કોઈ ધર્મપંથ ન હોત.

આ બધું હું કોઈ એક ધર્મ કરતાં બીજા ધર્મને વધુ ઉત્તેજન આપવા ખાતર નથી કહેતી. પરંતુ એમ ભાસે છે કે એ પ્રક્ષિયાઓ મૂળમાં તો કોઈ ઉદાતા દિલની પેદાશ હોય છે...નહિ તો પછી ટોઈ ધર્મનું અસ્તિત્વ જ ન હોત; એને બદલે સર્વ સ્થળે ગુરુઓ અને શિષ્યો, હોત, અને ઉત્તમ શિક્ષણ અને અસાધારણ અનુભૂતિ ધરાવતા બોકો હોત. પરંતુ બને છે એવું કે જેવો ગુરુ અહોથી વિદ્યાય બે છે કે તરત જ એણે જ જ્ઞાન આપ્યું હોય છે તે એક ધર્મપાઠનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. જરૂરિસલાક સિદ્ધાંતોની સ્થાપના કરવામાં આવે છે, ધાર્મિક નિયમો ઉત્પન્ન થાય છે અને તમે એ નિયમોનાં વીરણો નત મસ્તકે સ્વીકારવા સિવાય બીજું કાંઈ કરી શકતા નથી. પરંતુ, શરૂઆતમાં એમ નથી હોતું. તમને કહેવામાં આવે છે કે ‘આ વસ્તુ સાચી છે, પેલી વસ્તુ જ્ઞાટી છે, આપણા ગુરુએ કહ્યું છે કે...’ કેટલાક સમય પછી એ ગુરુ, ભગવાન બની જય છે અને તમને કહેવામાં આવે છે કે: ‘ભગવાને આમ કહ્યું છે.’

ધ્યાન રાખો કે, આ સર્વ હું તમને કહું છું, કારણ કે હું જાણું છું કે અહિ તમે બધા સર્વ ધર્માથી છૂટા છો. જો મારી સમક્ષ કોઈ એવી વ્યક્તિત આવે કે જે અમૃક ધર્મમાં માનતી હોય તો હું તેને કહેવાની કે: ‘ધાર્યું સરસ, તમારા ધર્મનું પાવન કરો, એમાં જ આગળ વધો.’ એ એક આનંદની વાત છે કે, તમારા બધાને માટે કોઈ ધર્મ નથી અને હું આશા રાખું છું કે અવિષ્યમાં પણ કોઈ ધર્મ તમે નહિ પાણો, કારણ કે જો આમ થાય તો તો પ્રગતિનાં સર્વ દ્વાર બંધ જ થઈ જાય.

મે ૬, ૧૯૫૩

(ક્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

‘આપણી પાર્થિવ ભૂમિકા ઉપર મળવાનું થાય તે પહેલાં એવા લોકો ધર્ણી વાર એ સૂક્ષ્મ ભૂમિકાઓ ઉપર મળે છે. તેઓ એ ભૂમિકાઓ ઉપર એકબીજાને મળે, એકબીજા સાથે બોલે, અને શારીરિક જીવનમાં જેવા સંબંધિયા બાધાય છે તેવા સંદર્ભાના સંબંધિયા બાધિ એ શક્ય છે. કેટલાક લોકો એવા સંબંધિને જાણે છે, કેટલાક જાણતા નથી. કેટલાક લોકો, ખરું જેતાં માનવોનો મોટા ભાગ, પોતાની આંતર સતતા વિષે તથા અંતરના સંબંધિયા વિષે અચેતન હોય છે, અને છતાં બાધ જગતમાં કોઈ અજાણ્યા માણસને જોઈને તેનું મુખ પોતાને ધાણું જ સુપરિચિત, ખરેખર જાણીનું હોય, એવું તે માણસને લાગી જાય છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાવાપ-૩)

આ વસ્તુ વ્યક્તિ તેના આંતર સ્વરૂપમાં કેટલા પ્રમાણમાં સચેતન છે એના ઉપર આધાર રાખે છે. મોટા ભાગના લોકો માટે એ સર્વ, મનોમય, પ્રાણમય અને ભૌતિક ભૂમિકાઓનો શંભુમેળો થયો હોય એવું હોય છે; એ લોકો જે વસ્તુ બની રહી હોય તેના વિષે લેશ પણ સભાન નથી હોતા. કેટલાક લોકો સચેતન હોય છે અને મોટા ભાગ તેમને જ્યારે આ પ્રકારનું કહેવામાં આવનું હોય છે ત્યારે તેમની લાગણી એવી હોય છે કે ‘પરંતુ હું તમને એ રીતની વ્યક્તિ તરીકે જ ઓળખતો હતો. હા, હું તમને પ્રથમથી જ ગાઠ સ્વરૂપે જાણતો હતો, અને મને એનું સંવેદન પણ છે, પણ એ સર્વ કાઈ ધાણું અસ્પષ્ટ છે.’ એવા ધણા ઓછા લોકો હોય છે જેઓ એમ કહેવા સમર્થ હોય કે: ‘જુઓ, હું તમને અમુક અમુક સંઝોગોમાં મળેલો.’ અને છતાં એમ બનેલું પણ હોય છે.

અને પછી પાછા કેટલાક લોકો એવા પણ હોય છે જેમની પાસે જરા જેટલું જ્ઞાન હોય છે, જેઓ ઓછાવતા અંશે રહસ્યવાદીઓ હોય છે અથવા જેઓ પુનર્જન્મ વિષે કેટલીક બાલિશ માન્યતાઓ ધરાવતા હોય છે. એ લોકો એમ માનતા હોય છે કે વ્યક્તિમાં એક નાનો સરઘો માણસ જેવો પુરુષ હોય છે અને એ આ દેહરૂપી વલ્લ ધારણ કરે છે અને આવારનવાર, એક પછી એક, એવાં દેહરૂપી વલ્લ બદલ્યે જાય છે... જેમ કોઈ ઢીંગલી ઓનાં કપડાં બદલાવતી

હોય તેવી રીતે. એ બોકો એમ જ માનતા હોય છે કે જેવી રીતે આપણે કપડાં બદલીએ છીએ એવી જ રીતે દેહ બદલીએ છીએ. એવા પણ કેટલાક બોકો છે જેમણે જવાબદારીપૂર્વક એવાં કથન કરતાં પુસ્તકો લખ્યાં છે જેમાં તેઓ વાંદરાનો દેહ ધરાવતા હતા ત્યારથી આજ સુધીના જન્મોની કથાઓનો સમાવેશ કરેલો છે! એ તરફની બાલિશ વસ્તુ છે. કારણ કે હજારે નવસો નવ્યાયું દાખલાઓમાં એવું બને છે કે, મરણ બાદ વ્યક્તિના કેન્દ્રસ્થાને રહેલું એક નાનકડું સરખું ચૈત્ય સ્વરૂપ જ ટકી રહે છે; વ્યક્તિનાના બીજા સર્વ ભાગો ઓગળી જાય છે, એમના ટુકડેટુકડા કાંઈ જાય છે અને એ ટુકડાઓ અંહીંતાં વેરાઈ જાય છે, વ્યક્તિના અસ્તિત્વ જેવું કાંઈ રહેતું નથી. ખરું જોઈએ તો ભૌતિક જીવનમાં, ભૌતિક વ્યક્તિત્વ જે કાંઈ કરે છે તેમાં, કેટલા પ્રસંગે ચૈત્ય સ્વરૂપ સચેતનપણે ભાગ બે છે?... હું, જેઓ યોગ કરતા હોય અને જેઓ કાંઈક અંશે શિસ્તબદ્ધ જીવન ગાળતા હોય તેવા બોકોની વાત કરતી નથી. હું તો એવા સામાન્ય બોકોની વાત કરું છું જેઓમાં કાંઈક અંશે અંહીંતાં ચૈતસિક શક્તિ હોય છે જેને લઈને તેમનું ચૈત્ય સ્વરૂપ તેમના જીવનમાં પ્રવેશી શકે છે અને તેને દોરવાણી આપી શકે છે— કેટલાક બોકો માટે, તેમના જીવનમાં ચૈત્ય સ્વરૂપના કાર્યના પ્રવેશ થયા વિના વર્ષોનાં વર્ષો વીતી જાય છે. અને એવા બોકો આવીને પછી પૂર્વજન્મમાં તેઓ ક્યા દેશમાં જન્મેલા, એમનાં મા-બાપ કેવાં હતાં, કેવા મજાનમાં તે રહેતાં હતાં, એની બાળુના દેવળનું છાપરું અને પાસેનું નંગલ કેવું હતું તેની અને તેમના જીવનની તરફની સામાન્ય વસ્તુઓની વાતો કરે છે! એ રીતની વાતોનો કાંઈ અર્થ નથી હોતો, કારણ કે પછીના જન્મમાં અગાઉની એ બધી વિગતો લૂંસાઈ ગઈ હોય છે, એમાંનું કાંઈ અસ્તિત્વમાં રહેલું હોતું નથી. તમને અગાઉના જન્મ વિષે આ જન્મમાં પણ સમરણ રહે એવી વસ્તુઓ તો એ હોય છે જ્યારે તમારા જીવનના કોઈ ખાસ પ્રસંગ, વિશિષ્ટ સંઝેગોમાં, કહો કે, ‘જીવંત’ ક્ષણામાં, અચાનક તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપે પોતાનો ભાગ ભજયો હોય, કંઠ તો એ વસ્તુ અંતરના કોઈ સાદને પરિણામે બની આવી હોય કે એમ થવાની અનિવાર્ય જરૂરિયાત ઊભી થઈ હોય—ત્યારે અચાનક ચૈત્ય સ્વરૂપ તમારા જીવનના પ્રસંગમાં પ્રવેશ કરે છે— અને એવા પ્રસંગ પછી તમારી ચૈતસિક સ્મૃતિમાં કોતરાઈ જાય છે, જ્યારે તમને ચૈતસિક સ્મૃતિ હોય છે ત્યારે એ સ્મૃતિ જીવનની અમૃક ક્ષણના અમૃક સંઝેગોની ભૂમિકા પૂરની જ હોય છે, ખાસ કરીને તે સમયની અંતરની ભાવના, તે ક્ષણ જે પ્રકારની ચેતના કિયાશીલ બની હોય તેટલી વસ્તુઓનું જ સમરણ રહે છે. અને પછી એ વસ્તુ, તેની સાથે જોડયેલી કેટલીક વસ્તુઓ સાથે લઈને તમારી ચેતનામાં સમાઈ જાય છે, એ વસ્તુ તે સમયે બોલવામાં આવેલો કોઈ શબ્દ હોય, તે સમયે સાંભળવામાં આવેલો કોઈ વાક્ય-નંદ હોય; પરંતુ એ સર્વમાં સૌથી

આગત્યની વસ્તુ તો તે સમયની તમારી ચેતનાની અવસ્થા હોય છે અને એ વસ્તુ તમારી ચેતનામાં સાણ્ટપણે કોતરાયેલી રહે છે. આવી વસ્તુઓ જો તમારા ચૈતસિક જીવનમાં સોચાન સરખી હોય છે, એ વસ્તુઓએ તમારી ચેતનામાં બીંડી છાપ પાડી હોય છે અને તમારી ચૈત્ય ચેતનાની રચનામાં ભાગ લીધિબો હોય છે. આવી જ્યારે તમે તમારી ભીતરમાં તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપને નિરંતર સતત, સાણ્ટપણે પાણ્ઠું શોધી કાઢતા રહો છો. ત્યારે તમને યાદ આવે છે તે ઉપર કહી તેવી વસ્તુઓ હોય છે. એવી વસ્તુઓ ઘણું યોડી હોઈ શકે, પરંતુ એ વસ્તુઓ જ વ્યક્તિના જીવનમાં પ્રકાશના ચમકારા સરખી હોય છે, અને એટલે તમે એમ નથી કહી શકતા કે ‘જ્યા જન્મમાં હું અમૃક અમૃક વ્યક્તિને મળેલા, મેં અગુક અમૃક વસ્તુઓ કરેલી, મને અમૃક અમૃક નામથી લોકો બોલાવતા હતા અને હું આમ અને આવી રીતે કાર્ય કરતો હતો.’ અથવા જો એમ સાચી રીતે બને તો એનો અર્થ એમ જ યાય કે એ જ્ઞાને (અને એવું ભાગ્યે જ બને છે) સંજોગેની ગોઠવણી એ પ્રકારની થઈ હશે કે જેને લઈને તમે બનાવની તારીખ અથવા સ્થળ, દેશ અને કાળ નિશ્ચિતરૂપે કહી શકો. એમ બનવું શક્ય છે.

સ્વાભાવિક રીતે, ચૈત્ય પુરુપ વધુ ને વધુ અંશે જીવનમાં ભાગ બેતો જય છે અને પરિણામે સંસ્મરણોનો પુંજ પણ વધુનો જય છે. અને એમ બને ત્યારે પણી વ્યક્તિ પોતાના જીવનને નવેસરથી આકાર આપી શકે છે, પરંતુ એમ કરવામાં પણ પાછળની બધી વિગનો ચાચે લાવી શકતી નથી. વ્યક્તિ એટલું કહી શકે કે અમૃક કાણોએ, ‘એ વસ્તુ આમ હતી’ અથવા ‘હું અમૃક હતો’ જીવનની કેટલીક કાણો, હા, જીવનની કેટલીક આગત્યની કાણો.... જો ચૈત્ય પુરુપે પોતાના સમગ્ર જીવનની ગોઠવણી પોતાની આસપાસ કરેલી હોય, અને પોતાના આખા સ્વરૂપને એકીભૂત કરેલું હોય — જીવનના સર્વ લાગો, સર્વ ધટક તરણો, સર્વ કિયાઓને ચૈત્ય કેન્દ્રની આસપાસ ગોઠવેલી હોય; અને એવા ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે વ્યક્તિએ પોતાનું પૂર્ણપણે તાદાત્મ્ય કર્યું હોય, ત્યારે દેહ પરી જય છતાં એ રચના ટકી રહે છે. પૂર્ણપણે વિકાસ પામેલું, સચેતન સ્વરૂપ જ આગળના જન્મમાં શું બનેવું તે ચોક્કસપણે યાદ કરી શકે છે. એવી વ્યક્તિએક જન્મમાંથી બીજા જન્મમાં, પોતાની કોઈ ચેતનામાંની વસ્તુ ગુમાવ્યા રિવાય પણ જઈ શકે છે. આ પૃથ્વી ઉપર એવી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી હોય તેવી કેટલી વ્યક્તિએ હશે?.... મને લાગે છે કે બહુ તો નહિ હોય. અને એવી જે વ્યક્તિએ હોય છે તેમને પોતાની સાહસકાંચાઓનાં વર્ણન કરવાં ગમતાં નથી હોતાં.

ભાગક: કેટલાક લોકો બીજાનાં જીવન વિષે કહે છે.

શ્રી ભાતાજી: હા, હું જાણું છું. હું એવી ઘણું વસ્તુઓ જાણું છું, મે

એવી સાંભળી શકાય તેવી બધી વાતો સાંભળી છે. એ લોકો એક પછી એક અનેક વાતો કહે છે.... એ લોકો તમારી સામે દૃષ્ટિ નાખીને કહે છે કે 'તમે અમુક જનમમાં અમુક વ્યક્તિત્વ હતા અને તમે અમુક વસ્તુ કરેલી.' ઠીક ભાઈ, પણ હું તમને ખાતરી આપું છું કે એમાં કાંઈ સત્ય નથી હોતું. કારણ કે મને ખબર છે કે અમુક વ્યક્તિત્વે પોતે કચ્ચા મળેલો, અથવા એ વ્યક્તિ કોણું હતી અને કેવી છે, એ વસ્તુ જાણવા માટે શું કરવું જરૂરી છે તેનું મને જ્ઞાન છે.— એ કાંઈ કોઈ ચોપડીમાં એક નાનકડી વાર્તા લખવા નેવું નથી હોતું. જ્યારે તમે કોઈ વ્યક્તિત્વની ભૂતરમાં નજર નાખો છો, જ્યારે તમારી પાસે ચૈન્ય જગતને જોવાની ચોકસ પ્રકારની દૃષ્ટિ હોય છે કે જેને લઈને તમારે માટે અમુક વ્યક્તિત્વની ચૈન્ય સ્વરૂપને ઓળખી કાઢવાનું અને તે કચ્ચાં હતું તે જાણવાનું શક્ય બને છે, ન્યારે તમારી દૃષ્ટિ સમજ એકદમ એક દૃષ્ટિ ખરું થાય છે, એક છાપ, એક આકાર, એક શબ્દ અને તમે જુઓ છો કે એ વ્યક્તિત્વની હાલની રાવસ્થામાં પણ એનામાં અમુક વસ્તુઓ પ્રત્યે એક પ્રકારનું ગ્રબળ આકર્ષણ રહી ગયેલું હોય છે જેને લઈને એનામાં પહેલાંના જન્મનાં આકર્ષણો અને સહાનુભૂતિની ભાવનાઓ પણ ટકી રહેલી છે તે જણાઈ આવે છે. પરંતુ હું જેમ કહેતી હતી તેમ, આવી વસ્તુઓ માટે જીવનની અમુક 'કાણો' જ હોય છે. એટલે જ્યારે વ્યક્તિ જોવા બેસે ત્યારે એવી અનેક કાણો વિષે જોઈ શકે પરંતુ એથી કાંઈ એ આખી જિંદગીનો અહેવાલ ન ચાપી શકે.

મને લાગે છે કે શ્રી આરવિંદે આ વિષયમાં કેટલીક ખૂબ રમ્યુલ્ય વસ્તુઓ લખેલી છે, લોકોમાં જાણીતા અનેક સિઝરો, અનેક સંખ્યામાં અસ્તિત્વ ધરાવતી મહાન વ્યક્તિત્વો, નેપોલિયનો, મહત્વની વ્યક્તિત્વો, શેક્સપિરરો, અને બીજા અનેક લોકો જેમનાં નામો ઈતિહાસમાં અંકિત થઈ રહેલાં છે ! એ લોકોની સંખ્યા કેટલી હોય ? સેંકડોમાં ! અને એવા લોકો પછી તમને વાતો કહે છે : 'હું આ વ્યક્તિત્વ હતો, હું તે હતો, મેં આમ કરેલું,' અથવા પ્રેતાવાહનના પ્રયોગમાં, આવા કહેવાતા આત્માઓ આવીને તમારી સાથે વાતો કરે છે. અસંખ્ય લોકો આ રીતે 'આત્માઓ' સાથેની આવી રમતોમાં, સ્વયં-વેખનમાં, અને ખાસ કરીને આત્માઓ સાથે વાતચીતમાં ભાગ લે છે. અને આ આત્માઓ ભારે વાતોદ્વારા હોય છે. એ આત્માઓ એક જ સમયે અનેક સ્થળે પ્રગટ થાય છે, ખાસ કરીને નેપોલિયન જેવા લોકો (મને ખબર નથી કે એ લોકોને નેપોલિયન માટે ખાસ પદ્ધતાત કેમ હોય છે), અને હરેક સ્થળે નેપોલિયન આવે છે અને એના જીવનની આશ્રય પમાડે તેવી વાતો કરે છે, અને ઘણુંખરું એ વાતો પરસ પર વિરોધાભાસી હોય છે, અને કદાચ એક સમયે જ કહેવાતી હોય છે !

આ બધું કરનારા લોકો ભારે ચયળ લોકો હોય છે. ખરેખર આ બધું ખૂબ રમૂજ પડે એવું હોય છે — અને હકીકતમાં વસ્તુઓનું એ પ્રકારે બનવું શક્ય હોતું નથી.

સાચી વાત તો એ છે કે આ જગતમાં નાનાં નાનાં આસંખ્ય પ્રાણમય સત્ત્વો આવી રહેલાં છે, એ સત્ત્વોની રૂચના, ને કામનાઓ વાતાવરણમાં પોતાની જતને અને સ્વરૂપને ટકાવી રહી હોય છે, તેમના વિઘનનમાંથી થાય છે; એમાં એવી કલ્પનાઓનો પણ સમાવેશ થાય છે. જેમણે સધન સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હોય છે અને જેઓ ફ્રીથી પ્રગટ થઈને દેખા દેવા પ્રયત્નશીલ હોય છે. કેટલીક વાર આ ‘આત્માઓ’ પ્રાણમય જગતનાં નાનાં નાનાં સત્ત્વો હોય છે, અને એમની વૃત્તિ-ઓ કાંઈ ખાસ સારી કહી શકાય તેવી નથી હોતી; અને જેવાં એ સત્ત્વો કોઈ લોકોને આવી બાબતોમાં — સ્વયં લેખન, આત્માઓ સાથે વાતચીત વગેરેમાં — ખેલ ખેલતાં જુઝે છે કે તરત જ તેઓ આવી પહોંચે છે અને રમત રમે છે. અને એ સત્ત્વો એક એવી ભૂમિકામાં હોય છે જ્યાંથી માનવ મનમાં ચાલતા વિચારો વાંચવાનું સહેલું હોય છે, એટલે એ લોકો તમારા મસ્તકમાં ને કાંઈ હોય છે તે બચાબર કહી શકે છે. તમે જેવી અપેક્ષા રાખતા હો તેવો એ લોકો પ્રત્યુત્તાર વાળો છે. તમારે અમુક જવાબ જોઈતો હોય છે : તો એ લોકો તમે તમારો પ્રશ્ન પૂછી રહો એ પહેલાં તમને જવાબ આપી દે છે ! એ લોકો તમને સ્પષ્ટ વિગતો આપી શકે છે, એ લોકો તમને અમુક વસ્તુ થયેલો તે કહી શકે છે, અને તમારા કુટુંબનો અમુક અમુક સભ્ય.... એ લોકો સારી પેઠે જાણતાં હોય છે. એ લોકો આદભૂત રીતે મનના વિચારો વાંચી શકે છે અને તમને બચાબર પ્રતીતિ થાય એવી રીતે વાતો કરે છે. તમને એમ પ્રશ્ન થવા સંભવ છે કે ‘મેં તો અને (માધ્યમને) કદ્યું ન હતું કે હું તો પરાણેલો છું અને મારે ત્રણ દીકરા અને ચાર દીકરીઓ છે, તો પછી એને કઈ રીતે એ બધી વસ્તુઓની ખબર પડી હો ?’ — તો એનું કારણ એ કે એ વસ્તુ તમારા મસ્તકમાં તો હતી જ.

ચૈતસિક સંસ્કરણોની એક વિશિષ્ટ ખાસિયત હોય છે, તેમનામાં એક આશ્ર્યેજનક સધનના હોય છે. પરંતુ એ સંસ્કરણોનું વર્ણન ઉપર કદ્યા મુજબ થઈ શક્યું નથી.... એ તો જીવનની એવી કદી ન ભુલાય તેવી ક્ષણો હોય છે, જ્યારે સચેતનતા તીવ્ર હોય છે, જાનવર્યમાન, ઉત્કટ, સક્કિય, શક્કિતમાંત હોય છે, અને કેટલીક વાર એ ક્ષણો જીવનની દિશા બદલી નાખનાર જીવનમાં આવેલાં પરિવર્તન — બિંદુઓ જ હોય છે. પરંતુ એવી ક્ષણની વાત કરવાની હો ત્યારે તમે કેવાં કપડાં પહેરેલાં આથવા ક્યા સદ્ગુહસ્થ સાથે વાતચીત કરેલી અને તમારા પહોશમાં કોણ કોણ રહેલું હતું અને જીવનના કયા ક્ષેત્રમાં તમે જીવતા હતા એવું કાંઈ પણ તમે કહી શક્યો નહિ.

બાળક : અમારાથી સ્વર્ણો કેમ ભુલાઈ જવાય છે ?

શ્રી માતાજી : કારણ કે તમારાં સ્વર્ણોનું સ્થાન હમેશાં એકનું એક જ નથી હોતું. જેને આવે છે તે, તમારા સ્વરૂપનો એકનો એક ભાગ નથી હોતો, અને તેનું સ્થળ પણ ઓનું એ નથી હોતું. જે તમે સચેતનપણે તમારા સ્વરૂપના સર્વ ભાગો સાથે, સીધે સીધા, સતતપણે સંપર્કમાં હરો તો તમને તમારાં સ્વર્ણો યાદ રહેશે. પરંતુ તમે તો તમારા સ્વરૂપના કેવળ થોડાક જ ભાગો સાથે સંબંધમાં હો છો.

દાખલા તરીકે, તમને તમારાં સ્વર્ણો તમારા સૂક્ષ્મ શારીરિક ભાગમાં, એટલે કે જે ભાગ તમારા ભૌતિક સ્વરૂપથી તદ્દન નજીવીકમાં હોય છે, તેમાં આવે છે. મોટા ભાગો આ પ્રકારનાં સ્વર્ણો, વહેલા પરોઢમાં એટલે કે, ચાર અને પાંચ વાગતાની વચ્ચમાં, નિદ્રાના અંત ભાગના સમયમાં આવે છે. હવે તમે જ્યારે જગ્યાત થાઓ ન્યારે જે તમે એકદમ હિલચાલ કરવામાં ન પડી જાઓ, જે તમે ખૂબ સ્થિર, તદ્દન અચલ થઈને જરાક ધ્યાન માંડી રહો — ચેતનામાં જરા પણ ચંચળતા દાખલ થવા દીધા સિવાય ધ્યાન માંડી રહો — અને એકાગ્ર બની રહો, તો તમને તમારું સ્વર્ણ સ્મરણમાં આવશે, કારણ કે સૂક્ષ્મ શારીરિક ભાગ અને સ્થૂલ શારીરિક ભાગ વચ્ચે સંપર્ક સ્થાપિત થયેલો હોય છે — એવો સંપર્ક ન હોય એવું ખૂબ જવલ્યે જ બને છે.

હવે, મોટા ભાગો તમને સ્વર્ણોની સમૃતિ રહેતી નથી, કારણ કે તમે અમુક અવસ્થામાં હો છો ત્યારે તમને સ્વર્ણ આવ્યું હોય છે અને પછી તમે બીજી અવસ્થા પ્રત્યે પસાર થઈ ગયા હો છો. દા.ત. જ્યારે તમે ઊંઘી જાઓ છો, ત્યારે તમારું શરીર ઊંઘી ગયું હોય છે, તમારો પ્રાણ ઊંઘી ગયો હોય છે, પણ તમારું મન હજી સંકિય હોય છે. પછી તમારા મનને સ્વર્ણો આવવા લાગે છે, એટલે કે, એની પ્રવૃત્તિ ઓછાવતા અંશે સુસંયોજિત બનેલી રહે છે. કલ્પના શક્તિ ખૂબ સંકિય બની ઉઠે છે અને તમે અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ જુઓ છો, તમે અસાધારણ ઘટનાઓમાં ભાગ લો છો.... થોડાક સમય પછી, એ બધું પ્રશ્નાંત અવસ્થામાં સ્થિર થઈ જાય છે અને મન પણ એકાં ખાવા લાગે છે. હવે પ્રાણમય સ્વરૂપ જે આત્માર સુધી આરામ કરતું હતું તે જગ્યાત થાય છે; એ શરીરની બહાર આવે છે, આમતેમ ફરે છે, આ કે તે દેકાણે જાય છે, અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ કરે છે, પ્રતિકાર્યો કરે છે, કેટલીક વાર લડાઈઓ લડે છે, અને પછી ખાય છે. એ સર્વ પ્રકારની વસ્તુઓ કરે છે. પ્રાણ એ એક મહા સાહસિક તત્ત્વ છે. એ ધ્યાનપૂર્વક દેખરેખ રાખે છે. જ્યારે એની પ્રકૃતિ શૌર્યભરી હોય છે ત્યારે તે, જે બોકો કેદમાં હોય છે તેમને બચાવવા પણ પસી

જય છે, શત્રુઓનો નાથ કરવા જય છે અથવા આદૃભૂત સંશોધનો કરે છે. પરંતુ પ્રાણુની આ સર્વ પ્રવૃત્તિઓ, મનને આવેલા સ્વપ્નને અતિથય પાર્શ્વ ભૂમિકામાં મૂડી દે છે. એ ભૂસાઈ જય છે, વિસમૃત થઈ જય છે : એ તો કુદરતી છે કે તમને મનના એ સ્વપ્નમાંનું કંઈ યાદ આવતું નથી, કારણ કે એનું સ્થાન પ્રાણના સ્વપ્નને લીધેલું હોય છે. પરંતુ એવી ક્ષણે તમે જો આચાનક જગ્યા ઉઠો તો તમને ખરેખર એ સ્વપ્ન યાદ આવે છે. એવા કેટલાક લોકો છે જેમણે આ બાબતનો આખતરો કરી જોયેલા છે. એ લોકો રાત્રીના અમુક ચોક્કસપણે નિશ્ચિત કરેલા સમયે ઉઠે છે, અને તેમોને જ્યારે આચાનક જગાડવામાં આવે છે ત્યારે ખરેખર તેમને સ્વપ્નની યાદ રહે છે. તમારે તમારી જાતને ઢાંઢોળવી જોઈએ પણ જગ્ત થવાની કિયા સ્વાભાવિક રીતે કરવી જોઈએ. એમ કરો તો તમને સ્વપ્નની યાદ રહે છે.

કેટલાક સમય પછી, જ્યારે પ્રાણમય સ્વરૂપે તેને જેટલું રખડાયું હોય તેટલું રખડી લીધું હોય છે ત્યારે તેને આરામની જરૂર લાગે છે. એટલે પછી એ પોતાનાં અનેક સાહસકાર્યેનિ અંતે તદ્દન થાડી જઈને આરામની અને આચંચળતાની અવસ્થામાં સિથર થાય છે. ત્યારે પછી બીજી કોઈ વસ્તુ જગ્યા ઉઠે છે. દા.ત. ધારો કે, એ સમયે પછી સૂક્ષ્મ શારીરિક સ્વરૂપને ફરવા જવનું હોય છે. એટલે પછી એ ચાલવા માંડે છે અને રખડવા લાગે છે, અને જુદા જુદા ચોરાઓમાં જોવા લાગે છે — ત્યારે એને થાય છે કે અરે, આ વસ્તુ ત્યાં પેલા સ્થળે હતી તે અહીં આવી ગઈ છે અને ચેલી બીજી વસ્તુ ત્યાં બીજા રૂમમાં હતી તે હવે અહીં છે, અને એમ ને એમ આગળ . . . આ વખતે જો તમે કોઈ જતનું મંથન કર્યા વિના જગ્ત થાઓ છો તો તમને આ સ્વપ્ન યાદ હોય છે. પરંતુ આ સ્વપ્ને પ્રાણનાં સ્વપ્નનોની બધી વાતોને ચેતનામાં સાવ દૂર પાછળ ધકેલી દીધી હોય છે. એ સ્વપ્નો ભુલાઈ ગયાં હોય છે અને પછી તમે એમને યાદ કરી શકતા નથી. પરંતુ જ્યારે તમે જગ્ત થાઓ ત્યારે તમે ઉતાવળ ન કરો, તમારે તમારી પથારી તરત છોડવી ફરજિયાત ન હોય, અને બદલે, તમે હંચ્છો ત્યાં સુધી પથારીમાં પડયા રહી શકો તેમ હોય, તો તમારે તમારી આંખો ઉધાડવાની પણ જરૂર નથી : તમે તમારું મસ્તક જયાં હોય ત્યાં જ બરાબર જળવી રાખો અને તમારે માટે તમારી ચેતનામાં એક સ્વરચ્છ દર્શણ બનાવી લો અને ત્યાં એકાગ્રતા કરો. પછી તમે તમારા સ્વપ્નના નંતુના છેડાનો કકડો પકડો. એને પકડીને, બિલકુલ હિલચાલ કર્યા વિના એને ધીમે ધીમે ઝાંચવા માંડો. આ રીતે તમે પાછે પગવે જાઓ છો, જેમાં સ્વપ્નનો અંત પ્રથમ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. સર્વ વસ્તુઓ, ધીરે ધીરે, પાછે પગવે ગતિ કરે છે અને પછી આચાનક

આખું સ્વઘન ફરીથી દૃષ્ટિગોચર થાય છે અને તમને થાય છે : ‘આહા ! બરાબર, એ સ્વઘન આ પ્રમાણેનું જ હતું !’ ખાસ કરીને સહેજ પણ કાંઈ જણાય કે તરત જ કૂદકો મારીને ઊભા ન થઈ જશો, તમારે જરા પણ હિલયાલ કરવાની નથી; તમારે એ સ્વઘનનું તમારી અંદર અનેક વખત — એક વખત, બે વખત — જ્યાં સુધી એ તમારી ચેતનામાં તેની સર્વ વિગતો સાથે સ્પષ્ટ ન થઈ જાય ત્યાં સુધી, પુનરાવર્તન કરતા રહેવાનું હોય છે. એક વખત એ સ્વઘન તમારી ચેતનામાં સારી રીતે ગોઠવાઈ જાય, ત્યાર પછી પણ તમારે કથી હિલયાલ કરવી નહિ. તમારે તમારી ભીતરમાં વધુ ઊંડાણમાં જવા પ્રયત્ન કરવાનો રહે છે, વધુ ઊંડાણમાં જવા પ્રયત્ન કરવાનો રહે છે, અને એમ કરતાં કરતાં તમારા હાથમાં બીજી કોઈ વસ્તુનો છેડો આવે છે; એ વસ્તુ વધુ દૂર હોય છે, વધુ આસપણ હોય છે, છતાં તમે એને પકડી શકો છો. અને અહીં પણ તમે વળગી પડો છો, તમે પકડો છો, અને જેંચવા માંડો છો અને તમે જુઓ છો કે તમારી આસપાસનું સર્વ કાંઈ બદલાઈ જાય છે અને તમે એક જુદી જ દુનિયામાં પ્રવેશ કરો છો; આચાનક, તમે એક આસાધારણ શાલસયાત્રા કરી રહ્યા હોવાનું અનુભવો છો, — એ એક બીજું સ્વઘન હોય છે અને એની બાબતમાં પણ તમે અગાઉના જેવી જ પ્રક્રિયા અનુમાવો છો. તમે તમારા સ્વઘનનું તમારી ચેતનામાં એક વાર, બે વાર, જ્યાં સુધી તમને એના વિષે ખાતરીલાયક સ્મૃતિ પ્રાપ્ત થઈ જાય ત્યાં સુધી પુનરાવર્તન કર્યો જાઓ છો. હજુ પણ તમે સતતપણે ગાશુબ્દી અવસ્થા જળવી રહો છો. પછી તમે તમારી ભીતરમાં એથી પણ વધુ ઊંડાણમાં પ્રવેશ કરવાની શરૂઆત કરો છો, જાણે કે તમે ખૂબ દૂર દૂર ઊંડાણમાં પ્રવેશી રહ્યા હો. અને ફરી પણ આચાનક તમને એક આસપણ આકાર દેખાય છે, તમને અમુક પ્રકારની વાગણી, અમુક પ્રકારનું સંવેદન થાય છે.... જાણે પવનનો કોઈ પ્રવાહ, એક આછી પાતળી લહર, જરા અમસ્તો કોઈ શ્વાસ તમને સ્પર્શ કરે છે; અને તમે બોલી ઉઠો છો : ‘વાહ ભાઈ, વાહ’ અને એ વસ્તુ અમુક આકાર વે છે, સ્પષ્ટ બને છે — અને સ્વઘનનો ત્રીજો પ્રકાર શરૂ થાય છે. આ સર્વ કરવા માટે તમારી પણે સારો એવો સમય હોવો જોઈએ, સારી એવી ધીરજ હોવી જોઈએ, તમારા મસ્તકમાં સિથરતા બની રહેવી જોઈએ, તમારું શરીર પ્રશાન્ત બની રહેણું જોઈએ, ખૂબ શાંતિ જળવાવી જોઈએ, અને એમ થાય તો પછી તમે તમારી આખી રાત્રી દરમ્યાન બનેલી ઘટનાઓની વાતો, તેમના અંતથી શરૂ કરીને તેમના શરૂ થવાના પ્રસંગ સુધી કહી શકો છો.

તમારે આવી લાંબી અને મુશ્કેલ કસરત કરવી ન હોય તે છતાં પણ જે કોઈ સ્વઘનને યાદ કરવું હોય, પછી એ સ્વઘન રાત્રીના અંતે આવ્યું હોય કે

મધ્ય ભાગમાં આવ્યું હોય, પણ એ સ્વાજે તમારા સ્વરૂપ ઉપર કોઈ અતિ તીવ્ર છાપ પાડી હોય તો તમે જાગ્રત થાઓ ત્યારે મેં જે મુનબ કરવાનું કહ્યું છે તે મુનબ કરવું જોઈએ; એમ કરવામાં ખાસ કાળજી રાખજો કે તમારું મસ્તક ઓશિકા ઉપર જરા પણ હાવે નહિ, તમે બિલકુલ સ્થિર થઈ જાઓ, અને સ્વપ્નને પાછું આવવા દો.

કેટલાક લોકોમાં એક અવસ્થા અને બીજી આવસ્થા વર્ચે વ્યવહારનો ભાર્ગ હોતો નથી, બે અવસ્થાઓ વર્ચે એક પ્રકારની ખાઈ હોય છે અને એ લોકોને એક અવસ્થામાંથી બીજી અવસ્થામાં જવા માટે કૂદકો મારવો પડે છે. આપણા સરૂપના સર્વે ભાગોમાં થઈને પસાર થનો હોય અને જેમાં વર્ચે વર્ચે ચેતનાવસ્થામાં લંગ ન હોય એવો કોઈ સરિયામ રાજમાર્ગ તો અસ્તિત્વમાં હોતો નથી. કેટલેક ઢકાણે એક અંધારો ગર્ન હોય છે, અને તેની તમને યાદ નથી હોતી; એ એક ચટૂન જેવું હોય છે જ્યાં તમારે તમારી ચેતનાને લાંબાવીને પાથરવી પડે છે. ત્યાં કોઈ પુલ બાંધવા હોય તો લાંબા સમયની જરૂર રહે છે, ભૌતિક રીતનો પુલ બાંધવાનો હોય તેના ફરતાં પણ વધુ સમય જોઈએ છે..... એવો પુલ કરી રીતે બાંધવો એ બહુ ઓછા માણસો જાણતા હોય છે અને એ રીતની દીચ્છા પણ ઘણા થોડા માણસોને હોય છે. એવા લોકો તેમનાં સ્વધોમાં ભવ્ય કાર્યો કરતા હોય છતાં તે તેમને યાદ રહેતાં નથી અને જે યાદ રહે છે તે પણ છેફ છેલ્લી, સામાન્ય ચેતનાની નજીકની, વધુ પ્રમાણમાં ભૌતિકતા હોય તેવી પ્રવૃત્તિઓ યાદ રહે છે અને એમાં એટલી બધી આસંભવતાઓ હોય છે કે એ સ્વપ્નો કશા અર્થ વિનાનાં લાગે છે.

પરંતુ જેમ જુદા જુદા દિવસો અને તે દિવસો દરમયાનની પ્રવૃત્તિઓ અલગ અલગ પ્રકારની હોય છે તેમ જુદી જુદી રાત્રીઓ અને તે દરમયાનની નિદ્રાઓ પણ અલગ અલગ પ્રકારની હોય છે. ઘણા ઓછા દિવસો એકસરખા હોય છે, દરેક દિવસ અલગ પ્રકારનો હોય છે : જેમ દિવસો એકસરખા નથી હોતા તેમ રાત્રીઓ પણ એકસરખી નથી હોતી. તમે અને તમારા મિત્ર દેખીતી રીતે એક જ કિયા કરતા હો છો, પરંતુ ખરી રીતે તમારી શૌણે માટે તે કિયા જુદા જુદા પ્રકારની હોય છે. દરેક વ્યક્તિને પોતાની આગવી પદ્ધતિ હોવી જોઈએ.

બાળક : એમ કેમ બને છે કે કોઈ બે સ્વપ્ન એકસરખાં નથી હોતાં ?

શ્રી ભાતાજી : કારણ કે દરેક વસ્તુ અલગ અલગ પ્રકારની હોય છે. કોઈ પણ બે મિનિટો એકસરખી હોતી નથી અને આ વિશ્વના અંત સુધી એમ જ ચાલવાનું, કોઈ પણ બે મિનિટો કદી પણ એકસરખી નહિ રહેવાની. અને છતાં

માણસો હકાગ્રહપૂર્વક નિયમો બનાવવા માગે છે ! તમારે આમ કરવું જોઈએ અને આમ નહિ કરવાનું.... જુઓ, તમારે લોકોને સ્વતંત્રપણે ખેલ પણ ખેલવા દેવા જોઈએ.

તમે મને એક ખૂબ રસપ્રદ પ્રશ્ન પૂછી શક્યા હોત : ‘એમ કેમ છે કે આજે હું ચૌદ વર્ષના થયો છું?’ બુદ્ધિશાળી માણસો એમ કહેશે કે : ‘એનું કારણ એ છે કે તમે જન્મયા ત્યાર પછીનું આ ચૌદમું વર્ષ છે.’ જે વ્યક્તિત્વ પોતાની જતને બહુ બુદ્ધિશાળી માનતી હો તે આ પ્રકારનો જવાબ આપશે. પરંતુ એક બીજું કારણ પણ છે. એ હું તમને એકલાને એ કહીશ.... મેં તમને પૂરતા પ્રમાણમાં ડુલાડી દીધા છે ! હવે તમારે તરતાં શીખવાની શરૂઆત કરવી જોઈએ !

બાળક : જો કોઈ વ્યક્તિત્વ વસ્તુઓનું સત્ય શોધી કાઢે તો એનો અર્થ એમ થઈ શકે ભરો કે એણે પ્રભુને શોધી કાઢ્યા છે ?

શ્રી ભાતાજી : ચોક્કસ ! દરેક વસ્તુની બાબતમાં, પછી એ વસ્તુ ગમે તે હોય, પણ રસ્તો એ જ છે. એવી કોઈ વસ્તુ નથી જે પોતાની અંદર કોઈ શાશ્વત સત્યને ધારણ કરતી ન હોય, એમ ન હોય તો એનું અસ્તિત્વ જ ન હોય. વિશ્વ પણ જે એનામાં સત્યને ધારણ ન કરવું હોત તો એક સેકંડના હજારમા ભાગ જેટલા સમય માટે પણ એનું અસ્તિત્વ ન રહેત.

બાળક : જે વ્યક્તિત્વ પ્રભુ સાથે સંબંધમાં રહેતી હોય તો એની શું આસર થાય છે ?

શ્રી ભાતાજી : દરેક વ્યક્તિને માટે એની આસર જુદા જુદા પ્રકારની હોય છે. કારણ કે તમારી સમજ એક હકીકત ખડી છે : એક વિશ્વ છે, કંઈ નહિ તો એક પૃથ્વી છે, અને એની તો આપણને ખાતરી છે, એના અસ્તિત્વ વિષે તો તમે પ્રશ્ન નહિ કરો શકો, કબૂલ ?.... તમે કોઈ દિવસ તમારી જતને એ પ્રશ્ન પૂછ્યો છે કે આ પૃથ્વીનું અસ્તિત્વ શા માટે હોય ? નહિ ને ! કારણ કે કદાચ એમ કરવું ડાખાપણનું કરું નહિ ગાણાતું હોય. એક વખત મેં તમને મારા ઓળખીતા એક રહસ્યવેતાની વાત કરેલી. એ માણસ એની રીતે ડાખ્યો હતો. લોકો એની પાસે આવતા અને પ્રશ્નો કરતા :

પહેલાં તો, આ વિશ્વનું અસ્તિત્વ કેમ છે ?

ઉત્તર : તેનું તમારે શું કરું છે ?

બીજું, તો પછી એ જેવું છે તેનું કેમ છે ?

ઉત્તર : તેની તમારે થી પડી છે ?

ત્રીજું, મને એ સંતોષજનક નથી લાગતું.

એ તો જાણો બહુ સારું. આપણે વ્યવહારું વસ્તુઓને હાથ ધરવાની શરૂઆત કરી છે. જે કોઈ કોઝેને એ સંતોષજનક ન લાગતું હોય તેમને હું કહું કે : તો પછી આમાં એક જ વસ્તુ કરવાની રહે છે, એમાં પરિવર્તન લાવવા માટે શરૂઆત કરી દો, એવો રસ્તો શોધી કાઢો જેને લઈને એ જુદા પ્રકારનું અને સારું બની રહે. વસ્તુઓ તો છે તેમની તેમ છે. એમ કેમ છે?.... કદાચ આપણે એ જાણી શકીએ.... પણ એવી ખાતરી નથી. ગમે તેમ પણ વસ્તુઓ આવી જ છે. નોંધપાત્ર વસ્તુ એ છે કે જો તમારા અંતરમાં સચ્ચાઈ હોય તો તમે વસ્તુઓ આમ કેમ છે અને કઈ રીતે એવી બની આવી છે તે શોધી કાઢો : કારણ, મૂળ અને પદ્ધતિ. કારણ કે એ એક જ વસ્તુ છે. પ્રથમ તો ઐલો વસ્તુ જેને તમે સત્ય કહો છો તે હોય છે, અને સર્વ વસ્તુઓના પાયામાં એ જ રહેલી છે; કારણ કે જો એ ત્યાં પાયામાં ન હોય તો કોઈ વસ્તુ અસ્તિત્વમાં જ ન હોઈ શકત. એક વખત તમે સત્યને શોધી કાઢો, મૂળ વસ્તુને શોધી કાઢો, પછી તમને વસ્તુઓ બનવાનાં કારણોમાં પરિવર્તન લાવવાનાં સાધનો જડી આવે છે — આમ કેમ છે, કઈ રીતે છે અને એનું પરિવર્તન કયાં સાધનો વડે થઈ શકે તે સર્વ જો તમે પ્રભુ સાથે સંપર્કમાં હો છો તો સર્વ વસ્તુઓની ચાવી તમારા હાથમાં હોય છે. તમે સર્વ વસ્તુઓ કેવી રીતે બની છો, કેમ બની છો, તેમને કઈ રીતે બદલી શકાય તે સર્વ કાંઈ જાણી શકો છો.

આમાં કાંઈક કાર્ય કરવાનું રહે છે : એ ખૂબ રસ પડે તેવું હોય છે. પદાર્થના એક થોડા પ્રમાણમાં એકત્રિત કરવામાં આવેલા સમૂહમાંથી તમારા સ્વરૂપની રચના કરવામાં આવેલી છે અને તે પદાર્થના સમૂહના તમે પ્રતિનિધિ છો. તમે તમારી ભીતરમાં પ્રવેશ કરો અને ચાવી શોધી કાઢો. તમારે ત્યાં અંદર નીચે જવાની જરૂર હોય છે. તમે એમ ન કહી શકો કે : ‘એ વસ્તુ મારા ગજ ઉપરાંતની છે, મારે માટે એ વસ્તુ કરવી ધણી ભારે છે.’ તમે તમારા નાનકડા વ્યક્તિ સ્વરૂપમાં ભીતરમાં જાણો અને તમને એક એવી ચાવી જડી આવશે, જેનાથી સર્વ દરવાજાઓ ખૂલ્લી જશે.

મે ૧૩, ૧૯૫૩

‘કેટલાક લોકો જ્યારે ધ્યાન કરવા માટે બેસે છે ત્યારે એવી આવસ્થામાં પ્રવેશ કરે છે, જેને તેઓ ખૂબ નોંધપાત્ર અને આનંદદાયક ગણે છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાવાપ-૩)

આજક : આ આવસ્થા ક્યા પ્રકારની હોય છે?

શ્રી માતાજી : એ ગમે તે પ્રકારની હોય, પણ તેઓ એમ ધારતા હોય છે કે એમની આવસ્થા આનંદદાયક અને નોંધપાત્ર છે. એ લોકોને પોતા વિષે બહુ જીચા અભિપ્રાય હોય છે. એ લોકો પોતાને બહુ નોંધપાત્ર મનુષ્યો ગણના હોય છે. કારણ કે તેઓ હાલ્યાચાલ્યા વિના આચંચળપણે બેસી રહી શકે છે; અને એમાં પછી જો તેઓ કોઈ વસ્તુ વિચાર ન કરતા હોય એવી આવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે તો એ વસ્તુ એમને ઘણી ધ્યાન દેંચે તેવી લાગે છે. પરંતુ એમાં તો એમના મસ્તકમાં એક પ્રકારનું કોલિડેસ્કોપ* ફરી રહ્યું હોય છે, ફક્ત તેઓ તેના વિષે જાણતા પણ નથી હોતા. પરંતુ જે લોકો એક ક્ષણ માટે પણ હાલ્યાચાલ્યા વિના, જોવ્યા વિના અને વિચાર કર્યા વિના બેસી રહી શકે છે; તેઓને મોટાભાગ પોતા વિષે ઘણો જીચા અભિપ્રાય હોય છે. ફક્ત, મેં જેમ કહેલું છે તેમ, જો તેમને એ આવસ્થામાંથી બહાર એંચી કાઢવામાં આવે છે, જો કોઈ વ્યકિત આવીને એમનું બાચણું હોકે અથવા એમને એમ કહેવામાં આવે કે ‘કોઈ તમારી વાટ નુઝો છે’, અથવા ‘બહેન સાહેબ, તમારું બાળક રહે છે’ તો એ લોકો તરત જ ભભૂકી ઉઠે છે, અને કહે છે : ‘જોયું ને, મારું ધ્યાન તદ્દન બગાડી મૂક્યું ! સંપૂર્ણપણે બગાડી ગયું !’ હું આ જે વસ્તુઓની વાતો કરું છું તે મેં મારી પોતાની નજરે નિહાળેલી છે. જે લોકો પોતાના ધ્યાન વિષે ખૂબ ગંભીર હતા અને જેમને બધંકર રીતે ગુસ્સે કર્યા સિવાય જેમનું ધ્યાન લંગ ન થઈ શકે.... સ્વાભાવિક રીતે આવી આવસ્થા કોઈ મહાન આધ્યાત્મિક પ્રગતિની નિશાની નથી. એ લોકો સૌની સાથે ગુસ્સાથી ભલ્કતા રહેતા. કારણ કે તેમને તેમના આનંદદાયક ધ્યાનમાંથી બહાર એંચી કાઢવામાં આવેલા હતા.

* એક જાતનું રમકડું. કાચની પટ્ટીઓને સમભાજુ ઘન ત્રિકોણના રૂપમાં ગોઠવી એક લૂંગળીગાં રાખવામાં આવેલા હોય છે. તેને એક છેડે કાચના વિવિધરંગી ટુકડા હોય છે. જેમને બીજે છેઠેથી જોતાં અનેક પ્રતિબિલો દેખાવાને લીધે મનોધારી આકૃતિઓ બનતી જણાય છે.

ધ્યાન કરનાર કેટલાક બોકોને ખરેખર ધ્યાન કેમ કરવું તેની ખરે હોય છે. તેઓ કોઈ એક વિચાર ઉપર એકાગ્રતા કરતા નથી. પરંતુ તેઓ આંતરિક નીરવતામાં, એક નિદિધ્યાસનમાં પહોંચી જાય છે, જ્યાં તેઓના કહેવા પ્રમાણે તેઓ પ્રભુ સાથે, એક પ્રકારના તાદાભ્યને પણ ચાનુભવે છે. અને આ તો ધાળું સારું કહેવાય. પણ બીજા કેટલાક, અલ્પ સંખ્યકલોકો એવા હોય છે જેઓ કોઈ એક વિચારને લઈને તેનું આનુસરણ કરતાં કરતાં એની પાછળ શું ચોક્કસ સત્ય છે તે શોધવા પ્રયત્ન કરે છે; આ વસ્તુ પણ યોગ્ય છે. પરંતુ ધાળુંખરું જ્યારે બોકો એકાગ્રતા કરવા પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે તેઓ એક પ્રકારની આર્ધ-નિદ્રા સરખી, કાંઈ નહિ તો, તામસિક અવસ્થામાં પ્રવેશ કરે છે. એ બોકો કોઈ એક સંવેદનાવિહીન વસ્તુ સરખા બની જાય છે. તેમનું મન અને લાગણીઓ સંજ્ઞાદીન બની જાય છે અને તેમનું શરીર અચલ બની રહે છે. એવી અવસ્થામાં એ બોકો કલાકો સુધી રહી શકે છે, મારણ કે તમોમય જડતા કરતાં વધુ ટકાઉ વસ્તુ બીજી કોઈ નથી! અત્યારે હું આ ને બધું કહું છું, તે ને બોકોના પરિયયમાં આવેલી છું તેમના આનુભવો ઉપરથી કહું છું. અને આવા બોકો, જ્યારે તેમના ધ્યાનમાંથી બહાર આવે છે ત્યારે ખરા અંતરથી માને છે કે તેઓએ કાંઈક ખૂબ મોટી વસ્તુ સિદ્ધ કરી છે. પરંતુ હડીકિતમાં તો તેઓ જડતા અને અચેતનમાં પતન પામેલા હોય છે. ધ્યાન કઈ રીતે કરવું એ જાણનારા બોકાની સંખ્યા ધાળી અલ્પ છે. આ સિવાય, આપણે એમ સ્વીકારી લઈએ કે ધાણી તપસ્યા અને અનેક વર્ષોના શરીરને પરિણામે તમે તમારા ધ્યાનમાં પ્રલુની સચેતન હાજરીના સંપર્કમાં આવી પણ શક્યા હો, છતાં એ વસ્તુ તો એક પરિણામ છે. અને એ પરિણામની આસર અનિવાર્યપણે તમારા ચારિત્ય અને જીવન ઉપર થવી જોઈએ. એવા પણ દાખલાઓ છે જેમાં મનુષ્યનું વ્યક્તિત્વ ધરમુળથી એવા બે કકડામાં વહેંચાઈ ગયેલું હોય છે જેને પરિણામે, એ વ્યક્તિ જ્યારે ધ્યાનમાં બેસે છે ત્યારે પ્રભુ સાથે સંપર્કમાં આવે છે અને તેમની સાથે તાદાભ્યના ગરમ ચાનંદને પામે છે; પણ જ્યારે તેઓ બહાર આવે છે અને તેમનું સામાન્ય જીવન ગણવા માંડે છે, એમના જીવનનાં કાર્યો કરવા માડે છે, ત્યારે તેઓ તદ્દન સામાન્ય મનુષ્યો બની રહે છે અને એમની લાગણીઓ અને પ્રતિકાર્યો સામાન્ય માનવી જેવાં જી, કેટલીક વાર તદ્દન સામાન્ય માનવી જેવાં હોય છે. આ વસ્તુ પણ, હું એવા બોકો વિષે જાણું છું કે જેઓ તદ્દન સામાન્ય માનવીઓ બની જતા, અને દા.ત. એવી વસ્તુઓ કરતા કે ને માણસે ન કરવી જોઈએ; જેમ કે, પોતાનો સમય બીજાઓ સાથે ગાપાં મારવામાં પસાર કરવો, કેવળ પોતાની જતનો જી વિચાર કર્યો કરવો, પોતાનાં સર્વ પ્રતિકાર્યો સ્વાધીન પ્રકારનાં હોવાં; પોતાના જીવનને પોતાનાં કૃષ્ણ સુખાની આસપાસ ગોઠવણું; બીજા બોકોનો જરા પણ વિચાર કરવો નહિ, બીજાની

કશી સેવા કરવી નહિ, કોઈ વિશાળ વિચારસરણી ન હોવી, ઈત્�ાદિ. અને છતાં, તેમને તેમના ધ્યાનમાં આ પ્રકારનો સંસ્પર્શ મળી રહેતો હતો. આટલા માટે જ, જે બોકોએ જાણ્યું છે કે આપણા સ્થૂલ દેહ સાથે મળેલી આપણી આ કુદ્ર બાબુ પ્રકૃતિમાં રૂપાંતર સિદ્ધ કરવું એ કેટલું આધરું છે, પોતાની જાતનું ગાનિકમણ કરી જવું એ કેટલું મુશ્કેલ કાર્ય છે, પોતાની કિયાળોનું રૂપાંતર કરવું કેટલું કઠીન છે, તેઓને કહેવું પડે છે કે: ‘એમ કરવું શક્ય નથી, એવો પ્રયત્ન કરવાનો કોઈ અર્થ નથી; જગતમાં આવીને તમે એક માટીનું બનેલું શરીર ધારણ કર્યું છે, તમારે એને હેંકી દઈન જતા રહેવાની તૈયારીમાં રહેવું જેઈએ, ભલે જગત છે એવું ને એવું રહે; આપણે તો ફક્ત એટલું જ કરવાનું છે કે એમાંથી બને તેટલા જલદી નાસી ફૂટલું, એટલે પછી જગત પણ નહિ રહે અને કોઈ દુઃખ પણ નહિ રહે.’ આ બોકો એવી રીતે વાત કરતા હોય છે કે જાણ સર્વ વસ્તુઓનો આપાર તેમના જેવા બોકો, કે નેમણે આ પૃથ્વીની રચનામાં ભાગ નહિ લીધેલો, તેમના ઉપર જ રહેલા હોય છે! પણ એ બોકો જગતને કંઈ રીતે અટકાવી શકે તેમ છે? કંઈ નહિ તો, જો એમણે એને બનાવું હોત, તો તો એમને ખબર હોત કે આ જગત કંઈ રીતે બનાવેલું છે અને તો પછી એ બોકો એનો ધ્વંસ કરવાનો પ્રયત્ન કરી શકતન (જો કે આમે ય પોતે એક વાર જે વસ્તુની રચના કરી હોય તેનો સંદર્ભ ધ્વંસ કરી નાખવો એ સરળ કામ તો નથી જ), પરંતુ આ જગતની રચના એમણે કરી નથી, એમને ખબર નથી કે એને કંઈ રીતે બનાવવામાં આવેલું છે અને છતાં એ બોકો એનો ધ્વંસ કરવાની ઈરણ કરવાનું સાહસ કરે છે, કારણ કે તેઓ એમ માને છે કે તેઓ પોતાની જાતે તેનાથી દૂર નાસી જઈ શકે તેમ છે....હું નથી ધારતી કે એમ કરવું શક્ય હોય. તમે પ્રયત્ન કરો તો પણ નાસી જઈ શકતાનું નથી. જો કે એ એક જુદો વિષય છે. ગમે તેમ હોય, મારે માટે તો, મારો અનુભવ એવો છે કે (અને આ અનુભવ ઠીક ઠીક લાંબા સમયનો છે, કારણ કે અન્યારે હવે લગભગ ત્રેપન વાર્ષિકી હું બોકોની સાથે સંપર્કમાં છું, તેમના યોગ સાથે સંબંધ ધરાવું છું, તેમની આંતરિક તપસ્યાઓ સાથે જોડાયેલી છું; મેં આહી અને બીજે ઠેકાણ ધારી વસ્તુઓ જેઈ છે, જગતમાં બધે થોડું થોડું નિરીક્ષણ કરેલું છે), ગમે તેમ હોય તોપણ, હું નથી માનતી કે ધ્યાન વડે તમે તમારું રૂપાંતર સિદ્ધ કરી શકશો. મારી માન્યતા એથી ઊલટી જ છે, અને એ આતરીપૂર્વકની છે.

જો તમે તમારે કરવાનું કામ કરી રહ્યા હો ત્યારે — પછી એ ગમે તે હોય, એ કામ ગમે તે પ્રકારનું હોય — તમે એ કામ કરતા આહો અને એ કામ કરતાં જતાં તમે પ્રભુને વિસરી ન જવાય તેની કાળજી રાખતા રહો, તમે જે કંઈ

કરતા હો તે એને આર્થિક કરતા રહો અને તમારી જતનું પણ તેને આર્થિક કરી દો, કે જેથી એ તમારામાંનાં સર્વ પ્રતિકાર્યેનું પરિવર્તન કરી નાઓ—જેને લઈને તમારાં પ્રતિકાર્યો, સ્વાર્થમૂલક, કૃદ્રિ, મૂર્ખતાપૂર્ણ અને આજ્ઞાની રહેવાને બદલે એ તેમને પ્રકાશપૂર્ણ, ઉદાર બનાવો હો,—તો, એ રીતે તમે પ્રગતિ કરી શકોશો. કેવળ તમે એકલા તમારી જતની પ્રગતિ સિદ્ધ નહિ કરો, પણ તમે એ રીતે સામાન્ય જગતની પ્રગતિમાં પણ સહાય કરશો. મેં કદી એવા બોકો જેયા નથી જેઓએ ઓછાવના અંશે શૂન્યકારવાળું (કારણ કે ખરેખર, એ ઘણુંખણું શૂન્યકારમય જ હોય છે) ધ્યાન ધરવા બેસી જવા માટે સર્વ કાંઈનો ત્યાગ કરો હોય : મેં એવા બોકોએ કશી પ્રગતિ કરી હોય એનું જોયું નથી, અથવા ગમે તેમ તો કુ, તેમની પ્રગતિ ધણી ઓછી હોય છે. મેં એવા બોકો પણ જેયા છે, જેઓ કોઈ યોગ કરતા હોવાનો દાવો કરતા ન હતા; જેઓ કેવળ પૃથ્વી ઉપર પ્રગતિ થાય, અને પ્રલુબુનું આવતરણ થાય તે માટેના ઉત્સાહથી સભર ભરેવા હતા, અને એ બોકો પોતાનું નાનકદું કામ, હદયના ઉત્સાહપૂર્વક કર્યો જતા હતા, પોતાની જતનું સર્વશે સમર્પણ કરી રહ્યા હતા, પોતાને માટે કાંઈ બાકી સાખતા નહિ, વ્યક્તિગત મોકણો પણ એ બોકો વિચાર કરતા નહિ. એવા બોકોને મેં ભવ્યપણે પ્રગતિ કરતા જેયા છે, ગોમની પ્રગતિ સાચે જ ભવ્ય હતી. અને કેટલીક વાર એ બોકો અદ્ભુત હોય છે. મેં સંન્યાસીઓને જોયા છે, ગુફાઓમાં વસતા આશીરવાસીઓને પણ જોયા છે; મેં એવા બોકોને પણ જોયા છે જેઓ પોતે યોગી હોવાનો દાવો કરતા હતા. ભલે, હું તો એમાંના એક ઉત્તે બોકોને, ચેલા આગળ જણાવેલા એક જણને બદલે સ્વીકારું નહિ. (મારો કહેવાનો આશ્ચર્ય એ છે કે, પાથિવ રૂપાંતરને અર્થે અને વિશ્વની પ્રગતિના દૃષ્ટિબિદ્ધુથી જેતાં, એટલે કે, આપણે જે વસ્તુ કરવા માગીએ છીએ તે દૃષ્ટિબિદ્ધુથી નિહાળતાં, અર્થત્, આપણે એવા પ્રયત્ન કરીએ કે આ જગત જેણું છે તેણું હવે પછી ન રહે, એ સારા અર્થમાં પ્રભુના સંકલ્પનનું અને ભાગવત ચેતનાનું સાધન બની રહે). આપણે જગતમાંથી ભાગી જઈએ તેથી અનું રૂપાંતર થવાનું નથી, એ કાર્ય તો જગતમાં રહીને નમ્ર ભાવે, અન્યુપણે પોતાના હદયમાં એક આખિનને ધારાય કરીને, કોઈ એક સમિધની માફક જલતી વસ્તુ હોય તેને ધારણ કરીને થઈ શકે તેમ છે.

બાળક : એટલે પછી, ધ્યાન કરવું કોઈ રીતે ઉપગોળી વસ્તુ નથી ?

શ્રી માતાજી : ના, જેટલે અંશે એની જરૂર હશે, તેટલા પ્રમાણમાં તે આપોઆપ થઈ જશે. એકદમ આચાનક, તમને આવીને કોઈ વસ્તુ પકડી બેશે જેને લઈને તમે એકદમ સિથર બની જશો, એ તમને કોઈ વિચારના સૂક્ષ્મદર્શન ઉપર અથવા કોઈ મનોમય અવસ્થા ઉપર એકાગ્રતા કરતા કરી મુક્ષે. એ વસ્તુ

તમારો કબજો લઈ વે છો. તમારે તેનો વિરોધ ન કરવો. ત્યારે પછી તમે જરૂરી પ્રગતિ કરો છો. એવી કાણે, તમે કાંઈક જોઈ કે સમજી શકો છો; અને એક મિનિટ પછી ફરી તમે તમારું કાર્ય શરૂ કરી દો છો, એમાં તમે જે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી હોય છે તે ભણો છે, પણ એના વિષે તમે કશો દેખાડો કરતા નથી. પોતે બેસોને કદી ધ્યાન કરી શકે છે, તે કારણે પોતે અતિશય આસામાન્ય વોકો છે એવું માનનારા વોકોનો મને હમેશાં ૩૨ લાગે છે. સર્વ વસ્તુઓમાં, એ પ્રકારનું વલણ ખૂબ ભયંકર હોય છે, કારણ કે એ લોકો અતિશય મિથ્યાભિમાની બની જાય છે અને એટલા બધા આત્મ-સંતુષ્ટ બની રહે છે કે તેઓ પોતા માટે પ્રગતિના સર્વે મારો બધું કરી દે છે.... એક એવી વસ્તુ છે જેને માટે હમેશાં કહેવામાં આવે છે, પણ હમેશાં એનો યોટો ગર્થ કરવામાં આવે છે, અને તે વસ્તુ છે નમૃતાની જરૂરિયાત. એને યોટો રીતે સમજવામાં આવે છે, યોટો રીતે ગ્રહણ કરવામાં આવે છે, અને એનો ઉપયોગ પણ યોટો રીતનો કરવામાં આવે છે. જો તમે સાચી રીતે તેવા થઈ શકો તો નમું બનો; પણ યોટો રીતે તેવા ન બનશો. કારણ કે એ તમને કોઈ રીતે ફ્લબદ્ધાયી નહિ થાય. પરંતુ આમાં એક વસ્તુ છે : જો તમે તમારામાંથી જેને મિથ્યાભિમાન કહેવાય છે તે નિંદામણનું બીજી જો ઉખાડીને ફેંકી દઈ શક્યો, તો ખરેખર તમે કાંઈ કાર્ય કર્યું ગણુશે. પણ તમને ખબર નહિ હોય કે એમ કરવું કેટલું બધું મુશ્કેલ છે! તમે તમારી અંદર જરા ઝુલાઈ ગયા વિના, તમે એ વસ્તુ સભાન બન્યા વિના, મિથ્યાભિમાનના આત્મસંનોષ વિના કોઈ યોગ્ય વસ્તુ કરી શકતા નથી, યોગ્ય વિચાર સેવી શકતા નથી, યોગ્ય કિયા કરી શકતા નથી, જરા સરળી પણ પ્રગતિ કરી શકતા નથી. અને તમારે એને ભાંગવું હોય તો એના ઉપર હથોડાના ઘા કરવા પડે છે. અને છતાં એ મિથ્યાભિમાનના લાંગેવા ટુકડા રહી જાય છે અને ઓમાંથી પાછા ફૂલગા ફૂટે છે. આપણે આપણું! આખી નિંદણી સુધી આ રીતે કાર્ય કરતા રહેવું જઈએ, અને ફરી ફરીને અવિરતપણે ઊંઘે જતા આ નિંદામણના છાડેને ઉખાડીને ફેંકી દેતા રહેવાનું ભૂલવું ન જોઈએ જેથી તમને લાગે કે એના બોધ થઈ ગયો છે અને પોતાની જતને ઘણા નમું અનુભવો તમે કહી શકો : “એ વસ્તુ કરનાર હું નથી, મને લાગે છે કે એ કાર્ય કરનાર તો પ્રભુ છે, એ જો અહીં ન હોય તો મારી કશી કિમત નથી”, અને એક મિનિટ પછી, એવો વિચાર સેવવા બદલ પણ તમે તમારી જત વિષે ગૂબ આત્મ-સંતુષ્ટ બની રહો છો.

બાળક : નમું બનવાની યોગ્ય રીત કઈ અને અયોગ્ય રીત કઈ?

શ્રી માતાજી : એ તો બહુ સાઢી વાત છે; જ્યારે લોકોને કહેવામાં આવે છે કે નમું બનો, ત્યારે તેઓ તરત જી ‘બીજી લોકો પ્રત્યે નમૃતા દાખવવા’ વિષે

વિચાર કરે છે અને એ પ્રકારની નમૃતા, ખોટી નમૃતા છે. સાચી નમૃતા, પ્રભુ પ્રત્યેની નમૃતા છે, એટબે કે, એક નિશ્ચિત, ચોકરા, જીવંત આનુભૂતિ કે જેમાં તમને એવી લાગણી થાય કે તમે કાઈ નથી, તમે કાઈ કરી શકતા નથી, પ્રભુના વિના તમે કાઈ સમજી શકતા નથી અને તમે ભવે અસાધારણ બુદ્ધિ અને ક્ષમતા ધરાવનાર હો છતાં પ્રભુની ચેતનાની સરખામણીમાં તમે કાઈ નથી, અને આ પ્રકારનું વલણ તમારે હમેશાં જળવી રાખવું જોઈએ, કરણ કે તો જ તમારામાં હમેશાં સાચી ગ્રહણશીલતાનું વલણ રહેશે—એક નમ્ર ગ્રહણશીલતા, જે પોતાના અંગત દંબને પ્રભુની સામે ધરતી નથી.

બાળક : આપે કહ્યું છે કે ‘જો તમારે સમર્પણનો માર્ગ અનુસરવે હોય તો તમારે અંગત પ્રયત્નનો ત્યાગ કર્યો જોઈએ; પરંતુ એનો ગર્થ એમ નથી કે તમારે સર્વ પ્રકારના સંકલ્પપૂર્વકનાં કાર્યોનો ત્યાગ કરવાનો છે.’

(માતાજની વાણી, વાર્તાવાપ - ૩)

પરંતુ જે આપણે કાઈ કરવું હોય, તો એમાં અંગત પ્રયત્ન આવી જાય છે. ખરું ને? તો પછી સંકલ્પ શું વસ્તુ છે?

શ્રી માતાજી : સંકલ્પ અને આ પ્રકારની એક તાણ અને શમની લાગણી, જેમાં પોતા ઉપર જ આધાર રાખવાનો હોય છે, પોતાની જાતનું જ અવલંબન બેનું, જેનો ગર્થ અંગત પ્રયત્ન થાય છે; આ જાતની તાણ, કોઈ આતિથ્ય તીવ્ર અને કેટલીક વાર ખૂબ દુઃખદાયક લાગણી હોય છે; એમાં તમે, તમે તમારી જાત ઉપર જ અવલંબન રાખો છો અને તમને એમ લાગે છે કે જો તમે દરેક મિનિટે પ્રયત્ન કરતા નહિ રહો, તો સર્વ કાઈ ગુમાવી બેસાશો. એને વ્યક્તિતગત પ્રયત્ન કહેવામાં આવે છે.

પરંતુ સંકલ્પ એ એનાથી તદ્દન અલગ વસ્તુ છે. એમાં તો પોતે જે કાઈ કરતા હોઈએ તે વસ્તુ ઉપર એકાગ્રતા કરવાની ક્ષમતા હોય છે, તમે એ વસ્તુને તમારાથી બને તેટલી સારી રીતે કરો છો અને જ્યાં સુધી તમને સ્પષ્ટપણે ખબર ન આપવામાં આવે કે એ વસ્તુ પૂર્ણ થઈ ગઈ છે ત્યાં સુધી એને ક્રો જાઓ છો. આ વસ્તુ તમને સમજાવવી અધરો છે. પણ, દા.ત. ધારો કે, સંજોગ-વશાત્, કોઈ એક કામ તમારા હાથમાં આવ્યું હોય છે. એક ચિત્રકારનો દાખલો વો જેને એક યા બીજી રીતે એક પ્રેરણા મળી હોય છે અને ઓણે એક ચિત્ર કરવાનો નિર્ણય કર્યો હોય છે. એ સારી રીતે જાણતો હોય છે કે જો એનામાં કોઈ પ્રેરણા નહિ હોય અને પોતાના સિવાય અન્ય બણાનો પણ એને ટેકો નહિ હોય

તો એ કાઈ ખાસ કરી શકવાનો નથી. એ કૃતિ ઓકાદ લપેડા જેવી લાગશે પણ એને ચિત્ર નહિ કહેવાય. એને આની ખબર હોય છે. પરંતુ વાત નક્કી થઈ ગઈ હોય છે, ચિત્ર કરવાનું જ હોય છે. એનાં ઘણાં કારણો હોઈ શકે, પણ ચિત્ર તો કરવું પડે તેમ જ હોય છે. પછી જે એનામાં એક પ્રકારનું આ-કર્મક વલણ હશે, તો પછી, એ એની ચિત્રકામની પારી, રંગો, પૌઢીઓ, એનું કેનવાસ વગેરે લઈને બેસશે એને પ્રભુને કહેશે, ‘હવે તમારે ચિત્રકામ કરવાનું છે.’ પરંતુ પ્રભુ એ રીતે કરતા નથી. એ ચિત્રકારે સર્વ વસ્તુઓ પોતાની જતે હાથમાં વેવી જોઈએ એને સર્વ વસ્તુઓને ગોઠવવી જોઈએ, પોતાના વિષય ઉપર એકાગ્રતા કરવી જોઈએ, આકૃતિઓ શોધી કાઢવી જોઈએ, જે રંગો એમને અભિવ્યક્ત કરી શકે તે તૈયાર કરવા જોઈએ, એને તેણે પોતાના સમગ્ર સંકલ્પ, ગોધુવતા અંશો, પૂર્ણપણે અમલમાં મૂકવો જોઈએ. એનો સંકલ્પ સર્વ સમયે એમાં હજાર હોવો જોઈએ. પરંતુ એણે એ વસ્તુનું લાન રાખવાનું જોઈએ કે તેણે એક પ્રેરણા પ્રત્યે ખુલ્લા રહેવાનું છે, એણે એ વસ્તુ ન ભૂલવી જોઈએ કે એની પાસે સર્વ પ્રકારનું કળાકૌશલ્ય હોવા છતાં; એ એના રંગો, આકૃતિઓ, સંગેજનો, વગેરેને ગોઠવવા, વ્યવસ્થિત કરવા એને તૈયાર કરવામાં ગમે તેટલી કાળજી વેશે તોપણ, જે એનામાં કોઈ પ્રેરણા નહિ હોય તો, બીજાં એનેક લાખો ચિત્રો જેવું એનું ચિત્ર બનશે એને એમાં રસપ્રદ જેવી કોઈ વસ્તુ નહિ હોય. એ ભૂલતો નથી, એ પ્રયત્ન કરે છે, એને પોતાનું ચિત્ર શું વસ્તુ પ્રગટ કરવાને ઈચ્છે છે એને એ વસ્તુ કઈ રીતે પ્રગટ થઈ શકે, તે જોવાને એને અનુભવવાને એ પ્રયત્ન કરે છે. એની પાસે એના રંગો, પૌઢીઓ, મોહલ, એનો સ્કેચ, બધું હોય છે એને એમાંથી એનું ચિત્ર તૈયાર કરવા માટે એને વિસ્તૃત કરવાનું હોય છે એને એને માટે એ પ્રેરણાને સાચ કરે છે. કેટલાક ચિત્રકારો એવા હોય છે જેમને પોતાને શું કરવાનું છે એનું સ્પષ્ટ ચોખ્યું દર્શન થયેલું હોય છે. પરંતુ પછી, દિવસો ઉપર દિવસો જાય છે, કલાકો ઉપર કલાકો જાય છે, એમનામાં કાઈ કરવાની, આભ્યાસ કરવાની, જે કાઈ કરવાનું હોય છે તે કાઈ જવાના સંકલ્પ હોય છે એને જ્યાં સુધી પ્રથમની પ્રેરણા બને તેટલી પૂર્ણ રીતે પ્રગટ ન કરી શકાય ત્યાં સુધી બન્યો રહે છે.... એવી વ્યક્તિએ પ્રભુ માટે કાઈ કર્યું હોય છે, એની સાથે સંપર્કમાં રહ્યો હોય છે; પણ નિષ્ક્રિયપણે નહિ, અદ્દિય સમર્પણભાવે નહિ, પણ સક્રિય સમર્પણ એને કાર્યમાં સંકલ્પ સાથે ધાણું ખરું આનું પરિણામ કોઈ ધાણી સારી વસ્તુમાં આવે છે. ત્યારે, આ ચિત્રકારનો દાખલો રસ પડે તેવો છે, કારણ કે ખરેખર, એક સાચો કલાકાર હોય તેવા ચિત્રકારને પોતે શું કરવાનો છે તે જોઈ શકે છે; એ પોતાને, સર્વ અભિવ્યક્તિ-અંશો પર પરમાત્માની શક્તિ સાથે રાંદળી શકે છે, એના વડે સર્વ અભિવ્યક્તિ-અંશોની પ્રેરણા મળે છે. કવિનો માટે, લેખકને માટે પણ એ જ વસ્તુ છે એને જે

સર્વ લોકોને કાંઈ કાર્ય કરવાનું હોય છે તેમને માટે પણ એમ જ છે.

તમે જો તમારા અભ્યાસના પાઠ માટે આવો પ્રયત્ન કરો તો તમને નથી લાગતું કે એ વસ્તુ સહજતા પામે ?

(બે દિવસ પછી, શ્રી માતાજીએ, ફીથી આ જ વિષયને બુધવારના વર્ગમાં હાથ ઉપર લીધા :)

મારાં બાળકો, જો તમે તમારી જતને એમ કહેશો કે, ‘અમે પ્રભુનો સંકલપ જગતમાં શક્ય તેટલો સંપૂર્ણપણે અભિવ્યક્ત થાય તેનાં કરણો બનવા માણીએ છીએ’, તો એવાં પૂર્ણ કરણો બનવા માટે તમારે તમારી જતને કેળવવી પડ્યો, શિક્ષણ આપવું પડ્યો, માહિતીપૂર્ણ બનાવવી પડ્યો, એને કોઈ આકાર વિનાના પથરની માફક પડી રહી દેવાયે નહિ. જ્યારે તમારે કોઈ પથર વડે કોઈ રથના કરવી હોય છે ત્યારે તમારે એના ઉપર છીણી ચલાવવી પડે છે. એટલે પોતાની જતની બાબતમાં પણ એમ છે. જ્યારે તમે તમારા મગજ અને શરીરમાંથી, પ્રભુ માટેનાં ઉતામ સાધનો બનાવવા ઈચ્છતા હશે ત્યારે તમારે તેમને કેળવવાં પડ્યો, ધાર કાઢવી પડ્યો, શુદ્ધ કરવાં પડ્યો, એમાં જે કાંઈ ખૂટનું હશે તે ઉમેરવું પડ્યો, અને એમાં જે કાંઈ હશે તેને પરિપૂર્ણ કરવું પડ્યો.

દા.ત. તમે તમારા વર્ગમાં જાઓ છો. જો તમને વર્ગમાં જવાની ખાસ ઈચ્છા નથી હોતી તો તમે કહો છે, ‘અરે, ત્યાં કોણો કંટાળો આવશે !’ ધારો કે ત્યાં કોઈ એવો પ્રોફેસર છે જે તમને હસાવતો નથી; જો કે વ્યકિત બીજને હસાવવાનું જાણ્યા વિના પણ સારો પ્રોફેસર થઈ શકે છે, કારણ કે એમ કરવું હમેશાં સહેલું હોતું નથી . . . કેટલાક દિવસો એવા હોય છે જ્યારે વ્યકિતને હાસ્ય ઉપજવવાની વૃત્તિ થતી નથી. ત્યારે વ્યકિતને શાળા સિવાય કચોંક બીજે જવાની ઈચ્છા થાય છે. આમ છતાં તમે તમારા વર્ગમાં જાઓ છો, અને એ રીતે તમે જાઓ છો કારણ કે તમારે ત્યાં જરૂર પડે છે; જો તમે તમારા તરણો પ્રમાણે કર્યા કરો તો, તમારામાં કદ્દી તમારી જત ઉપર કાબૂ મેળવવાની ક્ષમતા નહિ આવે, પછી તો તમારા ઉપર તમારા તરણોનો અંકુશ ચાલશે, તમે તમારી જતને અંકુશમાં નહિ રાખી શકો. પરંતુ પછી તમે જેવા તમારી શાળા તરફ જઈ રહ્યા હો ત્યારે ‘અરે, ત્યાં મને કેટલો બધી કંટાળો આવશે, અરે, ત્યાં જરા પણ રસ નહિ પડે’ ઈત્યાદિ, કહેવાને બધી, જો તમે એમ કહેશો કે, ‘જીવનમાં એક મિનિટ પણ એવી નથી હોતી, વ્યકિતના અસ્થિત્વનો કોઈ સંજોગ એવો નથી હોતો જેને વ્યકિત પોતાની પ્રગતિનું સાધન ન બનાવી લઈ શકે, ત્યારે આજે હું કઈ બાબતમાં

પ્રગતિ કરીશ? હું મારી નાનકડી જતનું પ્રભુને સમર્પણ કરું છું. હું એને માટે, યોતાની જતનો આવિભાવ કરવા માટેનું સરસ સાધન બનવા માણું છું કે જેથી એક દિવસ હું રૂપાનંતર માટે તૈયાર હોએ. તો મારે આજે શું કરનું? હું યેલા વર્ગમાં જઈથ, એનો વિષય મને કાંઈ ઉત્સાહ પ્રેરતો નથી; પણ જો હું આ કામમાં કેવી રીતે રસ બેચો તે નથી જાણતો તેનું કારણ એ હોઈ શકે કે કદાચ મારામાં કોઈ વસ્તુ ખૂટે છે, કારણ કે મારા મગજમાં એક એવી જગ્યા છે જ્યાં થોડા કોણાણુંઓ ખૂટે છે. પણ પછી, વસ્તુસ્થિતિ એવી જ હોય તો, હું એને શાધી કાઢવા પ્રયત્ન કરીશ; હું ધ્યાનપૂર્વક સાંભળીશ, યોગ્ય રીતે એકાગ્ર બની રહીશ, અને શોથી આગત્યની વસ્તુ તો એ કરીશ કે હું મારા મગજમાંથી આ નિષ્ફળતાની, આ બાબી રખડુપણાની વૃત્તિને હાંકી કાઢીશ, કારણ કે એના જ કારણે જ્યારે મને કોઈ વસ્તુમાં સમજણ પડતી નથી ત્યારે મને કંટાળો આવે છે. મને કંટાળો કેમ આવે છે?... કારણ કે હું પ્રગતિ કરતો નથી. જ્યારે વ્યક્તિ પ્રગતિ કરતી નથી હોતી ત્યારે એ કંટાળી જથ છે—ધરડો હોય કે જુવાન હોય, દરેક વ્યક્તિ; કારણ કે આ પૃથ્વી ઉપર આપણે આવ્યાં છીએ પ્રગતિ કરવા. જો આપણે હરેક મિનિટે પ્રગતિ નહિ કરીએ તો પછી, આપણું જીવન કંટાળાભર્યું, તદ્દોવતાભર્યું બની જશે. એમાં કાંઈ હમેશાં આનંદ આવતો નથી. એ તો સુખદાયોત્ત્વથી ધર્ણે દૂર હોય છે. એટથે હું એ વસ્તુ શોધી કાઢીશ કે આ વર્ગમાંથી હું કયા પ્રકારની પ્રગતિ કરી શકું તેમ છું; એવી કોઈ વસ્તુ છે જેને હું જાણતો નથી અને એ વસ્તુ હું શીખી બેવાનો છું’

જો તમે શીખવા માગતા હો છો તો દરેક મિનિટે શીખી શકો છો. હું પોતે પણ બાળકોને વાતો કરતાં સાંભળી ધાણું શીખી છું. દરેક મિનિટે એક યા બીજી વસ્તુ બની શકે છે; તમને કોઈ એક શબ્દ કહે, આરે કોઈ મૂર્ખ માણસ પણ તમને કોઈ એવો શબ્દ કહી શકે કે જે તમને પ્રગતિ કરવામાં મદદ કરે. અને પછી, જો તમારામાં જ્ઞાન હોય તો, જીવન કેવું રસભર્યું બની રહે! પછી તમે કંટાળી જતા નથી, એ વસ્તુ વિદ્યા લઈ લે છે, દરેક વસ્તુ રસપ્રદ બની રહે છે, દરેક વસ્તુ અદ્ભુત બની રહે છે— કારણું કે હરેક મિનિટે તમે પ્રગતિ કરી શકો છો, દરેક પગલે પ્રગતિ થઈ શકે છે.... દા.ત. જ્યારે તમે રસતા ઉપર હો છો ત્યારે કેવળ એ રસતા ઉપર હેલા ઉપરાંત બીજું શું કરવું તે તમે જાણતા ન હો, ત્યારે તમે જો આસપાસ નિહાળો, નિરીક્ષણ કરો.... મને યાદ છે કે મારે એક વાર કોઈ કામે કોઈને મળવા કે કંઈ ખરોદવા, (જેની વિગતની કાંઈ આગત્ય નથી) માટે રસતામાં થઈને જવાની ફરજ પડી હતી. આમ તો ખરેખર, રસતા ઉપર થઈને પસાર થવું હમેશાં, કાંઈ બહુ આનંદદાયક નથી હોતું, પરંતુ જો તમે

આવલોકન કરવાની શરૂઆત કરો અને જુઓ કે આ વ્યક્તિ કઈ રીતે ચાલે છે, પેલી વ્યક્તિ કેવી રીતે ગતિ કરે છે, પેલી વસ્તુ ઉપર પ્રકાશની રંગલીલા કરી રીતે રમણ કરે છે, આ નાનું સરણું વૃદ્ધ એ રસ્તા ઉપર હોઈને આખા વિસ્તારને કેવું શોંદર્ય આપી રહ્યું છે, કેવી રીતે હજરો વસ્તુઓ ચમકી રહી છે.... પછી દરેક મિનિટે કાઈ ને કાઈ શીખી શકો છો. તમે કેવળ શીખી શકો છો એટલું જ નહિ.... પણ એક વાર હું રસ્તે અમસ્તી ચાલી જતી હતી ત્યારે — મને યાદ છે કે — મને એક પ્રકારનું અંતર્શાન થઈ આવ્યું, કારણ કે મારી આગળ જ એક સ્ત્રી ચાલી રહી હતી અને ખરેખર એને કેમ ચાલવું તે બચાવું આવડતું હતું. એ કેટલી સુંદર ચાલ ચાલતી હતી ! એની ગતિ કેવી અદ્ભુત હતી ! મેં એ વસ્તુ જોઈ અને મેં તરત જ આખી ગ્રીક સંસ્કૃતિનું મૂળ જ્યેંદ્ર, આ બધાં અખર્યો કઈ રીતે આ જગતમાં સૌંદર્યની આલિયક્રિત કરવાને માટે ઉત્તરી આવ્યાં હતાં — અને એના મૂળમાં કેવળ એક જ વસ્તુ હતી, પેલી સ્ત્રી, કે જેને કેમ ચાલવું એ બચાવું આવડતું હતું ! તમે સમજ શકો છો ને કે આવી રીતે સર્વ વસ્તુઓ રસ્તાયો બની શકે છે. એટબે વર્ગમાં જઈને મૂર્ખતાપૂર્ણ વસ્તુઓ કરવાને બદલે (હું આશા રાખ્યું છું કે તમારામાંનું કોઈ એમ નહિ કરતું હોય, મને ખાતરી છે કે જે બધા મારા આ વર્ગમાં આવે છે તેઓ શાળામાં જઈને કદી મૂર્ખતાપૂર્ણ વસ્તુઓ કરે જ નહિ, અને જે આમાં અપવાદ હોય તો તે વસ્તુ પણ નિયમને જ પુરવાર કરે છે; પરંતુ કમલાયે હું જાણ્યું છું કે ધણાં ત્યાં જ્યા છે અને આપણી કલ્યાણના જેની શોધ કરી શકે તેવી તમામ મૂર્ખતાપૂર્ણ વસ્તુઓ આચયે છે), એટબે, એમ કરવાને બદલે, તમે તમારા વર્ગમાં પ્રગતિ કરવાને માટે જઈ શકો, દરરોજ એક જરા અમસ્તી વધુ પ્રગતિ, — પછી ભલે એ એટલા માટે હોય કે તમારે જ્ઞાનાંનું હોય કે શા માટે તમારા પ્રોફેસર તમને કંટાળો ઉપજાવે છે — તો એ વસ્તુ અદ્ભુત બની રહેશે, કારણ કે આચાનક એ તમને કંટાળો ઉપજાવતો નહિ લાગે, તદ્દન અચાનક, તમને એમ જાણાઈ આવશે કે એનામાં તો ધણી રસપ્રદ વસ્તુઓ છે ! વસ્તુસ્થિતિ એવી છે. આ રીતે તમે જીવન પ્રન્યે પણ દુષ્ટ નાખો તો જીવન પણ કોઈ અદ્ભુત વસ્તુ બની જાય છે. એને રસપ્રદ બનાવવાનો એ એક જ રસ્તો છે, કારણ કે પૃથ્વી ઉપરનું જીવન, પ્રગતિનું કોત્ર બની રહે તેટલા માટે જ બનાવવામાં આવ્યું છે અને જે આપણે વધુમાં વધુ પ્રગતિ કરીએ તો આપણે આપણા પૃથ્વી ઉપરના જીવનમાંથી વધુમાં વધુ ફાયદો ઉદ્ઘાસી શકીએ છીએ. અને પછી તમે સંતુષ્ટ બની રહો છો. જ્યારે વ્યક્તિ પોતાનાથી શક્ય તેટલી ઉત્તમ રીતે કોઈ વસ્તુ કરે છે ત્યારે તેને સંતોષ ઉપને છે.

બાળક : માતાજી, જ્યારે કોઈને કંટાળો આવતો હોય ત્યારે એનો અર્થ એમ થઈ શકે કે હવે તે પ્રગતિ કરતો નથી ?

શ્રી માતાજી: એમાં તો શક નથી કે કેટલીક વાર એમ જ હોય છે; તેમ કેવળ પ્રગતિ નથી કરતા એટલું જ નહિ પણ તમે પ્રગતિ કરવાનો એક પ્રસંગ ગુમાવો છો. આમુક પ્રકારના સંજોગો એવા હોય છે જે તમને શુષ્ક, કંટાળાજનક, મૂર્ખતાભર્યા લાગે છે અને ત્યાં તમે એવા સંજોગોમાં ભરાઈ પડવા હો છો; તો, જે તમને કંટાળો આવે તો, એનો અર્થ એ કે તમે પોતે જ તમારા સંજોગો જેટલા કંટાળો આપો તેવા છો! અને દેખીતી રીતે, એ સાબિત થાય છે કે તમે કોઈ પ્રગતિશીલ અવસ્થામાં નથી. જીવન ધારણ કરવાના મૂળ કારણથી તદ્દન વિસુદ્ધમાં હોય એવી વસ્તુઓમાં, આ કંટાળાનું પસાર થતું મોણું વધુમાં વધુ વિરોધી હોય છે. જે તમે તે વખતે તમારી આંદર થાંડેક પ્રયત્ન કરો, જે તમે તમારી જાતને કહો: ‘પરંતુ એવી કઈ વસ્તુ છે જે મારે શીખવાની છે? કે એ સર્વ વસ્તુઓ મારી પાસે એવી કઈ વસ્તુઓ લાવે છે જેને લઈને હું કાઈક શીખી શકું? એવી કઈ પ્રગતિ છે જે મારે, મારા માટે સિદ્ધ કરવી જોઈએ? મારે કઈ નિર્ભળતા ઉપર વિનય પામવો જોઈએ? એવી કઈ જહતા છે જેના ઉપર મારે વિનય પામવો જોઈએ?’ જે તમે આ વસ્તુ તમારી જાતને કહેશો, તો બીજી જ મિનિટે તમે જોશો કે તમે પછી કંટાળેવા રહેતા નથી. તમે તરત જ વસ્તુઓમાં રસ કેતા થઈ જશો અને તમે ચેતાનાની બાબતનું આ એક તદ્દન સર્વસામાન્ય સત્ય છે.

અને પછી, ઘણા લોકો, એવા હોય છે જે, જ્યારે તેઓ કંટાળી ગયેલા હોય છે ત્યારે એક પગલું ઊંચે ચઢવાને બદલે એક પગલું નીચે ઊતરે છે, તેઓ પહેલાં કરતાં પણ નીચે ઊતરે છે અને બીજાઓ જે કાઈ મૂર્ખાઈઓ આચરે છે તેવી તમામ પ્રકારની મૂર્ખાઈઓ, જંગલીવડા, નીચ પ્રવૃત્તિઓ, આચરીને આનંદ મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે. તમને એનો નશો ચડે છે, જેર ચડે છે, તમે તમારી તબિયત બગાડી બેસો છો, તમારા મગજનો નાશ કરો છો, અને આસક્ય વાણી બેલો છો. તમે એ સર્વ કાઈ કરો છો, કારણ કે તમે કંટાળી ગયેલા હો છો. પણ પછી, જે તમે નીચે ઊત્તરવાને બદલે ઉપર ઊંચે ચડો, તો તમે તમારા સંજોગોનો લાભ ઉઠાવી શકો છો. પરંતુ નીચે ઊત્તરવામાં તો, તમે પહેલાં કરતાં પણ વધુ નીચે પતન પામો છો. જ્યારે લોકોને તેમના જીવનમાં કોઈ મોટો આધાત, કે બદકિસ્મત લાગે છે ત્યારે તેઓ પહેલી વસ્તુ એ કરે છે કે એ વસ્તુને ભૂલી જવા પ્રયત્ન કરવો (લોકો જેને ‘બદકિસ્મત’ કહે છે તેની આ વાત છે, એવા કેટલાક લોકો હોય છે જેમને ખરેખર કમનસીબી નડે છે) — જાણો આમે ય તે પોતે વસ્તુઓને ભૂલવામાં કુશળ ન હોય તેમ! અને આ રીતે વસ્તુઓને ભૂલી જવા માટે તેઓ ગમે તે વસ્તુ આચરે છે. જ્યારે તેમને કોઈ દુઃખદાયક વસ્તુનો

અનુભવ થાય છે ત્યારે તેઓ પોતાનું ધ્યાન બીજે દોરવા પ્રયત્ન કરે છે — એટલે કે, એ વાકો જેને પોતાનું ધ્યાન બીજે દોરવાને પ્રયત્ન ગણે છે તે, અને તેમ કરવામાં તેઓ મૂર્ખતાપૂર્ણ વસ્તુઓ કરે છે, એટલે કે, ચેતનામાં નીચે ચાલ્યા જાય છે, વધુ ને વધુ પતનશીલ બની રહે છે, જ્યારે ખરી રીતે તેમણે ઉપર ઊંઠવું જોઈએ.... તમને કોઈ આનંદ દુઃખદાયક અતિશય વિદારક અનુભવ થયેબો છે ? તો પછી તમે પશુ જેવા ન થશો, અચેતનામાં સરી ન પડશો; તમે એ વસ્તુના અંત સુધી ચાલ્યા જાઓ અને એની પાછળ રહેલા પ્રકાશને શોધી કાઢો, સત્ય, શક્તિ અને આનંદ; અને એમ કરી શકવા માટે તમારે બળશાળી હોયનું જોઈશો અને નીચેની બાજુઓ લપસી પડવાને ઈનકાર કરવો પડશો. પરંતુ આ બાબતમાં જરા આગળ આપણે પછીથી, જ્યારે તમે થોડાં વધુ મોટાં થયાં હશો ત્યારે જોઈશું.

મે ૨૦, ૧૯૫૩

બાળક: આપે કહ્યું છે કે ‘અને જે લોકોમાં આ જગતમાંથી નાસી છૂટવાનો સંકલ્પ હોય છે તેઓ પણ, જ્યારે તેઓ બીજી બાન્જુઓ નઈ પહોંચે છે, ત્યારે કદાચ તેમને ઓમ લાગવા સંભવ છે કે આ રીતે નાસી છૂટવામાં કાંઈ વાલ થયો નથી.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૪)

આપ કઈ વસ્તુને ‘બીજી બાન્જુ’ કહો છો ?

શ્રી માતાજી: એને આવરણની બીજી બાન્જુ અથવા અસ્થિતવની બીજી બાન્જુ પણ કહેવામાં આવે છે. એ વસ્તુ ભૌતિક જગતમાં ન રહેવા બરોબર હોય છે; દા.ત. પ્રાણમય જગતમાં અસ્થિતવ ધારણ કરાનું હોય કે પછી પ્રાણમય તત્ત્વના સચેતન ભાગમાં જીવન ધારણ કરવાપણું હોય. તમે બે બાન્જુઓ વિષે સભાન બનો છો અને તમને પછી ખબર પડે છે કે શું વસ્તુ બની રહી છે. એવા લોકો પણ છે જેઓ રીતસર આ બે વસ્તુઓ વચ્ચેના તંદ્રાવતનો અભ્યાસ કરવા માટે પોતાના દેહની બહાર જાય છે. પરંતુ ઓમ કરવા માટે તો તમારે ઓમ કરવાની રીત આણવી જોઈએ અને એ વસ્તુ પોતે જેતે એકલાએ ન કરવી જોઈએ. એવે વખતે કોઈ વ્યક્તિ હાજર રહીને દેહ ઉપર દેખરેખ રાખે એ જરૂરી છે.

બાળક: પ્રભુને આર્પણ કરવું અને સમર્પણ કરવું એ બંને એક જ વસ્તુ નથી !

શ્રી માતાજી: એ એક જ વસ્તુની બે બાન્જુઓ છે પણ સર્વાંશે એક-સરખી નથી. એક વસ્તુ બીજી કરતાં વધુ કિયાત્મક છે. એ બંને તદ્દન એક પ્રકારના અસ્થિતવની ભૂમિકા ઉપર પણ નથી હોતાં.

દા.ત., તમે પ્રભુને તમારું જીવન આર્પણ કરવાનો નિર્ણય કરો છો, અને તમે એ બાબતમાં નિશ્ચય કરો બો છો. પરંતુ અચાનક, કોઈ તદ્દન આસુખકારક, આણધારી વસ્તુ બની આવે છે અને તમારી પહેલી કિયા એ વસ્તુ પ્રત્યે પ્રતિકર્ય અને વિરોધ કરવાની રહે છે. આમ છતાં તમે આર્પણ કર્યું હોય છે, તમે હેમેશને માટે કહી દીધું હોય છે: ‘મારું જીવન પ્રભુનું છે,’ અને અચાનક કોઈ અત્યંત આણગમતો બનાવ બને છે (ઓમ બની શકે છે) અને પછી તમારમાં કોઈ ઓવી વસ્તુ હોય છે જે પ્રતિકર્ય કરે છે, જેને એ વસ્તુ ગમતી હોતી નથી. ઓમ છતાં

જો તમે તમારા આર્પણની બાબતમાં યોગ્ય રીતે તર્કબદ્ધ વર્તન કરવા માગતા હો, તો તમારે આ આણગમતી ઘટનાને એક બેટના રૂપમાં પ્રભુને આર્પણ કરી દેવી અને તમારા અંતરથી સરચાઈપૂર્વક કહેવું : ‘આપનો સંકલ્પ સિદ્ધ થાઓ; આપ એમ નક્કી કરતા હશો, તો એમ જ થશો’, અને એ વસ્તુ સંકલ્પપૂર્વકની અને સ્વયંભૂ જોડાણવાળી હોવી જોઈએ. એટલે એમ કરવું ધાણું અધિકું પડે છે.

એક નાનામાં નાની વસ્તુ માટે પણ, જે વસ્તુ તમે આશા રાખી હોય તેવી વિસંગત હોય, જેને માટે તમે કામ કર્યું હોય, તેને માટે પણ, તમારામાં વિરોધી પ્રતિક્ષિયા ઉત્પન્ન થવા દીધાને બદલે — તમે સ્વાભાવિક રીતે, અનિવાર્ય-પણ, પાછા હઠી જાઓ : ‘ના, એમ નહિ’ — અને એ રીતે તમે એક પૂર્ણ સમર્પણ કરો, તદ્વારા નિર્ભરતા કેળવી દો, તો પછી વસ્તુ એ રીતની બનતી નથી : તમે એક પ્રસંગે જેવા સ્થિર, શાંત, અચંચળ હો છો તેવા જ ગાન્ય પ્રસંગે હો છો. કદાચ તમારામાં એવી ધારણા હોઈ શકે કે એ વસ્તુ અમુક રીતની બનવી જોઈએ, પરંતુ એ જુદી રીતે બને તોયણ, તમને જાણણો કે એ પણ બરાબર છે. દા.ત. તમે કોઈ કાર્ય કરવાને માટે ખૂબ મહેનત લીધી હો, એને માટે ધણો સમય આપ્યો હો, ધણી શક્તિ ખર્ચી હો, ધાણું સંકલ્પબળ વાપર્યું હો, અને એ બધું તમારા પોતાને માટે નહિ પણ, ઉ.ત. પ્રભુના કાર્ય માટે કર્યું હો (એને આર્પણ કહેવાય) હવે ધારો કે તમે બધી મહેનત લીધી હો, સર્વ કાર્યો કર્યાં હો, બધા પ્રયત્નો કર્યાં હો, અને એ બધું કાઈ બીજી જ દિશામાં જઈ પડે છે, એ સફળ થયું નથી. હવે, જો તમે સાચી રીતે સમર્પિત હોશો, તો તમે કહેશો : ‘થીક છે, આ પણ યોગ્ય છે; મેં મારાથી થાય તે કર્યું, જેટલું સારી રીતે થઈ શકે તેટલી સારી રીતે કર્યું, હવે આ વસ્તુ મારા નિર્ણય પ્રમાણેની નથી, પ્રભુના નિર્ણય પ્રમાણેની છે, અને એ જે નિર્ણય કરે છે તેને સર્વાંશે નાબે થવાનું હું સ્વીકારું છું.’ આને બદલે, જો તમારામાં આ રીતનું ગહન અને સ્વાભાવિક સમર્પણ નથી હોતું, તો તમે કહો છો : ‘આમ કેમ! મેં આ વસ્તુ કરવા માટે આટલી બધી મહેનત કરી તે કાઈ મારો કોઈ સ્વાર્થ સાધવા કરી ન હતી, આ વસ્તુ તો મેં પ્રભુના કાર્ય માટે કરી હતી, અને એનું પરિણામ આ આવ્યું. આમાં સફળતા મળતી નથી!’ સોએ નવ્યાણું ટકા પ્રસંગે આમ જ બને છે.

સાચું સમર્પણ કરવું એ ધણી મુશ્કેલ વસ્તુ છે.

બાળક : આત્મ-સમર્પણ કરવા માટે, વ્યક્તિત્વો પોતાની જે કાર્ય કરવાની ફરજ હોય તે કર્યે જવું જોઈએ?

શ્રી માતાજી : પોતાએ જે કાર્ય કરવાની ફરજ હોય તે કર્યે જ જવું.

એ કાર્ય એવું હોવું જોઈએ જે કરવાની તમારી ફરજ છે, તમારે એ કરવાનું જ છે એમ બરાબર નક્કી હોવું જોઈએ — પછી એમાં સહૃદાતા મળે કે ન મળે, પોતે ધારતા હોઈએ અથવા અપેક્ષા રાખતા હોઈએ તેવું પરિણામ આવે કે ન આવે, તેનું કંઈ મહત્વ નથી; તમારે કામ કર્યે જવું જોઈએ.

બાળક : પરંતુ જ્યારે એમ કરવા પ્રયત્ન કરવા જતાં, આપણાથી અભાનપણે કોઈ ભૂલ થઈ જય તો એ વસ્તુ કઈ રીતે જાણવી ?

શ્રી ભાતાજી : જે તમે સર્વાંશે સાચિદિલ હો છો તો તમને ખબર પડે જ છે. પોતાનામાં રહેલી કાન્તિનું જ્ઞાન ન હોય તેનો ગર્થ એ થાય કે વ્યક્તિમાં કચાંક બિનસર્યાઈ રહેલો છે. ચામાન્ય રીતે એ વસ્તુ પ્રાણમાં છુપાયેલી હોય છે. જ્યારે પ્રાણ સહકાર આપવાનું કબૂલ કરે છે (એ એકવં જ, એક મોટું પગવં ભર્યા બરાબર હોય છે), જ્યારે તે કાર્ય કરવાનો નિર્ણય કરે છે, પોતાનો પ્રયત્ન અને સર્વ શક્તિ એ કાર્યની સિદ્ધ માટે પ્રયોજે છે, ત્યારે પણ, સપાઠી નીચે, કચાંક સંતાઈને એક પ્રકારની — એને હું કઈ રીતે વર્ણાયું ? — અપેક્ષા રહેલી હોય છે કે વસ્તુઓનું પરિણામ સારું આવશે અને એમનું છેવટ પોતાને સહાયકારક નીવડશે. અને એ વસ્તુ, પૂર્ણ સર્યાઈ ઉપર અંયોં ઢાકી દે છે. કારણું કે આ પ્રકારની અપેક્ષા અહં-મૂલક હોય છે, એક વ્યક્તિગત વસ્તુ હોય છે, અને એ વસ્તુ પૂર્ણ સાચિદિલી ઉપર આવશે ઓરાદે છે ત્યારે તમને ખબર પડે છે.

પરંતુ નિઃસ્વાર્થી કાર્ય માટે પણ તમારામાં આસક્તિ હોઈ શકે છે. એ વસ્તુ તમારે સમજું રાખવી જોઈએ. તમે તમારો જીવનનું આર્થિક એક એવા કાર્ય માટે કર્શે છે કે જે કાર્ય આહં-મૂલક નથી, પરંતુ એમ છતાં એમાં આહં-કાર રહેલો તો હોય છે જ. અને તમારામાં વસ્તુઓ કરવા માટેની એક પદ્ધતિ હોય છે જે તમારી વિશિષ્ટતા અને અંગત વસ્તુ હોય છે; અને તમારામાં એવી એક આશા રહેલી હોય છે (કામનાની તો હું આહી વાત જ કરતી નથી) કે આવું પરિણામ આવશે, અને એ પરિણામ તમે સિદ્ધ કરશો, અને એ વસ્તુ બની આવશે. તમારે પોતાને માટે ન હોય એવું કોઈ કાર્ય તમે માથે લીધું હોય છે, ત્યારે પણ તમે અપેક્ષા રાખો છો કે એ સફળ થાય, તમને સહૃદાતા મળો — વ્યક્તિગત રીતે નહિ, પણ જે કાર્ય તમે હાથ ઉપર લીધું છે અને જે કાર્ય તમે કરી રહ્યા છો તેની સાર્થકતા માટે. ત્યારે પછી, એમાં સપાઠી નીચે, તદ્દન છુપાઈને, તદ્દન નાનકડી વસ્તુ તમને મળી આવે છે જે યોગ્ય રીતે.... જરા સીધી નથી હોતી, યોગ્ય વક હોય છે, આમળો ચઢાવેલી હોય છે. અને પછી તમને સમજ નથી પડતી. પરંતુ એ વસ્તુ જે ત્યાં ન હોત તો, તમે તમારે જે કાર્ય કરવાનું

હતું તે કરવામાં નિષ્ફળ જત કે તરત જ તમને ખબર પડત. અને વસ્તુ તમને ચોખ્ખીયટ સ્પષ્ટપણે જાગ્રાઈ આવત. એ કિયા એટલી બધી નાજુક છે કે એક મિલીમિટરના હજરમા ભાગ જેટલો સૂક્ષ્મ હોય છે તેટલી નાની હોય છે. હા, પણ એ એટલા પ્રમાણમાં ત્યાં હોય એટલું બસ થઈ પડે છે. તમને ખબર પડે છે: ‘મારી ભૂલ થઈ હતી.’ પરંતુ આને માટે તમારામાં એવી ચોખ્ખીયટ સાચદિલી જોઈએ, જેને વઈને તમે કોઈ પણ હિસાબે ભૂલ કરવા માગતા હોતા નથી, જેને કારણે તમે ગમે તે જરૂરી વસ્તુ કરવા માંડો, અથવા કોઈ પણ પ્રકારના લ્યાન્ડનું સેવન કર્યા વિના સર્વ વસ્તુઓનો, બધી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરી દઈ શકો. પરંતુ આમ કરવું એ એક મુશ્કેલીભર્યું કામ છે; એમાં સમય અને શમ, બને જોઈએ છે. જ્યારે પણ તમે કોઈ વસ્તુ કરતા હો છો ત્યારે પેલા બે જણ, મન અને પ્રાણ હાજર હોય છે, એ લોકો જે કાંઈ કાર્ય થઈ રહ્યું હોય છે તેમાંથી કાંઈ ને કાંઈ લાભ ઉકાવવા માગે છે; એ લાભ આત્મ-સંતોષનો હોય કે પછી સુખનો હોય કે તમારામાં તમારા પોતા માટે જે સારો અભિપ્રાય હોય તેનો હોય. આ વસ્તુમાં ભૂલ ન કરવી એ એક મુશ્કેલ કાર્ય છે.

બાળક : આપણે એવું અનુભવવું હોય કે આપણે પ્રભુના જ છીએ અને પ્રભુ જ આપણી અંદર કાર્ય કરી રહ્યા છે, તો એ માટે કંયો ચોક્કસ માર્ગ હોય છે?

શ્રી માતાજી : આ વસ્તુને તમારે તમારા મસ્તક વડે ન અનુભવવી (કારણ કે તમે આ રીતનો વિચાર કરી શકો છો, પણ એ વસ્તુ હમેશાં અસ્પષ્ટ રીતને રહે છે); તમારે તમારા સંવેદન તંત્રથી આ વસ્તુ અનુભવવી જોઈએ. એ વસ્તુ સ્વાભાવિક છે કે તમે શરૂઆત એ વસ્તુને તમારા મન વડે માણણી કરવાથી કરો, કારણ કે આપણે પ્રથમ તો એ રીતે જ સમજી શકીએ છીએ. પછી તમારામાં અહીં (શ્રી માતાજી પોતાના લદ્ય તરફ આંગળી કરે છે) એક અભીષ્ટા અનુભવો હોએ, એમાં એક જવાણી હોય છે જે તમને એ વસ્તુ સિદ્ધ કરવા પ્રયો ધકેલે છે. પરંતુ જો તમારે સાચે જ એ વસ્તુ જોઈતી હશે, તો તમારે એનું સંવેદન અનુભવવું પડશે.

દા. ત. તમે કાંઈ કાર્ય કરતા હો, કસરત કરવાનું, વજન ઊંચકવાની કસરત કરવાનું. હવે તમને આચાનક કોઈ એવી લાગણી થઈ આવે છે કે, એ વસ્તુ કઈ રીતે બની આવી તે સમજાયા વિના, તમારા કરતાં કોઈ અનાંતગણી મહાન શક્તિ ત્યાં છે, મહત્તર, વધુ શક્તિશાળી એવી કોઈ શક્તિત તમારે માટે એ વજન ઊંચકવાનું કાર્ય કરી રહી છે, અને પછી તમે જોશો; જ્યારે એ વસ્તુ બની રહેલી

તમે જેણો ત્યારે પછી તમારે એ વસ્તુ કઈ રીતે કરવામાં આવે છે તે બાબત પૂછવાપણું નહિ રહે. એવું ખરેખર બને છે.

એ વસ્તુ બોકો ઉપર, કઈ વસ્તુ તેમના સ્વરૂપ ઉપર આપિપત્ય ધરાવે છે તેના ઉપર રાખે છે. ને બોકો વિચાર કરનારા હોય છે, તેમને આચાનક એની લાગણી થાય છે કે, તેમનામાં કે વસ્તુ વિચાર કરી રહી છે તે, તેઓ પોતે નથી, કોઈ એવી વસ્તુ છે કે જે વધુ સારી રીતે જાણે છે, ને વધુ સ્પષ્ટ રીતે જુઝે છે, ને તેમના પોતાના વિચાર કરનારા તંત્ર કરતાં આનંતરગણી વધુ જ્યોતિ-મય અને સચેતન હોય છે અને એ વસ્તુ તેમના વિચારો અને શરીરને વ્યવ-સ્થિતપણે ગોઠવે છે; અને પછી તેઓ લખવા માડે છે. પરંતુ જે એમની એ બાબતની અનુભૂતિ સંપૂર્ણ પ્રકારની હોય છે, તો લખવાનું કામ પણ તેઓ કરતા નથી, એમાં પણ ‘પેલી’ વસ્તુ તેમના હાથનો કબજે લઈને તેની પાસે લખાવે છે. તો, ત્યારે તમને સમજાય છે કે તમારામાંનો નાનકડો ભૌતિક પુરુષ એ એક તદ્દન કુદ્ર સાધન હોય છે અને એ તમારી અનુભૂતિમાં વિક્રોપ ન પડે તે માટે બને તેટલું અચંચળ રહેવા પ્રયત્ન કરે છે.

આ, તમારે એ અનુભૂતિમાં વિક્રોપ ઊલો ન કરવો જોઈએ. જો કદાચ તમે એમ બોલી ઊઠો કે : “અરે, પણ આ તો વિચિત્ર વસ્તુ છે !”

બાળક : એ અવસ્થાએ કઈ રીતે પહોંચવું ?

ક્રી માતાજી : એને માટે અભીષ્ટા સેવો, સંકલ્પ સેવો. બને તેટલા ઓછા પ્રમાણમાં સ્વાર્થી બની રહે, પણ એ અર્થમાં નહિ કે તમે તમારી જાતને બૂલી જઈને બીજાઓ પ્રત્યે સારી રીતે વર્તન કરો, એમ નહિ : તમારામાં વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં એવી લાગણી હોવી જોઈએ કે તમે કોઈ વ્યક્તિન નથી, કોઈ બિન્ન સત્તા નથી, કોઈ પોતાની મેળે અસ્વિતત્વ ધરાવતી બીજાઓથી અલગ વસ્તુ નથી.

અને પછી, એ સર્વથી વધુ તો, આ આંતર જ્યોતિ, આ અભીષ્ટા, આ પ્રકાશ માટે જંખના હોવી જોઈએ. એ વસ્તુ, (ક્યારી રીતે કહેણું ?) એક પ્રકારનો જ્યોતિર્ભૂત ઉત્સાહ હોય છે ને તમને પકડમાં લઈ વે છે. એમાં ઓગળી જવાની એક અનિવાર્ય જરૂરિયાત લાગતી હોય છે, પોતાની જાતનું અર્પણ કરી દેવાની, કેવળ પ્રભુ અર્થે જ અસ્વિતત્વ ધરાવવાની જરૂર લાગતી હોય છે.

એવે સમયે તમને તમારી અભીષ્ટાનો અનુભવ થાય છે. પરંતુ એ પળ

શક્ય તેટલા પ્રમાણમાં બિલકુલ અંતરની સરચાઈવાળી અને ગુર્જ હાવી જોઈએ; એ વસ્તુ કેવળ મસતકમાં જ, આહી ઓકલાં જ, ન બનવી જોઈએ, પણ સર્વ ત્ર, શરીરના સર્વ કોષાળુઓમાં બનવી જોઈએ. ચેતનાને પૂર્ણપણે આ જાતની અનિવાર્ય જરૂરિયાત લાગવી જોઈએ.... એ વસ્તુ થોડો સમય ટકી રહે છે, પછી ઓસરતી જાય છે, અને અંતે વિલીન થઈ જાય છે. તમે આવી વસ્તુઓને લાંબો સમય ટકાવી રાખી શકતા નથી. પાછળથી એક સમય એવો આવે છે, એક દિવસ પછી કે થોડા સમય પછી કે જ્યારે તમને આચાનક તદ્દન વિરોધી અનુભવ થાય છે. આ પ્રકારના આરોહણની લાગણી અને એવું બધું થવાને બદલે, એમાંનું કાંઈ પણ અસ્તિત્વમાં હોવું નથી, અને તમને પ્રત્યુત્તરણી અવતરણનો, ઉત્તરનો અનુભવ થાય છે. એ ઉત્તર સિવાય કાંઈ અસ્તિત્વ ધરાવતું નથી. ત્યારે પછી ભાગવત વિચાર, ભાગવત સંકલ્પ, દિવ્ય શક્તિ, દિવ્ય કર્મનો જ અનુભવ થાય છે. અને તમે પણ, તમે પછી અસ્તિત્વમાં જ રહેતા નથી.

એનો અર્થ એ કે આપણી અભીપ્તાને ઉત્તર સાંપડે છે. એ વસ્તુ પાછળથી તરત જ બની આવે એમ પણ સંભવી શકે છે—જો કે એવું જવલ્લે જ બને છે, પણ એમ પણ બની શકે છે. જો તમારામાં બન્ને વસ્તુઓ એકસાથે બની આવે તો તો, એ અવસ્થા સંપૂર્ણ કહેવાયાં; પરંતુ સામાન્ય રીતે એ અવસ્થાઓ વારાફરતી આવે છે; અને એ અવસ્થાઓ વારાફરતી આવવાનો ગાળો ટૂંકો ને ટૂંકો થતો જાય છે અને એક દિવસ પછી તેઓ પૂર્ણપણે એકબીજા સાથે મળી જાય છે. ત્યાર પછી કોઈ જાતના લેદને સ્થાન રહેતું નથી. મેં એક હિંદી સૂફી, જે એક મહાન સંગીતકાર પણ હતો તેને એમ કહેતાં સાંભળ્યો હતો કે પ્રભુ પ્રયો આદર અને સમર્પણ અને ભક્તિભાવ કરતાં ઉપર આગળની એક અવસ્થા આવી રહેલી છે અને ભક્તિભાવ એ કાંઈ છેલ્લી અવસ્થા નથી. પ્રગતિ કરવામાં છેલ્લી અવસ્થા તો એ હોય છે કે તમારે માટે કોઈ લેદભાવ ઊભો ન રહે; તમારે પછી આ ભક્તિ અને સમર્પણ અને આત્મત્યાગ કરવાનો ન રહે; એ એક તદ્દન સરળ અવસ્થા હોય છે નેમાં તમે તમારી અને પ્રભુ વચ્ચે કોઈ લેદભાવ ગાણતા નથી. એ બોકો આ વસ્તુ જોણે છે. એ વસ્તુ તેમનાં પુસ્તકોમાં લાંબો છે. એ એક સુવિદિત અવસ્થા છે નેમાં સર્વ વસ્તુઓ તદ્દન સરળ બની રહે છે. પછી કોઈ જાતનો લેદભાવ રહેતો નથી. પછી તમારે તમારાથી સર્વ રીતે ઉપર રહેલી કોઈ વસ્તુને ઉત્કટ આનાંદપૂર્વિક કોઈ સમર્પણ કરવાનું રહેતું નથી, જે વસ્તુ તમારી અભીપ્તા અને ભક્તિ વડે જ સિદ્ધ થઈ શકે. પછી કોઈ જાતનો લેદભાવ રહેતો નથી. જ્યારે પૂર્ણ આદ્રોત ભિદ્ધ થઈ જાય છે ત્યારે કોઈ જાતનો ભેદ અસ્તિત્વમાં રહેતો નથી.

બાળક : તો વ્યક્તિની પ્રગતિનો આહી અંત આવે છે ?

શ્રી માતાજી : પ્રગતિને કદી અંત હોતો નથી — કદી નહિ, એ બાબતમાં તમે કદી પૂર્ણવિચારમં મૂકી શકતા નથી.

બાળક : એ વસ્તુ શરીરનું રૂપાંતર સિદ્ધ થયા પહેલાં બની આવી શકે ખરો ?

શ્રી માતાજી : શરીરના રૂપાંતર પહેલાં ? ... એ વસ્તુ તો ચેતનામાં બનતી ઘટના છે. દા.ત. શારીરિક ચેતનાને આ વસ્તુનો અનુભવ, તેના કોષાયુઝોનું રૂપાંતર સિદ્ધ થતાં પહેલાં, વર્ષો અગાઉ થઈ શકે છે. ભૌતિક ચેતના (શારીરિક ચેતના) અને ભૌતિક દેહ વચ્ચે ધ્યાન મોટો તફાવત રહેલો છે એ વસ્તુ થતાં ધ્યાન લાંબો સમય લાગે છે, કારણ કે એ એક એવી વસ્તુ છે જે કદી કરવામાં આવેલી નથી. એવી અવસ્થા, મેં તમને કહ્યું છે તે પ્રમાણે બહુ જાણીતી અવસ્થા છે, એ અવસ્થાને કેટલાક બોકોઓ, જે ખૂબ આગળ વધેલા હતા, રહસ્યવાદીઓમાં ઉચ્ચ કક્ષાના હતા તેમણે સિદ્ધ કરેલો છે. પરંતુ શરીરનું રૂપાંતર કદી કરવામાં આવ્યું નથી, જોઈએ કરેલું નથી.

એ વસ્તુ ભાંકર લાગે તેટલો લાંબો સમય બે છે, એવું શ્રી અરવિંદ કહેતા હતા. એક દિવસ મેં તેમને પૂછ્યું : ‘શરીરનું રૂપાંતર કરવાને કેટલાં વર્ષ જોઈશે’. શ્રી અરવિંદ જય પણ ખ્યાકાયા વિના ઉત્તર આપ્યો, તેમણે કહ્યું : ‘લગભગ ન્રણસો વર્ષ જેટલો સમય’.

બાળક : ન્રણસો વર્ષ એટલે કયારથી ?

શ્રી માતાજી : મેં હમણાં જ જે પ્રકારની ચેતનાની વાત કરી તે પ્રકારની ચેતના તમે સિદ્ધ કરો ત્યારથી ન્રણસો વર્ષ. (હાસ્ય ધ્વનિ).

ના, આ વસ્તુનો સાર એટલો છે કે, તમારું ધ્યેય એ હોનું જોઈએ કે તમે તમારી જિંદગીને તમારા સંકલ્પ પ્રમાણે લંબાવી શકો તેમ થઈ શક્યું જોઈએ : જ્યારે ઈચ્છા થાય ત્યારે શરીરનો ત્યાગ કરી શકાય તેમ બનવું જોઈએ.

પછી, જો તમે તમારા શરીરનું રૂપાંતર સિદ્ધ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હોય તો, તમારે જેટલો ધીરજની જરૂર છે તે સર્વ ધીરજપૂર્વક રાહ જોવી જોઈએ — ન્રણસો વર્ષ, પાંચસો વર્ષ, એક હજાર વર્ષ, ઓની કાંઈ અગત્ય નથી — જેટલો સમય ધીરજપૂર્વક રાહ જોવી જોઈએ. મારે માટે તો, ન્રણસો વર્ષ એ ઓછામાં ઓછો સમય છે. સાચું કહું તો, વસ્તુઅનેં

..

જે પ્રકારનો મને અનુભવ થઈ રહ્યો છે, તે જોતાં ત્રણસો વર્ષ તો સાચેસાચ ઓછામાં ઓછા સમય ગણુણ્ય.

જરા કલ્પના કરો. એનો શો આર્થ થાય તેનો તમે કદી વિચાર નથી કર્યો? એક શરીરની રચના કઈ રીતે થાય છે? તદ્દન શુદ્ધ પશુમય રીતે, પશુનાં જ અવયવો અને હિયાઓ સાથે. તમે તદ્દન એટલા બધા પરાવીન છો; જો તમારું હદ્ય, એક સેકડના હજારમા ભાગ જેટલો સમય પણ જો અટકી જાય તો, તમારે વિદાય લઈ લેવી પડે છે અને પછી કામ પતી જાય છે. એ આખી વસ્તુ આપોઆપ કામ કર્યે જ જાય છે, કામ કર્યે જ જાય છે, આપોઆપ, તમારા કોઈ સચેતન સંકલ્પ વિના (અને એ તમારે માટે સુખની વાત છે, કારણ કે એ કામ ઉપર જે તમારે દેખરેખ રાખવાની હોત તો લાંબા સમય પહેલાં બગડી ગયું હોત). ચર્ચા વસ્તુઓ ત્યાં છે. દરેક વસ્તુ જરૂરી છે, કારણ કે વસ્તુ વ્યવસ્થા જ એ પ્રમાણે ગોઠવામાં આવેલી છે. તમે કોઈ એક અવયવ વિના ચલાવી લઈ નહિ શકો, કંઈ નહિ તો સંપૂર્ણપણે તો નહિ જ, એને બદલે તમારામાં એનું પ્રતિનિધિત્વ કરનાર કોઈ વસ્તુ તો હોવી જોઈએ જ.

રૂપાંતરનો આર્થ એ છે કે આ સર્વ કેવળ ભૌતિક રીતની વ્યવસ્થાને બદલે એક એવી વ્યવસ્થાની સ્થાપના કરવી, જેમાં દરેક અવયવને સ્થાને તે દરેક અવયવને અનુરૂપ ભિન્ન પ્રકારનાં આદોલનોની એકાગ્ર શક્તિની સ્થાપના કરવામાં આવે; એટલે એ દરેક અવયવને સ્થાને એક સચેતન શક્તિના કેન્દ્રની સ્થાપના કરવામાં આવે અને એ દરેક કેન્દ્ર ઉપરથી, ઊર્ધ્વના પ્રદેશોમાંથી આવતા સચેતન સંકલ્પ અને ગતિ વડે દોરવણી મેળવે. પછી હોલરી નહિ, હદ્ય નહિ, રૂધિશબ્દિસરણ નહિ, ફેફાં નહિ, ઓળું ચર્ચા કંઈ નહિ રહેવાનું.... એ સર્વ કંઈ આલોપ થઈ જશે. પરંતુ એ અવયવો પ્રતીક રૂપે જે આદોલનોનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે, તે આદોલનોની આખી શ્રેણીઓ જ એમને સ્થાને ગોઠવાઈ જશે. કારણ કે અવયવો એ કેવળ શક્તિનાં કેન્દ્રોનાં ભૌતિક પ્રતીકો માત્ર છે; તેઓ તદ્દન જરૂરી એવાં સંયો નથી; કેવળ તેઓ તો એ શક્તિઓને, અમૃક નિશ્ચિત સંઝેગોમાં, એક આકાર અથવા ટેકો પૂરો પાડે છે. એટલે રૂપાંતર પામેલું શરીર તેનાં શક્તિનાં ‘ખરાં’ કેન્દ્રો મારફત કાર્ય કરશે; અત્યારે જેમ પાશવ શરીરમાં વિકરોલા તેમના પ્રતિનિધિઓ મારફત તેઓ જેમ કામ કરે છે તે રીતે પછી તેઓ કાર્ય નહિ કરે. માટે તમારે સૌ પ્રથમ તો એ જાણું જોઈએ કે વૈશ્વિક શક્તિમાં તમારું હદ્ય શાનું પ્રતીક છે, અને રૂધિશબ્દિસરણ શાનું પ્રતીક છે અને હોલરી અને મગજ શાનાં પ્રતીક છે. શરૂઆત કરવા માટે, તમારે એ સર્વ બાબતમાં સચેતન થવું જોઈએ. અને પછી, ચા અવયવો જે વસ્તુઓનાં પ્રતીક છે તે વસ્તુઓ તમને પ્રાય હોવી

ઓઈએ. તમારે ધીરે ધીરે આ સર્વ શક્તિઓને તમારા શરીરમાં એકત્ર કરવી જોઈએ અને દરેક અવયવનું એક સચેતન શક્તિના કેન્દ્રમાં પરિવર્તન કરવું જોઈએ જેથી તેની પ્રતીકાત્મક કિયાતું સ્થાન સાચી કિયા લઈ લે..... તમે માનો છો કે આમ કરવા માટે ત્રણસા વર્ષ કરતાં વધુ સમગ્ર નહિ જોઈએ? મને લાગે છે કે આપણે જેવા ગુણોવણો દેહ જાણીએ છે, બરાબર તેના જેવા જ ગુણો ધરાવતો ન હોય, પણ અતિશય ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનો હોય; એક એવો દેહ કે જે નમનીય હોવાનું આપણે સ્વભન સેવીએ છીએ : જેમ તમારી લાગણીઓ સાથે તમારા ચહેરા ઉપરના ભાવ બદલાય છે તેમ એ શરીર પણ બદલાતું જશો (એનો આકાર નહિ, પણ એના એ આકારમાં ફેરફાર થશે) અને તમે જે વસ્તુ તમે તમારા શરીર દ્વારા પ્રગટ કરવા ઈચ્છા હશો તે પ્રમાણેનો એ ફેરફાર હશો. એ ખૂબ ઘનીભૂત, ખૂબ વિકસિત, ખૂબ જ્યોતિર્ભય, પૂર્ણ સિથિતિ-સ્થાપકતાવણો હેવા છતાં પૂર્ણપણે જ્ઞાનવાન, આપણે જેવો સંકલ્પ સેવીએ તેવી નમનીયતા અને હળવાપણવણો.... તમને કદી એવું સ્વભન આવ્યું નથી કે જેમાં તમે પૃથ્વી ઉપર એક લાત લગાવો અને પછી તમે હવામાં ઊંચે ને ઊંચે ચડતા જતા, દૂર દૂર ઉડ્યે જતા હો ! તમે આમતેમ ફરતા હો છો. તમે તમારો એક ખ્લોએ હલાવો છો અને તમે આ બાજુ જાઓ છો; તમે બીજી બાજુનો ખ્લોએ હલાવો છો ત્યારે તમે તે બાજુ જાઓ છો; અને તમે તમને જ્યાં જવું ગમતું હોય ત્યાં જાઓ છો, તદ્દન સહેલાઈથી; અને છેવટે તમે આ બધું કરી રહો છો ત્યારે તમે પાછા ફરો છો, અને તમારા શરીરમાં દાખલ થઈ જાઓ છો. તો હવે, તમારાથી આ વસ્તુઓ શરીર વડે પણ કરવી શક્ય બનવી જોઈએ, અને શ્વાસોદ્ધ્વાસ સાથે સંબંધ ધરાવતી કેટલીક વસ્તુઓ પણ થઈ શકવી જોઈએ — પણ એ વસ્તુઓ હવે ફેરસાંએંઓ વડે નહિ કરવામાં આવે; પરંતુ એક પ્રતીકાત્મક ગતિની પાછળ એક સાચી ગતિ અને એના વડે તમારામાં આ હલકાપણાની શક્તિ આવે છે; પછી તમને ગુરુત્વાકર્ષણની પદ્ધતિ લાગુ પડતી નથી, તમે એનાથી મુક્ત થઈ જાઓ છો. અને એમ ને એમ બાગળ.*

* શ્રી અરવિદના કથન પ્રમાણે શ્વાસોદ્ધ્વાસ પાછળ આવેલી ગતિનું સાચું સ્વરૂપ ફેરફાર અને મેનેટિક ક્ષેત્રાને લાગુ વડે છે તે પ્રકારનું જ છે; એ વસ્તુને જૂના યોગીએ વાયુ : જ્ઞાન-શક્તિ કહેતા. શ્વાસોદ્ધ્વાસની કસરતો (પ્રાણાયામ) એ કેવળ (બીજી અનેક પદ્ધતિઓ પૈસીની) એક પદ્ધતિ છે જેમાં તમે વાયુ ઉપર પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કરી શકો છો જેને પરિણામે છેવટે તમે ગુરુત્વાકર્ષણથી મુક્ત થઈ જાઓ છો અને બીજી કેટલીક એવી શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરી શકો છો જેના વિષે જૂના કાળના યોગીએને જ્ઞાન હતું : અતિશય હલકા અથવા અતિશય ભારે થઈ જવાની શક્તિ, ખૂબ મોટા કે ખૂબ નાના થઈ જવાની શક્તિ (ગરીમા,

કદ્વનાને કોઈ અંત હોતો નથી : જ્યારે ઈચ્છા થાય ત્યારે દેદીખ્યમાન બની શકતું જોઈએ, જ્યારે પારદર્શક બનવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે તે થઈ શકતું જોઈએ. કુદરની રીતે, શરીરતંત્રમાં કોઈ હાડકું હોવાની પણ જરૂર નથી; એ વસ્તુ એક હાડ્પિનર ઉપર ચામડી અને આંતરિક અવયવોનું સંપોજન માત્ર નહિ હોય, એ એક બીજી જ વસ્તુ હોય. એમાં, રંકદ્વનું અનુસરણ કરતી કેન્દ્રીભૂત થયેલી શક્તિ હોય. આનો અર્થ એમ નથી કે એમાં કોઈ નિશ્ચિત આકારવાળાં અને ઓળખી શકાય તેવાં રૂપો નહિ હોય; રૂપનું ઘડતર, સ્થૂલ કણોને બદલે ગુણો વડે થશે. આપણો જે એમ કહેવા ધારીએ તો કહી શકીએ કે એક વ્યવહારું અથવા ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિએ રચયેલું શરીર હશે; એ નમનીય, ગતિશીલ, ઈચ્છા પ્રમાણે હલકું થઈ શકનારું, અને અન્યારના સ્થૂલ જડ ભૌતિક શરીર કરતાં જુદા જ પ્રકારનું શરીર હશે.

એટલે આ વસ્તુને, મેં હમણાં જેનું વર્ણન કર્યું તેમાં પરિવર્તન કરવા માટે, મને લાગે છે કે ત્રણસો વર્ષો તો ધણાં યોડાં પડે. એમ લાગે છે કે એના કરતાં ધાર્યું વધુ જોઈએ.... કદાચ એક ખૂબ ખૂબ, ખૂબ કેન્દ્રીભૂત કાર્ય કરીએ તો....

ભાગક : એના જ દેહ સાથે ત્રણસો વર્ષ?

શ્રી માતાજી : જુઝો, એમાં ફેરફાર થવાનો; એમાં એનું એ શરીર ન હોય.

જ્યારે આપણી કુદ્ર માનવજીતિ, એના એ શરીર સાથે ત્રણસો વર્ષોની વાત કરે છે ત્યારે તમે કહો છો : ‘જ્યારે હું પચાસ વર્ષના થયો હોઉ’ છું ત્યારે તેમાં વિકૃતિ દાખલ થઈ જ ગઈ હોય છે, તો પછી જ્યારે ત્રણસો વર્ષ થશે ત્યારે તો એ એક જુગુખ્યાપ્રેરક વસ્તુ બની રહેશે! પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ એમ નથી. જે દરેક વર્ષો વ્યક્તિત્વોના શરીરને વધુ ને વધુ પૂર્ણ કરતી જાય અને એ રીતે જ્યારે એ ત્રણસી વર્ષોની થાય ત્યારે કદાચ તમે કહેશો : ‘આરે! મારે હજુ જેવા થવું છે તેવા બનવા માટે બીજાં ત્રણસો કે ચારસો વર્ષોની જરૂર છે.’ જે પસાર

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૫૨ થી]

લઘીમા, મહીમા, અણીમા). આ વાતાવાપના પરિશીષ્ટ રૂપે અમે ક્રી અરવિદના એક ક્રોન્ય વૈજ્ઞાનિક સાથેના વાતાવાપમાંથી થોડું અવતરણ પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ. એમાં એમણે પ્રકૃતિની આ બાધ ગતિઓ પાછળ આવી રહેલી ‘સાચી ગતિઓ’નો વિષય હાથ ધરેલો છે.

થતા દરેક વર્ણના અર્થ અમુક પ્રગતિ, અમુક રૂપાંતર હશે, તો તમારે ચોતાની જતનું વધુ ને વધુ રૂપાંતર કરવા માટે વધુ ને વધુ વર્ષો જોઈશે. જ્યારે કોઈ વસ્તુ તમે ઈચ્છા હો, બરાબર તેવી જ નથી હોતી — દા.ત. મેં હમલાં જે વસ્તુઓનું વાર્ષિન કર્યું તેનું જ ઉદાહરણ હો, નમનીયતા અથવા હળવાપણું અથવા સ્થિતિસ્થાપકતા અથવા જ્યોતિર્મયતા અને એમાંનું કાંઈ પણ તમે ઈચ્છા હો, બરાબર તેવું ન હોય, તો પછી તમારે ઓછામાં ઓછાં બસો વર્ષ વધુ લઈને એ વસ્તુ કરવી પડો. તમે કદી એમ નહિ વિચારો : ‘આમ કેમ ! હજુ આ વસ્તુ બીજાં બસો વર્ષ ચાલવાની છે !’ અને બદલે તમે કહોશો : ‘એ વસ્તુ સાચી રીતે થઈ શકે તે માટે વધુ બસો વર્ષ તો તદ્દન જરૂરો છે.’ અને પછી જ્યારે સર્વ કાંઈ કરવામાં આવ્યું હશે, જ્યારે સર્વ વસ્તુઓ પૂર્ણ બની ગઈ હશે, ત્યારે પછી વર્ષો અંગનો પ્રશ્ન નહિ રહે, કારણ કે તમે અમર થઈ ગયા હશો.

પરંતુ તમે આ બાબતમાં ઘણા વાંધા ઊભા કરી શકો તેમ છો. તમે કહી શકો છો કે જ્યાં સુધી આસપાસના વાતાવરણમાંથી કોઈ વસ્તુ ન બદલાય ત્યાં સુધી શરીરનું પરિવર્તન થવું પણ અશક્ય છે. જો તમે એટલા બધા અંશો બદલાઈ જાઓ તો, બીજા પદાર્થો સાથે તમારા સંબંધો કયા પ્રકારના હશે? બીજા બોકો (જીવો) સાથે પણ કયા પ્રકારના સંબંધો હશે? એમલાગે છે કે આપણે અસ્તિત્વમાં રહીએ અને ચાલુ અસ્તિત્વમાં રહીએ તે માટે વસ્તુઓની આખી શોશીમાં, ઓછામાં ઓછું, પ્રમાણસર રીતનું પરિવર્તન તો થવું જ જોઈએ. આ વસ્તુને લઈને ખૂબ ગુંચવાડો ઊભા થાપ છે, કારણ કે હવે આમાં એક વ્યક્તિગત ચેતનાએ કાર્ય કરવાનું નથી હોતું, આમાં તો એક સામુહિક ચેતના આવી જાય છે. અને એટલે આ વસ્તુ ઘણી મુશ્કેલ છે.

(મૌન)

બાળક : પરમાત્મા અમારે માટે જે કાંઈ કરી રહ્યા છે તે વિષે અમે જ્યારે સભાન પણ નથી હોતા, છતાં અમે પ્રગતિ કરતા નથી?

શ્રી ભાતાજી : તમે પ્રગતિ કરો છો પણ તમે તમારી પ્રગતિ વિષે સભાન હોતા નથી અને એ પ્રગતિ સંકલપપૂર્વકની હોતી નથી. એટલે કે, આપણા સહકાર્ય વિના પ્રભુ આપણી અંદર જે પ્રગતિ સિદ્ધ કરે છે તે જતની એ પ્રગતિ હોય છે. એમાં સમય વધુ જાય છે. વસ્તુ બને છે તો ખરી, પણ એમાં સમય વધારે જાય છે. જ્યારે તમે સભાન હો છો અને તમે સહકાર્ય કરો છો ત્યારે એ વસ્તુ ઘણી વધુ ઝડપથી બને છે.

એવા ઘણા લોકો છે, જેઓ સચેતન જ હોતા નથી. લોકોમાંથી ઘણા મોટાભાગની વ્યક્તિત્વો, દિવ્યશક્તિ તેમની અંદર જે કાર્ય કરી રહી હોય છે તેના વિષે સભાન હોતા નથી. જો તમે તેમની સાથે એ સંબંધ વાત કરો છો તો તેઓ તમારી સાથે આંખો ફૂટારીને જોયા કરે છે, અમને લાગે છે કે તમારું મગજ થોડું ખસી ગયેલું છે. તમે શાની વાત કરો છો તેની તેમને ખબર પડતી નથી. અને છતાં ચેતના કાર્ય કરી રહી છે, આંખો વખત કાર્યરત હોય છે. એ તેમની ઈચ્છા હોય કે ન હોય તોપણ તેમજું ભીતરમાંથી ઘડતર કરી રહી છે. પણ પણી, એવા લોકો પણ હોય છે, જેઓ એ શક્તિતના કાર્ય વિષે સભાન બન્યા પણી તેની સામે બળવો કરે; એ લોકો પ્રભુની શક્તિ સામે બળવો કરવા જેટલા મૂર્ખ હોય છે અને કહે છે, ‘આહ ! ના, હું તો મારી જો નેવો છું તેવો જ બની રહેવા માગું છું !’ અને આ તેમનો ‘હું’ એટબે પેલી કાંઈ પણ ન જાણનારી મૂર્ખ વ્યક્તિત્વ હોય છે. એ આવસ્થા પણ પસાર થઈ જાય છે. અને પણી એક એવી ક્ષણ આવે છે જ્યારે, વ્યક્તિ સહકારપૂર્વક કાર્ય કરે છે અને કહે છે : ‘આહ, કેવું સુખ !’ તમે તમારી જાતનું અર્પણ કરી દો છો, તમે શક્ય જેટલા પ્રમાણમાં અક્ષિય અને ગ્રહણશીલ બની રહેવા માગો છો જેથી તમારાથી આ ભાગવત સંકલ્પ, કાર્ય કરી રહેલી દિવ્ય શક્તિ પ્રત્યે કોઈ પ્રકારનો વિરોધ ન થઈ બેસે ! તમે વધુ ને વધુ ધ્યાન આપી રહો છો, અને જેમ જેમ તમે વધુ ધ્યાન આપતા જાઓ છો અને વધુ સાચિદિલ બનતા જાઓ છો, તેમ તેમ તમને ખબર પડતી જાય છે કે પ્રભુની દિવ્ય ચેતના કઈ દિશામાં અને કયા પ્રકારની ગતિપૂર્વક કાર્ય કરી રહી છે, અને તમે તમારી જાતનું પૂર્ણપણે તેને સર્ભપણ કરી દો છો. આ રીતે એ વસ્તુ વધુ જવદી પરિપૂર્વ થાય છે. અને આ રીતે, જે કાર્ય કરતાં આન્યથા, તમને વર્ષો લાગે, તે કાર્ય તમે થોડી મિનિટોમાં કરી લો છો. યોગનું લક્ષ્ય પણ એ જ છે; તમે તમારું કાર્ય ટૂંક સમયમાં, ધનીભૂત કાર્ય કરીને, થોડાક જ કલાકોમાં કરી શકો છો : તમે બીજી રીતે પણ કાર્ય કરી શકો, જેમ પ્રકૃતિ કરે છે — પ્રકૃતિ પણ એ કાર્ય કરવાની જ છે. પ્રકૃતિ પણ અંતે તો એ સર્વાનું ઢ્રાંટર કરવાની જ છે, પરંતુ જો તમે તેણે અત્યાર સુધીમાં જે કાંઈ કર્યું છે તે સિદ્ધ કરવાને લીધેલો સમય ગણુત્તેમાં બો, તો, તમારે જો બીજી જાતના સ્વરૂપમાં ઢ્રાંટર પામવા માટે દેખીતી રીતે, પ્રભુની ચેતના માટે, સમયના ગણાનો કાંઈ હિસાબ નથી, પરંતુ અહીં જે ચેતના છે તેને માટે એ વસ્તુ ખૂબ મહત્વની છે. અમુક દ્વારિબિન્દુથી જોતાં તમે ગોમ કરી શકો છો : ‘વાહ, એ વસ્તુ બનશો, જરૂર બનશો, એટબે બધું બરાબર ચાલો છે, આપણે જેમ ચાલનું હોય તેમ ચાલવા દેવાનું છે.’ પરંતુ તો પણી એમાં જે ભાગ નથી લઈ રહી તે ભાગ માનવ ચેતના નહિ હોય, આ નાનકડી ચેતના જેનું શરીરે સર્જન કર્યું છે (આ શરીર જેને એ રીતે બનાવવામાં ..

આવેલું છે), તો, તે તો આ વસ્તુ બને તે પહેલાં ઘણા ઘણા લાંબા સમય પહેલાં વિદ્યાય થઈ ગઈ હો. કારણ કે પ્રકૃતિ એક સૈકાથી બીજા સૈકા સુધી આઓ બખત એકસરખી પ્રગતિ કર્યા કરતી નથી. તમે જો પાછળ નજર નાખીને જોશો, તો તમને જણાશો કે મનુષ્ય જેવો ત્રણ હજાર વર્ષ ઉપર હતો તેમાં કોઈ બહુ સાચી ગણાય તેવી પ્રગતિ થઈ નથી — જ્યાક અમસ્તી, થોડીક થઈ છે; થોડીક વસ્તુ જે ખાસ કરીને મગજમાં બને છે, જે ખાસ કરીને થોડું વધુ સમજે છે, આને પછી પ્રકૃતિ જે કરે છે તેના ઉપર એક જતનો અંકુશ, એની પ્રક્રિયાઓની અમુક્ક સમજણું આવી છે. તમે તેની પુરુષિત-પ્રયુક્તિઓ હમણાં જ શીખવાની શરૂઆત કરી છે, તમે હમણાં જ તેમાં હસ્તક્ષેપ કરવાની શરૂઆત કરી છે. પરંતુ તમારી પાસે સાચું જ્ઞાન ન હોવાને કારણે તમે સારા પ્રમાણમાં મૂર્ખાઈઓ આચરવાના.... દા.ત. મને ખભર નથી પડતી કે જ્યારે મનુષ્યને, જડ પદાર્થની રથનાંના બધાં ગુણ રહણ્યોની ખભર પડશે ત્યારે માણસનું શું થશે. એ લોકોએ પોતાની જતનો વિનાશ કરવાનો તો એક સરસ રસો થોડી કાઢશો છે. શું બનવાનું છે તે તમે જોશો. પરંતુ આ, આ તો કેવળ નાનું પગલું છે; એ વસ્તુ ખાસ કરીને અહીં જને છે (શ્રી માતાજી પોતાના મસ્તક પ્રયોગ નિર્દેશ કરે છે) એમાંથી ખૂબ સાપેક્ષ રીતનાં પાર્થિવ પરિણામો ઉત્પન્ન થાય છે.

ભાગક : આપણે આ ચેતનાનો પ્રયોગ કરી રીતે કરી શકીએ ?

શ્રી માતાજી : તમારે સતતપણે આ રીતે સભાન થવાનો સંકલ્પ તમારી આંદર સ્થાપિત કરવો જોઈએ ગાને પછી એ મનોમય સંકલ્પને એક અભીસામાં પરિવર્તિત કરવો જોઈએ. તમારે નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ, તમારી જત પ્રયોગનું જોઈએ. અને આ પ્રકારની અંતરની સરચાઈથી તમારા જીવન પ્રયોગ દ્વારા નાખવી જોઈએ, તમારી જતને ભ્રમમાં ન રાખવી જોઈએ, તમારી જતને કદી છેતરવી નહિ. ઓહ ! એ વસ્તુ કેટલી બધી અધરી છે !

તમારી બાબતમાં કદી ચોંબું બની આવ્યું છે કે કોઈ વાર તમને સ્વયંભૂપણે — પ્રયત્ન કર્યા વિના, આપોઆપ — ખ્યાલ આવી જાય કે તમે કોઈ ભૂલ કરી છો? હું જે બાધ્ય પ્રતિકિયાને પરિણામે તમને ફૂટકો પડે છે, જેના વડે તમે સફળા જગ્રત થઈ જાઓ છો અને કહો છો : ‘આહ ! મેં મૂર્ખાંએ આ શું કર્યું?’ હું આવા પ્રસંગની વાત કરતી નથી. જ્યારે તમે કોઈ વસ્તુ કરતા હો, કોઈ વસ્તુને અનુભવતા હો, કોઈ વસ્તુ કહેતા હો — આપણે એક સાંદ્રા દાખલો લઈએ : મારે રોજની (ઓછામાં ઓછી) એક ઉઝન દરિયાદા સાંભળવાની આવે છે, મૂર્ખ-તાપૂર્ણ (મને આશર્ય થાય છે કે, માણસને પોતાની બુદ્ધિ હોવા છતાં, એ આવી

વસ્તુઓ માટે કઈ રીતે તકસર કરી શકતો હોય), તો, જ્યારે તમે જે શબ્દો ન બોલવા જોઈએ તેવા શબ્દો બોલતા હો છો, જે તદન મૂર્ખતાપૂર્ણ વાત હોય છે, ત્યારે તમે ખરેખર જોઈ શકો છો કે તમે સાચેસાચ મૂર્ખ છો — આથી વધારે ખરાબ શબ્દ આપણે નહિ વાપરીએ — આવું તમને સ્વાભાવિકપણે જાણાઈ આવે છે? તમે હમેશાં કાંઈક બહાનું કાઢો છો. તમને હમેશાં એમ લાગતું હોય છે કે ચેલી બીજી વ્યક્તિની ભૂલ છે, તમે સાચા છો અને ખરેખર ઓને કહેવાનું જોઈએ કે એની ભૂલ છે, હા, નહિ તો એને કઈ રીતે ખરાબ પડશે? નહિ ને? હું આ વસ્તુને જરા સ્વૃદ્ધ સ્વરૂપમાં રન્ધુ કરું છું, જણે એક માઈક્રોસ્કોપમાંથી જોઈને કહેતી હોઉં તેમ, જેથી એ વસ્તુ જરા મોટી દેખાય. પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ એવી જ હોય છે. અને જ્યાં સુધી એમ હશે, ત્યાં સુધી તમે સાચી ચેતનાથી લાગો માઈક્રોસ્કોપમાંથી જોઈને કરતું હોય. જે તમે તરત જ, તત્કાલ તમારી જતને યોડાં પગલાં પાછી જેંચી વિદ્ધિને, બીજી વ્યક્તિને સ્થાને મૂકી જોતા નથી, એની લાગણી થા કરણે આ પ્રમાણેની છે તે સમજતા નથી, તમારી પોતાની દુર્બળતાની જાંખી કરી શકતા નથી, એ બેઉ વસ્તુઓની સરભામણી કરીને એવા નિર્ણય ઉપર આવી શકતા નથી કે : ‘હા, એ વસ્તુ એમ છે, સાચી વસ્તુ એવી છે,’ તો એનો અર્થ એ કે તમે હજુ બહુ પાછળ હોય. જ્યારે તમે આ વસ્તુ આપોઆપ કરી શકશો, તત્કાળ, જ્યારે એમ કરવામાં તમને વખત નહિ લાગે, જ્યારે એ તમારી સ્વાભાવિક ગતિ હશે, ત્યારે તમે સંતોષ લઈ શકશો કે તમે સાચી પ્રગતિ કરી છે.... આવો અનુભવ તમને દિવસમાં કેટલી વાર થાય છે? જ્યારે તમે બ્લે ખુલ્બેખુલ્લા લડવા મંડી પડતા નથી, પણ એ પ્રકારનું પ્રતિકાર્ય તમારા મસ્તકમાં થતું હોય એવું કેટલી વાર બને છે? ત્યાં એ તમારા મસ્તકમાં કૂદાકૂદ કરે છે અને જ્યારે આવી વસ્તુઓ બનતી હોય છે ત્યારે તમે એક એવી ઉધાપણભરી સમતા જાળવી રાખી શકતા નથી કે જે નિરીક્ષણ કરતી રહેલી હોય, જે સમજ શકતી હોય કે વસ્તુઓ કઈ રીતે બને છે અને એમ કેમ થાય છે — અને આ વસ્તુ તમારે એવી પક્ષપાત વિહીનપણે કરવાની હોય છે કે જેથી તમે હમેશાં હસતા જ રહો અને તમારામાં કદી પણ કોઈ જાતનું હિસ્ક પ્રતિકાર્ય ન જન્મે, કદી નહિ.

અને સન્ય કે જે ખૂબ જીદ્વમાં અને ખૂબ ઉપર આવી રહેલું છે, જે સન્ય સિદ્ધ થયેલું નથી પણ સિદ્ધ કરવાનું છે, તેને તમે સ્પષ્ટપણે જોઈ શકતા હો અને શું સાચું છે અને શું હોનું જોઈએ, શું જોટું છે અને શું વિકૃત છે અને કઈ વસ્તુએ કોને સ્થાન ખાલી કરી આપવું જોઈએ એ વસ્તુનો લેદ પણ સતતપણે જાળતા હશો, તમે એને સ્પષ્ટપણે જોઈ શકતા હશો તો તમારામાં કોઈ જાતની પ્રતિક્ષિયા નહિ થાય. અને તો પછી જે વસ્તુઓ તમને આતંત મૂર્ખતા-

પૂર્ણ, ખૂબ ગાંડપણુભરી, ખૂબ તમોગ્રસ્ત, અત્યંત અજ્ઞાનમૂલક, ખૂબ બિભત્તસ, ખૂબ ગ્રામ્ય લાગતી હોય તે વસ્તુઓ પણ તમને રિમત કરવા પ્રેરણો, કારણ કે તમારે જે આખે લાભે રહ્યે રહ્યે જવાનું છે તેને જોઈ શકતા હોય અને એમ કરશો તો જી, જે વસ્તુ ત્યાં ઉપર છે તે નીચે અવતરણ પામી શકશો. અને જે તમારામાં કોઈ ઉગ્ર પ્રતિક્રિયા ઉત્પન્ન થઈ હોત તો ઘણા સમય અગાઉ, કોઈ જગતનું અસ્તિત્વ સાચું બની રહેવા ઉપર જી પરિસ્થાપિત છે, જે એમ ન હોત તો ઘણા લાંબા સમય અગાઉ એનું અસ્તિત્વ જ મટી ગયું હોત કારણ કે આમ તો એ આજ સુધી કદી સાચું હોય તેનું જણાયું નથી.

પરંતુ તમે જે એ ચેતનામાં રહીને ત્યાંથી દૃષ્ટિ ફેંક્યો તો તમને સાચી વસ્તુની કાંઈક સમજણું પ્રવાની શરૂઆત થશે. અને આ ચેતના એટલી બધી સર્વાંગી હોવી જરૂરી છે કે, ભલે વસ્તુઓ તમારી સામે સીધિસીધી આવે, ભલે તદ્દન સ્થૂલ સ્વરૂપમાં કોઈ તમને માર મારવા આવે (તમારે એ તમારું ખૂન કરે એમ ન થવા હેઠું જોઈએ, ના; તમારું મુન્ય ન થાય તે માટે જે કાંઈ જરૂરી હોય તે કરવું જોઈએ), પરંતુ જે તમે તમારી જતને આ પૂર્ણ ચેતનામાં ધારણ કરી હોય અને તમારામાં કોઈ જતની પ્રતિક્રિયા ઉત્પન્ન નહિ થઈ હોય, તો હું તમને ખાતરો આપું છું કે એ વ્યક્તિત્વ તમને મારી નાખી શકશો નહિ. એ પ્રયત્ન કરશે તોપણું તને માર મારી શકશે નહિ. ફક્ત એટલું જ કે, તમારામાં કોઈ ઉગ્ર કે ખોટી રીતનું આંદોલન ન હોય જોઈએ; જે તમારામાં જરા જેટલું ખોટું આંદોલન હોય તો એના વડે આંદરનું બારાણું ખૂલ્લી નશે અને પેલી વસ્તુ તેમાં પેસી નશે, અને પછી બધી વાત બગતી નશે. તમારામાં પૂર્ણ ચેતના હોવી જોઈએ, પૂર્ણ જ્ઞાન, સર્વ વસ્તુઓ ઉપર પૂર્ણ પ્રભુત્વ, અને સત્ય વિષે સ્પષ્ટ દૃષ્ટિ — અને પૂર્ણ શાંતિ.

તમારે સર્વદા પ્રયત્ન કરતા રહેવું જોઈએ. બસ. ન્યારે.

પરિશાષ્ટ

એક ફોંચ વૈજ્ઞાનિક સાધક સાથેની
શ્રી અરણિંદની વાતચીતમાંથી અવતરણ

મે ૮, ૧૯૭૯

પશ્ચિમમાં ઉચ્ચ વિચાર કરનારાં મન આધ્યાત્મિક સત્ય પ્રત્યે વળેલા નથી,
પણ ભૌતિક વિજ્ઞાન પ્રત્યે વળેલા છે. ભૌતિક વિજ્ઞાનનું કોન્ટ ધાર્યું સાંકું છે, એ
ભૌતિક સ્તરના ખૂબ બાધ સ્વરૂપને જ સ્પર્શે છે.

અને ત્યાં પણ, ખરેખર સાધનસ શું જાણે છે? એ નિયમોનો અભ્યાસ
કરે છે, હમેશાં પુનરાવર્તન કર્યે જવું પડે તેવી સિદ્ધાંત-રચનાઓ કરે છે અને
દરેક વખતે એ વસ્તુ સત્ય સંબંધી છેલ્લો શર્ષદ છે એમ જાહેર કરે છે! તાજેતરમાં
આપણને આણું સંબંધિની થિયરી જાણવવામાં આવી હતી, હવે પાછી ઈલેક્ટ્રોનિક
થિયરી આવી છે.

આધુનિક વૈજ્ઞાનિકનાં બે વિધાનો એવાં છે જે એ એક રહસ્યવાદીને માટે
ગંડા સતરોને કૃષ્ણ કરે તેવાં છે :

- ૧ આણુઓ પણ સૂર્યમાળાની માફક ફુરતી કક્ષાઓવાળા છે.
- ૨ સર્વ વસ્તુઓના આણુઓ, એકનાં એક જ ઘટક તત્ત્વોથી બનેલા છે.
એમના ગુણોમાં બિનનત્વ હોવામાં એ ઘટક તત્ત્વોની વ્યવસ્થાની બિનનતા
જ કારણભૂત છે.

જે વિધાનોને તેમના સાચા દૃષ્ટિબંદુથી વિચારવામાં આવે તો તેઓ વિજ્ઞાનને
એવી નવી શોધિ પ્રત્યે દોઢી જાય તેમ છે જેનો તેમને ચોક્કસ ખ્યાલ પણ નથી
અને એના પ્રમાણમાં તેમનું લાલનું જ્ઞાન તદ્દન વામણું છે.

જૂના યોગીઓના અનુભવ પ્રમાણે ઈન્ડ્રિયગમ્ય પદાર્થ પાંચ તત્ત્વો : ભૂતાનિઃ—
નો બનેલો છે. તેમનાં નામ તેઓએ પૃથ્વી, આપ, અહિન (તેજસ), વાયુ અને
આકાશ એમ આપેલાં :

અહિન ત્રણ રીતનો છે :

૧. સામાન્ય અહિન,	જલ અહિન
૨. વિદ્યુત અહિન,	વૈદ્યત અહિન
૩. સૂર્યનો અહિન,	સૌર અહિન

સાયન્સો હજુ સુધી પહેલા અને બીજા પ્રકારના અહિનમાં જ પ્રવેશ કરેલો
છે. આણું પણ સૂર્યમાળા જેવો છે એ હકીકત તેને ગ્રીજા અહિનના જ્ઞાન પ્રત્યે
લઈ જઈ શકે તેમ છે.

અહિનની પેલ પાર વાયુ છે, જેના વિષે વિજ્ઞાનને કશી ખબર નથી. એ
સર્વ સંસ્કરોદ્ધ અને વિનિમયોનો આધાર છે, અને ગુરુત્વાકર્ષણ અને (ચુંબકીય અને
વિદ્યુત) ક્ષેત્રોના કારણ રૂપ છે. એના વડે, અહિન કે જે સાકાર તત્ત્વ છે, તેનાથી
રૂપોનું ઘડનર કરવું શક્ય બને છે.

વાયુને પેલ પાર ઈથર : આકાશ છે.

પરંતુ આ પાંચ તત્ત્વો ભૌતિક સ્તરના સ્થૂલતમ ભાગનાં ઘટકો છે. એમની
તરત પાછળ ભૌતિકપ્રાણ, પદાર્થમાં દટાઈ રહેલું જીવન-તત્ત્વ આવી રહેલું છે. જે.
સી. બોજ, તેમના પ્રયોગમાં આ તત્ત્વનો સંપર્ક સાધે છે. એને પેલેપાર પદાર્થ
તત્ત્વમાં રહેલું મન છે. આ મનનું સ્વરૂપ, તે મનુષ્યમાં જેવું છે તેથી તદ્દન અલગ
પ્રકારનું છે. આમ છતાં વ્યવસ્થામાં એ એનો એ જ પદાર્થ હોય છે. અને છેક
ઉંડાળમાં બીજા બે વધુ ગુપ્ત સ્તરો આવી રહેલા છે....

આ વસ્તુ ભૌતિક સ્તરને લગતું રહેસ્યજ્ઞાન છે. વિજ્ઞાન આ જ્ઞાનની ખૂબ
પાછળ છે.

જે હિંદુ યોગીઓએ આ સંયોગો સાક્ષાત્કાર કરેલો તેમણે તેનો વિસ્તાર
કરેલોં નહિ અને તેનું કોઈ પદ્ધતિસરનું વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાનથાક્ષ બનાવેલું નહિ. એમની
નજર સમક્ષ જ્ઞાન અને કિયાનાં અન્ય ક્ષેત્રો ખુલ્લાં હોઈ, તેમણે આ વસ્તુઓને
આવિભાવની બિલ્લિતમ વસ્તુઓ ગણી તેમની અવગણના કરેલી.

એક વૈજ્ઞાનિકના મન આને રહસ્યવાદીના મનના ઢાંચામાં ફરક હોય છે. એમાં તો જરા પણ શાંકા નથી કે જે કોઈ, આ બે પ્રકારની વિદ્યાશાખાઓની શ્રેષ્ઠોઓની શક્તિઓનું સંપોજન કરી શકે તે વિજ્ઞાનને ધાર્યું આગળ પ્રગતિ કરતું બનાવી હે.*

*૧. આ વાર્તાવાપનો અહેવાલ સૌ પ્રથમ “ધી ફ્રેન્ચ — ઓશિયન રિવ્યુ” (નં. ૮૩)ના ઓપ્રિલ ૧૯૮૫ના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલો.

૨. એ વસ્તુની નોંધ બેવા સરખું છે કે આ વાતચીત ૧૯૭૨માં થઈ ત્યાર પછી, હકીકતમાં, આપણા વૈજ્ઞાનિકોએ એક બીજા ‘પ્રકારના અભિન’ની શોધ કરેલી છે, જે અભિન આસ્ટ્રેલિક પ્રતિક્રિયાઓની સાથે ઉત્પન્ન થાય છે. એ અભિન સૂર્યના અભિન જેવો જ છે કારણું કે એમાંથી જે અમાપ શક્તિનો ધીધ વહે છે તે હાઈડ્રોજનનું હેલિયમમાં (બેથેની સાયકલ પ્રમાણે) થવાને કારણે જ ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રથમ પ્રકારનો અભિન શાસાયાંગિક પ્રક્રિયાઓને કારણે અથવા આણુઓ (molecules) નાશ પામવા કે બંધાવાને કારણે ઉત્પન્ન થાય છે પરંતુ એમાં પરમાણુઓના (atoms) ઘટક તત્ત્વમાં ફેરફાર થતો નથી. જે બીજા પ્રકારનો અભિન આ બધા પરમાણુઓના ઈલેક્ટ્રોનનાં નૂતન અવસ્થામાં સ્થાનક્રમે થવાને કારણે ઉત્પન્ન થાય છે તેમાં સર્વ પ્રકારની ઈલેક્ટ્રો-મેનેટિક વિદ્યુત-તરંગો ઉત્પન્ન થવાની ઘટનાઓનું મૂળ પણ સમયેલું છે.

‘ભગવાન સાથે ચેતનાની ઓકતાવાળી એક એવી આવસ્થા છે જેમાં તમે જે કંઈ, તદ્દન નકામી ચોપડી પણ વાંચો, તેમાં આનંદ લઈ શકો છો. તમે જે કંઈ આવબોકો, (પછી તે તદ્દન નજીબું દૃશ્ય હોય તોપણું) તેમાં આનંદ લઈ શકો છો. તમે તદ્દન માલ વગરનું, કુદ્ર સંગીત સાંભળો, એવું કે જેનાથી માલસે દૂર ભાગવાનું કરે, અને છતાં તેમાં આનંદ લઈ શકો છો. અલબર્ત તે આનંદ સંગીતના બાબુ સ્વરૂપમાં નહિ, પરંતુ તેની પાછળ તેને પ્રેરી રહેલી વસ્તુમાં હશે. એનો અર્થ એવો નથી કે સારા અને નઠરા સંગીત વચ્ચેનો વિવેક તમે ગુમાવી દેશો. પરંતુ એ બન્નેથી પર થઈને તેમના ટ્રારા જે વસ્તુ પ્રગટ થાય છે તેને તમે સાંભળી શકશો. કારણ કે ભગવાનમાં જેનો અંતિમ આક્રાય અને છેવટનું સત્ય ન હોય એવી એક પણ ચીજ આ જગતમાં છે જ નહિ.’

(માનાજની વાળી, વાતર્વાપ-૪)

બાળક : સંગીતના બાબુ સ્વરૂપની ‘પાછળ’ શી વસ્તુ હોય છે ?

શ્રી માતાજી : સંગીત એ ગમુક વિચારો, લાગણીઓ, ઊર્મિઓ, કેટલીક આભીષ્યકો વ્યક્ત કરવાનું સાધન છે. એક એવો પ્રદેશ પણ છે જ્યાં આ સર્વ ગતિઓ અસ્તિત્વમાં છે અને ત્યાંથી, જેમ જેમ તેમને નીચે લાવવામાં આવે છે તેમ તેમ તેઓ એક પ્રકારના સંગીતનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. જો કોઈ વ્યક્તિ ઘણો સારો સંગીતકાર હશે અને જેની પાસે થોડીક પ્રેરણા પણ હશે તે ઘણું સુંદર સંગીત પ્રગટ કરશો, કારણ કે એ એક સારો સંગીતકાર હોય છે. એક ખરાબ સંગીતકાર હોય તેને પણ ઘણી સારી પ્રેરણા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે; એ કોઈ સારી વસ્તુને જીલી પણ શકે છે, પણ એનામાં કોઈ જતની સંગીતને લગતી ક્ષમતા નથી હોતી એટલે એ જે રચના તૈયાર કરે છે તે ભયંકર રીતે સામાન્ય સ્વરૂપની, સાધારણ સ્તરની, રસહીન હોય છે. પરંતુ તમે એથી આગળ જાઓ, તમે જે સ્થળે સંગીતનો આદિસ્થોત હોય છે ત્યાં પહોંચી જાઓ — ઊર્મિ અને પ્રેરણાના આદિસ્થોત સુધી પહોંચી જાઓ — જો તમે ત્યાં પહોંચી શકો તો તમે એ વસ્તુઓનો આસ્પદ, બાબુ રૂપો વડે કોઈ પણ પ્રકારની આડચણ નરયા વિના લઈ શકશો. સામાન્ય સ્વરૂપની સંગીત રચનાને પણ એ આદિસ્થોત સાથે સાંકળી શકશો, કારણ કે સંગીતના લખનારની પ્રેરણા ત્યાંથી જ ઉદ્ભવેલી હતી. કુદરતી રીતે, કેટલીક

જતની પ્રેરણા નથી હોતી, અથવા જેનું મૂળ કેવળ યાંત્રિક સંગીતમાં હોય છે. ગમે તેમ હોય, પણ એમાં હમેશાં રસ પડે તેણું હોન્ટું નથી. પરંતુ મારી કહેવાની મતલબ એ છે કે એવી એક અંતરની અવસ્થા પણ હોય છે જેમાં બાધ રૂપ એ કોઈ સૌથી વધુ આગત્યની વસ્તુ નથી હોતી; એ વસ્તુ સંગીતનું મૂળ હોય છે, એની પાછળની પ્રેરણા આગત્યની હોય છે; એ વસ્તુ કેવળ આવાજ નહિ પણ આવાજ જે વસ્તુને વ્યક્ત કરે છે તે હોય છે.

બાળક : એટલે પ્રેરણા કરતાં અભિવ્યક્તિ વધુ સારી ન હોઈ શકે ને?

શ્રી માતાજી : એનું સંગીત પણ હોય છે. જેની પાછળ કશી પ્રેરણા નથી હોતી, એ જ્ઞાને યાત્રવત્ત સંગીત હોય છે. એવા પણ સંગીતશાસ્કીઓ હોય છે જેમનામાં મહાન કલાકૌશલ્ય હોય છે, એટલે કે, જેઓએ ટેકનિક ઉપર સંપૂર્ણ પ્રભુત્વ મેળવેલું હોય છે અને જેઓ, દા.ત. કોઈ પણ પ્રકારની ભૂલ કર્યા વિના, વધુમાં વધુ જરૂરી અને ખૂબ મુશ્કેલ ચીજો રણૂ કરી શકે છે. એવા લોકો સંગીત બજાવી શકે છે, પણ એમાં કશી વસ્તુ વ્યક્ત થતી નથી; એ એક યાત્ર જેવી વસ્તુ હોય છે. એમનામાં ખૂબ કલાકૌશલ્ય છે એ સિવાય એ બધાને કશો આર્થ નથી થતો. કારણ કે તમે જે સર્વ વસ્તુઓ કરતા હો, તેમાં પ્રેરણાનું ઘરણું મહત્વ છે; સર્વ પ્રકારની માનવ રચનાઓમાં સૌથી વધુ આગત્યની વસ્તુ પ્રેરણા હોય છે. કુદરતી રીતે, એ સંગીતની રણૂઆત પણ પ્રેરણાના સ્તર ઉપરથી જ થવી જોઈએ; તમારે જો ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ વસ્તુઓને ખરેખર સારી રીતે રણૂ કરવી હોય તો તમારી પાસે ઘણી સારી ટેકનિક પણ હોવી જોઈએ. આનો આર્થ એમ નથી કે ટેકનિકની જરૂરિયાત જ નથી, એ અનિવાર્ય પણ છે, પરંતુ એ એકલી જ અનિવાર્ય વસ્તુ નથી, એની આગત્ય પ્રેરણા કરતાં ઓછી છે.

સંગીતની તાત્ત્વિક ગુણવત્તાનો આધાર તે કચાંથી, કયા સ્નોતમાંથી આવે છે તેના ઉપર રહે છે.

બાળક : ‘એનો આદિસ્તોત’ એટલે શું?

શ્રી માતાજી : એનું શરૂ થવાનું સ્થાન. જેમ એક જરણું નદીની શરૂઆતનું સ્થાન હોય છે તેમ.

બાળક : દરેક વસ્તુ માટે અનેક આદિસ્થાનો હોય છે?

શ્રી માતાજી : સર્વ ભૌતિક જીવન માટે પ્રાણમય અને મનોમય જીવન આદિસ્તોત રૂપ હોય છે. મન અને પ્રાણને વળી પોતાનું બીજું મૂળસ્થાન હોય છે, એમ ને એમ આગળ વસ્તુઓ હોય છે. જેના મૂળમાં કોઈ ઉદ્વિતર સંબન્ધ

ન રહેલું હોય એવી કોઈ વસ્તુ આ પૃથ્વી ઉપર ભૌતિક રીતે પ્રગટ કરી શકતી નથી, નહિ તો વિશ્વનું અસ્તિત્વ જ ન હોત. જે એ કોઈ એવી સપાટ વસ્તુ હોત કે જેનું મૂળ તેની પોતાની અંદર જ હોય તો એનો અંત કચારનો ય આવી ગયો હોત. જીવનનું અસ્તિત્વ બનો રહ્યું છે કારણ કે એક એવી શક્તિ છે જે ધક્કો મારી રહી છે, એક એવી શક્તિ છે જે અસ્તિત્વમાં રહેલા જીવનને આવિર્ભાવ કરવા માટે દબાણ કરી રહી છે. એમ ન હોત તો એનું બળ કચારનું ય ખલાસ થઈ ગયું હોત.

બાળક : જે જગતમાં આવિર્ભાવ પામેલી દરેક વસ્તુનું મૂળ ઊર્ધ્વતર સત્યમાં આવી રહેલું છે તો પછી એનો આવિર્ભાવ થવામાં એને વિરૂપ બનાવનાર વસ્તુ કઈ છે? વિરૂપ વસ્તુઓનું અસ્તિત્વ જ શા માટે છે?

શ્રી માતાજી : કારણ કે એવી શક્તિઓનું અસ્તિત્વ છે જે મૂળ સ્તોત અને આવિર્ભાવની વચમાં ખલેલ નાથે છે.

જે હું તમે પૂછું કે, ‘તમે તમારા સ્વરૂપનું સન્ય શું છે તે જાણો છો?’ તો તમે શું કહેશો?.... તમને એની ખબર છે? તો, સર્વ વસ્તુઓ માટે એમ જ છે. અને છતાં તમે અત્યાર લગ્નીમાં સારી પેઢે વિકાસ સિદ્ધ કર્યો હોય એવા પ્રાણી છો, તમે અનેક પ્રકારનાં સુસંસ્કૃત કરનાર બળોમાંથી પ્રસાર થયેલા છો. આપણે એમ કહી શકીએ કે તમે, દીવાલ ઉપર સરકતી ગરોળી જેવા નથી; અને છતાં તમે તમારા સ્વરૂપનું સન્ય શું છે તે કહી શકતા નથી. તો આઆ વિશ્વમાં આવી રહેલી વિકૃતિઓ પાછળ રહેલું રહસ્ય ત્યા જ છે. એનું કારણ એ છે કે મૂળ સ્તોતમાંથી અલગ પડી જવાને કારણે જે અચેતનાનું સર્જન થયેલું છે એ હકીકતને. લીધે એમ બને છે. આ આદિશ્રોત, જે હમેશાં હાજરાહજૂર હોય છે તે પણ આ અચેતનાને લીધે અભિવ્યક્ત થઈ શકતો નથી. એ હાજર છે જ અને એને લઈને તો જગત ટડી રહ્યું છે. પરંતુ એની અભિવ્યક્તિ વિરૂપ રીતની થઈ છે, કારણ કે એ પોતાનો આવિર્ભાવ અચેતના, આજીન અને તમોગ્રસ્તતા દ્વારા કરે છે.

એ એક એવી વસ્તુ છે જેના વિષે હું આ બુલેટિનના હવે પછીના અંકમાં રૂપણ કરવા પ્રયત્ન કરીશ.* પરંતુ છેવટે જતાં, ટૂકમાં એનો સાર કહીએ તો વસ્તુસ્થિત આ પ્રમાણે છે.

આ વિશ્વ જે પ્રકારનું હતું તેવું રચવામાં, એ વિષેનો સંકલન એક

* નુંઓ “ચાર તપસ્યાઓ”માં ‘પ્રેમની તપસ્યા’.

વ્યક્તિગત પ્રક્રોપ રૂપે હતો — વ્યક્તિગતનો અર્થ એ કે એ વસ્તુએ વેરવિભેર થવાનું રહે : એ એક એવી એકીભૂત વસ્તુ ન હતી કે જેમાં સર્વ વસ્તુઓનો સમાવેશ થયેલો હોય, એ એક એવી એકતા હતી જેનું ધડતર અસંખ્ય વ્યક્તિ-તાઓની નાની નાની એકતાઓમાંથી થયેલું હતું. એટલે એ વ્યક્તિતાઓને વિભક્ત થઈ હોવાનો ખ્યાલ આયો, અને પોતે વિભક્ત થયાનો ખ્યાલ તમને આવે એટલે તરત જ તમને એવી લાગણી થવાની કે તમે એક વ્યક્તિ છો. નહિ તો, તમને એવી લાગણી થાત કે તમે એક પ્રવાહી પદાર્થ છો. દા.ત. તમે તમારા બાધ્ય સ્વરૂપ વિષે સભાન ન હો, અને જે સર્વ વસ્તુઓ તમારા સ્વરૂપમાં હોવાને કારણે તમે એક અલગ વ્યક્તિ હોવાનું અનુભવો છો તેમ ન હોય, અને તમે સર્વ સ્થળો વહી રહેલી પ્રાણમય શક્તિઓ વિષે સભાન હોત, અથવા તમે સર્વના પાયારૂપ અચેતના વિષે સભાન હોત, તો તમને એવી લાગણી થાત કે તમે એક એવા ગતિશીલ પદાર્થ છો જેમાં સર્વ પ્રકારની પરસ્પર વિરોધી કિયાઓ ચાલી રહી છે પણ જે એકબીજથી નુદી પડી શકાય તેમ નથી, તમને તમે પોતે એક વ્યક્તિ છો એવી જશાપણ લાગણી ન થાત : તમને ફક્ત એક એવી લાગણી થાત કે આખી સમગ્રતાની વચ્ચમાં તમે એક આંદોલનરૂપ છો. અને આમ તો, મૂળ સંકલ્પ તો એવો હતો કે વ્યક્તિતસ્વરૂપો તેમના દિવ્ય ગ્રાદિશોત વિષે એક વાર ફીથી સભાન બની રહે. વ્યક્તિત્વ પ્રગટ થવાની જે પ્રક્રિયા છે એને પરિણામે બને છે એવું કે આપણે જે વ્યક્તિ બનનું હોય તો પોતાનું અસ્તિત્વ અલગ હોવાનું અનુભવનું. જે ક્ષણે તમે અલગ પડો છો, તે ક્ષણે જ તમે મૂળની ચેતનાથી, કાંઈ નહિ તો દેખીતી રીતે અલગ પડી જાઓ છો. અને તમે અચેતનામાં પડી જાઓ છો. કારણ કે, જીવનનું પણ જીવન હોય એવી વસ્તુ પેલું મૂળ તર્ફ હોઈ, જે તમે તેનાથી પોતાની જતને વિભક્ત કરી દો છો, તો પડી ચેતના કુદરતી રીતે અચેતનામાં પરિવર્તન પામી જાય છે. અને પછી આ અચેતનાને કારણે તો તમારા સ્વરૂપના સત્ય વિષે સભાન હોતા નથી.... એ એક પ્રક્રિયા છે. તમે એવી દલીલ કરી શકતા નથી કે એમ બનનું અનિવાર્ય છે કે નહિ; કારણ કે હકીકત એમ છે, વસ્તુસ્થિતિ આવી છે. ઇપ્પથડતર અને સર્જનની આ પ્રક્રિયાને પરિણામે એમ બનનું છે કે આ શુદ્ધ વસ્તુ હવે તેના મૂળ, શુદ્ધ અને તાત્ત્વક સ્વરૂપમાં પ્રગટ થતી નથી, પરંતુ અચેતના અને અજ્ઞાનની વિકૃતિ મારફત પ્રગટ થાય છે.... જો તમે મને તરત જ જવાબ દીધા હોત અને કહ્યું હોત કે, ‘હા, અલગતા હું મારા સ્વરૂપના સત્યને જાણું છું?’ તો વાત ત્યાં પડી જત, અને પછી કોઈ જતનો પ્રશ્ન જ ઉભો થાત નહિ.

આટલા માટે જ આપણે આ બધી વિરૂપતા, આ મુત્યુ, એવું બધું જોઈએ

છીએ; આટલા માટે જ માંડળીનું અસિતત્વ છે; આટલા કારણે જ દુનિયામાં દુષ્ટતા છે, યાતના છે. આનો બીજો કોઈ ઈલાજ નથી, આ સર્વ વસ્તુઓ માટે એક જ ઈલાજ છે. એ વસ્તુ જુદી જુદી ભૂમિકાઓમાં છે અને એનાં આંદોલનો બિન્ન બિન્ન પ્રકારનાં છે, પણ એ સર્વનું કારણ એક જ છે. અને તે એ કે વ્યક્તિગત આકાર ધારણ કરવા માટે જ ચેતના ઉત્પન્ન કરવાની જરૂરિયાત ઊભી થાય છે તે. હું આ વાત ફરીથી કહું દું, પણ એવું ભારપૂર્વક કહેતી નથી કે આમ બનવું અનિવાર્ય હતું. એ વળી એક બીજો પ્રશ્ન છે જેનો ઉકેલ લાવવા માટે હવે પછી આપણે તૈયાર થઈશું, પરંતુ અત્યારની કાણ માટે તો આપણે એમ કહેવું પડે છે કે વસ્તુસિથતિ આવી છે.

અને તો પછી ઈલાજ શો ? વસ્તુનું કારણ આવું છે એટલે એનો ઉકેલ એ જ છે કે આપણે ચેતનાની પુનઃ પ્રાપ્તિ કરવી. એ વસ્તુ એટલી સાદી છે, એટલી સરળ છે.

ધારો કે, જેમ કેટલાક ધર્મોમાં શીખવવામાં આવે છે તેમ આ વિશ્વમાં બે પરસ્પર વિરોધી અને સામચામેની શક્તિઓ આવી રહેલી છે: સારી શક્તિ હતી અને અશુભ શક્તિ પણ હતી, અને શુભ અને અશુભ હમેશાં રહેવાનાં જ, એ આપી વસ્તુ વિસંવાદ, યુદ્ધ અને લગાઈરૂપ રહેવાનો. એમાંથી સારું કે નરસું, જે કાંઈ બળવાન હશે તે વિજયી બનવાનું; જો શુભનું પ્રમાણ વધારે હશે તો સારી વસ્તુની જીત હશે અને જો અશુભનું પ્રમાણ વધું હશે તો અશુભનો વિજય થશે; પરંતુ એ બંને અસિતત્વમાં રહેવાનાં જ. જો વસ્તુસિથતિ આવી જ હોય તો પછી આપણે માટે કોઈ આશા રહેતી નથી; આપણે પછી એમ પણ નહીં કહી શકીએ કે આ વસ્તુ મુશ્કેલ છે કે સરળ છે; આપણે એમ જ કહેવું પડશે કે આ વસ્તુ એક અશક્ય પરિસ્થિતિ છે. અને આપણે એમાંથી બહાર નીકળી શકવાના નથી. પરંતુ વાત એમ છે કે ખરેખર વસ્તુસિથતિ એવી નથી.

સાચી વાત એ છે કે સર્વનું મૂળ એક જ છે અને આ મૂળ એ સત્યની પૂર્ણાવસ્થા છે, કારણ કે જેનું અસિતત્વ છે તે વસ્તુ માત્ર એ જ છે; અને જ્યારે એ બહિર્જમન કરે છે, યોતાની જતનો ગણાર પ્રક્રોપ કરે છે, યોતાની જતને આમતેમ વેરી દે છે, ત્યારે એ આપણે જોઈએ છીએ, એ વસ્તુ પ્રગટ કરે છે. તદ્દન સરસ અને તેજસ્વી નાનાં નાનાં મગને, જેઓ, યોતે જ વસ્તુને ગ્રહણ કરી નથી શકતાં હોતાં પણ જેને તેઓ પકડી શકે છે તેની શોધમાં હોય છે, કારણ.. કે તેઓ જે વસ્તુની શોધ કરે છે તે તેમની યોતાની ભીતરથાં જ હોય છે. આ વસ્તુ એક સન્ય છે: એમાં ઓછોવાતો સમય લાગે, પણ એનું પરિણામ ચોક્કસ

આવે જ છે. અનુભવના મૂળ કેન્દ્ર સ્થાને જ એનો ઈલાજ પણ રહેલો હોય છે.

તેઓએ એ મૂળ વસ્તુને આનેક નામ આપેલાં છે. દરેક વ્યક્તિનાં ચોતાને માર્ગે, પોતાના અનુભવની દિશા પ્રમાણે એનો નિર્દેશ કરેલો છે. જે સર્વ લોકોને ચોતાની અંદર પ્રભુની પ્રાપ્તિ થઈ છે, તે અમૃક રસ્તે થેલી છે, અમૃક પ્રકારની અનુભૂતિને અનુસરવાથી થેલી છે અને અમૃક દ્વિંદોષુથી થેલી છે અને આ દ્વિંદોષ એમને માટે સ્વયં-પૂર્ણ હોય છે. પરંતુ જે તેઓ સાવધ નથી હોતા તો તેઓ કહેવા લાગે છે: “પ્રભુને પામવા માટે તમારે આ વસ્તુ કરવી જોઈએ અને પેલી વસ્તુ કરવી જોઈએ. એ વસ્તુ એ રીતની છે અને આ માર્ગનું જ અનુસરણ કરવાનું હોય છે”, કારણ કે એમને એ માર્ગ સફળતા પ્રાપ્ત થઈ હોય છે. જ્યારે તમે થોડા આગળ વધો છો, જ્યારે તમને થોડો વધુ અનુભવ થાય છે, ત્યારે તમે એ વસ્તુ વિષે સભાન થાઓ છો કે એ રીતે જ કામ કરવું અનિવાર્ય નથી, એ કરવા માટેના લાખો રસ્તા હોઈ શકે.... આમાં એક વસ્તુ નિશ્ચિત છે અને તે એ કે જે વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે તે હમેશાં એની એ જ હોય છે. અને એ વસ્તુ ધ્યાન જોંચે તેવી છે, ગમે તે માર્ગનું જ અનુસરણ કરવામાં આવ્યું હોય, એને ગમે તે રૂપ આપવામાં આવ્યું હોય, છતાં પરિણામ એકસરખું જ આવે છે. સર્વ અનુભૂતિ પણ એક-સરખી જ હોય છે. જ્યારે તેઓ એનો સ્પર્શ કરે છે ત્યારે, સૌને માટે, એ એક જ વસ્તુ હોય છે. અને આ વસ્તુ જ એવો પુરાવો છે કે એ લોકો એ વસ્તુનો સ્પર્શ કરી શક્યા છે, અને જે એ સૌને માટે એક જ નથી હોતી તો પછી તેમણે હજુ ખરી વસ્તુનો સ્પર્શ કરો હોતો નથી; જ્યારે તેમને એનો સ્પર્શ લાય્યો ત્યારે એ વસ્તુ એક જ હોય છે. તમારે એને જે કોઈ નામ પસંદ હોય તે આપો, એથી કોઈ જતનો ફેર પડતો નથી.

શબ્દો એ શબ્દો છે; આખરે જોતાં એમનો કશો અર્થ થતો નથી, સિવાય તે તેમની પાછળ કોઈ વસ્તુ હોય. તમારા લક્ષમાં કદી એ વસ્તુ આવી છે કે જ્યારે તમે કેટલાક લોકોની સાથે વાત કરો છો ત્યારે તમે તમારે જે વસ્તુ કહેવાની હોય છે તે સ્પષ્ટપણે કહો છો અને છતાં તેઓ એને તરત જ સમજી શકતા નથી, જ્યારે તમે બીજાઓને બેશબ્દો કહો છો અને તેઓ તરત જ સમજી જાય છે. તમને આવો ગનુભવ ધર્ણી વાર થયો છે? નહિ? મને તો આવો અનુભવ ધર્ણી વાર થયો છે: માટે, આપણે જે શબ્દો બોલતા હોઈએ ત્થીએ તેના બાબુ સ્વરૂપ ઉપર કશો આધાર નથી હોતો પણ ખરો આધાર, વિચારની જે શક્તિ આપણે તેની અંદર મૂકીએ છીએ તેના ઉપર હોય છે; અને આપણા વિચારની શક્તિ એટલા પ્રમાણમાં વધુ જોશદાર, વધુ સ્પષ્ટ, વધુ ચોક્કસ હોય છે તેટલા પ્રમાણમાં, તમે જે વસ્તુ કહેતા હો છો તે વસ્તુ, (જે લોકો એ શક્તિને જીલી શકતા હોય તેમનાથી) સમજાવાની શક્યતા

વધુ રહે છે. પરંતુ એ કોઈ વ્યક્તિ વગર વિચારે બોલ્યે જતો હોય છે તો પછી એ શું કહેવા માગે છે તે સમજણું ઘણું 'ખરુ' અશક્યવત્ત બની રહે છે; એનાથી એક જાતનો ઘોંધાટ ઊભો થાય છે, બસ. દા.ન. જ્યારે તમને કોઈની સાથે વાત કરવાની ટેવ હોય, એની સાથે તમે તમારા વિચારોની આપ-લે કરતા હો, જ્યારે તમારા બંનેની વર્ચયે એક પ્રકારની પરસ્પર સાથેની મનોમય રીતની નિશ્ચિત પ્રકારની ગોઠવણ હોય છે, એટલે કે તમે 'હું જ્યારે આ શબ્દનો ઉપયોગ કરું છું ત્યારે હું આમ કહેવા માગું છું' એમ કહેવાની આગમયેતી વાપરી હોય છે અને જ્યારે પેલી બીજી વ્યક્તિ પણ એમ કહેતી હોય કે, 'જ્યારે હું પેલો શબ્દ વાપરું છું ત્યારે મારો કહેવાનો અર્થ આવો હોય છે,' અને એમ ને એમ આગળ, જ્યારે તમે આ રીતની પરસ્પરમાં વિચારોની આપ-લે કરવાને ટેવાપેલા હો છો, — કઈ નહિ તો — તમે તમારા અને પેલી બીજી વ્યક્તિના મગજ વર્ચયે એક પ્રકારનો સંપર્ક સ્થાપિત કરી શક્યા હો છો, ત્યારે તમે એકબીજને તદ્દન સહેલાઈથી સમજી શકો છો. પરંતુ જે બોકો તદ્દન બીજા પ્રદેશમાંથી આવેલા હોય છે, જેમની સાથે તમે કદ્દી વાતચીત કરી નથી હોતો, તેઓ જે શબ્દા વાપરતા હોય છે તેમના વડે તેઓ શું કહેવા માગતા હોય છે તે સમજતા થવા માટે આપણને થોડો સમય લાગે છે એવી કઈ વસ્તુ છે જેના વડે તમને સમજણું પડે છે? એમાં શન્દોની પાછળ આવી રહેલી માનસિક રીતનો અર્થ જ રહેલા હોય છે; જ્યારે વિચાર તીવ્રપણે સેવવામાં આવ્યો હોય છે ત્યારે એની પાછળ એક શક્તિશાળી આંદોલન હોય છે અને એનું સંવેદન તમને સમજણું આપે છે; શબ્દ તો એક વચ્ચગળાનું સાધનમાત્ર હોય છે. તમે આ પ્રકારની સમજશક્તિ એટલા બધા અંશો વિકસાવી શકો છો કે, ઓછામાં ઓછા શન્દો વાપરીને તમે સીધિસીધા મનોમય સંબંધ સ્થાપિત કરી શકો છો, અથવા કેટલીક વાર તમારે શબ્દા વાપરવાની પણ જરૂર રહેતી નથી, પરંતુ આમ બનવા માટે તમારામાં વિચારોને એકાગ્ર કરવાની એક ધણી મોટી શક્તિ હોવી જોઈએ છે. અને તમે જે કાંઈ કરો છો તેને આ વસ્તુ લાગુ પડે છે. જ્યારે તમારી પાછળ એક સુવિકસિત ચેતના આવી રહેલી હોય, જ્યારે તમારામાં એને કેન્દ્રિત કરવાની શક્તિ હોય, ત્યારે તમે તમને જે ઢીક લાગે તે કરી શકો છો — આ સચેતન સંકલ્પ કામ કરશે.* તમારી પાસે જે વસ્તુ

* જ્યારે આ વાર્તાવાપ સૌ પ્રથમ ૧૯૬૮માં પ્રસિદ્ધ થયો ત્યારે શ્રી માતાજીએ આ મુજબની ટિપ્પણી ઉમેરી હતી : આગત્યની વસ્તુ એ છે કે આપણે પેલી હાજરી વિષે સભાન રહેવું જોઈએ, એટલે કે આપણે માટે એ હાજરી સધન પ્રકારની હોવી જોઈએ, અને પછી તમે જે કાંઈ કરશો અને જે કાંઈ કહેશો — તમે ગમે તે કરશો અને ગમે તે કહેશો — તેમાં પેલી હાજરીનો પોતાનો જ આવિર્ભાવ હશે.

કાર્ય કરાવે છે તે કેવળ શારીરિક યાંત્રિક રચના તો નથી જ; એ યાંત્રિક રચના તો કેવળ એક સાધન માત્ર છે, વધુ કાંઈ નહિ જે દિવસે તમે એને પકડી શકશો, (એ અદ્ભુત છે, પણ તમે એને પકડી શકો છો), અને જ્યારે તમે એને પકડો છો અને તમારી ગતિમાં એને મૂકી દો છો, ત્યારે પછી તમારી એ ગતિ સચેતન બની જાય છે અને તમે જે કાંઈ કરતા હો છો તે સારી રીતે કરો છો. આજે તમે એને પકડી શકતા નથી, એ તમારી આંગળીઓની વચ્ચમાંથી પાણીની માફક સરી જાય છે: અને ત્યારે પછી તમે ગોટાળા વાળો છો, તમે કાંઈ સમજતા નથી, શું કરવું તેની તમને સમજાણું પડતી નથી. માટે, અગત્યની વસ્તુ ભૌતિક તંત્ર નથી પણ એની પાછળ રહેલી વસ્તુ હોય છે.

બાળક : સામાન્ય રીતે, સંગીત કરી ભૂમિકા ઉપરથી આવે છે ?

શ્રી માતાજી : એ વસ્તુ કમશઃ બને છે. એક એવા પ્રકારનું સંગીત હોય છે જે જીવિ પ્રાણમાંથી આવે છે, એ આપણને ખૂબ ગમી જાય છે, કાંઈક અંશો (તદ્દન ચોક્કસ રીતે તો એમ નહિ, પણ) ગ્રામ્ય પ્રકારનું હોય છે, જે આપણા નારીંત્રને તંગ કરે છે. આ પ્રકારનું સંગીત આણગમો ઉપજાવે એવું અનિવાર્યપણે હોનું નથી, પણ એ તમને ત્યાં, તમારા નારીંત્રનાં કેન્દ્રોમાંથી પકડે છે. એટલે એક પ્રકારનું સંગીત એવું હોય છે જેનું મૂળ પ્રાણમાં હોય છે. એક એવા પ્રકારનું સંગીત પણ હોય છે જેનું મૂળ ચૈતસિક હોય છે — એ એક તદ્દન જુદી જ વસ્તુ છે. અને પછી એક એવા પ્રકારનું સંગીત હોય છે જેનું મૂળ આત્મામાં હોય છે; એ એટલું બધું અળહળનું હોય છે કે એ તમને એંચી જાય છે, તમને સર્વાંગે પકડમાં લઈ વે છે. પરંતુ આ પ્રકારના સંગીતને તમારે બજાવવું હોય તો તમારીં એને પ્રાણમય માર્ગ દ્વારા પસાર કરાવી શકવાનું શક્ય બનવું જોઈએ. તમારું સંગીત ભવે ઊર્ધ્વમાંથી આવતું હોય, પણ જો એને જે પ્રાણમય આંદોલનો એને એની પ્રભા, એવું બળ આર્પી શકે તેમ હોય છે, તેના ઉપર જો તમારું પ્રભુત્વ નથી હોનું તો, એ ઊર્ધ્વનું સંગીત પણ તદ્દન બિનઅસરકારક નીવડી શકે છે. હું એવા માણસોને જાણું છું, જેમની પાસે સંગીતની પ્રેરણા ઊર્ધ્વમાંથી આવતી, પણ એમના પ્રાણ કશી હિલચાલ કરી શકતો નહિ એટલે એ સંગીત તદ્દન બિન-આસરકારક રહેનું. મારે કબૂલ કરવું જોઈએ કે એ બોકોએ તેમની આધ્યાત્મિક પ્રક્રિયાઓ વડે તેમના પ્રાણને પૂરેપૂરી સુધુપ્ત અવસ્થામાં મૂકી દીવિદા હતો — એ શબ્દશઃ ઊંઘતો હતો, એ જરા પણ સક્રિય રહેતો નહિ — અને પછી એમનું એ સંગીત, સીધેસીધું ભૌતિક સ્તર ઉપર આવી પહોંચતું, અને જો એને સાંભળનારે એના આદિસ્થોત સાથે સંબંધ સાધ્યો હોય તો એને જણાય કે એ કોઈ આદભુત વસ્તુ હતી,

પરંતુ બાબુ રીતે, એમાં કોઈ જોર ન હતું, એ જરા સરખું મંજુલ ધ્વનિવાળું, ખૂબ શક્તિહીન, ખૂબ ઉપરછલ્લું; સંવાદિતાની કોઈ શક્તિ વિનાનું સંગીત હતું. જ્યારે તમે પ્રાણની લીલાને કિયમાણ કરી શકો છો ત્યારે આદોલનોનું સર્વ પ્રકારનું બળ એ સંગીતમાં આવો જાય છે. અને એમાં પછી જો તમે આ વિદ્વાના સ્થોત્રનું તર્વા દાખલ કરો છો તો પછી એ વસ્તુ કોઈ મહાન મેધાવી સંગીતનું સંગીત બની જાય છે.

સંગીત માટે આ વસ્તુ વિશિષ્ટ છે; એ વસ્તુ મુશ્કેલ છે, એને એક માધ્યમની જરૂર પડે છે. એ પેલી બીજી ને બધી વસ્તુઓ તમે કરો છો, સાહિત્ય, કવિતા, ચિત્રકામ, વગેરે તેના જેવું છે. તમારા રાન્જનનું સાચું મૂલ્ય, તમારી પ્રેરણનો આદિશોત્કર્ષાં છે, કયા સરદે, કેટલી ઊંચાઈઓથી એ તમને પ્રાપ્ત થાય છે તેના ઉપર રહે છે. પરંતુ એ વસ્તુ જ્યારે પ્રગટ થાય ત્યારે એ પ્રગટ થયેલી વસ્તુનું મૂલ્ય, જે પ્રાણમય શક્તિ એને અભિવ્યક્ત કરે છે તેના ઉપર રહે છે, મેધાવિત્વ પૂણીય સિદ્ધ કરવા માટે બને વસ્તુઓ તમારામાં હોવી જોઈએ, અને એવું જવલ્લે જ બને છે. સામાન્ય રીતે એ વસ્તુ એક યા બીજી હોય છે, મોટા ભાગે પ્રાણની શક્તિ હોય છે. અને પછી અન્ય પ્રકારનાં સંગીત પણ આપવામાં આવે છે — કાફે-કોન્સર્ટનું સંગીત, સિનેમાનું સંગીત; એમાં અસાધારણ કલાનૈપુણ્ય હોય છે, અને સાથે સાથે એમાં અસાધારણ રીતની ગ્રામ્ય પ્રકારની આસાધારણ ઉત્કટતા પણ હોય છે. પરંતુ એ સંગીત અસાધારણ કલા-કૌશલ્યવાળું હોય છે, એ તમને તમારા હદ્દ્ય આગળથી પંક્તે છે, અને તમને જે યાદ રહે છે તે પણ આ રીતનું સંગીત જ હોય છે; એ તમને એકદમ પંકડમાં વે છે અને જકડી રાખે છે અને તમે તમારી જાતને અનેમાંથી મહામુશકેલીએ છાડાવી શકો તેમ હોય છે, કારણ કે એ સંગીત ખૂબ સરસ રીતે બનાવવામાં — ઘડવામાં આવું હોય છે. એ પ્રાણમય રીતે, પ્રાણમય આદોલનો સાથે રચવામાં આવું હોય છે. પણ એની પાછળ જે વસ્તુ રહેલી હોય છે તે ભયજનક હોય છે.

પણ ઘડીભર કલ્પના કરો કે તમારી પાસે આ જ રીતની પ્રાણમય પ્રકારની અભિવ્યક્ત કરવાની શક્તિ હોય, અને સાથે સાથે ખૂબ ઊંચેથી આવતી પ્રેરણા હોય, — શક્ત તેટલાં ઊંચાણોમાંથી આવતી એ પ્રેરણા હોય, જ્યારે આખું સર્વ આપણું સમક્ષ ખુલ્લું થતું હોય — અને પછી એમાંથી જે સંગીત જન્મે તે અદ્ભુત જ રહેવાનું. સોઝર ફ્રેન્ક, બિથોવન અને બાકનાં સંગીતોમાં કેટલીક ચીજે એવી છે જેમાં આ પ્રકારની પ્રેરણા અને શક્તિ છે. પરંતુ એ એક કાણ માટે જ હોય છે, એ એક કાણ માટે આવે છે પણ ટકતાં નથી. કોઈ કલાકારની

આજી કૂતિ તમે એ સતર ઉપરની હોય, માની શકતા નથી. પ્રેરણા એક જ્ઞાકારાની માફક આવે છે; કેટલીક વાર એ પૂરતા પ્રમાણમાં લાણો સમય ટકે છે, ત્યારે પછી એ રચના સમગ્રપણે ટકી રહે છે; જ્યારે આ વસ્તુ તેમાં હોય છે ત્યારે એ જ પ્રકારની અસર ઉત્પન્ન થાય છે, ઓટલે કે, જે તમે એકાગ્રતા-પૂર્વક ધ્યાન આપી રહ્યા હો છો તો એ વસ્તુ તમને એકદમ ઉપર ઊંચકી બે છે, તમારી સર્વે શક્તિઓને ઉપર ઊંચકે છે; એમાં એવું બને છે કે જાણે કોઈ તમારા મસ્તક ઉપરનું દ્વાર ઘોલી નાખ્યું હોય અને તમને હવામાં ઉત્કટ ઊંચાણો અને અભ્ય તેણેની દુનિયામાં ફંગોળી દીપા હોય. એ વસ્તુ ઘોડીક જ કણોણમાં એવાં પરિણામો સિદ્ધ કરી શકે છે જે ધારી મુશ્કેલીથી અને ધારાં વર્ષ સુધી યોગસાધના કરવાને પરિણામે ગ્રાપ્ત થાય છે. ફક્ત, સામાન્ય રીતે એવું બને ખરું કે, તમે પાછળથી એકદમ નીચે ગરી પડો, કારણ કે એમાં પાયારુપે ચેતના આવેલી હોતી નથી. તમને એ વસ્તુની અનુભૂતિ થાય છે પણ પાછળથી તમને ખબર પણ નથી હોતી કે શું બનેલું. પરંતુ જો તમે તૈપ્પર હો, જે તમે તમારી ચેતનાને યોગસાધના વડે બચાબર તૈયાર કરી હશે, અને પછી જો એ વસ્તુ બનશે તો પછી એવા પ્રસંગે એ વસ્તુ એક સુનિશ્ચિત પરિણામરૂપ વસ્તુ હશે.

ભાગક : ભારતના અને યુરોપના સંગીતમાં જે મહાન તઃવિત રહેવો છે તે તેના મૂળને કારણે હશે કે તેની અભિવ્યક્તિને કારણે હશે ?

શ્રી માતાજી : એમાં બંને વસ્તુઓ સમયેલી છે પણ અવળા અર્થમાં..

આ પ્રકારની ધારી ઉચ્ચ પ્રેરણા યુરોપિયન સંગીતમાં ભાગ્યે જ હોય છે; ચૈતસિક ઉદ્ગમ તો એથી પણ એંથી હોય છે, ભાગ્યે જ હોય છે. કાં તો એ ખૂબ ઊંચેથી આવે છે કે પછી એ પ્રાણમય હોય છે. એની અભિવ્યક્તિ લગભગ હેમેશાં, ઘોડા આપવાદરૂપ કિસ્સાઓને બાદ કરતાં, પ્રાણમય પ્રકારની હોય છે—રસપ્રદ, જેરદાર. વધુમાં વધુ પ્રસંગે એનો ઉદ્ગમ શુદ્ધ પ્રાણમાંથી હોય છે. કેટલીક વાર એ બચાબર શિખર ઉપરથી આવે છે, અને ત્યારે એ અદ્ભુત હોય છે. કેટલીક વાર એ ચૈતસિક હોય છે, ખાસ કરીને જે ધાર્મિક સંગીત હોય છે તેમાં, પણ આવું બહુ વાર બનનું નથી.

ભારતીય સંગીત, લગભગ હેમેશાં, જે સંગીતકાર સારી કોટિના હોય તો ચૈતસિક સ્વોતમાંથી ઉદ્ભવે છે; દા. ત. રાગોનું મૂળ ચૈતસિક છે, તે આ ચૈતસિક પુરુષમાંથી ઉદ્ભવે છે. પ્રેરણા ધારી વાર ઉપરથી આવતી નથી હોતી. પરંતુ ભારતીય સંગીત ઉપર જેરદાર પ્રાણમય અલંકારો ચંદ્રવેલા હોય એવું ધાર્યું ઓછું

બને છે. એનું મૂળ, એને ગદવે કાંઈક અંશે આંતરિક અને અંતર સાથે તાદાન્યમાં રહેલું હોય છે. મેં ભારતીય સંગીત ખૂબ ખૂબ સાંભળ્યું છે, સારા પ્રમાણમાં; પરંતુ ભારતીય સંગીત પ્રાણમય બળ દાખવનું હોય એનું મેં ભાગે જ, ખૂબ ઓછા પ્રસંગે, કદાચ ચાર-પાંચથી વધુ વાર નથી જોયું. ચૈતસિક ઉદ્ગમ સ્થાન હોય એનું ભારતીય સંગીત તો મેં ઘણી વાર સાંભળ્યું છે, એ લગભગ શીવેશીધું ભૌતિકરૂપમાં વ્યક્ત થાય છે; અને ત્યારે ખરે જ આપણે એકાગ્ર થઈને શવાળ કરવું જોઈએ; અને એ જેવું હોય છે — એને કઈ રીતે વર્ણવનું — ખૂબ પાતળું, ખૂબ ચીવટ હોય છે; એમાં પેલાં પ્રાણમય આંદોલનેનું કાંઈ હોતું નથી, આપણે સહેલાઈથી ભીતરમાં સરી પડી શકીએ છીએ અને એ સંગીતના ચૈતસિક ઓન પ્રત્યે આરોહણ કરી શકીએ છીએ. એ આપણા ઉપર એક જાતની આસર કરે છે, એક જાતની આનંદ-સમાધિ, જોયે કોઈ માદક આસર હોય તેવું કરે છે કેટલીક વાર એના વડે તમે સમાધિમાં પ્રવેશ કરી દો છો. પછી તમે બરાબર સાંભળતા જોઓ, અને આગળ ગતિ કરો તો તમે સરતા સરતા ચૈત્ય ચેતનામાં સરી પડો છો. પરંતુ જે તમે કેવળ બાધ્ય ચેતનામાં બન્યા રહો છો તો એ વસ્તુ એટલી બધી ઓછી પાતળી લાગે છે કે તમારા પ્રાણમાંથી કોઈ સંવેદન જગતું નથી અને એટલે પછી તમે કેવળ શુષ્ક અવસ્થામાં જઈ પડો છો. કેટલીક વાર આ સંગીતમાં પ્રાણમય બળ હોતું, ત્યારે એ ઘણું સાચું બની રહેતું.... મને પોતાને આ જાતનું સંગીત ઘણું ગમે છે, આ રીતે મૂળની સરગમ એક જાતની સુરાવલીમાં જીવી ઉઠે છે. એ મૂળની સરગમ જ તત્ત્વત: અત્યંત સંગીતમય હોય છે: પણ એનો વિકાસ ફેરફારો, આસંખ્ય પ્રકારની ફેરફારવાળી રચનાઓમાં થાય છે, અને એમાં એકની એક જ સરગમ એક યા બીજા પ્રકારે પ્રકારાંતર પ્રામત્રી હોય છે. યુરોપમાં પણ એવા સંગીતકારો થઈ ગયા છે જેઓ સાચા અર્થમાં સંગીતકારો હતા અને તેમનો પાસે પણ આ વસ્તુ હતી: બાકી આ વસ્તુ જાણતો હતો અને એ તેને પ્રયોગ આ જ રીતે કરતો હતો, મોઝાર્ટ પાસે પણ આ વિષયની જાણકારી હતી અને એનું સંગીત પૂર્ણ પણે સંગીતમય હતું. એનો ઈરાદો એને અન્ય પ્રકારે પ્રગત કરવાનો હતો જ નહિ, એમાં તો કેવળ સંગીત ખાતર જ સંગીતની રચના કરવામાં આવતી. પરંતુ આ રીતે અમૃત સૂરોને અમૃત રીતના સંબંધમાં લેવા (એમાં જો કે અનંત રીતના ફેરફારો હોઈ શકે છે) એ વસ્તુ મને વ્યક્તિત્વત રીતે તો ખૂબ અદ્ભુત લાગે છે, એ આપણને એક આરામની અવસ્થામાં મૂકી દે છે અને આપણે આપણી અંદર ભીતરમાં ચાલ્યા જઈ શકીએ છીએ. અને પછી જો તમે તૈયાર લો છો, તો એનાથી તમને ચૈત્ય ચેતના પ્રાપ્ત થાય છે: એ એક ઓવી વસ્તુ હોય છે જે તમને બાધ્ય ચેતનામાંથી પાછા જેંચી વે છે, જે તમને કચાંક બીજો, તમારી બીતરમાં પ્રવેશ કરાવે છે.

બાળક : મહાન સંગીતકરો પાસે સંગીત કર્યા સ્વરૂપમાં ખડું થાય છે ? એટલે કે એમની પાસે કોઈ મંજુલ ધ્વનિની સુરાવલો જ ખડી થાય છે કે પછી એમાં કોઈ વસ્તુનું શ્રવણ કરવામાં આવે છે ?

શ્રી માતાજી : પરંતુ આનો આધાર સંગીતકાર કોણ છે તેના ઉપર રહે છે. હું હમણાં આ જ વસ્તુ કહેતી હતી. દા.ત. આહી ભારતમાં સંવાદનું વિજ્ઞાન બહુ પ્રમાણમાં અસ્તિત્વમાં નથી, એટલે એ વસ્તુનું રૂપાંતર મંજુલ ધ્વનિમાં થાય છે. જેવો પ્રાણ એમાં દાખલ થાય છે કે તત્ત્વ જ એ સંગીતમાં સંવાદપૂર્ણ સંકુલતા દાખલ થાય છે. એના વડે એનામાં જે સમૃદ્ધપાણું, એક પ્રકારની પૂર્ણતાનો અભાવ હોય છે તે પૂરો થાય છે.

બાળક : પરંતુ એમાં જે વસ્તુ આવે છે તે મંજુલ ધ્વનિ હોય છે ?

શ્રી માતાજી : ના, આવનાર વસ્તુ સંગીત હોય છે અને એ હેમેશાં મંજુલ ધ્વનિમાત્ર હોય એવું નથી હોતું. ધ્વનિઓ વચ્ચેના સંબંધી હોય છે તે હેમેશાં મંજુલતાપૂર્ણ હોય એવું નથી હોતું. આ પ્રકારના, ધ્વનિનાં સંયોજનોમાં મંજુલતાનો સમાવેશ થાય છે.

‘તમારું સમગ્ર જીવન ભગવાનને આર્પણ કરવાનો તમે સંકદ્ય કર્યો કે પછી ગ્રત્યેક ક્ષણે તેને તમારે સમરણમાં રાખવાનો રહે છે, તથા જીવનની જીણી ઘટનાઓમાં તેનો આમલ કરવાનો બાકી રહે છે. ડગ્વે ને પગલે, પ્રતિ ક્ષણે, તમને લાગવું જોઈએ કે તમે ભગવાનના જ છો. તમે જે કાંઈ વિચારો યા તો કરો તે કર્મ દ્વારા ભાગવત ચેતના જ તમારામાં કાર્ય કરી રહી છે એવો સતત અનુભવ તમને થયા કરવો જોઈએ.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ - ૪)

બાળક : જ્યારે વ્યક્તિત સચેતન હોય છે ત્યારે તે પ્રભુના સ્વરૂપને દરેક વસ્તુમાં નિહાળે છે ?

શ્રી માતાજી : ઓહ ! તમે સર્વ વસ્તુઓમાં પ્રભુનું સ્વરૂપ જોવાની અપેક્ષા રાખો છો ?...હું જાણતી નથી, એમ બનણું શક્ય છે. પરંતુ મને એક એવી લાગણી થાય છે કે એમાંથી મોટાભાગની વસ્તુ કેવળ કલ્પના હોય છે, કારણ કે હકીકત એવી નથી હોતી. તમે તમારી ચેતનાનું પરિવર્તન કરો, તમે તમારી ચેતનાની અવસ્થાનું પરિવર્તન કરો, એટલે તમારી દૃષ્ટિના કોણમાં પણ ફેરફાર થાય છે.

જે તમે જે વસ્તુ કહેવા માગો છો એને હું બરાબર સમજ હોઈ તો, તમારો કહેવાનો ભાવાર્થ એ છી કે તમે દરેક વ્યક્તિમાં કૃષ્ણનું કે કાઈસ્ટનું કે બુદ્ધનું સ્વરૂપ જેવાની અપેક્ષા રાખો છો? એ વસ્તુ તો મને બાલિશ લાગે છે. પણ આખરે જોતાં હું એમ નથી કહેવા માગતી કે એમ બની શકે નહિં; મને લાગે છે કે એમ બનનું જોઈએ. પરંતુ એ પ્રકારના દર્શનમાં માનવીયતાનું પ્રમાણ ધાર્યું ભળી જતું હોય છે, નહિં તો એ વસ્તુ મેં હમણાં જેવી કહી તેવી ન હોય, એટલે કે જેમનામાં ભાગવત ચેતના હોય, તેમો જ્યારે પ્રભુની ચેતનાના સંપર્કમાં આવે ત્યારે, તેમો પોતે ગમે તે હોય, ગમે તે ઉમરના હોય, ગમે તે દેશના વાસી હોય, તો પણ અનુભૂતિ એક પ્રકારની હોવી જોઈએ. જ્યારે તમે જે રીતે કહો છો, તે રીતે જોતાં, ભારતીય લોકો તેમના દેવોનાં દર્શન કરે છે, યુરોપિયનો તેમના, જાપાનિઝો તેમના, અને એવું બીજાઓની બાબતમાં પણ બને છે. એમાં જે દર્શન થાય છે તે શુદ્ધ દર્શન હોતું નથી, પણ એમાં તેમનું પોતાનું મનોમય રૂપનું ઉમેરણ પણ હોય છે. એમાં જે સાચી વસ્તુ, સર્વ પ્રકારનાં રૂપોથી પર હોય છે તે નથી હોતી.

પરંતુ વ્યક્તિને પ્રભુનાં દર્શન થઈ શકે છે, પ્રભુની હાજરીનું સધન સંવેદન થઈ શકે છે, હા, વ્યક્તિને પ્રભુ સાથે એક આત્માંત વ્યક્તિત્વત સંબંધ પણ હોઈ શકે છે, હા, એમ હોઈ શકે છે. પરંતુ એમ નહિં. એ વસ્તુ જેમને અનુભૂતિ હોય છે તે સિવાયના લોકો માટે અકથ્ય હોય છે. જો તમને એની અનુભૂતિ નહિં હોય, તો હું તમારી સાથે કલાકો સુધી વાતો કર્યા કરીશ, પણ તમને કાઈ સમજણ નહિં પડે; એ વસ્તુ સર્વ પ્રકારનાં રૂપણીકરણોથી પર હોય છે.

પરંતુ એનો કોઈ ઉપાય નથી. જ્યારે તમે આ વસ્તુઓ વિષે બોલો છો કે લખો છો ત્યારે એમાં એક પ્રકારનું મનોમય ઉમેરણ આવી જ જાય છે, નહિં તો, તમે બોલી ન શકો, તમે લખો પણ ન શકો. ત્યારે, આ પ્રકારના મનોમય ઉમેરણને લીધે સર્વ લોકો પોતાના અનુભવનું રૂપણીકરણ કરવા લાગી જાય છે, અને પછી એ લોકો એમ કહે છે કે લખે છે, ‘હું પ્રભુની મૂર્તિએનાં દર્શન કરું છું.’ એમાં કહેવાના પ્રકારો જુદા જુદા હોય છે. એમ નથી કે તમે કહો છો તેમ ન બની શકો: તમે આમુક અવસ્થામાં હોઈ શકો અને આમુક રીતની પ્રભુની હાજરી જોઈ શકો અને આ હાજરી તમારું પરિચિત સ્વરૂપ પણ ધારણ કરી શકો – આપણને પ્રભુ સાથે આમુક રીતનાં સ્વરૂપો જેવાની ટેવ હોય છે, અને એનો આધાર આપણો કેળવણી, પરિપાઠી, વગેરે ઉપર હોય છે અને એના વડે પેલા બાબુ રૂપનું ઘડતર થાય છે. પરંતુ અનુભૂતિનું પરમ તત્ત્વ એમાં સમાયેલું નથી

હોયનું, એ તો રૂપમાત્ર હોય છે, અને એના કારણે તમારી અનુભૂતિ મર્યાદિત બની જાય છે, અને એ વસ્તુ એમાંથી એની વૈશ્વિકતા અને શક્તિનો ઘણો મોટો અંશ ઉડાવી દે છે.

“એ તો દેખીતું જ છે કે કાઈ બન્યું તે બનવાનું હતું. જો તે નિર્માણ ન હોત તો બની આવત નહિ. આપણે જે ભૂલો કરી છે, આપણા ઉપર જે વીતકો વીતાં છે તે પણ બનવાનાં હતાં, કારણ કે તેમ થવાની જરૂર હતી, આપણા જીવન માટે તેમની કોઈ ઉપયોગિતા હતી. પરંતુ ખરી રીતે આવી બાબતો બુલ્લિથી સમજવી શકાય તેવી હોતી નથી, અને તેમ કરવું પણ ન જોઈએ. કારણ કે જે કાઈ બન્યું તે ‘જરૂરનું’ હતું એ ખંડું, પરંતુ તે કાઈ માનવીની બુલ્લિને ગમ્ય એવા કોઈ માનસિક કારણને લઈને ‘જરૂરનું’ ન હતું. માનવનું મન કલ્પના કરી શકે તેનાથી પણ પર રહેલી કોઈ વસ્તુ પ્રત્યે આપણને દોસી જવા માટે તે બનેલું છે. અને આખરે જોવા જાઓ તો એવા પ્રકારની સમજૂતીની જરૂર હોય છે ખરી ? આખું વિશ્વ પ્રતિ કષેત્ર સંઘળી બાબતોની સમજૂતી આપી જ રહેલું છે. વિશ્વ સમસ્ત અમુક પ્રકારનું છે તે કારણને લઈને જ અમુક એક વિશીષ્ટ ઘટના બનવા પામે છે.”

બાળક : વિશ્વ પોતે જ, પ્રતિ કષેત્ર કઈ રીતે વિશ્વની સમજૂતી આપી રહ્યું છે.

શ્રી માતાજી : મેં કહેલી વસ્તુ એ પ્રકારની નથી. જો તમારે કોઈ વસ્તુનું સ્પષ્ટીકરણ જોઈતું હશે તો એ વસ્તુનું સ્પષ્ટીકરણ આ વિશ્વમાંથી મળી આવશે. અને આ સર્વ, સર્વ વસ્તુઓને સ્પષ્ટ કરી રહેલ છે. તમે આખા વિશ્વ સિવાય કોઈ વસ્તુનો ખુલાસો આપી શકો તેમ નથી અને આ આખું વિશ્વ સર્વ વડે સ્પષ્ટ થઈ રહ્યું છે.... જરા જુઓ : જો તમે સર્વ પ્રકારનાં વિજ્ઞાન શાખાઓએ જે સ્પષ્ટીકરણો આપેલાં છે, માનવજ્ઞાનની સર્વે શાખાઓએ જે ખુલાસા આપેલાં છે, તેમને વાંચા તો તમે જેશો કે દરેક સ્થળે એક વસ્તુનો ખુલાસો બીજી વસ્તુ વડે આપવામાં આવ્યો છે, અને આ બીજી વસ્તુનો જે તમારે ખુલાસો આપવો હશે તો વળી તમારે બીજી વસ્તુ વડે આપવો પડશે, અને તમારે શેનું પણ સ્પષ્ટીકરણ કરવું હશે, તો વળી તમારે અન્ય વસ્તુ વડે કરવું પડશે. એટથે તમારે એક વસ્તુનો ખુલાસો કરવા માટે આખું વિશ્વ ફરી વળવું પડે છે. ફક્ત સામાન્ય રીતે બને છે ઓહું કે અમુક સમય પણી લોકો કંટાળી જાય છે, તેઓ છેલ્લો ખુલાસો સ્વીકારો કે છે અને તેને વળણી રહે છે. નહિ તો, એ તેઓ સ્પષ્ટીકરણની શોધમાં નીકળત તો તેમને આખા વિશ્વની સફરે નીકળવું પડત અને અંતે એના એ જ બિંદુ

ઉપર પાછા આવવું પડત. વસ્તુઓ આવી છે, કારણ કે તે ઓવી છે, કારણ કે તેમણે એમ હોવાની જરૂર હતી, નહિ તો એમ હોત નહિ. વસ્તુઓ ઓવી છે કારણ કે તેઓ જેવી છે તેવી છે. અને આમાં શંકાને સ્થાન નથી; સૌથી મોટું ડાપણ એ છે કે આમાં શંકા ન કરવી.

બાળક : એવો કોઈ ભૌતિક નિયમ નથી કે જે વિશ્વમાંની સર્વ વસ્તુઓનો ખુલાસો આપી શકે?

શ્રી માતાજી : શોધી કાઢો, મને આનંદ થશે.

બાળક : એ શોધ વિજ્ઞાન કરી શકે?

શ્રી માતાજી : હા, જે તેઓ એક ચોક્કસ દિશામાં પ્રયાણ કરે, જે તેઓ પૂરતા પ્રમાણમાં આગળ વધે, જે તેઓ રસ્તે અધ્વર્ય આટકી ન જાય, તો એમને એ વસ્તુ જરૂર આવશે જે રહસ્યવાદીઓને, સર્વને જરૂર આવી છે, કારણ કે શોધવાની વસ્તુ એક જ છે, એમાં કોઈ બે વસ્તુઓ નથી. એમાં એક જ વસ્તુ છે. એટલે તમે એક લાંબો માર્ગ જેડી શકો છો, તમે ગોળ ને ગોળ ફર્ખે જાઓ છો, અને તમે આટકયા વિના પૂરતા પ્રમાણમાં લાંબો સમય ફર્ખે જાઓ છો. અને આટકી પડતા નથી તો તમારે એના એ જ સ્થળે પાછા આવવાની ફરજ પડશે. એક વાર તમે ત્યાં આવશે પછી તમને લાગશે કે જાણે કાંઈ પણ શોધવાનું જ નથી. અને મેં જેમ તમને હમણાં કહું તેમ, બરેખર કરું જોણવાનું નથી. એમાં પેલી વસ્તુ જ છે, શક્તિ* એ એ જ વસ્તુ છે, બસ. એ વસ્તુ એમ જ છે. હજુ કોઈ પ્રશ્ન પૂછવાનો બાકી રહે છે?

* પાછળથી એક શિષ્યે શ્રી માતાજીને પૂછેલું કે ‘એમાં પેલી વસ્તુ, શક્તિ જ છે’ એમ કહેવામાં એમનો શો ભાવાર્થ હતો. ત્યારે શ્રી માતાજીએ જવાબ આપેલો, “હા, એમના હાથમાં એ જ વસ્તુ આવશે જે, રહસ્યવાદીઓ, ધાર્મિક લોકો અને બીજા બધાના હાથમાં આવેલી—એ એ જ વસ્તુ, શક્તિ છે. તમને જે વસ્તુ જરૂર છે તે એ શક્તિ હોય છે. અને એ તત્ત્વને તમે કાંઈ નામ કે વ્યાખ્યા આપી શકતા નથી.... ઓરોવિલ વિષે પણ એ જ મોટી તકરાર છે. મેં પહેલા પ્રકરણમાં “દિવ્ય ચેતના” શબ્દ લખેલો (ઓરોવિલમાં રહેવા માટે વ્યક્તિએ “પોતાની જાતે દિવ્ય ચેતના”ના સેવક હાયું જોઈશે), પણ એ લોકો કહે છે: એના વડે તો આપણને ઈશ્વરનો વિચાર આવે. મેં કહું, (હસે છે) જ્યાં સુધી મને લાગેવળો છે ત્યાં સુધી, એનાથી મને જે ઈશ્વર વિષેનો વિચાર આવતો નથી.... એટલે કેટલાક

બાળક : દિવ્ય તત્ત્વ આમારી પાસેથી વિદ્યાય લઈ વે એમ બની શકે ખરું?

શ્રી માતાજી : એમ બનવું અશક્ય છે — કારણ કે જે દિવ્યતા કોઈ વસ્તુમાંથી વિદ્યાય લઈ વે તો એ વસ્તુ તરત જ ફસડાઈ પડે, એનું અસ્તિત્વ ન રહે. વધુ સ્પષ્ટપણે કહું તો : અસ્તિત્વ માત્ર દિવ્યતા જ છે.^૧

જો પ્રભુ વિદ્યાય વે તો એનો અર્થ એ કે એ વિશ્વમાંથી વિદ્યાય વે; પછી વિશ્વ જેણું જ કાઈ ન રહે (આ વસ્તુ સમજવા માટે હું એક રૂપકનો આધાર લઉં છું), બાકી હું એક અશક્ય વસ્તુની વાત કરું છું. માનવ પ્રાણીઓ પ્રભુ પાસેથી દૂર ભાગી શકે છે અને એવું તેઓ ધારી વાર કહે પણ છે; પરંતુ પ્રભુ માટે માનવો પાસેથી ભાગી જવું એ એક અશક્ય વસ્તુ છે.

બાળક : આપણે સંગીત અને કળા અથવા એવી કોઈ વસ્તુનો આક્રાય લઈને સાક્ષાત્કાર અને રૂપાંતર પામી ન શકીએ?

શ્રી માતાજી : તમને એવું કેણે કહ્યું? તમારામાં શું ચાલી રહ્યું છે તે સર્વની ખબર છે? તમે એમ માનતા નથી કે ધારા લોકો છે જેમણે પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે, છતાં જેઓ એના વિષે કાઈ કહેતા નથી, કાઈ જાણતા નથી?^૨

(અનુસંધાન પાન ૧૭૬ થી)

લોકોએ એવું ભાષાંતર ‘ઉચ્ચતર ચેતના’ એમ કર્યું, બીજા કેટલાક લોકોએ બીજી વસ્તુઓ મૂકી. મેં રિશ્યનો સાથે ‘પૂર્ણ ચેતના’ શબ્દ મૂકવામાં સંમતિ દર્શાવી હતી, પણ એ તો એક અસ્પષ્ટ વસ્તુ રહે છે.... એ તો તત્ છે — એને તમે કોઈ નામ નથી આપી શકતા કે એની કોઈ વ્યાખ્યા કરી શકતા નથી — એ તો પરમ શક્તિ છે. આપણને જે વસ્તુ જરી આવે છે તે વસ્તુ શક્તિ હોય છે. અને પરમ શક્તિ એ પણ એક પાસું છે; અને એ પાસું આ ચુણિસર્જનને લગતું છે.”

૧. જુઓ સાધનાની નોંધપોથી, તા. ૧૩ અને ૧૬, ૧૯૬૮. આ વાર્તાલાપ પ્રસિદ્ધ કરતી વખતે શ્રી માતાજીએ એમ ઉમેર્યું : હવે હું એમ કહી શકી હોત કે પ્રભુ પોતે પોતાનામાંથી વિદ્યાય લઈ, લઈ શકે ખરા! (શ્રી માતાજી હસે છે). તો, મુશ્કેલી એ છે; જ્યારે તમે દિવ્યતાની વાત કરો છો, ત્યારે તેઓ ઈશ્વરની વાત સમજો છે.... પરંતુ કેવળ તત્ જ છે, તત્ નું જ અસ્તિત્વ છે. તત્ એ શું છે? તત્ એકલું છે.

૨. જુઓ સાધનાની નોંધપોથી, તા. ૧૩ માર્ચ ૧૯૬૮.

શિષ્યે શ્રી માતાજીને એમ પ્રશ્ન કરેલો કે એવું બની શકે કે વ્યક્તિને પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર થાય અને તેની એને ખબર ન પડે? શ્રી માતાજીએ જવાબ

એવા બોકો પણ છે જેઓઓ કહેલ્યું છે — ફિલોસોફીર બોકોએ, એમનો ધ્યોન પોતાને શું થયું તે વ્યક્ત કરવાનો છે; પણ એવા બોકો પણ છે જેમને અનુભૂતિ થયેલી હોય છે પણ જેઓ કંઈ કહેતા નથી. અને હું એવા કલાકારોને પણ ઓળખું છું જેઓ કેવળ તેમની કળા વડે પ્રભુના સાક્ષાત્કારને પામેલા.

પરંતુ રૂપાંતરની વાત આવે છે ત્યાં, જો તમે કોઈ એક દાખલો બતાવી શકશો તો એ જોઈને મને આનંદ થશે. ફકત એક જ દાખલા, પછી એ ગમે તે માર્ગે બની આવ્યું હોય, ધાર્મિક પદ્જતિથી, ફિલોસોફિક પદ્જતિથી, યોગિક પદ્જતિથી, કે રહસ્યવાદી પદ્જતિથી, કોઈએ હજુ સુધી રૂપાંતર સિદ્ધ કર્યું નથી.

બાળક : કલા વડે રૂપાંતર સિદ્ધ નથી થતું, એટલે એની કશી ખાસ કિંમત નથી !

શ્રી માતાજી : પરંતુ એ આવસ્થાને હજુ સુધીમાં કોણ પહોંચી શક્યું છે તે મને કહી શક્યો ? તરફાશાન, ધર્મ કે યોગ, કોઈ નહિ. જો તમે સિદ્ધ અને રૂપાંતરનું કોઈ મૂલ્ય આંકો, દા.ત. (એમ સ્વીકારીને ચાલીએ કે એ શક્ય છે — અને એ વસ્તુ હું માનતી નથી) કે એક વ્યક્તિગત રૂપાંતર બની આવે, તો પછી કશાની કંઈ કિંમત નથી, કારણ કે કોઈ હજુ ત્યાં સુધી પહોંચ્યું નથી, તમે સમજો છો કે નહિ ?

બાળક : હા, હું સમજું છું.

શ્રી માતાજી : તો પછી તમે એકદમ એમ કેમ કહો છો કે કળાની કોઈ કિંમત નથી ? કોઈ વસ્તુની કશી કિંમત નથી, કારણ કે એ વસ્તુ રૂપાંતર પ્રત્યે લઈ ગઈ નથી ? પરંતુ દરેક વસ્તુ સહાય કરી શકે છે; આખું વિશ્વ રૂપાંતરના કાર્યમાં મદદ કરી રહ્યું છે.

બાળક : પરંતુ એમ સંભવી શકે કે જ્યારે કળાકાર એની કળા ઉપર પ્રભુત્વ મેળવી શકે તેટલી ઊંચાઈએ પહોંચી જાય પછી તેણે તેનું કાર્ય સમેટી લઈને પોતાના જીવનના રૂપાંતરના કાર્યમાં લાગી જવું જોઈએ ?

(અનુસંધાન પાન ૧૭૭ થી)

આપેલો : વળી ફરી વાર આ એની એ જ વાત છે. આપણે એમ ઉમેરી શકીએ, ‘અને મન વડે કંઈ ન જાણે.’ એ બોકો એમ કહેતા નથી કે ‘મને પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર થયો છે’ કારણ કે એમની અનુભૂતિ કોઈ મનોમય ઘ્યાલને અનુરૂપ નથી.

શ્રી ભાતાજી : શા માટે? એના જીવનના રૂપાંતર માટે? એવું તમને કોણે કહ્યું? જો તમે શારીરિક શામનું કાર્ય કરતા હો, તો એવા આસંખ્ય કલાકારો છે જેઠોમાં અદ્ભુત પરિવર્તન આવી ગયેલું છે. એક મોચીનો દાખલો છે જે દુનિયામાં મોટામાં મોટા યોગીઓમાંનો એક બની રહેલો. પ્રભુને પ્રાપ્ત કરવા માટે શું તમે એક ભગવો જભ્યો ચડાવીને એક વૃક્ષ નીચે જઈ ધ્યાનમાં બેસો તો જ એ રીતનું કામ થાય?

એટલે તમે શું કહો છો તેમાંનું કાઈ હું સમજી શકતી નથી.

બાળક : એક એવો સમય આવે કે જ્યારે વ્યક્તિનો તેનું કામ બદલવું પડે?

શ્રી ભાતાજી : ગમે તે માર્ગ હોય, જો તમે અને સાચા ટિલથી અનુસરો અને પૂરતા પ્રમાણમાં સાતન્ય જગતી રાખો તો, ગમે તે રહ્યે તમે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકો છો — હું તમને કહી મુક્કું, તમે જોડા બનાવીને પણ પ્રભુની પ્રાપ્તિ શકો છો. આ બાબતમાં એવાં જગતનાં ઉદાહરણો છે જેમની બાબતમાં આપણે શંકા ઉંડાવી શકીએ તેમ નથી. એવા આસંખ્ય લોકોના દાખલા છે જેઓ બગીચાનું કામ કરતાં અથવા ઘેરી કરતાં પ્રભુને પામેલા, અને તેઓ કામ તો શારીરિક રીતનું જ કરતા હતા; એને માટે તેમને એમનું કામ થંબાવી દેવાની જરૂર પડેલી નહિ. તમને સમજણું પડતી નથી? તમે એમ માનો છો કે એ માટે શું — તાત્ત્વક શાન જ જોઈએ?

બાળક : ના, એમ નથી, પરંતુ હું જાણતો નથી કે મારે જે કહેવું છે તે કઈ રીતે વ્યક્ત કરવું....

શ્રી ભાતાજી : ના, તમે જે કહેવા માગો છો તે હું બરાબર સમજુ છું, પણ માઝ કરજો, એ એક મૂર્ખાઈ છે.

જૂન ૩, ૧૯૫૩

‘સ્વાતંગ્રય અને નિયતિ, મુક્તિ અને ભવિતવ્યતા, એ ગોવાં સંયો છે જે ચેતનાના જુદા જુદા સતરો ઉપર આવી રહેલાં છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાવાપ-૪)

બાળક : ચેતનાના જુદા જુદા સતરો ક્યા છે ?

શ્રી માતાજી : પરંતુ એ વસ્તુ મેં પાછળથી સમજવી છે. એના પછી ને આવે છે તે સપષ્ટીકરણ જ છે.

મેં તમારી સાથે ચેતનાના જુદા જુદા સતરો વિષે આ અગાઉ વાત કરેલી જ છે. વારુ, ભૌતિક સ્તર ઉપર, શુદ્ધ ભૌતિક સ્તર ઉપર (ઓટલે કે એને પ્રાણમય સતરથી આલગ પાડીએ ત્યારે) દરેક વસ્તુ યંત્રવન् હોય છે, જેમાં દરેક વસ્તુ એકબીજાની સાથે કાર્ય-કારણની શૃંખલાથી સંધારેલી હોય છે. અને મેં તમને તે દિવસે જેમ કહેલું તેમ, જો તમે કોઈ વસ્તુનું કારણ અથવા પરિણામ શોધી કાઢવા માગતા હશો, તો તમને એક બીજી વસ્તુ હાથ આવશે, અને તેના કારણરૂપે વળી બીજી, અને એમ આખા તમે વિશ્વની યાત્રા કરી વળશો, એ વસ્તુ એવી, તદ્વાન યંત્રવત્ છે. કેવળ આ શુદ્ધ ભૌતિક સ્તર ઉપર પ્રાણમય સ્તર પ્રવેશ કરી શકે છે અને એ વનસ્પતિ સ્થિતિમાં તો કરે જ છે. પ્રાણમય સ્તરને તેની પોતાની તદ્દન જુદી રીતની નિયતિ હોય છે, એની પોતાની આગવી નિયતિ હોય છે. પરંતુ જ્યારે તમે પ્રાણમય નિયતિને ભૌતિક નિયતિમાં દાખલ કરો છો ત્યારે એમાંથી એક એવું સંભિશ્લેષણ તૈયાર થાય છે જે સર્વ વસ્તુઓ બદલી નાખે છે; અને પ્રાણમય સ્તર ઉપર પાછું મનોમય સ્તર હોય છે. મનોમય ભૂમિકાને પણ પોતાની આગવી નિયતિ હોય છે જ્યાં વસ્તુઓ એકબીજા સાથે નહસુપણે વળણી રહેલી હોય છે.

પરંતુ એ એક એવી ગતિ છે જેને તમે ‘સમક્ષિતિન’ કહી શકો. જે તમે ઉપરની દિશાથી આવતી શિરેલાંબી ગતિ બોલો, જેમાં મનોમય ગતિ પ્રાણ-મયમાં ઊતરે છે અને પ્રાણમય ગતિ ભૌતિક સ્તરમાં ઊતરે છે તો પછી આપણી પાસે ત્રણ પ્રકારની નિયતિઓ એકબીજામાં પ્રવેશ કરતી જોઈએ છીએ, અને કુદરતી રીતે એને લઈને એક તદ્દન જુદી જ વસ્તુ તૈયાર થાય છે. જ્યારે મનો-મય વસ્તુનો હસ્તક્ષેપ થાય છે ત્યારે, જે વસ્તુ બને છે તે, તે જ્યારે હસ્તક્ષેપ નથી કરતી તેના કરતાં આલગ પ્રકારની વસ્તુ હોય છે. ઓટલે કે ઉચ્ચ કોટિનાં

પ્રાણીઓનાં જીવનમાં મનોમય નિયતિનો હસ્તકોષ્પ કચારનોથ હાજર હોય છે અને એ નિયતિ, વનસ્પતિ સુખિની નિયતિ કરતાં અલગ પ્રકારની હોય છે.

આ બધી ભૂમિકાઓ ઉપર બીજી ભૂમિકાઓ પણ રહેલી છે—દરેક ભૂમિકા ઉપર એક બીજી ભૂમિકા હોય છે, અને એમ ને એમ એકબીજાની પછી ક્રમે ક્રમે છિક ઉચ્ચતમ ભૂમિકા સુધી ચાલ્યે જાય છે. ઉચ્ચતમ ભૂમિકા અભાધ સ્વાતંત્ર્યની છે. અને જો તમે તમારી ચેતનામાં આ સર્વ ભૂમિકાઓમાં થઈને પચાર થઈ શકો, એમ કહો કે, ઉધ્વર દિશામાં આરોહણ કરીને ઉચ્ચતમ ભૂમિકા પર પહોંચો, અને આ પ્રકારના સંબંધને લઈને તમે ત્યાંનું પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય ભૌતિક નિયતિઓમાં ઉતારી લાવી શકો તો તમે સર્વ વસ્તુઓમાં પરિવર્તન લાવી શકો છો. અને વચ્ચેલી સર્વ ભૂમિકાઓ આખી વસ્તુને બદલી નાખો છે. અને આ રીતે એક ભૂમિકા ઉપરથી બીજી ભૂમિકા ઉપર પરિવર્તન દાખલ થવાની કિયાથી પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યનો દેખાવ ઉભે થાય છે; કારણું કે એક ભૂમિકાનો બીજી, નિમન ભૂમિકામાં હસ્તકોષ્પ અથવા અવતરણ થવાને કારણે એ નીચેની ભૂમિકા ઉપર આખુધારેલાં પરિણામો આવે છે. ઉધ્વરની ભૂમિકા અગાઉથી જોઈ શકે છે પણ નીચેની ભૂમિકા જોઈ શકતી નથી. માટે, આ પ્રકારનાં પરિણામો અગાઉથી જોઈ શકાય તેવાં નથી હોતાં એટલે એને લઈને પૂર્ણપણે એક પ્રકારના સ્વાતંત્ર્યની, આખુધારી અસર ઉપજયાની છાપ ઉભી થાય છે. અને જો તમે સચેતનપણે અને સતત, જો એ ઉચ્ચતમ ભૂમિકા ઉપર રહો છો, એટલે કે, પરમ ચેતનાની ભૂમિકા ઉપર, તો ત્યાં તમે જોઈ શકો છો કે સર્વ વસ્તુઓ સર્વાંશે નિર્ધારિત હોય છે પરંતુ સાથે સાથે આ સર્વ નિયતિઓ એકબીજા સાથે સંકળાવાને કારણે સર્વ વસ્તુઓ સ્વતંત્ર હોય છે. એ એક એવી ભૂમિકા છે જ્યાં પછી કોઈ જાતના વિરોધાભાસો નથી હોતા, જ્યાં સર્વ વસ્તુઓ હોય છે, અને એક બીજોનો વિરોધ કર્યા વિના પૂર્ણ સામંજસ્યમાં હોય છે.

બાળક: નીચેની ભૂમિકાઓમાં અમૃક ચોક્કસ કાણે શું બનશે તે આપણે કહી શકતા નથી ?

ક્રી ભાતાજી: એનો આખાર અમૃક વસ્તુઓ ઉપર રહે છે. એવી પણ ભૂમિકાઓનું અસિતત્વ છે જ્યાં એવી ચેતનાઓ રહેલી હોય છે જેઓ રચનાઓ કરે છે, રૂપો ધડે છે, અને તેમને પૃથ્વી ઉપર મોકલીને તેમનો આવિર્ભાવ કરાના પ્રયત્ન કરે છે. આ એવી ભૂમિકાઓ છે જ્યાં મહાન શક્તિઓ કાર્યરત હોય છે, તે શક્તિઓ એકબીજા રાથે બેંચતાણ કરીને વસ્તુઓને એક યા બીજા પ્રકારે સંયોજિત કરવા પ્રયત્ન કરે છે. આ ભૂમિકાઓ ઉપર સર્વ પ્રકારની શક્તયાતાઓ

પોતાની જતને રજૂ કરતી હોય છે પરંતુ હજી સુધી નિર્ણય ઉપર આવી નથી હોતી કે એમનામાંથી કઈ શક્તિઓ નીચે જવાનું છે.... એવી એક ભૂમિકાની કહ્યાના કરો કે જ્યાં આ પૃથ્વી ઉપર અમુક પ્રકારની વસ્તુઓ સિદ્ધ થાય, એ પ્રકારની લોકોની કહ્યાનાઓનો વાસ હોય છે – એ લોકો કોઈ નવલક્ષ્ય શોધી કાઢે છે, વાર્તાઓ કહે છે, તેઓ સર્વ પ્રકારની ઘટનાઓ રચે છે; એ વસ્તુઓમાં તેમને ખૂબ મજા પડે છે. એ ભૂમિકા રૂપોનું ઘડતર કરનારાયોની હોય છે અને ત્યાં તેઓ સર્વ પ્રકારના સંલગ્ના અને ઘટનાઓની કહ્યાનાઓ કરવા માટે વચ્ચા હોય છે; તેઓ શક્તિઓ સાથે રમત રહે છે; એ લોકો નાટકના પ્રસંગેની રચના કરનાર જેવા હોય છે અને તેઓ ત્યાં સર્વ વસ્તુઓ તૈયાર કરે છે અને નુઝે છે કે શું થાય છે. આ સર્વ રૂપો એકબીજાની સામ-સામે આવેલાં હોય છે; એમાંનાં જે સૌથી બળવાન, સૌથી સફળ અથવા સૌથી વધુ ચીવટપૂર્વક ટકી રહેનારાં હોય છે અથવા જેમને અનુકૂળ સંલગ્નાને વાલ મળે છે તેમનું વર્ણસ્વ રહે છે. તેઓનો લેટો થાય છે અને તેમની અથડામણો-માંથી કોઈ બીજી જ વસ્તુ પરિણું છે; તમે એક વસ્તુ ગુમાવો છો અને બીજી હાથ ધરો છો, તમે એક નવું સંયોજન બનાવો છો; અને અચાનક તમને જાણાય છે, ફરાક ! એ વસ્તુ નીચે આવે છે. જો એ પૂરતી શક્તિ સાથે નીચે આવે છે તો એ પૃથ્વીના વાતાવરણને ચલિત કરે છે અને વસ્તુઓનાં સંયોજનનો થાય છે; દા. ત. તમે જો તમારે હાથ વડે લાકડાના વહેરમાં મુક્કી મારવી હોય તો તમને બચાવર ગાબર છે કે એ કામ કઈ રીતે થાય ? તમે તમારો હાથ ઊંચો કરીને એક જોરદાર ફંકો લગાવો છો; અને બધો વહેર તમારા હાથની આસપાસ ગોકવાઈ જાય છે. તો, આ વસ્તુ એવી છે. આ બાંધ રૂપો એટલી બધી શક્તિ રાથે પાથીવ ભૂમિકા ઉપર આવે છે કે એની આસપાસ સર્વ વસ્તુઓ આપોઆપ, યંત્રવત, પેલા મુક્કાની જેમ સંપોજિત થઈ જાય છે અને આ જે તમારું સંયોજન હોય છે તે પોતાને સિદ્ધ કરવાની આણી ઉપર હોય છે, કેટલીક વાર એમાં અવરોધીને કારણે થોડીથાણી વિકૃતિ આવી ગઈ હોય છે, પણ એ છેવટે પોતાને સિદ્ધ કરે જ છે, જેમ ઉપર કહેલી વ્યક્તિ પોતે કહેલી વાર્તા ઓછેવતે સાકાર થાય એમ ઈચ્છાતો હતો તેમ આમાં પણ બને છે. અને જો તમે એક આ બીજા કરણે, પેલા મનુષ્યે જે વાર્તાની રચના કરેલી હોય છે તેનું રહસ્ય જાણુતા હો છો, અને જો તમે એ વ્યક્તિ એને આહીં, આ પૃથ્વી ઉપર પહોંચાડવા માટે જે રસ્તો તૈયાર કરે છે તેની પાછળ પાછળ જાઓ છો, અને તમે જાણુતા હો છો કે મુક્કાનો કોઈ આધાત આ પૃથ્વીના પદાર્થ ઉપર કઈ રીતે કાર્ય કરે છે, તો પછી તમે જે વસ્તુ બનવાની હશે તે કહી શકોશો, કાચણ કે તમે એ વસ્તુને ઉપરના જગતમાં જેયેલી હોય છે, અને એ વસ્તુને આહીં

નીચે ઉત્તરી આવવાની આખી સફર કરવામાં કેટલોક સમય લાગે છે, એટલે તમે એ વસ્તુને અગાઉથી જોઈ શકો છો. અને તમે જેટલા વધુ ઊંચે આરેહણુ કરી શકો છો, તેટલું વધુ અગાઉથી જે બનવાનું હોય છે તે જાણી શકો છો. અને તમે એથી પણ આગળ પસાર થઈને જાઓ, વધુ આગળ જાઓ, તો સર્વ કાંઈ શક્ય બને છે.

એમાં જાણે એક ઘોરી રાજમાર્ગ નજર સમક્ષ ખૂલતો જતો હોય તેવું બને છે પણ એ વસ્તુથી આપણે અજાણ હોઈએ છીએ; કારણ કે વિશ્વમાં સર્વ વસ્તુઓ જીવવાની — ખૂલવાની છે, પણ કયા ક્રમમાં અને કયા માર્ગ ? ત્યાં ઉપર કેટલાક નિર્ણયો બેવામાં આવે છે જે આપણી સામાન્ય ચેતનાની પ્રકરણી બહાર જાય છે, અને ત્યારે પછી ભાવિનું દર્શન કરવું મુશ્કેલ બને છે. પરંતુ એમાં પણ, જે તમે સચેતનપણે પ્રવેશ કરીને ત્યાં ઉપર હાજર રહી શકો તો.... આ વસ્તુ કઈ રીતે સમજવવી ? સર્વ વસ્તુઓ ત્યાં છે, અનિવાર્ય, અચલ, શાસ્ત્રવતઃ પરંતુ એ સર્વ વસ્તુઓ પાર્થિવ જગતમાં, કુદરતી રીતે એક પછી એક ખુલ્લી થણે; કારણ કે સ્થાયુ — અચલ — અસ્તિત્વમાં સર્વ કાંઈ ત્યાં ઉપર હોય છે પણ જ્યારે આહી, જ્યારે “ભવન” ની દુનિયામાં આવે છે ત્યારે સર્વ વસ્તુઓ ક્રમમાં બને છે, અને એનો આર્થ એ કે, વસ્તુઓ એક પછી એક એમ ક્રમશः બને છે. વારુ, તો આ વસ્તુઓ ખુલ્લી થવામાં કયો માર્ગ બેવાશે ? ત્યાં ઉપર તો નિતાંત સ્વાતંત્ર્યની ભૂમિકા છે.... તમને કોણ કહે છે કે પૂરના પ્રમાણમાં સાચા દિલની અભીસા હોય, તમારી પ્રાર્થના પૂરતા પ્રમાણમાં ઉત્કટ હોય તો આ વિશ્વની ઘટનાઓ ખુલ્લી થવાનો માર્ગ બદલી ન શકાય ?

એનો આર્થ એ કે સર્વ કાંઈ શક્ય છે.

હવે, આને માટે આપણામાં પૂરતા પ્રમાણમાં અભીસા હોવી જોઈએ અને પ્રાર્થના પૂરતા પ્રમાણમાં ઉત્કટ હોવી જોઈએ. પરંતુ એ વસ્તુ તો માનવ-પ્રકૃતિને મળેલી છે. માનવ-પ્રકૃતિને મળેલી એ એની રીતની એક અદ્ભુત કૃપા છે, કેવળ, આપણે એનો ઉપયોગ કઈ રીતે કરવો તે જાણતા હોતા નથી.

આનો આર્થ એ રીતનો બની આવે છે કે સમક્ષિતિજ દિશામાનમાં ગમે તેટલાં તદ્દન અનિવાર્ય સરખાં ભવિતવ્યો હોય, છતાં જે આપણે આ સપાટ લીટીઓને ઓળંગી જઈ શકીએ અને ચેતનાના ઊંચાત્મ બિંદુ ઉપર પહોંચી જઈએ તો આપણે જે વસ્તુઓ દેખાવમાં તદ્દન નિર્મિત થઈ ગયેલી જણાતી હોય તેમને પણ બદલી શકીએ છીએ. એટલે તમારે એને જે નામથી બોલાવવું

હોય તે નામથી બોલાવો, પરંતુ એ એક રીતનું નિશ્ચિત ભવિતવ્યતા અને નિશ્ચિત સ્વાતંત્ર્યનું સંયોજન હોય છે. તમને ગમે તે રસ્તે તમે એમાંથી તમારી જતને બહાર જોંથી કાઢી શકો છો, પરંતુ એ વસ્તુ છે એવી.

હું એ પુસ્તકમાં કહેવાનું ભૂલી ગયેલી (કદાચ હું ભૂલી તો નહિ ગઈ હોઈ, પણ મને કેવળ એમ લાગ્યું હોશે કે એ કહેવાની જરૂર નથી) કે આ બધી વિષયરીઓ કેવળ વિષયરીઓ જ છે, એટલે કે એ સત્યની ઓછીવતી ધ્યાપ ધરાવતી મનોમય માન્યતાઓ જ છે; પરંતુ એ બેશમાત્ર અંશે સત્ય વસ્તુ હોતી નથી. જ્યારે તમે ‘નિયતિ’ એમ કહો છો અને જ્યારે તમે ‘સ્વાતંત્ર્ય’ એમ કહો છો તે કેવળ શબ્દો જ હોય છે અને એ બધું જે વસ્તુ સત્ય રૂપે તમારામાં તમારી આસપાસ અને સર્વત્ર હોય છે તેનું ખૂબ આપૂર્ણ, ખૂબ આસપણ અને ખૂબ દુર્બળ વર્ણન હોય છે; વિશ્વ કેવું છે તે સમજવાની શરૂઆત કરવા માટે તમારે તમારી મનોમય રચનાઓમાંથી બહાર આવું જોઈએ, નહિ તો તમે કદી કોઈ વસ્તુ સમજી શકશો નહિ.

સાચું કહું તો, જો તમે એક મિનિટ માટે, એક ટૂંકી મિનિટના સમય માટે આ પ્રકારની નિર્ભેણ અભીષ્ટા અથવા પૂરતી ઉત્કટતાવાળી પ્રાર્થનામાં જીવન ધારણ કરી શકશો તો તમે કલાકો સુધી ધ્યાન કરીને જાણી શકો તેથી વધુ વસ્તુઓ જાણી શકશો.

‘ચેતનાની રીધ્ય ભૂમિકાયાંના પોતાના પૂર્વજીનાનું આ ભાવ વિસમરણ થવાથી જ સક્રિય જીવનવ્યવહારમાં, વ્યક્તિતમાં પોતાની સ્વાધીનતા, સ્વતંત્રતા અને નવીન આરંભો કરવાની શક્તિનું ભાન પ્રગટે છે. વ્યક્તિતમાં રહેલાં એ તત્ત્વો દિવ્ય ચેતનાએ પોતાના વ્યવહાર માટે ઉપજાવેલાં સાધનો અને યુક્તિઓ છે. અને બીજી ભૂમિકાઓ પર પહેલેથી યોજાયેલી અને જોવાયેલી આ ધંત્ર-સામગ્રી વડે જ આ ગતિઓ અને મુદ્દાઓ આહી સિદ્ધ કરવામાં આવે છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૪)

આ ‘ઓનામાં રહેલી વસ્તુઓ’, એટલે કે વ્યક્તિતમાં રહેલી વસ્તુઓ છે: સ્વતંત્રતાની, સ્વ-નિર્ભરતાની અને નવીન આરંભો કરવાની શક્તિની લાગણી. તમે જાણો છો કે સ્વતંત્રતા એ શું વસ્તુ છે? ચોક્કસ રીતે કહીએ તો એનો અર્થ, વસ્તુ પસંદ કરવાની સ્વતંત્રતા અને નવીન આરંભો કરવાની શક્તિ એટલે પસંદ કરવાની ધરણા. સૌ પ્રથમ તો વ્યક્તિને લાગે છે કે પોતે સ્વતંત્ર છે; પછી એને લાગે છે કે પોતાની પસંદગી કરતાં એને કોઈ આટકાવી શકે તેમ નથી;

અને છેવટે પછી વ્યક્તિ, પોતાના સ્વાતંત્ર્યનો ઉપયોગ કરે છે અને નિશ્ચય કરે છે. એટલે આ ત્રણ પગલાં હોય છે : પોતે સ્વતંત્ર હોવાની લાગણી; પછી એ વિચાર કે જો સ્વતંત્ર્યનો ઉપયોગ તમે તમારી પસંદગી કરવામાં કરવાના છો તે, અને પછી પસંદગી — આ ત્રણ વસ્તુઓ, હું તેમને વ્યવહારુસાખનો અને કણો કરું છું.

મારાં બાળકો, હું દિલગીર છું કે આ આખી વસ્તુ એક એવા રૂપમાં કહેવામાં આવી છે કે જે જરા વધુ પડતી ફિલોસોફિકલ લાગે અને હવે મને એ રીત બહુ પસંદ નથી. આત્મારે હવે મને જે ભાષા જરા વધુ પડતી ગુંચવણભરી લાગે છે તે બોલવાની મને ફરજ પહેલી. પરંતુ શું થાય, વસ્તુસ્થિતિ એવી હતી. હું એમ કહેતી હતી કે પ્રકૃતિ આપણી અંદર કાર્ય કરવા માટે આ ત્રણ પ્રયુક્તિઓનો ઉપયોગ કરે છે ! સ્વતંત્રતાની લાગણી, પસંદ કરવાનો સંકલ્પ અને કરવામાં આવતી પસંદગી. આમ ન હોય તો આપણે હાલીએ પણ નહિ.

જો આપણી અંદર આ ભ્રમ ન હોય કે આપણે સ્વતંત્ર છીએ, એવો ભ્રમ ન હોય કે આપણે આપણા સ્વતંત્ર્યનો ઉપયોગ આપણી પસંદગી કરવામાં કરી શકીએ છીએ અને ત્રીજે પસંદગી કરવાનો ભ્રમ પણ ન હોય તો આપણે હાલીએ પણ નહિ. પ્રકૃતિ આપણને આ ત્રણ પ્રકારના ભ્રમ અર્પે છે અને ગતિ કરાવે છે કારણ કે આપણે ગતિ કરીએ એની અને જરૂર છે.

એ (મોટા અકારે મેં કહેવું) કે પરમ ચેતના છે, પણ હકીકતમાં એ પ્રકૃતિ છે અને એ પ્રકૃતિની યુક્તિ-પ્રયુક્તિ છે; કારણ કે પરમ ચેતના પાસે યુક્તિ-પ્રયુક્તિઓ નથી, એ વસ્તુઓ પ્રકૃતિ પાસે છે. પરમ ચેતના તો કેવળ સર્વ વસ્તુઓમાં પોતાની ચેતના લઈને પ્રવેશ કરે છે, કારણ કે ચેતના-વસ્તુ એ, એ પોતે જ છે; અને એના વડે એ અચિત્તને ચેતના પ્રયોગ ગતિ કરવા માગે છે, સરળપણે, કોઈ જાતની યુક્તિનો પ્રયોગ કર્યા વિના; અને કોઈ જાતની યુક્તિઓની જરૂર નથી, એ સર્વત્ર આવી રહેલી છે. એ સર્વ સ્થળે છે અને એ જ અચિત્તમાં ચેતનાને મૂકે છે. જ્યારે તમે એક અંધારા ઓરડામાં વીજળીનો પ્રવાહ શરૂ કરો છો ત્યારે પછી એ ઓરડામાં અંધકાર રહેતો નથી. એવી જ રીતે તમે કોઈ વસ્તુમાં ચેતના મૂકો એટલે પછી અચેતના રહેતી નથી. એ, એ જ વસ્તુ કરે છે. જ્યાં એ અચેતના જુએ છે ત્યાં ત્યાં પ્રવેશ કરવા તે પ્રયત્ન કરે છે. કેટલીક વાર પ્રવેશદ્વારને તાળું મારેલું હોય છે, ત્યારે એને જરા વધારે વાર લાગે છે, પરંતુ કેટલીક વાર દ્વાર ખૂલી જાય છે, ત્યારે તે તરત જ અંદર ધ્સી જાય છે, અચેતના આદૃશ્ય થઈ જાય છે અને ચેતના આવે છે — એમાં કોઈ યુક્તિ-પ્રયુક્તિ કે

માધ્યમની જરૂર રહેતી નથી. એ સચેતન બની રહે છે. પરંતુ ભૌતિક પ્રકૃતિ, જડ પ્રકૃતિ એવી નથી, એનામાં યુક્તિ-પ્રયુક્તિઓનો ભાંડાર ભરેલા હોય છે, તે તમને આખો વખત ચલાયે રાખે છે, એ તમને ઢીગલીની માફક નચવવાની દોરીએ જેંચે રાખે છે; એને માટે તમે કેવળ આટલી બધી ઢીગલીઓ જ હો છો : એ દોરીઓ જેંચે છે અને તમને ગતિ કરાવે છે. એ તમારા મસ્તકમાં સર્વ પ્રકારના ભ્રમો મૂકે છે નેથી તમે એની ઈચ્છા પ્રમાણે કરો, તમારી ઈચ્છા ન હોય તો-પણ કરો. એને એની જરૂર નથી હોતી કે તમને આમુક વસ્તુની જરૂર લાગવી જોઈએ : એ તો દોરી જેંચે છે અને તમે એ વસ્તુ કરો છો.

ઓટલા માટે જ આપણે કેટલીક વાર લડી પડીએ છીએ, પણ આપણે એ વાત કહેવી ન જોઈએ.

બાળક : આપ આહી કહો છો કે આપણે ‘કર્મની સાંકળમાં જકડાયેલા’ છીએ, પરંતુ તો પછી જ્યારે પ્રલુદ્ધપા કાર્ય કરે છે, ત્યારે એ વસ્તુ એથી વિરુદ્ધની....

કી ભાતાજી : સંપૂર્ણપણે, ભાગવતકરુણા પૂર્ણપણે કર્મની વિરુદ્ધ કાર્ય કરે છે; એ જ્યાં માખણને તડકે મૂકયું હોય તેમ ઓગાળી નાખે છે.

હું હમણાં એ જ વસ્તુ કહેતી હતી. તમે જે મને કહ્યું તે એ જ વસ્તુ કહેવાની બીજી રીત છે. હું મારી જતને તમારી જગ્યાએ મૂકીને પૂછતી હતી : એ વસ્તુ ત્યાં છે, જે તમારામાં પૂરતા પ્રમાણમાં દિલની સરચાઈવાળી એક અભીષ્ટા હોય છે અથવા એક પૂરતા પ્રમાણમાં ઉત્કટ એવી પ્રાર્થના હોય છે, તો તમે એવી કોઈ વસ્તુનું અવતરણ કરાવી લાવી શકો છો જે સર્વ વસ્તુમાં પરિવર્તન લાવી દે છે, સર્વ વસ્તુઓમાં — સાચેસાચ, એ સર્વ વસ્તુઓનું પરિવર્તન કરી દે છે. એક દાખલો આપી શકાય — જે કે એ આન્તં મર્યાદિત છે, ખૂબ નાનો છે, પણ જેના વડે તમે વસ્તુઓને સારી રીતે સમજ શકો છો : એક પથ્થર યંત્રવત્ નીચે પડે છે, કહો કે, એક નળિયું પડે છે; જે એ ઢીલું પડી ગયું હોય તો એ પડે જ, નહિ ? પરંતુ એમાં પછી એ રસ્તે થઈને જનાર કોઈ વ્યક્તિની પ્રાણમય કે મનોમય નિયતિ દાખલ થઈ જાય અને એ વ્યક્તિ એને પડવા દેવા માગતી નથી હોતી તો એ વચ્ચમાં પોતાનો હાથ ધરી દે છે, એ વસ્તુ એના હાથ ઉપર પડશે, પણ જમીન ઉપર નહિ પડે. એટલે એ વ્યક્તિએ એ પથ્થર અથવા નળિયાની નિયતિમાં પરિવર્તન કર્યું ગણ્યાય. એક બીજી નિયતિ દાખલ થઈ ગઈ છે અને એ પથ્થર કોઈના માથા ઉપર પડવાને બદલે કોઈના હાથમાં પડે છે અને એનાથી કોઈને મારી નાખી શકશો નહિ. આ એક બીજી જ ભૂમિકા ઉપરથી થયેલો હસ્તક્ષેપ

છે, એક એવા સચેતન સંકલ્પમાંથી જે, ઓછાવતાા પ્રમાણમાં અચેતન યાંત્રિકતા કહી શકાય તેમાં દાખલ થાય છે.

બાળક: એટલે કર્મનાં પરિણામો અનિવાર્યપણે કરુક હોતાં નથી ?

ક્રી માતાજી: ના, જરા પણ નહિ. બધા ધર્મોમાં એવા બોકો થઈ ગયા છે કે જેઓઓ એ પ્રકારની વાતો કરેલી છે, એમણે અનુલ્લંઘનિય નિયમો આપેવા છે, પરંતુ હું માનું છું કે તેઓ એ રીતે પોતાની જતને પ્રકૃતિને બદલે મૂકે છે, અને દોરી સંચાર કરે છે. બોકોમાં હમેશાં આ પ્રકારની, પ્રકૃતિનું સ્થાન વેવાની વૃત્તિ હોય છે, જેના વડે તેઓ દોરી સંચાર કરી શકે : એટલે એમને કહેવામાં આવે છે : 'તમે જે કાંઈ કરો છો તેનું પરિણામ અનિવાર્યપણે આવે જ છે'.... ઉત્કાંતિની અમૃક કણે, બોકો તહેન અચેતન અભાનવાળા ન થઈ જય તે અને પોતે જે કાંઈ કરતા હોય તેના અચેતન અભાનવાળા ન થઈ જય તે માટે એવી જતની માન્યતા જરૂર હોય છે. અત્યારે પણ એ જતના હોય એવા બોકોનો તોટો નથી; હું ધારું છું કે મોટાભાગના બોકો એવા જ છે; તેઓ પોતાના આવેગને વશ થઈને કાર્ય કરે છે અને એ કાર્ય પોતા માટે કે બીજાઓને માટે કોઈ જતનું પરિણામ લાવશે કે કેમ તે પૂછવા પણ રહેતા નથી. એટલે તમને કોઈ સીધેસીધું કઠોરપણે કહી દે કે, 'જરા સમાલણે, એ વસ્તુનું પરિણામ બહુ લાંબો સમય ચાલે તેનું આવશે !' અને બીજા કેટલાક બોકો એવા છે જેઓ આવીને તમને કહે છે; 'તમારે એનું ફળ બીજા જન્મમાં ભોગવનું પડશે'. એ વળી પેલી અનેક આધ્યરતાલ વાતાઓ જેવી વાર્તા છે.... પણ કાંઈ હરકત નહિ : આ વસ્તુ પણ બોકોને માટે સારી નીવડી શકે છે. એવા ધર્મો પણ છે, જેમાં તમને કહેવામાં આવ્યું હોય છે કે 'જો તમે પેલું પાપ કરશો તો, તમે કાયમને માટે નર્કમાં જશો !' એટલે તમે કલ્પના કરો !.... એટલે બોકોને આવી બીક લાગે છે કે, કે તેઓ જરા અટકી જય છે, — એને લઈને પોતાના આવેગને વશ થઈને કાર્ય કરતાં પહેલાં તેઓ એક કણ માટે વિચાર કરવા અટકી જય છે — હમેશાં તો નહિ; કેટલીક વાર એમનામાં વિચાર પાછળથી, જરા વધુ પડતો મોડો આવે છે.

આ વસ્તુ અનિવાર્ય નથી. ઇતાં આ વસ્તુઓ પણ ઓછાવતાા પ્રમાણમાં ખરા અંતરથી બનાવેલી મનોમય રથનાઓ હોય છે. એ બોકો વસ્તુઓને સ્પષ્ટપણે, આમ, કટક કરીને દાખી મૂકે છે; તેઓ કહે છે, 'આ કરો અથવા પેલું કરો. જો આમ નહિ હોય તો આવું થશે.' ઓહ ! એ રીતનું જીવન કેવું દુઃખદાયી હોય છે ! એટલે બોકો ગાંડા થઈ જય છે, ભયત્રસ્ત બની જય છે ! 'એ વસ્તુ આવી હશે કે તેવી હશે?' અને એ વસ્તુ આવી કે તેવી ન હોય તો તો બોકોને બહુ ગમે. પણ શું કરવું ? એ બોકોએ કેવળ ઊંચે ચઢવાનું હોય છે. એમને દ્વાર જોલવાની ચાવી આપવી જોઈએ. એ નિસરણીને એક દ્વાર હોય છે અને એને

માટે ચાવીની જરૂર પડે છે. અને મેં તમને હમણાં જેમ કહ્યું તેમ, એ ચાવી એટબે કોઈ પૂરતા પ્રમાણમાં સાચદિવીવાળી આભીખ્યા અથવા પૂરતા પ્રમાણમાં તીવ્ર પ્રાર્થના. મેં ‘અથવા’ શબ્દ વાપર્યો, પરંતુ હું ધારતી નથી કે એમાં કોઈ ‘અથવા’ જેવું હોય છે. કેટલાક લોકોને એક વસ્તુ વધારે ગમે છે તો બીજાઓને બીજી. પરંતુ બંનેમાં એક જ્ઞાન શક્તિ છે, અને એને કઈ રીતે વાપરવી એ તમારે જાહેરું જોઈએ.

એ બંનેમાં કોઈ અત્યંત સુંદર વસ્તુ રહેલી છે. હું કો'ક દિવસ એની તમને વાત કરીશ. હું તમને બતાવીશ કે આભીખ્યામાં શું છે અને પ્રથનામાં શું છે અને એ બંને વસ્તુઓ કેમ સુંદર છે.... કેટલાક લોકોને પ્રાર્થના ગમતી નથી; તેઓ જે તેમના અંતરમાં ઊંડા ઉત્તરીને જોશે તો તમને જણાશે કે તેમનામાં ગર્વ રહેલો છે — ઓથી પણ ખરાબ, મિથ્યાભિમાન પણ હોય છે. અને પછી એવા લોકો પણ હોય છે જેમનામાં કોઈ આભીખ્યા નથી હોતી, તેઓ પ્રયત્ન કરે છે પણ એ વસ્તુ એમનામાં આવતી નથી; એનું કારણ એ કે તેમનામાં સંકલ્પની જ્યોતિ નથી હોતી, એનું એ પણ કારણ હોય છે કે તેમનામાં નમૃતાની જ્યોતિ નથી હોતી.

બંનેની જરૂર છે. પોતાનું કર્મ બદલવા માટે આપણામાં ખૂબ નઘ્રતા અને ખૂબ મહાન સંકલ્પ જોઈએ છે.

જૂન ૧૦, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે)

‘વિરોધી શક્તિઓના હુમલા અનિવાર્ય છે. તમારે તેમને માર્ગમાં આવતી કસોટી તરીકે બેખીને હિંમતભર તેમાંથી પસાર થવાનું છે. સંગ્રામ વિકટ પણ હોય, પરીક્ષા ધણી કપરી પણ નીવડે, પરંતુ જ્યારે તમે તેને વટાવીને બહાર આવશે ત્યારે તમે કંઈક મેળવ્યું હશે, તમે એક પગલું આગળ વધ્યા હશો. વિરોધી શક્તિઓની પણ સાધનામાં જરૂર છે. તેમને લીધે તમારો સંકલ્પ વધારે હૃઠ અને તમારી આલોચા વધારે વિશુદ્ધ બને છે. પરંતુ એ પણ ખરું છે કે તમે તેમને કંઈક કારણ આપ્યું હોય છે માટે જ તેઓ ઉત્પન્ન થયેલી હોય છે. જ્યાં સુધી વિરોધી શક્તિઓને પ્રત્યુત્તર આપનાર એવો એક પણ ભાગ તમારી પોતાની પ્રકૃતિમાં રહેલો હશે ત્યાં સુધી એ શક્તિઓની દખલગીરી રહે એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે. તમારી પ્રકૃતિમાંથી તેમને કશો પણ પ્રત્યુત્તર ન મળો, તમારી પ્રકૃતિના કોઈ પણ ભાગ ઉપર તેમનો કોઈ પણ પ્રકારનો કાબુ ન હોય તો તેઓ જરૂર પાછી ફરી જશે અને તમારો કેડો મૂકી દેશે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાબાપ-૫)

બાળક: કેટલીક વાર કોઈ વિરોધી શક્તિ અમારા ઉપર હુમલો કરે, તેમાંથી અમે બહાર આવીએ છીએ, પણ ફરી એ જ શક્તિ અમારા ઉપર હુમલો કરે છે એમ કેમ બનનું હશે ?

શ્રી માતાજી: કારણ કે કોઈ અંદર રહી ગઈ હશે. આપણે કહેલું છે કે વિરોધી શક્તિઓને પ્રત્યુત્તર આપનાર કોઈ વસ્તુ પ્રકૃતિમાં રહેલી હોય—એ પછી ગમે તેટલી ઓછા પ્રમાણમાં હોય તોપણ, વિરોધી શક્તિઓ હુમલો કરી શકે છે. આપણી અંદર એ વિરોધી શક્તિને પ્રત્યુત્તર વાળીને આકર્ષી લાવનાર વસ્તુ તેના પ્રયેનું કોઈ ભમત્વ, તેને અનુરૂપ કોઈ વસ્તુ, કોઈ અભ્યવસ્થા કે અપૂર્ણતા રહેલી હોય છે. પછી જ્યારે તમારા ઉપર હુમલો થાય ત્યારે તમારે નિતાંત આચલ બની રહેલું અને એને પાછો ફેંકી દેવો. જો કે આનો અર્થ અનિવાર્ય રીતે એવો તો નથી થતો કે આમ કર્વાથી તમારામાં રહેલું પેલું ને નાનું સરખું બિદુ એને આકર્ષી લાવતું હોય છે તેનાથી તમે મુક્ત થાઓ છો.

આવી શક્તિને આકષ્ણી લાવનાર એવી કોઈ વસ્તુ તમારામાં રહેલી હોય છે. આપણે અવસાદ - નિરાશાની શક્તિનો દાખલો લઈએ (એ વસ્તુ ઘણી વાર બનતી ઘટનાઓમાંની એક ગણ્યાય). તો, આ અવસાદનો હુમલો, જ્યે તમારી ઉપર એક મોનું ધર્સી આવતું હોય તેમ આવી પડે છે: તમે તમારો વિશ્વાસ ગુમાતી બેસો છો, તમે આશા છોડી દો છો, તમને એવો લાગણી થાય છે કે તમે કદી, કાઈ પણ કરી શકવાના નથી, તમે હતોન્સાહ થઈ જાઓ છો; એનો અર્થ એ થાય કે તમારા પ્રાણમય સ્વરૂપમાં કોઈ એવી વસ્તુ છે જે પ્રકૃતિગમ રીતે અહંકર-પૂર્ણ છે, અને અલબત્ત યોડીક મિથ્યાતિમાની પણ ભરી, અને એને સારી અવસ્થામાં બન્યા રહેવા માટે પ્રોત્સાહનની જરૂર રહે છે. જ્યારે આવું હોય છે ત્યારે પછી એ વસ્તુ એવી શક્તિઓને એક નાનકડો સંકેત મોકલતી હોય તેમ તેમને કહેવડાવે છે: ‘તમે આવો, બારણું’ ખુલ્લું છે.’ પરંતુ, જ્યારે આ શક્તિઓ આવી પહોંચે છે ત્યારે સ્વરૂપનો એક બીજો ભાગ એવો હોય છે કે જે તેમના ઉપર નજર રાખી રહ્યો હોય છે; એ ભાગમાં રૂપદ્વિક હોય છે, એને જ્ઞાન હોય છે એનામાં જોઈતી શક્તિ હોય છે, એટલે એ પ્રતિકાર કરે છે, અને એમને પેસવા દેવાને બદલે કહે છે: ‘ના, મારે તમારી જરૂર નથી, તમારી જરૂર હોવાની વાત ભરી નથી, તમારી જરૂર નથી.’ અને તેમને પાછી મોકલી આપે છે. પરંતુ એને લઈને એ વસ્તુઓને આવવાની જેણે પરવાનગી આપી હતી તે નાનકડી વસ્તુ તમારા-માંથી ભરી ગઈ છે એમ માની બેવાની જરૂર નથી. જે તમારે આવી વિરોધી શક્તિઓને આમાંત્રણ આપાતાં રહેવાની શક્યતાઓને સંદર્ભ ખત્મ કરવી હોય તો તમારી અંદર ઊંડાણમાં ભિતરીને તમારે ખંતપૂર્વક કાર્ય કરવું પડશે. અને જ્યાં સુધી એ નાનકડી વસ્તુને તમે સંદર્ભ સાફ કરી નહિ નાખી હોય ત્યાં સુધી તમારી ઉપર વિરોધી શક્તિઓના હુમલાઓ અણુધારી રીતે થતા રહેવાના જ. તમે એમને ધક્કો મારીને પાછી હડસેલી મૂકી શકે છો — પણ એ તો પેલા બાબે જેવું થાય છે, તમે એને લીંત ઉપર ફુંકો છો અને એ પાછો આવે છે; તમે એને ફરી પાછો ધક્કેલો છો અને ફરી એ પાછો આવે છે; જ્યાં સુધી હુમલો કરનાર કોઈ વસ્તુ ન રહે ત્યાં સુધી આમ ચાલ્યા કરે છે. પછી એ વસ્તુ ફરી પાછો આવતી નથી.

એટલે જ્યારે તમારી ઉપર કોઈ વિરોધી શક્તિનો હુમલો થાય ત્યારે તમારે સૌથી અગત્યની જે વસ્તુ કરવાની છે તે આ છે: તમારે તમારી જાતને કહેવાનું હોય છે કે, ‘હા, આ શક્તિ બહારથી આવી છે એને તેનો હુમલો ચાલુ છે, પરંતુ જરૂર તેને પ્રત્યુત્તાર આપનાર કોઈ વસ્તુ મારી પ્રકૃતિમાં રહેલી હોવી જોઈએ, નહિ તો એણે મારી ઉપર હુમલો ન કરો હોત. તો બબે, હવે હું મારી અંદર ઊંઠે જઈને જોઈશ કે એ કરી વસ્તુ છે કે જે આ શક્તિને અંદર આવવા હે છે અને

પછી હું એને કાં તો પાછી મોકલી દઈથ અથવા તેનું રૂપાંતર કરી નાખીશ અથવા તેના ઉપર ફેંકીશ કે જેથી તેનું પરિવર્તન થઈ જશે કે પછી એને એવો, ખ્યકો મારીને બહાર કાઢી મૂકીશ કે ફરી વાર એ મારી અંદર રહી ન શકે....' એટબે આમાં ઈલાજ તો છે જ, ખરું ને ? જ્યારે વિરોધી શક્તિ આવે છે, આવીને હુમલો કરે છે ત્યારે આપણામાંનો જે ભાગ તેને પ્રત્યુત્તર વાળો હોય છે તે એને લેટવાને આગળ ધરી જાય છે, એ સૌથી આગળ જાય છે, અને એમનું એક પ્રકારનું મિલન રચાય છે. જે એવે સમયે તમે એકદમ આભિભૂત નહિ થઈ જાઓ, અને સમાન ન હોવાને કારણે તમે ઊંઘાતા અડપાઈ નહિ જાઓ, અને જે વસ્તુએ એ આંદોલન ઉત્પન્ન કર્યું હોય તેનું તમે તમારી અંદર ખૂબ કાળજીપૂર્વકનું અવલોકન કરશો (એ આંદોલનનો એક રીતનો જાણે આવાજ થતો હોય છે : તત., તત., તત.: બીજી કોઈ વસ્તુએ પ્રવેશ કર્યો છે), તો પછી એને તમે પકડી શકશો. એ કાણે તમારે એને ચપટીમાં પકડી લઈને કહેવું : 'ચાલ, ચાલી જ તારા મિત્રો સાથે, મારે હવે તારું કામ નથી !' બંનેને વિદાય દઈ દેવામાં આવે છે, એકની સાથે બીજી, જે ભાગે એ વસ્તુને આકર્ષી આણેલી તે અને જે વસ્તુ આકર્ષાઈ આવેલી તે; એમને બંનેને વિદાય દઈ દેવામાં આવે છે અને તમે તદ્દન ચોઝાય થઈ રહો છો.

એમ થઈ શકે ને માટે જરા ભારે તકેદારી રાખનારા અને થોડા હિંમતવાન થનું જોઈએ, એટબે કે, ધણી વાર આપણે આપણામાંની પેલી વસ્તુને પકડમાં લઈને જોરથી બહાર જેંચી કાઢવી પડે છે — અને એમાં જરા પીડા થાય છે — અને પછી આપણામાં હોય તેટલા બળપૂર્વક એને દૂર ફેંકી દેવી પડે છે. અને પછી એનો અંત આવે છે. જ્યાં સુધી આમ નથી કરવામાં આવું, ત્યાં સુધી એ પાછી આવે છે, અને ફરી ફરીને આવતી રહેશે, અને પછી જે તમે તમારી જતની બાબતમાં પૂરતા પ્રમાણમાં હિંમતવાન, ખબરદાર અને ખાંતીલા નહિ હો, તો ચોથે કે પાંચમે પ્રસંગે તમે ચત્તાપાટ થઈને પડશો અને કહેશો : 'બહુ થયું, આપણે તો હવે થાક્યા !' એટબે પછી એ વિરોધી શક્તિ, પોતે કરેલા કાર્યથી સંતોષ પામીને તમારી અંદર પોતાનો અઝે જમાવી દે છે; તમે એ શક્તિને તમારો ઉપહાસ કરતી પણ સાંભળી શકો છો, અને એ આખી વસ્તુમાં ખૂબ મજા પડે છે, કારણ કે એણે જેવેલી બાળમાં એની જીત થઈ હોય છે : અને હવે એને પાછી પકેલી મૂકવી હોય તો તે માટે તમારે એક ખૂબ જબરું કામ કરવાનું રહે છે. પરંતુ તમે બીજા ઉપાયો પણ વર્ષ શકો છો, તમે આ રીતે એ વસ્તુનું જીણવત્પૂર્વક નિરીક્ષાલું કરો અને કહો : 'ભબ ગમે તેમ થાય, પણ હું આ વસ્તુ બનવાને માટે જવાબદાર વસ્તુને પકડી પાડીશ.' તમે ત્યારે જોશો કે તમારી અંદર કચોક કો'ક વસ્તુ ઊંચીનીચી થાય છે, સળવળો છે, અને જે દુષ્ટ શક્તિન તમારી

તરફ આવી રહી હોય છે તેના પ્રત્યુત્તર રૂપે એ ઉપર આવી રહી હોય છે. એ જ્ઞાને જ તમારે અડપ મારીને એને પકડી પાડવાની અને બીજી બધી વસ્તુઓ સાથે જોરપૂર્વક બલાર હેંકી દેવાની હોય છે.

બાળક : પરંતુ આપણે એને બલાર હેંકી દઈએ તેથી એનો અંત તો આવતો નથી. એ ફ્રીથી બીજે કથાંક જઈ શકે છે, કારણ કે, એ દુનિયામાં તો રહે છે જ ને ?

શ્રી માતાજી : બરાબર એમ જ છે. એ જગતમાં રહે છે અને બીજે ઠેકાણે જાય છે — જ્યાં લગી એને કોઈ એવી વ્યક્તિનો ભેટો થાય કે જેનામાં પૂરતા પ્રમાણમાં આધ્યાત્મિક અને ગુણ શક્તિ હોય, જેના વડે તેનો એ વિલય કરી નાખી શકે — અને એ વસ્તુ કરવી એ તો ઘણું મુશ્કેલ કાર્ય હોય છે.... (ઓછામાં ઓછું એટલું તો કહી શકાય કે) એવી જે કોઈ ગતિ હોય કે જેના અસ્તિત્વ માટે કોઈ પણ કારણ હોય — એ કારણ વાળબી જ હોવું જોઈએ એમ મારું કહેવું નથી, પણ — એના અસ્તિત્વ માટે કોઈ પણ કારણ હોય તો એને ઓગાળી નાખવા માટે તમારામાં ખૂબ બળ હોવું જોઈએ, ઘણું જ્ઞાન હોવું જોઈએ અને ધ્યાન શક્તિ હોવી જોઈએ. એવી વસ્તુઓ હોય છે જેમનો વિલય કરી દર્શ શકાય છે; પરંતુ જે જગતમાં કોઈ પણ ઠેકાણે, કોઈ પણ વ્યક્તિમાં એને ચાનુરૂપ વસ્તુ અસ્તિત્વ ધરાવતી હશે તો પછી એ વ્યક્તિ એ વસ્તુની મુનર્ચના કરી શકશે. એમાં પેલા એના જેવું થાય છે : જ્યારે લોકો ઉપર પ્રાણમય જગતનાં નાનાં નાનાં સત્ત્વો, વિરોધી સત્ત્વો હુમલો કરે છે, પોતાને ચારે તરફના વાતાવરણમાં બિધાવી દે છે, લોકોના દેહનો કુલો લેવા, એટલે કે, તેમનામાં પ્રવેશ કરીને તેમના દેહ અને બીજી બધી વસ્તુઓનો ઉપલોગ કરવા માંગે છે એવું થાય છે. એટલે આવાં સત્ત્વાથી મુક્ત થવું કોઈ એક જ વ્યક્તિ માટે અતિ મુશ્કેલ કાર્ય હોય છે : એ કાર્ય એટલે એક ધણો કઠિન યોગ. પરંતુ જેનામાં એ વિષયનું જ્ઞાન હોય છે અને શક્તિ હોય છે અને જેઓ એ સત્ત્વોને બરાબર જોઈ શકે છે તેઓ તેમને વાતાવરણમાંથી હાંકી કાઢીને તેમનો વિનાશ પણ કરી શકે છે. પરંતુ જે વ્યક્તિ ઉપર તેમનો હુમલો થયો હશે તે વ્યક્તિ, જે તેમને પોતાના સ્વરૂપમાં પ્રવેશ કરાવનાર વસ્તુ પ્રત્યે જરા સરખી પણ સમભાવની લાગણી નિભાવી રાખશે તો પછી એ વસ્તુ એમને પાછાં નોતરી લાવશે. મેં આવા ઘણા દાખલા જોયા છે.

મારી જ્ઞાનમાં એક એવો દાખલો છે જેમાં એક માણસનો ત્રણ ચનુર્થીશ લાગ આવા વળગાટ હેઠળ હતો. અને જે જ્ઞાને એ વળગાટ પ્રગટ થતો તે જ્ઞાને તેનામાં આમુક રીતની શક્તિ યા બળનો એવો પ્રાદુર્ભાવ થતો જણાતો હતો જેને

બહુ સારા પ્રકારનો તો ન કહી શકાય, પરંતુ એમ છતાં એ વસ્તુને લઈને એ વ્યક્તિને પોતામાં એક પ્રકારની શક્તિ, બજ અને ક્ષમતાની લાગણી થતી હતી. કેવળ એ વ્યક્તિ સાથે સાથે એ વસ્તુનો પણ સ્વીકાર કરતી હતી કે એ એક બૂરી ચીજ હતી અને એકદરે જોતાં કાઈ સારા માટે ન હતી એટલે તેણે એનાથી મુક્ત થવા માટે પ્રાર્થના કરો. અને એવો પ્રસંગ આવી પણ પડ્યો : પેલું સત્ત્વ, જે એ વ્યક્તિને વળગેલું હતું તે એના રૂપરૂપી અલગ પડી જઈને તેની સામે દૃષ્ટિ-ગોચર થયું. જો તેણે ધાર્યું હોત તો એ ક્ષણે એને પકડીને એંચી કાઢીને ઓગાળી કાઢી શકાત. પરંતુ જે વ્યક્તિને એનો વળગાટ હતા તેને તે વખતે એકદમ અચાનક એમ લાગ્યું કે પોતે તદ્દન મૂર્ખ સરખો બની રહ્યો છે. એને જે શક્તિમાતાની લાગણી હતી તે જતી રહી હતી અને એને એમ લાગનું હતું કે એ તદ્દન સામાન્ય માણસ પ્રાણી બની રહ્યો છે એટલે કે એને એમ થતું હતું કે ‘મારામાં કોઈ વિશિષ્ટ શક્તિઓ નથી, મારી કોઈ ખાસ કિંમત નથી, મારામાં કોઈ વિશિષ્ટ લાયકાત નથી, હું એક તદ્દન સામાન્ય મનુષ્ય, સામાન્યથી પણ નીચેની કષાનો, એક મૂંજવણભરી નાચીજતાવાળો બની ગયો છું !’ અને હવે એ વ્યક્તિ શું કહે છે ? એ પોતાના વળગણું પાછું પ્રાપ્ત કરવા પ્રાર્થના કરે છે. અને પછી થોડા દિવસો પછી મેં એને પહેલાં હતો તેવો જ વળગણવાળી દશામાં જોયેલો.

ત્યારે, આવી બાબતમાં કોઈ જાતની શક્તિનો વ્યય કરવો નિરર્થક છે. આપણે એવા બોકોને તો તેમના ભાગ્યને આધીન છોડી દેવા જોઈએ. આણું ધાર્યો વાર બનેલું છે. એવા બોકોમાં એક રીતનું મિથ્યાલિમાન હોય છે અને એને લઈને સામાન્ય રીતે આવી શક્તિઓ પ્રત્યે તેમનામાં ખુલ્લાપણું ઉદ્ભવે છે; એમને મહાન થયું હોય છે, શક્તિશાળી, એમને કોઈ અગત્યનો ભાગ ભજવવો હોય છે, એમને કોઈ મહત્વની વ્યક્તિ બનવું હોય; એ વસ્તુઓ એવી વિરોધી શક્તિને એંચી લાવે છે અને તેઓ એ રીતે વળગાટવાળા બની રહે છે. જ્યારે એ વસ્તુ તેમની પાસેથી લઈ લેવામાં આવે છે ત્યારે એ બોકોની સર્વ ધ્યાનકર્ષક શક્તિઓ પણ તાત્કાલિક અદૃશ્ય બની જાય છે અને તેની સાથે તેમની આત્મ-સંતુષ્ટ મગજરી પણ ચાલી જાય છે. એ બોકોને એમ લાગે છે કે તેઓ કોઈ તદ્દન સામાન્ય ચીજ બની ગયા છે અને એવે વખતે એમનામાંથી કોઈ નાની સરખી વસ્તુ કહે છે : ‘અરે, આના કરતાં તો પહેલાં સારું હતું’.... અને પછી તો, જે એક વિરોધી વસ્તુનો નાશ કરવામાં આવ્યો હોય છે તેને બદલે બીજા દસ અંદર આવવા માટે તૈયાર હોય છે. એ વાત એવી છે, એ એક વિચિત્ર કર્ય છે.

તમે દુર્ગાની વાર્તા તો જણો જ છો, દરેક વર્ષે તેને, તેના અસુરનો નાશ કરવો પડે છે; તેને હમેશાં ફરીથી શરૂઆત કરવી પડે છે. રાક્ષસોના રાજ્યની

સમયમર્યાદા પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી આ રીતે ચાલ્યા જ કરે છે. જ્યારે તેમ્ણોને ગા વિશ્વમાથી હાંકી કાઢવામાં આવશે ત્યારે પછી ફરી આમ નહિ બને. પરંતુ ત્યાં સુધી, એટલે કે, જ્યાં સુધી એમનો ઉપયોગ છે, (જે વસ્તુ મેં મારા પુસ્તકમાં સમજાવેલી છે) જ્યાં સુધી તેઓ અલીપ્સાને તીવ્ર કરવા માટે, ચેતનાને સ્પષ્ટ કરવા માટે, બોકોના દિલની સરચાઈની કસોટી કરી એવા માટે ઉપયોગી હોય, ત્યાં સુધી એ બોકોનું અસ્તિત્વ રહેશે. જ્યારે કોઈની કસોટીની જરૂર નહિ હોય, જ્યારે અંતરની સરચાઈ શુદ્ધ અને સ્વેચ્છાપૂર્વકની હોય, ત્યારે તેઓ અદૃશ્ય થઈ જશે. તે દિવસે, દુગાને પણી, પ્રતિ વર્ષ તેનું પુષ્ટ ફરી ફરીને શરૂ કરવાની જરૂર નહિ રહે.

બાળક: એમનું રૂપાંતર કરી દેવું એ વધુ સારું નહિ ?

શ્રી ભાતાજી: આહ ! બેટા, એ તો જરૂર સારું, ઘણું સારું કહેવાય. પરંતુ તો...

એ એક એવો પ્રદેશ છે જેનો મને પૂરતો અનુભવ છે. ચૌદ વર્ષના અવિરત પ્રયત્ન પછી મને જણાયું હતું કે જે કોઈ વ્યક્તિને પોતામાં પરિવર્તન કરવાની ખરા દિલની ઈચ્છા નથી હોતી તો પછી તેમનામાં પરિવર્તન કરવું અશક્ય હોય છે. તમે તદ્દન ખરા દિલથી એ કાર્ય કરવામાં જ મળન થઈ જાઓ — જુઓને, મેં એમ ચૌદ વર્ષ કરેલું, તમે ધારો તો એવી રીતે સો વાર, ચૌદ વર્ષ સુધી કર્યે જાઓ, પણ પરિણામ એનું એ જ આવશે — એ માણસ જરાય હાલશે નહિ. આ સરવોનું વિશિષ્ટ લક્ષણ જ એ છે કે તેમ્ણોને પોતાથી પૂરતો સંતોષ હોય છે, અને તેમનામાં પોતામાં પરિવર્તન કરવાની લેશમાત્ર ઈચ્છા કે ઈરાદો હોતો નથી ! અત્યારે પણ, જે આસુરોને પૃથ્વી સાથે સંબંધ છે, તેમાં જે સૌથી મોટો આસુર પૃથ્વીની સાથે સંબંધ ધરાવે છે, તે અસત્યનો આસુર છે અને તેને ‘રાષ્ટ્રોનો સ્વામી’ કહેવામાં આવે છે — કેનું સરસ નામ એવું ધારણ કર્યું છે, ‘રાષ્ટ્રોનો સ્વામી’ ! — અને જ્યારે કચાંક કાંઈ ઝાડું બને ત્યારે, ખાતરી રાખજો કે, એની પાછળ આ આસુર અથવા એનો કોઈ પ્રતિનિધિ જ એની પાછળ હોય. એને પૂરી ખાતરી છે કે બહુ થોડા સમયમાં એની ધરી આવી પહોંચવાની છે અને એનું સર્વ કાંઈ એની સાથે વિલીન થઈ જવાનું છે, અને એવું અદૃશ્ય થઈ જવું પડશે. એ પોતામાં પરિવર્તન થાય તેનો સાધુ ઈનકાર કરે છે. એને એવું કરવાનો ઈરાદો જ નથી, કારણ કે એમ થાય તો એની શક્તિ તરત જ ચાલી જાય. એ અશક્ય વાત છે. અને એને ખગર છે કે એને જવાનું પડવાનું છે. પરંતુ એ સ્પષ્ટપણે ઘોપણા કરતાં કહે છે કે જતાં જતાં પણ એનાથી થાય તેટલો વિનાશ એ કરી હોય.... એના હદ્યમાં તો એમ છે કે જો આખું વિશ્વ એની સાથે જ વિનાશ ન પામવાનું

હોય તો પોતે પણ વિલીન થનું કે જનું નહિ. એને દુર્ભાગ્યે હોમ થનું શક્ય નથી. છતાં એની જેટલી શક્તિ હોય તેટલા પ્રમાણમાં એ શક્ય તેટલી વસ્તુઓનો વિનાશ કરશે, ઉન્મૂલન કરશે, ભાંગશે, ભ્રષ્ટ કરશે. આ વાત નિશ્ચિત છે. પછીથી એનું પતન થશે. એણે પોતાનું પતન પણ આ શરતે સ્વીકારેલું છે. એના મગજમાં એવો ઘ્યાલ કદી આવ્યો નથી કે પોતાનું રૂપાંતર થઈ શકે. એમ થાય તો એ પછી પોતે, પોતાના સ્વરૂપે ન રહે, એવામાં એનાપણું જ ન રહે.

પ્રાણમય ભૂમિકાનાં આ સત્ત્વો અને માનવ સ્વરૂપો વરચે એક ધણો મેટો તશ્વરત છે. મેં આ સંબંધે ધણી વાર કહેલું છે. હું ફરી વાર કહું:

માનવ-સ્વરૂપમાં એક દિવ્ય હાજરી એને ચૈત્યસ્વરૂપ રહેલાં હોય છે — શરૂઆતમાં ગભર્વસથામાં, પરંતુ અને એ સ્વરૂપ પૂર્ણપણે રચાપેલું, સભાન, સ્વતંત્ર, વ્યક્તિત્વુત હોય છે. એ વસ્તુ પ્રાણમય જગતમાં હોતી નથી. પદાર્થ તત્ત્વની ભૂમિકામાં એને પૃથ્વી ઉપર રહેતાં પ્રાણીઓ ઉપર આ એક ખાસ પ્રકારની કૃપા મૂક્તવામાં આવેલી છે. એને આ કારણે, એવો કોઈ મનુષ્ય નથી, જે, જે તે પોતે ઈચ્છાતો હોય તો પરિવર્તન ન પામી શકે; એટબે કે, એનામાં એવી ઈચ્છા જગ્રત થવાની શક્યતા રહે છે એને જે ક્ષણે તેનામાં એવી ઈચ્છા જગ્રત થાય છે તે ક્ષણે જ તે એ વસ્તુ કરી શકે છે. જે ક્ષણે તેનામાં આ અભીપ્સા જગ્રત થાય તે ક્ષણે જ તે એમ કરવામાં સફળ નીવડવાનો, એની ખાતરી છે. બીજી બાજુ, આ પ્રાણમય ભૂમિકાનાં સ્વરૂપોમાં કોઈ ચૈત્ય સ્વરૂપ હોતું નથી, એમનામાં પ્રભુની સીધી હાજરી હોતી નથી (એ તો કુદરતી છે કે, મૂળમાં, તેઓ પ્રભુમાંથી સીધાં ઊતરી આવેલાં, પણ એ વાત તો સુષ્ઠિના આદિકાળમાં, દૂર-સુદૂરના સમયમાં બનેલી). તેમને, તેમની અંદર રહેલા પ્રભુ સાથે કોઈ સીધાં સંબંધ હોતો નથી, એને તેમનામાં ચૈત્ય સ્વરૂપ હોતું નથી ! એને જે તેમનું રૂપાંતર થઈ જાય તો એમનું પોતાનું અસ્તિત્વ જ ન રહે ! આનું કારણ એ છે કે તેમનું ઘડતર સમગ્રપણે વિરોધી ગતિમાંથી જ થયેલું છે : તેઓ સર્વાંગો વ્યક્તિત્વાત આના-પ્રતિષ્ઠા, અવિરોધ્ય સત્તા, પોતાના મૂળમાંથી વિલક્ત, એને વધારામાં, જે કાંઈ શુદ્ધ, સુંદર એને ઉદાત્ત હોય છે તેના પ્રત્યે ભારે તિરસ્કારવાળાં હોય છે. એમનામાં આ ચૈત્ય સ્વરૂપ નથી હોતું જે મનુષ્યોમાં હોવાને કારણે, તેઓ ગમે તેટલા પાતિત હોય, તોપણ જે કાંઈ શુદ્ધ એને સુંદર હોય છે તેને માન આપે છે; નીચમાં નીચ મનુષ્ય, પોતાની મરજી ન હોય છતાં, પોતાની ઈચ્છાથી વિરુદ્ધ જઈને પણ જે કાંઈ પવિત્ર, ઉમદા એને સુંદર હોય છે તેને માન આપે છે. પરંતુ પેલાં પ્રાણમય સત્ત્વોમાં એવું કાંઈ હોતું નથી. તેઓ તદ્દન વિરોધી, પૂર્ણપણે વિરોધી હોય છે. એવી વસ્તુઓ એમને બધી રીતે જુગુપ્સા ઉપાયે છે. એવી વસ્તુઓ એમને માટે અસ્પર્શ હોય છે કારણ

કે એ તેમનો વિનાશ કરી નાખે તેમનો વિલય કરી નાખે તેવી હોય છે. એટલે ચો સત્ત્વો એ વસ્તુઓને ધિક્કારે છે.

એટલે મને સમજાતું નથી કે કયા મુદ્દાઓસર મારે ઓમનું પરિવર્તન કરવું? ઓમાં કયા મુદ્દા ઉપર આધાર રાખી શકાય? મને તો કોઈ એવો મુદ્દા જડો નથી. અને ઓમાં મોટાં સત્ત્વોની વાત પણ આવી જાય છે. એટલે કે, એવાં સત્ત્વો પણ છે જેઓ, આ પૃથ્વી ઉપરથી ધિક્કારની લાગણી આદશ્ય નહિ થઈ જાય ત્યાં લગી તેઓ પણ આદશ્ય નહિ થઈ જાય....આપણે અને અવળી રીતે પણ કહી શકીએ. આપણે ઓમ પણ કહી શકીએ કે આ પૃથ્વી ઉપરથી ધિક્કારની લાગણી ત્યારે જ આદશ્ય થશે જ્યારે પેલાં સત્ત્વો આદશ્ય થઈ જશે; પરંતુ હમણાં જ મેં જે કારણ કલ્યું તે કારણસર, આપણે તેમ નહિ કહી શકીએ કારણ કે અંધકારને બદ્લે પ્રકાશ બહાર લાવવાની, વિરૂપતાને બદ્લે સૌદર્ય લાવવાની જે શક્તિ છે તે, મનુષ્યમાં રહેલી છે, અસુરમાં નથી. એટલે એ કામ કોઈ કરશે તો તે મનુષ્ય જ કરશે, રૂપાંતર એ જ પ્રાપ્ત કરશે, એ જ આ પૃથ્વીનું રૂપાંતર કરશે અને એ જ, પેલા અસુરો બીજાં જગતોમાં નાસી છૂટવાની કે વિલય પામવાની ફરજ પાડશે. પણ બધે શાંતિ વ્યાપી જશે. ત્યારે વાત આમ છે.

કોઈને કઈ પૂછવાનું છે?

બાળક : આપ મન વિષે કહો છો કે :

‘માનવના અંતરનું કોઈ પણ કરણ પોતાને ઉચિત સ્થાને રહે અને પોતાનો નિયમિત ધર્મ બજાવે તો તે સહાયક થાય છે. પરંતુ પોતાના વાજબી કાર્યક્ષેત્રની મર્યાદાની બહાર તે એક પગલું પણ ભૂડુકે કે તરત જ તે વિકૃત, અને પરિણામે અસત્ય બની જાય છે. ચેતનાની કોઈ પણ શક્તિ દિવ્ય ભાગવત હેતુ સાપ્તવા માટે સંચાલિત થાય છે ત્યારે, અને તેલાં પૂરતી, તે સાચી હોય છે. પરંતુ જ્યારે પોતાના આત્મસંતોષને ખાતર તે પ્રવૃત્તિ આદરે છે ત્યારે તેની ગતિ અસત્ય બને છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૫)

જ્યારે સ્વરૂપનો કોઈ એક ભાગ તેના કાર્યક્ષેત્રની બહાર આવે છે ત્યારે તે કેમ વિરૂપ અને વિકૃત બની જાય છે?

શ્રી માતાજી : મેં જે ‘કાર્યક્ષેત્ર’ શબ્દ વાપર્યો છે તે વ્યક્તિનો જે સ્થળમાં જે ભાગ ભજવવાનો હોય છે તેના અર્થમાં વાપર્યો છે. સ્વરૂપના દરેક ભાગને પોતપોતાનું સ્થાન હોય છે અને તેણે આમુક નિયમિત કાર્ય કરવાનું હોય છે. જો તે

પોતાને જે ભાગ ભજવવાનો હોય તેને બદલે બીજો ભાગ ભજવવા જય છે, તો સ્વાભાવિક રીતે, તે પોતે ભજવવાના ખરા ભાગ માટે જરૂરી એવા ગુણો તો ગુમાવી બેસે છે જ અને વધારામાં જે સ્થાન તેને માટે પરદીય હોય છે તે સ્થાન પણ તે ગ્રહણ કરી શકતો નથી. એટલે પછી કુદરતી રીતે, તે વિરૂપ બની જય છે, વિકૃત થઈ જય છે. ઉદાહરણ રૂપે, આપણે આહી કહીએ છીએ કે મને ભજવવાનો સાચો ભાગ, કિયાને લક્ષમાં રાખીને તેને રૂપ યા આકાર અર્પવાનો છે. એક વિચાર મગજમાં પ્રવેશ કરે છે, મન તેને પકડે છે અને તેને સિદ્ધ કરવા માટે જરૂરી આકાર આપે છે, એ તેને કિયા થવા માટે જરૂરી એવા એક હેતુના રૂપમાં પરિવર્તિત કરે છે અને જે વસ્તુ સિદ્ધ કરવાની હોય છે તેના પ્રયોગે તેને ગતિમાન કરે છે. મન, વિચારને સુસંયોજિત કરે છે કે જેથી તેને જ્યારે કિયામાં મુકવામાં આવે ત્યારે તે સિદ્ધ થઈ શકે; આ તેનો સાચો ધર્મ છે અને જ્યાં લગ્ની એ ભાગ તે ભજવે છે અને કાળજીપૂર્વક ભજવે છે, ત્યાં સુધી, તે પોતાના સ્થાનમાં ટકી રહે છે અને સર્વર્થા ઉપયોગી થઈ રહે છે. પરંતુ જો મન એવી કલ્પના કરે કે તેની પાસે જ્ઞાન છે અને તેણે જ્ઞાન કે વિચાર, સ્વરૂપના કોઈ અન્ય ભાગ—ગીર્ધીમાંના ભાગ—માંથી કાંઈ ગ્રહણ કરવાની જરૂર નથી—જો એ કલ્પના કરી બેસે છે કે એ સર્વ કાંઈ જાણે છે અને તેની આંતરિક ગતિઓનું એકજીક્યરણ કરીને જે વસ્તુ ઉત્પન્ન કરે તેનાથી એ એમ માની બેસે કે એને કાંઈ જ્ઞાન લાધ્યું છે, તો એ બનાવી વસ્તુ બીજું કાંઈ નહિ પણ કોઈ અન્ય વસ્તુનું પ્રતિબિંબ માત્ર હોય છે. હવે જો એ મન તેના આવા જ્ઞાનને ભૌતિક જીવન ઉપર ઠોકી બેસાડવા માગે છે તો તે પોતાના સાચો કાર્યક્રમીની બહાર જય છે અને એક જુલ્મગાર થઈ પડે છે—આવું એની બાબતમાં ધણી વાર બને છે, અને ત્યારે એ તદ્દન વિકૃત બની રહે છે અને સાધનામાં મદદગાર થવાને બદલે એને નીચેની ભૂમિકા ઉપર લાવી મૂકે છે. આ વસ્તુનું અવલોકન તમે સહેલાઈથી કરો થકો છો. એ તો સ્વાભાવિક છે કે તમે સાચી કિયાઓને, આંતરિક કિયાઓને અનુસરી શકવાની ક્ષમતા ધરાવતા હોવા જોઈએ.

એ જ વસ્તુ પ્રાણને લાગુ પડે છે. પ્રાણનું કાર્ય કિયામાં પ્રેરક બળ, સિદ્ધદાયક થકિત, ઉત્સાહ અને જરૂરી જોમ અર્પવાનું છે કે જેથી, જે વિચારનું રૂપ ઘડતર મને કર્યું હોય તેને, દેહની પ્રન્યે વહન કરાવી શકાય અને કિયામાં સિદ્ધ કરી શકાય. ઠીક, જ્યાં સુધી પ્રાણ પોતાને આ જ કાર્યવાહીમાં મર્યાદિત રહે છે, એટલે કે, પોતાની શકિત, ઉત્સાહ અને બળને એ પ્રકારના કાર્યમાં યોજે છે અને વિચાર સાથે સહકાર કરે છે ત્યાં સુધી એ ધણો સારો રહે છે. પરંતુ એને બદલે, એકદમ અચાનક, એ કોઈ કામનાના સપાટામાં આવી જય છે—અને એની બાબતમાં આવું ધણી વાર બને છે—અને પછી, જે ગીર્ધીનો વિચાર પોતાને પ્રગત

કરવા માગતો હોય છે તેને સિદ્ધ કરવા માટે પોતાના સર્વ ગુણોનો ઉપયોગ કરવાને બદલે એ પોતાની કામનાને સિદ્ધ કરવા માટે તમને વાપરે છે, તો પછી એ પોતાના કાયદોની મર્યાદાની બહાર આવે છે, વિકૃત થઈ જાય છે, સર્વ વસ્તુઓને વિઝુપ બનાવી દે છે અને કેવળ ઉલ્કાપાતો સર્જવામાં જ સફળ બને છે.

બાળક : કેટલીક વાર આમારી જાણમાં જ આવતું નથી કે વિરોધી શક્તિઓ આમારી ઉપર હુમલો કરી રહી છે, એમ કેમ હશે ?

શ્રી માતાજી : તમારા લક્ષમાં આવતું નથી ! એવું તો ત્યારે જ બને જયારે તમે ખબરદાર ન હો, જયારે તમે ધ્યાન આપી ન રહ્યા હો, જયારે તમે કેવળ રોજન્-બરોજન્ની ભાવ વસ્તુઓ પ્રત્યે ધ્યાન આપી રહ્યા હો. એમ હોય ત્યારે વિરોધી શક્તિઓ તમારા ઉપર હુમલો કરી શકે છે, તમારી અંદર પ્રવેશ કરી શકે છે, અને તમને ખબર પણ ન પડે તે રીતે તેઓ તમારી અંદર પોતાનું સ્થાન જમાવી લે છે. ધણે ભાગે એ લોકો તમારા ઉપર સીધે હુમલો કરતી નથી, કારણું કે જો તેઓ તમારા ઉપર સીધે હુમલો કરે તો બનવા જોગ છે કે તમને એમના સંવેદનની લાગણી થઈ આવે (તમને આચાનક આસ્વસ્થતા લાગે, અને એ રીતે તમારું ધ્યાન જગ્યાત થાય). અને બદલે તેઓ નીચે, અચેતનામાં ચાલી જાય છે અને ત્યાંથી પછી ઉપર આવે છે; આમ, ધીરે રહીને, નીચેથી ઉપર. પછી તમને જે કાંઈ થઈ રહ્યું હોય છે તેની ખબર પડતી નથી. જયારે એના વિષે તમે સભાન બનો છો ત્યારે એ બરાબર ગોઠવાઈને તમારી અંદર આરામપૂર્વક આસન જમાવીને બેસી ગઈ હોય છે.

બાળક : કેટલીક વાર આપણને વિરોધી શક્તિઓ અને અન્ય શક્તિઓ વરચેના તક્ષાવતની ખબર નથી રહેતી.

શ્રી માતાજી : જયારે તમે તદ્દન અભાનપણે જીવતા હો છો ત્યારે એવું બને ખરું.

બે પ્રકારના પ્રસંગોમાં આમ બનવું શક્ય હોય છે : કાં તો તમે તમારા સ્વરૂપની કિયાઓ વિષે અન્યાંત અભાન હો — તમારી અંદર શું બની રહ્યું છે તેનો તમે અભ્યાસ કર્યો હોતો નથી, નિરીક્ષણ કર્યું હોતું નથી, તમને એ વિષે કાઈ જ્ઞાન પણ હોતું નથી — અથવા તમે સર્વાંગે દિલ બિનસચ્યાઈવાળા હો છો, એટબે કે, તમારે જોવા જોવી વસ્તુ ન જોવા માટે તમે શાહમુગની માફક તમારું મસ્તક સંતારી દો છો : તમે તમારું મસ્તક, તમારી નિરીક્ષણશક્તિ, તમારું જ્ઞાન, બધું જ સંતારી દો છો અને કહો છો કે : ‘એ વસ્તુ છે જ નહિ.’ હું આશા

રાખું છું કે આ બીજા પ્રકારનો પ્રશ્ન આહો (આશામાં) તો નહિ હોય. આમાં વાત એટલી જ છે કે, તમને જો તમારું અવિદેન કરતા રહેવાની આદત નથી હોતી તો તમારી અંદર શું બની રહ્યું છે તેના વિષે બિલકુલ અભાન બની રહો છો.

તમે કદ્દી એવો પ્રયત્ન કરી જોયો છો કે કઈ વસ્તુ તમારા મનમાંથી આવે છે, કઈ તમારા પ્રાણમાંથી અને કઈ તમારા જીવિક સ્વરૂપમાંથી, તે બાબતોને અલગ અલગ રીતે સમજવી ?... કારણ કે બાદ દેખાવમાં તો એ બધી વસ્તુઓ સેળાલ, લેજી થઈ ગયેલી હોય છે. જો તમે એ બધી વસ્તુઓ વચ્ચે રહેલા બેદ વિવેકપૂર્વક સમજવાની કાળજી રાખતા નથી તો એ બધાનો એક જાતનો ભિચડો થઈ જાય છે નેમાં બધી વસ્તુઓ એકરસ થઈ ગઈ હોય છે. એ આખી વસ્તુ પછી તદ્દન ધૂધણી અને બેદ પારખવા માટે મુશ્કેલ બની રહે છે. પરંતુ જો તમે નિરીક્ષણ કરતા રહેશો તો થોડા સમય પછી તમને કેટલીક વસ્તુઓ દેખાઈ આવશે. તમને આમ, તમારી ત્વચામાં ખુંપેલી હોય એવો ભાસ થશે. બીજી કેટલીક વસ્તુઓ એવી હશે જેને માટે તમને એમ લાગશે કે તમારે એ કયાંથી આવી તે શોધવા માટે તમારા અંતરની ઊંડાઈમાં જવું પડશે. વળી બીજી કેટલીક વસ્તુઓ માટે તમારે એથી સહેજ વધુ ઊંડું જવું પડશે કે પછી તમારે જરા ઊંચે ઊંચાં પડશે : એ વસ્તુ અભાનાવસ્થામાંથી આવે છે; અને બીજી કેટલીક વસ્તુઓ એવી હશે, જે કયાંથી આવી તે શોધવા માટે તમારે ખૂબ ખૂબ ઊંડું ઊંડું જઈને તપાસ કરવી પડશે. આ તો એક શરૂઆત હશે.

કેવળ નિરીક્ષણ કરતા રહો. તમે આમુક અવસ્થામાં હો છો, તમને કંઈ આકથ્ય એવી લાગણી થાય છે. તમે આસપાસ જુઓ છો : ‘પણ મને આમ કેમ થાય છે?’ પ્રથમ તો તમે જોઈ જુઓ છો કે તમને કંઈ તાવબાવ તો નથી આવ્યો કે પછી કોઈ બીમારી તો નથી લાગુ પડી; પણ કશું થયું હોતું નથી. બધું બરાબર હોય છે. નથી માણું દુઃખતું કે નથી તાવ, જનરમાં પણ કંઈ ગરબડ નથી, હદ્ય પણ સ્વાભાવિક રીતે ચાલે છે. ત્યારે, બધું બરાબર છે, મારી તબિયત નોરમલ છે. તો પછી મને અસ્વસ્થા જેવું કેમ લાગે છે?.... એટલે પછી તમે તમારી અંદર જરા ઊંડા ઊંડા હોતરો છો. આમાં પછી શું જણાય, કેવી રીતનું જણાય તેનો આધાર દરેક બાબતમાં અલગ અલગ રહે છે. કેટલીક વાર તમને તમારી લાગણીનું કારણ તરત જ જરી આવે છે : હા, એક નાનકડો પ્રસંગ બની ગયેલો, જરા સુખદ તો નહિ, કોઈઓ કોઈ એવો શર્જદ વાપરેલો કે જે રૂચિકર ન જણાય અથવા તો પોતે પોતાનું કાર્ય બજાવવામાં જીતિ કરી હોય અથવા તો પોતે પોતાનો પાઠ બરાબર તૈયાર નહિ કરેલો અને શિક્ષકે એ

બાબતમાં કાંઈ ટિકા કરેલી. એ વખતે તમે ધ્યાન નહિ આપેલું, પણ પાછળથી, એ વસ્તુ સક્રિય બને છે, ઓક દુઃખદાયો ધ્યાપ મુક્તી જાય છે. આ બીજનું પગથિયું છે.

પછીથી જો કાંઈ ન બને : 'તો બધું બરાબર, સારું, સાધારણ, સામાન્ય રીતનું છે, મારે કોઈ વસ્તુ નોંધી ચાખવા જેવી નથી, કાંઈ પણ બન્યું જ નથી : તો પછી મને આમ કેમ લાગે છે ?' અને હવે વસ્તુ જરા રસપ્રદ બનતી જાય છે. કારણ કે આપણે હવે આપણી અંદર ધ્યાણ વધું જાંડે ઉત્તરલું પડે છે અને પછી ત્યાં તો અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ હોઈ શકે છે : એમાં કાં તો એમ હોઈ શકે કે તમારા ઉપર કોઈ વિરોધી શક્તિનો હુમલો થવાનો હોય તેની તૈયારી થઈ રહી હોય; અથવા એમ પણ હોય કે પોતે જે પ્રગતિ સિદ્ધ કરવાની હોય છે તે બાબતમાં થોડીક આંતરિક ચિંતાને કારણે પણ હોઈ શકે ; એ વસ્તુ કોઈ એવી વસ્તુનો પૂર્વભાસ પણ હોઈ શકે કે જે વસ્તુનો પોતાના સ્વરૂપના કોઈક ભાગ સાથે સંપર્ક થઈ રહ્યો હોય છે અને એ વસ્તુ આપણા સ્વરૂપ સાથે ખાસ સંવાદમાં ન હોવાને કારણે આપણે આપણી જાતમાં કોઈ પરિવર્તન કરવાની જરૂર હોય છે : એ કોઈ એવી વસ્તુ હોય છે જેનું આપણે નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ, જેની બાબતમાં સંશોધન કરી તેને જોળી કાઢવી જોઈએ, જેનું પરિવર્તન કરવું જોઈએ, જેના ઉપર પ્રકાશ નાખવો જોઈએ ; એવી વસ્તુ કે જે ત્યાં હજી, નીચે ઊંઠાણમાં ચીટકી રહેલી હોય છે અને હવે ત્યાં એ ટકી રહેલી ન જોઈએ. પછી તમે તમારી જાતનું ખૂબ કાળજીપૂર્વક નિરીક્ષણ કરો છો, અને તમને જણાઈ આવે છે : 'આરે ! હું તો હજી એવો ને એવો જ છું ; એવા નાનકડા ખૂણામાં હજી એવી અસ્પષ્ટ પ્રકારની વસ્તુ તો બેઠેલી જ છે. થોડું સ્વાર્થીપણું', થોડી અશુભ ભાવના, કોઈ એવી વસ્તુ કે જે પરિવર્તન પામવાનો ઈનકાર કરી રહી છે.' પછી તમને બરાબર ખબર પડેલી હોય છે એટથે તમે એનું નાક કે કાન-પઢી જાલીને, પદ્ધતીને એને ઊંચે પૂરેપૂરા પ્રકાશમાં બહાર લાવો છો : 'એમ, ત્યારે તું સંતાઈ રહી હતી ? તમે સંતાઈ રહ્યાં હતાં ? પરંતુ હવે મારે તમારી જરૂર નથી.' અને પછી એ વસ્તુઓ જતા રહેવું પડે છે.

આમ કરવાથી ખૂબ પ્રગતિ થાય છે.

બાળક : જો એવી વસ્તુ વર્ગમાં બને, જો આપણને અસ્વસ્થતા લાગે

શ્રી ભાતાજી : એ વસ્તુ તમને વર્ગમાં પણ અનુભવાય છે ? એને આઈ એ કે તમે તમારા શિક્ષક જે કાંઈ કહે છે તેને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળતા નથી, નહિ તો એમ ન થાય. જો તમે તમારા વર્ગ અને તમારા પાઠમાં પૂરેપૂરું ધ્યાન

આપતા હોત તો એમ ન બનત. જ્યારે તમે વર્ગની બહાર આવો ત્યારે એવી લાગણી થઈ શકે છે, પણ વર્ગમાં તો નહિ. એવું બને એનો અર્થ કે તમે જ્યારે વર્ગમાં બેઠેવા હતા ત્યારે પણ તમારી ભીતરમાં સ્વભન સેવી રહ્યા હતા, કે અલગ પડી જઈને તમારા અંતરમાં જીવી રહ્યા હતા, આથવા કોઈ કદ્યનનાને અનુસરી રહ્યા હતા, પરંતુ એટંબું તો નક્કી કે તમે ધ્યાનપૂર્વક તમારા પાઠ તો સાંભળી રહ્યા હતા નહિ.... પરંતુ મારા દીકરા, એ વસ્તુ અદિલુત છે : જ્યારે તમે કાંઈ શીખી રહ્યા હો છો, જ્યારે તમે અભ્યાસ કરતા હો છો, ત્યારે આ વસ્તુઓ તમારી બાબતમાં બનતી નથી. એ વસ્તુઓ એ ચાગાઉ બની શકે છે, એની પછી પણ બની શકે છે; પરંતુ એ સમય દરમ્યાન બની શકતી નથી. કારણ કે જે તમે વર્ગમાં પૂર્ણપણે એકાગ્ર થઈ રહ્યા હો, જ્યારે તમારા અભ્યાસ ઉપર તમારી શક્તિઓ એકાગ્ર થયેલી હોય, ત્યારે એમાં કોઈ વસ્તુ આણગમો ઉપજવે તેવી હોતી નથી. તમે જે કાંઈ શીખતા હો છો તેમાં તમને સમજણ પડે છે અને જે વસ્તુનો તમે અભ્યાસ કરતા હો છો એ વસ્તુમાં તમને રસ પડે છે.

બાળક : કેટલોક વાર આપણે એકાગ્રતા કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ, પણ થઈ શકતી નથી.

શ્રી માતાજી : જે સાચેસાચ તમારાથી એમ ન થઈ શકતું હોય તો, એમ કેમ બની રહ્યું છે તેનું કારણ શોધી કાઢવા, તમારા અંતરનું નિરીક્ષણ કરવા માટે તમારે યોડો સમય કાઢવા જોઈએ ! એવે વખતે જો તમારા શિક્ષક તમને કોઈ પ્રશ્ન પૂછે તો તમારે કહેવું જોઈએ કે, “માફ કરો, મારું ધ્યાન ન હતું.”

તમને ભણું ગમતું નથી ?

બાળક : હા.

શ્રી માતાજી : તો પછી એવું કઈ રીતે બને ?

બાળક : પણ કેટલાક વર્ગોમાં મને સમજણ પડતી નથી.

શ્રી માતાજી : ત્યારે એમ છે કે તમને અમૃક વિપ્યના વર્ગોમાં ભણું ગમતું નથી ! તમે સામાન્ય રીતે એમ કહી શકો છો કે ‘હા, હા, મને ભણું ગમે છે !’ પરંતુ જો તમે ખરેખર ભણવા જ માગતા હોય તો એવો કોઈ વર્ગ નથી કે જેમાંથી તમે કોઈ ને કોઈ વસ્તુ શીખી ન શકો. એ તો ચોક્કસ કે, ગમે તે વિષયનો વર્ગ હોય, પણ એમાં હમેશાં એવી કોઈક વસ્તુ તો રહેવાની

જ કે જે તમે જાણતા ન હો, તમે હમેશાં શીખી શકો છો. તમે કોઈ જીવતા-જગતા સર્વસંપ્રથ તો નથી ! ભવે પણી તમે એની ઓ જ ચોપડી ફરી વાંચી જાઓ (ધારા વિષયના વર્ગની બાબતમાં એવું બને છે), અને તમે કહો કે, ‘અરે આ ચોપડી તો મેં વાંચેલી છે, આ તો કંટાળાજનક છે,’ પરંતુ એવાંનું કારણ કેવળ એટલું જ હોય છે કે તમે શીખવા માગતા નથી : કારણ કે જો તમારે એનું એ પુસ્તક ફરી વાંચતું પડતું હોય છે તો એનો અર્થ એ કે તમે પહેલી વાર બરાબર ભાણેલા નહિ, અને એટલે હવે તમારે બરાબર કાળજી રાખવી જોઈએ કે તમે આ અણાઉને વસ્તુ શીખ્યા ન હો તે હવે શીખી હો. પછી એ વ્યાકરણનું પુસ્તક પણ હોઈ શકે છે ! હું એમ નથી કહેતી કે વ્યાકરણનાં પુસ્તકો આપણને ખૂબ ઉત્સાહપ્રેરક હોય છે, પરંતુ તમે જો ભાણવા માંડો તો વ્યાકરણમાં પણ રસ પડી શકે છે; પછી ભવે એ વ્યાકરણના આનંતર સ્કૂલમ વિષયો હોય. તમને ખરબ નથી કે જ્યારે તમે ખરેખર શીખવા માગતા હો છો, જ્યારે તમે સગળવા માગતા હો છો કે અમુક વસ્તુ આમ કેમ છે, ત્યારે તમને કેવી મજા પડે છે; વસ્તુઓને ગ્રાઘાણપણી કરીને મગજલમાં ઠસાવી દેવાને બદલે જો તમે સમજવા માગતા હો છો : આ શબ્દો આહી મૂક્યા છે એ શું છે ? ક્યા વિચારને વ્યક્ત કરવા માટે, ક્યા સત્ય જ્ઞાન માટે તેમને ત્યાં મુક્દેલા છે ? તેમના દ્વારા કઈ વસ્તુ વ્યક્ત થાય છે ? ... કારણ કે ગમે તે કોઈ નિયમ હોય, પણ એ નિયમ, હકી-કતમાં અસિતત્વ ધરાવતી કોઈ વસ્તુને વ્યક્ત કરતી માનવ મનની રચના માત્ર હોય છે. ગમે તે નિયમ હો, એ પછી કોઈ પણ નિયમ હોય, પણ એનો અર્થ એ જ કે, કોઈ ઓક વસ્તુ જે સ્વતઃ પોતાનું અસિતત્વ ધરાવે છે તેને ખૂબ સધન સ્વરૂપમાં, પોતાને સ્વરૂપપણે સમજાતી એવી પદ્ધતિએ, અમુક મગજોએ અમુક શબ્દોની રચના દ્વારા, અમુક રીતે અભિવ્યક્ત કરેલી છે — જે વસ્તુ સ્વતઃ અસિતત્વ ધરાવે છે તે ત્યાં, એ શબ્દોની પાછળ રહેલી છે જ — એ આપી વસ્તુ કેવી રસદારી બને છે ! શબ્દોની પાછળ રહેલી એ વસ્તુ તો ધબકારા વેતી, કોઈ અણાણાટી ઉપજાવે તેવી વસ્તુ હોય છે. અને એ રીતે શોધ આદરવાની કિયા તો જાણે કોઈ નવા પ્રદેશની શોધ કરવા માટે નંગલમાં થઈને પસાર થવા જેવી હોય છે, જોણે ઉત્તર ધૂંવની શોધ કરવા જવાનું ન હોય ! એટલે જો તમે એ વસ્તુ કોઈ વ્યાકરણના પ્રમેયની બાબતમાં પણ કરી શકશો, તો હું તમને ખાતરી આવું છું કે પછીથી તમને કોઈ વસ્તુ કંટાળાજનક નહિ લાગે. મતલબ એ છે કે કેવળ શીખવાને બદલે સમજો.

હું એ વાતનો સ્વીકાર કરું છું કે આમ કરવા માટે ખૂબ ખૂબ જ ઓકાગ્રતાની જરૂર રહે છે. એને માટે ઓક એવી ઓકાગ્રતાની જરૂર પડે છે જેના

વડે તમે મનોમય કોટલામાં એક કાણું પાડી શકો અને તમારી એ તીવ્ર એકાગ્રતા વડે એ કાણામાં પ્રવેશ કરીને, તેમાં થઈને, એને પેબે પાર નીકળી જગ્યો. અને પછી એ રીતની મહેનત ફળદારી નીવડે છે.... કારણ કે તમે એ હિંયા કરવામાં કોઈ ઠંડી, જડસુ, કઠણ, નમનીય નહિ એવી એક વસ્તુ ઉપર દબાણ કરતા હો છો. પછી તમે એકાગ્રતા કરો છો; એકાગ્રતા, એટલી બધી એકાગ્રતા કે જ્યાં લગી.... આચાનક તમે બીજી બીજુઓ નીકળી ગયા હો છો અને તમે બહાર પ્રકાશમાં આવો છો અને તમને સમજાય છે : ‘આહ ! આ તો ગાદ્ભુત છે ! હેઠું સમજી શકું છું,’ એ હોય છે તો એક નાનકડી વસ્તુ, પણ એ તમને ખૂબ આનંદ આપી શકે છે.

એટલે, તમને શાળામાં કંટાળો આવવો કોઈ અનિવાર્ય વસ્તુ નથી.

બાળક : શાળામાં એવું બને છે કે એક જ વર્ષમાં આમુક કોર્સ ગમારે પૂરો કરવાનો હોય છે. એટલે કેટલીક વાર આમારે જરા જડપ કરવી પડે છે. અમે આમુક પ્રશ્નને બરાબર સમજાયા હોઈએ છીએ તે પહેલાં તો ગમારે બીજું પ્રકરણ ભણવાનું આવે એમ પણ બને છે.

શ્રી માતાજી : એ વાતમાં તો બેટા, હું તારો સાથે પૂર્ણપણે સંમત છું, એ કાંઈ બરાબર નથી. પરંતુ આપણે એમાં ફેરફાર કરવા પ્રયત્ન કરીશું; કારણ કે આખરે મને એ સમજાતું નથી કે આપણે એક વર્ષમાં એક પુસ્તક પૂરું કરવું જ જોઈએ એવું શાથી ? એ તો તદ્દન આંદેખે જોઈવેલી વાત છે. આપણે એક પ્રકરણ બરાબર સમજાઓ પછી જ એને છોડીને બીજું હાથ ઉપર લેવું જોઈએ, અને એ જ રીતે આગળ ચાલવું જોઈએ. અને જો એક પ્રકરણ પૂરું કરવામાં આવ્યું હોય તો હકીકતમાં તે પૂરું થઈ ગયેલું જ હોવું જોઈએ અને એ જો પૂરું ન થયેલું હોય તો પછી પૂરું નથી થયું એમ જ ગણાવું જોઈએ.

સાચી વાત એ છે કે, શિક્ષકે કોઈ પાઠ્યપુસ્તકને આધારે તેનો કોર્સ પૂરો કરવાને બદદ્દે પોતે જ કોર્સ તૈયાર કરવો જોઈએ. એની પાસે પૂરાં જ્ઞાન હોવું જોઈએ, અને દરરોજ પોતાનો કોર્સ તૈયાર કરવા માટે તેણે પૂરતા પ્રમાણમાં મહેનત કરવી જોઈએ, અને જો તે એમ કરશે તો, પછી એ આમુક વિષયને ત્યારે જ બંધુ કરશે — હું એમ તો નથી કહેતી કે જ્યારે બધાં જ એને સમજી ગયાં હોય, એમ બનાવું આશક્ય છે — જયારે, એના વર્ગનાં રસ લેતાં બધાં બાળકોને એમાં સમજણ પડી ગઈ હોય. ત્યારે પછી, પછીનો વિષય હાથ ધરવામાં આવે છે. અને જે વસ્તુઓ એ રીતે ચાલે, અને એમ કરવામાં કોઈ આમુક વિષય એકને બદલે બે વર્ષ લંબાય

અથવા દોડ વર્ગ લંબાય તો, ઓમાં કાઈ બગરી જતું નથી. કારણ કે એ વસ્તુ એની પોતાની રચના હોય છે, એણે પોતે જ પોતાનો પાઠ્યકમ લખેલો હોય છે અને એણે એ પોતાના વર્ગની જરૂરિયાત પ્રમાણે લખેલો હોય છે. યોગ્ય શિક્ષણ વિષેનો મારો ઝ્યાલ એવો છે કે, જો કે એમ કરવામાં થોડી મુશ્કેલીઓ રહે છે, પરંતુ વસ્તુઓ સાચી રીતે કરવી હોય તો પણી ખરો રસ્તો એ જ છે, કારણ કે કોઈ ઓક પુસ્તક લઈને તેનું અનુસરણ કરવાને બદલે, જ્યારે ખાસ કરી એ પુસ્તક બાળકોને બરાબર માફક આવે તેવું ન હોય ત્યારે.... હું એમ નથી કહેતી કે કોઈ અનુક પાઠ્યકમ બધાને માફક આવે જ. બધાને સંતોષ આપવો તો અશક્ય છે. પરંતુ એવા કેટલાક લોકો હોય છે જેઓ પોતે પ્રયત્ન કરવા માગતા હોય છે અને તમારે ધ્યાન પણ એમના પ્રત્યે આપવું જોઈએ. જેઓ આગસ્તુ હોય, અર્ધિજિગ્રત સરખા હોય, અથવા જડસુ હોય, એમને તો તમારે એમની આગસ, તંડ્રા અને જડસુવડા ઉપર છોડી દેવા જોઈએ. જો તેઓ તેમની આપી જિંદગી ઉંઘવા જ માગતા હોય તો ભલે, કોઈ આવીને તેમને ઢંઢોળીને જગાડે નહિ ત્યાં સુધી ઉંઘવા દો ! પરંતુ કોઈ પણ વર્ગમાં રસ પડે તેવી વસ્તુ તો જે ભાગના વિદ્યાર્થીઓ ભણવા માગતા હોય છે, જેઓને ખરેખર શીખવાની ઈરણા હોય છે તેઓ હોય છે અને વર્ગ પણ તેમને માટે જ બનાવવા જોઈએ. અત્યારની શિક્ષણ પદ્ધતિ તમામ વ્યક્તિત્વોને ઓક જ સ્તરે સમતલ કરવાની રીતની છે. જેમનાં માથાં ઊંચાં હોય છે તેમને કાપી નાખવામાં આવે છે, અને જેમનાં ખૂબ નાનાં હોય છે તેમને નીચેણી ઉપર જેંચવામાં આવે છે. પરંતુ એમાંથી કાઈ સારું પરિણામ આવતું નથી. આપણે તો જેઓ ઉપર આવતા હોય તેમની સાથે જ સંબંધ રાખવો જોઈએ, બીજ તો તેમનાથી જેટલું બનસો તેટલું ગ્રહણ કરશો. અને ખરેખર એકની ઓક વસ્તુ બધાઓ જાળવી જોઈએ એવું મને જરૂરી પણ લાગતું નથી — કારણ કે એમ બનાનું કુદરતી નથી. પરંતુ જેમને જ્ઞાન પામવાની ઈરણા છે અને જેઓ જ્ઞાન ગામી શકે તેવા છે, જેઓને કામ કરતું છે, એ લોકોને કામ કરવા માટેનાં બધાં સાધનો આપવાં જોઈએ, એમને શક્ય તેટલા આગળ ધાપાવવા જોઈએ, એમને હમેશાં નવો ખારાક આપવો જોઈએ. એ લોકા ભૂખ્યા હોય છે, એમને ખવડાવનું જોઈએ.... આહ ! જો મને સમય હોત તો હું ઓક વર્ગ બેત. એ વસ્તુ કઈ રીતે કરવી તે બતાવવામાં મને ખૂબ રસ પડત. પણ આપણે ઓક સાથે સર્વ સ્થળે હોઈ શકતાં નથી

બસ ત્યારે, મારાં બાળકો. અત્યારે ખૂબ મોદું થઈ ગયું છે.

શુભરાત્રી !

જૂન ૧૭, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

‘બુદ્ધિની એક કિયા સાચી હોય છે અને બીજી એક જોટી કિયા પણ હોય છે : એક સહાય કરે છે, બીજી સાધનામાં અવ-રોધ ઉલ્લભ કરે છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૫)

બાળક : બુદ્ધિની સાચી કિયા કેવી હોય ?

શ્રી માતાજી : બુદ્ધ શબ્દથી તમે શું સમજો છો ? એ મનની કોઈ કિયા છે કે માનવ સ્વરૂપનો કોઈ ભાગ છે ? તમે આ વસ્તુને કઈ રીતની સમજો છો ?

બાળક : મનની એક કિયા તરીકે.

શ્રી માતાજી : મનની એક કિયા ? ત્યારે તો એ વસ્તુ મનનો જે ભાગ જ્યાલો સાથે કામ પાડે છે તે ગણાય, તમે એમ કહેવા માગો છો ?

બાળક : જ્યાલો નહિ, માતાજી.

શ્રી માતાજી : જ્યાલો નહિ ? તો પછી બીજું શું ?

બાળક : જ્યાલો, પણ...

શ્રી માતાજી : મનનો એક ભાગ એવો છે જે જીવિતર મનમાંથી આવતા જ્યાલોને જીલે છે. પરંતુ હું કાંઈ કહી શકું નહિ, કારણ કે આમાં પ્રશ્ન વસ્તુની વ્યાખ્યાનો છે અને તમે શું કહેવા માગો છો તેનું ચોક્કસ શાન તમારી પાસે હોયનું જોઈએ.

બુદ્ધ એક એવી વસ્તુ છે જે જ્યાલોને વિચારોનું રૂપ આપે છે અને સાથે સાથે એ વિચારોને એકંકા કરીને સુસંયોજિત કરે છે. એવા મહાન જ્યાલો છે જે જે સામાન્ય મનુષ્યના મનને પેબે પાર આવી રહેલા છે, તેઓ અનેક શક્ય રૂપો ધારણ કરી શકે છે. આ મહાન જ્યાલો અવતરણ કરવા માગતા હોય છે, તેમને પોતાની આભિવ્યક્તિન નિશ્ચિત સ્વરૂપોમાં કરવી હોય છે. આ નિશ્ચિત

સ્વરૂપો તે વિચારો છે; હું માનું છું કે, સામાન્ય રીતે, આને બુદ્ધિ કહેવામાં આવે છે : આ વસ્તુ જ ખ્યાલોને વિચારોનાં રૂપ આપે છે.

આને પછી વિચારોનું અંદરોઅંદરનું સંયોજન પણ હોય છે. એ સર્વને અમૃક વ્યવસ્થામાં ગોઠવવા પડે છે, નહિ તો પછી તમે આસોબજ રીતે કહેવા લગો છો. ત્યાર પછી વિચારોને કર્મ કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવાનું આવે છે; એ વળી ઓક બીજી જ ગતિ છે.

સાચી ગતિ કઈ, તે જાણવા માટે તમારે સૌ પ્રથમ તો જાણવું જોઈએ કે કઈ ગતિની વાત કરવામાં આવી છે. તમારે ઓક દેહ છે. ભલે, તો તમે તમારો દેહ તેના મસ્તક ઉપર અથવા હાથ ઉપર ચાંદે તેવી અપેક્ષા રાખતા નથી તેમ જ તે સચાટ લાંબો થઈને પેટ વડે ફસરડા કરે અથવા તમારું મસ્તક નીચે હોય આને પગ હવામાં ઊંચે હોય તેવી અપેક્ષા રાખતા નથી. તમે દરેક અવયવને તેનું આગાંધું કાર્ય સોંપો છો. તમને આ વસ્તુ તદ્દન સ્વાભાવિક લાગે છે, કરણ કે એની આદાત પડી ગઈ છે; એમ ન હોય તો નાનાં બાળકોને શું કરવું તેની સમજણું ન પડે; પોતાના પગ વડે કે પોતાના હાથ કે મસ્તક વડે શું કરવું તેની તેમને ખબર હોતી નથી; એ તો તેઓ થોડું થોડું કરીને આઓ વસ્તુનું જ્ઞાન મેળવે છે. ત્યારે, મનની કિયાઓને પણ આ જ વસ્તુ લાગુ પડે છે. તમે વાત કરતા હો ત્યારે મનના કયા ભાગની વાત કરો છો, એનું શું કાર્ય છે, તે તમારે જાણવું જોઈએ. ત્યાર પછી તમે કઈ ગતિ સાચી છે આને કઈ ગતિ સાચી નથી તેના વિષે કહી શકો. ઉદાહરણ તરીકે, મનના જે ભાગને મહાન ખ્યાલો જીલવાના અને તેમનું વિચારોમાં પરિવર્તન કરવાનું કર્મ હોય છે, તેની સાચી ગતિ એ કહેવાય કે તે પેલા મહાન ખ્યાલો પ્રત્યે ખુલ્લું રહે, તેમને બરાબર જીબે, અને શક્ય તેટલી અભિવ્યક્તિ કરી શકે તેવા નિશ્ચિત અને સચોટ સ્વરૂપમાં ઢાળે. મનના જે ભાગને વિચારોનું આપસમાં સંયોજન કરવાનું હોય છે કે જેથી તેઓ એક સુસંકલિત અને વળી કૃત સમગ્રતાવાળું રૂપ ધારણ કરે, ગોટાળો નહિ, તો એ ભાગની સાચી ગતિ કેવળ એ ગણુાય કે એ એક ઊર્ધ્વતર તર્કશક્તિને અનુસરીને, સારી, સ્પષ્ટ, ચોક્કસ અને પોતાની યોગ્ય અભિવ્યક્તિ કરે તેવા કર્મમાં ગોઠવે કે જેથી જ્યારે જ્યારે કોઈ વિચાર વિષે ઉલ્લેખ કરવામાં આવે ત્યારે એ ઉપયોગી રચના નીવડે અને જેથી તેમને ખબર પડે કે એના માટે કચાં શોધ કરવી કે જેથી પરસ્પર વિરોધી વસ્તુઓને ભેગો ન કરી જેસાથ. કટલાક લોકોનું મગજ એ રીતે કાર્ય કરતું નથી; જે કાંઈ ખ્યાલો તેમના મનમાં આવે છે તેમના વિષે તેઓ સભાન પણ ન હોય તેવી રીતે તેમનું ગુંચવાડા ભરેલા

વિચારોમાં પરિવર્તન થાય છે અને તેઓ એક આંતરિક ગોટાળાભરી અવસ્થામાં રહે છે. હું એવા કેટલાક બેકોના પરિયમાં જાવેલી છું જેઓ તરવજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ જેતાં — જેકે એમાં તરવજ્ઞાન જેણું કાઈ નથી — અથાંત વિરોધી ભાવોવાળી વસ્તુઓને એકસાથે, એકબીજાની જેકે ગોઠવી શકતા હતા, જ્ઞાન તેઓ કોઈ કુમબદ્વ ખ્યાલો હોય તે પ્રકારે અને સાથે સાથે વ્યક્તિની નિરાશે સ્વનંત્રતા અને આરાજકતાના વિચારોને એક સરખા સમભાવથી સ્વીકારતા અને પોતાના મગજમાં એકસાથે બીજા વિચારને એક ભયાંકર ગેરવ્યવસ્થામાં અથડાવતા અને છતાં તેમને એનું ભાન પણ રહેણું નહિ!... તમને પેલી કહેવતની ખબર છે ને : ‘જે પ્રશ્નને સુયોગ્ય રીતે ગોઠવવામાં આવે છે તેનો જ્ઞાન ચનુર્થિંશ ભાગ તો હો રીતે જ ઊકલી જાય છે.’ એટલે હવે, તમારે પ્રશ્ન પૂછો. તમારે શેની વાત કરવી છે? હું તમારા પ્રત્યે મારો મદદકરી હાથ લંબાવું છું, તમારે કેવળ અને પકડી બેવાનો જ છે. તમે કહો છો તે શું છે, તમે જેને બુદ્ધિ કહો છો તે શું છે? તમને એક ખ્યાલ અને વિચાર વચ્ચેનો લેદ ખબર છે?

બાળક : બરાબર નહિ.

શ્રી માતાજી : આહ! ત્યારે એ તો પહેલો આવરોધ છે : તમારામાંથી કોઈ મને કહી શક્શે? (એક બાળકને) તમે કહો, તમને ખ્યાલ (concept)* અને વિચાર વચ્ચેના લેદની ખબર છે?

બાળક : વિચાર એ એક એવી વસ્તુ છે જે ખ્યાલ (concept) કરતાં વધુ અસ્પષ્ટ હોય છે.

શ્રી માતાજી : ના, એમાં કોઈ અસ્પષ્ટ મગજમાં અસ્પષ્ટ વિચારનો અથવા સ્પષ્ટ મનમાં સ્પષ્ટ વિચારનો પ્રશ્ન નથી. વાત એમ નથી.

બાળક : આપે હમણાં જ કહું કે ખ્યાલો ઉપરથી આવે છે અને તેમનું વિચારમાં પરિવર્તન થાય છે.

* મૂળમાં concept શબ્દ છે. પરંતુ એ કોઈ સંગૃહીત સંસ્કાર, પૂર્વગ્રહ કે ધારણાના અર્થમાં નથી. ‘તરંગ’ શબ્દ વાપરી શકાય, પરંતુ એના અંગેની રૂઢ માન્યતા અસ્થાયિત્વનું સુચન કરે છે. કદાચ પંનજિલિનો ‘પ્રત્ય્ય’ શબ્દ શ્રીમાતાજીને જે કહેણું છે તેની સૌથી નજીક છે, પરંતુ એ શબ્દ પણ સામાન્ય વ્યવહારમાં જુદી રીતે રૂઢ થયેલો છે. માટે જ ખ્યાલ’ શબ્દ વાપરવો પડ્યો છે અને રૂઢ અર્થમાં બેવાનો નથી.

શ્રી ભાતાજી : હા, પણ નેમો ઉપરથી કેવી રીતે આવ્યા?

ભાગક : મનના ઉર્ધ્વતર ભાગોમાંથી.

શ્રી ભાતાજી : હા, પરંતુ તમે મને કોઈ ખ્યાલ અને જે વિચારોમાં તેને વ્યક્ત કરી શકાય તેનો દાખલો આપી શકશો? તમારામાંથી કોઈ એવો દાખલો આપશો? (એક શિશ્ય તરફ જોતા) એ બોલવાને ઉત્સુક લાગે છે. કહો, કહો, અમને કંઈ કહો, અમે સાંભળીએ.

ભાગક : પૃથ્વી ઉપર પ્રભુનો આવિભાવ એ એક ખ્યાલ છે અને રૂપાંતર એક વિચાર છે.

શ્રી ભાતાજી : અરે તમે તો અદ્વૈતવાદી નીકળ્યા? જો હું ભૂલતી ન હોઉં તો એ સિદ્ધાંત તો અદ્વૈતવાદનો છે.

પ્રભુના એક વિચાર વડે આ સુધિટનું સર્જન થયેલું છે, પરંતુ આપણે તેને વિચારને બદલે ખ્યાલ કરીએ છીએ.

બીજા કોઈને કોઈ રસપ્રદ વસ્તુ કહેવાની છે?

(એક શિશ્યક) : તર્કશાસ્ત્રમાં કહે છે : ‘મર્ત્યત્વ એ એક ખ્યાલ છે,’ અને ‘મનુષ્ય મર્ત્ય છે’ એ એક વિચાર છે.

શ્રી ભાતાજી : હવે તમે ખ્યાલ ગાને વિચાર વરચેનો લેદ સમજ્યા છો એ વસ્તુ સ્પષ્ટ થાય છે. ખ્યાલને અનેક પ્રકારના વિચારોમાં દ્રાળવામાં આવે છે. એમાં અનેક રીતના પરસ્પર વિરોધી વિચારો હોઈ શકે અને આપી વસ્તુ એ બધાને એક સુરાંગેનિત રૂપમાં ગોઠવવામાં આવી જાય છે. મેં તમને અનેક વાર કહેલું છે કે પરસ્પર વિરોધી વિચારો પણ જો તમે પૂરતા પ્રમાણમાં જાય જઈને મૂળ ખ્યાલમાં પહોંચો તો એકત્વવાળા જણાય છે.... તમે આની રમત રમી શકો છો. એ રસ પડે તેવી રમત હોય છે. આપણે એક વિધાન કરીએ, પછી એથી વિરુદ્ધનું વિધાન કરીએ અને છેવટે પણી એમનું સામંજસ્ય સિદ્ધ કરીએ.

તો વિધાન કોણ કરે છે?.... અરે! હું જ સીધેસીધી એ વસ્તુ રજૂ કરું. ‘મનુષ્ય મર્ત્ય છે.’ એની વિરોધી વસ્તુ ‘મનુષ્ય અમર છે’ હવે એ બંને એક અર્થવાળા બને એવા સંવાદનું સ્થાન શોધી કાઢો.

ભાગક : અશાન એ, ગમૃતત્વ સાથે એકતા કરવામાં અવરોધુ કરનાર વસ્તુ છે.

શ્રી માતાજી : વસ્તુને કહેવાની એ કાઈક અસ્પષ્ટ રીત છે. તમે એને વધારે બુદ્ધિગમ્ય રીતે કહી શકો. તમે એમ કહી શકો : ખરી વાત તો એ છે કે મનુષ્ય અમર છે; અને અવિદ્યા અથવા અચેતનતાને કારણે એ મર્યાદાનો છે. આ વધારે સાનું છે, નહિ? તમે આથી આગળ જઈ શકો : તે કેમ અમર છે? તે કેમ મર્યાદા છે? અને મર્યાદા હોઈને તે કેવી રીતે અમર થઈ શકે?

સ્વરૂપનો ગમે તે કોઈ ભાગ હોય, એ બુદ્ધિ હોય કે બીજો કોઈ ભાગ હોય, મન હોય, પ્રાણ હોય અથવા બીજો કોઈ, એની કથી જ અગત્ય નથી, એમાં સાચી હિંયા એ ઓક દ્વિમુખી ગતિ કરવામાં રહેલી હોય છે : પ્રથમ તો, એણે દિવ્ય સન્યની અભિવ્યક્તિની આડે ન આવણું જોઈએ, અને બીજું, એણે એ અભિવ્યક્તિમાં મદદરૂપ બનણું જોઈએ. એમાં નકારાત્મક બાન્ધુ કોઈ રીતે આવરાણરૂપ ન બનવામાં, કથી વસ્તુને ન રોકવામાં, પોતાની અભિવ્યક્તિ માગતી દિવ્ય શક્તિના માર્ગને ન અવરોધવામાં રહેલી છે; બીજી બાન્ધુ, પોતે પૂરતા પ્રમાણમાં સ્વરચ્છ અને શુદ્ધ બની રહીને આ અભિવ્યક્તિને સહાય કરવામાં રહેલી છે.

તમે આ વસ્તુ સર્વ સ્થળે લાગુ કરી શકો છો, એ ખૂબ સગવડભરી વસ્તુ છે.

હવે બીજો કોઈ પ્રશ્ન ?

બાળક : જો મનુષ્યો મરી ન જાય, તો પણ ઉમર થતાં તેમના દેહ તો નિરૂપયોગી સરખા બની જાય ને ?

શ્રી માતાજી : ના રે ! તમે જોટી દિશામાંથી જુઓ છો. તેમના શરીરમાં સર્ડો* દાખલ થાય વિના તેઓ મરણ પામી શકતાં નથી. એ તો તેમના શરીરમાં સર્ડો દાખલ થાય છે એટલે જ તેઓ મરણ પામે છે. જો તેમને મરવાનું ન હોય તો તેમના દેહ નિરૂપયોગી ન બનણું જોઈએ. આ વસ્તુ તદ્દન વિરોધી ભાવની છે. શરીરમાં સર્ડો દાખલ થાય છે, ક્ષીણતા દાખલ થાય છે અને આંતે એક સંપૂર્ણ આવનતિ આવે છે તેને લઈને જ મૃત્યુ તદ્દન અનિવાર્ય બની જાય છે. પરંતુ જો દેહ, આંતર સ્વરૂપની પ્રગતિશીલ ગતિને અનુસરે, જો તેનામાં ચૈન્ય સ્વરૂપની નેમ પ્રગતિ કરવાની અને પૂર્ણતાની સમજણું હોય, તો પછી તેણે મરણ પામવાની કોઈ જરૂરિયાત ઊભી થતી નથી. એક વરસ ઉપર બીજું વરસ પસાર થાય એટલે

* અથવા વિકૃતિ. — અનુવાદક

કેવળ વધુ સરો દાખલ થવો જોઈએ તેમ થવું આનિવાર્ય નથી. એ તો પ્રકૃતિની એક કુટેવ છે. આ કણે જે કાંઈ બની રહ્યું છે તેમાં રહેલી એક કુટેવ છે. અને મુખ્યનું ચોક્કસ કારણ પણ તે જ વસ્તુ છે. આથી ઊલંડું, આપણે ઠીક ઠીક રીતે એવી વસ્તુની કલ્પના કરી શકીએ છીએ કે જે ગતિ જીવનની શરૂઆતમાં હોય છે તે જ પાછળથી પણ અન્ય સ્વરૂપે ચાલુ રહે. મેં તમને કહેલું જ છે કે આપણે તદ્દન અવિરત વિકાસની કલ્પના કરી શકીએ નહિ, કારણ કે એમાં પછી યોડાક સમય પછી રચનાઓની ઊંચાઈઓની જરૂર ઊભી થાય ! પરંતુ આ ઊંચાઈ તરફના વિકાસને આપણે પૂર્ણતા પ્રત્યેના રૂપની પૂર્ણતાના વિકાસમાં પલટી નાખી શકીએ છીએ : દેહ સ્વરૂપની સર્વ આપૂર્ણતાઓને ધીમે ધીમે કરીને સુધારી શકાય છે, સર્વ દુર્જનતાઓને સ્થાને બળની સ્થાપના કરી શકાય છે, સર્વ અનાવડતોને સ્થાને કાર્યકુશણતાની સ્થાપના થઈ શકે છે. એમ કેમ ન થઈ શકે ? તમે એ રીતે વિચારતા નથી કારણ કે તમને વસ્તુઓ બોજી રીતે જોવાની આદત પડી ગઈ છે. પરંતુ એમ ન થવા માટે કોઈ કારણ નથી.

તમે એક વૃક્ષને, તાડના જાડને કદી ઊગતું જોયું છે ? એવું એક જાડ આશમના આંગણામાં, સમાધિના ચોગાનમાં, જે દ્વારમાં થઈને તમે રોજ ઉપર આવો છો ત્યાં છે. તમે એ જાડ કઈ રીતે ઊગી રહ્યું છો તે જોયું નથી ? તમે જાણતા હોશો કે આ જાડ લગભગ ચાણીસ, પિસ્તાણીસ અથવા પચાસ વર્ષની વધનું હોય અને છતાં એ કેટલું બધું નાનું છે. એ જાતનાં જાડ તો મકાન કરતાં પણ ઊંચાં ઊગી શકે છે. જો તેઓ તેમની કુદરતી આવસ્થામાં હોય અને તમને કોઈ આકસ્માત ન નડે તો તેમોનું આધુણ્ય સહેલાઈથી અનેક સદીઓનું હોઈ શકે છે. એ વૃક્ષ એમ કેવી રીતે જીવે છે તે તમે જાણતા નથી ? હું એ વસ્તુ ઉપરથી જોઉં છું. એક ખૂબ સુંદર દૃશ્ય હોય છે. પ્રથમ તો આપણને એક પ્રકારના તપખીરિયા રંગના બોલ જેવો ફુણગો દેખા દે છે. પછી એ નાનકડો ભૂરા રંગનો દ્વો વિકાસ પામવા લાગે છે અને એતો રંગ સહેલ આછો ઘેરો થાય છે. ધીમે ધીમે કરીને આપણા જોવામાં આવે છે કે એ એક પ્રકારની નાની નાની સંકુલ રેખાઓનો બનેલો છે. એ રેખાઓના છેડાઓની પોતાની તરફ, જાણ અંદરની બાજુઓ વળેલા હોય છે; અને પછી એ વિકાસ પામવા માડે છે. એ બહાર આવે છે, વધુ ને વધુ કમનીય બને છે અને એ વિકાસ પામે છે, લીલા રંગનો થાય છે, જરાક આછા પીળાશ પડતા લીલા રંગનો થાય છે અને એનો આકાર બિશ્વપના કોસ જેવો થાય છે. પછી આપણે એનાં અનેકગણાં જૂમાં થતાં અનેઢૂટાં પડતાં જોઈએ છીએ. એ હજુ જરાક તપખીરિયા રંગનો, યોડો વિચિત્ર લાગે તેવો (લગભગ તમારા જેવો) હોય છે, જાણે કોઈ કાતરાની

ઈયજ હોય તેવો હોય છે. અને પછી જાણે આચાનક એ કૂદી નીકળતો હોય તેમ બહાર કૂદી પડે છે. એનો રંગ તે વખતે આંદો પીળો હોય છે; અને એ નાજુક હોય છે. એનો એ રંગ આનંદ આપે તેવો હોય છે. પછી એ દડો લાંબો થાય છે. એ વસ્તુ એકબે દિવસ ચાલે છે અને પછી ત્યાં પાંદડા દેખા દે છે. આ પાંદડા કેટલાં હોય છે એ મેં કદી ગાયાં નથી, મને ખબર નથી કે એ કેટલાં હોય છે. દરેક વખતે નવાં પાનની શ્રેણી આવે છે. એ ખૂબ આંદો રંગનાં હોય છે અને આત્મંત સરસ દેખાય છે. એ કોઈ નાના બાળક જેવાં, બાળક જેવી કોઈ કુમળી, સુંદર અને કલાત્મક વસ્તુ તેમનામાં હોય તેવાં દેખાય છે. અને ત્યારે પણ આપણને લાગતું હોય છે કે તેઓ નાજુક છે; અને સાચે જ, જે એ પાન ઉપર કોઈ ધા થાય છે તો એ કાયમને માટે વિકૃત થઈ જાય છે. એ ખૂબ નાજુક હોય છે, પણ આનંદ આપે તેવું કેમળ પણ હોય છે. એનામાં આહુલાદકતા હોય છે એને આપણને એમ થાય છે ‘પણ પ્રકૃતિ એવી ને એવી જ કેમ નહિ રહેતી હોય?’ ત્યાર પછીની સવારે ઓહ....!! એ બધાં જુદાં પડી ગયાં હોય છે, એમનો રંગ ચણકતો લીલા હોય છે, એમના એ અદ્ભુત જળહળતા લીલા રંગ સાથે તેઓ યુવાનીનાં જોમ અને શક્તિવાળાં હોય તેવાં આશ્રયકારક લાગે છે. એ વસ્તુ એટબેથી અટકી જવી જેઈએ એમ લાગે છે — ના, પણ એવું બનતું નથી. એ કિયા ચાલુ રહે છે. પછી આવે છે ધૂળ અને પસાર થઈ રહેલા બોકોમાં રહેલી વિકૃતિ. પછી એ પાન ખરવા માંડે છે, પીળા રંગનાં થાય છે. એ પીળાશ નુદી જતની હોય છે, એ પીળા રંગ શુષ્કતાના હોય છે અને એમ એ પાન તદ્દન ચીમળાઈ જઈને ખરી પડે છે. એનું સ્થાન એક થડ બે છે. દરેક વર્ષે એ થડ જરા સરખું વૃદ્ધિ પામે છે. એનો અંત આવવાને માટે કેટલાય સૌકાઓ જેઈએ. પરંતુ એ દરેક વર્ષે એની એ વસ્તુનું પુનર્સર્જન કરે છે, સૌદર્યની, આહુલાદકતાની અને આકર્ષકતાની એની એ જ અવસ્થામાં પસાર થાય છે અને આપણને એમ થાય છે કે, ‘એ વસ્તુ ત્યાં જ કેમ અટકતી નહિ હોય?’ અને બીજી જ ક્ષણે એ અન્ય વસ્તુ બની રહ્યું હોય છે. આપણે એ વસ્તુને વધુ સારી તો નથી કહી શકતા, પણ એ એક બીજી વસ્તુ વસ્તુ હોય છે. એટબે એ પુણ્યો ઊગવાના સર્વ પ્રકારના કમોમાં થઈને, એક પછી એક, કમમાં થઈને પસાર થાય છે. પછી અક્ષમાતો થર થાય છે; અક્ષમાતો સામે વિકૃતિ આવે છે અને વિકૃતિ પાછળ મૃત્યુ આવી રહેલું છે.

વાત એમ છે. પરંતુ અક્ષમાતો થવા એ અનિવાર્ય વસ્તુ નથી. અને છતાં જે વસ્તુ મૃત્યુ જેવી લાગે છે તે વૃક્ષની વૃદ્ધિમાં મદદ કરે છે. તમારે કાઈ વધુ વિકાસ કરવો હોય, વધુ લાલ પ્રામ કરવો હોય તો તમારે કોઈક ને કોઈક વસ્તુનો ત્યાગ કરવો પડે છે.

એમ થવું જોઈએ કે છેવટ સુધી સંવાદ અને સૌંદર્યને જગવી શકે. જે તમારા દેહને ધારણ કરી રાખવા પાછળ કોઈ હેતુ જ ન હોય તો પછી એવું કોઈ કારણ નથી કે જેને લઈને તમે તમારું શરીર ધારણ કરી રાજો આથવા એનું અસ્તિત્વ ટકાવી રાખો, કારણ કે એ અસ્તિત્વમાં રહેવા સિવાય બીજા કથા કામનું ન હોય. શરીરનો વિનાશ થાય છે કારણ કે તે કોઈ પણ વસ્તુ માટે, કોઈ પણ રીતે સારું થઈ ન શકે તેવું બની જાય છે. તમે એક ઓવો દેહ ધારણ કરી રાખી શકો છો કે જે એક પૂર્ણતા પરથી બીજી પૂર્ણતા પ્રત્યે વિકસ પામતો જતો હોય. તમારા દેહમાં એવી ઘણી વસ્તુઓ હોય છે જે તમને એમ કહેવા પ્રેર છે કે, ‘અરે જો આ વસ્તુ આવી હોત તો ! આહ, મને તો આવા થવું બહુ ગમે,’ (હું અહીં તમારા ચારિત્રયની વાત કરતી નથી, કારણ કે એમાં એટલી બધી વસ્તુઓ એવી છે કે જેનું પરિવર્તન થવું જરૂરી છે; હું તો અન્યારે કેવળ શારીરિક દેખાવની વાત કરું છું). તમે કોઈ ઠકાણે કોઈ પ્રકારનો વિસંવાદ જુઓ છો ત્યારે તમને એમ થાય છે કે, ‘જો આ વિસંવાદ દૂર થઈ જાય તો કેવું સારું ?’ પરંતુ તમો એમ ધારો છો કે એમ બની શકે તેવું નથી ? તમે જો એ વસ્તુ પ્રત્યે કેવળ પરલકી દૃષ્ટિએ જુઓ — તમારી કુદ્ર વ્યક્તિત્વાની દૃષ્ટિએ નહિ, તમારામાં રહેલી પોતા માટેની એક પ્રકારની આસક્તિત્વની દૃષ્ટિએ નહિ, પણ તદ્દન વસ્તુગત રીતે જુઓ; તમે જાણો કોઈ અન્ય વ્યક્તિત્વને જોતા હો એ રીતે તમારી જતનું નિરીક્ષણ કરો અને તમે કહી શકશો કે, ‘આ વસ્તુ પેલી વસ્તુ સાથે સંવાદમાં નથી,’ તમે એથી પણ વધુ જીણવટપૂર્વક નિરીક્ષણ કરશો તો તમને ખૂબ રસ પડે તેવી વસ્તુઓ દેખાશો; તમે જોઈ શકશો કે આ વિસંવાદ તો તમારા ચારિત્રયમાં રહેલી જીતનો બાબુ આવિલ્લાવ છે. એનું કારણ એ છે કે તમારા ચારિત્રયમાં કાંઈક વક્તા છે, એ વસ્તુ બચાવર સામન્જસ્યવાળી નથી અને એ વસ્તુ તમારા શરીરમાં કોઈક ઠકાણે ફૂટી નીકળી હોય છે. જ્યારે એ વસ્તુને તમે તમારા શરીરમાં વ્યવસ્થિત કરવા પ્રયત્ન કરશો ત્યારે તમને જાણાઈ આવશે કે આ શારીરિક વિસંવાદનું મૂળ શોધવા માટે તમારે તમારા આંતરસ્વરૂપમાં રહેલી જીતને શાધી કાઢવી પડે તેમ છે. પછી તમે એ કામમાં લાગી જાઓ છો અને જોઈતું પરિણામ પ્રાપ્ત કરો છો.

તમને ખ્યાલ નથી કે તમારું શરીર કેટલું બધું નમનીય છે ! અન્ય દૃષ્ટિબિદ્ધુથી જોતાં હું કહી શકું કે ભારે જડસુ છે અને એટબે જ એનામાં સરો દાખલ થાય છે. પરંતુ એમ થવાનું કારણ તો એ છે કે આપણને નેતો કઈ રીતે ઉપયોગ કરવો તે વિષે કોઈ ખ્યાલ નથી. જ્યારે આપણે નાનકડાં પાન જેવા તાજા હોઈએ છીએ ત્યારે આપણને સમજ નથી હોતી કે, ‘ખરે જ, મારા હાથ

આટલા બધા સુકલકડી છે અથવા મારા પગ બહુ લાંબા છે અથવા મારી પીઠ બરાબર સીધી નથી અને મારું મસ્તક બરાબર સંવાદપૂર્ણ નથી.' અને બદલે તમે એમ કહેતા હોત કે, 'આ વસ્તુ બીજી રીતની હોવી જોઈએ, મારા હાથ સપ્રમાણ હોવા જોઈએ, મારું શરીર સંવાદપૂર્ણ હોવું જોઈએ, મારા શરીરનું એકેઓક ઇપ્પ કોઈ ઊર્ધ્વના સૌંદર્યની અભિભૂતિકિંત કરનારું હોવું જોઈએ' અને પછી તમે અનુભવશો કે તમને સફળતા મળે છે. જો તમે આ વસ્તુ સતતપણે, શાંત, ધીરજવાન, દેખીતી નિષ્ફળતાઓ પ્રયોગેપરવા, એવા સાચા સંકલ્પ સાથે કઈ રીતે કરવી તે આણતા હશો, શાંતિથી તમારું કામ ચાલુ રાખશો, શાંતિથી એ પ્રમારનો સંકલ્પ સેવવાનું જારી રાખશો, અંતરમાં જ કોઈ કારણો શોધવાનાં હોય તો તેમને શોધી કાઢશો, તમારું કાર્ય નુસ્સાપૂર્વક કરશો, તો તમે જરૂર સફળ થશો. જ્યારે તમે કોઈક ઠેકાણું તમને સુંદર ન લાગતો હોય તેવા કોઈક નાનકડો કાળો કિંડો જોશો, તમને એમ લાગશો કે એના વડે એક નાનકડો ડાધ પડે છે, એ તમને કાઈક આંશે આણગમો ઉપજવશો, ધૃણાપાત્ર લાગશો, ત્યારે તમે તેને પકડીને ઉકાવી વશો. એને એંચિ કાઢશો અને એને દૂર ફેંકી દઈને તેને સ્થાને કોઈ સ્વચ્છ પ્રકાશની સ્થાપના કરશો અને પછી, કેટલાક વખત પછી જણાશો કે, 'મારા ચહેરા ઉપર પેલી જે વિસંવાદિતા હતી તે અદૃશ્ય થઈ રહી છે, મારા ચહેરા ઉપર આ જે ધાતકીપણાની, અચેતનાની છાપ હતી તે દૂર થઈ જવા આવી છે.' અને દસ વર્ષ પછી તમે તમારી જાતને ઓળખી પણ નહિ શકો.

તમે બધા અહીં, યૌવનપૂર્ણ પદાર્થતત્ત્વવાળા છો; એનો લાભ તમે કઈ રીતે ઉઠાવી શકો એ તમારે જાણી વેવું જોઈએ — અને એ વસ્તુ કોઈ સ્વાર્થ સાધવા કે કોઈ કૃદ્ર મૂર્ખતાપૂર્ણ હેતુઓ માટે નહિ પરંતુ સૌંદર્ય પ્રત્યેના ગ્રેમને લઈને, સામંજસ્યની જરૂરિયાત લાગવાને કારણે થવી જોઈએ.

જો શરીરે ટકી રહેવું હોય તો એનામાં વિકૃતિ દાખલ ન થવી જોઈએ. એનામાં કોઈ સડો દાખલ ન થવો જોઈએ. એંગે એક બાજુઓ લાભ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ; અને તે લાભ પોતાનું રૂપાંતર કરવાનો હોવો જોઈએ, એમાં સડો દાખલ ન થવો જોઈએ. જ્યારે સડો દાખલ થાય છે ત્યારે પછી અમરતા પ્રાપ્ત કરવાની શક્યતા રહેતી નથી.

બાળક : મૃત્યુ પછી વ્યક્તિત કયાં જાય છે ?

શ્રી માતાજી : અરે બેટા, તારે શું કોઈ ગ્રંથ જોઈએ છે? આ કોઈ પ્રશ્ન જ નથી! ભલે, એને વિષે વળી બીજો પ્રસંગ આવશે. વળી જો મને બરાબર યાદ હોય તો એ વિષેનું તો એક આખું પ્રકરણ લખાયેલું ઉપલબ્ધ છે. આપણે

એની વાત કરવાનો પ્રસંગ ભળી રહેશે.... હાલ તો હું તમને એક વાત કહું : જ્યારે તમે જગત ઉપર જન્મ બો છો ત્યારે તમે કચાં જાઓ છો તેની તમને ખબર હોય છે ? મને એ વાત કહો કે શું પૃથ્વી ઉપરના બધા બોકો એક જ જગ્યાએ જાય છે ?

દરેક વ્યક્તિ પોતાને માર્ગ જાય છે. દરેકનું ભાવિ આલગ હોય છે, જ્યારે તેઓ મૃત્યુ પામે ત્યારે એ બધાને માટે એકસરખું જ હોય એનું શા માટે બનતું જાઈએ ? દરેક વ્યક્તિને માટે એ એક જુદી વસ્તુ હોય છે.

જૂન ૨૪, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

‘પ્રાણમય ભૂમિકાનાં સત્ત્વો સ્વભાવે જ બળવાન હોય છે. જગારે એમની શક્તિ જેડે જ્ઞાન મળે છે ત્યારે તે તેઓ બમણું ભયંકર બને છે. આવાં સત્ત્વો સાથે કોઈ પણ રીતે કામ પાડવા જેવું નથી. તથારે તેમની સાથે હરકોઈ પ્રકારના વ્યવહારથી દૂર રહેવું જોઈએ, સિવાય કે તેમને કચરી નાખવાની, તેમનો નાશ કરવાની શક્તિ તમારામાં હોય. જો તમારે તેમની જેડે સંસર્જામાં આવવાની ફરજ પડે તો તેમની મોહિનીથી ચેતતા રહેણ. પ્રાણમય ભૂમિકાનાં એ સત્ત્વો જ્યારે સ્થૂળ ભૂમિકા ઉપર આવિર્ભાવ પામે છે ત્યારે હમેશાં તેમનામાં વશીકરણ કરવાની એક સમર્થ શક્તિ હોય છે. કારણ કે એમની ચેતનાનું કેન્દ્ર સ્થૂલ પાર્થિવ ભૂમિકામાં નહિ, પરંતુ પ્રાણમય ભૂમિકામાં હોય છે. મનુષ્યની ચેતના તેના સ્થૂલદેહને લીધે કુંઠિત થયેલી હોય છે, તેના પર એક આવરણ આવી ગયેલું હોય છે. પેલાં સત્ત્વોની બાબતમાં તેમ નથી હોતું.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૬)

બાળક : માતાજી, તમે એમ કહો છો કે, ‘આ સત્ત્વોમાં ઘણી શક્તિ રહેલી હોય છે,’ તો એમની એ શક્તિ કયા પ્રકારની હોય છે?

શ્રી માતાજી : પ્રાણમાં પદાર્થતત્ત્વ ઉપર કાર્ય કરી શકવાની શક્તિ હોય છે તેના જેવી. અને હકીકતમાં, પ્રાણમય શક્તિ વિના તમે કોઈ કરી શકો તેમ હોતું નથી. જો પ્રાણમય શક્તિનું અસ્તિત્વ ન હોત તો પદાર્થતત્ત્વ સંજ્ઞાહીન અને અચેતન હોત. મનુષ્યો જેને ‘શક્તિ’ કહે છે, તે ટૂંકમાં હકીએ તો પ્રાણમય શક્તિ જ હોય છે.

બાળક : પ્રાણમય શક્તિનું સ્થાન ઊર્ધ્વની કોઈ શક્તિ ન લઈ શકે ?

શ્રી માતાજી : ના. પ્રાણનું સૌ પ્રથમ તો રૂપાંતર થવું જોઈએ. મેં હમેશાં કહું છે કે પ્રાણ વિના કાર્ય નહિ થઈ શકે, પરંતુ પ્રાણમાં પરિવર્તન વાવવું જોઈએ; એટલે કે પ્રાણો પેલા સત્ત્વોના કરણ થવાને બદલે પ્રભુનો સંકલ્પ સિદ્ધ

કરનાર સાધન બની રહેણું જોઈએ. ભૌતિક જગતમાં આપણે પ્રાણ વિના કોઈ કિયા કરી શકીએ તેમ નથી. અને ત્યાગીઓ આ બાબતમાં જ ભૂલ કરે છે; કારણ કે તેઓ જાણે છે કે પ્રાણની શક્તિઓ કામનાઓથી ભરપૂર અને પોતાની સિદ્ધ પ્રાપ્ત કરવાની જરૂરિયાતની લાગણીવાળી હોય છે, એટલે ત્યાગીઓ તેમનો નાશ કરે છે, એમને એટલી બધી મુનવ્ન કરી દે છે કે તેમનું પછી અસ્તિત્વ જ નથી રહેણું, ત્યાગીઓનો સર્વ પદ્ધતિઓનો હેતુ પ્રાણનો વિનાશ કરી તેને મારી નાખવાનો હોય છે. કારણ કે ભૌતિક જીવન સાથેના સંબંધો કાપી નાખવાનો એ સૌથી રાગવડલો માર્ગ છે : પણ તમારું સ્વરૂપ એક મનુષ્યદેહધારી વૃક્ષ કરતાં પણ બદંતર થઈ રહે છે.

ખરી જરૂર એ છે કે પ્રાણે પોતાના હેતુઓ સાધવા માટે કે પ્રભુ-વિરોધી શક્તિઓના કરણ થવાને બદલે, હિંદુ સંકલ્પના સાધનરૂપ બની રહીને પોતાની સર્વ શક્તિઓ પ્રભુના હાથમાં મૂકી દેવી જોઈએ. એમ કરવું તદ્દન શક્ય છે.

બાળક : જ્યારે આમને બીક લાગતી હોય છે ત્યારે એનું કારણ શું ? આ પ્રાણમય સર્વોની કરામત હોય છે ?

શ્રી ભાતાજી : હા, બેટા. ભય, એ આ પ્રાણમય સર્વોનો આ જગતને આપેલી સુંદર ભેટ છે. એ તેમની પહેલી ભેટ છે એને ઘણી બળવાન છે. એ સર્વો ભય વડે જ માનવપ્રાણીઓ ઉપર તેમની પકડ રાખે છે. સૌ પ્રથમ તો, ભયનું એક વાતાવરણ ખું કરે છે; એ ભયની કિયા તમને દુર્ભિન બનાવે છે, અને પણી ધીરે ધીરે તમને એ સર્વોની શક્તિને આધીન મૂકી દે છે. એ ભયને માટે કોઈ કારણ પણ હોતું નથી; એ ઓક ઓવો ભય હોય છે જે તમને પકડમાં વઈ લે છે, એની કોઈ વસ્તુ, જે તમને થથરાવી મૂકે છે, તમને ચિંતામર્ગન કરી દે છે. તમને એમ કેમ બને છે તેની ખબર પડતી નથી, એને માટે કોઈ દેખીનું કારણ હોતું નથી. એ એમનું કાર્ય છે.

બાળક : આમને જ્યારે બીક લાગે ત્યારે આમારે શું કરવું ?

શ્રી ભાતાજી : એનો આધાર તમે કોણ છો તેના ઉપર છે. પોતાની જતને ભય મુક્ત કરવાના અનેક રસ્તાઓ છે.

જો તમને તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે થોડો પણ સંપર્ક હોય તો, તમારે એને તરન જ બોલાવવું અને એ ચૈત્ય સ્વરૂપના પ્રકાશમાં સર્વ વસ્તુઓને વ્યવરિથત જોઈવી લેવી. આ એક બહુ શક્તિશાળી માર્ગ છે.

જ્યારે તમારે તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે સંબંધ ન હોય, પણ તમે એક

બુદ્ધિમાન વ્યક્તિત હો, એટલે કે, તમારામાં સતર્ક મન સ્વતંત્રપણે ગતિ કરી શકે એવી શક્તિ હોય, તો પછી તમે તમારી પોતાની સાથે, એક બાળકને સમજાવતા હો તેવી રીતે દલીલ કરી શકો છો. એને સમજાવી શકો છો કે ભય એ વસ્તુ પોતે જ સારી વસ્તુ નથી અને ભયને માટે કોઈ કારણ હોય તે છતાં તેનો સામનો બીતાં બીતાં કરવા જવું એ તો ભારે મૂર્ખાઈ ગણાય. જો ભયનું કોઈ સાચું કારણ હશે તો પણ તેમાંથી ભડાર આવવાની તક તો તમને હિમત વડે જ પ્રાપ્ત થઈ શકશે. જો તમારામાં લગાર પણ ભય હશે તો તમારું આવી બન્યું. એવી રીતે બુદ્ધિની દલીલોની શક્તિ વડે તમારા જે લાગમાં ભય દાખલ થયો હોય તેને છેષટે એવી ખાતરી કરવાની કે નેથી ઓનામાંથી એ ભય દૂર થઈ જય.

જો તમારામાં શાલ્ય હશે અને તમે પ્રભુને સમર્પિત થઈ ચૂંદેલા હશો તો તો તમારે માટે એક સરળ રહ્યો છો. તમારે એટલું જ કહેવાનું, ‘હે પ્રભુ, નારો સંકલ્પ ચિદ્ધ થાઓ, મને કથી વસ્તુ ભય પમાડી શકે તેમ નથી કારણ કે તું મને દોરી રહ્યો છે. હું તારો છું અને તું મારા જીવનને દોરી રહ્યો છે.’ એનું પરિણામ તરત જ આવે છે. સૌ કોઈ ઉપાયોમાં આ ઉપાય સૌથી વધુ અસર-કારક છે. એનો અર્થ એ કે આપણે પૂર્ણપણે પ્રભુને રામર્પિત થઈ રહેણું જોઈએ. જો કોઈએ તેમ કર્યું હશે તો એ વસ્તુ તરત જ કાર્યકારી નીવહણ; એક સ્વપ્નની નેમ બધી ભય ભાગી જશે. પણ ભયની સાથે પેઢી આશુભ આસર પેઢા કરનારું સત્ત્વ પણ એક સ્વપ્નની નેમ ભાગી જય છે. તમારે એને દોડનું-ભાગનું જતું જોવા જેવું છે....

હવે, કેટલાક વોકોમાં બળવાન પ્રાણમય શક્તિત હોય છે, તેઓ લડવૈયાઓ હોય છે, અને આવું બને છે ત્યારે, તેઓ પોતાનું મસ્તક ઊંચું કરીને કહે છે : ‘હાં ! આ તો કોઈ દુશ્મન આવી લાગ્યો લાગે છે, ચાલો આપણે એને પણાડી પાડીએ.’ પરંતુ એમ કરી શકવા માટે તમારામાં જ્ઞાન અને આત્મંત બળવાન પ્રાણ-મય શક્તિત હોવાં જોઈએ. તમારા પ્રાણમાં એક રાક્ષસ જેટલું બળ હોવું જોઈએ. નધાને માટે એવા બનનું શક્ય નથી હોનું.

એટલે આમાં એનેક જુદા જુદા માર્ગો હોય છે. એમાંથી જે કોઈ પોતાની પ્રકૃતિને અનુકૂળ હોય તેમનો ઉપયોગ કરતાં જો તમને આવડતું હશે તો એ બધા જ સારા ગણાય.

ભાળક : વ્યાયામ કરતાં જ્યારે મારે કૂદકો મારવાનો હોય છે ત્યારે મને ભય લાગે છે. એમ કેમ થતું હશે ?

શ્રી માતાજી : આહ, એમાં તો બેટા, વસ્તુસ્થિતિ ઉપર આવાર છે. તમારે બે અલગ અલગ વસ્તુઓને લેદ સમજયો જોઈએ અને તે દરેક સાથે ખૂબ જુદ્ધી રીતે કાર્ય કરવું જોઈએ.

જો એ પ્રાણમય ભ્ય હોય તો તેને સમજવીને, બીક લાગતી હોવા છીંતાં એ કસરત કરવી જ જોઈએ. પરંતુ જો એ શારીરિક સહજ પ્રેરણા હોય (એવી પ્રેરણા હોવી શક્ય છે, એવું ધારી વાર બને છે, એક જાતની શારીરિક સહજ પ્રેરણા પણ હોય છે) તેવે પ્રસંગે, તમારે એના ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ કારણ કે તર્ક અથવા પ્રાણના સંકદ્ય વડે હુદ્ધ થેયેલ ન હોય તો શારીરિક સહજ પ્રેરણા એ ખૂબ બરોસાપાત્ર વસ્તુ હોય છે. એટલું જ નહિ, પણ જે વસ્તુ તમે કરી શકો તેમ હો અને સામાન્ય રીતે તમે એ કરતા પણ હો, છતાં કોઈ દિવસ તમને એક પ્રકારની આણગમાની, જાણે કે તમે સંકોચપૂર્વક પાણી હઠતા હો એવી લાગણી થની હોય તો એ વસ્તુ તમારે ખાસ ન કરવી જોઈએ. એ પ્રકારની લાગણી બતાવી આપે છે કે કોઈ કારણસર — શારીરિક અસ્વસ્થતાને કારણે ઊભા થયેલા કોઈ ભૌતિક કારણસર — જો તમે એ વ્યાયામ એ સમર્પે કરવાને માટે લાયક ન હો; તો પણ એ ન કરવો. એવે પ્રસંગે, એ કોઈ ભયની લાગણી પણ નથી હોતી, એ કોઈ એવી વસ્તુ હોય છે જે ને સંકોચ પામે છે, પાછી પડે છે; એમાં મસ્તકમાં કાંઈ હોતું નથી, એ વસ્તુ કોઈ રીતના વિચારને અનુરૂપ હોતી નથી, જેમ કે, ‘હવે શું થશે?’ જ્યારે મસ્તક સળવળાટ કરવા લાગે અને તમને થાય કે, ‘હવે શું થશે?’ ત્યારે તમારે એ લાગણીને આપટીને ફેંકી દેવી, કારણ કે એની કોઈ કિમત નથી હોતી; પરંતુ એને હાંકી કાઢવા માટે બુલ્દિ અને શુભ વૃત્તિને વભ્ય એવાં બધાં જ સાધનોના ઉપયોગ કરવો જોઈએ. પરંતુ જો એ તદ્દન ભૌતિક રીતનું સંવેદન હોય, જાણે કે કોઈ વસ્તુ સંકોચ અનુભવતી હોય, એક પ્રકારની ભૌતિક આણગમાની લાગણી અનુભવતી હોય, જાણે કે શરીર પોતે જ ઈન્કાર કરવું હોય, ત્યારે તમારે એના ઉપર કદી પણ દબાણ ન કરવું, કારણ કે જો તમે દબાણ કરશો તો અકસ્માતના લોગ બનશો. એ વસ્તુ કદાચ બનનાર અકસ્માતનું અથવા તમે એ વસ્તુ સારી રીતે નહિ કરી શકો તેનો પૂર્વ-આણસાર હોય છે. એવી વેળાએ તમારે એ વ્યાયામ ન કરવો. અને એમાં તમારે કોઈ આત્માભિમાન ધવાયાની લાગણીને અનુભવવાની જરૂર નથી. તમારે કેવળ એટલી જ નોંધ કેવી : ‘આજે મારું સ્વાસ્થ્ય સારું નથી.’

પરંતુ જો એ કોઈ પ્રાણમય ભ્ય હોય, દાખલા તરીકે તમારે કોઈ હરીફાઈ અથવા ટુનામેન્ટમાં ભાગ બેવાનો હોય અને તમને આ રીતનો ભ્ય લાગે, ‘શું થશે?’ ત્યારે તમારે એને તરત જ વાળી-જૂડીને ફેંકી દેવો, એનો કોઈ અર્થ નથી હોતો.

બાળક : પરંતુ કેટલીક વાર અમને અમૃત વ્યાયામ કરતાં અટકાવનાર વસ્તુ એ કેવળ આગસુપણું જ હોય છે.

શ્રી માતાજી : આહ ! જો એ વસ્તુ જ તમારે માટે પાચાની ભાબત હોય તો એ એક જુદી વાત છે. જો તમારી પ્રકૃતિ તામસિક પ્રકારની હોય તો તમારે બીજી રીતની પ્રક્રિયાને ઉપયોગ કરવો. તમારી જાતને જરાક ફંઢોયો, જરાક સાટકો લગાવો અને કહો : આગે બઢો, ચાલો કૂચ કરો. દાખલા તરીકે તમને વાંસડા વડે કૂદકો મારતાં જો આગસ જ અટકાવતી હોય તો તમારે તરત જ કોઈ વધુ થકવનારી વસ્તુ કરવી આને કહેણું, ‘એમ, તારે એ કસરત નથી કરવી ? ઠીક છે, તો પછી તારે ૧,૫૦૦ મીટરની દોડ કરવાની છે !’ અથવા ‘મારે આજે વજન ઊંચકવાની કસરત કરવી નથી, મને એ કરવાનું મન નથી’ તો પછી કહેવું : ‘ભલે, બહુ સાંદું, હું એક સામટા ૪,૦૦૦ કૂદકા મારીશ.’

બાળક : અભ્યાસ માટે પણ એ જ પદ્ધતિનો ઉપયોગ થઈ શકે ?

શ્રી માતાજી : હા, જરૂર. જો તમને કોઈ પાઠ શીખવાનું ન જમતું હોય, તો તમે એના કરતાં દસગણી વધુ અધરી ચોપડી બો, કોઈ તદ્દન નીરસ વસ્તુ જેને ધ્યાનભૂર્વક વાંચવાની તમને ફરજ પડે. એવી ધ્યાણી ચોપડીઓ હોય છે જે તદ્દન શુઑક, એવી નીરસ જ્ઞાન ભરેલી હોય છે.... ભલે, જો તમને તમારી ઈતિહાસ અને ભૂગોળની ચોપડીઓ વાંચવી ન જમતી હોય, જે ખરી રીતે ધ્યાણી સરળ અને આનંદદાયી હોય છે, તો પછી તમને આપવામાં આવેલી પેલી તદ્દન નીરસ ચોપડીઓ બો. (શ્રી માતાજી એક શિક્ષક સામે જુદો છે : મારી કાંઈ બોલવાની હિમત ચાલતી નથી કરણું કે તમારા શિક્ષક અહીં હાજર છે !) અને પછી તમને ઓછામાં ઓછી અધીં ચોપડી વાંચવાની ફરજ પડે છે. પછી જે વસ્તુ બને છે તે આહુલાદક લાગે છે.

બાળક : આપણને આગસ આવતી હોય છતાં કામ કર્યે જવનું એ સાંદું નથી ?

શ્રી માતાજી : એનો આધાર કામના પ્રકાર ઉપર રહે છે. ત્યાં આપણે એક બિન્ન પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ.

જો એ કામ કેવળ તમારે પોતાને માટે જ ન હોય અને સાગુહિક પ્રકારનું હોય, તો પછી, ગમે તે થાય તોપણ તમારે એ કર્યે જવનું. એ એક ગ્રાથમિક શિસ્ત છે. તમે કામ કરવાનું માથે લીધું, તમને કામ સૌંપવામાં આવ્યું અને તમે એ કામ કરવા માંડયું, એટલે કે તમે એનો સ્વીકાર કર્યો, તો પછી ગમે તે સંજોગોમાં

તમારે એ કરવું જ જોઈએ. ગમે તેમ, તમે તદ્દન માંદા પડી ગયા ન હો, સાવ નંખાઈ ગયા ન હો, તો તમારે તમારું કામ કર્યે જવું જોઈએ, નિઃસ્વાર્થ ભાવે કરેલું કામ હમેશાં તમારી નાની નાની વ્યક્તિત્વાને દૂર કરે છે. પરંતુ એ તો કુદરતી છે કે તમને સખત તાવ ચડી આવ્યો હોય અથવા એવી કોઈ માંદગી આવી હોય કે નેણી તમારે બિલકુલ હાલ્યાચાલ્યા વિના પથારીમાં જ પડી રહેલું પડે, તો એ વાત જુદી છે. પણ એ સિવાય, તમે ફક્ત થોડાક જ અસ્વસ્થ હો, 'મને બરાબર ઢીક લાગતું નથી, મારું જરા માથું ચડયું છે, અથવા મારી પાચન-કિયમાં બગાડ થયો છે, અથવા મને શરદી થઈ છે, અથવા મને ઉધરસ આવે છે.' અને એવી બીજી વસ્તુઓ નથી હોય : તો તમે તમારું કામ કરો, તમારી જત વિષે વિગાર ન કરો, કામનો વિચાર કરો, અને બને તેટલું સારી રીતે કરો, એનાથી તમે તરત જ સારા થઈ જશો.

ખરું જેતાં માંદગી એ એક જતની અસમતુલ્યાની અવસ્થા છે; અને પછી જે તમે બીજી રીતની સમતુલ્યાની સ્થાપના કરી શકશો તો પેલી અસમતુલ્યા અદૃશ્ય થઈ જશો. કોઈ પણ માંદગી હોય, પણ હમેશાં અને સર્વ પ્રસંગે એ કેવળ સ્વરૂપની અસમતુલ્યા જ હોય છે — ડોકટરો ભલે પછી કહે કે આમુંક જતના જંતુઓ કારણ્યભૂત છે — એ અસમતુલ્યા એનેક રીતનાં કાર્યોની બાબતમાં હોય છે કે પછી વિવિધ પ્રકારની શક્તિઓની અસમતુલ્યા હોય છે.

આનો અર્થ એ નથી કે સૂક્ષ્મ જંતુઓનું અરિસત્તવ નથી. જંતુઓ છે, આત્યારે જેટલા જાણવામાં આવેલા છે તેથી પણ આત્યંત વધુ જતના જંતુઓ આ જગતમાં છે. પરંતુ એમને લઈને તમે માંદા પડતા નથી, કારણ કે એ જંતુઓ નો તમારી આસપાસ હમેશાં લાજર હોય છે જ. એમ હોય છે, અને એ જંતુઓ હમેશાં અનેક દિવસોથી તમારી આસપાસ હોય છે છતાં તમને કશું કરતા હોતા નથી અને એકદમ આચાનક, એક દિવસ, એમાંના એકાદ જંતુ તમારામાં પ્રવેશ કરીને તમને જપાટામાં લે છે અને તમને માંદા પડી દે છે — કેમ? કારણ કેવળ એટદ્યું જ કે તમારી રોગ-અવરોધક શક્તિ જે સ્વાભાવિક રીતની તમારામાં હોય છે તે, તે સમયે ન હતી, કારણ કે તમારા સ્વરૂપના કોઈક ભાગમાં સમતુલ્યા ન હતી, તેની કાર્યક્ષમતા સ્વાભાવિક રીતની ન હતી. પરંતુ જે તમે એક આંતરિક શક્તિ વડે, તમારી સમતુલ્યાની પુનઃસ્થાપના કરશો તો પછી બસ, કોઈ મુશ્કેલી નહિ રહે, અસમતુલ્યા અદૃશ્ય થઈ જશો.

બાકોને સારા કરવાનો બીજો કોઈ માર્ગ નથી. એ તો જ્યારે તમે સામી વ્યક્તિમાં રહેલી અસમતુલ્યાને જોઈ શકતા હશો અને તમારામાં સમતુલ્યાની પુનઃ

સ્થાપના કરવાની શક્તિ હશે, તો એ વ્યક્તિ સાજ થઈ જશે. એમાં કેવળ બે પ્રકારના લોકોનો તમને બેટો થાય છે.... એક પ્રકારના લોકો તેમની આસમનુલાને વળગી રહે છે— તેઓ તેને પકડી રાખે છે, તેને ચાંઠી રહે છે, તેઓ એને છોડવા નથી માગતા. ત્યારે પછી તમારાથી થાય તેટબો પ્રયત્ન કરો, તમે ફરીથી સમતુલાની સ્થાપના કરશો તો પણ એ લોકો બીજી જ મિનિટે ફરીથી આસમનુલાની અવસ્થામાં સરકી પડવાના, કારણ કે તેમને એ અવસ્થા પ્રયત્ને પ્રેમ હોય છે એ લોકો કહે છે તો આવું : ‘અરે ના ભાઈ, મારે માંદા નથી પડવું,’ પરંતુ તેમની ભીતરમાં ડોઈ એવી વસ્તુ હોય છે જે એ ડોઈ આસમનુલાને દૃઢપણે પકડી રાખે છે એને તે વસ્તુ એને છોડવા માગતી નથી હોતી. આથી ઊલટું, બીજા કેટલાક લોકો એવા હોય છે જેઓને ખરા અંતરથી સમતુલાની પ્રયત્ને પ્રેમ હોય છે, એને જેવી તમે એમની સમતુલાની પુનઃસ્થાપના માટેની શક્તિ એમને આપો કે તરત જ તેમનામાં સમતુલા ફરીથી સ્થથાઈ જાય છે એને હોડી જ મિનિટોમાં તેઓ સાજ થઈ જાય છે. એમનું જ્ઞાન એને શક્તિ વ્યવસ્થાની સ્થાપના માટે પૂરતાં ન હતાં, એને આસમનુલા એક જાતની ગેરબ્યવસ્થા જ છે. પરંતુ જે તમે હસ્તક્ષેપ કરો એને તમારી પાસે જરૂરી જ્ઞાન હોય એને જે તમે સમતુલાની પુનઃસ્થાપના કરો છો તો પછી કુદરતી રીતે, માંદગી અદરથ્ય થઈ જશે; એને જે લોકો તમને એ રીતે કરવા દેશે તેઓ સાજ થઈ જશે. કેવળ જે લોકો તમને એ વસ્તુ કરવા દેતા નથી તેઓ જ સાજ થતા નથી, એને એ વસ્તુ તો દેખાઈ આવે છે, તેઓ તમને તમારી કિયા કરવા દેતા નથી, કારણ કે તેઓ એવી વસ્તુને વળગી રથ્યા હોય છે. હું તેમને કહું છું, ‘અરે ! તમને સારું નથી થયું, તો પછી ડોક્ટર પાસે જાઓ.’ એને આ આખી વાતમાં મજાની બાબત એ હોય છે કે તેઓ ઘાણું ખરું ડોક્ટરોનું કદ્દુ માને છે, જો કે જે કાર્ય કરવામાં આવે છે તે એનું એ જ હોય છે ! જો એ ડોક્ટર એક રીતનો ફિલોસોફ્યર પણ હશે તો તમને કહેશે : ‘એ વસ્તુ એવી જ છે; એમે ડોક્ટરો તો કેવળ નિભિતા માત્ર છીએ, પરંતુ ખરી રીતે તો શરીર પોતે જ સારું થઈ જાય છે. જ્યારે શરીરને સાજ થયું હોય છે ત્યારે એ સારું થઈ જાય છે.’ હીક, તો, કેટલાક શરીર એવાં હોય છે જેઓ તેમને અમુક દવાઓ ગળાવવામાં ન આવે અથવા એવી નિશ્ચિત વસ્તુ ન કરવામાં આવ કે જેથી તેમને લાગે કે તેમની દેખભાગ કરવામાં આવી રહે છે, ત્યાં સુધી તેઓ પોતાની અંદર સમતુલાની સ્થાપના થવા દેતા નથી. પરંતુ જે તમે એમને અન્યાંત ચોક્કસ એને ખૂબ નિશ્ચિત રીતની દવાઓ લખી આપો એને કેટલીક વાર એવી રીતની સૂચનાઓ આપો કે જેનું પાલન કરવું અન્યાંત મુશ્કેલ પડે ત્યાર પછી એ લોકોને ખાતરી થઈ જાય છે કે સમતુલા પ્રાપ્ત કરી બેબી વધુ સારું કામ છે... એને તેનામાં સમતુલા આવી પણ જાય છે !

મને એક ડોક્ટરનો પરિયય હતો જે પોતે આમ તો શાનતુંતુઓનાં દર્દોનો નિષ્ણાત હતો પણ હોન્નરીનાં દર્દોની પણ દવા કરતો હતો. એ એમ કહેતો હતો કે હોન્નરીનાં દર્દી થવાનું કારણ ઓછાવતા અંશે શાનતુંતુઓની રોગગ્રસ્ત અવસ્થા હોય છે. એ ડોક્ટર વૈસાદાર દર્દીઓની દવા કરતો હતો. અને જેમને કોઈ જતનું કામ કરવાનું નહોંતું હોતું તેમો જ તેની પાસે દવા કરવવા જતા. એટલે એ બોકો તેની પાસે જઈને કહેતા : ‘મને હોન્નરીમાં હુખાવો થાય છે, મને ખાંધું પચતું નથી,’ અને આમ અને તેમ. એમને ત્રાસદાયક પીડા થતી, તેમનું માથું દુખતું, તેમનામાં રોગનાં બધાં લક્ષણો જણાતાં, એ ડોક્ટર એ બોકોની વાતો ગંભીરપણે સાંભળતો. હું એક બાંને ઓળખતી હતી તે એ ડોક્ટર પાસે ગયેલી. અને એ ડોક્ટરે તેને કહ્યું : ‘અરે, તમારે કેસ તો આત્મયંત ગંભીર પ્રકારનો છે. પણ તમે ક્યે માણે રહો છો? બોંયતિયાના માણે? બહુ સારું. તો તમે આમ કરો : રોજ તમારે એક ખૂબ પાકી દ્રાક્ષનું લૂમખું બેવું (તમારે સવારનો નાસ્તો ન બેવો, એ નાસ્તાથી તમારી હોન્નરી બગડે છે) એ દ્રાક્ષનું લૂમખું આ રીતે તમારા હાથમાં, બહુ કાળજીપૂર્વક પકડતું. પછી બલાર જવા માટે તૈયારી કરજે — બારણે થઈને બલાર ન નીકળશો, બારણે થઈને કદ્દી પણ બલાર ન જશો! તમારે બલાર જવું હોય ત્યારે બારીએથી જણો, એક સ્ટૂલ લેજો અને પછી તમે બારીએ થઈને બલાર જણો. તમે બલાર રસ્તા ઉપર જણો. ત્યાં તમે દરેક બજ્ઝે પગલે એક-એક દ્રાક્ષ ખાતાં જણો, વધારે નહિ! હા, જરાય વધારે નહિ! નહિ તો પછી તમને જઠરમાં પીડા ઊપડશે! દરેક બે પગલે એક જ દ્રાક્ષ બેવાની. તમારે બે ઉગ્લાં ભરવાં, એક જ દ્રાક્ષ ખાવી અને દ્રાક્ષ ખલાસ થઈ જય ત્યાં સુધી એમ જ કર્યો જવું, પાછા વળવું નહિ. ત્યાં સુધી દ્રાક્ષ હોય ત્યાં સુધી આગળ વધે જવું. તમારે દ્રાક્ષનું લૂમખું ખાસસું મોટું બેવું. અને જયારે તમે એને પૂરું કરો ત્યારે હજવે રહીને પાછા વળજો. કોઈ વાહનનો ઉપયોગ ન કરશો. પગે ચાલીને પાછાં આવજો, નહિ તો પછી તમારી પીડા ફરી ઊપડશો. તમે શાંતિથી પાછા ફરજો અને હું તમને ખાતરી આપું છું કે જો તમે દરરોજ આ પ્રમાણે કરશો તો ત્રણ દિવસને અંતે તમે સાજું થઈ જશો.’ અને ખરખર એ બાઈ સાજું થઈ ગયેલી.

એક બાળક : કેટલીક વાર બહુ કામ કરવાનું હોય છે. આપણને ખબર નથી પડતી કે આ બધું કઈ રીતે કરવું.

શ્રી માતાજી : ધાયું કામ . . . ખરેખર ધાયું કામ ?

બાળક : અનેક પ્રકારનાં કામ દાખલા તરીકે, અલ્યાસમાં અમારે અનેક વિષયો વાંચવા પડે છે.

શ્રી માતાજી : તમે સવારથી ચાંજ સુધી આપો દિવસ શું કરો છો? શૌય-સનાન, કપડાં પહેરવાં એ બધામાં કેટલો સમય ગાળો છો? આશરે કહો, મિનિટે મિનિટની ચોકસાઈની જરૂર નથી.

બાળક : આશરે પોણો કલાક.

શ્રી માતાજી : જમતાં તમને કેટલો સમય લાગે છે?

બાળક : ૫ંદર મિનિટ.

શ્રી માતાજી : દરેક વખત? દિવસમાં કેટલી વાર? ચાર? બહુ સાંનું. ગપ્પાં મારવામાં તમે કેટલો સમય ગાળો છો?.... એ તમે જાણતા નથી.

બાળક : હું ગપસપ કરતો નથી.

શ્રી માતાજી : તમે ગપસપ કરતા નથી? તો તમે અદ્ભુત કહેવાઓ. હું તમને એક પૂજાના બાળા ઉપર મૂકીશ. તમે ગપ્પાં નથી લડાવતા?

બાળક : હા, હું ગપ્પાં તો માંનું છું, પણ જ્યારે કામ કરવાનું હોય જ્યારે વાતો કરતો નથી.

શ્રી માતાજી : હા અને તમારે તમારું બેસન કરવા માટે કેટલા કલાક જોઈઓ છો?

બાળક : સવારમાં હું ધારી વાર સાડા ચાર વાગ્યે ઊઠી જઉં દું.

શ્રી માતાજી : તમારું બેસન કરવા? ત્યારે સાડા ચાર વાગ્યે તો તમે અધ્યાત્મિક હોયા, એમ નહિ હોય? તમે તદ્દન જગ્રત હો છો?.... ના? આહ! અને તમે તરત જ કામ કરવું શરૂ કરી દો છો?

બાળક : હા, કેટલીક વાર.

શ્રી માતાજી : કારણ કે હું તમને બરાબર એ જ મુદ્રા ઉપર દોરી જઈ રહી છું.... જ્યારે તમે કામ કરતા હો ત્યારે જો તમે એકાગ્રતાપૂર્વક કામ કરો, તો જે કામ તેના વિના કરતાં તમને એક કલાક લાગે તે કામ તમે દસ મિનિટમાં કરી શકો છો. જો તમારે સમય ફાજલ પાડવો હોય તો એકાગ્રતા કરતાં શીખો. તમે ધ્યાન આપો તો વસ્તુઓ ત્વરાપૂર્વક અને સારી રીતે કરી શકો છો. જો તમારું કોઈ ઘરકામ અર્ધી કલાક વે તેવું હોય — હું એમ નથી કહેતી કે તમારે અર્ધી

કલાક લખવાનું હોય — પણ જે તમારે વિચાર કરવાનો હોય અને તમારું મન આમતેમ ભાગનું હોય, તમે તમારે માટે જે કરી રહ્યા હોય તેનો જ વિચાર નહિ કરતા હો પણ તમે જે કરી લીધું હોય અને જે તમારે હોવે પછી કરવાનું હોય અને તમારા બીજા વિષયોનો વિચાર કરતા હોય તો તમારું બેસન કરવાને જેટલો સમય લાગે તેના કરતાં ત્રણ પણો સમય ગુમાવશો. જ્યારે તમારે બહુ કામ કરવાનું હોય ત્યારે તમારે નિતાંતભાવે એકાગ્રતા કરીને તમારે જે કામ કરવાનું હોય તેને ઉત્કટ ધ્યાનપૂર્વક કરો, અને તમે એ વસ્તુ દસ મિનિટમાં કરી શકશો; અન્યથા એ વસ્તુ તમારો એક કલાક લઈ લે તેવી હોય.

એટલે હું જાણતી નથી, તમારે અતિશય કામ કરવાનું પડે છે કે કેમ તે તો તમે તમારે કરવાનું પડનું બધું કામ મારી પાસે લઈને આવો તો ખબર પડે : પરંતુ હું માનતી નથી કે તમારા ઉપર કામનો વધુ પડો બોજો લાદવામાં આવ્યો હોય. હું કહું છું કે હું માનતી નથી, પણ તેથી હું કાઈ ભારપૂરક કહેતી નથી કારણ કે બધા શિક્ષકો શું કરે છે તે હું જાણતી નથી. ગમે તેમ હોય તોપણ, જે તમારે બહુ કામ કરવાનું હોય તો તમે વધુ એકાગ્રતા કરતાં શીખો; એથી વધુમાં, જ્યારે તમે કોઈ વસ્તુ કરતા હો ત્યારે કેવળ એનો જ વિચાર કરો, તમે જે કરતા હો તેના ઉપર તમારી શક્તિ એકાગ્ર કરો. એ રીતે તમારી પાસે અર્ધી સમય તો ફ૊લ્લ પડો જ. એટલે જે તમે મને કહેશો કે : ‘મારે બહુ કામ કરવાનું પડે છે,’ તો મારો જવાબ છે : ‘તમે પૂરતા પ્રમાણમાં એકાગ્રતા કરતા નથી.’

બીજું : બાળક : ગણિતના દાખલાની બાબતમાં કેટલીક વાર જવાબ તરત જ આવો જાય છે, કેટલીક વાર એ બહુ લાભો સમય લે છે.

શ્રી માતાજી : હા, એમ જ છે : એનો આધાર તમારી એકાગ્રતાની કષા ઉપર રહે છે. જે તમે તમારું અવલોકન કરશો તો તમારા લક્ષમાં બરાબર આવશે કે જ્યારે જવાબ નથી આવતો ત્યારે તમારા મગજમાં એક ગ્રાકારની આણસ ભરાઈ ગઈ હોય છે, કોઈ વાદળ જેવી, કચોક ધૂમમસ જેવી વસ્તુ, અને પછી તમે જાણો ત્યાં કોઈક સ્વઘનમાં હો તેમ હો છો. તમે એને શોધવા માટે આગળ ધક્કો મારો છો, જાણો કે તમે તુના ડગલામાં ધક્કો મારતા હો, પણ તમને કાઈ સ્પષ્ટ દેખાતું નથી, એટલે કાઈ રાવતું નથી. એ અવસ્થામાં તમે કલાકો સુધી રહી શકો છો.

એકાગ્રતા કરવાનો અર્થ એ વાદળને હકારી દેવું એ જ થાય છે. એમાં તમે તમારી બુદ્ધિનાં સંઘળાં તત્ત્વોને એકસાથે એકત્ર કરીને એક બિંદુ ઉપર સિથર

કરો છો, અને સહિય રીતે તો એ વસ્તુને શોધવાનો પ્રયત્ન પણ કરતા નથી. તમારે જે કાઈ કરવાનું છે તે એ કે તમારે એવી રીતે એકગ્રતા કરવી કે જેને લઈને એ પ્રશ્ન સિવાય તમને બીજું કાઈ જ ન દેખાય — પરંતુ એ જોવાનું એટલે કેવળ એ વસ્તુની સાપાઠી જ નહિ, પણ ઓનું ઊંડાણ અને ત્યાં એણે શું સંતાદેલું છે તે પણ. તમે જો તમારી સર્વ માનસિક શક્તિઓને એકઠી કરશો અને ગેલા પ્રશ્નનું નિર્દ્દિષ્ટ કર્યું હોય તે બિંદુ ઉપર જરી દેશો અને ત્યાં જ આટકી રહેશો, બરોભર સિથર થઈને, જાણે કે તમારે કોઈ દીવાલમાં કાચ્યું પાડવાનું હોય તેમ, તો આચાનક અને ઉકેલ નીકળી આવશે. અને એં આ બાબતમાં આ જ રસ્તો છે. જો તમે આવો પ્રયત્ન કરશો, કે એ આમ હોય, તેમ હોય, અન્યથા હોય? . . . તો પછી કલાકો જણે છતાં તમને કર્યું હાથ નહિ લાગે. તમારી માનસિક શક્તિઓના બળને તમારે એટલા બધા પ્રમાણમાં એક બિંદુએ સિથર કરણું જોઈએ કે નેથી તે શરીરને વેધીને તેને ચેલે પાર જઈને તેની પાછળ રહેલી વસ્તુ ઉપર ધા કરે. તમે શોધતા હો છો એ વસ્તુ ત્યાં હોય છે, પછી તમારે એકીસપાટે તેને એકઠી કરી બેવાની રહે છે.

અને જે દિવસોમાં તમે થોડા આસમંજસ અવસ્થામાં હો છો ત્યારે જ મુશ્કેલી ઊભી થાય છે. તમારામાં આસ્પષ્ટતા હોય છે: જાણે તમે કોઈ વસ્તુને પકડવાનો પ્રયત્ન કરતા હો છો પણ એ તમારી પકડમાં આવતી નથી.

સ્વાભાવિક રીતે, જો એ વ્યાવહારિક રીતે આશક્ય હોય તો — તમારે કોઈ રાજસો સાથે કામ પાડવાનું હોતું નથી. હું માનું છું કે તમારા ધિક્કો પૂરતા પ્રમાણમાં ગાધ્ય છે અને તમે એમની પાસે જઈને કહેશો કે, ‘નુઝો, આ હું નથી કરી શક્યો, મને સમય જ મળ્યો ન હતો, મારાથી બન્યું તે બધું મેં કર્યું હતું, પણ મને વખત નહોતો મળ્યો,’ તો હું ધારું છું કે એ બેકો તમને ધમકાવશે નહિ. પરંતુ આહી તો સોમાંથી નવાચ્છું પ્રસંગે એવું હોય છે કે તમારા મનની આધીં પદ્ધીં જડતા હોય છે જેને લઈને તમે એમ ધારો છો કે તમારે બહુ કામ કરવાનું આવે છે. જો તમે તમારું આવલોકન કરશો તો તમને જણાશો કે તમારામાં કોઈ એવી વસ્તુ હમેશાં હોય છે જે એ આ બાન્જુ જેંચે છે, બીજી વસ્તુ બીજી બાન્જુ જેંચે છે અને આ રીતની આસ્પષ્ટ અવસ્થામાં જાણે તમે રૂના ગાભલામાં રહેતા હો છો : એગાં કર્યું સ્પષ્ટ હોતું નથી.

અભ્યાસ કરવાની ઉપયોગિતા એ સિવાય બીજી કોઈ નથી: તમારા મનની શક્તિને સફાઈ જાવી બનાવવી. કારણ કે તમે જે કાઈ લાણો છો (તેને કોઈ કર્મ દ્વારા વ્યવહારમાં નહિ મૂકો અથવા તે બાબતમાં કોઈ વધુ ઊંડો આલ્યાસ નહિ કરો તો) કાઈ નહિ તો, સમય જતાં એમાંનું આધું તો ભૂસાઈ જશે. અભ્યાસ કરવાની

સાચી ઉપયોગિતા એ જ છે : તમારી મનોમય તાકાતમાં વધારો કરવો. જો તમે તમારી અસ્પષ્ટ ગતિમાં જ પડયા રહેશો, આ પ્રકારની ધૂઘળી પ્રવાહી અવસ્થામાં બેસી રહેશો, તો તમે વધો સુધી મહેનત કરશો તોપણ એથી તમને કશો ફાયદો નહિ થાય. તમે જેટલી બુલ્ઝ લઈને અભ્યાસ કરવાની શરૂઆત કરી હો તેથી વધારે બુલ્ઝ લઈને બહાર નહિ નીકળો. જ્યારે, જો તમે, તમને બહુ ઓછો રસ પડતો હોય તેવી વસ્તુઓ ઉપર તમારું ધ્યાન આવી કલાક પણ એકાગ્ર કરી શકતા હોશો, દા.ત. કોઈ વ્યાકરણનો નિયમ વેશો (મં જે નીરસ વસ્તુઓ વિષે કષ્ટું હનું તેમાં આ વ્યાકરણના નિયમો આવી જાય છે, જો કે એથી પણ વધુ નીરસ વસ્તુઓ હોય છે, છતાં વ્યાકરણના નિયમો પણ પૂરતા પ્રમાણમાં રસ ન પડે તેવા હોય છે) જો તમે એમાંનો કોઈ નિયમ લઈને તેને સમજવા પ્રયત્ન કરશો — અને ગોખી મારીને યંત્રવત् રીતે લાગુ કરવા પ્રયત્ન ન કરશો, અનાથી કશો ફાયદો નહિ થાય — પરંતુ એના શબ્દાની પાછળ રહેલા વિચારને સમજવા પ્રયત્ન કરશો : ‘આ નિયમની ર્થના આ રીતની કેમ કરી હોશે?’ અને પછી તમે એ જ વસ્તુને તમે તમારી રીતે જોઈવા પ્રયત્ન કરશો તો તમને મજા આવશે. તમને થશે કે ‘જે સદગૃહસ્થે આ નિયમ લખ્યો હો તેણે આ રીતનો લખ્યો છે; પણ હું અભ્યાસ કરી રહ્યો છું એને એણે આમ કેમ કર્યું છે તે સમજવા પ્રયત્ન કરું છું; એણે આ શબ્દ પેલા શબ્દની પછી કેમ મૂક્યો છે અને પેલા શબ્દ એ શબ્દની પાછળ કેમ મૂક્યો હો, એણે આ નિયમને આ રીતે કેમ કર્યો હો : કારણ કે એણે એમ ધાર્યું’ હો કે આ વસ્તુને વ્યક્ત કરવાની આ જ અત્યંત સ્પષ્ટ રીત છે.’ અને પછી, તમે અચાનક આશ્વર્યથી બોલી ઉઠો છો : ‘આનો અર્થ તો આ છે !’ તમારે આ રીતે જોવું જોઈએ અને પછી એ વસ્તુ તમારે માટે સ્પષ્ટ થઈ જાય છે.

હું તમને સમજવું : જ્યારે તમે સમજવા હો છો, ત્યારે એ વસ્તુ તમને એક સ્ક્રિટ જેવા, એક નાનકડા ચણકતા બિંદુ જેવા બનાવી દે છે. અને જ્યારે તમે એવાં ધણાં, ધણાં, ધણાં બિંદુઓ એકઠાં કર્યાં હો ત્યારે તમે બુલ્ઝમાન થવાની શરૂઆત કરશો. કામ એ રીતે ઉપયોગી નીવડે છે — કેવળ વસ્તુઓને મગજમાં ઠાંસીને ભરવાથી કરો અર્થ સરતો નથી.

બાળક : તો પછી જે બોકો વૈજ્ઞાનિક અભ્યાસ કરતા હોય છે તેમનામાં કલાત્મક કલ્પના-શક્તિનો અભાવ કેમ હોય છે? શું એ બે વસ્તુઓ એકબીજાની વિરોધી છે?

શ્રી માતાજી : એમ બનવું અનિવાર્ય નથી.

બાળક : સામાન્ય રીતે તો એમ ખરું.

શ્રી માતાજી : એ બંને વસ્તુઓ એક જ ભૂમિકા ઉપરની નથી. એમાં એવું બને છે કે જ્યાં તમારા મસ્તકમાં અવબોકન કરવાનું સ્થાન હોય છે ત્યાં એક નાનકડો પ્રકાશનો દીવડો હોય છે, જ્યે તમે જેને પ્રકાશની ટોર્ચ-લાઇટ કહી શકો તેવો. જે વૈજ્ઞાનિકોને આમુક રીતનું કામ કરવું હોય છે તેઓ એ પ્રકાશના દીવાને આમુક રીતે ફેરવીને મૂકે છે અને એ દીવો એમ ને એમ જ રહે છે; એ લોકો એને પદાર્થ પ્રત્યે, પદાર્થની વિગતો પ્રત્યે ફેરવે છે. પરંતુ જે લોકોમાં કદ્વનાશકિત હોય છે તેઓ એને ઉપરની બાળુઓ ફેરવે છે, કારણ કે ત્યાં ઉપર સર્વ કાઈ હોય છે, કલાની અને સાહિત્યની બધી પ્રેરણાઓ ત્યાં હોય છે: આ વસ્તુઓ અન્ય પ્રકારની ભૂમિકામાંથી આવે છે. એ વસ્તુ ઘણી વધારે સૂક્ષ્મ, ઘણી ઓછી પાઠ્ય ભૂમિકામાંથી આવે છે. એટલે આ લોકો ઉપરની દિશામાં હાણિ કરે છે અને ત્યાં ઉપરથી પ્રકાશ પ્રાપ્ત કરવા યત્ન કરે છે. પરંતુ એમાં સાધન ઓનું એ જ હોય છે. એમાં કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર પ્રકાશનું કિરણ ફેરવાની શક્તિ ઓની એ જ હોય છે. પરંતુ તમે એને આમુક દિશામાં જ એકાગ્ર કરવાની ટેવ પાડી હોય છે એટલે પછી તમે નમનીય રહેતા નથી, તમે બીજી રીતે વળવાની ટેવ ગુમાવી બેસો છો.

પરંતુ તમે બંને વસ્તુઓ એકસાથે કરી શકો છો. તમે જ્યારે વિજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરતા હો ત્યારે તમારે ધ્યાન આમુક દિશામાં વાળવું અને જ્યારે તમે સાહિત્યનો અભ્યાસ કરતા હો ત્યારે એને બીજી દિશામાં વાળવું; પરંતુ એમાં સાધન એક જ હોય છે: સર્વ કાઈ તમારા વલણ ઉપર આપાર રાખે છે. જો તમારામાં એકાગ્રતાની શક્તિ હોય તો તમે એ એકાગ્રતાની શક્તિને એક સ્થળથી બીજે સ્થળે વાળી શકશો અને બંને પ્રસંગે એ અસરકારક નીવડશો. જો તમે વિજ્ઞાનમાં ધ્યાન આપતા હો તો તમારે એને વૈજ્ઞાનિક રીતે વાપરવી, અને જો તમારે કલાનું કામ કરવું હોય તો એને કલાત્મક રીતે વાપરવી. પરંતુ આમાં સાધન એકનું એક જ હોય છે અને એકાગ્રતાની શક્તિ પણ ઓની એ જ હોય છે. લોકો આ વસ્તુ જાણતા નથી હોતા માટે જ મર્યાદામાં બંધાઈ જય છે. એટલે પછી મગજના કમાડના મજાગરાં કટાઈ જય છે, પછી એ ફરી શકતાં નથી. નહિ તો જો તમે એમને ફરતાં રાખવાની ટેવ જાળવી રાખશો તો એ ફરતાં રહેશે વળી, સામાન્ય દૃષ્ટિ જોતાં પણ, કોઈ એક વૈજ્ઞાનિકના શોખ તરીકે કલાનો કોઈ વિપય હોય અથવા કલાકારને વિજ્ઞાનનો શોખ એવું ઓછું બનતું નથી. કારણ કે એ લોકોએ શોધી કાઢ્યું હોય છે કે બેમાંથી એકે અન્યને નુકસાનકારક નથી અને બંને પ્રસંગે ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેવી શક્તિ તો એક જ સ્થાનમાંથી આવે છે.

આનો સાર એ છે કે, સામાન્ય દૃષ્ટિબિદ્ધથી જોતાં, ખાસ કરીને બૌલિક દૃષ્ટિબિદ્ધથી જોતાં સૌથી વધુ અગત્યની વસ્તુ તો ધ્યાન આપી શકવાની અને એકાગ્રતાની શક્તિ જ છે; એ એક જ વસ્તુ માટે અને તેને ખીલવવા માટે અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે. કર્મના દૃષ્ટિબિદ્ધથી (બૌતિક કર્મના દૃષ્ટિબિદ્ધથી) જોતાં, એ વસ્તુ સંકલ્પ છે : તમારે અભ્યાસ દ્વારા તમારામાં એક સુદૃઢ સંકલ્પશક્તિને વિકસાવવી જોઈએ. બૌલિક દૃષ્ટિબિદ્ધથી જોતાં તમારે કાર્ય કરીને ઓવી એકાગ્રતાની શક્તિ ખીલવવી જોઈએ કે નેને કોઈ ચલાયમાન ન કરી શકે. અને જો તમારામાં એ બંને વસ્તુઓ હોય, એકાગ્રતા અને સંકલ્પશક્તિ, તો તમે એક મેધાવી પુરુષ બનશો અને તમને કોઈ વસ્તુ રોકી નહિ શકે.

જુલાઈ ૧, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

“સ્થૂલદેહમાં માણસ નિખિંત અને સુરક્ષિત છે. તેનો પાર્થિવ દેહ તેનું રક્ષાળ છે. કેટલાક બોકેને પોતાના દેહ પ્રત્યે ભારે તિરસ્કાર હોય છે. તેઓ એમ માને છે કે મૃત્યુ પછી સ્થૂલદેહની જોરહાજરીમાં બધું સરસ થઈ જશે અને સાધના પણ સહેલી બનશે. પરંતુ ખરું જોતા સ્થૂલદેહ તમારો કિલ્લો છે, તમારું આશયસ્થાન છે. જ્યાં સુધી તમે સ્થૂલદેહમાં હો છો, ત્યાં સુધી પ્રાણમય બોકનાં વિરોધી સત્ત્વાને તમારા ઉપર સીવિસીધી પકડ મેળવવામાં મુશ્કેલી રહે છે. રાત્રો બિહામણાં સ્વપ્ન આવે છે તે શું હોય છે? પ્રાણની સૂક્ષ્મ ભૂમિકામાં માનવ રહ્યા નીકળે છે તેના પરિણામ રૂપે એવાં સ્વપ્ન આવે છે. અને એવાં બિહામણાં સ્વપ્નમાં, ઓથારમાં, સૌ પ્રથમ તમે શું કરો છો? તમે તમારું શરીરમાં ધસી આવો છો, અને સ્થૂલ ચેતનાની સામાન્ય જગ્યત અવસ્થામાં આવી જાઓ છો. પરંતુ પ્રાણમય ભૂમિકામાં તમે ગાઝુયા જેવા હો છો. કશા હોકાધંગ અને સુકાન વિના તમે પ્રાણના અફાટ સાણરમાં અથડાતા હો છો. કેવી રીતે મુસાફરી કરવી, કચાં જવાનું છે તે પણ તમે જાણતા નથી. ડગલે ને પગલે તમે ન કરવાનું જ કરી બેસો છો. એ પ્રાણમય જગતના કોઈ પણ પ્રદેશમાં તમે પ્રવેશ કરો કે તરત જ એ જગતનાં સત્ત્વાને તમારી આજુબાજુ લેગાં થઈ જય છે અને તમને ઘેરી લઈને તમારી પાસે જે કંઈ હોય તે પડાવી વેવા, તમને યુસ્તીને ભરખી જવા માગે છે. તમારી પાસે કોઈ પ્રભર જ્ઞાન યા શક્તિ નહિ હોય તો સ્થૂલદેહ વિનાની એ અવસ્થામાં તમને જોવું લાગશે કે જાણો તમે કોઈ બરફના મુલકમાં જઈ ચઢ્યા છો. તમારી પાસે રક્ષાળ માટે ઘર નથી, શરીર પર વખ નથી, આરે જાણો તમારા શરીર પર ચામડી પણ રહી નથી, તમારી નાડીઓ ઝુલ્લી પડી ગમેલી છે. કેટલાક કહે છે : ‘હાય, આ શરીર કેટલું બધું દુઃખ આપે છે?’ અને મૃત્યુને તેઓ મુકિતનું દ્વાર માને છે. પરંતુ

મૃત્યુ પછી તમારી આચયપાસ એનું એ જ પ્રાણમય વાતાવરણ હોય છે અને જીવન દરમિયાન તમારાં દુઃખોને સર્જનારાં જે તત્ત્વો હતાં તે જ તત્ત્વોનો ભય ત્યાં મોજૂદ હોય છે.... આ પૃથ્વીની ભૂમિકા ઉપર અને ખુદ સ્થૂલદેહમાં વસતા હો તે દરમિયાન જ તમારે સંપૂર્ણ જીવન પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ અને સંપૂર્ણ શક્તિનો પ્રયોગ કરતાં શીખવું જોઈએ. જ્યારે તમે એ પ્રમાણે કરી શક્યો ત્યારે જ બીજી સર્જ ભૂમિકાઓમાં સંપૂર્ણ સલામતી સાથે ગતિ કરી શક્યો.”

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૬)

એક ભાળક : મૃત્યુ પછી લોકો પ્રાણમય જગતમાં જાય છે પણ જે લોકો સારાં કામ કરે તે સ્વર્જમાં જાય છે ?

શ્રી માતાજી : તમારું સ્વર્જ કથાં છે? તમને આ કોણે શીખવું છે? એ લોકોએ તમને સ્વર્જ અને નર્ક અને જગપુરોની વાતો કરી છે?.... ના? એવું બધું નહિ? તો પછી તમે સ્વર્જનો વિચાર કર્યાંથી લાવ્યા? કયા પુસ્તકમાંથી?

ભાળક : મેં એની વાતો થની સાંભળી છે.

શ્રી માતાજી : પણ કોની પાસેથી?

ભાળક : એ મને આત્મારે યાદ નથી.

શ્રી માતાજી : સામાન્ય રીતે આવી વાતો ધર્મગુરુઓ તેમના ઉપર આસ્થાવાળા લોકો સારાં કાર્યો કરે તેને ઉત્તેજન આપવા માટે કહેતા હોય છે. કારણ કે આ એક ન ગમે તેવી હકીકત છે કે દુષ્ટ લોકો કરતાં જીવન સારા લોકો માટે વધુ ઝરણ હોતું નથી; છતાં ચામાન્ય રીતે એથી ઊલદું હોય છે: જે લોકો દુષ્ટ હોય છે તેઓ સારા લોકો કરતાં વધુ સફળ થાય છે! એટલે જે લોકો ખાસ આધ્યાત્મિક નથી હોતા તેઓ પોતાને એમ કહેતા હોય છે: ‘મારે તે વળી સારા બનવાની તકલીફ થા માટે બેચી? દુષ્ટ બનીને સરળ જીવન ગાળવું વધુ સારું છે.’ એમને એ સમજાવવું ઘણું આધું પડે છે કે સારી વસ્તુઓ અનેક પ્રકારની હોય છે અને કેટલીક વાર સારા બનવાનો પ્રયત્ન કરવાની મહેનત બેચા જેવી હોય છે. એટલે બહુ જ ઓછી બુલ્લિવાળા લોકોને આ વસ્તુ સમજાય તેટલા માટે આમ કહેવામાં આવે છે: ‘નુઝો, આ વાત તહેન સરળ છે. જો તમે

આજાપાલક હશો, તમે સુચરિત હશો, તદ્દન નિઃસ્વાથી હશો, જો તમે હેમેશાં સારાં કામ કરતા હશો, અમે ધર્મનાં તત્ત્વો તમને સમજવીએ છીએ તેના ઉપર શ્રદ્ધા રાખશો, તો પછી જ્યારે તમે મૃત્યુ પામશો ત્યારે, ભગવાન તમને સ્વર્ગમાં મોકલશો. જો તમારામાં કોઈ વાર સારો તો કોઈ વાર બૂરો સંકલ્પ હશો, તમે કોઈ વાર સારું કામ કરતા હશો તો કોઈ વાર તમે એમ નહિ કરતા હો, અને તમે જો તમારો જતનો જ વધુ વિચાર કરતા હશો અને બીજાઓનો વિચાર બહુ ઓછો કરતા હશો તો પછી જ્યારે તમે મરણ પામશો ત્યારે તમને જમ-પુરીમાં મોકલવામાં આવશે કે પછી એવા કોઈ બીજો અનુભવ થશે. અને જો તમે આનંત હુષ્ટ હશો, જો તમે હેમેશાં બીજાઓનું બૂરું કરતા હશો, જો તમે સર્વ પ્રકારનાં ખરાબ કામો કરતા હશો અને જો તમે બીજાઓનું બલું કરવાની પરવા નહિ કરતા હો, અને ખાસ કરીને એમ જે ધર્મोપદેશ કરીએ છીએ તેમાં જો તમે આસ્થા નહિ રાખો તો તમે સીધીસીધા શાશ્વત નર્કમાં પહોંચી જશો.'

મેં જે શોધો વિષે સાંભળેલું છે તેમાંની આ સૌથી સુંદર શોધ છે : એ બોકોએ શાશ્વત નર્કની શોધ કરેલી છે. એનો અર્થ એ કે તમે એક વાર નર્કમાં જાઓ તો પછી આનંતકાળ લગી તાં જ રહેવાના . . . તમને સમજાપ છે કે એનો અર્થ શાશ્વતકાળ માટે શું થાય ? તમને ત્રાસ આપવામાં આવશે અને અહિનમાં બાળવામાં આવશે (ગરમ પ્રદેશોમાં તમને બાળવાની વાત હોય છે, ડા મુલકોમાં તમને થીજાવી દેવાની વાત આવે છે) અને આ બધું શાશ્વતકાળ લગી ચાલ્યા કરવાનું. એમ જ છે. એટલે મને ખરાર નથી પડતી કે એ બધી સુંદર વાતો કોણે થીજવાડી હશે; પરંતુ એ બધી વાતો બોકોને વશ રાખવા, કાબૂમાં રાખવા માટે જોડી કાઢેલી હોય છે.

કેટલાક ઉપદેશોમાં એવું નથી આવતું. કેટલાક ધર્મો એવા નથી. તેમ છતાં આપણે એક કવિની, ચિત્રકરની, વર્ણનાત્મક રીતે એક સ્વર્ગની વાત કરી શકીએ; કારણ કે આવું સ્વર્ગ એટલે કે એક એવી અદ્ભુત જગ્યા, જ્યાં ઉંકટ આનંદ, સુખ અને આસાયેશ હોય છે અને છતાં એનો આધાર તમે ક્યો ધર્મ પાળો છો તેના ઉપર છે. કારણ કે કેટલાંક સ્વર્ગો એવાં હોય છે જ્યાં તમે તમારો સમય પ્રલુની પ્રશંસાનાં ગીતો ગાવામાં પસાર કરો છો, બીજું કાંઈ કરવાનું નહિ — પણ છેવટે એ કાંઈક કંટાળાજનક લાગતું હશે; છતાં, જ્યાં તમે ભગવાનની પ્રશંસાનાં ગીતો અને સંગીતમાં તમારો સમય ગાળો છો. આથી ઉલટું બીજાં કેટલાંક સ્વર્ગ હોય છે જ્યાં તમે તમારો જીવન દરમ્યાન જે જે વસ્તુઓની કામનાઓ કરી હોય છે તેવાં બધી જતનાં સુખો તમને ભોગવવા મળે છે. અને વળી કેટલાંક સ્વર્ગ એવાં

હોય છે જ્યાં તમે સતતપણે આનંદપૂર્વક ધ્યાન ધર્યા કરો છો; જો કે જે બોકોનો સ્વભાવ ધ્યાનને અનુકૂળ નહિ હોય તેમને એ જરા થકવનાંનું લાગતું હશે ખંડું. આમ છતાં એ બધી વસ્તુઓ સાપેક્ષ છે: એ બોકોએ એવી બધી વસ્તુઓની શોધા કરેલી છે કે જેથી બોકો નમ્ર થઈને તેમને આપેલા નિયમોનું પાલન કરે.

અને મનુષ્યનું મન એટલું બધું સર્જનશીલ છે, હોનું રૂપોની રૂચના કરનારું છે કે જગતમાં એવાં સ્વર્ગો જેવી જગ્યાઓ આવેલી છે. એવી જગ્યાઓ પણ છે કે જે નર્ક જેવી હોય કે જમપુરો જેવી હોય. મનુષ્ય ને વસ્તુઓની કલ્પના કરે છે તેને આકાર પણ અર્પે છે. જો તમારી ચેતનાને સાફ-નિર્મણ કરવામાં આવે છે તો જ તમને એ સ્વચોમાંથી બહાર ચંચી કાઢી શકાય છે; નહિ તો પછી તમે જીવતા હતા ત્યારે એ વસ્તુઓમાં માનતા હોઈ તમે એમાં કેદીની માફક પુરાપેલા રહો છો. તમે મને કહેશા કે ત્યાં પણ જીવન જેવું લાગે છે, પરંતુ એ જીવન અત્યાંત ભ્રમમૂલક અને અત્યાંત મર્યાદિત હોય છે. જે જે બોકો એમ માનતા હોય છે તેને માટે એ એવું હોય છે. જો તમે જુદી રીતના વિચારોવાળા હો તો એ વસ્તુ પછી તમારે માટે અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી; તમે ઓમાંથી બહાર આવી શકો છો. તમે કોઈ વિકિતને આવી જગ્યામાંથી બહાર ચંચી કાઢી શકો છો, અને તરત જ એ જુઓ છે કે એ પોતે જ પોતાના ઘડેલા રૂપઘડનરમાં કેદી થઈ રહ્યો હતો.

મનુષ્યમાં સર્જન માટેની અસાધારણ શક્તિ છે. એણે પોતાની પ્રતિકૃતિમાં અનેક પ્રકારના દેવોની શ્રોણીઓનું સર્જન કરેલું છે, એમનામાં પોતાના જેવી જ ક્ષતિઓ હોય છે, પણ મનુષ્ય જે કાંઈ કરતો હોય છે તેના કરણાં એ દેવો સર્જ કાંઈ મોટા પાયા ઉપર અને વધુ શક્તિ સાથે કરે છે. આ સ્વરૂપોને એક સાપેક્ષ અસ્તિત્વ હોય છે, છતાં એ અસ્તિત્વ તમારા વિચારના જેવું જ સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ હોય છે. જ્યારે તમને કોઈ વિચાર આવે છે, એનું રૂપઘડતર મનોમય રીતે સારી રીતે બનાવેલું હોઈ જ્યારે તે તમારી બહાર જાય છે ત્યારે તે એક સ્વતંત્ર સત્ત્વ બની રહે છે અને એ એને રસ્તે વહે છે: એનું ઘડતર જે વસ્તુઓ માટે કરવામાં આવેલું તે બધી તે કરે છે. માટે જ તમારે સાવધ રહેવાનું છે. જો તમે એવા કોઈ મનોમય રૂપનું સર્જન કર્યું હશે અને તે તમારી બહાર ગયું હશે તો એ એના કામે લાગી ગયું હશે; અને કેટલાક સમય પછી તમને એમ લાગશે કે એ રીતનો વિચાર સેવવો એ કદાચ સારી વસ્તુ ન હતી, એ સર્જન શુભકારી ન હતું; પણ હવે એ બહાર ચાલી ગયું હોઈ એને પાછું બેલાવી બેવું એ બહુ અધરું આમ છે. તમે એમ કરી શકો તે માટે તો તમારામાં સારા પ્રમાણમાં ગુલ્ફ-

વિદ્યાનું જ્ઞાન હોનું જોઈએ. એ બહાર જઈને ઓને રસ્તે આગળ વધનું હોય.... માનો કે તમે કોઈ અત્યંત ગુસ્સાની કણે (હું એમ નથી કહેતી કે તમે એમ ક્રુષી છો, છતાં) જ્યારે તમે કોઈની ઉપર કોઈ ભરાયા હો છો અને કહો છો : ‘આરે, કોઈ અકસ્માત કેમ નથી નડો!’ અને તમે કરેલું શર્જન ઓને માર્ગે આગળ વધે છો. એ બહાર ચાલી ગયું હોય છે અને ઓના ઉપર તમારો કોઈ કાણું હોતો નથી; એ જઈને એક યા બીજી જાતના અકસ્માતનું સંયોજન કરે છે : એ ઓનું કામ કરે છે. થોડા સમય પછી એ અકસ્માત બને છે. એ સાંનું છે કે તમારામાં એટલું બાનું જ્ઞાન નથી હોનું કે તમે તમારી જાતનો એમ કહો કે ‘આરે ! એમાં હું જ જવાબદાર છું,’ પરંતુ એ વાત સાચી હોય છે.

જો તમને વાપરતાં આવડે તો, યાદ રાખજો, આ રીતની રૂપઘડતરની શક્તિનું બહુ લાભદારી હોય છે. તમે શુભ પ્રકારનાં ધડનરોનું સર્જન કરી શકો છો અને જો તમે તેમનું સારી રીતે શર્જન કરશો તો તેઓ પણ પેલાં રૂપોની જેમ જ કાર્ય કરશો. તમે તમારા દૃભ્યમાં થાંત બેઠા બેઠા બોકોનું કેટલું કલ્યાણ કરી શકો છો; એટલું બધું કદાચ તમે બાધ રીતે અત્યંત મહેનત લઈને કરો તેના કરતાં પણ વિશેષ ચાંદું. જો તમને યોગ્ય રીતે વિચાર કરતાં આવડનું હો, તમે તમારા વિચાર નળ, નુદ્ધિ અને ભલાઈપૂર્વક કરી શકતા હોય, અને તમે કોઈને ચાહતા હોય અને જો તમે ખરા અંતરથી, હદ્દયના સમસ્ત ઊંડાણમાંથી તેનું ભવું વાંચના હોય, તો એ વસ્તુ એને ધંધો સારો લાભ કરી આપે છે, તમો ધારના હોય તેથી પણ વધું સારા પ્રમાણમાં. ઉદાહરણ તરીકે, જે વેકો એહી છે અને જેમને અભર પડે છે કે તેમના કુટુંબમાં કોઈ બહુ બીમાર છે અને જેમને એ બીમાર વ્યક્તિની સેવા કરવા દોડી જવાની બાલિશતાભરી વૃત્તિ થઈ આવે છે તેમને આ વસ્તુ મેં ધણી વાર કહેલો છે. હું તમને કહી મૂકું, સિવાય કે એ કોઈ અસાધારણ કેસ હોય અને ત્યાં એ બીમાર માણુસની ચાકરી કરવા કોઈ હોય નહિ (અને એવા કિરણમાં પણ), તો, જો તમને યોગ્ય રીતનું વચ્ચે જાગી રાજતાં આવડનું હોય અને જો તમે પ્રેમભાવપૂર્વક અને શુભેચ્છા સાથે એ બીમાર વ્યક્તિના ઉપર એકાગ્રતા કરશો, જો તમને એનાં માટે પ્રાર્થના કરતાં અને તેને સહાયકારક રૂપ-ઘડતરો મોકલતાં આવડનું હશે; તો તમે તેની પાસે જઈને તેની દેખભાગ કરો, તેને ખવડાવો, એને નવગવવામાં મદદ કરો, એટલે કે બીજી કોઈ પણ વ્યક્તિ કરી શકે તેનું કરો; તેના કરતાં આ રીતે વધું ફણ્યદો પહોંચાયી શકશો. ગમે તે — કોઈ પણ — વ્યક્તિ બીજાની દેખભાગ કરી શકે છે. પરંતુ શુભેચ્છાભર્યાં રૂપઘડતરો કરવાં અને બીમારીમાં સાજ કરવા મોકલવા એ કામ સૌ કોઈને આવડનું લોતું નથી.

એ ગમે તેમ હોય, હવે આપણે આપણા સ્વર્ગ પ્રત્યે પાછા વળીઓ તો એ એક બાલિશ રૂપધનર — આજાનમય અથવા યુક્તિપૂર્વક યોજેલું — એક એવી વસ્તુમાંથી રચેલું કે જે એક અર્થમાં સાચી હોય છે, પણ એના જેવી તો જરા પણ હોતી નથી.... મેં તમને ઘણી વાર કહ્યું છે અને એ વાત જેટલી ફરી વાર કહેવાય તેટલું એપ્ટિં કે ડોઈ પણ વ્યક્તિત્વ એક જ ટકડાની બનેલી નથી. આપણી અંદર સ્વરૂપના અનેક લાગો હોય છે અને સ્વરૂપની એ દરેક અવસ્થાને પોતાનું આગણું જીવન હોય છે. એ સર્વને એક જ દેહમાં મૂકેલાં હોય છે, અને જ્યાં લગી તમારો દેહ હોય છે ત્યાં લગી એ એક જ શરીર મારફત કાર્ય કરે છે; અને વર્ધિને તમને એમ લાગે છે કે એ એક જ વ્યક્તિત્વના છે, એક જ સ્વરૂપ છે. પરંતુ હડીકતમાં એમાં ઘણાં સ્વરૂપો હોય છે, અને ખાચ કરીને એગનાં રાધન સ્વરૂપોની ભૂમિકાઓ અદાગ અલગ હોય છે; તમારું એક પ્રાણમય સ્વરૂપ હોય છે, એક મનોમય સ્વરૂપ હોય છે, તમારું એક ચૈત્ય સ્વરૂપ હોય છે, તમારે ઘણાં બધાં સ્વરૂપો હોય છે, અને ઘણાં બધાં એકબીજા સાથે ભગતાં સ્વરૂપો હોય છે. એ બધું જરા ગુંચવાળ ભર્યું હોય છે, તમને કદાચ સમજાણ નહિ પડે, ધારો કે તમે અનેક કામના, આવશ્યો અને શીધ્યવૃત્તિઓથી ભરપૂર જીવન ગાળતા હશો : તો તમે તમારી અંદર અગ્રભાગે રહેલા પ્રાણમય સ્વરૂપ સાથે જીવતા હશો; પરંતુ જો તમે કોઈ આધ્યાત્મિક સાધના કરતા હશો, તમારામાં આત્માં મંગળ કામના હશો, તમારામાં શુષ્ઠેશ્વર હશો, નિઃસ્વાર્થીપણું હશો, પ્રગતિ કરવાનો સંકલય હશો તો પછી તમે તમારી અંદર અગ્રભાગે રહેલા ચૈત્ય સ્વરૂપમાં જીવન ધારણ કરી રહ્યા હશો. અને પછી જયારે તમે દેહ છોડવાની તૈયારીમાં હશો ત્યારે આ બધાં સ્વરૂપો વિખૂટાં પડવા લાગેશે અથવા તો તમે ખૂબ આગળ વધેલા યોગી હશો, અને તમે તમારા દિવ્ય કેન્દ્રની ગાચપાર પોતાના જીવનને એકત્ર કર્યું હશે તો જ સ્વરૂપના આ બીજા બધા ભાગો એકબીજા સાથે સંકળાયેલા રહેશો. જો તમે તમારા જીવનકાળ દરમયાન તમારા સ્વરૂપના ભાગોની એ રીતની એકતા નહિ સિદ્ધ કરી હોય, તો પછી તમારા મરણના સમયે એ બધું વિખૂટં પડી જશો : દરેક ભાગ પોતપોતાની ભૂમિકામાં પાછા ફરી જશો. ઉદાહરણ તરીકે, પ્રાણમય સ્વરૂપની બાબતમાં કહીએ તો તેમાં રહેલી તમારી સર્વો કામનાઓ જુદી પડી જય છે અને તે દરેક પોતપોતાની તુંનિત માટે, તદ્દન સ્વતંત્રપણે દોડી જાએ છે, કારણ કે તેમને એકસાથે બાંધી રાખનાર સ્થૂલદેહ પછી હોતો નથી, પરંતુ જો તમે તમારી ચેતનાને ચૈતસિક ચેતના સાથે એક કરી હશો તો પછી, જયારે તમે મુત્યુ પામશો ત્યારે તમે તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપ વિપે સભાન રહેશો. અને એ ચૈત્ય સ્વરૂપ તેના ચૈત્ય જગત પ્રત્યે પાછું વળશે. એ ચૈત્ય જગત એ આનંદ, આહ્લાદ, શાંતિ, સ્વિધરતા અને વિકાસશીલ જ્ઞાનની ભૂમિકા છે. પછી, જો તમને યોગ્ય લાગે અને

તમે એને સ્વર્ગ કહો તો એ વાત બચાવર છે; કારણ કે હકીકતમાં, તમે તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપ વિષે કેટલા પ્રમાણમાં સભાન રહો છો એ વસ્તુ તમે એની સાથે કેટલા પ્રમાણમાં એકતા કરેલી છે તે બતાવી આપે છે. જો તમે એની સાથે એકતા કરી હો તો એ સ્વરૂપ અમર હોઈ તેના અમરધામ પ્રત્યે જ્યા છે અને ત્યાં આરામ અને પૂર્ણસુખનું જરૂર ગણે છે. જો તમારે એને સ્વર્ગ કહેનું હોય તો સ્વર્ગ કહી શકો છો. જો તમે સારા હશો, તમે તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપ વિષે સભાન હશો અને તેની અંદર જ નિવાસ કરતા હશો, તો પછી જ્યારે તમારો દેહ મૃત્યુ પામશે ત્યારે તમે તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપની સાથે સાથે ચૈત્ય ભૂમિકામાં, આનંદપૂર્ણ અવસ્થામાં આરામ લેવા જરૂરો.

પરંતુ જો તમે તમારા પ્રાણમય સ્વરૂપમાં તેના સર્વ રીતના આવેણો સાથે જ્યા હશો અને એ દરેક આવેણ પોતાની જ્યાં અને ત્યાં તૃપ્તિ બોળતો હશો.... આપણે એક ઉદાહરણ લઈએ. કોઈ એક એવો કંજૂશ માણસ હોય, કે જેની ચેતના અના પૈંડા ઉપર જ ચોંટી રહી હશો, તો એ જ્યારે મરશે ત્યારે એના પ્રાણમય સ્વરૂપના જે ભાગને પૈસામાં જ રસ હશે તે ત્યાં જ ચીટકી રહેશે અને એ પૈસા ઉપર દેખરેખ રાખશે કે નેચી કોઈ એને લઈ ન શકે. વોકો એને જોઈ શકતા નથી, પણ તેમ છાતાં એ ત્યાં ડાનજર તો હોય છે જ, અને જે પૈસા ઉપર એટલો બધી પ્રેમ હોય છે તેમને કાઈ કાઈ કરે તો એને બહુ દુઃખ થાય છે. હું એક એવી બાઈને સારી પેઢે ઓળખતી હતી જેની પાસે થાડા ચેસા અને છોકરાં હતાં. એને પાંચ છોકરાં હતાં, એમાંનું એક કરતાં બીજનું વધુ ઉડાઉ હતું. એ બાઈ, પૈસા એકઢા કરવાની જેટલી કાગળ રાખતી એટલા પ્રમાણમાં જ એ છોકરાં એ પૈસા ઉડાવે જતાં હતાં. એટલે જ્યારે બિચારી એ બાઈ મરી ગઈ ત્યારે મારી પાસે આવી અને કહેવા લાગો: ‘આહ ! હવે એ વોકો મારા બધા પૈસા ઉડાવી મારશે !’ અને એ અનંત દુઃખી અવસ્થામાં હતી. મેં એને થાઉંક આસ્વાસન આપ્યું અને એના પૈસાનો બગાડ ન થાય તે માટે તેમના ઉપર દેખરેખ રાખવા ત્યાં ચોંટી ન રહેવા સમજાવવામાં મને હીક હીક પ્રમાણમાં મહેનત પડેલી.

હવે, તમે જો સર્વાંશે તમારી ભૌતિક ચેતનામાં રહેતા હશો (એમ થવું જો કે મુશ્કેલ છે, કારણ કે, આખરે તમારામાં વિચારો અને લાગણીઓ તો હોય છે જ), પરંતુ જો તમે સર્વાંશે તમારા ભૌતિક સ્વરૂપમાં રહેતા હશો, તો જ્યારે તમારું ભૌતિક સ્વરૂપ વિલીન થઈ જશે ત્યારે તમે પણ તેની સાથે નાશ પામશો, વાત પતી જશો.... વસ્તુની આકૃતિનો (દિહનો) એક આત્મા હોય છે : તમારા દેહનો

પણ એક આત્મા હોય છે જે તમારા મૃત્યુ પણી સાત દિવસ સુધી ટકી રહે છે. ડોક્ટરો જાહેર કરે છે કે તમે મરણ પામ્યા છો, પરંતુ તમારા દેહનો આત્મા જીવતો હોય છે, અને એ કેવળ જીવત હોય છે એટલું જ નહિ પણ ઘણા કિસ્યાઓમાં તો સજ્ઞાન પણ હોય છે. પરંતુ એ વસ્તુ સાત-આઠ દિવસ ચાલે છે અને પછીથી એ વિશીર્ષ થઈ જાય છે. હું યોગીઓની વાત કરતી નથી; હું તો સામાન્ય લોકોની વાત કરું છું. યોગીઓને માટે કોઈ નિયમો લેતા નથી, એ વસ્તુ જુદી છે; એમને માટે દુનિયા જુદી વસ્તુ હોય છે. હું સામાન્ય જીવન ગાળતા સામાન્ય લોકની વાત કરું છું; એમને માટે એ વસ્તુ એવી હોય છે.

એટલે આ વસ્તુનો સાર એ છે કે જે તમારે તમારી ચેતના જગતી રાખવી રાખવી હોય તો પછી અને તમારે તમારી ભીતરમાં રહેલા આમાર્ય સ્વરૂપમાં કેન્દ્રસ્થ કરવી જોઈએ; નહિ તો પછી એ હવામાં એક જ્યોતિની માફક ઊરી જશે. અને સારે નરોને એ હીક પણ છે, જે એમ ન હોત તો અહીં દેવો અથવા ઉત્તમ આટિના મનુષો હોત, જેઓ અહીં જેમ તેમના ભૌતિક વિચારોમાં કરે છે તેમ, સ્વર્ગ અને નર્કની રચના કરત અને તેમાં તમને પૂરી રાખત; તમે તેમને ખુશ કર્યા છે કે નાખુશ કર્યા છે તેના ઉપરથી તેઓનો તમને સ્વર્ગ કે નર્કમાં પૂરી રાખવાનો આધાર રહેત. એ એક આત્માંત કટોકટીભરી આવસ્થા હોત; સદ્ભાગ્યે એવું નથી.

બાળક : એમ કહેવાય છે કે મૃત્યુનો પણ એક દેવ છે. શું એ સાચું હશે?

શ્રી ભાતાજી : હા, હું એને મૃત્યુનો આત્મા કહું છું, હું એને સારી પેઢે ઓળખું છું, અને એ એક આદ્ભુત વ્યવસ્થા છે; તમને ખબર નહિ હોય કે એ વ્યવસ્થાનું ત્ર કેટલું બધું વ્યવસ્થિત છે.

હું માનું છું કે મૃત્યુના ઘણા આત્માઓ (સત્ત્વો) હશે, મને લાગે છે કે લોકો સેકડાની સંખ્યામાં હશે. હું એમાંના જેંસ મળેલી, એજને હું ફ્રાન્સમાં મળેલી અને બીજાને જાપાનમાં. અને એ બંને ખૂબ જુદા પ્રકારના હતા; એના ઉપરથી આપણને એમ માનવાનું મન થાય છે કે દરેક દેશની સંસ્કૃતિ, કેળવણી અને માન્યતાઓ અનુસાર એ આત્માઓ (સત્ત્વો) અલગ પ્રકારના હશે. પરંતુ એમ તો, પ્રકૃતિના દરેક આવિર્ભાવના આત્માઓ અથવા સત્ત્વો હોય છે: અર્દિન, હવા, પાણી, વરસાદ, પવન અને મૃત્યુનું પણ એક સત્ત્વ હોય છે.

મૃત્યુના દરેક આત્માને (સત્ત્વને) એ ગમે તે હોય તોપણ, એક દિવસમાં આમુક સંખ્યામાં જીવ બેવાનો હક્ક હોય છે. ખરે જ એ એક આદ્ભુત વ્યવસ્થિત

તંત્ર છે; એ પ્રકૃતિનાં બળો અને પ્રાણમય શક્તિઓનું મિત્રમંડળ છે. ઉદાહરણ તરીકે, જે મૃત્યુના આત્માએ નિર્ણય કર્યો હશે કે, ‘આવે મારે આટલા માણસોના પ્રાણ લેવાના છે.’ માનો કે ચાર, પાંચ કે છે; એક કે પછી વધારે માણસો, એનો આધાર કર્યો દિવસ છે એના ઉપર હોય છે; એને એણે નક્કી કર્યું હોય કે આટલા માણસો મરશો, તો એ હક્કપૂર્વક જે મનુષ્ય મરવાની તૈયારીમાં હોય છે તેની પાસે જઈને બેસે છે. પરંતુ જે તમે સભાન હશો (પેલી મરણાસન્ન વ્યક્તિન નહિ), જે તમે એ મૃત્યુના આત્માને (સત્ત્વને) મરણાસન્ન વ્યક્તિ તરફ જતો જુઓ, અને તમારી એવી ઈરછા હોય કે એ વ્યક્તિન ન મરે; અને જે તમારથી એમ કરવું શક્ય હોય, એટે કે તમારામાં અમૃત ગુદ્ધ શક્તિ હોય તો તેને કહો : ‘ના, હું એ જીવને લઈ જવાની તને મનાઈ કરું છું.’ એ એક એવી વસ્તુ છે જે એ એક વાર નહિ, અનેક વાર બનેલી છે, જાપાનમાં અને આંદોં પણ, એમાં મૃત્યુનો આત્મા એનો એ જ ન હતો. એના ઉપરથી હું કહેવા પ્રેરાઉ છું કે એવાં ધણાં સત્ત્વો હશે.

—હું એને મરવા દેવા માગતી નથી.

—પણ મને એક જણને મારવાનો હક્ક છે.

—તો જા, બીજે કંઈ જઈને એમ કર.

એટે મેં આવા અનેક કિસ્સાઓ જોયા છે : કેટલીક વાર એક માણસની જગ્યાએ તેનો પડોશી મરી જાય છે, કોઈક વાર તેનો સંબંધી અને કોઈક વાર તેનો દુશ્મન. આ પ્રકારના નજીવીપણામાં (અથવા એવી કોઈ બીજી વસ્તુનાં) કોઈ સારી કે માઠી સાંકળનારી કરી રહેલી હોય છે પણ ઉપર ઉપરથી એ વસ્તુ કોઈ જોગાનુઝોગ બની આવેલી વસ્તુ લાગે છે. પરંતુ એમાં વસ્તુ તો એ બની હોય છે કે યેવું સત્ત્વ જ એના હક્કો જીવ લઈ ગયું હોય છે. જે એ સત્ત્વને એક જીવ લેવાનો હક્ક હશે તો એને એક જીવ મળી રહે છે. તમારામાં એ સત્ત્વને ભગાડી મૂકવાની શક્તિ હશે તો એને કહી શકશો કે, ‘હું તને આ માણસને લઈ જવાની મના કરું છું,’ તો એ સત્ત્વને ચાલ્યા જવા સિવાય બીજો કોઈ ઈલાજ નહિ રહે, પણ એ એનું બોણું વસ્તુલ કર્યા વિના રહેતો નથી અને બીજે હેકાળે જાય છે અને ત્યાં એક વ્યક્તિ મરણ પામે છે.

એ જ વસ્તુ આગને લાગુ પડે છે. મેં એક આગના સત્ત્વને ખાસ કરીને જાપાનમાં જોમેંનું કારણ કે એ દેશમાં આગ લાગવી એ એક અસાધારણ બનાવ હોય છે. જ્યારે કોઈ આગ લાગે છે ત્યારે લગભગ ચોથા ભાગનું ગામ,

લગભગ ઓંશી કેટલાં મકાન સળગી જાય છે. આ એક તદ્દન આચંબો પમાડે તેવી વસ્તુ હોય છે. ત્યાંનાં મકાનો લાકડાનાં હોય છે. એટલે દીવાસળીની પેટીની માફક સળગી જાય છે. તમે કોઈ દિવસ કોઈ દીવાસળીની પેટીને સળગી જતી જોઈ છે કે નહિ? એક ભડકો થાય છે! એમ, એક જબકારો! આને મારી નજર સમજું એક, બે, ત્રણ, દસ, વીસ મકાનો બળીને ખાડ થઈ જતાં મેં જોયેલાં. એટલે આગનાં પણ સત્ત્વો હોય છે. એક દિવસ હું મારી પથારીમાં સૂતી હતી. હું એકાગ્રતા કરતી કરતી લોકોને જોતી હતી. આચાનક મેં એક આગના વાદળ જેવી વસ્તુને એ મકાન પાસે આવતી જોઈ. મેં જોયું આને મને ખબર પડી કે એ સચેતન સ્વરૂપ હતું.

—આરે! આહી કેમ ચાબ્યો છે?

—મને આ ધરને આગ લગાડવાનો હક્ક છે, હું આગ ચાંપવાનો.

—શક્ય છે, મેં એને કલ્યાણ, પણ આહી નહિ.

એ એનો વિરોધ ન કરી શક્યો.

આવી બાબતોમાં (—પ્રશ્ન એ હોય છે કે કોણ વધુ બળવાન છે) મેં એને કદ્યું કે, ‘ના, તું આહી આગ નહિ લગાડી શકે, બચ!’ પાંચ મિનિટ પછી મેં ચીસો સાંભળી : ‘હો! હો!’ બે-ત્રણ મકાન મૂકીને એક ધરને આગ લાગી હતી. મેં મારા મકાન ઉપર આવવાની મના કરી એટલે એ બીજે ઘર ગયો હતો. એને તો એક મકાન બાળવાનો હક હતો આને એમ થયું પણ ખરું.

બાળક : કેટલીક વાર જ્યારે લોકો ગૃહયુદ્ધોમાં હોય છે, ત્યારે તેમને ખબર હોય છે કે તેઓ મરવાની તૈયારીમાં છે. તો પછી તેઓ એ સત્ત્વને જતા રહેવાનું કેમ કહેતા નથી?

શ્રી ભાતાજી : આહ! એનો આધાર તો એ કોણ માણસ છે એના ઉપર છે. એ વસ્તુઓ આવશ્યક છે. સૌ પ્રથમ તો તમારા સ્વરૂપનો કોઈ પણ ભાગ, તમારા સ્વરૂપમાંનું કાઈ પણ મૃત્યુની ક્રમના કરતું હોયનું જોઈએ નહિ. આને એંયું બહુ વાર બનતું નથી. હમેશાં તમારામાં કોઈક ઠેકાણે કો'ક નિરાશાવાદી ભાગ હોય છે જાં: એ કોઈ એવી વસ્તુ હોય છે જે થાકી ગઈ હોય છે, એને ધૃણા ઊપજી હોય છે, એને થનું હોય છે કે હવે બહુ થયું, એવી કોઈ વસ્તુ હોય છે જેને સંઘર્ષ ગમતો નથી, આણસુ હોય છે; એ કહે છે : ‘ભવેને એમ થાય ! ચાલો પૂરું થયું તે સારું થયું.’ એટલું જ પૂરું હોય છે, તમે મરણ પામો છો.

પરંતુ એક હકીકત છે: જે તમારામાંની કોઈ વસ્તુ, તદ્દન કોઈ પણ વસ્તુ મરવાની સંમતિ નહિ આપતી હોય તો તમે મરશો નહિ. કોઈ ગણ વ્યક્તિન મૃત્યુ પામે તે માટે હેઠાં એક સેકન્ડ, કદાચ એક સેકન્ડનો સોમો ભાગ પણ એવા હોય છે જ્યારે તે મૃત્યુ માટે પોતાની સંમતિ આપતો હોય છે. જે આ સંમતિની સેકન્ડ નથી હોતી તો એ વ્યક્તિ મરણ પામતી નથી.

હું એવા લોકોને જાણું છું જેઓ સર્વ ભૌતિક અને પ્રાણમય નિયમો પ્રમાણે ખરેખર મરી જવા જોઈએ. પરંતુ તેઓએ કહેલું: ‘ના, હું નહિ મરું’ અને તેઓ જીવતા રહાએ. બીજા કેટલાક એવા હોય છે જેમને મરણ પામવાની જરૂર નથી હોતી, પરંતુ તેઓ એ જતના હોય છે અને કહે છે: ‘આરે! હા! બરાબર એમ થાય તોપણ સારું, એ વાત પૂરી થાય.’ અને પણી એમનું જીવન પૂરું થઈ જાય છે. કેવળ એટલું જી, એથી વધુ કોઈ નહિ; તમારામાં મરવા માટેની સતત કામના હોય એ જરૂરી નથી, તમે એટલું કહો: ‘ભલે, હા, હું ધરાઈ ગયો છું!’ અને પછી વાત પૂરી થઈ જાય છે. અને ખરેખર વાત એમ જી છે. જેમ તમે કહો છો તેમ લલે મૃત્યુ તમારી પથારી પાસે ઊભું હોય અને તમે એને કહો કે, ‘મારે તારી જરૂર નથી, ચાલતું થા,’ તો પછી એને ચાલ્યા જવાની ફરજ પણો. પરંતુ ધાણું-ખરું લોકો નમતું મૂકે છે; સંઘર્ષ કરવા માટે તમારે બળવાન, હિમતવાન અને સહનશીલ થનું જોઈએ, તમારામાં જીવનની જરૂર માટે ધર્મી શાલ્ય હોવી જોઈએ; જેમ કે, કોઈને એમ અત્યારે ઉત્કટપણે લાગતું હોય કે એને હજુ કોઈ વસ્તુ કરવાની છે અને એ તેણે પૂર્ણપણે કરવી જી જોઈશે. પણ એવું કોણ છે જેનામાં કોઈક સ્થળે આવો નાનકડો નિરાશાવાદી અંશ રહેબો હોતો નથી, જે નમતું જોયે છે અને જે એમ નથી કહેનો કે ‘એમ બરાબર છે?’.... એ વસ્તુ ઓવી છે, એમાં જરૂર હોય છે પોતાના સ્વરૂપને એકત્ર કરવાની.

આપણે ગમે તે રસ્તે જઈએ, આપણે ગમે તે વાંચીએ, પણ અંતે આપણે એક જી પરિણામ ઉપર પહોંચીએ છીએ. કોઈ પણ વ્યક્તિને માટે અગત્યની વસ્તુ આ છે: પોતાના દિવ્ય કેન્દ્રની આસપાસ પોતાની જતને એકત્રિત કરવી; એમ કરવાથી જી એ સાચી વ્યક્તિ, સ્વતંત્રા ગાને પોતાના ભાવિનો સ્વામી થાય છે. નહિ તો પછી એ વ્યક્તિ જાણે કોઈ નદી ઉપર બૂધનું લાકડું આમને જોલા ખાતું હોય તેમ વિશ્વશક્તિનાં અગેનું એક રમકડું બની રહે છે. એને જ્યાં નથી જરૂર હોતું ત્યાં એ જાય છે, અને જે વસ્તુઓ કરવી નથી હોતી તે તેની પાસે કરાવવામાં આવે છે, અને છેવટે એ બહાર નીકળવાની કોઈ શક્તિ વિનાની અવસ્થામાં પોતાની જતને એક ખાડમાં ગુમાવી બેસે છે. પરંતુ જે તમે સભાનપણે સુસંયોજિત હશો, એક

દિવ્ય કેન્દ્રની આસપાસ પોતાની જતને એકત્રિત કરેલી હશે, તમે એને જ વશ વર્તીને એના વડે જ દોષવતી હશે, તો તમે તમારા ભાવિના સ્વામી હશો. એમ બને તે માટે મહેનત કેવા જેવું છે.... ગમે તેમ તોથ મને તો ગુલામ થવા કરતાં માલિક થવું વધુ ગમે છે. આપણું કોઈ દોરીઓ વડે જેંચનું હોય અને આપણું ઈચ્છા હોય કે ન હોય તે વસ્તુ આપણે કરવી પડતી હોય, તે એક આણગમતી લાગણી હોય છે — એ તદ્દન આસંગત વસ્તુ છે — પરંતુ તમે જેને જોતા ન હો તેવા દોરીસંચાર વડે તમારે આમુક વસ્તુઓ કરવી પડતી હોય — એ વસ્તુ તો ચીડ ચડાવે તેવી હોય છે, પરંતુ મને ખબર નથી, પણ મને તો એની બહુ ચીડ ચડતી, હું જ્યારે સાવ નાની બાળકી હતી ત્યારે પણ એમ થતું. હું પાંચ વર્ષની થઈ ત્યારે તો મને એ વસ્તુ આસહા લાગવા માંડી અને હું એમ ન થાય — લોકો મને કાંઈ કહી ન શકે — એના રસ્તા એણવા લાગી હતી. કારણ કે મને મદદ કરી શકે તેવી કોઈ વ્યક્તિને હું ઓળખતી ન હતી અને તમને જે તક મળી છે તેવી મને નહોતી મળી, મને એવું કોઈ કહેનાર ન હતું કે, ‘તમારે આ વસ્તુ કરવાની છે! મને એવું કહેનાર કાંઈ હતું નહિ. બધી વસ્તુઓ મારે મારો-જાને શોધી કાઢવી પડી હતી. અને મેં શોધી કાઢી પણ ખરી. મેં પાંચ વર્ષ શરૂઆત કરેલી. અને તમે, તમને તો બાંબા સમય પહેલાં પાંચ વર્ષ મળી ચૂકવો છે....

‘જુલાઈ, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

“મન એ કર્મ કરવા માટેનું અને સંકલન કરવાનું કરણ છે, જ્ઞાન-પ્રાપ્તિનું નહિ. પ્રતિક્ષાએ એ સંકલનાઓ કર્મ જ કરતું હોય છે. વિચારેને રૂપ પણ હોય છે, અને અમના સ્વાધ્યાથી તદ્દન સ્વતંત્ર એવું વ્યક્તિત્વન અસ્તિત્વ પણ તેમને હોય છે. તેમને ઉત્પન્ન કરનાર સ્વાધ્યા પાસેથી છૂટીને તેઓ જગતમાં વિચરે છે, અને પોતાના અસ્તિત્વના હેતુઓ સિદ્ધ કરવા પ્રત્યે તેઓ ગતિ કરે છે. જ્યારે તમે કોઈના વિષે વિચાર કરો છો ત્યારે તમારો વિચાર એક રૂપ ધારણ કરીને તેને શોધી કાઢવા માટે નીકળી પડે છે. અને તમારો વિચારની ગાંધિણ જે પૂરતા પ્રમાણમાં સંકલ્પ-બળ રહેલું હોય છે તો એ રૂપ, પોતાને વ્યવહારમાં સાકાર કરવાનો પ્રયત્ન પણ કરે છે.”

(માતાજીની વાણી - ૭)

બાળક : અભીષ્ટાઓ અને પ્રાર્થનાઓ પણ વિચારની જેમ એક પ્રકારનું રૂપ ધારણ કરે છે ખરા ?

શ્રી માતાજી : હા. કેટલીક વાર તો તેઓ પોતે જે વ્યક્તિત્વની પ્રાર્થના કે અભીષ્ટા હોય છે તેના જેવો જ આકાર ધારણ કરે છે—એનું ધર્મની વાર બને છે. એનો આધાર સંજ્ઞો ઉપર રહે છે. કેટલીક વાર એવું બને છે કે જેવી વસ્તુની આપણે અભીષ્ટા કરતા હોઈએ છીએ તે વસ્તુના જેવું રૂપ જ એ ધારણ કરે છે, પરંતુ મોટા ભાગો, અને ખાસ કરીને પ્રાર્થનાઓ તો, જે વ્યક્તિત્વ પ્રાર્થના કરતી હોય છે તેનું જ રૂપ સ્પૃષ્ટપણે ધારણ કરે છે.

બાળક : પ્રાર્થના અને અભીષ્ટામાં શો ફેર ?

શ્રી માતાજી : આ વિષયમાં મેં કચાંક લખેલું છે. પ્રાર્થનાઓના અનેક પ્રકાર હોય છે.

કેટલીક પ્રાર્થનાઓ યંત્રવત् સ્થૂલ પ્રકારની, અને જોખી કાઢેલા શર્દોની જ

બનેલી હોય છે અને એમનું રટણ પણ યંત્રવત् કરવામાં આવે છે. એનો કોઈ ખાસ અર્થ નથી હોતો. અને સામાન્ય રીતે એનું એક જ પરિણામ આવે છે કે જે વ્યક્તિ પ્રાર્થના કરતી હોય છે તેને શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે, કરણ કે કોઈ પણ પ્રાર્થનાનો અનેક વાર જાપ કરવામાં આવે છે તો એના શબ્દોને પરિણામે પ્રાર્થના કરનારને શાંતિ વળે છે.

કેટલીક પ્રાર્થનીઓ આપોઆપ એવી રીતની રચાયેલી હોય છે કે તેમના દ્વારા તમારે જે કાઈ જોઈનું હોય છે તેની માગણી અભિવ્યક્ત થાય છે; એવી પ્રાર્થના તમે આ કે તે વસ્તુ માટે, એક યા બીજી વસ્તુ માટે, કોઈ એક વ્યક્તિ માટે, કોઈ એક સંજ્ઞા માટે કે પોતાના માટે કરી શકાય છે.

એક એવું નિંદુ હોય છે જ્યાં પ્રાર્થના અને અભીષ્ટાનો સંગમ થાય છે, કરણ કે કેટલીક પ્રાર્થનાઓનો ઉદ્ગમ કોઈ જીવંત અનુભૂતિમાંથી થતો હોય છે. આવી વસ્તુઓ પોતાના સ્વરૂપમાંથી ઘડાઈને તૈયાર થઈને પ્રગટ થાય છે, એમાં કોઈ ગહેન અનુભૂતિની અભિવ્યક્તિ જેવું હોય છે, અને એમાં એ અનુભૂતિ મળવા બદલ પ્રાર્થના દ્વારા આભારદર્શનની લાગણી વ્યક્ત કરવામાં આવતી હોય છે કે પણી એ અનુભૂતિ ચાલુ રહે અથવા એનું સ્પષ્ટીકરણ પ્રાપ્ત થાય તે માટેની વિનાંતી પણ સમાયેલી હોય છે. અને એવી પ્રાર્થના, લગભગ એક અભીષ્ટા સરખી જ હોય છે. પરંતુ અભીષ્ટાનો અભિવ્યક્તિ હમેશાં શબ્દો દ્વારા જ થાય એવું નથી; અને કદાપિ અને શબ્દોમાં ઢળવામાં આવી હોય છે તો એ લગભગ એક પ્રકારનું આવાહન જ હોય છે. દાખલા તરીકે તમે અમુક અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય તે માટે અભીષ્ટા સેવતા હો, એટલે કે તમને તમારા સ્વરૂપમાં કોઈ એવી વસ્તુ રહેલી જણાતી હોય કે જેનો તમારા આદર્શ સાથે મેળ ન ખાતો હોય, કોઈ તમસ્ અને આજીનની કિયા હોય, કદાચ દુષ્પ્રેષણ હોય, જે વસ્તુ તમે સિદ્ધ કરવા માગતા હો તેની સાથે સંવાદમાં ન હોય; ત્યારે તમે અને માટે તમે તમારી પ્રાર્થના યા અભીષ્ટાને કોઈ શબ્દોની રચનામાં ઢળતા નથી; તમારામાંથી અને માટે એક જવાણી જેવું ઊંચે ઊડે છે અને એમાં કોઈ જીવંત અનુભૂતિનું અર્પણ કરવામાં આવે છે, વધુ મહાન અને વિશાળ બનાવવા માટે વિનાંતી કરવામાં આવે છે અને ઉત્તરોત્તર વધુ ને વધુ સ્પષ્ટ અને ચોક્સાઈવાળા બનવાની ઉત્કર્ષ પ્રગટ કરવામાં આવે છે. પાછળથી, એ શર્વ વસ્તુઓને યાદ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે અને નોંધી બેવામાં આવે છે તો એને શબ્દોને આપો શકાય છે, પરંતુ અભીષ્ટા માત્ર હમેશાં એક જયોતિ કે જવાણાની માફક ઊંચ્ચ પ્રયે ભભૂકી ઊંઠે છે અને એની આંદર તમારે જેવા થવાની ઈચ્છા હોય, પોતાને જે કાઈ કરવું હોય, અથવા જે કાઈ પ્રાપ્ત કરવું હોય છે તે સર્વને પોતાની આંદર વહાવી લઈ જય છે. મે-

આહી ‘ઈચ્છા’ શબ્દ વાપર્યો છે, પરંતુ ખરી રીતે ત્યાં ‘અભીષ્ટા’ શબ્દ વાપરવો જોઈએ, કરાણ કે એ પ્રકારની વૃત્તિમાં ઈચ્છા કે કામનાને લગતો કોઈ ગુણ કે આકૃતિ હોતાં નથી.

ખરી રીતે એ વસ્તુ તો તપઃશક્તિની ઓક મહાન પાવક જવાળા હોય છે અને જે વસ્તુને સિદ્ધ કરવાની હોય છે તેને એ પોતાના કેન્દ્રમાં રાખીને ઊર્ધ્વ પ્રત્યે દોરી જાય છે.

ઓક ઉદાહરણ લઈએ. તમે કાઈક કર્યુ હોય પરંતુ તેનો તમને પસ્તાવો થતો હોય, જે તમારા એ કર્મને લઈને વસ્તુ-વ્યવસ્થામાં ગરબડો ઊભી થઈ હોય, ઘણા બોકેને ઓની અસર પહોંચી હોય; ત્યારે તમને કદાચ બીજા બોકોમાં થયેલી પ્રતિક્ષિયાની અભર ન પડી હોય, પરંતુ જે તે તમારી જાને જ એવી ઈચ્છા કરો કે જે કાઈ કરવામાં આવ્યું છે તેનું બને તેટલું સારું પરિણામ આવે તો સારું, અને જે તમારા કર્મમાં કોઈ ભૂવ થયેલી હોય, તો આ વસ્તુને લઈને તમને એક વધુ મહત્ત્તર પ્રગતિ સિદ્ધ કરવાની નક મળી શકે છે, અને લઈને તમે વધુ શિસ્ત-પાલન કરનારા બની શકો છો, પ્રભુ પ્રત્યે એક નૂતન આરોહણ થઈ શકે છે, ભાવિ પ્રત્યેનું કોઈ અનું દ્વાર ખૂલ્લી જઈ શકે છે કે જેને લઈને તમે વધુ સભાન અને ઉંકટ સત્ય ધારાણ કરનાર બની શકો છો. તેવે વખતે એ બધું આહી ઓકુઠ થાય છે, (શ્રી માતાજી, હદ્ય પ્રત્યે અંગુલિનિર્દેશ કરે છે) એમાંથી એક બળ જાન્મે છે. પછી ઓની ઊર્ધ્વ પ્રત્યે ભરતી ચઢે છે, આરોહણની એક મહાન ગતિ સાથે એ ઊર્ધ્વ પ્રત્યે જીયે ચડે છે; કેટલોક વાર અને કોઈ આકૃતિ હોતી નથી, એમાં શબ્દો કે અભિવ્યક્ત વિનાની એક જ્યોતિ જ ભભૂકી જિંદતી હોય છે.

એ પ્રકારની અભીષ્ટા તદ્ગન સાચી રીતની અભીષ્ટા છે. અને જે તમે હમેશાં સતતપણે પ્રગતિ કરવા માગતી અને પ્રભુનો સંકલ્પ જે વસ્તુ આપણું પાસે કરાવવા માગતો હોય તેની સાથે વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં સંવાદમાં માગતી હોય એવી ચિનાની અવસ્થામાં હશો તો આવું તમારે માટે એક દિવસમાં સો વાર કે હજાર વાર બનવાનો વારો પણ આવશે.

પ્રાર્થના, સામાન્ય રીતે અમૃક સુનિશ્ચત હકીકતની બાબતમાં રચાયેલ હોય છે. એ હમેશાં અમૃક પ્રકારના વચ્ચો કે અન્ય પ્રકારની રૂચના વડે કરવામાં આવે છે માટે જ અને પ્રાર્થના કહેવામાં આવે છે. અને એ વસ્તુ અભીષ્ટા કરતાં ઘણા વધારે પ્રમાણમાં બાધ હોય છે. તમારી અંદર કોઈ અભીષ્ટા હોઈ શકે અને તમે અનું પ્રાર્થનાના રૂપમાં પરિવર્તન કરી લઈ શકો છો, પરંતુ હમેશાં,

અભીષ્ટા એ પ્રાર્થના કરતાં વધુ ઉચ્ચ કક્ષાની વસ્તુ રહે છે. અભીષ્ટાની બાબતમાં એનું હોય છે કે વ્યક્તિત, આત્મ વિસ્મુતિની વધુ નજદીકમાં અને વધુ સધન ભાવે જીવન ધારણ કરતી હોય છે. એ તો કેવળ પોતાને જે વસ્તુ થણું હોય છે કે કરવી હોય છે તે બાબત પૂર્ણ જ જીવે છે, પોતાને જે કાઈ કરવું હોય છે તેનું પ્રભુને ચર્મપણ કરી દે છે. તમારે કોઈક વસ્તુ જોઈતી હોય છે તો તમે એને માટે પ્રાર્થના કરી શકો છો, અને પ્રભુએ તમને જે કાઈ આપ્યું હોય છે તે બદલ આભાર પ્રદર્શિત કરવા માટે પણ તમે પ્રાર્થના કરી શકો છો, અને એવે પ્રસંગ એ પ્રાર્થના વધુ ઉચ્ચ કક્ષાની હોય છે: એને આપણે એક આભારદર્શનનું કર્મ પણ કરી શકોએ. તમે એવી પ્રાર્થના પણ કરી શકો જેમાં પ્રભુએ તેમની કરુણાનું જે પાસું તમારા પ્રત્યે પ્રગટ કર્યું હોય તે બદલ તમે કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરતા હો. પ્રભુએ તમારા માટે જે કાઈ કર્યું હોય, તમે એમનામાં જે કોઈ વસ્તુનાં દર્શન કરતા હો, અને તેમની જે સ્તુતિ કરવા માગતા હો, તે બાબતમાં પણ પ્રાર્થના કરી શકો છો. આ સર્વ વસ્તુઓ એક પ્રકારની રચના દ્વારા પ્રાર્થનાનું રૂપ લઈ શકે છે. અને એ તો નિશ્ચિત છે કે એવી પ્રાર્થનાને સર્વાત્કૃપ ગણી શકાય, કારણ કે એમાં તમે સર્વાંશે તમારી જતમાં ગુંઠાઈ ગયેલા હોતા નથી તેમ જ એ કોઈ જતની અહંકરમૂલક પ્રાર્થના હોતી નથી.

એ ખરું છે કે તમે સર્વ પ્રકારની ભૂમિકાઓ ઉપર અભીષ્ટા સેવી શકો છો, પરંતુ અભીષ્ટાનું મુખ્ય કેન્દ્ર તો ચૈત્ય સ્વરૂપમાં હોય છે, જ્યારે પ્રાર્થના તો તમે ગમે તે ભૂમિકા ઉપરથી કરી શકો છો અને એનું સ્થાન એ ભૂમિકા ઉપર જ હોય છે. તમે તદ્દન ભૌતિક, શારીરિક, પ્રાણિમય, મનોમય, ચૈતસિક કે પછી આધ્યાત્મિક પ્રકારની પ્રાર્થનાઓ કરી શકો છે, એ દરેકને પોતાની આગવી લાક્ષણિકતા હોય છે, અને એ દરેકનું વિશિષ્ટ મૂલ્ય હોય છે.

એક તદ્દન સ્વરૂપ અને નિઃસ્વાથી — ભાવપૂર્વકની, એક પ્રકારના આવાહન સરખી પ્રાર્થના પણ હોઈ શકે છે. ધાર્યું ખરું એ વ્યક્તિની પોતાની જત માટે હોતી નથી, પરંતુ એ એક એવી વસ્તુ હોય છે જેને આપણે પ્રભુ સાથેના સીવિસીયા સંપર્ક જેવી કરી શકોએ. એવી પ્રાર્થના અન્યત શક્તિશાળી હોય છે. આ પ્રકારની પ્રાર્થનાનાં લગભગ તત્કાળ પરિણામ આવ્યાં હોય એવા અસંખ્ય દાખલાઓ મારી જાણમાં છે. એવી પ્રાર્થનામાં એક મહાન શિલ્પ, એક મહાન આર્તિભાવ, ઊર્ડી સત્યનિષ્ઠા અને વિદ્યાની સરણતા પણ અંતર્ગત હોય છે. એ એક એવી વસ્તુ હોય છે જે કશાની ગણતરી માંડતી નથી, કોઈ યોજના ઘડતી નથી, ભાવ કરવા બેસતી નથી, કોઈ વસ્તુ પોતાને પ્રાપ્ત થાય તેનો ખ્યાલ પણ

કર્યા વિના આપે જાય છે. કારણ કે મોટા ભાગના માણસો એક હાજે આપે છે અને નદ્વામાં કોઈ બીજુ વસ્તુ લેવા માટે બીજે હાથ લાંબો કરે છે; મોટા ભાગની પ્રાર્થનાઓ આ પ્રકારની હોય છે. પરંતુ બીજા પ્રકારની પ્રાર્થનાઓ, મેં આગળ વર્ણવી તેવી હોય છે, આભારદર્શનનાં સ્તવનો જેવી હોય છે, જો પ્રાર્થનાઓ ઉચ્ચ કક્ષાની હોય છે.

એમ છે ત્યારે. હું જાણું નાણી કે મેં, મારે જે કહેવાનું હતું તે બરાબર સ્પષ્ટ કર્યું છે કે નહિ પણ વસ્તુસ્થિતિ એવી જ છે.

આ વસ્તુને વધુ સ્પષ્ટ કરીને કહેવી હોય તો એમ કહી શકાય કે પ્રાર્થના હુમેશાં શરૂઆતમાં ડાળવામાં આવેલી હોય છે; પરંતુ વ્યક્તિત્વો કર્ય અવસ્થામાંથી એ શરૂઆતી રચના કરી છે તેના ઉપર એ શરૂઆતા મૂલ્યનો આધાર રહે છે. પ્રાર્થના એક હડી કાઢવામાં આવેલી વસ્તુ હોય છે અને અભીષ્ટા સ્વયંભુ રીતે પ્રગટ થાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, કેટલાક લોકો એવા હોય છે કે જેમણે તેમના વિશ્વ વિષેના જ્યાલમાંથી ઓછાપત્તા પ્રમાણમાં ભાગવત તત્ત્વની માન્યતાને ફ્રાન્ચી દીક્ષી હોય છે (આવા ધારણા લોકો હોય છે); એ માન્યતા — કે એવું કોઈ છે કે જે સર્વંગ છે, સર્વ સામર્થ્યવાન છે અને તેમની સેરખામાણીમાં એવું અતિશોષિત છે કે જેની કોઈ તુલના ન થઈ શકે; — તો એ વસ્તુ એમના આત્મગૌરવને જરાક ખૂંચે છે. એટલે એ લોકો પ્રભુ વિનાના વિશ્વની રચનાની ધારણા કરવા પ્રયત્ન કરે છે. આવા લોકો પ્રાર્થના કરી શકતા નથી કારણ કે તેઓ કોની પ્રાર્થના કરે? સિવાય કે તેઓ પોતાની જાતની પ્રાર્થના કરે, પરંતુ એમ કરવાનો રિવાજ નથી! પરંતુ પ્રભુમાં લેશમાત્ર શક્તા ન હોય તોપણ તમે કોઈ વસ્તુને માટે અભીષ્ટા સેવી શકો છો. કેટલાક લોકોને પ્રભુના અસ્તિત્વની બાબતમાં શક્તા હોતી નથી પરંતુ પ્રગતિ કરવાની બાબતમાં શક્તા હોય છે. એ લોકોની માન્યતા એવી હોય છે કે આ જગત, સતતપણે પ્રગતિ કરી રહ્યું છે અને એ પ્રગતિ અનાંત કાલ અવિસરપણે, વધુ સારી અવસ્થા પ્રયોગ, ગતિ કરી રહી છે. તો, આવા લોકોમાં પ્રગતિ માટે કોઈ મહાન અભીષ્ટા હોઈ શકે, અને ઇતાં તેમને પ્રભુના અસ્તિત્વના જ્યાલની કોઈ જરૂર ન હોય. અભીષ્ટામાં શક્તા તો રહેલી જ હોય છે પરંતુ એ શક્તા કોઈ પ્રભુમાં હોવી જોઈએ એવું જરૂરી નથી. જ્યારે પ્રાર્થનાની બાબતમાં તો, જે એ કોઈ દિવાન સ્વરૂપને ઉદ્દીને ન કરવામાં આવતી હોય તો પ્રાર્થના જ નથી રહેતી. અને પ્રાર્થના કોની કરવાની હોય? આપણે કોઈ વ્યક્તિત્વહીન વસ્તુની પ્રાર્થના તો કરી શકતા નથી! આપણે પ્રાર્થના તો એને કહીએ છીએ જે આપણને સાંભળી શકે. જે આપણી પ્રાર્થનાનો સાંભળનાર જ કોઈ ન હોય તો આપણે કરી રીતે પ્રાર્થના કરી શકીએ? એટલે, જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ પ્રાર્થના કરતી હોય

છે ત્યારે એનો આર્થ એ થાય છે કે તેને આપણા કરતાં કોઈ અનંતગણી ઉચ્ચ,
અનંતગણી શક્તિમાન વસ્તુમાં શક્તા છે (ભવે પછી એ વ્યક્તિને વસ્તુ કબૂલ
ન કરે.) અને જો એ વસ્તુ બરાબર સાંભળી શકે રેવી રીતે પ્રાર્થના કરવામાં
આવે તો એ આપણા ભાવિનું અને આપણું પોતાનું પણ પરિવર્તન સિદ્ધ કરી
શકે. ગા. એ વસ્તુઓનો તાત્ત્વિક નિષ્ઠાવન આ રીતનો છે.

એટબે, જે બોકો બુદ્ધિપ્રધાન હોય છે, તે બોકો એમ કહે છે કે અભીષ્ટાની
વાત બરાબર છે પરંતુ પ્રાર્થના, એ તેનાથી કાંઈક અંશે જિતરતી વસ્તુ છે. ગુદ્ધ-
વેતાઓ તમને એમ કહેશે કે અભીષ્ટાની વાત તો ઠીક છે, પરંતુ તમારી એવી
દૃઢા હોય કે તમારી વાત બરાબર સંભળાય અને પ્રભુ પણ તમારી વાત ધ્યાન-
પૂર્વક કાન ધરે, તો તો, તમારે પ્રાર્થના જ કરવી પડશે, એક બાળકના રીતીની
સરળતાપૂર્વક, સંપૂર્ણ નિખાલશપણે એટબે કે પૂર્ણ વિશ્વાસ ચાણે એમ કદેવું
રહેશે કે ‘મારે આ વસ્તુ કે પેલી વસ્તુ જોઈએ છે (એ કોઈ આંતરિક જરૂરિયાત હોય,
શારીરિક જરૂરિયાત હોય કે પછી કોઈ સ્થૂળ વસ્તુની જરૂરિયાત હોય, પરંતુ,) હું
તમારી પાણો એની માગણી કરું છું, મને એ આપો.’ આશવા તો, એમ પણ કહી
શકો કે, ‘મેં તમારી પાસે જે જે કાંઈ, માગણું હતું તે તમે મને આપું છો, જે
અનુભૂતિઓ વિષે મને કરું જ જ્ઞાન ન હતું તે સર્વનો તમે મને સધન રીતનો
સાક્ષાત્કાર કરાયો છે અને હવે હું એ ચ્યાત્કાર્યને સંકલ્પપૂર્વક સિદ્ધ કરી શકું
છું, હા, હું એને માટે તમારો અનંતગણો આભાર માનું છું અને ગારા એ આભાર-
દર્શનનો માટે હું આ પ્રાર્થના દ્વારા તમારું સંતયન કરું છું અને તમે જે ભાગ
ભજાયો છે તેને માટે કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરું છું.’ વાત એમ છે. અભીષ્ટા કરવામાં
તમારે કોઈ વસ્તુ પ્રયો કોઈ વ્યક્તિત્વ પ્રયો તમારે એને દોરવાની હોય એવું
નથી હોતું. તમારી આદર સ્વરૂપની અમૃક રીતની આવર્થા માટે, જ્ઞાન માટે, કોઈ
સાક્ષાત્કાર માટે, ચેતનાની અમૃક રીતની સ્થિતિ માટે અભીષ્ટા હોઈ શકે, પરંતુ
એથી એ વસ્તુ પ્રાર્થના નથી બનાતી, પ્રાર્થનામાં કંઈક વધારાનું તત્ત્વ હોય છે.

પ્રાર્થના એ વ્યક્તિગત વસ્તુ છે, એ કોઈ વ્યક્તિસ્વરૂપને ઉદ્દીને કરવામાં
આવે છે — કોઈ ઓવી શક્તિને સ્વરૂપને ઉદ્દીને કે જે તમને સાંભળી શકે અને
તમને જવાબ આપો શકે. એમ ન હોય તો! તમે કોઈ વસ્તુ માગી જ ન શકો.
સમજાને?

બાળક : જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને કોઈ માળુસ પ્રયો રાશુલ પુત્તિ હોય છે,
તો એ વસ્તુ પેલી બીજી વ્યક્તિનું ઉપર કઈ રીતે આસર કરે છે?

શ્રી ભાતાજી : એમાં એ જ વસ્તુ હોય છે. એક પ્રકારનું રૂપદાતર, મનોમય

રચના પેદા થાય છે તેની દ્વારા ઓમ બને છે. જો કોઈ વ્યક્તિમાં તમારા પ્રત્યે તમારે આસદ-ભાવ હોય છે અને એ એ તમને નુકસાન પહોંચાડવા માગતી હોય છે તો એ વૃત્તિ, ઓછેવતો અંશો, પ્રગટ થાય છે જી; કટલીક વાર એ વ્યક્તિ પોતે પોતાની જત આગળ પણ આ વસ્તુ કંબૂલ કરતી નથી, કારણ કે ઓમ કરતો તેને શરમ આવે છે, પરંતુ એ વસ્તુ આપોઆપ બની આવે છે. અથવા કેટલીક મલિન વૃત્તિવાણી લોકોની જેમ, એ વસ્તુ તેમની ચેતનામાં ખૂબ ઊંડે દટાઈને બેઠેલી હોય છે, આપો વખત એ ઓમ ને ઓમ તેમની દ્વોષ વૃત્તિને ઉત્તેજિત કરતી રહે છે; અને કેટલાક લોકોમાં એવી હિંસક વૃત્તિ પણ હોય છે જેઓ, તમે તેમને કોઈ કરેલા માનેલા નુકસાનના બદલામાં, અથવા તેમને કોઈ કારણસર નાખુશ કર્યાના બદલામાં, તેઓ એવી કામના સેવતા હોય છે કે તમારા ઉપર કોઈ ભયંકર આપાતી આવી પડે.... જેમે તેમ હોય, પરંતુ એ વસ્તુ એવી જ હોય છે, એ વસ્તુ રૂપ-વિધાનના કોનમાં આવે છે. અને એ રૂપોનું બળ ઓટલું બધું હોય છે કે જો તમે તમારા પ્રાયે જેને કોઈ ખુલ્લી દ્વોષ વૃત્તિ હોય તેની પાસે થઈને યગાર માત્ર થાઓ, તો પણ તમને એકદમ બેચેનીની લાગણી થઈ આવે છે.

હવે, જો તમારી પાસે કંઈક જ્ઞાન હોય અને તમે સભાન હોયા, તો તમે આ વસ્તુના કારણને જાણી જ્ઞાનો, અને પછી જ્ઞાને, આપણને આવા કારણની ખબર પડે છે ત્યારે આપણે કેવળ આટલું જ કરવાનું રહે છે (અભિનય), જાણો કે આપણે કોઈ માંખને અંખરી નાખતા હોઈએ તેમ કરવાનું રહે છે. પરંતુ, માંણો ઘણું ત્રાસદાયક હોય છે અને આપણે ઉડાડી મૂકીએ છીએ તો પણ વળી વળીને પાછી આવે છે; અને ઓટલે સાવધ રહેજો! અશુભ વૃત્તિઓનાં રૂપો પણ માંખાના જેવાં હોય છે. તમે માંખને અંખરી નાખો છો, અને તે પાછી આવે છે, તમે ફરીથી અને ઉડાડી મૂકો છો અને ફરી પાછી તે આવી લાગે છે. એમને માટે એ રમતની વસ્તુ હોય છે. તમને કોઈ વાર ઓમ નથી લાગ્યું કે તમને માટે આ એક જતની રમત હોય છે? પણ એ વાત ખરી છે કે તમે એમને ઉડાડી મૂકો છો તો પણ એ પાછી આવે છે. ફક્ત તમે કોઈ આમુક ક્ષણે ગુરસે ભરાઓ છો અને તમને ક્ષોધ ચર્ચે છે ત્યારે તમે આમ કરો છો (અભિનય), અને ત્યારે પછી ભવે તમે એમને સ્પર્શ પણ ન કરો હોય તો પણ એ માંખો પાછી આવતો નથી. તમને તમારી વૃત્તિની ખબર પડે છે. જરા પ્રયત્ન કરી જોશો તો તમને ખબર પડશે.

પરંતુ ખરાબ વિચાર કરવો એ ખરાબ કૃત્ય કરવા જેવું છે. ઘણા લોકો આ વસ્તુ જાણતા નથી હોતા, પરંતુ સાચે જ, કોઈના માટેનો અશુભ વિચાર એ

અશુભ આચાર સરખો જ હોય છે અને કોઈ વિકિત, બીજાનું બૂરું તાકે છે અને તેનું અશુભ થાય તેવું વિચારે છે, અને જો એ બીજી વિકિતનું કાંઈ બૂરું થાય છે તો એને માટે, જાણે એ વિકિતચો કોઈ કર્મ વડે તેનું બૂરું કર્મ હોય તેટલી જ જવાબદારી, એ અશુભ કામના! સેવવામાં રહેલી હોય છે. પરંતુ કમભાગ્યે આ વસ્તુમાં લોકો માનતા નથી અને એથી કરીને, બીજાઓ માટે હુદુર વિચારો કરતાં તેમને કોઈ આટકાવતું નથી. . . . કેટલાક લોકો એવા પણ હોય છે જેમને બીજાઓમાં ખરાબ વિચારો ઉત્પન્ન કરવામાં બહુ મજા પડતી હોય છે. હું એવા ધરણ લોકેને જાણું છું (કમભાગ્યે, એમની સંખ્યા ધરણી મેટી છે) જેઓ, તેમને કોઈ ને કોઈ હુદુરદાયક વસ્તુ કહેવાની તક મળે છે તો તેમની પાસેની એ વાત કહેવાનું ચૂકતા નથી, ‘તમે જાણો છો, તમારા માટે કોઈક આવી વાત કરતું હતું,’ અને વળી, ‘પેલો ફ્લાણો. માણસ તમારા માટે આમ કહેતો હતો.’ અને આ રીતે તેમનાથી બને તેટબું નુકસાન તેઓ કરે જાય છે. અને કેટલીક વાર એ લોકો આવી વસ્તુ કેવળ મૂર્ખાઈને કારણે, ધાર્યી વાર કેટલાક એવા મિથ્યાભિમાનને કારણે પણ કરતા હોય છે કે પોતે કાંઈક જાણે છે. પરંતુ તેમની ચેતનાના ઊડાણમાં કોઈક એવી વસ્તુ હોય છે નેણે આપણે તોષાન-વૃત્તિ કહી શકીએ — એ વૃત્તિને, કોઈ ઠેકણે આવ્યવસ્થા સર્જાગ, ગેરસમજૂતી ઉત્પન્ન થાય, લોકો વચ્ચે વૈમનસ્ય થાય, આણગમો ઉપજાવે તેવી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય, એ બધું ગમનું હોય છે અને એ બધાની વચ્ચમાં રહીને જ અને કરાર વળે છે. ધરણ લોકો કરીએ વાર્યી ઉચ્ચારનારા હોય છે. ફેંચગાં એને ‘ઝેરી જીબવાળા’, ડંશીલી વાણીવાળા કહે છે. એમનો આનંદાવધિ આવા કર્મમાં જ આવી રહેલા હોય છે. અને આવા લોકો ધાણું, ધાણું, ધાણું, નુકસાન કરે છે. પરંતુ જોવ્યા વિના પણ, જો તમારામાં કોઈ ઉગ્ર વિચાર હોય અને લોકોનું બૂરું તાકતા હો તો એ વસ્તુ તમે એક ખરાબ કર્મ કર્યો બરાબર હોય છે.

બાળક : અશુભ સંકલનનું અસ્તિત્વ થા માટે હશે?

શ્રી માતાજી : કેટા, આ તો તો એના જેવું પૂર્બથું કે પ્રકૃતિમાં અચેતના, અજ્ઞાન, અંધકાર, એ બધું કેમ હશે! આમાં તો જગત પણ થા માટે છે તે પૂર્ણ નાખ્યું કહેવાય! જગત આવું કેમ છે અને અન્ય રીતનું કેમ નથી? . . . આ વિષય ઉપર તો લોકોએ ઢગલાંખ પુસ્તકો લખ્યાં છે. અને એ પ્રત્યેક લોકો પોતપોતાની રીતનો ખુલાસો આપે છે, પરંતુ હડીકતમાં તેથી કંઈ ફેર પહોંચો નથી. તમે મને પૂછી છો કે અશુભ વૃત્તિ કેમ છે? અજ્ઞાન કેમ છે? મૂર્ખતા કેમ છે? દુષ્ટતા કેમ છે? અશુભનું તાર કેમ છે? આ જગત કેમ એક આહ્વાદક પ્રદેશ નથી? . . . દરેક મીમાંસક પોતપોતાની રીતે એનો ખુલાસો આપે છે. જહવાદીઓ એમની રીતનો ખુલાસો આપે છે, વૈજ્ઞાનિકો એમની રીતનો ખુલાસો આપે છે,

પરંતુ એ બધામાંથી કોઈ પણ એમાંથી બહાર નીકળવાનું સાધન શોધી શકતા નથી ! અને આજરે જોતાં, ખરી અગત્યની વસ્તુ તો એ છે કે (તમે મને પૂછ્યું કે : અશુભ સંકલ્પ કેમ છે ?) આપણે એવો માર્ગ શોધી કાઢવો જોઈએ કે જેવી પછી કોઈ રીતનો અશુભ સંકલ્પ અસ્તિત્વમાં જરહે નહિ. એ કામ માટે મહેનત કરવી એ ફળદારી નીવડે તેમ છે. જો તમે એમ કહો કે દુઃખ કેમ છે, પૌડાઓ કેમ છે? . . . તો આ ‘કેમ’થી તમને શુશ્રયદા થવાનો છે, સિવાય કે એનાથી તમને એનો કોઈ ઉપાય કરવાનું સાધન પ્રાપ્ત થાય. પરંતુ મને નથી લાગતું કે એ રીતે એવું સાધન પ્રાપ્ત થાય કારણ કે (આપણે એ વસ્તુ અહીં કહી જ છે કે) જો તમે ‘કેમ’ની શોધમાં નીકળશો તો તમને તમારી આંદર ડેવણ અનેક રીતના એવા બધા ખુલાસાઓ જરદો કે જેમનો વ્યવહારું રીતે, ઓછાવના પ્રમાણમાં કોઈ જ ઉપયોગ નહિ હોય, અને એ તમને કચોંય નહિ બઈ જાય.

હક્કીકિતમાં તો વસ્તુસ્થિતિ એમ છે, ખરું ને ? અને બીજી વાત એ કે આપણને એ વસ્તુ ગમતી નથી, અને ત્રીજી વાત એ કે એ વસ્તુનું ફરીથી અસ્તિત્વ જ ન રહે એવી સાધન આપણે શોધી કાઢવાં છે. આપણે પ્રશ્ન આ છે. આપણે જેવું હોવું જોઈએ એમ ધારીએ છીએ, તે પ્રકારનું આ જગત નથી. દુનિયામાં એવી ઢગલાંધ વસ્તુઓ છે કે જેમને આપણે પસંદ કરતા નથી. અને કેટલાક લોકો એવા હોય છે જેમને તેઓ પોતે ‘જ્ઞાન’ કહે છે તે મેળવવું પસંદ કરે છે અને એટલે એ લોકો આમ કેમ છે તે જાણવા પ્રયત્ન કરે છે. એક રીતે એ વસ્તુ સારી છે, પરંતુ, મેં જેમ કહું તેમ, સૌથી વધુ અગત્યની વસ્તુ તો એ છે કે આપણે એવી કોઈ વસ્તુ શોધી કાઢવી જોઈએ કે જે કરવાથી અત્યારની પરિસ્થિતિ પલટાઈ જાય. બુઝે આ પ્રશ્નને જ પોતાની સમક્ષ રાખ્યો હતો. એમ કહેવાય છે કે જ્યાં સુધી એમને એનો ઉકેલ ન જરૂરો ત્યાં સુધી તેઓ એક વૃક્ષ નીચે બેસી રહેલા. પરંતુ એમનો ઉકેલ બહુ સારો નથી, કારણ કે જ્યારે તમે મને કહો કે ‘જગત ખરાબ છે’ ત્યારે, પછી એમનો ઉકેલ એ છે કે : ‘જગતને ત્યાગ કરો’ — અને શ્રી અર્થવિદ કચોંક લખ્યું છે તેમ, ‘કેના લાભાર્થે ?’ ત્યારે પછી જગત ખરાબ નહિ રહે, કારણ કે એનું અસ્તિત્વ જ નહિ હોય ! આ તો તદ્દન સીધું સાદું તર્કશાસ ગણાય. એ પેલા જે લોકો આજું જગત તેના આદિસ્થાનમાં પાછું ફરી જાય તેમ ઈરધીતા હોય છે તેના જેવું છે; અને માટે જ શ્રી અર્થવિદ તેનો ઉત્તર આપે છે કે, ‘તમે એક એવી વસ્તુના સર્વશક્તિમાન સ્વામી બની રહેશો કે જેનું અસ્તિત્વ જ નથી, એક રાન્ય વગરના રાજ, અથવા સામ્રાજ્ય વિનાના સમાટ’, બસ, થઈ રહ્યું . . . આ એક ઉકેલ છે. પરંતુ એ સિવાયના વધુ સારા ઉકેલ પણ છે, હું માનું છું કે આપણે વધુ સારા ઉકેલ શોધ્યા છે.

કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે દુર્ઘટિયાનું મૂળ અજ્ઞાનમાં છે (બુધ પણ એમ જ કહેતા હતા) અને જે અજ્ઞાનનો નાશ થઈ જય તો પછી કોઈ જતની દુર્ઘટિયા રહે નહિ. બીજા કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે દુર્ઘટિયાનો ઉદ્ભવ લેદાવ, વિભાજનને કારણો થાય છે અને એટલે જો આ જગત તેના આદિસ્ત્રોત્ત્વી અલગ ન પડી ગયું હોત તો કોઈ જતની દુર્ઘટિયા ઉત્પન્ન થાત નહિ. વળી બીજા કેટલાક કહે છે કે આ સર્વનું મૂળ જ દુર્ઘટિયા છે, વિભાજન અને અજ્ઞાનનું પણ. તો પછી પ્રશ્ન જિલ્લો થાય છે: આ દુર્ઘટિયા શેર્માંથી ઉત્પન્ન થાય છે? જે એ આ સર્વના મૂળમાં રહેલી હોય તો એ વસ્તુ સર્વના આદિ સ્થાનની ભૌતરમાં જ રહેલી હોવી જાઈએ. અને મારાં બાળકો, આહી પછી આપણે મૂંજવણમાં મુકાઈ જાઈએ! આપણે આ વસ્તુ ઉપર વર્ષો સુધી ચિંતન કર્યા કરીશું તો આપણ આપણે અમાંથી બહાર નહિ નીકળી શકીએ. અને એટલે જે લોકો આ વસ્તુને છેક છેડા સુધી લઈ જાય છે તેઓ અંતે એમ કહે છે કે: દુર્ઘટિયા જેવું કાંઈ છે જ નહિ, એ એક ભ્રમ છે. અને એ લોકો તેમના તરકમાં રાધવચ આટકી ગયા હોય છે. એટલે જ તેઓ એમ કહેતા હોય છે, કારણ કે એ લોકો થોડા વધુ આગળ વધ્યા હોત તો એમ કહેત; આ જે દુર્ઘટિયા છે તે કેવળ મનુષે કરેલો શોધ છે. . . એમ બનવું શક્ય છે!

બાળક : પ્રાણીઓમાં દુર્ઘટિયા નથી હોતી, ખરું ને?

શ્રી માતાજી: મને એમ લાગતું નથી. જો કે હું ખાતરીપૂર્વક કહી શકતી નથી કારણ કે હું બધી જતની જીવયોનીઓ વિષે જાણતી નથી, પરંતુ આપણને રાકસી લાગે એવી વસ્તુઓ વિષે મેં સાંભળ્યું છું, અને છતાં એમાં કોઈ રીતની દુર્ઘટિયા રહેલી હોય છે એમ મને લાગતું નથી. આપણે આ બાબતમાં જીવ-જંતુઓનો દાખલો લઈએ. પ્રાણીયોનીઓમાં આ વર્ગમાં જ આપણે જેને દુષ્ટના કહીએ છીએ — અને જેને આપણે દુર્ઘટિયા પણ કહી શકીએ — તેની લાગણી પ્રવર્તમાન જોવામાં આવે છે. પરંતુ આમાં કદાચ એમ પણ બનવા જોગ છે કે આપણે આપણી ચેતનાની દુષ્ટિએ એમની ગતિઓને જોતા હોઈએ છીએ એટલે આપણને તેમનામાં એક પ્રકારની દુષ્ટનાની અથવા દુર્ઘટિની વૃત્તિ જણાય છે.... કેટલાક જીવો એવા હોય છે જેમની ઈયણો કેવળ જીવતા જીવ ઉપર જ જીવી શકે. એ ઈયણો કેવળ કોઈ જીવતા દેખનું જ જશણ કરી શકે છે. મરેલી માછલીઓથી એમનું પોષણ થઈ શકતું નથી. એટલે જે માદા-જંતુને ઈંડા (જે પાછળથી ઈયણોમાં પરિવર્તિત થાય છે) મુકવાં હોય છે તે કોઈ બીજા જંતુ અથવા નાનકડા, ઊતરતી કષાના પ્રાણીના નાડી કેન્દ્ર ઉપર દંશ મારીને તેને હલન-

ચલનશૂન્ય કરી મુકે છે, અને પણી ધીરે રહીને એના દેહમાં પોતાનાં ઈંડાં એવી રીતે મુકે છે કે જ્યારે તેઓ સેવાઈને ઈયણો બને ત્યારે પેલા હલનચલનશૂન્ય, પણ મૃત નહિ, એવા પ્રાણીના દેહનું ભક્ષણ કરી શકે. આ એક મેક્યા વિલી*ની રીત જેવું લાગે છે, નહિ? દેખીતી રીતે, આમાં કોઈ રીતની બુલિનું કાર્ય હોતું નથી, એ એક જાતની અંધપ્રેરણ હોય છે. એને કંઈ દુરિચછા કહેવાય? એને આપણે અશુભની કામના કહી શકીએ? ... એ તો કેવળ પ્રજ્ઞેત્પાદનની અંધપ્રેરણ છે.

કદાચ આપણે જો એમ કહીએ કે આ બધાં જીવ-જંતુઓ તેમની યોનીના સચેતન આત્મા વડે દોરાતાં હોય છે, અને એ આત્માનો પોતાનો સચેતન સંકલ્પ પણ હોય છે, તો આપણે કહી શકીએ કે આ બધી કલ્પનાઓ, (હું આહો' આ એક દાખલો આયું છું, પરંતુ એવા તો અસંઘ્ય દાખલાઓ છે જેમાં ભાવનાની દુષ્ટતા આપણી માનવ ચેતના માટે એટલી જ ભયંકર, એટલી જ ખુન્નસભરી હોય છે), આ બધાં જીવ-જંતુઓનાં સર્જક, રૂપ અને ગતિ વિધાયક સ્વરૂપો ભયંકર સત્ત્વો હશે (તમને એમ લાગે છે કે નહિ?) અને તેમની કલ્પનાઓ વિકૃત અને દુરાશથી હશે. એમ બનાવું તદ્દન શક્ય છે, કારણ કે, હકીકતમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે આ બધાં જંતુઓનું મૂળ પ્રાણમય હોય છે, એટલે કે, એ સત્ત્વો આ દુનિયામાં રહેલી દુરિચછાનાં પ્રતીકો હોવા ઉપરાત તેનાં પ્રતિનિધિ સરખાં અને તેની ઉપર જ જીવન ધારણ કરનારાં હોય છે. એ સત્ત્વો પોતાની દુરિચછા વિષે અન્યાંત સભાન હોય છે અને એ હેતુપૂર્વકની દુરિચછા હોય છે. મનુષ્યમાં જે દુરિચછા રહેલી છે એ ધાર્યું ખરું, આ પ્રાણમય જગતનાં સત્ત્વોના સંકલ્પનું એક પ્રકારનું પ્રતિબિંబ — અનુકૃતિ અથવા પ્રતિધોય — હોય છે. આ પ્રાણમય સત્ત્વો સૂચિત પ્રત્યે સ્પષ્ટપણે વિરોધી ભાવવાળાં હોય છે; તેઓ વસ્તુઓને શક્ય તેટલી દુઃખદારી, વિઝ્ય, દિલગીરી ઉપાયો તેવી, અને રાક્ષસી બનાવે છે. એમ કહેવાય છે કે આ સત્ત્વોએ જ જંતુઓનું સર્જન કરેલું છે, અને તેથી કદાચ જીવ-જંતુની યોની.... પરંતુ એ વસ્તુ યાદ રહ્યો કે એ જંતુઓ સ્વરંકલ્પ વડે અશુભનાં પ્રતીક બનતાં નથી, તેઓ તો એક અભાન અંધ પ્રેરણાથી દોરાતાં હોય છે. તેઓ જાણી જોઈને કશું અશુભ આચરતાં નથી. તેઓ એમની પ્રકૃતિને વશ થઈને એમ કરેછે. હું જેને દુરિચછા કરું છું તે તો સંકલ્પપૂર્વક, યોટું કરવાને ઈરાદે યોટું કરવાને, નાશ કરવાને ખાતર વિનાશ વેરવાને, ઈજ પહોંચવાના ઈરાદાપૂર્વક નુકસાન કરવાને, અને ગોળું અશુભ કર્મ કરવામાં આનંદ માણવાની કિયાને. એ તો સાચે જ દુરિચછા હોય છે. હું માનું છું કે મનના સર્જનની સાથે જ અહંકાર ઉત્પન્ન થાય છે. હું આ બાબત નિશ્ચય-

* એક રોમન રાજશાખવેતા॥. —અનુવાદક

પૂર્વક કહી શકતી નથી, કારણ કે હમેશાં નવી નવી વસ્તુઓની શોધ થઈ રહી છે. પરંતુ મેં જે વસ્તુ પણ્યોનીમાં જોઈ છે, ખાસ કરીને જીંચી કક્ષાનાં પણ્યોની બાબતમાં, તો એ વસ્તુ આભસંરક્ષણની કિયા જેવી લાગે છે, કદાચ એમાં હિંસા તમોગ્રસ્ત અને ધાતકી પ્રતિકારો પણ હશે, પરંતુ એને કંઈ ખરા અર્થમાં દુરિચ્છા કહી શકાય ? . . . એ શક્ય છે. મને જો ચાથી વિરુદ્ધની વસ્તુ પુરવાર કરે તેવી મેઈ વાત કહો તો હું એ વસ્તુ સ્વીકારવા તૈયાર છું, પરંતુ હાલ પૂરતુ — મેં એવું જોયું નથી. પ્રાણીઓ વિષે હું જે કંઈ જાણું છું તેમાં તો એમનું પ્રેરકબળ એમની અંધપ્રેરણા હોય છે, પરંતુ એમનામાં માનવ મનના જેવી વિકૃતિ હોતી નથી. હું માનું છું કે આ પ્રકારની મનોમય આ કાર્યપદ્ધતિ અને પ્રાણુમય તત્ત્વની સીધિસીધી અસર નીચે આવવાથી, મનુષ્ય એક દુરિચ્છાપૂર્ણ સ્વરૂપ બનેલો છે. રાક્ષસો અશુભ સંકલણ-પૂર્ણ સત્ત્વો હોય છે, પરંતુ એ રાક્ષસો તો પ્રકૃતિનાં બજામાં પ્રગટ થયેલાં પ્રાણ-મય જગતનાં સત્ત્વો હોય છે : તેઓ અશુભ કરવાને ખાતર અશુભ કરે છે, વિનાશ કરવાના આનંદને ખાતર વિનાશ કરે છે.

કેટલાક લોકો ઉદાહરણ તરીકે, બિલાડીઓ ઉંદરને ખાઈ જતાં પહેલાં તેની સાથે રમત રમે છે તેનું ઉદાહરણ આપે છે. બાળકોને આ બાબતનો દાખલો આપવામાં આવે છે. પરંતુ મેં બિલાડીઓને જોઈ છે. એ શું કરે છે તે. હું જાણું છું. પેલી રમતની વાત બેશમાત્ર સાચી નથી. બિલાડીઓ આવું બધું દ્રોષ્પૂર્વક કરે છે એ વાતમાં કાઈ સત્ય નથી. સામાન્ય રીતે એમાં આવું બનતું હોય છે : માદા બિલાડી તેનાં બચ્ચાં માટે શિક્ષા શોધતાં શોધતાં કોઈ ઉંદરને પકડી કાઢે છે. એ એ ઉંદરને તરત જ પેલાં નાનાં બચ્ચાંને ખાવા આપવામાં આવે તો તેઓ ખાઈ ન શકે, કારણ કે એ કંકળું, સખન હોય છે અને એ બચ્ચાઓમાં આવું કંકળ અને સખત માંસ ખાઈ શકવાની શક્તિ હોતી નથી. તહુપરાંત એવી અવસ્થામાં એ બેસ્વાદ પણ હોય છે. એટલે એ બિલાડીઓ ઉંદર સાથે રમત રમે છે (તેઓ રમત રમતી હોય એમ લાગે છે), તેઓ એ ઉંદરને અહીંતહી ઉધ્ઘણે છે, ગબડાવે છે, એને દોડવા દે છે, એની પાછળ દોડે છે, અને આમ એ જયાં સુધી નરમ થઈ જાય ત્યાં સુધી કર્યા કરે છે. એને પછી જ્યારે એ બરાબર નરમ, ખાવા લાયક બની જાય છે, અને એવું માંસ બરાબર થઈ ગયું હોય છે, ત્યારે પછી એ પેલાં બચ્ચાને આપે છે, અને ત્યારે તેઓ એને ખાઈ શકે છે. પરંતુ એ તો નક્કી કે એ બિલાડીઓ કંઈ રમતને ખાતર જ ઉંદર સાથે રમત કરતી નથી ! તેઓ સૌ પ્રથમ શિક્ષા કરે છે, એને પછી એમાંથી ભોજન તૈયાર કરે છે, સમજ્યાને ? એ બિલાડીઓ પાસે એ વસ્તુને રાંધીને નરમ કરવા માટે ચૂલ્બો કે અભિન હોતાં નથી. એટલે એ બોકેને એ રીતે ખાઈ શકાય તે રીતે તૈયાર કરે છે.

પરંતુ એમ પણ કહેવામાં આવે છે કે જીવ સ્વરૂપમાં પ્રેમનો પ્રથમ પ્રાદુ-
ભર્વ ગળી જવાની કામના દ્વારા થાય છે. જાણે કે વ્યક્તિનો આત્મસાત્ત કરી જવી
હોય છે, તેને ગળી જવી હોય છે. આ બાબતમાં એક એવા દાખલો છે, જેનાથી
પુરવાર થતું લાગે છે કે આ વાત તદ્દન ખોટી નથી — એટલે કે જ્યારે કોઈ વાધ
કે અજગર તેમનો શિકાર પડકે છે ત્યારે એવું બને છે કે તેમના શિકાર પોતાને
ખવાઈ જવાય એવી એક પ્રકારની આનંદની ભાવના સાથે પોતાનું સ્વાર્પણ કરી દેતા
હોય છે. એક મનુષને થયેલા આવા અનુભવની એક વાત છે. એ પોતે તેના મિત્રો સાથે
જંગલની જાડીમાં ગયેલો ગને પાછળ પડી ગયેલો ત્યારે એક માનવભકી વાધે તેને પક-
દેલો. બીજો બોકોએ પાછા ફરીને જોયું તો એ ગુમ થયેલા જણ્ણાયો. તેમણે ત્યાંનાં પગલાની
નિશાનીઓ જોઈ એટલે એ બોકો એની પાછળ દોડીને ગયા અને જ્યારે વાધ એ મનુષનું
ભક્ષણ કરવાની તૈયારીમાં જ હતો તે ક્ષણે તેને બચાવી લીધો. પાછળથી એ મનુષ
જરા સ્વર્સ્થ થયો ત્યારે તેના મિત્રોએ તેને પૂછ્યું કે તેને એ એક ભયંકર અનુભવ
લાગ્યો હો. તેણે કહ્યું : ‘ના, જરા કલ્પના તો કરો, મને શું થયું હતું તેની મને
ખબર જ નથી, જેવો એ વાધે મને પકડયો અને ઢસીને લઈ જવા લાગ્યો કે
તરત જ મને એને માટે એક તીવ્ર પ્રકારના પ્રેમની અને મને એ ખાઈ જય એવી
જબરદસ્ત લાગણી થઈ આવેલો.’

આ તદ્દન સાચું છે, આ કોઈની કલ્પના નથી. આ તો એક બનેલી હકી-
કત છે.

અને મેં મારી નજરોનજર પણ જોયેલું છે . . . મને લાગે છે કે મેં
આ વાત અગાઉ કહેલી પણ છે — એવા અજગરના પાંજરામાં પુરેલા નાનકડા સસલાની
વાત. એ પાંજરું પેરિસમાં આવેલા ‘જાર્ડીં ઇ પ્લાન્ટે’ માં હતું. એ નાસ્તાનો દિવસ
હતો. હું એ પાંજરા પાસે હતી. એ પાંજરું ઉધાડવામાં આવ્યું અને એક નાનકડા
સફેદ સસલાને તેમાં મુક્વામાં આવ્યું. એ એક સુંદર નાનકડું સસલું હતું. એ
તરત જ, એ પાંજરાને બીજે છેડે દોડી ગયું અને થર થર કાંપવા લાગ્યું. એ
એક ભયંકર દૃશ્ય હતું, કારણ કે એ સસલાને ખબર હતી કે શું બની રહ્યું હતું,
એણે એવા સર્પનું સંવેદન અનુભવ્યું હતું, અને એને બધી ખબર પડી ગઈ હતી.
એ સર્પ એની સાઢડી ઉપર ગુંચણું વળીને પડવો હતો. એ જાણે જિંઘતો હોય એમ
લાગતું હતું. પછી એણે ખૂબ હળવે રહીને એની એક અને મસ્તક લંબાવ્યાં, અને
એવા સસલા સામે તાકી રહ્યો. એ જરા પણ હાલ્યાચાલ્યા વિના એની સામે નિહાળી
રહ્યો — બસ જોઈ જ રહ્યો. મેં એવા સસલાને જોયું તો એ હવે કાંપતું ન હતું, એને
હવે ભય લાગતો ન હતો. એ તદ્દન સંકોચાઈને બેઠું હતું તે હવે મૂળ સ્થિતિમાં

આવવા લાગ્યું. અને પછી મેં એને એનું માણું ડિંગું કરતાં, એની આંખો પહેળી કરીને પેલા સર્પ સામે જેનું જોયું. અને પછી ધીરે ધીરે, ખૂબ જ ધીમેથી એ સર્પ તરફ આગળ વધતું ગયું અને અમૃત જરૂરી અંતરે જઈ પડેંચ્યું. પછી પેલા સાપે એક જ સપાટે — જરા પણ ધમાલ કર્યા વિના, પોતાની કુંણને ખુલ્લી કર્યા વિના, જ્યાં હતો ત્યાં જ રહીને, સમજાને — પટાક દઈને એને પકડી લીધ્યું. અને પછી ઓણે તેને ગોળમટોળ ફેરવીને ભક્ષ્ય માટે તૈયાર કરવા માંડ્યું. એ કંઈ એની સાથે રમત કરવા એમ કરતો ન હતો. ઓણે એ વસ્તુને લોજનના સ્વરૂપમાં તૈયાર કરવા માંડી હતી. ઓણે એનાં બધાં હાડકાં બસાબર ચૂરો કરી નાખ્યાં, તેમના કકડા કરી નાખ્યાં; પછી ઓણે તેની આસપાસ એક પ્રકારનો ચીકણો પદાર્થ ચોંટાડીને એને તદ્દન સુંવાળું બનાવી લીધ્યું. અને જ્યારે એ બસાબર તૈયાર થઈ ગયું ત્યારે તેને ધીરેથી, આચામપૂર્વક આરોગવા માંડ્યો પરંતુ એ માટે એને કશી ધમાલ કરવી પડી ન હતી, એને છેક છેલ્લી વખતે, પેલા સામે આવેલા સસ્વાને પકડવા માટે જ્યારે સહેજ ત્વરિત હિલચાલ કરવી પડી તે સિવાય ઓણે બીજું કંઈ કર્યું ન હતું. એમાં તો પેલું બીજું પ્રાણી એની પાસે આકર્ષાઈ આવ્યું હતું.

તો આવું છે. ખરેખર, પ્રકૃતિમાં ધણી જતની વસ્તુઓ છે. એમાં આ વસ્તુ, કદાચ દુરિયા પણ હશે. પરંતુ મને એ વાતની ખાતરી નથી કે મનુષ્યની બાબતમાં તો એ દુરિયા તેના મને આપેલી ભેટ ન હોય જેવો એ તેની સહેજ સુંચાણાથી બાલગ પડ્યો અને સ્વતંત્રપણે કામ કરવાની ઈચ્છા કરવા લાગ્યો કે

બાળક : આ સહેજ સુંચાણા શું છે ?

કો માતાજી : એ પ્રકૃતિની ચેતના છે. પ્રકૃતિ પોતાના કાર્ય વિષે સભાન છે, ‘પણ એ કોઈ વ્યક્તિભૂત ચેતના નથી. જીવયોનીની સહેજ પ્રેરણા પણ હોય છે. કેટલાક લોકો એમ પણ કહે છે દરેક ‘જીવયોનીનો આત્મા,’ દરેક યોનીની સભાન આનંદચેતના પણ હોય છે. સ્વયંપ્રેરણનો આધાર પ્રકૃતિ ને પ્રકારે કાર્ય કરતી હોય તેના ઉપર રહે છે. અને પ્રકૃતિ એ એક એવી સભાન શક્તિ છે જેને પોતાને શું જોઈએ છે તેની ખબર હોય છે, એ પોતાનું કાર્ય પોતાની રીતે કરે છે, પોતે કંચાં અને કંચા માર્ગે જઈ રહી છે તેની એને ખબર હોય છે : તે એની પસંદગી કરે છે. મનુષ્યને આ બધું આસંબંધ લાગે છે કારણે કે એની ચેતના ખૂબ સાંકડી હોય છે (એ સમગ્ર વસ્તુને પૂરતા પ્રમાણમાં જોઈ શકતો નથી; અને જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ વસ્તુઓની કેવળ નાની નાની વિગતો અથવા ટુકડાઓ જ જેતી હોય છે, ત્યારે એને કશાની સમજ પડની નથી,) પરંતુ પ્રકૃતિ પાસે એક યોજના હોય છે, એનામાં એક સભાન સંકલ્પશક્તિ હોય છે, એ એક તદ્દન સચેતન સત્ત્વ છે

— એને આપણે કોઈ સ્વરૂપ ન કહી શકીએ, કારણ કે એ એના જેવા પ્રમાણમાં હોતું નથી. જ્યારે આપણે આપણી માનવ ચેતના વડે કોઈ સ્વરૂપની વાત કરીએ છીએ ત્યારે તરત જ આપણે એક માનવ સ્વરૂપની, કદાચ થોડાક મોટા કે વધુ મોટા, પરંતુ તેમ છતાં માનવની રીતે જ કાર્ય કરતા સ્વરૂપની કલ્પના કરીએ છીએ. એટલા માટે જ હું એને કોઈ સ્વરૂપ કહેતી નથી પણ એક સચેતન સત્ત્વ, એવો સચેતન સંકલ્પ કહું છું કે જે પોતે પોતાની કિયાળોને સભાનપણે, હરદાપૂર્વક કરે છે એને જેની પાસે શક્તિઓના ભયંકર બંદરો ઉપલબ્ધ પડેલા છે.

એમ પણ કહેવાય છે કે પ્રકૃતિની શક્તિઓ આંધળી અને ઘાતક છે. પરંતુ એવું છે જ નહિ ! એ તો મનુષ્ય પોતાની સરખામણી પ્રકૃતિની સાથે કરીને એવો નિર્ણય બાંધે છે. જશ થોબો, આપણે એક દાખલો લઈએ. જ્યારે કોઈ ડેઝાણે ધરતીકંપ થાય છે ત્યારે ઘણા બેટ ડૂબી જાય છે અને લાખો મનુષ્યોની જાનહાનિ થાય છે. વોકો એમ કહે છે : ‘આ પ્રકૃતિ તો રાક્ષસાણી છે.’ મનુષ્યના વ્યાખ્યાની દુંધુંથી જોતાં આ પ્રકૃતિ રાક્ષસી છે ભરી. એણે શું કર્યું છે ? એક ઉથલપાથલ. પરંતુ વિચાર કરી જુઓ કે જ્યારે તમે કૂદતાં કે દોડતાં કે એવું કાંઈ કરતાં ખૂબ ખૂબ વગાડી બેસો છો અને કાગા અને ભૂરા થઈ જાઓ છો ત્યારે તમે તમારા આસંખ્ય કોપાણુંઓના નાચ કરો છો અને એમને માટે તો એ એક ધરતીકંપ જ હોય છે ! એમાં પ્રશ્ન પ્રમાણનો છે. આપણા માટે, આપણી નાનકડી ચેતના માટે, આપણી હમેશની કુદ્ર ચેતના માટે, આ કોઈક ભયંકર સરખી વસ્તુ લાગે છે પરંતુ આખરે તો એ વસ્તુ પૃથ્વી ઉપર કોઈ હેઠાણ (વિશ્વમાં તો નહિ) કોઈ આધાત લાગ્યો હોય છે. આપણે કેવળ પૃથ્વીની વાત કરીએ છીએ. એ શું છે ? કાંઈ જ નહિ, સમગ્ર વિશ્વમાં એક નાનકડું રમકડું. આપણે આ વિશ્વની વાત કરીએ તો એમાં આખાં જગતો અદૃશ્ય થઈ જાય છે — અને છતાં એ કેવળ આધાતો હોય છે. બીજું કાંઈ નહિ.

જો બની શકે તો, આપણે, આપણી ચેતનાને વિશ્વાળ બનાવવી જોઈએ.

હું એક એવી વ્યક્તિને એળખું છું જે પોતાની ચેતનાને વિશ્વાળ કરવા માગતો હતો. એણે મને કહેલું કે એ માટે એણે એક રસ્તો શોધી ડાઢ્યો છે. એમાં એવું કરવાનું હોય છે કે રાત્રિના સમયે, તમારે ઘરની બહાર નીકળીને કયાંક ચત્તા-પાટ સૂઈ જઈને આકાશમાંના તારાઓનું નિરીક્ષણ કરવું અને તેમની સાથે તાદાતમ્ય સાધવા પ્રયત્ન કરવો. પછી આ અતિવિશ્વાળ વિશ્વના ઊંડાણમાં દૂર દૂર ચાલ્યા જવું, અને એમ કરીને સર્વ પ્રકારનાં પ્રમાણે, પૃથ્વી ઉપરની વસ્તુ-વ્યવસ્થા અને એણી બધી નાની વસ્તુઓ ભૂલી જઈને આકાશ નેટલા વિશ્વાળ બની રહેવું — આપણે

આખા વિશ્વ જેટલા વિસ્તૃત બનવાનું તો ન કહી શકીએ કારણ કે આપણે એનો કેવળ એક સૂક્ષ્મ અંશ જ જોઈ શકીએ છીએ — પરંતુ આકાશ અને સર્વ તારક-મંડળો જેટલા વિસ્તૃત બનવાનું તો કહી શકીએ. અને આમ, તમને ખબર છે ? એટલા સમય પૂરણું તમારી બધી નાનકડી અશુદ્ધિઓ ખરી પડે છે અને તમે વસ્તુઓને એક વિશાળ ફ્લક ઉપરથી જોતા થાઓ છો. એ એક સારી કસરત છે.

બંને વ્યાયામ સારા છે. તમે એ બંને વચ્ચે સરખામણી કરી જુઓ : તમે એક રસ્તા ઉપર ચાલ્યા જાઓ છો, અને ત્યાં રસ્તા ઉપર એક રાફામાણી બીજા રાફામાં કીડીઓનું એક મોટું લશકર જઈ રહ્યું હોય છે (તમે નીચે જોતા નથી હોતા, તમે કોઈકની સાથે વાતો કરી રહ્યા હો છો); બહુ જ બેદરકારીપૂર્વક તમે એક પગ મૂકો છો અને પછી બીજો. અને ત્યાં તો તમે જાણ્યા વિના પણ સેંકડો કીડીઓને ચગદી નાખો છો. જે તમે પોતે એક કીડી હોત તો એમ કહેત કે, ‘અરે, આ તો કેવી દુષ્ટ શક્તિનું છે?’ પણ તમે તો કેવળ ચાલતા જ હો છો. તમે કાંઈ ધ્યાન આપ્યું નથી હોતું. પરંતુ ધારો કે કોઈ એવાં સ્વરૂપો હોય, જેની સરખા-મખીમાં તમે એક કીડી જેવા હો. હવે તેઓ એક પગ મૂકે અને પછી બીજો મૂકે, ત્યાં તો લાઘો માણુસો મરી જાય છે. એમને તો એની ખબર પણ નથી હોતી ! એમણે કર્દી જાણી જોઈને એમ નથી કર્યું હોતું. એ તો કેવળ ફરવા નીકળ્યા હતા, બસ. આમાં તમે કેવળ એટલી બેદરેખા દ્વારી શકો (અને છ્ઠતાં મને પૂરેપૂરી ખાતરી નથી,) કે મનુષ્ય અને કીડીમાં માત્ર એટલો જ ફેર છે કે મનુષ્ય વિચાર કરી શકે છે કે પોતાને શું થાય છે અને કદાચ કીડીઓ એ વિષે સભાન ન હોય ? મને કશી ખબર નથી. હું એની ખાતરી નથી આપતી. બસ.

જુલાઈ ૧૫, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

‘યોગસાધનાનું દ્વાર તમે ખોલો કે તુરત જ અંતરાયોનું ટોળું ઉભેલું જણાય છે.... એ કંઈ આબાધિત નિયમ નથી. ઓમાં વ્યક્તિત્વના ઉપર ધણો આપાર રહે છે. ધણો માણસોને ઓમની પ્રકૃતિમાં રહેલી નિર્ભજતાઓની કસોટી તરીકે જ વિરોધી સંભેગો પ્રાપ્ત થાય છે. યોગસાધનાને અનિવાર્ય પાયો સમતા છે. તમે સાધનાના માર્ગમાં ધૂટથી પ્રગતિ કરી શકો તે પહેલાં તમારે સમતાની દૃઢ પ્રતિષ્ઠા કરવી જેઈએ. સ્વાભાવિક રીતે આ દૃષ્ટિ-બિંદુથી જોતાં હરેક પ્રકારની આગવડ કે ક્ષોભને તમારે કસોટી તરીકે સમજી તેમાંથી પસાર થવાનું રહે છે. વળી તમારી આજુબાજુ તમારાં માનસિક ઘડતરોએ જ્યોતિ અને સત્ય પ્રન્યે તમને ખુલ્લા થતાં અટકાવનારી ને મર્યાદાઓ ઊભી કરી છે તેમને તોડવા માટે પણ આ વિદ્ધનો જરૂરી છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૭)

બાળક : જયારે અમે અભીષ્ટાપૂર્વક આધ્યાત્મિક જીવન ગાળવા આવીએ ત્યારે પણ શું વિરોધી શક્તિઓ આમારા ઉપર હુમલા કરી શકે ?

શ્રી માતાજી : અપવાદ વિના બધા ઉપર.

બાળક : એ બધી એટલી સારી લાગે છે ?

શ્રી માતાજી : કેટલીક વાર એવું હોય છે ખરું. કેટલીક વાર તેઓ અન્યાંત ભયંકર હોય છે.

બાળક : પણ એની ખબર કઈ રીતે પડે ?

શ્રી માતાજી : આહ ! ઓમાં જો તમારે કોઈ ગુરુ હોય તો સહેલો રસ્તો એ છે કે ઓમની પાસે જઈ પૂછી જોવું. એ વસ્તુ દરેકને માટે લભ્ય હોય છે. ઓમાં તમારામાં ગુરુ પ્રન્યે શક્તા હોય તોટલું બસ છે, પછી ઓમને ખોણી કાઢી,

તેમની પાસે જઈને પૂછ્યું; એ તમને કહી શક્યે કારણ કે એમને હોની ખબર હોય છે.

જો તમારે કોઈ ગુરુ નહિ હોય તો વાત જરા મુશ્કેલ બનશે, કારણ કે એ શક્તિઓ ખૂબ છલનાભરી હોય છે; એ કાંઈ સીધેસીધી ઉલ્કાપાત, દુઃખ અને દુષ્ટનાનું સ્વરૂપ લઈને આવતી નથી. એવું થાય તો તો તરત જ ઓળખી કાઢો અને તમે પછી છેતરાઓ નહિ. સામાન્ય રીતે એ શક્તિઓ તમને સહાયક મિત્ર સ્વરૂપે આવે છે. જો તમારામાં અંતરની સર્ચાઈ હોય છે તો, તમને તરત જ કોઈ ઓવા આધા આધા આણુસાર મળે છે, એવી આધી આધી સૂચનાઓ મળે છે જેનાથી તમારું મિથ્યાભિમાન સંતોષાય છે અથવા તમારામાં શંકાઓ જગૃત થાય છે અથવા ચોક્સપણે શું કર્યું જોઈએ તેના પ્રત્યે તમને યોડાક અભાન બનાવે છે—એવી અનેક રીતો અનુમાવે છે. જો તમે સત્યનિષ્ઠ હો છો તો એ બધાની આરપાર જોઈ શકો છો; ખાસ કરીને તમારા સ્વાતંત્ર્યાભિમાનને સંતોષવા ઉત્તેજ ઓવાં અભિનંદનો કે લાલસાખોથી તમે છેતરાઈ ન જાઓ તેટલા સાવધ હો તો એમ થઈ શકે છે. જે વસ્તુઓ તમારા મિથ્યાભિમાનને સહેજ પણ સંતોષ આપતી હોય છે તે એની સ્વરૂપ નિશાની હોય છે; એ કોઈ એવી વસ્તુ હોય છે જેનાથી તમે એમ વિચારવા પ્રેરાઓ છો : ‘આખરે હું કાંઈ એટલો બધી ખચબ નથી. હું જે કાંઈ કર્યું છું તે સારી રીતે કર્યું છું. મારો પ્રયત્ન પ્રશ્નસાને લાયક હોય છે. મારી સત્યનિષ્ઠા શંકાથી પર હોય છે’ વગેરે. તમે વધુ ને વધુ આત્મસંતુષ્ટ થતા જાઓ છો અને ત્યારે તમારે ખાતરી રાખવી કે પેલાં વિરોધી બળા કિયાશીલ છે. અને એમ છતાં, એ વસ્તુ હમેશાં એ જ રૂપ લેતી નથી. એવી બીજી વસ્તુઓ પણ હોય છે અને એનો આધાર વ્યક્તિ ઉપર રહે છે. કેટલાકને માટે એમ હોય છે તો બીજા કેટલાકનામાં તે શક્તિઓ આવા વિચારો ઉત્પન્ન કરે છે : ‘જો હું એ રીતે કામ કરવાનું ચાલુ રાખીશ તો હું એક મહાન યોગી બનીશ, મારી પાસે મહાન શક્તિઓ હોય. હું સારો કાર્યો કરીશ. હું પ્રભુની કેવી સારી સેવા કરીશ, એને મારાથી કેટલો બધી આનંદ ઉપજશે !’ આ વસ્તુ ઘણી જોખમકારક છે. આધી ઉલટું પણ હોઈ શકે છે : ‘આખરે, હું કાંઈ કામનો નથી. હું આ બધી પ્રયત્ન કર્યું છું તેનો કાંઈ અર્થ છે ખરો ? આ પ્રયત્નનું કશું પરિણામ આવવાનું નથી. શું હું આધ્યાત્મિક જીવનને માટે લાયક છું ? કદાચ મારાથી કદી કશું નહિ થઈ શકે. એક આસાધ્ય સ્વરૂપને માટે હું નક્કર વસ્તુઓનો પરિત્યાગ કરી રહ્યો છું. આખરે હું શું છું ? એક રેતીનો કણ. પ્રભુની શાખ કરવા જેવી ખરો ? કદાચ મને કશું જડવાનું નથી અને મારા પ્રયત્નો નકામા છે.’ આ વાત ઘણી વધુ ભયંકર વસ્તુ છે. આના જેવા તો હું સેંકડો દાખલા આપી શકું તેમ છું.

આમાં ખરી રીતે એક જ વસ્તુ બચાવી શકે છે, તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે જરાસરખો પણ સંપર્ક સાધવો; એ સંપર્કની સંદર્ભનાનો અનુભવ કરવો. પછી કોઈ વ્યક્તિના અથવા સંજોગમાંથી જે કોઈ વસ્તુ તમારી પ્રત્યે આવે, તેને તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપની સમક્ષ મૂકો અને જુઓ કે એ વસ્તુ બરાબર છે કે નહિ, અથે પછી તમને જેમે તે રીતનો સંતોષ પણ થયો હોય — તમે લખે તમારી જતને એમ કહેતા હો કે, ‘મને મારે જોઈતો મિત્ર મળી ગયો છે. જીવનની ઉત્તમમાં ઉત્તમ અવસ્થામાંથી હું પસાર થઈ રહ્યો છું, વગેરે.’ પણ પછી તમે આ નાનકડા સંબંધને તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપની સમક્ષ મૂકો. તમે જોઈ શકશો કે પછી ઓનો એ ઉજાવળ રંગ એમનો એમ રહે છે કે પછી અચાનક કંઈક જરાક અસ્વસ્થતા અનુભવાય છે, બહુ નહિ, બહુ જોરશોરથી ઘોંઘાટ કરે તેવી નહિ, જરા પણ થોડીઅમથી અસ્વસ્થતા. જ્યારે એમ બને છે ત્યારે પછી તમને ખાતરી પડતી નથી કે વસ્તુસ્થિતિ તમે માનતા હતા તેવી છે! પછી તમને ખબર પડે છે: હા, એ નાનકડા અવાજને તમારે હમેશાં ધ્યાનપૂર્વક સાંભળવો જોઈએ. સંત્ય વસ્તુ એ છે, પછી તમને બીજી કોઈ વસ્તુ તકલીફ નહિ આપે. ।

તમે એક અંતરની સચ્ચાઈ સાથેની આભીષ્યકાપૂર્વક આધ્યાત્મિક જીવન પ્રત્યે દોશાંગો છો ત્યારે કેટલીક વાર તમારી ઉપર, તમને હતોત્સાહ કરી દે તેવી વસ્તુઓનો વરસાદ વરસી પડે છે: તમારે તમારા મિત્રો સાથે તકરાર થાય છે, તમારા કુટુંબીઓ તમને ગડદાપાટુ મારીને ધરની બાધાર કાઢી મુકે છે, તમે નેનો લાભ પામ્યા છો એમ માનતા હો છો તે વસ્તુને તમે ગુમાવી બેસો છો. હું એક માણસના પરિયયમાં હતી. એ ખૂબ સોટી આભીષ્યક સાથે ભારતમાં આવ્યો હતો. અને ખૂબ પ્રયત્નોને અંતે કંઈક જ્ઞાન અને યોગ પ્રયે પણ પ્રેરણો હતો. બહુ લાંબા સમયની આ વાત છે. એ વખતે બોકો ઘડિયાળને ચેન વડે પહેરતા હતા અને બીજાં નાનાં નાનાં ઘરેણાં પણ ધારણ કરતા હતા. એ ભાઈ પાસે એમનાં દાદીમાંઓ આપેલી એક સોાને મંદેલી પેનિસલ હતી. તે એમને બહુ ગમતો હતી. તેમની જગતની ધારામાં ધ્યારી વસ્તુઓ ચૂકી એ એક હતી. એ પેનિસલને ચેન વડે બાંધેલી હતી. જ્યારે એ એક બંદરે ઊત્તરવા લાગ્યો — પોાંડિયેરીમાં, કે ભારતના કોઈ બંદરે અથવા કદાચ કોલબો. મને લાગે છે કે એ બંદર કોલબો હતું — ત્યારે બોકોને હોકામાં નેસી ઊત્તરનું પડતું હતું અને એ હોકાં તેમને ડિનારે લઈ આવતાં હતાં. હવે આ ભાઈને તેમની સ્ત્રીમરના દાદરા ઉપરથી હોકામાં ભૂસકો મારવાનો હતો. એ એમનું પગલું ચૂકી ગયા પણ જેમતેમ કરીને પોતાની સમતુલ્ય પાછી મેળવી, પણ એમ કરવામાં એમણે એક જટકા સાથે ઉતાવળી ગતિ કરી અને એમ કરવામાં પેલી નાનકડી સોનાની પેનિસલ દરિયામાં પડી જઈને સીધી તથિયે જઈ બેઠી. એમને દુઃખો

બહુ થયું, પણ તેમણે પોતાની જતને કહ્યું: ‘પણ આ હિન્દુસ્તાનની અસર છે: મને મારા બંધોમાંથી મુક્તિની આપવામાં આવી છે....’ જે લોકો અનિશ્ચય સત્ય-નિષ્ઠ હોય છે તેમને માટે જ ઘટનાઓ આવું રૂપ કે છે. ખાસ કરીને હમેથાં સત્યનિષ્ઠ માણસો માટે જ આફ્તોનો વરસાદ નિમિષેલો હોય છે. જે લોકો એવા નથી હોતા તેમને બહુ રંગબેરંગી વસ્તુઓ છેતરવા માટે આવી મળે છે અને અંતે તેઓ છેતરામણીનો ભોગ પણ બને છે, કે જેથી તેમને ખબર પડે! પરંતુ જ્યારે કોઈને બહુ મોટી મુશ્કેલીઓ આવી પડે ત્યારે સમજજું કે એનામાં અમુક અંશે સત્યનિષ્ઠા આવી છે.

ભાણક : આપે આલી કહ્યું છે: ‘જ્યારે તમે ભગવાન તરફ જાઓ ત્યારે તમારી બધી મનોમય માન્યતાઓને બાળ્યુને મુક્તીને જણે; પરંતુ સામાન્ય રીતે, એમ કરવાને બદલે, તમે તમારી માન્યતાઓ પ્રભુ ઉપર લાદો છો અને તેઓ તે અનુસાર વર્તે તેવી ઈંદ્રજા રાખો છો.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ - ૭)

હા, બધા એવું કરે છે. હરધડી, સતતપણે તમે એમ માનો છો કે તમે માનો છો એવા ન હોય તો એમને પ્રભુ ન મનાય. જે તમે ઈંદ્રજા હો તેમ તેઓ ન વર્તતા હોય, તમારી ધારણા પ્રમાણે તેઓ ન વર્તતા હોય, જે તેમની વરણુક જે રીતની હોવી જોઈએ તેમ માનતા હો તેમ તેઓ ન વર્તતા હોય તો તમને એમ લાગે છે કે ‘એ પ્રભુ નથી!’ સ્વાભાવિક છે કે લોકો પોતાને મોઢે એમ કહેતા નથી, પણ હડીકરણમાં વાત એ જ હોય છે. હું તમને આના લાખો દાખવા આપી શકું તેમ છું – સેંકડો નહિ – લાખોની સંખ્યામાં. તમારામાં એવું કોઈ નથી કે જે અભાનપણે પણ એમ જ ન કરતું હોય. તમે એક નિયમ તરીકે એમ કહો છો: ‘હા, હું પ્રભુનો આશાધારક થઈને તેના સંકલપનું પાલન કરવા તદ્દન તૈયાર છું’, એની હાજરી અને કાર્યને સ્વીકારવાને પણ તૈયાર છું, પણ એ શરતે કે તેઓ આવા હોય, તેવા હોય; એમણે આ રીતે વિચારનું જોઈએ, તેમની લાગળી આ રીતની હોવી જોઈએ, તેમનું વર્તન આ પ્રકારનું હોવું જોઈએ’ ઈન્યાદિ. મને મળતી પહેલી તક આગો એક દાખલો દોરીએ લટકાવીને તમને બતાવીશ. એમાં મને નિષ્ઠળતા નહિ મળે. થોડાક જ દિવસોમાં એ વસ્તુ મળી આવશે.

(ક્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

‘હમણાં ધનની શક્તિ પ્રાણની ભૂમિકાને શક્તિઓના અને સત્ત્વોના ધાર્થમાં છે, યા તો તેમની અસર તળે છે. એ અસરને

લીધિ સત્યને ખાતર બહુ મોટા પ્રમાણમાં પેસો આપાતો કદી જોવામાં આવતો નથી. પેસો હેઠાં આડે રસ્તે ખરચાતો રહે છે. તે વિરોધી શક્તિઓના કબજામાં છે અને પૃથ્વી ઉપર પોતાનો કાબુ કાયમ રાખવા માટે તેમનું તે એક મુખ્ય સાધન છે. ધન ઉપર વિરોધી શક્તિઓને પોતાનો આ કાબુ આનંત પ્રબળ રીતે, પૂરેપૂરો વ્યવસ્થિત રીતે જમાવેલો છે. એમના મજબૂત સક્રાંતમાંથી કોઈ પણ વસ્તુ મેળવવી એ ઘણું જ મુશ્કેલ કાર્ય છે. આને જેમને હવાલે ધન રહ્યું છે તેમની પાસેથી યોડું ક ધન પણ કઢાવવા માટે તમારે હર વખતે દારુલુ યુદ્ધ કરવું પડે છે'.

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ - ૬)

બાળક : અત્યારે ધન અંગે શી પરિસ્થિતિ છે? આ સત્તવોનો કાબુ હજુ પણ ધન ઉપર મોટા પ્રમાણમાં રહેલો છે?

શ્રી માતાજી : હા, હજુ એ ચાલુ છે, અને પરિસ્થિતિમાં કોઈ સુધારો થયો નથી. તદુપરાંત જે શરતોનું પાલન થયું જોઈએ એ થતું નથી* એટલે પરિસ્થિતિમાં સુધારો થાપ તેવી ચાશા પણ રાખી શકો નહિ. આરે, આજે સવારે જ હું ફરિયાદ કરતી હતી (એ એક બોલવાની રીત છે, મારું કથન સમજવવાની એ એક રીત છે), હું કહેતી હતી કે, આપણે જે બધું કહેયું છે તે માટે આપણે ખૂબ ખૂબ પેસા જોઈએ — ડગલાબંધ, જરા જેટલા નહિ — અને પછી મેં મારી જતને કહ્યું કે, આમ તો પેસાનો જગતમાં અભાવ નથી; દુનિયામાં બહુ પેસા છે. એવા લોકો પણ છે કે જેમની પાસે એટલા બધા પેસા છે કે તેનું શું કરવું તેની તેમને ખબર પડતી નથી. પરંતુ એથી કરીને એ પેસા તેમણે પ્રભુના કામ માટે આપવા જોઈએ એવું એમને કદી લાગતું નથી.... એ લોકો એ વસ્તુ જાણતા નથી એમ પણ નથી. જો માણસને જાણવું હોય તો જાણવા માટે અનેક રસ્તા હોય છે. જ્યારે તમને એવો વિચાર આવે છે કે, 'હું' મારા પેસાનો ઉત્તમ ઉપયોગ કરવા માગું છું' ત્યારે, તમને એનો રસ્તો પણ જરી આવે છે (પણ આ ઉત્તમ ઉપયોગ એટલે આ કે તે સદગુહસ્થ કે સનનારીના ખ્યાલ પ્રમાણેનો).

* ગા અગાઉ એક વાર્તાલાપમાં (૧૮મી માર્ચ, ૧૮૫૧માં) શ્રી માતાજીએ એમ કહેલું કે માનવ જતિએ જો ધનની શક્તિ ઉપર કાબુ મેળવવો હોય તો તેણે કામ-વાસના ઉપર પ્રભુત્વ મેળવવું જોઈએ.

ઉત્તમ ઉપયોગ નહિ.) સામાન્ય રીતે, (જો કે એમાં આપવાદો પણ હોય છે) જ્યારે વોકો પાસે પૈસા હોય છે અને એમને કોઈ ઉપયોગી કાર્ય માટે આપવાના હોય છે ત્યારે તેઓ એક શરન મૂકે છે, એમને એના બદલામાં કોઈક રીતનો સંતોષ મળવો નોઈએ. એમાં કોઈક રીતની મહત્તમ મળવી નોઈએ— આપવાની ના નથી, પણ બદલામાં કાંઈક મળવું નોઈએ. એવા વોકો જો કે વેપારીઓ નથી હોતા— અને જો એવા વોકો દાન-વૃત્તિવાળા હોય છે, જેમને માનવજનિ કાંઈક પ્રગતિ કરે તેમાં સહાયરૂપ થવાની ઈચ્છા હોય છે, તેઓ પણ હમેશાં, સભાનપણે (પણ માટે ભાગે વધુ પડતા સભાનપણે), એવી ઈચ્છા રાખતા હોય છે કે એથી તેમને કીર્તિ પ્રાપ્ત થવી નોઈએ, એગની આત્મ-પ્રીતિને એક પ્રકારનો સંતોષ મળવો નોઈએ, એ વોકો કોઈ શાળા બાંધવાને નાણાં આપશો : તો એ શાળા એમના નામની હશે. એ વોકો કોઈ ઠેકણે કોઈનું રમારક સ્થાપણો : તો ત્યાં લખવું જોઈએકે અમુક લાઈએ આં. કામ માટે દાન આપેલું છે, વગેરે વગેરે.... એક સમય એવા હતો કે જ્યારે હું ગોલકોન્ડ* બાંધી રહી હતી, ત્યારે કેટલાક વોકો મારી પાસે આવેલા અથવા બીજાઓ સાથે કહેવાવેલું : ‘હું આપને આટલાં નાણાં આપવા તૈયાર છું પરંતુ તમારે કોઈ એક ઓરડામાં એવી આરસની તકતી મૂકવી નોઈએ કે આ રૂમ અમુક અમુક સદ્ગુહસ્થના દાનનાં નાણાંમાંથી બાંધવામાં આવેલો છે.’ મેં કહું ‘હું દિલગીર છું, હું આરસની તકતીએ તો મૂકું પણ કેવળ બોંધરાની ફરસબંધી જગ્વા માટે જ !’ વાત એવી છે.

આમાં આપવાદો હોય છે, જેમદારેક નિયમને આપવાદ હોય છે. તેમ આમાં પણ હોય છે : છતાં હું એમ તો કહી શકતી નથી કે જ્યાં તેમનો સારામાં સારી વસ્તુઓ માટે ઉપયોગ થાય ત્યાં નાણાંનો પ્રગાહ સ્વયંભૂ રીતે, ધૂટથી, વિના પ્રયત્ને વહેતો નથી. ના. જે કાંઈ સારામાં સારો નાણાં આપવાનો સંકદા આવે છે તે એવી વસ્તુ માટે હોય છે જે આપનાર વ્યક્તિ પૂરેપૂરી રીતે સમજ શકે (અને જે સરળતાથી સમજાય તેવી વસ્તુ માટે હોય). દાખલા તરીકે કોઈ હોસ્પિટલ બાંધવાની હોય, નાનાં બાળકોને રાખવા માટેની કોઈ જગ્યા બાંધવાની હોય, તેવી વસ્તુઓ. આવાં બધાં કર્યો એવાં શુલ સંકલ્પવાળાં છે જે મનુષ્યથી સહેલાઈથી રચમજ શકાય તેવાં હોય છે, પરંતુ આપણે એમને એમ કહી નાણાં માગીએ છીએ કે અમે માનવ ચેતનામાં પરિવર્તન કરવા માગીએ છીએ, અમારે એક નવા જગતનું સર્જન કરવું છે, તો તો આરે ! સૌથી પહેલાં તો એવોકો કહેશે : ‘મને માફ

* ગોલકોન્ડ એ આક્રમનાં આતિથિગુહો પૈકી એકનું નામ છે.

કરો ! પ્રભુની વાત ન કરશો, કારણ કે આ કામ પ્રભુ કરી રહ્યા છે એટલે પ્રભુ એનાં સાધનો પણ તમને આપશો. અમારી સહાયની તમારે જરૂર નથી.' મને લોકોએ એવું કહેલું મેં ચાંબળેલું છે : 'જો તમે પૃથ્વી ઉપર પ્રભુનાં પ્રતિનિધિ હો તો તમને યોગ્ય લાગે તે કરી શકો છો; અમારે કાઈ આપવાની જરૂર નથી.' અને તમારામાંના કેટલા એવા વિચારથી (એ વિચાર પાછળના સ્વાદથી) દૂર છો ? — પ્રભુ સર્વશક્તિમાન છે, માટે, પ્રભુ પોતાને જે યોગ્ય લાગે તે કરી શકે છે.

આ એક પહેલી દલીલ છે; સિદ્ધાંત એ છે. પ્રભુ સર્વશક્તિમાન છે, અને જે કાઈ કરું હોય તે કરી શકે છે; માટે એને કોઈની મદદની જરૂર નથી. તમે તમારા આ વિચારને પૂરતા પ્રમાણમાં આગળ લઈ જશો, અને વિચાર કરી જોશો કે પ્રભુ જો ખરેખર સર્વશક્તિમાન હોઈને પોતાનું ધ્યાયું જ કરે છે, તો હું તમને કહી મૂકું કે તમે તરત જ જોઈ શકો કે એવો પ્રભુ તો વિશ્વમાં એક અતિકાય રાજ્ય જ કહેવાય ! કારણ કે એવા કોઈ સર્વશક્તિમાન પ્રભુ હોય કે જોણે આ અત્યારે છે એવું જગત બનાવ્યું હોય અને હસતાં, હોકોને પીડા બોગવતા, દુઃખી થતા જોઈ રહી શકતો હોય અને એ બધું એને બરાબર લાગતું હોય તો હું તો એવા પ્રભુને રાજ્ય જ કહું. હું જ્યારે પાંચ વરસની હતી ત્યારે એવા બધા વિચારો કરતો હતો. હું મારી જાતને કહેતો હતો : 'અમ ન હોઈ શકે, ત્યાં એ રીતનો જે ઉપદેશ આપવામાં આવે છે એ સાચો નથી !' હવે તમારામાં જરાક વધુ મીમાંસક વૃદ્ધિ છે એટલે આ મુશ્કેલીમાંથી કઈ રીતે બહાર નીકળતું એ તમને શીખવાડું. પરંતુ સૌ પ્રથમ તો તમારે એ વસ્તુ સમજી રાખવી કે એ એક બાલિશ વિચાર છે. હું કેવળ તમારી પારો તમારી વ્યવહારું બુદ્ધિની માગણી કરું છું. આ રીતનો વિચાર કરવામાં તમે તમારા પ્રભુને એક મનુષ બનાવી બો છો. કારણ કે તમે તેને એ સ્વરૂપે જ સારી રીતે સમજ શકો છો. તમે એને એક મનુષ બનાવી બો છો, અને પછી વિચાર કરો છો કે આ વ્યક્તિને આમુક વસ્તુનું સંયોજન કર્યું છે (આખી પૃથ્વીની વાત કરવા જરૂરી તો એ ઘણી મોટી થઈ જાય, સમજવી મુશ્કેલ પડે—આપણે કોઈ બીજી વસ્તુ લઈએ). અને પછી પ્રભુએ આ વસ્તુને પોતાની જેમ ગમે તેમ કરવાની શક્તિ વડે ઊભી કરી છે. અને આ વસ્તુ — એવું પાતે પોતાની જેમ ફાયે તેમ કરવાની શક્તિને પૂરભારમાં વાપરીને બનાવી છે — પછી એમાં અજ્ઞાન, મૂર્ખતા, દુષ્ટેચછા, ભય, દ્રોપ, ગર્વ, દુષ્ટતા અને પછી દુઃખાનુભવ, માંદગી, આપત્તિ અને સર્વ પ્રકારની યાતનાઓ આવે છે; એક એવી સૂચિટ ઊભી થાય છે જેમાં લોકોનો એક આખો સમૂહ એમ નથી કહી શકતો કે તમને આખા દિવસમાં કદાચ થોડોક મિનિટોથી વધુ સુખની પગો બોગવવાની મળતી હોય, અને બાકીનો બધો સમય જેમને કેવળ એક શુષ્ક

અવસ્થામાં ગાળો ન પડતો હોય, જોણ કે પોતે સાવ નિર્જીવ હોય — અને તમે એને સૃષ્ટિ કહો છો!.... હું તો એને એક નર્ક જેવી વસ્તુ જ કહું. અને જે બોકો આવી વસ્તુ જાણી જોઈને કરતા હોય છે તેઓ કેવળ કરતા નથી પરંતુ કહેતા પણ હોય છે કે, ‘આહ ! એ તો બહુ સારી વસ્તુ છે.’ આ વસ્તુ પેલાં કેટલાંક ધ્યામિક પુસ્તકોમાં કહેવી છે તેના જેવી છે; એ પુસ્તકોમાં કહું છે કે આ સૃષ્ટિ જે રીતની છે તેનું સર્જન કર્યા પછી, પ્રભુએ સાતમે દિવસે એનું નિરીક્ષણ કર્યું. અને પોતે જે વસ્તુ બનાવી હતી એનાથી એને ખૂબ સંતોષ જિપળ્યો એટલે એ આચાર કરવા ગયો. અદે, એનું તો હોનું હશે ! હું એને પ્રભુ તો ન કહું. અથવા તો બીજું કાંઈ કહું, આનાતોલ ફ્રાન્સની માફિક કહું કે ભગવાન તો એક ચસ્કેલ બેજવાળી વ્યકિત છે અને સૌ પ્રાણીઓમાં એ વધારેમાં વધારે ભયકર છે.

પરંતુ આ મુશ્કેલીમાંથી બહાર નીકળવાનો એક માર્ગ છે. (એક બાળકને) તમને એ રસ્તો અભર છે? હા, હા, તમે એ જોણો છો ! તમે જોઈ શકો છો કે આ બધી માન્યતાઓ અને આ વિચારના પાયામાં એક એવી વિચારસરણી રહેવી છે કે અહીં એક પ્રભુ જેવી વ્યકિત છે અને આપણે જેને તેનું સર્જન કહીએ છીએ તેનું જગત બનાવ્યું છે, અને તમે એમ માનો છો કે એ બે અલગ અલગ વસ્તુઓ છે, એક બનાવનાર છે અને બીજા તોણે સૌ પ્રથમ બનાવેલી વસ્તુની અભિવ્યક્તિ હોઈ તેને આપીન છે. તો, પાયાની ભૂલ અહીં થાય છે, જો તમને તમારા અંતરના ઊંડાણમાંથી એમ લાગે કે આપણે જેને ભગવાન કહીએ છીએ તેમની અને આ વસ્તુ, જેને આપણે તેની સર્જલી સૃષ્ટિ કહીએ છીએ તે બેની વચ્ચમાં કોઈ બેદ નથી; જો તમે એમ કહો કે, ‘બને બરાબર એક જ વસ્તુ છે,’ અને તમને એ વસ્તુનો પણ જ્યાલ આવે કે જેને તમે ભગવાન કહો છો (કદાચ એ એક શબ્દ માત્ર છે) તે, પ્રભુ પણ તમે જ્યારે વેદના અનુભવો છો ત્યારે વેદનાનો અનુભવ કરે છે; તમે જ્યારે અજ્ઞાતનમાં હો છો ત્યારે એ પણ જાણેનો હોતો નથી; અને એ પણ એના સર્જન દ્વારા, ધીમે ધીમે કરીને, પગલે પગલે, પોતાના મૂળ સ્વરૂપને પાછું પ્રાપ્ત કરે છે. તમને જ્યારે લાગે કે એ પોતાની જાતની પોતાની સાથે એકતા સિદ્ધ કરે છે, પોતાના સ્વરૂપના સાક્ષાત્કાર કરે છે, પોતાની અભિવ્યક્તિ કરે છે, અને એનું કાંઈ નથી કે જે કરવાનો એણે કોઈ વિના કરતણે વિચાર કર્યો હોય; અથવા કોઈ આપ્તરંગી વ્યકિતની માફિક સર્જન કર્યું હોય; વળી તમને એમ જ્યાલ આવે કે એ વસ્તુ એક પોતાની સમક્ષ પોતાને વસ્તુંગત રીતે રજૂ કરી રહેલ ચેતનાની ઊગી રહેવી વધુ ને વધુ ભિલવણી પામી રહેવી અભિવ્યક્તિ છે.... એટલે પછી બીજી કોઈ વસ્તુ રહેતી નથી. કેવળ એક સામૂહિક ચેતના પૂર્ણતર સિદ્ધ પ્રયો ગતિ

કરી શકી હોવાની લાગણી એક જ્ઞાનમય — ચેતનાની આત્મ-સભાનતાની અનુભૂતિ — બીજી કોઈ વસ્તુ નહિ, પણ એક ઓવી ઉત્તરોત્તર પ્રગતિ કરી રહેલી આત્મ-સભાન, જ્ઞાનરૂપ ચેતનાની પૂર્ણ એકતાભરી અનુભૂતિ, જે પોતે પોતાના આદિમ ચૈતન્ય સ્વરૂપને પૂર્ણપણે પ્રગટ કરવા કાર્ય કરી રહેલી છે.

જે વસ્તુસ્થિતિ આવી હોય તો આમા પ્રશ્નનું સ્વરૂપ બદલાઈ જાય છે.

અને પછી તો કેવળ અને સમજવા માટેની થોડી મુશ્કેલી ઊભી રહે છે. પણ એને માટે તો આપણે જરાં વધુ પ્રગતિ કરવી જોઈએ. એક નાનકડું બાળક ધૂટણીએ પડીને, એના હાથ જોડીને કહે છે: ‘હે મારા પ્રભુ, હું તારો પ્રાર્થના કરું છું, મનો અનુભાવ બનાવ કે જેથી હું કદી મારી માતાને દુઃખ ન ઉપજાનું’ . . . એને બદલે . . . જરૂર, આ એક ધારી સરળ વસ્તુ છે એને હું એને ખરાબ તો નથી કહી શકતી. એ ધારી સારી છે. કેવળ એટલું જ કે કેટલાંક એવાં બાળકો હોય છે જેમને આવી વસ્તુઓ રૂપ્યતો નથી, કારણ કે એ લેકો કહે છે: ‘મારે તે શા માટે સારા બનવાની પ્રાર્થના કરવી જોઈએ ? હું સારો બન્તું તે માટેની પ્રાર્થના કરું તે પહેલાં જ મનો સારો બનાવવો જોઈએ, નહિ તો પછી તું પોતે જ સારો નથી !’ જ્યારે તમારું ચિત્ત સરળ હોય છે અને તમે બહુ વિચાર કરતા નથી ત્યારે તો આ એક સારી વસ્તુ હોય છે. ગરંતુ જ્યારે તમે વિચાર કરવા માંડો છો ત્યાર પછી પરિસ્થિતિ જરા મુશ્કેલ બની જાય છે. પરંતુ એવે વખતે જે કોઈ વ્યક્તિત તમારી જોડે બેઠેલી હોય, અને એ તમને કહે કે, આમ એક મીણુબની સળગાવાને પગે લાગીને તેની સામે ધૂટણીએ પડવા કરતાં તમે એમ જ કરોને, તમારા હદ્યમાં જ એક જ્યોતિ પ્રગટાવો અને પછી એક મહાન આભીષ્ટા રહોઃ : ‘હું એવી માગણી કરું છું કે આવતી કાલથી હું આ બધી વસ્તુઓ જાળવાની શરૂઆત કરીશ, જે કાઈ કરી શકતો નથી તે કરવાની શરૂઆત કરીશ, અને જે સર્વ કાઈ હું આત્યારે જાણું તેના કરતાં વધુ આગળ જઈને, કોઈ વધુ સુંદર, વધુ સત્યમય, વધુ ઉમદા વસ્તુ થોડે થોડે કરીને, વધુ ને વધુ આગળ ગતિ કરીશ.’ અને પછી એક યા બીજા કારણસર, તમને જગતમાંની અતિશય દુઃખદારી પરિસ્થિતિની સમક્ષ મૂક્તામાં આવે, એમ બને કે તમારા કોઈ ભિત્તો દુઃખમાં હોય અથવા કોઈ સગાં-વહાલાને વેદના થતી હોય અથવા તમે કોઈ પણ પ્રકારની મુશ્કેલીઓમાં હો, તો પછી તમે તમારી જતને જરાક આગળ પાથરો, અને તમે એવી માગણી કરો કે તમારી સમગ્ર ચેતના સર્વભાગો એકત્રિત થઈને એક એવી પૂર્ણતા પ્રયો ઊર્ધ્વગતિ કરે કે જેનો આવિલ્લાવ થયો જોઈએ, અને જગતમાંના આ જે સર્વ અજ્ઞાનને કારણે વોકે દુઃખી થઈ રહ્યા છે તે અજ્ઞાનનું એક જ્યોતિર્ભ્ય જ્ઞાનમાં પરિવર્તન થઈ જાય,

અને આ સર્વ દુષ્ટ કામનાઓ પ્રકાશિત થઈને શુભ સંકલ્પોમાં ફેરવાઈ જાય. અને આ રીતે, આપણાથી જેટલા પ્રમાણમાં બને તેટલા પ્રમાણમાં, જેટણું પોતે સમજી શકતા હોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં, આપણે આપણા સમગ્ર વદ્ય વડે કામના કરીએ; હા, એ વસ્તુ એક પ્રાર્થનાનું સ્વરૂપ પણ લઈ શકે છે — અને માગણી કરી શકે છે — શેની માગણી? — એવી એક વસ્તુની માગણી કે જેની પાસે જ્ઞાન હોય, જેની પાસે સામર્થ્ય હોય, જે પોતાના કરતાં વધુ મહાન અને બળવતાર હોય, કે જેથી પોતે જે માગણી કરે છે તે પૂરી થઈ શકે, અને એ પ્રાર્થનાઓ કેટલી બધી સુંદર થાય!

મારાં બાળકો, પાંચ વરસમાં હું તમારી સાથે આધ્યાત્મિક જ્ઞાનનો આન્યાસ હાથ ધરીશ. તૈયારી કરવા માટે હું તમને પાંચ વર્ષો આપું છું; અત્યારે હું જે કહું છું તે તો કોઈને પ્રકાશ શું છે તેનો ખ્યાલ આપવા માટે એક નાનકડી મૌશુભતી જણગાવી હોય તેટલું જ છે. પરંતુ હું તમને સર્વને એ વસ્તુ કરતા જેવા માગું છું કે જેથી બીજાઓ જેમ સામાન્ય અવસ્થામાંથી ઉપર આવવાની વાત થાય કે તરત જ, જે બધી નીતિકથાઓને ડગલે ને પગલે, પોપટિયા જ્ઞાનની માફક પુનરોચ્ચાર કરતા ફરે છે, તેમ આપણે પણ કરતા ન થઈ જઈએ. મેં જેમ અહીં આ પુસ્તકમાં, સંન્યાસ અને આધ્યાત્મિક જીવન* વર્ણે જે ગોટાળો કરવામાં આવે છે

* દાખલા તરીકે, ‘સંન્યાસ અને આધ્યાત્મિકતા બન્ને એક જ વસ્તુ છે એ પ્રકારે આખી દુનિયામાં પ્રયત્નિત બનેલા વહેમ વિષે વિચાર કરો. તમે કોઈ પુરુષને કે ક્ષીને આધ્યાત્મિક વ્યક્તિત તરીકે વર્ણિઓ, એટલે ખાધારીથા વિના રહેનાર આપો દિવસ બોલ્યા-ચાલ્યા વિના સ્થિર બેસી રહેનાર, તદ્દન કંગાળ હાલતમાં જૂંપડામાં વસનાર, પોતાનું સર્વસ્વ ત્યાગી દેનાર અને પોતાને માટે કંઈ પણ ન રાખનાર માણસનું ચિત્ર સોમાંથી નવ્વાણું બોકોના મનમાં એકદમ ખડું થાય છે. એ બિચારાઓને મન આધ્યાત્મિકતાની એકમાત્ર સાબિતી ગરીબાઈ અને પ્રિય લાગે તેવી કે આરામ આપે એવી સધળી વસ્તુથી દૂર રહેણું એમાં જ રહેલી હોય છે. હવે જે તમારે આધ્યાત્મિક સત્યનું દર્શન અને અનુસરણ કરણું હશે તો આ માનસિક વિચારને નાખું કરવો પડશો.... એક વાર એ વિચાર તૂટી પડશો એટલે તમારા સંન્યાસ પરાયણ સંકુચિત વિચાર કરતાં એક ઘણી વધારે ઉચ્ચ વસ્તુ તમને મળી આવશે. એ મુક્ત સ્થિતિમાં જે તમને કોઈ વસ્તુ મળી આવે તો તેનો તમે સ્વીકાર કરો બશો, અને એ જ વસ્તુનો તમારે ત્યાગ કરવાનો આવે તો તે પણ એટલી જ રજુભૂષિથી તમે કરશો. વસ્તુઓ આવે છે, તમે સ્વીકારો છો; વસ્તુઓ

તેની વાત કરી છે તેમ એક દિવસ જેને પ્રભુ કહેવામાં આવે છે અને હું જેને પરમ દિવ્યસ્વરૂપ કહું છું તે બે વચ્ચે જે ગોટાળો કરવામાં આવે છે તેની વાત કરીશ. પણ એ બધી વાતો ફરી કોઈ વાર.

આત્મારે તો ૮-૨૦ થઈ છે — હવે વાત બંધુ કરવી જોઈએ.

હવે જ્યારે બીજી વાર હું વાત કરીશ ત્યારે સ્વાસ્થ્ય અને માંદગીની વાત કરીશ અને જે કોઈ લોકો તેમની માંદગી સાથે લોખંડી સાંકળાથી બંધાઈ રહેલાં છે અને જેને તેઓ છોડવા નથી માગતા તે બધાને ગુંઘવણુમાં નાખી દઈશ. હું તેમને તેની જંજુરો કાપવાની કાતર આપીશ.

જ્યા છે, તમે જવા દો છો. અને એ સ્વીકાર કરતાં કે ત્યાગ કરતાં તમારામાં સમતાનુસ્થિત એક સરણું જ રહે છે.'

(માતાજીની વાણી, વાર્તાબાપ-૭)

જુલાઈ ૨૨, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

‘આ બાબતમાં બે વસ્તુઓ ધ્યાનમાં લેવાની છે. બહારથી આવનાર વસ્તુ પણ છે, તેમ જ તમારી આંતરસ્થિતિમાંથી આવનાર વસ્તુ પણ છે. જ્યારે તમારા આંતરમાં વિરોધ કે બળને કરવાની પૃત્તિ હોય છે યા તો તમારો કોઈ ભાગ ભગવાને આપેલું રક્ષણ લઈ શકતો નથી ત્યારે તમારી આંતરસ્થિતિ વાખ્યિનું કરણ બને છે. કેટલીક વાર સાધકમાં એવું પણ કંઈક હોય છે જે પોતાની મરજીથી જાણીનૂંજીને વિરોધી શક્તિઓને બોલાવે છે. તમારી અંદર આવી કિયા તદ્દન નજીવા પ્રમાણમાં હોય તો પણ માંદગી લાવવાને પૂરતી છે. વિરોધી શક્તિઓ ઓકદમ તમારા ઉપર થડી આવે છે. અને તેમનો હુમલો ધણી વાર માંદગીનું રૂપ ધારણ કરે છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૭)

બાળક : માતાજી, ‘તમારામાં ને ભાગ પ્રભુનું રક્ષણ લઈ શકતો નથી’ એ વાક્યનો શો આર્થ થાય ?

શ્રી માતાજી : મેં આ વસ્તુ સમજવેલી છે જ. એમાં તમને કઈ વસ્તુમાં સમજણું પડતી નથી ?

બાળક : હું શબ્દાર્થ સમજ્યો છું, પણ મને એ સમજણું નથી કે એમ કેમ હશે ?

શ્રી માતાજી : મેં ‘સ્વરૂપનો કોઈક ભાગ’ એવા શબ્દો વાપર્યા છે એટલે ? ‘કોઈના રક્ષણમાં હોનું’ એ શબ્દોનો આર્થ તો તમે સારી પેઠે સમજો છો, ખરું ને ? તમે ‘રક્ષણની બહાર જવું’ એ વસ્તુ પણ સમજો છો ? હવે, તમે એની વિરુદ્ધની કોઈ વસ્તુ કરો; ઉદાહરણ તરીકે, તમે પ્રભુના રક્ષણ હેઠળ હો અને કોઈ એક ક્ષણે તમારામાં શંકા જાણો, હુઘેરણ કે બંડ કરવાની લાગણી જાણો, તો તમે તરત જ રક્ષણની બહાર જતા રહો છો. એટલે આ રક્ષણ તમારી આસપાસથી તમારામાં

વિરોધી શક્તિઓ ચડી આવવા સમે અથવા કોઈ અક્સમાત નડવા સમે કવચ તરીકે કામ કરે છે, એટલે કે, તમે તમારી સભાન અવસ્થા ગુમાવી બેસરો તોપણ એ રક્ષણ તમારી આભાન અવસ્થાને પરિણામે આવી શકે તેવા અશુભ પરિણામને તરત જ આટકાવી દેશે, પરંતુ તમે જો રક્ષણની બહાર જશો અને સર્વ સમયે સતર્ક નહિ રહો, તો પછી કાં તો તમારા ઉપર વિરોધી શક્તિઓ હુમલો કરશે કે પછી તમને કોઈ અક્સમાત નડશે.

બાળક : પણ જે લોકો સભાન નથી હોતા તેમનું શું ?

શ્રી માતાજી : જેઓ સભાન નથી હોતા તેમની વાત ? પરંતુ ત્યાં પણ, મેં કહેલું છે કે હું સામાન્ય લોકોની વાત કરતી ન હતી. હું સામાન્ય લોકોની વાત નથી કરતી. એ લોકોની આસપાસ એક વિશિષ્ટ પ્રકારનું રક્ષણ હોતું નથી. સામાન્ય લોકો સામાન્ય અવસ્થામાં હોય છે. એમની ઉપર તકેદારી રાખનાર કોઈ વિશિષ્ટ રક્ષણ તેમને ઉપલબ્ધ હોતું નથી. આ બધી વાતો પણ હું તેમને માટે કરતી નથી. એ લોકો સામાન્ય જીવનના બધા નિયમોનું અનુસરણ કરતા હોય છે અને એ લોકોને તમે આ જ રીતે આ બધી વસ્તુનું સમજાવી નહિ શકો. તમે સૌ કોઈનો વિચાર કરતા હતા, એટલે કે એ વસ્તુ સૌ કોઈને માટે હતી ? એ વસ્તુ કેવળ જે લોકો યોગ કરતા હોય તેમને માટે હતી, એ સૌ કોઈને માટે નથી.

બાળક : ભયને લઈને વ્યક્તિ માંદી પડી જય ઓવું બને ખરું ?

શ્રી માતાજી : હા. હું એક નવા માણસને જાણતી હતી જેને એટલો બધી ભય લાગેલો કે તેને કોલેરા થઈ આવેલો. એની પડોશના ઘરમાં કોલેરા થયો હતો અને એને એની એટલી બધી બીક લાગી કે એને કોલેરા લાગુ પડ્યો, કોઈ કારણ વિના, એમાં કેવળ ભયગ્રસ્તતા જ કારણુપ હતી, બીજું કાઈ નહિ. અને એવી વસ્તુ બનવી એ ઘણી સામાન્ય વાત છે; એ એક ચેપી રોગચાળો છે, અને એમાં મોટા ભાગના ડિસ્સાઓમાં એવું જ બને છે. એમાં કેવળ જાણું તમે તમારા સ્વરૂપનું બારણું ઉધાડો છો અને તમને ખાંદળી લાગુ પડી જય છે. જે લોકો બીતા નથી તેઓ સરળ ભાવે ફર્યો જય છે અને ઘણું ખરું તેમને કોઈ રોગ લાગુ પડતો નથી. પરંતુ જેમ હું ત્યાં* કહું છું તેમ, તમારા મનમાં ભય નહિ હોય, તમારા ગ્રાણમાં પણ કદાચ ભય નહિ હોય, પણ એવું કોણ છે જેના.

:શ્રી માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૭માં.

શરીરમાં ભય નથી ?.... બહુ થોડા લોકો. શરીરમાંથી ભયને દૂર કરવા માટે એક ઉગ્ર તપસ્યાની જરૂર રહે છે. એમાં તો ખુદ દેહના કોષાળુઓ ધૂજતા હોય છે. કેવળ તપસ્યા વડે, કેવળ યોગ વડે જ આપણે આ ભયને ઓળંગી જઈ શકીએ. પરંતુ એ એક હકીકિત છે કે તમે ભય દ્વારા કોઈ પણ વસ્તુને તમારી ચંદ્ર આકાશી લાવી શકો છો, અકસ્માતને પણ. અને ગમુક દૃષ્ટિથી જોતાં સર્વ વસ્તુઓ ચેપી છે. મેં એક એવા માણસને જોયોએ જેણે બીજા માણસના શરીર ઉપર ધા જોયો એટબે એને એવી બીક લાગી કે તેના પોતાના દેહ ઉપર એને એવો જ ધા પડયો. એ વસ્તુ એની ઉપર આવી પડી હતી.

બાળક : મનોમય, પ્રાણમય અને શારીરિક ભય વચ્ચે શો તક્ષાવત હોય છે ?

શ્રી માતાજી : જો તમે તમારા મનની, પ્રાણની અને શરીરની કિયાઓ વિષે સચેતન હો છો, તો તમને એની ખબર પડી શકે છે.

મનોમય ભયની વાત સાંચી છે : એમાં વિચારો જ કારણભૂત હોય છે. ઉદાહરણ તરીકે, તમે વિચાર કરવા લાગો છો કે, ત્યાં પેલી માંદગી આવી છે અને રોગ તો બહુ ચેપી હોય છે, કદાચ આપણને પણ લાગી જાય, અને આપણને લાગુ પડે તો તો બહુ ભારે પડી જાય, અને તો પછી એ લાગુ ન પડે તે માટે શું કરીશું ?.... આમ ને આમ તમારું મગજ કાંપવા લાગે છે : કલે શું થશે ? વગેરે

પ્રાણની બાબતમાં તમે એક રીતનું સંવેદન અનુભવો છો. તમને એને ઈન્દ્રિયગમ્ય અનુભવ થાય છે. એકદમ અચાનક, તમને તાવ ચડે છે, તમને હંડી લાગે છે, તમને પરસ્પરો વળી જાય છે અને અનેક પ્રકારની આણગમતી વસ્તુઓ બને છે. અને પછી તમને તમારું હૃદય જોર જોરથી ધડકતું લાગે છે અને અચાનક તમને તાવ ચડી ગાવે છે અને પછી તમારા લોહીનું ભ્રમણ અટકી જાય છે અને તમે ઠડા પડી જાઓ છો.

શારીરિક રીતે તો.... જ્યારે તમારામાં પેલી બે જાતની (મનોમય અને પ્રાણમય) બીક નથી હોતી ત્યારે જ તમે શારીરિક ભય વિષે સભાન બની શકો છો. સામાન્ય રીતે, સભાનતાનું પ્રમાણ પેલા મનના અને પ્રાણના ભયમાં વધારે પ્રમાણમાં હોય છે. એમને લઈને શારીરિક ભય ઠંકાઈ જાય છે. પરંતુ જ્યારે તમે મનોમય ભય અને પ્રાણમય ભય વિષેણા હો છો ત્યારે તમે એ શારીરિક ભય વિષે સભાન બનો છો. એમાં એક નાનકડું વિચિત્ર આંદોલન કોષાળુઓમાં પેસી જાય છે અને એ કાષાળુઓએ એ રીતે ધૂજવા લાગે

મને મેં આથી તદ્દન ઊલ્ટું જોયેલું છે. મેં આ દેશમાં જોયું છે, આહી, ગામડાના બોકો જે પાણી પીએ છે તેને પાણી જ ન કહેવાય, એ તો નર્મો કાદવ જ હોય છે. મેં આ વસ્તુ મારી સગી ઓઝો વડે જોયેલી છે. એ પાણી ઓટલે ઓવા પીળાશ પડો કાદવ, જેમાં ગાયોએ શૌચસનાન વગેરે કર્યું હોય અને રસ્તે ચાવીને આવેલા બોકો એમાં ચાવીને પસાર થયા હોય. એ બોકો અમનો કચરો પણ એમાં નાખતા અને એમાં એ બધું જ હોય છે. અને મેં આ બોકોને જોયા છે. એ બોકો મેં કલું તેમ, પીળા કાદવમાં પ્રવેશ કરતા અને એને છેડે થોડુંક પાણી હતું — એને પાણી ન કહેવાય, એ પણ પીળું હતું. અને એ બોકો નીચા નમીને એ પાણીને તેમના જોબામાં ભરીને પીતા. કેટલાક બોકો તો એવા હતા કે જે એને ઠરવા પણ દેતા નહિ. કેટલાક બોકોને એ પાણી જરાક ઠરે એટલા માટે કઈ વનસ્પતિ નાખવી તેની ખગર હોય છે, અને જે આપણે થોડોક વખત પસાર થવા દઈએ તો એ પાણી થોડું ચોખખું થાય ખરું. પરંતુ કેટલાક બોકોને એવી કશી ખબર ન હતી. અને એ બોકો તો એ પાણીને જેવા સ્વરૂપમાં હતું તેવું જ પીતા. અને ત્યારે મારા જાળવામાં આવેલું કે એ જ સમયે ચારે બાજુનો કોલેરાનો ઉપદ્રવ ચાલતો હતો એટલે મેં કહું : ‘આવી જતનું પાણી હોવા છતાં એ ગામડાના બોકો જીવતા રહી શકે છે?’ મને કહેવામાં આવ્યું : ‘અમારે ત્યાં કોલેરાનો એક પણ કેસ બન્યો નથી’. એ બોકોમાં એ રોગ સામે પ્રતિકાર શકિત આવી ગઈ હતી, એ બોકો ટેવાઈ ગયા હતા. પરંતુ જો કોઈ સંજોગવશાત્ એકાદ માણસ ઉપર પણ એ રોગનો હુમલો થાત તો કદાચ બધા બોકો મરી જત; કારણ કે પછી એ બોકોમાં ભય દાખલ થઈ જત અને ભય આવત એટલે એમનામાં વિરોધ કરવાની શકિત રહેત નહિ; કારણ કે તેઓ બિચારા ગરીબ માણસો હતા. પરંતુ આ બોકોની નેતિક અવસ્થા આથી પણ વધુ શોચનીય હતી, ભૌતિક પરિસ્થિતિ કરતાં નેતિક વાતાવરણ અત્યંત શોચનીય હતું.

કેટલાક એવા સાધુઓ હોય છે જે જેઓ સાંતપણાને કારણે ગંડકીલરી પરિસ્થિતિનો સ્વીકાર કરતા હોય છે. તેઓ કદી નાહતા નથી, એમનામાં એવું કશું નથી હોતું જેની આરોગ્યશાસ્ત્ર અપેક્ષા રાખે. એ બોકો સાચે જ ગંદી રીતે રહે છે — અને એ બોકો સર્જ રોગથી મુક્ત હોય છે — કદાચ એ બોકોમાં શક્તા હોય છે અને એ બોકો એ બધું હેન્પૂરૂક કરતા હોય છે. એમનો દોરદમામ આદ્ભુત હોય છે.... હું એમાંના સત્યનિષ્ઠ બોકોની વાત કરું છું, હોંગી બોકોની નહિ. એ બોકોમાં શક્તા હોય છે. એ બોકો પોતાના દેહનો વિચાર કરતા નથી, એ બોકો પોતાના જીવન અને આત્માનો જ વિચાર કરે છે. એમનામાં માંદળી હોતી નથી. એમાંના કેટલાક તો એવા હોય છે કે તેમની ત્યાગ-પ્રધાન સાધનામાં તેમના હાથ કે પગને આમુક જ

અવસ્થામાં રાખવાને કારણે તે ભાગ તદ્દન લાગણીશુન્ય બની ગયો હોય. એ લોકો પછી ઉલનચલન કરી શકતા નથો. એવી અવસ્થામાં બીજા કોઈનું તો મરણ જ થાય; પણ એ લોકો જીવતા રહે છે; કારણ કે એમનામાં શક્તા હોય છે અને એ વોકો જે કરે છે તે હેતુપૂર્વક કરે છે; કારણ કે એમ કરવાનું એ લોકોએ વ્રત લીધું હોય છે.

એટબે ભૌતિક અવસ્થા કરતાં નૈતિક અવસ્થાની આગન્ય વધુ છે. તમે એવા વાતાવરણમાં રહેવાને ટેવાપેલા હો, જ્યાં તમે સાફ્સ્કુર રહેતા હો અને પછી તમે ત્રણ દિવસ સુધી સ્નાન ન કરો તો તમે માંદા જ પડી જાઓ. હું એમ નથી કહેતી કે તમારે સ્નાન જ ન કરવું! કારણ કે આપણે સાધુઓ નથી થવું, આપણે યોગીઓ બનવું છે. અને એ બંને એક જ વસ્તુ નથી. અને આપણે તો આપણું શરીર પણ યોગમાં ભાગ બે તેવું ઈચ્છિઓ છીએ. એટલે શરીર યોગ અવસ્થામાં રહે તે માટે જે કાઈ જરૂરી હોય તે કરવું જોઈએ. આમ છતાં, મારું કહેવાનું એ છે કે ભૌતિક પરિસ્થિતિ કરતાં નૈતિક પરિસ્થિતિ વધુ આગત્યની છે.

આ સિવાય, આવા સાધુઓ તેમની ત્યાગપ્રધાન સાધનામાં જાહી જોઈને શરીરને બંગાડે છે, પોતાની જતને ત્રાસ આપે છે. અને આમ છતાં તેમને બદલે કોઈ બીજો માણસ ઓળું કરતો હોય તો લોકો બુમો પાડે, વિરોધ કરે એને નરપિશાચ કહે. પરંતુ આમાં તો એ લોકો પોતે જાહી જોઈને એમ કરે છે. અને એટલે એમનો દેહ એ વસ્તુને સારી રીતે સહન કરી શકે છે, કારણ કે એમણે પોતાના આત્મ-સંકલ્પ વડે પોતાના ઉપર એ વસ્તુ લાદી હોય છે અને એમાં તેમણે પોતે પ્રભુ પ્રત્યેની પોતાની આભીષ્ઠાને કારણે — કોઈ ‘નોંધપાત્ર’ વસ્તુ સિલ્ડ કરી હોવાની મગજરી પણ અનુભવે છે.

બીજો કોઈ સવાલ નથી ?

તો પછી, મેં તમને તે દિવસે કહેલું કે હું તમારી આગળ માંદગી વિષે વાત કરીશ. મેં એ વાત આજે કરવાનો વિચાર કરેલો અને એ માટે નોંધ તૈયાર કરી છ.... તમે મને કહેશો કે કીટાણુઓનું અસ્તિત્વ તો છે જ અને જે લોકો માંદા પડવાનો વિચાર નથી કરતા તેઓ પણ તેમ છતાં માંદા પડે છે; પરંતુ એમાં વિચાર એ એક જ ભાગ ભજવનારો વસ્તુ હોતી નથી, જરાકે નહિ. હવે, મેં જે નોંધ કરી છે તે સમજવવા હું પ્રયત્ન કરીશ. (શ્રીમાતાજી એક કાગળ ઉપર નજર નાખે છે)

મેં તમને સૌ પ્રથમ કહેલું છે કે સર્વ પ્રકારની માંદગીઓ પછી તે

ગમે તે પ્રકારની હો — કોઈ પણ પ્રકારના આપવાદ સિવાય — હમેશાં, સમતુલાના ભંગની સૂચક હોય છે. આમ તો સમતુલાનો ભંગ અનેક પ્રકારનો થતો હોય છે.... પ્રથમ હું કેવળ શરીર વિષે જ વાત કરીશ, હું પ્રાણની નાડીતંત્ર વિષયક માંદગીઓની કે મનના રોગની વાત કરતી નથી. એ વિષે આપણે આગળ ઉપર વિચાર કરીશું. આપણે માત્ર આપણા નાનકડા શરીરની જ વાત કરીએ છીએ. અને હું કહું છું કે હરેક માંદગી, દરેક પ્રકારની, પછી તે ગમે તે જાતની હોય (ઓમાં આકસ્માતોને પણ સમાવેશ થાય છે, એ વસ્તુ મારે ઉમેરવી જોઈએ), તો પણ તે સમતુલાના ભંગમાંથી આવતી હોય છે. અર્થાત् તમારા શરીરનાં સર્વ અંગો, સર્વ અવયવો, સર્વ ઈન્ટિયોજે એ એકબીજા સાથે તેમ જ આસપાસની પરિસ્થિતિ સાથે મેળમાં રહેતાં હોય તો તમારી તંદુરસ્તી બરાબર જળવાઈ રહેશે. પરંતુ જે એ સમતુલામાં રજમાત સરખો પણ ભંગ થયો — પછી તે લ્યે ગમે તે ભાગમાં થાય, તો તરત જ તમને કોઈ નાની કે મોટી અથવા કોઈ ગંભીર પ્રકારની બીમારી થઈ આવશે અથવા તમને કોઈ આકસ્માત નહોશે. જ્યારે જ્યારે આંતરમાં આસમતુલા ઊભી થાય છે ત્યારે એમ જ બને છે.

પરંતુ, તો પછી શરીરની સમતુલામાં તમારે પ્રાણ અને મનની સમતુલાને પણ ઉમેરવી જોઈએ. જે તમારે સર્વ પ્રકારની વસ્તુઓમાંથી સલામત રીતે પસર થવું હોય, તમારે કોઈ આકસ્માતમાં સપણવું ન હોય તો તમારે આ ત્રણ પ્રકારનું — તમારા મન, પ્રાણ અને શરીરનું, સમતોલપણું બરાબર જાળવી રાખવું જોઈએ. અને આ સમતુલા તે તમારે આ દરેક તત્ત્વની તેના પૂરતી જ નહિ પણ એ નાણે વરચેની પરસ્પર રીતની સમતુલા પણ જાળવવાની રહે છે. તમે થોડુંઓક ગળિયત શીખ્યા હોશો, તો આ રીતે આ ત્રણ વસ્તુઓનાં સંયોજનની સંખ્યા કેટલી થાય તે તમને શીખવવામાં આવયું હોય અને એનો અર્થ એ જ કે વસ્તુસ્થિતિ કેટલી મુશ્કેલ બની જાય છે ! આખા પ્રશ્નની ચાવી એ મુદ્દામાં આવી રહેલી છે. કારણ કે ઉપર જાળાવ્યા પ્રમાણે સંયોજનોની સંખ્યા અગળિયત હેવાથી પરિણામ એ આવે છે કે માંદગીનાં કારણોની સંખ્યા ઝૂબ જ વધી જાય છે અને આકસ્માતનાં કારણો પણ એ રીતે જ અગળિયત બની જાય છે. આપણે કંઈક વધુ સારી રીતે સમજ શકીએ તે માટે તેમનું વર્ગીકરણ કરવાનો થાડો પ્રયત્ન કરીએ.

સૌ પ્રથમ તો શરીરની દૃષ્ટિએ જોતાં — કેવળ શરીરની જ દૃષ્ટિએ જોતાં — આસમતુલા બે પ્રકારની હોય છે. એક પ્રકારની આસમતુલા કિયાગત હોય છે અને બીજા પ્રકારની આસમતુલા અંગગત હોય છે. આ બે વસ્તુઓ

વચ્ચે શો તફ્ફાવત રહેલો છે તે તમે જાણો છો કે નહિ તેની મરો ખબર નથી. પ્રથમ તો તમે અવયવોની વાત હો, પદ્ધી તમે શરીરના સર્વ ભાગો : નાડીઓ, માંશેપેશીઓ, વજેરે વજેરેનો વિચાર કરો. જો કોઈ અવયવ જ આસમતુલામાં હોય છે તો તે અંગગત આસમતુલા કહેવાય : તમને કહેવામાં આવે છે કે એ અંગ રોગ-ગ્રસ્ત છે કે એની રેખના જ ખરાબ રીતની છે અથવા એનો આકાર ખૂબીવાળો છે અથવા એને કોઈ અક્ષરમાત નહેલો છે. પરંતુ એમાં રોગગ્રસ્ત વસ્તુ તે અમૃક અવયવ હોય છે. પરંતુ એમ પણ બની શકે તે તમારું અંગ ખૂબ સારી હાલતમાં હોય, તમારાં સર્વ અંગો ખૂબ સારી હાલતમાં હોય અને છતાં તેઓ બરાબર કામ ન કરતાં હોવાને કારણે માંદંગી આવી પડી હોય : આવે પ્રસંગે એ અંગની ડિયાગમાં સમતુલાનો ભંગ થયેલો હોય છે. તમારું જઈ ખૂબ જ સરસ હોય, પણ અચાનક એને કાંઈક થઈ આવે છે અને એ એણે કરવું જોઈએ તે રીતે કામ કરતું નથી, અથવા તો તમારું શરીર પણ સરસ રીતનું હોય, પણ એને કાંઈક થઈ આવે છે એને એ પદ્ધી એ યોગ્ય રીતે કાર્ય કરતું નથી. તો આવે વખતે જ માંદંગી આવે છે તે અંગગ્રસ્ત તુલાભંગને કારણે નહિ પણ ડિયાગત તુલાભંગને કારણે બની આવે છે.

સામાન્ય રીતે, ડિયાગત તુલાભંગને કારણે થતા રોગોને, બીજાં કોઈ કારણો-સર થતા રોગો કરતાં વધુ અડપથી અને વધુ સહેલાઈથી મટાડી શકાય છે. અન્ય પ્રકારના રોગો તો ઘણા ગંભીર હોઈ શકે છે. અને કેટલીક વાર તો તે જેખમ-કારક પણ હોય છે. એટલે આ રીતે, વસ્તુસ્થિતિને જાણવાનાં અને જોવાનાં બે પ્રકારનાં કેન્દ્રો છે. પરંતુ જો તમને તમારા શરીરનું જીવાન હશે અને તમારી અંદર એના કાર્યનું અવહોકન કરવાની ટેવ હશે તો તમારામાં કયા પ્રકારનો તુલાભંગ થયો છે તે તમને જણાઈ આવશે.

તમારી જીવાન વયમાં તેમ જ તમે સ્વાભાવિક રીતનું જીવન ગણતા હો છો ત્યારે મોટે ભાગે તમારા શરીરમાં માત્ર ડિયાગત તુલાભંગ જ ઊભા થતા હોય છે. પરંતુ કેવળ ઓવા થોડા કમનસીબ માણસો હોય છે જેમને તેમના જન્મ પહેલાં જ કોઈ અક્ષરમાત નહયો હોય છે અથવા તુલાભંગ થયેલો હોય છે. આવા બોકોની સાથે અમૃક એવી વસ્તુ લાગુ પડી ગઈ હોય છે કે જેને મટાડવી ઘણી વધુ મુશ્કેલ હોય છે. (એવી બીમારોને મટાડવી એ પણ તરફત : અશક્ય તો નથી હોયનું પરંતુ આ બાબતમાં એ વસ્તુ બહુ મુશ્કેલ હોય છે).

આ તો જાણે ઠીક. હવે આ તુલાભંગ ગમે તે પ્રકારનો હોય, પણ તેનાં કારણ શાં હોઈ શકે ? આ કારણો તો, જેમ હું હમણાં જ કહી ગઈ તેમ,

આસંખ્ય છે. કારણ કે સૌ પ્રથમ તો, તમારાં આંતરિક કિંવા ઓંગત કારણો હોય છે અને બીજાં કારણો બાધ્ય પ્રકરનાં હોય છે જે તમારી પ્રત્યે બહારથી આવે છે. આ બે પ્રકારો મુખ્ય હોય છે.

હવે આંતરિક કારણો વિષે આપણે વિચાર કરીએ.

મેં તમને કષ્ટનું તેમ, તમારા શરીરમાં મગજ, ફેફસાં, હદ્ય, જઠર, ક્લેન્ડું વગેરે અવયવો આવેલા છે. અને જો આ દરેક અવયવ કુદરતી રીતે પોતાનું કાર્ય કરતો રહે અને સામાન્ય રીતની ગતિ કરતો રહે, અને આપણે એમ માનીને ચાલીએ કે તેઓ એકબીજા ચાંદે સંપૂર્ણ મેળ ધરાવે છે, સારા મિત્રોની જેમ પરસ્પર સાથે સંપૂર્ણ સંવાદમાં હોય, દરેક અવયવ પોતાની ફરજ યોગ્ય રીતે બાજાવતો હોય, દરેક અવયવ તેની કિયા યોગ્ય સ્થળો અને યોગ્ય સમયે કરતો હોય, આમ કરવામાં તે બીજા સર્વ અવયવો સાથે એક તાલમાં કાર્ય કરતો હોય, એનું પગલું કદી પણ ઉત્તાપણું કે ધીમું ન પડતું હોય, જરા પણ વધુ જડ્યો કે મંદ ગતિવાળું ન હોય, અને આમ એકેઓક અવયવ યોગ્ય રીતે કાર્ય કર્યો જતો હોય, ત્યારે તમને તમારું સ્વાસ્થ્ય બરાબર લાગે છે (ધ્યાનમાં રાખો કે આ આખી કિયા તમારે વિચાર કરી કરીને જ કરવાની થાય તો તો ભારે ગોટાણો ઊભો થઈ જય અને મને ભય છે કે એમ બને તો આખો વખત તે બરાબર ન પણ ચાલે! સહ્ભાગ્યે આપણે આ બધી વસ્તુઓ સલાનપણે કરવાની નથી હોતી!). હવે ધારો કે તમારા કોઈ અંગનો મિજાજ બગડે અને તેણે જે વખતે જેટલી શક્તિથી કામ કરવું જોઈએ તે કામ તેવી રીતે કોઈ કારણ તે ન કરે. સમજેને કે તે એક રીતની હડતાળ પાડી હે, તો પછી એનું પરિણામ માત્ર જે જ એક અંગને લોગવવાનું રહેશે એમ ન માનતા. આ એક અંગની બીમારીની આસર આખા શરીરના તંત્ર ઉપર થશે, તમારું આખું શરીર જોતજોતમાં બીમાર પડી જશે. હવે આ રોગમાં દુર્ભિંયવશાત્, જો તમારા પ્રાણનો કોઈ તુલાભંગ ઉમેયાય, એટલે કે કોઈ અતિશય મર્મબિદી હતાશા અથવા ઉગ્ર લાગણી અથવા તીવ્ર આવેશ અથવા એવું જ કાંઈ બીજું કારણ આવીને તમારા પ્રાણને આસ્વર્થ કરી મૂકે, તો મુશકેલી વર્ષી પડે છે, અને એથી આગળ જઈને જે તમારા વિચારો આમતેમ ભટકતા હશે, તમે જો ખરાબ ખરાબ વિચારો કરવા લાગશો, ભયંકર વસ્તુઓને તમારા મનમાં આકાર આપતા હશો, અને આપત્તિકારક વસ્તુઓની રચના કરતા રહેશો, તો પછી તમે ભયંકર રીતે માંદા પડશો. આમ તમે જેણી શક્ષણો કે આ વસ્તુ ખૂબ જ ગુંચવણવાળી છે. તમારા કોઈક ભાગમાં એં નાની-સરખી તકલીફ પણ ઊભી થઈને એની આંતરિક ચેપી શક્તિ દ્વારા ઘણું જ

ગંભીર પરિણામ લાવી શકે છે. એટલે આવી કોઈ પણ આસ્વસ્થતા ઊભી થાય કે તરત જ તેને તમારે કાબુમાં લઈ લેવી જોઈઓ. અને આ માટે તમારે તમારે અંદર આવેલી વસ્તુઓ પ્રત્યે સચેતન બનવાનું રહે છે. તમારાં ક્યાં અગોની કિયાઓ પરત્વે સભાન બનવાનું રહે છે, ક્યા આવયો બરાબર કામ નથી કરતા એ તમારે ખોળી કાઢવું જોઈઓ અને તે આવયોને પોતાનું કામ બરાબર કરતાં શીખવણું જોઈઓ. આમાં જરૂર એ વસ્તુની છે (જેના વિષે હું તમને આગળ ઉપર સમજાવીશ) કે આપણે નાનાં બાળકોને વસ્તુઓ શીખવીએ છીએ, એ રીતે આપણા આવયોને પણ આપણે પાઠ આપવાના રહે છે. જ્યારે તેઓ અનારોયપ્રદ કલ્પનાઓ રચવા માંડે ત્યારે (અને ખરેખર ત્યારે જ આ કહેવાનો યોય સમય હોય છે) તમારે ઓમને કહેવું જોઈએ કે, ના, આ કાંઈ તમારી કામ કરવાની રીત નથી, ખરી વસ્તુ એથી તદ્દન ઊલટી છે! દાખલા તરીકે, ધારો કે તમારું હદ્ય એકદમ જોસ્થી ધડકવા લાગે છે, કોઈ ગાંડ માણુસની માફક, તો હવે તમારે એને શાંત કરવાનું રહે છે, એને સમજાવવાનું રહે છે કે એ કાંઈ તેની કામ કરવાની રીત નથી. અને સાથે સાથે (ફક્ત તેને મદદ કરવાના હેતુસર) તમે ખૂબ લયબદ્ધ રીતે ઊંડ શ્વાસ બેવા લાગો. તમારાં હેફ્સાં, આ રીત હવે હદ્યના શિક્ષકનું કામ કરશે અને તેને બરાબર રીતે ચાલવાનું શીખવશે. અને આ જ રીતે અન્ય બાબતોમાં કરવાનું હોય છે. આ બાબતમાં હું તમને અસંખ્ય દાખલાઓ આપી શકું તેમ દ્ધુ.

ઠીક, આપણે ત્યારે કહીએ છીએ કે સ્વરૂપના જુદા જુદા ભાગો વર્યે સમતુલ્ય નથી, તેમનાં કાર્યોમાં વિસંવાદ છે. એ જ વસ્તુ મેં તમને હમણાં કહી. અને પછી પાછા આંતરિક જગદાઓ હોય છે, તકરારો ચાલતી હોય છે. તમારા સ્વરૂપના જુદા જુદા ભાગો વર્યે અંદરોઅંદરની તકરારો ચાલતી હોય છે. ધારો કે તમારો એક આવયવ એવો છે જેને આરામની જરૂર હોય છે (એવું ધારી વાર બને છે.) અને બીજી આવયવ કામ કરવા માગતો હોય છે, અને બને જણા એકીવખતે એમ કરવા માગતા હોય છે. તો પછી તમે એ બાબતનો ઉકેલ કેવી રીતે લાવશો? એ બોકો તો લડવા માંડે છે. તમે એ એકનું કદ્વું કરવા જણો તો બીજું વિરોધ કરશો. એટલે તમારે એ બનેને મેળમાં રાખો તેવો કોઈ વચ્ચે માર્ગ ખોળી બેવાનો રહ્યો. અને પછી તમે કોઈ વાર એ શારીરિક બાબતમાં મન અને પ્રાણને દાખલ કરશો (હું આહીં સ્વતંત્ર ચિંતનાત્મક મન કે સ્વતંત્ર પ્રાણતત્ત્વની વાત નથી કરતી. હું તો શરીરનાં મન અને પ્રાણની વાત કરું છું, કારણ કે શારીરિક મન અને શારીરિક પ્રાણ પણ અસ્તિત્વ ધરાવે છે; અને શરીરમાં રહેલું મન પણ હોય છે અને આ ભૌતિક મન એ સૌથી ખરાબ

વસ્તુ હોય છે, એ આજો વખત કાંઈ ને કાંઈ કર્યો જ કરતું હોય છે અને એને અટકાવવાનું કામ જગતમાં સૌથી વધુ મુશ્કેલ છે : ઓની ગતિ અવિરતપણે ચાલ્યે જ જતી હોય છે; હવે, આ મન, પ્રાણ અને શરીરની વચ્ચે કોઈ તકરાર ઊભી થાય, (એમની વચ્ચે તકરારો ઊભી થતો જ હોય છે) તો પછી તમારી અંદર એક યુધ્દેન ઊભું થઈ જાય છે, અને આ યુધ્દેન સર્વ પ્રકારના રોગો ઉત્પાન્ન થવાના કારણું હોઈ શકે છે. એ લોકો અંદરોઅંદર જન્મનપૂર્વક લડે છે. એકને જોઈએ છે, બીજાને નથી જોઈતું. તેઓ બાખડે છે અને પછી તમારી અંદર એક આંતરિક જંજાવાત ઊભા થઈ જાય છે. એમાંથી તમને તાવ આવી શકે છે — સામાન્ય રીતે એમ બને જ છે — અથવા તમારા અંતરમાં કોઈ ધૂજારી વ્યાપી જાય છે અને તમે તમે તમારા ઉપરનો કાણું ગુમાવી બેસો છો. શારીરિક માંદગીનાં સર્વ કારણોમાં અગત્યનો ભાગ ભજવનાર વસ્તુ તે આ શારીરિક કોલ જ હોય છે, એનામાં ધૂજારી વ્યાપી જાય છે અને એ વધતી જ જાય છે, વધતી જ જાય છે, અને તમને લાગે છે કે તમે તમારામાં ફરી વાર કદમ્પિ સમતુલ્ય નહિ સ્થાપી શકો, એ જાણે તમારી પફકમાંથી છટકી જતી હોય તેવું લાગે છે. આવી સ્થિતિ થાય ત્યારે તમારે આ તકરારનું કારણ શોધી કાઢવું જોઈએ, કઈ બાબતની તકરાર છે તે જાણી લેવું જોઈએ અને આ તકરાર કરતાં તમારી અંદર રહેલા લોકો વચ્ચે કઈ રીતે સંવાદની સ્થાપના થઈ શકે તે જાણી લેવું જોઈએ.

આ સર્વ, કિયાગત જોવ્યવસ્થાઓ અને તુલાભંગો હોય છે.

આ સિવાય બીજા પ્રકારના તુલાભંગો પણ હોય છે અને મોટા ભાગે હમણાં આપણે જેની વાત કરતા હતા તેના એક ભાગ રૂપે જ હોય છે. તમારા હદ્યમાં કોઈક અભીષ્ટા જાગે છે (આ હવે હું જે લોકો કોઈ યોગ કરતા હોય છે, અથવા કંઈ નહિ તો આધ્યાત્મિક જીવન શું છે એટલું તો જાણતા જ હોય છે અને એ માર્ગ જવાનો પ્રયત્ન કરતા હોય છે તેમને વિષે કહું છું). તમારા સ્વરૂપની અંદર કોઈક ભાગ એવો હોય છે — કાં તો મનનો અથવા પ્રાણનો અથવા કોઈક વાર કેવળ શરીરનો પણ — જે આ વસ્તુને સારી પેઠે સમજેલો હોય છે. એ તીવ્યપણે અભીષ્ટા કરી રહેલો હોય છે. એને ઓની યોતાની શક્તિ હોય છે. એ યોતામાં શક્તિઓને તદ્દન યોગ્ય રીતે જીલતો હોય છે અને ખૂબ પ્રગતિ કરવા લાગે છે. પણ તમારામાં બીજા પણ એવા ભાગો હોઈ શકે છે જેનાઓ પ્રગતિ કરી શકતા નથી. કેટલાક એવા હોય છે, જેમને પ્રગતિ કરવાની દૃઢા નથી હોતી (અને એ કાંઈ સારું ન રહેવાય), કેટલાક ભાગ એવા હોય છે જે પ્રગતિ કરવા માણે છે, પણ કરી શકતા નથી. તેમની એટલી જીમતા નથી હોતી,

તૈયારી નથી હોતી. એટબે પછી એવું બને છે કે આમુક વસ્તુ એવી હોય છે જે બીજી પ્રત્યે ગતિ કરે છે, જ્યારે બીજી કોઈ વસ્તુ એવી હોય છે જે જરા પણ હાલતી નથી. આના પરિણામે એક ભયંકર તુલાભંગ ઊભો થાય છે, અને મોટા ભાગે તે એક યા બીજા પ્રકારના વ્યાધિનું રૂપ હેચે. કારણ કે તમારામાંની કોઈ વસ્તુ પ્રગતિ કરી શકતી નથી અથવા કરવા માગતી નથી. તમારી અંદર જે ચોટી રહેતી હોય છે, હઠવાની ના પાડતી હોય છે, તે અને કોઈ વસ્તુ પ્રગતિ કરવા માગતી હોય છે તે, એ કે વચ્ચેની આંતરિક ઘંચની અવસ્થા ઊભી થયેલી હોય છે : અના પરિણામે એક ભયંકર અવ્યવસ્થા ઊભી થાય છે અને તેમાંની મોટા ભાગે તમે બીમાર પડી જાઓ છો.

હવે, આથી એક સહેજ જુદી રીતની અથવા તો લગભગ ઊભી રીતની પરિસ્થિતિ પણ હોઈ શકે છે. એમાં એવું થતું હોય છે કે તમારું આખુંથે સ્વરૂપ આગળ વધ્યું જતું હોય છે. પ્રગતિ કર્યો જતું હોય છે. તમારામાં સંવાદિતા અને સમતુલ્ય સતત વધ્યે જતી હોય છે. તમને લાગે છે, તમે એક આદ્ભુત રીતની સાનુકૂળ પરિસ્થિતિમાં છો. બધું જ ઉનામ રીતે ચાલતું હોય છે, નહિ ? અને તમે તમારી જાતને તમારા માર્ગે પથસ્વી રીતે આગળ વધતી જોઈ રહ્યા હો છો.... ફટાક ! અને પછી માંદગી. પછી તમે કહો છો : ‘આમ કેમ થયું ! મારી નબયાત કેવી સરસ હતી અને આ હવે હું માંદા પડી ગયો ! આમાં ન્યાય કરાં રહ્યો ?’ પણ આમ બને છે કારણ કે તમે પૂરતા પ્રમાણમાં સભાન નથી હોતા. તમારા સ્વરૂપમાં એક નાનકડો ભાગ એવો હતો જેને પોતાની જગ્યાએથી ખસવાની ઈચ્છા ન હતી. સામાન્ય રીતે આવી વસ્તુ પ્રમાણમાં રહેલી હોય છે. કેટલીક વાર એ વસ્તુ મનની અંદર બંધાયેલી નાનકડી ફર્શી હોય છે, જે આ કાર્યની અંદર જોડવા માગતી નથી હોતી. કેટલીક વાર એ કેવળ શરીરની અંદર રહેલી કોઈ વસ્તુ હોય છે, જે તદ્દન જક્કી હોય છે અથવા જેને પોતાને સ્થાનેથી બેશ પણ ચલિત થવાની ઈચ્છા નથી હોતી અને જે એમ ઈચ્છાતી હોય છે કે વસ્તુઓ છે તે એમ ને એમ બની રહે. એ વસ્તુ પાછળની બાજુઓ જેચાણ કરે છે. જાણી જોઈને અને સ્વભાવગત રીતે એ પોતાની જાતને બીજા ભાગોથી જુદી પાડી વે છે અને એવી નાનીસરાની વસ્તુ પણ તમારામાં એવી મોટી અસમતુલ્ય ઊભી કરે છે કે તમે માંદા પડી જાઓ છો. અને પછી તમે તમારી જાતને કહો છો : ‘સાચે જ આ એક દયાજનક વસ્તુ છે, હું કેવો સારી રીતે પ્રગતિ કરી રહ્યો હતો, આ કર્દી ન્યાય નથી ! સાચે જ ભગવાન દયાળું નથી ! ... ન્યારે હું આવી સરસ પ્રગતિ કરી રહ્યો હતો ત્યારે એણે મને માંદા પડતાં અટકાવવો જોઈતો હતો !’ આમ બને છે.

હવે આપણે બીમારીનું એક બીજું કારણ તપાસીએ. તમે તમારી શક્તિના પ્રમાણમાં યોગ કરતા હો છો. તમને કહેવામાં આવે છે કે, ‘તમારી જતને ખુલ્લી કરો અને તમે શક્તિને જીલી શકશો.’ તમને કહેવામાં આવે છે કે, ‘શાખા રાખો, શુભ ભાવના રાખો અને તમને રક્ષણ આપવામાં આવશે.’ પણ ખરી વાત તો એ છે કે તમને સતત પેલી ચેતનાની અંદર, પેલી શક્તિ અને રક્ષણની અંદર જ તરબોળ રાખવામાં આવે છે. પણ તમે જેટલા ખુલ્લા હો છો, તેટલા તેટલા પ્રમાણમાં જ આ વસ્તુઓને જીલી શકો છો અને એ વસ્તુઓની મદદથી તમે તમારું આરોગ્ય જાળવી શકો છો, તમારી અંદર ઊભી થતી નાની નાની આડચણોને મારી હડકી શકો છો. બધું જ વ્યવસ્થિત કરી દઈ શકો છો. તમારી સમનુલાનો ભંગ કરવાને તમારા ઉપર ધસી આવતા નાના નાના હુમલાઓ તેમ જ અક્સમાતો સામે તમારું રક્ષણ કરી શકો છો. પરંતુ તમારી અંદરનો, તમારા શરીર, પ્રાણ કે મનમાંનો કોઈ એક ભાગ કે વધુ ભાગ કે વધુ ભાગો જો આ ઉપરથી આવતી શક્તિને જીલવા માટે સશક્ત નહિ હોય તો તે ભાગ યંત્રની અંદર આવી જતા એક રેતીના કણની માફક કામ કરવા લાગશે. તમે કોઈ ખુદર યંત્રને સરસ રીતે સંપૂર્ણ રીતે, ચાલતું જેથું હોય છે અને પછી તમે એમાં એક ચપટી જેટલી રેતી નાખો છો (વધુ કાંઈ નહિ, કેવળ રેતીનો એક કણ માત્ર) અને અચાનક બધું બગડી જાય છે અને યંત્ર આટકી પડે છે. એ જ રીતે, તમારામાં પણ કોઈ સ્થળે જો આ ગ્રહણશીલતા નહિ હોય, તમારામાં કશું પણ તર્વ આ શક્તિને જીલવા માટે તેમ જ ટકાવી રાખવા માટે જો અશક્ત હોશે, તમારામાં કશીક વસ્તુ જે નિલકુલ બંધ પડી હોશે (તમે જ્યારે એના પ્રત્યે નજર કરો છો ત્યારે તે તમારામાં કયાંક એ રીતના નાનકડા કણા ટપકા જેવી રહી હોશે, એ વસ્તુ એક નાનકડા કણા કંકરા જેવી હોશે : પેલી શક્તિ એમાં પ્રવેશ કરી શકશે નહિ. એ પેલી શક્તિને જીલવાની ના પાડે છે — કાં તો એ જીલી શકતી નથી કે જીલવા માગતી નથી) અને એ વસ્તુ તત્કાળ તમારામાં એક મોટી આસમનુલા ઊભી કરી દે છે અને પેલી વસ્તુ જે ઊર્ધ્વ પ્રન્યે આરોહણ કરી રહી હોય છે, જે અદ્ભુત રીતે વિકસી રહી હોય છે, તે અચાનક પોતાને માંદી પડી ગયેલી અનુભવે છે. અને કેટલીક વાર જ્યારે તમે સ્વાભાવિક સમનુલાની અવસ્થામાં હો છો, તમારું આરોગ્ય સારું હોય છે, બધું યોગ્ય રીતે ચાલતું હોય છે, જ્યારે તમારે ફરિયાદ કરવાનું કોઈ કારણ નથી હોતું, ત્યારે ગામ બની શકે છે. એક દિવસ જ્યારે તમે એક નૂતન વિચારને ગ્રહણ કર્યો હોય છે, જ્યારે તમને એક નૂતન પ્રેરણા મળી હોય છે, ત્યારે તમારામાં એક તીવ્ર ગાભીખ્યા ઉત્પન્ન થઈ હોય છે અને તમે એક મહાન શક્તિ જીલી હોય છો અને તમને કોઈ ચમત્કારપૂર્ણ અનુભૂતિ થયેલી હોય છે. એક સુંદર અનુભૂતિ જે અંતરનાં દ્વાર જોવી નાખે છે અને

તમને ઓનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી આપે છે કે જે આ અગાઉ તમને કદ્દી ન મળ્યું હોય. ત્યારે તમને ખાતરી હોય છે કે સર્વ કાઈ બરાબર ચાલે છે.... બીજે દિવસે તમે માંદા પડી ગયા હો છો. એટલે પણી તમે કહો છો : ‘હજુ એ વસ્તુ ત્યાં છે ? આ તો આશક્ય વસ્તુ છે ! આમ ન જ બનણું જોઈએ.’ પરંતુ એમાં હું હમણાં જેની વાત કરી ગઈ તે જ વસ્તુ હોય છે : રેતીનો એક કણ, એવી કોઈ વસ્તુ કે જે પેલી શક્તિને જીલી શક્તી નથી અને એ તત્કાળ એક અસમૃદ્ધ ઊભી કરી દે છે. કેવળ એક ઘણી નાની વસ્તુ આ માટે પૂરની છે, અને તમે માંદા પડી જાઓ છો.

આમ તમે જોઈ શક્યો કે માંદગી આવવા પાછળ કેટલાં બધાં કારણો હોય છે ! ઘણાં બધાં, અગણિત કારણો. અને એનું કારણ એ છે કે એ બધાં ખૂબ જ ગુંઘવણભરી રીતે એકઠાં થયેલાં હોય છે. અને આથી માંદગીનું કારણ જાણવા સારું, અને મટાડવા માટે એ પેદા કરનાર જંતું નહિ પણ એનું ખરું કારણ શોધી કાઢવાનું રહે છે. કારણ કે જ્યારે કોઈ ને કોઈ પ્રકારની માંદગી આવેલી હોય એમાં કોઈ જતના જંતુઓ જરી આવે તો વૈદ્યકીય શાસ્ત્રવાણીએં એ જંતુઓનો નાશ કરવાની અદ્ભુત દવાઓ શોધી કાઢે છે, પરંતુ આ દવાઓથી કેટલાકને મટી જાય છે તો કેટલાક વધુ માંદા પડે છે ! એમ કેમ બને છે તેની કોઈને ખર નથી.... કદાચ મને એમ થવાનાં કારણોનું જ્ઞાન છે ! એનું કારણ એ હોય છે કે માંદગી આવવામાં કેવળ સ્થૂલ કરતાં બીજાં ઘણાં કારણો હોય છે. એનું બીજું કારણ પણ હોય છે; પણ એ બીજું કારણ પણ એક કેવળ આલગ પ્રકારની આવ્યવસ્થાનું બાધ પરિણામ માત્ર હોય છે, આ આવ્યવસ્થાને તમે પહોંચી ન શકો ત્યાં સુધી તે ઉત્પન્ન થવાનું કારણ તમે શોધી શક્યો નહિ અને માંદગી ઉત્પન્ન થતી આટકાવી શક્યો નહિ. આ આવ્યવસ્થાને શોધી શકવા માટે તમારે એક ઊરી ગુદ્ધ વિદ્યા મેળવવાની રહે છે અને તમારી આખાયે સ્વરૂપમાં આવેલા પ્રત્યેક ભાગની આંતરિક કિયા કઈ રીતે ચાલતી હોય છે તેનું તમારે સારું ઓનું જ્ઞાન મેળવવાનું રહે છે.

આ રીતે આપણે સંક્ષેપમાં ખૂબ જરૂરી માંદગી ઉત્પન્ન કરનાર સર્વ પ્રકારનાં આંતરિક કારણો વિષે જોઈ ગયા. આપણે એવે માંદગીનાં બાધ કારણોનો વિચાર કરીએ. આ બાન્તમાં બાધ તત્ત્વો એક નદું કારણ પૂરું પડે છે અને વસ્તુને ગુંઘવી આપે છે.

તમે જો એક પૂરેપૂરી સંવાદમય પરિસ્થિતિમાં રહેતા હશો, તમારી આસપાસના વાતાવરણમાં જો શુદ્ધ ભાવના જ આવી રહેલી હશે તો પણી તમારા

ઉપર જે કોઈ માંદગી આવી પડે તો તે માટે તમારે તમારો પોતાનો જ વાંક કાઢવાનો રહે છે. જે મુશ્કેલીઓ આપણી અંદર આવેલી હોય છે તે જ બહાર પણ હોય છે. તમે તમારી પોતાની અંદર અમૃત પ્રમાણુંમાં સંવાદ સ્થાપી શકો, પણ તમારે જે પરિસ્થિતિમાં રહેવાનું હોય છે તેની અંદર વિસંવાદનાં તર્ફો ભરેલાં હોય છે. એટબે તમે તમારી જતને જે કોઈ ગોકરણીયા મહેલમાં પૂરી દઈ ન શકો (જે કરવું મુશ્કેલ નથી હોતું, પરંતુ એમ કરવું હમેશાં સલાહ ભરેલું નથી હોતું.) તો પછી તમારે બહારથી જે વસ્તુ આવતી હોય તેને અંદર દાખલ થવા દેવી પડે છે. તમે હમેશાં જગતને કંઈક આપતા અને તેની પાસેથી કંઈક ગ્રહણ કરતા રહો છો. તમે શ્વાસ લો છો અને કોઈ વસ્તુ આત્મસાત્ત કરતા લો છો. આમ મિક્રોઅથ થતું રહે છે. અને તમે કહી શકો છો કે જગતમાં દરેક વસ્તુ ચેપી છે. કારણ કે તમે હમેશાં આપણ ચાલુ રહેતાં આંદોલનોની સિથિતિમાં જ રહેતા હો છો. તમારાં આંદોલનો તમે બીજાંઓને પહોંચાડતાં રહો છો અને બીજાનાં આંદોલનો તમે જીલતાં રહો છો અને આ આંદોલનો અનેક રીતની સંકુલતાવાળાં હોય છે. આ આંદોલનો (આપણી ભાષાની સરળતાને ખાતર કહીએ કે) મનોમય, પ્રાણમય, શારીરિક અને બીજાં અનેક પ્રકારનાં હોય છે. તમે આપો છો અને જીલો છો, આપો છો અને જીલો છો. આમ આપ-બેની કિયા સતત ચાલુ રહેતી હોય છે. આપણે માની લઈએ કે તમારી આસપાસના વાતાવરણયાં કોઈ પણ જતની અશુભ ભાવના નથી, છતાં પણ એમાંથી ચેપ લાગતો હોય છે. અને મેં હમણાં જેમ કદ્યું તેમ સર્વ કાંઈ ચેપી હોય છે, બધી જ વસ્તુઓ ચેપી હોય છે, તમે કોઈ આકસ્માતની આસર ઉપર વૃષ્ટિ નાખો છો : અને તમે કોઈક આંદોલન ગ્રહણ કરી લો છો. અને તમે જે વધુ પડતા સંવેદનશીલ હશો અને તે ઉપરાંત તમારામાં જે ભયની કે જુગુખસાની વૃત્તિ હશે (અને આ જુગુખસા તે શારીરિક ભયનું તાત્ત્વિક સ્વરૂપ હોય છે.) તો એ આકસ્માતનું કોઈક રૂપ તમારા શરીરમાં જૌતિક સ્વરૂપે પ્રગટ થાય તેમ બની શકે છે. સ્વાભાવિક રીતે તમને કોઈ એમ કુહેણો કે જે લોકોમાં આવી રીતના જ્ઞાનનાંતુંઘોની આસમનુલા હોય તેમનામાં જ આવી પ્રતિકિયાઓ થાય છે. પરંતુ તદ્દન એમ જ હોય એમ નથી. એ લોકો કેવળ અતિથય સંવેદનશીલ પ્રાણ ધરાવનારા હોય છે એટલું જ. એ કાંઈ ઊતરતી કોટીના માણસનું લક્ષ્ય ન કહેવાય. હકીકિત એથી ઊલટી જ છે ! કારણ કે તમે જેમ જેમ આધ્યાત્મિકતામાં વધુ ને વધુ પ્રગતિ કરતા જાઓ છો તેમ તેમ તમારા જ્ઞાનનાંતુંઘોની સંવેદનશીલતા પ્રમાણુંમાં વધી જાય છે અને જે તમારો આત્મસંયમ પણ તમારી સંવેદનશીલતાની સાથે સાથે આગળ વધતો નહિ હોય તો તમે અનેક રીતની તકલીફમાં આવી પડશો.

પરંતુ આટલી વસ્તુ જ પૂરતી નથી.

જગતની અંદર, કમનસીબે, હજુ અનેક રીતની આશુભ ભાવનાઓ પડેલી છે, એ આશુભ ભાવનાઓ પૌરી નાની નાની આશુભ ભાવનાઓ અજ્ઞાન અને મુર્ખતામાંથી ઉત્પન્ન થયેલી હોય છે. મોટી આશુભ ભાવનાઓ દુષ્ટતામાંથી પેદા થયેલી હોય છે અને ભયંકર આશુભ ભાવનાઓ, પ્રભુ વિરોધી શક્તિઓને પરિણામે આવેલી છે. એટલે આ સર્વ વસ્તુઓ વાતાવરણમાં ફરતી હોય છે (આ વસ્તુ, હું તમને ગભરાવી મૂકવા નથી કહેતી, કારણ કે એ તો તમે સારી રીતે જાણો છો કે તમારે કોઈ વસ્તુથી ભય પામવાનું નથી, છતાં આ કહી તે વસ્તુઓ આસ્તિત્વ ધરાવે તો છે જ) અને તમારા ઉપર હુમલો કરનાર વસ્તુઓ તે આ હોય છે, કેટલીક વાર તેઓ ઈરાદાપૂર્વક તેમ કરે છે, તો કેટલીક વાર બિનઈરાદાપૂર્વક તેમ કરતી હોય છે. જ્યારે તે બિનઈરાદાપૂર્વક તેમ કરતી હોય છે, ત્યારે તે બીજા માણસો મારફત તેમ કરતી હોય છે : એ બીજા માણસો ઓમના હુમલાના ભોગ બનેલા હોય છે. ઓમને ઓની ખબર નથી હોતી, અને તેઓ ઓમના વિષે સભાન થયા વિના બીજાને પહોંચાડી દે છે. તેઓ એક વ્યક્તિથી બીજી વ્યક્તિમાં માંદળી પહોંચાડે છે. પરંતુ ઈરાદાપૂર્વકના હુમલા પણ હોય છે. થોડાક દિવસ ઉપર આપણે માનસિક રચનાઓ વિષે વાત કરી હતી. કેટલાક દુષ્ટ લોકો વિષે વાત કરી હતી, જેઓ તમને નુકસાન કરવાના હેતુથી માનસિક રચનાઓ ઘડતા હોય છે, અને તેઓ આ વસ્તુ જાણી જોઈને તમને હાનિ પહોંચાડવા જ કરતા હોય છે, અને બીજા કેટલાક લોકો તો ઓથી પણ આગળ જતા હોય છે.

વિપથગામી અને વિકૃત ઓવી એક ગુપ્ત વિદ્યા છે, જેને મેલી વિદ્યા કહેવામાં આવે છે. એ એક ઓવી વસ્તુ છે જેને તમારે સ્પર્શ સરખો પણ ન કરવો જોઈએ. દુભર્યુંયે કેટલાક માણસો એ વિદ્યા સાધતા હોય છે અને તે પણ કેવળ ખરાબ ભાવનાથી પ્રેરાઈને. એમ ન માનશો કે આ વસ્તુ વહેમ છે યા ભ્રમ છે. એ એક ખરી હકીકત છે. આમુક લોકો આવો જદુ જાણતા હોય છે અને તેનો ઉપયોગ પણ કરતા હોય છે. એ ખરું કે તમારામાં જ્યારે ભય નથી હોતો તેમ જ તમારા ઉપર કોઈ રક્ષણ હોય છે, તો તમે આવી વિદ્યા સામે સુરક્ષિત રહી શકો છો. પરંતુ આમાં એક “જ્યારે” (ભય ન હોય) તેનો પ્રશ્ન હોય છે, અને આ રક્ષણ પણ એક શરતી વસ્તુ છે. એ રક્ષણ મેળવવા માટે તમારે હમેશાં આમુક શરત પૂરી પાડવાની રહે છે. જે એ શરત તમે પૂરી ન પાડો તો અનિષ્ટ બનાવો બનવાની શક્યતા રહે છે. જ્યાં લગી તમે એક પૂર્ણ બળવાળી, પવિત્રતાપૂર્ણ અવસ્થામાં હો છો — એટલે કે તમે એવી અન્યે અવસ્થામાં હશો. અને કોઈ માણસ તમારા ઉપર કોઈ પ્રયોગ કરવા જરૂર તો તે

આપોઆપ તેના ઉપર પાછો હેં કોઈ જશે. જેમ તમે ટેનિસનો દડો ભૌતિક ઉપર હેંકો છો ત્યારે તે તમારા તરફ પાછો આવે છે. બરાબર તે જ રીતે પેલી મેલી વિદ્યા, મોકલનાર તરફ પાછી જાય છે. કેટલીક વાર વધુ બળ સાથે અને જે લોકોઓ જે વસ્તુ વડે પાપકર્મ કર્યું હોય છે તે જ વસ્તુ દ્વારા તેમને સજ થાય છે. પરંતુ કુદરતી રીતે ઓ સર્વનો આધાર ઓ વસ્તુ કઈ વ્યક્તિ પ્રત્યે કરવામાં આવી છે, એની આંતરિક શક્તિ અને પવિત્રતા કેવી છે, તેના ઉપર આધાર રાખે છે.... આવી વસ્તુઓ સાથે મારે પ્રસંગ પહેલા છે અને એવા ઘણા દાખલા હોય છે. અને આવા પ્રસંગો, હુમલાનો સામનો કરવા માટે, મેં જેમ કહેલું છે તેમ તમારે પ્રાણમય જગતમાં યોધા બનનું જોઈએ. ઓટલે કે પ્રાણમય જગતમાં આધ્યાત્મિક શક્તિ વડે લડનાર યોધાઓ બનનું જોઈએ. જે કોઈ લોકો સાચા દિલથી યોગ કરતા હોય તેમણે એવા બનનું જોઈએ અને તેઓ જ્યારે એવા બને છે ત્યારે તેમને પૂરેપૂરા સુરક્ષિત બનાવવામાં આવે છે. પરંતુ એવા બનવા માટેની શરતો પૈકી ઓક શરત એ છે કે તમારામાં કોઈના પ્રત્યે દુષ્ટ લાગણી યા દુષ્ટ સંકલ્પ કે દુષ્ટ વિચાર ન હોવો જોઈએ. કારણ કે જે તમારામાં દુષ્ટ લાગણી યા દુષ્ટ સંકલ્પ કે દુષ્ટ વિચાર હશે તો તમે ઓમની (મેલી વિદ્યાઓના પ્રયોગ કરનારાઓની) નીચેની ભૂમિકા ઉપર ઉત્તરી પડશો અને જ્યારે તમે ઓમની જ ભૂમિકા ઉપર હશો ત્યારે ઓમના તરફથી તમારે પ્રહારો જીવવાનો પ્રસંગ આવે પણ ખરો.

હવે આવી ગંતિમ પરિસ્થિતિની વાત સુધી ન જઈએ. તોપણ ભૌતિક વાતાવરણમાં, પૃથ્વીના વાતાવરણમાં તમે જોઈ ન શકો તેવાં અગણિત નાનાં નાનાં સત્ત્વો આવી રહેલાં હોય છે, અને તમારી દૃષ્ટિ ઘણી મર્યાદિત હોવાને કારણે તમે તેમને જોઈ શકતા નથી છતાં તે તમારા વાતાવરણમાં આમતેમ ફરતાં હોય છે. ઓમાંનાં કેટલાંક ઘણાં સારાં હોય છે તો બીજાં ઘણાં દુષ્ટ પણ હોય છે. મોટા ભાગે આ નાનકડાં સત્ત્વો, વિઘટન પામતાં જતાં પ્રાણમય સ્વરૂપોમાંથી પેદા થાય છે. તેઓ પોતાની વંશવૃક્ષ કરે છે, અને ઓમાંથી ઓમનો ઓક આણગમો ઉપજવે તેવો સમૂહ ઉત્પન્ન થાય છે. ઓમાંનાં કેટલાંક ઘણાં સારાં કાર્યો કરે છે. મને લાગે છે કે મેં તમને પેલાં કેટલાંક નાનકડાં સત્ત્વો વિષે વાત કરી હતી, જેમણે મારું દૂધ ઉભરાવા આવ્યું છે અને મારે જઈને જોવું જોઈએ કે તે ઉભરાઈને બહાર ન પડે તેમ સૂચવવા માટે મારી સાડીની કિનાર બેંચેલી. પણ બધાં જ સત્ત્વો આવાં ભલાં હોતાં નથી. ઓમાંનાં કેટલાંક તો એવાં હોય છે કે જેઓ હલકટ પ્રયંકો અને નાનાં નાનાં દુષ્ટ તોઝાનો કરવામાં રચ્યાંપરચ્યાં રહે છે. અને જ્યારે અક્ષમાતો થતા હોય છે ત્યારે ઘણી વાર તેની પાછળ આવાં સત્ત્વો હોય છે. ઓમને નાના નાના અક્ષમાતો થાય તે ગમતું હોય છે. કોઈ અક્ષમાત

બને તેની આસપાસ શક્તિઓનો જે આજો જંઝવાત પેદા થાય છે તે તેમને ખૂબ ગમે છે: કેટલા બધા માણસોનું ટોળું એકઠું થાય છે, નહિ! ઓમને ઓનાથી ખૂબ આનંદ આવે છે. ઓના આ બનાવોમાંથી તેમને પોતાનો ખોરાક મળી રહેતો હોય છે. ખું જેતાં, એ લોકો મનુષ્યોમાં લાગણીઓ અને ઉશ્કેરાટ જન્મવાને કારણે તેમના શરીરની બહાર જે પ્રાણિતત્વ ફેંકાઈ જતું હોય છે તેનો જ તે આહાર કરે છે. ઓટલે તેઓ કહેતાં હોય છે : ‘ઓકદમ નાનોસરખો આકસ્માત પાણ બને તો કેવું સરસ. ધાળા બધા આકસ્માતો !’

અને આવાં નાનકડાં સત્ત્વોની કોઈ ટોળી હોય છે, તો તેઓ ઓકબીજા સાથે ચાંદરોચાંદર અથડામણમાં આવતાં હોય છે, કારણ કે એ લોકોની ચાંદર આપસમાં પાણ કોઈ શાંતિપૂર્ણ જીવન હેતું નથી. એ લોકો ઓકબીજા સાથે અથડામણમાં આવે છે, લડે છે અને ઓકબીજાનો નાશ અને આવમૂલન કરે છે. અને ઓમાંથી પછી કીટાણુઓની ઉત્પત્તિ થાય છે. એ સર્વ કીટાણુઓમાં વિધાનની શક્તિઓ હોય છે. પરંતુ ઓમનાં વિભક્ત થયેલાં સ્વરૂપોમાં પાણ તે જીવતાં રહે છે અને ઓમાંથી જ જંતુઓ અને કીટાણુઓની ઉત્પત્તિ થાય છે. આ કારણસર ધાળાખરા કીટાણુઓની પાછળ કોઈ દુષ્ટ સંકલ્પ આવી રહેલો હોય છે અને એ વસ્તુ જ ઓમને આટલા બધા ભયાંકર બનાવે છે. આ રોગ-જંતુઓની પાછળ ક્યા ગુણવાળો અને ક્યા પ્રકારનો દુષ્ટ સંકલ્પ આવી રહેલો છે તે જે તમે નહિ જાણતા હો અને જે તમારામાં ઓના ઉપર આસરકારક કાર્ય કરવાની શક્તિ નહિ હોય તો સોએ નવ્વાણું ટકા પ્રસંગે સાચો અને ચોક્કસ ઈલાજ તમને નહિ જરૂરે. આ કીટાણુઓ, સૂક્ષ્મ ભૌતિક જગતમાં જીવન ધારણ કરતી કોઈ ચોક્કસ વસ્તુનો અતિ ભૌતિક આવિભર્વિ હોય છે અને ઓટલા માટે જ તમારી આસપાસ અને તમારી અંદર વધો સુધી જે કીટાણુઓ રહેલા હોય છે તે તમને માંદા પાડતા નથી અને ઓકાંકો કશું બને છે ત્યારે એ જ કીટાણુઓ તમને માંદા પાડી દે છે (જેમ મેં ત્યાં* કશું છે તેમ).

આવી માંદગીનું બીજું કારણ પાણ હોય છે. કીટાણુઓનું મૂળ અને આધાર વિસંવાદ ઉપર પ્રતિષ્ઠિત હોય છે. વ્યક્તિમાં રહેલ વિરોધી શક્તિઓ પ્રત્યેના ખુલ્લાપણા ઉપર પ્રતિષ્ઠિત હોય છે. હું તમને ઓક વાત કહું : મને ખબર નથી કે આ વાત મેં આ આગાઉ તમને કહેલી છે કે નહિ. છતાં અત્યારે એ હું તમને કહું છે, જેથી તમને ઓક દાખલો મળી રહે.

* માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૭.

તે વખતે હું જપાનમાં હતી, સને ૧૯૧૮ના જન્યુઆરી માસની શરૂઆતનો એ સમય હતો. ગમે તે કારણે, એ સમયે એક ભયંકર પ્રકારના ફ્લૂનો ઉપદ્રવ આખા જપાનમાં ફરી વળ્યો હતો. જેને પરિણામે લાખો વ્યક્તિઓ મરણને શરણ થઈ હતી. એ એક એવા પ્રકારનો રોગચાળો હતો કે જે ઘણો ઓછો વખત જેવા મળે છે. ટોકિયોમાં દરરોજ સેંકડોની સંખ્યામાં નવા કેસો બનતા હતા. એ રોગ આ રીતે દેખા દેતો : એ ત્રણ દિવસ ચાલુ રહેતો અને ત્રીજે દિવસે, રોગીનું મૃત્યુ થતું. મરનાર લોકોની સંખ્યા એટલી બધી મોટી હતી કે જેટલા પ્રમાણમાં લોકો મરતા જતા હતા તેટલા પ્રમાણમાં તેમને દાહ દેવાનું શક્ય બનતું નહિ. એમ કરવું આશક્ય હતું, કારણ કે ઘણાં બધાં મડદાંને દાહ દેવાનો રહેતો હતો. અને એમાં એવું બનતું કે જે રોગગ્રસ્ત, વ્યક્તિ ત્રીજ દિવસે મરતી નહિ તો પછી સાત દિવસને અંતે તે તદ્દન સાજી થઈ જતી. જરાક નબળાઈ રહેતી પણ સંપૂર્ણપણે રોગમુક્ત થઈ જતી. આખા શહેરમાં ભય વ્યાપી ગયો હતો. કારણ કે જપાનમાં રોગચાળાનો ઉપદ્રવ ફાટી નીકળવાની ઘટના ભાગે જ બને છે. એ લોકો ખૂબ સ્વરચ્છતા પાણે છે. ખૂબ કાળજીવાળા હોય છે. અને એમનું ખમીર ઉચ્ચ પ્રકારનું હોય છે. એ લોકો કવચિત् જ માંદા પડે છે. એટલે જ્યારે પેલો રોગચાળો ફાટી નીકળ્યો ત્યારે એક ભયંકર આપટાડ્ય થઈ પડ્યો. લોકોમાં એક ત્રાસદ્યક ભય વ્યાપી ગયો. દા. ત. લોકો રસ્તામાં નાક ઉપર માસ્ક લગાવીને ફરતા જણાતા. એ લોકો એ માસ્ક એ હેનુસર લગાવતા કે જેથી પોતે જે હવા શ્વાસમાં લેતા હોય તેમાં રોગનાં સંખ્યાબંધ કીટાણુઓ ન આવી જય. એ ભય સર્વવ્યાપી હતો. બન્યું એવું કે હું એક એવી વ્યક્તિ સાથે રહેતી હતી કે જે મને પરેશાન કરવામાં જરા પણ બાકી રાખતી નહિ, ‘પણ આ કયો રોગ છે ? આ રોગની પાછળ શું વસ્તુ છે?’ મારા પણે હું એમ કરતી કે હું માત્ર મારી શક્તિ વડે મારી આસપાસ મારા રક્ષણનું આવરણ બનાવી રાખતી જેથી મને એ રોગનો સ્પર્શ ન થાય. પછી મેં એ વસ્તુ વિષે કાંઈ વધુ વિચાર કરવાનું છોડી દીધું અને મારું કાર્ય ચાલુ રાખ્યું. મને કાંઈ થયું નહિ અને હું એનો વિચાર પણ કરતી નહિ. પણ પેલો માણસ સતત બોલ્યા કરતો : ‘આ શું હશે ? આહ, આ રોગની પાછળ કઈ વસ્તુ રહેલી છે તે મારે જાણવી જોઈએ. પણ તમે મને નહિ કહી શકો કે આ રોગ શું છે — ક્યા કારણે થયો છે ?’.... વગેરે. એક દિવસ મને મારી ઓળખીતી એક જુવાન બાઈએ શહેરના બીજે છેડે બોલાવી. એ મને તેના કેટલાક મિત્રો સાથે પરિયય કરાવવા માગતી હતી અને કોઈક વસ્તુઓ દેખાડવા માગતી હતી. મને યાદ નથી કે એ શું પ્રસંગ હતો, પરંતુ ગમે તેમ પણ મારે આખ્યાંય શહેર ટ્રામને રસ્તે વીધીને જવાનું હતું અને હું જ્યારે ટ્રામ રસ્તે થઈને પુસાર થઈ રહી હતી ત્યારે મેં પેલા લોકોને તેમના

નાક ઉપર માસક લગાવીને જતા જોયા અને પછી સતત ભયનું વાતાવરણ ત્યાં વ્યાપી રહેલું જોવામાં આવ્યું અને ઓમાંથી એક સૂચન મારા પ્રત્યે આવ્યું. મેં મારી જતને પૂછવા માંડયું : ‘હક્કીકતમાં આ રોગનું સ્વરૂપ શું હશે ? આ રોગની પાછળ કઈ વસ્તુ કામ કરી રહી હશે ? આ રોગમાં કઈ શક્તિઓ કામ કરી રહી હશે ?’ હું પછી ખેલી બાઈના ઘેર ગઈ, એક કલાક ત્યાં રોકાઈને પાછી ફરી. અને હું જ્યારે ઘેર પાછી ફરી ત્યારે મને ભયાંકર તાવ ચહેરો હતો. હું રોગમાં સપરાઈ ગઈ હતી. એ રોગ તમારી પાસે આવી રીતે કશી પૂર્વનેયારી વિના તાત્કાલિક આવી પડતો. સામાન્ય રીતે જંતુઓ અને કીટાણુઓથી ઉત્પન્ન થતા રોગો પ્રકટ થતાં પહેલાં તમારા શરીરનાંની ગમુક દિવસો લાગે છે. એ રોગનાં જંતુઓ તમારા શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે એમની અને તમારી (ાંદર રહેલા રક્ષક કોણો) વરચે લડાઈ થાય છે, એમાં તમારી જીત પણ થઈ શકે અને હાર પણ થઈ શકે. જે તમારી હાર થાય તો તમને રોગ લાગુ પડે છે, એમાં કાઈ ગુંચવાણની વાત હોતી નથી. પરંતુ આમાં તો તમારી ઉપર એક પત્ર આવે છે, તમે એનું પરભીડિયું ઉધારો છો, હૂંપ ! પછ્ચ ! એક મિનિટ પછી તમને તાવ આવે છે. તો એ સાંજે મને ભયાંકર તાવ ચઢ્યો. ડોક્ટરને બોલાવવામાં આવ્યા (મેં બોલાવેલ નહિ), તો જે ડોક્ટરને બોલાવેલા તેમણે કહ્યું કે ‘મારે તમને આ દવા આપ્યા વિના ચાલશે જ નહિ.’ એ પ્રકારના તાવને માટે એ સર્વોત્તમ ઔપયોગી ખેડી એક હતું અને એ પણ એની પાસે થોડી માત્રામાં હતું (એ લોકો પાસેનો બધી દવાનો જથ્યો ખલાસ થઈ ગયો હતો. કારણ કે બધા જ એ દવા કેતા હતા). એણે કહ્યું : ‘મારી પાસે હજુ થોડાં પડીકાં છે. હું તમને તેમાંથી આપીશ.’ મેં કહ્યું : ‘મહેરબાની કરીને મને એ ન આપયો. હું એ નહિ લઉં. એના કરતાં એ દવા જે લોકેને એના ઉપર શક્તા હેઠળ અને લે નેવા હેઠળ તેમને માટે રાખી મૂકો.’ એ ડોક્ટર ઝૂબ ઘીનવાઈ ગયો : ‘મારે આહી આવવાનો કશો અર્થ ન હતો.’ મેં જવાબ આપ્યો : ‘કદાચ કોઈ ઉપ્યોગ સરે તેમ નથી.’ હું મારી પથારીમાં તાવ લઈને; ભયાંકર તાવમાં પડી રહી. આપ્યો વખત હું મારી જતને પૂછ્યા કરતી હતી : ‘આ તો કયો રોગ હશે ? એ રોગ કેમ ઉત્પન્ન થયો ? એની પાછળ કઈ વસ્તુ કાર્ય કરી રહી હશે ?’ બોઝ દિવસના અંત ભાગમાં હું એકલી સૂતી હતી ત્યારે મેં જોયું કે કોઈ એક વ્યક્તિ મારા તરફ આવી રહી છે, એના માથાના એક ભાગ કુપાઈ ગયેલો હતો. તેણે એક લશકરી ગણવેશ અથવા એ ગણવેશના રહી ગયેલા ભાગ પહેરેલા હતા. એ આવીને મારા વસ્તુસ્થળ ઉપર એના અર્ધા કપામેલા માથા સાથે મારી શક્તિને ગૂસી લેવા નૂઠી પડયો. હું એના તરફ બરા-બર ધ્યાનથી જોતી રહી અને મને જણાયું કે હું મરવાની આણી ઉપર હતી. એ વ્યક્તિ મારી સમગ્ર જીવનશક્તિને બહાર જેંચી રહી હતી (કેમ કે મારે તમને

એ કહેવું જોઈએ કે લોકોં ન્યુમોનિયાને લીધે ત્રણ દિવસમાં મૃત્યુ પામતા હતા). હું મારી પથારીમાં જડાઈને પડી હતી, તદ્દન સ્થિર, જીંદી મૂર્ખની અંદર. હું જરા પણ હાલી-ચાલી શકતી ન હતી અને એ વ્યક્તિ એંચ્યે જતી હતી. મને થયું કે બસ હવે અંતકાળ આવી લાગ્યો છે. પછી મેં મારી ગુણ શક્તિને બોલાવી. એક ભારે લડાઈ લડી અને એ વ્યક્તિને એવી પાછી ભગાડી કે એ એક કાણ પૂણું ત્યાં રહી શકે નહિં. અને પછી હું જાગી ગઈ.

પરંતુ મને જોવાનું મળ્યું. મને શીખવાનું મળ્યું. મને સમજવાનું મળ્યું કે આ રોગ એવી વ્યક્તિસ્વરૂપોમાંથી ઉત્પન્ન થતો હતો કે જેઓ તેમના શરીરની બહાર ફેંકાઈ ગયા હતા. મેં પહેલા વિશ્વયુલ્લના અંત ભાગના સમયમાં જેયું હતું કે, જ્યારે લોકો ખાઈઓમાં રહેતા હતા અને બાંબમારાને કારણે મૃત્યુ પામતા હતા, ત્યારે તેઓ સંપૂર્ણ રીતની તંદુરસ્ત અંવસ્થામાં હોતા. તદ્દન તંદુરસ્ત અને એક સેકંડમાં બાંબમારાના પરિણામે તેઓ તેમના શરીરની બહાર ફેંકાઈ જતા. તેમને એ ભાન પણ ન રહેતું કે પોતે મરી ગયા છે. એમને ખબર નહોતી પડતી કે હવે એમની પાસે શરીર રદ્દું નથી અને એ લોકો ને જીવન હવે પોતાની અંદર જોઈ શકતા ન હતા તે બીજાઓમાં શોધવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. એટલે કે એ બધા લોકો પછી અગણિત સંખ્યામાં હોલી-તરસ્યા પ્રેતોનાં સ્વરૂપોમાં ફેરવાઈ જતા હતા. અને પછી લોકોનું રક્તશોષણ કરતા. અને એથી વધારામાં ને લોકો માંદા પડતા અને મરી જતા, તેમની જીવનશક્તિઓનું વિઘટન થઈ જતું. એ બધા આ બધી વસ્તુઓના બનેલા એક ચીકણા અને ઘટું વાદળમાં રહેતા. અને ને કોઈ લોકો આ વાદળને પોતાની અંદર આવવા દેતા તેઓ માંદા પડી જતા અને મોટે ભાગે સાજા થઈ જતા પરંતુ ને લોકો ઉપર પેલી જાતના સર્વનો હુમલો થતો તેઓ અનિવાર્ય રીતે મરી જતા. તેઓ વિરોધ કરી શકતા ન હતા. આ વિરોધ કરવા માટે કેટલું બધું જ્ઞાન અને શક્તિ જરૂરનાં હોય છે તેની મને ખબર હતી. એ વસ્તુનો વિરોધ થઈ શકે તેમ હતું નથી. એટલે કે, માણસો ઉપર જે ખરાબ શક્તિઓના વરણના કેન્દ્રદ્વય કોઈ સર્વનો હુમલો થાય તો તે મરી જતા. અને આવાં તો ધણીં, ધણી મેટી અગણિત સંખ્યાનાં સર્વો હોવાં જોઈએ, મેં એ સર્વ કાંઈ જણ્યું. મને સમજણું પડી.

કોઈ મને મળવા આવતું તો હું કહેતી કે મને એકલી રહેવા દો. હું શાંતિથી મારી પથારીમાં સૂઈ રહેતી અને વે કે ત્રણ દિવસ મેં એકદમ શાંતિમાં, એકાગ્રતામાં, મારી ચેતના સાથે પસાર કર્યા. એ પછી આમારો એક મિત્ર (જાપાનીઝ, બહુ જ સારો મિત્ર) મને મળવા આવ્યો અને મને કહેવા લાગ્યો, ‘આહ! તમે

માંદાં પડી ગયાં હતાં? તો મેં જે ધાર્યું હતું તે સારું નીકળ્યું.... જરા ખ્યાલ તો કરો! છેલ્લા બે કે ત્રણ દિવસથી શહેરમાં માંદળીના નવા કેસ બન્યા નથી અને જે બોકો માંદા હતા તેમાંથી મોટા ભાગના સારા થઈ ગયા છે, અને મરણની સંખ્યા લગભગ ન જેવી થઈ ગઈ છે. અને હવે બધું પૂરું થઈ ગયું છે. રોગ પૂરેપૂરો કાબૂમાં આવી ગયો છે.' પછી મેં એને જે થયું હતું તે કહી સંભળાયું, અને એ જઈને બધાને કહી વળ્યો. એ વિષે છાપાંમાં બેચો પણ પ્રસિદ્ધ થયા હતા.

તો, એ વાત તો ચોક્કસ છે કે, ચેતના એ દવાનાં પડીકાં કરતાં વધારે અસરકારક વસ્તુ છે.... પરિસ્થિતિ કટોકટી ભરેલી હતી. જરા કલ્પના કરો કે ઓવાં કેટલાંથે આખાં ને આખાં ગામડાં હતાં કે જ્યાં એકેએક માણસ મરી ગયું હતું. જાપાનમાં એક ગામ એવું હતું — બહુ મોટું નહિ, પણ સો એક કરતાં વધારે માણસોની વસ્તીવાળું, અને એવું બન્યું કે કોઈ અસાધારણ જોગાનુઝોગને કારણે એ ગામના એક માણસનો એક કાગળ હતો (એ ગામમાં ટાપાલી કાગળ વહેંચવાનો હોય તો જ જતો). કુદરતી રીતે જ, એ ગામ બહુ જોડાણના પ્રદેશમાં આવેલું હતું, એટલે એ, એ પ્રદેશમાં ગયો; ત્યાં તો બરફ પડેલો હતો; આખું ગામ બરફ નીચે ઢંકાઈ ગયેલું હતું. — ત્યાં કોઈ જીવનું માણસ હતું નહિ. બરાબર એમ જ હતું. એ રોગચાળા એ રીતનો હતો. અને ટોકિયોએં પણ એવી જ સિથિત હતી, પણ ટોકિયો મોટું શહેર હતું, અને ત્યાં બધું એ જ રીતે બનતું ન હતું. અને આવી રીતે એ રોગચાળાનો ત્યાં અંત આવેલો. મારે કહેવાની વાત આ હતી.

તો હવે આપણે આમાંથી ઈલાજનો વિચાર કરવાનો આવે છે. એ બધું બરાબર છે. આપણી પાસે હવે જ્ઞાન છે. પ્રથમ તો, માંદળીને આવતી કઈ રીતે અટકાવવી અને જો માંદળી આવી પડે તો તેને કેવી રીતે મટાડવી?

આમાં આપણે માન્ય સાધનોનો પ્રયોગ કરી શકીએ છીએ અને કોઈક વાર એ સહૃદાની થાય છે. આ વસ્તુ સામાન્ય રીતે તો ત્યારે જ બને છે કે જ્યારે શરીરને એવી ખાતરી થઈ જય છે કે જે પરિસ્થિતિ હેઠળ એવો સારા થઈ જન્યું જોઈએ એવી પરિસ્થિતિ એને આપવામાં આવે છે. અને એવો સારા થઈ જવા માટેનો સંકલ્પ કર્યો હોય છે, તો તે સારું થઈ જય છે. પણ તમારા શરીર પાસે જે સંકલ્પબળ નહિ હશે, તેણે જો સારા થવાનો નિશ્ચય નહિ કર્યો હશે, તો તમારે જે કાંઈ આજમાવનું હોય તે ભવે આજમાવો પણ શરીર સારું થશે નહિ. આ વસ્તુ પણ હું અનુભવથી જાણું છું. કારણ કે મેં એવા માણસો જોયા છે કે જે, એમનો રોગ બહુ ગંભીર ગણાય એવો હતો છતાં પાંચ મિનિટમાં સારા થઈ ગયા હતા અને મેં એવા માણસો પણ જોયા છે કે જે, એમનો રોગ મુત્યુ ઊપજવે તેવો

ગંભીર ન હતો, છતાં એ લોકોએ એ રોગને એવો તો પ્રીતિના આગ્રહપૂર્વક પકડી રાખ્યો હતો કે છેવટે તેમાંથી તેમનું મૃત્યુ નીપળેલું. ઓમની માંદગીને ચાલી જવા દેવા માટે ઓમના શરીરને સમજાવવું એ અશક્ય હતું.

અને આ જ બાબતમાં આપણે ખૂબ સાવધાન રહેવાનું છે અને આપણી ગંદર પેલા જે નાનકડો ભાગ છે એને કઈ રીતે વર્ણવિબો? — કે જે માંદા પડવામાં આનંદ પામતો હોય છે તેને શોધી કાઢવા માટે પોતાની જતનું ખૂબ વિવેકપૂર્ણ દૃષ્ટિથી નિરીક્ષાપુણી કરવાનું રહે છે. ઓહ! આમાં ઘણાં કારણો હોય છે. કેટલાક લોકો દ્રોષ્યબુદ્ધિને લીધી માંદા પડતા હોય છે, કેટલાક લોકો ધિક્કારમાંથી માંદા પડતા હોય છે, કેટલાક લોકો નિરાશામાંથી માંદા પડતા હોય છે, કેટલાક લોકો — અને આ કિયાઓ બહુ મોટી હોતી નથી, તમારા સ્વરૂપમાં એક તદ્દન નાનીસરખી કિયા થતી હોય છે. તમે ચિડાયેલા હો છો અને તમે કહો છો : તમને ખબર પડશે કે હવે શું થશે, તમે જન્મને કે ઓણ મને જે કર્યું છે તેનું શું પરિણામ આવે છે! ભલે આવે ! હું તો માંદા જ પરી જવાનો છું. આમ તમે ખુલ્લેખુલ્લું કહેતા નથી હોતા. કારણ કે, તો તો તમે તમારી જતને હપકો આપો. પણ તમારામાં કચાંક, કોઈક વસ્તુ ઓવી હોય છે કે આ રીતે વિચારતી હોય છે.

એટલે તમને જ્યારે તમારામાં વિસંવાદિતા જણાઈ આવે, પછી એ નાની હોય કે મોટી હોય, ત્યારે તમારે બે વસ્તુઓ કરવાની રહે છે. પહેલું તો આપણે એ કહી ગયા છીએ કે આ વિસંવાદિતા શારીરિક સ્વરૂપમાં, શરીરમાં એક રીતનો કંપ અને શાંતિનો અભાવ ઉત્પન્ન કરે છે. એ એક રીતનો તાવ હોય છે. એ તાવ આખા શરીરમાં ન હોય તો અમુક સ્થાનમાં હોય છે. કેટલાક લોકો બેચેન થઈ જાય છે. એટલે પહેલી વસ્તુ એ કરવાની કે આપણી જતને શાંત કરી દેવી. આ નાનકડા ખૂણામાં (આખાયે શરીરમાં જ થવું જોઈએ ઓમ નથી) શાંતિ, સ્વસ્થતા, વિશ્વાસ, એક સંપૂર્ણ વિશ્વાસ લઈ આવવાં. એ પછી તમે જુઓ કે અવ્યવસ્થાનું કારણ શું છે ? ઓનાં કારણો તો ઘણાં હશે, પણ તમે આ અવ્યવસ્થાનું કારણ લગભગ શોધી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરો અને ત્યાં પ્રકાશનું, જ્ઞાનનું અને આધ્યાત્મિક શક્તિનું દબાએ મૂકો અને પેલી સંવાદિતાને, સાચી કિયાને પાછી સ્થાપિત કરો લો. અને જે બીમાર પડેલો ભાગ જીલી શકે તેવો હશે, એ જો કોઈ જિલ્ડપૂર્વક વિરોધ નહિ કરે તો તમે એ બીમારીને યોડીક સેકંડોમાં મટાડી શકશો.

આવી પરિસ્થિતિ હમેશાં હોતી નથી. મેં કદ્યું તે મુજબ, કોઈ વાર દુરિચછા કામ કરતી હોય છે. તમે થોડેથે અંશે હડતાળ પર જિતર્યા હો છો અને છેવટે ઓમ ઈચ્છા હો છો કે બીમારીનાં પરિણામો આવી જાય. એવી સ્થિતિમાં પછી

થોડા વધુ સમય લાગે છે. પણ તમારામાં જે કોઈ ખાસ રીતની દુરિચછા નહિ હોય તો થોડા વખત પછી શક્તિ કામ કરવા લાગે છે: થોડોક મિનિટો પછી કે થોડા કલાકો પછી કે વધુમાં વધુ થોડા દિવસો પછી તમે સારા થઈ જાઓ છો.

હવે, જ્યારે વિરોધી શક્તિઓના ખાસ હુમલા થતા હોય છે ત્યારે વસ્તુ ગુંચવણ ભરેલી બને છે. કારણ કે એમાં તમારે માત્ર શરીરની ઈચ્છાશક્તિની સાથે જ કામ લેવાનું હોતું નથી. (ધ્યાન રાખો કે,) જે લોકો એમ કહેતા હોય છે કે હું પોતે તો માંદા પડવા માગતો નથી! તેમની દ્વિલ હું સ્વીકારતી નથી. કેમ કે તમારી ચેતના તો હેમેશાં કહેતી હોય છે કે પોતે બીમાર પડવા માગતી નથી. એ તો કોઈ દાધારંગો માણસ જ એમ કહે કે, ‘હું બીમાર પડવા માગું છું.’ પણ જે બીમાર પડવા માગતું હોય છે તે તમારી ચેતના નહિ, પણ તમારા શરીરનો કોઈક ભાગ, અથવા વધુમાં વધુ પ્રાણનો કોઈ ભાગ કે જેને કંઈ થયું હોય છે અને જે માંદા પડવા માગતો હોય છે, તે બીમાર પડતો હોય છે (અને આ વસ્તુ તમે જો ખૂબ ધ્યાનપૂર્વક તપાસશો નહિ તો તમને જણાશે નહિ). પણ હું કહું છું કે માંદગીના હુમલાની પાછળ, જે ખરેખર હાનિ પહોંચાડવા માગતી હોય તેવી વિરોધી શક્તિઓનું દબાણ હોય છે તો પરિસ્થિતિ ગુંચવણ ભરેલી બને છે. તમે આધ્યાત્મિક ભૂલ કરીને બારાણું જોલી આપ્ય હોશે, મિથ્યાબિમાનની કિયામાંથી, કોધની કિયામાંથી, પિકારની કિયામાંથી, હિસાની કિયામાંથી બારાણું જોલી આપ્ય હોશે. પણ એ એક આવતી-જતી કિયા માગ હોશે તોપણ તે દ્વાર જોલી આપી શકે છે. કેટલાંક જન્તુઓ હેમેશાં આ બધું જોતાં રહેતાં હોય છે અને પોતાને કોઈ પ્રસંગ મળે તેની વાટ જોતાં હોય છે એટલા માટે જ તમારે બહુ સાવધાન રહેવાનું છે. પણ આપરે ગમે તેમ, કોઈ ને કોઈ કારણે પેલી આસર, રક્ષણના કવચને બેદી આંદર દાખલ થઈ ગયેલી હોય છે, અને તે રોગને શક્ય તેટલું ખરાબ સ્વરૂપ ધારણ કરવા માટે ઉત્તોજિત કરવાનું કામ કરી રહી હોય છે. એ સ્થિરતમાં પહેલું સાધન પૂરેપૂરું કામ આપતું નથી. તમારે એમાં કાઈ ઉમેરવાનું રહે છે; આધ્યાત્મિક વિશુદ્ધિનું બળ ઉમેરવાનું રહે છે. એ ઓંનું તો સંપૂર્ણ રીતે રચનાત્મક બળ હોય છે કે તે કોઈ પણ સહેજ અમથી વિનાશક વસ્તુને પણ ટકી રહેવા દેતું નથી. તમારી પાસે જો આ બળ હોય અથવા તો તમે જો તેને માગી શકો અને મેળવી શકો તેમ હોતો હો, પેલી જગા ઉપર તેને પહોંચાડી દો અને પેલી વિરોધી શક્તિ, સામાન્ય રીતે તરત જ નાસી જાય છે. કેમ કે એ જો પેલા બળના પ્રદેશની વયમાં આવી જાય છે તો તે તેમાં ઓગળી જાય છે, એ વિલીન થઈ જાય છે. કારણ કે વિઘટન કરનારી કોઈ શક્તિ આ બળની વચ્ચમાં ટકી શકતી નથી, એટલે પેલું વિઘટનનું તત્ત્વ અદૃશ્ય થઈ જાય છે અને પેલી વિરોધી શક્તિ પણ અદૃશ્ય થઈ જાય

છે, એ શક્તિને એક રચનાત્મક શક્તિનમાં બદલી શકાય છે. એમ થઈ શકે છે, અથવા તો એને કેવળ ઓગાળી નાખવામાં આવે છે— શુન્યવત્ કરી દેવામાં આવે છે. અને એમ થતાં બીમારી મરી જાય છે. એટલું જ નહિ પણ એ પાછી આવવાની શક્યતા પણ મરી જાય છે. તમે કાયમને માટે બીમારીમાંથી સાજ થઈ જાઓ છો, એ કદ્દી પાછી આવતી નથી. વસ્તુસિદ્ધિતિ આમ છે.

તો, આ વસ્તુ સમગ્રપણે જેતાં આ પ્રમાણેની છે. એની વિગતો તો પુસ્તકોનાં પુસ્તકો ભરીને લખી શકાય તેમ છે. મેં તો તમને માત્ર મુખ્ય રૂપણીકરણો આપ્યાં છે.

બાળક: આપે જે કારણો જણાવ્યાં તે પ્રમાણે તો માણસ હમેશાં માદો રહેવો જોઈએ !

શ્રી માતાજી: પણ સામાન્ય જીવનમાં, મોટાભાગના લોકો અગભગ હમેશાં માંદા જ રહેતા હોય છે ! એમાં કેટલાક જ આપવાદર્પે હોય છે. અને તે માંદગી-માંથી બચી જતા હોય છે, પણ એનાં કારણો જુદી જતનાં હોય છે. એનો ખુલાસો આપણે કોઈ દિવસ કરીશું. આખ્યાય વખત થોડાધારા માંદા ન રહેતા હોય એવા તો થોડા જ માણસો હોય છે. પણ સામાન્ય જીવનમાં પણ, તમારામાં જે એક આત્મવિશ્વાસભરી શુભેચ્છા હોય, એક રીતની નિર્ભરતાવાળી ખાતરી હોય તો ધાર્યું છે. ઓહ ! આવો વિશ્વાસ મોટાભાગનાં બાળકોમાં કદાચ હોય છે (મને ખબર નથી. કેમ કે આપરે તો આપણે આહી ને બાળકો જોઈએ છીએ એ કાંઈક અસાધારણ રીતનાં હોય છે). પણ આપરે, એમને જીવનમાં વિશ્વાસ હોય છે, એ નાનાં હોય છે, એમને એમ થનું હોય છે કે એમની સામે આપુંયે જીવન પડેલું છે. એમની પાછળ બહુ થોડી વસ્તુઓ હોય છે. બધું તેમની આગળ જ હોય છે. એટલે એ વસ્તુ એમને એક રીતનો વિશ્વાસ આપતી હોય છે. એ એમને બધામાંથી પાર લઈ જાય છે.

બાકી તો મને ખબર નથી. સામાન્ય જીવનમાં મેં એવા માણસો થોડા જ જેયા છે જેમને એવી કોઈ ને કોઈ શારીરિક બીમારી વિષે કાંઈ ફિલ્માદ કરવાની ન હોય, જે બીમારી હમેશાં તેઓ એમની સાથે લઈને જ ફરતા હોય છે.... તમે કદાચ જુલ રોમનો નાટક ‘ડોક્ટર નોર્ક’ વિષે જાણતા હશો. એમાં એ કહે છે કે તંદુરસ્ત માણસ એ એવા બીમાર માણસ છે કે જે પોતાને વિષે કાંઈ જાણતો નથી. એ વસ્તુ સામાન્ય રીતે સાચી છે. જ્યારે તમે એટલા બધા ક્રામમાં રોકાયેલા રહેતા હો કે તમે બધો વખત તમારા પોતાના વિષે વિચાર કરી શકતા નથી ત્યારે એ બીમારી તમારા ધ્યાનમાં આવતી નથી હોતી, પણ એ હોય છે તો ખરી જ.

જુલાઈ ૨૬, ૧૯૫૩

બાળક : માતાજી, આપ એક દિવસ આમને એવું કહેતાં હતાં કે આમારે અંગે ને કાંઈ ઘટના ઘટે છે તે સર્વ કાંઈ અગાઉથી નિર્મિત થઈ ચૂક્યું હોય છે. એનો શો અર્થ ?

શ્રી માતાજી : એ એક બોલવાની પદ્ધતિ છે, કારણ કે મારે કોઈ વસ્તુ કહેવી હોય છે તો હું એકસાથે બધા શબ્દો બોલી શકતી નથી, મારાથી એમ થઈ શકે ? મારે શબ્દોનો એક પછી એક, એમ ઉચ્ચાર કરવાની ફરજ પડે છે. નહિ તો પછી, જો બધા જ શબ્દોને એકસાથે બોલવામાં આવે તો, એનાથી એક ભારે ઘોંધાર જ ઊભી થાય અને કોઈ, કાઈ વસ્તુ સમજ શકે નહિ ! ઈકા, તો તમે જ્યારે આ વિશ્વની ઘટનાનો ખુલાસો આપવા બેસો છો ત્યારે તમારે ને રીતે બોલો છો તે રીતે કહેવું પડે છે. તમે એક પછી એક વસ્તુ બોલો છો, પરંતુ સાચું કહીએ તો, તમારે આખી વસ્તુને એક જ સપાટે કહેવી જોઈએ. એવું કઈ રીતે થઈ શકે ?.... આમ છતાં ‘તમે મેં એવી વાત કરેલી એવો ઉલ્લેખ કરો છો, એટલે બનવા જોગ છે કે મેં કચાંક એવી વાત કરી હોય.... મેં એથી ઊદ્દી વાત પણ કરી હો !’ પરંતુ તમે ને રીતે એ વસ્તુ જાણાવો છો, ‘દરેક ઘટના, ને બને છે તે અગાઉથી નિર્મિત હોય છે,’ ત્યારે પછી તમારામાં અત્યારે કાળ વિષેની ને ચેતના છે તે જોતાં એનો અર્થ જાણે એવો લાગે છે કે : ‘ને કાંઈ આજે બની રહ્યું છે તેનું નિર્માણ ગઈ કાલે થઈ ગયું હતું; અને આવતી સાલ ને કાંઈ બનવાનું છે તે થાલુ વર્ષે નિર્મિત થઈ ચૂક્યું છે.’ એ વસ્તુ તમારી ચેતનામાં એ જ પ્રકારનું રૂપ ધારણ કરે છે — અને એમ થનું સ્વાભાવિક પણ છે, કારણ કે આપણે એ પ્રકારે જ જોઈએ છીએ, સમજાએ છીએ અને સૌથી વધુ તો, એ રીતે જ બોલાને આપણે કહેવાની વસ્તુ વ્યક્ત કરીએ છીએ. પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ એમ નથી.

એવા કેટલાક લોકો છે જેમને આ રીતની ફૂત્રિમતા એટલી બધી તીવ્રપણે ચાલે છે કે તેઓને એમ લાગે છે કે સમયાનુક્રમમાં આગળ જ જવાને બદલે પાછા ક્રમમાં કેમ ન જઈ શકાનું જોઈએ; કારણ કે આખરે તો, આગળ જવું, પાછા જવું, વર્તમાન અવસ્થામાં વસણું, એ સર્વ કાંઈ, જેની આપણે આ રીતે

અભિવ્યક્તિ કરીએ છીએ તે હકીકતમાં તો આપો વખત અસ્તિત્વમાં હોય છે. કેવળ એ વસ્તુનું અસ્તિત્વ જુદી જુદી ભૂમિકાઓ ઉપર હોય છે. જો હું તમને એમ કહેતી હોઈ કે, ‘જે કાંઈ તમને અનુભવાઈ રહ્યું છે તે અગાઉથી નિર્મિત થયેલું છે,’ તો હું એમ પણ કહી શકું કે, ‘જે કાંઈ આર્હી બની રહ્યું છે, તે અન્ય રૂથણે બની રયેલું છે,’ અને એ વસ્તુ પણ એટલી જ સાચી હોય, અને સાથે સાથે એટલી જ ખાટી પણ હોય, કારણ કે એ વસ્તુને શબ્દોમાં વ્યક્ત કરી શકાય તેમ નથી.

હું તમને એક દાખલો આપું જેથી કદાચ તમને સમજવામાં મદદ મળશે. મને બરોઝર યાદ નથી કે એ વસ્તુ ચોક્કસપણે કચારે બનેલી; કદાચ એ વસ્તુ ૧૯૨૦ની સાલમાં બની હોય (એથી પહેલાં પણ, ૧૯૧૪માં કે ૧૯૧૫માં પણ હોય, પણ હું એમ નથી ધારતી, બનનાં સુધી એ વસ્તુ ૧૯૨૦માં જ કોઈ વખતે બનેલી). એક દિવસ – હું દરરોજ શ્રી અરવિંદ સાથે ધ્યાન કરતી હતી: તેઓ છજામાં ટેબલની એક બાજુએ બેઠેલા હતા અને હું બીજી બાજુએ બેઠેલી હતી – અને એક દિવસ, આ રીતે, ધ્યાનમાં – મેં પ્રવેશ કર્યો (એ વસ્તુ કઈ રીતે કહેવી? . . .), હું ઘણાં ઊરો ગઈ, ખૂબ ઊરે ઊતરી ગઈ, અથવા મારા સ્વરૂપની બહાર આવી (આ તો કેવળ બોલવાની બધી રીતો છે, અનું જોતાં તો, આપણે જે કાંઈ કહીએ તેથી જે વસ્તુ બનેલી તે વ્યક્ત થતી નથી), હું એક ઓવા રૂથણે કે ચેતનાની અવસ્થામાં પહોંચી કે મેં શ્રી અરવિંદને તદ્દન સહજભાવે અને તદ્દન સરળ રીતે એમ કહ્યું: ‘ભારત સ્વતંત્ર થઈ ગયું છે.’ એ સાલ ૧૯૨૦ની હતી. પછી એમણે મને એક પ્રશ્ન પૂછ્યો: ‘કેવી રીતે?’ અને મેં તેમને જવાબ દીધ્યા: ‘લડા વિના, યુદ્ધ વિના, બળવા વિના. અંગ્રેજે તેમની જાતે જ ચાલ્યા જશે, કારણ કે દુનિયાની પરિસ્થિતિ જ એવી બની જશે કે તેમને ગયા વિના છૂટકો નહિ થાય.’

એમ વસ્તુ બની ગઈ હતી. નેથીરે તેમણે મને પ્રશ્ન પૂછ્યો ત્યારે હું ભવિષ્યક્તિમાં વાત કરતી હતી, પણ ત્યાં, જ્યાં એ વસ્તુ મેં જોયેલી, અને કહેલું કે, ભારત સ્વતંત્ર થયું છે, તો એ એક હકીકત હતી. પણ તે સમયે ભારત સ્વતંત્ર ન હતું: એ સાલ ૧૯૨૦ની હતી. છતાં એ ઘટના ત્યાં બનેલી હતી, થઈ ચૂકી હતી. અને એ બની આવી ૧૯૪૭માં. એટલે કે, બાધ દ્વારિંદ્રિયી જોતાં એ ઘટના મેં ૨૭ વર્ષ અગાઉથી જોયેલી. પરંતુ એ વસ્તુ પહેલેથી સિદ્ધ કરી દેવામાં આવી હતી.

ભાજક: તમે પાકિસ્તાન જોઈ શકેલાં?

શ્રી ભાતાજી : ના, કારણ કે પાકિસ્તાન વિના પણ સ્વાતંત્ર્ય આવી શકત. એ વાત તો નક્કી છે કે જો બોકોઓ શ્રી અરવિંદની વાત કાને ધરી હોત તો પાકિસ્તાન ન બની આવત.

ડીક એ તો, બહારની દૃષ્ટિઓ જોતાં એમ બનતાં સમય લાગે છે, પરંતુ હકીકિતમાં એ વસ્તુ એવી જ છે.

ભાળક : માતાજી, આપ કોઈ આપત્તિ આવી પડતી જુઓ તો, આપના પ્રયત્ન વડે તેને અટકાવી શકો?

શ્રી ભાતાજી : એનો આધાર એ ઘટના ક્યા પ્રકારની છે તેના ઉપર રહે છે. એવી ઘણી વસ્તુઓ હોય છે... અને એનો આધાર તમે કઈ ભૂમિકા ઉપરની જુઓ છો તેના ઉપર પણ રહે છે. એક એવી ભૂમિકા છે જ્યાં સર્વ વસ્તુઓ શક્યતારૂપની હોય છે, અને એ રીતે નેમ સર્વ વસ્તુઓ શક્યતારૂપની હોય છે તેમ એ શક્યતાઓને બદલવાનો પણ શક્યતાઓ અસ્તિત્વ ધરાવતી હોય છે. જો એ ભૂમિકા ઉપર કોઈ આપત્તિને જોવામાં આવે તો એને નિવારવાની શક્તિ પણ મળી રહે. બીજા પ્રકારના કિસ્સાઓમાં, વ્યક્તિને પહેલેથી ચેતવણી મળી હોવા છતાં, એ ઘટના ઉપર એનું કાઈ ચાચતું નથી. અને ત્યાં પણ તમે કઈ ભૂમિકા ઉપર જુઓ છો તેના ઉપર બધા આધાર રહે છે.

એક વાર મને એક કિસ્સાની વાન કરવામાં આવેલી, જેમાં એ કિસ્સાને જોયા માત્રથી જ એનું નિવારણ થઈ ગમેલું. એ અમેરિકન સદ્ગૃહસ્થ એક મોટી અમેરિકન હોટલો પેડી લિફ્ટની સગવડવાળી એક હોટલો જઈ પહોંચ્યો (ત્યાં તમારે ચીઠીઓ ઉત્તરવી પડતી નથી, તમારે ઉપર જવું હોય કે નીચે જવું હોય ત્યારે તમે લિફ્ટમાં જાઓ છો.) એક દિવસ વહેલી સવારે એને એક સ્વખન આવ્યું જે એને બરાબર રાદ રહી ગયું: એણે એના રવાનામાં એક નાનો લિફ્ટમાં બેસાડનાર જેવાં કપડાં પહેરેલો છોકરો જોયો. અને એ છોકરો તમને લિફ્ટમાં આવવા માટે જેવી નિશાનીઓ કરવાની હોય છે તેવી નિશાનીઓ તેના પ્રત્યે કરી રહ્યો હતો એણું તેના જોવામાં ગાય્યું. એ છોકરો ત્યાં ઉભો હતો. એણે રામેતા મુજબનો સંકેત પણ કર્યો, ગરંતુ જે વસ્તુ પ્રત્યે તે નિશાની કરતો હતો તે લિફ્ટ ન હતી પણ એક કફન લઈ જવાની ગાડી હતી! એટલે કે એક જતની મડાગાડી... અરે! તમે આહી પણ અવારનવાર એવી ગાડીઓ કબ્રસ્તાન તરફ લઈ જવાતી જોઈ પણ હશે; જ્યારે મુતદેહને બાળવામાં નથી આવતો ત્યારે તેને એક પ્રકારની કાળાં કપડાં વગેરેથી બાંધેલી કફન લઈ જવાની ગાડી ઉપર મૂકી લઈ જવામાં આવે છે.

એટલે ત્યાં એવી ગાવી અને મડદાં લઈ જવાની પેટી હતી. અને પેલો છોકરો એને આંદર પેસવા નિશાનીઓ કરી રહ્યો હતો. જ્યારે એ એના રૂમની બહાર આવ્યો ત્યારે એવો જ છોકરો લિંક્ટ સાથે તેને નીચે લઈ જવા હાજર હતો. બરાબર સ્વઘનમાં જોયો હતો તેવો જ છોકરો, એ જ ચહેરો, એ જ ડ્રોસ, એ જ લહેરો. પેલા ભાઈને પોતે સ્વઘનમાં જોયેલ મડદાપેટીની યાદ આવી — એ લિંક્ટમાં ન ગયો. એણે કહું : ‘ના, ના !’ અને ચાલીને નીચે ઊત્થે. અને એ બોંધતળિયે પહેંચ્યો તે પહેલાં એણે એક ભયંકર આવાજ સાંભળ્યો અને તેની સાથે જ પેલી લિંક્ટ નીચે તૂટી પડી હતી અને તેમાંના બધાં માણસો માર્યાં ગયાં હતાં. એને એણું સ્વઘન આવ્યું હતું એટલે એ, એ લિંક્ટમાં ગયો ન હતો, કારણ કે તે સમજ ગયો હતો.

એટલે આવા કિસ્સામાં જ્યારે તમને થનાર ઘટનાનું સૂક્ષ્મ દર્શન થયેલું હોય છે ત્યારે તમે આપત્તિને અટકાવી શકો છો.

બીજા પ્રકારના કેટલાક કિસ્સાઓ એવા હોય છે જેમાં ફક્ત તમને આગાઉથી ચેતવણી આપવામાં આવે છે, ફક્ત આગમનેની તરીકે. ખરેખર તો એ વસ્તુ એટલા માટે કરવામાં આવે છે કે, ને ઘટના બનનાર હોય છે તેનો સામનો કરવા બાબતમાં તમે યોઝ્ય વલણ લઈ શકો. એ એક પ્રકારનો પદાર્થપાઠ હોય છે જેમાં તમને એમ કહેવામાં આવે છે કે, ‘આમાંથી તમારે આ વસ્તુ શીખવાની છે.’ તમે એ ઘટનામાં તો કાંઈ ફેરફાર નહિ કરી શકો પણ તમે તમારું વલણ બદલી શક્યો અને તમારી આંતરપ્રતિક્ષિયા પણ બદલી શક્યો. પરિણામે જે અનુભૂત થાય છે તેના પ્રાણે તમારું વલણ ખરાબ હોવાને બદલે, તમારી પ્રતિક્ષિયા ખરાબ હોવાને બદલે તમે તમારું વલણ અને પ્રતિક્ષિયા શુભ પ્રકારનાં રાખી શકો છો અને જે વસ્તુ બની હોય છે તેમાંથી વધુમાં વધુ ફાયદો ઉદ્ઘાવવા પ્રયત્ન કરો છો.

બંને પ્રકારના કિસ્સાઓમાં, આગાયની વસ્તુ એ છે કે તમે એ પ્રસંગને કઈ ભૂમિકા ઉપરથી જુઓ છો. જ્યારે તમારી રાત્રિઓ ઉપર તમારો કાબૂ હોય અને તમે તમારી નિદ્રા વિષે સભાન હો અને એમાં જોવામાં આવનાં સ્વઘનો અને સૂક્ષ્મ દર્શનિઃ પ્રાણે સચેતન હો, ત્યારે તમને એ બે વચ્ચેનો તફાવત જણાય છે. અમુક વસ્તુ તમને ચેતવણી રૂપે આપવામાં આવી હોય છે, જેથી તમે એ બાબતમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકો અને અમુક બાબતમાં તમને ફક્ત આગાઉથી ખર આપવામાં આવે છે, જેથી જે વસ્તુ બનવાની હોય છે તેના પ્રત્યે તમે યોઝ્ય વલણ આપનાવી શકો. એવી બાબતમાંથી હમેશાં કાંઈક શીખવાનું હોય છે, પણ

દરેક વખતે એવી ઘટનાઓમાંથી મળતો પદાર્થપાઠ અનો એ જ પ્રકારનો હોતો નથી. કેટલીક વાર એવું બને છે કે તમે એ ઘટના તમને જે આંતરિક પદાર્થપાઠ આપનાર હોય છે તેના વિષે જાણી શકો છો, જેથી તમે એ ઘટના માટે નૈયાર રહો અને એ રીતે એનું લાભદાયક પરિણામ પ્રાપ્ત કરી શકો. તમે જે કાંઈ વસ્તુ જુગાડો છો તેને આ બાબત લાગુ પડે છે. સૂક્ષ્મ દર્શનો ગાને સ્વચ્છા હજરો પ્રકારનાં હોય છે અને તે દરેક, દરેકનો આગવો પદાર્થપાઠ લઈને આવતાં હોય છે.

દાખલા તરીકે, કેટલીક વાર લોકો માંડા પડે છે અથવા જ્યારે તેમોને કોઈ આકર્ષમાત નહે છે, ત્યારે હું કાં તો મારી જાતે એ વસ્તુ જોઉં હું અથવા મને બહારથી એની જાણ થાય છે. એટલે કે, મને કોઈ એ બાબતની વાત કરે છે, ત્યારે, ગમે તેમ હોય, પણ વસ્તુ એક જ પ્રકારની બનતી નથી. એવા કેટલાક કિસ્સાઓ હોય છે જેમાં મને જાણ્યા છે કે એમાં મારે અનુષ્ઠેપ કરવાનો છે અને એ ઘટનાનું પરિણામ સાવ બદલી નાખવાની પૂરી તાકાત મારામાં હોય છે, એટલે કે, માણુસ માંદો હોય તો સાજો કરી દેવાય છે. કેટલાક કિસ્સાઓ એવા હોય છે જેમાં મારે હસ્તષેપ કરવાનો હોતો નથી. દા. ત. એ વ્યક્તિને દેહ છોડવાનો સમય આવી લાગ્યો હોય છે : એટલે એ દેહ છોડી દેશે. પરંતુ આ વસ્તુ હું જાણ્યું એટલે મારે એ વ્યક્તિ માટે અને એની આસપાસના વાતાવરણ માટે વધુમાં વધુ ફિયદાકારક અસર થઈ શકે તે માટે જે કાંઈ કરવા જેવું હોય અને ઓછામાં ઓછી નુકસાનકારક અસર પહોંચે તે માટે જે કાંઈ કરવા જેવું હોય તે મારે કરવું પડે છે — એનો આધાર સંલેખો ઉપર રહે છે.

કેટલીક ઘટનાઓ વિશ્વને માટે જરૂરી હોય છે અને તેમાં ફેરફાર થઈ શકતો નથી. આથી આલગ પ્રકારની કેટલીક ઘટનાઓ સમગ્રો અવસ્થામાં હોય છે અને તેમનું આમ કે તેમ પરિણામ લાવી શકાય છે. આવી દરેક વસ્તુની બાબતમાં આપણી દૃષ્ટિ કેવળ સ્પષ્ટ હોય તેટલું પૂર્ણ નથી, પણ આપણું વલણ બિલકુલ નિષ્પક્ત અને નિર્બિકિતક હેવું જોઈએ, એમાં અમુક રીતની પસંદગી હોવાનો છાયો. સરખો ન હોવો જોઈએ. જ્યારે તમે એવી પૂર્ણ અવસ્થામાં હો શો : — આપણે અને નિઃસત્તવપણાની અવસ્થા ન કહી શકીએ, એમાં અકર્મકતા હોતી નથી : એ ચેતનાની એક દર્શણ જેવી અચલ અવસ્થા હોય છે, ત્યારે પછી વ્યક્તિ એમાં જે વસ્તુ બની રહી હોય છે તેની ગુણવત્તાને સ્પષ્ટપણે જોઈ શકે છે, ત્યારે પછી વ્યક્તિને જે વસ્તુઓ બદલી ન શકાય તેવી હોય છે તે, અને જે વસ્તુઓ હજી સમતુલ્યામાં હોઈ બદલી શકાય તેવી હોય છે તે બંને સ્પષ્ટ રીતે દેખાઈ આવે છે.

સાચું કહું તો, દરેક ઘટનાની બાબતમાં પરિસ્થિતિ જુદી જુદી હોય છે. કેટલીક ઘટનાઓ એવી હોય છે જેમને આમૂલાગ્ર બદલી નાખી શકાય; તદ્દન ઊલટાવી નાખી શકાય; કેટલીક ઘટનાઓ એવી હોય છે જેમાં ધણે અંશે ફેરફાર થઈ શકે; બીજી કેટલીક એવી હોય છે કે, જેમાં જરા સરખા ફેરફારને જ અવકાશ હોય છે; જે કે આવા નાના સરખા ફેરફારનાં પરિણામો પણ ભારે અગત્યનાં હોય છે; અને કેટલીક ઘટનાઓ અવશ્યાંભાવી હોય છે: તેઓ એવી હોય છે. કારણ કે તેઓ તેવી હોય છે; અને જે તમે એમના વિરુદ્ધ જવા પ્રયત્ન કરો છો તો એ દીવાલ સામે માથું પટકવા બરાબર હોય છે, અને એનાથી કાંઈ હેતુ સરતો નથી, દરેક વસ્તુની બાબતમાં આપણામાં આવી સ્પષ્ટ ફૂઝિ હોવી જોઈએ, કઈ ઘટના કઈ ભૂમિકાની છે તે આપણે જાણું જોઈએ અને જે વસ્તુ બનવી જોઈએ તેથી અલગ પ્રકારનો સંકલ્પ ન સેવવો જોઈએ.

હું તમને જુદા જુદા કિસ્સાઓના આસંખ્ય દાખલાઓ આપી શકું તેમ છું.

અમુક વસ્તુ સંપૂર્ણપણે બનવા નિર્માઈ હોય છે: તો એ, એ પ્રમાણે બનવાની જ છે. પરંતુ તમારામાંથી કોઈ સંકલ્પ ઉધાળો મારી બહાર આવે છે, એ સંકલ્પ ભડકો થઈ આગળ વણે છે, એક મહાન અભીષ્ટાર્થ એ સંકલ્પ, ઊર્ધ્વના કોઈ સંકલ્પ સાથે એકરૂપ હોય છે, અને એનો તમે જેરપૂર્વક એ ઘટના ઉપર પ્રક્રિય કરો છો, ત્યારે પણી એક પ્રકારનું જોડાણ નિર્માય છે. જે બનવાનું હતું તે તો બને છે પણ એક બીજી વસ્તુની સાથે તે બને છે અને એને લઈને પેલી વસ્તુનો પ્રકાર જ બદલાઈ જાય છે. પૃથ્વીને માટે અગત્યની હોય એવી ઘટનાઓની બાબતમાં આવું ધારી વાર બને છે. દાખલા તરીકે, જ્યારે એક ગાખી ગતિઓની શોણી, સંજોગો, સંયોજનો એવી પરિસ્થિતિનું સર્જન કરે કે જેને પરિણામે યુદ્ધ ફાટી નીકળું અનિવાર્ય બની જાય, ત્યારે આપણે, એક બીજી શક્તિની આરાધના કરીને તેનો વ્યાપ અને પરિણામોને અને કેટલીક વાર એ યુદ્ધના પ્રકારને પણ બદલી દઈ શકોએ છીએ...જે કે એ યુદ્ધને એક ઘટના તરીકે બનનું આગણે અટકાવી શકતા નથી. હું તમને આ પ્રકારના સામાન્ય સ્વરૂપના ધણા દાખલા આપી શકું તેમ છું.

મેં પેબે હિવસે તમને વાત કરી હતી કે, એક પ્રકારની આંતરિક કિયા વડે મૃત્યુને આપણે ઘેર આવતું કેવી રીતે અટકાવી શકાય, પણ તો પણી એ બીજાને ઘેર જાય છે. તમે, મૃત્યુ જે વેણું માગતું હોય તેને મિથ્યા કરી શકતા નથી. મેં એ વસ્તુ તમને સમજાવી હતી. બીજા કેટલાક કિસ્સા એવા પ્રકારના હોય છે જેમાં તમે લગભગ એક બાળકની રીતે વિકન કરવું હોય તો એમ કહી

શકો, ‘થમરાજને ખબર આપી નથી’ અને એવા પ્રસંગે તમે હજુ કશા લાભાલાભ વિના એનો શિકાર પડાવી લઈ શકો છો. પરંતુ હમેશાં એમ થઈ શકતું નથી. એવા કિસ્સાઓ બને છે, કે જેમાં એવું કરવામાં આવે છે. પણ આ રીતે આ વસ્તુ કહેવામાં આપણે જાણે બાળકની રીતની પરીઓની વાત કહેતા હોઈએ એવું લાગે છે. છતાં, એ વસ્તુ, સંયોગોની ગોઠવણી બાબતની કઈ વસ્તુને મળતી આવે છે, એનો આધાર સંજોગો. કયા પ્રકારે ગતિ કરે છે તેના ઉપર રહે છે.

હું ને વસ્તુ તમારા મનમાં હસાવા માણું છું તે એ છે કે આ આખી વસ્તુ આત્માનું સંકુલ અને સૂક્ષ્મ હોય છે, અને પરિણામે કેટલીક વાર કિયાની દિશાને થોડીક બદલી શકાય છે; અન્ય પ્રસંગોમાં આખી ગતિને ઊંઘી ફેરવી નાખી શકાય છે; અને વળી બીજા કેટલાક પ્રાર્થનાઓ કેવળ એ ગતિને લગતું આંતરિક વલણ અને તેનાં પરિણામોને જ બદલી નાખી શકાય છે. અને કુદરતી રીતે, બોકો આ વસ્તુઓને તેમની આત્માનું સામાન્યિકરણ કરેલી રીતે જુઓ છે અને એ વસ્તુનું ઝ્યાંતર તેઓ પ્રભુ પ્રત્યેની તેમની પ્રાર્થનામાં કરે છે. એક કિસ્સામાં તેઓ કહેતા હોય છે: ‘પ્રભુએ મેં જ તેની પાસેથી માણું તે બધું મને આપ્યું છે’ બીજી વખતે કહે છે: ‘પ્રભુએ મારી માગણી સ્વીકારી નથી.’ અને વાતોનો ત્યાં અંત આવે છે. એ બોકો આ વસ્તુને એ રીતે જ સમજે છે અને એ તો કેવળ મૂર્ખાઈ છે. એ વસ્તુ કઈ રીતે બને છે તે જાળવા માટે તમારામાં એક સામાન્ય સામુહિક ચેતના, કંઈ નહિ તો પૃથ્વી જેટલી તો વિસ્તૃત ચેતના હોયી જ જોઈએ છે. એ ઓછામાં ઓછી જરૂરિયાત છે. સાચી રીતે સમજવા માટે તમારામાં વૈશ્વિક ચેતના હોવી જોઈએ. અને ત્યારે જ તમે સમજી શકો છો, કરણ કે આને જ હું કોઈક વસ્તુ વાંચતી હતી તેમાં કહું છે કે સર્વ વસ્તુઓ એકબીજા ઉપર આધાર રાખે છે અને એવી કોઈ વસ્તુ નથી જ્યાંથી ‘થર્ઝાત’ હોય અથવા જ્યાં કોઈ ‘અંત’ હોય. તમે “શર્ઝાત”ની માંડળી કથાંથી કરશો?....

* ચેતનાની એક ભૂમિકા ઉપરથી જોતાં વ્યક્તિત કેવળ એક હથિયાર યા તો નોંધ બેનાર યંત્ર જ કેવળ નહિ પરંતુ ઉત્પાદક વા સ્થાટા પણ દેખાશે. પરંતુ ચેતનાના અન્ય અને ઉચ્ચતર સત્તર ઉપરથી વિશ્વાણ વૃદ્ધિએ જેશા તો તમને જણાશે કે વ્યક્તિત્વ એક દેખાવ માત્ર છે, આભાસરૂપ છે. વિશ્વમાં જે કંઈ બને છે તે ભૂતકાળમાં બનેલી સધળી ઘટનાઓના પરિણામરૂપ હોય છે. વિશ્વના આવિર્ભાવની સમગ્ર લીલામાંથી તમે એક વ્યક્તિને યા તો ગતિઓના સમગ્ર સરવાળામાંથી એક ગતિને કેવી રીતે જુદી પાંશો? કોઈ પણ વસ્તુનું મૂળ યા તો તેનોઆરંભ તમે કથાં આગળ મુક્શો? વિશ્વની સમગ્ર લીલા એક ચળંગ

એ વસ્તુ સમજવા માટે તમારે તમારી પૃથ્વીથી બંધામેલી ચેતનાને પેલે પાર જઈને એક વૈશ્વક ચેતનામાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ. ત્યારે પછી તમને સમજણું પડશે.

પરંતુ — મેં જે શરૂઆતમાં કહ્યું, તે ફરીથી કહું છું કે — આપણને વસ્તુઓ એક પછી એક બોલવાની ફરજ પડે છે. આપણે કહીએ છીએ : ‘જ્યારે વિશ્વની શરૂઆત થઈ.... જ્યારે સૃંઘની શરૂઆત થઈ.... એની શરૂઆત આ રીતે થાય છે.... આ એનું પરિણામ છે એને પછી આ પરિણામ આવે છે એને પછી આ વસ્તુ બની અને તે પછી પેલી વસ્તુ બની....’ આપણે એક પછી એક કમમાં વસ્તુઓ કરીએ છીએ અને સારું કહીએ તો. હકીકત એવી બેશમાત્ર હોતી નથી ! અમુક દૃષ્ટિબિદ્ધથી જોતાં એમ કહેવું એ એક રીતની મૂર્ખતા છે, પણ આપણી પાસે બીજો કોઈ રસ્તો નથી. હું બધા જ શરૂદા એક-સાથે બોલી કાઢી શકતી નથી. એટલે આપણે ચેતનાની અવસ્થા અને આપણને જે અભિવ્યક્ત માટેનાં સાધનો ઉપલબ્ધ છે તેમને લઈને આપણને એવી વસ્તુઓ બોલવાની જરૂર પડે છે જે, પરાતપર ચેતનાની દૃષ્ટિએ જોતાં મૂર્ખતા ભરેલી હોય છે. પરંતુ આ કથન પણ લગભગ એક અંદાજ સરખું છે. આપણી મૂર્ખતા પણ લગભગ એક અંદાજ સરખી છે અને જ્યારે આપણે જાણીએ છીએ કે આપણે આ રીતે બોલવું પડે છે કારણ કે બીજી કોઈ રીત આપણે પોતાને વ્યક્ત કરી શકતા નથી ત્યારે એ મૂર્ખતાની માત્રા ઓછી થાય છે.

મોટાભાગના લોકો માટે આ વસ્તુ કેવળ બોલવાની વાત નથી હોતી પણ જાણવાની પણ હોય છે. એ લોકો વસ્તુઓને એક પછી એક જાણે છે, એમની લાગણી ના એથી પણ વધુ એ રીતની હોય છે, અને એમનું જીવન એથી પણ વધુ ક્રમિક રીતે થતું હોય છે, પરંતુ એક એવી ચેતના છે, જેમાં તમે સર્વ વસ્તુઓ એક જ સમયે જાણો છો, સર્વને એક જ સમયે સમજો છો, સર્વ વસ્તુઓને એકીસાથે વ્યક્ત કરો છો અને સર્વંશે એક જ સમયે જીવન ધારણ કરી શકો છો. પરંતુ એમ કઈ રીતે કરવું ? આહી વસ્તુસિદ્ધિત એવી નથી.

ઠીક ત્યારે, પછી આપણે જે કાઈ કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ તે

સાંકળ જેવી છે. તેનો એક એક ગંકોડો ન દેખી શકાય તેવી રીતે બીજામાં મળી ગયેલો છે. કોઈ પણ એક ભાગને આખી સાંકળમાંથી છૂટો પાડી શકાય તેમ નથી, યા તો તે પોતે જ પોતાનું મૂળ કે આદિ હોય તે પ્રમાણે તેની સમજૂતી આપી શકાય તેમ નથી.

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૮)

એટલું જ કે આપણાથી બને તેટલા પ્રમાણમાં ચેતનાની આ બે પ્રકારની અવસ્થાઓને શક્ય તેટલા પ્રમાણમાં નજીક લાવીએ, કે જેથી આપણને જે બાધ્ય રીતનું જવન ગાળવાની ફરજ પડે છે (કારણ કે ભૌતિક જગત એ રીતનું છે, આપણી ભૌતિક ચેતના એ પ્રકારની છે). તેમાં પણ આપણે વસ્તુઓને ભૌતિક નિયમો અનુસાર અને ભૌતિક રીતે કરવા છીતાં, સાથે સાથે પેલી ચેતનાને એટલા બધા પ્રમાણમાં નજીકથી જોડી રાખીએ કે જેથી આપણે આપણી ચેતનામાં એ વસ્તુ પ્રત્યે દુર્લક્ષ ન કરીએ કે હીકતમાં એ ચાખી વસ્તુ અંદાજ છે, એક રૂપાંતર છે અને ખરી મૂળની વસ્તુ પોતે નથી.

ભાગક : માતાજી, આહી જે આ પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો છે (માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૮, ના. મે ૨૬, ૧૯૮૮) તેને હું સમજી શકતો નથી. ‘જે આપણે સંકલ્પ એ વિશાળ વૈશ્વિક સંકલ્પનો આવિર્ભાવ યા તો તેનો પડ્યો જ હોય, તો પછી વ્યક્તિની આગળ પડીને કાર્ય કરવાની શક્તિને સ્થાન જ કર્યાં રહે છે? શું વ્યક્તિ એ કેવળ વૈશ્વિક ગતિઓની નોંધણી કરનારું સાધન માત્ર છે? શું વ્યક્તિમાં સજ્ઞન કરવાની અથવા મૂળભૂત ચારંબ કરવાની શક્તિ જ નથી?’

શ્રી માતાજી : આહ! મને પણ સમજાતું નથી. જયારે મને આ પ્રશ્નો પૂછવામાં આવેલા ત્યારે તેમના ઉત્તર આપવામાં મારે માયે આખી દુનિયાનો ભાર આવી પડ્યો હોય તેવું થયેલું, કારણ કે એ બધા વસ્તુઓ વિષેની મારી સમજ-શક્તિની બહારના હતા. આહી હવે હું જયારે એ પ્રશ્નને જીણવટપૂર્વક વાંચ્યું છું ત્યારે મને એમ કહેવાનું મન થાય છે કે, ‘મને માફ કરજો, પણ જે બાઈઓ મને આ પ્રશ્નો પૂછેલા તેના વિચારો અને ચેતનામાં ભયંકર ગોટાળા હતો, એ બાઈ સર્વ વસ્તુઓની બેજસેણ કરી દેતી હતી.’ કારણ કે આહી ત્રણ વસ્તુઓને એક-સામટી લેગી કરી દેવામાં આવી છે.

સૌ પ્રથમ તો, મને ખબર નથી કે એ બાઈને એવું કોણે કહેલું કે આપણે સંકલ્પ એ કેવળ વૈશ્વિક સંકલ્પની અભિવ્યક્તિ અથવા પ્રતિયોગ માત્ર છે.... કદાચ મેં એ અગાઉ કચાંક એમ કહું હશે કે આ જગતમાં કેવળ એક જ સંકલ્પ વિદ્યમાન છે, અને વ્યક્તિસર્વદ્વારા ચેતનામાં એનું પરિવર્તન પામેલું અથવા વધુ તો એક વિકૃત સર્વદ્વારા પ્રગટ થાય છે, અને એ સંકલ્પને વ્યક્તિગત સંકલ્પ બેખવામાં આવે છે. મેં એવું કાંઈ જરૂર કહું હશે કે આપણે સંકલ્પ સાચેસાચ આપણો જ બની રહે છે કારણ કે એ આ વિશ્વને આદિમ સંકલ્પથી પોતાને અલગ પાડી લે છે અને એ એટલો બધી વિરુદ્ધ થઈ ગયેલો હોય છે કે એનામાં

મૂળના સંકલ્પ સાથે કશું મળતાપણું રહેણું નથી. એટલે વસ્તુ પેલી બાઈના મગજમાં ધોળાતી હશે અને એટલે એણે પૂછ્યું હશે કે આપણે સંકલ્પ, વિશ્વ-સંકલ્પની અલિવ્યક્તિ અથવા પ્રતિધોષ માત્ર છે કે કેમ ?

આમાં પછી વિકિતગત આરંભ કરવાની શક્યતાને સ્થાન જ કર્યાં રહે છે ?.... એટલે કે, વિકિત શું કરી શકે તેમ છે ? એ કાંઈ ઓમ કહી શકે કે, નિર્માણ ઘડનાર તે ચોતે છે : ‘એ વસ્તુનું નિર્માણ ઘડનાર હું, હું છું ?’ પછી બીજે રચાલ; પણ અહીં તો હું કાંઈ પણ સમજી શક્તી નથી : ‘શું વિકિત કેવળ વૈશ્વિક ગતિઓની નોંધ બેનાર સાધન માત્ર છે ?’ એનો શું અર્થ ? એનો ગો હેતુ હતો તે મને કાંઈ બરાબર સમજાતો નથી. નોંધ રાખનાર એક ધંત્ર ? હા, કદાચ વૈશ્વિક ગતિઓની નોંધ રાખનાર એક ગ્રામોઝેન.... પ્રથમ તો એ કે એવા બહુ થોડા લોકો હોય છે જે વૈશ્વિક ગતિઓની નોંધ લઈ શકવાની સમતાવાળા હોય. સામાન્ય રીતે તો એ લોકો પોતાની આસપાસના વધુ કોન્ઠની, પોતાની અને બીજાઓની ગતિઓની નોંધ બેતા હોય છે. અને પછી અમાં એક ત્રીજે સવાલ ઉમેરવામાં આવે છે : ‘એનામાં શું કોઈ સર્જન-શક્તિ નથી ?’ આ વળી તદ્દન અલગ વસ્તુ છે. પરંતુ મેં એ બાઈને જવાબ આપેબો (કદાચ તે વખતે એ બાઈના કહેવાનો ભાવાર્થ હું અત્યાર કરતાં વધુ સમજી શકી હોઈશ !), મેં એ પછીના પાછમાં જે પ્રમાણે આવે છે એ પ્રમાણેની ત્રણ વસ્તુઓની વાત કરેલી. મેં એમ કહેલું કે વિકિતની ચેતના આરોહણ કરીને, જે ઉચ્ચતમ ચેતના સર્જના ઉદ્ગમસ્થાને છે, જ્યાં સર્વ વસ્તુઓનું ઉદ્ભબસ્થાન છે ત્યાં પહોંચી જાય તો એ સર્જન-શક્તિવાળી બની શકે છે. કહેવાનો ભાવાર્થ એ કે, જો એ વિકિત, સર્જન-ચેતના સાથે એકરૂપ બની રહે, તો એ સ્વાભાવિક રીતે જ સર્જન-ચેતના-રૂપ હોય છે અને એ ચેતનાનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. જો એ તેની સાથે એકતા કરે છે, તો એ અદ્ભુત* પામી જાય છે.

એટલે આ પ્રશ્નમાં તમને કઈ વસ્તુ મુશ્કેલ લાગે છે ? તમે કઈ વસ્તુ સમજી શક્યા ન હતા ?

* જે કોઈ પણ વિકિત એ પ્રમાણે, એક વિચાર, એક ભાવ, એક કર્મ કે બીજી કોઈ પણ વસ્તુ ઉત્પન્ન કરી શકે તેમ હોય તો તે આખી દુનિયા પણ સરજી શકે.... સર્વ પદાર્થના મૂળમાં રહેલી બૃહત ચેતનામાં વિકિત પોતાની આંતરચેતનાને માર્ગે થઈને પ્રવેશ કરે તો જ તે સ્વર્ગ અને વિધ્યાયક થઈ શકે.

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૮)

ભાણક : આજો પ્રશ્ન જી.

શ્રી માતાજી : આજો પ્રશ્ન ? અને હવે, તમે સમજું શકો છો ? બરાબર નહિ ? મેં તમને કહ્યું કે તમને એમાં સમજણું નથી પરી કારણ કે એમાં આખી વસ્તુને ગુંચવી નાખવામાં આવી હતી; એક જ પ્રશ્નમાં ત્રણ જુદા જુદા વિચારોનો સમાવેશ કરેલો હતો. એટલે સ્વાભાવિક રીતે ચોને લઈને યોડો ગોટાળો થયો હતો. પરંતુ એ બધાને, 'મેં તમને જેમ હમણાં સમજણું આપી તેમ, જુદા જુદા વાઈએ તો મોટે ભાગે એમનો અર્થ નીકળી આવે; એટલે કે, વોકેમાં આ તદ્દન અશાની અને ધૂંધળી ચેતના હોય છે અને એને ખાતરી હોય છે કે કારણ અને કાર્યરૂપ પોતે જ છે; ઉદ્ભવસ્થાન અને પરિણામ પણ પોતે છે; પોતે સૌથી અલગ છે; એવી રીતે અલગ છે કે પોતામાં એક એવી મર્યાદિત શક્તિ છે જેને લઈને એ બીજાઓ ઉપર કાર્ય કરી શકે, અને એક જરા વધુ મહત્તર ક્ષમતા પણ છે જેને બીજાઓ કિયમાણ કરી શકે છે અને જેના વડે પોતે બીજાઓની અસરો સામે પ્રતિકાર્ય કરી શકે છે. સામાન્ય રીતે બોકો એવા વિચાર કરતા હોય છે, એવું કાંઈક, નહિ ? તમને કેમ લાગે છે, તમને ? તમારા ઉપર તમારી શી અસર થાય છે ? અને તમે ? અને તમે

તમે આ બાબતમાં કદી વિચાર કર્યો નથી ? તમે તમારી પ્રયત્ને કદી એ વસ્તુ જેવા નિલાળણું નથી કે તમે પોતે તમારી ઉપર કેવી અસર કરો છો ? કદી એનો વિચાર કર્યો નથી, નહિ ? તમને કેમ લાગે છે ? કોઈ મને નહિ કહો ? અને તમે, તમે મને કહો. તમને પોતાને તમે કેવા લાગે છો એ સમજવા કદી પ્રયત્ન કર્યો છે ? હા ? ના ? કેવું નવાઈ લાગે તેણું ? ઉદાહરણ તરીકે, તમે કદી એ જેવા પ્રયત્ન કર્યો નથી કે તમારી આંદર તમે કઈ રીતે નિર્ણય લો છો ? એ કથાંથી આવે છે ? એક વસ્તુને બદલે બીજી વસ્તુ તમારી પાસે કોણ નક્કી કરાવે છે ? અને તમારા નિર્ણય અને તમારી કિયા વરચ્યે શો સંબંધ હોય છે ? અને એક વસ્તુ અને બીજી વસ્તુમાંથી પસંદગી કરવા માટે તમારામાં કેટલા પ્રમાણમાં સ્વતંત્રતા હોય છે ? અને તમને કેટલા પ્રમાણમાં એમ લાગે છે કે તમે આ, કે તે, કે યેલી વસ્તુ કરવા અથવા કાંઈ પણ ન કરવા શક્તિમાન છો ? તમે એ બાબત ઉપર ચિંતન કર્યું છો ? હા ? વિદ્યાર્થીઓમાં કોઈ એવા છે જેમણે આ બાબતમાં વિચાર્યું હોય ? નહિ ? કોઈએ પોતાની જતને પ્રશ્ન નહિ પૂછેલો ? તમે ? તમે ?

ભાણક : આમે કદાચ એ બાબત ઉપર વિચાર કરીએ તોપણ કદાચ અમે જવાબ ન આપી શકીએ.

શ્રી માતાજી : તમે સમજવી ન શકો ?

બાળક : ના.

શ્રી માતાજી : એ સમજવં આધું લાગે છે ? આ નાનકડી સરળ વસ્તુ, એ જોવાનું કે તમારી ચેતનાના કયા બિંદુએ બહારથી આવતા સંકલ્પો તમારા સંકલ્પ સાથે ભગી જાય છે, (જેને તમે તમારા સંકલ્પ કહો છો, જે ભીતરમાંથી આવતા હોય છે), કયા બિંદુએ એ બે સંકલ્પો એકસાથે જોડાય છે અને કેટલા અંશે બહારથી આવતો સંકલ્પ, ભીતરમાંથી આવતા સંકલ્પ ઉપર કાર્ય કરે છે અને કેટલા પ્રમાણમાં ભીતરમાંનો સંકલ્પ બહારથી આવતા સંકલ્પ ઉપર કાર્ય કરે છે, આટનું પણ તમે નથી કહી શકતા ? તમે એ વસ્તુ શોધી કાઢવા કદ્દી પ્રયત્ન કર્યો નથી ? કોઈ બહારનો સંકલ્પ તમારા ઉપર કાર્ય કરી જાય એ વસ્તુ તમને કદ્દી પણ અસધ્ય સરખી નથી લાગી ? નહિ ?

બાળક : મને ખબર નથી.

શ્રી માતાજી : ઓહ ! હું ધણા અધરા સવાલો પૂછું છું નહિ ? પણ મારાં બાળકો, હું તો આ બધી વસ્તુઓ વિષે, પાંચ વર્ષની હતી ત્યારથી વિચાર્ય કરતી હતી ! એટલે મને એમ લાગ્યું કે તમને પણ ધણા સમય પહેલાં એ બાબતમાં વિચારો આવ્યા હશે

બાળક : એક જ સ્વરૂપમાં પરસ્પર વિરોધી સંકલ્પો હોય છે.

શ્રી માતાજી : હા, ધણા. સૌ પ્રથમ આપણને આ વસ્તુ જણાય છે. એક ભાગને અમુક વસ્તુ અમુક રીતની જોઈતી હોય છે; બીજી ક્ષણે, બીજી રીતની અને ત્રીજી ક્ષણે વળી બીજી જ જોઈ વસ્તુ જોઈતી હોય છે ! તદુપરંત આવું પણ હોય છે : કોઈ એક વસ્તુ માગણી કરતી હોય છે જ્યારે બીજી એમ નથી કરતી. એટલે ! પરંતુ જે તમારે તમારા સ્વરૂપમાં બેશમાત્ર વ્યવસ્થા લાવવી હશે તો હીક એ જ વસ્તુ શોધી કાઢવી પડશે. તમે એમ જ કરોને, તમારા સ્વરૂપનો જ્ઞાન સિનેમામાં હોય છે તેમ એક પરદા દ્વારા પ્રક્રોપ જ કરી જુઓ, અને તમારી પોતાની જતને એના ઉપર ગતિ કરતી નિહાળો. કેવી મજાની વાત છે !

એ પ્રથમ પગલું છે.

તમે તમારી જતનો પરદા ઉપર પ્રક્રોપ કરો અને નિરીક્ષણ કરો અને જે કાઈ ત્યાં ગતિ કરતું હોય તે બધું જુઓ અને એ બધું કર્ય રીતે હાલે-ચાલે છે

અને શું બને છે એ બધું જુઓ. તમે એની એક આકૃતિ દોશે તો પછી ઓમાં રસ પડશો. પાછળથી, અમુક સમય પછી, જ્યારે તમે એ રીતે નિરીક્ષણ કરવાને ટેવાઈ ગયા હો, ત્યારે તમે એક ડગલું આગળ વધી શકો છો અને તમારે બેવાનો નિર્ણય લઈ શકો છો ગાથવા પછી એના કરતાં પણ એક વધુ મોટું પગલું : તમે સંયોજન કરો — ગોઠવણી કરો, એ બધું હાથમાં બો, દરેક વસ્તુને એના સ્થળે ગોઠવો, તમે એ સંયોજન એવી રીતનું કરો કે તમે એક ગર્ભિત અર્થવાળી સીધે-સીધી ગતિ કરી શકો. અને પછી તમે તમારી દિશા વિષે સભાન બનશો અને કહી શકશો : ‘દીક છે, ઓમ થશે; મારું જીવન એ પ્રકારે વિકાસ કરશે, કારણ કે મારા અસ્તિત્વનો મૂળ હેતુ એ છે. હવે, મં એ સર્વ વસ્તુઓને મારી અંદર ગોઠવી છે, દરેક વસ્તુને તેને યોગ્ય સ્થળે મૂકી છે, એટલે કુદરતી રીતે એક કેન્દ્રાથ્ય દિશાસ્તુચનની ત્યાં રચના થઈ રહે છે. હું એ દિશાસ્તુચનને અનુસરું છું. એક ડગલું આગળ આને હું જાણીશ કે શું બનવાનું છે, કારણ કે હું પોતે જ નિર્ણય કરું છું....’ હું જાણતી નથી કે તમને આમાં રસ પડશે કે નહિ, પણ હું તમને કહું કે; મને તો આ બાબતમાં ભારે રસ પડતો. આખી દુનિયામાં સૌથી વધુ રસ આમાં આવતો. એવી કોઈ બીજી વસ્તુ નહોતી જેમાં મને આના કરતાં વધુ રસ પડે.

અને મને એટલી બધી ખાતરી થઈ ગઈ હતી કે કોઈ પણ વિકિત ઓમ કરી શકે, અને એટલી જ તાજળી અને સત્યનિષ્ઠા હોય તો એને આલ્લાદક પરિણામો પ્રાપ્ત થાય.... એ સર્વ વસ્તુઓને તમારી સામે એક પરદા ઉપર મૂકે અને પછી શું થાય છે તે જુઓ. અને ઓમાં પ્રથમ પગલું જે કાંઈ બનનું હોય તેનું જ્ઞાન મેળવવાનું છે, અને જે કાંઈ અયોગ્ય લાગનું હોય તેની પ્રત્યે આંખો મીંચી દેવા પ્રયત્ન કરવાનો નથી. તમારી આંખો બરાબર ઉઘાડી રાખો અને એ રીતે જે કાંઈ બનનું હોય તેને પેલા પરદા સમક્ષ રાખો. પછી તમે એક તદ્દન રસપ્રદ શોધ કરો છો. અને પછી બીજું પગલું ઓમ કહેવાની શરૂઆત કરવાનું છે : ‘આમ આ બધી વસ્તુઓ ન્યારે મારી અંદર જ બની રહી છે, ત્યારે પછી શા માટે મારે આ વસ્તુ આ રીતે ન ગોઠવી અને પછી પેલી વસ્તુ પેલી રીતે અને આ બીજી વસ્તુ આ પ્રકારે, અને એક એવી વસ્તુ શા માટે ન જતાવવી જે બુદ્ધિ-મત્તાવાળી અને અર્થપૂર્ણ હોય. આ જે સંકલ્પો અવરોધ કરે છે, અને પેલી વસ્તુ જે માર્ગમાં આડે આવે છે એને શા માટે ખેડો ન હેલી ? શા માટે નહિ ? અને એ વસ્તુ સ્વરૂપમાંની કઈ વસ્તુનું પ્રતિરૂપ છે ? એ ત્યાં કેમ છે ? એને ત્યાં મૂકી દઈએ તો એમ કરવાથી મને નુકસાનને બદલે મદદ ન મળે ?’ અને એવી રીતે આગળ.

અને થોડે થોડે કરીને, ધીમે ધીમે, તમારી દૃષ્ટિ વધુ સાફ થાય છે અને તમને જોવા મળો છે કે તમારું ઘડતર કેમ આ રીતનું થયેલું છે, તમારે કઈ વસ્તુ કરવાની છે — ઓવી કઈ વસ્તુ છે જેને માટે તમે જન્મ ધારણ કર્યો છો. અને પછી તદ્દન સ્વાભાવિક રીતે, આ વસ્તુ બરાબર બની રહે તે માટે સર્વ વસ્તુઓનું બરાબર સંયોજન થઈ ગયું હોય છે, એટલે રસ્તો સીધા થઈ જાય છે અને તમે પહેલેથી કહી શકો છો : ‘એ વસ્તુ આ રીતની થશે,’ અને જ્યારે એ સર્વ વસ્તુઓને ઊંધી વાળવાને માટે બહારથી ઓઈ ચીજ આવે છે ત્યારે તમે કહી શકો છો : ‘ના, એ મુંને સહાયક થાય છે; પેલી વસ્તુનો હું ત્યાગ કરું છું કારણ કે એ નુકસાનકર્તા છે.’ અને પછી, થોડાંક વર્ષો પછી, તમે તમારી જતને એક ઘાડાને લગામ વડે અંકુશમાં લીધો હોય તેમ અંકુશમાં લઈ વો છો : તમે તમને ગમે તે કરો છો, ગમે તે રીતે કરો છો, અને જ્યાં ગમે ત્યાં જઈ શકો છો.

મને આ વસ્તુ મહેનત કરવા જેવી લાગે છે. હું માનું છું કે એ અતિશય રસપ્રદ વસ્તુ છે.

બાળક : માતાજી, આ નાનકડો પરદો શાનો હોય છે ?

શ્રી માતાજી : આ પરદો ? એ ચૈત્યચેતનાનો હોય છે.

બાળક : અને આ લીલા ? *

શ્રી માતાજી : લીલા ? એ લીલા તો કેન્દ્રસ્થ ચેતનાની હોય છે. બરાબર

* આ વિશ્વની અનંત લીલામાં મોટા ભાગના મનુષ્યો જ્ઞાનહીન કરણું રૂપે જ વર્તે છે. તેમનામાં કશું જ્ઞાન હોતું નથી. યાંત્રિક પૂતળાંની માફક તેમને કર્મમાં પ્રેરવામાં આવે છે. પણ કેટલાક મનુષ્યોને પોતાના કર્યાનું જ્ઞાન હોય છે. વળી કેટલાક એવા પણ છે કે જેમને વિશ્વની ગતિનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે. એ વિશ્વ-ગતિની સાથે તથા દ્રોતથી પર રહેલી દિવ્ય ચેતના સાથે તેમણે સંપૂર્ણ તાદાત્મ્ય સાધિયું હોય છે અને છતાં જાણે કે પોતે વિશ્વસમગ્રનો એક ખડ હોય, કોઈ તદ્દન બિનન વ્યક્તિ હોય તે પ્રમાણે વર્તવાનું તેમણે સ્વીકારેલું હોય છે. આ અંશાન અને પૂર્ણજ્ઞાનની બે અવસ્થાઓ વરચ્ચ વિશ્વની લીલામાં ભાગ બેવાના અનેક પ્રકાર જેવી બીજી ઘણી અવસ્થાઓ આવી રહેલી છે.

એ ચેતના જ ચૈત્યસ્વરૂપના ઉદ્ગમસ્થાને આવેલી હોય છે. અને પછી તમારે એક ડગલું જ આગળ વધવાનું હોય છે અને તમારું ચૈત્યસ્વરૂપ પેલી એકમાત્ર પરમ ચેતનાનું યોગ્ય પ્રતિબંબ કરી રહે પાડે અને તેની અભિવ્યક્તિ કરી રહે કરે એ વસ્તુ શોધી કાઢવાની હોય છે. તાં પછી વાતનો અંત આવે છે. છેલ્લું પગથિયું ઘણ્યું સહેલું બની જાય છે.

પરંતુ એ રહસ્ય તો છેક છેવટે લાથ લાગે છે. અને જ્યારે તે જરૂર છે ત્યારે પછી કોઈ લડાઈ લડવાની રહેતી નથી, કારણ કે યુષ્ય તો લડાઈ ગયું હોય છે અને સર્વ વસ્તુઓ વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવી દેવામાં આવી હોય છે; અને ત્યારે પછી એક જ કિયા વડે, અને એક શક્ય તેટલા સરળ અને સ્વામાયિક અને સીધા માર્ગ એ વસ્તુ બની આવે છે, એમાં કોઈ પ્રતિક્રિયા થતી નથી.

મને લાગે છે કે ભૂતકાળના અધિખોઓ એમ કહેલું કે, ‘તારો જતને જાણ’ ત્યારે તેમનો કહેવાનો અર્થ આ જ હોય, બીજનું કાંઈ નહિ. પરંતુ એ આવસ્થાએ પહોંચવા માટે તમારે તમારી ગાંધીએ પાટા બાંધવાની જરૂર નથી. વળી કોઈ વસ્તુ કઠણ છે કે નહિ, કે ત્યાં કોઈ દીવાલ છે કે નહિ, કે કોઈ બંધ દરવાજે, અથવા કોઈ અવરોધ, કે કોઈ દુષ્ટેણ્ણ વચનાં છે કે નહિ તે જાણવા માટે તમારે તમારું કપાળ કે નાક કોઈ સખત વસ્તુ સાથે અફાળવાની જરૂર નથી; એ બધાને બદલે, તમારી જતનું જ્ઞાન પામવા માટે, તમારે વર્ષોના અનુભવની અને અનેક પ્રકારની આપ્તિઓની અને ઓળખવાના પ્રમાણમાં બદકિસ્મતનો સામનો કરવાની પણ જરૂર નથી: તમે એ સર્વ કામ હળવે રહીને કરી શકો છો.

મેં એ વસ્તુ કરી ત્યારે સિનેમાનું અસ્થિત્વ ન હતું, એટલે હું જે કરી રહી હતી તેની સરખામણી હું સિનેમા સાથે કરી શકતી ન હતી—ત્યારે એ ચાલુ થયેલાં ન હતાં—, પરંતુ એમાં વસ્તુ એ જ કરવાની હોય છે, જે વસ્તુ અંદર હોય છે તેને બહાર એક પરદા ઉપર કોઈ પદાર્થની નેભ પાડવાની હોય છે. અને એ પરદા તદ્દન સફેદ, તદ્દન સુંવાળો અને જરા પણ વિકૃતિ ઊભી કરે તેવો ન હોવો જોઈએ. અને એ પરદા જે તદ્દન સુંવાળો, બિલકુલ સફેદ નથી હોતો તો તમે જે છન્હી પાડો છો તે આખી અસ્પષ્ટ હોય છે, તમને કાંઈ દેખાતું નથી. બરાબર એના જેવું જ આમાં બને છે. તમારો પરદા બિલકુલ સફેદ, સુંવાળો, સ્વરષ્ટ અને શુદ્ધ હોવો જોઈએ. એમ હોય તો તમે વસ્તુઓને તે જેવી છે તેવાં સ્વરૂપમાં જોઈ શકશો.

તમારામાં એક ઘણા મોટા પ્રમાણમાં સત્યનિષ્ઠા હોવી જોઈએ, થોડીક

હિંમત અને ખાંત અને પછી એક પ્રકારની માનસિક ઉત્સુકતા, એટબે કે, ઓવી ઉત્સુકતા જેમાં વ્યક્તિ જાણવા માગે છે, રસ લે છે, શીખવા માગે છે, વસ્તુઓ શીખવાનું જેને ગમે છે. એ વસ્તુ તમારી પ્રકૃતિમાં જ વણાઈ ગયેલી હોવી જોઈએ. કોઈ એક જાંખા રંગવાળી વસ્તુ જે સર્વથા આસપાસ હોય છે, જેમાં કોઈ વસ્તુ ચોખ્યાની દેખાતી નથી અને જે તમારામાં સર્વથો અસુખની લાગણી ઊભી કરતી હોય છે, તેની સામે તમે ઊભા રહી શકતા નથી, કરણ કે તમે જાણતા નથી હોતા કે તમે કચાંથી શરૂઆત કરો છો અને કચાં આટકો છો, શું તમારું છે અને શું તમારું નથી, અને શું નિશ્ચિત થઈ ગયું છે અને શું અનિશ્ચિત છે—આવી આ નરમ માવા જેવી કઈ ચીજ છે, જેમાં વસ્તુઓ લેજસેળ થઈ જાય છે અને તદ્દન તમારી જાણ બહાર એકનીજા ઉપર કાર્ય કરે છે, અને જેને તમે તમારું સ્વરૂપ કહો છા ! તમે તમારી જાતને પ્રશ્ન કરો છા કે, ‘મેં આ વસ્તુ શા માટે કરી ?’ તો તમને એ વિષે કશી ખબર નથી હોતી. ‘મને એમ કેમ લાગ્યું ?’ તમે એ બાબતમાં હવે કાઈ જાણતા નથી હોતા. અને પછી તમને બહારના એક જગતમાં ફેંકવામાં આવે છે જે કેવળ એક પ્રકારની વરાળ જેવું હોય છે અને પછી તમને અંદરના એક જગતમાં નાખવામાં આવે છે અને એ પણ તમારે માટે તો વધુ ઘટું, વધુ અભેદ વરાળ જેવું હોય છે, જ્યાં તમે જીવો છા તો ખરા, પણ એક પાણી ઉપર તરતા બૂધની જેમ — મોઝાંઓ એને જેંચી જાય છે અથવા હવામાં ફુંગોળે છે, એને પડવા દે છે અને એમ ને એમ તરંગ-માળા ચાલ્યે જાય છે એ એક તદ્દન અસુખકારક અવસ્થા છે. હું જાણતી નથી, પરંતુ મને તો એ આણગમો ઊપજવે તેવી લાગે છે.

આપણી ફિલ્મ સ્પષ્ટ હોવી જોઈએ, આપણે આપણો માર્ગ હેખાવો જોઈએ, આપણે કચાં જઈએ છીએ, આપણે ત્યાં કેમ જઈએ છીએ, આપણે ત્યાં શું કરવાનું છે અને એને બીજાઓ સાથે શું સંગ્રહ છે.... પરંતુ આ પ્રશ્ન અદ્ભુત રીતે રસદાયી છે — એ રસપ્રદ છે — અને તમે હરેક પણ નવી ને નવી વસ્તુઓ શોધી કાઢી શકો છા. તમે કદી એ કામને છેડે પહોંચી શકતા નથી.

એવો વખત હોય છે, ચેતનાની એક ઓવી આવસ્થા આવે છે કે જ્યારે તમને લાગે છે કે તમે એક ઓવી અવસ્થામાં છા જેમાં આખા જગતનો ભાર જેરપૂવક તમારી ઉપર લાદવામાં આવ્યો છે, તમારી આંખોએ ડાખલા પહેલાવેલા છે, અને તમે કચાં જઈ રહ્યા છો તે તમે જાણતા નથી પણ કોઈ વસ્તુ તમને હડસેલી રહી છે. અને એ અવસ્થા તો સાચે જ અસુખકર છે. અને એક એવી

પણ કાણ હોય છે જ્યારે તમે ટટાર ઊભા રહો છો અને ત્યાં ઉપર શું છે તે જોઈ શકો છો અને તદ્વારા થઈ શકો છો; તમે જગત પ્રત્યે જાણે કોઈ અત્યંત ઊંચાઈવાળા શિખર ઉપરથી નિહાળતા હો તેમ દૃષ્ટિપાત કરો છો અને જે કાઈ નીચે બની રહ્યું હોય છે તેને જોઈ શકો છો; પછી તમે તમારો માર્ગ પસંદ કરો છો અને તેનું અનુસરણ કરો છો. એ એક વધુ સુખદાયી આવસ્થા હોય છે. ત્યારે આ વસ્તુ સાચે જ સત્ય છે, તમે પૃથ્વી ઉપર છો તે તેને ભાગે જ. આ બધાં વ્યક્તિત્વબૃદ્ધો અને ચેતનાનાં બધાં નાનાં નાનાં ઝૂમણાં એ કાર્યને માટે જ સર્જવામાં આવેલાં છે. અસ્તિત્વની પાછળનું કરણું જ એ છે: પોતાનું સ્વરૂપ જેનું પ્રતિનિધિ છે એવાં અમૃત આદીલનોના સમૂહ વિષે પૂર્ણપણે સભાન બનવું, એમાં વ્યવસ્થાની સ્થાપના કરવી અને પોતાનો માર્ગ શોધી કાઢી તેનું અનુસરણ કરવું.

અને બોકો આ વસ્તુ જાણતા નથી અને અમલમાં મુક્તા નથી એટલે પછી જીવનતત્ત્વ આવીને તેમને આહી એક ફટકો લગાવે છે : ‘અરે! આ તો વાગે છે,’ પછી ત્યાં બીજો ફટકો આવે છે, ‘અરે! આ તો મને દુઃખે છે.’ અને એ વસ્તુ એ પ્રકારે ચાલ્યે જાય છે અને સર્જ સમે એમ ને એમ ચાલ્યે જાય છે. આપો વખત એમને કંચાંક ને કંચાંક દુઃખ અનુભવાનું હોય છે. એ બોકો વેદના અનુભવે છે, બૂમો પાડે છે, ઝણસે છે, પરંતુ એનું કારણ બીજું કાઈ નહિ પણ એ જ હોય છે : એનું કારણ એ કે એ બોકોએ પેણું નાનકડું કામ કર્યું હોતું નથી. જ્યારે તેઓ તદ્દન જુવાન હતા ત્યારે તેમને કોઈ ચાં કરવાનું શિખવાડનાર મળ્યો હોત અને તેમણે એ વસ્તુ વખત ગુમાવ્યા સિવાય કરી હોત, તો તેઓએ તેમનું જીવન સુંદર રીતે પસાર કર્યું હોત અને દુઃખ વેદવાને બદલે તેઓ તેમના ભવિષ્યના સર્વશક્તિમાન સ્વામી બની રહ્યા હોત.

આમ કહેવાનો અર્થ એ નથી કે બધી જ વસ્તુઓ સુખદાયી બની જાય એ અનિવાર્ય છે. એમ વાત નથી, પરંતુ એમાં તમારું વસ્તુઓ પ્રત્યેનું પ્રતિકાર્ય સાચી રીતનું થાય છે અને દુઃખી થવાને બદલે તમે શીખવા લાગો છો; નાસી-પાસ થવાને બદલે તમે એક ડગાનું આગળ જાઓ છો.

આખરે તો તમે બધાં આહી છો એનું કારણ પણ એ જ છે એમ હુમાનું છું; તમે આહી છો એનું કારણ એ છે કે આહી તમને કોઈ કલી શકશે : ‘જુઓ, પેણી વસ્તુ છે ને, એના માટે પ્રયત્ન કરવા જેવો છે.’ અને બાળકો જ્યારે તદ્દન નાનાં હોય છે ત્યારે એમ કહેવાની જરૂર રહે છે. પરંતુ એ વસ્તુ એમની ચેતનામાં જ જગ્રત નહિ થાય ત્યાં સુધી તેઓ સમજ શકશે નહિ. તેમ છતાં

એ વસ્તુ કરવી હોય તો અત્યંત કુમળા ભગનથી પણ એ થઈ શકે છે, કારણ કે પાંચ વર્ષની ઉંમરે તમાંનું મગજ બહુ મોટાં હોન્નું નથી; ખાસ કરીને તમને એવી લાગણી થાય છે કે તમારા જ્ઞાનમાં ખાલી જગાઓ છે, એવી ધણી વસ્તુઓ છે જે જાણવી જોઈએ અને હજુ જાણી નથી. હજુ મગજ બરાબર ઘડાયું નથી હોન્નું. એમાં એક ચેતના હોય છે, પૂર્ણપણે સભાન, જાજવલ્યમાન, સપણદ્રષ્ટા, એ બધું હોવા છનાં વચ્ચમાં વચ્ચમાં ખાલી જગા હોય છે અને જ્યારે વ્યક્તિને એમાંથી કોઈ વસ્તુ બહાર કાઢવા માંગે છે ત્યારે એ આરપાર આવી શકતી નથી. જ્યારે આપણે નાના હોઈએ છીએ ત્યારે એવું બને છે. પરંતુ જે વ્યક્તિ થાડે થાડે કરીને ચાલુ રાખે છે, તો ધીમે ધીમે, નેમ નેમ વિચારો આવતા જય છે તેમ તેમ, તેમનું સંયોજન ગોઠવાનું જય છે, અને એમાં કોઈ ગોટાણો ઊભો ન થાય તે માટે પાછળથી એક વ્યક્તિની જોઈએ, અને એ રીતે એ સંયોજન એક આકાર લે છે. એ એક મોટો ફ્રાયદો છે.

જેમે તેમ તોષ, તમે બધાં જ, હજુ ધણાં નાનાં છો, તમે પ્રયત્ન કરી શકો છો. રોજ પાંચ મિનિટ — વધારે નહિ — તમારી જત પ્રત્યે નિહાળો અને જુઓ કે એમાં શું ચાલે છે. એ ઝૂભ રસ પડે તેવું હોય છે.

બાળક : ચૈત્યસ્વરૂપ શું હમેશાં પ્રગતિ કરે છે ?

શ્રી માતાજી : ચૈત્યસ્વરૂપની બે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની પ્રગતિઓ હોય છે. એક પ્રકારની પ્રગતિ પોતાની જતને આકાર ર્થાપવાની, પોતાનું ઘડતર કરવાની અને પોતાની જતને સુયવસ્થિત કરવાની હોય છે. અરણ કે ચૈત્યસ્વરૂપ, જીવ-કોટિની અંદર એક નાનકડા સર્વુલિંગ તરીકે શરૂઆત કરે છે અને એ સર્વુલિંગ-માંથી પોતાનું આગામું કાર્ય અને સંકદ્ય ધરાવનાર સ્વતંત્ર સભાન સ્વરૂપ ક્રમે ક્રમે પ્રગતનું હોય છે. મૂળમાં, ચૈત્યસ્વરૂપ એ દિવ્ય ચેતનાનો કેવળ એક સર્વુલિંગ માત્ર હોય છે અને એ તો જન્મજન્માંતરો પસાર થાય છે ત્યારે એ પોતાનું એક સચેતન વ્યક્તિત્વ ઘડે છે. એ પ્રગતિ એક બાળકના વિકાસ સાથે સરખાવી શકાય તેવી હોય છે. એ એક એવી વસ્તુ હોય છે, જેનું ઘડતર ચાલુ હોય છે. ધણાખરા વોકેમાં, લાંબા સમય સુધી ચૈત્યસ્વરૂપનું ઘડતર ચાલુ જ હોય છે. એ શરૂઆતમાં, કોઈ પૂર્ણપણે વ્યક્તિત્વ ધરાવનારું સ્વરૂપ હોતું નથી, પોતાને વિષે પૂર્ણપણે સભાન હોતું નથી, અને એનામાં પોતાની જત ઉપર પોતાનું પ્રભુત્વ હોતું નથી. અને એમાંથી એનું ઘડતર થાય અને એ પોતે પૂર્ણપણે સભાન બને તેને માટે એને એક પછી એક જન્મો લેવાની જરૂર રહે છે.

આ પ્રકારની પ્રગતિની પાછળ એક હેતુ રહેલો હોય છે. એક સમય એવો આવે છે જ્યારે એ વ્યક્તિસ્વરૂપ પૂર્ણપણે ખીલેલું, વ્યક્તિત્વ ધરાવનારું, પોતાની ઉપર અને પોતાના ભાવિ ઉપર સંપૂર્ણ પ્રભુત્વ ધરાવનારું હોય છે. જ્યારે આ સ્વરૂપ, અથવા આવાં એક સ્વરૂપ, એ અવસ્થામાં, કોઈ માનવસ્વરૂપે જન્મ લે છે, ત્યારે એક મોટો દેર પડી જાય છે: એનું માનવસ્વરૂપ, આપણે એમ કહી શકીએ કે જન્મથી જ મુક્તન ગાવસ્થામાં હોય છે. બીજા સામાન્ય વોકેની માફક એ પોતાની આસપાસની પરિસ્થિતિ, સંજોગો કે વંશગત ગુણોથી બંધાયેલું હોતું નથી. એનું સ્વરૂપ જ્યારે જગતમાં આવે છે ત્યારે એનો કોઈ કાર્ય કરવાનો હેતુ હોય છે, એને કોઈ કામ સિદ્ધ કરવાનું હોય છે, એને સૌંપવામાં આવેલ કોઈ આદેશને ચરિતાર્થ કરવાનો હોય છે. આ દૃષ્ટિબંદુથી જોતાં પ્રગતિ માટે વિકાસ કરવાની પ્રવૃત્તિ પૂરી થઈ ગઈ હોય છે, એટલે કે, એવી

વિકિતએ ફરીથી કોઈ દેહમાં જન્મ બેવાની જરૂર હોતી નથી. એમ ન થાય ત્યાં સુધી એ વિકિત માટે જન્મ બેવો એ એક જરૂરની વસ્તુ હોય છે. કારણ કે, પુનર્જન્મ દ્વારા જ એ વિકાસ પામે છે; ભૌતિક જીવનમાં અને ભૌતિક દેહમાં જ એ ધીરે ધીરે વિકાસ પામીને એક પૂર્ણપણે સભાન વિકિતસ્વરૂપ બની રહે છે. પરંતુ એક વાર એનું ધડતર સંપૂર્ણ થઈ જાય, ત્યાર પછી એ મુક્ત હોય છે, એનો આથ એ કે એની ઈચ્છા પ્રમાણે ધારે તો જન્મ બેવો હોય તો લઈ શકે છે, નહિ તો નથી બેતો. એટલે એ રીતે એક જાતની પ્રગતિને ત્યાં અંત આવે છે.

પરંતુ જે આ પૂર્ણપણે ઘડાયેલ સ્વરૂપને પોતાની ચૈત્યભૂમિકામાં, ચૈતસિક આનંદાનુભવમાં મળન થવા નિષ્પત્તિ નથી બેવી હોતી, જે એને પ્રભુના કાર્ય માટે એક કરણ રૂપ થણું હોય છે, તો એ આ પૃથ્વી ઉપર થતા પ્રભુના કાર્યની સિદ્ધિ માટે કામ કરવાનું પસંદ કરે છે. ત્યારે પછી એને નવેસરથી પ્રગતિ કરવી પડે છે, એણે પછી કાર્ય કરવાની ક્ષમતા પ્રાપ્ત કરવાની દિશામાં પ્રગતિ કરવી પડે છે, પોતે લીધિલા કાર્યનું સંયોજન કરવા માટે એને પ્રભુના દિવ્ય સંકલ્પની અભિવ્યક્તિ કરી શકે તેને માટે વિકાસ સાધવો પડે છે. એટલે એવો સમય આવે છે જ્યારે એ વસ્તુમાં પરિવર્તન આવે છે. જ્યાં લગી એ ગા જગતમાં રહે છે, જ્યાં સુધી એ પ્રભુનું કાર્ય કરવાનું પસંદ કરે છે ત્યાં સુધી પ્રગતિ કરે છે. કેવળ એ જે પોતાના ચૈતસિક જગતમાં પાછો ફરી જાય અને પ્રભુનું કાર્ય કરવાનું માંડી વાળે અથવા એ કાર્ય કરવાનો અસ્વીકાર કરે, તો પછી એ સર્વ પ્રકારની પ્રગતિની બહાર એક સ્થાણું અવસ્થામાં રહી શકે છે, કારણ કે, મેં તમને કહેલું છે કે, પ્રગતિ તો પૃથ્વી ઉપર જ, ભૌતિક જગતમાં જ થાય છે; એ બીજે કચાંય થતી નથી. ચૈતસિક જગતમાં એક પ્રકારનો આનંદમય આરામ હોય છે. પોતે જરાય હાલ્યાચાલ્યા સિવાય જેવો હોય તેવો ને તેવો બની રહી શકે છે.

બાળક : પરંતુ જે લોકો પોતાના ચૈત્યસ્વરૂપ વિષે સભાન નથી હોતા તેમનું શું ?

ક્રી ભાતાજી : એમને માટે તો, એમની ઈચ્છા હોય કે નહિ તોપણ પ્રગતિ કરવી પડે છે.

એવા લોકોની અંદર ચૈત્યસ્વરૂપ પ્રગતિ કરી રહ્યું હોય છે પણ એ લોકો એને વિષે સભાન હોતા નથી. પરંતુ એમની પોતાની ઉપર તો પ્રગતિ કરવા

માટે દબાણ થઈ રહ્યું હોય છે. એટબે કે એ લોકો એક એક વળાંકનું અનુસરણ કરે છે. એ લોકો જીવનની ઓક ઊર્ધ્વ પ્રત્યેની ગતિને અનુસરે છે. એ વિકાસ ઓક ઊદ્ઘરતા બાળકના જેવો હોય છે, એમાં એક સમય એવો આવે છે જ્યારે એ વિકાસ તેના ચરમબિંદુએ હોય છે, ત્યારે પછી જે એ પોતાની પ્રગતિની યોજનામાં ફેરફાર કરેતો નથી; જે કેવળ ભૌતિક પ્રગતિનું પરિવર્તન, મનોમય પ્રગતિમાં, ચૈતસિક પ્રગતિમાં, આધ્યાત્મિક પ્રગતિમાં થતું નથી તો પછી એ વળાંક ઉપરથી નીચે ઊતરી આવે છે અને પછી એનું વિઘટન થાય છે અને ત્યારે પછી એનું આસ્તિત્વ જ રહેતું નથી.

ભૌતિક જગતમાં સતત અને શાશ્વત પ્રગતિ થતી નથી એટબે જ એમાં વિકાસ, પ્રગતિનું ચરણબિંદુ, આધાપાત અને વિઘટન બની આવે છે. કારણ કે જે કાંઈ આગળ વધ્યતું નથી, તે પાછું પડે છે; જે કાંઈ પ્રગતિ કરતું નથી; તે અવળી દિશામાં જાય છે.

એટબે ભૌતિક રીતે તો આમ જ બને છે. હજુ ભૌતિક જગત, અન્નાં રીતે પ્રગતિ કરતાં શીખ્યું નથી; એ અમૃક બિંદુ સુધી પહોંચે છે, પછી એ પ્રગતિ કરતાં કરતાં થાકી જાય છે અથવા તો હાલના બંધારણમાં એને માટે પ્રગતિ કરવી શક્ય હોતી નથી, એટબે ગમે તે કારણે, એ આગળ વધતું અટકી જાય છે અને અમૃક સમય પછી એનું વિઘટન થવા લાગે છે. જે લોકો કેવળ એક શારીરિક રીતનું જીવન જીવતા હોય છે, તેઓ તેમના શિરોબિંદુએ પહોંચયા બાદ, અદ્યથી નીચે લંપસી પડે છે. પરંતુ હવે, માનવજીતિમાં એક સર્વસામાન્ય પ્રગતિ થઈ હોવાને કારણે, ભૌતિક વિકાસની પાછળ એક પ્રાણમય અને એક મનોમય વિકાસ પણ આવી રહેલા હોય છે, એટબે શારીરિક વિકાસનો અંત આવી ગયો હોવા છતાં આ માનસિક વિકાસ લાંબા સમય ચાલુ રહે છે, અને ભૌતિક દેહ પ્રગતિ કરતો અટકી ગયા પછી પણ વ્યક્તિ, આ મનોમય વિકાસ દ્વારા એક પ્રકારની ઊર્ધ્વગતિ ચાલુ રહે છે.

અને પછી કેટલાક લોકો યોગ કરનારા હોય છે, એ લોકો એમના ચૈત્ય-સ્વરૂપ વિષે સલાન બને છે, એની સાથે એકરૂપ બને છે, એના જીવનમાં લાગ વે છે, એવા લોકો તો તેમના જીવનના છેલ્લા શ્વાસ લગી પ્રગતિ કરતા રહે છે. અને તેઓ તેમનો દેહ તજે છે ત્યાર પછી પણ, દેહ હવે વધુ આગળ ટકી શકશે નહિ એવા બહાના હેઠળ પ્રગતિ કરતા અટકી જતા નથી; એ લોકો તો પોતાનો વિકાસ જરી રાખે છે.

શરીરમાં પોતાનું રૂપાંતર કરવાની, વિકાસ ચાલુ રાખવાની ક્ષમતા નથી

એટલે ઓને પાછું પડું પડે છે અને અતે એ વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં આંતરિક અસમતુલા પ્રત્યે ખુલ્ખું બનતું જાય છે અને પછી એક દિવસ એવો આવે છે જ્યારે એ અસમતુલા એટલી બધી બળવાન બની જાય છે કે પછી એને લઈને શરીરમાં સંપૂર્ણ પણે અસમતુલા વ્યાપી જાય છે, એ પછી પોતાની સમતુલા અને તંદુરસ્તિની પુનઃપ્રાપ્તિ કરી શક્તિ નથી. આપણે એ વિષે આવતે અછવાયિએ વાત કરીશું. એ તો કેવળ આધ્યાત્મિક જીવનમાં પ્રગતિ હોતી નથી — એ જીવન મનોમય તથા તમામ પ્રકારના ભૌતિક અને પાર્થિવ જીવનથી બહાર આવી રહેલું હોય છે. તમે એક અથલાયતન અવસ્થાને પહોંચી જાઓ છો અને એમાં તમે વિકાસ માટેની સર્વ પ્રકારની ગતિઓથી પર હો છો. પરંતુ એ સાથે તમે આવિભૂતિથી પણ પર હો છો. જ્યારે તમે એ અવસ્થાએ પહોંચો છો ત્યારે તમે આવિભૂત વિશ્વની અંદર રહેલા હોતા નથી, તમે એની બહાર ચાલ્યા ગયા હો છો. સર્વ પ્રકારના વિકાસની બહાર જવું હોય તો વ્યક્તિએ, આવિભૂત જગતની બહાર ચાલ્યા જવું જોઈએ, કારણ કે બંને વસ્તુઓ એકસરખી છે : આવિભૂત એટલે પ્રગતિ અને પ્રગતિ એટલે આવિભૂત.

બાળક : ધણા લોકો પ્રેરણાને આધારે લખે છે અને વિચારે છે. એ પ્રેરણાઓ કચ્છાથી આવે છે ?

શ્રી ભાતાજી : ધણા લોકો ? એ તો એક આદ્ભુત વસ્તુ કહેવાય. મને અધ્યાત્મ ન હતો કે એવા લોકો એટલા બધા હણો.... પછી ?

બાળક : કવિઓ જ્યારે કવિતા લખે છે....

શ્રી ભાતાજી : આહ ! પ્રેરણાઓનું આગમન જુદી જુદી ભૂમિકાઓમાંથી થાય છે. એવી પણ પ્રેરણાઓ હોય છે ને તદ્દન ભૌતિક હોય, એવી પ્રેરણાઓ હોય છે જે પ્રાણમય હોય છે, મનોમય ભૂમિકાઓમાંથી પણ અનેક પ્રકારની પ્રેરણાઓ આવે છે, અને એવી પ્રેરણાઓ તો બહુ બહુ ઓછી હોય છે ને જીધિં મનમાંથી કે એથી પણ જીધર્તર પ્રદેશમાંથી આવતી હોય. બધી જ પ્રેરણાઓ, એક જ સ્થળેથી આવતી નથી. એટલે, કોઈને પ્રેરણાઓ મળતી હોય એનો એઈ અનિવાર્ય રીતે એવો ન કહી શકાય કે એ એક ઉચ્ચતર વ્યક્તિ છે.... વ્યક્તિને અનેક રીતની અક્ષલ વગરની વસ્તુઓ કહેવા અને કરવાની પ્રેરણાઓ પણ મળી શકે છે ?

બાળક : ‘પ્રેરિત’ શબ્દનો અર્થ શું થાય ?

ક્રી માતાજી : એનો આર્થ એ કે તમે કોઈ તમારા વ્યાપની બહારની વસ્તુને જીવી રહ્યા છો, જે વસ્તુ તમારી અંદર હોતી નથી : એનો આર્થ એ પણ થાય કે તમારા વ્યક્તિગત ચેતનસ્વરૂપની બહારના પ્રભાવ પ્રત્યે તમે તમારી જતને ખુલ્લી કરો છો.

કોઈનું ખૂન કરવાની પ્રેરણા પણ તમને જરૂર મળી શકે ! કેટલાક દેશોમાં ખૂની લોકો ને વ્યક્તિત્વનું ખૂન કરે છે, તેનું બડ જુદું કરી નાખે છે, તેમનું ડોકું કાપી નાખે છે, અને એ પ્રકારની ઘાતકી રીતે તેમનું મરણ નિપાલવે છે. એના પરિણામે એવા લોકોના ગ્રાણમય સ્વરૂપને દેહની બહાર નીકળવા માટે પૂરતા પ્રમાણમાં વિઘટન પામવાનો સમય નથી મળતો, એટલે એ ગ્રાણમય સ્વરૂપ, તેની સર્વ વૃત્તિઓ સાથે, આધાતપૂર્વક બહાર ઇંકાઈ જય છે. અને સધન સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. અને એવનું એ ગ્રાણમય સ્વરૂપ જે લોકો ન્યાં રોગી મનોદશાવાળા કુતૂહલને કારણે હાજર રહેલા હોય છે, જેઓ આરધાપરધા ભયલીત થઈ રહેલા હોય છે તેમની અંદર પ્રવેશ કરીને રહેવા જય છે. એમની વિપરીત ઉત્સુકતાને કારણે તેમની અંદર એક પ્રકારનું ખુલ્લાપાણું હોય છે જેને લઈને એવું ગ્રાણમય સ્વરૂપ તેમની અંદર પ્રવેશી શકે છે. આંકડાઓ ઉપરથી એવું સાબિત થયું છે કે જે જુવાન લોકોએ ખૂન કરેલાં તેઓએ કબૂલ કર્યું હત્ય કે, ખૂન કરવાનો આવેગ, જ્યારે તેઓ બીજા ખૂનીના મરણ સમયે હાજર હતા ત્યારે તેમનામાં પ્રવેશો હતો. એ ગણ એક જાતની ‘પ્રેરણા’ કહેવાય, પણ અનિયધનીય પ્રકારની.

એના મૂળમાં કોઈ એવી ક્ષણ હોય છે જ્યારે તમારી વ્યક્તિગત ચેતના તેની બહારની કોઈ વસ્તુ પ્રત્યે ખુલ્લી હોય છે. એ વસ્તુ બહારથી તમારી અંદર ધસી આવે છે અને તમારી પાસે કાંઈક કરાવે છે. આ બાબતની વધુમાં વધુ વિસ્તૃત વ્યાખ્યા આ રીતે આપી શકાય.

હું, સામાન્ય રીતે, જ્યારે લોકો કહે છે : ‘આરે ! એ તો પ્રેરણાવાન કંબિ છે,’ ત્યારે એનો આર્થ એ થાય છે કે એવું ઊર્ધ્વના ઊંચા પ્રદેશોમાંથી કાંઈક જીલ્યું હોય છે અને તેણે તેની રજૂઆત નોંધપાત્ર રીતે કરી હોય છે. પણ ‘રા રીતે આપેણે એમ કહેવું જોઈએ કે એની પ્રેરણા ઉચ્ચ પ્રકારની છે.

બાળક : માતાજી, એવી પ્રેરણા, જ્યારે એને પોતાને ઢીક લાગે ત્યારે ? સામાન્ય રીતે એમ નથી થતું ?

ક્રી માતાજી : પોતાને ઢીક લાગે ત્યારે ? સામાન્ય રીતે એમ નથી થતું,

કારણ કે વ્યક્તિને પોતાના સ્વરૂપની યંત્રરચના વિષે માહિતી હોતી નથી અને પોતે સ્વેચ્છાએ પોતાનું પ્રેરણાનું દ્વાર ખોલી શકતો નથી.

એ વસ્તુ કરી શકાય તેવી છે. યોગમાં જે વસ્તુઓ સૌથી શરૂઆતમાં શિખવાડવામાં આવે છે તેમાંની એ એક છે—અને તે એ કે, પોતાની સ્વેચ્છાએ દ્વાર ખોલવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી. એ વસ્તુ ધ્યાન અથવા એકાગ્રતા અથવા અલીસા કરવાને પરિણામે બની આવે છે : આ સર્વ પ્રક્રિયાઓ કોઈ ને કોઈ ઠેકાણે દ્વાર ખોલવાને માટે જ યોજવામાં આવે છે.

અને સામાન્ય રીતે આપણે એ ખુલ્લા થવાની શક્તિ બદ્ધીને ઉદ્ઘર્તમ વસ્તુ પ્રત્યે જ યોજવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ, બીજી કોઈ ગમે તે વસ્તુ પ્રત્યે વાપરતા નથી. કારણ કે એવી બીજી જતની ગ્રહણશક્તિ તો બોકોમાં હમેંથી હોય છે.... કોઈ એકાંત મહેલમાં સંદર્ભ પુરાઈ રહેણું એ એક અશક્ય વસ્તુ છે -- વળી, મને લાગે છે કે એવી રીતે એ વ્યક્તિ કેવળ અંતર્મંજન જ થઈ રહે તો એને માટે પ્રગતિ કરવી અશક્ય બની જાy, એટલે એ બહુ ફાયદાકારક પ્રવૃત્તિ ન બને. જરા કલ્પના કરો કે તમે એક બંધ ગોળા જેવા છો, સંદર્ભ બંધ, અને તમારે બહારની વસ્તુઓ સાથે કોઈ સંપર્ક નથી — તમે બહાર કશું નાખતા નથી, કશું જીલતા નથી, કેવળ પોતાની અંદર પુરાઈ રહ્યા છો — તમારામાં ચેતનાનાં થોડાંક તત્ત્વો, ગતિઓ અથવા આંદોલનો (તમારે એમને જે નામ આપવાં હોય તે આપો) હોય છે, અને એ બધું જાણે તમારી ચેતનાની સાથે એક ગોળામાં પૂરી દેવામાં આવ્યું હોય છે. તમારે બહારની બાજુ સાથે કોઈ સંબંધ હોતો નથી. તમે કેવળ તમારા વિષે સભાન હો છો. તમે શું કરી શકો ?... આંતરિક સંયોજનમાં પરિવર્તન કરો; એ તમે કરી શકો તેવી વસ્તુ છે, અને એ આંતરિક પરિવર્તન વડે તમે ધણી વસ્તુઓ કરી શકો છો. પરંતુ એની મર્યાદા એટલી જ છે. એ એક પ્રકારની આંતરિક પ્રગતિ હોય છે, પરંતુ તમારી બહાર આવેલી શક્તિઓના સંબંધમાં એ કોઈ ખરેખરી પ્રગતિ હોતી નથી. આમુક સમય પછી તમને તમારી જતની અંદર અત્યાંત જકડાઈ રહ્યા હોવાનું લાગશે, તમે તમારી જતથી થાકી જશો : તમારી અંદર રહેલાં તત્ત્વોનું ફરી ફોને, વળી વળીને વલોણું કરીને તમે થાકી જશો — એ કોઈ બહુ ગમે તેવી વસ્તુ નથી.

પરંતુ આપો વખત તમે તમારામાંથી કાંઈક બહાર ફેંક્યે જાઓ છો અને આ બહાર ફેંકવાની કિયામાંથી આપો વખત તમે કંઈ ને કંઈ તમારી અંદર પાછું લેતા આવો છો; એ એક છિદ્રાળું પદાર્થ જેવું હોય છે : એક શક્તિ બહાર જાય છે અને પછી બીજી શક્તિ અંદર આવે છે. એવી રીતના ધબકારા ચાલ્યે

જય છે. આ જ કારણસર, તમે કયા વાતાવરણમાં રહેવા માગો છો તેની પસંદગી કરવી એ ખૂબ આગન્યની વસ્તુ બને છે, કારણ કે તમે જે વસ્તુ આપતા હો છો અને જે વસ્તુ ગ્રહણ કરતા હો છો એ બની વચ્ચે સતતપણે એક આદાન-પ્રદાનની હિયા ચાલુ હોય છે. જે લોકો પોતાની બહાર વધુ ફેંકે છે તેઓ વધારે પ્રમાણમાં જીવે છે. પરંતુ એ લોકો જે ભૂમિકા ઉપર હિયા કરતા હોય છે, તે જ ભૂમિકા ઉપર જીવે છે. દાખલા તરીકે, નાનાં બાળકો, જે ખૂબ નાનાં હોય છે, જેઓ હમેશાં આમતેમ ફરતાં હોય છે, હમેશાં બુન્દસરાડા પાડતાં, રમતાં અને કૂદતાં હોય છે (એ લોકો ભાગે જ શાંતિથી બેસે છે, સિવાય કે તેઓ ઊંઘતાં હોય, અને ત્યારે પણ . . .); તેઓ આ રીતે શક્તિનો ખૂબ વધ્ય કરતાં હોય છે, અને ખૂબ શક્તિ પ્રાપ્ત પણ કરતાં હોય છે, અને સામાન્ય રીતે તેઓ ભૌતિક અને પ્રાણમય શક્તિઓ ખરચતાં હોય છે, અને તેમને ભૌતિક અને પ્રાણમય શક્તિઓ પ્રાપ્ત થતી હોય છે. એ લોકોએ વધ્ય કરેલી શક્તિઓનો મોટો ભાગ તો તેઓ પાછો પ્રાપ્ત કરી લે છે. ત્યાં એ લોકો માટે એવી પરિસ્થિતિમાં રહેતું આગન્યનું છે જ્યાં, તેઓએ શક્તિનો વધ્ય કર્યા પછી અને જ્યારે વધ્ય કરતાં હોય ત્યારે, જે શક્તિ પાછો પ્રાપ્ત કરે તે કંઈ નહિ તો ગુણવત્તામાં એમની શક્તિની બરાબર હોય, હવ્યકી કેટિની ન હોય.

જ્યારે તમારી હિયાઓમાં આ રીતની ઉદારતા નથી હોતી ત્યારે તમે બહુ ઓછું પ્રાપ્ત કરો છો અને આ કારણે જ — અને આ એક મુખ્ય કારણ હોય છે — તમારી શારીરિક પ્રગતિ અટકી પડે છે. એનું કારણ એ કે તમે કરકસરિયા બની જાઓ છો, તમે બગાડ અટકાવવા પ્રયત્ન કરો છો; મન ઓમાં માણું મારે છે: ‘જરા સાચવજો, તમારી જતને બહુ થકવી ન નાખશો, બહુ શ્રમ ન લેશો, વગેરે.’ મન માણું મારે છે અને ભૌતિક ગ્રહણશીલતા ઘણા પ્રમાણમાં ઓછી થઈ જય છે. છેવટે તમે આગળ વધતા અટકી જાઓ છો — સતર્ક બનવાને બદલે તમે તમારી વૃદ્ધિ સદંતર અટકાવી દો છો.

પરંતુ ગ્રહણશીલતા તો આન્ય ભૂમિકાઓ ઉપર પણ ખૂલી શકે છે. જે લોકો કામનાઓ અને આવેગોની દુનિયામાં રહેતા હોય છે તેમની ગ્રહણશીલતા એટલી બધી વધી જય છે કે એ તેમને પોતાને માટે અને તેમની આસપાસની વસ્તુઓ માટે આત્માંત દુઃખદાયી બની રહે છે. અને પછી કેટલાક લોકો એવા હોય છે જેઓ મનોમય ચેતનામાં રહે છે; એમની મનોમય શક્તિ ઘણી બધી વધી શકે છે. જે લોકો મનોમય સર્જન કરતા હોય છે, જેઓ અભ્યાસ કરતા હોય છે, અને મનોમય કિયાઓમાં જીવના હોય છે, તેઓ, જે તેમની મનોમય સક્રિયતા સાતત્યપૂર્ણ હોય છે તો અન્ત પ્રમાણમાં પ્રગતિ કરી શકે છે. જ્યારે ભૌતિકરણ

ક્ષીણ થઈ ગયું હોય છે ત્યારે પણ માનવમન તેની કિયાશીલતા છોડતું નથી. એમ બને કે એ કદાચ પોતાની બુદ્ધિને, હવે ભૌતિક રીતે પ્રગટ ન કરતું હોય (ઉદાહરણ તરીકે, જ્યારે મગજમાં કોઈ સોઝો આવેલો હોય ત્યારે એમ બને છે), પરંતુ મનને પોતાને, તેના કરણથી અલગ રીતે, પ્રગતિ ચાલુ રાખતાં, બુદ્ધિ ચાલુ રાખતાં, રોકી શકતું નથી. એ સર્વરૂપ, ભૌતિકસર્વરૂપ કરતાં ધર્શણ વધુ લાંબા સમય ટકી રહે છે. જ્યારે મનુષ્ણનો દેહ વૃદ્ધ થઈ ગયો હોય છે ત્યારે પણ એ હજુ તદ્દન શિશુ અવસ્થામાં હોય છે. ફક્ત તમે જ્યારે તમારું મગજને સારી હાલતમાં રાખવા માટે પૂરતી કાળજી નથી બેતા અને તેથી એને અકસ્માતો નહે છે અને તેની આંદર સોઝો આવે છે, ત્યારે તમે પોતાની જાતને વ્યક્ત કરી શકતા નથી, પરંતુ મન પોતે વૃદ્ધિ પામવાનું ચાલુ રહે છે. અને જે બોકોમાં પૂરતા પ્રમાણમાં ભૌતિક સમનુલા હોય છે, દા. ત., જેઓએ કોઈ પણ પ્રકારના અન્યાચાર કર્યા નથી હોતા, જેઓએ તેમના શરીર સાથે જેરવર્તાવ કર્યો નથી હોતો, જેઓએ મોટા ભાગના બોકોની જેમ પોતાના દેહને કદ્દી જેર આપ્યું નથી હોતું — જેઓએ કદ્દી ધૂમપાન કર્યું નથી હોતું, દાર્ઢનું સેવન કર્યું નથી હોતું, વગરે — તેઓ તેમના મગજને પ્રમાણમાં સારી અવસ્થામાં રાખી શકે છે અને પોતાની જાતને વ્યક્ત કરવાની બાબતમાં પણ તેઓ પોતાના જીવનના અંત સુધી પ્રગતિ ચાલુ રાખી શકે છે. સિવાય કે, જ્યારે તેઓ તેમના જીવનના અંતિમ વર્ષોમાં પહોંચે ત્યારે તેઓ પોતાની જાતની આંદર એક પ્રકારની નિવૃત્તિ લઈ લો છે, ત્યારે તેઓ પોતાને વ્યક્ત કરવાની શક્તિ ગુમાવી બેસો છે. પરંતુ તેમ છતાં મનની પ્રગતિ ચાલુ રહે છે.

પ્રાણ તો કુદરતી રીતે આમર હોય છે. પરંતુ એ સુસયોજિત હોતો નથી, એની સામાન્ય અવસ્થામાં એ વધુ પડતો ઉંઘેરાયેલો, અને પરસ્પર વિરોધી આવેગો અને શીધાવૃત્તિઓથી ભરેલો હોય છે. અને એ બધાથી એ પોતાની જાતનો વિનાશ કરે છે. નહિ તો એનાં તત્ત્વો જીવતાં રહે છે. એક કામના, એક આવેગ, એ એક આત્માંત જીવાંત વસ્તુ છે અને એમનું જીવન ચાલુ રહે છે; અને લાંબા સમય સુધી, જે વ્યક્તિ તેમનું સર્જન કરતી હોય છે એમ કહેવા કરતાં મારે એમ કહેવું જોઈએ કે જે વ્યક્તિ એમની આસર હેઠળ હોય છે તેના કરતાં અલગ રીતે તેઓ જીવાંત રહે છે.... કારણ કે એ બધી એવી વસ્તુઓ હોય છે જેમાંથી આપણે પસાર થઈએ છીએ, એ વસ્તુઓ તમારી ઉપર બાધારથી એક જંજાવાતની માફક નૂટી પડે છે, પકડમાં લે છે અને તમને તેમના પ્રવાહમાં જેંચી જાય છે, સિવાય કે, તમે પોતે એવા બિલકુલ સિથર બની તમારી જત ઉપર પકડ રાખો, તદ્દન અવિચલ બની રહો, જાણે કે તમે તમારી આંદરની કોઈ સધન

અને અવિચલ વસ્તુને વળગી રહ્યા હો, જ્યારે એ વાવાઓંડું આવવાની થકુઆત થાય ત્યારે એ તોષાનને પસાર થઈ જવા દો — એ વાવાઓંડું દેંકાનું હોય ત્યારે તમારે ચલાયમાન ન થયું, પોતાની જાતને કંપવા અથવા ધૂજવા અથવા હાલવા ન દેવી; તમારે તહેન અચલ રહેયું અને જાણયું કે આ બધાં પસાર થતાં તોષાનો હોય છે. અને જ્યારે પછી એ તોષાનનો જપાણો પૂરો થઈ ગયો હોય છે ત્યારે એ પસાર થઈ જાય છે અને ચાલ્યું જાય છે; ત્યારે પછી તમે એક ઊંડો શ્વાસ લઈને તમારી સામાન્ય સમતુલ્ય માધી પ્રાપ્ત કરી લો છો; અને ત્યારે પછી ઓછામાં ઓછાનું નુકસાન થયું હોય છે. આવા કિસ્સાઓમાં અંતે પરિણામ સારું આપે છે.

પરંતુ ને લોકો પાણી ઉપર તરતા બુદ્ધ જેવા હોય છે, જેઓ સર્વ દિશાઓમાં ફોડતા રહે છે, પોતાની સ્થિરતા અને સ્વસ્થતાને સફ્કળનાપૂર્વક જાળવી રાખી શકતા નથી તેમને કોઈ પણ દુર્ઘટના નડી શકે છે. એવા લોકો આચાનક કોઈ ચક્કાવામાં એંચાઈ જઈ શકે છે અને ડૂબી જાય છે, અને પછી તેમનું કાંઈ નામનિશાન રહેનું નથી.

બસ, ને ?

બાળક : કેટલાક લોકો મૂર્ખાઈભરી વસ્તુઓ કરે છે . . .

શ્રી માતાજી : હા.

બાળક : એ લોકો ને કરતા હોય છે તે જાણતા હોય છે, તેમનું મગજ તેને વાજબી ગણનું નથી, એ તેમને ટેકો નથી આપતું, કોઈ બહાનું નથી આપતું, કોઈ દલીલ કે ખુલાસો નથી આપતું. આ કયા પ્રકારની આવસ્થા* હશે ?

શ્રી માતાજી : કયા પ્રકારની આવસ્થા ? ને લોકો જાણતા હોય છે કે પોતે મૂર્ખાઈભરી વસ્તુઓ આચરી રહ્યા છે, જેઓ સભાન હોય છે, પરંતુ જેઓ

* આ સથૂળ મન ધણુંખરું તો નિમ્ન પ્રાણમય ચેતનાની પ્રવૃત્તિઓના સહાયક જેવું હોય છે. જ્યારે નિમ્ન પ્રાણમાં આમુક કામનાઓ કે વૃત્તિઓ પ્રકરે છે ત્યારે મનનો એ વિશેષ સથૂળ ભાગ તેમની મદદ પહોંચી જાય છે, અને અનેક વિસ્તૃત ખુલાસાઓ, કારણો અને બહાનાઓ આપીને એ સૌને સકારણ ઠેરવે છે, ટકો આપે છે.

ઓમ કરતા આટકી શકતા નથી કારણ કે તેમને રોકવાનું બળ તેમના મનમાં પૂરતા પ્રમાણમાં નથી હોતું ? . . .

પરંતુ એમના ઉપર નિયંત્રણ રાખવાનું બળ મનમાં કોઈ વાર હોતું જ નથી ! કારણ કે મન તો સર્વ વસ્તુઓને બધી બાજુથેથી જોવા માટે બનાવેલું એક સાધન માત્ર છે. પછી, જ્યારે તમારું મન, વસ્તુઓનું આ બાજુથી અને તે બાજુથી નિરીક્ષણ કરવામાં રોકણું હોય ત્યારે પછી તમે કોઈ આવેગનો વિરોધ કરવા નેટલી સંકલપશીકિત કર્યાંથી લાવો ? મન નિરીક્ષણ કરીને કહેશે : ‘આખરે તો, એ વસ્તુ એવી છે અને એ એવી કેમ ન હોય ?’ એટલે પછી તમારા સંકલપની વાત કચ્ચી આવી ? . . .

જેમ મેં ત્યાં કહેલું છે તેમ એ સર્વ વસ્તુઓ માટે ખુલાસાઓ શોધી કાઢે છે, અને સર્વ વસ્તુઓને વાજબી અને પ્રશંસાપાત્ર કરાવવા કારણે શોધી આપે છે.

આમાં કેવળ ચૈત્યસ્વરૂપ જ વચ્ચમાં પડવાનું બળ ધરાવે છે. જો તમારું મન, ચૈત્યસ્વરૂપ સાથે સંબંધમાં હશો, જો એ ચૈત્યસ્વરૂપનો પ્રભાવ જીવી શકતું હશો તો પછી એ વિરોધ કરવાની યોજના કરી શકશો. એને શું સાચું છે અને શું જોઈ છે તેની ખબર હોય છે; અને એને સાચી વસ્તુ કઈ છે તેની ખબર હોય છે, એટલે જો ગોનામાં શુભકામના હોય છે તો એ વિરોધ કરવાની યોજના ધરે છે, લડત આપે છે અને વિજય પામે છે. પરંતુ એની શરત એક જ હોય છે : ઓણે ચૈત્યસ્વરૂપ સાથે સંપર્કમાં હોવું જોઈએ.

તમારી વિચારમણાં ભલે બહુ સુંદર હોય, તમે ભલે મન વડે ઘણી વસ્તુઓ જાણતા હશો, ભલે તમે પ્રશંસાને લાયક સિદ્ધાંતોનું પાલન કરતા હશો, તેમ છતાં એ બધાને લઈને કોઈ આવેગનો વિરોધ કરી શકે તેવા પૂરતા પ્રમાણમાં બળવાન સંકલપનું સર્જન કરવાને શક્તિત્થાન થતા નથી. એક સમયે તમે પૂર્ણપણે નિશ્ચય કરેલો હોય છે, તમે નિર્ણય કર્યો હોય છે કે આ વસ્તુ આમ બનશો — દા. ત. તમે આવી વસ્તુ નહિ કરો : એ નક્કી થઈ ગયું હોય છે કે તમે એમ નહિ કરો — પણ પછી એવું શું થાય છે કે અચાનક (તમને ખબર નથી પડતી કે કેવી રીતે અથવા શા માટે અથવા શું બનું છે), તમારામાં નિર્ણયનો અભાવ વરતાય છે ! પછી તમે તમારી અંદર એ વસ્તુ કરવા માટે કોઈ સુંદર કારણ જોણી કાઢો છો . . . બીજાં કેટલાંક ઘેકી આ એક પ્રકારનું કારણ હમેશાં આપવામાં આવે છે : ‘ભલે, જો હું આ વખતે આ વસ્તુ કરીશ તો મને અખાલ આવી

જણે કે એમ કરવું ધાણું ખરાબ છે અને હું એ વસ્તુ ફરીથી નહિ કરું અને એ વસ્તુ છેલ્લી વાર જ થશે.' એ એક સુંદરમાં સુંદર બહાનું હોય છે : 'આ આટલી છેલ્લી વાર જ હું એમ કરું છું. આ વખતે હું એ વસ્તુ કરું છું નેથી મને પૂરેપૂરી ખબર પડે કે એ વસ્તુ ભૂરી ચીજ છે અને કરવી ન જોઈએ અને હું એમ ફરી નહિ કરું. આ તો છેલ્લી વાર જ છે.' દરેક વખતે એ છેલ્લી વાર જ હોય છે ! અને તમે ફરી પાછું શરૂ કરો છો.

અલબાટા, કેટલાક લોકોમાં વિચારો સ્પષ્ટ નથી હોતા, તેઓ પોતાને પુછે છે : 'આપણે મારે એમ કરવાની ઠંચણ શા માટે ન કરવી જોઈએ ? એવી વિચાર-સરણીઓ અને સિદ્ધાંતો પણ હોય છે કે જે સાચા ન પણ હોય. જે મારામાં આ રીતનો આવેગ આવે છે તો કોણ એમ કહી શકે તેમ છે કે એક વિચાર-સરણી કરતાં આ આવેગ વધુ સારો નથી !'.... એમને માટે એ વસ્તુ છેલ્લી વાર નથી હોતી. એ લોકો એ વસ્તુનો તદ્દન સ્વાભાવિક વસ્તુ તરીકે સ્વીકાર કરે છે.

આ બંને પ્રકારના છેડાઓની વચ્ચે સર્વ પ્રકારની શક્યતાઓ રહેલી છે. પરંતુ એ સર્વમાં સૌથી ભયાંકર એ છે જે જેમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે, 'ઠીક, હું એક વાર ફરીથી આ વસ્તુ કરું છું, કારણ કે એને લઈને મારો અંદર રહેલો આ જીતિ દૂર થઈને હું શુદ્ધ બની રહોશ. પછીથી હું ફરી વાર આમ નહિ કરું.' હવે આ શુદ્ધ કદી પૂરતા પ્રમાણમાં થઈ રહેતી નથી !

એ તો તમારે આમ નક્કી કરવું પડે છે : 'ઠીક ત્યારે, આ વખતે હું આમ નહિ કરવાનો પ્રયત્ન કરોશ, હું એમ નહિ કરું, હું મારી સર્વશક્તિ લગાડોશ અને એ વસ્તુ નહિ કરું.' આમ કરવામાં જે તમને યોડી સરખી પણ સફળતા મળે તો ધાણું છે. કોઈ મોટી સફળતા નહિ, તદ્દન નાની સફળતા, એક ખૂબ આંશિક સફળતા : તમે જે કરવાની આકંસા રાખતા હતા તે કરતા નથી; પરંતુ એમ કરવાની આકંસા, કામના, આવેગ હજી તૈયાર થતાં હોય છે અને એ વસ્તુઓ તમારી અંદર ધૂમરીઓ ઉત્પન્ન કરે છે, પરંતુ બહારથી તમે વિરોધ કરો છો : હું નહિ કરું, હું ચલિત થવાનો નથી. આ એક આંશિક સફળતા છે — પરંતુ એ એક મહાન વિજય છે, કારણ કે આને લઈને, તમે ફરી વાર કાંઈક વધુ આગળ વધી શકશો. એટલે કે, તમારી અંદર ધમસાણ મચાવી રહેલા સર્વ આવેગોને તમારી અંદર ધારણ કરી રાખવાને બદલે, તમે એમને યોડા શાંત પાડવાની શરૂઆત કરો છો; અને શરૂઆતમાં તમે એમને ધીરેથી, મુશ્કેલીપૂર્વક શાંત કરો છો. એ વસ્તુઓ લાંબા કાળ સુધી ટકી રહે છે, એ પાછી આવશે, તમને ત્રાસ આપશે,

તેઓ તમારી અંદર એક મોટો નિર્બેદ પ્રગટાવણો, અને એવું બધું કરશો, પણ જે તમે સારી રીતે વિરોધ કરશો અને કહેશો : ‘ના, હું કાઈ કરવાનો નથી, જેમે તે કિંમત ચૂકવવી પડે પણ હું એવી કોઈ વસ્તુનું અનુસરણ કરવાનો નથી. હું એક ખડકના જેવો બની રહીશ,’ ત્યારે થોડે થોડે, ધીમે ધીમે, એ વસ્તુ પાતળી પડી જાય છે; એ પાતળી પડી જાય છે એટલે તમે બીજું વલણ લેવાનું શીખવાની શરૂઆત કરો છો : ‘હવે હું મારી ચેતના એ બધી વસ્તુઓની ઉપર ઊંઠે એવી ઈચ્છા રાખું છું. આમાં ઘણાં યુલો લડવાં પડશે, પણ જો મારી ચેતના એ સર્વથી ઉપર બડી રહેશે, તો ધીમે ધીમે, એક સમય એવો પણ આવશે કે જ્યારે એ વસ્તુ પાછી ન આવે.’ અને પછી એક સમય એવો આવશે જ્યારે તમને લાગશે કે તમે પૂર્ણપણે મુક્ત થઈ ગયા છો : તમારા લક્ષ્યમાં પણ એ વસ્તુ આવતી નથી અને પછી કામ પૂરું થઈ જાય છે. અમાં લાંબો સમય લાગે કે પછી જલદી બની આવે : એનો આધાર તમારા ચારિત્યબળ, સંકલ્પબળ અને આલોપસા ઉપર રહે છે. પરંતુ જે લોકોમાં કેવળ થોડીક જ સત્યનિષ્ઠા હોય છે તેઓ જો આ પ્રક્રિયાને પોતાની ઉપર અજમાવે છે તો તેઓ સફળ થાય છે. એમાં વખત લાગે છે. એ લોકો પહેલા મુદ્દામાં સફળ થાય છે : એ વસ્તુને વ્યક્ત ન કરવી. પૃથ્વી ઉપરનાં સર્વ બણો પોતાને પ્રક્રિયા કરવા મયે છે. આ શક્તિઓ પોતાની અભિવ્યક્તિ કરવાના હેતુસર આવે છે અને જો તમે એમના માર્ગમાં એક બંધ બાંધા છો અને તેમને વ્યક્ત કરવાનો ઈન્કાર કરો છો, તો તેઓને પેલા બંધ ઉપર અમુક સમય સુધી અપાટા લગાવવા પ્રયત્ન કરવો પડે છે, પણ અંતે તેઓ પોતે થાકી જાય છે, અને પોતાની અભિવ્યક્તિ નહિ કરી શકવાથી પીછેહઠ કરે છે અને તમને શાંતિપૂર્વક રહેવા દે છે.

એટે તમારે કદી એમ ન કહેવું : ‘હું સૌ પ્રથમ મારા વિચારો શુદ્ધ કરીશ, મારો દેહ શુદ્ધ કરીશ, મારો પ્રાણ શુદ્ધ કરીશ અને એ બધું કર્યા પછી હું મારાં કર્મ શુદ્ધ કરીશ.’ એ એક સામાન્ય વ્યવરથા છે, પણ એ કદી સફળ થતી નથી. અસરકારક વ્યવસ્થાની બહારથી શરૂઆત કરવામાં આવે છે : ‘સૌથી પહેલું તો એ કે હું એ વસ્તુ નહિ કરું, અને પછીથી હું તેમની કામના કદી નહિ કરું, અને તે પછી હું મારો દ્વાર સર્વ આવેગા પ્રત્યે સંપૂર્ણપણે બંધ કરી દઈશ : મારે માટે હવે એમનું અસ્થિત્વ જ નથી. હું એ વસ્તુની બહાર છું.’ સાચી વ્યવસ્થા આ છે, આ રીતની વ્યવસ્થા સફળ થાય છે. પ્રથમ, કરવું જ નહિ. તમે કામના ન કરો અને એ પછી એ વસ્તુ સર્વાંશે તમારી ચેતનાની બહાર ચાલો જશે.

ભાણક : જ્યારે ચૈત્યસ્વરૂપ આ દુનિયામાં પ્રવેશ કરવાની તૈયારીમાં હોય છે ત્યારે પોતે ક્યો દેહ ધારણ કરવો એ તેણે આગળથી નક્કી કરી લીધું હોય છે ?

શ્રી માતાજી: આ સવાલ રસ પડે તેવો છે. આ વાતનો આધાર ઘણી વસ્તુઓ ઉપર રહે છે. મેં જેમ હમણાં જ તમને કહ્યું તેમ, ચૈત્યસ્વરૂપોની સંખ્યા મોટી હોય છે. એમાંથી જેમના રૂપદિતરનું કાર્ય નિશ્ચિત પ્રકારનું ચાલુ હોય છે, તેઓ હજી પોતાની પ્રગતિને માર્ગો હોય છે; સામાન્ય રીતે, એવાં ચૈત્યસ્વરૂપોને, શરૂઆતમાં કોઈ પસંદગી કરવનો અવકાશ હોતો નથી, પરંતુ એ લોકોએ જ્યારે અમુક હદ સુધીનો વિકાસ અને સભાનપણું પ્રાપ્ત કર્યું હોય છે ત્યારે (જ્યારે તેઓ મોટે ભાગે પોતાના લોતિક દેહમાં જ હોય છે, પણ અમુક હદ સુધીના અનુભવસંયય કર્યો હોય છે ત્યારે) તેઓ તે સમયે નક્કી કરી બે છે કે હવે પછીનું અનુભવોનું કેત્ર આવા પ્રકારનું હોય જોઈશે.

હું તમને થોડાક દાખલાઓ આપું, જે કે એ બધા અમુક ગંશે બાબુ રીતના છે. હવે, જે કોઈ ચૈત્યસ્વરૂપને પ્રભુત્વનો અને સત્તાનો અનુભવ મેળવવાની જરૂર હોય છે તો એ એ રીતે એનાં પ્રતિકાર્ય કરી રીતનાં થાય છે તે વસ્તુ જાણી શકે છે અને પોતાની એ બધી ડિયાઓને પ્રભુ પ્રણે વાળી શકે છે. આમ, તમે સત્તાવાળું જીવન તમને જે કાંઈ શીખવી શકે તેમ હોય છે તે એમાં શીઝો છો. આવાં સવરૂપો કોઈ રાજ કે રાણીના દેહ ધારણ કરે છે. એ લોકો અમુક સત્તા જોગવે છે અને દરમ્યાન એમને જોઈતા અનુભવો મળી રહે છે. તેઓ પછી એમના અનુભવોને છેડે પહોંચે છે. જ્યારે તેઓએ પોતાને જાણવું હોય છે તે જાણી લીધું હોય છે ત્યારે તેઓ તેમના હવે નિરુપયોગી બની ગયેલા દેહને છેડી દેવાની તૈયારી કરે છે અને ત્યાર પછી લેવાના અનુભવ માટે તૈયારી કરવા લાગે છે, વાસુ, ત્યારે એ સમયે, જ્યારે ચૈત્યપુરુષ હજી દેહમાં જ હોય છે અને પોતે જે કાંઈ શીખ્યો હોય છે તેની નોંધ બે છે ત્યાર પછી, તે ત્યાર બાદના જીવન-પ્રસંગને માટે શું કરવું તે નક્કી કરી બે છે. અને કેટલીક વાર એ વસ્તુ એક ડિક્યા અને પ્રતિકિયાની ગતિ સરખી વસ્તુ લેય છે : એટલે કેટલીક વાર એમ બને છે કે એણે અમુક પ્રકારના આખા કેત્રનો અભ્યાસ કરી લીધ્યા હોય છે ત્યારે એથી તદ્દન ઊલટા પ્રકારના કેત્રનો અભ્યાસ કરવાનું નક્કી કરે છે અને આથી ઘણી વાર એ ચૈત્યપુરુષે પોતે આગાઉના જીવનમાં જે પ્રકારની નિર્દગી ગાળી હોય છે તેથી તદ્દન ઊલટા પ્રકારની નિર્દગી ગાળવાનું નક્કી કરે છે. એટલે પછી, પોતાના દેહનો ત્યાગ કરતાં પહેલાં એ આમ કહે છે : ‘હવે પછીના વખતે હું અમુક ભૂમિકામાં દેહ ધારણ કરીશ’ . . . દાખલા તરીકે ધારો કે કોઈ ચૈત્યપુરુષ, વિકાસના એવા સોધાન ઉપર આવી પહોંચ્યો હોય છે કે જ્યારે એને પોતાને લોતિક દેહ ઉપર કાર્ય કરવાની એવી તક જોઈતી હોય છે જેને વઈને એ પોતાના દેહને સભાનપણે પ્રભુનો સંપર્ક થાય એવી તક

પ્રાપ્ત કરી શકે અને એ રીતે એનું રૂપાંતર સાધી શકે : તો પછી, જ્યારે એણે સત્તા, સામર્થ્ય, કિયાશીલતા વગેરેનો વિકાસ કરવા માટે જે દેહનો ઉપયોગ કર્યો હોય છે તેનો જ્યારે એને ત્યાગ કરવાનો સમય આવે છે, ત્યારે એ કહે છે : ‘હવે પછી હું તદ્દન સાધારણ પ્રકારના વાતાવરણમાં જન્મ લઈશ, જરા પણ જિંચા કે નીચા પ્રકારના નહિયા; એવો જન્મ લઈશ જેમાં બહુ વધુ પડતા પ્રમાણમાં બાદ્ય રીતનું જીવન ગાળવાનું ન હોય (આ કેવી રીતે સમજાવવું?) જ્યાં વ્યક્તિને અતિશય સામર્થ્ય પણ ન હોય અને જ્યાં અતિશય સંતાપ પણ ન હોય — સર્વથા સામાન્ય, એ બે પ્રકારની વચ્ચેની જિંદગી જેવી હોઈ શકે એમ આપણે કદ્દપી શકીએ તેવી મધ્યમ પ્રકારની જિંદગી.’ એ સ્વરૂપ, એ રીતને પસંદગી કરે છે. પછી એ પોતાના ચૈત્યજગતમાં જરૂરી આરામ માટે, પ્રાપ્ત કરવા અનુભવેને આત્મસાત્ત્વ કરવા માટે, અને ભાવિના અનુભવો માટે તૈયારી કરવા માટે, પાછા ફરે છે. એને પોતે કરેલી પસંદગીની યાદ હોય છે. પરંતુ જ્યારે એને ફરીથી એક વાર પૃથ્વી ઉપર પાછા આવવાનો વખત થયો હોય છે ત્યારે, એ તાંની ભૂમિકામાંથી ભૌતિક વસ્તુઓને આપણે જે રીતની જોઈએ છીએ તે રીતે જોઈ શકતો હોતો નથી : એ સર્વ તેને અન્ય પ્રકારના રૂપવાળી દેખાય છે. આમ છતાં એમાં જે લેદ રહેલો હોય છે તે અગાઉથી જોઈ શકાય છે; વાતાવરણમાં રહેલો લેદ, અને એ વાતાવરણમાં કરવાની કિયાનો લેદ સ્પષ્ટપણે જોઈ અને સમજ શકાય છે. એ ચૈત્યસ્વરૂપ પાસે એક સંપૂર્ણ અથવા સર્વવ્યાપી હૃદિ હોઈ શકે છે. કેટલીક વાર એ અમુક દેશની પસંદગી કરે છે; જ્યારે તેને આમુક પ્રકારનું શિક્ષણ, સંસ્કૃતિ, પ્રભાવ વગેરે જરૂરી લાગે છે ત્યારે એ અગાઉથી પોતે જ્યાં જન્મ લેવો હોય તે દેશ પસંદ કરી શકે છે. કેટલીક વાર એ એમ નથી કરતો, કેટલીક વાર એ કેવળ જે પ્રકારનું વાતાવરણ પોતાને જોઈનું હોય છે અને પોતાને જે પ્રકારની જિંદગી ગાળવી હોય છે એટલું જ પસંદ કરી નક્કી કરે છે અને પછી ત્યાં ઉપરથી, એ નીચેની બાળુઓ ડગલું માંડતાં પહેલાં, પોતાને જે પ્રકારના આંદોલનો જોઈતાં હોય છે તેમને શેરી છે, એમને બહુ સ્પષ્ટપણે જોઈ શકે છે. એ જાણે એણે પોતે કચાં પડું એ જગ્યા તરફ નિશાન તાકયું હોય એના જેવું હોય છે. પરંતુ એ વસ્તુ એકંકરે સર્વથા નિર્ધારિત પ્રકારની હોઈ શકતી નથી, કારણ કે એનું નિશાન ચોક્કસ જગ્યાએ સાધી શકાય તેને માટે એક બીજી શરતનું પાલન થવાની પણ જરૂરિયાત રહે છે. એમાં કેવળ એ સ્વરૂપની એકલાની પસંદગીનો જ નહિ પણ નીચેની ભૂમિકામાંની એક પ્રકારની ગ્રહણશીલતા અને અભીસાની જરૂર પણ રહે છે. એ વાતાવરણમાં એણે પોતે પસંદ કરેલી કોઈ વ્યક્તિ હોવી જોઈએ છે, ઘણુંખરું એવી વ્યક્તિ એ તેની માતા હોઈ શકે છે (કેટલીક વાર માતા અને પિતા બંને

પણ હોય છે, પરંતુ ખાસ જરૂરી પસંદગી માતાની બાબતમાં હોય છે), એ માતામાં એક આભીષ્ઠા અને ગ્રહણશીલતા હોવી જોઈએ, એનામાં કોઈ એવી વસ્તુ હોવી જોઈએ ને કોઈ ઊંઘની વસ્તુઓ પ્રન્યે પ્રતિકર્પ ન કરે તેવી અને પૂરતા પ્રમાણમાં ખુલ્લાપણાવાળી અને સૈચેતન આભીષ્ઠાવાળી હોય. અને એ વસ્તુ, પેલા ચૈત્યસ્વરૂપને માટે એક રાહ બતાવનાર નાનકડો દીપક પ્રગટાવે છે. પોતે જે વાતાવરણમાં જન્મ લેવા જનાર હોય છે ત્યાંની વસ્તુઓના સમૃહમાં જો પોતે પ્રસારિત કરેલા સંકલ્પ ઉપરાંત એક નાનકડો દીપક જલતો હોય છે તો એને ખબર પડે છે કે પોતાને કયાં જવાનું છે.

ચૌન્યસ્વરૂપના જન્મ માટે, નીચેની ભૂમિકામાં કોઈ રીતનું ખુલ્લાપણું તૈયાર થયું હોય એ જરૂરી છે. એવી તૈયારીની જરૂર હોય છે, માટે જ, ચૈત્યસ્વરૂપનો પુનર્જન્મ થવામાં વર્ષેના નહિ તોપણ દિવસે અને મહિનાઓનો તો કુરક પડી જ જાય છે: ગમે તેમ તોથ, એને કારણે એમાં એક પ્રકારની અનિશ્ચિતતા તો આવી જ જાય છે. એટલા માટે જ એ આગાઉથી કોઈ તારીખ નક્કી કરીને એમ નથી કહી શકતો કે, ‘હું આમુક તારીખે, આમુક દિવસે, આમુક કલાકે જન્મ લઈશ.’ અને માટે પોતાનો સ્વીકાર કરનાર કોઈ વ્યક્તિને શોધી કાઢવી એ એક જરૂરિયાતની વસ્તુ હોય છે. જયારે એ સ્વરૂપ એવી વ્યક્તિને જુઓ છે ત્યારે એ નીચેની બાજુઓ ધસી આવે છે. પરંતુ એ તો જે વસ્તુ હકીકતમાં બને છે તેને વર્ણવવાની એક પ્રકારની રીત માત્ર છે. એ વસ્તુ એકદમ ચોક્કસ રીતે એ પ્રકારની જ હોય છે એમ નથી હેઠાં, પણ લગભગ એ ઓના સરખી કોઈ ઘટના હોય છે. એ સ્વરૂપ જયારે નીચેની તરહ પડે છે ત્યારે એ એક રીતની આભાન અવસ્થામાં મુક્કાઈ જાય છે, કારણ કે લૌનિક જગત અને માનવચેનના ગમે તેવાં હોય છતાં, ચૈતસિક ચેતનાની સરખામણીમાં એ તદ્દન આયેતન વસ્તુઓ હોય છે. એટલે એ ચૈત્યપુરુષ એક આભાન અવસ્થામાં સરદી પડે છે. એ જાણે જિથે માણે નીચે પડતો હોય એના જેણું બને છે. એટલે એ મૂઢ સરખો થઈ જાય છે. અને પણી સામાન્ય રીતે, ધણા ધણા જૂજ અપવાદોને બાદ કરતાં, લાંબા સમય સુધી એને સમજ પડતી નથી, એને ખબર નથી પડતી કે પોતે કચ્ચા છે અથવા પોતે શું કરે છે અથવા પોતે શા માટે ત્યા જન્મયો છે, કાંઈ જ નહિ. એને પોતાને જે વસ્તુ વ્યક્ત કરવી હોય છે તે વ્યક્ત કરવામાં પણ એને મુશ્કેલી નડે છે, કારણ કે એ વસ્તુ ખાસ કરીને એને એક એવા બાળક સ્વરૂપની માર્ફતે કરવાની હોય છે જેને મગજ હેઠાં નથી: એ બાળકમાં, એ સમયે તો ભાવિમાં રચાનાર મગજનો ગર્ભ માત્ર હોય છે અને એ સ્વરૂપમાં મગજે આકાર ન લીધેલો બોઈ, પેલા ચૈત્યસ્વરૂપ માટે પોતાને

જે વસ્તુ વ્યક્ત કરવી હોય છે તેને માટેનાં સાધનો ઉપલબ્ધ હોતાં નથી. આથી, કોઈ બાળકમાં જો કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારનું સ્વરૂપ રહેલું હોય છે, તોપણ એને માટે એ વસ્તુ તરત જ પ્રગટ કરવી એ ઘણી અધિરો વાત બની જાય છે . . . જો કે એવી ઘટનાઓ પણ બને છે, એવી વસ્તુઓ બની હોવાનાં વર્ણન અમે સાંભળ્યાં છે. એમ બને છે મંડું, પરંતુ સામાન્ય સંલેખોમાં એમ થવા માટે થોડોક સમય જરૂરી હોય છે. શૈયસ્વરૂપ ધીરે ધીરે પોતાની મૂર્ચિદ્ધ અવસ્થામાંથી જગ્યત થાય છે અને ત્યારે એને ખ્યાલ આવે છે કે અમુક અમુક કારણસર અને અમુક રીતની પસંદગીને લઈને એ ત્યાં આવેલો છે. સામાન્ય રીતે આ વસ્તુ આપણને ચૈત્યચેતનાથી આલગ પાડી દે તે કઢક મનોમય શિક્ષણની સાથે સાથે જ બની આવે છે. અને પછી એનેક પ્રકારના સંલેખો, એનેક પ્રકારની ઘટનાઓ, લાગણીઓ અને એનેક વસ્તુઓ અનિવાર્યપણે બને છે ત્યારે જ અંતરનાં દ્વાર ખૂલે છે અને વ્યક્તિને એ વસ્તુનું સમરાપ થવાની શરૂઆત થાય છે કે આખરે તો પોતે બીજી વિશ્વમાંથી આવેલો છે અને પોતાના આગમન પાછળ અમુક ચોક્કસ કારણ રહેલું છે.

જ્યારે એમ નથી બનતું અને સર્વ કાઈ યથાયોગ્ય રીતે બને છે, ત્યારે એને જે વસ્તુ સાથે સંબંધ સાધવાનો હોય છે તે સત્તવરે સંધાઈ જાય છે. જો એને કોઈ એવી વ્યક્તિ મળી આવે છે કે જેની પાસે કંઈક જ્ઞાન હોય, જો એ જ્ઞાનની દુનિયામાં જઈ પડવાને બદલે થોડા જ્ઞાનના ટુકડા ઉપર પડે છે, તો એ વસ્તુ સારી રીતે ચાને ઝડપથી બની શકે છે.

પરંતુ મનુષ્યોમાં જે ક્રમેનો ન્યાય તોલવા બાબતના, બદલા અને શિક્ષાના ઘણાલો પ્રચલિત છે, તેના કરતાં ચૈતસિક સંકલ્પ અને ચૈતસિક વિકાસના ધોરણો અલગ રીતનાં હોય છે. સામાન્ય બોકોમાં ન્યાય વિષેના જે ખ્યાલો પ્રચલિત છે, એ ખ્યાલોને સુધ્યમ જગતોની બાબતોમાં પણ લાગુ કરવામાં આવ્યા હોય એવા ધર્મો અને તત્ત્વમીમાંસાઓ રચાયેલી છે, અને ત્યારે એ સર્વ મૂર્ખતા-પૂર્ણ જ હોય છે, કારણ કે સાચી હકીકત એ પ્રમાણેની નથી. બોકોની જે બદલા અને શિક્ષાની સમજ છે એ તો કેવળ એક બેહૂદી વસ્તુ છે. એ વસ્તુ બેશમાત્ર, કોઈ પણ પ્રકારે, આંતરિક સત્યોને લાગુ પડતી નથી. એટલે જ્યારે તમે એક વાર સાચા આધ્યાત્મિક જગતમાં પ્રવેશ કરો છો ત્યારે આ બધી વસ્તુઓ તમને ખરેખર મૂર્ખાઈ ભરેલી જણાય છે. કારણ કે સાચેસાચ વસ્તુઓ બેશમાત્ર એ પ્રમાણે હોતી નથી.

ઘણા ઘણા બોકો આવીને મને કહે છે : ‘ત્યારે મે’ મારા આગળના જન્મમાં

એવું શું કહ્યું હશે કે જેણે વઈને હું અત્યારે આવી મુશ્કેલીભરી અવસ્થાઓમાં છું અને આવી આપનિઓ મારી ઉપર આવી પડે છે?" ધારીભરી વાર મને તેમને એમ કહેવાની ફરજ પડે છે કે, 'પરંતુ તમે જેઈ શકતા નથી કે એ વસ્તુ તમારા ઉપર એક રીતે એક આશિષ્ટપ, એક કરુણારૂપ છે! અને કદાચ એમ પૂણ હોય કે તમારા અગાઉના જન્મમાં તમે વધુ પ્રગતિ કરી શકો તે માટે એની માગણી કરી હોય....' આ બધા તદ્દન પ્રચલિત જ્યાબો છે: 'ઓહ! મારું શરીર એક ખરાબ અવસ્થામાં છે, મેં શું કહ્યું હશે? ગયા જન્મમાં મેં શું ગુનો કર્યો હશે કે આ જન્મમાં....' આ બધા તદ્દન બાબિશ્ટાભર્ય જ્યાબો છે.

ભાગક : કોઈ પણ વિકિતના ચારિય વિષે આપને તેની આંખોમાં નિહાળવા માત્રથી કઈ રીતે જાણ થઈ જય છે?

ડૉ માતાજી : હું કેવળ તેની આંખોમાં જોઈને એ જાણી જતી નથી. હું એ મનુષ્યનું ચારિય તેના સ્વરૂપ સાથે તાદાત્મ્ય કરીને જાણું છું અને જો તમને આ રીતે સમજાયું હીક લાગે તો, બાબ્ય રીતે જોતાં મનુષ્યનાં ચક્ષુઓ એક પ્રકારનાં દ્વાર અથવા બારીઓ છે: કેટલાંક ખુલ્લાં હોય છે અને આપણે તેની અંદર ભીતરમાં ઉંડે સુધી પ્રવેશ કરીને ત્યાં જે કાંઈ બનતું હોય છે તે જાણી શકીએ છીએ. કેટલાક બોકો થોડાક ખુલ્લા અને થોડાક બંધ હોય છે; કેટલાક બોકોનાં સ્વરૂપ ઉપર એક જાતનો પડ્ઢો અથવા જાળી હોય છે; તો કેટલાક બોકોનાં સ્વરૂપનાં દ્વારને સાંકળ ચડાવીને તાણું મારેલું હોય છે; એમનાં દ્વાર એવાં ભીડેલાં હોય છે કે ખૂબે જ નહિ. તેમ છતાં, એનાથી એક રીતનો નિર્દેશ મળી રહે છે; આપણને એ રીતે પણ એ વિકિતના આંતરિક જીવનની કક્ષાનો, એનામાં રહેલી સત્યનિષ્ઠા અને ઓના સ્વરૂપની પારદર્શિતાનો ખ્યાલ આવી શકે છે. એટલે જ બારણાં ખુલ્લાં હોય છે તેમની દ્વારા હું એ સ્વરૂપોમાં પ્રવેશ કરોંદે તેમની ભીતરમાં રહેલા વિકિતન્બ સાથે તાદાત્મ્ય કર્યું છું, એ બોકો જે રીતે જોતા હોય છે એ દૃષ્ટિઓ હું વસ્તુઓને જોઉં છું, જે રીતે સમજતા હોય છે તે રીતે સમજું છું, જે રીતે વિચારતા હોય છે તે રીતે વિચારું છું અને એ બોકો જે રીતનું આચરણ કરી શકે તેમ હોય છે તેવું હું પણ કરી શકું છું (જો કે એ બાબતમાં હું આટકી જાઉં છું)! અને આ રીતે મને ખબર પડે છે કે બોકોનાં સ્વરૂપ કેવાં છે. એમાં કાંઈ બહુ વખત નથી લાગતો; એ તો તરત જ કહી દેવાય છે. આ વસ્તુ વિકિતનો ફોટોગ્રાફ જોઈને પણ થઈ શકે પરંતુ વિકિતને જાતે જોઈએ તેટલી બધી સારી રીતે નહિ. આમરે કોઈ પણ ફોટોગ્રાફ કોઈ પણ વિકિતની એકાદ ક્ષણ, એકાદ મિનિટના ભાવને જ બતાવતો હોય છે, પણ જે એવા ધણા ફોટાઓ હોય તો....આમ છતાં, કોઈ એક ફોટો હોય તોપણ આપણે જરા પૂરતા પ્રમાણમાં તેની આરપાર જઈ શકીએ તો, હીક હીક રીતનો ચોક્કસ ખ્યાલ આવી શકે છે. તેમ છતાં, એ સર્વ જ્ઞાન તાદાત્મ્ય વડે પ્રાપ્ત થતું જ્ઞાન હોય છે. આનો અર્થ એ છે કે કોઈ

વસ્તુ વિષે જે તમારે ખરેખરું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું હોય તો તેની ચાણે એકતા સાધવી જોઈએ. નહિ તો, પછી આપણે અનુમાન કરીએ, કલ્પના કરીએ, કોઈ તારણ કાઢીએ, તેમ છતાં આપણને ખરું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી.

બાળક : એટલે એ વસ્તુ કરવી એ મનુષ્યો માટે મુશ્કેલ બાબત છે ખરું ને?

શ્રી માતાજી : ના, કેમ?

તમે પણ તાદાત્મ્ય કરતાં શીખી શકો. તમારે એ વસ્તુ શીખવી જોઈએ. જે તમારે તમારા આહંકારવથી પર થવું હોય તો એમ કરવું અનિવાર્ય છે. કારણ કે જ્યાં લગ્ની તમે તમારા આહંકારમાં પુરાઈ રહેલા હો છો ત્યાં લગ્ની પ્રગતિ કરી શકતા નથી.

બાળક : એ વસ્તુ કઈ રીતે થઈ શકે?

શ્રી માતાજી : એમ કરવાની ઘણી રીતો છે. એમાંની એકની હું તમને વાત કરું.

જ્યારે હું પેરીસમાં હતી ત્યારે ઘણાં સ્થળોએ લોકો લેગા મળીને જતજતની આધ્યાત્મિક શોધયોંગા (કહેવાતી આધ્યાત્મિક) કરતા અને એવાં ઘણાં સ્થળોએ હું જતી હતી. એ લોકો ગુધ વિદ્યા અને એવા બીજા વિષયો ઉપર સંશોધનો કરતા. એક વાર મને એક એવી જીવાન બાઈને (મને લાગે છે કે એ બાઈ સ્વિડનથી આવેલી હતી.), મળવાનું આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. નેણે સામું જ્ઞાન મેળવવાની રીત, ખાચ શીખી લેવા જેવી પ્રક્રિયા શોધી કાઢી હતી. અને ગછી એ બાઈએ અમને એ બધું વિગતવાર સમજાવ્યું. ત્યાં અમે ત્રણ કે ચાર જણ હતાં. (એ બાઈનું ફેંચ ભાપાનું જ્ઞાન કર્દી બહુ સારું હતું નહિ, પણ એની બેલવાની રીત આત્મશાષ્ટાભરી હતી!) એણે અમને આમ કહ્યું : ‘જીઝો, આમાં આમ કરવાનું છે. આપણે કોઈ વસ્તુ લેવી અથવા કણા પાઠ્યા ઉપર કોઈ નિશાની કરવી અથવા કોઈ ચિન્હકામ લેવું — એમાં જે વસ્તુ લેવામાં આવે છે તેની બહુ અગત્ય નથી — તમને જે કાંઈ સગવડભર્યું હોય તે લેવું. ધારો કે હું કોઈ આકૃતિ દોડું, ઉદાહરણ તરીકે.... (એ બાઈ પાસે એક કણું પાઠિયું હતું) હું અહીં એક રેખા-ચિત્ર દોડું છું.’ એમ કહીને એ બાઈએ એક પ્રકારની ભૌમિતિક જેવી સમર્દેખાકૃતિ દોરી. પછી તેણે અમને કહ્યું, ‘હેવે, તમે આ ચિન્હની સામે બેસો અને ચાં પાઠ્યા ઉપર દોરેલા તમારી

સામેના ચિત્ર ઉપર તમારું ધ્યાન સમગ્રપણે ત્યાં એકાગ્ર કરો. તમે એવી એકાગ્રતા કરો, એવી એકાગ્રતા કરો કે તમારી ચેતનામાં બીજી કોઈ વસ્તુ પ્રવેશ ન કરે, કેવળ એ વસ્તુ જ તમારી ચેતનામાં બની રહે, બીજું કાઈ નહિ. તમારી આંખોની દૃષ્ટિ એ ચિત્ર ઉપર સિથરપણે ચોંટાડી રાખો અને બીજી કોઈ બાજુએ લક્ષ ન આપો. એટું કરો કે જાણે, લગભગ, તમે એ ચિત્રને લઈને હિનોટાઈજ થઈ ગયા હો (સંમોહન તંત્રામાં પડી ગયા હો). તમે જુઓ (અને એ બાઈ એ રીતે ત્યાં જોયા જ કરતી હતી, જોયા જ કરતી હતી), તમે જોયા જ કરો, જોયા જ કરો, જોયા જ કરો.... હવે, તમે આ રીતે જોતા રહો છો અને જોતાં જોતાં, જોતાં જોતાં, એક વખત એવો આવે છે કે જયારે પેલા ચિત્રસ્વરૂપ જ બની જાઓ છો. (હું કહી શકતી નથી કે આમ થવામાં કેટલો સમય જાય, એમાં ઓછાવતો સમય તો લાગે છે જ, પરંતુ જેને આ બાબતનો મહાવરો હોય છે તે વ્યક્તિત્વ ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં જરૂરી આગળ વધે છે). આમ જયારે તમે ચિત્રમય બની રહ્યા હો છો ત્યારે પછી તમારે માટે જગતમાંની કોઈ વસ્તુનું અસ્તિત્વ જ રહેતું નથી અને પછી એકદમ અચાનક, તમે એની બીજી બાજુએ ઊપરી જાઓ છો; અને આમ તમે જયારે એ આકૃતિની પારની બીજી બાજુએ પહોંચી જાઓ છો ત્યારે, તમે એક નવીન ચેતનામાં પ્રવેશ કરો છો અને ત્યારે તમને એ ચેતના વિષે જ્ઞાન મળી આવે છે.'

આમે બધાં આ વાત સાંભળીને પેટ પકડીને ખૂબ હસ્યાં કારણ કે એ વાત જ હાસ્યપ્રેરક હતી. પણ હકીકતમાં એ તદ્દન સાચી વાત હતી; આપણને એ વિષયનો મહાવરો પડે તે માટે એ એક અતિ ઉત્તમ શિક્ષણ-પદ્ધતિ હતી. એમાં એ વસ્તુ તો સ્વાભાવિક છે કે કોઈ આકૃતિને બદલે, તમે બીજી કોઈ વસ્તુ, દા.ત. કોઈ મૂળ વિચાર, અથવા શબ્દોનો આશ્રય લઈને પણ આ રીતનો આભ્યાસ કરી શકો. ધારો કે તમારું મન કોઈ પ્રશ્નમાં ગૂંઘાયેલું છે અને તમને એનો ઉકેલ આવડતો નથી : હવે, તમે એ પ્રશ્નને તમારી સમજ કોઈ અલગ વસ્તુ હોય તેમ મૂકો, તમારાથી શક્ય હોય તેટલા પ્રમાણમાં અત્યંત જીણવટભર્યા, ખૂબ ચોક્કસ, અત્યંત ઉકાવદાર શબ્દોમાં તેને રજૂ કરો, અને પછી તમે તમારો આભ્યાસ શરૂ કરો; તમે કેવળ એકલા એ શબ્દો ઉપર એકાગ્રતા કરો અને બને તો એ શબ્દોની પાછળ રહેલા આર્થ ઉપર જ તમારું ચિત્ર એકાગ્ર કરો, એટલે કે, એ રીતે તમે એ મૂળ પ્રશ્ન ઉપર જ એકાગ્ર બની જાઓ — તમે આમ એકાગ્રતા કરો, એકાગ્ર થાઓ, એકાગ્ર બનો, અને એમ ને એમ જ્યાંસુધી એ વસ્તુ સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુનું અલગ અસ્તિત્વ ન રહેતે રીતે એકાગ્ર થઈ રહો. અને એ ચાચું છે કે પછી એકદમ અચાનક તમને લાગે છે કે તમારી આગળ કાઈક ખૂલી રહ્યું

છે અને તમે એની આરપાર પેલી બાજુઓ જઈ પહોંચયા છો. આ બીજી બાજુ કઈ વસ્તુની હોય છે?.... આનો આર્થ એ, કે તમે તમારી ચેતનામાં એક દ્વાર ખોલ્યું છે અને પછી તમને તત્કાલ તમારા પ્રશ્નનો ઉકેલ જરી જાય છે.

ચોતાના સ્વરૂપનું તાદાત્મ્ય કરતાં શીખવાની આ એક ઉત્તામમાં ઉત્તામ રીત છે.

દાખલા તરીકે, તમે કોઈ વ્યક્તિને મળો છો. એ વ્યક્તિ તમને કોઈક વાત કહે છે, અને તમે એને એનાથી વિરુદ્ધની વાત કહો છો (ધણુંખણું આવું બનતું જ રહે છે, કારણ કે આપણામાં એક જાતનો વિરોધ કરતા રહેવાનો ભાવ રહેવો જ હોય છે) અને એમાંથી પછી તમે દ્વિલિબાઢ ઉપર જીતરી પડો છો. આનું સ્વાભાવિક પરિણામ તો એ આવે કે તમારા મતબેદનો તો કોઈ ઉકેલ ન આવે, પણ જો તમારો મિજાજ ખરાબ હોય તો, તમે લડી પડો તો ખરા જ. પરંતુ એમ કરવાનો બદલે, એટલે કે, કેવળ તમારા ચોતાના વિચારો અને શરૂઆતે વળગી રહેવાને બદલે, જો તમે તમારી જાતને એમ કહો કે: ‘જોઈ, એણે મને એ રીતની વાત કરી એનું કારણ શું છે તે શોધી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરું. હા, એણે મને એમ કેમ કહું હોય?’ અને પછી તમે એકાગ્રતા કરો ‘તો એમ કેમ, કેમ, કેમ?’ તમે ત્યાં જ હો છો અને પ્રયત્ન કરતા રહો છો. પેલી બીજી વ્યક્તિ તો બોલ્યે જ જતી હોય છે. એને એ વાતની ઝુશી ઊપરી હોય છે કે હવે તમે એનો પ્રતિવાદ કરવાનું બંધ કર્યું હોય છે! એ ફડાફડ બોલ્યે જ જાય છે અને એને ખાતરી થઈ ગઈ હોય છે કે એણે તમને એના કથનની યોગ્યતાની પ્રતીતિ કરાવી દીધી છે. પછી તમે એ વ્યક્તિ જે કાંઈ બોલી રહી હોય છે તેના ઉપર વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં એકાગ્રતા કરો છો અને એવી ભાવના સેવો છો કે ધીરે ધીરે કરીને, એના જ શરૂઆત દ્વારા, તમે એના મરિયુદીમાં પ્રવેશ કરો છો. ત્યારે એકદમ આચાનક તમે એની વિચારસરણીમાં પેસી શકો છો અને ત્યારે તમે કલ્પના કરી શકો છો, સમજ શકો છો કે એ વ્યક્તિ તમારી સાથે એવી રીતે કેમ વાત કરતી હતી! અને ત્યાર પછી, જો તમારી બુદ્ધિ જરાક તીવ્ર હોય તો તમે જે વસ્તુની સમજ હમણાં પ્રાપ્ત કરી હોય તે વસ્તુ અને એ આગાઉ તમે વસ્તુઓને જે રીતની સમજતા હતા તે બનેને એકસાથે ગોઠવી શકો છો અને એ બનેનો મેળ સાથીને એમાંથી જે સત્ય વસ્તુ હોય છે તે શોધી કાઢો છો. અને આ રીતે તમે આગળ વધી શકો છો. વળી ચોતાના મનજો વિશ્વાસ કરવા માટે પણ આ એક ઉત્તામ રસ્તો તમારે હાથ લાગે છે.

તમે જે કોઈ ચર્ચામાં પડી જાઓ તો તરત જ, તત્કાલ નીરવતા પ્રાપ્ત

કરી બો. તમારે એકદમ નીરવ બની જઈને કાંઈ પણ બોલ્યા વિના, પેલી બીજી વ્યક્તિ એ વસ્તુને કરી દૃષ્ટિએ જુચો છે તે રીતે જોવા પ્રયત્ન કરવો—એથી કાંઈ તમે તમારું દૃષ્ટિબિદ્ધ ભૂલી જતા નથી! પણ એથી તમે એ બંને વસ્તુઓનો એકસાથે મેળ પાડી શકો છો. અને આ રીતે તમે આગળ વધો છો, એક સાચી રીતની પ્રગતિ કરો છો.

આ વાત દરેક વસ્તુને લાગુ પડે છે. જ્યારે જ્યારે તમારે બીજા બોકે સાથે પ્રસંગ પડે અને તમે તેમની સાથે સંમત ન થઈ શકો એવું કાંઈ બને, ત્યારે એને પ્રભુએ મેકડેલી કૃપાનો પ્રસંગ ગણી બેનો, તમે પ્રગતિ કરી શકો તેના નિમિત્તાઙ્કૃપ કાંઈ આદ્ભુત પ્રસંગ ઊભો થયો છે એમ ગણી બેનો. અને આ એક તહેન સાઢી વસ્તુ છે : તમારે અહીંને બદલે ત્યાં રહેવાનું હોય છે; પોતાની જત પ્રત્યે જોવાને બદલે, તમારે બીજામાં પ્રવેશ કરીને દૃષ્ટિ નાખવાની હોય છે. તમારામાં થોડી સરખી કલ્પનાશક્તિ હોવી જોઈએ, તમારા વિચારો ઉપર, તમારી ગતિઓ — કિયાઓ ઉપર જરા વધુ કાબૂ હોવો જોઈએ. અને એ કાંઈ બહુ મુશ્કેલ વસ્તુ નથી. તમે થોડા પ્રયત્ન કરી જોનો; થોડા વખત પછી તમને એ બાબતમાં કથી ખાસ મુશ્કેલી નહિ લાગે.

આમાં તમારે સામી વ્યક્તિને જોઈને કોઈ મનોમંથન કરવાનું નથી કે : ‘આ વસ્તુ આમ કેમ છે અને પેલી વસ્તુ તેમ કેમ છે? એ વ્યક્તિ એમ કેમ વર્તે છે? એ એમ કેમ બોલે છે?’ એ રીતે તો તમે કચાંયના નહિ રહો. તમને સમજણું કથી નહિ પડે પણ તમે અનેક પ્રકારનાં અર્થાતીન સ્પષ્ટિકરણો ઊપજાવી કાઢશો અને એમાંથી તમને કાંઈ શીખવાનું નહિ મળે, કેવળ તમે એટલું કહેશો કે : ‘એ વ્યક્તિ મૂર્ખ છે અથવા તો એ એ વ્યક્તિ દૂષ્ટ છે’, પણ એથી કોઈ વાતનો નિકાલ નહિ આવે. એથી ઊલટું, જો તમે થોડીક એવી કિયા કરશો કે જેમાં તમે એ વ્યક્તિ પ્રત્યે એ કોઈ તમારાથી વિજાતીય પ્રકારનો પદાર્થ હોય તેમ નિહાળવાને બદલે, તમે તમારી સમક્ષના એ નાનકડા મસ્તકમાં પ્રવેશ કરવાનો પ્રયત્ન કરશો અને પછી ખરેખર જો એની ભીતરમાં પહોંચશો તો અચાનક તમે એની આરપાર થઈને બીજી બાજુએ પહોંચી જશો, તમે ત્યાંથી તમારી પ્રયે દૃષ્ટિ નાખશો અને પછી તમને એ વ્યક્તિ શું કહેવા માગે છે તેની બસાબર ખબર પડ્યો — દરેક વસ્તુ સ્પષ્ટ બની રહેશો, કેમ, કેવી રીતે, શા કારણે અને એ સર્વની પાછળા થી લાગણી છે એ સર્વ કાંઈ.... આ એક એવો આખતરો છે કે જે કરી જોવાના તમને એક દિવસમાં સેંકડો પ્રસંગો પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ છે.

શરૂઆતમાં તમને બહુ સારી સફૃષ્ટતા નહિ મળે, પરંતુ જો તમે ખંતપૂર્વક

મંડયા રહેયો તો અંતે તમને આદ્ભુત સફળતા પ્રાપ્ત થશે અને પછી જીવનમાં તમને વધુ પ્રમાણમાં રસ પડશે. અને પછી એ કામ ઓળું બની રહેયો જેમાં તમે કેવળ તમારા કોચલામાં કેદ નહિ હો અને આહીંથી ત્યાં અથડાવાને બદલે સાથી રીતની પ્રગતિ કરતા હશો. તેમ પ્રકાશ આપતા ગોળા સાથે અથડાતાં પંથિયાને જેયાં છે ને?... દરેકની ચેતના એવી જ છે, એ આહી અથડાય છે, ત્યાં અથડાય છે અને આમ એ અથડાય કરે છે કારણ કે દરેક વસ્તુ અને માટે વિજાતીય હોય છે. પરંતુ જો તમે આમતેમ અથડાય કરવાને બદલે, ભૌતરમાં પ્રવેશ કરો દો, તો પછી એ વસ્તુ તમારા સ્વરૂપનો ભાગ બની રહેવાની શરૂઆત થાય છે. તમે તમારી જતને વિશાળ કરો છો, તમે ખુલ્લી હવામાં શ્વાસ લેતા થાઓ છો, આમતેમ ફરવા માટે તમને પૂરતી જગ્યા મળી રહે છે, તમે અથડાતા કે કુટાતા નથી, તમે પ્રવેશ કરો છો, ભૌતરમાં પ્રવેશ કરો છો અને વસ્તુસ્થિત સમજ જગો છો. અને તમે ઓકીસાથે અનેક સ્થળોમાં વસી શકો છો. એમાં ખૂબ મળી આવે છે: અને એ આખી વસ્તુ તમે આપોઆપ કરતા રહો છો.

દાખલા તરીકે, તમને કોઈ ખૂબ રસ પડતો હોય તેવી ચોપડી અથવા કોઈ આદ્ભુત ઉત્તોલક સાહસભરી યાત્રાઓની વાતોથી ભરપૂર નવલકથા વાંચતા હશો. ત્યારે, તમે સમગ્રપણે એ વાતમાં ડૂબી ગયા હશો, તમે તમારી શાળાએ જવાનો સમય પણ ભૂલી જતા હશો, અથવા જમવાનો કે સૂઈ જવાનો સમય પણ વિસરી જતા હશો. તમે સમગ્રપણે તમારા વાચનમાં ધ્યાનમળન થઈ ગયા હશો. ત્યારે, એવી અવસ્થાને આપણે આત્મ-તાદાત્મયની ઘટના કહી શકીએ છીએ. અને આ વસ્તુ જો તમે કાંઈક અંશે પૂર્ણ રીતે કરી શકતા હશો તો તમને અમુક પ્રસંગ પછી શું બની આવશે તેની તમને આગાઉથી ખબર પડી જશો. એક એવી ક્ષણ આવે છે જ્યારે, જે તમે તમારી વાર્તામાં મળન થઈ ગયા હશો તો (તમે એ વસ્તુ ઈચ્છતા હશો કે નહિ તોપણ) એ બેખ્ક તમને કરી જતના અંત પ્રયે દોરી જઈ રહ્યો છે, એ એની વાતનો કરી કરી રીતે વિસ્તાર કરતો જવાનો છે અને છુટે એ કેવા ઉપસંહાર પ્રત્યે પહોંચી જવાનો છે તે સર્વ કાંઈ તમે જાણી શકશો, કારણ કે, તમે એ બેખ્કનો જે સર્જંક ઉન્મેષ હોય છે તેની સાથે તમારી જતની એકતા સિલ્ફ કરી હોય છે. આ વસ્તુ તમે તમારી શક્તિ પ્રમાણે ઓછાવતા સારા પ્રમાણમાં કરો છો, અને જો કે તમને એ વસ્તુની ખબર નથી હોતી, છતાં આવી ઘટનાઓ વસ્તુંતઃ તો આત્મ-તાદાત્મયનો જ એક પ્રકાર હોય છે.

પેરીસનાં પરાંઝોમાં એવાં ગ્રીજી કે ચોથી કલ્ખાનાં થિયેટરો છે જ્યાં સન-સનાટીભર્યાં નાટકો જરજાર્ય છે. આ થિયેટરો બુદ્ધિશાળી બોકો માટે નહિ પરંતુ

સામાન્ય લોકોનાં ટોળાંઓ માટે હોય છે; ત્યાંનાં નાટકોનાં તરફે હમેશાં આત્મંત નાટકીય ઢબનાં, મનને હલાવી મૂકે તેવાં હોય છે. હવે, એ નાટકોમાં જે લોકો ભાગ ભજવતા હોય છે, તેઓ તદ્દન સામાન્ય કોટિના મનુષ્યો હોય છે અને એમને પોતાનો ભાગ ભજવતી વેળાઓ એ ઘ્યાલ નથી રહેતો કે તેઓ એક થિયેટરમાં છે. એ લોકો, પોતાને જે ભાગ ભજવવાનો હોય તેની સ્થાયે સંપૂર્ણપણે એકરૂપ થઈ જય છે. અને ત્યાં આવી આવી વસ્તુઓ ભજવાય છે: રંગભૂમિ ઉપર નાટકમાંનો દગલબાજ પ્રતિસ્પદ્ધ બારણા પાછળ છુપાયેલો હોય છે અને પછી ત્યાં એ નાટકનો નાયક આવી પહોંચે છે અને એને જોડે કે ખબર નથી હોતી કે પેલો દગલબાજ એની પાછળના કમાડની બાજુઓ છુપાયેલો છે અને યોડીક જ વારમાં એનું (નાયકનું) આવી બનવાનું છે. ત્યાં પછી, પાછળની બાજુઓ, ઊંચી બેઠકો ઉપર પ્રેક્ષકો બેઠલા હોય છે (એ બેઠકને ગોલેરી કહે છે) તેઓ બૂમો પાડી ઊંચે છે, ‘અરે, સાવધાન, પેલા ત્યાં સંતાઈને ઊભો છે!’ (હસાહસ). આવું કંઈ એકાદ વખત બનતું નહિ, આવું તો આપોઆપ, સંકડો વાર બની આવતું. મેં એક એવું નાટક જોયેલું, એનું નામ ‘લ બોસુ’ (ખૂંધા ભાઈ) હતું એવું મને લાગે છે. પણ એ એક ધારૂ સનસનાટીભર્યું નાટક હતું અને એને ‘થિયેટર દ લા પોર્ટ સેઇન્ટ માર્ટિન્માં ભજવવામાં આવતું હતું. એ નાટકની આખી વાત તો મને આત્મારે યાદ નથી પણ એમાં એક દૃશ્ય એવું આવતું હતું કે જેમાં રંગભૂમિ ઉપર એક નાનકડો રૂમ અને તેની બાજુમાં એક મોટા રૂમ રહેતો, અને એમાં એવી ગોઠવણી કરેલી હતી કે પેલા નાના રૂમમાં એક ચાંપ ગોઠવેલી હતી અને જે એનું બટન દબાવવામાં આવે તો, પેલા મોટા રૂમની છત તે રૂમની ચંદરના લોકો ઉપર ધડક દઈને ફ્લાયર પડે અને એ બધાનો કચરીને કૂચો કરી નાખ્યા વિના ન રહે. . અને એ નાટકમાં આવે ભાગ આવે છે એની ખબર અગાઉથી કેટલાક લોકોને મળી ગઈ હતી અને એ લોકોઓ વાતવાતમાં બીજાઓને, પણ આવા પ્રસંગની ખબર આપી દીધી હતી. હવે, નાટકમાં એ પ્રવેશ આવ્યો ત્યારે પેલા નાનકડા રૂમમાં પેલો દગલબાજ સંતાઈને બેઠો હતો. એને પેલી બટનવાળી ચાંપની કરામતની ખબર હતી; અને પછી પેલા મોટા રૂમમાં નાટકના નાયકનો પ્રવેશ થયો અને એ ત્યાંના લોકો સાથે સંવાદ કરી રહ્યો; બધાં જ જાણતાં હતાં કે યોડીક જ વારમાં માથા ઉપરની છત નૂરી પડવાની છે... હું કાંઈ બોલેલી નહિ, મને યાદ હતું કે હું એક થિયેટરમાં નાટક જોવા બેઠી હતી; હું એ વસ્તુ જોવાની રાહ જેતી હતી કે એ નાટકનો રચનાર એના નાયકને કેવી રીતે બચાવી વે છે (એ તો ખુલ્લું છે કે એનાથી કાંઈ બધાની ડાનરીમાં એ વ્યક્તિનું ખૂન તો ન કરાવાય!)! પરંતુ બધા જ પ્રેક્ષકો એવી માનસિક અવસ્થામાં ન હતા. એટલે કેટલાક લોકોએ બુમરાણ કરી મૂકી, કેટલાકે તો સાથે જ ધાંટો કાઢી કહ્યું કે: ‘આરે

જે જે, ચેલી છતથી સાચવજો !” અને એવું બધું બતેલું.

આવી બધી ઘટનાઓ આત્મદાત્મ્યને કારણે બને છે. ફક્ત એમાં એટલું જ હોય છે કે એ કેવળ સ્વયંભૂ રીતે બની આવે છે પરંતુ બોકેનાં શાનતંતુઓનાં દર્દિને મટાડવા માટે આવું એક સાધન પણ ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે, કોઈ માણસ બહુ ઉશ્કેરી જવાને લઈને એના શાનતંતુઓ જીવું થઈને બીમાર અને નિર્જળ થઈ ગયા હોય છે ત્યારે એને કોઈ એકવેરિયમની સામે બેસાડે છે — આવું એકવેરિયમ તો સુંદર ચીજ હોય છે, નહિ ? — એમાં સુંદર નાની નાની અને સાનેરી માછલીઓ હોય છે — ત્યાં તમને એક આચામ ખુરશીમાં બેસાડીને કહેવામાં આવે છે કે કોઈ વાતનો વિચાર ન કરશો (ખાસ કરીને જે વિષયની ચિંતા તમને સતતવતી હોય તેનો તો નહિ જ), અને કેવળ એ માછલીઓનું અવલોકન કર્યે જાઓ છો, તેઓ હાલેચાલે છે, જાય છે, આવે છે, તરે છે, સપાટી ઉપર આવે છે, ગુલાંટો મારે છે, એકબીજાને મળો છે, એકબીજાની પાસે થઈ પસાર થાય છે, અને આમ તેઓ સતતપણે એકબીજાને પીછો કર્યે જાય છે, પાણી વહો જાય છે, માછલીઓ ફર્યે જાય છે. ગમુક સમય પછી તમે એ માછલીઓનું જીવન જ જીવતા બની જાઓ છો : જાણું કે તમે જ જાઓ છો, આવો છો, તરો છો, સપાટી ઉપર આવો છો, રમત કરો છો. અને આ રીતે એક કલાક પછી, તમારા શાનતંતુઓ ચુસ્ત સ્થિતિમાં આવી ગયા હોય છે, તમને એક અનભની રાહત મળી ગઈ હોય છે.

આમાં શરત માત્ર એટલી જ છે કે તમારે તમારી ઉપાધિઓનું ચિંતન ન કરવું જોઈએ. તમારે કેવળ માછલીઓનું અવલોકન જ કર્યે જવું જોઈએ.

બાળક : આપણે આ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરીને પ્રભુને પામી શકીએ ?

શ્રી માતાજી : જુઓ, પ્રભુનું શાન પામવાનો માર્ગ તો કેવળ એની સાથે તાદાત્મ્ય કરવામાં રહેલો છે. એમાં બીજો કોઈ રસ્તો નથી, આ જ રસ્તો છે. એટલે તમે આવી રીતે એક વાર, વસ્તુઓ સાથે તાદાત્મ્ય સિદ્ધ કરવાની કિયામાં પારંગત થઈ જશો તો તમે એ રીતનું તાદાત્મ્ય પણ કરી શકશો. એ વસ્તુ આવડયા પછી તો તમારે કઈ વસ્તુ સાથે તાદાત્મ્ય કરવું છે તેની પસંદગી કરવાની જ બાકી રહે છે. પરંતુ જ્યાં લગી તમને આ રીતે તાદાત્મ્ય કરવાની કણા આવડતી નથી હોતી ત્યા સુધી તો, તમારા માર્ગમાં હજારો વસ્તુઓ વચ્ચે આવે છે, તમને આમતેમ જેંચી જાય છે, તમારું ધ્યાન વિચિષ્ણન કરી નાખે છે. એટલે પછી, તમે પ્રભુ સાથે તાદાત્મ્ય કરી શકતા નથી. પરંતુ એક વાર એ કણા

આવડી જાય, ત્યાર પછી તો તમારે તમારી નાદાત્મકિતનો દોર લંબાવીને, તમારી ઈચ્છા હોય તે વસ્તુ ઉપર સ્થાપિત કરવાનો રહે છે, અને તમને જ્યાં લગી સિદ્ધ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી તમારું ધ્યાન એ રીતે ટકાવી રખવાનું રહે છે. જે તમે આત્મનાદાત્મ્ય કરવાની કળામાં સિદ્ધહસ્ત (પારંગત) થઈ ગયા હશે તો એ વસ્તુ, પ્રમાણમાં સત્તવે બની આવશે. હા, ધારી જલદીથી બની શકશે. શ્રી રામકૃષ્ણ કહેતા કે ઓમાં વ્યક્તિત વ્યક્તિતથે, ત્રણ દિવસ, ત્રણ કલાક કે ત્રણ મિનિટ જેટલો તફાવત પડે છે. જે બોકો આત્માં ધીમા હોય છે તેમને માટે ત્રણ દિવસ, જે બોકો થોડાક વધુ તત્પર હોય છે તેમને માટે ત્રણ કલાક, અને જે બોકોને અને મહાવરો હોય છે તેમને માટે ત્રણ મિનિટ.

બાળક: જે બોકો આત્માં ધીમા હોય તેમને માટે પણ ત્રણ જ દિવસ?

શ્રી માતાજી: હા, જે બોકો ખૂબ ધીમા હોય તેમને માટે. એમને પૂછવામાં આવેલું કે, ‘પ્રભુ સાથે એકતા સિદ્ધ કરવામાં કેટલો વખત જય?’ ત્યારે એમણે આ રીતનો ઉત્તર આપેલો.

બાળક: અને કંઈ પણ કર્યા વિના, એટલું કરવામાં ત્રણ દિવસ થાય છે?

શ્રી માતાજી: ના, કંઈ કર્યા વિના તો નહિ. પ્રભુ સાથે કેવળ અદ્દીત સિદ્ધ કરવા માટે ફૂકત કાંઈ જ ન કરવું એવું આનિવાર્યપણે નથી. એ તો સ્પષ્ટ છે કે તમે તમારી તમામ જરૂરિયાતોને વિસારે પાડીને જરા પણ હાલ્યાચાલ્યા વિના, કાંઈ પણ કર્યા વિના બેસી રહીને એ જ અવસ્થામાં તદ્દન અવિચલપણે ત્રણ દિવસ રહી શકો, તો એનો આર્થ એ થાય કે તમે સાથે જ એક આસાધારણ પૂર્ણવસ્થાએ પહોંચી ગયા છો. ના, એમનો કહેવાનો આશથ એ ન હતો : એમનો આશથ તો મનને કેવળ પ્રભુ પ્રત્યે એકાગ્ર કરી રખવાનો હતો. અને એ વસ્તુ એમણે પોતે ત્રણ જ મિનિટમાં સિદ્ધ કરેલાં. અને એ વસ્તુ એમણે, જે વ્યક્તિતથે તેમને એ રીત બતાવેલી તેની સંમુખ જ કરી બતાવેલી કે જેથી તેને સાબિતી મળે કે એ વ્યક્તિ જે કહેતી હતી તે સાચી વસ્તુ હતી. એમને શોટાને તો એ વસ્તુ કરતાં ત્રણથી વધારે મિનિટ લાગેલી નહિ.

ખરી વાત ઓવી જ છે. આ વસ્તુનો અનુભવ થવામાં અહયાશ્રય વાત તો એકાગ્રતા કરવાનો આભ્યાસ (નિયમિતપણે) કરવામાં નથી આવતો તે અને — જેને અંગ્રેજમાં ‘એક બિંદુ ઉપર પોતાની જતને એકાગ્ર કરવી’ ઓમ કહેવામાં આવે છે — સંકલ્પને એક બિંદુ ઉપર એકત્રિત કરવાની શકિતનો, આભાવ હોય છે. તમે તો એક મિનિટ માટે, જે મિનિટ માટે, પા કલાક માટે, એક કલાક માટે, આ

વસ્તુની ‘કામના’ કરતા હો છો, પણ પછી તમે અનેક વસ્તુઓની ‘માગણી’ કરો છો.... તમે થોડીક સેકંડો આ વસ્તુ વિષે ‘વિચાર’ કરો છો અને પછીથી, તમે હજરો વસ્તુઓના વિચારો કરવા લાગો છો. એટલે પછી, સ્વાભાવિક છે કે આ વસ્તુ સિદ્ધ કરતાં તમને અનાંત કાળ લાગી જાય છે. આમાં એવું નથી કે તમે તમારા પ્રયત્નોનો સરવાળો અથવા ઢગલો કરી શકો. આમાં એવું નથી કે તમે એક વખતે રેતીનો એક કણ મૂકો, વળી કોઈક ફરી વાર ત્યાં બીજો એક કણ મૂકો, અને એમ કરી કરીને જેમ ત્યાં એક ઢગલો ઊભે કરી શકો છો તેવું પ્રભુ માટેના વિચારને લાગુ પાડો શકતાં નથી. એમ નથી થઈ શકતું. એવી રીતે છૂટા-છવાયા વિચારોને કોઈ સમૂહ એકન્તિત કરીને કોઈ ટકાઉ રચના ઊભી કરી શકતી નથી. એવી રીતના પ્રયત્નો કથી અસર ઉપાયતા નથી; એ કોઈ રીતે એક જથ્થાના રૂપમાં એકા કરી શકતા નથી, તમે આમાં તમારા છૂટાછવાયા પ્રયત્નોનો સરવાળો કરીને સંખ્યા અથવા જથ્થાની રીતે સિદ્ધિનું પ્રમાણ ઊભું કરી શકતા નથી— તમારે જો પ્રગતિ કરવી હોય તો એમાં માપદંડ્યે પ્રયત્નની ઉત્કટતા અથવા તીવ્રતા રહે છે. એ વસ્તુ ગુણાત્મક હોય છે. હા, તમે એ વસ્તુ તમારા સ્વરૂપની ભીતરમાં, એકલા એકલા એ રીતે કરી શકો છો, અને એ રીતે તમે જે કરો છો, એવું મહત્ત્વ પણ રહે છે. પરંતુ એ વસ્તુનો કોઈ રેતીના ઢગલાની માફક, (રેતીના) કણ-કણ કરીને સંગ્રહ થતો નથી. એવું હોય તો તો તમે જરાક ચાલાકી કરીને તમારી જાતને કહી શકો કે: ‘વારુ ત્યારે, હું દરરોજ પ્રભુને મારે એક ડાન વાર વિચારો કરીશ.’ અને પછી એવી રીતે તમે ટપકાં કરતા જઈને આમુક સમય બાદ એક આખો ઠુંગર ખડો કરી દઈ શકો....

ઠીક ત્યારે, બેટા, હવે લગભગ દસ થવા આવ્યા છે. છતાં જો કોઈને કાઈ રસ પડે તેવો પ્રશ્ન પૂછવાનો હોય તો.... તમારે પૂછવો છે? પૂછો.

બાળક : મારે એક પ્રશ્ન પૂછવો છે.

શ્રી ભાતાજી : ખૂન રસ પડે તેવો છે?

બાળક : મારા માટે તો એ ખૂબ રસદારી છે. એમ કહેવાય છે કે કેટલાક લોકો અન્યાં બુદ્ધિશાળી હોય છે અને કેટલાક તદ્દન જરૂર જેવા મગજવાયા હોય છે. આમ કેમ હશે?

શ્રી ભાતાજી : એમ કેમ છે? પણ, મારા દીકરા, આ પ્રકૃતિમાં તો અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ છે ગાને એમાંથી કોઈ બે વસ્તુઓ એકબીજાને સર્વાંશે મળતી આવતી નથી. પ્રકૃતિમાં સર્વ પ્રકારની શક્યતાઓ રહેલી છે: તમે જે સર્વની

કલ્પનાઓ કરી શકો તે બધી અને વધારામાં હજારો અને લાખો. એટલે તમારા લક્ષમાં આવે છે કે કેટલાક બોકો બુદ્ધિશાળી હોય છે અને કેટલાક બોકો એવા નથી હોતા. અને વળી એવા પણ બોકો જોવામાં આવે છે કે જેમનું મગજ ઠેકાણે હોતું નથી. પરંતુ તમારાં અવલોકનનું ક્ષેત્ર આમુક મર્યાદા સુધી જ વિસ્તરેલું હોય છે. પરંતુ તમે કહી શકો કે એવી બધી વસ્તુઓનું અસ્તિત્વ છે અને સેંકડો, હજારો અને લાખો અન્ય રીતની વસ્તુઓનું અસ્તિત્વ છે અને છતાં કોઈ બે વસ્તુઓ એકસરખી નથી. અને હું નથી માનતી કે તમે એવી કોઈ વસ્તુની કલ્પના કરી શકો કે જેનું કચ્ચાંક ને કચ્ચાંક અસ્તિત્વ ન હોય. અને પ્રકૃતિને એ વાતમાં જ બહુ રમ્ભુજ ઊપજે છે — એ પ્રકૃતિ સર્વ વસ્તુઓ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, દરેક વસ્તુ કરે છે, દરેક વસ્તુ બનાવે છે, સર્વ વસ્તુઓનું વિભાજન કરે છે અને માટે સર્વ પ્રકારનાં સંયોજનો પેદા કરવાં શક્ય હોય છે. એ પ્રકૃતિ એ સર્વમાં પરિવર્તન કરે જાય છે, તમને ફરીથી ઘડે છે, તેમની પુનર્ચયના કરે છે; અને આમ શક્તાઓની એ આખી શાશ્વત ગતિ એક પછી એક ઊભી થાય છે, એકબીજા સાથે અથડામણમાં આવે છે, એકબીજામાં એકબીજી થાય છે, પોતપોતામાં ભળી જાય છે અને પોતાનો વિલય પણ કરે છે. પાર્થિવ જીવનની કોઈ બે મિનિટો એકસરખી હોતી નથી; અને પૃથ્વી કેટલા કાળથી અસ્તિત્વમાં છે?.... વિદ્વાન બોકો એ વિષે તમને અંદાજ આપી શક્શે. અને પૃથ્વી કચ્ચાં સુધી જીવની રહેશે? કદાચ એ વાત પણ તમને એ બોકો કહેશે. એના આંકડા આપશે અને એમણે એટલાં મીડાં ચાવેલાં હશે કે એ સંખ્યાને તમે વાંચી પણ નહિ શકો. આમ છતાં એકની એક વસ્તુ બે વાર નહિ બને તેમ જ કોઈ પણ બે ક્ષાળો એકસરખી નહિ હોય. જો તમને કોઈ વસ્તુઓ એકસરખી લાગતી હશે તો એ કેવળ દેખાવ માત્ર હશે. કોઈ બે વસ્તુઓ એકસરખી નથી, કોઈ બે ક્ષાળો એકસરખી નથી. અને આ વસ્તુ એટલે બધે અંશે ભૂતકાળમાં જાય છે કે તમે એની ગણતરી પણ નહિ કરી શકો. એકની એક વસ્તુ કદી ફરી નહિ બને. એટલે તમે મને નહિ પૂછી શકો કે આ વસ્તુનું અસ્તિત્વ કેમ છે અને પેલી વસ્તુ કેમ અસ્તિત્વમાં છે?.... આમ કેમ છે એમ તમારે મને પૂછું છે? તો, વાત એમ છે કે, પ્રકૃતિ પાસે તમારા કરતાં વધુ કલ્પનાશક્તિ છે. એ હમેશાં નવી ને નવી વસ્તુઓની કલ્પના કરતી રહે છે. એમ જ હોતું જોઈએ, એ હર ક્ષાળો પરિવર્તનશીલ છે અને એનાં સંયોજનો હમેશાં નવાં હોય છે. વિશ્વની કોઈ બે સેકન્ડો એકસરખી નથી. ખરે જ, પ્રકૃતિ પાસે ઘણી ભારે કલ્પનાશક્તિ છે. તમને એનો કદી વિચાર નહિ આપેલો?.... તમારી પોતાની એવી કોઈ બે મિનિટો હોય છે જે સર્વ અંશે એકબીજા સાથે મળતી હોય? ના. તમે સારી પેઠે જાણો છો કે આજે તમે જેવા છો તેવા તમે ગઈ કાર્યે ન હતા અને આજે જેવા છો તેવા તમે આવતી

કાલે નહિ હો. અને તમે કેવળ આમ પાછા જ ચાલ્યા જાઓ તો માનો કે દસ વર્ષ પાછા જાઓ, તો તમે તમારી જતને બિલકુલ ઓળખી પણ નહિ શકો ! તે વખતે તમે કેવા વિચાર કરતા હતા તેની પણ તમને ખબર નથી — આપણે ઓમ માની લઈએ કે તે વખતે તમે કશાનો વિચાર કરતા હશો !

એટલે આમાં કોઈ પ્રશ્ન નથી રહેતો. આમાં તો તમે કેવળ એટલું કરી શકો કે અનુભવો મેળવવા માટેનું જે ગતિંત મર્યાદિત ક્ષેત્ર તમારી સમક્ષ છે તેનું સંશોધન કરવા પ્રયાસ કરવો અને સર્વ પ્રકારની શક્યતાઓને નિહાળવી ! અને અનુભવો માટેનું તમારું આ ક્ષેત્ર આટલું બધું મર્યાદિત હોવા છતાં તમે એ બધી શક્યતાઓને નિહાળવાની શરૂઆત કરી શકશો, અને તમે તરત જ જેશો કે ઓમાં પૂણ શક્યતાઓનો એક અનિકાય વિસ્તાર રહેવો છે.

અને તમે એટલે કોણ?.... શાશ્વતીની એક કાણ માત્ર !

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

‘પ્રેમ શક્તિનું કાર્ય ફક્ત માનવજાતિમાં જ મર્યાદિત નથી. મનુષ્ય સિવાયની બીજી સૃષ્ટિઓમાં તેનું કાર્ય કદાચ ઓછું વિકૃત પણ હોય. પ્રકૃતિમાં પુણ્યો તરફ, વૃક્ષો તરફ હૃદિ કરો. સ્વરૂપસ્ત થતો હોય, સર્વત્ર ગંભીર નીરવતા છવાઈ રહી હોય ત્યારે ઘડીભર કોઈક વૃક્ષ નીચે જઈ બેસો, અને પ્રકૃતિ સાથે તમારા અંતરાત્માને એક કરવા પ્રયત્ન કરો. તમે અનુભવશો કે પુષ્ટીમાંથી, વૃક્ષોના ઊંડાં ઊંડાં મૂળમાંથી નીકળીને વૃક્ષના રેખાઓમાં થઈને હેઠળ ઊંચામાં ઊંચી ડળ સુધી પ્રેમની આ એક આર્ત જંખના આરોહણ કરી રહી છે, આખી પુષ્ટી જાળે આસ્ત થયેલા પ્રકાશને પાછો માંગી રહી છે, કોઈક કલ્યાણકારક જ્યોતિર્ભવ વસ્તુને જંખી રહી છે. એ જંખના એવી તો વિશુદ્ધ અને તીવ્ર હોય છે કે વૃક્ષોની આંતર ચેતના સાથે જો તમે અદ્વોત અનુભવી શકો તો તમારો અંતરાત્મા પણ આ જગતમાં હજુ આપ્રકટ રહેલો પ્રભુની દિવ્ય શક્તિ, દિવ્ય જ્યોતિ અને તેના પ્રેમ માટે આત્મભાવે પ્રાર્થના કરવા વાગ્યે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાવાપ-૮)

બાળક : વૃક્ષો પ્રકાશ પ્રયોગ આભીષ્યા સેવે છે. એ પ્રકાશ ક્યો હોય છે?

શ્રી માતાજી : એ પ્રકાશ એટલે સૂર્ય, મારા દીકરા, તેં કોઈ વખત એટું જોયું નથી કે સૂર્ય કિશ્તિજની નીચે જવા માંડે અને રાત્રિનું આગમન થાય કે તરત જ વૃક્ષનાં પાંદડાં બિડાવા માંડે છે?

બાળક : વૃક્ષમાં પણ કોઈ અન્ય વસ્તુ બનવા માટે આભીષ્યા હોય એવું હોઈ શકે?

શ્રી માતાજી : કોઈ અન્ય વસ્તુ એટલે કઈ વસ્તુ? વૃક્ષને માટે એવા

કયા માર્ગ ખુલ્લા હોય છે ?

બાળક : માનવી બનવાના ?

શ્રી માતાજી : મનુષ્ય ! પરંતુ વૃક્ષોને તો મનુષ્ય વિષે કોઈ જ્ઞાન નથી હોયનું ! તમારું કહેલું એમ છે કે માનવી જેમ દિવ્ય માનવ બનવાની અભીષ્ટા સેવે છે તેમ વૃક્ષો મનુષ્ય બનવાની અભીષ્ટા સેવતાં હોય ?.... હું કેટલાંક એવાં પ્રાણીઓના સંબંધમાં આવેલી છું જેઓ મનુષ્ય બનવાની અભીષ્ટા સેવતાં હતાં. પરંતુ એ પ્રાણીઓ તો માણસો સાથે વસતાં હતાં. દા. ત. જે બિલાડીઓ અને કૂતરાંઓ મનુષ્યની સાથે નિકટપણે રહેતાં હતાં તેમનામાં એવી અભીષ્ટા જીલી ઊંઘેલી. મારી પાસે એક એવો બિલાડો હતો જેને પોતે બિલાડીની યોનીમાંનો હોવા બદલ હુંઅ લાગતું હતું, એને મનુષ્ય બનવું હતું. એનું અકાળે મરણ થયેલું. એ બિલાડો ધ્યાન કરતો હતો, ચોક્કસ, એ એની પોતાની રીતે કોઈ પ્રકારની સાધના કરતો હતો; અને જ્યારે એણે એના દેહનો ત્યાગ કરો ત્યારે એના પ્રાણમય અંશે માનવદેહ પણ ધારણ કરેલો. એનામાં સત્ત્વ-રૂપ વસ્તુ, એના સ્વરૂપના કેન્દ્રસ્થાને રહેલું ચૈત્ય તત્ત્વ, સીધું એક મનુષ્ય સ્વરૂપમાં પહોંચી ગયેલું, અને એ બિલાડાના પ્રાણમય સ્વરૂપનો સચેતન અંશ પણ એ મનુષ્યના પ્રાણમય સ્વરૂપમાં પહોંચી ગયેલો. પરંતુ આવા બનાવો કોઈક જ વાર અને અપવાદરૂપે બને છે.

બાળક : આપા કદાચ એમ કહેવા માગો છો કે પથરોમાં પણ પ્રેમ હોય છે.*

શ્રી માતાજી : શક્ય છે.

બાળક : આપણે એને પિછાની શક્કીએ ખરા ?

* પ્રેમ એક વિશ્વવ્યાપી અને સનાતન તત્ત્વ છે. તે સદ્ય સર્વર્દા પોતાનો આવિર્ભાવ કર્યો જ કરે છે. અને એ આવિર્ભાવમાં તેનું મૂળ તત્ત્વ હોયાં એક જ પ્રકારનું હોય છે. એ એક દિવ્ય શક્તિ છે. એના બાધ્ય વ્યાપારોમાં આપણને જે વિકૃતિઓ દેખાય છે તે તેનાં કરણોને આભારી હોય છે. વળી પ્રેમ કેવળ મનુષ્યોમાં જ પ્રગટ થાય છે એવું નથી. એ તો સર્વત્ર રહેલો છે. વનસ્પતિમાં એની કિયા વિદ્યમાન છે, એ કદાચ પથરમાં પણ હશે. પશુઓમાં તો એની હાજરી સહે-લાઈથી જણાઈ આવે છે.

શ્રી માતાજી : આપણે ઓનું સંવેદન અનુભવી શકીએ. ચેતનાની ઓક એવી અવસ્થા છે જેમાં આપણે દિવ્ય પ્રેમને એ જ્યાં હોય ત્યાં જોઈ શકીએ છીએ અને ઓમાં પછી આપણે જે રીતે ઓક પ્રાણી અને બીજા પ્રાણીના ભૌતિક સ્વરૂપ વચ્ચે રહેલા તફાવતને લક્ષમાં લઈએ છીએ તેવું પ્રેમની બાબતમાં બનતું નથી. કારણ કે, આપણે જેમને અચેતન વસ્તુઓ કહીએ છીએ તેમનામાં આપણે ધારીએ છીએ તેવી અતિ ધારી, ખૂબ ખૂબ, અભીધા રહેલી હોય છે. પથથરોમાં પણ ઓક એવી સ્વયંભૂ સંવેદનશક્તિ હોય છે જેને લઈને તેઓ જે કાઈ ઉત્તમ અને ઉમદા અને શુદ્ધ હોય છે તેને આપોઆપ અનુભવી શકે છે, જે કે તેઓ એ વસ્તુને કોઈ પણ પ્રકારે વ્યક્ત કરી શકતા નથી છતાં તેઓ તેમનો અનુભવ તો કરી જ શકે છે અને તેમના ઉપર તેમની અસર પણ અન્ય પ્રકારની થાય છે.

આ ને હાજરી આવી રહેલી છે તેને કારણે, વસ્તુઓમાં, પદાર્થોમાં અને પથથરોમાં પણ ઓક આગેઝી લાગે તેવી ગ્રહશુદ્ધીલતા રહેલી હોય છે. એવા પણ પથથરો હોય છે જેઓ પોતાની અંદર શક્તિનો સંગ્રહ કરી શકે છે અને તમને એમ કરતાં આવડતું હોય તો, તમે તેમનામાં આમુક જાતની શક્તિને રીતીં શકે છો. એ પથથરો શક્તિનોને ઓકઠી કરી શકે છે, ધારણ કરી રાખી શકે છે અને બીજાઓને તે આપી દઈ પણ શકે છે. તમે આમુક પથથરોને (ઓમને કિંમતી પથથરો કહેવામાં આવે છે) લઈને તેમની અંદર શક્તિનોનો સંચય કરી શકો છો અને એ પથથરો તેમને ધારણ કરી રાખો છો. અને પછી એ શક્તિનો ખૂબ ધીરે ધીરે, કમે કમે પ્રસાર પામે છે. પરંતુ જે તમને આપડે તો તમે તેમનામાં એટલા બધા પ્રમાણમાં શક્તિનો જથ્થો એકત્રિત કરી શકો કે, જેને આપણે લગભગ અનંતકાળ કહીએ ત્યાં લગી પહોંચે.

બાળક : જ્યારે આ શક્તિનો આ પથથરોમાંથી બહાર નીકળતી હોય છે જ્યારે તેઓ કોઈ પ્રકારે ઉપયોગી નીવડી શકે તેવી હોય છે ખરી?

શ્રી માતાજી : હા, જરૂર ! એ પથર પોતાની અંદર એકત્રિત કરવામાં આવેલી શક્તિ લગભગ અનંતકાળ લગી સાચવી રાખી શકે છે.... એવા પણ પથરો હોય છે જે આમુક પ્રકારની કહી તરીકે કામ કરી શકે છે. કેટલાક પથરોની રક્ષણ આપવાની શક્તિ હોય છે. આં એક ખૂબ નોંધપાત્ર વસ્તુ છે. તમે એક જાતના પથરમાં (ખાસ કરીને નીલમણિમાં) રક્ષણની શક્તિનો સંચય કરી શકો છો અને જે વ્યક્તિ એ પથરને ધારણ કરે છે તેનું એ પથર સાચેસાચ રક્ષણ કરે છે. એ હકીકત ધારી રસપ્રદ છે. મને એનો અનુભવ છે. મારા જાણીતા એક

માણસ પાસે હોવી જતનો એક પથ્થર હતો અને એમાં રહ્યાણ આપવાની શક્તિનો સંચય કરવામાં આવેલો હતો. એટલે એ વ્યક્તિ જ્યારે એ પથ્થરને ધારણ કરીને બહાર નીકળતી ત્યારે અદ્ભુત રીતે કામ બની શકતાં . . . કેટલાક પથ્થરો વડે ભવિષ્યની ઘટનાઓનું દર્શન થઈ શકે છે. કેટલાક લોકો જે ઘટનાઓ બનવાની હોય છે તે બધી એ પથ્થરોમાંથી વાંચી શકે છે. પથ્થરોમાં સંદર્શો લઈ જવાની પણ શક્તિ હોય છે. જો કે એમ થઈ શકે તે માટે બંને પક્ષે જરૂરી આવડત હોવી જોઈએ : એક તરફ પૂરના પ્રમાણમાં એકાગ્રતા કરવાની શક્તિ હોવી જોઈએ; બીજી તરફ ચોક્કસ નિશ્ચિત શબ્દોનો ઉપયોગ કર્યા રિવાય જોવાની અને વાંચવાની શક્તિ હોવી જોઈએ. એટલે પથ્થરોનો ઉપયોગ શક્તિના સંચય માટે થઈ શકે છે એ વસ્તુ જ બતાવી આપે છે કે તેઓ પોતાની અંદર શક્તિનું અસલ મૂળ જ ધરાવે છે. એનું ન હોય તો એમનામાં આવી ગ્રહણશક્તિ ન હોય. પથ્થરો પાસાદાર બને છે તેના મૂળમાં પણ આ શક્તિ જ કરણભૂત હોય છે. ઉદાહરણ તરીકે, સ્ફીટિકના પથ્થરોનાં પાસાંઓની રચના ખૂબ અદ્ભુત રીતની, અત્યંત સંવાદપૂર્ણ હોય છે અને એના કારણમાં એની અંદર એના કેન્દ્રસ્થાને રહેલી આ પાયાની હાજરી જ હોય છે. તમે એ હાજરીને જોઈ શકતા નથી, કારણ કે તમારામાં એ જતનાં આંતરિક સંવેદનો ગ્રહણ કરવાની શક્તિ હોતી નથી. પરંતુ એક વાર પણ તમે જે વસ્તુઓની પાછળ રહેલા આ પ્રેમની શક્તિઓને પૂર્ણપણે ગાનુભવશો તો તમને જ્યાલ આવી જશે કે એ શક્તિ સર્વ રથોને જ પ્રકારની છે. એમાં જે વસ્તુઓ (મનુષ્યે કૃત્તિમ રીતે જોઈવીને) રચેલી હોય તે પણ આવી જય છે : પછી તમે એ વસ્તુઓને શું કહેવા માગે છે તે સમજી શકો છો.

બીજું કંઈ ?

બાળક : માતાજી, જ્યારે લોકો તમારી પાસે પુણ્યો લાવે છે ત્યારે તમે તેમનો સાંકેતિક અર્થ કઈ રીતે જાગુાવી શકો છો ?

શ્રી માતાજી : કોનો, પુણ્યોનો ? પણ એમાં તો એ જ રહ્યો હોય છે. એમાં આપણે એ પુણ્યની પ્રકૃતિ સાથે, એના અંતરના સત્ય સાથે સંબંધમાં આવવાનું હોય છે. પછી આપણને એ જે વસ્તુની રજૂઆત કરતું હોય છે તેની ખબર પડી જય છે.

બાળક : માતાજી, એક દિવસ આપે આમને કહેલું કે આપ જેને ‘દિવ્યતા’ કહો છો અને અમે જેને ઈશ્વર કહીએ છીએ એ બે વર્ણેનો તશ્વવત સમજાવશો.

શ્રી માતાજી : આહ ! પણ મેં તમને કહેલું કે હું તમને એ વાત પછીથી, થોડાંક વર્ષો પછી કહીશ. મેં તમને કહેલું કે એ માટે તમે ગામુક ઊમરનાં થાઓ એ જરૂરી છે. મેં તમને એ ઊમર પણ કહેલી; મને આત્યારે એ યાદ નથી, પરંતુ એ વસ્તુ સમજી શકે તે માટે મગજની રચના ગામુક હદ સુધી વધુ તૈયાર થયેલી હોવી જોઈએ.

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

‘આ મહાન શક્તિમાં જે કાઈ વિકરો પ્રવેશે છે તેનું કરણ
તેના માનુષી કરણની મર્યાદામાં, એ કરણમાં રહેલાં તમસ,
અજ્ઞાન અને અહંતામાં રહેલું હોય છે. પ્રેમના મૂળ સનાતન
તત્ત્વમાં આસક્તિ, વાસના, સ્વામિન્વની ભૂખ, આત્મપરાયણ
બોલુપતા એ બધામાંનું કાઈ હોનું નથી. પ્રેમ, પોતાના વિશુદ્ધ
રૂપમાં, મનુષ્યના અંતરાત્માની ભગવાન સાથે મિલનની જંખનારૂપ
જ હોય છે. એ જંખના નિરપેક્ષ હોય છે, કોઈ પણ ગણતરીથી
પર હોય છે. દિવ્ય પ્રેમ તો પોતાનું અર્પણ કર્યા જ કરે છે, તે કશું
માગતો નથી. માણસોઓ એ પ્રેમના કેવા હાલ કરી મૂક્યા છે
તે કહેવાની જરૂર નથી. એ પ્રેમને તેમેણે એક ધૂણાસ્પદ, વિરૂપ
પદાર્થ બનાવી મૂક્યો છે. અને છતાં મનુષ્યમાં પણ જ્યારે પ્રથમ
વાર પ્રેમ જોગે છે ત્યારે તેમાં પ્રેમના વિશુદ્ધ દિવ્ય તત્ત્વનો.
કાઈક અંશ આવ્યા વિના રહેતો નથી. કાશભર તો મનુષ્યમાં પોતાની
જાતને ભૂલી જવાની શક્તિ આવે છે. પ્રેમના દેવી સ્પર્શથી
તેનામાં રહેલાં બધાં ઉદાતા અને સુંદર તત્ત્વો જગ્યત બને છે,
વિસ્તાર પામે છે. પરંતુ થોડા જ વખતમાં મનુષ્ય ઉપર તેની
જૂની પ્રકૃતિ પાછી સવાર થઈ જાય છે. એના પ્રેમમાં મહિન
માગણીઓ દાખલ થાય. સર્મર્ઘણના બદલાની આશા જન્મે છે,
તે સોદા કરવા માટે છે, પોતાની હલકી વૃત્તિઓની નૃપ્તિ માટે
શોરબડોર કરી મૂકે છે, અને પ્રેમના દિવ્ય પદાર્થને તદ્દન વિકૃત
અને મહિન કરી મૂકે છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૮)

બાળક : એમ કેમ બને છે કે, મનુષ્યો જ્યારે કાઈ આપે છે ત્યારે તેઓ
હમેશાં બદલામાં કાઈક મેળવવાની ઈચ્છા રાખે છે ?

શ્રી માતાજી : કારણ કે, તેઓ કેવળ પોતાની જતની અંદર પુરાઈ રહેલા હોય છે. એમને પોતાની મર્યાદાનું ભાન હોય છે એટલે એમને એમ લાગે છે કે, પોતે વિકાસ કરવો હોય, વૃદ્ધિ પામવી હોય, આરે જીવતા ટકી રહેનું હોય, તો પણ તેમણે બહારથી કોઈક વસ્તુ આત્મસાત, કરવી જોઈનો, કારણ કે એ બોકો પોતાની વ્યક્તિત્વની મર્યાદાવાળી ચેતનામાં જીવતા હોય છે. એટલે એવા બોકો પોતાની પાસેથી કોઈ વસ્તુ આપે છે ત્યારે એને લઈને એમના સ્વન્ત્વમાં જણે કે એક છીદ્ર પડનું હોય એવું એમને લાગે છે. એટલે પછી એ બોકોને થાય છે કે બહારથી કોઈક વસ્તુ લાવીને એને પૂરી દેંદું જોઈએ.... સ્વાભાવિક રીતે આ એક ભૂલ છે. અને ખરી વાત તો એ છે કે એ બોકોએ આ રીતે પોતાની ચેતનાની સાંકડી મર્યાદામાં પુરાઈ ન રહેનું જોઈએ, પોતાની જતને એટલા અંશે વિસ્તૃત કરવી જોઈએ કે જેથી તે પોતાના જેવી બીજી સાંકડી મર્યાદાઓવાળી ચેતનાઓ સાથે નાદાનમ્ય સાથે એટલું જ નહિ પણ એક એવી ચેતના સાથે અદ્વોત પામે કે જેને લઈને પોતે સર્વમય બની રહે. જ્યારે એવું થાય ત્યારે જ એવી સાંકડી મર્યાદાઓ વિલીન થઈ જય છે, પણ એ પહેલાં નહિ. અને જ્યાં લગી તમે સાંકડી મર્યાદાઓમાં પુરાયેલા હો છો, ત્યાં સુધી તમને, વસ્તુઓ બેતા રહેવાની ઈચ્છા રહે છે, કારણ કે તમને ગુમાવવાનો ઊર લાગતો હોય છે. તમે ખર્ચો છો ખરા પણ પાછી પૂર્ણ કરી લેવા માગો છો. મારા બેટા, તેં જે પૂછ્યાં એવાતમાં કારણભૂત વસ્તુ આ છે. કારણ કે જે તમે તમારી જતને સર્વ વસ્તુઓમાં પાથરી દીધી હોય છે, તમારી અંદર જે કોઈ આંદોલનો આવતાં અથવા બહાર જતાં હોય છે તે બધામાંથી સૌ વસ્તુઓમાં પોતાની જતને એકરસ કરી દેવાની, વિસ્તાર કરવાની, વૃદ્ધિ પામવાની, પોતાની જતને પોતાની મર્યાદાઓમાં પૂરી નહિ રાખવાની પણ તેમની બહાર નીકળી આવવાની, અને છેવટે સૌની સાથે પોતાને એકરૂપ કરી દેવાની જરૂર વ્યક્ત થતી હોય છે, તો તમારે કાંઈ પણ ગુમાવવાનું નહિ રહે, કારણ કે સર્વ વસ્તુઓ તમારી જ થઈને રહી હશે. ફક્ત આપણે આ વસ્તુ જાણતા નથી. એટલે, જ્યારે આપણે કોઈ વસ્તુ જાણતા નથી, ત્યારે એને આચરી શકતા પણ નથી. તમે ઊંઘુ ધાલીને એકદું કરવાનો, બેંગુ કરવાનો, સંચય કરવાનો પ્રયત્ન કરી જોણો. પરંતુ એમ કરવનું અશક્ય છે. એવી રીતે કશાનો સંચય થઈ શકતો નથી. તમારે વસ્તુઓ સાથે તમારી જતને એકરૂપ કરતાં શીખવું જોઈએ. નહિ તો પછી તમારી પાસે જે કાંઈ બોડું હોય છે તેની પૂર્ણ કરવાની તમને ઈચ્છા રહે છે. તમે કોઈ સારો વિચાર વ્યક્ત કરો કે તરત જ તમે એની કદર થાય એવું ઈચ્છા છો; તમે કોઈના પ્રયોગે પ્રેમભાવનો ટુકડો હેંકો છો તો પછી તમને પણ એવી જ વસ્તુ પાછી મળે તેની અપેક્ષા રાખો છો.... આનું કારણ એ છે કે તમે સર્વ વસ્તુઓમાં ઉત્તમ વિચારકર્પે, પ્રેમભાવરૂપે, માર્દવતારૂપે વસી શકતા નથી.

તમને તો બસ આ બીજાઓથી કાઈને જુદા પડી ગયેલા, મર્યાદાઓમાં પુરાયેલા હોવાની લાગણી હોય છે અને તમને સર્વ વસ્તુઓ ગુમાવવાની બીક લાગે છે, તમારી પાસે જે કાઈ હોય છે તે બધું ગુમાવી બેસવાનો ભય લાગે છે, કારણ કે તમને તમારામાં ઘટાડો થઈ જશે ઓમ લાગનું હોય છે. બીજી બાનુએ જોતાં, જે તમે તમારી જતને બીજાઓ સાથે એકરૂપ કરવા શક્તિતમાન હશો તો તમારે વસ્તુઓ ખંચી તાણી લાવવાની જરૂર નહિ રહે. તમે જેટલા વિશાળ થશો એટલું વધારે તમને પ્રાપ્ત થશે. તમે જેટલા વધુ એકરૂપ થશો તેટલા તમે વધુ મહાન થશો. એટલે બેવાને બદલે આપો. અને તમે જેટલું આપતા રહેશો તેટલા પ્રમાણમાં ગૃહ્ય પામતા રહેશો.

પરંતુ એ થઈ શકે તે માટે તમારે તમારા નાનકડા આહંભાવની મર્યાદા-ઓમાંથી બહાર આવનું જોઈએ. તમારે તમારા આહંકાર સાથે એકતા કરવાને બદલે, શક્તિ સાથે, પેલા ગાંદિલન સાથે એકતા કરવી જોઈએ.

આ વસ્તુ કરવી અધરી છે, પણ પ્રયત્નને અંતે બની આવે છે.

બાળક : ઓમ કેમ કહેવાય છે કે સાંનું કરવા કરતાં બૂરું કરવું વધારે સહેલું હોય છે?

શ્રી માતાજી : ઓમ કહેવાય છે ખરું, પણ એ હમેશાં સાચું નથી હોનું — એનો આધાર બોકો ઉપર રહે છે. હું એવા બોકોને ઓળખતી હતી (ધણા નહિ, પણ....) જેમને કોઈ ખરાબ વસ્તુ કરવી અશક્ય લાગતી હતી. કોઈ પણ ઝાટી વસ્તુ કરવાના વિચારની સામે તેમની આખી પ્રકૃતિ બળવો કરતી; ઓમની સ્વાભાવિક હિયા એથી ઊલટી રીતની જ રહેતો. પરંતુ ઓંનું ઓંદું બને છે. છતાં એવા કિસ્સાઓનું અસિતન્વ પણ છે જ.

ગાનું કારણ એ છે કે, અન્યારે આ જગત જે આવસ્થામાં છે તેમાં એ હજી મહદું અંશે વિરોધી શક્તિતથોની અસર હેઠળ છે. ખાસ કરીને એ કિયાત્મક અને સામાન્ય રીતે તમારી પાસે હિયાઓ કરવનાર પ્રાણમય શક્તિની અસર હેઠળ છે. આ શક્તિ મોટા ભાગે વિરોધી પ્રાણમય શક્તિની અસર હેઠળ છે. આ વિરોધી શક્તિઓ એટલે જે શક્તિઓ અશુભ કાર્ય કરવા ઈચ્છતી હોય, વિનાશ કરવા ઈચ્છતી હોય, વસ્તુઓને બગાડી મૂકવાનો સંકલ્પ કરી કરતો હોય છે — ઓમાં એક રીતનો વસ્તુઓને બગાડી મૂકવાનો સંકલ્પ કરી કરતો હોય છે. જ્યારે તમે કોઈ સુંદર વસ્તુને જુઓ છો ત્યારે એની કદર કરવાને બદલે, અને ચાહવાને

બદલે, એને જોઈને આનંદ પામવા અને એની વૃદ્ધિ અને પ્રગતિ ઈચ્છવાને બદલે (એવી પ્રવૃત્તિની સાચી રીતની દિવ્ય ગતિ હોય છે) તમારામાં એક પ્રકારનો ગુરુસો ઊભો થાય છે, તમે ઊકળી ઊઢો છો, એનો વિનાશ કરવાની કે બગાડી મૂકવાની કામના કરો છો. એવી ગતિ વિરોધી શક્તિઓને કારણે થાય છે. કમનસીબે એવી વસ્તુ ધાણ લોકો માટે, બાળકો માટે પણ સ્વાભાવિક સરખી હોય છે.... વસ્તુઓનો નાશ કરવાની અને બગાડવાની સહજવૃત્તિ. તો, એના કારણરૂપ પેલ્લી વિરોધી શક્તિઓ હોય છે. આ શક્તિઓ સીધેસીધી પ્રાણમય જગતમાંથી પૃથ્વી ઉપર આવે છે અને માનવ ચેતનાને અને કેટલીક વાર તો પણુંઓની ચેતનાને ધારણ કરે છે. એમાં ને કાંઈ સુંદર હોય છે, શુદ્ધ હોય છે, શુલ હોય છે અને ને કાંઈ સત્ય હોય છે તેને માટે વિકારની વૃત્તિ રહેલી હોય છે. એમાં પ્રભુની દિવ્ય હાજરી પ્રત્યે વિકારવૃત્તિ હોય છે અને કુદરતી રીતે આ વિકારની વૃત્તિ સાથે વસ્તુઓનો નાશ કરવાની અને ભ્રષ્ટ કરવાની, ઉતારી પાડવાની, બગાડી મૂકવાની, વિરૂપ અને વિકૃત કરવાનો સંકલ્પ પણ રહેલો હોય છે. એક પગણું આગળ જતાં, એમાં અન્યને, વેદનાગ્રસ્ત કરવાનો સંકલ્પ પણ ઉમેરાય છે, અને એ બધાનો અર્થ એ છે કે એ સર્વની ઉપર, અચેતના, ગાવચેતના અને અધ્યચેતનામાં સ્વાભાવિક રીતે કામ કરી રહેલી વિરોધી શક્તિઓને પ્રભાવ અસર કરી રહેલો હોય છે. એ વસ્તુનો સામનો કરીને કાર્ય કરતી આટકાવવા માટે જ્યોતિર્મય અને શુદ્ધ ચેતના જોઈએ. પરંતુ જગતમાંની પરિસ્થિતિ એવી છે કે આએ અર્થ એક અવિરતપણે ચાલી રહેલી લડાઈ એવો થાય. આ વસ્તુના કાર્યપ્રદેશમાંથી બહુ ઓછા માણસો છટકી શકે છે. દરેક વ્યક્તિમાં પોતામાં એક નાનકડો ખૂણો — કેટલીક વાર ખૂબ નાનો, કેટલીક વાર મોટો, કેટલીક વાર તદ્દન અચેતન, કેટલીક વાર જરાક સચેતન, કેટલીક વાર પૂર્ણપણે સભર રીતે સભાન — રહેલો હોય છે. જેને વસ્તુનો નાશ કર્યો, તેમને ઉતારી પાડવી, એવું બધું ગમતું હોય છે. અને આ જગત એક એવી અવસ્થામાં છે કે જો તમે આવી વૃત્તિઓનું સેવન કરો છો તો આવી તકની રાહ જોઈને બેઠેલાં બળોના ધસારાની તમને મદદ મળે છે, એ લોકો પોતાને વ્યક્ત કરી શકે તેવી તકની રાહ જોતાં હોય છે : પોતાની અભિવ્યક્તિ માટે તેમને મનુષ્યોના સહકારની આવશ્યકતા હોય છે, એટલે એ બળો એવી તક શોધતાં રહેતાં હોય છે. અને એમને જ્યારે પણ પ્રસંગ મળે ત્યારે તેઓ પોતાની જાતને બઈને નૂટી પડે છે, એક ભયંકર લાગે તેવી શક્તિને વહેતી મૂકે છે. અને પછી જ્યારે પણ કોઈ વ્યક્તિ કોઈ બૂરી વસ્તુ કરવા લાગે છે ત્યારે એ પોતે વધુ શક્તિશાળી બન્યાનો ગાનુભવ કરે છે. માટે જ એ વસ્તુ સહેલી છે. એને બદલે, જો તમારે એ બળો સામે પ્રતિક્રિયા કરવી હોય, તમારે એ વસ્તુઓના કરણરૂપ ન બનાયું હોય, તો

તમારે ખૂબ સંધર્ષ કરવો પડે છે, તમારે ખૂબ બળવાન, સીધી રીતે ચાલનારા, શુદ્ધ, સત્યનિષ્ઠ અને સૌથી વહુ તો આહંકાવ વિનાના બનવું પડે છે. તમારે કોઈ રીતનો સંકોચ કે ભય ન સેવવો જોઈએ. અને આમ કરવું એ કોઈ સહેલી બાબત નથી. આનો અર્થ એ કે, આ જગત એવી અવસ્થામાં છે કે જે તમારે આ વિરોધી શક્તિઓથી ચલિત ન થયું હોય તો — તમસ્, વિનાશ, દુષ્ટતા, ધિક્કારની શક્તિઓથી ચલિત ન થયું હોય તો — તમારે એક ખરેખરા વીર પુરુષ બની રહેવું જોઈએ. એવા નરવીર બનવું જોઈએ કે જે કદી કોઈ પણ પ્રકાસનો ફટકો પડવાથી ડરતો નથી, કશનો ભય રાખતો નથી, કદી પણ સંકોચ સેવવો નથી, અને પોતાની જાતને હલકટ કરી મૂકનારી આવી આત્મ-પ્રતારણામાં ઉતારી પાડતો નથી. એનું કરાણ આ છે. જે તમારે કાંઈ બૂઝું ન કરવું હોય, ખરાબ વિચારો ન સેવવા હોય, અશુભ કામના પણ ન સેવવી હોય, કદી પણ કોઈ પણ સંજોગોમાં એમ ન થવા દેવું હોય તો તમારે એક વીર પુરુષ બનવું જોઈએ.... અને આવા વીર પુરુષ બનવું એ હમેશાં સહેલી વસ્તુ નથી હોતી. જે દિવસોમાં તમે થાકેલા હો છો, જે દિવસોએ તમારે આરામ બેબો હોય છે, શ્રામ નથી કરવો હોતો ત્યારે તમે નીચેની બાજુએ લપસી પડો છો, સર્વ કાંઈ લપસી જાય છે. આ વસ્તુ ભયંકર રીતે લપસણી છે. બાળકોની સ્લાઇડો કરતાં પણ એ વધુ લપસણી હોય છે. તમે નીચે ને નીચે, એક નીચાણમાં આવેલા વમળમાં લપસી પડો છો. જ્યારે તમે છેક તળીએ પહોંચ્યો જાઓ છો. ત્યારે તમને જ્યાલ આવે છે કે તમે તો છેક નીચે પહોંચ્યો ગયા છો. અને પછી તમારે ફાંદાં મારતા મારતા ઉપર ચડવું પડે છે. અને એ કામ હમેશાં સહેલાઈથી થઈ શકતું નથી.

પરંતુ જેને પ્રભુની દિવ્ય કરુણામાં વિશ્વાસ હોય છે તેને માટે, જ્યોતિ પ્રત્યે પાછા ફરવું સહેલું બને છે.*

*આ છેલ્લું વાક્ય, શ્રી માતાજીએ સાટેમબર ૧૯૭૭માં જ્યારે આ વાર્તાલાપ સૌ પ્રથમ પ્રક્ષિપ્ત થયો ત્યારે ઉમેર્યું હતું.

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

‘આ કલેશમય, અંધકારભર્યા જગતમાં સનાતન ચેતનાઓ જગતને અને પ્રાણીઓને પ્રભુ પ્રત્યે પાછા લઈ જવાના હેતુથી જે પરમ શક્તિ અવતારી તેનું નામ ‘પ્રેમ’ છે. અંધકાર અને અજ્ઞાનમાં દૂબેલું પાર્થિવ જગત પ્રભુને વીસરી ગયું હતું. એ અજ્ઞાનમાં પ્રભુના દિવ્ય પ્રેમ અવતરણ કર્યું અને, અંધકારમાં જે જે સુષુપ્ત હતાં તે સર્વને તેણે જગત કરી દીધાં. બધિર થઈ ગયેલા કાનમાં તેણે હળવેથી કહ્યું કે, ‘જીવનમાં જગીને જોવા જેવી, અને ખાતર જ જીવવા જેવી પણ એક વસ્તુ છે. એ છે દિવ્ય પ્રેમ.’ અને પ્રેમભાવ જગત થતાંની સાથે જ ભગવાન પ્રત્યે પુનર્જાતિ કરવાની શક્યતા પૃથ્વીમાં ઉદ્ભવી. જગત ભગવાન પ્રત્યે પ્રેમ દ્વારા ગતિ કરે છે અને તેના પ્રાન્યુતાર ઇપે, જગતને મળવાને માટે ઉપરના વોકમાંથી પ્રભુનો પ્રેમ અને કરુણા નીચે ઊતરે છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાવાપ-૮)

બાળક : પ્રેમ કયાંથી આવે છે?

શ્રી માતાજી : પ્રેમ કયાંથી આવે છે? સૃષ્ટિના મૂળમાંથી.

એ સિવાય મેં ત્યાં કહેલું પણ છે. હું એ વસ્તુ જ કહું છું. મારું કહેણું એ છે કે સનાતન ચેતનાઓ એક પરમ શક્તિને પ્રાદુર્ભાવ કરીને આ જગત પ્રત્યે નીચે મોકલી આપી અને એનું નામ પ્રેમ છે. પ્રેમ ત્યાંથી આવે છે. (શ્રી માતાજી, ઓગસ્ટ ૧૯૫૩નું છેલ્લું બુલેટિન વેલે અને તેમાંથી “ચાર તપસ્યાઓ” માંથી એક ફક્રો વાંચે છે) અહીં એ પ્રશ્નનો ઉત્તર છે :

‘પ્રેમ એના મૂળ સ્વરૂપે એક તાદાત્મયનો આનંદ છે. એ પ્રેમની પરમ ગાભિવ્યક્તિ મિલનના મહા આનંદરૂપે થાય છે. આ મિલન અને તાદાત્મયની

બે અવસ્થાઓની વચ્ચે વિશ્વમાં થતા પ્રેમના સર્વ પ્રકારના આવિર્ભાવો આવી રહેલા છે....'

સૌ પ્રથમ તો એમાં તાદાત્મયનો આનંદ હોય છે. પહેલેથી જ ઓવી વસ્તુ હોવી જોઈએ જે આ તાદાત્મ્ય વિષે સભાન બની શકે. અને એ વસ્તુ પ્રેમ જ છે. એ પછી આવે છે પ્રેમની અભિવ્યક્તિ. અને એ પ્રેમ એના સર્વોત્તમ સ્વરૂપમાં, એટલે કે, જ્યારે એ પોતાની અભિવ્યક્તિની સર્વે ઘટનાઓમાંથી પસાર થઈને પોતાના મૂળમાં પાછો ફરે છે ત્યારે એ તાદાત્મયના પરમ આનંદરૂપ બની રહે છે. કારણ કે જુદા પડવાની લાગણી થવાને પરિણામે જ લેગા થવાની લાગણી ઊભી થાય છે. આ પ્રગટ થયેલા વિશ્વમાં થઈને પસાર થવામાં, પોતાના મૂળ સ્વરૂપથી આલગ પડવાની લાગણી અનુભવાય છે; અને એ મૂળ સ્વરૂપમાં પાછા ફરવા વડે આદ્વોતનો પરમાનંદ પ્રાપ્ત થાય છે, એટલે કે, જે બે તત્ત્વો આલગ પડયાં હતાં તે પાછાં ફરી એક વાર લેગાં થાય છે અને છતાં એ પ્રેમ જ હોય છે : એ પ્રેમ સમસ્ત આવિર્ભાવનું માડાન ચક્કર લગાવે છે. જ્યારે એ પોતાના મૂળમાં પાછો ફરે છે ત્યારે એ આદ્વોતના પરમાનંદરૂપ થાય છે. (શ્રી માતાજી, ફરીથી, ‘થાર તપસ્યાઓ’માંથી ફકરો વાંચે છે):

‘પોતાના વિશ્વરૂપ આવિર્ભાવના આરંભમાં પ્રેમ તેના વિશુદ્ધ સ્વરૂપે બે પ્રકારની ગતિઓનો બનેલો હોય છે. આ બે એકબીજાની પૂરક ઓવી ગતિઓ પ્રેમની પ્રેરણાના સામસામેના છીડાઓથી શરૂ થઈને એકબીજા સાથેના સંપૂર્ણ મિલન તરફ જવા લાગે છે. આ પ્રેમની પ્રેરણ તેના એક છીડા ઉપર પૂર્ણ આત્મસમર્પણની એક કૃધાન્તું રૂપ વે છે. વ્યક્તિની ચેતના તેના આદિ મૂળ તત્ત્વમાંથી જ્યારે છૂટી પડી ગઈ, અને અચેતન રૂપની બની ગઈ ત્યારે વ્યક્તિની ચેતનામાં એક મોટી ખાઈ રચાઈ ગઈ. આ ખાઈના ઉપર પુલ બાંધવાનું કામ કેવળ પ્રેમ જ કરી શકે તેમ છે.

જગતનું સર્જન પરમાત્માએ પોતાના અંશોને પોતામાંથી અવકાશમાં વહેતા મૂકેલા. એ બધા અંશોને સર્જયેલા જગતનો વિનાશ થવા દીધા સિવાય પાછા તેમના મૂળ સ્થાનમાં લઈ આવવાના હતા. આ કાર્ય કરી શકે તેવી પરમ શક્તિ માત્ર પ્રેમમાં જ હતી અને તેથી જગતમાં પ્રેમે પોતાનો આવિર્ભાવ કર્યો.

વિશ્વના અંધકાર અને અચેતનતા ઉપર આ પ્રેમ ધૂમી રહેલા છે, અગાધ ચાત્રિના હદ્યમાં એણે પોતાની જતને આણુઆણુ કરીને વિષેરી નાખેલી છે. અને તે વખતથી પછી જગતમાં જગૃતિ આવેલી છે. ઊંઠ આરોહણ શરૂ થયેલું છે,

જડ તરવ ધીરે ધીરે બંધાવા લાગ્યું છે અને તેની આનંતરિક પ્રગતિનાં મંડણ થયાં છે ”

તમારા પ્રશ્નનો જવાબ આ છે. એટલે કે તમે ગમે તેટલા ઊર્ધ્વમાં આરોહણ કરો, છેક આઈ મૂળમાં પહોંચી જાઓ, તો ત્યાં તમે પ્રેમને વિદ્યમાન જોશો. પરંતુ એ પ્રેમ, જેને મનુષ્યો પ્રેમ કહે છે તેવો નહિ હોય.

બાળક : માતાજી, ‘તું મને પ્રેમ કરીશ, તો હું તને પ્રેમ કરીશ’, આ કઈ રીતનો પ્રેમ છે ?

શ્રી માતાજી : ‘તું મને પ્રેમ કરીશ તો હું તને પ્રેમ કરીશ !’ માણસો એ જ રીતે બોલતા હોય છે. ‘તું મને પ્રેમ કરે, તો હું તને પ્રેમ કરું, તું મને પ્રેમ ના કરે, તો હું તને પ્રેમ નહિ કરું,’ બરાબર આ જ રીતે માણસ પ્રેમને વ્યક્ત કરે છે. એ વસ્તુ હજુ આગળ વધે છે, માણસો પ્રભુ સાથેના સંબંધમાં પણ એ જ રીત લાગુ પાડે છે. લોકો ભગવાનનો કહે છે : ‘હું જે માણું તે તમે કરશો તો હું કહીશ કે તમે મને પ્રેમ કરો છો અને હું તમને પ્રેમ કરીશ. પણ હું માણું તે તમે જો નહિ કરો તો હું એમ નહિ માનું કે તમે મને પ્રેમ કરો છો અને હું તમને પ્રેમ નહિ જ કરું.’

એવું છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો એ વેપારી રીતની વસ્તુ બની જાય છે.

બાળક : પણ ‘તું મને પ્રેમ નહિ કરે, તો પણ હું તો પ્રેમ કરીશ !’

શ્રી માતાજી : એ જરા વધારે સારું થાય છે. ઓથી યે વધારે સારી વસ્તુ તો એ છે કે તમને પ્રેમ કરવામાં આવે છે કે નહિ એ બાબતનો પ્રશ્ન જ ન કરવો, તમારે માટે એ વસ્તુ જરા પણ મહત્વની રહેતી નથી. અને સાચો પ્રેમ એ રીતે શરૂ થાય છે. તમે પ્રેમ કરો છો, કારણ કે તમે પ્રેમ કરતા હો છો, એમાં તમારા પ્રેમનો ઉત્તર મળતો હોય છે અથવા તો બીજી વ્યક્તિ તમને પ્રેમ કરતી હોય છે એ કારણ જરા પણ હોતું નથી. આ બધી શરતો એ પ્રેમ નથી. તમે પ્રેમ કરો છો કારણ કે તમે પ્રેમ કરતા હો છો. તમને જરા પણ પરવા નથી રહેતી કે શું થશે, પ્રેમની લાગણીથી તમને સંપૂર્ણ સંતોષ હોય છે. તમે પ્રેમ કરો છો કારણ કે તમે પ્રેમ કરતા હો છો.

બાકીનું બધું એ સોઢો કરવાનું હોય છે, એ પ્રેમ હોતો નથી.

વળી, એક વસ્તુ તો ચોક્કસ છે : જે કાણે સાચા પ્રેમમાં પ્રવેશ કરતા

હો છો તે પછી કોઈ પ્રશ્નો કરતા નથી. પ્રશ્નો પૂછવાનું એ તમને તદ્દન બાલિશ લાગે છે, હાસ્યાસ્પદ અને કૃદ્રાણ લાગે છે. તમે આનંદ અને સાક્ષાત્કારની સંપૂર્ણ સભરતામાં પહોંચી ગેમેલા હો છો. તમે સાચા પ્રેમમાં પ્રવેશ કરો છો પછી તમારે કોઈ રીતના ઉત્તરની જરૂર રહેતી નથી. તમે જ એ પ્રેમ હો છો, બસ. પ્રેમમાં મળતી તૃપ્તિની સભરતા તમને મળી ગઈ હોય છે. ઉત્તરની ઓમાં જરા પણ જરૂર રહેતી નથી.

હું તમને કહું કે જ્યાં સુધી તમારા મનમાં કે તમારી લાગણીઓમાં અને સંવેદનોમાં કાઈક ગણતરી હોય, જ્યાં લગી ઓમાં કોઈ ગણતરી હોય, પછી તમે ઓને થોડોધણો સ્વીકાર કરતા હો કે ન હો, એ સોંગો હોય છે, પ્રેમ નહિ.

આ તમે સમજ શકો છો કે નહિ? . . . હું આશા રાખું છું કે એક દિવસ તમને આ બધું સમજશે.

આ સિવાયનું બીજું બધું તે માત્ર માણસે પ્રેમની જે દુર્દશા કરેલી છે તે જ છે અને પછી એ બધું વધુ વખત સુંદર રહેતું નથી અને ઓમાંથી અનેક રીતની ઓવી વસ્તુઓ બને છે કે જે આથી પણ ઓછી સુંદર હોય છે, જેવી કે અદ્ભુત, ઈર્ષા અને ઊગ પ્રકૃતિવાળા માણસોમાં તો એ તિરસ્કાર સુધી પહોંચે છે. આમાં નાનકડો આરંભ આવી રીતે થતો હોય છે: તમે જે પ્રેમ કરતા હો છો તો પછી ઓવી જરૂર ઊભી થાય છે કે જેને તમે પ્રેમ કરતા હો છો તેણે એ વસ્તુ જાણવી જોઈએ કે તમે પ્રેમ કરો છો અથવા તો ઓને પ્રેમ કરવામાં આવતો હોય છે. . . . ભગવાન સાથેના સંબંધમાં પણ: આપણે ભગવાનને પ્રેમ કરતા હોઈએ છીએ! પણ ઓવો આગ્રહ રાખીએ છીએ કે ભગવાને એ જાણનું જોઈએ કે આપણે તેને પ્રેમ કરીએ છીએ. આ અધોગતિનો આરંભ આ રીતે થાય છે. તમને સાચી વસ્તુનો વિચાર સરખો આવતો નથી. એ મનને સ્પર્શ કરતી જ હોતી નથી.

તમે વિચાર કરતા નથી હોતા : તમે પ્રેમ કરતા હો છો, બસ એટલું જ. તમે પ્રેમ કરતા હો છો અને તમે પ્રેમની સભરતામાં અને પ્રેમના આનંદની તીવ્રતામાં ડૂબેલા હો છો અને પછી, એ જ પૂરતું હોય છે.

માણસો જેને પ્રેમ કહે છે ત્યાંથી મારીને સાચા પ્રેમ સુધી પહોંચવું એ તો ખૂબ લાંબો લાંબો રસ્તો છે — ખૂબ જ લાંબો રસ્તો.

આ વસ્તુ માણસની ચેતનામાં જે ધૂષાજનક રૂપો બે છે તેની તો હું તમારી આગળ વાત પણ કરતી નથી; હું તો તમને સારામાં સારી સ્થિતિની, પ્રેમ એના ઉત્તમ રૂપમાં જેવો હોય છે, એના અત્યંત નિઃસ્વાર્થ રૂપમાં પણ જેવો હોય છે તેની હું વાત કરું છું. મને ખબર નથી, પણ તમે જે માણસોને પ્રશ્ન કરોતો તો જેમને સાચા ઉત્તરની પરવા નથી હોતી એવા માણસો કેટલા ટકા નીકળે એ મારે જાણવું છે. માત્ર ગ્રાન્થાગાંધ્યા જ. ‘તું મને પ્રેમ કરે તો હું તને પ્રેમ કરું.’ એવા બોકોને માટે તો કાંઈ કહેવાનું જ નથી. એ વસ્તુ તો સાવ નીચા પગથિયાની છે. સાવ નીચા, લગભગ ખાડાની અંદરની . . . એથી યે વધુ નીચું એક પગથિયું છે: ‘તું મને પ્રેમ કર અને મારે તને પ્રેમ કરવો કે નહિ તે હું જોઈશ,’ આ બોકો તો સાવ ધૂષાજનક હોય છે. હું માત્ર પ્રત્યુત્તરની જે જરૂર હોય છે તેની જ વાત કરું છું. એ નીસરણીનું નીચેની દિશામાં પહેલું પગથિયું છે.

ઢીક તમે એક દિવસ આ વસ્તુ સમજશો. હજી તમે નાનાં છો.

બાળક : પશુઓમાં જે પ્રેમ મનુષ્યો માટે હોય છે તે ક્યા પ્રકારનો ગ્રાન્થુાય ?

શ્રી માતાજી : એ પ્રેમ, જે લોકો બહુ બુદ્ધિશાળી નથી હોતા અને તેઓ પ્રલુબુન્ને તેવો પ્રેમ દાખવે છે તે રીતનો હોય છે. એમાં આદરભાવ, વિશ્વાસ અને સહીસલામતીની લાગણી પણ હોય છે. આદરભાવ ! કારણ કે એ વસ્તુ તમને ખરેખર સુંદર લાગતી હોય છે. અને એમાં કોઈ બુદ્ધિના તર્ક હોતા નથી, કેવળ જાણે કે, આપોઆપ હદ્યમાંથી ઊભરાઈ આવતો આદરભાવ હોય તેવું. ઉદાહરણ તરીકે, કૂતરાંઓમાં એવી લાગણી ધાણી ઉચ્ચ કક્ષાની હોય છે. અને પછી વિશ્વાસ — કુદરતી રીતે, આમાં કેટલીક વાર બીજી વસ્તુઓનું મિશ્રણ થઈ ગયું હોય છે : એમાં જરૂરિયાત અને નિર્ભરતાની લાગણી રહેલી હોય છે, કે આ માણસ મને જ્યારે ભૂખ લાગશે ત્યારે ખાવાનું આપશે, જ્યારે હવામાન સારું નહિ હોય ત્યારે આશાયસ્થાન આપશે, મારી એ દેખભાળ રાખશે. પછી એ કોઈ સુંદર વસ્તુ હોતી નથી. કમભાગ્યે એમાં પછી એક જતના ભયનું મિશ્રણ પણ થયેલું હોય છે (અને હું માનું છું કે એમાં દોષ કેવળ મનુષ્યનો જ હોય છે); એમાં એક પ્રકારની આશિતપણાની અને કોઈ એક ખૂબ બળવાન, વધુ સભાન, વધુ ને વધુ . . . એક પ્રકારના ભયની લાગણી રહેલી હોય છે. એમ લાગનું હોય છે કે એ મને નુકસાન કરી શકે તેમ છે અને મારામાં એની સામે બચાવ કરવાનું કોઈ જોર નથી. એ એવી દ્યાજનક પરિસ્થિતિ છે, પણ

મને લાગે છે કે એમાં દોષ, ખાસ કરીને મનુષ્યનો હોય છે.

પરંતુ જે મનુષ્ય સાચી રીતે પશુઓના પ્રેમને લાયક હશે તો એમાં આદર અને સહીસલામતીની ભાવના હશે. આવી રીતની સહીસલામતીની લાગણી એ ઘણી સુંદર વસ્તુ હોય છે : એને લઈને એને લાગે છે કે મારું રક્ષણ એનાથી થઈ શકશે, મારે જે કોઈ વસ્તુની જરૂર પડશે તે મને મળી રહેશે, અને મારે જ્યારે આશ્રાયની જરૂર હશે ત્યારે એ પણ મળી રહેશે.

પશુઓનું મન અન્યાંત પ્રાથમિક ગાવસ્થામાં હોય છે. માણસને જેમ સતતપણે વિચારો સતતે છે તેવું પશુઓની બાબતમાં બનતું નથી. ઉદાહરણ તરીકે, તમે એમના પ્રાયે કોઈ માયાવું વર્તાવ કરશો તો તેઓ તરત જ પોતાની આભારવશતાની લાગણી વ્યક્ત કરશો. જ્યારે સોએ ૮૮ માણસો દલીલો કરવા માંડશે અને પૂછશે કે સારા થવામાં શો લાલ મળશે. મનોમય પ્રવૃત્તિમાં આ એક અન્યાંત મોટું દુઃખદાયક તત્ત્વ છે. પશુઓ એ બધાથી મુક્ત હોય છે અને જ્યારે પણ તેમના માટે કોઈ સારી વસ્તુ કરવામાં આવે છે ત્યારે તેઓ આપો-આપ આભારવશ બને છે. એમનામાં વિશ્વાસ હોય છે. એમનો પ્રેમ એ વિશ્વાસથી ભરેલો હોય છે અને પરિસ્થિતિ એમનામાં તમારા માટે અન્યાંત ઉત્કટ આસક્તિ અને એમનામાં તમારા સાનિધ્યમાં રહેવાની આદમ્ય ઈરછા ઊભી થાય છે.

અને એક બીજી વસ્તુ : જે પશુનો માલિક સાચેસાચ એક સારી પ્રકૃતિનો મનુષ્ય હોય છે અને એ પશુ તેને વફાદાર હોય છે, તો એ બનેના વચ્ચે વૈતસિક અને પ્રાણમય શક્તિઓનું આદાન-પ્રાદાન ઊભું થાય છે. પશુને માટે એ વસ્તુ અન્યાંત અદ્ભુત અને ઉત્કટ આનંદ આપનારી હોય છે. જ્યારે તેઓને તમારી તદ્દન પાસે રહેવાનો પ્રેમ જાગે છે અને જ્યારે તમે તેમને હાથમાં લો છો ત્યારે તેઓ આંતરિક રીતનાં રૂપાંદ્રનો અનુભવે છે. તમે એમને જે શક્તિ - પ્રેમની, મુદુભાવની, રક્ષણની અને બીજી બધી ને શક્તિઓ — આપો છો, તેમનો તેઓ અનુભવ કરી શકે છે અને એને લઈને એમનામાં તમારા પ્રત્યે ખૂબ જ આસક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. અને એને લઈને, તદ્દન સહજપણે, કેટલાંક ઉચ્ચ જાતનાં પ્રાણીઓ, જેવાં કે કૂતરો, હાથી અને ઘોડામાં પણ એક પ્રકારની આશર્યકારક અને સ્વાભાવિક રીતની ભક્તિભાવની લાગણી ઉત્પન્ન થવાની જરૂરિયાત સર્જાય છે. એ લાગણીનું તત્ત્વ અન્યાંત નિર્મળ અને ખૂબ સુંદર વસ્તુ હોય છે (અને એ બધાનો પ્રતિકાર મનની સર્વ રીતની દલીલો અને તર્કો વડે થઈ શકે તેમ નથી હોતું).

મનુષ્યના મને જ્યારે મનુષ્યમાં પ્રથમ આવિલ્લાવ કર્યો, ત્યારે એણે એની પ્રાથમિક સ્વરૂપની કિયાને લઈને, એ અગાઉ જે અતિધારી સુંદર વસ્તુઓ હતી તેને બગાડી મૂકી છે.

કુદરતી રીતે, જે મનુષ્ય પોતે ઉચ્ચતર કક્ષામાં આરોહણ કરીને પોતાની બુલ્લિનો સદ્ગુપ્યોગ કરે તો એને લઈને વસ્તુઓની ગુણવત્તામાં ધ્યાન વધારો થાય. પરંતુ વચ્ચાગાની એક એવી અવસ્થા છે જેમાં મનુષ્ય પોતાની બુલ્લિનો ઉપયોગ તદ્દન હલક્ત અને કુન્તિસત રીતનો કરે છે; બુલ્લિનો ઉપયોગ એ ગણુતરીઓ માંડવા માટે, બીજા ઉપર આધિપત્ય જમાવવા અને છેતરવા માટે કરે છે અને ત્યારે પણી એ વસ્તુ ખૂબ વિરૂપતાભરી લાગે છે. હું મારી નિદગીમાં એવાં અનેક પ્રાણીઓને મળી છું જેમને હું મનુષ્યોની એક મોટી સંખ્યા કરતાં ઊરી કક્ષાનાં ગણ્યું છું, કારણ કે એમનામાં પેલી ઘૃણાપાત્ર ગણુતરીબાળ, છેતરપણી અને નફાખોરી કરવાની વૃત્તિ નથી હોતી. એવાં કેટલાંક પ્રાણીઓ પણ છે જેઓ મનુષ્યો પાસેથી આવી વૃત્તિઓ આપનાવે છે — મનુષ્યો સાથે સંસર્ગમાં આવવાને કારણે તેઓને આવી વૃત્તિઓનો ચેપ લાગે છે — પરંતુ એવાં પ્રાણીઓ પણ છે જેઓ આવી વૃત્તિઓ આપનાવતાં નથી.

કોઈ પણ પ્રકારની ગણુતરી વિખેણી નિઃસ્વાર્થી મનોવૃત્તિ એ જો જગતમાં ચૈતસિક ચેતનાનું એક અત્યંત સુંદર રૂપ છે. પરંતુ જેમ જેમ મનુષ્યમાં મનોમય કિયાશીલતા વધતી જય છે તેમ તેમ એવી વૃત્તિ નહિવત, બનતી જય છે. કારણ કે બુલ્લિના આગમન સાથે બધી રીતની કારીગીરી, ચાલાકી, ભ્રાટાચાર અને ગણુતરીબાળ પણ આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે, જ્યારે કોઈ ગુલાબ ખીલી જિઠે છે ત્યારે તે પોતાની મેળે એમ કરે છે, કેવળ સુંદર બનવાના આનંદને ખાતર, મધુર સુગંધના આનંદને ખાતર, જીવનનો આનંદ વ્યક્ત કરવાને ખાતર. એ કોઈ ગણુતરી માંડતું નથી, એને કોઈ નફો પડાવી લેવો હોતો નથી; એ તો પોતે પુણ્યરૂપે બની રહેવા અને જીવવાના સ્વરંભૂ આનંદને ખાતર એમ કરે છે. બીજી તરફ કોઈ મનુષ્યનો દાખલો બો. ત્યારે એમાં તો (બહુ થોડા અપવાદોને બાદ કરતાં) જે કાણથી એનું મગજ સક્કિય બને છે ત્યારથી જ એ પોતાના સૌંદર્યમાંથી, પોતાના કલાકીશલયમાંથી નફો ઉપજાવવા પ્રયત્ન કરે છે; એ વસ્તુ એને કશુંક મેળવી આપે, બોકોનો આદરભાવ પ્રાપ્ત કરાવે, અને એથી પણ વધુ ઘૃણાપાત્ર ગણુતરીઓ એની અંદર હોય છે. એટલે, ચૈતસિક દૃષ્ટિઓ જોતાં, મનુષ્યો કરતાં એક ગુલાબનું ઝૂલ વધુ ઊંચી કક્ષાનું હોય છે.

એ તો જ્યારે તમે તમારા વિકાસની કક્ષામાં એક પગથિયું વધુ ઊંચે ચો,

અને જે વસ્તુ એક ગુલાબનું ઈંલ અભાનપણે કરે છે, તે જ વસ્તુ તમે સભાન-પણે કરો તો પછી એક અતિ ઘણી સુંદર વસ્તુ બને છે. પરંતુ એમાં વસ્તુનાં ગતિ એ જ રીતની હોવી જોઈએ : સૌંદર્ય આપોઆપ જ ખીલી નીકળનું જોઈએ, એમાં કોઈ રીતની ગણતરી ન હોવી જોઈએ, એમાં તો હવે કેવળ જીવનનો આનંદ જ હોવો જોઈએ. આવી વંસ્તુ કેટલીક વાર નાનાં બાળકોમાં હોય છે (કેટલીક વાર, હમેશાં તો નહિ). કમનસીઓ, એમનાં માતાપિતાને આજુબાનુંનાં વાતાવરણને લઈને એ બોકો (બાળકો) પણ જ્યારે ખૂબ નાનાં હોય છે ત્યારે આ વસ્તુ શીખે છે.

પરંતુ પોતાની પાસે જે કાંઈ હોય છે અથવા પોતે જે કાંઈ કરે છે તેમાંથી નંદે તારવવાની આ વૃત્તિ, જગતમાંની કુરપમાં કુરપ વસ્તુઓમાંની એક છે. અને એ વસ્તુ વધુમાં વધુ ફેલાવો પામેલી વસ્તુઓમાંની એક છે અને એ ફેલાવો એટલો બધી છે કે એ વસ્તુ મનુષ્યમાં એક સ્વાભાવિક સરખી વસ્તુ બની ગઈ છે. આ રીતની નંદે તારવવાની અને ગણતરીઓ માંડવાની વૃત્તિ સરખી બીજી એવી કોઈ વૃત્તિ નથી કે જેણે પ્રભુ પ્રત્યે આટલી બધી પૂર્ણ રીતે પોતાની પીઠ ફેરવી લીધી હોય.

બાળક : પુષ્પોમાં પ્રેમભાવના હોય છે ?

ક્રી માતાજી : આવી રીતે ખીલવું એ એમના પ્રેમની રીત છે. એ તો ચોક્કસ છે કે જ્યારે આપણે ગુલાબને સૂર્ય પ્રત્યે પોતાની જતને ખુલ્લી કરતું જોઈએ છે ત્યારે આપણને એમ લાગે છે કે જોણે એમાં પોતાના સૌંદર્યનું સમર્પણ કરવાની ઉન્કંકા આવી રહેલી છે. કેવળ આપણે માટે, એ વસ્તુ લગભગ અગમ્ય સરખી હોય છે, કારણ કે તેઓ પોતે શું કરે છે તે વિષે વિચાર કરતાં નથી. મનુષ્યપ્રાણી જ્યારે કોઈ વસ્તુ કરે છે ત્યારે તેની આ સ્વ-નિરીક્ષણની આવડત જોડાયેલી હોય છે. એ પોતાની વિચારવાની અને કાર્ય કરવાની પ્રવૃત્તિનું નિરીક્ષણ કરતો રહે છે. મનુષ્ય જ્યારે કોઈ વસ્તુ કરતો હોય છે ત્યારે પણ એનામાં વિચાર ચાલતો હોય છે કે પોતે આ વસ્તુ કરે છે. પ્રાણીઓ વિચાર કરતાં નથી. એમનો પ્રેમ એ જ જતનો હોય છે. આપણે એમ કહી શકીએ કે પુણ્યો આત્મ-સભાન હોતાં નથી; એમની એ કિયા આપોઆપ થતી રહેતી હોય છે, એમનામાં પોતાને વિષે સભાન એવી ચેતના મુદ્દલ હોતી નથી. પરંતુ એ બધામાં થઈને એક મહાન શક્તિનું વહન થતું રહે છે, વસ્તુઓની સૌંદર્યરૂપે ખીલી ઊઠવાની કિયાની પાઇણ આ મહાન શક્તિ વિશ્વવ્યાપી પ્રેમની અને વિરાટ વિશ્વવ્યાપી ચેતનાની કિયમાણ રહેલી હોય છે.

મેં એ જ વસ્તુ અહીં લખી છે (શ્રી માતાજી ‘ચાર તપસ્યા’ઓમાંથી વાચન કરવા લાગે છે) :

‘નુઝોને, આ સ્થૂલ તેમ જ પ્રાણમય પ્રકૃતિના સર્વ આવેગોની પાછળ આ પ્રેમનું તરબ જ, એક સખલનશીલ તેમ જ અશાનમય સ્વરૂપે રહીને, શુદ્ધેક કિયાને તથા હરેક સમૂહરચનાને વેગ આપી રહેલું નથી? વનસ્પતિ જગતમાં તો આ વસ્તુઓ તદ્દન દેખી શકાય તેવું રૂપ લીધેલું છે...’

આમ તો, જે સ્ફેરિકો, પાઠ્યિબ જડ પદાર્થમાં બંધાય છે તેઓ પણ પ્રેમની જ એક વૃત્તિને વશ વર્તે છે; પરંતુ પ્રાણીજગતમાં એ બિલકુલ દૃષ્ટયન્ માન બને છે. વૃદ્ધો અને છોડવાઓમાં પણ એ દેખાય છે, એમનામાં એ વધુ પ્રકાશ પામવા માટે પોતાનો જતની વૃદ્ધિ કરવાની વૃત્તિરૂપે દેખા દે છે. આ બધાં જ વૃદ્ધો હમેશાં ઉપરની બાળુઓ વૃદ્ધિ કરે છે — તેઓ હમેશાં ઊંચે ઊંઠે છે; નાનાં વૃદ્ધો, મોટાં વૃદ્ધોને પકડી પાડવા પ્રયત્ન કરે છે અને મોટાં વૃદ્ધો વળી તેથી પણ વધુ ઊંચાં ઊગવા પ્રયત્નશીલ રહે છે; તમે કોઈ બે છોડવાઓને એકબીજાની સાથે મૂડી જોણો, તમે જોણો કે તેઓ પોતાને માટે ઓવી બાળુ વૃદ્ધિ કરવાની દિશા જોણે છે, જ્યાંથી તેમને શક્ય તેટલો વધુ પ્રકાશ પ્રાપ્ત થાય : એમાં વધુ હવા, વધુ પ્રકાશ, વધુ જગ્યા મેળવીને વૃદ્ધિ પામવાની ઉત્કંદા રહેલી હોય છે. (શ્રી માતાજી વાચન ચાલુ કરે છે.)

‘પુણ્યમાં તે એક પ્રેમપૂર્વક પ્રશ્નુલ્લન પામીને સૌનદર્ય અને સુગર્ધના એક ઉપહારુપે બની રહેલો છે. પશુઓમાં પણ તે તેમની કુધા અને તરસની પાછળ રહેલો હોય છે. અન્ય વસ્તુઓને આત્મસાતું કરવી, પોતાનો વિસ્તાર કરવો, વંશવૃદ્ધિ કરવી એ રીતની પશુઓમાં રહેલી જરૂરિયાતની પાછળ, અર્થાત્, તેમની હરેક પ્રકારની સચેતન યા અચેતન ઈરણાની પાછળ એ જ પ્રેમ તરબ રહેલું છે એમ નથી લાગતું? એથી ઉપરની કક્ષાનાં પ્રાણીઓમાં જોઈશું તો ત્યાં માદા પોતાનું બલિદાન દઈને પોતાનાં સંતાનોને જે ભક્તિતબાવથી ઉછેરે છે તેની પાછળ પણ આ જ તરબ રહેલું છે...’

...અને આ વસ્તુ મનુષ્યોમાં માતૃપ્રેમનું સ્વરૂપ લે છે. એમાં હેર માત્ર એટલો જ હોય છે કે એ પોતાને વિષે સભાન હોય છે. મનુષ્યો કરતાં પશુઓમાં એ પ્રેમ વધુ શુદ્ધ સ્વરૂપને હોય છે. પોતાનાં નાનાં બાળકેને માટે આત્મીયતા, કાળજી, સ્વાર્થત્યાગ જેવી વસ્તુઓના જે દાખલા પશુઓમાં જોવા મળે છે તે કેવળ અદ્દસુત હોય છે. પરંતુ એ બધું આપોઆપ બને છે, એમાં કશું ઊંદું

ચિંતન, કશી વિચારણા હોતી નથી; પોતે કોઈ વસ્તુ કરે છે તેનો કોઈ પ્રાણી વિચાર કરતું નથી. માનવપ્રાણી વિચાર કરે છે કે પોતે કાંઈ કરે છે. કેટલીક વાર આને લઈ એની આખી કિયા વણુસી જાય છે (કેટલીક વાર શું — ધણી વાર ઓવું બને છે). કેટલીક વાર એમાં ઉચ્ચતર ગુણ હોય છે, પણ એવું ઓછું બને છે. પ્રાણીઓ કરતાં મનુષોમાં સહજપણે કર્મ કરી શકવાની વૃત્તિ ધણા ઓછા પ્રમાણમાં હોય છે.

મારી પાસે એક બિલાડી હતી. જયારે એણે પહેલી વાર પોતાનાં બચ્ચાને જન્મ આપ્યો ત્યારે એ તેમની પાસેથી જરા પણ દૂર ખસવા માગતી ન હતી. તે ખાતી નહિ, શૌચાદિ કરતી નહિ; અને ત્યાંની ત્યાં જ એનાં બચ્ચાની પાસે, તેમને વળજીને, તેમને ધવરાવતી બેસી રહેતી; એને બીક લાગતી હતી કે રખેને એમને કાંઈક થાય; એને માટે એ વિચાર નહોતી કરતી, એ એક સ્વાભાવિક કિયા હતી. એ ખસવાને ઈનકાર કરતી હતી, એને લય હતો કે કદાચ એમને કોઈ ઈજ પહોંચે, એ આખી વસ્તુ સ્વર્ણપ્રેરણથી બનતી હતી. અને જયારે તેઓ જરા મોટાં થયાં ત્યારે એણે તેમને શિક્ષણ આપવાને માટે જે મહેનત જણાવી તે અદ્ભુત હતી. અને કેટલી બધી ધીરજ! અને જોસાક પ્રાપ્ત કરવા માટે એક દીવાલ ઉપરથી બીજી દીવાલ ઉપર કૂદતાં એણે કેવી રીતે શીખવાઉયું; એણે એકની એક ક્રિયાનું જેટલી જરૂર હોય તેટલી વાર, એક વાર, બે વાર, દસ વાર, સૌ વાર પણ કેવું તો પુનરાવર્તન કર્યે રાખ્યું. એનું બરચું પોતે એને જે કરતાં શીખવવા માગતી હતી તે કરતાં શીખી ન રહે ત્યાં સુધી એ શીખવાટાં થાકતી ન હતી. એ એક અદ્ભુત શિક્ષણ-કર્મ હતું. એ બિલાડી તેમને મકાનો ઉપર થઈને જતાં, દીવાલોની ધારે ચાલતાં, ગબડી પડ્યા વિના કરી રીતે ચલાય : જયારે જે દીવાલોની વરયે ખાલી જગા હોય ત્યારે એકથી બીજી ઉપર કરી રીતે કૂદાને જવાય, આઈ શું કરતું અને ત્યાં શું કરતું : એ બધું શીખવતી હતી. એ બરચાં બીતાં હતાં, કારણ કે તેઓ ત્યાંની ખાલી જગા એઈ શકતાં હતાં અને કૂદકો મારવાનો ઈનકાર કરતાં હતાં. અને એ બરચાં ભયબીત થયેલાં હતાં (જે કે એટલું અંતર એમને માટે કાંઈ વધારે પડતું ન હતું, પણ વચ્ચમાં ખાલી જગા હતી એટલે એમનો જીવ ચાલતો ન હતો.) એટલે એમની મારો કૂદકો મારો અને બીજી બાળુએ જઈ તેમને બોલાવવા માંડી, ચાલ્યાં આવો, આવો. એ બરચાંએ જરા પણ હિલચાલ કરી નહિ, એ ધૂજતાં હતાં. એટલે એ બિલાડી કૂદાને ફરી આવી અને તેમને એક સંભાપણ સંભળાયું, પોતાના ગંજ વડે તેમને નાની નાની થાપડો મારી અને ચાટવા માંડી, તેમ છતાં તેઓ હાલ્યાં નહિ. એટલે એ બિલાડીએ ફરી કૂદકો લગાવ્યો. હું એને એમ કરતી, ખાસા અડધા કલાક સુધી જોઈ રહી હતી. પરંતુ

અહયા કલાકને અંતે, અને એમ લાગ્યું હથે કે ઓમને પૂરતા પ્રમાણમાં શીખવાડયું છે; એટલે પછી એ પોતે જેને વધુ આગળ વધીલું, સૌમાં વધુ ક્ષમતાવાળું બરચ્યું ગણુતી હતી તેની પાછળ ગઈ અને તેને પોતાના માથા વડે જોરથી એક ધક્કો માયો. પછી એ નાનકનું બરચ્યું કુદરતી પ્રેરણને લઈને, કૂદી ગયું. અને એક વાર અનાથી કુદાયું એટલે ફરી ફરીને કુદવા લાગ્યું, ફરી ફરીને...

આ જતની ધીરજ બહુ ઘોઢી માતાઓમાં હોય છે.

ત્યારે બસ મારાં બાળકો, આટલું ૭, વધુ નહિ ને? શુભ રત્નો.

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

‘આમ બધાય ધર્મની એક જ જતની કથા છે. જગતમાં કોઈ મહાન ગુરુ વા પથંભર પ્રગટે છે. તેની આસપાસ કોઈ ધર્મ રચાય છે. પેલી વ્યક્તિ આવે છે. તે પોતે કોઈ દિવ્ય સત્યનો અવતાર તો હોય છે જ અને તેનો તે પ્રકાશ કરી જાય છે. પરંતુ માણસો તે સત્યનો કબજો લઈ બે છે, તેનો વેપાર આદરે છે અને તેમાંથી લગભગ રાજકીય કહેવાય એવું તંત્ર ઊભું કરી દે છે. માણસો ધર્મને નીતિ-નિયમો, સિદ્ધાંતો, મંત્ર્યો, વિધિઓ, નિયમો અને કિયાઓ વગેરેવાળી એક-સરકારથી સજજ કરી દે છે. અને એ ધર્મના જે અનુધારીઓ હોય છે તેમને માટે એ બધું બંધનકર્તા બની રહે છે. એની સામે કરો વિરોધ કરી શકાય તેમ રહેનું નથી. રાજ્યની પેઠે ધર્મ પણ પોતાના વર્ષદાર અનુધારીઓને ઠિનામ આપે છે, અને જેઓ આડે માર્જ જાય છે, અથવા તો તેની સામે બળવો કરે છે, યા તો જેઓ તેના વાડા-માંથી નાસો છૂટે છે, કે પ્રભુનિંદક હોય છે તેમને તે રિક્ષા પણ કરે છે.... આવા બાબુ અને સ્થાપિત ધર્મોનું પહેલું અને મુખ્ય મંત્ર્ય હમેશાં આ પ્રમાણે હોય છે. મારા ધર્મમાં પરમ સત્ય રહેલું છે, તે જ કેવળ સત્ય છે, બીજા બધા ધર્મો અસત્ય છે, અથવા મારા ધર્મથી ઉત્તરતા છે.... આ પ્રકારનું વલણ ધાર્મિક વૃત્તિવાળા માણસની બુદ્ધિ માટે સ્વાભાવિક છે. પરંતુ એ વલણને લઈને જ આધ્યાત્મિક જીવનમાં ધર્મ અંતરાય રૂપ થઈ પડે છે. ધર્મનાં મંત્ર્યો અને સિદ્ધાંતો માનવ મનનાં જ બનાવેલાં છે. તમે જો એ મંત્ર્યોને જ વળગી રહેશો, તમારે માટે કોઈએ ઘડી આપેલી જીવનપ્રણાલિમાં જ પુરાઈ રહેશો તો એનો અર્થ એ છે કે આ સર્વ મંત્ર્યો અને સિદ્ધાંતોથી પર આવેલું એક વિશાળ મહાન અને નિર્બંધ આધ્યાત્મિક સત્ય તમે

જાણતા નથી અને જાણી શકવાના પણ નથી. જ્યારે કોઈ ધાર્મિક સંપ્રદાયનો કે મતનો સ્વીકાર કરીને તમે તેની જ આંદર પોતાને બાંધી રાખો છો, તથા દુનિયાભરમાં કેવળ તે જ સત્ય છે એમ માની કો છો, ત્યારે તમારા અંતરાત્માની પ્રગતિ તથા વિસ્તાર થતો તમે આટકવો છો.

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૧૦)

બાળક : જો કોઈ વ્યક્તિત્વ આમુક ધર્મ પાળતી હોય અને તેમાં તેની લાયકાત સારી કષાની હોય તો તે આગળ વધીને પ્રભુ સાથે આદ્રોત સાધી શકે ખણું?

શ્રી ભાતાજી : અશક્ય.

ધર્મ એ આત્માને માટે હમેશાં એક મર્યાદા બાંધનાર વસ્તુ હોય છે. જો કોઈ વ્યક્તિત્વ તેના મનનાં ઘડતરો અને જે પરિસ્થિતિમાં તે જીવન ગાળતો હોય તેથી અળગો રહીને આધ્યાત્મિક જીવન ગાળતી હોય છે તો તેની આ રીતની આધ્યાત્મિક જીવન જીવવાની કિયા જ તેને ધાર્મિક સિદ્ધાંતોની આરપાર લઈ જઈને કોઈ ઉદ્ઘર્ષતર વસ્તુમાં પ્રવેશ કરાવે છે. પરંતુ અન્ય સમર્પણ એના અંતરમાંથી ઉદ્ભબતું હોયું જોઈએ, એ કેવળ આચાર પૂરતું ન હોયું જોઈએ. જો એ કેવળ બાધ્યાચાર જ હોય તો પછી એની આસપાસની મર્યાદાઓ એટલી બધી જોરદાર બની જાય છે કે એનાથી બહુ દૂર જઈ શકાતું નથી.

એવા બોકો પણ હોય છે, જેમને પોતાની પ્રગતિમાં બાધા ન નકે તે માટે પોતાના ધર્માચારણની બહાર નોકળયું પડે છે. પરંતુ જે બોકોમાં ધાણું ખણું કોઈ રીતનું મનોધ્યાંથન ઉભું થતું નથી, જેમને કોઈ પ્રશ્નનો ખડા નથી થતા, જેમનાં હદ્યોમાં ઉંકટ ભક્તિભાવ હોય છે અને જેમનામાં પોતાની જત કરતાં અનાંતગુણ મહાન એવી કોઈ વસ્તુ પ્રત્યે આત્મસમર્પણ કરવાની અંતરની વૃત્તિ હોય છે એવા બોકોને માટે, તેઓ કોઈ ધર્મમાં હોય કે ન હોય એ બધું સરખું હોય છે. પરંતુ જો કોઈ વ્યક્તિત્વ કેવળ ધાર્મિક આચાર-વિચારને જ વળગી રહે છે તો એ પછી બહુ આગળ વધી શકતી નથી.

પરંતુ જો તમારું મન સ્વતંત્ર ન હોય અને પ્રકાશમાં જીવન ધારણ કરતું ન હોય તો પછી એટલે બધે સુધી આગળ વધું મુશ્કેલ છે. જે બધી અનિવાર્ય શરતો છે તેમાંની આ પણ એક છે (જો કે આપણે અને સદંતર અનિવાર્ય તો નહિ કહી શકીએ). પરંતુ, ધાણાભશ બોકોમાં કોઈ માનસિક શક્તિ જ હોતી નથી

અને તેઓ કશી ચર્ચા કર્યા વિના કોઈ પણ પંથને સ્વીકારી બે છે, એમને લાગે છે કે એવી કોઈ વસ્તુ નથી કે જે તેમના આ અંતરની ઊર્ભિની આડે આવે અને તેને પ્રભુ સાથે સંબંધ કરાવતાં આટકાવે. પરંતુ મોટાભાગે તેમને કોઈ પણ પ્રકારનું મનોમય જીવન હોતું નથી : એ અનિશ્ચય મર્યાદિત હોય છે.

બાળક : વ્યક્તિની નાત-જાતની ધાર્મિક જીવનમાં કોઈ આગત્ય ખરી?

શ્રી ભાતાજી : નાત-જાત ? એને તે વળી આધ્યાત્મિક જીવન સાથે શોંબંધ ? બિલકુલ નહિ. એ તો કેવળ એક સામાજિક વ્યવસ્થા છે, બીજું કાંઈ નહિ.

બાળક : એમ કહેવાય છે કે પ્રભુની સેવા કરવાની બાબતમાં બ્રાહ્મણા વધુ આગળ વષેલા હોય છે.

શ્રી ભાતાજી : લોકો એવી તો બહુ વાતો કરે છે.

આધ્યાત્મિક જીવનનો આધાર આવા બધા મુદ્રાઓ ઉપર નથી હોતો, વેશમાત્ર નહિ. એમના ઉપર કેટલાક સામાજિક સદ્ગુણોનો આધાર હોય છે પરંતુ એ તો એટલા માટે કે આમુક વાતાવરણમાં આમુક રીતના શિક્ષણની પરિપાઠી સ્થપાયેલી હોય છે અને આમુક પ્રકારનું શિક્ષણ અન્ય પ્રકારનાં શિક્ષણ કરતાં વધુ સાદું હોય છે. પણ એ વાત એટલેથી જ આટકે છે.

હવે જ્યાં સુધી લોહીના સંબંધીના મિશાણને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી એ એક ચર્ચાપાત્ર વિષય છે. કારણ કે, દાખલા તરીકે, જે તમે જુદી જુદી જાતના કૂતરાઓ લો (મને માફ કરજો, હું આમાં કોઈ પ્રકારની અનિપ્રામાણિક સરખામણી કરવા માગતી નથી), અને એની જ જાતિ અથવા વંશવેલાનાં કૂતરાને એકસાથે ઉછેરો અને એવી ખૂબ કાળજી રાખો કે એમની જાત આન્યાં શુલ્ક રહે, એમનામાં કોઈ જતનું મિશાણ ન થાય, તો પછી એવી જતનાં કૂતરાં પેદા થયે જાય છે કે વધુ ને વધુ મૂર્ખ હોય; જ્યારે શેરીમાંનો કૂતરો મિશા વંશવેલાવાળો હોય છે, કેટલીક વાર તો એ કૂતરાં સ્થૂલ દૃષ્ટિઓ જોતાં તો ત્રાસદ્યક હોય છે — ભર્યાંકર રીતે જુગુખસા ઊપજવે તેવાં, એક વંશવેલાનું અન્ય પ્રકારના વંશવેલા સાથે મિશાણ થવાથી પેદા થયેલાં — પરંતુ બુદ્ધિમત્તાની દૃષ્ટિઓ એવાં કૂતરાં, શુલ્ક વંશવેલાવાળાં કૂતરાં કરતાં, સામાન્ય રીતે ઊચી કક્ષાનાં હોય છે. એ વસ્તુને એવી રીતે પણ ન કહી શકાય. નાની નાની જ્ઞાતિઓમાં અને ગોળમાં જ્યારે લગ્નો કરવામાં આવે છે, જ્યારે કોઈ રીતનું મિશાણ થવા દેવામાં આવતું નથી ત્યારે એ સમાજમાં

ધીરે ધીરે બુદ્ધિમત્તાનું તત્ત્વ ઓછું ને ઓછું થતું જય છે. એમાં કોઈ પસંદગી નથી હોતી, એથી ઊલટું જ હોય છે. નવીન પ્રકારની પ્રગતિનો આવિભાવ શક્ય બને તેટલા માટે નૂતન પ્રકારની જાતિઓનું નિર્માણ કરનું પડે છે અને તેને માટે નવાં નવાં આંતરિક મિશ્રણો કરવાની જરૂર રહે છે.... સામાજિક વૃષ્ટિબંધુથી જોતાં એક જ નાતજાતનો વંશવેલો જાળવી રાખવાની પ્રવૃત્તિ તરફન વાળબી હોય છે, એમાં ખૂબ સગવડ અને સરળતા રહે છે : એમને લઈને સહેલાઈથી વ્યવસ્થા સ્થાપી શકાય તેવા વાડાઓની યોજના થઈ શકે છે; પણ એ વસ્તુ એનું એક જરૂર પાસું છે.

પરંતુ હું માનું છું કે જે વસ્તુ કોઈ એક દેશને લાગુ પડે છે તેની તે જ વસ્તુ કોઈ એક જ્ઞાતિને લાગુ પડે છે. દરેક જ્ઞાતિવાળા એમ માનતા હોય છે કે પોતાની જ્ઞાતિના બોકો જ સૌથી આગળ વષેલા છે ! અને જ્યારે તમે નાત-જાતની મર્યાદાઓની બલાર રહેલા બોકોને વાતો કરતા સંભળશો ત્યારે પણ તમે જોશો કે તેઓને બીજાઓ પ્રત્યે તિરસ્કાર હોય છે, તેઓ પોતાને જ ઉત્તામ કોટિના ગણે છે.

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

“જે માણસ અમૃક ધર્મમાં માનસો હોય છે અથવા તો જેણે કોઈક સત્યની શોધ કરી હોય છે, તે ‘મને જ સંપૂર્ણ અને સમગ્ર સત્ય પ્રાપ્ત થયું છે’ એમ માની બેસે એવો સંભવ છે. માનવ-સ્વભાવ જ એવો છે ! માનવજીવનના નિર્વહણ માટે જેણે કુ તેના વ્યવહારમાં કંઈક આસત્યનું મિશ્રણ અનિવાર્ય હોય એનું લાગે છે. મનુષ્યને જો એકાએક જ સમગ્ર સત્યનું દર્શન કરાવ-વામાં આવે તો તેના ભાર હેઠળ તે કચડાઈ જ જય.”

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ - ૧૦)

બાળક : બોકો પ્રભુ પ્રત્યે વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં આગળ વધી રહ્યા છે ?

શ્રી માતાજી : કહેણું મુશ્કેલ છે. તાર્કિક વૃષ્ટિઓ તો સમગ્ર યુદ્ધિઓ વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં પ્રભુ પ્રત્યે ગતિ કરવી જેઈએ, કારણ કે એ જ સર્વનું આખરી ગંતવ્યસ્થાન છે. પરંતુ હડીકતમાં એ આખી ગતિ એક વિધિત્ર રીતની રહી છે. કારણ કે જો તમે ત્રણ ડગલાં આગળ વષેલા છો તો બે પગલાં પાછા હઠો છો; જો તમે બે ડગલાં આગળ વષેલા છો તો એક પગલું આડે રસ્તે ભરો છો ! એટલે,

ધ્યેય સ્થાનને પહોંચવા માટે ધણો લાંબા સમય લાગશે. લાગે છે તો ઓળું.

સમગ્ર વિચારધારાને તેના સંપૂર્ણ સ્વરૂપમાં, યુગ્યુગાંતરોમાં વ્યાપ્ત સ્વરૂપમાં જોઈએ અને વરોની સંખ્યાને ગણતરીમાં ન લઈએ (હું વરોની વાત કરતી નથી, યુગોની એટલે કે હજારો સદીઓની વાત કરું છું) તો વ્યવહારું હકીકતો અને સર્વ સામાન્ય સિદ્ધાંતની વર્ણે એક ધણો મોટો ભેદ જણાઈ આવે છે. એમ કહી શકાય કે આખી સુષ્ટિ તેના સર્જનહાર સાથે અદ્વૈત પામવા પ્રત્યે ગતિ કરી રહી છે, પણ હકીકત ઓ છે કે, પ્રથમ તો, સમગ્ર ઉત્કાંતિની ગતિ એક ઊંચે ચડતી નિસ્સરણી જેવી હોય છે. અને આ ચક્કાર સોાપાનોમાં અસંખ્ય બિદુઓ હોય છે અને એવા દરેક બિદુઓથી સીધી લીટીમાં અને જિધ્વા પ્રત્યે ગતિ સિદ્ધ થાય છે. પરંતુ આપણે એ રીતે એના એ જ બિદુ આગળ પાછા ફરવા માટે આખ્ય વર્તુળ વટાવણું પડે છે અને એમ કીએ છીએ ત્યારે આપણે એ જ બિદુઓ, પણ એક ઊંચી ભૂમિકા ઉપર પહોંચીએ છીએ.... પરંતુ આપો વખત તમે બીજી વસ્તુઓ કરવામાં મશગૂલ હો છો, બીજાં બિદુઓએ પહોંચતા હો છો, પ્રથમનું બિદુ જાણે ભુવાઈ જ ગયા જેવું થાય છે. માનવ-ઈતિહાસમાં આ વસ્તુની છાપ આ રીતની પડે છે.

એક સમયે એક અદ્ભુત સંસ્કૃતિ આવી રહેલી હતી. એમાં વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિબિદુથી જોતાં સર્વ પ્રકારની પેદાશો આવી રહેલી હતી. કલાની, રાજકારણની, સમાજવ્યવસ્થાની અને રાયેજનની દૃષ્ટિએ પણ એ સંસ્કૃતિ અદ્ભુત હતી. અને એના જેવી અનેક સુંદર સંસ્કૃતિઓ ઉગ્નિને ગાથમી ગઈ છે અને એમની છાપ ગુણ સમૃતિમાં મુક્તી ગઈ છે. ઉદાહરણ તરીકે, ભારત અને આદ્રિકાને જોડનારા એવા અંડની ગુણ સમૃતિ રહી ગઈ છે, પણ એના અસિત્વની કોઈ નિશાની બાકી રહી નથી (સિવાય કે અમૃત માનવજાતિઓ એ સંસ્કૃતિના બચેલા અવશેષો હોય). એના જેવી અનેક સંસ્કૃતિઓ હોય છે જે એકદમ આચાનક દુષ્ટ થઈ જાય છે અને તે પણીના આપો ઈતિહાસ, તમસ્, અચેતનતા, અજ્ઞાન અને બિલકુલ પણુંથી જેવી પ્રાથમિક અવસ્થાવાળી માનવજાતિઓથી એટલો બધા ભરપૂર હોય છે.... કે આપણને એમ પૂછવાનું મન થાય છે કે, એકદરે વસ્તુસિદ્ધિતમાં કાઈ ફરક પડયો કહેવાય કે નહિ? અને એ અંધકારના યુગમાં એક મોટો ગર્ત આવી રહેલો હોય છે, જેમાં થઈને સર્વ પ્રકારની આવ્યવસ્થાઓ એક પછી એક પસાર થાય છે. અને વળી પાછું આચાનક એક વધુ ઊંચાણવાળા સોાપાનની ટોચ ઉપર, વધુ ગુણવત્તાવાળી, વધુ ઉત્તમ રચના પ્રગટ થાય છે.... જાણે કે રાત્રીમાં ગાળેલા, રાત્રીના અંધકારમાં કાર્ય કરવામાં ગાળેલા બધા કલાકેને પરિણામે પદાર્થ તરફને એવી રીતનું તૈયાર કર્ય હોય છે કે જેને લઈને

એ કોઈ ઉચ્ચતર વસ્તુની અભિવ્યક્તિ કરી શકે. અને ફરી પાછી આધાર રાત્રી આવે છે, સર્વ કાંઈ ભૂંસાઈ જાય છે : પૃથ્વી ફરી એક વાર જંગલી, તમોષ્ટ્રસ્ત, અશાનપૂર્ણ, યાતનાપૂર્ણ બની રહે છે. અને પછી આચાનક, થોડાંક હજારો વર્ષો વીત્યા બાદ એક નવીન સંસ્કૃતિનું આગમન થાય છે....

એટલે તમે એ બધા પ્રત્યે, નીચેની બાજુઓથી દૃષ્ટિ કરશો તો તમને પૂછ્યાનું મન થશે : ‘આમાં પ્રગતિ કચ્ચાં આવી?’ કારણ કે બને છે જ એવું કે જે કાંઈ સંબંધિયું હોય છે તે બધું લુખ્ય થઈ જાય છે, પડી ભાંગે છે, સડી જાય છે, સંપૂર્ણપણે વિનાશ પામી જાય છે — અને ભુલાઈ જાય છે. માનવજાતિ ફરી એક વાર તદ્દન સામાન્ય અવસ્થાવાળી, આકારહીન, આઈ તમિસ્થામાં બાયોરિયાં મારતી થઈ જાય છે. અને છતાં ફરી એક વાર આચાનક એક પ્રકાશ પ્રગટ થાય છે. અને જ્યારે આપણે એ પ્રકાશની વચ્ચમાં હોઈએ છીએ ત્યારે આપણે કહીએ છીએ, ‘હવે, આપણે સારી વસ્તુ શોધી કાઢી છે, હવે પછી કોઈ પતન નહિ થાય.’.... અત્યાર સુધી હમેશાં એક પતનનો ગાળો આવતો રહેલો છે. હવે જોવાનું રહે છે.

બાળક : હવે ફરીથી પતન આવશે ?

શ્રી ભાતાજી : એવું તો, બેટા, મેં કહું નથી. મેં કાંઈ કહું નથી. મેં એમ કહું હતું કે : ‘આપણે જોઈશું.’

સત્ય હકીકત તો એ છે કે એ વસ્તુનો આધાર, મારા માનવા પ્રમાણે, કાંઈક અંશે આપણા દરેકના ઉપર અને આપણી અભીભ્વા ઉપર છે. જો દરેક વ્યક્તિને તેની પાસે જેની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે તેને માટે તેનાથી બને તેટલું વધારેમાં વધારે કાર્ય કરે તો કંઈક ઓવી તક રહે છે કે આપણે એક ઓવી સુસ્થાપિત અવસ્થાના સોધાને પહોંચીએ જ્યાંથી ઊર્ધ્વગમન પ્રત્યેની ગતિ ચાલુ રાખી શકાય અને તેમ થવા માટે એક વસ્તુનો વિનાશ કરીને બીજી વસ્તુ શરૂ કરવાની જરૂર ન પડે.

એમ બનનું અનિવાર્ય નથી, પણ અત્યાર સુધી તો એમ બનનું રહ્યું છે, એકંદરે જોતાં, મને ખબર નથી કે પ્રકૃતિને એમ કરવામાં ખૂબ મજા નહિ પડતી હોય....

બનનું છે એવું કે આપણે આપણો આધાર પ્રકૃતિએ જ કાંઈ કર્યું છે તેના ઉપર રાખવાનો રહે છે, કારણ કે હજી સુધી પ્રકૃતિ જ કિયાશીલ રહી છે.

પરંતુ સાથે સાથે આપણે એની કાર્યપદ્ધતિ ખસંદ કરતા નથી. માટે જ, એ એક એવી વસ્તુ છે જેને લઈને એક આંતરિક રીતની વિસંવાદિતાની રચના થાય છે (હું કહી શકું કે જાણ કે કોઈ કુટુંબમાં થાય છે તેમ). પરંતુ એને લઈને વસ્તુઓ કાંઈક મુશ્કેલ બને છે કારણ કે પ્રકૃતિને પોતાની કાર્યપદ્ધતિમાં દખલ થાય તે ગમનું નથી. અને છતાં, જો આપણે તે ઈચ્છે છે તેમ કરેં જઈએ છીએ તો પછી એની એ વાત આગળ આવે છે, લુણ થઈ જઈને ફરીથી નવેસરથી શરૂઆત કરવાની રહે છે, કારણ કે એ એની રમત છે. એટલે આપણામાં તેને વિનાશ કરતી રોકવાની શક્તિ હોવી જોઈએ. પરંતુ જો જોગાનુઝે કોઈ એવો સારો રસ્તો મળી આવે કે જેને લઈને પ્રકૃતિને પોતાને એમ કરવામાં રસ પડે અને તેથી એ આપણી સાથે સહકારપૂર્વક કાર્ય કરે તો, એનો સહકાર મળી આવે તો સફળતા મળવી શક્ય બને.

સાચ્યું કહીએ તો જે કરવાની જરૂર છે તે એટલું જ કે પ્રકૃતિને સમજવવી કે તેની કાર્યપદ્ધતિ કરતાં અન્ય પદ્ધતિથી પણ કાર્ય થઈ શકે છે.

એને પછી તો પ્રકૃતિ પાસે (તમે જેમ જુઓ છો તેમ) ગાદ્ભુત ક્લાન્ડ કીશલ્ય અને જેને સાચેસાચ એક વિલક્ષણ રીતની કલ્પનાશક્તિ રહેલી છે એટલે . . . આને માટે તો તમારે કેવળ પ્રાણીઓને કે તેમના ફોટાઓને જોવાના રહે છે. તમે એ જુઓ અને પછી એક નાનકડા ઉદરની સરખામણી જિયાફ સાથે અથવા હાથીની સરખામણી બિલાડી સાથે કરી જુઓ; અને જુઓ કે આ બધાં પ્રાણીઓ એક વખતે સુષ્ઠિમાં અયખ્યાગે હતાં અને જે બધાં પ્રાણીઓએ હજી પણ તેમનાં અસાધારણ અને વિચિત્ર રૂપો નિભાવી રાખ્યાં છે — તેમની પાછળ કેટલી બધી કલ્પનાશક્તિ, કેટલી બધી આમાપ કલ્પનાશક્તિ રહેલી છે! આ પૃથ્વી ઉપર જે બધાં પ્રાણીઓ આવી રહેલાં છે તેમનું સર્જન કરવાનું તમારે ભાગે આવ્યું હોત તો તમને ખરે જ એ કામ મુશ્કેલ લાગ્યું હોત. અત્યારે હવે તમે આ બધું જુઓ છો એટલે તમને સર્વ કાંઈ તદ્દન કુદરતી લાગે છે. મેં થોડા દિવસ ઉપર એક ચિન્ત જોયેલું જેમાં એક જિયાફ વૃક્ષની છેક ટોચ ઉપર આવેલાં ફળ આરોગનું હતું. મેં કહેલું : ‘આંદું શોધી કાઢવા માટે એક એવું પ્રાણી કે જેની ડોક એટલી બધી લાંબી હોય કે જે વૃક્ષની ટોચ સુધી પહોંચે અને એ ત્યાંનાં ફળ ખાઈ શકે — એવું કરવા માટે એક ભારે કલ્પનાશક્તિ જોઈએ!’ એ એક અદ્ભુત વસ્તુ છે. અને સર્વ વસ્તુઓની બાબતમાં એમ જ છે. આપણને એ બધું તદ્દન કુદરતી લાગે છે કારણ કે આપણે હમેશાં એની સાથે જીવન જીવાં હોઈએ છીએ, પરંતુ ખરી રીતે તો એવું કરવા માટે વ્યક્તિતમાં સાથે જ એક અદ્ભુત મેધાશક્તિ જોઈએ. . . .

એટલે, જે વિકિતમાં ઓવી મેધાશક્તિનું હોય અને પ્રકૃતિ જે કાંઈ કરી શકે તેમ હોય તેવી જ શક્તિ તેનમાં હોય, તો એ વાત પ્રકૃતિને ગમતી આવતી નથી. એને લોકો એના કાર્યપ્રદેશમાં માણું મારે તે ગમતું નથી! એ આમ કહે છે : ‘હું જે કરું છું તે તમે કરી શકશો?’

તમારે પ્રકૃતિને એ બાબતની ખાતરી કરાવવી જોઈએ કે એ જે કાંઈ કરી રહી છે તેને તમે ઊંઘું વાળવા માગતા નથી, પરંતુ તમે એમાં કંઈક ઉમેચવા માણો છો. એને ખાતરી કરી આપવાનો એક જ માર્ગ છે : કરી બતાવણું. જ્યાં લગી એ એક અભીષ્ટા હોય છે ત્યાં સુધી એ સિમત હાસ્ય કરે છે, જોયા કરે છે, અને કહે છે : ‘જોઈએ હવે, અમે જોઈશું, જ્યાં તમે શું કરવાના છો તે.’

પરંતુ જ્યારે એ થઈ ગયું હશે ત્યારે, હું માનું છું કે, એ એમ કહેશે : ‘બરાબર છે.’

એટલે પછી એક જ માર્ગ રહે છે : એટલે કે એ વસ્તુ કરવાનો.

સપ્ટેમ્બર ૯, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજ વાચન કરે છે :)

“જ્યારે જ્યારે દિવ્ય સત્યનો તથા દિવ્ય શક્તિનો કોઈ અંશ પૃથ્વી ઉપર પોતાનો આવિભવ કરવા માટે આવતર્યો છે ત્યારે ત્યારે દરેક વખતે પૃથ્વીના વાતાવરણમાં કાઈ ને કાઈ ફેરફાર થશેલો છે. એનું આવતરણ થાય છે ત્યારે જે બોકો ને જ્યોતિનો સ્વીકાર કરી શકે તેવા હોય છે તેઓને એ આવતરતી જ્યોતિમાંથી પ્રેરણ મળે છે, તેમનામાં જ્ઞાનદૃષ્ટિનો ઉદ્ય થાય છે. તેઓને જે સત્ય પ્રાપ્ત થયું હોય છે તેને યથાર્થ રૂપે ધારણ કરવાની અને પ્રગટ કરવાની શક્તિ તેમનામાં હોય છે તો તેઓ કહે છે, ‘એક મહાન શક્તિનું આવતરણ થયું છે. મારે તેની સાથે સંબંધ થયો છે, અને તેના વિષે હું જે સમજું છું તે તમને હું જણાવીશ.’ પરંતુ ધણાખરા માણસોમાં એવી ધારણાશક્તિ હોતી નથી, કારણ કે તેમના મન સંકુચિત હોય છે. તેઓ એ જ્યોતિથી અંજાઈ જાય છે, જોણ કે તેને વશ થઈ જાય છે, અને બોલી ઉઠે છે, ‘આ રહ્યું દિવ્ય સત્ય એ મને મળ્યું છે. એ જ પૂર્ણ સત્ય છે. એથી વિશેષ હવે કંઈ નથી’.... આ સધળી બિન્ન બિન્ન વ્યક્તિઓમાં પેલી એક દિવ્ય ચેતના જ કાર્ય કરી રહી છે. આ વિવિધ આવિભવી દ્વારા એ પોતાનો માર્ગ તૈયાર કરી રહે છે. આને પૃથ્વી ઉપર એનું કાર્ય, ભૂતકાળમાં થતું હતું તેના કરતાં ધણી વધારે પ્રબળ રીતે થઈ રહ્યું છે. અમુક અમુક માણસો અગુક રીતે અમુક ગ્રમાણમાં તેનો સ્પર્શ પામે છે. પરંતુ તેઓને જે કંઈ મળે છે તેને તેઓ વિકૃત કરી નાખે છે, તેની અંદરથી કોઈ પોતાની જ જુદી વસ્તુ બનાવી મૂકે છે. વળી બીજા કેટલાક તેનો સ્પર્શ પામે છે ખરા, પરંતુ તેઓ તેની શક્તિને ધારણ કરી શકતા નથી, અને તેના દબાણના પરિણામે ગાંડા થઈ જાય છે. પરંતુ કેટલાકમાં તે દિવ્ય ચેતનાને પોતાનામાં જીલ્વવાની તથા ધારણ કરવાની શક્તિ

પણ હોય છે. એવી વ્યક્તિઓ જ પૂર્ણ શાનનાં આધીષ્ઠાન,
પ્રભુએ સ્વીકારેલાં કરણો અને પ્રભુનાં સંદેશવાહક બની શકશો.”

(માતાજીની વાણી, વાર્તાવાપ - ૧૦)

બાળક : પોતાનો જેનામાં આવિર્ભાવ કરવો હોય તે કરણું દિવ્ય શક્તિ
કઈ રીતે પસંદ કરે છે ?

શ્રી માતાજી : એક પ્રકારના સનેહકર્ષણ દ્વારા. કારણ કે દિવ્ય ભૂમિકામાંથી
ચેતનાના ગુણ અને પ્રકૃતિને એ જોઈ શકે છે. એટલે, જ્યારે કોઈનામાં એવું
સનેહકર્ષણ હોય છે (કેટલીક વાર કેવળ સનેહકર્ષણ હોય છે તો કેટલીક વાર
તાદાત્મ્ય હોય છે — એનો આખાર વ્યક્તિઓ કેટલે અંશે પૂર્ણતાને પામી હોય છે
તેના ઉપર રહે છે), ત્યારે એ શક્તિ ત્યાં જાય છે. જે લોકોનું સ્વરૂપ હજુ રચાઈ
રહ્યું હોય છે પરંતુ જેમનું ચૌત્ય સ્વરૂપ પૂરતા પ્રમાણમાં વિકાસ પામેલું હોય છે,
એવા લોકો એ દિવ્ય પ્રદેશમાંથી જોઈ શકાય છે, તેમનામાંનાં આંદોલનો જોવામાં
આવે છે, એમનામાં રહેલા સ્વરૂપને જોવામાં આવે છે અને એ સર્વના પ્રમાણમાં
વિકાસની કલાનું નિર્માણ કરવામાં આવે છે; આવિર્ભાવની ચોક્કસ રેખા, તેની
આગત્ય અને તે અંગેની પરિસ્થિતિનું નિર્માણ થાય છે. એ સર્વ આંતરરૂપિયમાં
આવી જાય છે.

બાળક : પરંતુ એમ બની શકે કે એ કરણ એ વસ્તુ ન સમજે, કારણ
કે જે મનુષ્યમાં એ શક્તિ આવિર્ભાવ પામે છે તે કેટલીક વાર પોતાનું જેણું
ગુમાવી બેસે છે અને પેલી શક્તિને ધારણ કરી શકતો નથી.

શ્રી માતાજી : એમ બની શકે, સર્વ કંઈ શકાય છે. પરંતુ સામાન્ય
રીતે . . . મેં તે દિવસે જ્યારે ચૌત્ય સ્વરૂપના પુનર્જન્મ વિષે વાત કરેલી ત્યારે
મેં તમને કહેલું કે તેઓ પોતાના પ્રદેશમાંથી અમૃક આંદોલન, અને અમૃક
પ્રકાશને જુઓ છે અને તેઓ જાણે છે કે પોતે ત્યાં જવું જોઈએ. પરંતુ જ્યારે
તેઓ નીચેની બાજુઓ ભૂસકો મારે છે ત્યારે ઘણીખરી વાર તેઓ અભાન અવ-
સ્થામાં પડી જાય છે અને તેમની શક્તિઓ, કંઈ નહિ તો અમૃક કાણ પૂરતી
તો ગુમાવી બેસે છે. જો કે અંતે તો તેઓ એ શક્તિઓ ફરીથી પ્રાપ્ત કરી લે છે.
પરંતુ તમને સ્વર્થ થવામાં કેટલોક સમય જોઈએ છે, અને જેમ જેમ વ્યક્તિ
એક પછી એક શાનજ્યોતિનાં દર્શન પામતી અને ગાગળ વધતી જાય છે તેમ
તેમ એ વસ્તુઓ પાછી પ્રાપ્ત થઈ રહે છે.

બાળક : પ્રાણમય સ્વરૂપ અને મનોમય સ્વરૂપ, એ બેમાંથી કૃયું સ્વરૂપ સામાન્ય રીતે જડપી પ્રગતિ કરે છે ?

શ્રી માતાજી : અનો આધાર વ્યક્તિત ઉપર રહે છે. જે લોકોમાં પ્રાણ બળવાન હોય છે તેઓનો પ્રાણ અને જેમનામાં મન સૌથી વધુ બળવાન હોય છે તેમનામાં મન જડપી પ્રગતિ કરે છે. તમે કોઈ એક જ વ્યક્તિત વિષે પૂછો છો ? અનો આધાર પણ એ વ્યક્તિતમાં એ બે સ્વરૂપોમાંથી કૃયું સ્વરૂપ વધુ બળવાન છે તેના ઉપર રહે છે. કઈ રીતે ? દરેક વ્યક્તિતમાં એમની ગોઠવણું જુદ્દી જુદ્દી રીતની હોય છે, એટલે આપણે આ બાબતમાં કોઈ સર્વ સામાન્ય નિયમ બનાવીને આમ જ થયું જોઈએ તેમ નથી કંઈ શકતા. આપણે આટલું જ કહી શકીએ કે અમુક જાતના ડિસ્સાઓમાં આવ્યું બને છે અને બીજી જાતના ડિસ્સાઓમાં બીજી રીતનું બને છે.

પરંતુ સાચું કહું તો, મને નથી લાગતું કે જે એ બંને સ્વરૂપો પરસ્પર સાથે મેળમાં ન હોય, એક સ્વરૂપ એક બાજુ અને બીજું બીજી બાજુ જેંચનું હોય તો કોઈ ખાસ પ્રગતિ ન થઈ શકે. એ વસ્તુ હમેશાં મુશ્કેલ રહે છે. અને સામાન્ય રીતે કહેતાં, જે સૌ પ્રથમ મનનું પરિવર્તન થઈ શકે તો સારું કારણ કે સ્વરૂપના બીજા ભાગોને સુભ્યવસ્થિત કરવાનું કાર્ય મનનું હોઈ તેની પાસે એ શક્તિ હોવી જોઈએ.

(શ્રી માતાજી અચાનક અટકી જાય છે અને સાધકો તરફ જુઓ છે) : અહીં એવું કોઈ છે જેણે હમણાં જ કોઈ એવી મનોમય રચના મોકલી હોય જે તમારે એમ કહેવું હોય તો, જેણે એક ભૂરા રંગના કાગળનું સ્વરૂપ લીધું હોય અને જેના ઉપર કંઈક લખેલું હોય. એ વસ્તુ ચકર ચકર ફરતી નીચે આવીને તમારામાંના કોઈ ઉપર પડો. એટલે હું જાણવા માગ્યું હું કે તમારામાંથી કોઈને આચાનક કોઈ સનસનાટી ઊપજાવે તેવો ઉત્તર પ્રાપ્ત થયો હોય ? કોઈ નહિ ? તમારામાંનું કોણ એ વ્યક્તિત હતું તે હું નોંધી શકી નથી કારણ કે કાગળ ગોળ ગોળ ફરતો હતો. એટલું ત્યારે ખરાબ. પણ એ તમારામાંના કોઈના ઉપર પડ્યો ખરો. એ કોઈ ભૂરો કાગળ હતો, ઓણે એક ભૂરા કાગળનો આકાર ધારણ કર્યો હતો અને તેના ઉપર એ ખૂબ રસ પડે તેવો ઉત્તર લખેલો હતો. કોઈ, કોઈ વસ્તુ જીલી શક્યું નથી ? તમારા મગજમાં કોઈ વિચાર આચાનક પ્રવેશ પામ્યો હોય એવું નથી થયું ? નહિ ?

(કોઈ જવાબ આપતું નથી)

બાળક : જે પ્રાણમય સ્વરૂપનું રૂપાંતર ન થયું હોય પણ મનને ખાતરી થઈ ગઈ હોય તો શું થાય ?

શ્રી માતાજી : તો પછી તમે તમારું જીવન તમારી જત સાથે અઘડવામાં કાઢો ! એક વસ્તુ તમને એક બાજુ ચેંચી જાય છે અને બીજી વસ્તુ તમને સારી દોરવાણી આપવા માગે છે, જે કે, એને સાંભળવામાં આવતો નથી. એટલે તમને ભાસ થાય છે કે તમને બધી બાજુઓથી ચેંચવામાં આવી રહ્યા છે. તમારે શું કરું જોઈએ તે તમે જાણો છો પણ કરતા નથી. તમે તમારે શું ન કરું જોઈએ તે પણ જાણો છો છતાં તે વસ્તુ કરો છો. અને આમ તમે મૂર્ખાઈભરી વસ્તુઓ કરો છો એટલે તમને પસ્તાવો થાય છે. એટલે એમાં બે વસ્તુઓ હોય છે; તમે બે કારણોસર દુઃખી થાઓ છો : પ્રથમ તો જે કાંઈ મૂર્ખાઈભરી વસ્તુઓ તમે આચારી હોય તેને માટે અને પછી તેને માટે પસ્તાવો કરવા વડે. એ કાંઈક દયાજનક અવસ્થા હોય છે....

બાળક : પ્રાણનું પરિવર્તન ન થઈ શકે ?

શ્રી માતાજી : પ્રાણનું પરિવર્તન ? જરૂર થઈ શકે. એ એક મુશ્કેલીભર્યું કામ છે પણ થઈ શકે તેવું છે. જે એમ ન થઈ શકે તેમ હોત તો તો કોઈ આશા જ ન રાખો શકત. પરંતુ એ કાર્ય કરવા માટે મનની એકલાની શક્તિની પૂરતી નથી. કારણ કે, હું એવા આસાંખ્ય લોકોને જાણું છું કે જેમની દૃષ્ટિ સ્પષ્ટ હોય છે, સમજશક્તિ પણ સારી હોય છે, પોતાના મનથી સારી પેઠે સમજેલા હોય છે, એ લોકોને તમારી આગળ આસાધારણ વસ્તુઓનું વર્ણન કરી બતાવી શકે છે, બીજા લોકોને સહેલાઈથી ઉત્તામ પ્રકારની શિખામણ આપી શકે છે, પરંતુ એમનો પોતાનો પ્રાણ એની પોતાની આદાન મુજબ તરંગી રીતે ચાલે છે, અને એ બધી વાતોને સાંભળવા માગતો નથી. એમનો પ્રાણ કહે છે કે, ‘તમારે જે કાંઈ વાત કહેવી હોય તે કહો; પણ મારા પૂરતું તો હું મારે રસ્તે જઈશ.’

એ તો જ્યારે ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે સંપર્ક સ્થપાય, ત્યાર પછી જ સર્વ વસ્તુઓનું પરિવર્તન થઈ શકે છે. પછી એ ગમે તે વસ્તુ કે વ્યક્તિ હોય, અધમમાં અધમ ગુનાઓ કરનારનું પણ એક ક્ષાણ માત્રમાં પરિવર્તન થઈ જાય છે. આ એ પ્રકારના કિસ્સાઓમાં બને છે જ્યાં તમને ‘જ્યોતિર્દર્શનો’ જેમની ઝડપમાં બદ્ધ વે છે અને તમને સંપૂર્ણ રીતે ઉપરથી નીચે ઊધા વાળી દે છે. ત્યાર પછી બધું બરાબર ચાલે છે. ત્યાર પછી પણ થોડીક નાની નાની જોઈવણો કરીને મેળ બેસાડવા પડે છે, પણ એ બધું હવે સારી રીતે ચાલે છે.

આથી ઉલટું, મન એક મહાન ઉપદેશક છે, એની પ્રકૃતિ જ એ રીતની છે; એ ભાષણો આપે છે, અને દેવજોમાં ઉપદેશની કથાઓ પણ કરે છે. એટલે સામાન્ય રીતે પ્રાણમય સ્વરૂપ અધીનું બની જાય છે અને બહુ વિવેક વાપર્યા વિના મનને કહે છે : 'તું તો ભાઈ, એક ગરબડદાસ છું ! તું જે કહે છે તે તારે માટે સારું હોય, પણ મારે માટે એનો કોઈ ઉપયોગ નથી.' અથવા સારામાં સારી પરિસ્થિતિ હોય, જ્યારે મનની પાસે વિશિષ્ટ પ્રકારની શક્તિઓની કુદરતી બક્ષીસ હોય અને પ્રાણ પણ જરા ઉચ્ચતર ગુણવત્તાવાળો હોય, ત્યારે એ આમ કહેશે : 'ઓડ ! તું જે કહે છે તે કેટલી બધી સારી વાત છે (આવું કેટલીક વાર બને છે). પણ જો ભાઈ, મને લાગેવળો છે ત્યાં સુધી, મારા ગજ બહારની એ વાત છે; તારી વાત સુંદર છે, પણ મારી શક્તિ બહારની છે.'

પરંતુ આ પ્રાણ એક વિચિત્ર પ્રાણી છે. એનું સ્વરૂપ આવેશ, ઉત્સાહ અને સ્વાભાવિક રીતે કામનાઓનું બનેલું છે. પરંતુ વધારામાં એ પોતાના કરતાં ઉચ્ચતર અને વધુ ઉમદા વસ્તુઓ માટે, કોઈ સુંદર વસ્તુ માટે, ઉત્સાહ બતાવી શકે છે. એવી વસ્તુની કદર અને પરખ એને હોય છે. અને સ્વરૂપમાં જો કોઈ સાચે જ સુંદર ગણી શકાય તેવી વસ્તુ બને છે, જો એમાં કોઈ અસાધારણ મૂલ્ય ધરાવતી હોય ઉત્પન્ન થાય છે, તો પછી, પ્રાણ એના ગ્રત્યે પણ ઉત્સાહ બતાવે છે અને પૂર્ણ આદરભાવ વ્યક્ત કરે છે — આ એની દરિયાવદીલી એવી હોય છે જે, દા. ત. મનોમય કે શારીરિક ભૂમિકા ઉપર જોવા મળતી નથી. એનામાં કાર્ય કરવાની એવી સભરતા હોય છે જે એની પેલી ઉત્સાહપૂર્ણ બની રહેવાની ક્ષમતામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, અને લઈને જ એ પોતે જે કાંઈ કાર્ય કરતો હોય છે તેમાં નિર્ણયપણે પોતાની જાતને વહેતી મૂડે છે. જે કોઈ વીર પુરુષો હોય છે તે સર્વમાં પ્રાણ જોરદાર હોય છે. અને જ્યારે પ્રાણમાં કોઈ વસ્તુ માટે ઉત્સાહ જાગે છે ત્યારે, પછી એ કોઈ તર્કબાળ વ્યક્તિત નથી હોતી, એ તો યોધો હોય છે; એ સર્વભાવે કર્મરત હોય છે અને એનાથી અસાધારણ વસ્તુઓ સિદ્ધ થઈ શકે છે. કારણ કે એ ગણતરી કરવા બેસતો નથી, દલીલો કરતો નથી, એમ નથી કહેતો કે આપણે સાવચેત રહેવું જોઈએ, આપણે આ ના કરવું, પેલું ના કરવું, એ વિચારવંત નથી હોતો, એ તો વોકો જેમ કહે છે તેમ, લડકાની માફક ભલ્લૂડી ઊઠે છે, અને પોતાને સર્વભાવે આપી દે છે. એટલે જ, જો એને યોગ્ય માર્ગ વાળવામાં આવે તો, એ ભવ્ય વસ્તુઓનું નિર્માણ કરી શકે છે.

પરિવર્તન પામેવો પ્રાણ એક સર્વશક્તિમંત સાધનરૂપ હોય છે. અને કેટલીક વાર એનામાં જે પરિવર્તન આવે છે તે પણ કોઈ આપવારૂપ સુંદર વસ્તુને —

નૈતિક શીતની કે ભौતિક શીતની — કારણે આવે છે. ઉદાહરણ તરીકે, એ કોઈ એવી અતિશય જવલ્યે જ જોવા મળતી, પણ સુંદરતાથી ભરપૂર વસ્તુ બનતી જુઓ છે — કોઈ ખૂણ આત્મયાગ અથવા ગણુતરી ગણ્યા વિનાનું આત્મસમર્પણ — ત્યારે પ્રાણ પણ એના જુસસામાં ધરસાઈ જાય છે, એને પણ એવું કરવાની મહત્વાકાંક્ષા જાય છે. એ વસ્તુની શરૂઆત મહત્વાકાંક્ષાથી થાય છે એને એનો અંત આત્મબલિદાનમાં આવે છે.

એવી એક જ વસ્તુ છે જેને પ્રાણ તિરસ્કારે છે : એ છે રસહીન, એકરાગી, નિસ્તેજ, અવાદહીન, મૂલ્યહીન જીવન. જે એવી કોઈ વસ્તુ એની સામે ધરવામાં આવે છે તો એને ઊંઘ આવે છે, એ જડતામાં સરી પડે છે. એ સાચું છે કે એને એકદમ ધમાધમીવાળો વસ્તુઓ ગમે છે; એ આત્માંત દુષ્ટ, આત્માંત કૂર એને આત્માંત ઉદાર, આત્માંત શુભ એને આત્માંત વીરત્વવાળો બની શકે છે. એ હેમશાં છેલ્લે છેડે જઈને બેસે છે એનો, હા, જેમ પ્રવાહ વહેતો હોય તેમ આ બાજુઓ કે પેલી બાજુઓ જઈ ઉભો રહે છે.

એને આ પ્રાણને જો તમે કોઈ ખરાબ વાતાવરણમાં મૂકશો તો એ ઉંડઠાપૂર્વક બૂરી વસ્તુઓ કરશો એને તે પણ એમની છેવટની હદ સુધી. જે તમે એને કોઈ આશ્ર્યજનક સુંદર, ઉદાર, મહાન, ઉમદા એને દિવ્ય વસ્તુની હાજરીમાં મૂકશો તો એ પ્રાણ એ સર્વથી પણ દોરવાઈ જશો, બીજું બધું બૂલી જશો, એને પોતાની જતને સર્વાંશે આપો દેશો. સ્વરૂપના બીજા કોઈ પણ ભાગ કરતાં એ વધુ સર્વાંશે સમર્પણ કરી શકે છે કારણ કે એ ગણુતરી માંડતો નથી. એ એના આવેગો એને ઉત્સાહથી દોરવાય છે. જે એનામાં કામના ઉત્પન્ન થાય છે તો એ કામનાઓ ઉગ્ર એને મનસ્વી હોય છે એને એ બીજાના ભલા કે બૂરાને બેખામાં લેતો નથી; એની એને કાંઈ પડી હોતી નથી. જ્યારે એ કોઈ સુંદર વસ્તુને પોતાનું આર્પણ કરે છે ત્યારે પણ એ ગણુતરી કરતો નથી એને એ વસ્તુ પોતાનું બધું કરશો કે બૂરું તેને જાણ્યા વિના, કેવળ શર્વભાવે પોતાનું સમર્પણ કરી દેશો. સાધન તરીકે એ એક ધારી કિમતી વસ્તુ હોય છે.

એ એક શુદ્ધ બોહિવાળા ઘોડા જેવો હોય છે : જે એ અંકુશને તાબે થાય છે તો બધી શરત-દેખમાં જતે છે, સર્વ સ્થળે એ પહેલો આવે છે. જે બિનલગામ હોય છે તો પછી એ બોકેને ચગદી નાખીને ઉત્પાત મચાવે છે, ચોતાના પગ કે કમરને ભાંગી નાખે છે ! પ્રાણ એવો છે. આપણે જાણવાનું એ હોય છે કે એ કઈ બાજુઓ વળે છે. એને આરાધારણ વસ્તુઓ ગમે છે — અપવાદરૂપ ગણ્યાય તેવી સારી કે અપવાદરૂપ ગણ્યાય તેવી બૂરી. એને તો

આસાધારણપણા ઉપર પ્રેમ હોય છે. એને સામાન્ય જીવન ગમતું નથી. એમાં એ નિસ્તેજ, લગભગ કિયાહીન બની જાય છે. જો એને કોઈ ખૂણમાં પૂરી રાખીને કહેવામાં આવે છે કે : ‘ત્યાં ધાનોમાનો બેસી રહે,’ તો એ ત્યાં બેસી રહેશે અને વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં કરમાતી જરી વસ્તુ જેવો થઈ રહેશે, અને એ ઓક (ઇન્જિનિયરન) મમી (મડદા) જેવો થઈ રહેશે : પછી એતામાં જીવન નથી હોતું, એ સુકાઈ ગયું હોય છે. અને પ્રાણની જ્યારે એવી અવસ્થા હોય છે ત્યારે તમારે જે કાંઈ કરવું હોય છે તે કરવાનું બળ તમારામાં રહેતું નથી. તમને સરસ વિર્યારો આવશે, ઉત્કૃષ્ટ આકાંક્ષાઓ હશે, પણ એ બધાનો આમલ કરવાની તમારામાં શક્તિ નહિ હોય.

એટલે જો તમારો પ્રાણ બહુ બળવાન હોય તો એનો સંતાપ ન કરશો. પણ તમારી લગામ મજબૂત હોવી જોઈએ અને એને જેંચીને પકી રાખેલી હોવી જોઈએ. તો પછી એ બરાબર ચાલશે.

બાળક : અવસાદની લાગણી પ્રાણમાંથી આવે છે ?

શ્રી ભાતાજી : હા, ખરે જી, સર્વ પ્રકારની ઉપાધિઓ, અવસાદ, નિરુત્સાહ, આણગમો, જનૂન, એ બધું પ્રાણમાંથી આવે છે. એને લઈને જ પ્રેમ, ધિક્કારમાં ફેરવાઈ જાય છે, એ પ્રાણ જ વેરવૃત્તિ, કિન્નાઝોરી, દુષ્ટેચણ, વિનાશવૃત્તિ અને નુકસાન પહોંચાડવાની વૃત્તિઓ ઉત્પન્ન કરે છે. એ પ્રાણ જ જ્યારે તમને મુશ્કેલ લાગતી અને આણગમની વસ્તુઓ કરવાની આવે છે ત્યારે નિરુત્સાહ કરે છે. અને એનામાં હડતાળ ઉપર જીતરવાની ઓક આસામાન્ય તાકાત હોય છે! જ્યારે એ આસંતુષ્ટ હોય છે ત્યારે એ ઢીકો થઈને ખૂણમાં બેસી જાય છે અને ત્યાંથી પછી ચસકતો નથી. ત્યારે પછી તમારામાં કોઈ શક્તિ, કોઈ બળ, કોઈ જતની હિંમત રહેતાં નથી. તમારી સંકલ્પશક્તિ પણ.... ઓક ચિમળાતા છોડ જેવી બની જાય છે. સર્વ રીતનાં રિસામણાં, આણગમા, ગુસ્સો, નિરાશા, કોઈ વગરે એ મહાશયમાંથી આવે છે. કારણ કે એ તો કિયાશીલ શક્તિ છે.

માટે જી, એ કઈ તરફ વળે છે એના ઉપર બધો આધાર રહે છે. અને હું તમને કહી મૂકું કે એને હડતાળ ઉપર જવાની ઓક જબરી આદત હોય છે. એ એનું સૌથી બળવાન હથિયાર છે : ‘ઓમ ! મારે જે જોઈએ છે તે તમે નથી કરતા; ઢીક તો, હું હાલવાચાલવાનો નથી, મરી ગયાનો ઢોંગ કરીશ.’ અને એ આવી વસ્તુ વાતવાનમાં કરી બેસે છે. અને એનું ચારિન્ય (પોત) ધાણું ખરાબ હોય છે; એ ખૂબ સંવેદનશીલ અને ખૂબ વેરવૃત્તિવાળો હોય છે — હા, એનો ખવાસ તદ્દન ખરાબ હોય છે. મને લાગે છે કે એ ઓમ કરે છે એનું કારણ એ

છે કે એને પોતાની શક્તિનું સારી પેટે ભાન હોય છે અને એને સ્પષ્ટપણે લાગે છે કે જો એ પોતે કોઈ કામમાં પડતું મૂકશે તો એવી કોઈ વસ્તુ નથી કે જે એની શક્તિના ધ્યાસારાને અવરોધી શકે. અને જે લોકોમાં તુલનામાં પોતાનું વજન મૂકવાની તાકાત હોય છે તેઓ જેમ વર્તે છે તેમ પ્રાણ પણ સોદાબાળ કરે છે: ‘હું તમને મારી શક્તિ આપીશ પણ હું જે કહું તે તમારે કરવું પડશે. જો હું જે માગું છું તે તમે ન કરવા માગતા હો તો હું મારી શક્તિ પાછી જેંચી લઉં છું.’ અને પછી તમે એક ચ્યાટી જેવા સપાટ થઈ રહેશો. અને એ ખરી વાત છે, એમાં ઓટું જ બને છે.

એના ઉપર કાળું જમાવવો અધરો છે. પરંતુ સ્વાભાવિક રીતે જ્યારે તમે એને પાણીને વશ કરવામાં સફળ થશો ત્યારે તમારી કાર્યસિદ્ધ માટે તમારા હાથમાં કોઈ બળવાન વસ્તુ આવી જશે. એ એક એવી વસ્તુ છે જે હુમલો કરીને મોટામાં મોટા અવરોધિને બાળું હકારી દે છે. એ એક એવી વસ્તુ જે કોઈ મહામૂળને એક બુદ્ધિમાન વ્યક્તિત્વ બનાવી દે છે — કેવળ એ જ એ કામ કરી શકે છે; જે તમારામાં આગળ વધવાની તમનના હશે અને જે તમારા પ્રાણના માથામાં એવી ધૂન ભરાઈ આવશે કે તમારે પ્રગતિ કરવાની જ છે, તો પછી મહામૂળશિરોમણિ પણ પંડિત થઈ રહેશે! મારી જોયેલી આ વાત છે, હું કહેતા-કહેતો સાંભળેલી વાત કરતી નથી. મેં આવી વસ્તુ નજરે જોયેલી છે. મેં એવા લોકો જોયેલા જેઓ તદ્દન નિસ્તેજ, અકલહીન, સમજશક્તિવિદ્યાળી, જેઓ કર્યું સમજી શકતા નહિ તેવા — તમે એમને કોઈ વસ્તુ મહિનાઓ લગી સમજાવે જાઓ, પણ એ એમના માથામાં પેસે જ નહિ, જાણે કે તમે લાકડાના ઢૂંડા સાથે વાત કરતા હો તેમ — અને પછી અચાનક એકદમ એમનો પ્રાણ કોઈ આવેગમાં ફસાઈ જાય છે; એને ફક્ત કોઈને રાજી કરવું હોય છે અથવા કોઈની પાસેથી કોઈ વસ્તુ કઢાવવી હોય છે, અને એમ કરવા માટે પોતે સમજવું જોઈએ, જાણવું જોઈએ, એ જરૂરી વસ્તુ બની રહે છે. એટલે પછી એ લોકો દરેક વસ્તુને હાલતીચાલતી કરી દે છે, નિદ્રાધીન મનને ઢંઢેણી જગાડે છે, જે જે ખૂણાઓમાં કાંઈ શક્તિ નથી હોતી ત્યાં ભરયક ભરી દે છે. અને પછી તેઓ સમજે છે, બુદ્ધિશાળી બની રહે છે. હું એક એવા માણસને ઓળખતી હતી કે જેની પાસે લગભગ કર્યું જ્ઞાન ન હતું પણ જ્યારે એનું મન ગતિશીલ બન્યું અને આગળ વધવાની તમનનાંએ એનો કબજ્જો લીધો, ત્યારે એણે આદ્ભુત વસ્તુઓ લખવા માંડી. એ લોકો અહીં મારા હાથમાં છે, અને જ્યારે એ ગતિ પાછી જેંચાઈ ગઈ, જ્યારે એમનો પ્રાણ હડતાળ ઉપર ગયો (કારણ કે કેટલીક વાર એ હડતાળ ઉપર જતો હતો), અને પાછો ફરી ગયો, ત્યારે એ માણસ પહેલાના જેવો જ સત્ત્વહીન બની રહ્યો.

સ્વાભાવિક રીતે આપણી તહ્ન બાબુ ભૌતિક ચેતના અને જૈત્ય ચેતના વચ્ચે કોઈ સાતન્યપૂર્ણ સંપર્ક સ્થાપવો એ ધારી મુશ્કેલ વાત છે. હા, ભૌતિક ચેતનામાં સારા પ્રમાણમાં શુભેચ્છા હોય છે; એ ખૂબ નિયમિત હોય છે, એ ધારી પ્રયત્ન કરે છે, પણ એ ધીમી અને ભારે છે, એને લાંબા વખત લાગે છે, એને ગતિમાન કરવી એ મુશ્કેલ બાબત છે. એને થાક નથી લાગતો, પણ એ પ્રયત્ન જ નથી કરતી; એ એના રસ્તે, શાંતિથી ચાલ્યે જાય છે. એ રીતે તો બાબુ ચેતનાને, જૈત્ય ચેતનાના સંપર્કમાં મૂકતાં સદીઓ લાગે. પરંતુ ગમે તે કારણ ઊભું થાય છે અને પ્રાણ એમાં લેજો થઈ જાય છે. એક આવેગ એને જકડી બે છે. એને આ સંપર્ક જોઈએ છે (કોઈ પણ કારણે, અને એ કારણ હમેશાં આધ્યાત્મિક જ નથી હોયનું), ગમે તેમ પણ એને આ સંપર્ક ની જરૂર પડે છે. એ એની સમસ્ત શક્તિ, બળ, આવેગ, ઉત્સાહ સાથે એની કામના કરે છે : ત્રણ મહિનામાં કામ થઈ જાય છે.

ગોટ્યે હવે એની ખૂબ સંભાળ લેલે. એને ખૂબ મહત્વ આપણે પણ કદ્દી એને તાંદે થશો નહિ. એમ કરશો તો એ તમને અનેક પ્રકારના દુઃખદાયી અને આપાયકારક પ્રયોગો કરવા ધસડી જશે; અને જો તમે એને એક યા બીજી રીતે સમજાવી લેશો તો પછી તમારા માર્ગો કોઈ રાક્ષસના જેવી લાંબી ફંંગો ભરતા આગળ વધશો.

સપ્ટેમ્બર ૧૬, ૧૯૫૩

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે:)

‘સાધકની ચેતનામાં આવતરણ કરનાર તથા તેની પ્રકૃતિનું રૂપાંતર કરવા સહાય કરનાર યોગશક્તિ જુદી જુદી ઘણી દિશાઓમાં કાર્ય કરે છે, અને ઓ શક્તિને પોતાનામાં જીવનાર સાધકની પ્રકૃતિ પ્રમાણે, તથા જે પ્રકારનું કાર્ય કરવાનું હોય છે તે પ્રમાણે એ યોગશક્તિના કાર્યનાં પરિણામો જુદાં જુદાં આવે છે. સૌથી પ્રથમ તો, સાધકની પ્રકૃતિના જે તત્ત્વો રૂપાંતર પામવા માટે તૈયાર હોય છે તેમનું રૂપાંતર એ શક્તિ વેગપૂર્વક કરે છે. જે સાધકની મનોમય ભૂમિકા યોગશક્તિ પ્રત્યે ખુલ્લી તથા તેને ગ્રહણ કરવાને તત્પર હોય તો યોગશક્તિનો સ્પર્શ થતાં તેના મનનું રૂપાંતર થવા માંડે છે, અને તે વેગપૂર્વક પ્રગતિ કરવા માંડે છે. જે પ્રાણુશક્તિ એ પ્રમાણે તૈયાર હોય તો તેમાં પણ એ જ પ્રકારનો રૂપાંતરનો વેગ આવે છે, યા તો સ્થૂલ શરીરમાં પણ એ પ્રમાણે બની શકે છે. પરંતુ સ્થૂલ દેહમાં યોગશક્તિ રૂપાંતરનું કાર્ય અંશતઃ જ કરી શકે છે, કારણ કે યોગશક્તિનો સ્વીકાર કરવાની સ્થૂલ શરીરની શક્તિ મર્યાદિત હોય છે. વિશ્વની અંદર સૌથી વધારે જડ તત્ત્વની બનેલી જે ભૂમિકા છે તેમાં એટલે કે પાર્શ્વ સત્રમાં, હજ સુધી યોગશક્તિનો સ્વીકાર કરવાની ક્ષમતાની સાથે સાથે ઘણા મેટા પ્રમાણમાં વિરોધ કરવાની વૃત્તિ પણ બનેલી છે. પરંતુ પ્રકૃતિના એક ભાગની ત્વરિત પ્રગતિની જરૂર જરૂર તેના બીજા ભાગમાં એટલી જ ત્વરિત પ્રગતિ થાય નહિ તો પ્રકૃતિમાં એક પ્રકારનો વિસંવાદ પેદા થાય છે. પ્રકૃતિમાં કથાંક અભ્યવસ્થા ઊભી થાય છે, જ્યાં જ્યાં અથવા જ્યારે જ્યારે આ જતનો વિસંવાદ થાય છે ત્યાં ત્યાં અથવા ત્યારે ત્યારે તે વ્યાધિનું રૂપ લઈ શકે છે. કઈ જતનો વ્યાધિ થાય છે તેનો આધાર કેવા પ્રકારની અભ્યવસ્થા છે તેના પર હોય છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ - ૧૧)

બાળક : દેહમાં યોગશક્તિને જીવવાની શક્તિ મર્યાદિત પ્રમાણમાં જ હોય છે એમ કેમ હોય?

શ્રી માતાજી : એનું કારણ એ છે કે, ભૌતિક જગતમાંની વસ્તુઓ એક-બીજા સાથે જોણસેણ ન થઈ જાય એટલા માટે એમ કરવું જરૂરી બનયું હતું કે એમને કોઈ રીતનું સ્થાયી રૂપ આપવું. ઉદાહરણ તરીકે, જે તમારું શરીર એટલું બધું પાતળા પોતવાળું અને નમનીય હોત કે જેને લઈને, એ બીજી વ્યક્તિની હાજરીમાં જ, અચાનક પીગળવા માડે, તો એ આપી વસ્તુ જરા આગવડાલરી તો બને જ! અથવા એનું થાય કે તમે અને પેલી વ્યક્તિ એકબીજા નજદીક આવો કે તરત એકબીજામાં તમારું શારીરિક દ્રવ્ય મિક્ષિત થઈ જાય, તો એ વસ્તુ પણ જરા આણગમો ઉપજાવે તો ખરી જ! એટલે, આ કારણે, શરીરોના દ્રવ્યને જરા વધુ સધનતાવાળું બનાવવામાં આવ્યું. એમની અંદર રહેલી શક્તિઓના જુદાપણાને સ્થાયી સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું (અને ખરેખર, આ રીતે સ્થાયી સ્વરૂપ આપવા પાછળ આ અલગ અલગ વિભાગો સ્થાપવાની જરૂરિયાત જ કારણરૂપ હતી) અને એને લઈને એક વ્યક્તિસ્વરૂપ અન્યથી અલગ સ્વરૂપે ટકી રહે એ પ્રકારની વ્યવસ્થા સિદ્ધ થઈ. અને આ પ્રકારનું સ્થાયીન્વ જ શરીર પોતે જેટલી ત્વરથી પ્રગતિ કરી શકે અને જેટલી પ્રગતિ તેણે કરવી જોઈએ તેની આડે આવે છે. અને જેમ જેમ તમે વિકાસ પામતા જાઓ છો અને તમારો સ્વાભાવિક ઊંચાઈ અને શરીરનું બંધારણ પ્રાપ્ત કર્યે છો તેમ તેમ, તમે વધુ અકડ બનો છો. બાળકોમાં વૃદ્ધિ પામી શકાય તેવી નમનીયતા હોવાને કારણે તેઓ આપો વખત, સતતપણે પરિવર્તનશીલ રહે છે; એમનામાં થતો ફેરફાર નજરે જોઈ શકાય તેવો હોય છે. એટલે એ લોડો જ્યાં સુધી નાનાં હોય છી અને તેમની વૃદ્ધિ અને ખિલવણી થતી જતી હોય છે ત્યાં સુધી તેમનામાં એક પ્રકારની નમનીયતા હોય છે; પરંતુ જ્યારે તમે ચાણીસ વર્ષની ઉપરની ઉંમરે પહોંચો છો, અને સામાન્ય રીતે જીવનમાં બને છે તેમ, તમે બેસીને વિચારો છો કે તમે તમારા ધ્યેયને પહોંચી ચૂક્યા છો અને જ્યારે તમે તમારી મહેનતનાં ફળ એકઠાં કરવા બેસો છો, ત્યારે તમે લાકડા જેવા સખત અને છેવટે તો પથરા જેવા બની રહે છો અને એવી આવસ્થામાં હવે શરીર પોતે પોતાના આંતરિક રૂપાંતરની ગતિની સાથે મેળમાં રહી શકતું નથી, એટલે એ પાછું પડે છે, જરા જરૂર થઈ જાય છે અને પછી એ આગળની ગતિને અનુસરી શકતું નથી, એ સુધીએ જાય છે.

બાળક : ગૃહ્ય થયા પણ શું આંતર સ્વરૂપ પ્રગતિ કરવાનું જરી રાખે છે?

ક્રી માતાજી : એ બાબતનો આધાર સર્વાંશે દરેક કિસ્સા ઉપર રહે છે. દરેક કિસ્સાની પરિસ્થિતિ અલગ પ્રકારની હોય છે. એવા કેટલાક લોકો હોય છે — દા.ત. લેખકો, સંગીતકારો, કલાકારો — જેચો તેમના જીવન દરમયાન જીંચા બૌધ્ધિક સ્તર ઉપર જીવન જીવેલા હોય છે, જેમને એમ લાગતું હોય છે કે તેમને હજુ કંઈ કરવાનું બાકી રહી જાય છે, અથવા એમ લાગતું હોય છે કે પોતે જે કાર્ય કરવાનું માણે લીધેલું તે પૂરું કર્યું નથી, તેઓએ જે લક્ષ્ય નક્કી કર્યું હોય છે ત્યાં પહોંચાયા નથી હોતા, એટલે એવા લોકો, તેમનાથી રહી શકાય તેટલું, પાર્થિવ વાતાવરણમાં ટકી રહેવા તન્યર હોય છે, એમના પોતાનાથી શક્ય બને તેટલા એકત્રિત સ્વરૂપવાળા બનીને તેઓ રહે છે અને પોતાનો આવિભાવ બીજા જીવન મનુષ્યોનાં શરીરો દ્વારા કરીને પોતાની પ્રગતિ ચાલુ રાખવા પ્રયત્ન કરે છે. મેં એવા ઘણા કિસ્સાઓ જીવેલા છે. એવા કિસ્સાઓમાં એક પિયાનો બજાવનાર (અને સાચે જ, ઘણી ઉચ્ચ કોટિનો પિયાનો બજાવનાર) સંગીતકારનો દાખલો ખૂબ રસપ્રદ છે. એના હાથ, તેનાં આદ્ભુત કલાકૌશલ્ય, યથાર્થતા, ચોકસાઈ, શક્તિ અને ગતિની ત્વરણાના તાદૃશ નમૂનારૂપ હતા. હા, એ આખી વસ્તુ સાચે જ આદ્ભુત હતી. આ માણસ પ્રમાણમાં નાની ઉંમરે ગુજરી ગયેલો અને તેને જતાં જતાં એવી એક લાગણી રહી ગયેલી કે જો પોતે જીવતો રહ્યો હોત તો પોતાના સંગીતની અભિવ્યક્તિ કરવામાં એ વધુ આગળ વધ્યો હોત. હવે એ વ્યક્તિની અભીષ્ટાની માત્રા એટલી બધી તીવ્ર હતી કે એના સૂક્ષ્મ હાથનો આકાર વિધટન પામ્યા વિના જેમનો તેમ બન્યો રહ્યો અને જ્યારે જ્યારે એ સંગીતકારને કેંઈ એવી વ્યક્તિ મળી આવતી કે જેનામાં કંઈક અંશે ગ્રહણશીલતા હોય, જે કશી સામી ચેષ્ટા ન કરે તેવી હોય, અને આવી વ્યક્તિત્વ પાછી સરસ રીતની સંગીતકાર હોય, ત્યારે પેલા ગુત સંગીતકારના હાથ એ સંગીત બજાવનારના હાથમાં પ્રવેશ કરતા — એ સમયે જે વ્યક્તિ વાળિન્ ન બજાવી રહી હોય તે સાધારણ સારું કહેવાય તેનું સંગીત બજાવી શકે, પણ એ સામાન્ય કક્ષાનું સંગીત જ રહે; પરંતુ જે ક્ષણે પેલા હાથ તેના હાથમાં દાખલ થતા ત્યારે તો એ જ્યાં ચુધી સંગીત બજાવતી રહેતી ત્યાં સુધી કેવળ એક ઉસ્તાદ નહિ પણ આશ્ર્ય ઊપજાવે તેવી કલાકાર બની રહેતી. એમાં પેલી બીજી (મૃત) વ્યક્તિના હાથ એ પિયાનો બજાવનાર ભાઈના હાથનો ઉપયોગ કરતા હતા. આ ઘણા મારી પોતાની જણીતી છે. આ જ વસ્તુ મેં એક ચિત્રકારની બાબતમાં જેયેલી; એમાં પણ વાત હાથની જ હતી. અને આવી જ વસ્તુ કેટલાક લેખકોની બાબતમાં પણ બનેલી. પરંતુ એ કિસ્સામાં મૃત વ્યક્તિના મગજે પોતાનું સ્વરૂપ ચોકસાઈપૂર્વક જળવી રહેલું અને જે કેંઈ વ્યક્તિ અને પૂરતા પ્રમાણમાં ગ્રહણશીલતાવાળી જણાય તેના મગજમાં પ્રવેશીને, અચાનક જ એ વ્યક્તિએ તે પહેલાં લખી હોય તેથી અનેક

ગણી સુંદર અને આશ્રમકારક વસ્તુઓ તેની પાસે લખાવતું, મેં આવી રીતે બીજી વ્યક્તિના મગજનો કબજો કેવાતો હોવાની ઘટના જોયેલી છે. એ પ્રસંગ એક સંગીત-રચિતાની બાબતમાં બનેલો. એ વ્યક્તિત સંગીત બજાવનાર ન હતી, પણ સંગીતની રચના કરનાર હતી. જેમ બીથોવન, બાક અને સીજર ફ્રેન્ક સંગીતની રચના કરનાર હતા તેવી (જે કે સીજર ફ્રેન્ક તો બજાવી પણ જાણતો હતો.) હવે, સંગીતની રચના કરવી એટલે એક અત્યંત મનોમય કિયાશીલતા સેવવી. ત્યારે અહીં એવું બન્યું કે, એક સંગીતકાર કોઈ એક ઓપેરાની રચના કરવામાં ભરન હતો. તે સમયે પેલા મૃત સંગીતકારનું મગજ તેના મગજ સાથે સંપર્કમાં આવ્યું. પરિણામ એ આવ્યું કે પેલી મૃતાત્માના મગજ, પેલા સંગીતકાર પાસે સંગીતની આદ્ભુત ચીજેની રચનાઓ કરાવીને તેમને કાગળ ઉપર તેમના સર્વ વિભાગો સાથે બચાબર ગોઠવી આપ્યો. એ સંગીતકાર જે પ્રકારનો ઓપેરા લખવામાં ભરન હતો તે એટલે બધી સંકુલ હતો કે જ્યારે તેને બજાવવાનો થાય ત્યારે તેના વાદકો માટે, મૂળ સંગીતકારનો જ્યાલ યોગ્ય રીતે રજૂ કરવાનું કાર્ય એક અત્યંત નિટિલ પ્રક્રિયા સરખ્યું બની રહે તેમ હતું. આ સંગીતકાર બાઈ (હું એને એવાંખું છુ) પોતાની સામે એક કોરો કાગળ, ખૂબ મોટો કોરો કાગળ મૂકી રાખતા. અને ઉપર જણાવ્યું તેમ, તેની સમક્ષ જ્યારે સંગીતની આખી રચના આપોઆપ રજૂ થતી ત્યારે તે કાગળ ઉપર ઉતારવા માંડતો. મેં એને લખતાં, લીટીએ પાડતાં, અને આંકડા માંડતાં મારી પોતાની નજરે જોયેલો છે. અને પછી જોઈ શકતું કે જ્યારે એ કાગળના છેક છેડે પહોંચતો ત્યારે, નાટકના અંકના એક આખા પ્રાસ્તાવિક સંગીત (ઓવર્ચર) બજાવવા માટેના ઓરકેસ્ટ્રાની રચના તૈયાર થઈ ગઈ છે. (ઓરકેસ્ટ્રા એટલે જુદાં જુદાં વાધો બજાવનાર વચ્ચે, સંગીતની કહીઓ બજાવવા માટે, દરેક વાદકનાં જુદાં જુદાં વાધો વચ્ચેની વહેંચણી). અને એ સંગીતકાર એ આખું કામ બેઠો બેઠો કેવળ એક કાગળ ઉપર જ ઉપજવી શકતો. કેવળ એ એમ કરી શકતો હતો એનું કારણ એવં જ કે એના મગજમાં પેલા મૃત આત્માના મગજની શક્તિ આવતી હતી અને એ તેની પાસે એ કાર્ય કરાવતી હતી.... જ્યારે હું ત્યાં હતી ત્યારે મારી સમક્ષ મેં અને એવી રીતે આખું પાનું ભરીને લખતાં જોયેલો : એમાં એને માંડ અડ્ધા-ગોણા કલાક લાગ્યો હશે. અને એને લઈને એ એટલી બધી પ્રતિભાવણો બની રહ્યો કે મોટા મોટા પ્રખ્યાત સંગીતકારો પણ તેમની રચનાઓના વાદ્ય-વિભાગોની ગોઠવણી માટે તેની પાસે આવતા. અને એ વ્યક્તિ બીજાઓ કરતાં ઘણી સરસ રીતે, કેવળ એ રીતે કાગળ લઈને જ કરતો. એને એલખાણ કરવા માટે કોઈ વસ્તુને વગાડવી, સાંભળવી પડે કે એવું કાંઈ કરવું પડતું નહિ. પાછળથી લોકો, એને વાનિન્નો ઉપર વગાડવાનો પ્રયત્ન કરી જોતા અને એ આખી રચના સુંદર રીતે પ્રગટ થતી. એમાં ઘણું બધાં

વાયોલિનો. ધણાં બધાં વાયોલિન સેલો, ધણાં બધાં આદટો અને બીજાં ધણાં વાદ્યો અને વાદકો રહેતોં. કોઈ આ બજવનું તો કોઈ બીજું જ બજવનું, વળી બીજાચો કોઈ બીજાં જ વાજિંતો વગાડતાં, કેટલીક વાર ઓકસાથે તો કેટલીક વાર ઓક પછી ઓક (એ આખી વસ્તુ ખૂબ ગુંચવણવાળી લાગે ઓવી હતી, કોઈ સરળ વસ્તુ ન હતી), અને પેલા ભાઈ જ્યારે વગાડતા હોય, સાંભળતા હોય કે પછી કેવળ વાંચતા જ હોય (કેટલીક વાર એ પેલી સંગીતરચનાને લઈને વાંચી જતા પણ ખરા) ત્યારે ઓમને બરાબર ખબર રહેતી કે કયા કયા સૂર કયા કયા વાજિંતો ફૂળે વગાડવા સેંપવાના છે, બીજા કયા સૂર કોઈ બીજા વાજિંતો વગાડવાના છે, અને ઓમ ને ઓમ આગળ. અને આ આખો સમય એને ઓવું ચોક્કસ ભાન રહેતું કે કોઈ વસ્તુ તેનામાં પ્રવેશીને તેને મદદ કરી રહી છે.

બાળક : જ્યારે આ રીતે આવિર્ભાવ કરવા માગતાં સ્વરૂપો જ્યારે ફીરીથી જન્મ લે છે ત્યારે ઓની એ જ ઈચ્છા જળવી રાખે છે?

શ્રી માતાજી : ના, એમાં ઓની એ વસ્તુ ફરી આવતી નથી. એમાં આખું સ્વરૂપ પૃથ્વીના વાતાવરણમાં રહેતું નથી, પણ ઓની વિશિષ્ટ ગુણવત્તા અહીં ટકી રહે છે, એ અહીંથી જતી નથી રહેતી, એ પોતાનો આવિર્ભાવ ચાલુ રાખવા માટે પૃથ્વીના વાતાવરણમાં ટકી રહે છે. પરંતુ ચૈત્ય સ્વરૂપ તો એના ધામમાં જરૂર પાછું ફરી શકે છે અને એ ચૈત્ય સ્વરૂપ જ ફીરીથી જન્મ લે છે. મેં તમને તે દિવસે સમજાયું હતું કે જ્યારે ચૈત્ય સ્વરૂપને દેહનો ત્યાગ કરવાનો સમય આવે છે, ત્યારે, દેહનો ત્યાગ કરતાં પહેલાં એ મોટા ભાગે ભવિષ્યમાં પોતે જે પ્રકારનો જન્મ લેવાનો હોય, જે પ્રકારના વાતાવરણમાં પોતાને ફરી જન્મ લેવા હોય, એ જન્મમાં ઓઝે કયા પ્રકારનો ધંધો કરવો કે નથી એને જરૂરી અનુભવો માટે યોગ્ય જ્ઞાત મળી રહે એ બધું નક્કી કરી લે છે. એટબે ઓમ બની શકે કે ધણા મોટા લેખકો અને ધણા મહાન સંગીતકારો ફરી વાર જન્મ લેતા હશે ત્યારે કોઈ તદ્દન મૂઢ સ્વરૂપમાં જન્મ લેતા હશે. અને તમે કહેશો : ‘એવું કઈ રીતે બને, આશક્યા.’ કુદરતી રીતે એવું હમેશાં બનતું તો નથી, પણ બની શકે છે પણ ખરું. આથી ઊલટી રીતનો ઓક કિસ્સો બનેલો : એ વ્યક્તિ, એ સદ્ગીનો સૌથી શ્રોષ અને આદભુત વાયોલિન વગાડનાર હતો.... (શ્રી માતાજી યાદ કરવા પ્રયત્ન કરે છે.) અરે, હું એનું નામ પણ જાણતી હતી, હમણાં મને એ યાદ પણ આવેલું અને પાછું લુલાઈ ગયું — હમણાં જ એ સમરણમાં આવેલું અને પાછું જતું રહ્યું. એનું શું નામ હતું?.... હા.... ઈસાઈ! એ એક બેલિયમનો રહીશ હતો અને સાચે જ, એ પુગનો સૌથી આદભુત વાયોલિન બજવનાર હતો!.... વારુ, એ માણસમાં બીજોવનનો પુનર્જન્મ થયેલો હતો એ

વાત બિલકુલ ચોક્કસ હતી. કદાચ એમાં બીથોવનનું આખું ચૈત્ય સ્વરૂપ પુનર્જનન નહિ પામ્યું હોય પણ ગમે તેમ હોય, એની સંગીત વિદ્યા તો ફરીથી પ્રગટ થઈ જ હતી. એનો દેખાવ, એનું મસ્તક, બીથોવનના જેવાં જ હતાં. મેં એને જેયેલો અને સાંભળેલો (હું એને ઓળખતી ન હતી, હું એના વિષે કશું જાણતી ન હતી, હું તો પેરીસમાં એ બોડો સંગીતનો એક જલસા, ‘રે માઝે’માં ભજવવાના હતાં ત્યાં સંગીત શ્રાવણ કરવા માટે ગઈ હતી.) મેં એ ઈસાઈને સ્ટેન ઉપર, વાદ બજાવવા માટે આવતો જેયો અને મનમાં ને મનમાં બોલી ઊઠી : ‘આ તો ભારે વિધિન લાગે છે ! આ માણસ કેટલો બધી બીથોવનના જેવા લાગે છે, જાણો બીથોવનનું નાદદ્વારા પૂતળું !’ અને પછી વાદ ઉપર ગજના એક સયારા સાથે એનું સંગીત શરૂ થયું, ત્રણ કે ચાર જ સૂર વહી રહ્યા અને સર્વ કાઈ, આખું વાતાવરણ, એકદમ બદલાઈ ગયું. આખું વાતાવરણ તદ્દન અદ્ભુત બની રહ્યું. ત્રણ જ સૂર, પણ એવી ચોટદાર રીતે ઉપાડવામાં આવ્યા, કેટલા ભવ્ય, કેટલા આશ્રયજનક, બધે સ્તરથતા ફેલાઈ ગઈ, બધા જ આતુરતાથી કાન માંડી સાંભળી રહ્યા. અને એણે એ ચીજ એક છેઢેથી શરૂ કરીને અંત સુધી તદ્દન અનોખી રીતે, એટલી બધી સમજપૂર્વક રજૂ કરી કે મેં એવી રજૂઆત બીજા કોઈ સંગીતવાદકમાં જોઈ નથી. પછી મેં જેણું કે એનામાં બીથોવનના સંગીતની જન્મદાર લાક્ષણિકતા આવી રહેલી હતી.... પરંતુ કદાચ એમ પણ થયું હોય કે બીથોવનના ચૈત્ય સ્વરૂપે કોઈ મોચી કે એવા જ આપણે જાણતા નથી એવા સ્વરૂપે જન્મ લીધા હોશે ! અને વળી કોઈ બીજી રીતના અનુભવની જરૂર લાગી હોશે.

મેં એ માણસમાં જેણું હતું તે એક પાર્થિવ ભૂમિકા ઉપરનું, મનોમય-પ્રાણમય જગતનું ધાર્ટ-ધડતર હતું; અને બીથોવને પોતાનું સમસ્ત મનોમય, પ્રાણમય અને જૌતિક સ્વરૂપને એની સંગીતવિદ્યાની આસપાસ શિક્ષાબદ્ધ કર્યું હતું, (ઓટલે એના મરણ બાદ પણ) એ રૂપધરતર એક જળંતરૂપે ટકી રહ્યું હતું અને એણે પેલા સંગીતકારમાં એ રીતે દેહ ધારણ કર્યો હતો. એમાં બીથોવનના ચૈત્ય સ્વરૂપની હાજરી હોવી અનિવાર્ય ન હતી. પૂર્વજનમમાં બીથોવનના ચૈત્ય સ્વરૂપે આ બીજાં બધાં સ્વરૂપોને તાલીમબદ્ધ કર્યાં હતાં, એ ચૈત્ય સ્વરૂપે એમને સંગીત સર્જનની વિદ્યાની તાલીમ આપી હતી; પરંતુ એ જ્યારે ગુજરાતી ગયો ત્યારે એનું ચૈત્ય સ્વરૂપ ત્યાં જ ટકી રહ્યું હતું એમ કહેવાનું નથી, એ તો સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે એની પોતાની ચૈત્ય ભૂમિકામાં પાછું ફરી ગયું હોશે. પરંતુ એના સંગીતને લગતા ભાગે પોતાનું સ્વતંત્ર ધડતર કર્યું હતું, એને પોતાની આગવી જીવનશક્તિ હતી અને પોતાની મેળે ટકી રહ્યું હતું. એ સ્વરૂપની રથના, અમૃક રીતના આવિલ્લિવિને

માટે કરવામાં આવી હતી અને એ પોતાની અભિવ્યક્તિ કરવાને માટે ટકી રહ્યું હતું. અને જેવું એને યોગ્ય પાત્ર મળી આવ્યું કે તરત જ એણે એની અંદર પ્રવેશ કરીને પોતાનો આવિલ્લવ કર્યો.

બાળક : કોઈ ચૈત્ય સ્વરૂપ પોતાની જતને બે શરીરોમાં પ્રગટ કરી શકે ખરું?

શ્રી માતાજી : એમ થનું ઓટલું બધું સહેલું નથી . . . ચૈત્ય સ્વરૂપ એ ઉત્કાંતિનું પરિણામ છે, એટલે કે દિવ્ય ચેતનાએ પોતાની જતને પદાર્થતત્ત્વમાં ફેલાવી દઈને, પછી, ક્રમે ક્રમે, ભૌતિકતાને ઊર્ધ્વગમન કરાવ્યું છે અને એને પ્રભુ પ્રત્યે પાણી વાળવા માટે જરૂરી વિકાસ કરાવેલો છે. એટલે આવા અનેક જન્મનાન્માંતરોમાં થઈને આ દિવ્ય કેન્દ્ર દ્વારા ચૈત્ય સ્વરૂપની રચના કરવામાં આવી છે. પછી એક સમય એવો આવે છે જ્યારે એ ચૈત્ય સ્વરૂપ અમુક રીતની પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરે છે, એના વિકાસ અને ધડતર પાકાં થાય છે; અને ત્યારે, ઘણી વાર ગોનામાં એક વિશાળ રીતની પૂર્ણતાની સિદ્ધિ થાય તે માટેની અભીષ્ટા હોવાને લઈને, પ્રભુને હજી વધુ સારી રીતે પ્રગટ કરવાની અભીષ્ટા હોવાથી, ધાણુંખરું એ ચેતનાના તિરોખવનમાં રહેલા કોઈ સત્ત્વને પોતાની પ્રયે આકર્ષી લાવે છે; એટલે કે, શ્રી અરવિંદ જેને અધિમનસની ભૂમિકા કહે છે તાંના કોઈ સ્વરૂપને એ ચૈત્ય સ્વરૂપ પોતાની પ્રત્યે આકર્ષી લાવે છે અને એ રીતે એ સ્વરૂપ, આ ચૈત્ય સ્વરૂપને અંગીકાર કરે છે. એવું સ્વરૂપ, સામાન્ય રીતે લોકો જેમને દેવો કહે છે, કેટલાંક જે દેવી સ્વરૂપો હોય છે તેમાંનું કોઈ હોય એ બનવા જોગ છે. અને જ્યારે આવાં બે સ્વરૂપોનું આ રીતનું એકાકાર થવાનું બની આવે છે ત્યારે, સ્વાભાવિક છે કે ચૈત્ય સ્વરૂપ વધારે વિશાળ બને અને જે દેવી સ્વરૂપે એની પ્રકૃતિનો અંગીકાર કર્યો હોય તેનો બધો લાભ એને મળે. જ્યારે આવી ઘટના બની હોય છે ત્યારે આવું સ્વરૂપ પોતાની અંદરની પોતાના સ્વરૂપના પ્રાદુર્ભાવિ રચી શકે છે. એટલે કે, એ મૂળ સ્વરૂપ પોતાની અંદરથી અમુક અંશનો પ્રક્રેષ્ટ કરે છે અને એ સ્વરૂપ પોતાનું સ્વતંત્ર આસ્તિત્વ ધારણ કરી બીજી વ્યક્તિઓમાં દેહ ધારણ કરે છે. આવી રીતે, કોઈ એક સ્વરૂપના કેવળ બે જ નહિ, પણ ત્રણ, ચાર અથવા પાંચ પ્રાદુર્ભાવિ પણ હોઈ શકે છે. એનો આધાર અમુક ચોક્કસ પ્રકારના કિસ્સાઓ ઉપર રહે છે, પણ એમ બની શકે છે ખરું. આથી આપણે એમ કહી શકીએ છીએ કે એ વ્યક્તિનું મૂળ સ્વરૂપ એક જ ચૈતસિક — દિવ્ય પ્રકારનું હોય છે. અને જ્યારે એક કરતાં વધુ પ્રાદુર્ભાવોનું આસ્તિત્વ હોય ત્યારે ધાણુંખરું, જુદા જુદા લોકો તેમને વિષે સભાન બને

એ સ્વાભાવિક છે, કારણ કે તે દરેક પોતાની અંદર એ દૈવી સ્વરૂપનો કોઈ ને કોઈ અંશ ધારણ કરતા હોય છે : એમાં જ્ઞાન એવું બને છે કે એ દૈવી સત્ત્વના આમુક અંશો પોતાનો પોતાની બહાર પ્રક્રિયા કરો હોય છે અને એ રીતે પોતાના મૂળ સ્વરૂપથી અલગ સ્વાતંત્ર અસ્તિત્વ ધારણ કર્યું હોય છે. એમાં કોઈ વસ્તુએ બે ઘાટ કર્યા હોય એવું નથી હોતું. એમાં તો કેવળ એક રીતનો સ્વ-પ્રક્રિયા હોય છે. (શ્રી માતાજી, જે બાળકે આ પ્રશ્ન પૂછેલો તેને કહે છે) આવી રીતે આપણે જ્યારે બે સ્વરૂપો ધારણ થવા વાત કરીએ છીએ ત્યારે એવો ભાસ થાય છે કે જે સત્ત્વે આ રીતે બે ઘટમાં વાસ કર્યા હોય છે તેણે પોતાની વિભૂતિનો આમુક અંશ ગુમાવ્યો છે : જે તમે તમારા દેહના બે કકડા કરો તો, એમાંના અધ્યો જ તમારી પાસે રહે; પરંતુ જે તમારામાં એવી શક્તિ હોય કે જેથી તમે તમારા સ્વરૂપનો આમુક અંશ પ્રક્રિયા કરી છૂટ્યા મૂકો, તો તમે હો છો તેવા ને તેવારણો છો, અને ત્યાં બીજી વ્યક્તિમાં બીજી તારા વસતી હોય છે.... સમજાય છે ને ? વાત એવી છે.

બાળક : જ્યારે પેલા પિયાનો વગાડનારના હાથ બીજા પિયાનો વગાડનારના હાથમાં પ્રવેશ પામેલા ત્યારે જેણે પોતાના હાથ બીજાને વાપરવા આપેલા તે વ્યક્તિને પોતે પિયાનો બજાવી શકે જરી ?

શ્રી માતાજી : મને તમારી વાત સમજતી નથી ! જે ‘હાથ’ રહી ગયેલા એ તો પેલા મરણ પામેલા મનુષ્યનો ને અંશ પાર્થિવ વાતાવરણમાં રહી ગયેલો તે હતો. એ હાથોનું ઘડતર સર્વાંગ સંપૂર્ણ રીતનું થયેલું હતું એટલે તેઓ સચેતન, જીવંત અને સ્વતંત્ર સત્ત્વો જેવા બની ગયેલા હોઈ નેમણે ગેલી બીજી વ્યક્તિના પાર્થિવ હાથમાં પ્રવેશ કરેલો. કારણ કે તેઓ પોતે જ પિયાનો વગાડવા માગતા હતા. પરંતુ જ્યારે તેઓ એ રીતે પિયાનો વગાડતા હતા ત્યારે પિયાનો વગાડવાની સ્થૂલ કિયા તો પેલી બીજી વ્યક્તિના હાથ મારફત કરતા હતા. એ વ્યક્તિ પોતે સારી કષાનો પિયાનો-વાદક હોય એમ બની શકે, પરંતુ પેલા હાથ જ્યારે એના હાથમાં પ્રવેશ કરતા ત્યારે તો એ એકદમ અલૌકિક શક્તિવાળી વ્યક્તિ બની રહેતો.

બાળક : હું તો એમ સમજેલો કે પેલી બીજી વ્યક્તિ જીવતી હશે !

શ્રી માતાજી : બીજી વ્યક્તિ જીવતી હશે ? કઈ બીજી ? જે પહેલી હતી તે.... અરે ! ના ! (હસાહસ).

બાળક : આપે કહેલું છે કે ‘આપું જગત કર્મે કર્મે આગળ વધતા જતા

રૂપાંતરની કિયાને માર્ગ ગતિ કરી રહ્યું છે, ' * તો પછી બોકો ઓકબીજા સાથે લડાઈઓ કેમ કરે છે ?

શ્રી ભાતાજી : એ બોકોનો પ્રગતિ કરવાનો માર્ગ એ રીતનો હો ! (હસાડસ). તમારે પ્રગતિ કરવી હોય છતાં એ વસ્તુ તમે હમેશાં દેખાઈ આવે તેવી સંવાદપૂર્ણ રીતે કરતા નથી. જે કોઈ બોકો યોગ કરે છે તે બધા જ જાણે છે કે યોગ કોઈ ઓવી વસ્તુ નથી કે જેની ગતિ કેવળ શાંતિ અને સંવાદપૂર્ણ રીતે થતી રહે. કેટલીક વાર તમારે આંતરિક યુદ્ધો ખેલવાં પડે છે અને તમારા આંતરમાં રહેલા જે દુઃખનો તમને પ્રગતિ કરતાં આટકાવતા હોય છે તેમની સાથે લડાયું પડે છે, અને એનો અર્થ યુદ્ધ. તમારે એમ ન માની કેવું કે બેઠા બેઠા ધ્યાન કરીએ એટલે પ્રગતિ થઈ ગઈ ! ... એવી અનેક મુશ્કેલીઓ હોય છે જેમની ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવાનો રહે છે. અને વિજય મેળવવાનો અર્થ શું ? - કોઈની સાથે યુદ્ધ. જ્યારે તમે લડો છો ત્યારે એનો અર્થ યુદ્ધ એવો થાય છે. આમાં નાની યે લડાઈઓ હોય છે અને મોટી પણ લડાઈઓ હોય છે, પરંતુ મનુષ્યો દ્વારા ખેલતાં આ યુદ્ધો, જે એવા અતિકાય રાખસોની દૃષ્ટિએ જોવામાં આવે કે, દા.ત. જેમને મન મનુષ્યો કેવળ કીડીઓ કરતાં જરા પણ મોટા નથી તો એમની કેટલી અગત્ય રહે છે ? ... જ્યારે તમે કીડીઓ વરચે ચાલતાં યુદ્ધને જુઓ છો ત્યારે એ તમને તદ્દન કુદરતી વસ્તુ લાગે છે ! તમે એમના યુદ્ધને રસપૂર્વક જોઈને સિમતહાસ્ય કરો છો અને કહો છો, 'બા, આ કીડીઓએ તો લડાઈ માંડી છે.' હવે આ જ રીતે આ વિશ્વનાં અતિકાય બણો આગળ, પૃથ્વી ઉપર લડતા માણસો કેવળ યુદ્ધ કરતી કીડીઓ સરખા હોય છે, એમને મન એનો કોઈ હિસાબ નથી હોતો. એટલે આ બધી વસ્તુઓને તમારે કેવળ માનવ ચેતનાની પરિમાણ બુદ્ધિથી જેવી ન જોઈએ.... માણસને માટે કુદરત એક વિકરાળ વસ્તુ છે. એ

* પોતાના ઉપર કાર્ય કરનાર યોગશક્તિને સ્વીકારવાને અને તેને યોગ્ય પ્રત્યુત્તર આપવાને અંતઃકરણના જે ભાગો તૈયાર હોય છે તેઓમાં યોગશક્તિના કાર્યને પરિણામે રૂપાંતરની કિયાને વેગ મળે છે. આ રીતે યોગ સમય બચાવે છે. એમ તો આખું જગત ક્રમે ક્રમે આગળ વધતા રૂપાંતરની કિયાને માર્ગ ગતિ કરી રહ્યું છે. તમે યોગસાધનાનો માર્ગ બો છો ત્યારે તમારામાં થતી વિશાળની એ કિયાના વેગને તમે વધારો છો. સામાન્ય ગતિઓ જે કાર્યને ધણાં વર્ષો બાગે તે કાર્ય યોગસાધનાને પરિણામે થેડા દિવસોમાં યા તો થેડા કલાકેમાં પણ સાધી શકાય છે.

એટલી બધી પ્રચંડ છે, અના પ્રભુત્વ હેઠળની શક્તિઓ અને એ જે બધી કિયાઓનું સર્જન કરે છે તે બધી અન્તંત ભયંકર હોય છે. અને આપણે જે કાઈ જાણીએ છીએ તે તો પૃથ્વી ઉપર બનતી ઘટનાઓ વિષેની વાતો જ હોય છે. બાકીના વિશ્વમાં શું બને છે તે તો તમે સીધી યા આડકતરી રીતે, એક પ્રકારના અનુમાનજન્ય જ્ઞાન વડે જાણો છો; પરંતુ આ અથડામણો અને શક્તિઓની લીલાઓ, માનવ ચેતનાના પ્રમાણમાં પ્રચંડ સ્વરૂપની હોય છે. આ વસ્તુઓ એવી હોય છે જે મનુષ્યના આયુષ્યના પ્રમાણમાં લગભગ અન્તકળ સુધી ચાલતી રહેતી લાગે છે. એટલે, અવકાશની ભૂમિકામાં એ વસ્તુઓ અમેય હોય છે, કાળની ભૂમિકામાં પણ એ વસ્તુઓ અમેય હોય છે, અને માનવ ચેતના માટે એ બધું એની બુદ્ધિની પકડની બહારનું હોય છે. પરંતુ આ બળોની દૃષ્ટિએ, મનુષ્યનાં પરિમણો અને ગતિઓની સરખામણી પેલી ઊભરાતી કીડીઓના પ્રમાણ જેટલી કે કદાચ એથી પણ ઓછી હોય છે: એમને માટે એ બધું લગભગ સરખું હોય છે. આ બાબતમાં પદ્ધિમના ધર્મોમાં — સ્વિદીશ અને નોર્વેનિયન — એવી પુરાણ કથાઓ છે જેમાં આવા બળવાન વિરાટ દેત્યોની કથાઓ આવે છે. અને એટલે બાળકોને સમજાય તે માટે એમની વાતો કહેવામાં આવે છે. એમ કહેવાય છે કે એક વાર આવા બે દેત્યો વિશ્વના કોઈ શિખર ઉપર (પૃથ્વી ઉપરના નહિ) બેઠા હતા. પછી એક દેત્યે એક નિસાસો નાખ્યો. પછી હજર વર્ષ પસાર થઈ ગયાં ત્યારે બીજાને પૂછ્યું, ‘તમે કેમ નિસાસા નાખો છો?’ પછી બીજાં એક હજર વર્ષ વીતી જાપ છે ત્યારે પહેલાં કહે છે, ‘મને કંઈ ચેન પડું નથી —’ અને વળી એક હજર વર્ષ વહી જાપ છે. . એ લોકો વસ્તુસ્થિતિનો જ્યાલ આ પ્રકારે આપે છે. કદાચ પેલા દેત્યે એમ કહું કે ‘મને ચેન પડું નથી’ એટલી વારમાં એક હજર વર્ષ વીતી ગયાં હશે. એટલે આમાં પ્રશ્ન કેવળ પ્રમાણનો છે!

બાળક: યોગશક્તિનો ઉપયોગ કરીને એનું ન થઈ શકે કે શરીરને અક્કડ થઈ જતું અટકાવી શકાય?

શ્રી માતાજી: એ શકાય છે. જ્યારે વ્યાયામ કરો છો ત્યારે તમે તમારું શરીર ઓછું અક્કડ થાય તેટલા માટે જ કરો છો ને? અને તમે આગળ વધતા રહો છો : જે વસ્તુ તમે પહેલા વર્ષ કરી શકતા નથી તે તમે થોડાંક વર્ષો બાદ કરી શકો છો. કેટલાક લોકો એવા હોય છે જેઓ લગભગ સંપૂર્ણ મુલાયમતા પ્રાપ્ત કરે છે, દા.ત. જે લોકો આસનો કરે છે તેઓ. હા, તમે લગભગ સંપૂર્ણ મુલાયમતા પ્રાપ્ત કરી શકો છો. જ્યારે કોઈ સાધારણ માણસ જો આ અંગકસરતો કરવા જશે તો પોતાની અંદરનું કાઈક ભાગો બેસશે. ત્યારે, એનું છે. મનની બાબતમાં પણ એમ જ છે. વ્યામામની કસરતો વડે તમે તમારી જતને મુલાયમ બનાવી શકો છો. એમાં પ્રશ્ન તાલીમનો અને ખિલવણીનો રહે છે.

બાળક: ધારો કે કોઈ મનુષ્ય આ જનમમાં ખૂબ બુદ્ધિશાળી થવા પ્રયત્ન કરે પણ જો એ પછીના બીજા જનમમાં અક્ષલહીનરૂપે જનમે તો એના આ બધા પ્રયત્ન શા કરુના?

શ્રી ભાતાતુલી: ના, મેં જરા ટૂંકમાં વાત કરી હતી પણ વસ્તુસ્થિતિ એવી નથી. એવા મનુષ્યનું ચૈત્ય સ્વરૂપ કઈ મૂર્ખ હોણું નથી! આપણે દાખલા તરીકે માની લઈએ કે ચૈત્ય સ્વરૂપને એક બેખક તરીકેના અનુભવ મળી ચુક્યો છે, એ વિકિત પોતાના અનુભવને પુસ્તકો અને ભાષણો દ્વારા વિકિત કરી શકતો હોય છે; આ રીતે એ સ્વરૂપે, પોતે જે સંઝેગો અને સંબંધોની વચ્ચમાં વસેણું હોય છે તેને લઈને અનુભવનું અમુક ક્ષેત્ર આવવી લીધું હોય છે. પરંતુ અનુભવનું કોઈ એવું ક્ષેત્ર રહી જતું હોય છે કે જે બાકી હોય છે. દાખલા તરીકે, એ એમ કહે છે: ‘હું મારા મગજ વડે જીવન જીવી ચુક્યો છું, મારાં પ્રતિકયો જીવન પ્રન્યે બૌદ્ધિક રીતનાં રહ્યા છે, હવે હું મારી લાગણીઓની ભાવનાઓ વડે જીવવા માગું છું’. કારણ કે સામાન્ય જીવનમાં બુદ્ધિની આ વધુ પડતો કિયાને કારણે ઘણાખરામાં લાગણી વડે અનુભવ પ્રાપ્ત કરવાની શકિત ઘણી ઓછી થઈ જાય છે. એટલે અનુભવ અને ખિલવણીનું બીજું ક્ષેત્ર હાથ ધરવા માટે એ વિકિત પોતાની બૌદ્ધિક ઊંચાઈને જતી કરે છે; એ હવે મેધાવી કે અલૌકિક બુદ્ધિમત્તાપૂર્ણ લખાણો લખનાર રહેતો નથી. એ હવે એક સામાન્ય મનુષ્ય બની રહે છે, પરંતુ એનું દૃદ્ધ વિલક્ષણ પ્રકારનું, ખૂબ દયાળું, ખૂબ ઉદારવૃત્તિવાળું હોય છે. મેં ‘મૂર્ખ’ એવા શબ્દ વાપરેલો પણ એમાં તો પ્રશ્ન કેવળ સરખામણીનો જ રહે છે. દાખલા તરીકે, જે ચૈત્ય સ્વરૂપ શાલવી સરખી સત્તા લોગવવાના અનુભવો લઈને વધુમાં વધુ વૃદ્ધિ પામ્યું હોય (રાજ અથવા સમાચાર તરીકેના અનુભવોમાંથી જે કાંઈ પ્રાપ્ત થઈ શકે તે મેળવ્યું હોય) તે એ પછી તદ્દન એવું આપ્રાસિદ્ધ જીવન ગાળવાની ઈરણી કરે કે જેમાં તેને પેલા સરકારી દબદબાનાં બંધનોથી બંધાયેલા રહેવું ન પડે એવું ઘણા ડિસાઓમાં બને છે. એટલે પછી એ ચૈત્ય સ્વરૂપ સામાન્ય વાતાવરણમાં, સામાન્ય મધ્યમ વર્ગના કુટુંબમાં, તદ્દન સાધારણ કક્ષાની પરિસ્થિતિમાં જન્મ લેવાનું પસંદ કરે છે. અને લઈને અને આ રીતે એક એવી ગુપ્ત કાર્ય કરવાની તક મળી શકે છે. આ રીતે અને સરકારી ડોણદમામની જરૂરો-આતોનાં બંધનોથી દેશના શાલવીઓની જેમ બંધાયેલા રહેવું પડતું નથી. એટલે તમે આમુક હૃદિબિંદુથી જુઓ તો તમે એમ કહો કે, ‘આમ કેમ! આવું પતન કેમ?’ એમાં ખરેખર કોઈ પતન નથી હોયાં. એમાં કેવળ પ્રશ્નના બીજા હૃદિબિંદુથી, બીજા હૃદિબિંદુથી હલ કરવામાં આવે છે. કારણ કે ચેતનાને માટે (મારો કહેવાનો ભાવાથી સારી ચેતના, દિવ્ય ચેતના માટે છે) સફળતા

આથવા નિષ્ફળતા, ઉચ્ચ કક્ષા આથવા મધ્યમ આવસ્થા બધું જ સરખું હોય છે. આમાં જે આગત્યની વસ્તુ ચેતનાની વૃદ્ધિ હોય છે. અને મનુષ્યાને જે અમૃત પરિસ્થિતિઓ ખૂબ લાભકર્તા લાગતી હોય છે તે કદાચ ચેતનાની જિલવણી માટે બિનઅનુકૂળ પણ હોય તેમ બની શકે છે....તમે તમારી જત પ્રત્યે નિહાળી શકો છો. સ્વાભાવિક રીતે જ, જે તમે સાવધ હો છો અને હેમેશાં તમારી ચેતનાના શિખર ઉપર જ જીવન ધારણ કરતા હો છો, તો તમે આવા બુલાવામાં પડતા નથી. પરંતુ સાધારણ વિચારો લઈને, સાધારણ પ્રતિક્યાઓ સાચે તમે જો ગુલના કરવા બેસો છો તો પછી દરેક વસ્તુની કિંમત સફળતા કે નિષ્ફળતાના પાયા ઉપર આંકો છો. પણ એ તો કોઈ પણ વસ્તુની કિંમત આંકવાનો છેલ્લામાં છેલ્લો માર્ગ છે. કારણ કે એ તદ્દન કૃત્રિમ, તદ્દન બાબુ અને સત્યથી વિરોધી રહ્યો છે. માનવજીવનની વ્યવસ્થા હાલના સમયે જે પ્રકારની ગોઠવાયેલી છે તે જેતાં, લાખમાં એક પ્રસરે પણ વસ્તુનું સાચું મૂલ્ય તેને અગ્રભાગે દેખાનું નથી તેમ જ તેને સીધિસીધી માન્યતા પણ મળી જતી નથી. સામાન્ય રીતે થોડીક કૃત્રિમતાની હેમેશાં જરૂર રહે છે. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ સફળતા પ્રાપ્ત કરતી દેખાય, મહાન સફળતાને વરતી દેખાય, પછી એ ગમે તે પ્રકારની હોય, ગમે તે ક્ષેત્રમાં હોય, પરંતુ તમારે હેમેશાં એમ માનવું કે એમાં કોઈક ઠેકાણે કોઈક રીતની નાટકીયતા જરૂર હોય.

બાળક : ‘નાટકીયતા’ એટલે શું ?

શ્રી માતાજી : આ શબ્દ જે એકટરો હાસ્યપ્રધાન ભૂમિકાઓ ભજવતા હોય છે તેમને માટે વાપરવામાં આવે છે પણ આ જ શબ્દ જે લોકો પોતાનું મૂલ્ય વધુ પડતું આંકતા હોય છે, જેઓ પોતે જે હોય તેથી વધુ હોવાનો દેખાવ કરતા હોય છે આથવા જે વસ્તુ પોતામાં નથી હોતી, તે હોવાનો દેખાવ કરતા હોય છે, અને આ બધું કરતા હોવા છતાં પોતાની વાહ વાહ બોલાય એમ ઈરઘના હોય છે તેમને માટે વપરાય છે. એવી વ્યક્તિ માટે પોતાની કદર થાય એ ખાસ મહત્વનું હોય છે.

બાળક : સમરણશક્તિમાં કેવી રીતે વધારો થઈ શકે ?

શ્રી માતાજી : તમે તમારામાં સભાનાવસ્થા વધારો અને તમારી સમરણશક્તિ આપોઆપ વધશો.

ચેતના એક એવી સમરણશક્તિ છે કે જે યાંત્રિક મગજની યાદશક્તિ કરતાં વધુ ઉચ્ચ કક્ષાની છે. મેં આ વસ્તુ તમને થોડાક જ દિવસો પહેલાં સમજવી હતી. મેં તમને સમજાવ્યું હતું કે યાંત્રિક મગજની સમરણશક્તિ ભૂલી જઈ શકે

છે — એ જોટાળો અને વિકૃતિ ઊભી કરી શકે છે — પરંતુ જો તમે તમારી અંદર ચેતનાની ઓવી અવસ્થા સ્થાપિત કરી શકો કે જેને લઈને તમે અમૃત ક્ષણે તમારી સભાનતા જે પ્રકારની હોય તે અવસ્થામાં તમે આવી જાઓ, તો તમને ફરીથી એ જ અનુભવ પ્રાપ્ત થાય છે.

બાળક : આપે કહ્યું છે કે ‘લૌટિક પ્રદેશોમાં સ્વીકારવાની શક્તિ અવરોધી સાથે મિશ્રિત થઈ ગયેલી હોય છે’* તો આ અવરોધ શું વસ્તુ છે ?

શ્રી માતાજી : શું તમે તમારા શરીરમાં આ અવરોધક શક્તિનો અનુભવ નથી કરતા ? જ્યારે તમારે કોઈ અંગકસરત કરવી હોય છે ત્યારે તમે તમારા શરીર વડે જે કાઈ કરવું હોય છે તે કરી શકો છો ? અને જ્યારે તમે તમારી નંદુરસ્તી સારી રાખવા પ્રયત્ન કરો છો ત્યારે તમારું શરીર શું હોશાં તમારી ઈચ્છાનું પાલન કરે છે ? અને જ્યારે તમારે કોઈ પાઠનો આભ્યાસ કરવો હોય છે ત્યારે તમારું મગજન અને કોઈ જાતની મુશ્કેલી વિના અનુસરે છે.... ત્યારે એ વસ્તુ અવરોધ છે, પ્રગતિ કરવાનો ઈનકાર કરનાર એ વસ્તુ છે. અને હું માનું છું કે એ દુર્ભાગ્યની વાત છે કે સ્વીકૃતિ કરવા કરતાં વિરોધ કરવાની શક્તિનું પ્રમાણ ઘણું મોટું છે. જે તમારે સ્વીકાર કરી શકવાની શક્તિ કેળવવી હોય તો હીક હીક મહેનત કરવી પડે છે.

મને ખબર નથી — કદાચ કોક દિવસ એ વસ્તુ વિષે તમે જાણોા; કદાચ તમને કોક, કોઈક દિવસે ઓ કહેશે; કદાચ હું તમને એ વસ્તુ સમજાવી શકીશ — કે તમને ઝ્યાલ પણ ન આવે એટલા પ્રમાણમાં યોગશક્તિનું પૂર તમારે માટે ઉપલબ્ધ છે ! અને સામાન્ય રીતે તમે એનું કોઈ સંવેદન પણ અનુભવી શકતા નથી — જ્યારે તમે એનું સંવેદન અનુભવો છો, ત્યારે તમારામાંની કોઈ વસ્તુ સંકોચ અનુભવે છે કારણ કે એ વસ્તુ એને માટે બહુ વધારે પડતો હોય છે અને એને લઈને તમારા શરીરના કોષોમાં અમૃત પ્રકારનો સાહિન્ક ભય ઊભો થાય છે; અને જ્યારે તમે એને જીલો છો ત્યારે પણ ઊભરાઈ ગયેલા વાસણુની માફક ઓમાંથી ત્રણ ચનુર્થાંશ કરતાં વધુ શક્તિ વેડ્ફી દો છો ! એ શક્તિ બહાર ઝૂટી નીકળે છે, ઊભરાઈ જાય છે, કારણ કે તમે એને તમારામાં ભરી રાખી શકતા નથી. મને ઓવા આસંખ્ય લોકો મળેલા છે કે જેઓ ઓમ ફરિયાદ કરતા હતા કે તમને કોઈ જાતની વસ્તુ પ્રાપ્ત થતી નથી, એટલે તેમનો કહેવાનો આશય એ હતો કે એમને જે પ્રકારની શક્તિઓની જરૂર હતી તે પ્રાપ્ત થતી ન હતી.

* ‘માતાજીની વાણી’ વાર્તાલાપ-૧૧.

પરંતુ એનું કારણ એ હતું કે એ લોકોએ શક્તિઓને જીવી શક્વાની વેશમાન ક્ષમતા ધરાવતા ન હતા, અને એમની સમજ જ તેઓ સહિ કરી શકે તેના કરતાં સેંકડો અને હજારો ગણી શક્તિ મોન્ટ્ઝ હતી. વાત એવી છે. તમે એક મહાકાય મોઝાંઓના સમુદ્રની વચ્ચમાં વસતા હો છો અને છતાં તમને એમનું વેશમાન સંવેદન થતું નથી કારણ કે તમે એ વસ્તુ જીવાની ક્ષમતા પ્રાપ્ત કરી હોતી નથી. તમારામાં એટલી બધી આવરેખક શક્તિ હોય છે કે કદાપિ તમારામાં કોઈ વસ્તુ પ્રવેશ પામવામાં સક્ષમ થાય, તોપણ, એ પ્રવેશ પામેલી વસ્તુનો ત્રણ ચતુર્થી શ ભાગ બળાત્કારે પણ બહાર નીકળી જય છે, કારણ કે તમે તેને તમારી આંદર સમાવી રાખી શકતા નથી.... સામાન્ય રીતે હું આ બાબતની વાત કરતી નથી, પણ અત્યારે આપણે આ વિષયની વાત કરવા બેઠાં છીએ ત્યારે હું આ કહું છું, અને કદાચ એક દિવસ હું એના દાખલા પણ આપોશ. એ વસ્તુ માન્યામાં ન આવે તેવી છે. આપણે શક્તિઓની ચેતનાનો દાખલો લઈએ; જેવી કે પ્રેમની શક્તિ, સમજવાની શક્તિ, આથવા સર્જન કરવાની શક્તિ (બધી વસ્તુનોને એ લાગુ પડે છે: રક્ષણશક્તિ, વિકાસની શક્તિ અને બીજી શક્તિઓ, અને પ્રગતિ કરવાની શક્તિ, એ બધા માટે આમ જ છે); ચેતનાનો દાખલો લો, કેવળ આ જે ચેતના સૌ વસ્તુઓને વિંટળાઈને બેઠેલી છે, જે સર્વ વસ્તુઓમાં પ્રવેશેલી છે, જે સર્વ સ્થળે છે, જે સર્વ માં રહેલી છે, તો પછી, આ એક ગોવી વસ્તુ તરીકે અનુભવાય છે કે જાણે એ તમારા સ્વરૂપ ઉપર બળાત્કારે ચડી બેસવા માગતી હોય છે અને એમ લાગે છે એનું કારણ એ હોય છે કે એ સ્વરૂપ એ ચેતનાની શક્તિને જીવી કે સહન કરી શકતું નથી. અને આ વાત સૌથી ઉચ્ચ કોટિના લોકોની કરું છું; પરંતુ બધા લોકોમાં ઓછાવતા પ્રમાણમાં મોટો એવો એક ભાગ હોય છે, ઓછાવતા પ્રમાણમાં અગત્ય ધરાવતો એવો કોઈ ભાગ હોય છે જેનામાં હજી શુલેચ્છા આવી નથી હોતી, જે કેવળ દુષ્ટેચ્છાની સીમારેખા ઉપર હોય છે અને એને ગમે તે હિસાબે આ વસ્તુ જોઈતી નથી હોતી અને જે કાઈ આવતું હોય છે એનો એ ઈનકાર કરતો હોય છે. જ્યારે બીજી બાજુ, તમે કેવળ ખુલ્લા જ રહો અને શ્વાસ બેના રહો, — બીજું કાઈ નહિ, એટલું જ કરવાનું — તો તમે તમારી આંદર ચેતના, પ્રકાશ, સમજશક્તિ, શક્તિસામર્થ્ય, પ્રેમ અને બધી વસ્તુઓ તમારા શ્વાસ દ્વારા જીવી બેશો. અને આ પૃથ્વી ઉપર એ બધું વેડક્ષાઈ રહ્યું છે કારણ કે પૃથ્વી હજી અને બેવાને માટે તૈયાર નથી.

‘સ્થૂલ દેહનો પ્રત્યેક અંશ આંતર ચેતનાની કિયાના કોઈ પ્રતીક જેવો હોય છે. એ બેની વર્ષે સૂક્ષ્મ સંવાદો અને સંબંધાની એક આખી દુનિયા આવેલી છે. પરંતુ એ વિષય લાંબો આને અટપટો છે, અને અહીં આપણે ઓની વિગતમાં ઊતરી શકીએ તેમ નથી. વ્યાખ્યાની આસર શરીરના જે વિશીષ અવયવ ઉપર થઈ હોય તે ઉપરથી કેવા પ્રકારનો આંતરિક વિસંવાદ ઊભે થયો છે તે જાણી શકાય છે. એ અંગ વ્યાખ્યાનું મૂળ દર્શાવી આપે છે, અને વ્યાખ્યાના કારણનું એ એક ચિહ્ન બની રહે છે. વળી સમગ્ર ચેતનાને એક જ સરખી ત્વરિત ગતિથી કૂચ કરતાં આટકાવી રહેલા એ વિરોધ ડેવા પ્રકારનો છે તે પણ વ્યાખ્ય ઉપરથી જાણી શકાય છે. અને આ રીતે રોગનો ઉપાય અને ઉપચાર તે સૂચવે છે. કયાં આગળ ભૂલ થઈ છે એનું ચોક્કસ શાન જે સાધકને થાય, અને ક્યો ભાગ ઊર્ધ્વ ચેતનાની મદદ ગ્રહણ કરવાને અશક્તિતમાન છે તે શોધી કાઢે અને તેને ખુલ્લો કરીને ત્યાં જયેતિ અને શક્તિને લાવી શકે, તો શારીરિક આરોગ્યની જે સમતુલ્યનો લંગ થયો હતો તેને એક ક્ષણમાં પાછી સ્થાપન કરી શકાય છે અને પછી વ્યાખ્ય એકદમ દૂર થઈ જાય છે.’

(માતાજીની વાણી, વાતાવાપ-૧૧)

બાળક : શરીરનું પ્રત્યેક બિંદુ કોઈ આંતરિક કિયાનું પ્રતીક છે એવું કેમ હશે ?

શ્રી ભાતાજી : કારણ કે આખું ભૌતિક જગત જ વૈશ્વક કિયાઓનું પ્રતીક છે. એવી રીતે આપણું ભૌતિક શરીર એ આંતરિક કિયાઓનું પ્રતીક છે. આખું જગત, આખું ભૌતિક જગત એ વિશ્વની અન્ય ભૂમિકાઓમાંની કિયાઓનું સ્થૂલ પાસાદાર પદાર્થ જેવું — એક ભૌતિક સ્વરૂપવાળું, હા, પાસાદાર પદાર્થ જેવું — પ્રીતિક છે. એ એક ઔતિમ છોડો છે, જાણો કે એના ઉપર જે છબીઓનો પ્રક્ષેપ કરવામાં આવે છે, તેમને એ સ્થાયી સ્વરૂપ આપી દે છે. માટે એના પ્રત્યેક બિંદુએ

એમાં વસ્તુઓ સમસ્ત ભૌતિક વિશ્વમાં હોય છે તેના બેનું હોય છે.

બાળક : સ્થૂલ ભૌતિક તત્ત્વની પણ આ ઓક ભૂમિકા છે, નહિ?

શ્રી માતાજી : હા, એ ઓક છેવટનું પરિણામ છે. આ જગતમાં પદાર્થ-તત્ત્વની બે રીતની ગતિ છે, એકમાં દ્રવ્યની જડતા વધતી જાય છે અને બીજમાં ઘટતી જાય છે, અને એ ભૌતિક સ્તર એ બે પ્રકારની ગતિઓના કેન્દ્રસ્થાને છે : એ સ્તર એક પ્રકારના પડદા જેવો છે. એના ઉપર એની વર્ચે થઈને પસાર થતાં સર્વે પ્રકારનાં આંદોલનોના પ્રક્રિય થઈને, તેઓ જાણે કોઈ પડદા ઉપર પડતાં હોય એમ ટકી રહે છે—એ એક છાપ જ હોય છે, એ કેવળ જે કાઈ બનતું હોય છે તેની છાપ જ હોય છે. આપણે એની નોંધ લઈએ છીએ કારણ કે આપણે માટે તો એ કોઈ સત્ય હક્કિકત રૂપે બનેલી સધન વસ્તુ સરખી બાબત હોય છે. એમાં ખરેખર તો એનું બને છે કે જાણે તમે આખા વિશ્વને, શક્તિની એક ગતિ રૂપે નિહાળો છો અને શક્તિની આ ગતિનો પ્રક્રિય જ્યાં સુધી એની સામે કોઈ પડદો નથી આવતો ત્યાં સુધી વહો જતો હોય છે. જ્યારે એની સામે પેલા ભૌતિક સ્તરનો પડદો આવે છે ત્યારે તેના ઉપર એની છાપ ઊઠી આવે છે. આ જે છાપ ઊઠી આવે છે એ જ આ પાર્શ્વ જગત છે. અને એ કેવળ એક છાપા જ છે. સર્વે લોકો જે ભૌતિક જગતને એકમાત્ર સત્યરૂપ ગણે છે, તે હક્કિકતમાં એક છાપા માત્ર છે. આપણે જેને અદૃશ્ય વસ્તુઓ કહીએ છીએ તેઓમાં જે કાઈ બનતું હોય છે તેની આ ભૌતિક જગત એક છાપા માત્ર છે. એ વસ્તુ આપણે માટે દૃશ્યમાન બને છે કારણ કે એ શક્તિઓની ગતિની વચ્ચે ભૌતિક સ્તરનો એક પડદો આવે છે. એ પડદો એ આંદોલનોને ધારણ કરે છે અને એને લઈને તેના ઉપર તેમની એક છાપ ઊપસી આવે છે. જે આવા કોઈ પડદાનું અસિત્વ ન હોત તો પેલાં આંદોલનો વાણ્યોભ્યાં આગળ વધ્યે જત અને કાઈ પણ દૃશ્યમાન થાત નહિ. અને તેમ છતાં શક્તિની બધી જાતની ગતિઓનું અસિત્વ તો રહેત જ. પરંતુ એ એ આંદોલનોને ધારણ કરનાર કોઈ પડદો વચ્ચે ન આવતો હોત તો આપણે માટે એ બધી ગતિઓ અદૃશ્ય વસ્તુઓ બની રહેત.

સામાન્ય ચેતના માટે તો કેવળ પેલી છાપ જ સત્યરૂપ હોય છે અને જે કાઈ એની પાછળ બની રહ્યું હોય છે તે ઓછાવતાં અંશે શંકાસપદ હોય છે, પરંતુ સાચી ચેતનામાં, જે કાઈ પાછળની ભૂમિકામાં અથવા સમયની આગળ બનતું હોય છે તે જ સત્ય હોય છે અને જે વસ્તુ આપણે બાબુ સ્વરૂપે જોઈએ છીએ એ તો કેવળ એક છાપા માત્ર હોય છે, એટલે કે, એ છાપા કોઈ તદ્દન

સ્વર્ણત્ર આસ્તિત્વ ધરાવતી વસ્તુની પ્રતિચ્છાયા માત્ર હોય છે. એટલે ગ્રાણ્યો દેહ એ બધી ફેંકાઈ રહેલી વહેતી ઘાયાઓની સમગ્રતાઓમાંના એક ટુકડાનું પ્રતીક છે. એ ટુકડો પેલી આંતરિક અવસ્થામાંના એવાં બધાં આંદોલનોને જ પ્રગટ કરતો હોય છે જે (આંદોલનો) આ દેહરૂપી નાનકડા બિંદુને આનુરૂપ હોય.

ભાગક : પ્રાણીઓ માંદાં પડે છે એનું શું કારણ હશે ?

શ્રી માતાજી : હું ધારું છું કે, મનુષ્યોની જેમ પ્રાણીઓની બાબતમાં પણ જેટલી માંદળોઓ એટલાં કારણો હોય છે. કદાચ આ અંતઃકરણની ડિયાઓ હોઈ શકે કારણ કે પ્રાણીઓમાં પણ અંતઃકરણની ડિયાઓ થાય છે. એ કદાચ આકસ્મિક ઘટનાઓ પણ હોઈ શકે કારણ કે આકસ્માતોની પણ એક આખી ભૂમિકા છે. હકીકતમાં, વિદ્વાનો તો એટલે સુધી કહે છે કે સર્વ પ્રકારના રોગો અને મૃત્યુ પણ હમેશાં આકસ્માતનું પરિણામ હોય છે. એ કોઈ સ્વાભાવિક અવસ્થા નથી. એટલે કદાચ પ્રાણીઓની બાબતમાં પણ એવું હશે, અને વળી અંતઃકરણની અવસ્થા પણ કારણરૂપ હોય.

જે પ્રાણીઓ મનુષ્યોની સાથે રહે છે તેમને માટે તો તદ્દન સત્ય હકીકત છે. એ બિચારાં પ્રાણીઓ, મનુષ્યોની સાથે રહીને તેમના સરખાં જ સંવેદનશીલ અને આસંતુલિત બની રહ્યાં છે, એમને મનુષ્યો સરખી બુલ્ઝ પણ પ્રાપ્ત થઈ નથી અને બીજો કરો લાભ પણ થયો નથી !

દાખલા તરીકે, પ્રાણીઓમાં એક આત્માં આધારપાત્ર અંતઃપ્રેરણા રહેલી હોય છે; તમે કોઈ ગાયને કોઈ એવા જેતરમાં ચરવા મૂકો જ્યાં બધી જતનાં — સારાં અને ખરાબ જતનાં ધાસ ઊગતાં હોય; કેટલાંક ધાસ એરી પણ હોય; પણ કોઈ ગાય કદી પણ કોઈ આયોગ અથવા એરી છોડને સ્પર્શ સરજો નહિ કરે. કદી નહિ. એની જીલ્સના અગ્રભાગ વડે જે કાંઈ તદ્દન સારું હોય છે તે પસંદ કરે છે અને બાકીનું બીજું બધું પડતું મુકેછે. પરંતુ તમે જો એ ધાસને કાપીને સારું અને ખરાબ ઊગું કરો અને પછી એને ગાયની સામે ગમાણમાં મૂક્ષો તો એ બધું ધાસ ખાઈ જશે અને એને એર પણ ચડશે. એ એવી રીતે ખાઈ જય છે એનું કારણ એનામાં તેના પાલક મનુષ્ય ઉપર વિશ્વાસ હોય છે — આંધળો વિશ્વાસ — અને એ એમ જ માને છે કે પોતાની સામે મૂક્ષનું છે તે ખાવાલાયક જ હશે અને એ રીતે એ પોતાની અંતઃપ્રેરણા ગુમાવી બસે છે. પ્રાણીઓ જ્યારે તેમની કુદરતી અવસ્થામાં વસતાં હોય છે ત્યારે વધારે પડતું ખાતાં પણ નથી, એમને જેટલી ભૂખ હોય છે તેટલું જ ખાય છે, અને જો તેમના જોરાકમાંથી કાંઈ

વધે અને બીજાં પ્રાણીઓ તે ખાઈ ન જય એવી તેમની ઈચ્છા હોય છે તો તેઓ એ જોરાકને સંતાડી દે છે, દાટી દે છે. એ પ્રાણીઓ એ જોરાકને એવી કાળજીપૂર્વક સંતાડી મુકે છે કે જ્યારે પોતાને ફરી ભૂખ લાગે ત્યારે એ તેમને પાછો જરી આવે. પરંતુ જે પ્રાણી મનુષ્યો સાથે રહેતું હોય છે તે આ પ્રકારની અંતઃપ્રેરણ ગુમાવી બેસે છે. એ પ્રાણી એને જે બધું આપવામાં આવે છે તેટલું જ આતું નથી, પણ જે કાઈ એને હાથ ચડી જય તેથું રાખેલું હોય છે તે પણ ખાઈ જય છે. હું ફ્લાન્સના દક્ષિણ ભાગમાં એક નાના શહેરમાં થોડોક સમય રહેલો. ત્યાં એક કરિયાણાને વેપારી હતો. એ ઘેટાં પણ પણ પણતો હતો અને એમાંનું એક ભૂખ લાલચું બની ગયું હતું. એક વખત એણે ગોળની રસીનું પીપ મંગાવેલું તે આવ્યું હતું, એ શું વસ્તુ હોય છે તે તમને ખબર છે ને?.... તમે એને આહીં શું કહો છો? એ એક જતની કાચી ખાડ હોય છે, ‘નરમ ગોળ’. તો, એ વેપારી પાસે એવું નરમ ગોળનું આખું પીપ આવ્યું હતું તે એણે જોલ્યું હતું — એણે એ પીપનું ઢાંકણું જોલ્યું તો ખરું પણ બંધ કરવાનું ભૂલી ગયો. એ પીપ એમ પડી રહ્યું હતું અને પેલું બોલીયું ઘેટું ત્યાં આમતેમ ફરેટું હતું. એ ઘેટાને એમ લાગ્યું કે એ કોઈ તદ્દન સારી વસ્તુ હોવી જોઈએ કારણ કે એ પીપને તે લઈ શકે તેટલું પાસે રાખવામાં આવ્યું હતું. એટલે એણે એમાંના ગોળને લપકવવા માંડ્યો અને એને સાથે જ સુસ્વાદ લાગ્યો. અને પછી એ મંડી પડ્યું — એણે પોતાની અંતઃપ્રેરણ ગુમાવી દીધી હતી — એણે એ ગોળ એટલો બધો જાપટ્યો હતો કે એ મરવા જેવું થઈને ગરબી પડ્યું ત્યાં સુધી ખાદી ગયું હતું. હવે, એ કોઈ જંગલી જનવર હોત તો કદી એવું ન કરત. મનુષ્યની સોબતનાં આવાં સારાં પરિણામો આવે છે!

કોઈ પ્રશ્નો નથી?

તો પછી આપણે આ વિષયને પડતો મૂકીએ. એમ લાગે છે કે એ બાઈના* મગજમાં દુઃખાન્તક ઘટનાઓ વધુ પ્રમાણમાં રમતી હશે.

બાળક : આપે એમ કલ્યું કે આ ભૌતિક જગત અમુક આદૃશ્ય જગતોની છાયાઓનો પ્રક્રોપ છે. તો પછી આ બધા દિવ્ય પ્રાદુર્ભાવિએ આ ભૌતિક જગતમાં તેનું રૂપોત્તર કરવા માટે શું કરવા આવ્યું જોઈએ? એ લોકો કેવળ આદૃશ્ય ભૂમિકાઓ ઉપર કાર્ય કરી શકે. અને તો એમની છબી પણ આહી સારી ઊપરે.

* જે બાઈને ‘માતાજીની વાણી’માંના પ્રશ્નો પૂછેલા તે બાઈને વિષે આ ઉલ્લેખ છે.

શ્રી માતાજી : એ એક ધણો ગંભીર પ્રશ્ન છે !.... તમે જાણો છો કે આ વિશ્વને માટે એક પ્રતીક રજુ કરવામાં આવે છે : પોતાની પુંછી કરડતા સર્પનું ! અને એને અનંતતાનું, વિશ્વનું એક પ્રતીક ગણવામાં આવે છે. વારુ, એ એક સત્ય હક્કિકત છે. આ સૃષ્ટિવ્યાપારમાં એક ઉત્તરોત્તર વધતા જતા ભૌતિકત્વની કિયા ચાલે છે.... પરંતુ આપણે કોઈ બીજી છબી વાપરી શકીએ (હું એક અંદાજ છબી બર્દિશ) : આ વિશ્વ એક વર્તુળ અથવા તો એક ગોળો છે (પરંતુ સ્પષ્ટતા કરવાની સગવડ માટે આપણે એને એક વર્તુળ માનીને ચાલીએ). હવે આમાં વધુમાં વધુ સૂક્ષ્મ સ્તરથી શરૂ કરીને ઉત્તરોત્તર, કેવળ તદ્દન ભૌતિક સ્તર સુધી અવતરણ ચાલતું હોય છે. પરંતુ આ છેક છેવટના ભૌતિકત્વનું બિંદુ, સૌથી સૂક્ષ્મતરના મૂળ ઓતના બિંદુને સ્પર્શ કરતું હોય છે. પછી, જો તમે આ કલ્પનાને સમજી શકતા હો તો, પદાર્થ-તત્ત્વનું ઝ્યાંતર કરવા માટે આખું વર્તુળ ફરી વળવાને બદલે એ વસ્તુ સીધેસીધી કરવી ધણી વધુ સહેલી છે, કારણ કે બંને આત્યાતિક છેડાઓ એકબીજા સાથે જોડાયેલા હોય છે. તદ્દન સૂક્ષ્મતમ અને બિલકુલ ભૌતિક તત્ત્વ જોડાયેલાં છે, કારણ કે, આ આખી વસ્તુ એક ગોળો છે. માટે, એ બધું કરવાને બદલે (શ્રી માતાજી એક વર્તુળ દ્વારે છે), આમ કરવું ધાર્યું વધુ સારું છે (શ્રી માતાજી એ વર્તુળના છેક છેવટના ભૌતિક છેડાને સ્પર્શ કરે છે). હક્કિકતમાં, મનોવૈજ્ઞાનિક રીતે વસ્તુસ્થિતિ ઓવી જ છે. બીજું સર્વ કાઈ કુદરતી રીતે પાછળ ચાલ્યું આવે છે. જો એ વસ્તુ કરવામાં આવે (શ્રી માતાજી એના એ જ છેવટના ભૌતિક છેડાને સ્પર્શ કરે છે) તો બીજું બધું સ્વાભાવિક રીતે જોઠવાઈ જાય. અને એ વસ્તુ આવી પણ નથી ! એ તો કેવળ કાર્ય કરવાની સગવડ ખાતર એમ કરવામાં આવ્યું છે કે સર્વ વસ્તુઓને એક જ બિંદુએ એકત્રિત અને સધન કરવી કે લેણી તમારે વસ્તુઓનું પરિવર્તન કરવા માટે તમારી જતને અનંતતાના વિસ્તારમાં વિસ્તીર્ણ ન કરવી પડે, તમે આખા વિશ્વના પ્રતીકની ગરજ સારનાર બિંદુ ઉપર જ એકાગ્રતા કરો શકો. અને પૃથ્વીને ગુણવાદની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો, (ખોળાશાક્રના દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં તો પૃથ્વી કોઈ વિસ્તારવાળી વસ્તુ નથી; ખોળાના આમાય ગુંબજેમાં, પૃથ્વી કોઈ પણ રીતે રસદારી કે અગત્ય ધરાવતી ચીજ નથી). ગુણવાદ અને આધ્યાત્મમક દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં, આ પૃથ્વી એ સમૃદ્ધ વિશ્વનું એક સધન રીતે એકાગ્ર કરેલું પ્રતીક છે. કારણ કે કોઈ આધા-પાતળા વિસ્તાર કરતાં એક બિંદુ ઉપર કાર્ય કરવું ધાર્યું વધુ સહેલું હોય છે. જે લોકો કામ કરે છે તેઓ આ બધું જાણે છે. એટલે, સગવડને ખાતર અને કાર્ય કરવામાં અનિવાર્ય જરૂરિયાત તરીકે, સમગ્ર વિશ્વને પ્રતીકાત્મક રીતે પૃથ્વી નામના એક રેતીના કણુંની અંદર એકત્રિત કરીને ધનીભૂત કરવામાં આવ્યું છે. અને એટલે

એ સર્વ વસ્તુઓનું પ્રતીક છે; જે સર્વનું પરિવર્તન કરવાનું છે, જે સર્વનું રૂપાંતર કરવાનું છે, જે સર્વમાં પલટો લાવવાનો છે એ સર્વ કંઈ આવી રહેલું છે. આનો આર્થ એ છે કે જો આપણે આ કાર્ય ઉપર એકાગ્ર થઈને એને સિદ્ધ કરીએ તો બીજું સર્વ કંઈ એની પાછળ ચાલ્યું આવશે, નહિ તો પછી કોઈ અંત નહિ આવે — કશી આશા નહિ રહે.

પરંતુ એ કારણે જ એ મુદ્દો વિશેખસ્પે ખરાબ લાગે છે ! કારણ કે સર્વ વસ્તુઓ એકત્રિત થયેલી છે. અને એ ખાસ કરીને સારું પણ બની શકે. કારણ કે હમેશાં પેલાં બે, બે વિરોધી તત્ત્વો એકસાથે રહેલાં છે. અને હમેશાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ વસ્તુ, બૂરી વસ્તુના પરિધની પાસે હોય છે, અથવા બૂરામાં બૂરી વસ્તુ, ઉત્તમ વસ્તુના સીમાડા સુધી આવેલી હોય છે (એનો આધાર તમે કઈ બાજુથેથી જુઝો છો તેના ઉપર રહે છે). પરંતુ જો તમે ઉત્તમમાં ઉત્તમ વસ્તુની શોધ કરી શકો છો તો તે આન્યંત ખરાબ વસ્તુને કારણે જ અને તમે આન્યંત બૂરી વસ્તુનું રૂપાંતર કરી શકો છો તો તે પણ ઉત્તમમાં ઉત્તમ વસ્તુ વડે જ — એ બને વસ્તુ એકલીજ ઉપર હુક્કા અને પ્રતિક્રિયા કરે છે. એ વસ્તુ બુલેટિનમાં પ્રસિદ્ધ થઈ હતી : ‘અશુભ પુરુષ’*. એમ કહેવાય છે કે સૌ તારાઓનું અંધકારમય

*અશુભ પુરુષ :

“તમે જે ‘અશુભ પુરુષ’ વિષે જણાવો છો તેમાં મને ધણો રસ પડ્યો છે કારણ કે એ વસ્તુ મારા એ સતત અનુભવને પુરાવો પૂરો પાડે છે કે જે વ્યક્તિત આ યોગના કાર્ય માટે ઉત્તમ પ્રકારની જન્મજાત બક્ષીસવાળી હોય છે તેની સાથે હમેશાં અથવા લગભગ હમેશાં — કદાચ આપણે આવી વસ્તુઓ બાબતમાં વધુ પડતો કઢક અને સર્વગ્રાહી નિયમ ન બનાવી બેબો જોઈએ — એક એનું સ્વરૂપ તેની સાથે જોડેલું હોય છે (જે કેટલીક વાર તેના સ્વરૂપના એક ભાગ જેણું જ લાગે છે) જેની પ્રકૃતિ એ વ્યક્તિત તેને કરવાના કાર્યમાંની જે વસ્તુનું પ્રતિનિષ્ઠિત કરવી હોય છે, તેથી તદ્દન ઊલટા સ્વરૂપની હોય છે. અથવા, આનું સ્વરૂપ જે એ વ્યક્તિ સાથે શરૂઆતથી જોડેલું નથી હોતું તો પણ જેવો એ સિદ્ધની દિશામાં ગતિ કરે છે કે તરત જ આવી શક્તિ અના વાતાવરણમાં દાખલ થઈ જય છે. એ શક્તિનું કામ તેનો વિરોધ કરવાનું, એને ઠોકર ખવડાવે તેવી અને અયોગ્ય પરિસ્થિતિઓનું સર્જન કરવાનું, એને એક શબ્દમાં કહેણું હોય તો, એનું કામ સાધકે જે કાર્ય કરવાની શરૂઆત કરી હોય છે તેમાં રહેલી આખી ગુંચવણ એની સમક્ષ રજૂ કરવાનું હોય છે. એમ લાગે છે કે, ગુણ વિદ્યાના શાખ પ્રમાણે, જે સાધના માટે પૂર્વનિર્મિત કરણ આવી રીતે મુશ્કેલીને પોતાની ન

પ્રતિસ્વરૂપ પણ હોય છે અને સૌ ગ્રહોનાં પ્રકાશવંત પ્રતિસ્વરૂપો પણ હોય છે. જુદ્ધ વિદ્યામાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે એક પ્રકાશમય પૃથ્વી પણ છે. જે કાંઈ અનુભૂતિ હોય છે તે પ્રકાશમય પૃથ્વીની હોય છે. શ્રી અરવિંદે એમની અનુભૂતિનું વર્ણન કરેલું છે.

બાળક: કયો અનુભવ ?

શ્રી માતાજી: એક એવી અનુભૂતિ મને થયેલી જેના વિષે મેં શ્રી અરવિંદને લખેલું, તેમણે જાણાવેલું કે એ અનુભૂતિ વીદિક કણની હતી અને એ ઘટના પૃથ્વીના પ્રકાશમય ભાગમાં બની હતી... એ કોઈક વખત પ્રસિદ્ધ થશે.*

બનાવી બે તાં સુધી પ્રશ્નને યોગ્ય રીતે ઉકેલી શકાતો નથી. સપાઠી ઉપર જે અનેક વસ્તુઓ નાસીપાસ બનાવી હોય તેવી દેખાય છે તે સર્વને ઝુલાસો આ ઘટનામાંથી મળ્ણી રહે છે.

(શ્રી અરવિંદ, બેટર્સ ઓન યોગ, ટોમ ૨, પૃષ્ઠ ૭૩૩-૭૪ અને બુલેટિન,
ઓગસ્ટ ૧૯૫૩)

* જે અનુભૂતિનો આહી ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તે અનુભૂતિ શ્રી માતાજીને તા. ૨૬ નવેમ્બર ૧૯૧૫ના રોજ થયેલી. એનું વર્ણન શ્રી માતાજીના પુસ્તક ‘ધ્રાર્થના અને ધ્યાન’માં આપેલું છે. શ્રી અરવિંદ, શ્રી માતાજીના પત્રનો ઉત્તર ૩૧મી ડિસેમ્બર ૧૯૧૫ના રોજ આપેલો. એ પત્ર પાછળથી ‘શ્રી અરવિંદ પોતાના અને શ્રી માતાજી વિષે’ નામના પુસ્તકના ૭૭૭મા પાન ઉપર છપાપેલો છે.

‘મનનો એક એવો સતર છે જેમાં પદાર્થ માત્રની સુધી સંચિત થઈને હેમેશાં જગતાઈ રહે છે. પૃથ્વી ઉપરના જીવનમાં બનતી બધી માનસિક કિયાઓ એ સતરમાં નોંધાઈ જાય છે, ત્યાં તેની સુધી અંકાઈ જાય છે. જે બોકો એ સતરમાં જઈ શકે તેમ હોય છે અને જગતની તસ્દી બેવા તૈયાર હોય છે તેઓ ત્યાં જઈને જે કંઈ જાણું હોય તે જાણી શકે છે. પરંતુ આ પ્રદેશને અતિમાનસ ભૂમિકા માની બેવાની નથી. અને છતાં એ સતર સુધી પહોંચવા માટે પણ તમારે એવી શક્તિ મેળવવાની રહે છે કે જે વડે તમે સ્થૂલ મનની કિયાઓને શાંત કરી શકો, તમારી ઇન્દ્રિયોનાં સંવેદનાથી પર થઈ શકો, તમારી સધળી માનસિક કિયાઓને આટકાવી શકો. વળી એ સતરમાં પહોંચવા માટે તમારે પ્રાણમાંથી મુક્ત થવાનું છે. શરીરની ગુલામીમાંથી પણ નીકળી જગતાનું છે. એમ કરી શકો તો તમે તે પ્રદેશમાં પહોંચી શકો છો. આ વિષયમાં પ્રયત્ન કરવાનો તમને રસ હોય તો તમે એ પ્રદેશમાં જરૂર જઈ શકશો અને પૃથ્વીની એ સમરણપોથીમાં જે નોંધાયેલું હોય તે જાણી શકશો !’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ-૧૨)

બાળક : આપે એમ કહ્યું છે કે જે સ્થળે પાર્થિવ જીવનને વગતી સર્વ મનોમય કિયાઓની નોંધ સાચવી રાખવામાં આવી છે તે સ્થળે પહોંચવા માટે, વ્યક્તિનો ભૌતિક અને શારીરિક મનની ગતિઓને નિશ્ચલ કરી દેવાની રહે છે.... અને ‘સામાન્ય મનોમય કિયાઓને આટકાવી દેવાની’ રહે છે. જે એ કિયાઓને આટકાવી દેવામાં આવે તો શું થવાનું છે? અમારે આજો દિવસ કાંઈ ને કાંઈ કામ કરવાનું હોય છે.

શ્રી માતાજી : ના, કેવળ એ કાણ પૂરતું, કાયમ માટે નહિ.

બાળક : માતાજી, પણ એમે જે ભૂલી જઈએ તો? કોઈ કામ કરવાનું

હોય : બે વાગ્યે અમુક કામ કરવું અને સાડા દસ વાગ્યે બીજું કામ કરવું, અને જો ઓમે એ ભૂલી જઈએ તો....

શ્રી માતાજી : ના, તમે સમજ્યા નહિ. તમારે જ્યારે એ સ્થળે જેવું હોય ત્યારે, એ સ્થળે જવા માટે તમારે તમારા મનને (અને બીજી જે બધી વસ્તુઓ વિષે મેં કહેવું છે તેમને) સંપૂર્ણપણે નિશ્ચલ કરી દેવાની રહે છે, પણ એ તો કેવળ ત્યાં જવા માટે જ. ઉદાહરણ તરીકે, તમે ઓમ નક્કી કરો કે : ‘હવે હું પૃથ્વીના ઈતિહાસનું અમુક અમુક પ્રકારણ વાંચવા જઈશ,’ ત્યારે પછી તમે એક આરામખુરશીમાં સ્વસ્થતાપૂર્વક લંબાવો, બીજા લોકોને તેઓ તમને ખેલ ન પહોંચાડે તેમ કહી દો, પછી તમારી જીતરમાં જાઓ અને તમારા મનને સંદર્ભ બંધ કરી દો અને તમારા મનોમય હૂતને ઈંદ્ર જગ્યાએ મોકદો.... તમને ત્યાં જવા માટે માર્ગદર્શન આપે એવો કોઈ ભોગ્યો તમને મળી આવે તો વધુ પસંદ કરવા લાયક ગણાય, કારણ કે, નહિ તો તમે તમારો માર્ગ ભૂલીને બીજે કોઈ સ્થળે પહોંચો ઓમ બની શકે ! અને પછી તમે આગળ વધ્યે જાઓ. ત્યાં તો ઘણા ઘણા નાના વિભાગોવાના એક પુસ્તકાલય જેવું હોય છે. પછી તમે તમારે જે માહિતી જોઈતી હોય છે તેને લગતું ખાનું શોધી કાઢો છો. તમે એક બટન દબાવો છો અને એ ઉધારી જય છે. એની અંદર એક પ્રકારની મનોમય દ્રોવની બનેલી પત્રિકાના જેવું ગોળ ફીડિલું હોય છે, અને તમારી સમક્ષ ભોજપત્રની પત્રિકાની માફક ઉકલવા માંડે છે અને તમે વાંચવા માંડો છો. અને તમે એમાં જે કાઈ વાંચો છો તેને નોંધી કો છો, અને પછીથી તમારા નૂતન શાન સાથે સ્વસ્થપણે તમારા દેહમાં પાણી ફરી આવી જાઓ છો. પછીથી જે તમારાથી બને તો, તમને જે કાઈ જાણવા મળ્યું હોય છે તેનો પાર્થિવ પ્રદેશની ભાષામાં તરજૂમો કરો છો, પછી ઊભા થાઓ છો અને પહેલાંની જેમ જ તમારું જીવન શરૂ કરી દો છો.... એમાં દસ મિનિટ, કલાક કે આડયો કલાક — જેવી તમારી જમતા હોય તે પ્રમાણે લાગે છે. પરંતુ, મેં જેમ કદ્યું તેમ, તમે કોઈ જતની ભૂલ ન કરી બેસો તે માટે, તમારે તમારો માર્ગ જાણી કેવો એ એક આગત્યની વસ્તુ છે.

બાળક : તો પછી આપણે પુસ્તકો વાંચવાને બદલે એ પદ્ધતિનો જ ઉપયોગ કેમ કરતા નથી?

શ્રી માતાજી : ગોનું કારણ એ છે કે આ વસ્તુ ઘણા ઓછા માણસો કરી શકે છે જ્યારે પુસ્તકો તો ઘણા માણસો વાંચી શકે છે (એમાં ય તે વાંચીને સમજતા હોય તેવા લોકોની સંખ્યા મોટી નથી હોતી, છતાં, તેઓ વાંચી તો શકે

જ છે !). અને પેલી વસ્તુ તો કોઈ પુસ્તકને સમજવા કરતાં ઘણી વધુ મુશ્કેલ છે.

બાળક : અને જે બાળકો ખૂબ નાનાં હોય ત્યારથી એમને આ પદ્ધતિ શીખવાડી હોય તો કેવું ?

શ્રી ભાતાજી : એ અશક્ય છે કે પુસ્તકો વાંચવાની પદ્ધતિને બદલે એ રીતે વધુ લાભ ઉઠાવી શકાય.

પૃથ્વીની શરૂઆતથી તે આત્યાર સુધી, જે કાઈ બન્યું છે, મન વડે જે જે કિયાઓ કરવામાં આવેલી છે, એ સર્વ વસ્તુઓ ચોકસાઈપૂર્વક ત્યાં નોંધી રાખવામાં આવેલી છે. એટલે તમારે કોઈ વસ્તુ વિષે સચોટ માહિતી જોઈતી હોય તો ફક્ત તમારે ત્યાં જવાનો રસ્તો શોધી કાઢીને પછી ત્યાં પહોંચી જવાનું રહે છે. એ એક ખૂબ વિચિત્ર લાગે તેવું સ્થળ છે, એ જાણે નાની નાની કોટડીઓનું બનાવેલું હોય, અને એ કોટડીઓ નાનકડા નાનકડા પુસ્તકો ગોઠવવાના ઘોડા હોય અને એમની એક ખાખી હારમાળા ઉપર હારમાળા ચાલી આવતી હોય અને અમુક રીતની....અને કઈ રીતે સમજાવનું ? કેટલેક ઠેકાણે એ જતનાં પુસ્તકલયો આવેલાં છે. જુઓને, આપણને સિનેમામાં એક ચિત્રપટ બતાવવામાં આવ્યું હતું, ન્યૂ યોર્કના એક પુસ્તકલયનું ચિત્ર. ખરે જ, પેલા સ્થળમાં જે ગોઠવણી હોય છે તે એના જેવી જ હોય છે. એ ચિત્રપટમાં એવી ગોઠવણી હતી એટલે મને એમાં ખૂબ રસ પડ્યો હતો. પરંતુ પેલી જગ્યામાં એટલો ફેર હોય છે કે ત્યાં પુસ્તકોને બદલે નાનાં નાનાં ચોરસ ખાનાં હોય છે. એ બધાં બંધુ હોય છે. તમે ત્યાં જઈ તમારી આંગળી મૂકીને બટન દબાવો એટલે એ ખાનું ઊધડી જાય છે. અને પછી એમાંથી કોઈ ફીડલા જેવી વસ્તુ બહાર આવે છે અને તમે એને ઉકેલીને વાંચો શકો છો — એ વિષય સંબંધમાં જે કાઈ હોય છે તે સધજું એમાં લખેલું હોય છે. એવાં લાખોનાં લાખો ખાનાં ત્યાં હોય છે. અને મનની બાબતમાં એ એક નિરોત હોય છે કે તમે નીચે, ઉપર, અને છેક ટોચ સુધી ચડીને જઈ શકો છો, એ માટે તમારે કોઈ નિસરણીની જરૂર પડતી નથી.

બાળક : ત્યાં કેવી રીતે વાંચવાનું હોય છે, જેમ આપણે કોઈ પુસ્તક વાંચતા હોઈએ તેના જેવું હોય છે ?

શ્રી ભાતાજી : હા, એમાં એક પ્રકારની માનસિક સૂજ હોય છે. એ વસ્તુ એને મળતી હોય છે. તમે ત્યાં સારી રીતે એઈ શકો છો, જે કોઈ વર્ણન અથવા માહિતી હોય છે તે સર્વને જોઈ શકો છો (એનો આધાર એ શું છે એના ઉપર રહે છે). કેટલીક વાર એમાં ચિત્રો હોય છે : જાણે કે ત્યાં અમુક ચિત્રોનો

સંગ્રહ કરી રખેલો હોય એવું હોય છે. કોઈ વાર કોઈ વાર ફક્ત કોઈ પ્રશ્નનો ઉત્તર માત્ર હોય છે. મનોમય રીતે જે સર્વ શક્ય અને કલ્પનીય વસ્તુઓ હોય છે તે બધી ત્યાં મોજૂદ હોય છે. ત્યાં તમને ઘણા સુધારાઓ પણ પ્રાપ્ત થાય છે (એટલે કે જે વસ્તુઓ પુસ્તકોમાં લખેલી હોય પણ ખરી નથી હોતી તેના એ સુધારાઓ હોય છે). અને તમારે એમાં ચાલીને જવાની કે ઊંચે ચડવાની જરૂર હોતી નથી. તમે તમારામાંથી આમુક રીતની મનોમય રચના જેવી વસ્તુ મોકલી આપો છો, તે ચાલી ચાલી જઈને, જેની જરૂર હોય છે તે વસ્તુનો સ્પર્શ કરે છે. ફક્ત મને ભય એમાં એટલો જ લાગે છે કે જો તમે તમારી માનસિક પ્રવૃત્તિઓથી તદ્દન નિર્બેંધ ભાવે ત્યાં નહિ ગયા હો તો તમને કેવળ તમારા મસ્તકમાં જે કાંઈ હોય તે જ જોવા મળશે ! વસ્તુ ખરા સ્વરૂપમાં જે રીતની હોય તે રીતની જોવાને બદલે, કદાચ તમે તમારા મગજમાં જ ફરતા હોય અને ત્યાં જે કાંઈ હોય તે જોતા હોય — આ એક ભયસ્થાન છે. તમારામાં તમારા મસ્તકને તદ્દન નીરવ કરી દેવાની શક્તિ હોવી જોઈએ અને તદ્દન અલિપ્ત ભાવવાળા બની રહેવું જોઈએ, (દા.ત. તમે કોઈ પ્રશ્નનો ઉકેલ શોધતા હો, ત્યારે તેના વિષે) તમારા મગજમાં જે કાંઈ હોય, તમારા મગજને એ પ્રશ્નનો જે કોઈ ઉકેલ સૌથી યોગ્ય અથવા સારામાં સારો અથવા સૌથી વધુ ઉપયોગી જણાતો હોય, એવું કાંઈ આસ્તિત્વમાં હોવું જોઈએ નહિ. એવી વસ્તુ ત્યાં ન હોવી જોઈએ. તમારે તદ્દન કોરા કાગળ જોવા, જેના ઉપર કાંઈ પણ લખ્યું ન હોય તેવા બની રહેવું જોઈએ. અને આ રીતે, સત્યનિષ્ઠાપૂર્વકની આલીઝસા સાથે, સત્ય શું છે તે જાણવા માટે; અગાઉથી કોઈ પણ પ્રકારે એ વસ્તુ આવી હોય કે તેવી હોય એવું કાંઈ પણ મનમાં નક્કી કરી મૂક્યા વિના, તમે એ રસો આગળ ચાલ્યા જાઓ; કારણ કે જો તમે એમ નહિ કરો તો તમે જે કાંઈ જોશો તે તમે નક્કી કરી મૂકેલી રચના જ હોય. એટલે આમાં સૌથી પહેલી શરત એ છે કે જે સમયે તમે ત્યાં અવલોકન કરતા હો ત્યારે તમારા મસ્તકને પૂર્ણપણે કોઈ પણ રીતની ચેષ્ટા વિનાનું બનાવી મૂકવું જોઈએ.

અને આ બાબતમાં વધુ ચોકસાઈ કરી જોવા માટે (પણ આહી તમે પૂર્ણ રીતની તાલીમ લીધેલી હોવી જોઈએ, તમે ઘણી સરસ કેળવણી પ્રાપ્ત કરેલી હોવી જોઈએ), અને પોતાને એવી પૂર્ણ ખાતરી રહે કે પોતે જે કાંઈ નિવેદન કરે છે તે પોતે કરેલા અવલોકનનું અવિકૃત અને સ્પષ્ટ નિવેદન છે. તેને માટે સારામાં સારો માર્ગ એ છે કે પોતે જે કાંઈ જોયું હોય અને વાંચ્યું હોય તે જ કહેવું (આહી આપણે ‘વાંચ્યું હોય’ એમ કહીએ છીએ એનો અર્થ પોતે જે વસ્તુનું અવલોકન કર્યું હોય એવો છે), અને પોતે જેમ જેતા જોઈએ તેમ તેમ

તેના વિષે બોલતા જવું, અને એ નિવેદનને લખી કેવા માટે કોઈ આન્ય વ્યક્તિત્વ હાજર હોવી જોઈએ....હું ફરીથી કહું : તમે નિશ્ચિલ ભાવે આરામથી તમારી આરામખુરશીમાં લંબાલું હોય, કશી હિલચાલ કર્યા વિના તદ્દન શાંત અવસ્થામાં હો, અને ત્યારે તમારે તમારા મસ્તકમાંથી એક દૂત પેલા પુસ્તકાલયમાં મોકલી આપવો. તે વખતે તમારી બાળુમાં કોઈ વ્યક્તિત્વ બેઠેલી હોવી જોઈએ અને જ્યારે તમે એ સ્થળે પહોંચો અને દ્વાર ખોલીને પેલી પાંડુલિપિને (એને જે નામ આપું હોય તે આપો) બહાર જેંચી કાઢો, અને આંખો હાજર ન હોઈ વાંચવાને બાદબે તમે જે કાઈ જોતા હો તેનું વર્ણન કરતા જાઓ. આ રીતે તમે બોલી બતાવવાની ટેવ પાડો અને જેવું ત્યાં ઉપર તમે જુઝો તેવું તમે અહીં કહો. તમે એ વિશાળ ઓરડાઓમાં થઈને જે પ્રવાસ કરી રહ્યા હો તેનું ચોક્કસ વર્ણન આપો, પછી તમે જે વસ્તુ શોધી રહ્યા હો છો તે વસ્તુ અમુક સ્થળે છે તે બતાવતી નિશાની જે સ્થળને હોય છે ત્યાં તમે પહોંચી જાઓ ત્યારે તેનો જ્યાલ આપો. પછી તમે એ સ્થળે જાઓ અને પેલું ફીડલું બહાર જેંચી કાઢો અને વાંચવા માંડો. અને તમે મોટેથી એ વાંચતા જાઓ. અને તમે જેમ જેમ મોટેથી એ વાંચતા જતા હો તેમ તેમ તમારી બાળુમાં બેઠેલા માણસે અને લખી લેવું જોઈએ. આ રીતમાં ફૂયદો એ છે કે તમે પાછા ફરો ત્યારે તમે જે જેયું કે વાંચ્યું હોય તેમાં ફેરફાર થઈ જવાનો કોઈ ભય રહેતો નથી. કારણ કે તમારા સ્વરૂપનો જે ભાગ એ પુસ્તકાલયમાં હોય છે તેને માટે એ અનુભૂતિ તે ક્ષણે તદ્દન સ્પષ્ટ અને ચોક્કસ રીતીની હોય છે, પરંતુ જ્યારે તમે હાલ છે તેવા ભૌતિક જગતમાં પાછા ફરો છો ત્યારે, હેમથાં કોઈક વસ્તુ જોઈ બેસો છો. પરંતુ જો તમે ત્યાં ઉપર કામ કરી રહ્યા હો ત્યારે જ સિધિસીધા બોલતા જતા હો છો તો એ વસ્તુ છટકી શકતી નથી. એટબે આ બધાનો અર્થ એ થાય છે કે તમારે ઘણી બધી શરતોનું પાલન કરવાનું હોય છે : આ વસ્તુ, પુસ્તકાલયમાં જઈને કોઈ એક ચોપડી જેંચી કાઢીને વાંચવા નેટલી સહેલી નથી ! એ કામ તો બધાથી થાય એવું છે. પરંતુ પેલા પૃથ્વીની સમરણપોથીના પુસ્તકાલયમાં પહોંચવાની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવી જરા મુશ્કેલ વસ્તુ હોય છે.

બાળક : સાપેક્ષવાદનો* સિદ્ધાત શો છે ?

* “સર્વ સામાન્ય રીતે અને અમુક અર્થમાં ‘યોગી સધજું જાળી શકે છે અને બધા પ્રશ્નોના ઉત્તર પોતાના દર્શન વડે, અને પોતાની ચેતનામાંથી આપી શકે છે’ એમ કહેવું સાચું છે, તો પણ એનો અર્થ એવો નથી થતો કે યોગી જેના જવાબ આપે નહિ, અથવા આપી શકે નહિ એવા પ્રશ્નો હોઈ જ ન શકે. એ

શ્રી માતાજી (એક ગણિત-વિદ્યાના જ્ઞાનકાર સાધક પ્રત્યે) : પવિત્રા !
તમે એ સિદ્ધાંત આ બાળકોને સમજાવશો ?

પવિત્રા : (એક જ વાક્યમાં કહેવું હોય તો) એનો આર્થ એ છે કે વિશ્વનું
વર્ણન દરેક દ્રોગ અનુસાર અલગ અલગ રીતનું હોય છે.

શ્રી માતાજી : બસ એટલું જ ? તો પછી એ શોધ વિષે આટલો બધા
ઉહાપોહ કેમ ચાવે છે ?

પવિત્રા : એ એક કાંતિકારી શોધ છે, માતાજી.

શ્રી માતાજી : એ એક કાંતિ છે ? મનુષ્ય જે વસ્તુ જુઓ છે તેનો આધાર
તેની દૃષ્ટિ ઉપર છે એટલી વાત (જ કાંતિકારક છે) ? ઠીક ! ભાઈ....

પવિત્રા : ભૌતિક વિજ્ઞાનોની દૃષ્ટિઓ, કોઈ પણ વ્યક્તિ જે કોઈ માપ કાઢે
છે તેનો આધાર ભૌતિક જગત ઉપર રહે છે.

શ્રી માતાજી : ભૌતિક વિજ્ઞાનો ? હા. વિશ્વનું માપ કાઢવા માટે, સૌ કોઈ
પોત-પોતાની રીતે માપ કાઢે છે.

યોગીને સીધિસીધું પ્રત્યક્ષ અનુભવગત જ્ઞાન છે, જેને વસ્તુઓમાં રહેલા પરમ
સત્ત્યનું જ્ઞાન થયેલું હોય છે તે કેવળ માનવ-મને ઉપજવેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર
આપવાની દરકાર ન પણ કરે યા તો એવા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવા તેને મુશ્કેલ
પણ પડે. પદાર્થના મિથ્યા સ્વરૂપને તથા કેવળ તેના બાબ્ધ સ્વરૂપને લગતા પ્રશ્નો
અને મુશ્કેલીઓ તમે યોગીની આગળ રણૂ કરો તો તે તેમનો નિર્ણય ન કરી શકે યા તો
કરવા ન પણ ઈચ્છે. એ બનાવાળોગ છે. યોગીના જ્ઞાનની કિયા મનમાં ચાલતી નથી.
તમે તેને કોઈ અર્થહીન માનસિક પ્રશ્ન કરો તો કદાચ તેનો ઉત્તર તે ન પણ આપે.
યોગી એક ઊંચા પ્રકારનો મહેતાજી હોય એમ ગાણીને આપણે ગમે તેવો આજીન-
ભર્યો પ્રશ્ન તેને પૂછી શકીએ, તથા ભૂત વર્તમાન કે ભવિષ્ય ગમે તે કાળ વિષે
માહિતી માળી શકીએ, અને તે આપણુંને જવાબ આપવા બંધાયેલા છે એવો
ઘ્યાલ લોકોમાં પ્રચલિત છે, પણ તે અક્ષળ વગરનો છે. આધ્યાત્મિક વ્યક્તિ
અસંસ્કૃત બહિર્મુખ મનને સંતોષે તથા તેને આશ્રયચકિત કરી મૂકે એવાં અસાધારણ
પરાકર્મા કે ચમતકારો કરી બતાવે એવી આશા રખવા જેટલો જ એ વિચાર પણ
અયુક્ત છે”.

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ - ૧૨)

પવિત્રા : પરંતુ, એની પુરવણીરૂપે, એમ શોધી કાઢવામાં આવ્યું છે કે એ બધાની પાછળ, દ્રાગથી સ્વતંત્ર રીતની પણ કોઈ વસ્તુ રહેલી છે.

શ્રી ભાતાજી : આહ ! એ લોકોએ એની ‘શોધ’ કરી છે ! (હસાહસ). એ તો બહુ મોટી કાંતિ કરી કહેવાય ! (સૌ કોઈને હસનું આવે છે). સરસ.

બાળક : ભાતાજી, આપે કહ્યું* છે કે મનોમય અને અતિમાનસ ભૂમિકાની વચમાં ઘણી વચગણાની ભૂમિકાઓ આવેલી છે અને જે કોઈ સામાન્ય માણસ જો એ વચલી ભૂમિકાઓમાંથી કોઈ એકાદ સ્તરના સંપર્ક માં આવે છે તો પણ તે જંખવાઈ જાય છે. જ્યારે મનુષ્ય આવી અપરિપ્રકૃત અવસ્થામાં છે ત્યારે આપણે વચગણાની ભૂમિકાઓના અવતરણને બદલે અતિમાનસ ભૂમિકાના અવતરણની વાત કેમ કરીએ છીએ ?

શ્રી ભાતાજી : એનું કારણ તદ્દન સાહું છે. કારણ કે આત્માર સુધી આખું સ્થૂલ, ભૌતિક જગત, આખી પૃથ્વી (આપણે પૃથ્વીની જ વાત કરીએ) ઉપર શ્રી અરવિદ જેને અધિમાનસ કહે છે તેમાંથી આવતી શક્તિઓ અને ચેતનાનું રાજ્ય રહેલું છે. મનુષ્ય જેને ઇશ્વર કહે છે તે પણ અધિમાનસમાંથી આવતી એક શક્તિ છે અને સમગ્ર વિશ્વ, અધિમાનસના રાજ્ય હેઠળ છે. ત્યાં પહોંચવા માટે વ્યક્તિએ, વચગણાની ગાનેક ભૂમિકાઓમાં થઈને પસાર થનું પડે છે અને એવા બહુ જૂદ માણસો છે જે એ ભૂમિકાઓમાંથી જંખવાઈ ગયા વિના પસાર થઈ શકે. પરંતુ શ્રી અરવિદે એમ કહ્યું છે કે હવે અધિમાનસના ‘રાજ્ય’નો અંત આવી રહ્યો છે અને એનું સ્થાન અતિમાનસનું રાજ્ય લેવાનું છે. જે કોઈ લોકને આધ્યાત્મિક અનુભૂતિઓ થયેલો છે અને

* ‘માણસો સામાન્ય ચેતનાથી જરાક જ પર થાય છે એટલામાં તો પોતે એકદમ દિવ્ય ચેતનાના પ્રદેશમાં પહોંચી ગયા છે એમ બહુ સહેલાઈથી માની વે છે. સામાન્ય માનવ ચેતના અને અતિમાનસ ચેતના એ બેની વરચે તો ઘણી અંતરાળ દરશાઓ, ચઢતી ઊતરતી અવસ્થાઓ રહેલી છે. સામાન્ય માનવ જે એ વચલા સ્તરોમાંના પણ કોઈ એકાદ જેડે સંપર્કમાં આવે તો તેટલાથી પણ તેની આખ્યા જંખવાઈ જશે, આંધળી થઈ જશે. ત્યાંની અપરિમેયતાનો ભાર તેને કંચડી નાખશે, યા તો તેનું મગજ સમતોલપણું ગુમાવી દેશે. અને છતાં એ કાંઈ અતિમાનસ ચેતના નથી હોતી.’

(ભાતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ - ૧૨)

નેમણે પ્રભુને શોધી કાહેલા છે અને તેમની સાથે એકતા સિદ્ધ કરેલી છે તે સર્વ લોકો, અધિમાનસ શું છે તે જાણે છે. પરંતુ શ્રી આરવિદ જે કહે છે તે એ કે અધિમાનસની પેવેપાર પણ કોઈ વસ્તુ આવી રહેલી છે અને એ કોઈ વસ્તુઓ આવીને આહી પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કરવાનો વારો આવ્યો છે, પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થવાનો વારો આવ્યો છે અને પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કરવાનો સમય આવ્યો છે. એટલા માટે, અધિમાનસ વિષે કાઈ વાત કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે આત્યાર સુધી ઘણા લોકોએ એના વિષે ઘણું ઘણું કહ્યું છે અને અનુભવ પણ મેળવેલા છે; પરંતુ હવે જે વસ્તુ પ્રગટ થનાર છે તે કોઈ તદ્દન નૂતન વસ્તુ છે અને એનો આવિભાવ પણ નવી રીતે થશે, હજુ સુધી કોઈને એના વિષે કશો ખ્યાલ પણ નથી. કારણ એ છે. જૂના કાળનાં વર્ણનામાં ચોવા અનેક મનુષ્યોની વાતો આપાઈ ગયેલી છે નેમને એનો (અધિમાનસનો) અનુભવ હતો આથવા નેમણે એ બધા અનુભવોનાં વર્ણનો આપેલાં છે અને એ વિપ્યય ઉપર અનેક પુસ્તકો લગેલાં છે. બીજાઓ જે કાઈ કરી ગયા છે તેનું ફરીથી પુનરાવર્તન કરવાનો કશો આર્થ નથી. શ્રી આરવિદ કોઈ નવી વસ્તુની વાત કરવાને આવ્યા હતાં. અને લોકોને જે અનુભૂતિઓ વિષે જાણ છે અને નેમના વિષે કહેવાતી વાતો તેમણે સાંભળી છે તેમાંથી તેઓ બહાર નીકળી શકતા નથી. એ લોકો એમની પેલા વચ્ચગાળાના સરરો અને અધિમાનસની અનુભૂતિઓ એને આ અતિમાનસ શક્તિની અનુભૂતિઓ એ બધું એક જ છે એમ હરાવવા પ્રયત્ન કરે છે. એનું કારણ એ છે કે એ લોકોને એ વસ્તુનો ખ્યાલ પણ નથી આવી શકતો કે એમની અનુભૂતિઓથી અન્ય કાઈ હોઈ શકે.... શ્રી આરવિદ હમેશાં એમ કહેતા કે બીજા યોગોનો જ્યાં આત આવે છે ત્યાંથી એમનો યોગ શરૂ થાય છે અને એમના યોગમાં સિદ્ધ પ્રાપ્ત કરવા માટે સૌ કોઈઓ ભૂતકાળના યોગો જે ચરમ બિંદુ સુધી પહોંચયા હતા ત્યાં સુધી તો પહોંચનું જ જોઈએ, એટલે કે, પ્રભુનો અનુભવ થવો, તેમની સાથે આદ્વૈત પ્રાપ્ત થનું, તાદાત્મ્ય થનું એ બધું સિદ્ધ થઈ જન્યું જોઈએ. પરંતુ શ્રી આરવિદ કહે છે કે એ પ્રભુ તો અધિમાનસના પ્રભુ છે, પણ એમના વિષે વિચાર કરવો એ પણ માનવ ચેતનાને માટે તો કોઈ તદ્દન સમજમાં ન આવે એવી વસ્તુ છે કારણ કે એટલે સુધી પહોંચવા માટે તમારે અનેક ભૂમિકાઓમાં થઈને પસાર થનું પડે છે અને એ ભૂમિકાઓમાં તમે જંખાવાઈ જાઓ છો.

પ્રાણમય ભૂમિકાનાં એવાં સર્વો છે, નેઝો જે માણસની નજરે પડે (આથવા વસ્તુઓને સપણ રીતે કહીએ તો જ્યારે જ્યારે તેઓ મનુષ્યો આગળ દૃષ્ટિગ્રાયર થયાં) છે ત્યારે મનુષ્યો એમને પરમેશ્વર માની કે છે — આ પ્રાણ-

મય સત્ત્વોની વાત છે ! તમને ઠીક લાગે તો તમે કહી શકો કે એ સત્ત્વો છિન્નવેશો આપતાં હોય, પણ એ એક ખૂબ સફળ રીતે કરવામાં આવતો છિન્નવેશ હોય છે, કારણ કે જે કોઈ લોકો એમની પ્રન્યે જુઓ છે તેમને ખાતરી થઈ જાય છે કે તેમણે પરમેશ્વરનાં દર્શન કર્યાં છે. અને છતાં, એ બધાં પ્રાણુમય ભૂમિકાનાં સત્ત્વો હોય છે. અને આ અધિમાનસ ભૂમિકાનાં સત્ત્વો, આ અધિમાનસ દેવો તો આપણું માનવજલિ કરતાં ભારે શક્તિશાળી સ્વરૂપો હોય છે. જ્યારે મનુષ્યોને એમની સાથે સંબંધ થાય છે ત્યારે ખરેખર એ લોકો ‘આકુળ-વ્યાકુળ’ થઈ જાય છે.

આમ છતાં એક એવા પ્રકારની કરુણા રહેલી છે નેથી આપણે બીજોના અનુભવોનો લાભ ઉકાવી શકીએ છીએ. એ એક રીતે વિજ્ઞાન શીખવવા નેદું છે. જો દરેક વૈજ્ઞાનિકને કોઈ નવી શોધ કરવા માટે ભૂતકાળમાં કરવામાં આવેલા બધા જ પ્રયોગો ફરીથી કરવાના હોય, બીજાંદોએ જે કાંઈ શોધી કાઢ્યું હોય તે સર્વમાંથી પસાર થવાનું હોય, તો તો એમણે આપી જિંદગી એમાં જ પસાર કરવી પડે અને નવી શોધ કરવા માટે તો કોઈ સમય જ ન રહે ! હવે તમારે એ બધું કરવાની જરૂર નથી : તમારે તો એક પુસ્તક ખોલીને તેમાં જે કાંઈ પરિણામો પ્રાપ્ત થયેલાં છે તેમને વિષે જોઈ લેવાનું રહે છે અને ત્યાંથી આગળ ડગલાં માંડવાનાં રહે છે. અને, શ્રી અરવિંદ પણ એ જ વસ્તુ કરવા માગતા હતા. શ્રી અરવિંદ, તેમની આગાઉ થઈ ગયેલા અન્ય મહાપુરુષોએ જે શોધા કરેલી તેનાં પરિણામો તમને કચાં વાંચવા મળશે તે વિષે લખેલું છે — એ લોકોએ જે કાંઈ પ્રયોગો કરેલા અને તેનાં જે કાંઈ પરિણામો આવેલાં એ બધું — અને તમે અત્યારે કઈ ભૂમિકામાં છો તે વિષે પણ લખેલું છે : એટલે કે, વિશ્વના આધ્યાત્મિક ઈતિહાસમાં તમારું સ્થાન કચાં છો તે બતાવી દીખેલું છે. શ્રી અરવિંદ તમને ત્યાંથી પડું છે અને જ્યારે તમારો પાયો દૃઢપણે નાંખાઈ જાય છે ત્યારે તમને પર્વત ઉપર ઊંચે ચઢાવે છે.

બાળક : એટલે કે આશામયાં કેવળ એવા લોકોએ જ રહેનું જોઈએ કે જેઓ પોતે અધિમાનસ ભૂમિકા સુધી પહોંચ્યા હોય ? અને બદલે

શ્રી માતાજી : આશામની શરૂઆતમાં જે લોકો હતા, તેઓ જે જાણતા હતા અને જે કાંઈ જાણતા ન હતા અને એમના શા અનુભવો હતા તેમના વિષે હું કાંઈ કહેવા માગતી નથી. પરંતુ, મારાં બાળકો, તમે બધાં કઈ ઉમરે આહી આવ્યાં હતાં ? એ ઉમરે અધિમાનસની પ્રાપ્તિ કરી શકાય એવી અપેક્ષા ન રાખી શકાય.

બાળક : જો આપની આસપાસ, ઉદાહરણ તરીકે, જો વિવેકાનંદ જેવા બોકો હોત તો આપનું કાર્ય વધુ સરળ રહેત, નહિ? અમારા જેવી કાચી માટી કરતાં ઓ વધુ સારી રહેત? (હસાહસ)

શ્રી ભાતાળ : કદાચ ઓ બોકો વધુ પડતા સ્થગિત (બિનમુલાયમ) નીવ- ઉત!.... કારણ કે કોઈ વ્યક્તિને અમુક પ્રકારનો સાક્ષાત્કાર થયેલો હોય તેને અન્યથા સમજાવનું એ કાર્ય મુશ્કેલ હોય છે. એવી વ્યક્તિ ઓમ માની બેઠી હોય છે કે એ પોતે, પ્રગતિ કરવાના સર્વે પ્રકારના પ્રયાસોથી પર છે.

એટલે તમે કહો છો એમ હોવું અનિવાર્ય નથી. એટલે કે આહીના કાર્ય માટે કોઈ ખૂબ આગળ વધેલી અને અનુભવ સિદ્ધ પ્રાપ્ત કરેલી વ્યક્તિ જ લાયક ગણાય એવું નથી. એવા મનુષ્યમાં સાદાઈ, વિનયતા અને મુલાયમતાનું એવું તરફ નથી હોતું જે એવી હકીકત વિષે સભાન વ્યક્તિમાં હોય છે કે પોતે હજુ પૂર્ણપણે વિકાસ સિદ્ધ કર્યો હોય છે. જેમ જેમ તમે મોટા થતા જાઓ છો તેમ તેમ, તમારા મગજમાં કોઈ વસ્તુ જામી જઈને તેની ગ્રંથિ બંધાઈ જાય છે; એ વસ્તુ ઉત્તરોત્તર વધુ સખત બનતી જાય છે અને જે તમે ભારે પ્રયત્ન ન કરો તો અને તમે અધિમભૂત બની રહો છો. ખાસ કરીને જે બોકોએ કોઈ રીતના સાક્ષાત્કાર માટે પ્રયત્ન કર્યો હોય છે અને તેમાં સફળ થયા હોય છે અથવા જેઓ એવી માન્યતા ધરાવતા થઈ ગયા લોય છે કે પોતે તો પોતાના ગંતવ્ય સ્થાને પહોંચી ગયા છે, તેમની બાબતમાં સામાન્ય રીતે આવું બને છે. એમણે કોઈ ધોય સિદ્ધ કર્યું હોય છે તોપણ એ એક વ્યક્તિગત ધોય હોય છે. એ બોકોએ એમના ધોય સ્થાને પહોંચી જઈ, પ્રાપ્તિવ્ય વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી લીધી હોય છે. તેઓ કૃતાર્થ થઈ ગયા હોય છે, તેઓ તાંના ત્યાં રહે છે, સ્વસ્થાને ઠરી જાય છે, અને કહે છે, ‘ઓ, આ હવે પતી ગયું.’ અને પછી તેઓ કશી હિલબયાલ કરતા નથી. એટલે એ પછી એ બોકો દસ વર્ષ જીવે કે વીસ વર્ષ જીવે, પણ પોતાની અવસ્થામાંથી જરા પણ ચલાયમાન થતા નથી. એ બોકો જ્યાંના ત્યાં ઠરી રહે છે. એવા બોકોમાં આગળ વધવા માટે જે રીતની નમનીયતા જોઈએ છે તેનો અભાવ હોય છે. એ બોકો ચોટી ગયા હોય છે. કોઈ સંગ્રહસ્થાનમાં મૂકવા માટે તેઓ સારા પદાર્થો હોય છે પણ બીજી રીતે કશા કામના હોતા નથી. એ બોકો શું કરી શકાય તેના નમૂના જેવા હોય છે પરંતુ એથી વધુ કરી શકવાની શક્તિ ઓમનામાં હોતી નથી. હું કબૂલ કરું છું કે વ્યક્તિગત રીતે મને મારા કાર્ય માટે ઓવા બોકો વધુ ગમે છે, જેઓ બહુ ઓછું જાણતા હોય, જેઓએ બહુ મહેનત ન કરેલી હોય, પરંતુ જેમનામાં ભરપૂર અભીષ્ટા હોય, જેઓમાં ભરપૂર શુભેચ્છા હોય, અને જેઓ પોતામાં આ પ્રગતિ કરવાની જરૂરિયાતની જવાબના

અનુભવ કરતા હોય. એનામાં બહુ ઓછું જ્ઞાન હોય, એથી પણ ઓછી સિદ્ધિ હોય, પરંતુ જે મેં કહી તે વસ્તુ તેનામાં હોય, તો એનું પોત એવું સાચું હોય કે જેને લઈને એ ખૂબ આગળ, ખૂબ ખૂબ આગળ જઈ શકશે. કારણ કે તમારે તમારા માર્ગને જાણવો જોઈએ (એમાં તમારા પેલા પુસ્તકાલયના માર્ગના જેવું જ છે), તમારે જ્યાં જવાનું હોય તે તરફ જવાના માર્ગને તમારે જાણવો જોઈએ. વારુ, સામાન્ય જીવનમાં જ્યારે તમે કોઈ પર્વતરોહણ કરવા માટે જાઓ છો ત્યારે તમે તદ્દન અજાયા પ્રદેશમાં જાઓ છો, ત્યારે તમે એવા માણસને શોધા છો જે ત્યાં જઈ આવ્યો હોય, જે જવાના રસ્તાનો લોમિયો હોય અને તમે એને પૃથ્વી શકો એમ હોય કે તમારે શું શું કરવું પડશે, કેવી રીતનું કરવું પડશે. આમાં પણ એમ જ છે. જે તમે તમારા માર્ગદર્શકને અનુસરશો તો ઘણી વધુ ઝડપે આગળ વધી શકશો. બીજી કોઈ એવી વ્યક્તિ હોય જેણે ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો હોય, પોતાનો માર્ગ શોધી કાઢયો હોય અને ઘણુંખું પોતાને વિષે મગજર પણ હોય; ગમે તેમ પણ જેને એમ લાગતું હોય કે પોતે માર્ગને ગંતે પહોંચી ગયો છે, પોતે જે ધ્યેય માન્યું હતું તેને પ્રાપ્ત કર્યું છે, છેવટે પોતે જ્યાં જવું હતું ત્યાં આવી પહોંચ્યો છે — એવી વ્યક્તિ અટકી જાય છે, આસન જમાવી બેસી જાય છે, અને પછી કશી લિલચાલ કરતી નથી. આવી વ્યક્તિને અનુસરવા કરતાં પેલી માર્ગદર્શક વ્યક્તિનું અનુસરણ કરવાથી વધુ ઝડપી પ્રગતિ શકય બને છે.

કુદરતી રીતે, શરૂઆતમાં અહીં કોઈ બાળકો ન હતાં અને બાળકોને સ્વીકારવામાં પણ આવતાં નહિ, બધાં જ બાળકોને દાખલ કરવાની ના પાડવામાં આવતી. એ તો છેલ્લા મહાયુદ્ધ પછી જ બાળકોને સ્વીકારવામાં આવ્યાં. પરંતુ જ્યારે એમને સ્વીકારવામાં આવ્યાં છે ત્યારે એ વાતનો મને પસ્તાવો થતો નથી. કારણ કે હું માનું છું કે જે બાળકો કંઈ પણ જાણતાં નથી તેમનામાં પેલા મોટા માણસો કે જેઓ એમ માને છે કે પોતે કંઈ જાણે છે, તેમના કરતાં ઘણું વધુ સત્ત્વ છે.... મને ખબર નથી કે તમને શિલ્પશાસ્કની કોઈ જાણકારી છે કે નહિ. પરંતુ શિલ્પરચના કરવા માટે તમારે દળીને બનાવેલી માટી કેવી પડે છે, તેને પાણીમાં પલાળીને તેનો લોંદા બનાવવો પડે છે. તમારે એને હમેશાં ભીની રાખવી પડે છે અને પછી એમાંથી તમારે કોઈ મૂર્તિ કે જે કંઈ બીજો ઘાટ ઘડવા હોય છે તે ઘડો છો. જ્યારે એ વસ્તુ તૈયાર થઈ જાય છે ત્યારે તમે એને પછ્યો છો કે જેથી એ પાછી ફરી ન જાય. અને પછી — હા, એ પછી — એ ફરી શકતી નથી. જે એમાં તમારે કંઈ ફેરફાર કરવો હોય છે તો એને ભાંગો નાખીને બીજી મૂર્તિ બનાવવી પડે છે. કારણ કે, નહિ તો પછી એ જે રીતની હોય છે તેમાં તો પછી કોઈ રીતના ફેરફારને આવકાશ હોતો નથી. એ તો પથ્થર જેવી સખત અને કઠણ બની ગઈ

હોય છે— જીવનમાં પણ એના જેવું કાંઈક બને છે. તમારે કોઈ વસ્તુના છેક છેડે પહેંચી જઈને ગંઠાઈ જઈને, અશિમભૂત, આચલ વસ્તુ બની જઈને આટકી પડવું ન જોઈએ. કારણ કે નહિ તો 'પણી તમારે એ રચનાને ભાંગી નાખવી પડે છે, એના કકડા કરી નાખવા પડે છે. એમ નથી કરતા તો તમે એના વડે બીજું કાંઈ કરી શકતા નથી.

જ્યાં સુધી તમે તરી (ભીની માટી) જેવા, આત્માંત કુમારશાર, ખૂબ નમનીય, સ્થિર ઘાટ બંધાયા વિનાના હો છો, જ્યાં સુધી તમને તમારો ઘાટ નિશ્ચિન્ત ઇપનો ઘડાતો જતો હેવાનું ભાન નથી હોતું, ત્યાં સુધી, કંઈ થઈ શકે છે. જ્યાં સુધી તમે એક બાળક હો છો.... ત્યાં સુધી એ એક આનંદપૂર્ણ આવસ્થા હોય છે. હું ગઈ કલે કહેતી હતી કે, બાળકોમાં એક જ વિચાર હોય છે કે પોતે મોટા થવું, અને તેમને અભર નથી હોતી કે જ્યારે તેઓ મોટાં થશે ત્યારે તેમણે પોતામાંથી ત્રણ ચુનુંંશ જેટલું મૂલ્ય ગુમાવી દીધું હશે. કેમ કે તેમનું ખરું મૂલ્ય તે આ છે કે તેઓ એવાં છે જે હજુ આગળ વંચી શકે છે, આકાર ધારણ કરી શકે છે; એમનામાં એવું કોઈ મુલાયમ પ્રકારનું, પ્રગતિશીલ તરફ હોય છે જેને વઈને તેઓને હજુ પણ પ્રગતિ કરવા માટે પોતાના ટુકડા થાય તેવી જરૂર પડતી નથી. કેટલાક બોકો એવા હોય છે જેઓને કોઈ પર્વતની ટોચ ઉપર પહોંચવા માટે તેની આસપાસ આપો આંટો માસવો પડે છે, અને એ રીતે તેઓ તળેટીથી ટોચ ઉપર પહોંચે છે અને તેમ કરતાં તેમની આખી નિંદગી પૂરી થઈ જય છે. બીજા કેટલાક બોકો એવા હોય છે જેમને ટોચ ઉપર પહોંચવાનો ટૂંકામાં ટૂંકો રસ્તો અભર હોય છે એટલે એ બોકો સીધેસીધા ટોચ ઉપર પહોંચી જય છે. અને પછી એક વાર ત્યાં ટોચ ઉપર તેઓ પહોંચે છે ત્યારે પણ હજુ તેમનામાં નવજીવાનીની તાજગી અને શક્તિ ભરેલી હોય છે એટલે એ બોકો એમની નજર કિટિજ પ્રત્યે દોડાવે છે અને ત્યાંથી પણ આગળ પ્રગતિ કરવા માટે, આરોહણ કરવા માટે બીજો પર્વત તેઓ ચોધી કાઢે છે. જ્યારે બીજા કેટલાક બોકો એવા હોય છે જેમને એ વસ્તુનો જ્યાલ હોય છે કે પર્વતની ટોચે પહોંચવા માટે, તેમણે તેની આસપાસ આંટો મારવામાં ખૂબ કામ કર્યું છે અને આખું જીવન વિતાવી દીધું છે. પરંતુ મારાં બાળકો, તમને તો એક દોરા ઉપર ચાલતી રેલવેમાં બેસાડીને છે તળેટીમાંથી સીધેસીધા પર્વતની ટોચ ઉપર, ટૂંકામાં ટૂંકે રસ્તે લઈ જવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવી રહ્યો છે. અને જ્યારે તમે એ શિખર ઉપર પહોંચશો ત્યારે તમારી સમક્ષ ખુલ્લું થશે અને તમારે કયા પર્વત ઉપર હવે આરોહણ કરવું છે એની પરંદગી કરી શક્યો.

સૌથી આગત્યનું તો એ છે કે તમે બાળકની આવસ્થા જેટલી બને તેટલી વહેલી ત્યજી દેવાની ઉત્તાવળમાં ન પડશો ! તમારાથી જેટલું બને તેટલું, જેટલો લાંબો સમય શક્ય હોય તેટલું, તમારે તમારા આખા જીવન સુધી બાળક બની રહેવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તમે બાળક છો તે કારણે તમે સુખી, આનંદપૂર્ણ અને સંતોષવાળાં રહો અને એવાં ને એવાં બાળક બની રહો જેથી તમે ધારો તેવા આકાર ધારણ કરી શકો તેવા નમનીય પદાર્થ જેવાં જ રહે.

બાળક : જે લોકોએ પ્રગતિ કરી હોય તે લોકોમાં તમે પરિવર્તન ન કરી શકો ? જે લોકોની ઉમર થતી જતી હોય તેમનામાં કાઈ ફેરફાર ન કરી શકાય ?

શ્રી ભાતાજી : એ થઈ શકે તેવું છે અને એમ કરવામાં આવી પણ રહ્યું છે. એમ કરવું શક્ય છે, પણ એ અતિધારું મુશ્કેલ છે, અને એ લોકોમાં જેટલા પ્રમાણમાં પોતે કાઈક સિદ્ધ કર્યું છે એવી ખાતરી હોય છે તેટલા પ્રમાણમાં એ કાર્ય વધુ મુશ્કેલ હોય છે.

એ થઈ શકે તેવું છે, કરવામાં આવ્યું પણ છે, એ ધારું બધું મુશ્કેલ કાર્ય છે. અને કેટલીક વાર એ બહુ સમય બે છે.

બાળક : યુદ્ધ પહેલાં બાળકોને શા માટે સ્વીકારવામાં આવતાં ન હતાં ?

શ્રી ભાતાજી : આહ, મારાં બાળકો, એ તો બહુ સહેલી વાત છે. એનું કારણ એ છે કે બાળકો આવે પછી તમારે કેવળ ઓમના ઉપર જ બધું ધ્યાન આપવાનું રહે છે ! બાળકો એક એવી વસ્તુ છે કે તમારો બધો રસ તેમનામાં જ જોણ થઈ રહે છે. દરેક વસ્તુનું સંયોજન તેમને ખાનર જ કરવું જોઈએ, દરેક વસ્તુ તેમના કલ્યાણને માટે ગોઠવલી જોઈએ અને પછી તો જીવનનો આખો દૃષ્ટિકોણ જ બદલાઈ જય છે. બાળકો જ સૌથી આગત્યની વ્યક્તિત્વો બની જાય છે. જ્યારે બાળકો આત્મી પહેલે છે ત્યારે દરેક વસ્તુ ઓમની આત્મપાસ યોજવાની રહે છે. અને એ રીતે આખી આશ્રમની વ્યવસ્થા સંદર્ભપણે બદલાઈ જાય છે. પહેલાં, વસ્તુસ્થિત જુદા પ્રકારની હતી. પ્રથમ તો એક એવા પ્રકારની તપસ્યાવૃત્તિ રાખવાની રહેતી, જે કંઈ બાળકો ઉપર લાદી શકાય નહિ. જીવનનાં એવાં સાદાઈ અને તપસ્યાનાં વિચારણા છે જે મોટી ઉમરનાં માણસો ઉપર લાદી શકાય છે, કારણ કે તેમને કહેવામાં આવે છે કે, ‘તમે એનો સ્વીકાર કરો કે પછી છાડી દો : જો તમે એને સહન ન કરી શકતા હો, એનાથી તમે ખુશ ન હો, તો ભલે, તમે જઈ શકો છો.’ અને આમ જ હેવું જોઈએ; જે તમારે એ વસ્તુનો સ્વીકાર ન કરવો હોય તો અહીંથી જઈ શકો છો, તમારે માટે

હમેશાં બારણાં ઉધાડાં છે. પરંતુ કોઈ બાળકના સંબંધમાં.... જે વસ્તુનો બાળકના વિકાસ સાથે સાહિન્ક સંબંધ ન હોય તે વસ્તુની કોઈ બાળક પાસે અપેક્ષા રાખવાનો તમને શો હક્ક છે? બાળકો પોતાની પસંદગી કરી શકે તે પહેલાં તેઓ અમૃક રીતની પરિપક્વ અવસ્થાએ પહોંચેલાં હોવા જોઈએ. જ્યાં સુધી તેમનામાં વસ્તુની પસંદગી કરવાની શક્તિ ન આવી હોય ત્યાં સુધી તમે ઓમને અમૃક વસ્તુ કરવાની ફરજ પાડી શકતા નથી. તમારે ઓમને તદ્દન સામાન્ય ભાવે તેમને જેની જરૂર હોય તે વસ્તુ તેમને આપવી જોઈએ. અને ઓને વર્ધિને આખું જીવન પલટાઈ જાય છે. અને હું એ વસ્તુ સારી રીતે જાણતી હતી. જે બોકો ઓકાંતમાં રહેતાં હોય અથવા જે બોકોનો સમૂહ ઓકાંતમાં વસતો હોય તેમનો અને ઓમાં બાળકો દાખલ થાય તેમનું જીવન કયા પ્રકારનું હોય તેનો મને અનુભવ છે. એ બિલકુલ, સંપૂર્ણપણે જુદી રીતનો હોય છે. જે વસ્તુની બાંબતમાં કોઈ વ્યક્તિ પોતે સ્વતંત્રપણે પસંદગી ન કરી શકે તેમ હોય તેવી કોઈ વસ્તુની તેની પાસે માગણી કરવાનો તમને હક્ક નથી; અને જ્યાં સુધી કોઈ વ્યક્તિના સ્વરૂપની ર્યના પૂરી થઈ નથી હોતી, ઓનામાં અમૃક હદ સુધીની પરિપક્વતા નથી આવી હોતી ત્યાં સુધી તમે એની પાસે પસંદગી કરાવી શકો નહિ. જ્યારે તમે પુષ્ટ ઉમરના થાઓ છો ત્યારે ૧૮ પસંદગી કરી શકો છો. અને બાળકો કંઈ અહીં આપમેળે આવેલાં નથી. તમારામાંના ઘણાંખરાં તો અહીં આવ્યાં ત્યારે એક ખૂટ કરતાં મોટાં ન હતાં — તમે અહીં આવ્યાં ત્યારે કેટલી ઉમરનાં હતાં?.... તમે ઓમને ન કહી શકો કે: ‘તમે તમારી પસંદગી કરી છે, એટલે તમે આ પરિસ્થિતિનો સ્વીકાર કરો કે છોડી દો, કંઠો તો તમે આમ કરો નહિ તો પછી ચાલતાં થાઓ.’ તેમને અહીં લાવવામાં આવ્યાં છે અને ઓમને જે કોઈ જરૂરી હોય તે આપવાની આપણી ફરજ છે; અને બાળકોની જરૂરિયાંનો કોઈ રીતે મોટાં માણુસો જેવી હોતી નથી. ઓમાં ઘણી બધી ગુંચવણ હોય છે.

હવે વસ્તુઓ અલગ રીતની છે, કારણ કે, હવે બોકોને ઓમ નથી કહેવામાં આવતું કે ‘તમારે યોગ કરવાનો જ છે’; ઓમને ઓમ કહેવામાં આવે છે કે, ‘કઈ પરિસ્થિતિમાં પૃથ્વી ઉપરનું જીવન વધુ સારી રીતનું થઈ શકે એ વસ્તુ તમારે શીખવાની છે.’ એટલે બોકો આવે છે અને અભ્યાસ કરે છે. જ્યારે કોઈને ઓમ લાગે છે કે પોતે જે જાણવા માગે છે તેનું જ્ઞાન આવી ગયું છે ત્યારે એ ચાલ્યા જાય છે. અને એ વસ્તુ અગાઉના જેવી નથી. એક એવી પરિસ્થિતિ કે જેમાં વ્યક્તિ અહીં એક નિશ્ચિત ગાને ઓકમાત્ર હેતુ માટે આવતી હોય, જેમાં ધ્યેય કેવળ પ્રભુને પોતાના સ્થૂલ જીવનમાં પ્રાપ્ત કરવાનું હોય અને દુનિયાની બીજી

કોઈ વસ્તુની ઓની આગળ કિંમત ન હોય, એના જેવી આ પરિસ્થિતિ નથી. જો કોઈએ કોઈ વસ્તુની પસંદગી કરવાની હોય તો જે વસ્તુ પસંદ કરવાની હોય તેનાં મૂળ તત્ત્વો વિષે તો થોડુક જાણવું જોઈએ. અને એમ કરી શકાય તેને માટે તમારામાં થોડુક આંતરિક ઘડતર થયું હોય જોઈએ, અમુક પ્રકારના સંસ્કાર ચીયાયા હેવા જોઈએ. અને જ્યારે તમે પાંચ જ વર્ષનાં હો ત્યારે એ વસ્તુ ચોક્કસ તમારામાં ન હોય — થોડાક આપવાદોને બાદ કરતાં; તમારામાંનાં કેટલાંકને (કોઈ માની શકે તેથી વધુ પ્રમાણમાં) સારી પોઠે જ્ઞાન હતું કે પોતે કેમ આવ્યાં છે, જો કે એ વસ્તુ તેઓ શબ્દોમાં વ્યક્ત કરી શકતાં ન હતાં. એ વસ્તુ તેઓ ખૂબ તીવ્રપણે અનુભવતાં હતાં! અને જ્યારે તેમનાં માખાપ તેમને અહીંથી ઉઠાડી લેવા પ્રયત્ન કરવા માંડ્યાં, ત્યારે તેઓએ જેરશોરથી ઈનકાર કરીને કદ્યું કે, ‘ના, ના, મારે અહીં જ રહેવું છે.’ અને આ વસ્તુ તેઓએ પાંચ વર્ષો કરેલી, જો કે તેઓને તેમના મસ્તકમાં એના કારણની ખબર પડી ન હતી, કારણ કે એમના મગજનું ઘડતર થયું ન હતું. પરંતુ એમનામાં ચૈન્ય ચેતના મેળ્ઝૂદ હતી, અને તેનો તેમને જ્યાલ હતો. વારુ ત્યારે, જે લોકોએ સામાન્ય શાખાઓમાં શિક્ષણ લીધેલું હોઈ તે શિક્ષણ વડે જેમનાં મગજનો ત્રણ ચતુર્થાંશ ભાગ બૂધો થઈ ગયો હોય અને પરિણામે જેમને ખાતરી થઈ ગઈ હોય કે તેઓ ધણી વસ્તુઓ જાણે છે અને તેમને જીવનનો જ્યાલ છે; એવા લોકો કરતાં આ બાળો અનંત-ગણાં ઉચ્ચતર સત્તવાળાં છે. પેલા લોકોના ચારિયની રચના હૃદ થઈ ચૂકી હોય છે અને એ લોકોને ધણી બૂરી આદતો પડેલી હોય છે.

બાળક : યાદગીરી અને સમરણશક્તિ એ બંને એક જ વસ્તુ છે?

શ્રી માતાજી : એમ હોવું આનિવાર્ય નથી. સમરણશક્તિ એ એક મનોમય વસ્તુ છે, નિતાંતપણે મનોમય. યાદગીરી તો ચેતનાની અમુક અવસ્થાને લગતી વસ્તુ પણ હોઈ શકે છે. આપણે આપણા સ્વરૂપને સર્વ ભૂમિકાઓ ઉપર યાદ કરી શકીએ છીએ : આપણે પ્રાણમય રીતે યાદ કરી શકીએ, ભૌતિક રીતે યાદ કરી શકીએ, ચૈતસિક રીતે યાદ કરી શકીએ અને મનથી પણ યાદ કરી શકીએ છીએ. જ્યારે સમરણશક્તિ એ કેવળ મનને લગતી વસ્તુ છે. સૌ પ્રથમ તો, સ્મૃતિમાં વિકૃતિ પેદા થઈ શકે છે, એ ભૂસાઈ જઈ પણ શકે છે, આપણે ભૂલી જઈએ એમ પણ બની શકે છે. ચેતનાની ઘટના ખૂબ ચોક્કસ છે; જો તમે ચેતનાને તે પોતે જે અવસ્થામાં હતી ત્યાં પાછી લઈ જઈ શકો છો, તો વસ્તુઓ તે જે પ્રકારની હોય છે તેવા સ્વરૂપમાં જ પાછી આવી શકે છે. એમાં ઓવું થાય છે કે જાણું તમે એ કારણનું જીવન ફરીથી જીવતા હો. તમે એ રીતે એક વાર,

બે વાર, સો વાર ફરીથી એ કાળને જીવી શકો છો, પરંતુ એ પ્રકારનું જીવન ચેતનાનું હોય છે. તમે તમારા મગજમાં કોઈ વસ્તુને આડકી રખો તેના કરતાં એ વસ્તુ તદ્દન જુદા પ્રકારની હોય છે. અને જો મગજના સંબંધિમાં જરા પણ ખલેલ પહોંચે છે (કારણ કે તમારા મગજમાં અનેક વસ્તુઓ હોય છે અને એ એક ધાર્થું નાનુક હંત્ર છે), જો એમાં જરા પણ શોલ ઉત્પન્ન થાય છે, તો તમારી સમરણશક્તિ ખોટકાઈ જાય છે. પછી એમાં છિદ્રો પડી જાય છે અને તમે ભૂલી જાઓ છો. બીજે પક્ષે, જો તમે તમારી ચેતનાની અમુક આવસ્થાને તમારી અંદર પાછી બોલાવવાનું જાણતા હો તો એ વસ્તુ મૂળ સ્વરૂપમાં જે પ્રકારની હોય છે, તેવા જ સ્વરૂપમાં પાછી આવે છે. હવે, યાદગીરી પણ કેવળ મનેમય ચીતની હોઈ શકે છે અને એમાં કેવળ મગજની કિયાઓની જ ચાલુ રહેલી આવસ્થા હોઈ શકે છે, પરંતુ એ યાદગીરી કેવળ મનેમય પ્રકારની હોય છે. અને તમને લાગણીની, સંવેદનની પણ યાદગીરી હોઈ શકે છે....

બાળક : તે દિવસે આપે કહેલું કે : ‘તમારી સમરણશક્તિ વધારવાને માટે તમારે તમારી સચેતનતામાં વધારો કરવો જોઈએ.’ યાદદાસ્તને પણ શું એ જ વસ્તુ લાગુ પડે છે ?

શ્રી ભાતાજી : મારો કહેવાનો આશય એ હતો કે કોઈ ઘટનાની સ્મૃતિને બદલે એ ઘટનાની સભાનતાએ સ્થાન લેવું જોઈએ. મને યાદ નથી કે મેં ‘સમરણશક્તિ’ શબ્દ તે દિવસે કયા અર્થમાં વાપરેલો. પણ એનો ઉપયોગ એ અર્થમાં જ હોઈ શકે.

બાળક : એ વાત અભ્યાસના વિષયની સમરણશક્તિ બાબતમાં હતી.

શ્રી ભાતાજી : બરાબર, હા, એ એમ જ છે. મારો કહેવાનો આશય એ જ હતો : કેવળ એક મનેમય સ્મૃતિને બદલે ચેતનાની સભાન આવસ્થાને સ્થાન આપો. મારો કહેવાનો આશય બરાબર એ જ હતો. કારણ કે, જો તમારે કોઈ વસ્તુ ગોખી કાઢવાની ઈચ્છા હોય છે, તો અમુક સમય પછી તમે ભૂલી જવાના જ. આથવા પછી એમાં છિદ્રો રહે છે : તમને એક વસ્તુ યાદ રહે છે અને બીજી યાદ આવતી નથી. પરંતુ જો તમે કોઈ એક જ્ઞાનને ચેતનાની અમુક આવસ્થા સાથે સાંકળી લો છો તો પછી તમે હમેશાં એને પાછું બોલાવી શકો છો. અને એ ચેતનાની સાથે એ જ્ઞાન જેમનું તેમ પાછું આવે છે.

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

‘તમે તમારી અંદર જેવી ચેતનાનો વિકસ સાધ્યો હશે, જે જાતનાં બળોને તમે ગતિ આપી શકતા હશો તેના ઉપર ક્રો ઉપાય સૌથી વધારે સફળ થશે તેનો આધાર છે. તમે એક સંપૂર્ણ નીરોગીપણાની ચેતનામાં રહીને તમારી આંતરિક આરોગ્યની શક્તિના બળે બહારની સ્થિતિમાં ધીરે ધીરે ફેરફાર લાવી શકો છો. અથવા તો ફેરફાર કરી શકે એવી આધ્યાત્મિક શક્તિનું જ્ઞાન તમને હોય, અને તમે એ શક્તિના પ્રયોગમાં કુશળતા મેળવી હોય તો તમે એ શક્તિને તમારામાં કર્પા કરવાને બોલાવી શકો છો, તથા તમારા જે ભાગમાં એના કાર્યની જરૂર હોય ત્યાં તેને પ્રયોગ શકો છો, અને જે કંઈ ફેરફાર કરવાનો હશે તે એ શક્તિ કરી આપશે. અથવા તો, ભગવાનની શક્તિમાં પૂરેપૂરો વિશ્વાસ રાખીને તમે તમારી મુશ્કેલી ભગવાનની આગળ રજૂ કરી શકો છો અને વ્યાધિ મટાડવાને માટે તેની મદદની યાચના કરી શકો છો.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાવાપ - ૧૨)

બાળક : આ ‘સંપૂર્ણ નીરોગીપણાની ચેતના’ એ શું વસ્તુ છે?

શ્રી માતાજી : એનો અર્થ એવો નથી કે એવી કોઈ ચોક્કસ ચેતના છે નેમાં સંપૂર્ણ નીરોગીપણું હોય. એનો અર્થ એ છે : ‘એવી ચેતનામાં વસ્તું કે જે સંપૂર્ણ નીરોગી અવસ્થાને માટે સાનુક્કળ હોય.’ આને કઈ રીતે સમજાવણું?.... તમારામાં કોઈ એવું ચિત્ર અથવા પ્રતિમા અથવા કોઈ એવું રૂપઘડતર હોય છે જે તમારામાં નીરોગી અવસ્થાની સ્થાપના થાય, તે સંપૂર્ણ અને સર્વગ્રાહી બની રહે તે માટે જે કાઈ સંબંધી અને તત્વોની જરૂર હોય છે તે સર્વને એકત્રિત કરે છે. ‘સંપૂર્ણ નીરોગીપણાની ચેતના હોવી’ એ એને

કહેવાય છે. એનો અર્થ એવો નથી કે ચેતનાની એવી આવસ્થા છે જે પોતે જ સંપૂર્ણ નીરોગીપણાવાળી છે અને જો એ ચેતનાને તમે પ્રાપ્ત કરો તો, પછી, તમે સાજ થઈ જાઓ છો. એમાં એવું નથી. તમે એમાં જે ભેદ રહેલો છે તે સમજ્યા ને ?

(શ્રી માતાજ આગળ વાંચે છે :)

‘કેટલાક સાધકોની અભીષ્ટા મનોમય ભૂમિકા ઉપર અથવા તો પ્રાણમય ચેતનામાં કર્ય કરતી હોય છે; કેટલાકમાં આધ્યાત્મિક અભીષ્ટા હોય છે. તમારામાં જે પ્રકારની અભીષ્ટા હોશ તે પ્રકારની શક્તિ તેનો પ્રત્યુત્તર આપશે, અને તે પ્રકારનું કર્ય કરશે. ધ્યાનમાં ચોતાની જતને નિરૂપણ, યા તો શુન્યવત् કરવાથી એક આંતરિક નીરવતા પ્રગટે છે. પણ એનો અર્થ એ નથી કે તમે ચોતે શુન્ય થઈ ગયા છો, યા તો તદ્દન જરૂર પદાર્થ બની ગયા છો. તમારી જતને એક ખાલી પાત્ર જેવી કરીને તેમાં ભરાનપરી વસ્તુને તમે આમંત્રણ આપો છો. એનો અર્થ એ છે કે તમારી આંતર ચેતનાના પ્રયત્નને શાંત કરીને તમે તેને સાક્ષાત્કાર પ્રત્યે દોરો છો. તમારી ચેતના જે પ્રકારની હોશ અને તેના પ્રયત્નમાં જે કેટિનું બળ હોશ તે પ્રમાણેનાં અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ સહાયક અને કદ્દી વિધાતક પણ હોય તેવાં બળોને તમે ગતિમાં લાવશો.’

(માતાજની વાણી, વાર્તાલાપ - ૧૨)

બાળક : મનોમય અભીષ્ટા, પ્રાણમય અભીષ્ટા અને આધ્યાત્મિક અભીષ્ટા વર્ણે શો તફાવત હોય છે ?

શ્રી માતાજ : દાખલા તરીકે, જ્યારે વિચારની શક્તિ જ્ઞાન યામવા માટે અભીષ્ટા કરે, અથવા વસ્તુઓ વ્યક્તન કરવાની શક્તિ માટે અથવા સ્પષ્ટ વિચારો માટે અથવા તર્કબદ્ધ વિચારધારા માટે અભીષ્ટા કરે ત્યારે એને મનોમય અભીષ્ટા કહેવાય. તમે ધણી વસ્તુઓ માટે અભીષ્ટા કરી શકો છો. મનની સર્વ આકલન શક્તિઓ અને ક્ષમતાઓનો વિકાસ સાધીને તેમને પ્રભુની સેવા અર્થે અર્પણ કરવી જોઈએ એને મનોમય અભીષ્ટા કહેવાય.

અથવા તમારા પ્રાણમાં અભીષ્ટા હોઈ શકે : જે તમારી અંદર કામનાઓ, ચિત્તાઓ, માનસિક તોફાનો, મુશ્કેલીઓ હોય તો તમે શાંત માટે, નિર્પદ્ધપાતીપણા

માટે, કામના અથવા પસંદગી વિના, પ્રભુના એક આશાધારક, સરળ-ચિત્ત અને વ્યક્તિગત તરંગો વિનાના કરણ બનવા માટે, હમેશાં પ્રભુના કાર્ય માટે તત્પર રહેવા માટે અભીષ્ટા સેવી શકો. એને પ્રાણમય અભીષ્ટા કહેવાય.

તમારામાં એક શારીરિક અભીષ્ટા પણ હોઈ શકે : એમાં શરીરને જણે એમ છે કે એની અંદર એક એવું સમત્વભર્યું વલણ આવી જાય જેમાં સ્વરૂપના સર્વે ભાગો સમતુલ્યામાં રહે. એને પરિણામે માંદગી તમારાથી દૂર રહે છે અથવા જે એ તમારામાં પ્રવેશ કરી શકે એટલી બરી હોય છે તોપણું તમે એની ઉપર તત્કાલ કાબુ પ્રાપ્ત કરી બો છો; અને શરીર હમેશાં સ્વાભાવિકપણે, સંવાદપૂર્ણ રીતે એને પૂર્ણ સ્વરથતાભરી રીતે કાર્ય કરે છે. એને શારીરિક અભીષ્ટા કહેવાય.

આધ્યાત્મિક અભીષ્ટામાં આપણને પ્રભુ સાથે અદ્વૈત સાધવાની તીવ્ર જરૂરિયાત લાગે છે. પોતાની જતને પ્રભુને જ સર્વભાવે સમર્પી દેવાની, પ્રભુની ચેતનાની બાધાર અસ્તિત્વ જ ધારણ નહિ કરવાની જરૂર જણાય છે કે જેને પરિણામે તમારા પૂર્ણ સ્વરૂપમાં, તમારે માટે, પ્રભુ જ સર્વેસર્વ થઈ રહે, તમને એમની સાથે સતત એકતા જળવી રાખવાની જરૂર લાગે, એમની ઉપસ્થિતિની અનુભૂતિ બની રહે એવી જરૂર લાગે, તમે જે કાર્ય કરતા હો તેમાં તેમનું માર્ગ-દર્શન મળી રહે એવી જરૂર લાગે, પ્રભુ તમારા સમગ્ર સ્વરૂપની કિયાળોને સંવાદપૂર્ણ બનાવી મૂકે એવી જરૂર અનિવાર્ય બની રહે, એને આધ્યાત્મિક અભીષ્ટા કહેવાય છે.

બાળક : માતાજી, અભીષ્ટાનું ઉત્પાત્તિસ્થાન ચોત્ય સત્તામાંથી હોય છે ?

શ્રી માતાજી : એવું અનિવાર્યપણે નથી હોતું. સ્વરૂપના દરેક ભાગની પોતાની આગવી અભીષ્ટા હોઈ શકે છે.

બાળક : શરીર કર્ય રીતે અભીષ્ટા કરી શકે, કરણ કે વિચાર કરનારું કરણ તો મન હોય છે ?

શ્રી માતાજી : જ્યાં લગી મન વિચાર કરતું હોય છે ત્યાં સુધી તમારું ભૌતિક સ્વરૂપ, ત્રણ ચતુર્થાંશ ભાગે આસંવેદનશીલ રહે છે, એને એની પોતાની આગવી ચેતના હોતી નથી. પરંતુ સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ધરાવતી એવી એક ભૌતિક ચેતના હોય છે, એ ચેતના શરીરની હોય છે; શરીર પોતાને વિષે સભાન હોય છે અને તેને પોતાની આગવી અભીષ્ટા પણ હોય છે. જ્યાં સુધી તમે શરીરને વિષે વિચાર કરતા હો છો ત્યાં સુધી તમે ભૌતિક ચેતનામાં જીવતા હોતા નથી.

શરીરને એક ઓવી ચેતના હોય છે જે અને માટે સંદર્ભ વ્યક્તિગત વસ્તુ હોય છે અને એ ચેતના, મનથી બિલકુલ સ્વતંત્ર હોય છે. શરીર પોતાનાં કાર્યો વિષે સંપૂર્ણપણે સભાન હોય છે, પોતાનામાં સમતુલ્ય છે કે તેનો આભાવ છે તેના વિષે જોણે છે. જો કોઈ એક યા બીજા ઠેકણે કાઈ ગેરવ્યવસ્થા થઈ હોય છે તો તદ્દન ચોક્કસપણે અને અનુભાવ થાય છે, અને (આ કેવી રીતે કહેવું?) એ ચેતના એની સાથે સંબંધમાં હોય છે અને એ અવ્યવસ્થાની કોઈ બાધ નિશાનીઓ પ્રગટ થઈ નથી હોતી તે છતાં એ શારીરિક ચેતના તેની સાથે સંબંધમાં હોય છે. જો શરીર પોતે તેનું સમગ્ર તંત્ર સંવાદમય રીતે ચાલતું હોય છે, સંતુલિત હોય છે, તદ્દન નિયમિત હોય છે, તેણે જે પ્રમાણે ગતિ કરવી જોઈએ તે પ્રમાણે કરતું હોય છે તો અને વિષે એ સભાન હોય છે. એનામાં એક પ્રકારની ભયાભયા હોવાની સંવેદના હોય છે, એ એક રીતે સભરતા, આનંદ અને જોમથી પરિપ્લાવિત હોય છે—એમાં જીવન અને શક્તિની સંતુલિત અવસ્થામાં ગતિ કરતાં, કાર્ય કરતાં જીવવાનો એક જાતનો આનંદ હોય છે. જ્યારે એમ નથી હોતું ત્યારે અને ખબર પડે છે કે એની સાથે પ્રાણ અને મન ગેરવર્તાવ કર્યો છે અને એ વસ્તુ એની સ્વસ્થતા માટે હાનિકારક છે, અને એને લઈને પછી એ દુઃખી થાય છે. એ પોતાની અંદર બિલકુલ સમતુલ્ય પ્રગટ કરે એ સંભવિત છે. અને એવું બધું.

તમે તમારી શારીરિક ચેતનાનો એટલા બધા પ્રમાણમાં વિકાસ કરી શકો કે જ્યારે તમે તદ્દન એની બહાર ગયા હો, જ્યારે પ્રાણમય સ્વરૂપ પણ એની બહાર નીકળી આવે, ત્યારે પણ શરીરમાં એની વ્યક્તિગત, સ્વતંત્ર ચેતના બની રહે જેને લઈને તે આમતેમ ફરી શકે, અને પોતાની અંદર પ્રાણ ન હોય છતાં તદ્દન સ્વતંત્રપણે અનેક પ્રકારની ખૂબ સાદી વસ્તુઓ કરી શકે. શરીર બોલતાં શીખી શકે છે.... મન અને પ્રાણ શરીરની બહાર, ધેણે દૂર પોતાના કામમાં મશગૂલ હોય, છતાં તેમણે પદાર્થતત્વ સાથે એક પ્રકારના બંધન વડે પોતાને જોડી રાખ્યાં હોય, તો તેઓ બહાર અને દૂર હોવા છતાં પોતાને જે કાઈ વ્યક્ત કરવું હોય તે એક મન કે પ્રાણ વિનાના ખાલી દેહ મારફત વ્યક્ત કરી શકે છે, એવું એ શરીર પેલાં મન અને પ્રાણ જે કહેતાં હોય તે બોલતાં અને ફરી કહી બતાવતાં શીખી શકે છે. ઓવી અવસ્થામાં પણ શરીર આમતેમ ફરી શકે છે. હું એમ નથી કહેવા માગતી કે એનાથી બહુ શ્રમ થઈ શકે, પણ એ નાની સાદી વસ્તુઓ કરી શકે છે. દાખલા તરીકે એ લખી શકે છે આથવા લખતાં શીખી શકે છે અને બોલતાં પણ શીખી શકે છે. જો કે એ (કેવી રીતે સમજાવવું?) જે રીતે બોલે છે એ કાઈક ધીમેથી અને મુશ્કેલીથી બોલે છે, તેમ છતાં એની વાણી સ્વપણ હોય

છે. આપણે તેને સમજી શકીએ (એટલા પ્રમાણમાં) એવી સ્પષ્ટ હોય છે. અને છતાં મન અને પ્રાણ સંપૂર્ણપણે બહાર ગયાં હોય, તદ્દન બહાર હોય છે. એટલે શરીરને પણ ઓક આગવી ચેતના છે જ.

અને એટલે, જ્યારે તમે શરીરની આ ચેતનાનો વિકાસ કર્યો હોય છે ત્યારે તમારામાંની જુદાજુદા પ્રકારની ચેતનાઓમાં જે વિરોધી ભાવો હોય છે તેમને વિષે તમે સભાન થઈ શકો છો. જ્યારે શરીરને કોઈ વસ્તુની જરૂર હોય છે અને જ્યારે એ સભાનપણે જાણતું હોય છે કે પોતાને આમુક વસ્તુની જરૂર છે અને પ્રાણને કોઈ બીજી જ વસ્તુ જોઈતી હોય છે, તો મનને વળી તદ્દન જુદી વસ્તુ; વારુ ત્યારે આવું બને છે ત્યારે એ બધાની વચ્ચમાં તકરાર, પરસ્પર વિરોધ અને આથડામણો જમી પડે છે. અને શરીરની પોતાની સ્વસ્થતા શેમાં છે, શરીરની પોતાની આગવી જરૂર કર્ય છે અને એમાં કર્ય રીતે પ્રાણ દખલ કરી રહ્યો હોય છે અને કેટલી બધી વાર એ પોતે આજાનવશ હોઈને શરીરની સ્વસ્થતાનો નાશ કરી રહ્યો હોય છે અને તેના વિકાસને ઘણું નુકસાન પહોંચાડી રહ્યો હોય છે. અને આમાં પછી જ્યારે પાછું મન પ્રવેશ કરે છે ત્યારે, શરીર અને પ્રાણ વચ્ચે ચાલી રહેલી અવ્યવસ્થામાં વધારાનો ઉમેરો કરે છે. એ તેમાં પોતાના જ્યાબો અને ધારણા અને સિદ્ધાંતો અને નિયમો, અને એના કાયદા-કાનૂનોનો અને એવું બધું દાખલ કરી દે છે. એને પેલા શરીરને શું જોઈએ છે તેની જરૂરિયાતોનો સ્પષ્ટ જ્યાલ નથી હોતો, એને તો બીજા બધા જે કાંઈ કરતા હોય છે તે પ્રમાણે વર્તનું હોય છે. પશુઓ કરતાં મનુષ્યોની તંદુરસ્તી અનેક ગણી વધુ નાજુક હોય છે કારણ કે મનના ઉસ્તકોપને લઈને શરીરની સમતુલાનો ભંગ થતો હોય છે. શરીરને તેની પોતાની મેળે કામ કરવા દેવામાં આવે છે તો એનામાં ઓક અત્યંત ભરોસાપાત્ર સહજવૃત્તિ હોય છે. દાખલા તરીકે, શરીરને જે એની પોતાની રીતે કામ કરવા દો તો જ્યારે એને ભાવાની જરૂર નહિ હોય ત્યારે એ કદાપિ કાંઈ નહિ ભાય અને એને કોઈ નુકસાનકરક નીવડે તેવો પદાર્થ પણ નહિ આય. શરીરને જ્યારે નિદ્રાની જરૂર હશે ત્યારે જ એ ઊંઘણો, જ્યારે કામ કરવાની જરૂર હશે ત્યારે કામ કરશે. શરીરની સહજપ્રેરણા ઝૂબ ચોક્કસ લોય છે. એમાં ઊથલપાથલ કરનાર તત્વો, પેલા મન અને પ્રાણ હોય છે: પ્રાણને પોતાની કામનાઓ અને સ્વરંધરી હોય છે, મનને એના નીતિનિયમો અને સિદ્ધાંતો, એના જ્યાબો અને કાનૂનો હોય છે. અને એ ઓક કમનસીબી છે કે અન્યારે જેને સંસ્કૃતિ તરીકે સમજવામાં આવે છે, તેમાં જે પ્રકારનું શિક્ષણ બાળકેને આપવામાં આવે છે, તેમાં બાળકોની આ સચેટ સહજવૃત્તિ સર્વાંગી નાશ પામી જાય છે: એમાં તો પેલા મન અને પ્રાણ જ ઉપર પડતો ભાગ ભજવે છે. અને પછી જે પરિણામ આવશું જોઈએ તે

આવે છે : તમે એવી વસ્તુઓ ખાઓ છો જેને લઈને તમે બીમાર પડો, તમારે જ્યારે આરામની જરૂર હોય છે ત્યારે તમે આરામ લેતા નથી, અને જ્યારે એની બિલકુલ જરૂર નથી હોતી ત્યારે તમે વધુ પડતો આરામ લો છો, તમારે જે વસ્તુઓ ન કરવી જોઈએ તે આચરો છો અને એમ કરીને તમારી તંડુરસ્તીને પૂર્ણપણે બગાડી બેસ્તા છો.

બાળક : માતાજી, કોઈ વાર બાળકોને કોઈ વસ્તુમાં રસ પડે છે ત્યારે તે ઊંઘવા માગતાં નથી, તો તે વખતે શું કરવું ? એ લોકો થોડીક મિનિટો પહેલાં જ એમ કહેતાં હોય છે કે અમને ઊંઘ આવે છે અને પછી તેઓ રમવા લાગે છે અને કહે છે કે આમારે ઊંઘવું નથી.

શ્રી માતાજી : બાળકો ઊંઘમાં હોય ત્યારે તેમને રમવા દેવાં ન જોઈએ. એ માત્ર પ્રાણની કિયાઓનો ધસારો હોય છે. જે બાળક મોટી ઉમરનાં માણસો પાસે બહુ જરૂર હોતું નથી (બહુ મોટી ઉમરનાં માણસો પાસે જરૂર એ બાળકો માટે ખરાબ છે), એને જે પોતાની મેળે ગોકલું મૂકી દેવામાં આવે છે તો તે ગમે તે કામ કરતું હોય, પણ તેને ઊંઘની જરૂર વાગણે ત્યારે તે આપોઆપ ઊંઘી જશે. એ તો જ્યારે બાળકોને મોટાં લોકો સાથે રહેવાની ટેવ પડે છે ત્યારે તે મોટાં લોકોની ટેવો શીખે છે. ખાસ કરીને તો તેમને જ્યારે કહેવામાં આવે છે : ‘ઓ ! તમે આ નહિ કરી શકો, તમે તો બાળક છો, તમે મોટાં થાઓ ત્યારે એ કરજો. તમારે એ ખાવાનું નથી, તમે તો બાળક છો, તમે મોટાં થાઓ ત્યારે એ ખાજો. હમણાં તો તમારે ઊંઘી જરૂર જોઈએ, તમે તો બાળક છો....’ એટલે કુદરતી રીતે જ તેમનામાં આ ચેતના આવી જાય છે કે તેમણે કોઈ પણ ઉપાયે મોટાં થરું જોઈએ, કાઈ નહિ તો મોટાં દેખાનું તો જોઈએ જ !

(શ્રી માતાજી ગાગળ વાંચે છે :)

‘તમારી શક્ષાની ઉત્કટતાનો આર્થ એવો થઈ શકે કે જે બાબતમાં તમારી શક્ષા જવલાંત છે તે સારીક થવાની જ છે એમ પ્રલુબો નિર્માણ કર્યું છે. અડગ શક્ષા એ ભગવાનના દિવ્ય સંકલ્પની હાજરીની નિશાની છે, જે થનાર છે તેનો પુરાવો છે.’

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ - ૧૨)

બાળક : સક્રિય શક્ષા અને આત્માંત વિશ્વાસ એ બંનો એક જ વસ્તુ નથી ?

શ્રી માતાજી : એમ હોણું જરૂરી નથી. શક્ષાની પાછળ શું સરવ છે અને

વિશ્વાસની પાછળ કંઈ તત્ત્વ છે તે તમારે જાણી બેનું જોઈએ. કારણ કે, દાખલા તરીકે, તમે જે એક સામાન્ય જીવન ગાળતા હો છો, તદ્દન સામાન્ય અવસ્થાની અંદર રહીને — કોઈ વધુ પડતા તરંગો કે પાછળ પાડી દે તેવી કેળવણી તમને આપવામાં ન આવી હોય —, તો તમારી આખી જુવાની દરમાન, ત્રીસ વર્ષ સુધી તમારામાં જીવન પ્રત્યે એક પૂર્ણ વિશ્વાસ હોય છે. દાખલા તરીકે, તમને જરા માથામાં શરદી થઈ આવી હોય ત્યારે તમારી આસપાસના બોકો ચિંતાનુર થઈને ડોકટર પાસે દોડી જય અને તમને દવાઓ પીવડાવે તેવા ન હોય, જો તમે સ્વાભાવિક વાતાવરણમાં હો અને જે તમને કંઈ થાય — કોઈ આકસ્મિક ઘટના બને અથવા જરાક અસ્વસ્થના વર્તાય — ત્યારે તમારા દેહમાં એવી નિશ્ચિતતાની લાગણી હોય છે, એવો હૃદ વિશ્વાસ હોય છે કે એ તો સારું થઈ જશે : ‘એમાં કંઈ નથી, એ તો મટી જરો, એ જરૂર મટી જરો. કલે કે થોડાક દિવસોમાં હું સાંજે નરવો થઈ જઈશ.’ આનું હશે ત્યારે તમને ગમે તે થયું હશે તોપણ તમે સાજ થઈ જશો. ખરે જ, શરીર એ એક સ્વાભાવિક અવસ્થા છે. એનામાં એક એવી નિર્ભેણ શરીર હોય છે કે પોતાની સમાને આખી નિંદગી પડી છે અને બધું લેમખેમ પાર પડવાનું છે. આવી શરીર બહુ ફાયદાકારક નીવડે છે. તમે દસમાંથી નવ પ્રસંગે સાજ થઈ જાઓ છો અને પોતાની અંદરના આ વિશ્વાસને લઈને તમે ખૂબ જલદી સાજ થઈ જાઓ છો : ‘એમાં કંઈ નથી, આખરે એમાં શું થઈ ગયું છે ? એક અક્સમાત નહ્યો છે, એ તો જતો રહેશે, એમાં કંઈ નથી.’ અને એવા ઘણા બોકો હોય છે જેઓ આવો વિશ્વાસ લાભે વખત જાળવી રહેયે છે, ઘણો લાંબો સમય, એમાં એક જાતનો આત્મવિશ્વાસ હોય છે— એમને કંઈ થઈ શકતું નથી. એમની સમક્ષ આજેઆખી નિંદગી પૂરેપૂરી પૂછેલી હોય છે, અને એમને કંશું થતું નથી. અને એમને જે કંઈ એમને થવાનું હોય છે તેની કશી અગત્ય નથી હોતીઃ કુદરતી રીતે બધું બરાબર થઈ રહે છે; આખું જીવન તેમની આગળ પડયું હોય છે. પરંતુ એ ખરું કે જે તમે એવા વાતાવરણમાં રહેતા હો કે જર્યાં બોકો રોગિષ ઝાંખો પરાપતા હોય અને જેઓ તમને ભયંકર અને આપ્તિકારક વસ્તુઓની વાતો કરવામાં તેમનો સમય પસાર કરતા હોય, તો તમારા વિચારો જોટી રીતના હોઈ શકે છે. અને જે તમે જોટી રીતના વિચારો કરો છો તો અની તમારા શરીર ઉપર અસર પડે છે. નહિ તો, શરીર જેવું હોય છે તેવું ને તેવું, ચાળીસ-પચાસ વર્ષ સુધી તો નલી રહે છે; એનો આધાર વ્યક્તિત ઉપર રહે છે : જેમ કે જે બોકો એક સંતુલિત અને સાહજિક જીવન કેવી રીતે ગાળવું તે જાણતા હોય તેના ઉપર. પરંતુ શરીરને પોતાને જીવન ઉપર પૂર્ણ શરીર હોય છે. એ તો જ્યારે એમાં વિચારશક્તિ ઉખલ ઊભી કરે અને મેં જેમ કહું તેમ સર્વ પ્રકારની રોગિષ અને બિનનંદુરસત કદ્યનાઓ લઈ

આવે ત્યારે પછી સર્વ કાંઈ બદલાઈ જાય છે. મેં એ જાતના કિસ્સાઓ જોયેલા છે, મેં એવા કિસ્સાઓ જોયા છે જેમાં જ્યારે બાળકે દોડતાં કે રમતાં હોય છે ત્યારે જેવા નજીવા અક્સમાતો થાય છે તે જોયા છે: એ બોકો એમના વિષે કશો વિચાર જ કરતા નહિ. અને એ વસ્તુ તરત જ આદૃશ્ય થઈ જતી. મેં એવા પણ કિસ્સાઓ જોયા છે જેમાં બાળકેમાં સમજણ આવે કે તરત જ તેમના કુટુંભીઓ તેમને રસી મુક્ખાવી દે છે. એમનો ઘ્યાલ ગોવો હોય છે કે બધી વસ્તુઓ જોખમી હોય છે, દરેક ઠેકાણે કીટાણુંઓ હોય છે, અને આપણે ખૂબ સાવધ રહેવું જોઈએ, જરાક જેટલો ધા ભય કરે સવરૂપ ધારણ કરી લે એવું બની શકે છે, આપણે ખૂબ કાળજીવાળા થવું જોઈએ. અને કોઈ જાંભીર વસ્તુ ન બને તે માટે પોતે સાવધ રહેવું જોઈએ.... એટલે પછી એ બોકો એમને જંતુનાશક દવાઓથી ધૂએ છે, પાટા બાંધ છે એટલે એ બોકો જિંતામાં પડી જાય છે: ‘શુથ્યે? ઓહ! કદાચ મને ધનુર જીપડશે કે પછી ચેપને લઈને તાવ આવશે....’ કુદરતી રીતે, જ્યારે આવું બને છે ત્યારે તમે તમારા જીવન ઉપરનો વિશ્વાસ ગુમાવી બેસો છો અને શરીરને અનું ખૂબ લાગે છે. એની રોગ-પ્રતિકારક શક્તિનો ગોણો ભાગ ચાલ્યો જાય છે. પરંતુ, આલભાતા, સામાન્ય રીતે તો શરીરને જ ખબર હોય છે કે પોતે તંદુરસ્ત રહેવું જોઈએ અને એનામાં જ પ્રતિકાર કરવાની શક્તિ હોય છે. અને જો કાંઈ બને છે તો એ આમ કહે છે: ‘એમાં કાંઈ નથી, એ તો મટી જશે, એનું મનમાં ન લાવશો, એ તો મટી ગયું છે.’ અને ખરે જ ઓમ થાય છે.

આ વસ્તુ સંપૂર્ણ વિશ્વાસની બાબત છે. હવે, તમે ‘સહીય શક્તિ’ વિષે પૂछો છો. સહીય શક્તિ એ એક અલગ વસ્તુ છે, જો તમારામાં પ્રભુકૃપા ઉપર શક્તિનો હોય, એવી શક્તિ હોય કે પ્રભુની કૃપા તમારી ઉપર નજર રાખી રહેલી છે અને ગમેતે થશે તોપણ પ્રભુકૃપા તો હાજર છે જ, તમારી ઉપર એની નજર છે જ — એ વસ્તુ તમે તમારી આખી નિંદગી સુધી અને હેમણાં રાખી શકો છો; એને લઈને તમે સર્વ પ્રકારના ભયોમાંથી પસાર થઈ શકો છો, સર્વે મુશ્કેલીઓનો સામનો કરી શકો છો અને અવિચલિત રહો છો, મારણ કે તમારામાં વિશ્વાસ હોય છે અને પ્રભુકૃપા તમારી સાથે હોય છે. એ એક અનાંતર્ગત બળવાન, વધુ સચેતન, અને વધુ ટકાઉ શક્તિ હોય છે, એનો આધાર તમારા દેહના બંધારણ ઉપર નથી હોતો, એનો આધાર પ્રભુકૃપા સિવાય બીજા કથા ઉપર નથી હોતો, એ સત્ય ઉપર જ આધાર રાખે છે એટલે એને કોઈ વસ્તુ ચલિત કરી શકતી નથી. એ વસ્તુ અનોખી છે.

બાળક : કેટલીક વાર બોકો પૂછે છે કે અમે આહી શા માટે આવ્યાં

છીએ. આમારે તેમને શો જવાબ આપવો ?

શ્રી માતાજી : બેટા, એનો આધાર એ પૂછનારની ઊંભર ઊપર રહે છે તથા તેઓ શું છે તેના ઊપર રહે છે. એ જવાબ તેમની સત્યનિષ્ઠા ઊપર આધાર રાખે છે. તમે બધાને એક જ જવાબ આપી શકો નહિ.

પણ નાનામાં નાનાં બાળકો કદી આ પૂછે છે ખરાં ? તદ્દન નાનાં, એ કદી પૂછે છે ખરાં કે યોતે શા માટે આહી આવેલાં છે ?

બાળક : તદ્દન નાનાં તો નહિ : પૂર્ણિમા, તરુલતા.

શ્રી માતાજી : એ ઊંભરે, એ ઊંભર એવી છે કે જયારે માણુસને પ્રશ્નનો અને શંકા ઊભાં થાય છે.

નાનામાં નાનાં બાળકો, એ જો આ પ્રશ્ન કરે તો તે અદ્ભુત વસ્તુ હોય છે. એમને તમારે ખૂબ સાદી રીતે જવાબ આપી દેવાનો : ‘બાળકો, એનું કારણ એ છે કે એવી પ્રભુની ઈચ્છા છે. પ્રભુની કૃપા થઈ છે એટલે તમે આહી આવેલાં છો. આનંદમાં રહો, સ્વસ્થ રહો, શાંત રહો, પ્રશ્ન કરશો નહિ, બધું બરાબર થઈ જશો.’ અને એ જયારે યોડાં મોટાં થાય છે ત્યારે તે તર્ક કરવા લાગે છે, એ વખતે પહી એ એટલું બધું સારું રહેતું નથી, એ એટલું બધું સહેલું રહેતું નથી. પણ મેં કદ્યું તે મુજબ, એ બધાનો આધાર તેમની બુદ્ધિની કક્ષા ઊપર રહે છે, તેમનામાં રહેલા ખુલ્લાપણાની કક્ષા ઊપર રહે છે. કેટલાંક એવાં હોય છે કે તેમનું નિર્માણ એ પ્રમાણેનું હોય છે, એમણે આહી આવવાનું હોય છે એટલે એ આહી આવેલાં હોય છે. એમને તમારે માત્ર કહેવાનું હોય છે : ‘બાળકો, એનું કારણ એ છે કે તમે જે એક ભાવિ રચાઈ રહ્યું છો એનાં બાળકો છો અને એ ભાવિ આહી રચાઈ રહ્યું છે.’ એમને માટે એ બહુ સારું હોય છે, એ સારું છે. કેટલાંક આહી એટલા માટે હોય છે કે એમનાં માબાયો કોઈ ને કોઈ કારણે આહી આવેલાં હોય છે. એટલે એમને એ વસ્તુ કહેવી મુશ્કેલ રહી છે, સિવાય કે તમે એમને તદ્દન સાદી રીતે કહી દો કે : ‘તમારા બાપા અને મા આહી છે માટે તમે આહી આવેલાં છો.’

બાળક : પણ આ વસ્તુ સમજવી કેવી રીતે ?

શ્રી માતાજી : આહ ! એ માટે તો, તમારા ઊપર આધાર રહે છે.

પહેલી વસ્તુ એ છે કે તમારે તર્ફુપટા દ્વારા જણતાં શીખતું જોઈએ.

તમારા ઉપર બીજાઓ માટેની જવાબદારી હોય છે ત્યારે આ વસ્તુ અનિવાર્ય બને છે. બીજાઓને દોરવણી આપવાનું શીખવા માટે પહેલું અનિવાર્ય પગલું એ છે કે તમને એમની અંદર દાખલ થતાં આવડણું જોઈએ, તો તમે તેમને જાણું શકશો — તમારે તમારો વિચાર બહાર હેંકવાનો નહિ, તેઓ શું છે તેની કલ્પના કરવાની નહિ, પણ તમારી અંદરથી બહાર નીકળો ગાને તેમની અંદર દાખલ થાણો, ત્યાં શું થાય છે તે જાણો. એ રીતે પછી તમે એમને જાણું છો કારણ કે તમે એમના રૂપે બનેલા હો છો. બીજાઓમાં જ્યારે તમે તમારી જાતને જ જોતા હો છો, ત્યારે એનો અર્થ એ થાય છે કે તમે કશું જાણું જ નથી. એમાં તમારી પૂરેપૂરી ભૂલ થતી હોય છે. તમે કલ્પના કરતાં હો છો કે આ છે, એ પેલું છે — તમે દેખાવો ઉપરથી નિર્ણય કરતાં હો છો, એટબે કે, તમે કશું જ જાણું હોતાં નથી. પરંતુ એક અવસ્થા એવી હોય છે કે જેમાં તમારે જાણવાની જરૂર પણ રહેતી નથી, એઈ કેવી રીતનું છે તેની શોધ કરવાની જરૂર રહેતી નથી : એ માણસ કેવી રીતનો છે એ અનુભવ્યા વિના તમે રહી જ શકતાં નથી, કારણ કે એ માણસ તમારી જાતનું જ એક બહાર હેંકેલું રૂપ હોય છે. આ વસ્તુ કેવી રીતે કરવી એ તમે જો જાણું નહિ હો, તો બીજાઓ માટે જે કરવાની જરૂર હોય તે તમે કરી શકશો નહિ — એ જે રીતે લાગણી અનુભવતા હોય તે રીતે તમારે અનુભવનું જોઈએ, એ જે રીતે વિચાર કરતા હોય એ રીતે તમારે વિચાર કરવો જોઈએ. એ જાણે કે તમે પોતે જ છો એ રીતે તમારે તેમની અંદર દાખલ થઈ શકણું જોઈએ, એ વિના તમે કશું કરી શકશો નહિ. એ જ એકમાત્ર રસ્તો છે. તમે જો તમારા નાનકડા સંક્ષિપ્ત ભગ્ન વડે જાણવાનો પ્રયત્ન કરશો તો તમને કશું જ જાણવા નહિ મળે. અથવા તો તમે લોકોને જુઝો અને તમને પોતાને કહો કે : ‘વાનું, એ આ કરે છે, એ પેલું કરે છે, એટબે એ આવો હોવો જોઈએ.’ એ વસ્તુ અશક્ય છે.

એટબે જે લોકોને કોઈ જવાબદારી હોય — દાખલા તરીકે, જે લોકોને માયે બીજાં બાળકોને કેળવણી આપવાનું કામ હોય, બીજા માણસોની સંભાળ કેવાની હોય, એ બધા ચાલકર્તાઓથી માંડી શિક્ષકો અને મોનિટરો સુધીના બાકો — તેમનું પહેલું કામ એ છે કે તેમણે બીજાઓ સાથે પોતાને એકરૂપ કરી લેતાં શીખણું જોઈએ. બીજાઓ જે રીતે લાગણી અનુભવતા હોય તે પ્રમાણે તેમણે અનુભવતાં શીખણું જોઈએ. એ પછી તમને ખબર પડે છે કે તમારે શું કરણું જોઈએ. તમે અંદરનો પ્રકાશ સાચવી રાખો છો, તમે તમારી ચેતનાને જે સ્થાને તે હોવી જોઈએ ત્યાં રાખો છો, જીચે જીચે, પ્રકાશની અંદર, અને સાથે સાથે તમે લોકોની સાથે એકરૂપ થતા રહો છો, અને પછી તમે અનુભવો છો કે

એ કેવી રીતના માણસો છે, તેમના પ્રત્યાધાતો શા છે, તેમના વિચારો શા છે અને એ બધું તમારી પાસે જે પ્રકાશ હોય છે તેની સમક્ષ ભૂકો છો; તમારે તેમને માટે શું કરવું જોઈએ એ વિષે તમે સંપૂર્ણપણે વિચાર કરી શકો છો. દરેક જાણને જે સાંભળવાની જરૂર હશે-તે તમે તેને કહી શકોણો, દરેક જાણને સમજવા માટે જે રીતે જરૂરનું હશે તે પ્રમાણે તમે દરેક જાણ સાથે વ્યવહાર કરશો. એટલા માટે જ અમુક માણસો તમારી દેખરેખમાં આવે એ એક આદભુત કૃપાનું પરિણામ હોય છે, કારણ કે એ વસ્તુ તમારે જે અત્યંત જરૂરની પ્રગતિ કરવાની હોય છે તે કરવાની તમને ફરજ પાડે છે. અને હું એકદમ કહી દઈ છું કે બોકો સોમાંથી નવાણું વાર એ વસ્તુ કરતા નથી. પરંતુ વસ્તુઓ જે બગડી રહી છે તે આટલા જ કારણે બનનું હોય છે. ખાસ કરીને તો જે બોકેને એક દેશ ઉપર રાજ્ય કરવાની જવાબદારી મળેલી છે તેઓ તો આ વસ્તુનો વિચાર સૌથી છેલ્લો કરે છે! આથી ઊલટું, એ બોકો પોતાની જોવાની દૃષ્ટિને, પોતાની લાગણી અનુભવવાની રીતને જીવાની રાખવાને ખૂબ જ સિંતાતુર રહેતા હોય છે, અને જેમના ઉપર તેઓ રાજ્ય કરતા હોય છે તેમની જરૂરિયાતોનો વિચાર કરવાની તો તેઓ ખૂબ જ જનૂનપૂર્વક ના પાડે છે. પણ છેવટે, તમે જોઈ શક્શો કે પરિણામ-ખૂબ ધ્યાન એંચે તેવું આવેહું હોય નથી. આજની ઘડી સુધી એ વસ્તુ દેખીની છે કે કોઈ પણ એમ કહી શકે તેમ નથી કે સરકારો એ અસાધારણ સંસ્થાઓ રહેલી છે. એ વસ્તુ બધી જ ભૂમિકા ઉપર રહેલી છે : સરકારો નાની હોય છે, સરકારો મોટી હોય છે. પણ કાયદાઓ બધી સરખા જ હોય છે, બધાને માટે. અને જ્યારે તમે પઠ આપી રહ્યા હો ત્યારે, જો તમે, આ રીતે, આખું વાતાવરણ સમજી ન શકો, બોકેની આસપાસ જે આંદોલનો હોય છે તે જો તમે પકડી ન શકો, એ આંદોલનોને ભેગા કરીને તમારી આગળ રાખી શકો નહિએ, અને આ સામગ્રી વડે (તમે જે આંદોલનો ફેલાવી શકો, જે બળો તમે વહેતાં મૂકી શકો, જે બળોને બોકો જીલી બેશે, જે બળોને બોકો પચાવી બેશે) તમે શું કરશો તેનો તમે હિસાબ નહિ કરી શકો, આ બધું તમે જો નહિ કરો તો તમારો મોટા ભાગનો વખત બગડશો, તમે પણ. તમે થોડામાં થોડું કામ કરી શકો તે માટે તમારે ખૂબ ખૂબ પ્રગતિ કરવાની રહે છે.

(શ્રી માતાજી વાચન કરે છે :)

‘માનવનું મન જે રીતે માનસિક વસ્તુઓમાં રસ વે છે
તે રીતે અતિમાનસ તેમાં રસ વેતું નથી. વિશ્વ સમસ્તની સર્વ
કિયાઓમાં તે રસ વે છે, પરંતુ તે પોતાની આગવી રીતે જ,

સાવ જુદા દૃષ્ટિબિંદુથી અને જુદા જ દર્શન સહિત. જગતનું સ્વરૂપ અતિમાનસને તદ્દન જુદું જ દેખાય છે. એમાં જોવાની દૃષ્ટિ સમૂળી પલટાઈ જાય છે. અતિમાનસમાં સધળી વસ્તુઓ મનને દેખાય છે તેનાથી તદ્દન જુદી અને ઘણો વાર તો તદ્દન ઊલટી પણ દેખાય છે. અતિમાનસમાં જગતનો અર્થ જુદા જ થાય છે. જગતનો દેખાવ, તેની ગતિ અને કિયાઓ જુદી જ દૃષ્ટિથી જોવામાં આવે છે. આ જગતમાં જે કંઈ બને છે તે સર્વનું નિરોક્ષણ અતિમાનસ કરી રહેલું છે. મનની કિયાઓમાં, પ્રાણની પ્રવૃત્તિઓમાં તથા સ્થૂલ પદાર્થની ગતિમાં પણ, કહો કે સમસ્ત વિશ્વની લીલામાં, અતિમાનસ ઘણો ઊંડો રસ બે છે, પણ તે જુદી રીતે.'

(માતાજીની વાણી, વાર્તાલાપ - ૧૨)

બાળક : અતિમાનસ શામાં રસ બે છે ?

ક્રી ભાતાજી : અતિમાનસ, આ જગતના રૂપાંતરમાં રસ બે છે — ભૌતિક જગતમાં શક્તિઓના અવતરણમાં અને તેના રૂપાંતરમાં, એ અતિમાનસિક શક્તિઓના અવતરણને જીલી શકે તે માટે તોયાર કરવામાં રસ બે છે. અને અત્યારે જગત જેવું છે અને ભવિષ્યમાં જગત જેવું થવું જોઈએ તે વસ્તુ પ્રયે સભાન છે. દરેક મિનિટે એ જે છે અને જે હોવું જોઈએ, સત્ય અને જે અસત્ય પ્રગટ થઈ રહ્યું તે બને વચ્ચે રહેલી ખાઈને નિહાળી રહ્યું છે. અને જગતની ઉપર એ સત્યના દર્શનને સતતપણે ભ્રમણ કર્યું રહે છે કે જેવું એક જરા સરખું પણ ખુલ્લાપણું જોવા મળે છે કે તરત જ તે અવતરણ કરીને પોતાનો આવિર્ભાવ કરે છે. અને સામાન્ય ચેતનાને જે વસ્તુ તદ્દન સ્વાભાવિક લાગે છે તે એને માટે સામાન્ય રીતે તો ગાંધારગ્રસ્ત, ગાંધાન અને તદ્દન અભાન શક્તિઓની રમત સરખું હોય છે. એ વસ્તુ એને વેશમાત્ર કુદરતી લાગતી નથી, એ તો એને એક આણગમતા અક્ષમાત સરખી લાગે છે અને પોતાની સમગ્ર શક્તિ વડે એનો ઠિલાજ કરવાનો પ્રયત્ન એ કર્યા કરે છે. એ શોધ કરે છે, એ જોળાખોળ કરે છે અને જે કયાંય પણ એને થોડી સરખી પણ જીલી શક્વાની શક્તિ જણાય છે તો એ પોતાના કાર્યમાં વેગ લાયે છે. એ અતિમાનસ શક્તિ બાકેને તેમના બાધ્ય સ્વરૂપમાં જેવા દેખાતા હોય તે રીતના જેતી નથી પણ એમને ઓછેવતો અંશે તમોગ્રસ્ત અથવા જ્યોતિર્મય આંદોલનો તરીકે જુઓ છે અને જ્યાં કંઈ એને કોઈ પ્રકાશ જણાય છે ત્યાં એ પોતાની શક્તિને મેકલી

આપે છે કેથી એ પ્રકાશ સંપૂર્ણપણે આસરકારક બની રહે, અને દરેક વ્યક્તિ સ્વરૂપને એ શેતરંજની બાળ ઉપરના કોઈ સોગઠા જેવું, અથવા કોઈ સારી પેઢે ગઠિત કોઈ નાની સરખી વ્યક્તિત તરીકે જોવાને બદલે એ જુઓ છે કે વસ્તુઓમાં શક્તિતાં કેવી રીતે દાખલ થાય છે, બહાર આવે છે, આજુબાજુ ફરે છે અને વસ્તુઓને ફેરવે છે, અને આંદોલનો કર્દી રીતે કાર્ય કરે છે. એ અતિમાનસ, એવાં ઊર્ધ્વગામી આંદોલનોને પણ નિહાળે છે કે જે તમને પ્રગતિ પ્રત્યે દોરી જાય છે અને એ એવાં આંદોલનોને પણ નિહાળે છે કે જે તમને વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં તમોગ્રસ્તતામાં ઊર્ધ્વ લઈ જાય છે અને નીચેની બાજુઓ દોરી જાય છે અને કેટલીક વાર જ્યારે તમને કોઈ વ્યક્તિત, ધાણું ખણું પુસ્તકોમાંથી વાંચેલા શબ્દોની રચનાઓ સાથે આવીને મળે છે, અને તેમ છીતાં એ શબ્દો અભીપ્સા અને શુલેષણપૂર્ણ હોય છે, ત્યારે એને એક સખત ફટકા સાથે પ્રયુત્તાર વાળવામાં આવે છે કે એણે અંતરની સરચાઈ કેળવવી જોઈએ — અને એ વાત એને સમજતી નથી. કારણ કે અતિમાનસ શક્તિ જુઓ છે કે એનામાં સત્યનિષ્ઠા નથી — એ શક્તિ શબ્દો સામું જોતી નથી તેમ તેમને સાંભળતી પણ નથી, એના મસ્તકમાં જે વિચારો હોય છે એને પણ એ જોતી નથી, એ તો ફેવળ ચેતનાની અવસ્થાને નિહાળે છે અને જુઓ છે કે એ ચેતનામાં સત્યનિષ્ઠા છે કે નહિ. બીજા કેટલાક એવા કિસ્સાઓ હોય છે જેમાં ગમુક લોકો તદ્દન છીછા, મૂર્ખ અને રસહીન પ્રવૃત્તિઓમાં લાગી રહેલા હોય છે છીતાં એકદમ તેમને સહાય અને ઉતોળન મળે છે એમને સખા અને મિત્રો સરખા ગણવામાં આવે છે, કારણ કે એ બધાની છેક નીચે, એક પ્રકારની એવી સત્યનિષ્ઠા અને અભીપ્સા જોવામાં આવે છે, જેનું બાધ્ય સ્વરૂપ બાલિશતાભર્યું હશે, પણ કેટલીક વાર એ અત્યારે શુલ્ક સ્વરૂપનું હોય છે. અને એવી ધાર્યી વસ્તુઓ કરવામાં આવે છે જેને લોકો સમજી શકતા નથી કારણ કે તેઓ બાધ્ય દેખાવો પાછળ રહેલા સત્યને જોઈ શકતા નથી. માટે જ હું કહું છે કે અતિમાનસને બીજી જ વસ્તુમાં રસ છે, અને એ અલગ પ્રકારે નિહાળે છે અને અલગ રીતે શાન મેળવે છે.

બાળક : બીજાઓને જાણવાનો પ્રયત્ન કરવા કરતાં પોતાને વિષે જાણવું એ વધુ અગત્યનું નથી ?

શ્રી ભાતાળ : ધાણું અગત્યનું, સૌથી વધુ અગત્યનું ! વળી એ કામનું ક્ષેત્ર સૌ કોઈને સૌંપવામાં આવેલું છે. આ વસ્તુ સમજી લેવી જોઈએ કે દરેક વ્યક્તિત્વરૂપ — તમારા બાધ્ય અને આંતર દેહના ઘટત્વરૂપ પદાર્થનો સરવાળો, જે પદાર્થમાંથી તમારાં આંતરબાધ્ય સ્વરૂપો ધરાયાં છે તેનો એકદર સરવાળો —

એ એક કાર્યક્રમ છે; એમાં એવું છે કે જાણે કોઈઓ કાળજીપૂર્વક અમૃત સંખ્યાનાં આંદોલનોને એકાં કરીને, સંચય કરીને તમારી સમકા રજૂ કર્યાં હોય, જેને લઈને તમે એમની ઉપર સર્વતોભદ્ર રીતે કાર્ય કરી શકો. એ કાર્યક્રમ સતતપણે તમારી સમકા મોન્ટ્ઝ છે, દિવસે અને રાત્રીઓ, જગતા હો કે ઊંઘતા હો, સર્વ સમેયે-કોઈ વ્યક્તિને કર્મક્રમને તમારી પાસેથી પહોંચી નહિ લઈ જાય, એ એક આદ્ભુત વસ્તુ છે ! તમે એનો ઉપયોગ કરવાનો ઈનકાર કરી શકો છો (જેમ મોટા ભાગના વોકો કરે છે), પરંતુ એ એક એવો પદાર્થ છે જેનું તમારે રૂપાંતર કરવાનું છે, જે તમને સોંપવામાં આવેલ છે, પૂરેખૂરી રીતે તમને સોંપવામાં આવેલ છે અને એ તમને આપવામાં આવેલ છે કે જેથી તમે એના ઉપર કાર્ય કરી શકો. એટલે સૌથી વધુ અગત્યની વસ્તુ એ કામ કરવાની શરૂઆત કરવાની છે. તમે જે વસ્તુ તમારી જત ઉપર નહિ કરી શકતા હો તે બીજાની ઉપર નહિ કરી શકો. તમે જો પોતાની જતને જ કોઈ યોગ્ય સલાહ આપીને તેનું પાલન નહિ કરી શકતા હો તો બીજાને સલાહ નહિ આપી શકો. અને જો કોઈ ઠેકાણે તમને કોઈ મુશ્કેલી દેખાય તો સૌ પ્રથમ તમે એ મુશ્કેલીને તમારી અંદરથી શોધી કાઢો અને તેનું પરિવર્તન કરો કારણ કે બાધ મુશ્કેલીનું પરિવર્તન કરવાનો ઉત્તમ ઈલાજ પોતામાં રહેલી મુશ્કેલીનું પરિવર્તન કરવામાં રહેબો છે. જો તમે કોઈનામાં કોઈ ક્ષતિ જુઓ તો તમે ખાતરી રખજો કે એ ક્ષતિ તમારામાં છે જ અને શરૂઆત તમારે એ ક્ષતિને તમારી અંદરથી ભુધારીને કરવી જોઈએ. અને જ્યારે તમે તમારી અંદર એવનું પરિવર્તન સિદ્ધ કર્યું હશે ત્યારે બીજાઓમાં તેનું પરિવર્તન કરવા માટે તમે પૂરતા પ્રમાણમાં બળવાન હશો. અને એ એક આદ્ભુત વસ્તુ છે અને વોકો એ વસ્તુ પ્રત્યે સભાન નથી કે એક અનાંત કરુણાને પરિણામે આ વિશ્વની રથના ખેડી રીતની ગોઠવામાં આવી છે કે, સૌથી વધુ પાર્થિવથી માંડી ઉચ્ચતમ આધ્યાત્મિક પદાર્થ સુધીનો સંચય એકઠો કરીને જેને તમે તમારી નાનકડી વ્યક્તિત્વા કહો છો તેમાં મૂકવામાં આવ્યો છે અને એને એક કેન્દ્રસ્થ સંકલ્પશક્તિ સમકા ધરવામાં આવ્યો છે. એ તમારું પોતાનું કાર્યક્રમ છે અને કોઈ એ તમારી પાસેથી લઈ જઈ શકે તેમ નથી, એ સર્વિશે તમારું પોતાનું છે. અને જેટલે અંશે તમે તેની ઉપર કાર્ય કરી શકશો, તેટલા પ્રમાણમાં તમે જગત ઉપર કાર્ય કરી શકશો. પરંતુ કેવળ એટલે જ અંશે, વળી આપણે તો બીજાના માટે કરીએ તેના કરતાં પોતા માટે વધુ કાર્ય કરવું જોઈએ.

બાળક : પોતાની જતને જાળવા કરતાં બીજાઓને જાળવા શક્ય છે ?

શ્રી માતાજી : કશું પણ અશક્ય નથી. એ શક્ય નથી એમ તમે નહિ કહી શકો. પરંતુ જો તમે તમારી પોતાની ડિયાઓ વિષે સભાન નહિ હો તો

તમે બીજાઓ વિષે સભાન થશો તેમાં એક અસમંજસતા પેદા થશો. એ ખરેખર એક અસમંજસતા જ છે. પરંતુ એનું આસ્તિત્વ પણ હોઈ શકે છે. એવા લોકો હોઈ શકે કે જેઓ પોતે એટલા બધા વિક્રીએ સ્વરૂપવાળા હશે જેથી તેઓ પોતાના કરતાં બીજાઓ માટે વધુ સંવેદનવાળા હશે. ધાણુખરું આવા લોકો બિન-તંડુરસ્ત અવસ્થાવાળા તરીકે જોવામાં આવે છે. એ લોકોમાં બહુ આંતરિક સમતુલ્ય હતી નથી, એ લોકો કોઈ હોકારંત વિનાના વહાણ જેવા હોય છે. પોતાની પાસે દિશાસ્થુક સાધન વિનાના એવા લોકો, મોજાંએ ઉપર ઊછળતા બૂધના ટુકડા સરખા હોય છે : એ આમ જાય છે, તેમ જાય છે, આરી કૂદે છે, તરી કૂદે છે.... એમનામાં ચેતનાની કોઈ રેખા હતી નથી.... એ કોઈ ઈર્ઝપાત્ર અવસ્થા નથી. હું પોતે સાચેસાચ, મારા આંતરથી એવું માનતી નથી કે કોઈ વ્યક્તિએ સૌ પ્રથમ પોતાને સહાય ન કરી હોય તો તે અન્યને સહાય કરી શકે. જે તમે પોતે જ આભાન હો તો પછી બીજામાં તમે સભાનતા લાવી શકો એવું કરી રીતે શક્ય બને. મને તો એ એક વાણુકેલ કોયડા સરખી વસ્તુ લાગે છે. સામાન્ય રીતે લોકો એમ જ કરે છે, પરંતુ એ વસ્તુ પસંદ કરવાને માટે કોઈ કારણ નથી. હું માનું છું કે બરાબર આ જ કારણને લઈને વસ્તુઓ બગડે છે. એ તો એવા એના જેવું છે કે કોઈ હેકાણે કોઈ લોકો આંદરોઅંદર લડતા હોય ત્યારે બીજી કોઈ વ્યક્તિ બહારથી આવીને ધસી જઈને તેમના કરતાં પણ વધુ મોટો બરાડો પાડીને કહે કે ‘છાના રહો !’

બાળક : આપે કાણું કે દરેક વ્યક્તિને એક પ્રેરણ ઉકેલવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું છે. તો પછી પૃથ્વી ઉપરની દરેક વ્યક્તિએ વ્યક્તિતગત રીતે જીવનું જોઈએ, કારણ કે જે આપણે સમૂહજગત રીતે જીવીએ તો આપણામાં સમગ્ર જીવનની મુશ્કેલીઓ ઉભી થાય છે, કેવળ આપણી એકલાની મુશ્કેલી નહિ.

શ્રી માતાજી : હા. પરંતુ મનુષ્ય એ એક સ્ત્રામાનિક પ્રાણી છે અને પોતાની અંધપ્રેરણાને વશ થઈને ટોળામાં રહેવું પસંદ કરે છે. વળી એટલા માટે તો જે લોકોને જરૂરથી આગળ વધવું હતું અને જેમને પોતે પૂરતા પ્રમાણમાં બળવાન હોવાનું લાગતું ન હતું તેઓ એકાંતમાં ચાલ્યા જતા હતા. હા, એ જ કારણે ત્યાગી લોકો એકાંતમાં ચાલ્યા જાય છે તે માર્ગ વાળબી ઠરે છે, કારણ કે એ લોકો જગતથી પોતાને અલગ પાડી કે છે. ફરત.... આમાં કેવળ એક ‘ફરત’ છે. તમે આ વસ્તુ સ્થૂલ સ્વરૂપે, અમુક પ્રમાણમા, અમુક હદ સુધી કરી શકો છો, પોતાની જતને ભૌતિક પ્રકૃતિથી અલગ કરી શકો છો — પરંતુ સંપૂર્ણ-પણે નહિ. એવી વસ્તુ જોવામાં આવી છે કે જે ત્યાગી પુરુષો જંગલમાં જઈ

જાડ નીચે જઈને વસ્થા હતા તેઓ પણ તરત જ એ જંગલમાં વસતાં પ્રાણી-ઓમાં આસાધારણ રસ બેતા થઈ ગયા હતાઃ એનું કારણ એ છે કે બીજાં પ્રાણીઓ સાથે ભૌતિક સંપર્કની જરૂર રહે છે. શક્ય છે કે અપવાદ રૂપે કેટલાક બોકોને આવી જરૂર ન લાગતી હોય, પણ ધાણુંખરું એ એક સામાન્ય નિયમ છે.

પરંતુ ઐક્યની ભાવના એટલેથી જ અટકતી નથી. પ્રાણમય અને મનોમય ઐક્ય પણ હોય છે, જેમને નિવારી શક્ય તેમ નથી. સૌ કોઈ વસ્તુઓ હોવા છતાં (અને જે કે મનુષ્ય પ્રાણી એ પણું કરતાં વધુ પ્રમાણમાં વ્યક્તિત્વાણું હોય છે), સમગ્ર યોનિનો પણ એક આત્મા હોય છે. એવાં સામૂહિક સૂચને હોય છે જેમને શબ્દોમાં વ્યક્ત કરવાં જરૂરી નથી હોતાં. એવાં વાતાવરણા હોય છે જેમાંથી તમે છટકી શકતા નથી. અને એ વસ્તુ નક્કી છે, (કારણ કે એ વાત હું મારા અનુભવથી જાણું છું) અને એ વાત નિશ્ચિત છે કે જ્યાં સુધી સમગ્ર માનવજલિને અમૃક અંશે પ્રગતિ નથી કરી હોતી ત્યાં સુધી વ્યક્તિગત પૂર્ણતા અને રૂપાંતરની અમૃક કક્ષાએ કોઈ વ્યક્તિ પહોંચી શકતી નથી. એ વસ્તુ ઉત્તરોત્તર કરે ચાલે છે. પદાર્થ તત્ત્વની ભીતરમાં કેટલીક એવી વસ્તુઓ છે જેમનું રૂપાંતર, જ્યાં સુધી સમગ્ર પદાર્થતત્ત્વ અગુક હદ સુધી રૂપાંતર પામ્યું ન હોય ત્યાં સુધી થઈ શકતું નથી. તમે કદી પણ તમારી જાતને સંપૂર્ણપણે એકાંતિક બનાવી શકતા નથી. એ શક્ય નથી. તમે અમૃક કામ માથે વઈ શકો છો, તમે અમૃક પસંદગી કરી શકો છો : એવા બોકો છે જેઓએ પોતે જે આદર્શનું દર્શન કર્યું હતું તેની સિદ્ધ માટે પ્રયત્ન કરવા માટે તેઓ એકાંતમાં ચાલ્યા ગયેલા — ધાણુંખરું તેઓ અમૃક હદ સુધી આગળ વધી શકેલા, પણ પછી તેઓ અટકી ગયા, એથી આગળ તેઓ જઈ શક્યા નહિ. ઈતિહાસમાં એવી ઘટનાઓ બનેલી છે. હું તે દિવસે કહેતી હતી કે : ‘પૃથ્વી ઉપર કદાચ એવા બોકોનું અસ્તિત્વ હોય કે જેમને હું ઓળખતી નહિ હોઉં પણ તેમણે આસાધારણ વસ્તુઓ સિદ્ધ કરી હોય,’ પરંતુ એ બોકોએ પોતાની જાતને પૃથ્વીથી અલગ પાડી લીધી છે એટલે પૃથ્વી એમને વિષે જાણતી નથી. આ કહેવાના આશય એટલો જ છે કે કોઈ વસ્તુ આશક્ય નથી. પરંતુ એ વસ્તુ શંકાસ્પદ છે, એટલું જ માત્ર હું કહી શકું. પરંતુ તમે ભૌતિક રીતે અલગ થઈ જાઓ છતાં પ્રાણમય અને મનોમય રીતે તેમ કરવું આશક્ય છે. આહી આ એક વિસ્તૃત પાર્થિવ વાતાવરણ છે જેમાં તમે જન્મ લીધેલો છે અને તેમાં એના આત્મારૂપે, માનવજલિનો જ્ઞાનમય પુરુષ રહેલો છે. વારુ, ત્યારે આ જ્ઞાનમય પુરુષ જ્યાં સુધી અમૃક અંશે પૂર્ણતાને ન પામે ત્યાં સુધી તમે આગળ નહિ વધી શકો. એમાં એવું નથી કે બધા બોકો અમૃક વસ્તુ કરી બે ત્યાં સુધી તમારે રાહ જોવી પડો, એવું તો બેશ માત્ર નથી;

પરંતુ બધાએ આમુક સપાટી સુધી તો પહોંચનું જોઈએ જ્યાંથી આપણે કૂદકે મારીને આગળ વધી શકીએ.... એ તો ચોક્કસ છે કે સમૂહ કરતાં હમેશાં વ્યક્તિ આગળ જ રહેવાની, એમાં જોઈ શકા નથી, પરંતુ એમાં પણ હમેશાં આમુક પ્રમાણ અને સંબંધ રહેવાનો.

બાળક : એવી કઈ ભૂમિકા છે જ્યાં મનુષ્યો સૌથી વધુ પ્રમાણમાં ઐક્ય ધરાવતા હોય છે.

શ્રી માતાજી : તમારો કહેવાનો આશય ‘સૌથી વધુ અન્યોન્યાશ્રયો’ છે ?

બાળક : ના, હું એક સર્વસામાન્ય સંકલ્પ વિષે કહું છું.

શ્રી માતાજી : સર્વસામાન્ય સંકલ્પ ? તમારે વસ્તુઓને ગુંચવવી ન જોઈએ. જે તમે માનવપ્રાણીઓની વચ્ચેની શુભ ભાવનાની વાત કરતા હો તો, એ એક ચૌતસ્કિક વસ્તુ છે એમાં જોઈ શકા નથી. પરંતુ પ્રાણમય અન્યોન્યાશ્રય, ભૌતિક અન્યોન્યાશ્રય કરતાં વધુ પ્રમાણમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે. દાખલા તરીકે, પ્રાણમય જગતની શક્તિનોના ધરારાંધ અવતરણને પરિણામે (પ્રાણમય જગતની વિરોધી શક્તિનોનું ભૌતિક જગતમાં અવતરણ થવાને કરણે) પ્રથમ વિશ્વબુદ્ધ બની આવ્યું હતું. એમાં જે બોકો આ પ્રકારના અવતરણ વિષે સભાન હતા અને તેથી તેમનાથી રક્ષણ કરવા માટે શક્ષસજજ હતા તેમને પણ એનાં પરિણામોથી સહન કરવું પડ્યું હતું. અને પરિણામે આપ્યું જગત, આખી પૃથ્વીએ સહન કરવું પડેલું. મારું કહેનું એમ છે કે પ્રાણમય દૃષ્ટિએ જોતાં એ એક એવી સર્વ સામાન્ય વિકૃતિ ઉપસ્થિત થઈ હતી, કે જે બોકો એ વિકૃતિ કર્યાંથી આવતી હતી, એની શક્તિ કર્યાંથી ઉદ્ભવતી હતી તે જાણતા હોઈ તેની સામે સભાનપણે લઢી શકે તેવા હતા, તેઓ પણ એની આસર આ પૃથ્વીના વાતાવરણમાં થતી અટકાવી શક્યા ન હતા. કુદરતી છે કે બોકો જાણતા નથી કે તેમને શું થયું છે; તેઓ તો એટલું જ કહી શકે છે કે યુદ્ધ પછીની વસ્તુઓમાં વિશ્વબુદ્ધ પણી ખરાબી દાખલ થઈ છે. એમને એટલી જ ખબર પડે છે. દાખલા તરીકે, નૈતિક ધીરણ એકદમ નીચે જિતરી ગયું છે. એ ડેવણ પ્રાણમય જગતની શક્તિનોના લંઘંકર અવતરણનું પરિણામ છે : એ શક્તિએ ગેરવ્યવર્સથા, ભ્રગાચાર, વિકૃતિ, વિનાશ, હિંસા અને કૂરતાની છે.

બાળક : આપું અવતરણ કેમ થયું હશે ?

શ્રી માતાજી : કદાચ એ એક પ્રતિક્ષિયા હશે, કારણ કે બીજી એવી

શક્તિ હતી જે નીચે આવી રહી હતી અને પોતાનું કાર્ય કરવા માગતી હતી અને પેલી પ્રાણમય શક્તિઓ એને ઈચ્છાની ન હતી — એને લઈને એમની ટેવોમાં ખલેલ પહેંચતી હતી. ઓમાં કોઈ સરકારને જિથલી પડવાનો ઊર હોય તેથી એ હિસ્સક રીતે પોતાની શક્તિ ટકાવી રાખવા બહાર પડે તેના જોવું હોય છે.

૧૪ એપ્રિલ, ૧૯૫૩

(વાચન)

“પ્રશ્ન : ‘જો સુભિંદુનું આદિકારણ સર્વપ્રેમસ્વરૂપ ભગવાન પોતે જ હોય તો પછી આ સુભિ ઉપર જે અનિષ્ટો ઊભરાય છે તે બધાં કથાંથી આવ્યા ?’”

ઉત્તર : સર્વ કંઈ આવે છે તો ભગવાનમાંથી જ. પરંતુ એક, અદ્વિતીય, પરમ ભાગવત ચેતનાઓ આ સુભિને સ્વિષ્ટસીધી પોતાનામાંથી સરખાવી નથી. પરમ ભાગવત ચેતનામાંથી એક શક્તિ પ્રકટ થઈ બહાર પડી અને પોતાના કાર્યના અનેક સતરો રચતી રચતી તે નીચે ઊતરતી ગઈ, પોતે રચેલાં અનેક માધ્યમોના હાથમાં થઈને એ પસાર થતી ગઈ. આ જગતના નિર્માણમાં ઓવા ઘણા સ્ત્રોતાઓઓ આથવા કહો કે ‘રૂપ-વિધાયકો’એ ભાગ લીધો છે. પરંતુ એ બધા વચ્ચાં માધ્યમો જેવા છે. એમને હું ‘સ્ત્રોતાઓ’ નહિ પણ ‘રૂપ-વિધાયકો’ કહીશ, કારણ કે એમણે આ નકલતાવમાં ફક્ત આકાર ગતિ કે ગુણોની જ રચના કરી આપી છે. ઓવા વિધાયકો ઘણા થઈ ગયા છે. કેટલાકોએ સંવાદપૂર્ણ અને કલ્યાણમય વસ્તુઓ રચી છે તો કેટલાકે આશુભ અને હાનિકારક વસ્તુઓ પણ રચી છે. અને કેટલાકે તો રચના કરવાને બદલે કેવળ વિકૃતિ જ ઉપાયી છે. તેમણે બીજાઓઓ કરેલા શુલ્પ પ્રારંભોમાં વિરોધનો નાખ્યાં છે અને વસ્તુઓને બગાડી મુકી છે.”

(પ્રશ્નનો આને ઉત્તરો, ૧૯૨૮ : ૩૦ જૂન)

બાળક : આપ આહી કહો છો કે, ‘આ જગતના સર્જનમાં ઘણા સ્ત્રોતાઓ આથવા ‘તો ‘રૂપ-વિધાયકો’, રૂપ ઘડનારાઓએ ભાગ લીધિબો છે.’ તો આ ‘રૂપ-વિધાયકો’ કોણ છે ?

શ્રી ભાતાત્મક : આનો આધાર વ્યક્તિ ઉપર રહે છે. એ રૂપ-વિધાયકોને

અનેક નામો અપાયેલાં છે. આ આખી યે વસ્તુ ક્રમે કરીને અનેક પ્રકારનાં વ્યક્તિ સ્વરૂપો દ્વારા કરવામાં આવી છે. સ્વરૂપની દરેક ભૂમિકા ઉપર જુદી જુદી જાતનાં સત્ત્વો, વ્યક્તિસ્વરૂપો અને જીવો આવી રહેલા છે અને એ દરેકે પોતાની આસપાસ અમૃત રીતના જગતનું સર્જન કર્યું છે અથવા તો આ પૃથ્વી ઉપર અમૃત પ્રકારનાં સ્વરૂપોની રચનામાં ભાગ લીધેલા છે. આમાં જે છેલ્લા રૂપ-વિધાયકો છે, તે પ્રાણમય ભૂમિકાના છે. પરંતુ અધિમાનસનાં, (શ્રી અરવિંદે એ ભૂમિકાને ‘અધિમનસ’ ઓનું નામ આપેલું છે) સ્વરૂપોનું આસ્તિત્વ પણ છે. અને એ અધિમાનસ ભૂમિકાનાં સ્વરૂપોએ કેટલાક સર્જન કરેલાં છે, કેટલાક રૂપોને મોકલેલાં છે, કેટલાક પ્રાદુર્ભાવનો પ્રક્રષેપ કરેલા છે અને વળી આ પ્રાદુર્ભાવ-સ્વરૂપોએ વળી પોતામાંથી પ્રાદુર્ભાવ ઘડયા છે, અને એનું બધું આગળ ને આગળ ચાલ્યે ગયું છે. મારો કહેવાનો આશય યો હતો કે આ જગતની રચના કરતી વેળાએ, પોતાને જેણું જોઈતું હોય તેવું જગત રચાય તેવો સીધિસીધો સંકલ્પ પ્રભુએ આર્ડી આ પાર્થી વ જગતમાં મોકલ્યો હોય તેવું બનેલું નહિ. પ્રભુએ આ પાર્થી વ જગત પ્રત્યે પોતાનો દિવ્ય સંકલ્પ મોકલ્યો. એ સંકલ્પને અનેક સ્તરોમાંથી પસાર થવું પડયું, એટલે કે, વિશ્વની અનેક ભૂમિકાઓમાંથી પસાર થવાનું આવ્યું. ઉદાહરણ તરીકે, મનોમય ભૂમિકા લઈએ — તો, એ મનોમય ભૂમિકા ઉપર એવાં અનેક સ્વરૂપો છે જેઓ રૂપ-વિધાયકો છે. એમણે એવાં કેટલાક સ્વરૂપોનું સર્જન કર્યું છે જેઓએ આ પૃથ્વી ઉપર દેહ ધારણ કરેલા છે. પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપરથી પણ આવી રીતનું જ કાર્ય થયેલું છે.

ઉદાહરણ તરીકે, એક એવી પ્રાચીન વિચારપરંપરા છે જેમાં એમ કહેવાય છે કે આ પૃથ્વી ઉપરનું આખ્ય યે જીવ-જંતુનું જગત, પ્રાણમય ભૂમિકાનાં રૂપ-વિધાયક સત્ત્વોમાંથી આવેલું છે અને તેટલા માટે જ જ્યારે આપણે તેમને સૂક્ષ્મ-દર્શક યંત્રમાંથી જોઈએ છીએ ત્યારે તેમનાં સ્વરૂપો આત્માંત રાક્ષસી પ્રકારનાં દેખાય છે. તે દિવસે જ્યારે તેમને પાણીમાંના સૂક્ષ્મ જીવાણુઓ બનાવેલા ત્યારે તમે આ જોયેલું ને? કુદરતી રીતે, એ ચિત્રો તમને માટે પડે તે માટે અને તમારી કદ્યપના-શક્તિને એક ધક્કો આપવા માટે બનાવેલાં હતાં. પરંતુ એ ચિત્રો મૂળમાં તો એ જંતુઓ જેવાં હોય છે તેના આધાર ઉપરથી જ બનાવેલાં હતાં. એમને આત્માંત મોટાં કરીને બનાવેલાં હતાં ખરાં, પરંતુ ત્યારે એ તમને રાક્ષસી પ્રકારનાં દેખાયાં જ હોએ. આમ જોતાં તો, આ આખ્ય યે જીવ-જંતુઓનું જે જગત છે તે સૂક્ષ્મ કદ્યપારી રાક્ષસોનું છે અને જે તેઓ સાચેસાચ જ મોટા કદ્યવાળાં હોત તો તો તેઓ ભયજનક બની રહેત. માટે જ એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે આ બધાં, જે પ્રાણમય જગતનાં સત્ત્વો છે તેમને પ્રાણમય સ્વરૂપોએ પોતાને મળ

માણવાની મળે એટલા માટે બનાવેલાં છે. માટે જ તેમની આકૃતિઓ અશક્ય લાગે તેવી પાશવી પ્રકારની હોય છે અને એ લોકો માનવ જીવનને તદ્દન અસથ્ય બનાવી મૂકે છે.

બાળક : આ જે વચગાળાનાં સત્ત્વો છે તે પણ દિવ્ય શક્તિમાંથી પ્રગટ થયેલાં છે ?

ક્રી માતાજી : સીધેસીધી રીતે નહિ, પરંતુ એમનાથી પણ વચગાળાનાં સ્વરૂપો દ્વારા તેઓ પ્રગટ થયેલાં છે. આ સ્વરૂપોને પ્રભુ સાથે સીધેસીધા સંપર્ક હોતો નથી (આમાં કેટલાક આપવાદો છે), પરંતુ હું તો આત્મારે એક સર્વસામાન્ય નિયમની વાત કરું છું. એ સ્વરૂપો, અન્ય સ્વરૂપો સાથે સંપર્કમાં હોય છે, એ અન્ય સ્વરૂપો વળી બીજાં સ્વરૂપો સાથે સંબંધ ધરાવે છે, અને એ બીજાં સ્વરૂપો પણ તેમનાથી અલગ સ્વરૂપો સાથે સંબંધ ધરાવે છે — અને આમ, એક પરમ તત્ત્વ સુધીની એક ક્રમબળ શૈલી બની રહે છે.

બાળક : જે તેઓ પ્રભુમાંથી આવ્યાં છે તો પછી તેમનામાં આવી દુષ્ટતા કેમ હોય છે ?

ક્રી માતાજી : દુષ્ટતા ? હું ધારું છું કે એક વાર મેં આ વસ્તુ સમજાવેલી છે : આમાં તો તમે કેવળ પ્રભુના સીધેસીધા પ્રભાવ હેઠળથી બહાર નીકળી જાઓ અને આ સુભિંદ્રની ગતિ અથવા વિકાસ વિષે પ્રભુની જે યોજના છે તેનું અનુસરણ ન કરો એટલું પૂરતું છે. આ પ્રકારે જે બેદ પડે છે, જે વિચ્છેદ ઊભો થાય છે એમાંથી મહાનમાં મહાન ગેરલ્યવસ્થાઓ ઊલ્લી થવાનો પ્રસંગ ઊભો થઈ શકે છે. અને આમાં એમ પણ બની શકે છે — ખૂબ પ્રભાવશાળી, અત્યાંત બળવાન સત્ત્વો પણ દિવ્ય ગતિને બદલે પોતાની આગવી રીતની ગતિનું અનુસરણ કરવાનું પસંદ કરે તેમ બની શકે છે, અને આમ તો, તેઓ પોતાની જાતે અત્યાંત અદ્ભુત હોઈ શકે, અને જો મનુષ્યો તેમને જોઈ શકે તો તે તેમને સાક્ષાત્ દેવસ્વરૂપ જોવાં દેખાય, તેમ છતાં પણ, તેઓ વિશ્વની ગતિના સંકલ્પ સાથે સંવાદમાં રહેવાને બદલે પોતાની આગવી ગતિનું અનુસરણ કરે છે એટથે તેઓ ધારી અશુભ ઘટનાઓ, ઊથલપાથલો અને અત્યાંત બળવાન અવરોધી ઊભા કરવાના સ્પોત ઝ્યું બની રહે છે. તમને દેખાતું નથી કે આ ગ્રન્થ જ જોટી રીતે પૂછાયેલો છે ? જ્યારે હમારું જ મેં એ વાંચ્યો ન્યારે મને હસણું આવ્યું.* આ રીતે બોલવું એ તો તદ્દન બાલિશતા

* 'જો સુભિંદ્રનું આદિકારણ સર્વ પ્રેમસ્વરૂપ ભગવાન પોતે જ હોય તો પછી આ સુભિંદ્ર ઉપર જે અનિષ્ટો ઉભારાય છે તે બધાં કચાંથી આવ્યાં ?'

છે. એનું ઓમ કહેવું છે કે, ‘આ જગતમાં જો પ્રભુ જ સર્વ કાંઈ હોય તો પછી અનિષ્ટ વસ્તુઓ કેમ છે?’ જો એણે મને આ રીતે પૂછું હોત તો મેં કેવળ એટલું જ કહ્યું હોત કે પ્રભુ સિવાય બીજા કશાનું આસ્તિત્વ નથી, ફક્ત યોડી ગેરવ્યવસ્થા છે. અને આપણે એનો ઈલાજ કરવા પ્રયત્ન કરવાનો છે — પ્રભુ કાંઈ એકલા પ્રેમ-સ્વરૂપ નથી, તેઓ તો સર્વ કાંઈ છે, અને જો ઓમાં આપણને — આપણને — જો કાંઈ તદ્દન ખાડું જણાય તો એનું કારણ કે ઓમાં યોગ્ય રીતની વ્યવસ્થા નથી. ઓમાં મેં જે રીતની ગતિ-વિધિઓ વિષે વાત કરી તેનું જ બનેલું છે.

તો પછી તમે પૂછો કે આવું કેમ બન્યું. તો પછી તમારે સમજ રખવું કે આનો જવાબ મનથી નહિ આપી શકાય. ઓમ બન્યું છે, બસ. ખરું જોતાં આપણને તો જે વસ્તુ બની છે તેની સાથે સંબંધ છે. કદાચ શરૂઆતમાં ઓમાં કોઈ આકસ્મિક વસ્તુ બની હો.... જો આ વસ્તુને તમે તાર્કિક દૃષ્ટિ-ધ્યાનુઠી જોશો તો તમને સ્પષ્ટ જણાશો કે આપણે જે વિશ્વમાં વસીએ છીએ, તે તો પરમાત્મામાં રહેલી અનેક ગતિઓમાંની એક છે. આ વિશ્વની ગતિ જે નિયમને અનુસરે છે તે તેનો પોતાનો આગવો નિયમ છે (બીજી ગતિઓમાં એ પ્રકારનો નિયમ ન પણ હોય). હવે, જો આ જગતની રચના સ્વેચ્છાના એટલે કે પોતાની પસંદગીની સ્વતંત્રતાના પાયા ઉપર થાય એવો જ જો મૂળનો સંકલ્પ હોય તો પછી, જ્યાં સુધી જ્ઞાનનું આગમન ન થાય અને મૂળની પસંદગીને જ આવોકિત ન કરે ત્યાં સુધી આપણે આ આવ્યવસ્થિત રીતે થતી ગતિઓને અટકાવી શકીએ નહિ. જો કોઈને પસંદગી કરવાની સ્વતંત્રતા આપાય તો એને અનિષ્ટ વસ્તુઓની પસંદગી કરવાની પણ છૂટ રહે છે. એણે શુભ વસ્તુઓની જ પસંદગી કરવી એનું કંઈ અનિવાર્ય નથી. કારણ કે જો એવી રીતે કોઈ વસ્તુને પહેલેથી જ નક્કી કરી દેવામાં આવે તો ઓમાં પસંદગીની સ્વતંત્રતા રહેતી નથી. ધ્યાનમાં રાખો કે જ્યારે આવા પ્રશ્નો પૂછવામાં આવે છે ત્યારે કેવળ મન જ જવાબ આપે છે, અને એ આખા યે પ્રશ્નને સંકુચિત બનાવી હેછે, એને એક રીતની, ઓછા-વત્તા પ્રમાણમાં આણઘડ એવી મનોમય રચના બનાવી લે છે. ઓમ થાય છે ત્યારે એ વસ્તુ, જે ખરો પ્રશ્ન છે તેને આધીપાતળી, ઉપરછળલી અને અપૂર્ણ રીતે જ રજૂ કરે છે.

વ્યક્તિનો સમજનું હોય તો બની જોવું જોઈએ. જો વિશ્વનું કારણ અને પ્રક્રિયા તમારે સમજવાં હોય, તો તમારે તમારી જાતને વિશ્વ સાથે એકરૂપ કરેલો જોઈએ. ઓમ કરવું અશક્ય નથી, છતાં એ સહેલું પણ નથી — ખાસ કરીને બાળકો માટે.

એ બાઈએ પૂછેલા પ્રશ્નોમાંનો આ પ્રશ્ન તો તદ્દન બાલિશ હતો : ‘જો પ્રભુ ન્યાયી છે તો અન્યાય કેમ છે, જો તેઓ શુભસ્વરૂપ છે તો અશુભનું અસ્તિત્વ કેમ છે, જો તેઓ પ્રેમસ્વરૂપ છે તો પછી તિરસ્કારનું અસ્તિત્વ કેમ છે?’ પરંતુ પ્રભુ તો સર્વ કાંઈ છે ! એટલે તેઓ કેવળ આ વસ્તુ કે તે વસ્તુ, અથવા તો એકાંગી રૂપે આમુક વસ્તુ જ નથી — તેઓ તો સર્વરૂપ છે. એટલે કે, વધુ સાચી રીતે કહીએ તો સર્વ કાંઈ તેઓ જ છે. સૃષ્ટિ સર્જન વિષેના જે જ્યાલો આ જગતમાં ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં લાંબા સમયથી પ્રચલિત છે અને જેમનો માનવ મને સ્વીકાર કરેલો છે, તે તો વસ્તુસ્થિતિનું આન્તર સરહિકરણ છે ! કોઈ એક ‘વસ્તુ’ છે (સાચું કહીએ તો, એ શું છે તે કોઈ જાણતું નથી), અને પછી આ પ્રભુ છે જેમનો આ ‘કોઈ વસ્તુ’ને રૂપોમાં ઢાળે છે અને એમાંથી વિશ્વનું સર્જન કરે છે. એટલે જો તમે પણ આવા જ્યાલ ધરાવતા હો તો તમને પ્રભુને એમ કહેવાને વાજભી રીતનો હક્ક છે કે : ‘જુઓ, તમે આ જગતને બનાવ્યું છે તે ખરેખર સુંદર છે — આ તમારું જગત !’ જો કે, વાતમાં તો એવું આવે છે કે સાત દિવસની મથામણ પછી એમણે જહેર કરેલું કે એ બરાબર સારું છે — પણ એ એમને માટે સારું હતું, કદાચ એમને એથી ખૂબ મજા આવી હશે. પરંતુ જગતમાં રહેલા આપણે માટે તો એ બેશમાત્ર સારું લાગતું નથી ! ‘તમે જોતા નથી, કે આ જ્યાલ ગાને એની રજૂઆત એ બંને તદ્દન બાલિશ રીતનાં છે.’ આ તો એક કુભાર પોતાનો ઘડો ઘડતો હોય તેની વાત જેવું છે — આ પ્રભુ પોતે એક માણસ છે, એનો વ્યાપ અને શક્તિ ભયંકર રીતનાં છે, પરંતુ વિચિત્ર વાત તો એ છે કે એ માણસ જેવો જણાય છે — અને આ રીતે મનુષ્ય પોતે પોતાની પ્રતિમામાં પ્રભુને ઢાળે છે — પ્રભુ પોતે મનુષ્યને પોતાની પ્રતિકૃતિ રૂપ બનાવતા નથી ! એટલે જ્યારે પણ કોઈ પ્રશ્નને આપૂર્ણ અથવા બાલિશ પદ્ધતિથી પૂછવામાં આવે છે, ત્યારે એનો સાચો ઉત્તર આપી શકતો નથી, કારણ કે પ્રશ્ન જ જોતી રીતે રજૂ થયો હોય છે. તમે કોઈ વસ્તુ બોલો છો, તેને ભારપૂરક રજૂ કરો છો. પરંતુ એવું વજન દેવાનો તમને શો હક્ક છે ? કારણ કે તમે ભારપૂરક એમ કહો છો, એટલે તમે એવું નિરાકરણ લો છો, કે : ‘આ વસ્તુ આમ છે તો એ વસ્તુ એવી કેમ છે?’ પરંતુ ‘આ વસ્તુ આમ છે’ એ તમારું કથન છે. એથી કાંઈ વસ્તુસ્થિતિ એવી થઈ જતી નથી.

આ પ્રશ્નનો એક જ ઉકેલ છે — પ્રભુ અને વિશ્વના મૂળ વરચે કશો લેદ ન ગણવો — પ્રભુએ પોતે જ પોતાનો વિશ્વરૂપમાં પ્રક્ષેપ કરેલો છે અને વિશ્વના મૂળમાં પ્રભુ પોતે જ રહેલા છે. ગમે તે બાજુથી જોઈએ તો એ એક

જ વસ્તુ છે — અને તમે એ બે વચ્ચે ભેદ નહિ કરી શકો — આ વસ્તુ તમે એક ‘સર્જનહાર’ અને તેના ‘કાર્ય’નો ખ્યાલ કરો છો તેથી તદ્દન ઊલટી હકીકત છે. આમાં તો ફક્ત જ્યારે ઓઈ વાત કરવી હોય ત્યારે એક સર્જનહાર અને તેના સર્જનની રીતે રણ્ણઆત કરીએ તો બોલવામાં અને સમજૂતી આપવામાં સરળતા રહે છે, પણ એ રીતની સમજૂતી તદ્દન આણુધડ રીતની હોય છે — એ સત્ય વસ્તુ નથી. અને પછી તમે એમ કહો કે, ‘જો પ્રભુ આવા સર્વશક્તિમાન છે તો તેમણે વિશ્વને આવું કેમ થવા દીધું?’ પરંતુ એ તો તમારો પોતાનો ખ્યાલ છે! એમાં ગોવું બન્યું છે કે તમે અમૃત પરિસ્થિતિની વચ્ચમાં હો છો અને તમને એ ગમતી નથી એટલે તમે એ વાત ભગવાન ઉપર હોળી દો છો અને તેને કહો છો; ‘તમે આવું જગત કેમ બનાવું?’ ‘મૈં એ બનાવું નથી.’ તમે પોતે એમ કર્યું છે. અને જો તમે ફરી એક વાર મારા સ્વરૂપવાળા બની જાઓ તો અત્યારે તમને જેવું લાગે છે તેવું નહિ લાગે. અત્યારે તમને જેવું લાગે છે તેનું કારણ એ છે કે તમે અત્યારે મારા સ્વરૂપવાળા રહ્યા નથી.’ તેઓ તમને આવો જવાબ આપી શકે — અને હકીકતમાં એ જ છે કે જો તમે પોતે તમારી ચેતનાને પ્રભુ સાથે એકરૂપ કરવામાં સહૃદ થાઓ તો તમારે માટે આ પ્રશ્ન નહિ રહે. તમને દરેક વસ્તુ તદ્દન સ્વાભાવિક, સરળ, બરાબર અને જેવી હોવી જોઈએ તેવી જ લાગશે — પરંતુ તમે મૂળમાં જ ધા કરો, તમારી જાતને અલગ પાડી બો અને પછી તેની સામે થાઓ ત્યારે પછી બધું જ બગડી જાય છે, ઓઈ વસ્તુ સરખી રીતની થતી નથી!

પરંતુ વસ્તુઓને છેક છેવટના છેડા સુધી તાણી જાય તેવા તર્કશાસ્ત્રનો ઉપયોગ કરો તો તમે પૂછશો કે ‘પણ પ્રભુએ પોતામાંથી જ પોતાના ભાગોને કેમ અલગ પડવા દીધા કે જેથી આ બધી અભ્યવસ્થા ઊભી થઈ? તમે એમ કહી શકો છો.’ અને ત્યારે હું કહીશ કે, ‘જો તમારે જાણવું જ હોય તો પ્રભુ સાથે એકરૂપ થઈ જવું રીક રહેશે, કારણ કે એમણે આમ કેમ કર્યું તે જાણવાનો એ એક જ માર્ગ છે.’ આપણે આપણા મનથી એમને પ્રશ્ન પૂછવાથી કાઈ જાણી શકીયું નહિ, કારણ કે મન સમજ શકતું નથી. અને હું ફરીથી કહું કે જ્યારે તમે સંપૂર્ણ તાદાન્ય કરી બેશો ત્યારે બધા પ્રશ્નો ઉકેલાઈ જશે, અને આપણે આ જે લાગણી થાય કે વસ્તુઓ આમ ન હોવી જોઈએ અને અન્ય રીતની હોવી જોઈએ, તેનું કારણ એ છે કે પ્રભુનો સંકલ્પ એવો છે કે એક સાતન્યપૂર્ણ પ્રગતિશીલ રીતે પોતાનો આત્મવિસ્તાર થશે રહે અને અગાઉની વસ્તુઓનું સ્થાન ભાવિમાં બનનાર વસ્તુઓ બે અને પહેલાં કરતાં વધુ સારી બનતી રહે. અને ગઈ કાલે જે જગત સારું હતું તે આવતી કાલે સારું

નહિ હોય, અને જે જગતને આપણે એક સમયે તદ્દન સંપૂર્ણ અને સંવાદમય જોતા હતા તે આજે હવે વિરોધી ભાવવાળું અને વિસંવાદી લાગે છે — કારણ કે હવે આપણને એથી પણ વધુ સારા વિશ્વનો ઝ્યાલ અને શક્યતા નજરે પડે છે. અને જે આપણને આખારે જગત જેવું છે તે જ જે સારું લાગે તો તે વધુ સારું બને તે માટે આપણે જે કાર્ય કરવું જરૂરી છે, જે પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે, તે ન કરીએ.

એક ઓવો સમય પણ આવે છે કે આપણને આ બધા ઝ્યાલો બાલિશ લાગે છે ! આ બધું બનવાનું કારણ એ છે કે આપણે આપણી જતના તોચલામાં પુરાઈ રહેલા છીએ. અને આ અફસ્ટ વિસ્તારમાં એક રેતીના કણ જેટલી તમારી ચેતના લઈને તમે અનંતને જાણવા અને તેની તુલના કરવા માગો છો ? અશક્ય છે. પહેલાં તો તમારે તમારી જતમાંથી બહાર આવવું જોઈએ, પછી તમારે અનંત સાથે એકરૂપ થવું જોઈએ અને ત્યારે પછી એ શું છે તે સમજવા લાગશે, તે પહેલાં નહિ. તમે તમારી જતનો પ્રક્રેચ કરો છો — તમે જે છો, તમારા વિચારો જેવા છે, તમારો જેટલી સમજશક્તિ છે — એ બધાનો પ્રભુ ઉપર પ્રક્રેચ કરો છો અને પછી કહો છો : ‘એ બધું જોટું છે’. હું સમજ શકું છું ! પરંતુ તમે જ્યાં સુધી પ્રભુ સાથે એકરૂપ ન થાઓ ત્યાં સુધી કંઈ પણ જાણવાની શક્યતા નથી. સમૃદ્ધનું એક બિદ્ધ, સાગર પોતે કેવો છે તે તમને કેવી રીતે કહી શકે ? આ વાત જોના જેલી છે.

(વાચન આગળ ચાલે છે :)

‘મનુષ્ય માત્ર, જ્યારથી તે દેહ ધારણ કરે છે ત્યારથી જ,
તેની સાથે સર્વસામાન્ય સૂચના, પોતાની જતિના ઝ્યાલો,
માનવજાતિની લાગણીઓ, સંબંધો, આકર્ષણો, પ્રતિભાવો, ભયો,
વગેરેનો ભારે ઓવો બોલો સ્વીકારીને આવે છે.’

(પ્રશ્નો અને ઉત્તરો, ૧૯૨૮ : ૩૦ જૂન)

બાળક : જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને માનવદેહ ધારણ કરવાનો હોય, ત્યારે તેણે ભયનાં સૂચનાનો સ્વીકાર કરવાનું ફરજિયાત છે ?

શ્રી ભાતાજી : આમાં ફરજિયાતપણા કરતાં તો અનિવાર્યતા વધુ પ્રમાણમાં હોય છે ! . . . પોતે એ ભયનાં સૂચનાનો સ્વીકાર કરી રહ્યો છે એવી પણ એ વ્યક્તિને ખબર રહેતી નથી. આપણે આગાઉ એક વાર એવી વાત કરેલી કે જ્યારે કોઈ ચૈન્ય સ્વરૂપને દેહમાં પ્રવેશ કરવાનો હોય છે, ત્યારે જાણે કે એ ઊંઘિ માયે

પડતો હોય તેવું બને છે — અને એથી એ થોડોક વખત તો જરા સતત્વ સરખો બની જાય છે. એટબે આ સમયના ગાળા દરમયાન, અને ખબર પણ ન પડે તેવી રીતે, આવાં સૂચનોને તે વશ થઈ જાય છે. પરંતુ જેવો તે જગૃત થાય કે તરત જ તે એમનામાંથી બહાર આવી શકે છે; એણે એ સ્વીકારવાં જ જોઈએ એવું નથી. પરંતુ એ વસ્તુઓ એ રીતનાં સૂચનો છે તે વસ્તુ તેણે જાણવી જોઈએ. એ માટે તેને કેવળ માનવ-ચેતના — શરીરની ચેતનાથી પોતાની જતને અલગ પાડી બેતાં આવડનું જોઈએ. અને એક વાર તમે ઉપરથી એ વસ્તુઓને જોઈ શકો તો તમે એ પ્રકરનાં સૂચનોમાંથી સહેલાઈથી મુક્ત થઈ શકો. તમે સૌ પ્રકરનાં સૂચનોમાંથી તમારી જતને મુક્ત કરી શકો છો, પરંતુ એમ કરવા માટે તમારે તેમનાથી ઉપર ઊંઠું જોઈએ. જો એમ કરવું શક્ય ન હોત, તો તો યોગ કરવાનું પણ અશક્ય બની રહેત.

પરંતુ તમે એ વસ્તુ વિષે સભાન નથી બનતા એવું હમેશાં બનતું રહે છે. ઉદાહરણ તરીકે, મૃત્યુના ભાંડર સર્વસામાન્ય સૂચનાની વાત લઈએ. હે, જો તમે તમારી અંદર એક અમૃતમય ચેતનાનું સર્જન ન કરી શકો તો પછી તમે એ મૃત્યુના ઘ્યાલથી કાઈ રીતે અલગ થઈ શકો? તમે જો એક વાર પણ તમારાં એ અમૃતમય ચેતનાનું સર્જન કરી શકો, તો પછી તમે મૃત્યુના સૂચનને દૂર ફેંકી દઈ શકો. નહિ તો એમ ન થઈ શકે. તમે એ વસ્તુ વિષે સભાન નથી કારણ કે તમે એની અંદર જ સહજભાવે જીવન ધારણ કરો છો — તમે માનવ-જાતિની એવી સર્વ-સામાન્ય ગતિઓ અને ઘ્યાલોથી ભરેલા હો છો કે એમાં તમારું કોઈ અંગત તર્વ હોતું જ નથી. તમને એમની ખબર નથી પડતી કારણ કે તમે એમની સાથે આત્માંત અલિન્ન રીતે બંધાઈ ગેલા હો છો. પરંતુ જે કાણે તમે માનવ-ચેતનામાંથી બહાર નીકળીને, ઉદાહરણ તરીકે, એક એવા પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરો કે જ્યાં આ જીવન પણ કેવળ એક અકસ્માત સારખું લાગે — ત્યાં એ વસ્તુ હોઈ શકે છે, ત્યાં એવું હોઈ શકે, ત્યાં એમ બની શકે છે — ત્યારે પછી, તમે તમારા શરીર વડે બંધાગેલા રહેતા નથી. તમે એ વસ્તુ પ્રયો દૃષ્ટિપાત કરો છો અને કહો છો : આ તો લગભગ એક અકસ્માત જેવું છે (એમાં કોઈ હેતુ-પૂર્વકની પસંદગી પણ હોઈ શકે, પણ મોટા ભાગે એમાં કોઈ અકસ્માત જ હોય છે). પછી, તે કાણુથી તમે બંધનમાંથી મુક્ત બની જાઓ છો, તમે એક એવા સ્વરૂપ વિષે સભાન બનો છો કે જે કેવળ, સર્વભાવે મનુષ્યના જેવું નથી હોતું. પરંતુ એ કાણ સુધી તમે સભાન હોતા નથી. અને પછી જયારે તમે મનોમય ભૂમિકામાં આવો છો ત્યારે ત્યાં તમને ધણા ઉગ્ર ઘ્યાલો આવી રહેલા જણાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, સાંત વસ્તુમાં અનાંત વસ્તુ આવી ન શકે, જે પ્રગટ થાય

છે તેનો આંત પણ આવે છે — અને આવા બધા અદ્ભુત રીતે જ્ઞાનપ્રભાપૂર્ણ લાગે તેવા વિચારો, કે જેઓ હડીકરતમાં મૂર્ખતાપૂર્ણ જ હોય છે. પરંતુ આ બધી વસ્તુઓ માનવના સામૃહિક મનમાં રહેલી હોય છે અને જે બોકો પોતાને અતિ ચતુર માનતા હોય છે તેમનામાંથી આવી વસ્તુઓ દૂર કરવી એ ધાર્યું મુશ્કેલી-ભર્યું કરી હોય છે.... કદાચ તમે તમારી જાતને ગા પ્રશ્નો નહિ પૂછ્યા હોય કારણ કે તમે હજુ તર્કશાસ્ત્રનો આભ્યાસ શરૂ કર્યો નથી, પણ જ્યારે તમે એ શરૂ કરશો ત્યારે આપણે જોઈશું. અને એમાં પછી તમને એવાં આફર સત્યો કહેવામાં આવશે કે જેમને તમે અહિ પણ ન શકો! અને છતાં એમાં કણો ગર્થની હોતો. એક દિવસ મારો વિચાર છે કે.... (નવીનીકાન્ત તરફ વળીને) તમારી પાસે ‘ઓડવેન્ટ’ આહી છે કે? એ વસ્તુ ‘ઓડવેન્ટ’માં શ્રી અરવિદના બેખમાં છે. એક દિવસ આપણે એ વસ્તુનું અંગ્રેજીમાંથી ફ્રેન્ચમાં ભાષાંતર કરીશું. એમાં એમણે તર્કશાસ્ત્ર અને બુદ્ધિ વિષે અદ્ભુત વાતો કહેલી છે.... * અને તમારા મગજમાં આનો કદી ધ્યાલ સરખો આયો નથી કે આ બધાં સામૃહિક સૂચનો છે અને તમારે એમાંથી બહાર આવવાનું છે. એમાં રહેલી ગુલામી પણ તમને દેખાતી નથી; તીલટું, તેમને એ કોઈ જ્ઞાનજ્યોતિ જેવું લાગે છે. બસ, આટલું પૂર્ણ છે ને!

બાળક : માતાજી, કેટલીક વાર અમને ખૂબ ઉર લાગે છે. એવે પ્રસંગે અમારે શું કરનું?

શ્રી માતાજી : આહ ! એનો આધાર તો તે ક્યા પ્રકારનો લય છે તેના ઉપર રહે છે. એવા બધાં કોઈ વસ્તુ કારણરૂપ હોય છે કે એની પાછળ કોઈ પાયો જ નથી હોતો? કારણ કે દરેક પ્રકારની બાબતમાં ઈલાજ જુદો જુદો હોય છે.

* શ્રી માતાજીએ આહી કદાચ શ્રી અરવિદે લખેલા અને ‘ઓડવેન્ટ’ના ૧૯૫૩ ઓગસ્ટના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા નીચેના ધ્યાનસૂત્રને અનુલખીને આ વાત કરી હશે :

“જેમ પોતાની જાતને પુણ્યશાળી માનતો મનુષ્ય, સદગુણનો મોટામાં મોટો શર્નુ છે તેમ તાર્કિકતા એ રાન્યનો મોટો શર્નુ છે, કારણ કે એકને પોતાની આપૂર્ણતાઓ દેખાતી નથી અને બીજને પોતાની ભૂલો દેખાતી નથી.”

ભાગક : એની પાછળ કારણ હોય છે—

શ્રી માતાજી : આહુ, એટલે કોઈ માંદું પડે તો તમને ડર લાગે છે કે તમને એનો ચેપ લાગશે....

ભાગક : ના, કોઈ મરી ગયું હોય છે.

શ્રી માતાજી : એને તમને મરવાનો ભય લાગે છે, આના બે ઉપાય છે, એના ઘણા ઉપાય છે, પણ આ બે તો છે જી. પણ ગમે તેમ, તોપણ, આમાં એક ગહન ચેતનાની જરૂર રહે છે. એક ઉપાય તો એ છે કે આપણે આપણી જતને એમ કહેવું કે આવું તો બધાની બાબતમાં બને છે (આપણે એ ભૂમિકા ઉપરથી જ વાત કરીએ), હા, અને એ વસ્તુ સૌને લાગુ પડે છે, એટલે, વહેલા કે મોડા, મરણ તો આવવાનું છે જી, એ સાથ કુદરતી વસ્તુ છે, એટલે પછી ડરવાનું કોઈ કારણ નથી. આમાં તમે એક વિચારનો ઉમેરો કરી શકો છો કે, સામાન્ય અનુભવ એવો છે (તમારો પોતાનો નહિ પરંતુ માનવ સમૂહનો) કે, એક્સારખા સંભાળો હોવા છતાં આમુક દાખલામાં એક મનુષ્ય મરણ પામે છે અને બીજાની બાબતમાં એવું નથી બનતું — કેમ? અને તમે એ વસ્તુને જરૂર આગળ લઈ જશો તો, તમે તમારી જતને કહી શકશો કે આખરે તો આ બધી વસ્તુઓનો આધાર, તમારી પોતાની ચેતનાની બહારની કોઈ વસ્તુ ઉપર રહે છે — અને અંતે તો જયારે કોઈનું મોત આવવાનું હોય છે ત્યારે જ તે મરે છે. બસ, એટલું જી. એટલે જયારે કોઈને મોત આવે છે ત્યારે તે મરી જય છે, અને જયારે તેનું મોત નથી આવું હોતું ત્યારે તે મરતો નથી. અને આમાં તો પછી એવું છે કે, અથે તમારા ઉપર જીવલેણું ભય આવી પડ્યો હોય છતાં એ તમારી મરવાની ઘડી નહિ આવી હોય તો તમે નહિ મરો. અને એમ પણ બની શકે કે જયારે તમારે માટે કોઈ જતનો ભય નહિ હોય, છતાં તમારા પગ ઉપર એક નાનો સરખો ઊરડો પડશે તો ને તમારા મોતનું કારણ બની શકશે. કારણ કે, એવા બોકોના દાખલા પણ જાણીતા છે કે તેમના પગ ઉપર માત્ર એક ટાંકુલીનો ઊરડો થયેલો અને એ તેમના મોતનું કારણરૂપ બનેલો — કારણ કે, એમની મરવાની ઘડી આવી લાગી હતી. એટલે પછી બીક રાખવાનો કોઈ અર્થ નથી. આમાં ફક્ત તમે એટલું કરી શકો કે ચેતનાની એક એવી અવસ્થા ઉપર આરોહણ થાય કે જયાથી તમે એમ કહી શકો કે, ‘વસ્તુરિથતિ આવી જ છે, આપણે એ હકીકતનો સ્વીકાર કરીએ છીએ કારણ કે આ વસ્તુ રચ્છામાન્ય રીતે એક અનિવાર્ય ઘટના તરીકે સ્વીકારી બેવામાં આવી હોય એમ લાગે છે. પરંતુ એથી મારે કોઈ ચિત્ત કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે જયારે મોત આવવાનું હશે ત્યારે એ આવવાનું જ છે. અને

જ્યારે મારું મોત અનિવાર્ય જ છે ત્યારે પણી એનો હું ભય ન રાખું એ જ સૌથી સારી વસ્તુ છે; ઊલટું જે વસ્તુ તદ્દન કુદરતી છે એનો મારે સ્વીકાર જ કરવો જોઈશો,’ આ ઓક સૌ બોકોનો જાણોનો ઈલાજ છે, એટલે કે, આનો ધણા બોકો ઉપયોગ કરે છે.

એક બીજો ઈલાજ પણ છે; જરા મુશ્કેલીભરો તો છે, પણ મને લાગે છે કે તે વધુ સારો છે. એમાં તમારે તમારી જતને આમ કહેવાનું રહે છે, ‘હું પાતે આ દેહ માત્ર નથી,’ અને પણી તમારે તમારા સ્વરૂપમાંથી તમારી સાચી જતની શોધ કરવાનો પ્રયત્ન કરવાનો રહે છે, અને તમે તમારા ચૈત્ય-સ્વરૂપને શોધી કાઢો ત્યાં સુધી પ્રયત્ન કરો’ જવાનો છે. અને જ્યારે તમને તમારું ચૈત્ય-સ્વરૂપ મળી આવે છે ત્યારે તરત જ, સમજ્યા ને, તમે યોતે અમર છો એવી લાગણી અનુભવી રહો છો. ત્યારે પણી તમને ખત્રિ પડે છે કે જે વસ્તુ દેહની બહાર જાય છે અથવા તો દેહમાં આવે છે તે એક સગવડ પૂરતી વ્યવસ્થા માત્ર છે; ‘જ્યારે મારા જોડામાં બહુ કાણાં પડી જાય ત્યારે હું કાઈ રહવાનો નથી! જ્યારે મારા જોડા ધસાઈ જાય છે ત્યારે હું તમને બાજુઓ મૂકી દઉં છું, કંઈ રહવા બેસનો નથી.’ તો, આ ચૈત્ય-સ્વરૂપે પણ આ દેહને ધારણ કરેલો છે, કારણ કે તેને પોતાના કાર્ય માટે એનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર પડી હતી. પરંતુ જ્યારે એને આ દેહ છોડવાનો આવી લાગે છે, એટલે કે જ્યારે એક યા બીજા કારણસર એનો કોઈ ઉપયોગ ન રહેવાથી એને છોડી દેવાનો હોય છે, ત્યારે પણી, એ પોતાને દેહ છોડી દે છે અને એમાં કોઈ રીતે ભય રાખવાનો રહેતો નથી. એ વસ્તુ એક તદ્દન સ્વાભાવિક વલણ બની રહે છે— અને એ બધી વસ્તુઓ કરવામાં જરા પણ નારાજ ઉત્પન્ન થતી નથી, બસ ગેટલું જ.

અને જે ક્ષણે તમે તમારા ચૈત્ય-સ્વરૂપમાં હો છો ત્યારે તદ્દન આપોઆપ કર્શો પણ પ્રયત્ન કર્યા વિના તમારાસાં આ પ્રકારની લાગણી બની રહે છે. તમે શારીરિક જીવનથી ઉપર ચાલ્યા જાઓ છો અને અમરત્વનો અનુભવ કરો છો. જ્યાં સુધી મને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી તો, આ ઈલાજ મને સૌથી સારો લાગે છે. રાગળ કર્યો તે પણ એક ઈલાજ તો છે ખરો, પરંતુ એ બૌદ્ધિક પ્રકારનો, સામાન્ય માન્યતા પ્રમાણેનો અને તાર્કિક રીતનો ઈલાજ છે, પરંતુ આ જે બીજો ઈલાજ છે એમાં તો એક ગાહન અનુભૂતિ હોય છે, અને એ તો તમે જ્યારે પણ, તમારા ચૈત્ય-સ્વરૂપ સાથેનો સંબંધ ફરીથી તાજે કરો છો કે તરત જ એ તમને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. સાચે જ આ ઘટના ખૂબ રસ પડે તેવી છે, કારણ કે એ વસ્તુ આપોઆપ બની આવે છે. જે ક્ષણે તમે તમારા ચૈત્ય-સ્વરૂપ સાથે સંબંધમાં

આવો છો ત્યારે તમને લાગે છે કે તમે અમર છો, હમેશાંથી છો, શાશ્વત કાળથી છો, અને હમેશાં અસ્તિત્વમાં રહેલા છો. ત્યારે પછી જે કોઈ વસ્તુ આવે છે અને જાય છે – એ બધા જીવનના અકસ્માતો જ લોય છે, અને તેમની કથી અગત્ય નથી. હા, એ જ સૌથી સારો ઈલાજ છે. પેલો બીજો ઈલાજ છે તેમાં તો કોઈ કેદી કેદમાં પુરાયો હોય, તે તેની કેદના વાળબીપણા સાટે ગળે ઊતરે તેવી દલીલો શોધતો હોય તેવું લાગે છે. પરંતુ આ જે ઈલાજ છે તે કોઈ કેદમાં ન હોય ઓવી વ્યક્તિતો ઈલાજ છે.

હવે એક ત્રીજી વસ્તુ પણ છે અને એ પણ તમારે જાણવી જોઈએ. પરંતુ એમ થઈ શકે તે માટે તમારે એક બળવાન યોગી થવાનું રહેશે. કારણ કે એનો અર્થ તો એ થાય કે, તમારે એ વસ્તુ જાણવાની રહે છે કે મરણ એ કોઈ અનિવાર્ય વસ્તુ નથી, એ એક એવો અકસ્માત છે જે આજસુધી બનતો આવ્યો છે (જે ગમે તે સંઝોગમાં, આજ સુધી તો હમેશાં બનનો હોય એવું લાગે છે), અને આપણે આપણા ભગવાનું અને સંકદ્ધ બળમાં એ વસ્તુ મૂકવાની હોય છે કે, આપણે આ અકસ્માત ઉપર વિનય મેળવાનો છે અને તેને વશ કરવાનો છે. પરંતુ એમાં તો પ્રકૃતિના સર્વ નિયમો, સર્વ પ્રકારના સામૂહિક સૂચનો, અને સર્વ પ્રકારની પાર્થિવ ટેવો સામે એક એવું ભયાંકર ખૂનખાર યુદ્ધ ખેલવાનું રહે છે કે જેમાં, (જેમ મેં કહું છે) તમે જો કશાથી ભગ ન પામો તેવા, પ્રથમ કશાના યોદ્ધા ન હો, તો પછી એ યુદ્ધ શરૂ ન કરો તે જ વધુ સારું રહે છે. આમાં તો તમારે એક તદ્દન અવિચિત વીર બની રહેવાનું રહે છે, કારણ કે દરેક ડગબે, દરેક કાણે, આજ સુધી જે વસ્તુઓ ધામા નાખીને પહેલી છે તેમની સામે યુદ્ધ કરવાનું હોય છે. એટબે એ વસ્તુ કરવી કાંઈ સહેલી વાત નથી. અને એક વ્યક્તિ તરીકે પણ એ યુદ્ધ તો તમારી પોતાની જત સામેનું જ યુદ્ધ હોય છે, કારણ કે (હું ધારું છું કે મેં અગાઉ એક વાર તમને આ વાત કહેલી જ છે), જો તમારે તમારી શારીરિક ચેતનાને તે ભૌતિક રીતે અમરત્વને ગ્રહણ કરી શકે તેવી અવસ્થામાં લાવવી હોય તો, આત્મારે ભૌતિક ચેતનાના પ્રતિનિધિત્વ ને જે કોઈ વસ્તુઓ હોય તેમનાથી તમારે એટલા બધા પ્રમાણમાં સ્વનંત્ર થઈ જવું પડ્યો કે એ વસ્તુ પળેપળનું યુદ્ધ બની રહેશે. બધી જ લાગણીઓ, બધાં જ સંવેદનો, બધા જ વિચારો, બધાં જ ઘડનરો, બધાં જ આકર્ષણા, બધા જ આણગમાઓ અને આત્મારે અસ્તિત્વ ધરાવતી જે કોઈ વસ્તુઓ આપણા શારીરિક જીવનના તંતુઓ રૂપ હોય તે બધી જ ઉપર વિનય પ્રામ કરવો પડ્યો, તેમનું રૂપાંતર કરવું પડ્યો, અને તેમને તેમની બધી જ આદતોમાંથી મુક્ત કરવી પડ્યો. અને આ યુદ્ધ તો દરેક પળે હજારો અને લાખોની સંખ્યામાંના દુશમનો સામેની લડાઈ છે. જે

તમને તમે કોઈ વીર છો એવું ન લાગતું હોય, તો આ પ્રકારનો પ્રયત્ન ન કરો તે જ વધુ સારું. કારણ કે આ રીતનો જે ઉત્તેલ છે, તે તો.... મને ખબર નથી, પરંતુ હું ધારું છું કે મને પહેલાં આવો જ સવાલ પૂછવામાં આવેલો કે ‘આજ સુધી આમાં કોઈને વિજય મળેલો છે?’ સાચું કહું તો મને ખબર નથી, કારણ કે હું કોઈ એવી વ્યક્તિને મળેલી નથી.... આજ સુધી કોઈ સફળ થયું હોય એવું સંવેદન મને થતું નથી. પરંતુ એ શક્ય છે. કેવળ એટલું જ કે જે ખી કે પુરુષે એમ કર્યું હોય તેણે, કંઈ નહિ તો આ જ સુધી, એ વાતને જાહેર કરેલી નથી.

પેલા જે બે ઉત્તેલ છે એ તો તમારે માટે સલામત, ખાતરીપૂર્ણ અને તમે પોતે આમલમાં મૂકી શકો તેવા છે. હવે, એક નાનકડો ઈલાજ છે. એ ધણેણો સહેલો છે. કારણ કે એનો પાપો તમારી પોતાની વ્યવહારું બુધિના વ્યક્તિત્વની પ્રયત્ન ઉપર રહેલો છે.... તમારે તમારી જાતનું થોડુંક નિરીક્ષણ કરવું અને કહેવું કે જ્યારે તમને ભય લાગતો હોય છે ત્યારે તમે જે વસ્તુથી ઉરતા હો છો તે વસ્તુનો ભય જ, તે વસ્તુને તમારા ઉપર જેંચી લાવે છે. જો તમે માંદગીથી ભય પામતા હોય, તો જાણો તમે માંદગીને પોતાને જ આકર્ષી લાવતા હોય. જો તમને કોઈ અક્સમાતનો ભય લાગતો હોય તો એવું બનતું હોય કે તમે પોતે જ અક્સમાતને આકર્ષી લાવતા હોય. અને જો આ રીતે તમે તમારી અંદર હૃદિ કરશો અને સહેજ આસપાસ નિહાળશો, તો તમને જણાઈ આવશે, કે હમેશાં આવું જ બનતું હોય છે. એટલે પણી જે તમારામાં થાડી ચરખી પણ વ્યવહારું બુધિ હોય, તો તમે કહેશો કે, ‘કોઈ પણ વસ્તુથી ભય રાખવો એ એક પ્રકારની મૂર્ખતા છે’ કારણ કે, એમાં તો જાણો હું પોતે જ ઈશારો કરીને એ વસ્તુને મારી તરફ બોલવતો હોડી હું. જો મારે કોઈ એવો દુષ્મન હોય જે માટું ખૂન કરવા ઈચ્છતો હોય તો હું એને જઈને એમ કહેતો નથી કે ‘તમે જાણો છો ને કે જે વ્યક્તિત્વનું તમો ખૂન કરવા માગો છો તે હું પોતે જ છું!’ આ વસ્તુ કંઈક અંશો એના જેવી છે. એટલે ડર રાખવો એ જોડું છે. માટે, આપણે એ નહિ રાખીએ. અને જો તમે એમ કહેવા માગતા હો કે તમે તમારા બુધિબળથી એમ બનતું આટકાવી શકતા નથી, તો એ વસ્તુ બતાવી આપે છે કે તમારે તમારી પોતાની જત ઉપર કોઈ રીતો કાબૂ નથી અને તમારે એ પ્રકારનો કાબૂ પ્રાપ્ત કરવા માટે થોડોક પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. બસ એટલું જ.

ઓહ ! તમારી જતને ભય રૂપી રોગથી સાજ કરવાના અનેક ઈલાજે છે. પરંતુ હકીકતમાં દરેક વ્યક્તિ પોતે પોતાને માટે જે રસ્તો સારો હોય છે તે શોધી કાઢે છે. કેટલાક લોકો એવા હોય છે જેમને તમારે ફક્ત આટલું જ કહેવાનું રહે

છે, 'તમારામાં ભય પામવાની આ વૃત્તિ એ એક નિર્જલતા છે,' અને પછી એ બોકો તરત જ એ વસ્તુ પ્રત્યે તિરસ્કારથી જોવાના માર્ગ શોધી કાઢે છે, કારણ કે પોતામાં કોઈ પ્રકારની નિર્જલતા હોય એ વસ્તુ તેમને ગમતી હોતી નથી. બીજા કેટલાક બોકો ઓવા હોય છે, જેમને તમે કહેતા હો છો કે, 'આ જે ભય છે એ તમારી પ્રત્યે પ્રભુ-વિરોધી શક્તિઓનાં મોકલેલાં સુચનો છે, અને જેવી રીતે તમે દુશ્મનોની શક્તિઓને હાંકી કાઢો છો તે રીતે તમને પણ હાંકી કાઢવાના છે,' અને આ વસ્તુ ખૂબ અસરકારક નીવડે છે. દરેક વ્યક્તિને માટે આ વસ્તુ આલગ આલગ રીતની હોય છે પરંતુ સૌ પ્રથમ તો તમારે જાણી બેનું જોઈએ કે ભય એ ઘણી ઘણી ખરાબ વસ્તુ છે, એક તેજાબના જેવી વસ્તુ છે કે જે તમને ખાઈ જાય છે. જે તમે એ તેજાબનું ટીપું કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર સૂકદો તો એ તેના મૂળ સુધી એને ખાઈ જશે. એટલે, પ્રથમ પગલું તો એ છે કે ભયની શક્તિનાં જ તમારી આંદર પ્રવેશ ન કરવા દેવો! હા, પહેલું પગલું એ જ છે. મને ઓવા બોકો પણ મળેલા છે કે જેઓ પોતે પોતાની બીક વિષે ગર્વ બેના હતા. એમનો તો કોઈ જ ઈલાજ નથી. એટલે કે, તદ્દન સ્વાભાવિકપણે એ લોકો આમ કહે છે. 'હા, જરા ખ્યાલ તો કરો, હું તો એટલો બધી બી ગયેબો!' તો પછી શું! એમાં અભિમાન લેવા જેનું તો કાંઈ જ નથી, આવા બોકો માટે તમે કંઈ જ નહિ કરી શકો.

આમ છતાં, જે તમે એક વાર એવું સ્વીકારો કે જે ચેતના થોડીધણી પણ આવોકિત થયેલી છે, તેને માટે આવો ભય એ કોઈ સારી કે લાભદાયક કે ઉમદા વસ્તુ નથી, તો પછી તમે એની સામે લડી લેવાની શરૂઆત કરો છો. અને હું કહી મુકું કે, આમાં એક વ્યક્તિનો રસ્તો બીજી વ્યક્તિથી જુદો હોય છે; સૌ સૌએ પોતપોતાનો માર્ગ શોધી બેવાનો હોય છે; એનો આધાર વ્યક્તિત ઉપર રહે છે, વળી ભય એ એક સામૂહિક રીતની ભયંકર ઓવી વસ્તુ છે — ચેપી, એટલે કે, એ ઓવી તો ચોંટી પડે છે કે અત્યાંત ચેપી રોગથી પણ એ વધુ ચેપી હોય છે. તમે કોઈ ભયના વાતાવરણમાં શ્વાસ લો છો અને તરત જ તમને ભય લાગે છે; કેમ, કેવી રીતે — એ કશું પણ જાણ્યા વિના, કેવળ ત્વાં ભયનું વાતાવરણ હોય છે એટલે જ તમે ભયભીત થઈ જાઓ છો. જયરે કોઈ અક્ષમાત થાય છે ત્યારે જે ગભરાટ ફેલાય છે તેનું કારણ પણ, ત્યાંના વાતાવરણમાં સૌની આસપાસ ફરી વળતો આ ભય જ હોય છે. અને એનો ઈલાજ તદ્દન સહેલો છે. ઓવા અસંખ્ય દાખલાઓ છે જેમાં અમૃક બોકોએ ત્યાંના ભયના આંદોલનનો અસ્વીકાર કરીને તેનો પ્રતિકાર કરવા માત્રથી જ, ગભરાટ ફેલાતો અટકી ગયેબો. જે બોકો ગુણવાદીઓ હોય છે તેમને માટે તો ભયનો

ઈલાજ એટલો જ હોય છે કે પ્રભુનું સમરણ કરીને તેમના બાહુઓમાં કે ચરણો પાસે લપાઈને બેસી જવું અને પછી બહાર, આંદર કે ગમે ત્યાં, જે કાંઈ બને તેની જવાબદારી તેમના ઉપર છોડી દેવી — અને તરત જ ભયની લાગણી આદૃશ્ય થઈ જય છે. એ ઈલાજ જો કે ગુદ્ધવાદીઓ માટેનો છે પરંતુ એ સૌથી સહેલો છે, પરંતુ બધા લોકો એવા ભાગ્યશાળી નથી હોતા કે ગુદ્ધવાદી બનવા જેટલી પ્રભુ કૃપા તેમની ઉપર હોય.

બાળક : કેટલીક વાર આમારી આંદર એવી શક્તિઓ સુધુપત અવસ્થામાં હોય છે કે જેમને વિષે અમે જાણતા હોતા નથી. તો, જ્યારે આમારે કોઈ કાર્ય કરવાનું આવે ત્યારે આમને કઈ રીતે ખબર પડે કે આમારામાં એ કરવાની લાયકાત છે કે નહિ?

શ્રી માતાજી : ચોંતે એ કાર્ય કરવા માટે લાયક છે કે નહિ એ કેવી રીતે જણાય ? પ્રયત્ન કરવા વડે સારામાં સારી વસ્તુ જો જ છે. અને તમને જો તરત જ સફળતા ન મળો તો મંડયા રહો, અને જો કોઈ વસ્તુ કરવા માટે તમારામાં કોઈ તીવ્ર જંખના જાગે, કોઈ જેરદાર ઉમંગ તમારામાં ઉભો થાય, તો અનેં આર્થ એ થાય કે એ કાર્ય સાથે તમારે કોઈ સંબંધ છે અને એટલે તમારામાં એ કરવાની લાયકાત પણ છે. પરંતુ તમારામાં એવી શક્તિઓ પણ હોઈ શકે છે કે જે ખૂબ ઊંડે સાંતયેલી હોય અને તમને શોધવા માટે તમારે બરાબર ખાણ-ખાદ કરવી પડે. આમાં જો તમને પહેલે પગલે જે પાછા પડવાનું થાય તો તેથી નિરુત્સાહ ન થશો, ખાંતપૂર્વક મંડયા રહેણો.

૨૧ એપોક્રોઅર, ૧૯૫૩

બાળક : જયારે કોઈ સાચો કલાકાર ઓકાગ્રતા કરે તે વળાએ એ પોતાની અંદર પ્રભુનો વાસ અનુભવે તો એ પોતાની કલાનો ઉપયોગ પ્રભુને વ્યક્ત કરવા માટે કરી શકે ?

શ્રી માતાજી : કેમ નહિ ? પણ પ્રથમ તો તમે કલાકાર કોને કહો છો ? કોઈ ચિત્રકાર કે શિલ્પકારને — એટલું જ ? બીજનું શું ? તમે 'કલાકાર' શબ્દનો શો અર્થ કરો છો ? જયારે તમે કલાકારની વાત કરો છો ત્યારે કોને અનુલક્ષીને વાત કરો છો ? કોઈ ચિત્રકાર કે શિલ્પકારને ?

બાળક : એ કોઈ ચિત્ર કરી શકે તેમ હોય તે.

શ્રી માતાજી : હા, કોઈ ચિત્રકાર કે નકશા બનાવનાર એ, ઓક જ વસ્તુ છે. કોઈ ચિત્રકાર કે શિલ્પકાર, એટલું જ ને ? ચિત્રકાર અને શિલ્પકાર ? કોઈ સંગીતકાર ગાયવા બેખક કે.... હું તમને આ વસ્તુ પૂછું દું, કારણ કે જુદા જુદા દાખલાની બાબતમાં જવાબ પણ આલગ આલગ રહેશે

બાળક : હું કોઈ નકશા બનાવનારનો વિચાર કરતો હતો.

શ્રી માતાજી : ઉદાહરણ તરીકે મધ્યયુગમાં એવા લોકો હતા — આત્યારે પણ છે, પરંતુ એ લોકો મધ્ય યુગમાં પણ હતા — નેઓ રંગીન કાચવાળી બારીઓ બનાવતા હતા. એમાં રંગીન કાચ વડે જુદાં જુદાં રૂપોવાળી આકૃતિઓ બનાવતા હતા. પ્રાર્થના કરવાનાં મંદિરોમાં, ગીરાધરોમાં, હમેશાં એવી રંગીન કાચની બારીઓ જરૂરી રહેતી. સામાન્ય બારીઓને બદલે ત્યાં આવા રંગીન કાચની આકૃતિઓવાળી બારીઓ રહેતી. એ એક સરસ માધ્યમ હોય છે, કારણ કે તેની પાછળ સૂર્ય હોય છે (કંઈ નહિ તો ખુલ્લો પ્રકાશ તો ખરો જ), અને આ કાચ પારદર્શક હોઈને તેમાંથી એવો રંગીન પ્રકાશ બહાર આવતો કે આપણુને એમ જ લાગે કે એ પ્રકાશ કાચનો પોતાનો જ છે. અને આ લોકો, કાચની આકૃતિઓ બનાવતા, કાચ કાપીને ચિત્રો બનાવતા, અને એમને વિશીષ્ટ આકૃતિઓમાં ઢાળીને જુદા જુદા રંગો વડે રંગતા, સમજાય છે ને ? અને સાચે જ એ એક

કલા હતી. બધાં જ ગીરજાધરોમાં, પ્રાર્થના સ્થાનોમાં આવી રંગીન કાચની બારીઓ રહેતી. એમાંની કેટલીક તો આન્યાં આદભુત હતી. એમાં કોઈ વાર કોઈ સંતની જીવન-કથા કે ઈસુ વિષસ્તના જીવનના પ્રસંગો રજૂ કરવામાં આવતા.... એના જેવી ધણી બીજી વસ્તુઓ પણ રજૂ કરવામાં આવતી.

એટલે તમારો પ્રશ્ન શું છે તે સ્પષ્ટ કરો.

બાળક : કોઈ વ્યક્તિ પ્રભુને પોતાને વ્યક્ત કરી શકે કે કેમ ?....

શ્રી માતાજી : એટલે કલા દ્વારા કોઈ વ્યક્તિ પ્રભુની અભિવ્યક્તિ કરી શકે કે કેમ ? પરંતુ એમને કઈ વસ્તુમાં વ્યક્ત કરી શકે ? મારો કહેવાનો આશય એ છે કે, ‘પ્રભુને વ્યક્ત કરવા’ એ શબ્દો દ્વારા તમે શું કહેવા માગો છો ? શબ્દો વડે ? ઉપદેશો વડે ? કે પછી મુસ્તકો વડે ? અથવા બીજી કઈ રીતે ? આ બૌતિક જગતમાં પ્રભુને પૂર્ણપણે કોણે વ્યક્ત કરેલા છે ?.... એ તો જ્યારે આ બૌતિક જગતનું રૂપાંતર થઈ જશે ત્યારે જ પ્રભુને તેમના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં વ્યક્ત કરી શકશો. હું કલા અને બીજી કોઈ પ્રવૃત્તિની વર્ણે કશો ફેર હોય એમ જોતી નથી. એ એક એવી વસ્તુ છે જે પોતે ફેલાઈ જઈ શકે છે, પરંતુ સંપૂર્ણપણે તો નહિ, અને પછી (આ કેવી રીતે કહેવું ?) એ પોતે અમૃક રીતની આકૃતિ ઊભી કરવાનું સાધન બની શકે છે. અને રૂપ ગમે તે પ્રકારનું હોય, તેથી કોઈ જતનો ફરક પડો હોય એમ મને લાગતું નથી. જે કોઈ વ્યક્તિ પ્રભુને શબ્દો વડે વ્યક્ત કરી શકે તો એ રંગો વડે, સ્વરો દ્વારા કે રૂપો દ્વારા પણ વ્યક્ત કરી શકે. પરંતુ આ બધી રીતોમાં, પૂર્ણ પ્રકારની અભિવ્યક્તિ પૂર્ણપણે થઈ શકતી નથી. કારણ કે તેમની સાથે સંપૂર્ણ રીતની એકરૂપતા સધારેલી નથી હોતી. પરંતુ જ્યારે જગતનું રૂપાંતર થઈ જશે, અને કોઈ રીતની વિરુદ્ધતા દાખલ થયા વિના પ્રભુ પોતાને પ્રગટ કરી શકશે, ત્યારે તેમને પૂર્ણપણે વ્યક્ત કરી શકશે. પરંતુ આત્મારની જીણે તો સર્વ રીતની અભિવ્યક્તિઓ એક સરખી ભૂમિકા ઉપરની જ હોય છે. એમાંની કોઈ પણ અન્ય કરતાં વધુ સારી નથી હોતી. અભિવ્યક્તિનો કોઈ એક પ્રકાર (મારો કહેવાનો આશય એ છે કે એ અભિવ્યક્તિ પોતે) અન્ય કરતાં વધુ સારો હોતો નથી. એમાં હમેશાં કોઈ એવી વસ્તુ આવી જાય છે કે જે માનવ વ્યક્તિતાની હોય છે, સ્વરૂપધારી વ્યક્તિની હોય છે; અને એને લઈને, જે કોઈ વસ્તુ વ્યક્ત કરવામાં આવતી હોય છે તે મર્યાદિત કે વિન્દુત બની જાય છે.

કલા પણ બીજી બધી પ્રવૃત્તિઓ જેવી જ એક પ્રવૃત્તિ છે. સાચું કહું

તો, એ સન્નારોને* જ્યારે મેં આ વાત કહેલી ત્યારે જરા વધુ પડો વિવેક કરેલો.
પરંતુ મેં વિચારેલું કે, 'તમારે આવી રીતે બેદભાવ શા માટે કરવો જોઈએ, આ
વધુ સરખું જ છે,' હું કહું છું તે સમજાય છે ને ?

બાળક : વ્યક્તિ જ્યારે પ્રભુ સાથે તાદાત્મ્ય કરે છે ત્યારે તે પોતે ધારતો
થાય છે તેવા સ્વરૂપમાં તેમને જુઓ છે ખરો ?

શ્રી માતાજી : સામાન્ય રીતે એવું જ બને છે — સિવાય કે એણે પોતાની
મનોમય રચનાનો સંપૂર્ણપણે ત્યાગ કર્યો હોય; જે કે એવું બહુ ઓછું બને છે.
એમનાં દર્શન તદ્દન વિનંગત રીતે ભાગ્યે જ થાય છે. તદુપરાંત, શ્રી અરવિંદ
ઓમ જ કહેતા હતા કે પ્રભુ સાથેના સંબંધનો આધાર તે તેમને કેવા પ્રકારમાં
ઈચ્છે છે તેની ઉપર જ રહે છે. દરેક જણ તેમની સાથે અમૃક પ્રકારનો સંબંધ
રાખવા ઈચ્છે છે, અને એનો સંબંધ પછી એ પ્રકારનો જ થાય છે.

બાળક : તો પછી સત્ય શું છે ?

શ્રી માતાજી : કદાચ કોઈ સંપૂર્ણપણે રૂપાતીત વસ્તુ — અથવા તો જે
સર્વ પ્રકારનાં રૂપો ધારણ કરી શકતી હોય તેવી કોઈ વસ્તુ. પ્રભુની અભિ-
વ્યક્તિના પ્રકારો અનાંત છે અને તેઓ પોતાને સર્વ પ્રકારનાં રૂપોમાં પ્રગટ કરી
શકે છે. અને તેઓ સૌ કોઈમાં તેની જરૂરિયાત હોય તેવા રૂપમાં પ્રગટ થાય છે.
કારણ કે કોઈ વ્યક્તિ તેમની સાથે એટંબું બધું સંપૂર્ણ તાદાત્મ્ય સિદ્ધ કરે કે તે
પોતાની જતને વિસરી જાય, તો પછી એ ક્ષણે તો એ વ્યક્તિ પોતાની અનુભૂતિને
વ્યક્ત જ નહિ કરી શકે — અને જ્યારે એ પોતાની અનુભૂતિને વ્યક્ત કરી શકવાની
અવસ્થામાં આવશે ત્યારે એમાં કોઈ વ્યક્તિત્વાત્મક વસ્તુ આવી
જશે અને એમાંથી પેલી અનુભૂતિઓ પસાર થવાનું રહેશે. અનુભૂતિની ક્ષણ
ઓક વસ્તુ છે અને તેને વ્યક્ત કરવી એ બીજી વાત છે. એ વસ્તુઓ એક
સાથે યણ બની શકે : કેટલાક લોકો પોતાની અનુભૂતિની સાથે જ, પોતાને જે
અનુભવ થતો હોય તેને એક યા બીજી રીતે વ્યક્ત કરી શકે છે, ત્યારે એ
વસ્તુ એક સાથે બને છે. પરંતુ તેમ છતાં, અનુભૂતિને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં અનુભવ-
નાર અને એને વ્યક્ત કરનાર વસ્તુઓ, તેના સ્વરૂપના ઢીક ઢીક પ્રમાણમાં
આગલ હોય તેવા પ્રકારો હોય છે. અને આ તફાવતને આધારે આપણે એમ
કહીયો કે જાતે પ્રભુ બન્યા વિના, પ્રભુનું જ્ઞાન થઈ શકતું નથી, તો એ સાચું

* જેણે મૂળ આ પ્રશ્ન પૂછેલો તે. જુઓ પ્રશ્નો અને ઉત્તરો, ૧૯૨૮ (૨૮
જુલાઈ).

કથન બની રહે છે.

એમને વ્યક્ત કરવાની બાબતમાં, હમેશાં અમુક રીતનો ફેરફાર થાય છે, એ હમેશાં કાંઈક આ રીતે (સતરનો ફેરફાર બતાવવાની કિયા) બને છે, પછી એ અભિવ્યક્તિ ગમે તે પ્રકારે કરવામાં આવતી હોય.

ફક્ત એક જ ક્ષેત્ર એવું છે જેમાં આ અનુભૂતિને પૂર્ણ રીતે સિદ્ધ કરવામાં આવેલી નથી. એ છે, તદ્દન સ્થૂલ પદાર્થનું ક્ષેત્ર. અને એ બાબતમાં જે એમ પૂછવામાં આવે કે, જ્યારે દિવ્ય ચેતનાનું સ્થૂલ શરીરમાં અવતરણ થશે, ત્યારે એમાં એવું સંપૂર્ણ રૂપાંતર થશે કે નહિ કે જેથી અહીં પ્રલુના સર્વાંગીણ આવિર્ભાવની શક્યતા ઊભી થાય, તો એ વાજની કહેવાય.... પરંતુ એ તો હજુ હવે થાય તેની વાત છે, એ વસ્તુ હજુ સુધી કરવામાં આવેલી નથી. અને જ્યાં સુધી એમ કરવામાં નથી આવ્યું ત્યાં સુધી, એમ બનશે કે તેની ખરબ નહિ પડે. કારણ કે આપણે આ રીતે, સૌથી ઉચ્ચ મનોમય રીતે પણ તેમને વ્યક્ત કરીએ છીએ, ત્યારે પણ લૌટિક દેહને કારણે, કોઈ આંતરાય વચ્ચેમાં આવે છે. કારણ કે, ઉદાહરણ તરીકે, જે પ્રેરણા પ્રામ થઈ હોય, તે છેક કાગળ સુધી ઊતરી આવે તે માટે, ભલે ગમે તેમ થાય, તોપણ, તેને એવી જાતનાં ભૌતિક આંદોલનોમાંથી પસાર થયું પડે કે તેને લઈને તેનું સ્વરૂપ બદલાઈ જય. પરંતુ જે આ આંદોલનોનું પણ રૂપાંતર થઈ ગયું હોય, તો એવા પ્રસંગે, એમ બની શકે કે આંતરમાં જે વસ્તુ વ્યક્ત થતી હોય તેના જેવી જ બહારની અભિવ્યક્તિ થાય; એટલે કે, ઇન્દ્રિયગમ્ય આવિર્ભાવ એ દિવ્ય સત્ત્વનો સત્ત્વપૂર્ણ આવિર્ભાવ બની રહે છે.

બસ ને ?

ભાગક : રામાયણ અને મહાભારતના પ્રસંગો સાચા હશે ને ?

શ્રી ભાતાજી : કયા અર્થમાં સાચા ? એ બધી વસ્તુઓ સાચેસાચ પૃથ્વી ઉપર બની હશે નહિ ? હનુમાન અને વાનરો અને.... (હસાહસ), હું કાંઈ કહી શકું તેમ નથી. મને એવી લાગણી થાય છે કે એ વસ્તુઓ પ્રતીકાત્મક છે; ઉદાહરણ તરીકે, એમાં હનુમાન તે ઉત્કાન્તિશીલ મનુષ્યનું પ્રતીક છે, અને રામ તે ઉપરથી આવીને અવતરણ પામેલ સ્વરૂપનું પ્રતીક છે. પરંતુ....

ભાગક : આપ આ વસ્તુઓને કયા અર્થમાં ઉત્કાન્તિશીલ અને અવતરણશીલ સ્વરૂપો કહો છો ?

શ્રી માતાજી : ઉત્કાનિતશીલ સ્વરૂપ એટબે જેને પણું આથે સાથે સાતત્યનો દોર હોય, અવતરણશીલ સ્વરૂપ એટબે, જે સ્વરૂપ મૂળમાં તો ઉદ્ઘર્ણનું હોય, પરંતુ જે, જ્યારે પૃથ્વીની રચના થઈ ત્યારે પૃથ્વી ઉપર સાકાર થયેલું તે—એ નીચેથી નથી આવનું, ઉપરથી આવે છે. પરંતુ ઉત્કાનિતશીલ સ્પર્ધપમાં એક એવી કુન્ડરસ્થ જ્યોતિ હોય છે કે જેમાંથી ચૈત્ય સ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે, જે ખીલીને ચૈત્ય સ્વરૂપ બને છે, અને જ્યારે એ ચૈત્ય સ્વરૂપ સંપૂર્ણપણે રચાઈ જય છે, ત્યારે પછી એક ક્ષાણ એવી આવે છે કે જ્યારે તે ઉદ્ઘર્ણમાંથી આવનાર સ્વરૂપ સાથે એવું તાદાત્મ્ય કરી શકે કે જેથી તે આડી અવતાર ધારણ કરી શકે. એટબે જે સ્વરૂપ ચૈત્ય સ્વરૂપમાં જિતરી આવે છે તે અવતરણશીલ સ્વરૂપ હોય છે— અધિમાનસ ભૂમિકા કે કોઈ અન્ય સ્થળોથી.

આટલું બસ છે ને ?

બાળક : શું આનાતોલ ફ્રાંસનો ‘ઝોંગ્લીઓ’ કોઈ કલાકાર હતો ?

શ્રી માતાજી : મને ખબર નથી (હું હમણાં પારુંબને એ વાત જ પૂછીતી હતી), એનો આધાર તમે ‘કલાકાર’ શબ્દની શી વ્યાખ્યા કરો છો તેની ઉપર રહે છે.

મને પૂછો તો, હું તો એમ જ માનું હું કે, જે કોઈ વ્યક્તિ, કોઈ કલામય વસ્તુની રચના કરે છે તે ‘કલાકાર’ છે ! કોઈ પણ શબ્દનો આધાર એના ઉપયોગ ઉપર, તમે એમાં શું મૂકો છો તેની ઉપર રહે છે. એમાં તમારે જોઈએ તે વસ્તુ મૂકી શકો. ઉદાહરણ તરીકે, જાપાનના માણીઓ વૃક્ષોના આકારો સુધ્યારવામાં સમય ગાળે છે. તેઓ એ માટે એમ કરે છે કે જેથી એ વૃક્ષ આખા યે દૃશ્યમાં એક સુંદર ચિત્ર જેવું બની જય. અનેક રીતની કાપકૂપ કરીને, ટેકાઓ મૂકીને, અને એવી અનેક રીતો વાપરીને, તેઓ વૃક્ષોના આકારની મેળવણી કરે છે. આખા યે દૃશ્યમાં એ વૃક્ષની આકૃતિ બંધબેસતી થઈ રહે તે માટે તેઓ તેમને ખાસ રૂપ આપે છે. ત્યાંના બગીચામાં, વૃક્ષની જયાં જરૂર હોય છે ત્યાં જ રોપવામાં આવે છે અને આખા યે દૃશ્ય-વિસ્તારમાં એ બરોબર ગોઠવાઈ જય તેવો આકાર તેને આપવામાં આવે છે. અને એ રીતે એ લોકો અદ્ભુત વસ્તુઓ રચવામાં સહૃદ થાય છે. તમારે એ બાળનો એક ફોટો જ બેવાનો રહે છે. જ્યારે તમે જુઓ છો ત્યારે એ એક સુંદર, સરસ ચિત્ર જ હોય છે. ત્યારે, હું તો એ માણસને જરૂર એક કલાકાર જ કહું. ભલ કોઈ એને માણી કહે પણ એ કલાકાર જ હોય છે.... જે લોકોમાં સર્વ રૂપો પ્રત્યે સંવાદિતાની અને સર્વ આકૃતિઓની પરસ્પર સંવાદિતાની, ખાતરીલાયક અને

સુવિકસિત એવી દૃષ્ટિ હોય છે, તેઓ સાચે જ કલાકારો હોય છે, પણી તેઓની રચના ગમે તે પ્રકારની હોય.

બાળક : આપે અમને રામ અને હનુમાનની વાત પૂરેપૂરી ના કહી.
(હસાહસ).

શ્રી માતાજી : મેં વાત પૂરી ના કરી ? પણ હા, મેં કહેવું કે હા, પણ એણે તો પૂછેલું કે ઉત્કાનિશીલ અને અવતારગામી સ્વરૂપમાં શો બેદ છે, અને અને માટે એટલી વાત પૂરતી હતી. તમારે ફૂકત આખી વાત પાછળની ચાવીરૂપ વસ્તુ જાણી લેવી જોઈએ. વળી મને એ પણ ખબર નથી કે રામાયણની અનેક કથાઓમાં ક્યો ગ્રંથ પ્રમાણભૂત ગ્રંથ છે. કારણ કે મેં તેની જુદી જુદી રીતની રજૂઆતો સાંભળેલી છે. એમાં જુદી જુદી રીતની રજૂઆતો છે એ વાત ખરી છે ને ? બધામાં બે મુખ્ય વાતો (શ્રી માતાજી નલીની પ્રત્યે વળે છે) અંતને લગતી છે : રાવણની હાર અને મુન્યુ અને સીતાનું મુન્યુ. મેં પંડિતો પાસેથી એ વાતોની જુદા જુદા પ્રકારની રજૂઆતો, બિન્ન બિન્ન ઠંગિતાર્થી-વાળી વાતો સાંભળેલી છે. એમનાં મનના વલણ પ્રમાણે, જે લોકો ખૂબ ખૂબ ખૂબ જુનવાળી વિચારના હતા તેમણે કહેલી વાતોમાં કોઈક વસ્તુ આત્યંત જુદી જુદી રીતની હતી. એટલે, હું જાણતી નથી કે, આ વિષય ઉપર અનેક ગ્રંથો છે કે પણી એ વસ્તુઓ તેમનાં ચોતાનાં અર્થધંટન હતાં.

નલીનીકાન્ત : એ વિષયમાં અનેક ગ્રંથો છે. ઉત્તરમાં એનું કથાવસ્તુ ઓક છે, દક્ષિણમાં એનું કથાવસ્તુ બિન્ન છે.

શ્રી માતાજી : આહ ! આ તો બૌદ્ધમતના જેવું છે. દક્ષિણા લોકો અને ઉત્તરના લોકોની કદ્વના જુદી જુદી રીતની છે. દક્ષિણા લોકો જરા વધુ સિથિતિયુસ્ત હોય છે, નહિ....? મને ખબર નથી, પરંતુ દક્ષિણામાં બૌદ્ધમત એક્ષદમ સિથિતિયુસ્ત છે અને તેનામાં એમના ગ્રંથોને સમજવા માટે જરૂરી એવી નમનીયતા નથી. અને એ એક લયંકર કઠોર રીતનો બુદ્ધવાદ છે કે જેમાં કોઈ પણ પ્રકારના દિશ્વર-તત્ત્વના ઘયાલને ફેંકી દેવામાં આવેલો છે. આથી ઊલટું, ઉત્તરના બૌદ્ધમતમાં દેવોનાં ટોળેટોણાં છે ! એ ખરું કે એ બધા આગાઉના બુદ્ધો છે, પરંતુ એમને પણ દેવો બનાવી દેવામાં આવે છે. અને આ મતનો જ ચીનમાં પ્રસાર થયેલો અને ત્યાંથી જાપાનમાં ગયેલો. ત્યાં એક મંદિર એવું છે જેમાં એક હજાર બુદ્ધો છે. બધાનો મૂર્તિઓ છે — કેન્દ્રની મૂર્તિની આસપાસ હજાર જેટલા બુદ્ધો — ચારે તરફ એ મંદિરની પાછળની આખીએ દીવાલ ઉપર

બુધો છવાઈ ગયેલા છે : નાના, મોટા, જડા, પાતળા, નારીસ્વરૂપ, નરસ્વરૂપ — ત્યાં બધું જ છે, આખું યે ભરથક દેવમંડળ, અને એ બધા દેવો જેવા છે. વળી ઓમની નીચેની બાજુએ અનેક જાતની નાની નાની મૂર્તિઓ છે — એમાં પણુંઓ પણ છે — અને એ બધા ભક્તમંડળમાં છે. એ તો.... આખું યે મૂર્તિઓનું ટેણું છે. પરંતુ દક્ષિણા બૌદ્ધમતમાં પ્રોટોસ્ટન્ટ લોકો જેવી કહેરતા છે : કોઈ મૂર્તિ જ ન જોઈએ. અને કોઈ દિવ્ય ચેતનાનો સ્વીકાર પણ નથી. કામનાને કરાણે તમે આ કામનાના જગતથાં આવો છો. અને કામનાના ત્યાગ કરો એટલે તમે જગત અને સૃષ્ટિની બડાર નિર્વાણમાં ચાલ્યા જાઓ છો — એમનું શૂન્ય પણ વધુ પડનું સધન છે. બૌદ્ધમત પ્રમાણે કોઈ સર્જનહાર નથી. એટલે મને ખરેર નથી. દક્ષિણા બૌદ્ધ મન પાલીમાં અને ઉત્તરનો સંસ્કૃતમાં લખાયેલો છે. અને સ્વાભાવિક રીતે, તિબેટનો બૌદ્ધમત તિબેટી ભાષામાં, ચીનનો બૌદ્ધમત ચીની ભાષામાં અને જપાનનો બૌદ્ધમત જપાનની ભાષામાં લખાયેલો છે, અને હું માનું છું કે એ દરેકમાં જુદા જુદા મતો દર્શાવેલા હશે. ત્યારે, એ જ રીતે રામાયણની પણ અનેક પ્રકારની કથાઓ હશે અને મહાભારતની તો એથી યે વધુ — આ તો ખરેખર ભારે કહેવાય !

નલીનોકાન્ત : રામાયણની પણ.

શ્રી માતાજી : એટલે એના પાઠમાં પાછળથી ઉમેરા કરવામાં આવેલા છે.

બાળક : માતાજી, મહાભારતનું અસ્તિત્વ હશે ખરું ?

શ્રી માતાજી : હું ધારું છું કે કોઈક વસ્તુ તો હશે, દરેક વસ્તુની આમુક ‘કોઈક વસ્તુ’ સાચી હોય છે અને બીજી તેમાંથી ઉપજવી કાઢેલી હોય છે. આ બંને વસ્તુઓ ભિન્ન ભિન્ન છે, પરંતુ દરેક ધર્મોમાં, દરેક સ્થળે એવું જ હોય છે : આમુક વસ્તુ હોય છે, એ વસ્તુ સાચેસાચ અસ્તિત્વ ધરાવતી હોય છે, અને પણ લોકો એમાંથી કોઈક જુદી જ વસ્તુ ઉપજવી લે છે. ઠનિહાસ અને પુરાણામાં આટલો જ ફેર છે. પરંતુ ઈતિહાસ પોતે પણ એક પુરાણકથા જ હોય છે.

એકની ઓક વાત, તેને તદ્દન બિનંગત રીતે વિચરવામાં આવે, તો પણ, જયરે તેને હારો વખત ફરીને કહેવામાં આવે ત્યારે તેમાં ફેરફાર ઊંઘો થાય છે. મૂળ કથાવસ્તુ — એટલે કે સૌ પ્રથમ સ્વીકૃત એવું મહાભારતનું કથાવસ્તુ — શું છે ? લાંબા સમય સુધી તો એને મુખપાઠ વડે જ કહેવામાં આવતી નહિ ? એટલે તમે કંપના કરો શકો છો કે એમાં કેટલા ફેરફાર થયા હશે. મોઢા-મોઢ કહેવાની પ્રથા બહુ લાંબા કાળ સુધી ચાલુ હતી. પરંતુ એને સૌ પ્રથમ કોણે

ગ્રંથરૂપમાં લખેલું ?

નલીનીકાન્ત : વ્યાસે.

શ્રી માતાજી : આહ !

નલીનીકાન્ત : એના પહેલા પાઠમાં ૩૬૦૦૦ શ્વેકો હતા. અત્યાર હવે લાખ—બેલાખ નેટલા છે.

શ્રી માતાજી : ઓ હો ! હો ! એનો વિકાસ થયો છે : મૂળના છત્રીસ હજર રૂંલીને રૂંલકો થયો છે ! પણ ગીતા — એના ધણા પાડ છે ?

નલીનીકાન્ત : ના.

શ્રી માતાજી : પરંતુ ગીતા પણ મહાભારતનો જ ભાગ છે.

નલીનીકાન્ત : હા

શ્રી માતાજી : રામાયણ વધુ ગાધુનિક છે ?

નલીનીકાન્ત : ના.

શ્રી માતાજી : એ પણ એ જ સમયનું છે ? અને એનો બેખ્ક જાણીતો છે ?

નલીનીકાન્ત : વાખ્યોકિ.

શ્રી માતાજી : અને એમાં બહુ ફેરફાર થયો નથી.

નલીનીકાન્ત : પેલા નેટલો નહિ. મહાભારત નેટલો નહિ.

શ્રી માતાજી : પરંતુ એમાં પણ પાઠ-હેર તો છે. એક મન એમ કહે છે કે રાવણે જાણી જોઈને મુન્યુ સ્વીકારેલું, એણે જાણી જોઈને આસુરનો સ્વાંગ ધારણ કરેલો અને પ્રભુની બહાર બને તેટલું થોડું ‘રહેલું’ પડે એટલા માટે તે સ્વેચ્છાએ મરી ગયેલો. એ રામમાં એમ કહીને સમાઈ ગયેલો કે પોતે નિર્ઝયાત્મક રીતે તેમની સાથે એકરૂપ થઈ જવામાં સફળ બન્યો છે. આ ક્યો પાડ છે ? જૂનો કે નહિ ?

નલીનીકાન્ત : બધું જ જૂનું છે.

શ્રી માતાજી : એ જૂનું છે. એમાં ગોવો જ્યાલ છે (એ એક જ્યાલ છે, નહિ ?) કે આસુરોએ આસુરો બનવાનું પસંદ કર્યું છે કે કેથી તેઓ દેવો અને ઋષિ-ઓની માફક એક લાંબો આંટો મારવાની મહેનત કર્યા વિના વધુ જડપી ગનિયે પ્રભુના મૂળા તત્ત્વ સાથે એકરૂપ થઈ શકે. આસુરોએ આત્માત દુષ્ટ થવાનું સ્વીકારેલું હોઈ તેઓનો વધુ જડપથી નાશ થાય એટલે તેઓ બધું જલદી પાછા ફરી શકે. આ પણ એક જ્યાલ છે ! (હસાહસ).

એ જ રીતે, મેં બે પ્રકારના પાઠ સાંભળેલા છે (પરંતુ મેં જેમ હમણાં કહ્યું તેમ, એક બજા વિશાળ દૃષ્ટિવાળો અને બીજો તદન જુનવાણી રીતનો છે). એમાં સીતાના અંતની વાત આવે છે. એકમાં એમ કહ્યું છે કે તેમણે પૃથ્વીમાં સમાઈ જવાનું પરંદ કરેલું કારણ કે તેઓ પવિત્ર હતાં જ્યારે બીજામાં એમ કહેવામાં આવેલું છે કે તેઓ નિર્દેશ ન હતાં માટે જ પૃથ્વીમાં સમાઈ ગયેલાં ! (હસાહસ).

બાળક : ત્યારે આકાશમાંથી* પુષ્પવૃદ્ધિ થયેલી, ખરું ને ?

શ્રી માતાજી : આહ ! એ વળી બીજી વાત નીકળી.... મેં, રામાયણની વાત એક પંડિત પાસેથી સાંભળેલી. એમનો બાપ પણ પંડિત હતો. એ ભાઈ પેરિસમાં કાયદાઓ વિષે આભ્યાસ કરવા આવેલા હતા, પણ સ્વભાવમાં બધા જ જુનવાણી બોકે જેવા અંતંત જુનવાણી હતા, એ તો ભારે વાત હતી ! અને એમની પાસે રામાયણની એક સચિત્ર અંગેજી ભાષાંતરની પ્રત હતી. એમણે તે મને બનાવેલી. અને એમાંની વાત પણ કહેવી. અને છેવટે અંતમાં એણે મને આ વાત કરેલી. મેં તેમને પૂછેલું, ‘એટલે તમારું શું કહેણું છે?’ તેમણે મને કહ્યું કે, ‘જુઓ, હિંદુઓમાં એવું છે કે કોઈ ઝી કોઈ અન્ય મનુષ્યના ધરમાં થોડાક કલાક પણ રહે તો તે આપવિત્ર ગણાય....’ ઓહ ! એ તો ભયંકર કહેવાય.... એટલે, એ પવિત્ર ન હતાં એટલે પૃથ્વી એમને ગળી ગયેલી.... મને યાદ છે, એ તદન ઠીગણાં હતાં. એમનું કુટુંબ મુંબઈનું હતું – તળ મુંબઈ નાહિં, પણ એ બાજુનું, એ ગુજરાતી હતા. મને લાગે છે કે એમની ભાષા ગુજરાતી હતી.

અને પછી બીજી રીતની કથા. એ મેં.... એ ભાઈને શાસ્કી કહેતા – તેમની પાસેથી સાંભળેલી. એ પણ પંડિત હતા. એ જાપાનમાં હતા. ત્યારે વાત એમ છે.

આટલું જ ને ? કોઈ સવાલ નથી ? તમે....? જલદી બોલો મોડું થાય છે.

બાળક : આપના એક બેખમાં આપે એમ કહેલું છે કે શૌન્દર્ય એ વૈશ્વિક વસ્તુ છે અને તેને જોઈ અને પારખી શકવા માટે મનુષ્યે વિશ્વ સરખા વિશ્વાળ થનું જોઈએ.

* શાલોમાં લખ્યા પ્રમાણે સીતાજી જ્યારે સમાઈ ગયાં ત્યારે આકાશમાંથી પુષ્પવૃદ્ધિ થયેલી. અને એ રીતે તેઓ પવિત્ર સાબિત થયેલાં.

શ્રી માતાજી : હા. મારો કહેવાનો આર્થ એ છે કે તમે એ જોઈ અને પારખી શકો તે માટે તમારામાં વિશ્વકૃપ ચેતના હોવી જોઈએ. ઉદાહરણ તરીકે, તમારી ચેતના અમૃક સ્થળપૂરતી મર્યાદિત હોય, રાષ્ટ્રિય ચેતના હોય (કોઈ એક દેશની ચેતના હોય), તો જે વસ્તુ એક દેશમાં સુંદર ગણ્યતી હોય તે બીજા દેશમાં ન પણ હોય. કારણ કે સૌનંદર્ય વિષેની દૃષ્ટિમાં ફેર પડે છે, ઉદાહરણ તરીકે (હું તમને હસતું આવે એવી વાત કહી શકું છું), જ્યારે હું ચેરિસમાં હતી ત્યારે દાહોમીના રાજવીના પુત્રના પરિયમાં હતી (એ ભાઈ સીદી હતા — દાહોમીના રાજ પણ સીદી હતા) અને એ ચેરિસમાં કાયદાશાસ્ત્ર ભાગુવા આવેલા. એ ક્રોંચ બોકેની માફક જ ક્રોંચ ભાષામાં વાત કરી શકતા હતા. પરંતુ, જે તો સીદી જ રહેલા, સમજ્યા ને. અને તેમને એક વાર પૂછવામાં આવેલું (એ ભાઈ એમની વિદ્યાર્થી જીવનની અનેક પ્રકારની વાતો કરતા હતા) કે તમે કચારે પરણશો, કોને પરણશો ? — ‘આહ ! એ તો મારા દેશની કોઈ કન્યા સાથે સ્તો, સ્વાભાવિક છે કે એ છોકરીઓ જ રૂપાળી હોય છે....’ (હસાહસ). હવે, જે બોકો સીદી નથી હોતા તેમને માટે, સીદી બોકેનું સૌંદર્ય પારખવું જરૂ અધરું હોય છે ! અને છતાં, મારે જે વાત થયેલી તે તદ્દન સ્વાભાવિક રીતે થયેલી. એ ભાઈને પૂરેપૂરી ખાતરી હતી કે કોઈની કલ્પના કોઈ આલગ રીતની ન હોઈ શકે.... કેવળ મારા દેશની છોકરીઓ જ રૂપાળી હોય છે !

બધી આમ જ હોય છે. કેવળ જે બોકેએ થોડીક કલાની દૃષ્ટિ તેજવી હોય છે, ખૂબ પ્રવાસ ઘેડયો હોય છે, ધાર્યી વસ્તુઓ જોવાને લઈને જેમની ચેતના વિશાળ બનેલી હોય છે એવા બોકો જ કોઈ ખાસ વિચારસરણીથી બંધાયેલા હોતા નથી. પરંતુ કોઈ વ્યક્તિને તેની જતિની ખાસ પ્રકારની રસવૃત્તિમાંથી મુક્ત કરાવવી એ ધાર્યું કઠિન કાર્ય છે. — હું આત્મારે દેશ અંગે વાત કરતી નથી, જતિ અંગેની વાત કરું છું. એ ધાર્યું મુશ્કેલ હોય છે. યાદ રખો એ વસ્તુ ત્યાં છેક નીચે, અવચેતનામાં બેઠેલી હોય છે, અને તગારું ધ્યાન દોરાયા વિના તે સ્વાભાવિક રીતે અને આપોઆપ, ઉપર આવી જાય છે. છેક એ મુદ્રા ઉપર પણ : બીજી બધી જતિની સ્ત્રીઓ કરતાં તમારી જતિની સ્ત્રીઓ ધાર્યી વધુ રૂપાળી હોય છે — સ્વાભાવિક, એ એક સ્વાભાવિક પરાંદરી હોય છે. મારે કહેવાનું એ જ છે. એટબે તમારે એ બધાથી ઉપર ઊઠવું જોઈએ. હું એવા બોકેની તો વાત જ કરતી નથી કે જેમને માટે એક દેશ બીજા કરતાં વધુ સુંદર હોય, અને છતાં, એવા બોકો પણ, ચામાન્ય પ્રકારની વિચારસરણીથી તો ઉપર ગયા જ હોય

છે. હું આન્યારે તો જાતિઓની વાત પણ કરતી નથી.... એ ધર્ષી મુશ્કેલ વસ્તુ છે. તમારે તમારી અંદર સીધેસીધા નીચે, ઊંડાણમાં, અવચેતનામાં — અને એથી પણ આગળ — ચાલ્યા જઈને આવી વસ્તુઓનું મૂળ શોધી કાઢવાનું રહે છે. માટે જો તમારે ચૌંદર્ય તત્ત્વની દ્વિષ્ટ પ્રાપ્ત કરવી હોય — કે જેને આવી સર્વ રીતની પસંદગીઓ, પ્રજાઓની પસંદગીઓ સાથે કોઈ પ્રકારનો સંબંધ ન હોય — તો તમારામાં વૈશ્વિક ચેતના હોવી જોઈએ. નહિ તો એ તમને કઈ રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે? તમારામાં હમેશાં પસંદગીઓ રહેવાની જ. અને આ પસંદગીઓ સર્કિય અને સ્વભાવન સ્વરૂપમાં ન હોય તોપણું, અવચેતન અને અંધ્ય પ્રેરણાંજન્ય પસંદગીઓ તો હોય છે જ. એટલે, રૂપ સાથે કોઈ રીતનો સંબંધ ન હોય તેણું ચૌંદર્ય પારખવા માટે તમારે રૂપોની સૃષ્ટિથી ઉપર ઊંઠનું જોઈએ. અને એક વાર તમે એ વસ્તુને રૂપથી અલગ હોવાનું જોઈ લેશો, તો પણી, ગમે તે રૂપમાં કષો બેદભાવ કર્યા વિના, તેને પારખી શકશો, અને એ બહુ રસપ્રદ બને છે.

એટલે બસ, આટલું. શુલ્ષરાત્રી, મારાં બાળકો.

(વાચન)

‘સાચી કળા સમગ્રતાવાળી, અખંડ સ્વરૂપ હોય છે. તે જીવન સાથે એક હોઈ તેની સાથે વણાઈ ગયેલી હોય છે. પ્રાચીન શ્રીસ અને ભિસરમાં આપણું કલાની એ બાંતર સમગ્રતાનું દર્શન થાય છે, કારણ કે એ સંસ્કૃતિકોમાં ચિત્રો, મૂર્તિઓ તથા કલાના સર્વ પદાર્થો મકાનના શિવધની યોજનાનાં જ અંગો તરીકે બનાવવામાં અને ગોઠવવામાં આવતા હતા. જપાનમાં આજે પણ એ જ સિથિત પ્રવર્તે છે, અથવા કહો કે, ઉપરોગિતા અને વ્યવહારું આધુનિકતાનું એના પર આકમણ થયું તે પહેલાં ગઈ કલ સુધી એ જ સિથિત હતી. એક જપાનિજ ઘર એટબે આશર્ય પમાડે એવી કલાત્મક સમગ્રતાવાળી વસ્તુ હમેશાં યોગ્ય વસ્તુ તેને ઉચ્ચિત સ્થાને હોવાની જ. કોઈ વસ્તુ વસ્તુ અસ્થાને નહિ જણાય. કોઈ વસ્તુ જોઈએ તે કરતાં વધારે નહિ હોય, કોઈ ગીજ ઓછી પણ નહિ, દરેક વસ્તુ જોઈએ તેવી જ જણાશે. અને ઘર પોતે પણ આજુભાજુની પ્રકૃતિ સાથે અજલ રીતે સુમેળમાં આવી જતું જણાશે. ડિંદમાં પણ ચિત્રકલા, મૂર્તિ-વિધાન અને સ્થાપત્ય ત્રણે એક આવિભાજ્ય સૌનદર્યનાં અંગો હતાં અને પ્રજીવની આરાધનાની એક અખંડ આવિભાજ્ય કિયા રૂપ થઈ રહેતાં.’

(પ્રશ્નો અને ઉત્તરો, ૧૯૮૮ : ૨૮ જુલાઈ)

બાળક : માતાજી, આપે આ ને કહ્યું છે કે, ‘સાચી કળા સમગ્રતાવાળી, અખંડ સ્વરૂપ હોય છે. તે જીવન સાથે એક હોઈ તેની સાથે વણાઈ ગયેલી હોય છે,’ તે વાત મને સમજાતી નથી.

શ્રી માતાજી : મેં શું કહ્યું છે ? કેવળ એટલું જ કે સાચી કળા એ ભૌતિક જગતમાં ચોંદયનો આવિભાવ છે, અને જે જગતનું સંપૂર્ણપણે આદ્યા-

તમક્તામાં પરિવર્તન થઈ ગણું હોય, એટલે કે, જેમાં કચા દ્વારા દિવ્ય સત્યની સંપૂર્ણ પ્રકારની અભિવ્યક્તિ થતી હોય, તેમાં, જીવનની અંદર દિવ્ય સૌદર્યને પ્રગટ કરનાર અને શીખવનાર તરીકે, એ કલાઓ કાર્ય કરવું જોઈએ. આનો અર્થ એ કે, કલાકારે પ્રભુ સાથે તાદાત્મ્ય કરવું જોઈએ અને દિવ્ય સૌદર્યને ભૌતિક જગતમાં પ્રગટ કરવા માટે કયું રૂપ ગાથવા રૂપોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ, એ બાબતની પ્રેરણા મેળવતાં શીખવું જોઈએ. અને આ રીતે, જે તે આમ કરી શકે, તો સૌદર્યને પ્રાપ્ત કરવા માટે કલા એક સાધનારૂપ બની શકે અને તે સાથે, સૌદર્ય કેવું હોવું જોઈએ તે વસ્તુને શીખવનાર પણ બની શકે, એટલે કે, યુવાન કે વૃદ્ધ, દરેકની રસવૃત્તાની કેળવણીમાં કલાનું તત્ત્વ હોવું જોઈએ, અને આ શિક્ષણ સાચી સુંદરતાનું, એટલે કે તાત્ત્વિક સૌદર્યનું હોય છે. કલાની યથાર્થતા પણ આમાં જ રહેલી છે. હવે, જે થઈ રહ્યું છે અને જે થવું જોઈએ, એ બે વચ્ચે ધણો તફાવત છે, પરંતુ કલાની સાચી યથાર્થતા તો આમાં જ છે.

તમને સમજ પડી ? બેઠી સરખી !

આણક : હાલના કલાકારો, વિયોનારો દા વિન્સીના સમયના જેવા ઉત્તમ કેમ નથી હોના?

ક્રી માતાજી : કારણ કે માનવજાતની ઉત્કાંતિ ઊર્ધ્વગામી વર્તુલાકારે થતી હોય છે. મેં આ વસ્તુ સમજાવેલી છે.* મેં કહેવું છું કે ગઈ સદીની શરૂઆતની તે તેની અધ્યવચ સુધીના ગાળામાં, કલા એક તદ્દન ધ્યાદારી, તમોગ્રસ્ત અને ગાણનમૂલક વસ્તુ બની ગઈ હતી. એ (કલા) તદ્દન વ્યાપારી વૃત્તિવાળી અને કલાની સાચી દૃષ્ટિથી ધ્યેણું ચાલ્યું હતી. એટલે, કુદરતી રીતે, એમાં કલાનો આત્મા દેખાતો નથી ! કલામાં આણઘટતાં રૂપોનો ઉપયોગ થવા માંયો, તે છતાં, તે સમયમાં જે રસવૃત્તાની અધ્યાગતિ પ્રવર્તમાન હતી તેનો પ્રતિરોધ કરવા માટે પ્રયત્ન થયેલા. પરંતુ એ વસ્તુ તો સ્વાભાવિક છે કે મનુષ્યમાની કોઈ વસ્તુ એક છેષટના છેડે જઈને જિભી રહે ત્યારે બીજી વસ્તુઓ છેક જિલટા છેડે જઈને બેસે છે. અને આને લઈને, કલામાં, જીવનની એક ગુલામીભરી પ્રનિકૃતિ કરવાની અન્યાંત અધ્યમ વૃત્તિ પ્રવેશી — અરે, એટલું પણ નહિ. એ દિવસોમાં એને ‘વસ્તુઓની ફોટોગ્રાફિક દૃષ્ટિ’ કહેવામાં આવતી, પરંતુ આન્યારે તો હવે એમ પણ કહી શકાય તેમ નથી, કારણ કે ફોટોગ્રાફીની કળા એટલી બધી વિકાસ પામી ગઈ છે કે, તેને માટે આમ કહેવું તે પણ એને આન્યાં કર્યો ગોમ કહેવાય, ખરું ને ?

* જુઓ પ્રશ્નો અને ઉત્તરો, ૧૯૨૮ (૨૮ જુલાઈ).

ફોટોગ્રાફી હવે કલાત્મક બની ગઈ છે એટલે કોઈ ચિત્રની એ ફોટોગ્રાફિક છે એમ કહીને પણ ટીકા કરી શકાય તેવું નથી રહ્યું. હવે એને, ‘યથાર્થવાદી’ પણ કહી શકાય તેમ નથી, કારણ કે એવી યથાર્થવાદી કલા પણ છે, જે એના જેવી નથી — પરંતુ એ સમયે તો એ વસ્તુ જતાનુગતિક, કૃત્રિમ અને ખરા આર્થમાં જીવનવિહીન સરખી બની રહી હતી. એટલે પછી એના પ્રત્યે એથી તદ્દન ઊલટી રીતનું પ્રતિકાર્ય આવ્યું અને કુદરતી રીતે એમાંથી વળી જુદી જતની અર્થહીન વસ્તુઓ ઊભી થઈ : કલામાં ભૌતિક જીવનની રજૂઆત કરવામાં આવતી નહિ, એને બદલે મનોમય અને પ્રાણમય જીવનની રજૂઆત કરવામાં આવતી. અને એટલે એમાંથી ક્યૂબિસ્ટ અને એવી અન્ય જતની પદ્ધતિઓ ઊભી થઈ, જેનો ઉદ્ગમ મગજમાંથી થોં, પરંતુ કલામાં તો સૌંદર્ય ભાવનાનું અગ્રસ્થાન હોવું જોઈએ, મગજનું નહિ. પરિણામે કલાકારો તદ્દન બેહૂદી, હાસ્યાસ્પદ અને ભ્ય-જનક વસ્તુઓ રચવા લાગ્યા. હવે એ લોકો એથી પણ આગળ ગયા છે, પરંતુ એનું કારણ તો યુદ્ધો છે — દરેક યુદ્ધની સાથે પૃથ્વી ઉપર એક વિકૃતિ ઊતરી આવે છે ચાને જેને લઈને એક પ્રકારનો ગુંચવાડો ઊભો થાય છે. અને છતાં કટલાક લોકોને આ બધું સુંદર લાગે છે અને તેનાં ખૂબ વખાણ કરે છે.

એ લોકો શું કરવા માગે છે તે હું સમજું છું, હું એ સારી પેઠે સમજું છું, પરંતુ હું એમ નથી કહી શકતી કે એ લોકો એ વસ્તુ સારી રીતે કરે છે — હું તો માત્ર એટલું કહી શકું કે એ લોકો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે.

પરંતુ કદાચ (એમાં રહેલી સર્વ જતની ભયંકર વસ્તુઓ હોવા છતાં, અમુક દૃષ્ટિબન્દુથી જોતા), વિકટોરિયાના અથવા ફ્રાન્સના બીજા સામ્રાજ્યના આન્યાંતિક અને વ્યવહારું ઊગ્રાંથી દ્વિલિસ્ટાઈનવાદના જરૂરાનામાં જે વસ્તુઓની રચનાઓ કરવામાં આવતી હતી, તેના કરતાં આ વધુ કંઈક સારી ગણ્યાય. આ રીતે, એક એવા બિંદુએથી શરૂઆત કરીએ છીએ જ્યાં સંવાદ હોય છે. ત્યાંથી પછી આપણે એક વળાંક વળાંકો છીએ, અને આ વળાંકની સાથે, આપણે સંવાદિતામાંથી તદ્દન બહાર નીકળી જઈને, ગાઢ અંધકારમાં પહોંચી જઈએ છીએ. પછી પાછી વળાંક આગળ વધે છે ત્યારે આપણે ઊંઘે ચઢીએ છીએ અને ત્યારે પાછા આપણે કલાની જુની પરંપરાઓની સિદ્ધિઓની સમાંતર છીએ તેવું અનુ-ભવીએ છીએ અને એ સિદ્ધિઓમાં રહેલા સત્ય વિષે સભાન બનીએ છીએ. પરંતુ આ વખતે આપણે કોઈક વધુ સંપૂર્ણ અને વધુ સભાન વસ્તુને વ્યક્ત કરવાની રહે છે. પરંતુ આ રીતે, વર્તુલાકાર ગતિ કરવામાં, આપણે વીસરી જઈએ છીએ કે, કલા તો ઝોપોની અભિવ્યક્તિ છે એટલે આપણે ઓછામાં ઓછાં ઝોપો વાપરોને વિચારો અને લાગણીઓની અભિવ્યક્તિ કરવા લાગીએ

છીએ. એમાંથી આપણી પાસે જે જોઈ શકાય તેવી વસ્તુઓ છે તે નીપણે છે (હું ધારું છું કે આપણી યુનિવર્સિટી લાયબ્રેરીમાં લગભગ બધા જ આધુનિક ચિન્તકારોનાં ચિત્રોની પ્રતિકૃતિઓ છે), પરંતુ આપણે હજ જરા વધુ આગળ જઈએ, અને આ જે વિચારો અને લાગણીઓને એ લોકો વ્યક્ત કરવા માગે છે અને જેમને આત્મંત અંધાધૂંધ રજૂ કરે છે તેનાથી પણ આગળ જઈએ—તો આપણે પેલા ચક્કરૂણના એના એ જ બિંદુએ (પણ વળાક લીધા બાદ ઉપર ઊંચે આવેલા બિંદુએ) પાછા આવીએ છીએ. ત્યાં આપણું એક એવી નૂતન કલાના ગર્ભાનાં દર્શન થાય છે જે કલા સૌંદર્યની તો હશે જ અને એમાં સ્થૂલ જીવન તો રજૂ થતું જ હશે પરંતુ જેની દ્વારા એના આત્માની અભિવ્યક્તિ કરવાનો પણ પ્રયત્ન સમાયેલો હશે.

ગમે તેમ તો ય, આપણે હજ સુધી એ તખક્કે પહોંચા નથી, પરંતુ આપણે આશા રખીએ કે આપણે થોડા જ સમયમાં ત્યાં પહોંચી શકીશું. એટલે અત્યારે તો બસ આટંકું જ.

બાળક : ઉત્કાંતિની ગતિ એક સાતત્યપૂર્ણ પ્રગતિ થવાને બદલે ચક્કાકાર વર્તુંણ-ગતિ (spiral) કેમ હશે ?

શ્રી ભાતાજી : એમાં સાતત્યપૂર્ણ પ્રગતિ જ હોય છે. પરંતુ જે તમે એને સીધી લીટીમાં બનાવો તો એક બાજુને સ્પર્શે — અને વિશ્વ એક જોણો છે, લીટી નથી.

બાળક : જે એ નળાકાર હોય તો !

શ્રી ભાતાજી : નળાકારની બાબતમાં પણ એંટું છે કે જે તમે એક લીટી દોશે, તો એ નળાનો અમુક ભાગ તમે તદ્દન ચૂકી જશો, આ જે ચક્કાકાર વર્તુંણ-ગતિ છે તે એટલા માટે જ છે કે ઉત્કાંતિની આ ઘટનામાં સર્વ વસ્તુઓને પ્રવેશ કરવો પડે — અને બીજી વસ્તુઓ પાછળ રહી જય અને એક વસ્તુ આગળ વધી એમ ન બને. માટે, જે બિંદુએ તમારી પ્રગતિનું કાર્ય કેન્દ્રિત થયેલું હશે ત્યાંથી તમને જણાશો કે, અમુક વસ્તુઓથી તમે દૂર જઈ રહ્યા છો અને બીજી વસ્તુઓમાં પ્રવેશ કરી રહ્યા છો. પરંતુ લાંબા ગાળે એંટું બને છે કે જ્યારે તમે સલાનપણે ઉત્કાંતિ કરતા હો છો ત્યારે એક વસ્તુ કરવા માટે તમે તેની અગાઉની વસ્તુ વીસરી જતા નથી. અત્યારે જે ભૂલકણાપણું છે તે એક બૂરી વસ્તુ છે. જ્યારે તમે કોઈ વસ્તુ સિદ્ધ કરવા માટે અમુક રીતની પ્રવૃત્તિ કરતા હો છો ત્યારે બીજી બધીને ભૂલી જાઓ છો આથવા તો એ વસ્તુઓ

પશ્ચાદ્ ભૂમિકામાં ચાલી જય છે, અને પછી રેમનામાં પહેલાં જેટલી તીવ્રતા રહેતી નથી. પરંતુ આ એક મનુષ્ય જાતની અધૂરપ છે જે સુધારી શકાય છે— અને સુધારવી જોઈએ પણ.

બાળક : બધા લોકો આ રીતે વર્તુળાકાર ચકગતિએ ઓક્સાથે પ્રગતિ કરે છે કે અલગ અલગ ?

શ્રી માતાજી : મને ભય છે કે એ વસ્તુ બહુ સંવાદપૂર્ણ રીતે બનતી નથી, કારણ કે, આ જગત મને જરા ગુંચવાછિયું લાગે છે! જે આખી એ આગેકૂચ જો સંપૂર્ણપણે વ્યવસ્થિત કરવામાં આવી હોત, તો એનાથી એક સંવાદપૂર્ણ વિકાસ થાત, વળી જે આપણે જોઈ શકતા હોત કે આપણે કચાં જઈ રહ્યા છીએ — કારણ કે આપણે જે કરેલું છે તે આપણે જાણતા હોત, અને તો તો આપણે એ રેખાને લંબાવીને જોઈ શકત કે હવે શું આવવાનું છે. પરંતુ અત્યારે તો આ વસ્તુ કેવળ એક વિશિષ્ટ પ્રકારના ઉચ્ચવર્ગને માટે જ ઉપલબ્ધ છે. આને એમની ગતિનું આખીએ સમુદ્ય અનુસરણ કરે છે. એમાં કેટલોક વસ્તુઓ બીજી વસ્તુઓ કરતાં, સરખી લીટીમાં મૂકવામાં ધીમી હોય છે. એટલે પછી, ઝાટવો નાનો સરખો તફાવત પણ, સમગ્રની ગતિમાં ધણે ભારે ફેરફાર ઉત્પન્ન કરે છે.

વળી આ એકબીજાને બેદતાં આવર્તક વર્તુળ-ચકો (spirals)ની સંખ્યા પણ ધણી મોટી છે અને એને લઈને વિરોધાભાસની છાપ ઊપસે છે. જે આપણે આ વૈશિષ્ટક વિકાસની ગતિનું સમગ્રપણે અનુસરણ કરીએ, તો આપણને જાણાશે કે આ એકબીજાને બેદતાં આવર્તક વર્તુળ-ચકોની સંખ્યા એટલી બધી મોટી છે કે, અંતમાં આપણને બખર જ નથી પડતી કે આપણે આગળ વધીએ છીએ કે પાછા હઠીએ છીએ. કારણ કે, એક જ કણે, અમુક વસ્તુઓ ઊંચે જતી હોય છે, બીજી વસ્તુઓ પાછી અંધકારમાં જતી હોય છે, અને એ બધી કાંઈ એક-બીજાથી અલગ હોતી નથી. એમાં એક પ્રકારની સમાંતરતા હોય છે, માટે આપણે એ રીતના કાંઈ આવર્તક ચક-વર્તુળ(Spiral)ની કદ્યના કરવાને બદલે ગોળાકાર આવર્તક ચક-વર્તુળો (Spherical Spirals) વિષે વિચાર કરવો જોઈએ. અને જે આવી વસ્તુઓની રથના (કે આવેખન) કરી શકાય તો આવાં બધાં આવર્તક ચક-વર્તુળો લેગાં મળીને એક અતિકાય ગોળાનું સર્જન થાય. અને આ આવર્તક ચક-વર્તુળો જ્યાં એકબીજાને લેદતાં હોય છે ત્યાં જ, પ્રગતિની ક્ષણે આવેલી હોય છે. પરંતુ આવી પ્રગતિ સણાંગ અને સંપૂર્ણ રીતની થાય તે પહેલાં પ્રકૃતિની પદ્ધતિથી નુદી રીતની એક વિશિષ્ટ યોજના પ્રમાણે, જીવનની આંતર-વ્યવસ્થા ગોછવાવી જોઈએ. કારણ કે પ્રકૃતિની યોજના કેવળ એક

અભીષ્ટા, એક નિર્ણય અને એક લક્ષ્યને લઈને બનાવવામાં આવેલી છે, અને અનો માર્ગ તદ્દન દિદ્ધું કરી દે તેવો છે. દરેક ક્ષણે, તે કાણના આવેંગને અનુસરવામાં આવે છે.— ક્રોટીઓ, પાછા પડવાપણું, વિરોધી ભાવે, પ્રગતિ અને જેણું સર્જન કરવામાં આવ્યું હોય તેને તોડી પાડવાનું, આવ્યું બધું એવી ગોટાળાભરી રીતે ચલાનું હોય છે કે આપણું તેમાં કંઈ સમજ જ ન પડે. પ્રકૃતિમાં એવી એવી છટા હોય છે કે એ જાણે બધીય વસ્તુઓને આવેગોના આધારે કર્યે જતી હોય છે— આમુક આવેગોને છૂટો દોર આપે છે અને વળી પાછો તેમનો નાશ કરે છે, બીજી વસ્તુઓને ફરી પાછી થડુ કરે છે, અને એમ ને એમ ચલવ્યે રાખે છે. એ પ્રકૃતિ બનાવે છે અને તોડે છે, ફરીથી બનાવે છે અને ફરી પાછી ભાંગી નાખે છે. એકીસાથે જ બેળવણી કરે છે, ભાંગણોડ કરે છે અને રચના કરે છે. આમાં કંશું કંઈ સમજાનું નથી. અને છાતાં, સ્પષ્ટ રીતે, એની એક યોજના હોય છે અને એને પોતાને જે સ્પષ્ટ છે એવા લક્ષ્ય પ્રત્યે ગતિ કર્યે જાય છે, પરંતુ માનવ જતને માટે એ વસ્તુ પરદા પાછળની રહે છે.... એ ઘણ્યું રસપ્રદ છે. જો કોઈ એના જેણું કંઈક બનાવી શકે તો એના ઉપરથી એનો કંઈક ઘાલ આવે : એક જોગો બનાવવાનો. એમાં પ્રકૃતિના સર્જનના એક એક પાસાનો એક એક જુદો રંગ હોય તેવા રંગવાળાં પરસ્પરને લેદતાં ચકવત્તુંયો વડે એ જોગાની રચના થવી જોઈએ. અને એ દરેક ચકવત્તુંયો એકબીજાનું પૂરુક હોવું જોઈએ— જો કે આત્માર સુધી તો એ વર્નુંયો એકબીજા સાથે સહકાર કરવા કરતાં, વધુ પ્રમાણામાં તો, એકબીજાની હરીકાઈ કરતાં હોય છે. અને એમ લાગે છે કે પ્રકૃતિએ કોઈ પણ વસ્તુ બનાવવી હોય છે તો બીજી કોઈ વસ્તુને ભાંગવી પડે છે. આમાં એક બ્યાંકર રીતનો બગાડ અને એથી એ વધુ તો ભારે ગેરબ્યવસ્થા ઊભી થાય છે. પરંતુ આ સર્વ વસ્તુઓને તેમની સમગ્રતામાં જોઈ શકીએ તો બહુ રસપ્રદ લાગે છે, કારણ કે એ ઊઠાંગામી આવર્તક ચકવત્તુંયોની ગતિ અન્યતંત સંકુલ એવી, બધી જ દિશાઓમાંથી એકબીજને તાણાવણામાં વણી બેતી હોય છે.

હવે, તમારા પ્રશ્નની બાબતમાં એક બીજે ઉત્તર પણ હોઈ શકે. મેં હમણાં જે કદ્યું તે કલાને પણ સર્વાંશે લાગુ પડે છે. એ પણ ઉત્કાંતિના કમનું અનુસરણ કરે છે અને કેટલીક ક્ષણાંએ એ પોતાના લક્ષ્યથી દૂર ઢસડાઈ જતી લાગે છે તો અન્ય સમયે એ વધુ ઊચાણવાળી બાજુઓ એંચાતી જતી હોય એમ જણાય છે. પરંતુ આમાં એક બીજી વસ્તુ, સામાન્યક દૃષ્ટિનંદ્દુ પણ છે, ઉદાહરણ તરીકે, લુઈ ઇન્ન ૧૪માના સમયમાં કલાત્મક સર્જનની દૃષ્ટિ આગળ ગઈ હતી અને આ સૌંદર્ય દૃષ્ટિને લઈને, તે સમયમાં આમુક રીતની સૌંદર્યલક્ષીતા ઊભી થઈ

હતી. પણ પાછળથી, સામાજિક ઉત્કાંતિને લઈને બીજી જરૂરિયાતો અને બીજી રીતના ખ્યાલો દાખલ થયા. અને હવે, એક સૈકા કરતાં પણ વધુ સમયથી જગતમાં વેપારીવૃત્તિની જ બોલબાલા છે. અને કલાની બાબતમાં, વેપારીવૃત્તિથી વધુ વિરોધી બીજી કોઈ વસ્તુ નથી. કારણ કે ઓમાં જે અમુક વસ્તુ અપવાદ્યે જ હોવી હોઈએ તેની જ વિકૃતિ આવી રહેલી હોય છે. ઓમાં જે વસ્તુ કોઈ ઉચ્ચ કક્ષાની વ્યક્તિન જ સમજ શકે તેને સૌ કોઈને માટે લભ્ય બનાવવામાં આવે છે. અને આત્યારે આપણે યંત્રવાદ અને વ્યાપારીવૃત્તિના યુગમાં છીએ એટલે કલાના ભરપૂર વિકાસ થવા માટે તદ્દન પ્રતિકૂળ સમયમાં છીએ. અને કદાચ આટલા જ માટે, જ્યારે કલાને તેને પૂર બહારમાં ભીલવા માટેની પરિસ્થિતિ પ્રાપ્ત થતી નથી એટલે બહાર નીકળવા માટે બીજો રસ્તો શોધી છે અને પોતાને પ્રગટ કરવા માટે મનોમય અને ગ્રાણુમય કોન્ટ્રોમાં પ્રવેશ કરે છે. કારણ આ જ છે. જ્યારે આ બધું ખંખેરી નાખવાનો સમય આવી લાગશે, એટલે કે જ્યારે આ બધી વેપારીવૃત્તિનો ત્યાગ કરીને કોઈ વધુ સુંદર સત્ય પ્રત્યે જગત થવાનો સમય આવશે, ત્યારે કલા પણ, સંવાદિતાની એક મહત્ત્વ ચેતનામાં પુનર્જીત પામશે.

બાળક : કલાની બાબતમાં આત્મતુભિંટ વિદ્ધનરૂપ બને ખરો?

શ્રી ભાતાજી : હા, એ તો બુદ્ધિને માટે વિદ્ધનકારક છે. ભાગ્યાધીનતા એ મનુષ્યની સૌથી મોટી મૂર્ખાઈ છે. કોઈ વસ્તુ થઈ શકે તેમ હોય તેની શક્તા રાખવી, તે સિલ્ફ કરવાનો સંકલ્પ કરો, સૃષ્ટિની ઔદ્દર તેને માટે ખુલ્લી રહેલી શક્યતાઓ વિષે ખાતરી રાખવી (અને એવી પણ નિશ્ચિતતતા રાખવી કે એ શક્યતાઓ સિલ્ફ થશે) તેમાં, અને આત્મતુભિંટમાં ઘણો મોટો ફેર છે. આ બંને વસ્તુઓ એકભીજા પ્રત્યે પીઠ ફેરવી વે છે. કોઈ એવી ખાતરી રાખવી કે, જો તમે કોઈ વસ્તુ માટે જરૂરી સમય, શક્તિ, સંકલ્પ, શક્તા અને સત્યનિષ્ઠા રાખો તો કશું જ આશક્ય નથી એ એક જરૂરી વસ્તુ છે. પરંતુ કોઈ પણ પણ રીતની આત્મતુભિંટ સેવવામાં તો, નિરપલાકરણે, હમેશાં એક પ્રકારની મૂર્ખતા જ હોય છે. અને દિવ્ય સાક્ષાત્કારથી તમને દૂર દૂર લઈ જનારી અનેક વસ્તુઓમાંની એક છે — કારણ કે એનાથી તમે મૂર્ખ બનો છો. અને સાથે સાથે, એ વસ્તુ, પ્રકૃતિની શુભચેષ્ટાથી પણ વિરુદ્ધની છે, કારણ કે, જ્યારે તમે એ રીતે વર્તો છો ત્યારે પ્રકૃતિ હસી પડે છે. તમે તરત જ એક ઉપહાસપાત્ર વ્યક્તિ બની જાઓ છો. કારણ કે, સત્ય તો એ છ કે કોઈ પણ વ્યક્તિ પોતે એકલો 'કાંઈક' હોઈ શકતી નથી. એ તો પ્રભુએ સર્જેલી એક શક્યતા હોય છે. પ્રભુ જ એને વિકસાવી શકે છે. પ્રભુ વડે જ એ આસ્તિત્વ ધરાવે છે, અને એણે પ્રભુને માટે જ જીવન

ધારણ કરવાનું હોય છે. એટબે પછી, આમાં હું આત્મ-તુષ્ટ માટે કોઈ સ્થાન હોય એમ જોતી નથી; કારણ કે, પ્રભુ આપણને જેવા બનાવે છે તે સિવાય બીજું કાઈ પણ આપણે હોઈ શકતા નથી, અને પ્રભુ આપણી પાસે જે કાઈ કરાવવા હેઠળતા હોય છે તે સિવાય બીજું કાઈ પણ આપણે કરી શકતા નથી, એટલે એમાં આત્મતુષ્ટથી કોઈ સંતોષ મળી શકે એમ મને લગતું નથી. આપણે તો કેવળ આપણી સાવ સામર્થ્યહીનતાની જ લાગણી અનુભવી શકીએ છીએ. ફક્ત એટલું જ કે આમાં રહેવા યોગ્ય પાસાને સેવવું એ પણ ધ્યાણું ખરાબ છે — કારણ કે ચૈતનાની દરેક ગવરસ્થાની સાચી અને યોગ્યી, બંને રીતની બાજુઓ રહેલી હોય છે, અને, જ્યારે તમે એમ કહો છો કે, ‘મારાથી કશું થઈ શકે તેમ નથી, હું તો નકારો છું, મારામાં કશું પણ કરવાની લાયકાત નથી,’ ત્યારે એના પાયામાં પેવા બીજી રીતના મિથ્યાભિમાનની જ બીજી બાજુ હોય છે, જેમાં તમે એમ કહેતા હો છો કે, ‘હું શક્તિમાન છું, મહાન છું, મારામાં બધી જાતની શક્તિઓ છે.’ એમાં એની એ જ વસ્તુ રહેલી હોય છે. એક વસ્તુ છાયા છે, બીજી વસ્તુ પ્રકાશ, પણ એ બંને તદ્દન એક સરખી હોય છે: એ બેમાંથી કોઈ ચદ્દિયાતું નથી. જે તમને સાચેસાચ એવું ભાન હોય કે તમે કાઈ જ નથી, તો તમે પોતે કેવા છો તે જાણવાની મથામણ જ કરતા નથી. એવું હોય તો કાઈક સારું ગણાય. પરંતુ હું સાચે જ મારા અંતરમાંથી આ વાત કરું છું, અને મને જીવનનો સારો ઓવો લાંબો અનુભવ છે, અને એથી હું કહી શકું છું કે આત્મ-તુષ્ટ મનુષ્યો કરતાં બીજી કોઈ વધુ બેલૂંદી વસ્તુ હોતી નથી. સાચે જ, એ સ્થિતિ હાસ્યાસ્પદ હોય છે. એ લોકો પોતાને અન્યાંત ઉપખાસપાત્ર બનાવી મૂકતા હોય છે. એવા લોકો હોય છે ખરા; એવા કેટલાક શ્રી આરવિંદને મળવા આવતા અને પોતે શું કરી શકે તેમ છે, પોતે શું કર્યું છે અને પોતે શું કરી શક્યા હોત, પોતે શું શું પ્રાપ્ત કર્યું છે એ બધું કહેતા — અને ત્યારે શ્રી આરવિંદ એમની સામે ગંભીરપણે દૃષ્ટિ નાખીને ઉત્તર આપતા: ‘અરે, અહીં રહેવા માટે તો વધુ પડતા પૂર્ણ છો. તમે અહીંથી ચાલ્યા જાઓ એ જ વધુ સારું.’

(વાચન)

‘સંગીત પણ તન્વરૂપે જેતાં એક આધ્યાત્મિક કલા છે. અને તે હુમેશાં ધાર્મિક ભાવ અને આંતર જીવન સાથે સંકળાપેલી રહી છે. પરંતુ એ કલાને પણ આપણે કોઈ સ્વતંત્ર, સ્વપર્યામ, બિલાડીના ટોપ જેવી આગંતુક વસ્તુ બનાવી દીધી છે, જેમ કે ઓપેરાનું સંગીત. આજકાલ સંગીતમાં જે કલાસર્જિંકા થાય છે તેમાંને ઘણો મોટો ભાગ આ પ્રકારનો હોય છે. બહુ બહુ તો તે

ટેકનિકની—આપોજનની દૃષ્ટિએ જ રસ પડે એવાં હોય છે, ઓપેરા સંગીતને ઉચ્ચતર સંગીતકલાની અભિવ્યક્તિ માટે ન વાપરો શકાય એમ હું કહેવા માગતી નથી. કારણ કે, રૂપ ગમે તે હોય તોપણ કોઈ વધારે ગણન હેતુ સાધવા માટે તેનો ઉપયોગ થઈ શકે છે. બધો આધાર કલાનું પોતાનું વસ્તુ શું છે, તે કઈ રીતે કોના દ્વારા પ્રયોજય છે તેના ઉપર છે. જેવી રીતે હરકોઈ વસ્તુ પ્રભુ તરફથી આવવાનો ડોણ કરી શકે છે અને છતાં તે બિલાડીના ટોપ જેવી કૃતિ હોઈ શકે છે, તેવી રીતે હરકોઈ કલાકૃતિને પણ પ્રભુના હેતુમાં પ્રયોજ શકાય છે.'

(પ્રશ્નો અને ઉત્તારો, ૧૯૨૮ : ૨૮ જુલાઈ)

બાળક : 'બિલાડીના ટોપ જેવી કૃતિ' એ શબ્દોમાં આપ શું કહેવા માગો છો ?

શ્રી માતાજી : બિલાડીનો ટોપ એ શું વસ્તુ છે તે તમે જાણતા નથી? એ કઈ રીતે ઊગે છે તે જાણતા નથી? બિલાડીના ટોપ તો ગમે ત્યાં સ્કૂટી નીકળે છે અને એમને માટે કોઈ જેતીની જરૂર હોતી નથી. આમાં વિચાર એરહેવો છે કે બિલાડીના ટોપ જેવી જાતિઓ, આપોઆપ સ્કૂટી નીકળે છે અને સુણિની સમગ્રતામાં કોઈ મૂળ હોતાં નથી. આ વસ્તુઓ આ સમગ્રતાની નથી હોતી પણ જાણે કે બહારથી અને બિનજરૂરી રીતે આવી પડી હોય છે — બિલાડીના ટોપને બદબે, વૃક્ષો ઉપર ઊગતા પરોપજીવી છોડ કે ફણગાઓનો હું ઉલ્લબ્ધ કરી શકી હોત. તમે જાણો છો કે વૃક્ષો ઉપર પરોપજીવીઓ ઊગતાં હોય છે, ઓકના જાડ ઉપર મિસલટો (વાંકુંબા જેવો છોડ) ઊગે છે; અહીં પણ એવા પરોપજીવી છોડ (કે વેલાઓ) કેટલાંક જાડ ઉપર મેં જેયેલા છે. ઓવા છોડ, જાડને ચોંઠી પડીને ઊગે છે. એવા છોડ પેલા વૃક્ષના જીવનને આધારે જીવે છે, એમને પોતાનું આગામું જીવન કે મૂળ હોતાં નથી, એ પોતાનું પોપણ સીમિસીંહું જમીનમાંથી મેળવતાં નથી; તેઓ બીજા વૃક્ષને ચોંઠી રહીને, બીજાના કામનો ઉપયોગ કરે છે — બીજાઓ પોતાનું પોપણ મેળવવા કામ કરે છે અને આવા પરોપજીવીઓ તેમનો આધારે જીવે છે. ખરે જ, પણુંઓ ઉપર પણ પરોપજીવીઓ કેવી રીતે જીવે છે !

હું કઈ કહી શકતી નથી, કદાચ હું તે વખતે વધુ પડતી વિગતોમાં જિતરી ગઈ હોઈશ — પરંતુ જે બોકો જાણે છે તેમને માટે ત્યાં પૂરતા પ્રમાણમાં કહેલું છે.... પુરાતન કાળમાં, એટબે કે કલાના યુગોમાં, ઉદાહરણ તરીકે,

ગ્રીસમાં આથવા ઈટાલીના પુનરુત્થાનકણમાં (પરંતુ ગ્રીસ અને ઈન્જિન્યુર્ઝના વધુ પ્રમાણમાં) સાર્વજનિક ઉપયોગ માટે મકાને બાંધવામાં આવેલાં ઘણું ખંડું ગ્રીસ અને ઈન્જિન્યુર્ઝના, તેમના દેવોને વસાવવા માટે એક પ્રકારનાં વિશાળ વિકાસનિધર પણ બાંધવામાં આવેલાં. આમાં એ લોકો જે વસ્તુ કરવા માગતા હતા તે કોઈ સંપૂર્ણ, સ્વયં સુંદર અને સર્વાંગીણ પ્રકારની હતી. અને એમ કરવા માટે એ લોકોએ સ્થાપનનો ઉપયોગ કરેલો. એટલે એમાં રેખાગ્રાહી સંવાદિતાની ભાવના લાવેલા. વળી એ સ્થાપન્યમાં સૌંદર્ય પ્રગટાવવા માટે શિલ્પનો આશ્રય લીધિલો અને એ પ્રકારની અભિવ્યક્તિને સંપૂર્ણ કરવા માટે ચિત્રકળા પણ ઉપયોગમાં લીધિલી. આ બધી વસ્તુઓ બિનન બિનન રીતની કલાઓ હેવા છતાં એ બધી જ એકમેક સાથે પૂરક થઈ, જેમાં એકરૂપે પ્રગટ થાય એ પ્રકારનાં સમારકો રચવામાં આવેલાં. આ સર્વ વસ્તુઓ ચાલગ ચાલગ નહોતી કરતા, પરંતુ કોણ જાણે કેમ, એ બધી જ, એક સર્વસામાન્ય યોજના પ્રમાણે ગોઠવાઈ જતી. એટલે, ઉદાહરણ તરીકે, જ્યારે એ લોકો કોઈ દેવળ બનાવતા ત્યારે, પોતે પોતાના પ્રભુની સેવા માટે જે યોગ્ય સ્થાન રચવા માગતા, તેમાં પોતે સૌંદર્યનું જે સ્વરૂપ કદ્વેલું હોય તેને પ્રગટ કરવા માટે, એકત્ર સંકલ્પપૂર્વક, કલાનાં લગભગ સર્વે સ્વરૂપોની અભિવ્યક્તિ થઈ રહે તેવી રચના ગોલ્બી કરતા. કલાની સુંદરતાના સર્વ યુગોમાં આમ જ બનતું. પણ હવે તો, આજકાલના જમાનામાં — જે કે છેક હમણાંથી નહિ — ગઈ સદીના અંત ભાગથી, કલાનો ઉપયોગ વ્યાપારી, હેતુવક્ષી રીતે થવા લાગ્યો, અને એટલે પછી ચિત્રને વેચવા માટે બનાવવામાં આવવા લાગ્યો. એમને કનેવાસ ઉપર ચીતરીને તેમને કોઈ ફ્રેમમાં મટકવામાં આવવા લાગ્યો. પછી કોઈ નિશ્ચિત કારણ વિના, જેમે તે ચિત્રને ગમે ત્યાં ગોઠવી દેવા લાગ્યા. આથવા તો કોઈ અમુક તમુક વસ્તુને વ્યક્ત કરનારું શિલ્પ બનાવીને, કશાયે કારણ વિના જેમે ત્યાં ગોઠવી દેવા માંડયા. જે મકાનમાં એમને હસાડી દેતા એને એમની સાથે કશો સંબંધ રહેતો નહિ. એ એમાં બંધબેસતાં પણ થતાં નહિ. એ રચનાઓ પોતે સુંદર હોય તે ખરું પણ એમનો કશો અર્થ રહેતો નહિ. એમાં કોઈ સમગ્રતાવાળી, એકરૂપ, અને કોઈ વિશિષ્ટ વસ્તુને પ્રગટ કરનારું તત્ત્વ રહેતું નહિ. એમાં તો આપસૂજ, હોશિયારી અને કોઈ ચિત્ર કે શિલ્પ બનાવવાની આવડતનું પ્રદર્શન કરવામાં આવતું. એ સમયના શિલ્પને પણ આ જ વસ્તુ લાગુ પડે છે, એને કશો ખાસ અર્થ હોતો નહિ. એ લોકો કોઈ શક્તિને વ્યક્ત રૂપ આપવા માટે હોય એ રીતનાં મકાનો બાંધતા નહિ. એમનું શિલ્પકામ તેમના આત્માને ઊર્ધ્વગ્રામી બનાવે તેવી કોઈ અભીષ્ટાની અભિવ્યક્તિની અથવા તો પોતે વસાવવા ધારેલા દેવસ્વરૂપની ભવ્યતાને પ્રગટ કરવાનું સાધન હોતું નહિ. એ કેવળ બિલારીના ટોપ જ બની રહેતાં. એ

લોકો એક મજાન આહી, બીજું બીજે, અને આ કે તે વસ્તુઓ, ચિત્રો, શિલ્પો અને અનેક પ્રકારની સામગ્રી ગમે ત્યાં જોઈવી હેતા. એટલે, જ્યારે તમે એવા કોઈ મજાનમાં પ્રવેશ કરો ત્યારે મેં જેમ કહ્યું તેમ એક ડેકાણે કોઈ શિલ્પનો ટુકડો, બીજે ડેકાણે કોઈ ચિત્રનો કકડો, અને એકબીજા સાથે કશોય સંબંધ ન ન હોય તેવા ઢંગથા વિનાની વસ્તુઓથી ભરેલાં શો-કેસ જોવા મળે તેમ બનતું. અને આ બધું શા માટે? એક પ્રકારનું પ્રદર્શન કરવા માટે, અને જેમને કલા કે સૌંદર્ય સાથે કર્યો જ સંબંધ ન હોય તેવા કલાત્મક પદાર્થનો દેખાડો કરવા માટે કરવામાં આવતું! પરંતુ એ બધું જોતાં — એ બધી વસ્તુઓ કેવી તો આધાત-જનક છે તેની લાગણી અનુભવવા માટે પણ તમારામાં કલાની ઓંદર રહેલા ગણન અથવે સમજવાની શક્તિ હેવી જોઈએ. નહિ તો પણી જ્યારે તમે એ બધાથી ટેવાઈ જાઓ, તમે સમયમાં અને સમાજમાં જીવન જીવતા રહો, ત્યારે એ બધું તમને સ્વાભાવિક રીતનું લાગવા માડે — જો કે ઓમાં કશું પણ સ્વાભાવિક હોતું નહિ. એ તો એક વ્યાપારી રીતની વિફુતિ જ કહેવાય.

એ વસ્તુને એક જ રીતે વાજબી હરાવી શકાય — જો ઓનો ઉપયોગ કોઈ શિક્ષણના સાધન તરીકે કરવાનો હોય તો — પણ ત્યારે તો એ એક સંગ્રહસ્થાન બની જય છે, જો તમે કોઈ સંગ્રહસ્થાન બનાવો તો ભૂતકાળમાં જે જે વસ્તુઓ કરવામાં આવી હતી તેના ઔતિહાસિક નમૂનાઓનું એ પ્રદર્શન બની શકે. પરંતુ, સંગ્રહસ્થાન પોતે કોઈ સુંદર વસ્તુ નથી હોતી — લેશ માત્ર નહિ! એક કલાકારને માટે તો એ વસ્તુ આધાતજનક હોય છે. શિક્ષણની દૃષ્ટિએ એ ઘણી સાદી વસ્તુ હોય છે કારણ કે ત્યાં એક જ સ્થળે અનેક પ્રકારના નમૂનાઓ એકઢા કરવામાં આવ્યા હોય છે અને એ રીતે તમે શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરી શકો છો, પણ તિનાઈ પ્રાપ્ત કરી શકો છો. પરંતુ, સૌંદર્યની દૃષ્ટિએ જોતાં તો એ બધું ભયંકર હોય છે.

પાછળથી વળી, મુળ સ્થિતિમાં પાણી ફરવા માટેનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો (દાખલા તરીકે, આ સૌકાની શરૂઆતમાં — હું આ સૌકાની શરૂઆતનાં વર્ષેની વાત કરું છું). એક એવો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો જેને ‘શાળગારવાની કલા’ એવું નામ આપાયું. એમાં પેલી સમગ્રભાવની દૃષ્ટિ પાછી પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો. એટલે, જ્યારે કોઈ ધરની ગોઠવણી કરવામાં આવતી ત્યારે બધી એ વસ્તુઓને એકમેકને નાંબાસતી થાય તેવી રીતે, તેમના યથાયોગ્ય સ્થાને ગોઠવામાં આવતી. દરેક વસ્તુની પાછળ તેની યથાર્થતા ઉપરાંત તેનું એક અનિવાર્ય સ્થાન પણ નિર્મિત કરવામાં આવતું. આ રીતે, વિશાળ દૃષ્ટિ જોતાં, એક સમગ્રતા ઊભી કરવામાં આવતી. એટલે એ વસ્તુ કંઈક સારી બનતી. એ લોકોએ

આ દિશામાં પ્રયત્ન કરવા માંડયો હતો.

આહી (ભારતમાં), એ બાબતમાં પરિસ્થિતિ જુદી રીતની છે. કલાની પરંપરા જળવાઈ રહી છે. કલાના ઈતિહાસની ઉત્કૃષ્ટ ખેણે રચવામાં આવેલી વસ્તુઓથી આખો યે દેશ ભર્યો પડ્યો છે. આપણે એ બધાની વચ્ચે જ વસી રહ્યા છીએ, જગતના બીજા દેશો અને ખાસ કરીને યુરોપમાં જે કાઈ બધું તેની પાછળની અસરો આપણે ખાસ પ્રમાણયાં લોગવવી પડી નથી. ફક્ત ભારતના આમુક ભાગો, જે વધુ પડતા અંગેલેની નકલ કરનારા છે, ત્યાં જ સૌદર્ધની દૃષ્ટિ બુઝાઈ ગઈ છે. મુંબઈમાં કલાની કેટલીક શાળાઓ છે તે તદ્દન ભયંકર છે. પછી પાછું, કલકત્તાની કલાશાળામાં પણ ભારતીય કલાને પુનર્જીવન આપવા પ્રયાસ કરવામાં આવેલો, પણ એ ખૂબ નાના પાયા ઉપરનો હતો. કલાની દૃષ્ટિએ જોતાં જે વસ્તુઓ તમને આત્માં સહેલાઈથી પ્રાપ્ત થઈ શકે તે આહીની પુરાતન કારીગરીનાં સર્જનોના, જૂનાં મંદિરો, ચિત્રો, વગરે છે. એ બધું બહુ સારું હતું, અને એ બધી વસ્તુઓ એક શરીરને વ્યકૃત કરવા માટે રચવામાં આવેલી હતી. પરંતુ એ સર્વમાં, વિશેષ કરીને સમગ્રતાની ભાવના રહેલી હતી — ગેરવ્યવસ્થાની નહિ.

હું આત્યારે કલાની જે ગતિની ચાત કરું છું, તે યુરોપની સંસ્કૃતિને લગતી છે, અને તેની આહી બહુ અસર થઈ નથી — યોડીક થઈ હશે, પણ બહુ ઊંડી નહિ. આહીનાં મોટા ભાગનાં સર્જનોના (આ એક બહુ સરસ દાખલો છે), મોટા ભાગની રચનાઓ, — હું ધારું છું કે લગભગ બધાં જ સુંદર સર્જનોના — ની નીચે તેના રચનારની સહી નથી. ગુફાઓમાંના પેલાં બધાં ચિત્રો, દેવણોમાંની મૂર્તિઓ — એમાં કોઈના ઉપર સહી નથી. કોણે એમનું સર્જન કર્યું હશે તે કોઈ જાણતું નથી. આત્યારની માફક, આ બધી વસ્તુઓ કોઈ નામના મેળવવા માટે કરવામાં આવેલી નથી. કોઈ મનુષ્ય કોઈ મહાન શિલ્પી, કોઈ મહાન ચિત્રકાર, કોઈ મહાન સ્થપતિ બનનો તો એ વસ્તુ પૂરતી થતી. એમાં દરેક વસ્તુ ઉપર પોતાનું નામ લખી મારીને કોઈ ભૂલી ન જાય તે માટે, મોટે મોટેથી એનો વર્તમાનપત્રોમાં પ્રચાર કરવાની જરૂર કોઈને લાગતી નહિ ! એ દિવસોમાં કલાકારો પોતે જે કાઈ કરવાનું હોય તે કરતા અને પોતાનું નામ ભાવિ પેઢીને યાદ રહેશે કે નહિ તેની કશી જેવના રાખતા નહિ. એ આખાંયે સર્જનોના, કોઈ ઊર્ધ્વતર સૌંદર્ધને પ્રગટ કરવાની અલ્લીષાની ગતિરૂપે કરવામાં આવતાં અને એમાં મુખ્ય ઘ્યાલ તો પોતે જે દેવતા સ્વરૂપનું આવાહન કરતા હોય તેમને માટે યોગ્ય રીતનું નિવાસસ્થાન તૈયાર કરવાનો રહેતો, મધ્યકાલીન ગીરજાધરોની ભાબતમાં પણ એમ જ હતું. અને હું ધારતી નથી કે ત્યાં પણ એમની રચના કરનાર કલાકારોનાં નામ રખ્યાં હોય.

જે રહ્યાં હશે તો એ કદાચ આપવાદરૂપ હશે અને એ નામને પણ આકસ્માત જ જાળવી રાખવામાં આવ્યાં હશે — જ્યારે આત્મારે તો તમને કેનવાસનો ઓઈ ચિન્તકામવાળો કે રંગના ધબ્બવાળો, એકેય એવો ટુકડો નહિ જેના ઉપરની સહી તમને એમ ન જાણવાની હોય કે શ્રીયુત્ત ફ્લાણા ફોકણાએ આ કામ કર્યું છે!

બાળક : એમ કહેવાય છે કે પાશ્ચિમાત્ય અને પૌર્વાત્ય કળાનો સમન્વય થઈ શકે.

શ્રી માતાજી : હા, જે તમે પૂરતા પ્રમાણમાં ઊંચે જાઓ તો દરેક વસ્તુનો સમન્વય સાહી શકાય.

બાળક : એનું પરિણામ શું?

શ્રી માતાજી : જે એમ થણું જરૂરી હશે તો થશે. પરંતુ મૂળભૂત હકીકત તો એ છે કે આ વસ્તુ હજુ બનવામાં છે, કારણ કે આધુનિક સમય અને આ બેહૂદી વ્યાપારવૃત્તિનો ફાયદો એ છે કે બધું લેળસેળ થઈ ગયું છે. પૂર્વની વસ્તુઓ પશ્ચિમમાં જાય છે અને પશ્ચિમની વસ્તુઓ પૂર્વમાં આવે છે અને એ બંને એકબીજા ઉપર અસર કરે છે. હાલની કાણે તો એને લઈને એક ભારે જોગાળિયો ખીચડો થઈ ગયો છે. પરંતુ એમાંથી નવી જાતની આભિવ્યક્તિ બની આવશે — એ સિદ્ધ થવામાં હવે બહુ વાર નહિ લાગે. જે રીતે આત્મારે લોકો એકબીજા સાથે હળીમળી રહ્યા છે તે રીતે જોતાં, તેની પારસ્પરિક અસર થયા વિના રહેશે નહિ. ઉદાહરણ તરીકે, વિજય પાયવાનો ઉન્માદ લઈને પશ્ચિમના દેશોએ દુનિયાના જે અનેક પ્રકારના દેશોને જીતેલા તેને લઈને તેમના ઉપર જીતાયેલા દેશોની પ્રબળ અસર ઊપજું છે. પુરાતન કણમાં, જ્યારે રોમે ગ્રીસ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો ત્યારે એની ઉપર ગ્રીસની એટલી બધી આસર પડી કે જે તે જાન્યું ન હોત તો ન પડત. અને અમેરિકનો — આત્મારે બધું જપાનિઝ રીતનું જ બનાવી રહ્યા છે અને તેના વિષે કદાચ તેઓ સભાન પણ નહિ હોય, પરંતુ જ્યારથી તેઓએ જપાન ઉપર કબજે મેળવ્યો છે, ત્યાર પછી મારી પાસે અમેરિકાથી જે સામયિકો આવે છે, તેમાં હું જોઈ છું કે એ બધાં જપાનિઝ વસ્તુઓથી ભરેલાં હોય છે. અને અમેરિકામાં બનેલી જે કેટલીક વસ્તુઓ આવે છે તેમાં પણ આપણને જપાનનો આસર દેખાય છે — એ વસ્તુ આપોખાપ બને છે. તદ્દન વિચિત્ર લાગે એવી વસ્તુ એ છે કે આવી વસ્તુઓમાં પાણીથી એક પ્રકારની સમતુલ્ય આવી રહે છે અને જે દેશે ભૌતિક રીતનો વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હોય છે તેની ઉપર પરાનિત દેશનો આત્મા વિજયી થઈ બેસે છે. એ વસ્તુ પારસ્પરિક છે. એમણે ભૌતિક વિજય પ્રાપ્ત કરીને ભૌતિક રીતનો કબજે મેળવ્યો પણ પરાનિત રાષ્ટ્રના આત્માએ વિજયી રાષ્ટ્ર ઉપર કબજે મેળવ્યો.

એટલે, આમ મિશાણ વડે.... પ્રકૃતિના નિયમો ધીમા, નજરે ન દેખાય તેવા અને સંકુલ હોય છે. આત્માનાં સાધનો વાપરવાથી જે વસ્તુ કદાચ ઘણી વધુ જડપી રીતે, સહેલાઈથી અને કોઈ જતનો બગાડ કર્યા લિના જે વસ્તુઓ થઈ શકે છે તે વસ્તુઓ સિલ્ફ કરવા માટે પ્રકૃતિને બહુ લાંબો સમય લાગે છે. અત્યારના વિશ્વમાં તો ભયંકર રીતનો બગાડ થઈ રહ્યો છે. પરંતુ જે વસ્તુ કરવાની છે તે થઈ રહી છે. પ્રકૃતિને માટે બોકોને ચોકબીજ સાથે લળતા કરવા માટેની તેની આગવી રીત હોય છે.

બાળક : આ બધું ઈચ્છાપૂર્વક બને છે ?

શ્રી માતાજી : મનુષ્યો જેને 'ઈચાદપૂર્વક' સમજે છે તે રીતે તો નહિ. પરંતુ આ બધા પાછળ અમૃત એવો ઈરાદો અને ધોય પ્રગટ થઈ રહ્યા છે કે જેના પ્રાન્યે આપણી ગતિ થઈ રહી છે. કેવળ આ બધાનો આપાર સભાનતાના પ્રમાણ ઉપર રહે છે. મનુષ્યને તો આ સર્વમાં એક શંભુમેળો જ દેખાય છે, કારણ કે એ તો કેવળ વિગતોને જ જોઈ શકે છે, અને એને તો આમાં સમયનો બહુ ભયંકર રીતનો બગાડ જણાય છે, કારણ કે એને માટે તો સમય ઓના વ્યક્તિગત જીવનની મર્યાદાને માપે મપાય છે. પરંતુ પ્રકૃતિને માટે તો આખી શાશ્વતી તેની સામે છે. અને એને માટે તો બગાડ થાપ કે નહિ તે બધું સરખું હોય છે, કારણ કે એ તો કોઈ એના જેવી છે કે જેની પાસે એક અતિકાય તાવડો હોય : એ ઓમાં વસ્તુઓ નાખીને એક મિશાણ બનાવે છે, અને ઓમાં જો સફળતા નથી મળતી તો એ બધું બહાર ફેંકી દે છે. કારણ કે એને તો ખબર હોય છે કે એ જ વસ્તુઓને પાછી લેગી કરીને એ બીજું મિશાણ તેયાર કરી શક્યો. અને એવી રીતે બધું ચાલે છે, કશું પણ નકામું જતું નથી, કારણ કે એની એ જ વસ્તુઓ, સર્વ સમ્યે ખપમાં લાગે છે. રૂપોને ભાંગી નાખીને તેમનું મૂળ તત્ત્વ પાછું લઈ લેવામાં આવે છે, અને ઓમ ને ઓમ સતત-પણે ચાલતું રહે છે. એ બનાવે છે, તોડી નાખે છે, અવળું સવળું કરી નાખે છે — જે પ્રકૃતિને ઓમ કરવનું ગમતું હોય તો, એની એ જ વસ્તુ સેંકડો કે હજારો વખત કરવા પ્રયત્ન કરવામાં તેનું શું નુકસાન થવાનું હોય છે ! કારણ કે તેના કાર્ય સિવાય કશું પણ એવે જતું નથી. પરંતુ કામ કરવનું એ તો એનો આનંદ છે. કામ ન કરવાનું હોય તો એવું અસ્તિત્વ જ ન હોય.

બાળક : એને માટે એ મજા હશે, મનુષ્યને માટે નહિ !

શ્રી માતાજી : ના, ચોકસ નહિ. હું એ વાતમાં સંમત થાઉં છું. એ મને વધુ પડતી ફૂર રમત લાગે છે — ભલે ત્યારે.

(ગુણી શરૂઆત કરતાં પહેલાં થોડી મિનિટો સુધી,
શ્રી માતાજીએ અગાઉના અઠવાડિયે ‘આવર્તક વર્તુંગોવાળા ગોળા’
વિષે વાત કરેલી, તેનો એક નમૂનો બાળકોએ બનાવેલો તેના
વિષે વાત કરેલી :)

શ્રી માતાજી : . . . એ ગોળાને આવર્તક વર્તુંગોનો વળાંક અમુક થોડો
સરખો જ સ્પર્શ છે, બાકીનું બધું અંદરની બાજુએ વિકાસ પામેલું છે, એ
બનાવી શકાય તેવું નથી. આ ગોળા તો આપારદર્શક છે, પરંતુ એ તો . . . એ
ગોળાના કેન્દ્રમાં, બધા આવર્તક વર્તુંગાકારોનું એકબીજાને લેદાનું હોય તેવું બિંદુ
હતું.

જે રીતે એ વસ્તુ તમે બનાવી છે તે રીતે એ એ સપાટ છે, એ સપાટ
છે. મેં જે રીતે જૈયેલું તે રીતે એના છેડાને વળાંકનો એક ભાગ સ્પર્શ કરતો
હતો. દરેક વળાંકને માટે, એના છેડાને એક ભાગ, એક છેડા તરીકનો હોય છે.
અને એના રંગો તદ્દન સ્પષ્ટ અને આરપાર જોઈ શકાય તેવા હતા . . . હું
ધારું છું કે આ વસ્તુ તમે ભૂમિતિની રીતે કરી શકો. આખીયે સપાટી, આવર્તક
ચક ગતિવાળા વર્તુંજના એક છેડા (ભાગ) રૂપે હોવી જોઈએ.

પવિત્ર : આ આવર્તક ચકાકાર વર્તુંગો, એ ગોળાની બહાર હોય છે કે
અંદર ?

શ્રી માતાજી : ના, તેઓ અંદરની બાજુએ હોય છે.

બાળક : એટલે જ તેઓ કેન્દ્રગમી હોય છે.

શ્રી માતાજી : તેઓ એકબીજાને લેદાનાં હોય છે. એમની દિશા એ
રીતની જોઈવાયેલી હોય છે કે આજોયે ગોળા, દરેક આવર્તક ચકાકારના વિભાગોનો
બનેલો હોય છે.

બાળક : એ ગોળાની અંદરનો આજોયે ભાગ એવાં આવર્તક ચકાકાર

વતુંગોથી ભરેલો હોય છે ?

શ્રી માતાજી : આપો અંદરનો ભાગ, કુદરતી રીતે જ, આવર્તક ચકાકાર વતુંગોથી ભરેલો હતો, પરંતુ એમાં કોઈ પદાર્થ ન હોવાને લઈને (એમાં કેવળ આવર્તક ચકાકાર વતુંગો જ હતાં) એમની આરપાર જોઈ શકાય તેમ હતું. એ બધાં અપારદર્શક જથ્યો બની જાય તેવી રીતે જોડાયેલાં ન હતાં, અને આપણે એમનું અનુસરણ કરી શકીએ તેવું હતું : એમના રંગો ભલમાદાર, અત્યારે પ્રકાશવાળા હતા. આપણે અંદરની રેખાનું અનુસરણ કરી શકીએ તેમ હતું, એટલે આપણે એમ માનવું જોઈએ કે તેઓ અગણ્ય હશે.

બાળક : તેઓ અંદરની બાળુએ જતાં નાનાં અને તેથી પણ નાનાં વતુંગો બન્યે જતાં હતાં ?

શ્રી માતાજી : ના, એવી પદ્ધતિસર રીતે નહિ કે જેથી બધાં જ આવર્તક વતુંગોનું પ્રથમનું ચક કેન્દ્રમાં હોય. એમાં એવું ન હતું કે બધાં જ આવર્તક ચકાકાર વતુંગોનું આરંભ સ્થાન કોઈ પ્રથમનું વતુંં હોય અને તે અંદરની દિશામાં ગતિ કરતું હોય.

બાળક : અને ફરીથી શરૂઆત કરીને કેન્દ્રમાંથી બહારની બાળુએ જતું હોય ?

શ્રી માતાજી : ના, ના. એમ નહિ. આરંભ અને અંતનું નિષ્ઠ એક જ ન હતું, છતાં, આ રીતે જે દૂરથી જોવામાં આવે તો એવી યોડી છાપ પાડે ભરી. એ આના કરતાં વધુ સંકુલ હતું, અને વળી એમાં પેલી રંગવિહીન વસ્તુઓ જેવું કાંઈ હતું નહિ.

બાળક : માતાજી, રંગો કઈ વસ્તુનું પ્રનિનિધિત્વ કરે છે ?

શ્રી માતાજી : અહીં તમે ત્રણ ઠેકાણે લીલો અને એક જ ઠેકાણે ભૂરો રંગ રાખ્યો છે, ત્યાં ભૂરો રંગ હતો, પણ તે લીલાશ પડતો હતો. પછી એમાં બે તપખીરિયા રંગો, એક કાળો, એક રાખોડી, બે લાલ . . . આ રંગો મૃત અવસ્થાના છે, નહિ? એમને અમૃક અર્થ આપી શકાય. એમાં કોઈ કણો ન હતો.

(આ પછી શ્રી માતાજી તેમના જ ઓગસ્ટ ૧૯૨૮ના આત્મ-ત્યાગ અને આત્મ-સમર્પણ વિષેના વાર્તાલાપમાંથી અમૃક ભાગ વાંચીને આગળ ચાલે છે :)

‘આદ્યાત્મિકતા સર્વમાં વ્યાપી રહેલા એક તાવળું દર્શન કરાવે છે એ સારું છે, પરંતુ સાથે સાથે તે અનંત વિવિધતા – નાનાત્વનું દર્શન પણ આપે છે. એકતામાં સ્થિત રહીને તે વિવિધતા માટે કાર્ય કરે છે, એ વિવિધતામાં પૂર્ણતા પ્રકટાવવા પ્રયત્ન કરે છે. નીતિ જીવનના આ વૈવિધ્ય અને આત્માની સ્વાધીનતા એ બનેથી વિરુદ્ધ એવું એક ફૂત્રિમ ધોરણ ઊભું કરે છે. એક માનસિક પ્રકારનું મર્યાદિત અને જડ ધોરણ ઉત્પન્ન કરીને તે સંઘળા માણસો પાસે તેનો સ્વીકાર કરવાની માગણી કરે છે. નીતિના આદર્શ પ્રમાણે તો સર્વ માનવોએ એક જ પ્રકારના ગુણો, એક જ જાતની આદર્શ પ્રકૃતિ પ્રાપ્ત કરવાને પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. નીતિ દેવી નથી ચા તો પ્રભુ તરફથી આપતી નથી. તે માનવકૃત અને માનવી છે. નીતિ પોતાના આધાર તરીકે વસ્તુઓમાં ‘સારું’ અને ‘ખરાબ’ એવો અવિચલ ભેદ સ્વીકારી વે છે, પરંતુ એ ભેદ સ્વરંધરી છે. નીતિ સાયેક વસ્તુઓને લઈને તેમને નિરયેક તરીકે ગણુાવવાનો આગ્રહ કરે છે, પરંતુ એણે માની લીધેલું સારું આને નઠારું જુદા જુદા દેશ-કાળમાં જુદું જુદું હોય છે.’

(પ્રશ્નો અને ઉત્તરો, ૧૯૨૮ : ૪ ઓગસ્ટ)

બાળક : ભૂતકાળમાં બોકો, મંદિરોમાં માનવોનો બલિ કેમ ચંગવતા હતા ?

શ્રી માતાજી : મને આ પ્રશ્ન સમજાતો નથી. એમણે શા માટે એમ ન કરવું જોઈએ? એક બકરાનો વધ કરો અને એક મનુષ્યનો વધ કરો, તે બે વર્ચે મને બહુ તફાવત લાગતો નથી. હું જાણતી નથી. ગમે તેમ હોય, પણ આપણે ઐતિહાસિક રીતનું અત્યારે જે જાણોએ છીએ અને જે ખરેખર બન્યું હશે એ બંને અલગ વસ્તુઓ પણ હોઈ શકે. જ્યારે એ બોકો બલિદાનની વાત કરતા હોય ત્યારે એ કદાચ પ્રતીકાત્મક હોય એમ પણ બને. આપણે સાંભળેલું છે કે કેટલાક ધર્મોમાં હજારો માણસોને વધેરી નાખેલા છે. એમ બનનું શક્ય છે કરણું કે એની પાછળ વસ્તુઓની તોડફોડ કરવાની મનુષ્યની જે મૂળભૂત વૃત્તિ છે તે તેના કારણું હોઈ શકે. અને આ પ્રકારના ધર્મોનું વલણ વિનાશ કરવા પ્રયે જ વધારે રહેનું હતું. હવે, આ પ્રકારના જુદા જુદા દાખલાઓ હોય છે, અને જે આપણને કોઈ પૂછું કે મનુષ્યો આ પ્રકારે સ્થુલ રીતનાં બલિદાન કેમ કરતા હતા, તો સૌ પ્રથમ તો એ હકીકતની ચકાસણી કરવી જોઈએ. મને લાગેવળું

છે ત્યાં સુધી, મને એ વસ્તુની ખાતરી નથી. એમ બની શકે છે, તમે જીવન પ્રત્યે કઈ દૃષ્ટિઓ નુઝો છો તેના ઉપર અનો આધાર રહે છે. પરિસ્થિતિ ગમે તે હોય, પરંતુ જો કોઈ વ્યક્તિ પોતે એવો ગર્વ સેવતો હોય કે પ્રભુને બલિદાન આપવા માટે તે અન્ય મનુષ્યના જીવનનો ઉપયોગ કરી શકે છે. તો એ વસ્તુ, અમુક દૃષ્ટિબંદુથી જોતાં, આન્યાં હલકટ મનોવૃત્તિ સૂચવે છે. મેં શરૂઆતમાં જ કદ્યુંને કે, આ બાબતમાં કોઈ પણ વ્યક્તિએ મનુષ્યરૂપી પશુ અને પ્રાણીરૂપી પશુ વચ્ચે શા માટે બેદભાવ રાખવો જોઈએ. એ આન્યાં વિચિત્ર વસ્તુ છે.

હું માનું છું કે, મોટા ભાગના ધર્મેમાં, આહી આત્મારે ગેઠું મસ્તક વિનાનાં કાલિ*નું મંદિર છે ત્યાંના જેવું હોય છે — એ એક આન્યાં ગાધમ અને અશાન-ભરી ક્રિયા હોય છે. એની પાછળ એક એવી ગાંડપણભરી બીક હોય છે કે રાક્ષસીવૃત્તિવાળા દેવો સંતુષ્ટ થઈને પોતાને કશું નુકસાન ન કરે તે માટે તેમને બોલી કે બળનો પ્રયોગ આપીશું કરવો જરૂરી છે. આવી બધી વસ્તુઓ, પ્રભુ પોતે કોઈ રાક્ષસી તરફ હોય તેવા ઘ્યાલ અને ભયમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ એમ સ્વીકારવામાં આવે તોપણ, જે વસ્તુનું બલિદાન આપવાનું ક્ષમ્ય ગણાય તે વસ્તુ પોતાની જત જ હોવી જોઈએ. જો કોઈએ પ્રભુને કોઈ બલિ આપવો હોય, તો મને સમજાતું નથી કે પોતાની જતનું બલિદાન આપવાને બદલે તેને કોઈ અન્ય મનુષ્ય કે પ્રાણીનું બલિદાન આપવાનું વિશારવાનો હક્ક કર્દી રીતે મળી જાય છે. કોઈએ જો કોઈ બલિ ચઢાવવો હોય, તો તેણે પોતાની જતનું જ બલિદાન આપવું જોઈએ, અન્યનું નહિ. અને આ આખીએ પ્રવૃત્તિ જ એટલી બધી વિકૃત, અશાનમૂલક અને જડતાબદી છે કે મને એમાં એ વસ્તુ સમજાતી જ નથી કે બલિની બાબતમાં એ લોકોએ મનુષ્ય અને બકરા વચ્ચે શા માટે બેદ કરવો જોઈએ? બકરાના દૃષ્ટિબંદુથી જોતાં તો એ એક ગાસદ્ય વિચાર હોય છે — જો કોઈ બકરાને પૂછવામાં આવે કે, કેમ

બોકેમાં ચાં જગતમાં પોતાની આગત્ય વિપે અને પોતાની જતની આગત્ય વિષે, વિચિત્ર પ્રકારના ઘ્યાલો પ્રવર્તતા હોય છે. જો તેમને એમ કહેવામાં આવે કે, ‘બીજાનું જીવન દેવાનો તમને કોઈ હક્ક નથી’ તો એ વસ્તુનો બચાવ થઈ શકે. પરંતુ તો પછી તમારે બલિ ચઢાવવા જ ન જોઈએ, આથવા તો, જો તમારે બલિ ચઢાવવો જ હોય તો તમારી જતનો જ બલિ આપવો જોઈએ. જો તમે એમ માનતા હો કે એવો કોઈ ભય કર દેવ છો કે જેને સંતુષ્ટ કરવા લોહી કે

* જેમની પ્રસન્નતા માટે, દર વર્ષે, લોકો અનેક મરધાંનાં તોકાં મરડી નાખે છે.

એવી બીજી કોઈ પ્રાણમય શક્તિવાળી વસ્તુનું બલિદાન જોઈતું હોય છે, તો તમારું ચોતાનું જ બલિદાન આપો. પરંતુ ઓમ કરવા માટે તમારે અન્ય કોઈ જીવનો બલિ શા માટે આપવો જોઈએ? આ તો એક અસદ્ય ત્રાસ કહેવાય. પછી ઓમાં બલે કેવળ મરધાને જ હલાલ કરવામાં આવતાં હોય! પણ મને લાગે છે કે એમ કરવાનું એક બીજું કારણ પણ હોઈ શકે છે — એનાથી મનુષ્યને એક સારી જ્યાફત ઊડાવવાની મળી શકે છે! એમ કરવાથી મનુષ્યને ખૂબ ઠાંસી ઠાંસીને ઘોરાક આવાની તક મળે છે.

મને ખબર નથી, મારે માટે તો ઓમાં કોઈ મોટો ફેર પડતો નથી.

બાળક : આપણી આસપાસ કોઈ મનોમય કે પ્રાણમય ખળખળાટનું કે ખરાબ વાતાવરણ હોય, ત્યારે પણ, પ્રભુની હાજરી અનુભવી શકીએ એમ બની શકે?

શ્રી માતાજી : જો એ પ્રકારનું વાતાવરણ તમારી ભીતરમાં પણ ન હોય તો! કારણ કે, જો એમ હોય તો એમ થવું મુશ્કેલ બને છે. અને છતાં! આપણી પાસે એવા અનેક લોકોના દાખલા છે કે જેમનું જીવન શંકાસ્પદ હોવા છતાં તેમની સમક્ષ કેટલીક સૂક્ષ્મ વસ્તુઓ પ્રગટ થતી. એક એવા દાઝિયાનો દાખલો પણ છે કે જ્યારે એની પીધિલી અવસ્થામાં તેને અચાનક પ્રગત સાથે સંપર્ક થયો — એટલું જ નહિ, પણ, એને લઈને એનું આખું જીવન જ બદલાઈ ગમું અને એને લઈને પછી એ દારૂ પોતો જ બંધ થઈ ગયો. છતાં, જ્યારે એને પ્રભુની હાજરીનો અનુભવ થયેલો ત્યારે તો એ નશામાં જ હતો. હું નથી ધારતી — હવે વળી પાછા આપણે એની એ જ વસ્તુઓમાં ઊતરી જઈએ છીએ — હું નથી ધારતી કે પ્રભુ પોતે નીતિવાદી હોય. મનુષ્યો નીતિવાદી હોઈ શકે, પ્રભુ નહિ. અગાઉ કહી તેવી વસ્તુઓ બને છે ત્યારે કેટલીક ઘટનાઓ એકસાથે બનતી હોય છે, તે જ વખતે, તે જ ક્ષણે કાંઈક એવું બને છે કે એવા મનુષ્યના સ્વરૂપમાં કોઈ વસ્તુ ખૂલ્લી જાય છે, અને પ્રભુ પોતે, જે સદાચિ હાજર હોય છે તેઓ તેની સમક્ષ પ્રગટ થાય છે — ઊલટ પક્ષે, કોઈ સંત કે મુનિ હોય છે, તેને ચોતાની મહત્ત્વાનો અને અગત્યનો વળગાડ વળગ્યો હોય છે, એનામાં ખૂબ ગર્વ અને મિથ્યાભિમાન હોય છે, ત્યારે પછી, એનામાં પ્રભુ પ્રગટ થવાની બહુ શક્યતા રહેતી નથી, કારણ કે પ્રભુને પોતાને વ્યક્ત થવા માટે ખાલી જગ્યા જ મળતી નથી! એ બુદ્ધિમાન મનુષ્યનો અગત્ય અને તેના નોટિક મૂલ્ય સિવાય બીજા કથાને માટે, તેનામાં જગ્યા જ હોતી નથી.

એ તો સ્વાભાવિક છે કે, એવી અવસ્થા પણ હોઈ શકે કે જેમાં કોઈ

વ્યક્તિત સંપૂર્ણપણે શુદ્ધ, પૂરેપૂરી ઉહાપણુભરી હોય અને પ્રભુ સાથે સંબંધમાં હોય ! પરંતુ, એવે પ્રસંગે એમ બન્યું હોય છે કે એ વ્યક્તિતને પોતાની વ્યક્તિતગત આગત્ય અને મૂલ્ય વિષેની વૃત્તિને ફળાવી દીઘિલી હોય છે અને એણે પૂર્ણતાની અમૃતક કષા પ્રાપ્ત કરેલી હોય છે. હું માન્ય છું કે આ વસ્તુ ખાસ આગત્યની છે. પ્રભુ સાથે સંપર્ક થવામાં સૌથી મોટું વિધન આવી વ્યક્તિતગત મૂલ્યની લાગણી, પોતાની આવડતનો ગર્વ અને પોતાની શક્તિતની સભાનતામાં આવી રહેલું હોય છે — એમાં એ વ્યક્તિ ચોતે એટલી બધી મોટી, મહાન બની જાય છે કે પછી એનામાં પ્રભુ માટે કોઈ સ્થાન રહેતું નથી.

ના, સૌથી આગત્યની વસ્તુ તો અભીખસાની તીવ્રતા છે. અને અભીખસાની તીવ્રતા તો ગમે તે પરિસ્થિતિમાં પ્રગટ થઈ શકે છે.

આપણે આ બે વસ્તુઓ વિશે જોટાણો ન કરવો જોઈએ; કેટલીક વસ્તુઓ આપણા જીવનની જરૂરિયાતો હોય છે (અને જે આપણે આપણી જીવિતક પ્રકૃતિનું રૂપાંતર ઈચ્છાતા હોઈએ તો એમાં કેવળ શુદ્ધ જરૂરિયાતો જ આવશે) અને બીજી કેટલીક નીતિક માન્યતાઓ હોય છે. આ બને વસ્તુઓ બિનન બિનન છે. ઉદાહરણ તરીકે, તમે તમારા શરીરમાં એર ધાલવાનું કે મગજને રોગિએ જનાવવાનું કે પછી પોતાની સંકલ્પશક્તિને તોડી નાખવાનું કામ બંધ કરો, કારણ કે તમારે તમારી શારીરિક ચેતનાના સ્વામી બનવું હોય અને તે રૂપાંતરલાયક બને તેમ તમે ઈચ્છાતા હો, તો એ વસ્તુ બરાબર છે. પરંતુ તમે આ બધું કેવળ એટલા માટે જ કરો કે એમ કરવાથી બોકોમાં તમારી નીતિમાતાનો ખ્યાલ જાંચો જશે તો એનું કોઈ પણ, કશું પણ પરિણામ નહિ આવે. કારણ કે એનો ઉપયોગ એ રીતે કરવાનો હોય જ નહિ. આપણે આ બધું કરવાનું હોય તો એની પાછળ એનાં વ્યાવહારિક કારણો હોય છે; ઉદાહરણ તરીકે, તમે એર ખાવાની ટેવ નથી પાડતા, કારણ કે તમે જાણો છો કે એથી તમને એર ચઢ્યો, અને પછી, કેટલાક બોકો કેટલાંક ધીમાં એર ગ્રહણ કરતા હોય છે (તેઓ એમ માનતા હોય છે કે તેનું કોઈ દુષ્પરિણામ તેમની ઉપર નહિ આવે — કારણ કે, એની અસર એટલી બધી ધીમી હોય છે કે તમને એની અભર પડતી પણ સહેલી ન હોય). પરંતુ જે તમારે તમારી શારીરિક કિયાઓના સર્વાંગ સ્વામી થવામાં સફળ થવું હોય અને પોતાના સનાયુઓમાં તેજસ્વિના પ્રગટાવવી હોય, તો પછી આવી બધી વસ્તુઓથી તમારે દૂર રહેવું જોઈએ — એની પાછળ કોઈ નીતિમાતાનું કારણ નથી હોતું, કેવળ વ્યવહારું કારણ હોય છે, અને તે એ કે તમારે યોગ કરવામાં સફળતા મેળવવી હોય છે. આ બધું તમારે કેવળ બોકોમાં વાહ-વાહ બોલાવવા માટે કે પછી તમે બોકોમાં મોટા

કહેવાતા હશે એટલે પ્રભુ તમારા ઉપર રોકડમ ખુશ થઈ જશે અને પ્રગટ થઈ જશે, એવા કોઈ જ્યાલથી કરવાનું નથી. એવું બેશ માત્ર નથી, બિલકુલ નહિ! જે બોકેઓ ભૂલો કરી હશે, જેઓ પોતાના દોષો વિષે સભાન હશે અને પોતાની આવી નિર્ણયતાનો જ્યાલ હશે, અને એ બધામાંથી બહાર નીકળવા માટે અંતઃકરણપૂર્વક અભીષ્ટા સેવના હશે, તેવા બોકો, પ્રભુને કદાચ પોતાથી વધુ પાસેના લાગતા હશે. જેમણે કદી પણ કોઈ ભૂલ નહિ કરી હોય અને જેઓ પોતાની, બીજાં મનુષ્યો ઉપરની બાધ રીતની મહત્તમાથી સંતુષ્ટ હશે, તેવા બોકો કરતાં પ્રભુ પેલા આગળ કહેલા બોકેને વધુ નજીકતા ગણુત્તા હશે. જેમે તેમ તો ય એથી કશો મોટા ફેર પડતો નથી. જે વસ્તુઓથી મહત્ત્વનો ફેર પડે છે, તે છે — સત્યનિષ્ઠા, સ્વયંભૂ અને તીવ્ર અભીષ્ટા, પ્રભુ માટેની એક તૃપ્તા કે જે તમારે માટે એટલી બધી જોરદાર હોય છે કે જગતમાંની બીજી કોઈ વસ્તુ વસ્તુ ગણુનામાં રહેતી નથી.

મેં જેમ ચા અગાઉ સમર્પણ અને બલિદાન વિષે કહેલું છે તેમ, જ્યારે તમને પસ્તાવો થતો હોય ત્યારે તમે આધ્યાત્મિક ચેતનામાં નથી હોતા. એ કોઈને પસ્તાવો થતો હોય તે હવે પોતાની કામનાઓને તૃપ્ત કરી શકતો નથી તો એનો આર્થ એ કે, એની કામનાઓ એને માટે, પોતાની અભીષ્ટત વસ્તુ કરતાં વધુ નહિ તો એટલી જ આગત્યની છે. તમે એમ કહી શકો છો કે ‘મારી કામનાઓ વિષે હું તદ્દન સભાન છું, પરંતુ જે હું મારી કામનાઓનો, પ્રભુ મેળવવા માટે ત્યાગ કરું તો એનાથી મને ભાતરી નથી મળતી કે પ્રભુ મને મળશે જ, અને માટે જ હું એને આત્મત્યાગ કરું છું.’ પરંતુ હું, હું તો એને સોદાબાળ કહું છું! એ તો પ્રભુ સાથેની સોદાબાળ છે. તમે પ્રભુને કહો છો કે, ‘આપો અને કો; હું, હું મારી કામનાઓ તૃપ્ત કરવાનો આનંદ તમને આપું છું, હવે તમે મને મારામાં તમારી હાજરી અનુભવવાનો આનંદ આપો, નહિ તો એમાં ન્યાય નહિ કહેવાય’ — આ કોઈ રીતનું આત્મદાન નથી, આ તો સોદાબાળ છે.

આ એક વસ્તુ મેં ઘણી વાર સાંભળેલી છે, ઘણી વાર, ‘મેં આટલી બધી વસ્તુઓનો ત્યાગ કર્યો, મેં આટલી બધી સાધના કરી, આટલી બધી મહેનત કરી, અને હવે હું જેણું છું કે, મને બદલામાં કર્ય મળ્યું નથી.’ હું માત્ર એટલા જ પ્રત્યુત્તાર આપી શકું કે, ‘એમાં કોઈ નવાઈ નથી.’

બાળક : કોઈ અન્યાંત ગર્વિષ્ટ મનુષ્યમાં કોઈ મહાન અભીષ્ટા હોઈ શકે?

શ્રી માતાજી : કેમ નહિ? જે માણસ બહુ ગર્વ રાખતો હશે એને ફટકા પણ પડતા હશે અને એથી યે જરા ડાખ્યો થતો હશે; વળી જ્યારે એને ફટકા

પડતો હશે ત્યારે એનામાં થોડીક જગૃતિ પણ આવતી હશે ! ત્યાર પછી એનામાં અભીષ્ટા ઉત્પન્ન થતી હશે, અને જો એ કોઈ એવો મનુષ્ય હશે કે જેની પ્રકૃતિ ઉગ્ર અને બળવાન હશે, તો પછી, જોની અભીષ્ટા પણ બળવાન હશે.

બાળક : અને ફટકા ન પડે તો ?

શ્રી માતાજી : એમ પણ બને. કેવળ એવા પ્રસંગે એમાં બધું બેળસેળ થઈ જતું હશે. બધા જ દાખલાઓમાં એ બધું બેળસેળ થઈ જતું હોય છે. પરંતુ દરેક વસ્તુ હમેશાં બેળસેળવાળી જ હોય છે. વસ્તુઓ સ્પષ્ટ બનતાં ઘણો લાંબો સમય લાગે છે. તમારે શરૂઆત કરવી હોય તો ગમે ત્યાંથી, ગમે તે અવસ્થામાંથી અને ગમે તે વાતાવરણમાંથી કરી શકો છો. શરૂઆત હમેશાં થઈ શકે છે. ફક્ત એટલું જ કે, કેટલાક પ્રસંગે એમાં ઘણો લાંબો સમય જાય છે, કારણ કે મિશ્ર અવસ્થા એવી ધારી હોય છે કે તમે એક ડગલું આગળ ભરવાની સાથે, આઈ ડગલું પાછા પડતા હો છો. પરંતુ આવું થવા માટે કોઈ કારણ નથી. મૂળભૂત રીતે જોતાં, જીવન અને વ્યક્તિત્વનું અસ્તિત્વની યથાર્થતા જ પ્રભુ વિષે સભાન થવામાં છે, એટલે એ ગમે ત્યાં, ગમે તે ક્ષણે, પ્રગટ થઈ શકે છે. જ્યાં સાવ ઓછી શક્કયતા હોય છે ત્યાં પણ એ ઝૂટી નીકળે છે. સ્વાભાવિક છે કે જો તમે આત્મસંતુષ્ટ હો, તો એ વસ્તુ વિધનકારક હોય છે, કારણ કે તમે આત્મસંતોષની નિદ્રામાં ઊંઘ્યા કરો છો. પરંતુ એવી અવસ્થા ટકી રહેતી નથી. અત્યારે જીવન અને જગત જે રીતનાં છે તેમાં કોઈ ગાહંતાપૂર્ણ આત્મસંતોષ, વ્યક્તિત્વનું, આત્મસંતોષ, ટકી શકતો નથી, અને જ્યાં સુધી એ ટકી રહે છે ત્યાં સુધી, હા, તમે કઠણ, તદ્દન અભીષ્ટા વિનાના બની રહો છો. પરંતુ એ અવસ્થા પણ ટકતી નથી.

બીજું કાંઈ ?

કોઈને બીજું કાંઈ કહેવાનું નથી ?

તો પછી, આવજો મારાં બાળકો, શુલ રચ્ચિ !

(શ્રી માતાજી, સુતો અને પ્રાર્થનાઓમાંથી શરૂઆતનાં
પૃષ્ઠો વાંચવાની શરૂઆત કરવાની તૈયારી કરે છે.)

શ્રી માતાજી : આમે પહેલો પાઠ ૧૯૧૨માં લખાયેલો. તે વખતે તો તમારામાંના ઘણાનો જન્મ પણ નહિ થયો હોય. એ વખતે લગભગ બાર માણસોનું એક મંડળ હતું અને અમે અઠવાડિયે એક દિવસ મળતાં હતાં, તે વખતે કોઈ અમુક વિષય આપવામાં આવતો અને પછીના અઠવાડિયા માટે તેનો જવાબ તૈયાર કરવાનો રહેતો. દરેક જણ પોતાનું લખાણ તે વખતે લાવતું. સામાન્ય રીતે હું પણ એક ટૂંકો બેખ તૈયાર કરી લાવતી અને છેલ્લી એ વાંચી સંભળાવતી. અહીં એ લખાણ છે — ગધાં જ નહિ, ફકત બે. સૌથી પહેલાંનાં બે. પાછળથી બીજું કાંઈ છે. બીજા બેખો ‘વર્ઝ ઓફ લાન્ગ એગ્ઝા’માં પ્રસિદ્ધ થયેલા.

એ રીતની ચાર સભાઓ મળેલી. પહેલી સભાનો વિષય આ હતો : આપણે કુંઠું લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવાનું છે, આપણું કાર્ય શું છે, અને સિદ્ધ કરવા માટેના શા ઉપાય છે ? અને અહીં જે છે તે મારો ઉત્તર છે :

(શ્રી માતાજી તા. ત્થી મે ૧૯૧૨માં લખાયેલો પાઠ વાચે છે) : * ‘કે કે કે વર્ધમાન એવી વિશવિદ્યાપી સંવાદિતાનું આગમન સાધનું એ આપણો સામાન્ય ઉદ્દેશ છે.’

શ્રી માતાજી : આ અતિમનસ છે.

હું તે વખતે શ્રી અરવિદને ઓળખતી ન હતી અને ત્યાં સુધીમાં તેમણે કાંઈ લખ્યું ન હતું.

‘.... આ પૃથ્વી ઉપર, પેલા અચિંત્ય તત્ત્વના પ્રતિનિધિ બનવું અને તેમનાં ત્રણ પાસાં, સાત સ્વરૂપો અને બાર ગુણોના સૌ પ્રથમ આવિર્ભાવદ્વારા બનવું....’

* આ લખાણોમાંનાં કેટલાંકનું ભાષાંતર શ્રી ‘માતાજીની વાણી’ પુસ્તકની શરૂઆતના ભાગમાં પ્રસિદ્ધ થયેલું.

બાળક : આપ 'ત્રણ પાસાં, સાત સ્વરૂપો અને બાર ગુણો' કેને કહો છો.

શ્રી માતાજી : હવે મને એ યાદ નથી. ત્રણ પ્રત્યક્ષ પાસાં તો ધ્રેમ, જ્યોતિ અને જીવન કહી શકાય જેને સત્ત્વ-ચિન્ત-આનંદ સાથે સરખાવી શકાય. સાત ગુણા... . એની એક યાદી મારી પાસે કચાંક છે. એક એવી જૂની પરંપરા છે જેમાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે આ જગતને સાત વાર બનાવવામાં આવેલું, અને એમાંની છ સૃષ્ટિઓ પાછી તેના સર્જનકુમાં ભળી ગઈ છે. આની પાછળ પ્રલયનો જ્યાલ છે. એમ કહેવાય છે કે આવ્યું છ વખત બનેલું છે અને આપણી આ સાતમી સૃષ્ટિ તે છેલ્લી છે. આ એક જ ટકી રહેશે અને એ 'સમતુલ્યાની સૃષ્ટિ' બની રહેશે. આ બધી સૃષ્ટિઓની પણ મેં નોંધ રખીને કચાંક મૂકી રખેલી છે. આત્યારે હવે મને તેમનો કમ જ્યાલમાં નથી. પરંતુ એવા દરેક પ્રકારે, એક પછી એક, છ સૃષ્ટિઓનાં સર્જન કરવામાં આવેલાં પરંતુ તે આપૂર્ણ જ્ઞાનવાથી આદિ-તત્ત્વમાં વિસર્જિત કરી દેવામાં આવેલાં — આવ્યું છ વાર બનેલું. અને એ કમ ઉત્તરોત્તર વિકાસશીલ હતા, જ્યારે આપણે એ ક્રમો વિષે જાણીએ છીએ ત્યારે આપણને એ દરેક સૃષ્ટિ પાછળના તત્ત્વની ખબર પડે છે. ત્યારે, આ પરંપરામાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે આપણા આત્યારના છેલ્લામાં છેલ્લા સર્જનનું તત્ત્વ સમતુલ્ય છે અને આ સર્જન છેલ્લું છે. એનો અર્થ એ કે હવે આ સૃષ્ટિનો પ્રલય નહિ થાય, અને હવે પછી સાતત્વપૂર્ણ પ્રગતિ થતી રહેશે. અને આ સૃષ્ટિ તે સમતુલ્યાની સૃષ્ટિ છે.

પરિણામે, હવે કોઈ વસ્તુને સારી કે કોઈ વસ્તુને માઠી એમ કહી શકાય તેમ નથી : કાં તો એ સમતુલ્યામાં હોય છે કે પછી સમતુલ્યામાં નથી હોતી. કેવળ સમતોલપણું અને અસમતોલપણું એ બે જ વસ્તુઓ હોય છે. બસ એટલું જ. અને મેં જે કહેલું છે એના પાયામાં એ જ વાત છે.

બાર ગુણોની વાત જુદી છે. એ પણ મેં કચાંક નોંધી રખેલું છે. આ સૃષ્ટિનું અસ્તિત્વ ટકી રહે તેટલા માટે તેણે એનાં સર્વે તત્ત્વોની સંપૂર્ણ સમતુલ્ય કિસ્યા કરવી જોઈએ અને એમ કરવા માટે આત્યારે આ જે બારે ય ગુણા અસ્તિત્વમાં છે તેમનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. તો પછી એ એક એવું જગત બની રહેશે કે જે આનંતર રીતની પ્રગતિ થતી રહેશે, જે સતત સંવાદમાં હશે, અને એથી કરીને એનો વિનાશ થવાને કોઈ કારણ નહિ રહે.

'.... જગતની આધુનિક મનોદશાને અનુરૂપ એવા નવા રૂપમાં સનાતન શર્ઝનો ફ્રીને ઉચ્ચાર કર્યો. એ ઉચ્ચાર માનવના સમરસત શાનનો સમત્વય હશે'

બાળક : આપ આહી 'સનાતન શબ્દ'ની વાત કરો છો ?

શ્રી માતાજી : હું 'શબ્દ'નો ઉપરોગ 'સત્ય'ના અર્થમાં કરું છું. એક એવું સનાતન સત્ય છે, જે શાશ્વત સત્ય છે, પરંતુ એની આભિવ્યક્તિ અમૃત નિષ્ઠિત રૂપોમાં થતી રહે છે; અને આ મધ્યાદિત રૂપો બદલાતાં રહે છે, તેમનામાં ફેરફાર થતો રહે છે, વિદ્યતિ પણ આવી શકે છે; અને આ સત્યની પ્રાપ્તિ કરવા માટે આપણે તેના મૂળ સ્રોત પ્રત્યે પાછા જવાનું રહે છે, જે અને આપણે શાશ્વત અથવા તો સર્જક શબ્દ કહી શકીએ. એ સનાતન સત્ય, સર્વ પ્રકારના શબ્દો અને વિચારો મારફત વ્યક્ત થતું રહે છે. હું આહી 'શબ્દ'ને તેની સાહિત્યિક પરિભાષામાં વાપરું છું — એને જ અન્ય સ્થળે સર્જક શબ્દ (બ્રહ્મ) કહેવામાં આવે છે. સર્વ પ્રકારની વાણી અને વિચારનું એ મૂળ છે.

બાળક : 'સિદ્ધ કરવાનું લક્ષ' આ શબ્દો હું સમજ્યો નહિ.

શ્રી માતાજી : સિદ્ધ કરવાનું લક્ષ ? મેં શું કહેલું છે ? હું ખારું છું કે, પૃથ્વી ઉપર સંવાદિતાની સ્થાપના, — ખરું ને ?

'આ ઉદ્દેશને પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન, આ પૃથ્વી પૂરતું એ છે કે સર્વમાં એક રૂપે રહેલી આંદર દિવ્યતાની સર્વ મનુષ્યોમાં જગૃતિ દ્વારા તથા સૌ કોઈ વડે તેના આવિર્ભાવ દ્વારા માનવજાતિની એકતા સિદ્ધ કરવી.

બીજા શબ્દોમાં, — આપણા સર્વની આંદર રહેલા પ્રભુના સાગ્રાજ્યની સ્થાપના કરીને એકતાનું સર્જન કરવું.

તેથી કરીને, સૌથી ઉપરોગી કાર્ય આ છે :

(૧) 'વ્યક્તિગત રૂપે, દરેક જાળે દિવ્ય સન્નિધિ વિષે, પ્રભુની હાજરી વિષે પોતાની આંદર સચેતન થવું અને તેની સાથે પોતાનું તાદાત્મ્ય સાધવું.'

હા, તમે સમજતા નથી ? આત્યારમાં સુધી મેં આ વસ્તુ પચાસ હજાર વર કહી હશે, નહિ ? ... હવે તમને સમજ પડી ? (હસ્યાલસ).

(૨) 'માનવના આંતકરણમાં આત્યાર સુધી ચેતનાની જે આવસ્થાઓ જગ્રત થઈ નથી તેમને વ્યક્તિસાત્કર્વી અને એ રીતે હજી સુધી વિશ્વશક્તિના જે સ્થોતો અપ્રગત છે તેમાંના એક કે વધારેની સાથે પૃથ્વીનો સંબંધ સ્થાપિત કરવો.'

‘ચેતનાની જે અવસ્થાઓ હજુ સુધી મનુષ્યમાં જગ્યત થઈ નથી તેમને વ્યક્તિત્વાનું કરવી’, એનો આર્થ એ કે ચેતનાની અવસ્થાઓના સતરો એકબીજા ઉપર સ્થપાઈને રહેલા છે, અને કેટલીક ભૂમિકાઓ એવી છે કે જે પૃથ્વી ઉપર કદી પણ પ્રગટ થઈ નથી. શ્રી અરવિંદ એમને મનસાતીત ભૂમિકાઓ કહે છે. આ વસ્તુમાં, એ જ વિચાર પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે. એટલે કે આપણે આ સૃષ્ટિની એવી ઊંચાઈઓ કે ઊંડાણેમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ કે જેમનો હજુ સુધી આ પૃથ્વી ઉપર આવિભાવ થયેલો નથી. આપણે એ ભૂમિકાઓ વિષે સભાન બનીને તેમનો આ પૃથ્વી ઉપર આવિભાવ કરવાનો રહે છે — શ્રી અરવિંદ એ તત્ત્વને અતિમનસ કર્યું છે — હું કેવળ એટલું જ કર્યું છું કે અસ્તિત્વની કેટલીક અવસ્થાઓ છે, જે મનુષ્યમાં હજુ સજ્જવન થઈ નથી (એટલે કે, મનુષ હજુ સુધી કોઈ પણ સમયે તેમને વિષે સભાન બનેલો નથી). વ્યક્તિએ તેમની સાથે તાદાત્મ્ય કરવું જોઈએ, પછી તેમને બાધ્ય ચેતનામાં લાવવી જોઈએ, અને પછી તેમનો પોતાનાં કાર્યો દ્વારા આવિભાવ કરવો જોઈએ. અને પછી હું ઉમેરું છું (આ વસ્તુનું મેં પૂર્વદર્શન કરેલું — મને ખબર ન હતી કે શ્રી અરવિંદ એ કાર્ય કરવાના છે, તેમ છીંતાં મેં આગાઉથી એ જોઈ રાખેલું કે આ વસ્તુ કરવાની છે) :

(૩) ‘જગતની આધુનિક મનોદર્શાને અનુરૂપ એવા નવા સ્વરૂપમાં એ સનાતન શર્દુ (ધ્રુવ)નો પુનરુચ્યાર કરવો.’

એટલે કે, પરમ સન્યાસો, સંપાદિતાનો. શ્રી અરવિંદ પૃથ્વી ઉપર જે કાંઈ કરેલું છે અને એ કાર્ય કરવાની જે પદ્ધતિ છે એ બધું એમાં આવી જાય છે. મેં એ વસ્તુઓનું ૧૯૧૨માં પૂર્વદર્શન પ્રાપ્ત કરેલું. શ્રી અરવિંદને તો હું સૌ પ્રથમ ૧૯૧૪માં મળેલી — એટલે કે, બે વર્ષ પછી, પણ મેં તો આ આપોય કાર્યક્રમ ઘડી રાખેલો.

(૪) ‘સામુદ્રાયિક રૂપે, કોઈ સુયોગ્ય સ્થાનમાં નવી માનવ-જાતિના, એટલે કે ‘પ્રભુના દિવ્ય સંતાનો’ની જાતિના વિકાસ માટે એક આદર્શ સમાજની સ્થાપના કરવી.’

ભાગક : આપે આક્રમ સ્થાપવાનો સંકલ્પ કર્યાં કરેલો?

શ્રી ભાગજી : મેં કર્યાનો નિર્ણય કરેલો ?... મેં કશું કાઈ નક્કી કરેલું નહિ ! મેં તો કેવળ એટલું કરેલું કે એમ કરવું જોઈએ. મને એનો બેશમાત્ર જ્યાલ ન હતો, સિવાય કે મારામાં ભારતમાં આવવાની ઈચ્છા બહુ પ્રબળ હતી. પરંતુ તે છીંતાં, એ વસ્તુ કશાને અનુરૂપ હશે એવો બેશમાત્ર જ્યાલ ન હતો.

મેં કશું નક્કી કર્યું ન હતું. મેં કેવળ જે વસ્તુ કરવાની હતી તે પરિસ્થિતિનું દર્શન પ્રાપ્ત કરેલું.

(આ પછી બાળકો જથી ઓગસ્ટ ૧૯૨૭ના વાર્તાવાય ઉપર આવે છે :)

આધ્યાત્મિકતા અને નીતિના દૃષ્ટિબંદુ વચ્ચેના ભેદનું એક ઉદાહરણ આપણે લઈએ. નીતિના સામાન્ય વિચાર પ્રમાણે માણસોના બે વર્ગ પાડવામાં આવે છે : એક ઉદાર અને બીજો બોલ્લી માણસને પિકારવામાં આવે છે, તેને દોષપાત્ર ગણવામાં આવે છે; જ્યારે ઉદાર માણસ નિરૂપાર્થી તથા સમાજને ઉપયોગી ગણુાય છે, તથા તેના સદ્ગુરુ માટે તેની પ્રશંસા કરવામાં આવે છે. પરંતુ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિઓ એ બન્ને એક જ સમાન કક્ષા ઉપર રહેલા છે. એકની ઉદારતા અને બીજાની બોભવૃત્તિ એ બન્ને કોઈ ઉચ્ચતર સત્યની, કોઈ મહત્ત્તર દિવ્ય શક્તિની વિકૃતિઓ છે. એક એવી શક્તિ છે, દિવ્ય ચેતનાની એક એવી ગતિ છે, જે પોતાને સર્વત્ર પ્રસરાવે છે, વ્યાપક કરે છે, પોતાની પાસે જે કંઈ શક્તિઓ અને વસ્તુઓ હોય છે તેમને પ્રફૂતિની છેક જાડ ભૂમિકાથી માંડી ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ આધ્યાત્મિકતા સુધીની સર્વ ભૂમિકાઓ ઉપર ધૂટથી વેરે છે. ઉદાર માણસ અને તેની ઉદારતાની પાછળ આ દિવ્ય જતિનો આવિભાવ કરનાર વિશિષ્ટ કોટિનો આત્મા રહેલો છે. એ વિસ્તારની, મહાન પ્રદાનની શક્તિ છે. હવે એક બીજી પણ શક્તિ છે, દિવ્ય ચેતનાની એક એવી પણ ગતિ છે જે સંગ્રહ કરે છે, સંચય કરે છે. તે ઊંચી કે નીચી બધી ભૂમિકાઓ ઉપરથી શક્તિઓનો, વસ્તુઓનો, હક્કોઈ પ્રકારની સંપત્તિનો સંગ્રહ કરે છે. તમે જે માણસને બોલ્લી કહીને નિંદા છો તે માણસ આ બીજી દિવ્ય કિયાનું કરણ થવા નિર્મયેલો છે. બન્ને જરૂરના છે. વિશ્વની સમગ્ર પોજનામાં બનેની જરૂર છે. સંચય કરનારી, એકત્ર કરનારી કિયા, ફેલાવનારી કિયા કરતાં લેશ પણ ઓછી જરૂરની નથી.'

(પ્રશ્નો અને ઉત્તરો, ૧૯૨૮ : ૪ ઓગસ્ટ)

બાળક : આપ કોણે ‘વિશિષ્ટ કોટિનો આત્મા’ કહો છો ?

શ્રી ભાતાજી : એ કયા વાક્યમાં છે?... (શ્રી ભાતાજી મુજનો પાઠ જોઈ જાય છે) આહ! એ આત્મા તે એ જાતિનો આત્મા હોય છે. જેમ આપણે વાત કરેલી કે, દરેક પદ્ધતિની પાછળ તેની જાતિનો આત્મા હોય છે, તેવી જ રીતે મનુષ્યની દરેક જાતિની પાછળ, એ જાતિનો આત્મા રહેલો હોય છે. હું એને જ જાતિનો આત્મા કરું છું. એ અમૃત પ્રગતિશીલ જાતિનો આત્મા હશે, પરંતુ એ અવિનાશી હોય છે.

આ જાતિનો — આત્મા, વિકિતગત રીતે કે સમૂહમાં, એ વસ્તુઓના ધર્મને મળતો આવે છે. કેટલોક વાર અને વસ્તુઓનું, દરેક વસ્તુનું, સત્ય કહેવામાં આવે છે.

બાળક : ઉદારતા એ સત્યની વિકૃતિ કહેવાય ?

શ્રી ભાતાજી : હા, મનુષ્યમાં રહેલા સર્વે ગુણો, તેની પાછળ રહેલા સત્યની વિકૃતિરૂપ હોય છે. તમે જેને ગુણો કહો છો કે અવગુણો કલો છો, તે સર્વ કાંઈ તેમની પાછળ રહેલી કોઈ વસ્તુની વિકૃતિ હોય છે, અને તે એ બંનેમાંથી એકેદ્ય ન હોઈને કોઈ જુદી જ વસ્તુ હોય છે. પરંતુ વધારામાં, હું ઉદારતાની પાછળ મળી આવતા સત્યની વાત કરું છું — એ છે શક્તિઓના વિસ્તાર. પરંતુ આ શક્તિઓનો વિસ્તાર થઈ શકે તે માટે, ચો પ્રથમ તો તેમની એકાગ્રતા થવી જોઈએ. ચોટ્યે એમાં પછી એક ઘબકારાની ગતિ આવે છે : શક્તિઓ એકાગ્ર થાય છે, પછી પ્રસરે છે; વળી પાછી એકાગ્ર થાય છે અને વળી પાછી પ્રસરે છે.... પરંતુ કશી પણ એકાગ્રતા કર્યા વિના તમારે પ્રસાર કરવો હશે તો અમૃત સમય પછી તમારી ગાસે પ્રસાર કરવા માટે કરું પણ નહિ રહે. શક્તિઓની બાબતમાં — બધી જ રીતની શક્તિઓ બાબતમાં — એવું જ છે, આ ઉપરાત મેં લખેલું છે (અથવા કોઈ વાર લખીશ) કે ધન એ પણ એક શક્તિ છે, બીજું કાંઈ નહિ. એટલા માટે જ તેના ઉપર વ્યક્તિગત માલિકી સ્થાપવાનો કોઈને અધિકાર નથી, કારણ કે એ પણ પ્રકૃતિની અને વિશ્વની અન્ય શક્તિઓ જેવી એક શક્તિ જ છે. તમે પ્રકાશરૂપો શક્તિનો દાખલો બો. તમને કદી પણ એવું કહેવાનો વિચાર નહિ આવે કે ‘આ પ્રકાશ મારો છે,’ અને તમે કદી એને તમારા રૂમમાં પૂરી રાખીને બીજા કોઈને એ મળે નહિ એવું નહિ માગો ! જયારે, પૈસાની બાબતમાં ધણા બોકો મોહમૂઢ થઈ જાય છે અને એવી કલ્પના કરવા લાગે છે કે એ કોઈ વસ્તુ છે જેને તેઓ પકડી રાખી શકે છે, જાણે કે એ પોતાની માલિકીની ચીજ હોય, અને એમાંથી તેઓ કોઈ વ્યક્તિગત વસ્તુ

બનાવી શકે તેમ હોય. બરાબર એમ જ હોય છે. હું ધનનો ઉલ્લેખ તો કુદરતી રીતે, કોઈ કાગળ તરીકે નથી કરતી. કારણ કે એમાં તો તમે કોઈ ફાનસમાં દીવા પ્રગટાવો ત્યારે એ ફાનસ તમારું હોય તેથી તમે એમ કહો કે ‘આ પ્રકાશ મારો છે’ એના જેવું થાય. પેસા, તમારી નોટો, ચાંદીના ટુકડા, એ સર્વ તમારા પેસા છે, પણ વસ્તુનાં એ ધન નથી. પરંતુ એ બધા પાછળ રહેલી શક્તિ, જેને તમે વિનિમય કરી શકો છો, તે વસ્તુ તે ધન છે. એ કોઈની માલિકીની વસ્તુ નથી, એ તો સૌ કોઈની છે. એ જ્યારે ફરતી રહે ત્યારે જ, એ જીવંત રહે છે. જો તમે એના ઢગબો કરવા માગતા હોય તો એમાં વિકૃતિ દાખલ થશે. એ તો જેમ તમે તમારા પાણીને કોઈ વાસણુમાં બંધ કરી રાખવા માગતા હોતેના જેવું થશે; થોડા સમય પછી એ તદ્દન બેસવાદ બની જશે. પેસાની બાબતમાં પણ એમ જ છે. બેઠો હજુ આ વસ્તુને સમજી શક્યા નથી. પછી હું એના વિષે લખીશ.

એ હમેશાં ટકી શકતી નથી.

બાળક : જ્યારે કોઈમાં સ્થૂલ વસ્તુઓ માટે વોાલ હોય....

શ્રી માતાજી : વોાલ તો સૌ વસ્તુઓ માટે હોઈ શકે છે — આધ્યાત્મિક વસ્તુઓ બાબતમાં પણ લિપસા હોઈ શકે છે — કેટલાક લોકો એવા કંનુસ હોય છે, જેઓ બધી જ શક્તિઓ પોતાની પાસે રાખવા ઈચ્છના હોય છે અને કદ્દી કોઈને આપવા માગતા નથી. પરંતુ એ વિષયનું સત્ય મેં તમને હમણાં જ કહ્યું : કોઈ વસ્તુને વહેંચવી હોય તો એને એકદી કરવાની પણ તમારામાં શક્તિ હોવી જોઈએ. જો તમારામાં એ બેમાંથી કોઈ ઓક જ હોય તો એને લઈને આસમનુલા ઊભી થાય છે. આપણી પાસે એ બંને વસ્તુઓ સંતુલિત, છંદોમય ગતિમાં હોવી જોઈએ — એ સમતુલાની વાત આપણે હમણાં જ કરી. કારણ કે, હાલને માટે, સમતુલા એ જ સાચી વસ્તુ છે, તે સહેલાઈથી પુરવાર થઈ શકે છે; આપણે આ બાળુએ કે તે બાળુએ હોવાપણું ન હોવું જોઈએ, એને જ બુઝે ‘મધ્યમ માર્ગ’ કહેલો છે. મધ્યમ માર્ગ એ સમતુલાનો માર્ગ છે — એટલે જાણું કે તમે કોઈ દોરડા ઉપર કોઈ વાંસડો પકડીને ચાલતા હો અને સમતુલા રાખતા હો, તેવી રીતે તમને તમારી સમતુલા જણવી રાખતાં આવડણું જોઈએ.

પરંતુ દુનિયામાં કોઈ આત્માંત ઉદાર વ્યક્તિત પણ જો તેની પાસે આપવા માટે કશું જ ન હોય તો તે કાંઈ જ આપી શકતો નથી. માટે જ, જો એણે પોતાને માટે કોઈ સંચય નહિ કર્યો હોય તો કોઈ બીજી વ્યક્તિએ એને માટે કર્યો હશે, પરંતુ જો એના બિસ્સામાં જ કંઈ નહિ હોય તો એ કશું પણ વહેંચી

શક્યો નહિ ! એ તો સ્પષ્ટ છે. અને વહેંચવાની શક્તિ જેટલી જ અગત્યની સંચય કરવાની શક્તિ છે. એ તો જ્યારે આ બંને વસ્તુઓ અધિકારવાળી બની જાય ત્યારે તેઓ વિકૃત, તદ્દન વિકૃત બની જાય છે, અને તેમનું મૂલ્ય ગુમાવી બેસે છે.

બસ ત્યારે, મારાં બાળકો.

‘પુનર્જન્મમાં વ્યક્તિની બાધ સત્તા, — માબાપ, પરિસ્થિતિ તથા સંઝોગોથી ઘડાય છે તે — મનોમય, પ્રાણમય અને સ્થૂલ આનન્દમય સત્તા ફૂરીને જન્મ બેતી નથી; કેવળ ચૈત્યપુરુષ જ એક દેહથી બીજા દેહમાં જાય છે. સ્વાભાવિક રીતે, આપણા મનોમય કે પ્રાણમય પુરુષને ભૂતકાળની નિંદગીઓની સમૃતિ હોઈ શકતી નથી, યા તો અમુક ગુણ, ધર્મ કે લક્ષણવાળી વ્યક્તિરૂપે પોતે હતો એમ તે જાણી શકતો નથી. કેવળ ચૈત્યપુરુષને જ એ સમૃતિ હોઈ શકે છે. આપણે આપણા ચૈત્યપુરુષ વિષે સચેતન થતાંની સાથે સાથે જ આપણા ભૂતકાળની નિંદગીઓના ચોક્કસ સંસકરો પ્રાભુત કરો શકીએ છીએ.

આપણે જે કાંઈ હતા તેના કરતાં આપણે જે થવા માગીએ છીએ, તેના ઉપર આપણું ધ્યાન એકાગ્ર કરવું એ વધારે આગત્યનું કામ છે.’

(૨ એપ્રિલ, ૧૯૫૪ : માતાજીની વાણી, ૧૯૬૪ આવૃત્તિ, પૃ. ૮)

બાળક : જો મન, પ્રાણ કે સ્થૂલ સ્વરૂપનો પુનર્જન્મ નથી થતો અને ચૈત્યસ્વરૂપનો જ થાય છે, તો પછી આગાઉના જન્મમાં કરેલી પ્રગતિ, પછીના જન્મમાં કથા પણ મૂલ્ય વિનાની બની જાય છે?

શ્રી માતાજી : આ વિભાગોએ, જેટલા અંશે તેમની પ્રગતિ ચૈત્ય સ્વરૂપની નિકટમાં આણેલી હોય છે તેટલા પ્રમાણમાં એ વસ્તુ બની શકે છે. એટલે કે, જેટલા પ્રમાણમાં આ વિભાગોને કષે કષે કરી ચૈતસિક પ્રભાવ હેઠળ મૂકવામાં આત્મા હોય છે તેટલા પ્રમાણમાં પ્રગતિ થઈ હોય છે. જે કાંઈ ચૈતસિક પ્રભાવ હેઠળ હોય છે અને ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે એકરૂપ થયેલું હોય છે તે ચાલુ રહે છે, અને કેવળ એટલો ભાગ જ ટકી રહે છે. પરંતુ જો ચૈત્ય સ્વરૂપને પોતાના જીવન અને ચેતનાનું કેન્દ્ર બનાવી લીધેલું હોય, અને પોતાના સારા યે સ્વરૂપને ચૈત્ય સ્વરૂપની આસપાસ ગોઠવેલું હોય, તો એ આખું યે સ્વરૂપ, ચૈતસિક પ્રભાવ હેઠળ આવે

છે, તેની સાથે એકરૂપ બની જાય છે અને ટકી રહે છે—જે એવી રીતે તેને ટકી રહેવાની જરૂરિયાત હોય છે તો. સાચે જ, જે સ્થૂલ દેહને પણ એવી ગતિ આપી શકાય — અને પ્રગતિ માટેની જેટલી ગતિ અને આરોહણ-ક્ષમતા ચૈત્ય સ્વરૂપમાં હોય છે, તેટલી જ તે સ્થૂલ સ્વરૂપને આપી શકાય, તો એનામાં કોઈ વિકૃતિ ઊભી ન થાય. પણ ખરી મુશ્કેલી ઓ જ છે.

અને જે વસ્તુ ચૈત્ય સ્વરૂપના સંપર્કમાં હોય છે તે જ વસ્તુ ટકી રહે છે, અને જે ટકી રહે છે તેને જ સ્મૃતિ રહે છે. બીજું બધું આદૃશ્ય થઈ જાય છે, આપો યે દેહ ફરીથી મારામાં મળી જાય છે અને બીજે કોઈ ઠેકણે ઉપયોગમાં લાગે છે. એ પાછો પૃથ્વીમાં ભજી જાય છે, એની માટેનો વનરસ્પતિનો ઉપયોગ કરે છે, મનુષ્યો એ વનરસ્પતિને આરોગે છે, આમ ને આમ બધું ચાલ્યે જાય છે. વળી તે પૃથ્વીમાં પાછો મળી જાય છે અને ફરીથી શરૂઆત કરે છે. એ જ મારો પ્રકૃતિ પોતાનો વિકાસ કરે છે. પ્રગતિ કરવા માટે એ કેટલાંક સ્વરૂપોનો ઢગલો કરે છે, પછી, જે કાંઈ એને માટે અગત્યનું કે જરૂરી નથી હોયનું તેને તોડી નાખે છે; ફરીથી પાછાં રાસાયનિક કે બીજી કોઈ જાતનાં તત્ત્વો બેગાં કરે છે, એમાંથી કોઈ બીજી વસ્તુની ફેરફારી કરે છે, અને એવી રીતે એ આપો વખત પરિવર્તન પામ્યે જાય છે, આવે છે ને જાય છે. અને એને ધાણું સારું લાગે છે, કારણ કે એ બહુ દૂર સુધી દૃષ્ટિ નાખી શકે છે, એનું કાર્ય સૌકાઓ સુધી ચાલ્યે જાય છે, એક કૃષ્ણ માનવ જીવન એને માટે કશી વિસાતનું નથી હોયનું — શાશ્વતીની એક લહેર માત્ર. તે આમુક વસ્તુઓ લઈને તેમને આમુક ધાર આપે છે; એમ કરવામાં એ કેટલોક સમય લે છે, એમાં એને ગમ્મત પડે છે, એ એને સારું લાગે છે; પછી જ્યારે એ એટંબું બધું સારું નથી રહેનું ત્યારે એ તેને તોડી નાખે છે — એ વસ્તુઓ હાથ ધરે છે, દરેક જાતનાં મિશણો કરે છે, બીજા કોઈ રૂપનું ધડતર શરૂ કરે છે, એમાંથી કોઈ બીજી જ વસ્તુ બનાતી લે છે. અને આવી રીતની કદાચ તદ્દન ધીમી પ્રગતિ વડે છેવટે જતાં સમગ્ર પદાર્થતત્ત્વની પ્રગતિ થાય છે — એમ બનવું શકય છે — હમેશાં આ જ રીતે, મિશણો કરવાથી, ભાંગી નાખવાથી, ફરીથી મિશણો કરવાથી અને ફરીથી ભાંગી નાખવાથી પ્રગતિ થતી હો. તત્ત્વક રીતે, જાણે તમે કોઈ નાની નાની વસ્તુઓનો ઢગલો કરો, પછી તેને નાશ કરો, પાછું ધૂળમાંથી કોઈ વસ્તુ બનાવો, ફરીથી બીજાં રમકડાં બનાવો, ફરીથી ભાંગી નાખો, એમાંથી વળી બીજાં રમકડાં બનાવો, એના જેવું આ કાર્ય હોય છે. એવા દરેક વખતે એ મિશણ સારું બને તે માટે કાંઈક ઉમેરવાનું રહે છે. અને પછી, એક દિવસ, એ બધાનું કદાચ કાંઈ પરિણામ આવશે. ગમે તેમ પણ, પ્રકૃતિને કશી ઉતાવળ નથી. અને જ્યારે તમે

ઉત્તાવળ કરો છો ત્યારે એ કહે છે, ‘તમને આટલો બધી શી ઉત્તાવળ છે ? એ વસ્તુ એક દિવસ બનવાની જ છે, કથી ચિંતા ન કરશો, એ વસ્તુ જરૂર આવશે, શાંતિથી રાહ નુઝો.’ પછી ગાપણે એને કહીએ છીએ કે, ‘પરંતુ એમાં હું કોઈ રાહ જોતો નથી.’ — ‘આહ, એમાં તો જે વસ્તુ આવે છે ને જાય છે તેને તમે ‘હું’ કહો છો, જો તમે — એક, શાશ્વત અને દિવ્ય ચેતનાને — ‘હું’ કહીને વાત કરતા હશો, તો પછી તમે બધું જોઈ શકશો, તમે દરેક સ્થળે ધાજર હશો — તમને એમ કરતાં અટકાવનારું કોઈ નથી ! એ તો તમે તમારી જાતનું આ (શરીરને બતાવે છો) સાથે તાદાત્મ્ય કરો છો માટે.... તમારે તમારી જાતનું એ રીતનું તાદાત્મ્ય કરવું બંધ કરવું જોઈએ.’

‘વિશ્વ પ્રકૃતિમાં રહેલી કાર્યકરણની આટલા નિયતિ એટલે ન્યાય.

સ્થૂલ શરીરને એ નિયતિ લાગુ પડે છે ત્યારે તે વ્યાખ્યાનું રૂપ લે છે. વૈદકીય બુદ્ધિ એ આટલ ન્યાયની ઉપર પોતાનું મંડાણ કરીને એવી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે કે જેને પરિણામે આરોગ્ય આપોઆપ પ્રાપ્ત થાય. નૈતિક ભાવના સામાજિક ક્ષેત્રમાં એને તપસ્યા આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં એ જ પ્રમાણે કાર્ય કરે છે.

વિશ્વન્યાયની ગતિ ઉપર અસર કરવાની તથા એને બદલવાની શક્તિ કેવળ ઈશ્વરકૃપામાં જ રહેલી છે.

પૃથ્વી ઉપર આ ઈશ્વરકૃપાનો આવિર્ભાવ કરવો એ અવતારનું એક મહાન કાર્ય હોય છે. અવતારના શિષ્ય બનનું એટલે ઈશ્વરકૃપાના કારણરૂપ બનનું. વિશ્વવ્યાપી ન્યાયના અભિવિત તંત્રની રચનાના — તે સાથે તાદાત્મ્યને લીધે પ્રાપ્ત થવા — સંપૂર્ણ જ્ઞાનપૂર્વક, ઈશ્વરકૃપાનું — તેની સાથેના તાદાત્મ્યને લઈને — વિતરણ કરતી મહાશક્તિ તે માતાજી છે.

એના માધ્યસ્થને લીધે પ્રભુ માટેની પ્રત્યેક સહદ્ય અને શાખામુક્ત ગાભીપ્સાના પ્રત્યુત્તરમાં પ્રભુની કૃપાનું અવતરણ થાય છે.

હે પ્રલો ! તારી સમક્ષ જીભા રહીને સાચા હદ્યથી કોણ કહી શકે તેમ છે કે, ‘મેં કદી પણ ભૂલ કરી જ નથી !’ એક દિવસની અંદર અમે કેટકેટલી વાર તારી ઈચ્છાથી ઊલટાં કર્મો

કરીએ છીએ, અને એ બધાનું નિવારણ કરવાને તારી કૃપા
હમેશાં અવતરતી રહે છે !

તારી કૃપાનું એ અસખિત અવતરણ ન થતું હોત તો એવો
કોણ છે જે વિશ્વવ્યાપી ન્યાયના નિષ્ઠુર ચક નીચે કેટલીયે વાર
કચડાઈ ન ગયો હોત ?

આ જગતમાં પ્રત્યેક વ્યક્તિ કોઈ એક આશક્યતાના
પ્રતિનિધિ જેવો છે, અને એ બધી આશક્યતાઓનો ઉકેલ કરવાનો
છે. પરંતુ તારી કૃપાને માટે સધળું શક્ય છે — જીણામાં જીણી
વિગતમાં તેમ જ સમગ્રદ્દે એ સધળી આશક્યતાઓનું દિવ્ય
સાક્ષાત્કારમાં રૂપાંતર સાપ્તનું એ તારું કર્ય છે.'

(૧૫ જન્યુઆરી, ૧૯૩૩, માતાજીની વાણી, ૧૯૬૪ આવૃત્તિ, પૃ. ૫-૬.)

ભાગક : 'વિશ્વપ્રકૃતિમાં રહેલી કાર્યકારણની આટલ નિયતિ એટલે ન્યાય'
એનો શો અર્થ થાય ?

શ્રી ભાતાજી : તમે નિયતિનો નિયમ તો જાણો છો ને ? તમે તત્ત્વ-
જ્ઞાનનો જરા પણ આભ્યાસ નથી કર્યો ? (એક પ્રોફેસર તરફ વળીનો), પવિત્ર,
આ બેંકેને નિયતિ શું છે તે સમજાવો. ટૂંકામાં અને સ્પષ્ટ રીતે કહેવા પ્રયત્ન
કરજો.

પવિત્ર : હું ખાડું દું કે નિયતિનો અર્થ આ છે : જયારે કોઈ વસ્તુ
બને છે ત્યારે અનિવાર્ય રીતે તેની આસર એ જ પ્રકારની થાય છે.

શ્રી ભાતાજી : જો એ, એ જ વસ્તુ હોય તો — એ શરતે કે એ વસ્તુ
બરાબર એકસરખી હોય. વિશ્વમાં કોઈ બે વસ્તુઓ સર્વાંગે એકસરખી હોય
છે ? ના.

નલિનીકાન્ત : સરખી વસ્તુ, સરખી અસર ઉપજવે છે.

શ્રી ભાતાજી : હા. સરખું કારણ એ જ રીતની આસર ઉપજવે છે.
વિજ્ઞાનશાસ્કના પાયામાં એ જ વસ્તુ રહેલી છે, પરંતુ મેં આહી એ શબ્દનો
ઉપયોગ વધુ વ્યાપક રીતે અને સાથે સાથે તદ્દન ચોક્કસ રીતે કરેલો છે. મારો
કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે દરેક વસ્તુ (ભવે પછી એ એકસરખી હોય કે ન હોય)

અમુક આસર ઉપજવે છે; અને આ આસર, બીજી આસર ઉપજવે છે અને એ વળી બીજી અને એમ ને એમ ચાલ્યે છે — હરેશાં એક કારણ, અમુક આસર ઉપજવે છે; એ આસર કારણું બનીને બીજી આસર ઉપજવે છે, એમ ને એમ અનંત રીતે ચાલ્યું જાય છે. એટલે જેમ નિલનીઓ કહ્યું તેમ, સરખી વસ્તુ આપોઆપ તેના સરખી આસર ઉપજવે છે. એટલે આપણે કોઈ શબ્દ બોલીએ કે જરા જેટલી પણ કિયા કરીએ, તો એનું આન્યના કારણ રૂપ પરિણામ ઊભું થયા વિના રહેતું નથી. અને આ અન્ય કારણ રૂપ પરિણામ પાછું બીજી વસ્તુ ઉપજવાના કારણ રૂપ બની રહે છે. આ બધું કઠોર રીતે અને આપોઆપ બન્યે જરું રહે છે — અને આ છે વૈશ્વિક નિયતિ.

કોઈ પણ કાર્યનું પરિણામ આવ્યા વિના રહેતું નથી, એ પરિણામ, વળી બીજું પરિણામ ઊભું કરે છે અને એમ ને એમ ચાલ્યે જાય છે — અને આમાંથી છટકી શક્ય તેમ નથી. આ તો વૈશ્વિક નિયતિ છે. તમને કોઈ વિચાર આવે છે તો એનું પરિણામ ઊભું થાય છે, એ પરિણામનું વળી બીજું પરિણામ આવે છે. અને પ્રભુકૃપા વિના, ઓમાંથી કોઈ રીતે છટકી શકાતું નથી — એ સર્વને ફેરફાની શક્તિ કેવળ પ્રભુકૃપામાં જ છે — પરંતુ પ્રભુકૃપા સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ એમાં ફેર કરી શકતી નથી. એ એક એવો કઠોર અને લયંકર નિયમ છે કે જેમાં તમે એક વાર પેઢા, પછી એમાં બહાર નીકળવાનો કોઈ માર્ગ રહેતો નથી. અને આપણે આ પૃથ્વી ઉપર આવીએ કે તરત જ એમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ — આખું એ પાર્થિવ અસ્તિત્વ, આ રીતે જ રચાયેલું છે — અને તમે જે કાઈ કરો છો, બોલો છો, વિચારો છો, લાગણી અનુભવો છો, એ સર્વનું પરિણામ આવે છે જ. અને આ પરિણામ બીજું પરિણામ ઊભું કરે છે, અને એમ ને એમ ચાલ્યે જાય છે. હવે, જો તમારે આ વિષયમાં કોઈ વધુ વ્યાવહારિક દૃષ્ટિનંદુ અપનાવણું હોય તો તમે અમુક દાખલાઓ લઈને એમ કહી શકો છો કે, ‘જો તમે આ વસ્તુ કરશો તો આપોઆપ તેનું આ પરિણામ આવશે’ ઉદાહરણ તરીકે, માનવસર્વત્ર સમજેમાં, જો તમે કોઈ ગુનો કરશો તો તે માટે તમને સજી કરવામાં આવશે. તમારો ચેતનામાં, જો તમે કોઈ ભૂલ કરી હશે તો તમને તે ભૂલ માટે વેદના થશે. અને લોકોએ જે કાપદા બનાવેલા છે તે પ્રમાણે કાપદાનું અજ્ઞાન એ કોઈ ચાલી શકે તેવું બહાનું નથી. તમે કાયદાથી અજ્ઞાન હશો તો પણ તમને રક્ષણ નહિ મળે, તમને ચિકા થશે જ. ઠીક, તો પ્રકૃતિમાં પણ એવું જ છે. તમે જાણતા નહિ હો કે આ વસ્તુ એ છે પણ જો તમે એ ખાઈ જશો તો તમને એર ચહ્યા વિના નહિ રહે — સમજાય છે ને? . . . સિવાય

કે આમાં પ્રભુકૃપા આડે આવે—અને પ્રભુકૃપા તો સર્વ શક્તિમાન છે, એ સર્વ કાઈ બદલી થકે છે—મેં એ વરનું જ સમજાવી છે—પરંતુ પ્રભુકૃપા ન હોય તો કોઈ આશા નથી રહેતી. કારણ અજ્ઞાન જ મનુષ્યમાંનું સ્થાયી તર્ફ છે.

આજ જ હું વિચાર કરતી હતી કે પ્રકૃતિની વસ્તુઓનો ઉપયોગ કઈ રીતે કરવો એ જાણનાં પહેલાં મનુષ્યને ડેવા તો હુંખદ અને ભયંકર અનુભવો-માંથી પસાર થવું પડ્યું છે. એમાં એમ બન્યું હોય તે શક્ય છે કે આ પ્રભુકૃપાને કારણે જ તેને અંતરમાંથી વસ્તુઓની જાણ થઈ ગઈ હોય : પરંતુ એણે જો આ પાઈ અનુભવથી ભાગુવાનો હોત તો.... મને એ બાબતમાં વિચાર આવ્યો કારણ કે.... વૃક્ષો ઉપર કેટલાંક ફળ હોય છે : કેટલાંક સારોં તો કેટલાંક જેરી — આ વસ્તુ વૃક્ષ ઉપર લખેલી હોતી નથી. હવે, હેઠાં, કોઈક ને કોઈક તમને કહેવા માટે હાજર હોય છે કે, ‘ના, આ ન ખાશો, જેર ચડશો,’ પરંતુ જો તમને કહેનાર જ કોઈ ન હોય તો તમને કઈ રીતે ખબર પડે ? — ખાયા પછી જેર ચડે નારે. એવું બને તો તમારા અનુભવનો લાખ કોઈ બીજાને મળે.

મને આ વિચાર આવ્યો કારણ કે કેટલાંક ફળ જયારે પાકેલાં હોય છે ત્યારે ઉતાર હોય છે, એમનામાં ખૂબ પોપક તરવો હોય છે, અને એ રીતે તેઓ ઉપયોગી હોય છે. પણ જો એ પાકેલાં ન હોય તો તમને એમનું જેર ચડે. અને એ, એનું એ જ ફળ હોય છે. આપણે ‘આવોકેડો’ (હું ધારું છું કે બટરફૂટ) નો દાખબો, * બટરફૂટનો દાખબો લઈએ; જો તમે કોઈ કાચું બટરફૂટ ખાગો, (તમે નહિ ખાગો, કારણ કે એનો સ્વાદ ધાણા ખરાબ હોય છે), પણ જો તમે કાચું બટરફૂટ ખાગો તો તમને રોગમાં જેર ચરી જશે. પણ જેવું તે પાકે છે કે તરત તે સરસ બની જાય છે. હવે, દક્ષિણ અમેરિકમાં અને આફ્રિકના કેટલાક ભાગોમાં એનાં જાડ, આંબા જેટલાં મોટાં થાય છે અને એમનાં ફળ પણ કોરીઓની માફક જ લટકતાં હોય છે. કોઈ ત્યાં જાય, એ જાડ વિષે જાણતો ન હોય, બીજનું કશું જાણતો ન હોય, એને કોઈ ચેતવનાર ન હોય; અને એ વ્યક્તિ જો ફળ ઉતારો, કાપીને ખાય, તો એ મરી જશે. પણ એક માસ પછી, બધાં જ ફળ પાકી રચાં હોય : ત્યારે જો તે આવ્યો હોય તો એ ફળ ખાઈને આત્મંત નૃપિત અનુભવશે — એ સુંદર, અદલુત હોય છે. હવે કોઈ એને કહે કે, “આહ ! તમે આ ફળ કેવી રીતે ખાઈ શક્યા, પેવો માણસ તો એનાથી મરી રચો હતો....” એટલે કેવળ આટણું જ શીખવા કે એક કાચું ફળ ખાઈ હતું અને

* નાસપાત્રાની જતનું એક ફળ — અનુવાદક.

બીજાએ પાકું, અને જ્યારે એ ફળ કાચું હોય છે ત્યારે નુકસાનકારક હોય છે અને પાકું, હોય છે ત્યારે સાચું હોય છે, એ માટે કેટકેટલા અનુભવોની જરૂર પડે છે.

આપણને સૌને, આપણી આગાઉ થઈ ગયેલી વ્યક્તિઓના અનુભવનો લાભ મળે છે — પરંતુ આપણે જો કોઈ એવા દેશમાં જઈએ કે જેના વિષે આપણે કાંઈ પણ જાણતા ન હોઈએ, તો આપણને ઘણા આણગમતા અનુભવ થવાના. આના જેવાં બીજાં વૃક્ષો પણ હોય છે, આ એકલું જ નથી, એવાં ઘણાં ફળ હોય છે. ઉદાહરણ તરીકે, અંજર બો — કાચું અંજર — જો તમે ઓમાંથી જે ધોળા દૂધ જેવો રસ અરે છે તેને અડકો — એ તો ભયંકર છે — તમારા આખા મેંં ઉપર ફોલ્લા ફૂટી નીકળે છે, તમે ખૂબ માંદા પડી જાઓ છો, લોજરીમાં ચાંદાં પણ પડી જાય છે — પરંતુ જ્યારે અંજર પાકેલું હોય અને તમે કાળજીપૂર્વક એના ધોળા રસને અડકો નહિં, તો એ સંપૂર્ણ જોરાક હોય છે. હું તમને આ જાતના અનેક દાખલા આપી શકું. પરંતુ આપણે હવે આ જાણુંથી છીએ કારણ કે આપણને કોઈકે કહેલું હોય છે — જેમણે આપણને કદ્યું હશે એમને કોઈક બીજાએ કહ્યું હશે. પરંતુ જેમણે પહેલી વાર જ અભતરો કર્યો હશે, જેઓએ જાતે જ પ્રકૃતિમાંથી એ બધી વસ્તુઓનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હશે? પ્રકૃતિમાં ઘણી, અસંખ્ય વસ્તુઓ છે — આપણે પ્રકૃતિની વનસ્પતિ સુધિની વાત કરીએ, તો આપણે તેમના વિષે બધું જ જાણતા હોઈએ તેમ નથી. ઉદાહરણ તરીકે, કેટલાક બોકો એમ કહે છે કે, ‘પ્રકૃતિમાં માંદગી સાથે તેનો ઈલાજ પણ હોય છે; પ્રકૃતિની રથના જ એવી છે.’ મને ખબર નથી કે સાથ સાચી વાત હશે, છતાં પણ, જે રીતે એ કાર્ય કરે છે તે જેતાં એ સાચું હોય એમ લાગે છે. એમ કહેવાય છે કે જો કોઈ ડેકાણે સાપનું દર હશે, તો તેની નજીકમાં જ એક એવો છોડ હશે કે જેના વડે, જો તમને સાપ કરશો તો એનું એર ઊતરી જશે — પણ કયો છોડ ? ત્યાં તો ઘણી જાતના છોડ લોય છે, એમાં એ જાતનો છોડ કયો હશે તે તમને કોણ કહેશે ? કેટલાક બોકો ચાંદની રાતે પર્વતોમાં જઈને એવી જડીબુઝીઓ વીજીઓ લાવે છે કે જેમનાથી, સામાન્ય રીતે આસાધ્ય જાળાતાં દર્દી પણ મટી શકે છે. એ બોકોને એ ખબર કરી રીતે પડી હશે ? એમને કોણે શિખવાડયું હશે ?

બાળક : અને બિલાડીના ટોપ ? ...

ક્રી માતાજી : આહ ! હા, એમાં પણ એવું જ હોય છે. તમે જેવા જાઓ તો એવા બિલાડીના ટોપ હોય છે જે એકબીજાની લગોલગ જ ઊગેલા

હોય છે. એક જાતનો ટોપ તમારે માટે સરસ ખોરાક હોય છે જ્યારે તેની સાથેનો બીજો, તરત જી, તમને સ્વર્જની સફરે મોકલી આપે છે. આપણે, આ રીતે સંચિત થ્યેલા જ્ઞાનનો લાભ લઈએ છીએ. અને હું આ વસ્તુ હિંમતપૂર્વક કહું છું કે આમાંનું ધાર્યું જ્ઞાન લુંગ થઈ ગયું હશે. કારણ કે ધર્મા દોકોએ આવી વસ્તુઓ શોધી કાઢી હશે પરંતુ એની નોંધ નહિ રાખી હોય; આપણે પણ અનેક શોધો કરીએ છીએ પણ તેની નોંધ રાખવાની અને બીજાઓને તેનો લાભ મળે તેમ કરવાની દરકાર કરતા નથી. અને પ્રકૃતિ તો અભ્યાસ અને સંશોધન માટે ધાર્યું અંત વિનાનું કેત્ર છે.

પવિત્રઃ : જે લોકોએ દારૂગોળા શોધી કાઢ્યા છે — એમાંના કેટલાયે ભરી ગયા છે અને કેટલાયને અકસ્માત નડયા છે

શ્રી ભાતાજી : એ તો માનવ જાતનો પોતાનો દોષ છે. જો એણે એમાં માધ્યું ન માર્યું હોત તો એવું ન બનત.

બાળક : ધાર્યી વાર તદ્દન આકસ્મિક રીતે એણે એનો જાણ્યે-અજાણ્યે, આકસ્મિક રીતે, કોઈ હેતુ વિના પણ સ્પર્શ કર્યો હશે.

શ્રી ભાતાજી : પરંતુ તે છતાં ય એ દારૂગોળો છે. એમાં હમેશાં પેલા બીજા માણસની ભૂલ હોય છે, નહિ ?

બાળક : જે લોકોએ રસાયણશાસ્કનો અભ્યાસ કર્યો હશે અને દારૂગોળાનો વિષય તેમને હાથે ચરી ગયો હશે તેવા લોકો.

શ્રી ભાતાજી : એમને એ હું છે તેની ખબર ન હોય તો, બરોબર. દાખલા તરીકે તમે યોદો સુરોખાર બો, તદ્દન હાનિરહિત, સફેદ, સુંદર, પાસાદાર, આકર્ષક. પણ પછી તમે એક હંદોડા લઈને, તમારામાં હોય તેટલા જોરથી એની ઉપર ઢોકવા માંડો, તો આચાનક એનો વિસ્કોટ થશે. હા, વાત એવી છે.

પરંતુ છોડવાઓની સંખ્યા — કોઈને ખબર નથી અને કદાચ આ પૃથ્વી ઉપરના છોડવાઓની કેટકેટલી જુદી જુદી જાતો છે તેની કદી કોઈને ખબર નહિ પડે. પરંતુ જ્યારે, મનુષ્ય જેમને જાણે છે અને જેમનો ઉપયોગ કરે છે, તેવા છોડની યાદી બનાવીએ તો સાવ નાની યાય છે. જ્યારે હું જપાનમાં હતી ત્યારે જપાનીએ મને કહેતા કે યુરોપિયનો તો કેવળ ત્રણસે પચાસ જેટલી જુદી જુદી જાતના છોડનો ખોરાકમાં ઉપયોગ કરે છે જ્યારે એ લોકો છસોથી પણ વધારે

જતના છોડનો ઉપયોગ કરે છે. એ તો ઘણો મોટો હેર કહેવાય. એ બોકો કહેતા કે, ‘ઓહ, તમે તમારા જોસાકને વેડ્ફી નાખો છો! પ્રકૃતિ તમે જણો છો તેથી અનેકગાણું વધુ ઉત્પન્ન કરે છે; અને તમે એ બધું વેડ્ફી દો છો.’ તમે કદી (અહીં નહિ, પણ યુરોપમાં) વાંસના ફણગા ખાદીલા છે?... તમે વાંસના ફણગા ખાદી છે? તમે તાડની કળીઓ, નારિયેળની કળીઓ ખાદીલી છે?—ઓમનું અને નારિયેળનાં રૂલોની તો સરસ તરકારી થાય છે. જો કે એને લઈને એ ઝડ ભરી જાય છે. મનુષ્ય ચોતે શાક ખાવા માટે, જાડને મારી નાખે છે. પણ દાખલા તરીકે, કોઈ વાર વાંટેણિયો ફુંકય અને સેંકડો નાણિયેદીનાં જાડને પાડી નાખે, ત્યારે એ આપત્તિનો જે કાંઈ ઉપયોગ થઈ શકે તે એટલો જ કે એ બધાની કળીઓની સુંદર વાનગીઓ બનાવીને આરોગ્યી. તમે કોઈ વાર નારિયેળની કળીઓ ખાદી નથી? મને લાગેવળો છે ત્યાં સુધી, મને અનું આશ્રમ થયેલું નહિ, કારણ કે મેં તો એ આગાઉ જમીનમાં રૂટટા પહેલાંના વાંસના ફણગા ખાદીલા — એ લગભગ એસ્પેરેન્સ * જેવા લાગે છે. જાગાનમાં એને બહુ સ્વાદથી ખાવામાં આવે છે, અને ત્યાંના વાંસ પણ અહીંના વાંસ કરતાં વધુ કુમળા હોય છે. ત્યાંના વાંસ ખૂબ કુમળા હોય છે અને તેમના ફણગા ખૂબ સ્વાદિષ્ટ હોય છે.

છતાં, પરિસ્થિતિ એવી જ છે. ઓમ લાગે છે કે યુરોપના બોકો વનસ્પતિ સૃષ્ટિમાંથી સાડા ત્રણસો જેટલી જ શાક-ભાજની જતોને ઓળખે છે જ્યારે જપાનમાં એ બોકો સાડી છસોથી પણ વધુ જોતો વાપરે છે. પરંતુ કદાચ, જો બોકો એવું જાણતા હોત તો તેમને ભૂખે મરવાનો વારો ન આવત, કંઈ નહિ તો જે બોકો ગામડાંમાં રહેતા હોય તેમને તો એ તકલીફ ન જ પડત. બીજું શું!

ગમે તેમ છતાં, પરિસ્થિતિ એ પ્રકારની છે. જો આ દુનિયામાં ન્યાયનું જ રાજ્ય હોત તો કેવી સ્થિતિ હોત, તે તો હું જાણતી નથી. પણ હું ધારું છું કે એમાં કાંઈ મજા ન પડત! કારણ કે, મેં જેમ કહ્યું છે તેમ, એવો એક પણ મનુષ્ય નથી કે જે પ્રભુ પાસે જઈ ઊલો રહીને એમ કહી શકે કે, ‘મેં કદી કોઈ ભૂલ કરી નથી,’ અને જ્યારે હું ભૂલની વાત કરું છું ત્યારે એમાં અશાનનું બહાનું ચાલી શકતું નથી, કારણ કે જો તમે જાણ્યે-અજાણ્યે પણ દેવતાને સ્પર્શ કરો તો, ફક્ત હેર એટલો જ કે તમે જાહી જોઈને અડકો તો એ મૂર્જતા કહેવાય, કારણ કે એવું હોય તો અગમચેતી વાપરો શકાય—પરંતુ, અશાનને વશ થઈને

* શતાવરીની એક જાત — અનુવાદક.

પણ જે તમે દેવતાને અડક્યો તો દાજી મરવાના. પછી તમે પ્રકૃતિને એમ નહિં કહી શકો કે ‘આહ ! મને દાડાવો જોઈતો ન હતો, મને ખબર ન હતી કે આનાથી દાજી જવાય છે.’ એ તમને દાડે છે અને કોઈ તમારું સાંભળનું નથી !

બાળક : પ્રભુકૃપાનું આગમન શું અને પુકાર કરવાને પરિણામે થાય છે ?

શ્રી માતાજી : જ્યારે તમે સાદ કરો ત્યારે ? હું ધારું છું, હા, ગમે તેમ એ જ એક વસ્તુ સંપૂર્ણપણે કારણુંથ્ય ન પણ હોય. છાંં, હા, કારણ કે જે તમારામાં પ્રભુકૃપા ઉપર શક્તા હોય, કોઈ અભીપ્સા હોય, અને જેમ કોઈ બાળક તેને કંઈ જોઈતું હોય ત્યારે તેની મા પાસે દોડી જઈને કહે છે કે, ‘મા, મને આ વસ્તુ આપ,’ તેમ તમે પણ એવી સરળતાપૂર્વક સાદ કરો; પ્રભુકૃપા પ્રત્યે આભિમુખ થઈને એમ કહો, ‘મને આ આપો,’ તો હું ધારું છું કે તમારો સાદ સાંભળવામાં આવે છે, જિવાય કે તમે કોઈ એવી વસ્તુ માગતા હો જે તમારે માટે સારી ન હોય — એવે પ્રસંગે તમને સાંભળવામાં નથી આવતા. જે તમે કોઈ એવી વસ્તુ માગો કે જે તમને નુકસાનકારક નીવડે તેવી હોય અથવા પ્રતિકૂળ નીવડે તેવી હોય, તો પછી, પ્રભુ તમારી માગણી સાંભળતા નથી.

બાળક : આ પરિણામનું કારણ શું હોય છે ? પુકાર ?

શ્રી માતાજી : કદાચ તમારી નિયતિ જ એવી હો કે તમે સાદ કરો. — આ તો આવું છે : મરધીએ ઈંદુ પેદા કર્યું કે ઈંડાએ મરધી પેદા કરી ? મને ખબર નથી કે તમારી ઉપરની પ્રભુકૃપા જ તમારી પસે સાદ દેવડાવે છે કે પછી તમે પ્રભુકૃપાને સાદ કરો છો માટે તમારી ઉપર પ્રભુની કૃપા થાય છે — એ કહેનું મુશ્કેલ છે.

તત્ત્વત્ ; એમ બનનું શક્ય છે કે શક્તાનો જ અન્યાંત અભાવ હોય. વિચારમાં જ એક નાનકડો એવો ખૂણો હોય છે જે શંકા અને વિવાદ ઊભા કરે છે, એને લઈને બધું બગડી જાય છે. એ તો જ્યારે તમે તદ્દન કટોકટીભરી અવસ્થામાં હો, મગજને ખાતરી થઈ જાય કે હવે પોતે કાંઈ કહેતાં કાંઈ જ કરી શકે તેમ નથી, જ્યારે એ તદ્દન મર્તમૂર્ખ થઈને અશક્તિતમાન અવસ્થામાં ઊલ્લ રહે છે, ત્યારે, એ કણે, જે તમે ઊઠ્ઠની સહાય માટે અભીપ્સા કરો છો, જે અભીપ્સા એવી હોય કે એની તીવ્રતાનું મૂળ તદ્દન નાસીપાસીભરી અવસ્થા હોય, ત્યારે પછી એની અસર થાય છે. પરંતુ જે તમારા વિચારો તેમની દ્વીળો ચાલુ રહે, જો તેઓ એમ કહે કે, ‘હા, હા, મેં અભીપ્સા કરી છે, મેં પ્રાર્થના

કરી છે, પરંતુ ઘડી ખરેખર આવી પહોંચી છે કે નહિ તે તો પ્રભુ જાણે, અને એમની કૃપા આવશે કે નહિ અથવા એમ બનતું શક્ય છે કે નહિ...?' તો પછી પતી ગયું, એનાથી કશું કામ નહિ સરે, બહુધા આવું જ બનતું હોય છે— લોકોને એમ કહેવામાં આવે છે કે 'જો તમારે યોગમાં આગળ વધતું હોય તો તમારામાં કામનાઓ ન હોવી જોઈએ,' કેટલાક એથી આગળ વધીને એમ પણ કહે છે કે, 'તમારે કશી જરૂરિયાતો પણ ન હોવી જોઈએ.' એથી પણ આગળ જઈને કેટલાક કહે છે કે, 'પ્રભુ પાસે કશું માગવું જ નહિ.' આમાં તો મને ખબર પડતી નથી, સોમાંથી નવાયું મનુષ્યોનો પ્રતિભાવ એવો રહે છે કે, 'આહ ! જો હું માગીશ નહિ, તો મારે જે જોઈએ છે તે મળશે જ નહિ.' એ લોકો જોઈ શકતા નથી કે એ આખીએ ગતિને તેના મૂળમાંથી જ છેદી નાખે છે ! એમનામાં શક્યા ન હોતી. 'મારે આની જરૂર છે....'

હું આહી જરૂરિયાતના ખ્યાલ વિષેની તો ચર્ચા જ કરતી નથી, કારણ કે એ તદ્દન આરેખે ઘડાયેલો હોય છે. આહી એક ઉચ્ચ ચિન્તકાર આવેલો તેને હું ઓળખતી હતી. એણે શ્રી અરવિંદનું ચિત્ર બનાવેલું (મને લાગે છે કે એ ચિત્ર હજી છે પણ ખરું). આ ઉચ્ચ ચિન્તકાર યોગ કરતો હતો. એક દિવસ એણે મને કહ્યું, 'ઓહ ! મને લાગેલાગે છે ત્યાં સુધી તો મારે દરેક વસ્તુ વિના ચાલે તેમ છે. હું ધારું હું કે માણસ ધારે તો એની જરૂરિયાતો ઓછામાં ઓછી કરી શકે. ઇતાં મારે દાંત સાફ કરવાનું ભ્રશ તો જોઈએ.' હું ત્યારે ભારતમાં રહેવી ન હતી, નહિ તો હું તેને કહેત કે, 'એવા લાણો લોકો છે જેમને કદી પણ ટૂથબ્રશ મળેલું નથી અને ઇતાં એમના દાંત તદ્દન ચોખ્ખા હોય છે. દાંત સાફ કરવાનો એ એક જ ઉપાય નથી.' પરંતુ એ વખતે એને પૂરેપૂરી ખાતરી હતી કે માણસને મોં સાફ રાખ્યા સિવાય બીજી બધી વસ્તુઓ વિના ચાલે અને એને માટે, મોં સાફ રાખ્યનું એટલે ટૂથબ્રશની જરૂરિયાત હોવી એમ હતું. લોકોનાં મગજમાં શું ચાલતું હોય છે તેનો આના ઉપરથી સ્પષ્ટ ખ્યાલ ઊપરે છે. એ લોકો કોઈ વસ્તુને વળગી રહે છે અને એમ માને છે કે એ વસ્તુ તો જરૂરી છે. અને આમાં તો ચોખ્ખું અશાન જ છે, કારણ કે પોતાનું મોં ચોખ્ખું રાખવા જોવી બીજી કોઈ તદ્દન આવશ્યક જરૂરિયાત હોઈ શકે (અને ગમે તેમ હોય તો પણ મોં ચોખ્ખું રાખતું એ જરૂરી છે), પરંતુ મોં ચોખ્ખું રાખવાની જરૂરિયાત સામે ટૂથબ્રશને જોડી દેવું એ તદ્દન તર્કાલીન વાત છે. કારણ કે ટૂથબ્રશની શોધ થયાને બહુ સમય વીત્યો નથી.

એક બીજો માણસ પણ એવો હતો જેણે મને કહેલું કે 'ઓહ ! મારે તો દરેક વસ્તુ વિના ચાલે,' — અમે તે વખતે ઓછામાં ઓછું વજન ઊંચકતું

પડે તેવા પગપાળા પ્રવાસની યોજનાની વાત કરતાં હતાં (જ્યારે તમારે માઈલોના માઈલો સુધી, રોજે રોજ ચાર-પાંચ કિલોમિટર સુધી, વજન ઊંચકીને ચાલવાનું થાય, તો તમે એને શક્ય તેટલું ઓછું કરવાનો પ્રયત્ન કરો જ); એટલે એમે ચર્ચા કરી કે કઈ વસ્તુ ખાસ અગત્યની હોઈ બેગમાં લઈ જવો પડશે — પેલા ભાઈઓ ઓમના ટૂથબ્રશની વાત કરી. બીજાઓ મને કષ્ટું કે એને સાબુ જોઈશે (સામાન્ય રીતે એવો સાબુ આવી (સિક્કા જેવી) નાનકડી વસ્તુની આસપાસ ગોળ ફરી શકે તેવા હોય છે), પરંતુ આહી કેટલા બધા મનુષ્યો એવા છે જેમણે કદ્દી પણ સાબુ વાપર્યો નથી હોતો અને છતાં પણ તેમને યોગ્યા રહેવામાં કશી હરકત પડતી નથી ! શરીર સ્વરચ્છ રાખવાના બીજા ઉપાયો પણ છે. વસ્તુસ્થિતિ આવી છે. લોકો પોતાના નાના નાના જ્યાલોમાં જકડાયેલા રહે છે અને એમ માને છે કે એ જરૂરિયાતો આવશ્યક છે. પરંતુ તમે જરા દુનિયાની સહર કરશો તો તમે જેઈ શકશો કે જેને તમે તમારી જરૂરની વસ્તુ તરીકે સમજો છો તેના વિષે બીજા લોકો કાંઈ જાણતા પણ નથી, એ' વસ્તુ એમણે ઓમની જિંદગીમાં જોઈ પણ નથી હોતી, એમને માટે એનું અસ્તિત્વ પણ નથી હોતું, અને એ અનિવાર્ય પણ નથી હોતી. આ વસ્તુ તો અમુક પ્રકારના વાતાવરણમાં તમે શિક્ષણ લીધું હોય છે તેનું પરિણામ હોય છે. એને આવી બધી વસ્તુઓ સાપેક્ષ હોય છે; સાપેક્ષ અને સાથે સાથે કાણજીવી પણ ખરી.

બસ ત્યારે.

બાળક : આપે કહેલું છે કે, ‘ભગવાનમાં આપણો નેટલો વિશ્વાસ તેટલા પ્રમાણમાં જ ભગવાનની કરુણા આપણે માટે અને આપણને મદદ કરવા કાર્ય કરી શકે.’^૧ પરંતુ કોઈને જો પ્રભુમાં શક્તા ન હોય, છતાં તેની મુશ્કેલીના પ્રસંગે, ભયના પ્રસંગે, તેમને સાદ કરે તો એનું શું થાય ?

શ્રી માતાજી : એ કઈ રીતે સાદ કરી શકે ? એ બંને વસ્તુઓ વિરોધા-ભાસી છે. જો એને શક્તા નહિ હોય, તો એ પ્રભુને સાદ જ નહિ કરે ! એને પુકાર કરવાનો વિચાર જ નહિ આવે. એ એની શક્તાના પ્રમાણમાં જ પુકાર કરવાનું વિચારી શકે . . . તો ?

બાળક : આપે અહીં કહ્યું છે કે, ‘શગુ પ્રત્યે સિમત કરવું એટલે તેને નિઃશબ્દ બનાવવો’* આ ‘સિમત’ એટલે શું ? આપણે આપણા શગુ સામે સિમત ન કરવું જોઈએ !

શ્રી માતાજી : આપણે . . . ન કરવું જોઈએ ! અહીં તો એક અનુભવની વાત કરવામાં આવી છે. એ એક અનુભવની નોંધ છે પરંતુ તેને સર્વસામાન્ય રૂપમાં વ્યક્ત કરવામાં આવી છે — પરંતુ કોઈ એક પણ, કોઈ વ્યક્તિ તમારી પાસે કૂરમાં કૂર બદદરાદે આવે, અને જો તમે એની સામે સિમત કરો તો એ સંપૂર્ણપણે પરસ્ત થઈ જાય છે, એનાથી પછી કર્યું નહિ થાય. પરંતુ તમારું એ સિમત ખરા હદ્યનું હોવું જોઈએ. તમે ડેવળ હાસ્ય કરો, મોં મલકાવો અને વિચાર કરો . . . (હસાહસ) હું ‘સિમત’ શબ્દ એના પરિમૂર્ખ અર્થમાં કહું છું. એટલે કે, એવી વેળાને તમે સંપૂર્ણપણે તમારી જતના રવામી હો અને સર્વ વસ્તુઓથી પર હો અને એક એટલી બધી ઊંચી ચેતનામાં હો કે જે ઉપરથી દૃષ્ટિ નાખી શકે — જ્યાંથી તમને, જે વસ્તુ સામાન્ય માનવ ચેતનાને અન્યાંત ભયજનક અને અન્યાંત નાટકીય જેવી લાગે તેમ હોય, તે વસ્તુ કોઈ વ્યક્તિની

^૧ માતાજીની વાણી, ૧૯૬૪ આવૃત્તિ, પૃ.૧૭

* માતાજીની વાણી, ૧૯૬૪ આવૃત્તિ, પૃ.૧૨

બાલિશીતા પ્રત્યે તમને ઊપજનું હોય તેવું 'સિમત' કરવા પ્રેરે. અને જો તમે એવી ચેતનામાં હો કે જ્યાંથી તમે સૌ વસ્તુઓ પ્રત્યે સિમત કરો શકો (કારણ કે ત્યારે તમે સર્વ વસ્તુઓનાં કારણો અને તેમની આંદર કાર્ય કરી રહેલી શકૃતઓ વિષે જાણતા હો છો), તમે એવી ચેતનામાં રહીને કે કાંઈ બનતું હોય તેના ગ્રન્થે સિમત કરશો, તો વસ્તુઓ તરત જ બદલાઈ જશે. આ કેવળ બહારનું અને ચામાનિક વિવેક પૂરતું સિમત હોવું ન જોઈએ: એમાં તો ચૈત્ય સ્વરૂપનું સિમત હોવું જોઈએ.

ભાગક : જો પ્રભુને સાદ ન કરીએ તો એ સહાય ન કરે? એ વસ્તુ સાવ એવી નથી.... પ્રભુની ચેતના, હમેશાં, સર્વ સ્થળે અને સમાનરૂપે કાર્ય કરતી રહે છે. પ્રભુની કૃપા સર્વ સ્થળે સાક્ષિ હોય છે, સર્વ સંખેચામાં સમાન હોય છે, વગેરે વગેરે. પરંતુ વિકિતગત રીતે, તમે અમૃક પ્રકારનું વલણ અખત્યાર કરીને, તમારી આંદર એક એવી અવસ્થા ઊભી કરી શકો છો કે જેને લઈને, સામાન્ય રીતે, એ વસ્તુ ન બનતી હોય અથવા બનતી હોય છતાં જીવાતી ન હોય, તે તમને પ્રાપ્ત થઈ શકે. અને શક્ષા — સત્યમાં, કૃપામાં અને હિવ્યજ્ઞાનમાં સાચી શક્ષા હોવી તે — ને લઈને તમે એક એવી અવસ્થામાં ગુઝાઈ જાઓ છો કે જ્યાં તમે આ વસ્તુને જીલી શકો છો. જ્યારે, તમારામાં જો શક્ષા ન હોય,... છતાં પણ તમે કોઈક વસ્તુ જીલવાનો પ્રયત્ન કરી શકો છો — ઉદાહરણ તરીકે, કેટલાક માણસો પ્રભુને પડકાર કરે છે અને તેમને કહે છે કે, 'અન્યારે હું એવી પરિસ્થિતિમાં છું જેમાંથી, કાઈ નહિ તો બહાર નીકળવું અશક્ય જેવું લાગે છે. પરંતુ જો પ્રભુ મને આ મુશ્કેલીમાંથી બહાર કાઢશો તો હું તેમની ઉપર શક્ષા રાખીશ.' આવા લોકોની સંઘા ધાણી મોટી છે. — એ લોકો કદાચ આમ બોલતા નહિ હોય, પરંતુ એમની લાગણી અને વિચારો એ પ્રકારના જ હશે. ત્યારે, આ પ્રકારની અવસ્થા ખરાબમાં ખરાબ હોય છે. ધાણુંખરું એથી તમે સીધિસીધા, ખાદ્યમાં જઈ પડો છો, અને આવી અવસ્થા એ શક્ષાણ અવસ્થાથી બિલકુલ ઊલટી જ હોય છે. અનો વળી, એ એક તદ્દન જંગલી પ્રકારની સોદાબાળ હોય છે: 'જો તમે મારે માટે આ વસ્તુ કર્શો તો મને વિશ્વાસ આવશે કે તમારું અસ્તિત્વ છે. હું પ્રયત્ન કરીને જોઈશ કે તમારું ખરેખર અસ્તિત્વ છે કે નહિ અને લોકો કહે છે તેમ કામ કરી આપો છો કે નહિ. આ વસ્તુ કરી બતાયો. પણ અમે જોઈશું કે તમારાથી એ થાય છે કે નહિ. જો થશે તો હું તમારામાં શક્ષા રાખીશ.' અને ધાણા લોકો, તેમને ખરાબ પણ નથી હોતી, છતાં આ પ્રકારની અવસ્થામાં હોય છે. ધાણા લોકો એમ કહે છે: 'મને પ્રભુ ઉપર કઈ રીતે શક્ષા બેસે ? મારી જિંદગી કેવી તો શોચનીય અને દુઃખી છે !' આનો અર્થ એ,

પ્રભુની ચેતનાને, તેઓ તેમની નાની સરખી વ્યક્તિત્વથી જરૂરિયાતોમાં બાંધી રાખવા માગે છે.

બાળક : જો વ્યક્તિત્વમાં શક્કા હોય તો એને આપોઆપ જ સહાય પ્રાપ્ત થાય ?

શ્રી માતાજી : જો તમારામાં એક કણ નેટલી પણ સત્યનિષ્ઠા હોય તો એ પ્રાપ્ત થવા માટે પૂરતી હોય છે. જો તમે આત્મનું ખરા હૃદયથી સાદ કરો (કેવળ બોલાવો અને સાથે સાથે મનમાં એમ પણ કહેતા રહો કે, “જોઈજો હવે, સફળ થાય છે કે નહિ” — એ સ્વાભાવિક રીતે જ, કોઈ સારી અવસ્થા નથી હોતી,) તમે ખરેખર સાચી સત્યનિષ્ઠાપૂર્વક સાદ કરશો, પ્રત્યુત્તરની તમારે જરૂર હશે, તમે એ માટે રાહ જોશો, તો એ જરૂરથી પ્રાપ્ત થશે.

બાળક : દેવો કચાંથી આવે છે ?

શ્રી માતાજી : એનો અર્થ ?... ‘કચાંથી’ એટલે શું ? તેમનું મૂળ કચાં ? એમને કોણે ઉત્પન્ન કર્યા ?.... પરંતુ, આ સર્વ વસ્તુઓ એક જ મૂળ સ્થોત્રમાંથી, પરમ સ્વરૂપમાંથી પ્રગટ થયેલી છે, અને એંટાં દેવો પણ આવો જય છે.

એક ધાર્યી જૂની પરંપરામાં આનું વર્ણિન આપવામાં આવેલું છે. હું તમને એની વાત, જાણે બાળકથા કહેતી હોઉં તે રીતે કહીશ, નેથી એ વસ્તુ તમે સમજુ શકો :

એક દિવસ, ‘પ્રભુ’એ નક્કી કર્યું કે પોતે પોતાનો બાધ્ય આવિષ્કાર કરવો, પોતાની જતને પરલકી બનાવવી, કે નેથી પોતાની જત વિપે વિગતે કરીને જાણવાની મજા પડે. એટબે, સૌ પ્રથમ તો, એમણે પોતાની ચેતનાનો પ્રાદુર્ભાવ કર્યો (એટલે કે, તેમણે પોતાની ચેતનાને પ્રગટ કર્યો) અને પોતાની ચેતનાને એક વિશ્વ બનાવવાનો આદેશ આપ્યો. આ ચેતનાને શરૂઆત કરીને સૌ પ્રથમ ચાર પ્રાદુર્ભાવો પ્રગટ કર્યા, ચાર વ્યક્તિત્વવરૂપો પ્રગટ કર્યા કે જે પરમ સત્યનાં આત્મનું ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપો હતાં. એ ચાર સ્વરૂપોમાં એક ચેતનાસ્વરૂપ, બીજું પ્રેમસ્વરૂપ (ખરું જોતાં આનંદ સ્વરૂપ), ત્રીજું જીવનસ્વરૂપ, ચાને ચોણું પ્રકાશ અને જીનનું સ્વરૂપ હતું — પરંતુ ચેતના અને પ્રકાશ, એ, એક જ વરતું છે. એટબે પણી આમ ચાર સ્વરૂપો, ચેતના, પ્રેમ અને આનંદ, જીવન અને સત્ય — સત્ય, એ જ ચોક્કસ શબ્દ છે, અને તમે સમજુ શક્યો કે એ સ્વરૂપો આત્મનું શક્તિશાળી હતાં. પેલી પરંપરામાં એમને પ્રથમના પ્રાદુર્ભાવો, આદિ સ્વરૂપો કહેવામાં આવતાં.

અને એ દરેક સ્વરૂપ પોતાના ગુણો, શક્તિ, ક્ષમતા અને શક્યતાઓ વિષે સભાન થઈ ઉઠ્યું અને, આચાનક એ દરેક, પોતે પોતાની રીતે ભૂલી ગયા કે પોતે તો કેવળ પ્રાદુર્ભાવો, પરમ તત્ત્વનાં સ્વરૂપો માત્ર છે. એટલે પછી આમ બન્યું: જ્યારે પ્રકાશ આથવા ચેતના દિવ્ય ચેતનાથી અલગ થઈ ગઈ, જ્યારે એણે એમ જ માનવા માંડયું કે પોતે જ દિવ્ય ચેતના છે અને પોતાના સિવાય બીજું કાઈ છે જ નહિ, એટલે આચાનક, એ તમસ અને અચિત્તૃપ બની ગઈ. અને જ્યારે જીવનસ્વરૂપે એમ વિચાર્યું કે જીવનમાત્ર તે પોતે જ અને પોતાના સિવાય અન્ય જીવન છે જ નહિ અને પોતાનો પરમ તત્ત્વ ઉપર કરો આધાર નથી ત્યારે એ જીવન મૃત્યુ બની ગયું. અને જ્યારે સત્યે એમ વિચાર્યું કે સર્વ સત્ય પોતામાં જ છે, અને પોતાના સિવાય બીજું કાઈ સત્ય નથી, ન્યારે એ સત્યસ્વરૂપ આસત્ય બની ગયું. અને જ્યારે એમ અને ગાનંદને એવી ખાતરી થઈ ગઈ કે એ પોતે જ પરમાનંદ છે અને પોતા સિવાય અને પોતાના આનંદ સિવાય બીજું કશ્યું નથી ત્યારે એનું વેદનામાં પરિવર્તન થઈ ગયું. આ રીતે, જે જગતને કેટલું બધું સુંદર બનવાનું હતું, તે તહેન વિવૃપ બની ગયું. હવે, પેલી ચેતનાઓ (તમને ગમે તો એને દિવ્ય મા ભગવતી, પરમ ચેતના કહી શકો) જ્યારે આ બધું જોગ્યું ત્યારે એને આત્મંત્ર કોણ થયો, અને તમે વિશ્વાસ રહો કે એણે પોતાની જાતને એમ કહ્યું કે, ‘આ તો કાઈ સફળ ન બન્યું.’ એટલે એ પાછી દિવ્ય, પરમ, પરમાત્મા યાસે ગઈ અને પોતાની મદદે આવવા કહ્યું. એણે તેમને કહ્યું, ‘જુઓ, આ તો આનું થયું. હવે શું કરવું?’ એમણે કહ્યું, ‘ફરીથી શરૂઆત કરો, પણ એવી રીતની વિવસ્થા કરવા પ્રયત્ન કરો કે આ સ્વરૂપો આટલાં બધાં સ્વતંત્ર ન થઈ જાય!... એમણે તમારા સંપર્કમાં રહેવું જોઈએ, અને તમારી મારફત મારા સંપર્કમાં.’ એટલે પછી આ રીતે તેમણે દેવોને પ્રગટ કર્યા. એ લોકો એટલા બધા ગર્વિષ્ઠ ન હતા, નમ્રતાપૂર્ણ હતા. અને એમણે આ સુષ્ઠિનું સર્જન કરવાની શરૂઆત કરો. પરંતુ એમની અગાઉ પેલા લોકો આવેલા હતો. એટલે દરેક ડગલે દેવોને એમનો ભટો થઈ જતો. અને આ રીતે પછી આ જગત એક રણક્ષેત્ર, યુદ્ધનું મેદાન, લડાલડ, વેદના, અંધકાર, વગેરેનું ક્ષેત્ર બની રહ્યું. અને દરેક સર્જન કરતી વખતે દેવોને તેમની આગાઉ આવેલાં તત્ત્વો સાથે યુદ્ધ કરવું પડતું: એ લોકો તેમની અગાઉના હતો, એમણે સીધિસીધા જડતત્ત્વમાં ભૂસકો માર્યો હતો, એમણે આ બધી જેરવ્યવસ્થા પેદા કરી હતી અને દેવોને આ બધા ગોટાળાને સરખો કરવાનો હતો. એટલે દેવો ત્યાંથી આવ્યા. એ બીજી તબક્કાના પ્રાદુર્ભાવો છે.

બાળક : માતાજી, પહેલાં આવેલાં ચાર સ્વરૂપોમાં જે પરિવર્તન થયું તે અક્ષમાત થયેલું કે ઈરાદાપૂર્વક એમ થયેલું?

શ્રી ભાતાજી : ના, આકસ્માત એ શું છે ?

વળી ઓમ પણ કહેવાય છે — આ પેલી વાર્તાનું અનુસંધાન અથવા ખર્ચું જોતાં તો શરૂઆત છે — કે પ્રભુની ઈરછા એવી હતી કે પોતાનું સર્જન એ સ્વતંત્ર સર્જન બની રહે. એમની ઈરછા એવી હતી કે એમનામાંથી જે કંઈ પ્રગટ થાય તે તદ્દન સ્વતંત્ર અને મુક્ત રહે કે જેથી- એ તેમની સાથે સ્વતંત્રભાવે, કશા પણ દબાણ વિના અદ્વૈત સાધી. એમની ઈરછા એવી ન હતી કે તેઓ વક્ષાદાર, સચેતન અને આજ્ઞાકિત બને એવી તેમના ઉપર ફરજ પડે. એમણે એ વસ્તુ પોતાની મેળે, એવા જ્ઞાન અને પ્રતીનિ સાથે કરવાની હતી કે એમ કરવું એ જ સારામાં સારું કહેવાય. એટબે આ જગતને એક તદ્દન સ્વતંત્રયુર્ણ, પોતાની પસંદગીઓની બાબતમાં તદ્દન સ્વતંત્ર હોય તે રીતનું બનાવવામાં આવેલું. અને આ રીતે જ, દરેક વાકિતને માટે, દરેક ક્ષણે, પોતાની પસંદગી કરવાની સ્વતંત્રતા છે — પરંતુ પરિણામ ભોગવાની નૈયારી સાથે. જે તમે યોગ્ય વસ્તુ પસંદ કરો તો સારી વાત છે; પરંતુ તમે બૂરી વસ્તુ પસંદ કરો, તો પછી ઠીક છે, જે થવાનું હોય છે તે થાય છે — અને એમ જ બન્યું છે !

આ વાર્તાને ધણા ધણા આધ્યાત્મિક અને રહસ્યવાદી અર્થમાં સમજ શકાય છે. પરંતુ આ વિશ્વમાની બધી વાર્તાઓ જેવી આ વાર્તા છે : જો તમે, એ વસ્તુને લોકોની સમજમાં આવે તે રીતે કહેવી હોય તો એ બાળવાર્તા બની જાય છે. પરંતુ જો તમે પ્રતીકો પાછળ રહેલા સત્યને ઓળખવાનું જાણતા હશો, તો તમને બધી જ સમજણ પડો. અને આ વસ્તુને મેં જેવા સ્વરૂપમાં કહી છે, જે એક નાનકડી બાળવાર્તા જેવી લાગે છે, તેવા સ્વરૂપમાં પણ, મેં જે વસ્તુ તમને કહી તે સમજશો, મેં જે કહ્યું છે તેની પાછળના ગાથને સમજશો, તોપણું તમને વસ્તુઓની પાછળનું રહસ્ય સમજાઈ શકશો.

કેટલીક પરંપરાઓ એવી છે કે જેમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે આવું ‘આકસ્માત’ બની આવેલું, એટબે કે, આથી આન્યથા પણ બની શકયું હોત. પરંતુ બન્યું છે આવું. એ સાચી વાત છે, આમ જ બન્યું છે. ફક્ત એટલું જ કે, એ વસ્તુ તદ્દન સમજ શકાય તેવી છે કે આ તર્યારાના દરેકનું મૂળ પરમ સ્વરૂપમાં હતું, એ સ્વરૂપ તેના પ્રાદુર્ભાવથી તદ્દન નિકટમાં હતું, એ પ્રાદુર્ભાવ તેના આદિસ્થાનથી તદ્દન પસે હતા અને પોતાની અંદર તેની દિવ્યતા, પરમાવસ્થાને ધારણ કરતા હતા. અને આ બધામાં પરમાત્માથી આલગ એવી કોઈ વસ્તુને લઈને સર્જન કરવામાં આવેલું નથી; આમાં તો પરમાત્માએ પોતે જ પોતાનો પ્રાદુર્ભાવ કરેલો છે, — જણે કે તેઓ પોતાની સામે નિહાળતા હોય તેમ.

પોતે પોતાની જતને પરલક્ષી બનાવે છે કે જેથી પોતે જે કાઈ છે તે વિષે સભાન બને. પોતાના સ્વરૂપની આંતરિક, ગોકાળ, ચાચલ, અવિકારી અવસ્થામાં, આપ્રગટ સ્વરૂપે રહેવાને બદ્લે તેઓએ પોતાની આ બધી વસ્તુઓને બહારની બાજુએ હોય તેવો પ્રક્રિયા કરેલો છે કે જેથી ‘પોતે જોઈ શકે,’ જાણે કે એ રીતે પોતે પોતાની અંદર શું શું છે, અન્તંત શક્યતાઓ, તેમને નિહાળી શકે. એટલે બધું જ શક્ય હતું. આ વસ્તુ આ રીતની બની છે — એ અન્ય પ્રકારની પણ બની શકી હોત. તદુપરાંત, એવી કોઈ વસ્તુ નથી કે કે કે તમને કહી શકે કે આપણી જેવી છે તેવી સૃષ્ટિની લગોલગ બીજી જતની સૃષ્ટિઓ પણ છે, જે એટલી બધી બિનન્ન પ્રકારની છે કે, એક વિશ્વ અને બીજા વિશ્વ વરયે કોઈ પણ પ્રકારનો સંબંધ હોવાનું શક્ય નથી. એમ પણ બની શકે કે, આપણું વિશ્વ જ, પરમાત્માનો એક માત્ર આવિભાવ ન હોય, આપણું વિશ્વ કેનું છે તે તો આપણે જાણુંએ છીએ — બીજાં વિશ્વો એવાં પણ હોઈ શકે કે જ્યાં પરિસ્થિતિ આટલી બધી દુઃખદ ન પણ હોય; વળી, આ વિશ્વ પણ આપણુંને દેખાવમાં જ દુઃખરૂપ લાગે છે. જે તમે દેખાવાની પાછળ જઈ શકો તો તમને જણાઈ આવશે કે આમાં કશું પણ શોચનીય નથી. એ તો કેવળ એક દૃષ્ટિનિંદુ છે.

‘જ્યારે આપણે કોઈ ચોક્કસરૂપની આધ્યાત્મિક પ્રગતિ કરીએ છીએ ત્યારે પ્રભુના અદૃશ્ય શરૂઆતો તેનું વેર લેવાનો હોમેશાં પ્રયત્ન કરે છે અને જ્યારે તેઓ અંતરાત્માને કશી હાનિ કરી શકતા નથી ત્યારે તેઓ શરીર ઉપર ધા કરે છે. પરંતુ એમના સથળા પ્રયત્નો નિષ્ફળ જવાના છે અને છેવટે તેમનો પરાજ્ય જ છે, કરાણ કે આપણુંને ભગવાનની દૃપાની ઓથ છે.’

(માતાજીની વાણી, ૧૯૬૪ આવૃત્તિ, પૃ. ૮)

બાળક : આ ‘પ્રભુના અદૃશ્ય શરૂઆતો’ કોણ હોય ?

શ્રી માતાજી : એ પેલાં મૂળનાં ચાર સ્વરૂપો જ છે. એમણે પોતાના અસંખ્ય પ્રાદુર્ભાવિંશ પ્રગટ કર્યા છે, એ પ્રાદુર્ભાવિંશે વળી તેમના પણ પ્રાદુર્ભાવિ રહ્યા છે, એમણે વળી અનેક રૂપો સર્જાર્યાં છે. આ રીતે એમની સંખ્યા લાખો ઉપર લાખોની છે. આ બધાઓ એમની અંદરોઅંદર અમુક રીતની આદત ઘડેલી છે અને અમુક એવી તર્કશૈણી ર્થી છે કે જેથી એ એમની વ્યવસ્થા ટકી રહે અને તેઓ પોતાના સિવાય બીજા કોઈનું આ વિશ્વ ઉપર શાસન સ્થપાય તે ઈચ્છતા નથી. ભારતમાં એમને ગાસુરો, તમિસ્થ્રાનાં સ્વરૂપો કહે

છે. એમનાં સ્વરૂપો એવાં હોવાની પાછળ પણ અમુક રીતની તર્કબદ્ધતા રહેલી છે. એમણે ખાટે માર્ગ જવાથી શરૂઆત કરી અને હવે એ રીતે જ એ ચાલતાં રહે છે. હવે, મારે કહેવું જોઈએ કે, એમાંના કેટલાક પોતાની મનોવૃત્તિ બદલે છે. પરંતુ આ વસ્તુ ગોતામાં પણ કહેલી છે; હું ધારું છું કે ત્યાં એવાં સ્વરૂપોની વાત કરેલી છે કે નેઓ પરિવર્તન પામે, અને બીજાં કેટલાંક એવાં પણ હોય છે કે નેઓ પરિવર્તન પામવાનો સદંતર ઈનકાર કરે છે, એના કરતાં નેઓ પોતાનો લોપ થઈ જાય, વિનાશ થઈ જાય એવું ઈચ્છનારાં સ્વરૂપો પણ હોય છે. અને પરિસ્થિતિ એ પ્રકારની છે. કેટલાંક અમુક જાતનાં તો કેટલાંક બીજી જાતનાં હોય છે.

બાળક : ‘અન્ન બીજા’ માંથી કેટલાંનું પરિવર્તન થયેલું છે ?

શ્રી ભાતાજી : આહ, તમને એની ખબર છે ? તમારી સમરણશક્તિ સારી કહેવાય. એમાંથી એકનું પરિવર્તન થયેલું છે, જે હવે સહકાર પણ આપે છે. એ સ્વરૂપ ચેતના અને પ્રકાશનું એક સ્વરૂપ છે.

બાળક : જો એનામાં પરિવર્તન થયેલું હોય તો જે મુશ્કેલી છે તે આપો-આપ જતી રહેલી જોઈએ.

શ્રી ભાતાજી : કુદરતી રીતે. પરંતુ એની શક્તિ હ્યાત રહે છે. એ એક લંઘકર સ્વરૂપ છે.

બાળક : આપે કહેલું કે ચેતનાનું અચેતનામાં પરિવર્તન થઈ ગયેલું. પરંતુ જો ચેતનામાં પરિવર્તન થયું હોય તો અચેતના ચાલી જવી જાઈએ ?

શ્રી ભાતાજી : એ ફરીથી ચેતના અને પ્રકાશ બની રહે છે—પોતે પોતાના મૂળ સ્વરૂપમાં આવી જાય છે.

બાળક : એ ફરીથી એવું બન્યું છે ?

શ્રી ભાતાજી : પરંતુ મેં હમણાં ફૂકત એક મિનિટ પહેલાં જ કલ્યાં ને કે જ્યારે એ અચેતના અથવા અંધકારનું સ્વરૂપ બની ગયેલું ત્યારે એણે અસંખ્ય પ્રાદુર્ભાવિએ પ્રગટ કરેલા — પ્રાદુર્ભાવિએ, પ્રતિરૂપો, સર્જનો. અને એનું રૂપાંતર થાય એટલે બીજાં બધાં એને અનુસરે જ એવું નથી. એ પ્રાદુર્ભાવિએ પણ એના એ જ સ્વાતંત્ર્યના નિયમને અનુસરે છે, પસંદગી કરવાની ક્ષમતાના નિયમને અનુસરે છે. એમનું પરિવર્તન થાય પણ ખરું અને ન પણ થાય. કેટલાંકનું પરિવર્તન

થઈ ગયું છે. કેટલાંક એ બાબતનો ઈનકાર કરે છે. અને હું ધારું છું કે એવાં ઈનકાર કરનારાંની સંખ્યા ઘણી મોટી છે.

પરંતુ, આ સૌમાં, જે સૌથી વધુ નુકસાન કરનાર છે, તે ‘આસત્યનો દેવતા’ છે. —આ વિશ્વની અંદર તેની દ્વારા થતા સત્યના ઈનકારને કારણે, એ સૌથી વધુ વિધનકારક બની રહ્યો છે. અને પાથીવ જગત, ભौતિક જગત ઉપર એની ભારે પકડ છે. તદુપરોત, આહીં (આ પૃથ્વી ઉપર) જેઓ એને જોઈ શકે છે તેમને એ તદ્દન ભવ્ય, આદભુત વસ્તુ સરખો દેખાય છે. એ પોતાની જાતને ‘ચાષ્ટોનો દેવતા’ કહેવડાવે છે, અને એનો દેખાવ ભયંકર, આકઝમાળ, શક્તિશાળી અને અત્યંત અસરકારક હોય છે.... ઐતિહાસિક હૃદિઓ જોતાં, આમુક ચાષ્ટોના નેતાઓને એ જ પ્રેરણ આપતો હતો; એ પોતાને ‘ચાષ્ટોનો દેવતા’ હોવાનું જાહેર કરે છે કારણ કે હકીકતમાં એ જ લોકો ઉપર સત્તા ચલાવે છે. દેખીતી રીતે, આ છેલ્લાં બે વિશ્વયુલ્લોના મૂળમાં અને તેમના સર્વેચ્ચ સંચાલક તરીકે આમ કરતો રહ્યો હતો. એણે પોતાની જાતને એ જ સમયે, ‘ચાષ્ટોના આત્મા’ હોવાની જાહેરત કરેલી. અને વધારામાં એ સમયે જ એણે એવું જાહેર કરેલું કે એ કદાપિ પરિવર્તન યામયે નહિ. અને એ જાણે છે કે એનો અંત આવવાનો જ છે — એટલે કુદરતી રીતે, ઓમાં ઓનાથી થાય તેટલું મોટું કરવા એ પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે. અને એણે એવું પણ જાહેર કરેલું છે કે, પોતાનો વિનાશ થાય એ પહેલાં એ ઓનાથી બનશે તે સર્વનો વિનાશ કરતો જશે.... એટલે આપણે સર્વ પ્રકારની ઉથલપાથલ માટે નૈયાર રહેવું જોઈશે.

બાળક : ફેબ્રૂઆરીમાં આપે એક સંદેશ આપ્યો હતો કે, ‘પૃથ્વી ઉપર એક નૂતન પ્રકાશ પ્રગટશે’* અને એ પછી તરત (તા પમી માર્ચ ૧૯૫૭ના રોજ) સટેલિનનું મૃત્યુ થયું. આ વસ્તુ કોઈ વસ્તુની સૂચક છે?

શ્રી માતાજી : એ તો ધારું નાનું પરિણામ કહેવાય. (એ એક દુર્ભાગ્યની વાત છે કે હિન્દુસના મૃત્યુની જેમ) સટેલિનના મૃત્યુથી પણ જગતની અત્યારની પરિસ્થિતિમાં કંઈ ફેર પડ્યો નથી. એથી વધુ કંઈ બનલું જરૂરી છે. કારણ કે આ તો કોઈ ખૂનીનો શિરયછેદ કરવામાં આવે ત્યારે બને છે તેણું છે : જ્યારે એનું ડોકું કાપી નાખવામાં આવે છે, ત્યારે એનું સત્ત્વ એની પાછળી રહી જય

* આહીં જે સંદેશનો ઉલ્લેખ છે તે બંગાળી પત્રિકા ‘શુષ્ણવન્તુ’ને આપાયેલો : ‘આનથી અને હમેશને માટે પૃથ્વી ઉપર સત્યના પ્રકાશનો જન્મ થાઓ.’ (૨૧-૨-૧૯૫૩)

છે અને એનો બહારની બાજુઓ પ્રક્રોચ્છ થાય છે. એ એક પ્રાણમય સત્ત્વ હોય છે અને એ બહાર જઈને દરકિમાંથી એવા કોઈ ભલા માણસની અંદર આશ્રય લઈ વે છે કે જેનામાં આચાનક કોઈ ગુનાખોર વૃત્તિ ઉત્પન્ન થઈ ગઈ હોય છે. આવા ધ્યાન લોકો હોય છે. ખાસ કરીને એવા યુવાન ખૂનીઓ હોય છે, જેમને આ બાબતમાં પૂછવામાં આવે છે ત્યારે આવી ઘટનાનો સ્વીકાર કરે છે. જ્યારે તેમને પૂછવામાં આવે છે કે ‘આ ખૂન કરવાની ઈચ્છા તમારામાં કચારે ઉત્પન્ન થઈ’ તો ધ્યાનીખરી વાર એવો જવાબ મળે છે કે, ‘જ્યારે આમુકતમુકને ફાંસી આપાતી જોઈ ત્યારે’.

એટબે આવા એક કે બીજાનું મરણ થવાથી કોઈ હેતુ સરતો નથી. એથી કોઈ મદદ થતી નથી — એ વસ્તુ કોઈ બીજે ઠેકાણે જાય છે. એ તો એક બાધ્ય રૂપ માત્ર હોય છે. આ તો એના જેવું છે કે તમે એક ખમીસ પહેરીને કોઈ આત્માંત દુષ્ટ કૃત્ય કરો, પછી એ ખમીસ કાઢીને ફેંકી દઈને કહો કે ‘હવે હું કોઈ નુકસાન નહિ કરું.’ પછી તમે બીજું ખમીસ પહેરીને ઓનું એ જ કામ ચાલુ રાખો છો !

બાળક : જો જીવનનું પરિવર્તન મૃત્યુના સ્વરૂપમાં થયું હોય તો એ પોતે જ કેમ મરી જતું નથી ?

શ્રી ભાતાજી : કારણ કે એ પોતાનું બચાબર રક્ષણ કરે છે. તમે કહો છો તે તદ્દન સાચું છે, પરંતુ એ સારી પેઠે કાળજી લઈને, પૃથ્વી ઉપર સદેહે પ્રગટ થતું નથી. પ્રાણમય જગતમાં મરણ છે જ નહિ, ત્યાં એનું આસ્તિત્વ જ નથી, કેવળ ભૌતિક જગતમાં જ મૃત્યુ છે, એટબે, એ કાળજી રાખીને આહી સદેહે પ્રગટ થતું નથી.

બાળક : સ્ટોલિન જેવો હતો તેવો બનવાનું તેને માટે નિર્મિત હતું ?

શ્રી ભાતાજી : સ્ટોલિન ? મને ખાતરી નથી કે એનું સ્વરૂપ મનુષ્યનું હતું કે નહિ.... હું આ વસ્તુ એ ગર્ભમાં કહું છું કે એનામાં ચૈત્ય સ્વરૂપનું આસ્તિત્વ જ ન હતું. અથવા કદાચ હતો — દરેક પદાર્થમાં, દરેક પરમાણુમાં એક દિવ્ય કેન્દ્ર રહેલું છે — પરંતુ મારો કહેવાનો આશય એ છે કે એનામાં કોઈ સલાન, સુવિકસિત, વ્યક્તિત્વૂત ચૈત્ય સ્વરૂપ નહિ હોય. હું નથી ધારતી કે હોય. હું માનું છું કે એ તો, પ્રાણમય જગતમાંના કોઈ સત્ત્વનો સીધેસીધો પ્રાદુર્ભાવ હતો. અને એનામાં અને હિટલરમાં જે મોટો તફાવત હતો તે એ રીતનો હતો.

હિટલર તો કેવળ એક મનુષ્ય હતો, અને વ્યક્તિ તરીકે એ આત્માં નિર્બણ મનવાળો, ખૂબ સંવેદનશીલ મનુષ્ય હતો — એની ચેતના એક કૃદ્ર મજૂરની હતી (કેટલાક એમ કહેતા કે એક કૃદ્ર મોચીની હતી), ગમે તેમ તો ય એની ચેતના એક કૃદ્ર મજૂરની કે કોઈ પણુંણની, કે એવા કોઈની આત્માં કૃદ્ર ચેતના હતી. અને એ ચેતના આત્માં આવી પ્રકૃતિવાળી, જેને ફેન્ચમાં, ‘ગાપરિપ્કવ’, આત્માં દુર્ભાળ કહેવામાં આવે છે તેવી હતી.

પરંતુ એને વળગાડ હતો — એ પ્રકૃતિમાં આત્માંત સામાન્ય, અતિ સામાન્ય કક્ષાનો હતો. માધ્યમ તરીકે એ ઘણા સારા માધ્યમ તરીકે કામ લાગે તેવા હતો — એટલે એનું વળગણ એના પ્રેતાવાહનના પ્રયોગો વખતે એનો કબજો લઈ બેન્ટું. એવા પ્રસંગોએ જ એને એવી તાણ આવતી કે જેવી મસ્તક રોગવાળાને આવે છે. ખરું જોતાં, એ તાણે કોઈ મસ્તક રોગને કારણે નહોતી આવતી : એ તો એના વળગાડને કારણે આવતી. એને લઈને એનામાં આમુક પ્રકારની શક્તિ હતી, જે કાંઈ ખાસ મોટી ન હતી. પરંતુ જ્યારે એને એ સત્ત્વ પાસેથી કાંઈ જાણું હોય ત્યારે એ તેના ડિલ્લામાં ચાલ્યો જતો અને ત્યાં, એના ‘ધ્યાન’માં એ બરાબર ઉગ્રપણે જેને એ પોતાનો ‘દેવ’, એનો પરમેશ્વર કહેતો, જે રાશ્નેનો દેવતા છે, તેની આરાધના કરતો, અને એને એ. બધું ભવ્ય લાગતું. એ એક સત્ત્વ હતું.... એ કે નાનકંડું — એ એની સમક્ષ ચાંદીનું બખ્તર અને ચાંદીનો શિરપેચ લગાવી, તેની ઉપર સોનાની જૂલ સાથે હાજર થતું ! એ તો આદભુત હતું ! અને એનો પ્રકાશ એવો તો જળહળતો રહેતો કે એને પોતાની દૂર્ઘિત એ ભડકા સામે માંડવાનું કે જેવાનું એને ભારે થઈ પડતું. સ્વાભાવિક રીતે, એ સત્ત્વ સથૂળ સ્વરૂપે દૃષ્ટિગોચર થતું નહિ — પરંતુ હિટલર તો તેનું માધ્યમ હતો, એ એને જોઈ શકતો. એનામાં આમુક રીતની દૂર્ઘિત હતી. અને એવા પ્રસંગોએ એને તાણ આવતી; એ જમીન ઉપર આપોટતો, મોઢામાંથી લાળ સાથે ફીણ નીકળતું, એ શેતરંજીને બચકાં ભરતો, — એની એ વખતની અવસ્થા લયંકર બની રહેતી. એની આસપાસના લોકો આ વસ્તુ જાણતા હતા. ત્યારે, એ સત્ત્વ તે ‘રાશ્નેનો દેવતા’ છે. અને ખરું જોતાં તો, મૂળમાં એ રાશ્નેનો દેવતા છે પણ નહિ. એ તો રાશ્નેના દેવતાનો એક પ્રાદુર્ભાવ માત્ર છે, જો કે એ આત્માં શક્તિ-શાળી પ્રાદુર્ભાવ છે.

બાળક : જો એ અલોપ થઈ જવાનું પસંદ કરે તો એથી પ્રલુની શક્તિ માટે કાંઈ ઓછાપ વર્તાપ ?

શ્રી ભાતાજી : શું ? તમે શું કહો છો ! અલોપ કયાં ? અલોપ થવું એટલે

તમે શું કહેવા માગો છો? — અબોધ કથાં થાય? તમે રામાયણની વાર્તા જાણો છો. રાવણે શાની પસંદગી કરેલી? તમને એ ખબર છે ને? તો અબોધ થવાનો આર્થ તો એ થાય: ઓટલે કે, પછી એને કોઈ વ્યક્તિત્વ ન રહે.

ભાગક: રાવણના મૃત્યુ પછી એનું શું થયેલું એના વિષે અમને કંઈ કહેવામાં આવ્યું નથી.

શ્રી માતાજી: તમને નથી કહું? મને લાગે છે કે કહેલું છે. એમ કહેવાય છે કે રાવણે નક્કી કર્યું હતું કે પોતે પરમાત્મામાં ભણી જવું, અને તેથી એ તેમની આંદર સંપૂર્ણપણે વિલીન થઈ ગયો, ઓટલે કે, એનું વ્યક્તિત્વ હણાઈ ગયું, પછી એ કોઈ અલગ સ્વરૂપે ન રહ્યો, એ એના મૂળમાં ચાલ્યો ગયો, એ પરમાત્મામાં એકરસ થઈ ગયો. એમ કરતાં પહેલાં પણ એણે એ રીતનો પાઠ ભજવવાનું, એક પ્રભુ વિરોધી સ્વરૂપનો પાઠ ભજવવાનું નક્કી કરેલું, કારણ કે આજ્ઞાપાલકો અને ભક્તોના કરતાં એ રસ્તો ટૂંકો છે. એ રીતે એ લાંબો ધર્મો વધુ જરૂરથી જાય છે, કારણ કે, એક દિવસ પ્રભુ નક્કી કરે છે કે બલ્લ થયું, ઓટલે પછી એ એમનો વિનારા કરી નાખે છે. એ પ્રભુની બહાર જઈ શકતા નથી, કારણ કે સર્વ કંઈ પ્રભુ જ છે! એનું સરાવ તેની વ્યક્તિત્વા ગુમાવી દે છે, ઓટલે કે, પરમતત્ત્વમાં ઓગળીને લીન થઈ જાય છે.

તદ્દુપરાંત, કશું પણ આદૃશ્ય થનું નથી. કેવળ રૂપ જ આદૃશ્ય થાય છે, ઘટક તરફો બન્યાં રહે છે. દરેક વસ્તુ શાશ્વત છે, કારણ કે સર્વ વસ્તુઓ પ્રભુ-મય છે, અને પ્રભુની બહાર કોઈ જઈ શકતું નથી, કારણ કે પ્રભુ બધી જ છે. પરંતુ આકૃતિઓ આદૃશ્ય બને છે. અને આ આકૃતિ સાથે એકતાને (આધ્યાત્મને) કારણે જ મૃત્યુનો આભાસ થાય છે; પરંતુ ઘટકતત્ત્વો તો શાશ્વત છે, કારણ કે સર્વ કંઈ શાશ્વત છે. કેવળ રૂપ જ આદૃશ્ય થાય છે.

ઓટલે, આમાંનાં કટેલાંક સાતવો, આ રીતે સંપૂર્ણપણે ઓગળી જઈને આનંત એકત્વમાં સંપૂર્ણપણે આદૃશ્ય થઈ જવાનું પસંદ કરે છે (ઓટલે કે, તેઓ તેમની વ્યક્તિત્વત ચેતના ખોઈ દે છે, એમનામાં પછી કોઈ વ્યક્તિરૂપ ચેતના રહેતી નથી, એમનું અસ્તિત્વ કોઈ વ્યક્તિભૂત ચેતના તરીકેનું રહેતું નથી). ચોતાની જાતનું પ્રભુને સમર્પણ કરીને સભાનપણે અને વ્યક્તિરૂપે પણ અમર થવાને બદલે તેમને એમ કરવું વધુ પસંદ પડે છે. એમને પરિવર્તન પામવા કરતાં વિલીન થઈ જવું, વ્યક્તિત તરીકે મટી જવું એ વધુ ગમે છે — ઓટલે કે, આત્મ-બલિદાન.

ભાગક: કેમ?

શ્રી ભાતાજી : ગર્વને લીધે, હું એમ ધારું છું. હમેશાં એની પાછળ ગર્વ જ હોય છે. પાયામાં, શરૂઆતથી જ એમનામાં ગર્વ હોય છે—પણ આની તો બધા જ ધર્મેમાં વાત કહેલી છે. એમાં ગર્વ જ હોય છે, એટથે કે, પોતાની શક્તિ અને અગત્ય વિષે એક પ્રકારની સલાનતા.

બાળક : આપે કહું કે પેલા ચાર પ્રાદુર્ભાવિ પરમાત્માના વિલાગો હતા. તો પછી તેઓની ચેતના, તેમના સિંહાય અન્ય ચેતનાનું કઈ રીતે બની શકે?

શ્રી ભાતાજી : અન્ય ચેતના? પણ બીજી ચેતના છે જ નહિ! પ્રાદુર્ભાવની અંદરનું મૂળ તત્ત્વ જ એ છે કે એ મૂળ સ્વરૂપનું પોતાનું એક પરલક્ષ્ય રૂપ હોય છે, જેનામાં તેનો પ્રાદુર્ભાવ કરનારના ગુણો સંભાવ્ય સ્વરૂપમાં સચવાયેલા જ હોય છે. પરંતુ પ્રાદુર્ભાવનું સર્જન એવી રીતે કરવામાં આવ્યું હોય કે, જેમ મેં કહું તેમ, આ પ્રાદુર્ભાવિ એમને આપવામાં આવેલ સ્વાતંત્ર્ય અને અલગાવને આપનાવવાનું સ્વાતંત્ર્ય લોગવે (કે જે રીતના તેમને બનાવવામાં આવેલા) કે પછી પોતાનો પ્રાદુર્ભાવ કરનાર સાથે સંબંધ જાળવી રાખવાનું સ્વાતંત્ર્ય લોગવે એ તેમની પસંદગી ઉપર આધ્યારિત હતું, કારણ કે એમને પસંદગી કરવાની બાબતમાં સ્વતંત્રતા આપવામાં આવી હતી. એમની પોતાની અંદર જે બળ અને શક્તિ તેઓ ધારણ કરે છે, તે જ તેમનામાં પોતાની અગત્ય અને શક્તિનો આભાસ ખડો કરવા માટે પૂર્ણાં હોય છે. જે તેઓ એવું પસંદ કરે કે પરમાત્મા સાથે સ્વેચ્છાપૂર્વકના સંપર્કમાં, સમર્પણભાવનો સંબંધ નથી રાખવો; જે તેઓ એવી પસંદગી કરે કે પોતાની અંદર રહેલ શક્તિ, ચેતના અને બળને તેઓ અલગપણે વાપરી શકવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે તેનો એ રીતે ઉપ્યોગ કરવો, તો એટલા માત્રથી જ તેઓ તેમના મૂળથી પોતાની જાતને વિઘૂટી કરી મૂકે છે—પરંતુ તેમ છતાં પણ, એમની અંદર રહેલાં ધટક તરફો તો તેમના આદિ મૂળનાં જ રહે છે. અને આટલા માટે જ, ભલે તેઓ સ્વેચ્છાપૂર્વક પોતાની જાતને અલગ કરી લે, તે છતાં પણ તેમની ચેતનાના ઊંઝાણમાં એક અવિનાશી ટકી રહે છે. એ કહી તે તાદાન્યની હોય છે—પરંતુ અભિવ્યક્તિના બાબુ સ્વરૂપમાં, એમને પોતાની પસંદગીના સ્વાતંત્ર્ય સાથે પ્રગટ કરવામાં આવેલાં હોઈ, તેમને આ કરણું કે તે કરણું તેની સ્વતંત્રતા હોય છે—એટલા માટે જ, ખરાબમાં ખરાબ ગુનેગારમાં, એના ઊંઝાણમાં, કચાંક, પ્રલુનો પ્રકાશ હોય છે. હું ધારું છું કે તમે વિવેકાનંદનું પેલું લખાણ વાંચ્યું હશે જેમાં કહેલું છે કે (મને એના ચોક્કસ શબ્દોની યાદ નથી) ગુનેગારને એમ કહેલું કે, ‘જગ્યત થા, જગ્યત થા, હે જ્યોતિ સ્વરૂપ અને તારો પ્રકાશ રેલાવ !’

યોડાક સમય પહેલાં જ મેં તમને કહેલું કે હું તમને આ વસ્તુ એક બાળવાર્તાની માફક કહીશ. કારણ કે મેં જે રીતે વાત કરી તે જોણે એક સ્થળ રીતે બનેલી હોય તેવી હતી. એટલે, એને જ્યારે આ પ્રકારે કહેવામાં આવે છે ત્યારે એ એક બાળવાર્તા બની જાય છે. પરંતુ આ બધી વસ્તુઓને આપણે તેમની પોતાની આધ્યાત્મિક ભૂમિકામાં અને નહિ કે પાર્થિવ ભૂમિકામાં—જેવી જોઈએ. ત્યાં આહીની માફક વસ્તુઓ બનતી નથી.

પરંતુ છતાં, હા ! આહી પણ જે બને છે તે પ્રતીકર્ષપે એ જ વસ્તુ બને છે : કોઈ બાળક જ્યારે જન્મે છે ત્યારે એ તેની માનો એ ટુકડો જ હોય છે, છેક ભૌતિકર્ષપે, તદ્દન ભૌતિક રીતે, યોડા કલાકો સુધી તો સંપૂર્ણ રીતે, લગભગ બે દિવસ સુધી; અને પછી યોડા ઓછા પ્રમાણમાં, છતાં જોઈ શકાય તેવા પ્રમાણમાં તો ઓછામાં ઓછા બે માસ સુધી, એમની વર્યેના પાર્થિવ દ્રવ્યની કરી એટલી બધી પ્રબળ હોય છે કે એ બાળક પોતે પોતાની માતાનું વિસ્તરેલું,— ફક્ત શરીરની બહારનું — સ્વરૂપ છે એમ અનુભવે છે. એ જ પ્રાદુર્ભાવનું તત્ત્વ છે. આને વઈને એમ નથી બનતું કે જ્યારે બાળકો મોટાં થાય ત્યારે પોતાનાં માંબાપથી તદ્દન સ્વનંત્ર થઈ જાય, કેટલીક વાર તદ્દન જુદી જાતનાં થઈ જાય એવું ન બને; પરંતુ મૂળમાં, શરૂઆતમાં, એ જ વસ્તુ હોય છે. એમાં મૂળ પદાર્થ એ જ હોય છે, બિલકુલ એ જ, કેવળ બાધ્ય રૂપધારી, એટલું જ.

અને પ્રાદુર્ભાવિની બાબતમાં પણ ઘટના એ રીતની જ હોય છે, પરંતુ એ વસ્તુ સ્થળ ભૂમિકા ઉપર બનવાને બદલે એ ઉચ્ચતમ આધ્યાત્મિક ભૂમિકા ઉપર બને છે. અને આહી જે બને છે તે ત્યાં ઉપર બનતી ઘટનાનું પ્રતીક છે.

ઠીક, તો પછી તમને એમ કહેવાનો વિચાર નથી આવતો કે, ‘તો પછી આ બાળકનાં માતા-પિતા તો કેટલાં સારાં, પ્રામાણિક, ઉદાર, સન્યવાદી છે અને આ આવો હરામખોર કરી રીતે બયો?’ તમને એની નવાઈ લાગતી હેશે. પરંતુ એમ બનતું અશક્ય નથી લાગતું — આમાં પણ એ જ વસ્તુ છે. મૂળમાં તો, એ સ્વરૂપના આંતરિક બંધારણ ઉપર આધાર રહે છે. કોઈ બે સ્વરૂપો એકસરખાં નથી હોતાં; કોઈ બે બંધારણો એક જ પ્રકારનાં નથી હોતાં. બધાનો આધાર આંતરિક ગોઠવણી, સ્વરૂપની સમગ્ર રીતની વ્યવસ્થા, કયા ક્રમમાં ઘટક તત્ત્વો ગોઠવાપેલાં છે અને તેમનો આંતરિક સંબંધ કેવો છે તેના ઉપર આધાર રાખે છે — જેમ કે, છેક બહારના કોણાણુંઓ પણ અલગ રીતના હોય છે કારણ કે તેમનું સંયોજન એક જ રીતનું નથી હોતું. પરંતુ આ ઘટનાઓને તમે સતત જુઓ છો, એમની વર્ણે જ તમે જન્મેલા છો, તમે એને દરરોજ જુઓ છો, એટલે

એ તમને સ્વાભાવિક લાગે છે. પરંતુ એમાં એ જ વસ્તુ છે. કોઈ બાળક તેનાં માતા-પિતાથી જુદી રીતનું હોય તે પણ તમને સ્વાભાવિક લાગે છે— અને છતાં તેમાં આ જ વસ્તુ હોય છે. અને શરૂઆતમાં જ્યારે કોઈ પ્રાદુર્ભાવ પરમાત્મામાંથી પ્રગટ થાય, ત્યારે સમગ્રનો ઝંડ, સમગ્રથી જુદો હોય તે અનિવાર્ય છે; જે કે એનામાં સંભાવ્યકૃપે સમગ્રતા રહેલી હોય છે, પરંતુ એ સમગ્રતા વ્યક્ત થતી નથી. અને આમ એ સમગ્રતાની આભિવ્યક્તિ નથી હોતી એટલે એને સમગ્રતાથી જુદા હોવા સિવાય છૂટકો જ નથી હોતો, કારણ કે, આંતર-વ્યવસ્થા જુદી જાતની હોય છે. તો, મને લાગે છે આટલું બસ છે.

આપણે લગભગ તરવજ્ઞાનનો સ્પર્શ કરી લીધો.

આપણે, મારાં બાળકો.

ન ડિરેક્ટર, ૧૯૫૩

‘જે વસ્તુઓનો આપણે વિચાર કરતા હોઈએ છીએ
તેમનાથી આપણે સદા વીટળાયેલા હોઈએ છીએ.’

(માતાજીની વાણી, ૧૯૬૪ આવૃત્તિ, પૃ. ૨૨)

શ્રી માતાજી : આ ખૂબ આગત્યનું છે.

જે તમે બૂરી વસ્તુઓનો વિચાર કરશો તો તમારી આસપાસ બૂરી વસ્તુઓ
વીટળાઈ વળશો.

‘આપણી અહંતાથી પર થઈ જવાનું કાર્ય સહેલું નથી.’

‘આપણી સથૂલ ચેતનામાં તેનો પરાજ્ય કરવામાં આવે છે
ત્યાર પછી પણ આપણને તેનો આધ્યાત્મિક ભૂમિકા ઉપર વિશાળ
સ્વરૂપમાં ફૂરીથી બેઠો થાય છે.’

(બોજન, પૃ. ૨૧)

બાળક : આપણા અહંને આપણે આધ્યાત્મિક ચેતનામાં કેવી રીતે મળી
શકીએ છીએ ?

શ્રી માતાજી : જેવી રીતે શારીરિક, પ્રાણમય અને મનોમય અહં હોય
છે તેવી રીતે આધ્યાત્મિક અહં પણ હોય છે. એક આધ્યાત્મિક અહં હોય છે.
એવા લોકો હોય છે કે તેમણે પોતાના સર્વ અહંકારને તથા પોતાની સર્વ મર્યાદાઓને
જીતવા માટે મોટો પ્રયત્ન કરેલો હોય છે, અને તેઓ એક આધ્યાત્મિક ચેતનામાં
પહોંચેલા હોય છે. અને ત્યાં એમનામાં પૂરેપૂરું મિથ્યાભિમાન હોય છે અને
પોતાના મહાવનું ભાન હોય છે અને તેમના જેવી આવસ્થામાં ન હોય તેવા
લોકો તરફ ખૂબ જ તિરસ્કાર હોય છે. ખરેખર, અહંની અંદર જે કર્દી હાસ્યા-
રૂપદ અને ખરાબ તત્ત્વ રહેલું હોય છે તે તે તેમને ફરી વાર પાછું ત્યાં મળી આવે
છે. આવા ઘણા લોકો હોય છે, ઘણા. એમણે શારીરિક ચેતનામાં અથવા તો પ્રાણની
ચેતનામાં જે વસ્તુ હતી તે જીતી લીધેલી હોય છે, પરંતુ તેમણે પોતાના ઉપર

પ્રભુત્વ મેળવવાને જે પ્રયત્ન કરેલો હોય છે, તેમ જ તેમણે જે આ વિજ્ઞય મેળવેલો હોય છે તે જ વસ્તુ તેમનામાં તેમના પોતાના પરમ મહત્વનું ભાન ઉત્પન્ન કરે છે. એટબે તેઓ હુલાઈ જાય છે અને પોતાની સત્તા અજમાવે છે.

આ વસ્તુ, એટલી બધી વાર બનતી હોય છે કે તે ધ્યાનમાં પણ આવતી નથી.

બાળક : છતાં, સામાન્ય આહું કરતાં આધ્યાત્મિક આહું વધારે સારો છે, ખરું કે નહિ ?

શ્રી માતાજી : સામાન્ય આહું કરતાં તે ઘણે વધારે ભયંકર હોય છે ? કારણ કે માણસને આમાં ભાન નથી હોતું કે આ તો આહું છે. બાધ રીતે તો, માણસ આહંકરી હોય છે ત્યારે તે પોતે જાણતો હોય છે એટલું જ નહિ પણ બીજાઓ તેને એથી પણ વધુ ભાન કરાવતા હોય છે અને સંજગો દરેક ક્ષણે તમારી આગળ તે સાબિત કરો આપતા હોય છે. પરંતુ આહી, કમનસીબી એ છે કે તમે એવા લોકોને મળતા હો છો કે જે તમને ખૂબ જ ભાન આપતા હોય છે અને તમને ભાન પણ નથી થતું હોતું કે તમે ભયંકર રીતે આહંકરી છો.

બહુ જ ભયંકર. આધ્યાત્મિક મિથ્યાભિમાન સ્થૂલ મિથ્યાભિમાન કરતાં ઘણું જ વધારે ભયંકર હોય છે.

બાળક : તો, મધુર માતાજી, આપણે આહું રાખીને આપણે ભગવાનનો સાક્ષાત્કાર કરી શકીએ ખરા ?

શ્રી માતાજી : આપણે ભગવાન સાથે ગોકૃપ થતા હોઈએ છીએ ત્યારે એ આહું રહેતો નથી. એ તો દેખીતું છે કે એ ક્ષણે તે આદૃશ્ય થઈ જતો હોય છે. પરંતુ એ અવસ્થા લાંબું ચાલતી નથી. અથવા તો એ વસ્તુ આપણે બીજી રીતે મૂકી શકીએ છીએ : જ લોકો પોતાની સાથે પોતાનો આહું લઈ આવેલા હોય છે તેઓ પેલી ચેતનાને લાંબા વખત રાખી શકતા નથી. એમને અનુભૂતિ થતી હોય છે તે દરમિયાન તેઓ પોતાને વિષે પાછા સભાન થઈ જતા હોય છે. એ વસ્તુ બહુ ભયંકર હોય છે. તેઓ પોતાને અનુભૂતિ થઈ રહી છે એમ જોતા હોય છે અને પોતાનાં વખાણ કરતા હોય છે. આને તેમને થતું હોય છે કે પોતે આસાધારણ વ્યક્તિત્વો છે, બીજાઓ કરતાં ઘણા વધારે ઊંચા છે અને પણી એ દ્યાજનક બની રહે છે.

બાળક : આ મને સમજાયું નથી : ‘જેને પ્રકૃતિનાં બળો કહેવામાં આવે

છે તે કેટલાંક સત્ત્વોની કેવળ બાધ્ય પ્રવૃત્તિ માત્ર હોય છે.”*

શ્રી માતાજી : નથી સમજાતું?.... દાખલા તરીકે, આ જે પવન વાય છે તે બો. હવે વિજ્ઞાનીઓ તમને કહેશે : ‘આ કુદરતનાં બગોના આવિભવિએ છે, અને તે આવી આવી ઘટનાના પરિણામે ઉત્પન્ન થતાં હોય છે.’ તેઓ તમને ગરમી અને ઠડી, ઊંચું અને નીચું એ વિષે વાત કરશે, અને કહેશે, ‘પવનના વાવાનું કરણ એ છે, આ વાતાવરણમાં ઉત્પન્ન થયેલા હવાના પ્રવાહો છે.’ પરંતુ વસ્તુ એવી નથી. એની પાછળ સત્ત્વો રહેલા હોય છે, માત્ર એટલું જ કે એ એટલાં બધાં મોટાં હોય છે કે તેમનું સ્વરૂપ આપણી પકડમાં આવતું નથી. એક કીરીને માણસના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવાનું કહીએ તેના જેવું આ છે. એ વર્ણન નહિ કરી શકે, ખરું ને? એ બહુ બહુ તો છેલ્લી આંગળીના નાનકડા છેડાને જોતી હોય છે અને પગ ઉપર ફરતી હોય છે — એ એક મોટી મુસાફરી હોય છે અને તે માણસનો આકાર કેવો છે તે કહી શકતી નથી. તો, વસ્તુ લગભગ એવી જ છે. આ જે બગો પવન, વરસાદ, ભૂકંપો વગેરેને ઉત્પન્ન કરતાં હોય છે તે આમુક સત્ત્વોની કિયાના આવિભવિએ હોય છે, ચેટાઓ હોય છે, એમ કહેતું હોય તો — એ સત્ત્વો એટલાં બધાં તો મહા પ્રયંક હોય છે કે આપણને તેમના પગનો છેડો પણ ભાગે દેખાય છે અને તેમના કદનું માપ આપણે કાઢી શકતા નથી.

બાળક : આપે અહીં કહું છે : ‘તું મારે માટે જે કંઈ નિર્માણ કરશે, જીવન વા મૃત્યુ, સુખ વા દુःખ, હર્ષ વા શોક, તારા તરફથી જે કંઈ મળશે તે સર્વનું હું આનંદપૂર્વક સ્વાગત કરીશ.’**

તો ભગવાન વેદના કે દુઃખ આપે છે ખરા ?

શ્રી માતાજી : બેટા, એ લખાણ તું જાણે છે શું છે : એ કૃષણને રાધાની પ્રાર્થના છે. અને તેથી એમાં દિવ્ય શક્તિઓને એવું વ્યક્તિત્વ મળેલું છે કે આપણી વાત વ્યક્ત કરવા માટે આપણે પ્રભુમાં માનવ લાગણીઓ મૂકવી પડે છે. આ વસ્તુને એના સાચા સ્વરૂપમાં સમજવા માટે એક લાંબી સમજૂતી આપવી પડે, અને પછી એ કલામય રહેતું નથી. એ પછી વેદિયાવેદા જેવું અથવા તો પંહિતશાહી બની જાય છે. આ પ્રાર્થના એ વિચાર આપવા માટે છે કે બધું ભગવાનમાં આવેલું છે અને બધું ભગવાન પોતે છે. અને ખરેખર, આપણે જો

* માતાજીની વાણી, ૧૯૬૪ આવૃત્તિ, પૃ. ૨૧.

** માતાજીની વાણી, ૧૯૬૪ આવૃત્તિ, પૃ. ૨૬.

ચેતનાની અવસ્થાને બદલી નાખીએ અને પ્રભુ સાથે ઓકૃપ બની જઈએ તો એમાં વસ્તુઓનું રૂપ જ બદલાઈ જય છે. દાખલા તરીકે, જે વસ્તુ વેદના કે શોક કે હુંખરૂપે દેખાતી હતી તો — આપણને ઊલંઘું ઓળું ભાન થાય છે કે, પ્રણને માટે તમારી વધુ નિકટ આવવા માટેની ઓક તકરૂપ બને છે, અને આ ઘટનામંથી આપણને, કોઈ સંતોષદાયક વસ્તુમંથી અનુભવવા મળતા આનંદ કરતાં ઘણેણ વધારે મોટો આનંદ અનુભવવા મળે છે. માત્ર ઓટલું જ કે, તમારે આ વસ્તુ એ પ્રમાણે સમજવાની રહે છે, કેમ કે નહિ તો, એ વસ્તુને સામાન્ય અર્થમાં લઈએ તો, તે વધુ ભગવાન છે એ સિદ્ધાંતથી સાવ ઊલઠી જ બને છે.

ઓકની ઓક વસ્તુ, ઓકનું ઓક જ આંદોલન, જે રીતે એ જીવવામાં આવે છે અને તેને જે રીતે જવાબ આપવામાં આવે છે તે પ્રમાણે, કાં તો તીવ્ર આનંદ લઈ આવે છે અથવા તો ઠીક ઠીક નિરાશા લઈ આવે છે, બચાબર ઓની એ જ વસ્તુ, આપણે ચેતનાની જે અવસ્થામાં હોઈએ તે પ્રમાણે. એટલે એવી કોઈ વસ્તુ નથી જેને વિષે એમ કહી શક્ય કે : આ તો દુઃખાંણ છે. એવું કાંઈ જ નથી કે જેને હુંખ કહી શકાય. માત્ર એટલું જ કરવાનું રહે છે કે આપણે ચેતનાની આપણી અવસ્થાને બદલી લઈએ. એટલું જ. માત્ર (મેં આ કચ્ચાંક લખેલું છે, કચ્ચાં તે હમારું બબર નથી), તમે જે ચેતનાની તમારી અવસ્થાને બદલવામાં સહૃદ થઈ શકશો અને પરમાનંદની આ અવસ્થામાં પ્રવેશી શકશો તો તમે જોઈ શકશો કે બીજા બોકો તો હજી લડી રહ્યા છે, જધડી રહ્યા છે, દુઃખી થઈ રહ્યા છે, વેદના અને હુંખ અનુભવી રહેલા છે અને તમે પોતે તો એમ અનુભવો છો કે બધી જ વસ્તુઓ એવી તો સંવાદમય છે, એવી તો અદ્ભુત છે, એવી તો મધુર, એવી તો આનંદદાયક છે, અને તમે કહો છો : ‘અરે, લું કહું છું તે આ બોકો કેમ કરતા નથી?’ પણ મુસીબત એ છે કે બધા કરવાને તૈયાર નથી હોતા ! અને જે બોકો સામાન્ય ચેતનામાં રહેતા હોય છે તેમના માટે વેદના એ કંઈક બહુ જ સાચી વસ્તુ હોય છે.

હવે, કેટલાક બોકો એવા હોય છે કે જે ચોતે જ એકલા સુખનો અનુભવ કરે એવી બેશ પણ ચિંતા રાખતા નથી અને બીજા બોકોને માર્ગ પર થોડું વધારે આગળ ચાલવામાં મદદ કરવા માટે આ સંપૂર્ણ પરમાનંદનો ત્યાગ કરવાને સંમત થતા હોય છે.

જગતમાં જે વલણો હોય છે — શદ્ગુણ તરફનાં વલણો — એ બહુ જ આત્મલક્ષી હોય છે.... અને જે વસ્તુ ઓક માણસની બાબતમાં સહૃદ બનતી હોય છે તે બીજાની બાબતમાં ન પણ બને તેમ હોય છે. અને દરેક જણે પોતાના

આગવા રસ્તે જવાનું હોય છે. એટલે જ બોકેને ઓમ કહેવું કે ‘હું કહું છું તે કરો’ એ હમેશાં મુશ્કેલ હોય છે. સામાન્ય રીતે બધા ગુરુઓ આમ કહેતા હોય છે : ‘હું કહું છું તેમ કરો અને તમે લક્ષ્યને પ્રાપ્ત કરરો.’ આપણે માત્ર એટલું જ કહી શકીએ : ‘હું કહું છું તેમ કરો અને તમે મારા જેવા બનરો.’

(મૌન)

આહ ! મારે તમને એક પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો. આપણે શરૂઆતમાં કહ્યું હતું : ‘આપણે નેનો વિચાર કરતા હોઈએ છીએ તેનાથી વીટળાયેલા રહીએ છીએ. આનો અર્થ શું થાય છે તે તમે તદ્દન બરાબર સમજો છો ? (એક બાળક તરફ ફ્રોને) જયારે જયારે તું કોઈ એક વસ્તુનો વિચાર કરે છે ત્યારે ત્યારે જાણે કે તરા હાથમાં એક બોહાયુંબક હોય છે અને પેલી ચીજને તરા તરફ તું ખંચતો હોય છે, સમજ્યો ? હવે કેટલાક બોકો ઓવા હોય છે કે તેમને જેટલો કંઈ બની શકે તેવી આપણિઓ હોય તે વિષે હમેશાં વિચાર કર્યા કરવાની બહુ જ, બહુ જ ભરાબ ટેવ પડેલો હોય છે, અને તેમને એક રીતોની સતત ભય લાગ્યા કરતો હોય છે કે તેમના ઉપર હવે પણીની ઘડીએ જ કોઈ આપત્તિ ઉત્તરી આવશે. ઓવા બોકેને હું જાણું છું, અહીં કેટલાક ઓવા છે. અને પણી, ઓવા બોકેના હાથમાં જાણે કે આપણિઓને ખંચવા માટેનું બોહાયુંબક હોય છે, માત્ર પોતાના ઉપર જ નહિ પણ બીજાઓના ઉપર પણ. આ વસ્તુ તેમના ઉપર એક બહુ મોટી જવાબદારી લઈ આવે છે. અને તમે જો આખ્યા વખત કોઈ ને કોઈ વસ્તુ વિષે વિચાર કર્યા કરવાનું બંધ રાખી શકો નહિ (કેટલાકનું મગજ એવું હોય છે કે જે ચાલ્યા જ કરતું હોય છે અને તેને આટકાવવનો તેમને કોઈ રસો જડેલો હોતો નથી), તો પણી એ મગજને બીજી બીજી દિશાઓમાં દોડવા દેવાને બદલે સાચી દિશામાં કેમ દોડવા ન દો ! એક વાર તમારા મગજે દોડવાનું શરૂ કરી દીધું હોય તો પણી જેટલી જેટલી સારી ચીજો બની શકે તેવી હોય તે બધી તરફ તેને દોડવા દો. એને જો ગોળ ગોળ ઝર્યા કરવાની ફરજ પડતી હોય તો, જબે, પણી એને સારી દિશામાં ઝરવા દો ! એટલે કે જો કોઈ માંદું હોય તો ઓમ ન કહેવું કે : ‘શું થશે હવે, કદાચ આ તો બહુ ગંભીર થઈ જશે, અને જો પેલો રોગ હશે તો જડપથી ભારે મુસીબત આવી પડશે,’ એને બદલે તમે જો આમ વિચાર કરો : ‘ઓહ ! એ તો કાંઈ નથી, માંદગીઓ એ તો બહારની ભ્રાતિઓ છે, આપણે નેને જોતા નથી એવાં ઊડાં આંદોલનોને તે આકાર આપતી હોય છે, અને એટલે જ આપણે એના વિષે વાત કરતા નથી, પણ વસ્તુ એ પ્રમાણેની છે. અને એ ઊડાં આંદોલનો આવી શકે છે અને આડીઅવળી થઈ ગયેલી વસ્તુને વ્યવસ્થિત કરી શકે છે. અંતે આ જે અસમતુલા, આ માંદગી, કે ભરાબ ચીજ બની આવી છે

તેને તો પ્રભુની કૃપા પગવી બેશે અને એ ચાલી જશે, ઓની કશી એ નિશાની નહિ રહે, માત્ર આપણને ગમે તેવી આનંદદાયક વસ્તુઓ જ રહેશે.' આપણે આવી રીતે અસ્થલિતપણે વિચાર કરવાનું ચાલુ રાખી શકીએ છીએ.... બોકેને પોતાના મનને દોડનું ને દોડનું રાખવાની હેમેશાં જરૂર પડતી રહે છે, પણ તો પછી અને સાચી દિશામાં દોડવો, તમે જોશો કે તેની આસર થશે. દાખલા નચીકે, મનને આ રીતે ગતિ કરવા હો : 'કે હું વધારે ને વધારે સારી રીતે ભણીશ, હું વધુ જ્ઞાન મેળવીશ, હું વધારે ને વધારે તંહુરસ્ત બનીશ.' અને બધી મુશ્કેલીઓ ચાલી જશે, અને જ માણસો દુષ્ટ છે તે સજજન બનશે, અને જ માણસો માંદા છે તે સાજ થઈ જશે, પણ તે વધારે સારી વસ્તુઓને જગા કરી આપવાને જશે, અને જગત ઓક સતત પ્રગતિમાં ગતિ કરતું રહેશે, અને એ પ્રગતિને અંતે બધી ઓક સંપૂર્ણ સંવાદમયતા આવી રહેશે અને એમ બધું એ પ્રમાણે આગળ ને આગળ ચાલુ રહ્યો.... તમે આમ અનંત રીતે ચાલ્યે જઈ શકો છો. પણ પછી, તમારી આસપાસ, અને તમારા માથાની આસપાસ દરેક રીતની સારી સારી વસ્તુઓ આવીને જોઈશો. જે બોકે વાતાવરણને જોતા હોય છે તેમને અમુક સાહીના ડાઢા દેખાતા હોય છે, ત્યાં ઓકટોપસો (અતિકાય, માનવભક્તિ, માંસાહારી, દરિયાઈ કરોળિયા) આવેલા હોય તેવા, હા, એના જેવા, અને તે પોતાના પંજ વડે જોણે કે તમારા મનને ઊંઘુંચાંતું કરવાનો પ્રયત્ન કરતા હોય છે — એમ થવાને બદલે, તમને ત્યાં આનંદદાયક રચનાઓ દેખાશે, પ્રકાશની અથવા તો સૂર્યપ્રકાશનાં કિરણાથી અથવા તો સુંદર ચિત્રોની રચનાઓ અને બધું દેખાશે. તમે સુંદર સુંદર વસ્તુ જોશો — કેટલાક ચિત્ર એવું જોતા હોય છે અને હેમેશાં તેઓ વિચારને પકડતા હોય છે.

બાળક : મધુર માતાજી, આપે કહું છે : 'દરેક ધ્યાન વખતે કાંઈક નવો પ્રકાશ પડવો જોઈએ, કારણ કે દરેક ધ્યાન વખતે કાંઈક નવું બને છે.'* ધ્યાન પછી આપણે જ બન્યું હોય છે તે વિષે સભાન રહીએ છીએ ખરા?

શ્રી માતાજી : ગણ મુદ્દાની વાત એ જ છે. હું કહું છું : ધ્યાન આપતા રહે અને સભાન બનો. તમે જો ખૂબ જ ધ્યાન આપતા રહેશો તો તમે સભાન બનશો. તમારે ખૂબ જ ઓકાગ્ર અને ખૂબ જ ધ્યાન આપતા બનવું જોઈએ, તે પછી તમે સભાન બનો છો.

બાળક : માતાજી, આપણને વેદના, જ્ઞાન અને દુઃખમાંથી આવતી હોય

* માતાજીની વાણી, ૧૯૬૮ આવૃત્તિ, પૃ. ૨૨.

છે. પરંતુ મા ભગવતી પોતાનાં બાળકો માટે જે વેદના અને દુઃખ અનુભવતાં હોય છે તે કેવા પ્રકારનાં હોય છે?

શ્રી માતાજી : એ થવાનું કારણ એ છે કે મા ભગવતી તેમની પ્રકૃતિમાં ભાગ હેતું હોય છે. તેઓ તેમની પ્રકૃતિમાં ભાગીદાર થવાને માટે પૃથ્વી ઉપર નીચે આવેલાં છે. કેમ કે તેમણે જે તેમની પ્રકૃતિમાં ભાગ ન લીધો હોત તો તેઓ આગળ દોરી જઈ શક્યાં ન હોત. તેઓ જે પોતાની પરમ ચૈતનામાં જ બેઠેલાં રહ્યાં હોત તો કે જ્યાં વેદના હોતી નથી, તેઓ જે પોતાના પરમ જ્ઞાનમાં અને ચૈતનામાં બેઠેલાં રહ્યાં હોત તો તેઓ માનવ પ્રાણીઓ સાથે સંપર્ક માં આવી શક્યાં ન હોત અને એટલા માટે તેમને માનવનું રૂપ અને ચૈતના ધારણ કરવાની ફરજ પડેલી છે, તેમની સાથે સંપર્ક માં આવી શક્ય તેટલા માટે. માત્ર એટલું જ કે, તેઓ પોતે વિસમરણમાં ડૂબી જતાં નથી : તેમણે માણસેની ચૈતના ધારણ કરેલી હોય છે પરંતુ તેઓ પોતાની મૂળ, પરમ ચૈતના સાથે સંબંધમાં રહેતાં હોય છે. અને આ રીતે, આ બેનું જોડાણ કરીને. તેઓ જે લોકો પેલી બીજી ચૈતનામાં રહેલાં હોય છે તેમને પ્રગતિ કરાવી શકે છે. પરંતુ તેમણે જે એ લોકોની ચૈતના ધારણ ના કરી હોત, તેઓ જે એ લોકોની વેદનાની સાથે સાથે પોતે પણ દુઃખ ન અનુભવતાં હોત તો તેઓ મદદ કરી શક્યાં ન હોત. મા ભગવતીની વેદના તે અજ્ઞાનની વેદના નથી. એ વેદના તાદીત્યમાંથી આવે છે. એ થવાનું કારણ એ છે કે તેમણે એ લોકોના જ્યાં જ આંદોલનો અનુભવવાનું સ્વીકાર કરેલું છે, ઓમની સાથે સંપર્ક માં આવી શક્ય અને તેમને તેઓ જે અવસ્થામાં છે તેમાંથી બહાર જેંચી કાઢી શકાય એટલા માટે તેમણે આ કહેલું છે. મા ભગવતી જે આ લોકો સાથે સંપર્ક માં આવ્યાં ન હોત તો લોકોને તેમનો અનુભવ જરા પણ થાત નહિ, અથવા કોઈ પણ તેમના પ્રકાશને જીલી શક્યાં ન હોત !... આ વસ્તુ અનેક રૂપો, અનેક રીતના ધર્મોમાં કહેવાયેલી છે. અને લોકોએ ધાર્ષી વાર પ્રભુના દિવ્ય બલિદાનની વાત કરેલી છે. પણ અમુક દૃષ્ટિબંદુશી જોતાં તે સાચું છે. એ એક સ્વેચ્છાથી કરેલું બલિદાન છે, પણ એ સાચું છે. બાધ જગતને તેના અજ્ઞાનમાંથી બહાર જેંચી લાવવા માટેની શક્તિ મળે તેટલા માટે અજ્ઞાનની અવસ્થાનો સ્વીકાર કરવો, સંપૂર્ણ ચૈતનાની અવસ્થાનો ત્યાગ કરવો. સંપૂર્ણ પરમાનંદ, સંપૂર્ણ શક્તિની અવસ્થાનો ત્યાગ કરવો, આ અવસ્થાનો જે સ્વીકાર કરવામાં ન આવે તો તે અવસ્થા સાથે કોઈ સંપર્ક સધાર્ય નહિ. કોઈ સંબંધની શક્યતા રહે નહિ. અને અવતારો થાય છે તેનું કારણ આ છે. એમ નહોત તે અવતારની કોઈ જરૂર રહેત નહિ. જે દિવ્ય ચૈતના તથા દિવ્ય શક્તિ પોતાની પૂર્ણતાના સ્થાનમાંથી અથવા તો અવસ્થામાંથી સીધિસીધી કામ કરી શકતી હોત,

એ જો જડતત્ત્વ ઉપર સીધિસીધી કામ કરી શકતી હોત અને તેનું રૂપાંતર કરી શકતી હોત, તો પછી તેને માનવના જેવું શરીર ધારણ કરવાની જરૂર ન રહી હોત, સત્યના જગતમાંથી પેલી સંપૂર્ણ ચેતના સાથે, અને ચેતના ઉપર કામ કરવામાં આવે તો ઓટલાણી કામ ચાલી જાત. હકીકતમાં તો એ રીતે કદાચ કામ થાય છે, પરંતુ તે ઓટલું બધું ધીમું હોય છે કે, જ્યારે જગતને પ્રગતિ કરવવાને માટે, તેને વધારે વેગથી આગળ ધ્વાવવા માટે આમાં પ્રયત્ન થઈ રહ્યો હોય છે ત્યારે, આમ તો, માનવ પ્રકૃતિ ધારણ કરવાની જરૂર પડે છે. માનવનું શરીર ધારણ કરવા જતાં, યોઉધણ અંશે આપણે માનવ પ્રકૃતિ પણ ધારણ કરવાની ફરજ પડે છે. માત્ર ઓટલું જ કે, એમાં આપણે આપણી ચેતના ગુમાવી દેતા નથી, પણ આ ચેતના અને સત્યને જગતી રાખીએ છીએ અને એ બેનું જોડાણ કરીને આપણે રૂપાંતરનો આ પ્રમાણેનો કીભિયો બરાબર સમજી શકીએ છીએ. પરંતુ આપણે જડતત્ત્વને સ્પર્શ કર્યો ન હોત, તો આપણે અને માટે કશું જ કરી શક્યા ન હોત.

બાળક : પોતે શું કરવાની હતી તે સાવિત્રીએ પહેલેથી જોઈ મૂક્યુ હતું?

શ્રી માતાજી : એણે એમ કહેલ્યું. તમે એ પુસ્તક વાંચ્યું નથી? એને એમ પણ કહેવામાં આવેલું કે તે એકલી જ હશે. અને તેણે કહેલ્યું કે, હું એકલી હોવાને માટે તૈયાર છું. તમે વાંચ્યું નથી? એ સર્જનું ગાન તો એ વોકેએ* ગઈ સાલ કર્યું હતું.

બાળક : એને ખબર હતી કે એ ‘કરુણાની દેવી’ અને ‘મહાશક્તિ માતા’ને મળવાની હતી?

શ્રી માતાજી : એ જાણતી જ હતી — એમાં દરેક કેકાણ કહેવામાં આવ્યું છે કે જે બનવાનું હતું તે એ પહેલી જાણતી જ હતી. એ વસ્તુ સ્પષ્ટપણે લખેલી છે. વસ્તુનું: એ દરેક સ્વરૂપને તેણે જાણવેલું છે કે તમારે જેની જરૂર છે તે હું લાવીશ. એટલે એ જાણતી જ હતી. નહિ તો એણે એમ ન કશ્યું હોત. જો એ જાણતી ન હોય તો એણું કઈ રીતે કહી શકે?

બાળક : ‘સાવિત્રી’માં ‘સાતાપેની માતા’ કહે છે:

* સાવિત્રી, ૫૮ ૭, સર્જ ૪.

‘છેલ્લી નિદ્રામહી જ્યારે જ્યે ડુબી જગત् તદા કદાચ
હું ય પોઢીશ મૂક શાશ્વત શાંતિમાં.’

(સાવિત્રી, પર્વ ૭, સર્ગ ૪)*

શ્રી માતાજી : આહ ! આ તો માનવની ચેતના છે. એ માનવની ચેતના છે. આ તો માનવની ચેતનાને ખ્યાલ છે કે જ્યારે સૌ વેદનાઓનો અંત આવશે ત્યારે, ‘હું નિદ્રા લઈશ.’ શ્રી અરવિદ ખાસ આ વરસ્તુની જ વાત કરે છે. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિમાં કોઈ પરમ શાંતિ માટેની અભીસા હોય છે ત્યારે એને એમ લાગે છે કે જે પ્રલય થઈને આખું જગત વિલીન થઈ જાય તો, છેવટે શાંતિ તો મળે. પરંતુ એ વાક્ય જ વદ્દો-વ્યાધાત સરખું છે, કારણ કે જે પ્રલય જ થાય તો પછી શાંતિ અનુભવવાપણું જ બાકી ન રહે ! કશું જ બાકી ન રહું હોય !

પરંતુ માનવ ચેતનામાં રહેલા પરસ્પર વિરોધી ભાવેમાનો આ પણ એક છે : ‘જ્યાં લગી આ જગત છે અને એમાં વેદના છે ત્યાં સુધી હું પણ જગતની સાથે દુઃખ લોગવીશ. પરંતુ જ્યારે પણ જગતનો શાંતિમાં પ્રવેશ થશે, અ-સત્તમાં વિલય થઈ જશે, ત્યારે મને પણ આરામ મળશે.’ જગતમાં જ્યાં લગી વેદનાનું અસ્તિત્વ છે ત્યાં સુધી હું પણ તેની સાથે દુઃખ અનુભવીશ એમ કહેવાનો આ કાબ્યમય રીત છે — કેવળ જ્યારે એનું અસ્તિત્વ મટી જ્યે ત્યારે એ મારે માટે પણ મટી ગણું હશે.

બાળક : ત્યારે પછી પેલી ‘કરુણાની દેવી’ શું કરશે ? એ બીજનું શું કરી શકે ?

શ્રી માતાજી : એ ‘આનંદની દેવી’ બની જ્યે.

બાળક : સાવિત્રી, મા લગવતીની ચેતનાની પ્રતિનિધિ છે, ખુસુને ?

શ્રી માતાજી : હા.

બાળક : સત્યવાન કેનો પ્રતિનિધિ છે ?

શ્રી માતાજી : એ તો અવતાર છે, નહિ ? એ તો પરમ સ્વરૂપનો આવિર્ભાવ છે.

* મૂળ અંગ્રેજ ઉપરથી શ્રી પૂજાલાલે કરેલો કાવ્યાનુવાદ. સાભાર ઉદ્ધૃત.

૧૬ ડિસેમ્બર, ૧૯૫૩

બાળક : મધુર માતાજી, આપે કલું છે કે: '.... આપણી ભીતરમાં રહેલા આ ચૈત્ય સ્વરૂપનું શાન પ્રાપ્ત કરવા માટે અને છેવટે એ ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે તાદાત્મ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે ઘણી પદ્જતિઓ ઉપજાવવામાં આવી છે. કેટલીક માનસિક છે, કેટલીક ધાર્મિક છે અને કેટલીક સ્થૂલ પ્રકારની પણ છે.'

(જીવનનું શાસ્ત્ર, કેળવણી) *

બાળક : આપ આના યોડા દાખલાઓ ગાપશો ?

શ્રી માતાજી : સ્થૂલ પ્રકારની કિયાઓ એટલે હઠ્યોગનાં આસનો. એમની પાછળનો આશ્ચર્ય આ રીતનો હોય છે. ધાર્મિક કિયાઓ જુદા જુદા ધર્મને માનનાર બોકો કરે છે, એમાં પ્રાર્થનાઓ અને ધાર્મિક કિયાકંડો હોય છે. જ્યારે તમે ગમે તે કોઈ ધર્મ માં માનતા હો છો, ત્યારે તમે એ ધર્મના ઉપદેશનું પાલન કરો છો, પ્રાર્થનાઓ કરો છો, માગણીઓ કરો છો, એ ધર્મના ઉપદેશ અને માન્યતા પ્રમાણેની દિક્ષા બો છો — માનસિક કિયા યોગમાં આવે છે. અંતઃનિરીક્ષણ દ્વારા, પોતાની અંદર જે સનાતન, સાતત્યપૂર્ણ તરફ રહેલું છે તેની તમે શોધ કરો છો.

'તમારું ધ્યેય ઉચ્ચ્ય અને વિશાળ, ઉદાર અને નિઃસ્વાર્થ હોવું જોઈએ.'

(૨૦૭૧)

બાળક : આનો શો અર્થ ?

શ્રી માતાજી : તમે આનો અર્થ પૂછો છો!.... ઉચ્ચ્ય ?.... ઉદાહરણ તરીકે, કેટલાક બોકોને ધનવાન થયું હોય છે તો કેટલાક બોકોને કોઈ વ્યાધિનું ઔષ્ણ ખોળનું હોય છે. એ તો સ્પષ્ટ છે કે પોતે ધનવાન થવાનું લક્ષ્ય રાખ્ય રહ્યું એ કોઈ વ્યાધિની દવા શોધવા કરતાં વધુ સ્વાસ્થી અને હલકી કષાનું ધ્યેય છે. કેટલાક બોકો એવા પણ હોય છે જેમને શાંત અને સુખસાધનીવાળું, પુત્ર-

* માતૃવાણી, ગ્રંથ ૧૨.

પત્ની અને દુનિયાની બધી સારી સારી વસ્તુઓ પોતાની પાસે હોય તેવું જીવન પ્રાપ્ત કરવાનું લક્ષ્ય હોય છે. એ તો ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં બીતરતી કક્ષાનું, કંઈ નહિ તો તદ્દન સામાન્ય પ્રકરનું ધ્યેય ગણ્ય. કેટલાક લોકો એવા હોય છે જેનો આખા એ સમાજની ઉન્નતિ કરવાનો માર્ગ શોધે છે, અથવા તો શ્રી અને શ્રીમતી કૃષ્ણાની જેમ — જેમણે રેઝિમની શોધ કરેલી — નવીન શોધજોળ કરવા માટે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરવા ચાહે છે. એ ઉચ્ચયતર લક્ષ્ય કહેવાય. ‘નિઃસ્વાર્થી’ એટલે કે જે કોઈ વસ્તુ પોતાના કુદ્ર લાભને આર્થિક નહિ, કેવળ અંગત સુખ માટે નહિ, પરંતુ કેવળ અન્યને સહાય કરવા માટે હોય. એ તો ખુલ્લું છે કે, પ્રભુ સાચે તાદાત્મ્ય કરીને તેમનું કાર્ય સિદ્ધ કરવું એ તો સૌથી ઉત્તમ લક્ષ્ય છે, પરંતુ એ તો સૌથી ઊંચું સેધાન છે. એ પ્રથમ પ્રકરણમાં એનું કાઈ ન લખવાની મેં સારી એઠે કાળજી રાખેલો, મેં ઈરાદાપૂર્વક એ સૌ કોઈને ઉદ્દીને, જેમને કોઈ રહસ્ય વિદ્યાનો જ્યાલ પણ ન હોય તેવાને માટે પણ, આ લખેલું. છતાં પણ, ઓમાં તો કઈ કહેવાપથું નથી કે પોતાની બીતરતમાં રહેલા પ્રભુને શોધી કાઢવા અને તેમની સાચે ઓકરૂપ થઈને તેમનું કાર્ય સિદ્ધ કરવું, એ તો સૌથી ઉચ્ચ અને ઓછામાં ઓછું આત્મલક્ષી ધ્યેય કહેવાય.

ત્યાં મેં કયાં વિશેપણેણ વાપરેલાં છે ?

બાળક : ઉચ્ચ અને વિશાળ, ઉદાર અને આનાસકત.

શ્રી માતાજી : હા, વિશાળ; એટલે કે એ કોઈ ઓવી વસ્તુ હોય કે જે કેવળ તમારી વ્યક્તિગત ચેતના અને તેના કેવળ સ્વાર્થમૂલક લાભ પૂરતું ન હોય, પણ સમગ્રતાને આવરી બેનું હોય — એ સમગ્રતા કોઈ સંધ હોય, રાષ્ટ્ર, ખંડ કે આખી પૃથ્વી હોય તેમ બની શકે. કોઈ ઓક મનુષ્યને માટે, જે તેનું કાર્ય સમગ્ર પૃથ્વીને માટે કરવામાં આવતું હોય તો સાચે જ એ ઓક વિશાળ કાર્ય કહેવાય.

બાળક : એ પછી આપે કહ્યું છે કે, ‘અને લઈને તમારું જીવન તમારે પોતાને માટે તેમ અન્ય સર્વને માટે ઓક કિંમતી વસ્તુ બની રહેશે.’

શ્રી માતાજી : હા, જે તમે જ નકામા હશો તો એનું કશું જ મૂલ્ય નહિ હોય; જે તમે પોતે એ કાર્યને માટે ઉપયોગી હશો, તો એ મૂલ્યવાન બની રહેશે ! કોઈ મનુષ્ય પોતાના વ્યક્તિગત અસ્તિત્વને લગતી કુદ્ર અને સાંકડી વિગતોમાં જ રચ્યોપચ્યો રહે, તેના કરતાં બીજી કોઈ વસ્તુ વધુ જુગુપ્સાપ્રેરક નથી હોતી — તમારા જીવનમાં રસ જેવું કાઈ હોતું જ નથી. કેટલાક લોકો

તેમના નાનકડા કુટુંબની વાડમાં જ પુરાઈ રહેવા રહે છે. જો તેમના બાળકને ખાંસી ચરે છે, તો એ બોકો કલાકો સુધી ચિંતામાન થઈ રહે છે; જો તેમનું બોજન જરા સારી રીતે રંધાયેલું નથી હોતું તો એ બોકો લડી પડે છે; અને એ મહાશયની ચાલુ નોકરી જતી રહી હોય છે અને નવી નોકરી જોગવાની હોય છે તો રડમસ થઈને કહે છે : ‘હવે મારાં બૌરી-છોકરાંને શું ખવડાવીશ ?’ — આ જીવન માટીના દરમાં રહેતા અણિયાનું છે !

બાળક : ચૈત્ય સ્વરૂપ, શું દરેક વ્યક્તિતમાં નિર્મળ હોય છે કે એને શુદ્ધ કરવાનું રહે છે ?

શ્રી ભાતાજી : એ તો હમેશાં નિર્મળ હોય છે — પરંતુ એ ઓછાવતા પ્રમાણમાં, પોતાનાં કાર્યની બાબતમાં વ્યક્તિતગત અને સ્વતંત્ર હોય છે. ચૈત્ય સ્વરૂપનો અર્થ જ એ છે કે એ હમેશાં નિર્મળ હોય છે, કારણ કે, વ્યક્તિતના સ્વરૂપનો એ અંશ જ, પ્રભુ સાથે સંપર્કમાં હોય છે અને સમબિંદુ થવાની પાછળના સત્યની અલિવ્યક્તિ કરતું હોય છે. પરંતુ એમ બની શકે કે કાં તો એ વ્યક્તિતના સ્વરૂપના તમિસ્ત્રમાં એક તણુંભા જેટલું હોય કે પછી એ પ્રકાશપૂર્ણ, સચેતન, સુવિકસિત અને સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ધરાવતું સ્વરૂપ પોતે જ હોય. અને આ ને પ્રકારો વર્યે અનેક પ્રકારની કષાઓ હોઈ શકે છે.

બાળક : સામાન્ય રીતે એ પ્રથમન હોય છે ?

શ્રી ભાતાજી : એ તો બાધ્ય ચેતના જ એની સાથે સંપર્કમાં હોતી નથી, કારણ કે એ ચેતના અંતરાભિમુખ થવાને બદલે બહારની બાજુ વળેલી રહેલી હોય છે — કારણ કે એ અંતરમાં દૃષ્ટિ કરવા, સ્વરૂપની ગણનતામાં દૃષ્ટિ કરવા અને આંતરિક પ્રેરણા પ્રત્યે કાન માંડવાને બદલે એ બહારના ઘોંઘાટો અને ધમા-ચકડીમાં, પોતે ને જેતી હોય છે અને કરતી કે કહેતી હોય છે તેની અંદર જ પોતાનું જીવન ધારણ કરતી હોય છે.

બાળક : ચૈત્ય સ્વરૂપમાં કોઈ શક્તિ હોય છે ?

શ્રી ભાતાજી : શક્તિ ? સામાન્ય રીતે તો, વ્યક્તિતના સ્વરૂપને ચૈત્ય સત્તા જ દોસ્તી હોય છે. તમને એની કશી ખબર પડતી નથી કારણ કે તમે એના વિષે સભાન નથી હોતા, પણ સામાન્ય રીતે, દોરવણી તો ચૈત્ય સ્વરૂપની જ હોય છે. જો તમે બરાબર ધ્યાન આપો છો તો તમને એના વિષે ભાન થાય છે. પરંતુ મોટા ભાગના બોકોને તો એનો બેશ માત્ર ખ્યાલ હોતો નથી. ઉદાહરણું

તરીકે, એવા બોકોઓ, તેમની બહારની અજ્ઞાનમૂલક ચેતનામાંથી કોઈક વસ્તુ કરવાનું નક્કી કર્યું હોય છે પણ સંજોગો જ બધા એવા ગોઠવાય છે કે એ બોકો કંઈક બીજું જ કરે છે, ત્યારે તેઓ બુઝે પાડે છે, તોફાન કરે છે, નસીબ ઉપર ગુસ્સે થઈ જાય છે (આને તેઓ જે રીતની માન્યતા ધરાવતા હોય છે તે રીતે) એમ કહે છે કે કુદરત કૂર છે અથવા તો તેમનું નસીબ જ વાંકું છે અથવા તો ઈશ્વરને ત્યાં ન્યાય નથી, અથવા.... ગમે તે કાઈ (એમની માન્યતાના આધાર પર એવી કોઈ પણ વસ્તુ તેઓ કહે છે). જ્યારે આ આખા યે સમય દરમ્યાન, સંજોગો એવી રીતે ગોઠવાયેલા હોય છે જે જે તેમના વિકાસને માટે અન્યાંત અનુકૂળ હોય છે. અને કુદરતી રીતે, જે તમે તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપને એમ કહેશો કે તે એવું કરે કે જેથી તમારું જીવન સુખદાયક થાય એવી ગોઠવણું કરવા, પેસા કમાવાયાં, તમારા કુટુંબને ગર્વ લેવાનું મન થાય તેવાં બાળકો તમને પ્રાપ્ત થાય, ઈ. ઈ., તો તમારું ચૈત્ય સ્વરૂપ તમને સહાય નહિ કરે. પરંતુ એ ચૈત્ય સ્વરૂપ, તમારા માટે એવી રીતના સંજોગો ઊભા કરશે કે જેથી કરીને, તમારી ચેતનામાં પ્રભુ સાથે એકતા કરવાની જરૂરિયાત જગ્યાત થાય. જે એવે વખતે તમે કોઈ સારી સારી યોજનાઓ કરી હોય અને જે તે સફળ થઈ હોત તો તમે તમારી અજ્ઞાનપૂર્ણ બાધ્ય ચેતનાના ડોચલામાં, તમારી મૂર્ખતાપૂર્ણ કુદ્ર આકાંક્ષામાં અને તમારી ધ્યેયહીન પ્રવૃત્તિમાં વધુ ને વધુ પુરાઈ રહેત. અને બદલે તમને એક સારો એવા આંચકો લાગે, જે હોદ્દો તમારે જોઈતો હોય તે ન મળે, તમારી બનાવેલી યોજના ભાગીને ભૂકો થઈ જાય અને તમે તદ્દન નાસીપાસ થઈ જાઓ, તો કેટલીક વાર, ગા પ્રકારનો અવરોધ જ તમારી અંદર કોઈ વધુ સાચી અને વધુ ગહન વસ્તુ પ્રત્યે જવાનું દ્વાર જોવી આપી શકે છે. અને જ્યારે તમે થાડાક જગ્યાત થઈને તમારી પાછળ દૃષ્ટિ નાખો છો, તમારામાં જરા જેટલી પણ સત્યનિષ્ઠા હોય છે, તો તમે કહો છો, ‘આહ ! એમાં તો હું જ જોટો હતો— એ વસ્તુ પ્રકૃતિ અથવા દિવ્ય કૃપા અથવા મારા ચૈત્ય સ્વરૂપે જ પેદા કરેલો.’ એ સંજોગોની ગોઠવણી ચૈત્ય સ્વરૂપે જ કરી હોય છે.

બાળક : પ્રભુ સાથે એકતા કરવાનો સંકલ્પ શું ચૈત્ય સ્વરૂપનો હોય છે?

શ્રી માનાળ : હા, જરૂર. એ ચૈત્ય સ્વરૂપનો સંકલ્પ હોય છે. એના અસ્તિત્વનું પ્રયોજન પણ એ જ હોય છે. એના માટે તો એ હોય છે, ઉદાહરણ તરીકે, મનમાં (અને કેટલીક વાર શરીરમાં અને પ્રાણમાં પણ) કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ ચૈત્ય સ્વરૂપને લઈને જ પ્રગટ થતી હોય છે, જે કે એનો તેમને ખ્યાલ હોતો નથી. એટલા કારણસર જ એ વિભાગો એને વળગી રહે છે અને દિવ્ય જ્ઞાન, દિવ્ય એકતા અને પ્રભુ સાથેના સંબંધ માટે આભીપ્સા કરે છે.

બાળક : ચૈત્ય સ્વરૂપ, સત્યને કઈ રીતે પ્રગટ કરે છે ?

શ્રી માતાજી : મેં એમ કહું છે કે ચૈત્ય સ્વરૂપ સત્યને પ્રગટ કરે છે ?

બાળક : ‘આપણી અંદર ચિદ્વયાપારનું જે કેન્દ્ર છે તેને આપણે ‘ચિત્પુરુષ’ કહીશું. આપણા અસ્તિત્વનું ઉત્તમોત્તમ સત્ય ચિત્પુરુષની આપણી આ આંતર વેદી ઉપર મંડાપેલું છે. ચિત્પુરુષ એ સત્યને જાણો શકે છે અને તેનો આવિર્ભાવ કરી શકે છે.’

(ઓળન)

શ્રી માતાજી : ઓહ ! આપણા અસ્તિત્વનું સત્ય — કેવળ સત્ય નહિ — સ્વરૂપનું સત્ય એટથે આપણા અસ્તિત્વનું સત્ય. સાચી રીતે જોતાં તો એ ચૈત્ય સ્વરૂપ જ એવી રીતના સંઝેગો ઊભા કરે છે કે જેને બદ્ધિને આપણા સ્વરૂપનું સત્ય પ્રગટ થાય, આપણા બાધ્ય સ્વરૂપને બહારની બાજુઓથી કોઈ ટેકો પ્રાપ્ત ન થાય અને એ રીતે એ પોતાનો ટેકો પ્રાપ્ત કરવા માટે આંતરાલિમુખ થાય. અને ત્યારે એને ચૈત્ય સ્વરૂપનો ટેકો મળી રહે છે.

‘શરીર પાસે સહન કરવાની અને સાનુકૂળ થઈ જવાની એક ગાદ્ભુત શક્તિ છે. આપણે સામાન્ય રીતે ધારીએ છીએ તે કરતાં કેટલી યે વધારે વસ્તુઓ શરીર કરી શકે તેમ છે. એટથે આત્મારે શરીરના ઉપર જે બે અજ્ઞાન અને જુલમગાર માલિકેનું રાજ્ય ચાલે છે તેને બદલે આપણી અંદરના મધ્યવતી સત્યનું — આંતરાત્માનું — ચિત્પુરુષનું શાસન જો તેના ઉપર સ્થાપી શકાય તો પછી શરીર એવાં કર્મા કરી શકશે કે જે જોઈ આપણે આશ્રયશક્તિ થઈ જઈશું. એ પ્રકાશ-મય તત્ત્વના શાસન હેઠળ શરીર સ્વર્સ્થ અને થાંત બનશે, સશક્ત અને સમતુલ બની રહેશે, અને તેની પાસે માગવામાં આવતું કામ કરવા તે હર પણ તૈયાર રહેશે. કારણ કે હવે તેને એવું જ્ઞાન મળી ગયું હશે કે જેને લીધિ તે કામની અંદર પણ આરામ મેળવી શકશે, અને પોતે જે શક્તિઓ જ્ઞાનપૂર્વક અને ફ્લાદાયક રીતે ખરચી રહ્યું હોય છે તેને વિશ્વશક્તિઓ સાથે સંપર્ક સાધીને કેવી રીતે પુષ્ટ શર્ખાવી તે પણ તેને આવડી ગયું હશે.’

(ઓળન)

બાળક : ‘કામ કરતાં પણ આરામ’ કઈ રીતે મળે ?

શ્રી માતાજી : એ વસ્તુ આંતરની પસંદગી ઉપરની એક પ્રકારની શક્તા ઉપર આધાર રાખે છે. જ્યારે તમે કોઈ વસ્તુ માટે આભીસા રાખતા હો, અને

ત્યારે તમે એમ પણ જાણુતા હો કે તમારી અભીષ્ટા સાંભળવામાં આવશે અને તેનો સારામાં સારી રીતનો પ્રત્યુત્તર મળશે, તો એને લઈને તમારા સ્વરૂપમાં એક પ્રકારની નિશ્ચલતા સ્થયાય છે, એનાં આંદોલનો સ્વરૂપમાં નિશ્ચલતા પ્રેરે છે. પરંતુ જો તમારામાં કોઈ શંકા, અચોક્કસતા હશે, જો તમને ખબર નહિ હોય કે કઈ વસ્તુ તમને તમારા ધ્યેય પ્રત્યે પહોંચાડું, અથવા તો એને પહોંચવાનો માર્ગ હશે તોપણ તમે ત્યાં કચારે ય પહોંચશો કે નહિ, અથવા એમ કરવાની કોઈ પદ્ધતિ હશે કે નહિ, અને એવું બધું હશે — ત્યારે તમે કૃબ્ધ બની જશો. જ્યારે આવું બને છે ત્યારે, તમારા સ્વરૂપની આસપાસ એક પ્રકારનો નાનકડો વંટોળિયો ઊભા થાય છે અને એને લઈને તમને સાચી વસ્તુ પ્રાપ્ત થવામાં વિધન નહી છે. એને બદલે, જો તમારામાં એક શાંતિપૂર્ણ શક્તા હશે, અભીષ્ટા કરતી વેળાઓ (અલબજા સાચી અભીષ્ટા કરતી વેળાઓ) જો તમને એવું જ્ઞાન હશે કે એવી કોઈ અભીષ્ટા નથી કે જેનો પ્રત્યુત્તર ન મળતો હોય, ત્યારે પછી તમે શાંત થઈને બેસી રહો છો. તમે તમારાથી શક્ય હોય તેટલી ભાવનાપૂર્વક અભીષ્ટા કરતા રહો છો, પણ એથી તમે ઊભા થઈને ચંચળ કૃબ્ધાવસ્થા ધારાણ કરીને એમ નથી પૂછતા કે તમે જે વસ્તુ માગો છો તે તમને તરત જ કેમ નથી મળતી. તમને રાહ જોતાં આવડે છે. મેં કચાંક કહું છે કે, ‘રાહ જોતાં શીખવું એટલે સમયને આપણી બાળુમાં લેવો.’ એ તદ્દન સંય છે. જો તમે ઉઠકેરાઈ જાઓ છો તો તમે તમારો બધી જ સમય બગાડો છો — તમે તમારાં સમય, શક્તિ અને કિયાની શક્તિ ગુમાવી બેસો છો. તમે જો તદ્દન નિશ્ચલ, નીરખ, શાંત થઈને એવી શક્તાપૂર્વક રાહ જોશો કે જે ખરું હશે તે બનશે, અને એ રીતે જ્યારે એ વસ્તુને બનવા દેવામાં આવે છે ત્યારે એ વસ્તુ જડ્ઝી ગતિશે બને છે. અને ત્યારે એ શાંતિમાં, દરેક વસ્તુ વધુ સારી રીતની થાય છે.

૨૩ ડિસેમ્બર, ૧૯૫૩

બાળક : જો મન ‘જ્ઞાન પામવાને માટે આસમર્થ’ હોય છે તો પછી સ્વરૂપના કયા ભાગને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે ?

શ્રી માતાજી : તમારે અતિમાનસ પ્રદેશના જ્ઞાનમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ.

બાળક : પરંતુ એને નીચે લાવવા માટે ?

શ્રી માતાજી : જ્યારે જ્યારે કોઈ વસ્તુ એ જ્ઞાનને આકર્ષે છે (દેખીતી રીતે કોઈ વસ્તુ એને જીવવાને માટે તૈયાર હોય છે ત્યારે) ત્યારે એ આવે છે.

બાળક : મધુર માતાજી, એ જ્ઞાન મનમાં નથી આવતું ?

શ્રી માતાજી : હા, એ મનમાં અવતરણ કરે છે — કાં તો મનના ઊંઘ પ્રદેશમાં કે પછી ચૈતસિક ભાગમાં, તમે ચૈત્ય સ્વરૂપમાંથી પણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકો છો — જો કે એનો પ્રકાર જુદી જતનો હોય છે અને એની રચના મનોમય રીતની હોતી નથી. એમાં એક પ્રકારની એવી આંતરિક નિશ્ચિતતા હોય છે ને, તમને યોગ્ય સમયે, યોગ્ય રીતે, યોગ્ય વસ્તુ કરવે છે અને એમ થવા માટે બુદ્ધ અથવા મનોમય રચનામાંથી પસાર થવું આવશ્યક નથી હોતું.

બાળક : આહીં આપે કહ્યું છે કે, ‘જ્ઞાનનો પ્રદેશ તો માનવના મન કરતાં એક ધ્યાન ઉચ્ચ આવેલી ભૂમિકામાં, શુદ્ધ વિચારોના પ્રદેશથી પણ ઉપરની ભૂમિકામાં આવેલો છે.’
(જીવનનું શાસ્ત્ર, માતૃવાણી ગ્રંથ ૧૨).

મધુર માતાજી, આપ ‘શુદ્ધ વિચારો’ કોને કહો છો ?

શ્રી માતાજી : આપણે આ વસ્તુ વિષેની વાત કર્યે બહુ લાંબા સમય થયો નથી. શુદ્ધ વિચારો એ એવી વસ્તુઓ હોય છે કે જેમનું આસંખ્ય વિચારોમાં પરિવર્તન થાય છે. એક શુદ્ધ વિચારથી અનેક વિચારો પેદા થઈ શકે છે અને તેઓને અનેક પ્રકારે વ્યક્ત કરી શકાય છે, છતાં મૂળ વસ્તુ એની એ જ રહે છે.

બાળક : કેટલીક વાર આમે કોઈ એક નિંદુ ઉપર સ્થિર દૃષ્ટિ રાખીને જોઈ

રહીએ છીએ ત્યારે અમે બધું જ ભૂલી જઈએ છીએ. પરંતુ એવે વખતે કોઈ ઘોંઘાટ થાય છે તો આમને વિક્રોપ પડે છે. આ અવસ્થા ક્યા પ્રકારની કહેવાય?

શ્રી માતાજી : એકાગ્રતા ! એકાગ્રતાની પાછળનો સિદ્ધાંત એ જ છે. તમે એ વસ્તુ સ્વયંભૂ રીત કરો છો ?

બાળક : હા, ઘણી વાર.

શ્રી માતાજી : ખંડું, એ તો ઘણી સારી વસ્તુ કહેવાય !

બાળક : હા, મધુર માતાજી, પણ એ ક્ષાણે હું શું વિચારતો હતો તે પકડાતું નથી.

શ્રી માતાજી : આહ !... જે તમારે એ અવસ્થામાં અચાનક બહાર ચેંચાઈ આવવાનું થાય છે તો તમારે વિચાર અલોપ થઈ જય છે ?

બાળક : હા.

શ્રી માતાજી : એનું કારણ એ છે કે એવે વખતે તમે ચેતનાની એક એવી અવસ્થામાં પ્રવેશ કરો છો કે જે તમારી સામાન્ય ચેતના કરતાં જુદી જતની હોય છે અને કદાચ એ બને ચેતનાઓને સાંકળતી કરી બરાબર સ્થાપિત થયેલી નથી હોતી, એમ થવામાં સમય લાગે છે. એમાં જ્ઞાને કે તમારે કોઈ પુલ બાંધવાનો હોય એંદું કરવું પડે છે, નહિ તો પછી તમે અચાનક, એક યા બીજી બાજુથી, અન્ય કૂદકો લગાવો છો, અને એ રીતે કૂદકો મારવામાં, પાછળની બાજુએ શું હતું તે ભુલાઈ જય છે. પોતાની થેલી અનુભૂતિ તમે ત્યાં પાછળ મૂકીને આપો છો. પરંતુ આ વસ્તુ જે પદ્ધતિસર રીતે કરવામાં આવે, એટલે કે, જે તમે આ વસ્તુ કરવા માટેનો કોઈ સમય નક્કી કરશો અને દસ કે પંદર મિનિટ દ્યાન કરીને યેલી વસ્તુ આને બાબ્ય જીવન વચ્ચે સંપર્કની કરી સ્થાપવા પ્રયત્ન કરશો, તો પછી, અમૃક સમય પછી તમને સફળતા મળશે અને ત્યારે તમને યાદ રહેશે, અને એ વસ્તુ ઘણી ઉપયોગી નીવડે છે — એ ઘણી ઉપયોગી છે. અને જે તમારામાં સંપૂર્ણ એકાગ્રતાની શક્તિ હોય તો એવો કોઈ પ્રશ્ન નહિ હોય કે જેનો ઉકેલ તમને ન મળો — હું અહીં ગણિતના દાખલાઓની વાત કરતી નથી (હસાહસ), મારો કહેવાનો આશય, તમારી જીવન જીવાની પદ્ધતિ, તમારે વૈવાના નિષ્પિયા, તમારે જે માનસિક પ્રશ્નો ઉકેલવાના હોય છે, તેવા પ્રશ્નોને અનુલક્ષીને છે. એવો કોઈ પ્રશ્ન નથી કે જે આવી એકાગ્રતાની શક્તિ સામે ટકી શકે...

અને હકીકતમાં, આ બાબતમાં કોઈ બિંદુથી શરૂઆત કરવી સગવડભરી રહે છે: તમે એ બિંદુની સામે સિથર નજરે જોઈ રહો છો, એટલી બધી સિથરતા-પૂર્વક કે અમૃક ક્ષણે તો તમે એ બિંદુરૂપ બની જાઓ છો, ત્યારે તમે કોઈ બિંદુને જોનાર દ્વારા નથી રહેતા; તમે પોતે જ બિંદુરૂપ બની જાઓ છો. અને પછી તમે એટલી બધી પૂરતી શક્તિ અને શાંતિપૂર્વક એ રીતે જોઈ રહો છો કે કોઈ વસ્તુ તમને વિક્ષેપ ન કરી શકે, ત્યારે આચાનક તમને તમારી સમક્ષ એક દ્વાર જણાય છે, એ ખૂલ્લી જાય છે, અને તમે તેની પેલે પાર નીકળી જાઓ છો અને ત્યારે પછી તમે કોઈ આવિષ્કારનાં દર્શન કરો છો.

તમે આ વસ્તુ કેટલા વખતથી કરો છો? આંદું હમેશાં બને છે? કે પછી આ હમજુંની વાત છે?

બાળક: મને ખબર નથી.

શ્રી માતાજી: તમને ખબર નથી? કદાચ તમે એ વસ્તુ કરતા હતા અને છતાં તેને વિષે સભાન ન હતા!

બાળક: મને ખબર નથી.

શ્રી માતાજી: પરંતુ તમે એ વસ્તુ સંકલ્પપૂર્વક કરતા નથી? એ અવસ્થા તમારી ઉપર આવી પડે છે અને તમારો કબજો લઈ લે છે?

બાળક: હા.

શ્રી માતાજી: આહ! ત્યારે કદાચ તમને યાદ નથી રહેતું એનું એક કારણ આ પણ હોય!

(બીજું બાળક): મધુર માતાજી, જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ જ્ઞાનના પ્રદેશમાં જાય ત્યારે તેણે વચ્ચગાળાના પ્રદેશોમાંથી પસાર થવું અનિવાર્ય છે?

શ્રી માતાજી: વચ્ચગાળાના? પરંતુ જુઝો, એમાં એનું બને છે કે જો તમે આ વસ્તુ પદ્ધતિસરની તાલીમપૂર્વક કરો છો તો, સામાન્ય રીતે તમારે એક ભૂમિકા ઉપરથી બીજી ભૂમિકામાં જવાનું થાય છે: તાં તમે અમૃક ભૂમિકામાં જગ્રત થઈને પછી ત્યાંથી આગળ જતાં એક પ્રકારની સુષુપ્ત અવસ્થામાં પ્રવેશ કરો છો અને વળી માદા અન્ય ભૂમિકા ઉપર જગ્રત થાઓ છો, અને એમ ને એમ આગળ ચાલ્યે જાય છે. અને તમે જો આ રીતે કરો છો તો તમને યાદ રહે છે, કારણ કે તમે આ વસ્તુઓ પોતાના સભાન સંકલ્પ પૂર્વક કરો છો અને જે

કાર્ય થઈ રહ્યું હોય છે તેને સાક્ષીભાવે નિહાળો છો — સ્વરૂપને શાંત કરવાની આ પ્રવૃત્તિઓ, ખાસ કરીને કોઈ પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરવાના અને ત્યાં શું ચાલે છે તે જોવાના હેતુસર થતી પ્રવૃત્તિઓ, ત્યાં શું થઈ રહ્યું છે તેની નોંધા બેવાની પ્રવૃત્તિ અને પોતાના સ્વરૂપને હજી વધુ ઉચ્ચતર પ્રદેશ પ્રત્યે ખુલ્લું કરવાની પ્રવૃત્તિ — આ સર્વને વઈને, સ્વરૂપના જુદા જુદા ભાગો વચ્ચે એક સચેતન સંપર્ક સ્થપાય છે. એવું બને છે ત્યારે તમે તમારી અનુભૂતિઓને વિસ્મર્યા સિવાય પ્રાપ્ત કરી શકો છો અને જ્યારે સંકદ્ય કરો ત્યારે તેમ કરી શકો છો.

પરંતુ કેટલાક બોકો કંઈક તાલીમ પામ્યા વિનાના હોય છે. ઉદાહરણ રૂપે, એવા બોકોમાં કોઈ વિશિષ્ટ જ્ઞાનશક્તિનો આચાનક જ વિકાસ થઈ આવે છે અને એને વઈને તેઓને ઊર્ધ્વ મનના, ગૈત્ય સ્વરૂપના કે સ્વરૂપના કોઈ અન્ય ભાગોના સીધેસીધા અનુભવો થાય છે. આનાં અનેક કારણો હોઈ શકે : એમાં કોઈ પૂર્વજનમનું પરિણામ હોય, કે પણી આ જનમની ચેતનાનું કોઈ વિશિષ્ટ લક્ષણ હોય, એવી અનેક વસ્તુઓ હોઈ શકે છે. ગમે તેમ હોય, પરંતુ એ વસ્તુ સંપૂર્ણપણે ઉપયોગી થાય તે માટે એ વ્યક્તિએ એ વસ્તુ એવા સંકલ્પપૂર્વક કરવી જોઈએ કે તેણે તેનો ઉપયોગ પોતાની પ્રગતિ માટે કરવાનો છે; અને પોતાને જે કાર્ય કરવાનું છે તે, પોતાની કષમતા અનુસાર ઉત્તમમાં ઉત્તમ રીતે કરી શકે તેટલા માટે જ પોતાના સ્વરૂપના જુદા જુદા ભાગો વિષે સભાન બનવાનું છે. બીજા પ્રકારના ઉદાહરણ તરીકે, હું કેટલાક એવા બોકોને ઓળખતી હતી કે જેઓ સાચ આજ્ઞાન અને અભાગ હતા, પણ એ બોકો પાસે સૂક્ષ્મ દર્શન પામવાની એક અસાધારણ બિકિસ હતી : એ બોકોને સમાધિ અવસ્થામાં મૂકવામાં આવતા ત્યારે તેઓ આદ્ભુત વસ્તુઓ જોતા અને તેમનું વર્ણન આપતા. એ બોકો એવી વસ્તુ કેવી રીતે જેવી તે અને પોતે જોતા હોય ત્યારે તેનું તાદૃશ વર્ણન આપવાનું જાણતા હતા. પરંતુ જ્યારે એ બોકો તેમની એ અવસ્થામાંથી બહાર આવતા ત્યારે તેઓ કોઈ શિક્ષણ કે બુદ્ધિ વિનાના સામાન્ય માણસો જ બની રહેતા. છતાં તેમની પાસેની બિકિસ આદ્ભુત રીતની હતી. એનો અર્થ એ થાય કે એવા બોકો પણ ઘણી ઘણી આધ્યાત્મિક પ્રગતિ કરી શકે છે, બૌદ્ધિક પ્રગતિ પણ કરી શકે છે, અને છતાં, સામાન્ય જીવનમાં અને ઉપરછદ્વાલી રીતે જોતાં તદ્દન સામાન્ય મળુષ્યો જેવા હોય છે. વળી બીજા કેટલાક એવા છે — હું એવા બોકોને પણ ઓળખું છું જેઓને આદ્ભુત પ્રકારના આધ્યાત્મિક સાક્ષાત્કાર થયેલા હતા અને સતતપણે પ્રભુનું સાંનિધ્ય અનુભવતા હતા, છતાં તેમના આખા યે જીવનમાં તેમને એક પણ સૂક્ષ્મ દર્શન પ્રાપ્ત થયેલું ન હતું ! અને એવા બોકો એ બાબતની ફરિયાદ પણ કરતા . . . એમાં પ્રશ્ન સ્વભાવ, નિયતિ અને એ વ્યક્તિએ

શું કાર્ય કરવાનું છે એ વસ્તુ ઉપર આધાર રાખતો હોય છે, કારણ કે, દેખીતી રીતે એક જ વ્યક્તિનું જ કાર્ય તો ન કરી શકે — સ્થૂલ રીતે જ એમ કરવું શક્ય નથી. પરિણામે તમારે પરાંદળી કરવાની રહે છે.

બાળક : જ્યારે શરીર માંદું પડે છે ત્યારે પ્રાણ અને મન પણ માંદાં પડે છે?

શ્રી માતાજી : એમ થવું અનિવાર્ય નથી. (મેં આ વસ્તુ તમને સમજાવેલી છે કે) માંદળી સામાન્ય રીતે, સ્વરૂપના ભાગોમાં સંકલનના આભાવને કારણે, એક પ્રકારના તુલનાલંગને કારણે આવતી હોય છે. આમાં એવું બની શકે કે સ્વરૂપના બીજા ભાગોએ પ્રગતિ કરી હોય છતાં શરીર એમની અમૃત ગતિનું અનુસરણ ન કરી શક્યું હોય, પાછળ પરી ગયું હોય, અને એટલે, ઉ. ત., એ પ્રકારના સંવાદભાંગને કારણે માંદળી આવી શકે છે, અને છતાં પણ, મન અને પ્રાણ તદ્દન સારી અવસ્થામાં હોય એમ બની શકે છે. કેટલાક વોકો વર્ષોથી માંદા હોય છે — ભયંકર, અસાધ્ય વ્યાધિઓથી ગ્રસ્ત હોય છે — અને છતાં તેઓએ તેમની માનસિક ક્ષમતા આદભૂત રીતે નિર્મળ રાખેલી હોય છે અને મેમય રીતની પ્રગતિ પણ કરેલી હોય છે. એક ફ્રેંચ કવિ છે (ધણે સારો કવિ). એનું નામ છે સલ્વી પ્રુણોમ, એને એઈ જીવલેણ બીમારી આવી હતી અને ત્યારે તેણે તેની સૌથી ઉત્તમ કવિતાઓ લખી હતી. એ આખ્લાદ, મળતાવડો અને ખુશ-મિજાજ — સૌની સાથે મળતાવડાપણું રાખી રહ્યો હતો, અને છતાં એના શરીરના તો ટુકડે ટુકડા થઈ જતા હતા. આનો આધાર વ્યક્તિને ઉપર રહે છે. બીજ વળી જુદી જતના હોય છે — એમને જરા સરખી પણ બેચેની લાગે એટલે બધું ઉધું-ચર્ચું થઈ જાય છે, ત્યારે તેઓ કશા કામના નથી હોતા. દરેક વ્યક્તિને માટે આ બાબતનું સંયોજન ગાલગ ગાલગ પ્રકારનું રહે છે.

બાળક : એમ કહેવાય છે કે શરીર અને મન વર્ચે અમૃત રીતનો સંબંધ હોય છે. જો મન સારી અવસ્થામાં ન હોય તો શું થાય ?

શ્રી માતાજી : પણ શરીર અને મન વર્ચે સંબંધ છે એ તો ચોક્કસ છે ! એમાં તો કેવળ સંબંધ નહિ : એક પ્રકારનું સધન બંધન હોય છે, કારણ કે ઘણું-ઘરું, મન જ શરીરને માંદું પાડે છે. ગમે તેમ હો, પણ મુખ્ય કારણ તો એનું જ હોય છે.

બાળક : અને શરીર સારુ ન હોય તો ?

શ્રી માતાજી : મેં કહું તેમ, એનો આધાર વ્યક્તિત ઉપર રહે છે. કેટલાક બોકો એવા હોય છે જેમના શરીરમાં કંઈ જરા જેટલું થાય એટબે તરત જ તેમના મનમાં ઉચાટ પેસો જાય છે. વળી બીજા કેટલાક ખૂબ માંદા હોવા છતાં પણ તેમનું મગજ નિર્ગણ રાખી શકે છે. જ્યારે મનમાં ઉચાટ હોય અને છતાં પણ શરીર તંદુરસત હોય એવા દાખલા વિરલ હોય છે — એમ બનતું આશક્ય તો નથી, પણ ધાણું ઓછું બને છે, કારણ કે મનની આવસ્થા ઉપર શરીરનો ધણો મોટો આધાર હોય છે. (મેં ત્યાં એ પુસ્તકમાં લખેલું છે કે) ભૌતિક સ્વરૂપનું સ્વામી એ તેનું મન છે, અને મેં કહેલું છે કે શરીર એ એક ધાણું નમ્ર અને આજ્ઞાપાલક સેવક છે. ફક્ત બોકોને પોતાના મનનો સદૃપ્યોગ કરતાં નથી આવડતું, એથી ઊલટું જ બનતું હોય છે. મનુષ્યને એનો ઉપયોગ કરતાં તો આવડતું નથી જ પણ એ એનો દુરૂપ્યોગ જ કરે છે — શક્ય તેટલી ખરાબ રીતનો. મનની પણે રૂપઘડતરની એક ભારે શક્તિ હોય છે અને શરીર ઉપર તે સીધું સીધું કર્ષ શકે છે, અને સામાન્ય રીતે, બોકો એનો ઉપયોગ પોતાને માંદા પાડવા માટે કરે છે. કારણ કે કંઈ જરાક જેટલું ખાટું થાય, એટબે તરત જ મન એના ઉપર શક્ય તેટલા બધી જાતના ઉત્પાતોનું ઘડતર અને રચના કરવા લાગી જાય છે, પોતાને પૂછે છે, આમ તો નહિ હોય, તેમ તો નહિ હોય, અને જો આવું ને આવું ચાલુ રહેશે તો આવું તો નહિ થાય, અને પછી અતે શું થશે. ત્યારે, જો તમે મનને તમે આવી વિનાશક પ્રવૃત્તિ ન કરવા દેતાં તમે તેની રૂપઘડતરની એ જ શક્તિને વધુ સહાયક ઘડતરો કરવા માટે પ્રયોજો — ઉ. ત. શરીરને કેવળ વિશ્વાસ આપો અને કહો કે આ તો એક આવતી-જતી ગરબડ છે અને એમાં કાંઈ નથી, અને એનામાં જો સાચી રીતની ગ્રહણશીલતા પેદા કરો, તો જે કાંઈ ગેરવ્યવસ્થા થઈ હોય તે જેટલી સરળતાથી આવી હોય તેટલી જ સરળતાથી, અને યોડીક જ સેકન્ડોમાં ચાલી જશે — જો તમને આ કરતાં આવડે તો એનાં પરિણામો આદભુત આવે.

એક અક્ષરમાત્રમાં પણ, પસંદગીની એક ક્ષણ તો આવે છે જ. ઉ. ત. તમે લપસીને નીચે પડી જાગો છો, ત્યારે જે ક્ષણે તમે લપસો છો અને જે ક્ષણે તમે હેઠે પડો છો એ બેની વર્ચે એક સેકન્ડનો એક નાનકડો અંશ એવો હોય છે જ્યારે તમારે પરાંદળી કરવાની ક્ષણ હોય છે : એમાં કાંઈ ખાસ ન હોય કે પછી આત્માંત ગંભીર વસ્તુ હોય. કેવળ ચેતના પોતે આત્માંત જગત હોવી જોઈએ અને તમે તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે સતત સંપર્કમાં રહેતા હોવા જોઈએ. એમાં તમારે સંપર્ક સાપ્તવાનું કરવા જેટબેનો સમય હોતો નથી અને તમારે તમારા ચૈત્ય સ્વરૂપ સાથે સતત સંપર્કમાં બન્યા રહેવાનું હોય છે — જે ક્ષણે તમે લપસો છો

અને જે ક્ષણે તમે જમીન ઉપર હો છો, એ બેની વચ્ચેના ગાળામાં જે તમારી મનોમય અને ચૈતસિક રૂપ-રવના પૂરતા પ્રમાણમાં ભગવાન હશે તો પછી કશું નથી થતું, કશું નહિ થાય. પરંતુ જો તે ક્ષણે, મન તેની ટેવ પ્રમાણે નિરાશાવાદી જ હશે અને પોતાને કહેશે, ‘ઓ.... હું ગયો....’ એમાં કોઈ મિનિટ નહિ ફૂકત એક સેકન્ડનો અંશ માત્ર વીત્યો હોય છે; અને એ સેકન્ડના અંશ પૂરતું તમારી પોતાની પસંદગી માટે અવકાશ રહેલો હોય છે. પરંતુ તમારે જીવનની મિનિટે મિનિટ, અન્યાં જગ્યાન રહેવાનું રહે છે! એક સેકન્ડ અંશ જેટલા સમય માટે તમારી પસંદગીનો અવકાશ રહે છે, એ અંશમાં તમે તમારા આકસ્માતને ગંભીર બનસે આટકાવી શકો છો, માંદગીને દાખલ થતી આટકાવી શકો છો, તમારે માટે પસંદગી કરવાનો અવકાશ જરૂર હોય છે. પરંતુ એક સેકન્ડના નાનકડા અંશ જેટલા સમયનો જ અને એને તમારે એવે ન જવા દેવા જોઈએ. જો તમે એ ચૂકી ગયા તો પછી પતી ગયું.

બાળક : વ્યક્તિનો પસંદગી પાછળથી કરી શકે ? (હસાહસ)

શ્રી માતાજી : ના. પછીથી પણ એક ક્ષણ એવી હોઈ શકે છે.... તમે પડી ગયા હો છો, અને ઈજા પણ થઈ ગઈ હોય છે; તે છતાં પણ એવી ક્ષણ હોય છે જેમાં વ્યક્તિ પોતે એ પરિસ્થિતિને સારી કે ખરાબ અવસ્થા પ્રયોગણી શકે. એ એમ પણ કરી શકે કે થયેલી ઈજા તદ્દન ક્ષણજીવી બની રહે એની બૂરી અસરો પણ સત્ત્વરે નાબુદ થઈ જાય. આથવા એમ પણ કરી શકે એ અવસ્થા ગંભીર રૂપ પકડીને શક્ય તેટલી ખરાબ બને. મને ખબર નથી કે તમારા ધ્યાનમાં એ વસ્તુ આવી છે કે નહિ કે કેટલાક લોકો એવા હોય છે જેઓ તેમને આકસ્માત નડવાની તક જ જુમાવતા નથી! જ્યારે પણ કોઈ આકસ્માત થવાની શક્યતા હોય છે ત્યારે તેઓ તેને લાભ લે છે—અને એમનો થતો આકસ્માત કદી પણ સામાન્ય પ્રકારનો હોનો નથી. જ્યારે પણ ગંભીર રીતનો આકસ્માત થવાની શક્યતા હોય છે ત્યારે એ તેમને નહે છે. હવે, આવી બાબતમાં જીવનમાં લોકો એમ કહે છે કે, ‘ઓહ ! એ માણસ જ કમનસીબ છે, એનું નસોબ જ વાંકું છે; ખરે જ, એનું ભાવ જ સારું નથી.’ પણ આ બધું કેવળ અણાન છે. હું તમને આનાં ઉદાહરણો આપી શકું તેમ છું—પરંતુ તેમ કરવામાં મારે કેટલાક લોકો વિષે કહેનું પડે અને મારે એમ નથી કરવું. પરંતુ હું તમને સચોટ દાખલા આપી શકું તેમ છું! અને આ—આ પ્રકારની વસ્તુ આપણે હમેશાં, રોજરોજ અહીં બનતી જોઈએ છીએ. એવા લોકો પણ છે જેઓ મરી ગયા હોત અને છતાં તેમને ઉજરડો પણ ભરાયો નથી અને બીજા વળી એવા

છે જેમની ઈજા ગંભીર પ્રકારની ન હોવા છતાં એ વસ્તુ ગંભીર રીતની બની રહેલી.

પરંતુ આ વસ્તુનો આધાર વિચાર ઉપર, કોઈ સામાન્ય રીતના વિચાર ઉપર નથી હોતો. એ લોકોના વિચારો, બીજા લોકોના નેટલા જ સારા હોઈ શકે છે — એ વસ્તુ મહાવની નથી. ઓમાં મહાવ, પસંદગીની પળનું હોય છે — જે વસ્તુનો અસ્વીકાર કરવા સરખો હોય તે વસ્તુનો બરાબર યોગ્ય સમયે અને યોગ્ય રીતનો અસ્વીકાર કરતાં આવડણું એ મુખ્ય વાત છે. એ આત્મંત રસપ્રદ છે.

આનો આધાર વ્યક્તિના ચારિયન્ધનતર ઉપર રહે છે. કેટલાકની ચેતના ઓટલી બધી જગ્રત અને સચેત હોય છે કે તેઓ અંતરમાં કદી સુધુપત નથી હોતા, સદા જગ્રત જ હોય છે — જે પળે ઓમને સહાયની જરૂર પડે છે, બરાબર તે જ કણે એ લોકો સાદ કરે છે. અથવા તો તેઓ દિવ્ય શક્તિનું આવહન કરે છે. પરંતુ એ વસ્તુ પણ જે પળે જરૂરી હોય છે તે પળે જ કરે છે. એટલે પછી ભયની ઘડી વીતી જાય છે, કાઈ થતું નથી, ઓમનું મોત થઈ ગયું હોત, પણ એ લોકો તહેન સાજાસમા બહાર આવે છે. આથી ઊલટું બીજાઓને જરા સરખો ઉત્તરાં જ પડ્યો હોય છે, અને તેમના સ્વરૂપમાંથી કોઈ વસ્તુ ખસી જાય છે : તેમની ચેતનામાં એક પ્રકારનો ભય અથવા નિરાશાવાદીપણું કે પછી હિંમત હારી જવાની વૃત્તિ — ઓમાં કશું હોતું નથી, ઓમનો પગ જરા નેટબો મચકોડાયો હોય છે અને બીજી જ મિનિટે તેઓ તેને ભાગી બેસે છે. એમ થવાનું કોઈ કારણ હોતું નથી. એ લોકો ઓમના પગને ભાગતો સહેલાઈથી આટકાવી શક્યા હોત.

બીજા લોકો ઓવા હોય છે કે જેઓ મકાનને પહેલે માળે નિસરણી મૂકીને ચડે છે અને નિસરણી તેમના પગ નીચેથી સરકી જાય છે. એ લોકોનો ભાંગીને ચૂરો થઈ ગયો હોત — પણ એ લોકો તો એમાંથી બેશમાત્ર ઈજા પામ્યા વિના બહાર આવે છે. ઓમણો એ વસ્તુ કઈ રીતે કરી હોય? દેખીતી રીતે આ વસ્તુ આશ્ર્યકારક લાગે છે, છતાં ઓમની બાબતમાં આવું જ બને છે. એ લોકો પોતાને જમીન ઉપર મજથી લંબાવીને પહેલા જુઓ છે; તેમને કશું થયું નથી હોતું. હું તમને નામો આપી શકત, પણ હું તમને હડીકતો કહું દ્યું.

તો પછી આ બધાનો આધાર શાની ઉપર છે? અનો આધાર પસંદગી કરવાની ક્ષણે તેઓ પૂરતા પ્રમાણમાં સભાન હતા કે નહિ તેના ઉપર રહે છે. અને યાદ રખો, આ વસ્તુ બેશ પણ મનોમય નથી હોતી, ઓવું નથી હોતું :

એમાં તો વ્યક્તિતના સ્વરૂપના વલણની, તેમની ચેતના યોગ્ય રીતનું પ્રતિકાર્થ કરી શકે છે તેના ઉપર આધાર હોય છે. એ ખૂબ ખૂબ દૂર લાંબે સુધી પહોંચી શકે છે, ચેતનાના વલણની આ શક્તિ પ્રચંડ હોય છે. પરંતુ એ આખી યે વસ્તુ એક સેકન્ડના અંશ જેટલા સમયની હોય છે, એટલે એમાં એક તદ્દન જગ્યાત, કદ્દી પણ ઊંઘનારી નહિ, કદ્દી પણ અચેતનતામાં પ્રવેશ કરનારી નહિ એવી ચેતના અસ્તિત્વમાં હોય છે, એ મુદ્દો અંતિમિત રહેલો રહે છે. કારણ કે આ વસ્તુઓ કચારે બનશે એની કોઈને ખબર નથી હોતી, ખસું ને? એટલે આમાં જગ્યાત થવાનો સમય જ નથી હોતો, તમારે જગ્યાત જ બન્યા રહેવાનું હોય છે.

હું એક હોવા માણસને ઝોળખતી હતી, જેનું મુન્ય થવાને માટે પૂરતાં કારણ હતો, છતાં તે મરણ પામ્યો ન હતો ગાને તેનું કારણ આ જ હતું. કારણ કે એની ચેતનાએ એક આત્માન અડપી પ્રતિકાર્થ કરેલું. એણે ભૂલ ભૂલમાં જેર ખાદ્ય હતું : અમુક દવાનો એક ડોઝ લેવાને બદલે એ બાર ગણી દવા ખાઈ ગયો હતો — આને એ એક જેર હતું; એનું મરણ થવું જોઈતું હતું, એનું હહ્ય બંધ પડી જવું જોઈતું હતું (આ ધાર્યાં વર્ષ પહેલાંની વાત છે) ગાને એ વ્યક્તિ હજી પણ જીવે છે ! એણે સાચી રીતનું પ્રતિકાર્થ કરેલું હતું.

જો આવી વસ્તુઓ વિષે કહેવામાં આવે તો એમને ચમત્કારો ગણવામાં આવે. આમાં કશો ચમત્કાર નથી : કેવળ એક જગ્યાત ચેતના છે.

બ્યાળક : અમે ત્યાં તે દિવસે નીચાળુમાં ઊંટાની સહાયશી કામ કરતાં હતાં ત્યારે આમારો કઈ રીતે બચાવ થયેલો ?*

શ્રી માતાજી : હું માનું છું કે તમે જાણતા જ હશો !

બ્યાળક : અમને થોડીક ખબર છે.

* આશ્રમના ધૂવાન શિષ્યોની એક ટુકડી એક ઊંટા વડે એક આડના થડને ઊંચકીને તેમની મોટર-ટ્રકમાં મૂકવા જતા હતા ત્યારે અચાનક એ ઊંટા ભાગી ગયો અને ચારે બાંજુ તેના ભંગાર વેરાઈ પડ્યો, પણ એથી કોઈને પણ ઈજ થઈ નહિ. પછી એ જાડનું થડ, અર્ધપદ્મું ઊંચકાયેલી અવસ્થામાં ગબડવા લાગ્યું અને એને લઈને એ ટ્રક આડે પડ્યે વળવા માંડી, એથી અનેક છોકરાઓને માટે ભય ખડો થયો, પણ ત્યારે પછી, કોઈ દેખીતા કારણ વિના અથવા એને પાછી પકડી રાખનાર કોઈ સ્થૂલ અવરોધ ન હોવા છતાં એ ટ્રક એના ચીલામાં જ આટકી ગયેલી.

શ્રી ભાતાજી : અત્યંત આદ્ય પ્રમાણમાં, અસ્પષ્ટ રીતના એક પ્રકાર ‘એના જેવું’ની છાપ — એક છાપ, લગભગ એક વલણ, પણ જ્ઞાન નહિ. એ વસ્તુ કઈ રીતે કામ કરે છે, તે કોઈ કહી નહિ શકે !

બાળક : એ તો પ્રભુકૃપા હતી.

શ્રી ભાતાજી : પરંતુ એ કઈ રીતે કાર્ય કરે છે એ વસ્તુ મને સમજાવી શકશો તો બધાને એમાં રસ પડ્યો — આમાં કઈ ખાસ વ્યક્તિત્વમાં પેલી સતત જગત ચેતના અને શાખા અને એક પ્રકારની . . . હતી જેણે આપોખાપ પ્રતિ-કાર્ય કરેલું, કદાચ સભાનપણે પણ નહિ, એ વસ્તુઓ જાણી ઘણી રસપ્રદ બનશે.

આમાં ઘણા ઘણા તબક્કાઓ હોય છે. માનવ બુદ્ધિ એ રીતની છે કે જ્યાં સુધી કોઈ વિરોધાભાસ ન હોય ત્યાં સુધી એ સમજ શકતી નથી. મને સેંક્રો આભારદર્શનના પત્રો મળેલા છે જેમાં તેમનો બચાવ થવા બદલ મારો આભાર માનવામાં આવ્યો છે પણ કશું કાંઈ જ ન થયું તે બદલ આભાર માનતા પત્રો અત્યંત વિરલ હોય છે, સમજયા ને ! આપણે કોઈ અકસ્માતનો દાખલો લઈએ. એમાં એક અવ્યવસ્થાની શરૂઆત હોય છે. કુદરતી રીતે જ, જ્યારે આવો અકસ્માત જહેર અથવા સામૂહિક સ્વરૂપનો હોય છે ત્યારે એમાંની દુરેક વ્યક્તિત્વના વાતાવરણનો એમાં હિસ્સો હોય છે અને એને આધાર એમાંની કેટલી વ્યક્તિત્વો નિરાશાવાદી હતી અને એમનાથી ઊલટી રીતે, કેટલી વ્યક્તિત્વો યોગ્ય બાજુઓ હતી તેના ઉપર એને આધાર રહે છે. મને ખબર નથી કે મેં આ વસ્તુ લખી છે — એ કચ્ચાંક લખેલી છે — પરંતુ એ બહુ રસપ્રદ વાત છે. હું એની વાત કહું છું . . . જ્યાં સુધી કોઈ ભ્રય આવી ન પડે, એટલે કે અકસ્માત બનવાની શરૂઆત ન થઈ હોય અથવા અકસ્માત બન્યો હોય પણ તેઓ એમાંથી બચી ન ગયા હોય ત્યાં સુધી લોકોને પ્રભુકૃપાના કાર્યના ઘ્યાલ આવતો નથી. એવું બને છે ત્યારે જ તેઓને ભાન થાય છે. પરંતુ એમને જ્યારે, ઉ.ત. કોઈ મુસાફરી કે એવી ગમે તે કોઈ વસ્તુ, કોઈ પણ જતના અકસ્માત વિના પૂરી થાય ત્યારે એમને ભાન નથી થતું કે એ તો એક ઘણી ઘણી ઉચ્ચ પ્રભુકૃપા હોય છે. એટલે કે, એટલા બધા સુસંવાદની સ્થાપના થઈ હોય છે કે કશું કાંઈ અનિષ્ટ બને જ નહિ. પરંતુ એમને એ વસ્તુ તદ્દન સ્વાભાવિક લાગે છે. જ્યારે લોકો માંદા પડે છે પણ જલદીથી સાજ થઈ જય છે ત્યારે તેઓ આભાર માનવાના વિચાર સેવે છે; પરંતુ જ્યારે તેઓ સાજસમા હોય છે ત્યારે તેમનામાં કૃતજ્ઞ રહેવાનો ભાવ જગતો નથી, જે કે એ એક ઘણે માટે ચમત્કાર હોય છે ! સામૂહિક અકસ્માતોમાં જે રસ પડે તેવી બાબત

હોય છે તે એ કે પ્રમાણ કઈ રીતનું છે, સંતુલન યા અસમતુલા કેટલા પ્રમાણમાં છે, બોકેનાં જુદાં જુદાં વાતાવરણોમાંથી ક્યા પ્રકારનું સંયોજન રચાયેલું હોય છે !

એક વાર એક વિમાની હતો. એ બોકોની ભાષામાં જેને ‘ઓક્ઝો’ કહેવામાં આવે છે તેવા વર્ગનો હતો. એણે પહેલા વિશ્વયુદ્ધમાં ભાગ લીધેલો. એ એક અદ્ભુત વિમાની હતો. એણે અસંખ્ય વિનયો પ્રાપ્ત કર્યા હતા. એને કોઈ પણ વખતે કાઈ પણ થયેલું નહિ. પરંતુ એના જીવનમાં કાઈક એવું બન્યું કે આચાનક એને એમ લાગ્યું કે એને કઈ થવાનું છે, કોઈ અક્સમાત નડવાનો છે, પોતાની કારકિર્દી પૂરી થઈ છે. જેને એ બોકો ‘સદ્ભાગ્ય’ કહે છે તે પૂરું થયું હતું. એ માણસે નાગરિક વિમાની સેવામાં દાખલ થવા માટે લશકરી સેવાને છોડી અને એની એક લાદીન ઉપર કામ કરવા માંડયું — ના, નાગરિક વિમાની સેવા નહિ : એ યુદ્ધમાંથી છૂટો થયો પણ એણે લશકરી વિમાનો સાથે સંબંધ જાળવી રાખેલો. અને પછી એને દક્ષિણ આફ્રિકા—ફ્રાન્સથી દક્ષિણ આફ્રિકા જવાની ઈરણ થઈ. દેખીતી રીતે, કોઈક કારણે એની ચેતનામાં ઉચ્ચાટ પેદા થયો હોય (હું એને વ્યક્તિત્વની રીતે ઓળખતી ન હતી એટલે શું થયેલું તેની મને ખબર નથી). એ ફ્રાન્સના કોઈ શહેરથી ઊપરીને માડાગાસ્કર તરફ જવા નીકલ્યો (મને બરાબર ખબર નથી, પણ હું ધ્યાન છું કે એ માડાગાસ્કર જ હશે). અને ત્યાંથી એ ફ્રાન્સ પાછો આવવા માગતો હતો. એ વખતે મારો ભાઈ, કોંગોમાં ગવર્નર હતો, અને એને પોતાની જગ્યાએ જલદીથી પહોંચ્યું હતું. એટલે પોતાને પેલા વિમાનમાં એક મુસાફર તરીકે લઈ લેવા વિનાંતી કરેલી (એ વિમાન કોઈ ધંધાદારી, મુસાફરી માટેના વિમાનો જેવું ન હતું કે જેમાં તેમના વિમાનો શું શું કરી શકે તેમ છે તે બધું પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યું હોય છે). ધણા બોકોએ મારા ભાઈને એ વિમાન ટ્રાન્સ જતાં વારવા પ્રયત્ન કરેલો. એ બોકોએ કહેલું, ‘ના, આ મુસાફરીઓ હમેશાં જોખમભરેલી હોય છે, તમારે એમાં ન જવું જોઈએ,’ પણ છેવટે એ એમાં ગયો જ. એમનું યંત્ર અધવરચે બગડી ગયું અને સહરાની વચ્ચે આટકી પડ્યું, એ કોઈ ખાસ ગમે તેવી પરિસ્થિતિ ન હતી. છતાં દરેક વસ્તુઓ જાણે કોઈ ચમત્કાર બન્યો હોય તેમ જોઈવાઈ ગઈ. એ વિમાન ફ્રીથી ચાલુ થયું અને મારા ભાઈને કોંગોમાં જયાં જવું હતું ત્યાં જ મૂડી ગયું અને પછી એ દક્ષિણ તરફ ગયું. અને પછી થોડીક જ વારાં, આહે રસે જ એ વિમાન નૂઠી પડ્યું — અને પેલા બીજો મનુષ્ય માર્યો ગયો.... એ દેખીતું હતું કે આનું બનવાનું જ હતું. મારા ભાઈને પોતાના ભાવિની બાબત અતૂટ શાખા હતી, પોતાને કઈ પણ ન થઈ શકે તેવી નિશ્ચિતતા હતી. અને એનું પ્રસારણ આ રીત થયું : એ બનેનાં વાતાવરણના મિશાણને પરિણામે ભંગાણ પડવું અનિવાર્ય થઈ

ગયું, કારણ કે સહારમાં યંત્રમાં બગાડ થયો અને વિમાનને ફરજિયાત ઉત્તરાણ કરવું હડચું, પરંતુ છેવટે બધું બરાબર થઈ ગયું અને કોઈ સાચી રીતનો આકસ્માત ન બન્યો — પરંતુ જ્યારે એની ગેરહાજરી હતી ત્યારે પેલા માણુસના ‘કમનસીબની’ (તમને ઠીક લાગે તો એમ કહી શકો છો) શક્તિ પૂર બહારમાં આવી ગઈ, અને સંપૂર્ણ રીતનો આકસ્માત થયો અને એ માર્ગો ગયો.

આવો જ એક આકસ્માત એક વહાણને નાદેલા. એમાં બે માણસો હતા (એ બોકો જાણીતા હતા પણ અત્યારે મને તેમનાં નામ યાદ નથી આવતાં). એ બોકો વિમાન દ્વારા હિંદી ચીન ગયેલા. એમને આકસ્માત નાદેલા અને એમાંથી એ બે જણ જ ગુજરી ગયેલા, બાંગીના બીજા બધા માર્ગ ગયેલા, ખરેખર એ એક નાટકીય જેવી ઘટના હતી. પરંતુ આ બે જણ (પતિ અને પત્ની) જ જેમને કમનસીબને આમંત્રી લાવનાર કહેવાય છે તેવાં હશે — એવા બોકો પોતાની આસપાસ એવી રીતનું વાતાવરણ વઈને ફરે છે. ત્યારે, એ બંને જણાંને ફ્રાન્સ પાછાં ફરું હતું (કારણ કે, હકીકિતમાં તો એ બેઉ જણ ફ્રાન્સ તરફ પાછાં ફરી રહ્યા હતાં ત્યારે જ આકસ્માત બન્યો હતો), અને ફ્રાન્સ પાછા ફરવા માટે એમણે વહાણનો આશાય લીધો. અને તદ્દન આણધારી રીતે, આસામાન્ય રીતે, રાતા સમુદ્રની બરાબર વયમાં, એ વહાણ એક ખડક સાથે આથડાયું (અને આવું લાયો પ્રસંગેમાંથી એક વાર પણ બનતું નથી) અને ડૂબી ગયું; બીજાં બધાં ડૂબી ગયાં પણ એ બેઉ જણ બચી ગયાં. અને મારાથી કંઈ થઈ શકે તેમ ન હતું, સમજ્યાને, મારે કહેવું હતું : ‘સાવધાન, આ બોકો સાથે કદી પણ મુસાફરી ન કરશો!.... આવાં માણસો પણ હોય છે, જ્યાં જ્યાં તેઓ જય છે, ત્યાં આપત્તિ બીજાઓ ઉપર આવે છે અને એ બોકો બરાબર બચી જય છે.

જો તમે આ વસ્તુને સામાન્ય નજરે જુઓ તો આમાં કશું નોંધપાત્ર નહિ લાગે. પરંતુ વાતાવરણનાં મિશાળોની બાબતમાં તમારે કાળજી રાખવી જોઈએ. માટે જ, જ્યારે તમે કોઈ સંઘર્ષાં મુસાફરી કરતા હો ત્યારે તમારે જાણી બેનું જોઈએ કે તમે કોણી સાથે મુસાફરી કરો છો. તમારામાં એક આંતરિક જ્ઞાન હોવું જોઈએ, તમારામાં એક સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ હોવી જોઈએ, અને પછી, જો તમે કોઈ એવી વ્યક્તિત્વે જુઓ કે જેની આસપાસ એક નાનકડા કાળા વાદળ સરખું હોય, તો કાળજીપૂર્વક, એવા મનુષ્યની સાથે મુસાફરી કરવાનું ટાળતા રહેઓ. કારણ કે, ખાતરીપૂર્વક, આકસ્માત તો થવાનો જ — કદાચ એને ન પણ નડે. આટલા માટે જ વસ્તુઓને તદ્દન ઉપરછલ્લી રીતે જોવા કરતાં જણ ઊંડાણમાંથી નિહાળવી જરૂરી છે.

(એક બાળક પ્રયો જોઈને) આના દેખાવ ઉપરથી એમ લાગે છે કે આ રીતે તો જીવન તદ્દન કઠિન હોય એવું એને લાગે છે !

બાળક : આપ ‘બાળકોમાં રહેલી વિનાશવૃત્તિ’ એ શબ્દો દ્વારા શું કહેવા હશે છો ?

શ્રી ભાતાજી : એવી વૃત્તિ બધાં જ બાળકોમાં હોતી નથી. હું એથી ઊંબટું, ઓવાં ઘણાં બાળકોને જાણું છું જેઓ અત્યંત કાળજીપૂર્વક વર્તનારાં છે.

બાળકો, મોટી ઉંમરનાં માણસોની માફક હજી સુધી તેમની શારીરિક ચેતનામાં સથૂલ, ‘કુરક’ બન્યાં નથી હોતાં — જેમ જેમ વ્યક્તિ મોટી થતી જાય છે તેમ તેમ જાણું કે એ ‘જમતી’ જાય છે અને પોતાની ચેતનાની બાબતમાં વધુ ને વધુ સથૂલપરાયણ થતી જાય છે — સિવાય કે, કોઈ સંકલપપૂર્વકના કર્મદ્વારા કોઈ વ્યક્તિ પોતાનો અલગ રીતનો વિકાસ કરે. ઉદાહરણું તરીકે, મોટા ભાગનાં બાળકોને તેમની કલ્પનાઓ અને સ્વખ્યાત વરચે, તેઓ જે પોતાની ભીતરમાં જોતાં હોય છે અને બહાર જોતાં હોય છે, તેમની વચ્ચેનો જેદ વર્તિતા નથી હોનો. જ્યારે મોટા થઈએ છીએ ત્યારે આ સુષ્ટિ, જેટલી મર્યાદિત અને ચોક્કસ લાગે છે તેવું નાનપણમાં નથી હોતું. બાળકો તેમના અંતર સ્વરૂપમાં અત્યંત સંવેદનશીલ હોય છે; તેઓ મોટાં હોય છે તેના કરતાં જ્યારે નાનાં હોય છે ત્યારે તેમના ગૈત્ય સ્વરૂપની વધુ નિકટ હોય છે, અને એ બોકો જે શક્તિઓ તેમને માટે પાછળથી આદૃશ્ય બની જવાની, હોય છે — પણ અત્યારે તેમ નથી હોતી — તેમના પ્રત્યે અત્યંત સંવેદનશીલ હોય છે. બાળકોને તેમની નિરૂપ દરમયાન, તેમનાં સ્વખ્યાતમાં ભયની કે આનંદની ઓભિયો આવતી હોય, એ આસાધારણ વસ્તુ નથી. બાળકો એવી અનેક વસ્તુઓથી ભય પામતાં હોય છે જે વસ્તુઓનું મોટી ઉંમરનાં માણસો માટે અસ્તિત્વ જ નથી હોતું. બાળકોની દૂદિં કેવળ સથૂલપરાયણ જ નથી હોતી. એમનામાં ઓછાવતા પ્રમાણમાં ચોક્કસ અને નિશ્ચિત એવી સંવેદનશક્તિ હોય છે કે જેને લઈને એ બોકો સથૂલ વસ્તુઓની પાછળની શક્તિઓને અનુભવી શકે છે. એટલે, એ આવસ્થામાં હોવાને લઈને એમના ઉપર એવી શક્તિઓની અસર થતી હોય છે જે એમના સિવાયના બીજા વધુ જડ અને પોતાની અંદર જ પુરાઈ રહેલા બોકોને સ્પર્શતી પણ નથી. અને આ શક્તિઓ — વિનાશની શક્તિઓ, ઉ.ત. કૂરતાની શક્તિઓ, દુષ્ટતાની શક્તિઓ, દુષ્ટેચછા શક્તિઓ — એ સર્વ કાંઈ,

વાતાવરણમાં રહેલી વસ્તુઓ હોય છે. જ્યારે તમે વધુ સભાન હો અને આત્મકરણમાં તમારું સ્વરૂપ સુફુદ હોય ત્યારે તમે તેમને તમારી બહારની વસ્તુઓ તરીકે જોઈને, તેમને કોઈ પણ પ્રકારે પ્રગટ કરવાનો ઈનકાર કરી શકો છો. પરંતુ જ્યારે તમે તદ્દન નાનાં હો અને અર્થ-સ્વરૂપ અવસ્થામાં જીવતાં હો, ત્યારે આવી વસ્તુઓની ખૂબ આસર થાય છે અને એમને લઈને સામાન્ય રીતે તેઓ ન કરે તેવી વસ્તુઓ બાળકો પાસે કરાવે છે. બધા કરતાં તો આ સર્વાનું મુખ્ય કારણ આ રીતનું હોય છે.

એમાં વળી આભાનતાની ઘટના પણ આવે છે. ધાર્યોકવાર બાળકને ખબર પણ નથી હોતી કે પોતે કોઈ નુકસાન કરી રહ્યું છે અને છતાં એ નુકસાન કરી બેસે છે. એ પોતાની ગતિમાં મળન થઈ ગયું હોય છે, અને એની શી અસર થશે એનું તેને ભાન નથી હોતું. આવું ધાર્યી વાર બનતું હોય છે.

એનો અર્થ એ કે જો બાળકને યોગ્ય રીતની કેળવણી આપવામાં આવે, જે આપણે તેની ઉત્તમ લાગણીઓને સ્પર્શીએ અને તેને સમજાવીએ કે આમુક આમુક રીતે કરવાથી બીજાને નુકસાન થઈ શકે છે (અને આ વસ્તુ માટે કોઈ સ્થ્યુલ રીતનો દાખલો આપીને એમને માટે એ વસ્તુ સમજ શકાય તેવી બનાવી શકાય છે), તો ધાર્યી વાર એ લોકો પછી નુકસાન કરતાં અટકી જાય છે.

આમાં સૌથી મોટો પ્રશ્ન કેળવણીનો છે. આવી કૂરતાની અર્ધ સભાન પ્રવૃત્તિઓ, બાળકનાં માતાપિતામાં પણ ન હોય એવું ભાગ્યે જ બને છે; અને એટલા માત્રથી પણ બાળકની ચેતના ઉપર તેની છાપ પડી શકે છે. જે કે કેટલાંક બાળકો એવાં હોય છે — પણ એમની સંખ્યા ધાર્યી નાની હોય છે — કે એમની અંદર કોઈ વિરોધી સ્વરૂપ રહેલું હોય. આવાં દુષ્ટ બાળકો તો કોઈ રીતે સુધરી શકતાં નથી. પરંતુ એવાં બાળકો વિશ્વ હોય છે. સદ્ભાગ્યે એવું કોઈ આહી નથી.

‘એ વાતમાં તો શક નથી કે આ નવા જન્મનાર બાળકની પ્રકૃતિનો ધારોખરો આધાર તો તેને શરીર આપનાર માતા ઉપર જ રહેલો છે. માતા કેવી સ્થ્યુલ પરિસ્થિતિમાં રહે છે તે ઉપરાંત તેના આત્મરમાં કઈ રીતની અભીપ્સા છે, તેનામાં કઈ રીતની સંકલ્પશક્તિ છે એ બધાને આધારે બાળકની પ્રકૃતિ બંધાય છે. માતાએ પોતે જે કેળવણી બેવાની છે તે આ મુજબની હોવી જોઈએ. તે ધ્યાન રાખશે કે તેના વિચારો સદાયે સુંદર અને વિશુદ્ધ પ્રકારના રહેશે, તેમ જ તેની આસપાસની પરિસ્થિતિ બને તેટલી સંવાદભરેલી, કલેશ રહિત અને ખૂબ જ સાદ્યાંથી ભરેલી

હશે. આ ઉપરાંત માતાની અંદર એક રીતનો સ્પષ્ટ અને જગ્યત સંકલ્પ હોવો જોઈએ કે મારે તો મને જે ઉત્તમોત્તમ આર્દ્ધ દેખાય છે તે મુજબ જ મારા બાળકને ઘડનું છે. આટલું થાય તો બાળકને જગતમાં આવવા માટે તે સારામાં સારી પરિસ્થિતિ બની રહેશે, તેનાં પરિણામ પણ શક્ય તેટલાં સારામાં સારાં જ આવશે, અને એ રીતે કેટલી યે પારાવાં મહેનતમાંથી અને નિરથી ગુંચવણેમાંથી બચી જઈ શકશે.'

(કણવણી, માતૃવાણી, ગ્રંથ ૧૨)

બાળક: જયારે મહાન આત્માઓને પૂછ્યે ઉપર જન્મ હોવો હોય છે ત્યારે શું તેઓ પોતાનાં માતાપિતાની પસંદગી કરે છે ?

શ્રી માતાજી : આહ ! એનો આધાર તો એમની ચેતનાની અવસ્થા ઉપર, એમના ચૈતસિક રૂપની રચના ઉપર રહેબો હોય છે. જો ચૈત્ય સ્વરૂપનો સંપૂર્ણ રીતનો વિકાસ થયેબો હોય, જો એ તેના સ્વરૂપની પૂર્ણતાએ પહોંચેલું હોય અને પોતે જન્મ હોવો કે નહિ તે બાબતમાં સ્વતંત્ર હોય, તો એનામાં પસંદગી કરવાની ક્ષમતા પણ હોય છે. પણ મને લાગે છે કે મેં આ વસ્તુ તમને આ અગાઉ સમજાવેલી જ છે. જ્યાં સુધી તેઓ સ્થૂળ દેહમાં નથી હોતા ત્યાં સુધી તેમની દૃષ્ટિ આપણી સ્થૂળ દૃષ્ટિ જેવી નથી હોતી, એટલે એ વોકો દેખીતી રીતે તેમની યોગ્ય રીતે અભિવ્યક્તિ કરી શકે તેવા શરીરની શોધ કરે છે. પણ આપણે એક વસ્તુને આ રીતે પણ કહી શકીએ કે, એમ કરવામાં એમણે ભૌતિક અચેતનાને પણ તેનો ભાગ આપ્યો પડે છે, એટલે કે, એમણે પણ શરીરના અતંત સ્થૂળ પ્રકારના નિયમોની અનિવાર્યતા સાથે પોતાને બધિબેસતા કરવાનું સ્વીકારણું પડે છે. એટલે ચૈત્ય સ્વરૂપની દૃષ્ટિએ જોતાં, જ્યાં પોતે જન્મ હો છે તે વસ્તુની પસંદગી કરવી અગત્યની હોય છે, એ એક આત્માં અગત્યની વિગત કરતાં કંઈક વધુ હોય છે — પરંતુ એવી અસંખ્ય વસ્તુઓ હોય છે જેમને અગાઉથી જોઈ શકતી નથી. ઉ. ત. એ સ્વરૂપ અમુક વાતાવરણ, એક દેશ, અમુક પ્રકારનું કુટુંબ, પોતાનાં માતાપિતાની શક્ય પ્રકૃતિ, વગેરેની પસંદગી કરે છે. એ એમનામાં અમુક સારી રીતે વિકસેલા ગુણો અને પૂરતા પ્રમાણમાં આત્મ-પ્રભુત્વની અપેક્ષા રાખે છે. પરંતુ જો તે પોતાની અંદર, જે કંઈ વિરોધો આવનાર હોય તેમનો સામનો કરી શકે તેવી ગતિશીલતા જળવી ન રાખે તો, એકલી પસંદગી માત્રથી કામ પતી જતું નથી. એટલે બધી વસ્તુઓને લક્ષમાં લેતાં કેવળ આ વસ્તુ જ અગત્યની નથી. ગમે તેમ હોય, સારામાં સારું બને, માતાપિતાએ પણ સભાન રીતનો સહકાર આપ્યો હોય, તે છીતાં પણ અવચેતના અને એથી પણ નીચેની

અવયેતનાના થરના ટગલેટગલા રહેલા હોય છે અને તેઓ વખતોવખત સપાઈ ઉપર તરી આવે છે, ડેણાઈ જાય છે, કાર્યને નુકસાન પહોંચાડે છે, અને એવે વખતે શાંતિ અને આચલતાને જાળવી રાખવી અનિવાર્ય બની જાય છે. હમેશાં, હમેશાં એક પ્રકારની તૈયારીની જરૂર રહે છે જે, પોતે પસંદગી કર્યા પછી પણ ઓક લાંબી તૈયારી કરવાની રહે છે. આમાં પછી જરૂર બેવાની ક્ષણે, શરીરમાં ઊત્તરવાની ક્ષણે જે અર્ધ-સ્તબ્ધ સરખી ઘટના બને છે અને જે ધણી વખત ઓમાંથી મુક્તિ પામવા માટે લાંબો સમય માંગે છે, તેની તો વાત જ કરવાની નથી.

બાળક : કેટલાંક બાળકો દુષ્ટ હોય છે. શું ઓમનાં માતાપિતાએ ઓમના માટે અભીષ્ટા નહિ સેવી હોય તેથી ઓમ બનતું હશે?

શ્રી માતાજી : ઓમાં કદાચ માતાપિતાની અવયેતનામાં રહેલી દુષ્ટતા કારણભૂત હેઠળ શકે. ઓમ કહેવાય છે કે બોકો તેમની દુષ્ટતાને, પોતાનાં બાળ-કેને જરૂર આપીને તેમની અંદર હેડ્ઝી હે છે. દરેક વ્યક્તિમાં પોતાનો એક પડછાયો હોય છે. કેટલાક બોકો, એ પડછાયાનો બહારની બાજુઓ પ્રક્ષેપ કરે છે—જો કે ઓમ કર્યાથી તેઓ ઓનાથી સર્વાંશે મુક્ત તો બની શકતા નથી છતાં કદાચ ઓમને થોડો સંતોષ થતો હશે ! પરંતુ એનો ‘લાભ’ એવા બાળકને મળે છે, સમજાય છેને ? એ તો સ્પષ્ટ છે કે એ ક્ષણે એ બાળકનાં માતાપિતા જે અવસ્થામાં હોય છે તેની જ સૌથી મોટી આગત્ય હોય છે. જો ઓમનામાં તદ્દન હલકટ અને જંગલી રીતના વિચારો હશે તો ઓમનું બાળક ઓમનું પ્રતિબિંబ પાડયા વિના નહિ રહે. અને આવાં બધાં બાળકો જેઓ જોડખાંપણવાણાં હોય છે, જોટી રીતે ઉછાલેલાં હોય છે, આપૂર્ણ હોય છે, (ખાસ કરીને બુલ્લના દૃષ્ટિબિંદુથી જેતાં જેમના સ્વરૂપમાં ગાબડાં હોય છે, કંઈક ઝૂટટું હોય છે), જે બાળકો કેવળ અર્ધ-ચેતન અને અર્ધ-વિકસિત હોય છે—એ બધાનું કારણ, ઓમનાં માતાપિતાની તેમને ગર્ભસ્થ કરતી વેળાની ચેતનાની ખામીને કારણે હોય છે, જેમ વ્યક્તિ જયારે દેહ છોડતી હોય છે તે છેલ્લી ક્ષણે વેળાની ચેતના ઉપર તેના ભાવિનો આધાર હોય છે, તેવી જ રીતે ગર્ભધાન સમયે બાળકનાં માતાપિતાની ચેતનાની જે અવસ્થા હોય છે તે એ બાળકના ઉપર એક એવી ધ્યાપ મારી હે છે જેનું પરાવતન એ એની આખી નિંદગી સુધી કર્યા કરે છે. એટલે, આવી વસ્તુઓ આમ તો નાની સરખી લાગે છે—એ ક્ષણનું માનસિક વલણ, એ સમયની અભીષ્ટા કે પછી હલકત વૃત્તિ, ગમે તે કોઈ વસ્તુ, એ ક્ષણે બનતી દરેક વસ્તુ—એ એટલી બધી નાની લાગે છે, અને છતાં ઓનું ધાણું મોટું પરિણામ આવે છે: એને લઈને જગતમાં એક ઓનું બાળક પેદા થાય છે જે અપૂર્ણ અથવા દુષ્ટ

અથવા તદ્દન નિષ્કર્ણ જીવનવાળું હોય છે. અને વોકેને આની ખબર પણ નથી હોતી.

પાછળથી, જ્યારે એ બાળક ખરાબ રીતનું વર્તન કરે છે ત્યારે તેઓ એને વહે છે, પણ વોકોએ સૌ પ્રથમ તો પોતાને જ ઠપકો આપવો જોઈએ, પોતાને જ કહેનું જોઈએ : ‘જ્યારે આ બાળકને હું જગતમાં લાવો ત્યારે હું ચેતનાની કેવી ભર્યાંકર અવસ્થામાં હોઈશ,’ કારણ કે બચી વાત એ જ હોય છે.

બાળક : કેટલીક વાર એવું બને છે કે બાળકની માતા તો એને સારી રીતની કેળવણી આપતી હોય છે પણ એની આજુભાજુના વોકો એને બગાડી મૂકે છે. એવે વખતે તેની માતાએ શું કરશું ?

શ્રી માતાજી : હા, એ તદ્દન સાચી વાત છે. એમાં ખરાબમાં ખરાબ વસ્તુ (જે મનુષ્યો લગભગ હમેશાં કરે છે) તો એ છે કે તેઓ તેમનાં બાળકોને તેમના નોકરેને આધીન છોડી દે છે. એ એક ગુંજો છે. કારણ કે આ વોકેની ચેતના તદ્દન જંગલી, તદ્દન હલકટ, તદ્દન તમોગ્રસ્ત હોય છે; અને એટલે એ વોકો બિલકુલ સ્વાભાવિક રીતે, પોતાના કશાય સભાન સંકલ્પ વિના, તેઓ એ વસ્તુઓને પેલા બાળકમાં પ્રયોગવા દે છે. પછી એ પણ સ્વાભાવિક છે કે બાળકો આમુક ઉંમરનાં થાય ત્યારે તેમને નિશાળે બેસાડવામાં આવે છે અને ત્યાં તેમને એવાં અનેક બાળકોનો સંપર્ક થાય છે કે જેને આપણે કંઈ ખાસ વખાણવા જેવા ન કહી શકીએ. આ પ્રકારના સંબંધી થવામાંથી છટકણું ઘણ્ણું મુશ્કેલ હોય છે. તેમ છતાં પણ જે બાળક પોતાના જીવનની શરૂઆત થોડી સભાનતા સાથે અને ખૂબ ખૂબ સારી ભાવનાઓ સાથે કરી હોય છે તો જ્યારે તેમને આવા અનિયાનીય સહપાઠીઓનો સંપર્ક થાય છે, ત્યારે તેઓ એમને પારખી શકે છે. અને જે એ બાળકમાં પૂરતા પ્રમાણમાં શુભ સંકલ્પ હોય છે તો તરત જ એ એવાં બાળકોને મળવાનું અથવા તો એમની સાથે સંબંધ રાખવાનું ટાળે છે.

બાળક : પરંતુ જો વ્યક્તિની શુલેચ્છા કરતાં અશુભના સંકલ્પની શક્તિ વધુ બળવાન હોય તો ?

શ્રી માતાજી : હા, એ સાચું છે, એમ પણ બની શકે છે. માટે જ, આપણે મૂળભૂત રીતે પાછા એની એ જ વસ્તુ ઉપર આવી જઈએ છીએ : વ્યક્તિએ પોતાનાથી બને તે બધું જ, શક્ય તેટલો સારી રીતે કરશું; અને એ વસ્તુ પ્રભુપ્રોત્યર્થ કરતા હોઈએ એવા ભાવપૂર્વક કરશું, અને જે એક વાર આ વસ્તુ સ્થપાઈ જાય અને ગોઠવાઈ જાય, તો પછી, જે આપણા સ્વરૂપમાં અભીપ્તસા

હોય છે, જો આપણું ચૈતન્ય પ્રકાશવંત સ્વરૂપવાળું હોય છે, તો પછી એ સર્વ પ્રકારની બૂરી અસરોનો સામનો કરી શકે છે. પરંતુ આપણે આ જગતમાં એક વાર પગ મૂક્યો પછી આપણે તદ્દન શુદ્ધ અને બૂરી અસરોથી આસ્પૃષ્ટ રહી શકીએ તેવી બહુ આશા રાખી શકીએ તેમ નથી હોતું. જ્યારે પણ આપણે ખાઈએ છીએ ત્યારે આપણે એ અસરોને ગ્રહણ કરીએ છીએ; આપણા શ્વાસ સાથે પણ ઓ અસરોને ગ્રહણ કરીએ છીએ. ત્યારે પછી, તત્ત્વતः આપણે ધીરે ધીરે કરીને આપણા સ્વરૂપની, આપણાથી શક્ય તેટલી સારી રીતે સફાઈ કરવાનું બાકી રહે છે.

બાળક : એમ કેમ બનતું હશે કે કેટલાંક બાળકો, જ્યારે કોઈ ઉશ્કેરણી-જનક વસ્તુ હોય છે ત્યારે જ રસ કે છે?

શ્રી ભાતાજી : એ વસ્તુ તામસિક છે. એનું કારણ એ કે પ્રકૃતિમાં ખૂબ મોટા પ્રમાણમાં તામસિકતા છે. તમારામાં જેટલી વધુ તામસિકતા હશે તેટલા પ્રમાણમાં તમારે માટે ઉગ્ર અને ઉશ્કેરણીજનક વસ્તુઓની જરૂર વધુ રહેશે. જ્યારે શારીરિક સ્વરૂપ અત્યંત તામસિક હોય છે ત્યારે, જ્યાં સુધી તેને મરી-મસાલા અને સુગંધવાળું ભોજન ન મળે ત્યાં સુધી અને તૃપ્તિ થતી નથી. અને છતાં એ વસ્તુઓ એરી હોય છે — એમની અસર જ્ઞાનતંતુઓ ઉપર જે જેવી થાય છે. એમનાથી પોષણ મળતું નથી. પરંતુ એનું કારણ એ હોય છે કે બોકો એટલા બધા તામસિક હોય છે, એમના દેહમાં, પૂરતા પ્રમાણમાં સભાનતા નથી હોતી. અને, મન અને પ્રાણની બાબતમાં પણ પરિસ્થિતિ એમ જ છે. જો તેઓ તામસિક હોય છે તો તેમને રોજ નવી નવી ઉશ્કેરણીજનક વસ્તુઓ, નાટકો, ખૂનો, આપધાતો, વગેરેની જરૂર પડે છે, તો જ તેમને ચેન પડે છે, નહિ તો.... અને મનુષ્યને તમસ કરતાં બીજી કોઈ પણ વસ્તુ વધારે દુષ્ટ અને ઝૂર બનાવતી નથી. કારણ કે તમારામાં ગાવી ઉશ્કેટાની બૂખ હોવાને લઈને જ તમે જર્ય હલનચલન કરો છો, પોતાની જાતમાંથી બહાર આવો છો — અને ત્યાં તમારે જ બોકો સંપૂર્ણપણે તમોગુણી હોય છે અને જ બોકો મિશ્ર અવસ્થામાં હોઈ પોતાના સ્વરૂપના જુદા જુદા ભાગો સાથે સંઘર્ષમાં હોય છે, એ બંને વચ્ચેનો બેદ પારખતાં શીખવું જોઈએ. તમે જાણી શકો છો, અને તમારે જણાવું જર્યી છે કે તમારી પ્રકૃતિમાં કયાં તત્ત્વો કયા કયા પ્રમાણમાં છે. એમ કરી શકવાથી તમારે કઈ વસ્તુની જરૂર છે તેની ઉપર ભાર મૂકી શકો છો. કેટલાક બોકોને તેમના જીવનમાં સતત ચાબખા પડતા રહે તે જરૂરી હોય છે કારણ કે, નહિ તો તેઓ કથી હીલચાલ ન કરે અને તેમનો સમય કેવળ ઊંઘવામાં જ ગાળે. બીજા કેટલાકને તેમનામાંની કેટલીક વસ્તુઓને શાંત કરવાની, નીરવતાની, ગામડાંની

કુદરતી આબોહવામાં થોડો આરામ કરવાની જરૂર પડે છે — આ બધી વસ્તુઓ ઘણી લાભદારી બને છે પણ એમનો ઉપયોગ પૂરો થઈ જાય એટબે એમને વિદ્યાય બેવાની હોય છે, હોરણ કે તમારે તસ્તારી પ્રગતિ કરવા માટે મહેનત કરવાની હોય, કોઈ વસ્તુ સિદ્ધ કરવા માટે પ્રયત્ન કરવાનો હોય છે, કોઈ ક્ષતિ કે અવરોધને જીતવા માટે સંધર્ષ કરવાનો હોય છે.... આ બધું ગુંચવાણિયું લાગે છે નહિ ? તમને કેમ લાગે છે ?

આ ત્રણે ગુણોના* પ્રમાણની બાબત ઘણી અગત્યની છે. (તમે ચા ત્રણ ગુણા વિષે તો જાણા છો ને ?). એ ત્રણે ગુણા પ્રકૃતિમાં અમુક અમુક પ્રમાણમાં રહેલા હોય છે. અને એ ત્રણે ગુણોમાંથી કયા કયા ગુણનું પોતાની અંદર કેટલું કેટલું પ્રમાણ છે તે વસ્તુ તમારે જાણી વેવી જેઈઓ કે જેથી તમે એક ગુણનો ઉપયોગ બીજા ગુણ સાથે સંધર્ષ કરવામાં કરી શકો, વગેરે. પરંતુ એક એવી ઘડી આવે છે જ્યારે તમારે અમુક રીતની સમતુલા પ્રાપ્ત કરવી પડે છે, અને ત્યાર પછી અવિરતપણે એનો ઉપયોગ, જીવનનો સામનો કરવામાં કરતા જઈને તમારી અંદર એને સ્થાયી સ્વરૂપે સ્થાપતા રહેવાનું રહે છે કે જેથી પછી તમે ભયંકર વસ્તુઓ સામે સંધર્ષ કરતાં કરતાં ખાડામાં ન જઈ પડો. તેમ બન્યા પછી સર્વ કાંઈ યથાપોત્ય રીતનું બને છે.

બાળક : એવી દરખાસ્ત હતી કે આપણી શાળામાં અને યુનિવર્સિટી કેન્દ્રમાં, શ્રી અરવિંદના ચાદરો અનુસાર શિક્ષણ આપવું, પરંતુ અત્યાર સુધી, બહારની જેમ જ કેળવણી આપાય છે : આપણે એ જ રીતનો કાર્યક્રમ અનુસરીએ છીએ.

શ્રી માતાજી : હા, બેટા, અને વષેઠી, એવું ન બને અને જુદી રીતનું થાય તે માટે હું લડતી રહી છું. જ્યારે તમે — તમે આહીનાં બાળકો — જ્યારે પૂરતા પ્રમાણમાં મોટો થશો અને પ્રોફેસરો થવાની લાયકાત પ્રાપ્ત કરશો, ત્યારે તમને, નવા આવનારાઓને યોગ્ય વસ્તુ અને યોગ્ય રીતે શીખવવાનું સાંપવામાં આવશે. અત્યારે તો આ વસ્તુ, તત્ત્વતઃ બાળકોની કોઈ શાળા હેવાને બદલે પ્રોફેસરોની શાળા છે ! એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે તમે, જે વસ્તુ બીજા બધા જાણે છે તેવું શાન પ્રાપ્ત કરીને તૈયારી કરો — કારણ કે એમાં એક જરૂરી પાયો રહેલો.

* ભારતીય માનસશાસ્ત્ર પ્રમાણોના ત્રણ ગુણા : સત્ત્વ, રજસ્, અને તમસ્. તમસ્ એ જડતા અને તમોમયતાનું તત્ત્વ છે; રજસ્ એ આવેશ, કામના અને સંકિયતાનું તત્ત્વ છે; સત્ત્વ એ જ્યોતિ અને સમતુલાનું તત્ત્વ છે.

છે; એમાં કંઈ ખાસ બહુ નથી, એ કોઈ વિગતવાર કે જીંઓ પાયો તો નથી, છતાં પણ, એમાં જે સામાન્ય માનુષી જ્ઞાનની જરૂરિયાત હોય છે તેનો એક પાયો રહેલો હોય છે — પરંતુ એક વાર એ પાયો તમને પ્રાપ્ત થાય અને તેની સાથે આહી જે પ્રભાવ રહેલો છે તેનો તમે લાભ મેળવો, અને જ્યારે તમે તમારું દૃજિબંદુ એ રીતનું બની રહે તે પ્રમાણે સારી ગેડે વાંચી અને સમજી વો — સાચા જીવનનું દૃજિબંદુ કેવું હોય તે તમે સમજી વો — જ્યારે તમે એ બધાનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લેશો, ત્યારે તમે પોતે જે શીખ્યા હશો તે વસ્તુઓ બહારથી આવતાં બાળકોને ભણવી શકશો. એ વસ્તુ આપણા કાર્યનો એક ભાગ છે.

એ ખરું છે કે જે શિક્ષણ અત્યારે આપવામાં આવી રહ્યું છે, તે અમૃક વિરલ અપવાદોને બાદ કરતાં, તદ્દન સામાન્ય સિદ્ધાંતો પ્રમાણેનું છે. મને એની ખબર છે. પરંતુ એના કરતાં ચાન્ય રીતનું કરવું હોય તો, ઉદાહરણ તરીકે, આપણે જ આહી ભણવવાનાં પુસ્તકો તૈયાર કરવાં જોઈએ, એમાંનાં અવતરણો આપણે પસંદ કરવાં જોઈએ, શિક્ષણ આપવાની પદ્ધતિ પણ આપણે આહી ઘડી કાઢવી જોઈએ. મેં ઘણા લોકોને એમ કરવા કહું છે. પરંતુ આ એક એવું વચ્ચાળાનું કામ છે જે તમને તમારે લેવાના વર્ગો ભૂતકાળના ચીલા પ્રમાણે ન ચાલે તે રીતે કરવાનું, પછીના વર્ષ માટે મુલતાવી રખાવે છે. દાખલા તરીકે, વસ્તુનું ઓની સાચી સમજણું પ્રાપ્ત કરવા માટે જે સાહિત્ય તૈયાર કરવું જોઈએ તે તૈયાર કરવામાં સમય લાગે છે. આપણે ઘણા નક્કર સવાલોનો સામનો કરવો પડે છે. બાળકોને ભણવા માટેનાં પુસ્તકો આપ્યા સિવાય, સીમિસીધું શિક્ષણ આપવું એ એક આધું કામ છે. છેવટે આપણને જે પુસ્તકો ઉપલબ્ધ હોય છે તેમાંથી મંગાવવાની ફરજ પડે છે. એમાં કોઈ પસંદગીને અવકાશ જ રહેતો નથી. આપણે જે કંઈ ઉપલબ્ધ છે તેમાંથી સારામાં સારું સાહિત્ય શોધી કાઢવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ, પરંતુ તાં જે શ્રીષ્ઠ હોય છે તે આપણે માટે કંઈ બહુ સારું નથી હોતું. ત્યાં પણ મારે આ પુસ્તકો તૈયાર કરવા માટે લોકોની મદદદી જરૂર પડે છે. પરંતુ હું માનું છું કે એમાં જે લોકો આહી બાળપણથી જ આવેલાં છે અને તદ્દન અભાનપણે જે વસ્તુઓની લાગણીઓ અનુભવી હોય છે, તે વસ્તુઓ પછી ગમે તે પરિસ્થિતિ હોય — તે છતાં અમૃક અસર મૂકતી જય છે, એની અમૃક રીતની અસર થયા વિના રહેતી નથી; અને જ્યારે એવા લોકો આહી જિએલાં બાળકોને સાથે બહારથી આવતાં બાળકોને નુઝો છે ત્યારે એમને એક સાચી રીતનો તફાવત દેખાય છે (કદાચ શિક્ષણના બાબ્ધ, સ્થૂળ રીતના ભાગમાં નહિ, પણ સમજશક્તિમાં, બુદ્ધિમાં અને આંતરિક જગૂતિની બાબતમાં), એમાં ઘણો મોટો તફાવત રહે છે. અને નવાં આવનારને એ જ સત્ર ઉપર આવતાં થોડો સમય લાગે છે. તમે જોઈ

શકતા નથી કે એ વસ્તુ પુસ્તકોથી પરની કોઈ વસ્તુ છે ? એમાં જાણે એક હેકાણે તમે શુદ્ધ વાતાવરણમાં રહેતા હો, જ્યારે જ્યારે શ્વાસ બેતા હો ત્યારે તમારાં ફેફસાંમાં શુદ્ધ હવા ભરતા હો અને બીજે હેકાણે તમે એક ચેપી વાતાવરણમાં રહેતા હો અને જ્યારે જ્યારે શ્વાસ બેતા હો ત્યારે પોતાની આંદર જેર ભરતા હો એ બે વર્ષ્યેના તફ્ખિવત જેવું કાંઈક હોય છે — ચેતનાના દૃષ્ટિબિંદુથી જેતાં પણ ઘટના એ જ પ્રકારની છે અને તથ્વતઃ તો એ જ સૌથી અગત્યની છે. અને આ વસ્તુ જ, સપાટી ઉપરની ચેતનાની પકડમાંથી બિલકુલ છટકી જતી હોય છે. તમે પ્રકાશપૂર્ણ, અભીષ્ટાવંત, સાચી સમજવાળા, તાત્ત્વિક પૂર્ણતાવાળા એક ચૈતન્યના સમુદ્રમાં ડૂબેલા છો અને તમારી ઈરછા હોય કે ન હોય, તો પણ એ તમારી આંદર પ્રવેશ કરે છે. જે બોકો કેવળ તેમની બાધ ચેતનામાં પુરાઈ રહેલા છે તેમનાથી પણ અર્થ વિનાની નિદ્રા લઈ શકતી નથી. નિદ્રા દરમ્યાન પણ આહી એક ધાર્યું ધાર્યું ભારે કામ થતું રહે છે. એટલે એની જે અસર હોય છે, તે આપણે જેઈ શકીએ છીએ. હું તદ્દન બહારથી આવતા બોકોને મળું છું, એ બોકો કશું જાણતા નથી હોતા (કેવળ એ બોકોએ તેમનું જીવન, બાળકોમાં રસ બેવામાં વિતાવ્યું હોય છે). હવે, આવા મુલાકાતીએ, — આવતાજતા બોકો ઉપર એવી છાપ પડે છે કે બોકો આશર્થચિત્ત થઈ જાય છે : ‘પરંતુ આહીનાં તમારાં બાળકો જેવાં બાળકો બીજે કોઈ હેકાણે મેં જ્યાં નથી !’ પરંતુ આપણે માટે તો, આપણે તો એમનાથી ટેવાઈ ગેલા છીએ, નહિ ? એ બોકો આપોઆપ, તદ્દન સ્વાભાવિક રીતે એવાં બને છે — પરંતુ એમની ચેતનામાં એક પ્રકારની જગૃતિ હોય છે, એક પ્રકારનો અંતરનો પ્રતિભાવ હોય છે, એક પ્રકારની પ્રસ્તુત્વલનની લાગણી થતી હોય છે, અંતરમાં એક પ્રકારની સ્વતંત્રતા હોય છે, અને આનું બીજે કોઈ હેકાણે હોતું નથી. આહી કેટલાંક બાળકો એવાં જેમને ભાંદુર કહેવાય તેવી સારી રીતે ઉછેરેલાં હોય છે — એવાં વિનયી, એટલાં બધાં સંસ્કારી, જેઓ તમે એવો સરસ પ્રત્યુત્થાર વાળે . . . અને આપણને એમને જેઈને નાનકડી કઠપૂતીયાનોનો ખ્યાલ આવે, ફૂકત આંકસભાન, જેમને સરસ રીતે પોલીશ કરવામાં આવ્યું હોય, સારી રીતે સાફ્સૂફ કરવામાં આવી હોય, બહારની બાજુએથી બરાબર ખરખરો ફેરવવામાં આવ્યો હોય, પરંતુ એમની ભીતરમાંથી કશો પ્રતિભાવ ન હોય. આહી હું એમ નથી કહી શકતી કે અમે કોઈ આન્યાધિક નઘ્રતાનો (!) પાઠ આપીએ છીએ, આહી તો બાળકો જરાક . . . થોડાંક ‘આસંસકારી’ થાય છે. પરંતુ એમાં પણ તેઓ એટલાં બધાં જગ્રત હોય છે ! આપણને એમનામાં એક ચેતનાનો રણબાણકાર સંભળાય છે. અને સૌથી અગત્યની વસ્તુ તો એ જ છે. અને આ વિષે આપણે કોઈ વાત કરતાં નથી, કારણ કે આવી વસ્તુઓ વિષે આપણે કહેવાનું હોતું નથી — એ તો આજના જ્યેવા પ્રસંગ આવે

ત્યારે મારે એ વિષે કંઈ કહેવાનું થાય છે. સાચે જ, તમે આહી ઘણાં વષેઠી છે અને ગાંજ પહેલી વાર જ તમને બશબર ખબર પાડવામાં આવે છે, ભબે.

તમારા પ્રશ્નો પૂરા થઈ ગયા કે નહિ?

બાળક : આ વસ્તુ જરા વિષયાંતર જેવી છે. આપ દર વર્ષે પહેલી જન્મયુઆરીઓ એક સંદેશ આપો છો. એની પાછળ તત્ત્વતઃ શો સંકેત રહેલો હોય છે?

શ્રી માતાજી : હા, દરેક વર્ષે યુધના દિવસોમાં તો એ વસ્તુઓ અદ્ભુત બનતી, એમાં જાણે, જે વસ્તુઓ બનવાની હોય તેના ભાવિ સંકેત જેવું આવતું. હવે કોઈ યુધ નથી અને ભવિષ્યવાણીની જરૂર પણ નથી! પરંતુ એમાં હમેશાં, જે પ્રગતિ કરવાની જરૂર હોય છે તેના સંકેત આપવામાં આવે છે. એ પ્રાર્થના* તમને આવતી કાલે સવારે મળશે. પરંતુ હું તમને એના ઉપર ઊંદું મનન કરવાની સલાહ આપું છું. કારણ કે સાચે જ એ વસ્તુ બહુ જ અગત્યની ગણીને કહેવામાં આવી હતી. હવે આપણે લગભગ જાણે કે જાહેરના લોકોને માટે કોઈ રસપ્રદ વસ્તુઓ હોઈએ એવાં બની ગયાં છીએ. એટલે કે ઘણા ઘણા મુલાકાતીઓ આવે છે, ઘણા ઘણા લોકોને આપણે આહી જે કાઈ કરીએ છીએ તેની સાથે સંબંધ હોય છે, એમને બધે ઝેરવવામાં આવે છે અને આપણે શું કર્યું હોવાનું માનીએ છીએ, શું કરવાના છીએ, એદું બધું કહેવામાં આવે છે. અને મારે એમ કહેવાની એક અનિવાર્ય જરૂરિયાત ઊભી થઈ હતી: ‘મહેરબાની કરીને આપણે શું કરીએ છીએ એની આટલી બધી વાતો ન કરશો; કેવળ કર્યે જાઓ.’ બસ એટલું જ.

નાનામાં નાની વિગતોની બાબતમાં પણ કાઈ કહેવા કરતાં, કરી બતાવવું હમેશાં વધુ સાદું હોય છે.

એમાં એક બીજો, વધુ ગહન અર્થ પણ છે — પરંતુ એ વિષે વળી ફરી કોઈ વાર તમને વાત કરીશ.

બસ ત્યારે, આવજો, મારાં બાળકો.

* ૧૮૫૪ની સાલના નૂતન વર્ષનો સંદેશ :

‘મારા પ્રભુ, આ વર્ષને માટે તારી સૌને માટેની આ સલાહ છે:

“કોઈ વાતની બુદાશ ન મારશો, તમારાં કાયોને બોલવા દેજો.”’

સૂચી

આકર્ષમાત	વિશ્વનો માટે—૨૮૮
—પ્રત્યે ખુલ્લાપાળું, ૫૪૦-૫૪૧.	અનિશ્ચિતતા : ચૈત્ય સ્વરૂપના ૭૮મ
—પ્રાદુર્ભાવોની સ્વતંત્રતાનો, ૫૦૩-	વિષે—૩૨૬
૫૦૫.	અનિષ્ટોનું મૂળ, ૪૩૭
આક્રમિક ઘટનાઓ	અનુભૂતિ
—ની આભિવ્યક્તિઃ ક્રમિક શરૂદો વડે,	—કેમ ચાલી જાય છે, ૮૫
૩૦૧	અનુભૂતિની આભિવ્યક્તિ
આક્રિયતા અને સમર્પણ, ૨૮	શરૂદો ઓક્સામટા બોલીને—૭૦
આખંડિતતા : પ્રક્રોપક સ્વરૂપની—૩૮૫	આનંત
આયોતના અને આત્મવિશ્વાસ—૧૧૭	—અને રેતીનો કણ, ૪૩૮
આતીમાનસ	—શક્યતાઓ : પ્રકૃતિની રૂચનાઓમાં—
પ્રાર્થના અને ધ્યાનમાં—૪૮૧	૩૫૮
—શામાં રસ લે છે, ૪૨૬-૪૨૭	આનંદાન, ૮૮
—અને આધિમાનસ, ૪૦૫-૪૦૬	—આરોગ્ય દાન, ૧૦૨
આર્થિક અને સમર્પણ, ૧૪૪-૧૪૫	અભાનાવસ્થા : ૭૮મ પદ્ધીની—૩૨૬-
આનન્દ ક્ષણો, ૩૩૮	૩૨૭
આનેક પ્રક્રિયાત પ્રાદુર્ભાવો	આભીપ્સા, ૩૧
વિશિષ્ટ ચૈતન્ય સ્વરૂપના—૩૮૪	—અને તપસ્યા, ૧, ૧૩, ૧૪
આન્ય લોકોમાં સભાનતા	—અને સમર્પણ, ૧૪૮-૧૪૯
પ્રક્રિયા સ્વરૂપોની—૩૮૫	—ના પ્રકારો, ૪૧૬-૪૧૭
આન્ય ઘાર્થિવ દેહમાં પ્રવેશ	—નું ગૂળ, ૨૪૪
મૂત્રવ્યક્તિના સ્વરૂપાંશનો, ૩૮૦-૩૮૨	—નું ઉત્પત્તિસ્થાન, ૪૧૭
આન્ય વિશ્વો : દુઃખદ ન પણ હોય,	—મન, પ્રાણ, શરીરની, ૪૧૬-૪૧૭
૫૦૬	આભ્યાસ
આન્યોન્યાક્રાય, ૪૩૧	—અને પ્રગતિ, ૧૩૮-૧૪૦
અનોખી ચેતનાનું કાર્ય, ૧૫૫-૧૫૬	—અને શિક્ષણ, ૧૧૮
અનિવાર્ય ઘટનાઓ	અમરત્વ, ૪૪૪

શ્રી અરવિદનું કાર્ય, ૪૦૬-૪૦૭
 આવતરણ : વચ્ચગાળાની ભૂમિકાઓનું—
 ૪૦૫
 પ્રાણમય અને ઉદ્વિનાં,
 ૪૩૧-૪૩૨
 આવતાર અને વિભૂતિ, ૭૪
 આવયકોનું રૂપાંતર, ૧૫૧-૧૫૨
 —સ્વાભાવિક કાર્ય, ૨૭૭
 આવલોકન અને નિરીક્ષણ
 સ્વરૂપના સ્તરોમાં આવતી વસ્તુઓનું,
 ૧૮૮-૨૦૦
 આવસાદ અને પ્રાણ, ૩૭૫
 આસંઘ્ય પ્રાદુર્ભાવો, ૫૦૭
 આસંતોષજ્ઞનક વિશ્વ
 —નો વ્યવહારું ઉકેલ, ૧૩૧
 આસત્યનો દેવતા, ૫૦૮
 આસ્તિત્વનું સત્ય, ૫૨૮
 —ની બીજી બાજુ, ૧૪૪
 આસુરોનું રૂપાંતર, ૧-૪
 આશુભ : અભાન અને સભાન, ૨૫૧-
 ૨૫૨
 —ભાવના, ૨૮૪
 —નું કારણ, ૪૩૬
 —વિચાર અને આચાર, ૨૪૭-૨૪૮
 —વૃત્તિનો સામનો, ૨૪૭
 —વૃત્તિનું રૂપધંતર, ૨૪૬-૨૪૭
 —નો ઉકેલ, ૨૪૮-૨૪૯
 —પુરુષ, ૩૮૭
 —રૂપધંતરની આસર, ૨૪૭
 —સંકલ્પ, ૨૪૮-૨૪૯
 આહં, ૧
 —કારનો નાશ. ૮૬
 —ભાવ, ૩

—તા, ૫૧૫-૫૧૬
 —ભાવ, ૩૪, ૩૬
 આકર્ષણ : ગૃહનું અને આકર્ષમાત્રાનું—
 ૪૪૫
 આગવો પ્રશ્ન : દરેક વ્યક્તિ—૪૨૮
 આગનાં સત્ત્વોનો ભેટો, ૨૩૭-૨૩૮
 આગવી જીવન શક્તિ
 —અને આવિભાવ—૩૮૩
 —મનોમય પ્રાણમય ધાર્થ-ધડતરોની—
 ૩૮૩
 આજિવિકા અને નીતિમતા, ૫૦
 આત્મવિશ્વાસ અને નિર્ભેળ શાખા,
 ૪૨૧
 આધ્યાત્મિક અભીસા, ૪૧૬-૪૧૭
 —જીવન અને આપણનો વરસાદ, ૨૫૮
 —શિખરો, ૨૧
 આપણા
 —નું પૂર્વદર્શન, ૨૮૬-૨૮૭
 —આનિવાર્ય—૨૮૭
 આરોહણ
 —ના માર્ગ, ૪૧૦
 શિખર પર—૨૨
 આસક્તિ અને આહંભાવ, ૧૪૬
 આક્ષામ, ૪૮૪
 —માં કોણે રહેવું જોઈએ, ૪૦૭-૪૦૮,
 ૪૧૧-૪૧૩,
 —માં બાળકો, ૪૦૮-૪૧૧, ૪૨૨-૪૨૩
 —નું વાતાવરણ, ૫૫૦
 —શાળામાં શ્રી અરવિદના આદર્શો, ૫૪૮
 —નું શિક્ષણ, ૫૪૮-૫૫૦
 આળસ, ૨૧૯
 આંદોલનોઃ
 ઉગ્ર વિચારનાં—૧૦૬
 —નો વિનિમય, ૨૮૩

ઓક જ મનુષ્ય
જુદા જુદા સમયે આવગ, ૮૮
ઓક વ્યક્તિસ્વરૂપનાં અનેક વ્યક્તિત્વો,
૮૧
ઓકાગ્રતા
આત્માસમાં, ૩૬, ૨૦૧
ઉગ્ર—૧૬, ૧૭
—ની રીત, ૨૦૨-૨૦૩, ૨૨૪-૨૨૫
ઓકવેરિયમ
જ્ઞાનતંત્રાંઓની બીમારી અને—૩૩૬
ઓક્ય, ૪૩૦-૪૩૧
અંગાની આસમનુલા, ૨૭૫
અંતરનો સ્વર : ખૂનીમાં—૬૧
 ની સરચાઈ—૮૧
અંતરાળ ભૂમિકાઓ, ૪૦૫
અંધકારમય પ્રતિસ્વરૂપો,
તારાઓનાં, ગ્રહેનાં—૩૮૮
ઇતિહાસનો સમરણ ભંડાર, ૩૮૯-૪૦૧
ઉકેલ : મૃત્યુના ભયનો, ૪૪૩-૪૪૫
ઉચ્ચ ઈયેથ, ૫૨૪-૫૨૫
ઉત્કાંતિનાં સોપાનો, ૩૬૫
 —નું મોડેલ, ૪૬૨, ૪૭૩
ઉત્પત્તાની કથા, ૫૦૩-૫૦૪
ઉત્તમ પરિસ્થિતિ, ૨૫
ઉદ્ભવ અને પસંદગી : મંત્રની—૬૭
ઉપદેશક મન, ૩૭૩
ઉંદર બિલાડીની રમત, ૨૫૨
ઉંઘવાની રીત—૨૩
ઉંધ્રાનું દેવી સ્વરૂપ
—નું પાર્થિવ શૈત્ય સ્વરૂપ સાથે ઓકી-
 કરણ, ૩૮૪

ઉંધ્રા સત્ય
—ની ચેતના, ૧૫૭-૧૫૮
—નો આવિર્ભાવ અને વિદ્ધનો, ૧૬૪
કડીનો આભાવ
ચેતનાની આવસ્થાઓ વચ્ચે, ૫૩૧
કર્મની બેડી, ૧૮૭
—નાં પરિણામો, ૧૮૭
—વાદ અને ચૈતસિક ધોરણો, ૩૨૬
કલ્પનાશક્તિ અને કાર્યપદ્ધતિ
પ્રકૃતિની—૩૬૭
કરુણા : બીજાના અનુભવોની—૪૦૭
 —ની દેવી, ૫૨૨-૫૨૩
કસોટીઓ : પ્રભુ દ્વારા-મિત્રોની, ૨૫
કલાઓના સમન્વય, ૪૭૧
 —કાર અને પ્રભુની અભિવ્યક્તિ,
 ૪૪૮
 —કારો, ૪૬૦
કંજૂસો : મૃત્યુ પછીની આવસ્થામાં,
 ૨૩૫
કંટાળો, ૧૪૧-૧૪૩, ૨૦૩
કાચાંપાકાં ફળો : એરી અને ખાદ્ય,
 ૪૮૪-૪૮૫
કામ કરતાં આરામ, ૫૨૮-૫૨૯
કામવાસના, સત્તા, ધન, ૫૪
કામનાઓની તૃપ્તિ
પ્રક્ષેપ અને પ્રાપ્તિ વચ્ચેનો ગાળો—
 ૧૦૫
કાલી : પાર્થિવ વસ્તુઓમાં કાર્ય કરનાર,
 ૭૩
કાર્યક્ષેત્ર : સ્વરૂપના વિલાગોનું, ૧૯૬-
 ૧૯૮
કાળો કીડો : સ્વરૂપની ભીતરમાં, ૨૧૩

કુટુંબોનું આગમન : ચૈત્ય જગતમાંથી—
 ૮૮
 કુદરતની પ્રચંડ ક્રિયાઓ, ૩૮૭
 —અનેક વિશ્વોમાં, સ્થળોમાં, કાળમાં—
 ૩૮૭
 કુદરતનાં બળો, ૫૧૭
 કોઈસ્ટ પાસે મૂર્ખ મનુષ્ય, ૪૧
 ક્રિયાગત તુલાભંગ, ૨૭૬
 ક્રિયાશીલતાઓ : મન અને પ્રાણની—
 ૩૧૮-૩૨૦
 ક્રીટાથુઓની ઉત્પત્તિ
 દુષ્ટ સ્વરૂપના વિધટનમાંથી—૨૮૬
 ક્રીટાથુઓ અને માંદગી, ૨૭૨
 કીડીઓનો સંહાર અને દુષ્ટતા, ૨૫૬
 કેળવણી : જતની—૧૩૮
 ક્રોધાથુઓની પ્રાર્થના, ૧૦
 —માં ચેતના, ૭૯
 —ની સાધના, ૮-૯
 કોચલામાંની ચેતના, ૪૩૯
 કૃતિઓ : બિલાડીના ટોપ જેવી—૪૬૭
 કૃપણુતા : પૈસાદારની—૮૦

ખાઈ અને નિસરણી
 ચેતનાની અવસ્થાઓ વર્ણે—૧૨૮
 ખાતરી : અંતરના અવાજની—૬૧
 —લાયક કસોટી : આચરણની—૬૨
 ખાદ્ય પદાર્થી, ૪૮૭
 ખાવાની ક્રિયા : પ્રેમ, ૨૫૩-૨૫૪
 ખોટી માન્યતાઓ, ૧૨૧-૧૨૨
 ખોરાક અને અચેતના, ૪
 ખુલ્લું દ્વાર : વિરોધી શક્તિઓ માટે—
 ૨૮૨

ગતિઓ : સમક્ષિતિજ અને શિરોલંબી,
 ૧૮૦-૧૮૩
 ગર્વ ઉપર ફટકા, ૪૭૯-૪૮૦
 ગીતા, ૪૫૫
 ગુણો અને વિકૃતિ, ૪૮૬
 ગંદકી : ત્યાગપ્રધાન સાધનામાં—૨૭૩-
 ૨૭૪
 ગાંડો લગવાન, ૨૬૪
 ગ્રહણશક્તિ અને આવરોધો, ૩૬૦
 ગ્રહણશીલતા : અનેક ભૂમિકાઓ ઉપર
 —૩૧૮

ઘટનાઓ : આરંભ અને અંત, ૩૦૦
 ઘરનાં મહાકાળી, ૭૨-૭૩
 —કામનાઓનાં સંગ્રહક, ૭૩
 —દુષ્ટ સર્વ, ૭૩

ચાન્સે, ૮૦
 —અને સમગ્ર દૃષ્ટિ, ૮૧-૮૨
 —પદાર્થ વિજ્ઞાનનો—૮૩

ચિત્રો અને વાર્તાઓ
 પૃથ્વીની સમૃતિ ભંડારમાં—૪૦૨
 ચેતના અને ભૌતિક પ્રકૃતિ, ૪૪
 ચોકઠાં અથવા રૂપધડતરો, ૧૫-૧૬
 ચેતના : સંપૂર્ણ નીરોગીપણાની, ૪૧૫-
 ૪૧૬
 —ના સ્તરો, ૧૮૦
 —ને વિશાળ કરવાની રીત, ૨૫૫-
 ૨૫૬
 —નો આવરણ ભંગ, ૩૩૪
 —ચૈત્ય—અને કેન્દ્રસ્થ—૩૦૭-
 ૩૦૮
 ચૈતસિક અને પ્રાણમય શક્તિઓ
 પશુઓ અને મનુષ્યો વર્ણે—૩૫૫

શૈત્ય વિકાસ

- નું દિવ્ય પ્રદેશમાંથી દર્શન, ૩૭૦
- . શૈત્ય સ્વરૂપ ૮૮, ૫૨૬-૫૨૮
- બે શરીરોમાં, ૩૮૪
- નો મૃત્યુ વેળાનો સંકેત, ૩૨૪
- નો હુનિયામાં પ્રવેશ, ૩૨૩-૩૨૪,
 ૩૭૦-૩૮૨
- નો નિર્ણય—૩૨૪
- નો સંપર્ક, ૨૫૮
- ની પસંદગીઃ નવા જન્મની, ૩૨૫
- ની પ્રગતિ, ૩૧૨
- નું દર્શણ, ૬૭
- નું નિઃસરણ, ૩૨૬
- પ્રાણુમય સત્ત્વો અને—૧૯૫-૧૯૬
- છન્દવેશઃ પ્રાણુમય સત્ત્વોનો, ૪૦૬-
 ૪૦૭
- છાયા અને પ્રતિછાયાઃ આસ્તિત્વની,
 ૩૮૪
- .
- જગતનો ત્યાગ, ૨૪૮
- જડતાની ગતિ
- વધતી અને ઘટતી—૩૮૩
- જરૂરિયાતો, ૫૮, ૪૮૮-૫૦૦
- દિવ્ય પ્રાદુર્ભાવોની—૩૮૫
- વ્યક્તિ સ્વરૂપની અલગતાની, ૩૭૯
- જવાબદારીઃ બાળકો પ્રત્યે—૪૨૪-૪૨૫
- જગત ચેતના, ૫૩૭
- જત
- નો પરદા પર પ્રક્ષેપ, ૩૦૫-૩૦૬
- ને ભૂલી જવાની કિયા, ૩૪-૩૫
- જતિનો આત્મા, ૪૮૬
- જપાનમાં ફલ્લુ, ૨૮૭-૨૮૯

જીવ-જંતુનું જગત, ૪૩૪

જીવ-જંતુઓઃ યોનીનો આત્મા, ૨૫૦-
 ૨૫૧

જીવંતવ્યક્તિતમાં પ્રવેશ

મૃત સ્વરૂપના મગજનો—૩૮૦-૩૮૧
જૂની ટેવો, ૧૧, ૧૫

ડર લાગે ત્યારે—૪૪૧

ડૂબેલો ખંડ, ૩૬૫

તપસ્યાનો આર્થ, ૧૪

તપઃશક્તિની જવાળા, ૨૪૩

તંદુરસ્ત માણસ એટલે
 બીમારી વિષે અજ્ઞાન—૨૮૩

ત્યાગની યથાર્થતા, ૪૨૮

ત્રણ ગુણો, ૫૪૮

ત્રણ મિનિટ, ૩૩૭

ત્રણ પાસાં, બાર ગુણો, ૪૮૨

ત્રણ મૂળ તત્ત્વો, ૬૮

ત્રણ વિધનો, ૫૫

તાદાત્મયઃ શૈત્ય સ્વરૂપ સાથે—૫૨૪

 : પ્રભુ સાથે, ૪૩૮

 : ભાગવત શક્તિ સાથે, ૫૬

 —નો આનંદ

—શક્તિ માટે કેટલો સમય ? ૩૩૭

—પ્રાપ્ત કરવાની રીત, ૩૩૦

—ની જરૂરિયાત, ૩૩૦

તાદૃશ ઓકાગૃતા

—દૂરા પારદર્શન, ૩૩૦-૩૩૧

તુલાભંગઃ કારણો—૨૭૬-૨૭૭

દબાયેલી ગંદી વસ્તુઓ, ૩૦-૩૧

દાનઃ શિક્ષણ અને સારવાર માટે—૧૦૦

દિલ્ય અવતરણ : વાતાવરણમાં ફેરફાર,
૩૬૮
શક્તિઓ, ૫૪
—શક્તિનું કરણ, ૩૭૦
—હાજરીની સભાનતા, ૧૬૮
દીક્ષા પદ્ધતિઓ, ૬૫
હુંઘ : મા ભગવતીનું—૫૨૧
હુર્ગા : આસુર સંહાર, ૧૯૩-૧૯૪
હુણ્ટતા, ૪૩૫
હુણ્ટ સત્ત્વોની ટોળીઓ, ૨૮૬
—નાં તોહાનો—૨૮૫-૨૮૬
હૂરગત મન અને પ્રાણ
શરીર સાથે સંબંધ—૪૧૮
દેવોનું મૂળ, ૫૦૩
દેહદૂપી પ્રતીક :
—ઇયાઓની સમગ્રતાના ટુકડાનું—
૩૮૪
દેહદૂપી બિંદુ
આંતરિક અવસ્થાને અનુરૂપ—૩૮૪
હૃદયમાન વસ્તુઓ
સૂક્ષ્મશક્તિપ્રવાહોની ઇયાઓ—૩૮૩
હૃષિ : ચૈત્ય જગતને જોવાની, ૧૨૪
—તેવી સૃષ્ટિ, ૪૦૪
—બિંદુઓ : આધ્યાત્મિક, નૈતિક,
૪૮૫
દ્રોધી સ્વતંત્ર વસ્તુ, ૪૦૫

ધન, ૪૮
—અનીતિનું ૫૧-૫૩
—અને સટો, ૪૮
—ની શક્તિ, ૨૬૦-૨૬૧
—અને કામવાસના, ૨૬૧
—ઉપરનો પ્રાણમય સત્ત્વોનો કાબૂ,
૨૬૨

—નો સંચય, ૪૮૬-૪૮૭
—થી ટેવોનું દાસ્તવ, ૪૮
—પાર્થિવ બળો ઉપર કાબૂ ને
કારણો, ૪૮-૪૯
ધર્મ ગ્રંથો અને આજીવન, ૧૧૯
—બંધન, ૩૬૨
ધર્મદા વૃત્તિ, ૧૦૧
ધીમાં ઝેર, ૪૭૮
ધ્યાન, ૧૩૨-૧૩૬
—માં પ્રકાશો, ૫૨૦
—વસ્તુ રૂપ બનવાનું, ૩૪

નબળાઈવાળું બિંદુ, ૩૨
નવલકથામાં આત્મતાદાત્મ્ય, ૩૩૪
નવીન જગતનું સર્જન : વિશ્વામિત્રનું
—૧૦૩
નાત-જાત : આધ્યાત્મિકતા, ૩૬૩
નાશ : આહેંકારનો—૨
નીરવતા : મનની—૩
નિદ્રામાં ચેતનાની ગતિ, ૧૨૬-૧૨૭
નિર્માણ, ૧૭૫
—અને અભીષ્ટા, ૨૫૮
નિયતિ, ૪૨, ૨૮૪, ૪૮૧, ૪૮૨-૪૮૩
નિલમણી, ૩૪૩
નિર્મનપ્રાણ, ૧૫
નિરાશા, ૧૨
નૂતન વર્ણના સંદેશા, ૫૫૧

પરકાય પ્રવેશ, ૩૩૨-૩૩૩
પૃથ્વે દ્વારા રક્ષણ, ૩૪૩
—માં શક્તિસંચય અને પ્રસાર,
૩૪૩
—ની સંકલન શક્તિ, ૩૪૩
પદાર્થતત્ત્વની બે ગતિઓ—૩૮૩

પરમ સંપર્ક—૭૭
 પરાણે પ્રગતિ, ૩૧૩
 પરાત્પર ક્ર-ક્ર
 પરિણામઃ સભાન બનવાનું, ૯૦
 : ચૈત્ય સ્વરૂપની પસંદગીનું—
 ૩૨૫
 પરિવર્તન અને પુનર્ચના, ૩૩૮
 —ની શક્યતા કચારે, ૩૭૨
 —વ્યક્તિ કે વસ્તુ ઉપર આધાર
 રાખવાનું, ૬૫
 —કચારે થાય, ૧૮૪
 પરીધો
 ઉત્તમોત્તમ અને અધમાધમ, ૩૮૭
 પયગંબરોનું સત્ય
 —અને ધર્મનાં ચોકઠાનું બંધન, ૩૬૧
 પસંદગી, ૫૭૬-૫૭૭
 —માંદગીની, અક્ષમાતની, ૫૭૫-૫૭૬
 —માતાપિતાની, ૫૪૪
 —ની જરૂર, ૧૭-૧૮
 —નું સ્વરૂપ, ૧૮-૧૯
 પશુઓ અને મનુષો
 શક્તિઓનું આદાનપ્રદાન, ૩૫૫
 પાકિસ્તાન અને ભાવિ ૨૮૫-૨૮૬
 પાર્થિવ જગત
 શક્તિઓના પ્રક્ષેપની છાયામાત્ર, ૩૮૩
 પાર્થિવ વ્યક્તિઓમાં પ્રવેશ
 અંશાત્મક મૃત સ્વરૂપોનો, ૩૮૦-૩૮૨
 પાસાદાર પ્રતીક : અન્ય ભૂમિકાઓનું,
 ૩૮૨
 પુનર્જન્મ : બીથોવનના મનોમય-પ્રાણ-
 મય ઘડતરનો, ૩૮૩
 : બીથોવનના સંગીતાંશ
 સ્વરૂપનો, ૩૮૨-૩૮૩

: બીથોવનના ચૈત્ય સ્વરૂપનો,
 ૩૮૩
 —અને ચૈત્ય પ્રગતિ, ૪૮૮-
 ૪૮૦
 —નો સાથ, ૮૭-૮૮
 પુસ્તકનું વાચન : વાંચવું અને સમજવું,
 ૪૦૦-૪૦૧
 પુષ્પોમાં પ્રેમ, ૩૫૭-૩૫૮
 —નો સંકેત જાણવાની રીત, ૩૪૪
 પુંછડી કરડતો સર્પ : વિશ્વનું પ્રતીક,
 ૩૮૬
 પૂર્વ દર્શન : ભારતની સ્વતંત્રતાનું, ૨૮૫
 પૂર્વ પરિચિત લેખો, ૧૨૧
 પેરીસનાં નાટકો, ૩૩૪-૩૩૫
 પોતાના કોચલામાં પુરાયેલા લેખો, ૩૪૬-
 ૩૪૭
 પ્રકાશમય દેવો, ૨૪
 પ્રકાશ પામવાની વૃત્તિ
 વનસ્પતિમાં પ્રેમ, ૩૫૮
 પ્રકાશની આભીપ્સા : વૃક્ષોમાં—૩૪૧
 —બિંદુની ચોકાગ્રતા—૩૩
 પ્રક્રિયા : આવયવોમાં સમતુલ્યાની, ૨૭૮
 પ્રકૃતિ : દરેક વસ્તુની અનોખી, ૩૩૮
 —ની ગતિ, ૧૫૬
 પ્રકૃતિ, ૨૫૫
 પ્રગતિનો અંત, ૧૫૦
 —માટે ત્યાગ, ૨૧૧
 —મૃત્યુ પછી, ૩૭૯
 —નહિ તો પતન, ૩૪૯
 —અને પતન : સંસ્કૃતિઓનાં ૩૬૬
 —એટલે આવિભાવ, ૩૧૫
 પ્રત્યય, ૨૦૫-૨૦૭
 —અને વિચાર, ૨૦૮

પ્રભુકૃપા, ૪૨૨
 —નું દૃષ્ટાંત, ૫૩૮-૫૩૯
 —અને કર્મબંધન, ૧૮૬
પ્રભુ વિષેની માન્યતાઓ, ૨૬૩-૨૬૪
 —નો ત્યાગ, ૨૬૦
પ્રભુ : ઓક રાક્ષસ, ૨૬૨
 —ની હાજરી, ૧૭૪
 —ની શક્તિનું વ્યક્તિમાં કાર્ય ૧૪૭-
 ૧૪૮
 —મય જીવન, ૧૪૭
 —ના રક્ષણમાં, ૨૬૮
 —ના ચાર શાશ્વતો, ૫૦૩, ૫૦૬
 —ની સહાય, ૫૦૨-૫૦૩
 —ની યાદ, ૬૨
 —ની દૃષ્ટિ, શુભાશુભ પ્રત્યે—૪૩૭
 —ની કરુણામાં વિશ્વાસ, ૩૪૮
 —કૃપાને સાદ, ૪૮૮
 —નો સાદ અને મંત્ર, ૬૩-૬૪
 —નો ગુનેગારમાં પ્રકાશ, ૫૧૨
 —નો દાઢિયાને સંપર્ક, ૪૭૭
 —નો સર્વાંગીણ આધાર, ૬૫
પરસ્પર વિરોધી સંકલપો : ઓક ૧
 ૩૭૩પમાં, ૩૦૫
પ્રવક્તા : અજ્ઞાનની શક્તિઓના—૧૨
પ્રવાસો : મન અને પ્રાણના, ૪૧૮
પ્રવેશ : અન્યના મસ્તકમાં, ૩૩૨-૩૩૩
પ્રાણમય ચેપ, ૪-૫
પ્રાણની બળવતા, ૩૭૩-૩૭૫
 —અને મનની પ્રગતિ, ૩૭૧-૩૭૨
 —મય પ્રેરણાઓ, ૩૧૬
 —ઉપર કાળુ, ૩૭૬
 —રૂપ કડી, ભૌતિક અને ચૈત્ય ચેતના
 વચ્ચેની, ૩૭૭

—ની બે બાજુઓ, ૩૭૩
 —મય સત્ત્વો, ૨૧૫
 —નું કાર્ય, ૧૮૭-૧૮૮
 —મય સત્ત્વોનું કાર્ય : સ્વયંલેખન, ૧૨૫
 —ની રધુ પડતી સક્રિયતા, ૩૮
પ્રાણીઓની માંદગી : કારણો, ૩૮૪
 : મનુષ્ય પાસેનાં, ૩૮૪-૩૮૫
 —માં દુરિચછા, ૨૫૦
 —એકસમાતોને કારણો, ૩૮૪
પ્રાણમય-મનોમય ઘાટ-ઘડતર
 મૂળ ચૈત્યસ્વરૂપની હાજરી બિનજરરી,
 ૩૮૩
પ્રાર્થનાનું સ્વરૂપ, ૨૪૫-૨૪૬
પ્રાર્થના અને અભીષ્ટા, ૨૪૧-૨૪૨
 —મુખ્યત્વે હેતુલક્ષી, ૨૪૩-૨૪૪
પ્રાદુર્ભાવિની સ્વતંત્રતા, ૫૧૨
પ્રેમ : આણુ-આણુમાં, ૩૫૧
 —ઓટલે ખાવું, ૨૫૩
 —પથરોમાં, ૩૪૨
 —નું મૂળ સ્વરૂપ, ૩૫૨
 —ની સોદાબાળ, ૩૫૨
 —પશુઓનો, ૩૫૪-૩૫૫
પ્રેમ : ભયની, આદરની, ૩૫૫
પ્રેરણાજન્ય ચિત્રકામ, ૧૩૭-૧૩૮
 —નું મૂળ, ૩૧૫
 —નું દ્વાર જોલવાની રીત, ૩૧૭
પૃથ્વી : ધનીભૂત વિશ્વ, ૩૮૬-૩૮૭
 : સમગ્ર વિશ્વનું ઓકાળુ પ્રતીક,
 ૩૮૬
 —ની સ્મરણપોથીમાં પહોંચવાની
 શરતો, ૩૮૮
રૂલ : રૂપાંતરનું ઘોતક—૬૮

ભારગુંઝો : અંતરસ્વરૂપના—૩૨૮
ભાવ્ય પરિવર્તન
—અને અંતરમાંના સાક્ષાત્કારો, ૨૦
ભાવ્ય સ્વરૂપો : છાયામાત્ર—૩૮૩
બાળકો
—અને કેળવણી, ૫૪૨-૫૪૩
—માતાપિતાથી જુદાં, ૫૧૩-૫૧૪
—માં તામસિકતા, ૫૪૭
—ની દુઃખતા, ૫૪૨, ૫૪૫-૫૪૬
—ની સહજવૃત્તા, ૪૧૮
બિલાડીના ટોપ : એરી અને ખાદ્ય,
 ૪૮૫-૪૮૬
બિલાડીની પ્રેમવૃત્તા, ૩૫૮-૩૬૦
બિદ્ધુરૂપ પુષ્ટી : વિશ્વ ઉપર કાર્ય,
 ૩૮૬-૩૮૭
બિદ્ધુ ઉપર ઓકાગ્રતા, ૫૩૦-૫૩૨
બીક
પ્રાણમય સત્ત્વોની ભેટ—૨૧૬
—લાગે ત્યારે, ૨૧૬-૨૧૭
બુદ્ધ : તરંગોના સર્વવ્યાપ્તત્વ વિષે—૫૫
બેવડું જીવન, ૧૧, ૫૧
બૌદ્ધમત, ૪૫૩

ભગવાનનો સાક્ષાત્કાર અને આહંકાર,
 ૫૧૬
ભગવદ્ અભિમુખ્તા : સ્થૂલ ચેતનાની
 ૩૮
ભય અને માંદગી, ૨૬૮
—મન, પ્રાણ, શરીરના, ૨૭૦
—શરીરના કોષોમાં, ૨૭૧
—નું કારણ, ૨૧૬
—નાં સૂચનો : અનિવાર્યતા, ૪૩૮-૪૪૦
—રૂપી રોગના ઈલાજો, ૪૪૫-૪૪૭

ભયંકર છિદ્ગીઝો અને મૂર્તિઓ
મહાકાલીની, ૭૧-૭૨
ભવિતવ્યતા, ૧૦૪
ભાગવત સંકલનો પ્રવાહ, ૭૪-૭૬
ભાષા : સ્વરૂપ સાથેની અન્ય સાથેની,
 ૩૭
ભૂતકાળનાં સ્વરૂપો, ૧૧, ૧૫
ભૂમિકાઓ, ૧૮૧
ભૂમિકા : સ્થૂલ ભૌતિક તત્ત્વની—૩૮૩
ભૂલ અને પ્રતિક્રિયા, ૧૫૬-૧૫૭
ભેદ : સંકલન અને પ્રયત્ન વચ્ચે—૧૩૭
ભૌતિક જગત
અદૃશ્ય ઘટનાઓની છાયા—૩૮૩
પ્રગતિ, વિઘટન, પુનર્સર્જન, ૩૧૪
વૈશ્વિક કિયાઓનું પ્રતીક, ૩૯૨
ભૌતિક સ્તર રૂપી પડ્ઢો
બે ગતિઓના પ્રક્રોપનો, ૩૮૩
ભૌતિક તમોગુણ, ૩૭

મદ્દ : માનવજાતિને—૮૮, ૮૮
મને અને આતિમનસ
વિશ્વ પ્રત્યે આગવા રસ, ૨૨૫, ૪૨૫,
 ૪૨૬
મનનું કાર્ય, ૧૯૭
મનની સર્જનશક્તિ
સારી તેમ બૂરી, ૨૩૨-૨૩૩
મન અને પ્રાણની બીમારી, ૨૭૭
મનોમય હૂત, ૪૦૦, ૪૦૩
—અને પ્રાણમય પરિભ્રમણો, ૧૨૬-
 ૧૨૭
—શક્તિની વૃદ્ધિ, ૨૨૬
—રચના, ૩૭૧
મનુષ્યોમાં માતૃપ્રેમ, ૩૫૮

મનુષ્ય

- અનવાની અભીષ્ટાઃ વૃક્ષોમાં, પ્રાણી-ઓમાં, ૩૪૧-૩૪૨
- નું સ્થાન : વિશ્વના ઈતિહાસમાં— ૪૦૭
- નાં યુછો અને કીડીઓનાં યુછો, ૩૮૬
- નાં યુછો : રાક્ષસોની દૃષ્ટિઓ, ૩૮૬
- મરવાનો ભય અને દિવાજ, ૪૪૨-૪૪૩
- મહાત્વાકંશા** અને નિરાશા, ૨૫૮
- માનવસેવાની, ૮૮
- નો કીડો, ૮૪
- મહાકાળિનાં સ્વરૂપો, ૭૧
- મહાસરસ્વતી, ૭૨, ૭૮
- માગણીઓ**
- વિષે વર્તન, ૫૬-૬૦
- નિરૂપ પ્રકૃતિની, ૧-૨
- મહાલક્ષ્મીની, ૭૮
- માછલીઓનું અવલોકન, ૩૩૬
- માતાજી** : તરફથી શું આવે છે? ૫૮
પ્રકાશમય પૃથ્વીની આનુ-
ભૂતિ, ૩૮૮
- માતાપિતાની ગ્રહણશીલતા, ૩૨૫-૩૨૬
- ચૈત્ય સ્વરૂપ પ્રત્યે—
- મા ભગવતી : પરાત્પર—૬૭-૬૮
- માનવ**
- મનની પરિસ્થિતિ, ૫
- બલિ, ૪૭૫
- માબાપના સંસકારો, ૪૮૮
- માંદગી, ૨૨૦, ૫૩૪
- અને અસમતુલા, ૨૨૧, ૨૭૪-૨૭૫
- અને કીટાળુઓ, ૨૭૪-૨૭૫
- નો આદ્ભુત ઉપાય, ૨૨૨
- નાં કારણો, ૨૭૮, ૨૮૦, ૨૮૨

—નું મૂળ, ૨૭૨

—અને આસમતોલ પ્રગતિ, ૨૭૮

માંદા પડવામાં આનંદ, ૨૮૧

મિલન બિંહુ : અંદર અને બહારના સંકલ્પોનું, ૩૦૫

મિશ્રાળનું પરિણામ : લોહીના સંબંધોના,
૩૬૩-૩૬૪

મુલાયમતા, ૪૦૮-૪૧૦

મુશ્કેલી અને વ્યાધિ

—ની પ્રભુ પાસે રજૂઆત, ૪૧૫

—નો ઉકેલ, ૪૨૮

—નો સામનો, ૨૬

મૂખ્યાઈનો ત્યાગ, ૪૦-૪૧

મૂળ : પ્રેમ અને કરુણાનું, ૩૫૦

: વિરૂપતા અને વિકૃતિનું, ૧૬૫-
૧૬૬

: શારીરિક વિસંવાદનું, ૨૧૨

—ભૂમિકા : સંગીતની, ૧૬૮

—મૃત સ્વરૂપોનો આંશિક પુન-
જન્મ, ૩૮૨**મેલી વિદ્યા**, ૨૮૪-૨૮૫

મોટા ભાગના માંદા લોકો, ૨૮૩

મંત્ર : સૌનો આગવો—૬૩

: કઈ રીતે પ્રગટ થાય, ૬૩

—નો જ્યુ, ૬૩

મૃત્યુ : દીર્ઘા, સંકલ્પ, ૬૨, ૨૭—પદ્ધીની ગતિ, ૧૨૨, ૨૧૩,
૨૩૦

—દ્વારા વૃદ્ધિ, ૨૧૧

—સંમતિ વિના નહિ, ૨૩૮

: ઘટકોનું વિકીરણ, ૧૨૨

: આકસ્માત છે, અનિવાર્ય નથી,
૪૪૪

: નો દેવ અને તેનું વ્યવસ્થાતંત્ર,
૨૩૬
—નું નિવારણ, ૨૮૮
—પદ્ધીની અન્ય દેહો દ્વારા પ્રગતિ,
૩૮૦-૩૮૨
મૃત્યુનું મૃત્યુ, ૫૦૮
—નું લેણું, ૨૮૮
—નું સર્વસામાન્ય સૂચન, ૪૪૦
—નાં સત્ત્વોનો ભેટો, ૨૩૬-૨૩૭
મૃત સ્વરૂપના અંશો
પાઠ્ય સૂચિમાં આવિજ્ઞાવ, ૩૮૨
શૈત્ય સ્વરૂપની વિદ્યાય છતાં ટકતા, ૩૮૨

યોગશક્તિના મૂર્ખનો વ્યય, ૩૮૦
—અને શરીરની અકૃતતા, ૩૮૭
યોગ
ઓટલે ઝડપી રૂપાંતર ગતિ—૩૮૬
—માં આંતરિક યુદ્ધો—૩૮૬
—માટેની શરતો, ૧
યોગીની સર્જનતા, ૪૦૩-૪૦૪
યાદ : રાત્રીના બનાવોની—૨૪
—ગીરી અને સમરણશક્તિ, ૪૧૩
યુરોપમાં કલા ૪૬૭—૪૬૮

રહસ્ય : પદ્ધાર્થ વિજ્ઞાન પાછળનું, ૧૫૮-
૧૬૧
રાધાની પ્રાર્થના, ૫૧૭
(ક્રિ.) રામકૃષ્ણા : તાદાત્મ્ય શક્તિ વિષે—
૩૩૭
રાક્ષસો, ૨૫૨
રામાયણ અને મહાભારત, ૪૫૧-૪૫૨
રાવણ ૫૧૦-૫૧૧
રાષ્ટ્રોનો આત્મા, ૫૦૮

રૂપધડતરો
—ની ભૂમિકા, ૧૮૨
—નો સહૃપ્યોગ, ૨૩૩
રૂપવિધાયકો, ૪૩૩-૪૩૪
મનોમય, પ્રાણમય—૪૩૪
રૂપો અને ઘટકતત્ત્વો, ૫૧૧
રૂપાંતર, ૧૭૮
—માટે સમર્પણ, ૪૫-૪૬
પ્રાણમય સ્વરૂપનું—૩૭૨
પાછાં પગલાં ન થઈ શકે તેણું—૨૮
પ્રકૃતિનું—૨
—નું કાર્ય, ૬-૭
—માં શારીરિક ચેતનાનો અને શરીરનો,
૧૫૦
—માટે ત્રણસો વર્ષ : ક્યા દેહમાં—૧૫૩
રેખાકૃતિ : ચેતનાની ભૂમિકાઓની—૭૫
રોગપ્રતિકારક શક્તિ, ૨૭૩
રોગિણ ઘ્યાલો, ૪૨૨

લક્ષ્મીનો ઉપયોગ, ૪૭
લોકો : જરૂર અને બુદ્ધિમાન—૩૩૮
લોહી તરસ્યાં પ્રેતો
—સ્વરૂપના વિધટનની પેદાશરૂપ, ૨૮૮

વચ્ચગાળાનાં સત્ત્વો, ૪૩૫
—ના પ્રદેશો, ૫૩૨
વસ્તુક્રમ, ૬૬
—ની આકૃતિનો આત્મા, ૨૩૫
વળગાટ, ૧૮૨-૧૮૩
વાતચીતમાં પારદર્શન, ૩૩૨
વાર્તા : ઓક સાધિકાની, ૮૮-૯૦
વાદન : મૃત વ્યક્તિના હાથ દ્વારા, ૩૮૦
વ્યક્તિ : શાશ્વતનો ઓક કણુમાત્ર,
૩૪૦

—ની આગવી દુનિયા, સ્વરૂપોમાં, ૧૧૬
વ્યક્તિત્વાત રૂપાંતરનો આધાર
—સામુહિક રૂપાંતર પર—૫૨, ૫૫, ૧૫૪
વ્યક્તિત્વાત સંકલ્પ :
વિરાટ સંકલ્પનું પરિવર્તિત રૂપ, ૩૦૨
વ્યક્તિત્વનાં ઘટકો, ૬
વ્યક્તિત્વના ચારિત્યનું શાન
તાદાત્મય દ્વારા—૩૨૮
ચક્ષુઓમાં જોઈને—૩૨૮
ઝોટામાં જોઈને, ૩૨૮
વ્યક્તિત્વની ભર્યાદા
સામુહિકતાની જરૂરિયાત, ૪૨૯-૪૩૦
વ્યક્તિત્વનું તાદાત્મય : સર્જક ચેતના સાથે,
૩૦૩
—મૌલિક સર્જન સામર્થ્ય, ૩૦૩
વ્યક્તિત્વથી ચંત્ર
વૈશ્વિક ગતિઓની નોંધ લેનાર—૩૦૩
વ્યાકરણ, ૨૦૨
વ્યાયામની આગત્ય, ૩૮૭
વાચન : સામાન્ય પુસ્તકોનું—૧૬૨
વિકૃતિઓ, ૩૪૫
—આને મૃત્યુ, ૨૦૯, ૨૧૧
વિકાસ : અભીષ્ટાનો, ૧૩
: શારીરિક ચેતનાનાં, ૪૧૮-૪૧૯
વિગતો : શારીરિક રૂપાંતરની, ૧૫૦-
૧૫૪
વિચારસરણીઓ : તત્ત્વજ્ઞાની, ૪૨
વિચારો : જોટી રીતના—૪૨૧-૪૨૨
—તેવું વાતાવરણ, ૫૧૯
—નું મૂળ તત્ત્વ, ૨૦૬-૨૦૭
—વિનાનો પ્રેમ, ૩૫૫, ૩૫૭
—નું ઊધર્ય મૂળ, ૨૦૫
વિવેકથકિત, ૫૮

વિસંવાદ : સરૂપના ભાગોમાં, ૨૭૮-
૨૭૯
વિસંવાદિતા આને દુરિચછા, ૨૮૧-૨૮૨
વિશેષતા : મુલાયમ લોકોની, ૪૦૮-૪૦૯
વિશિષ્ટતા : ચૈતસિક સંસ્મરણોની—૧૨૫
વિશ્વ
—રચનાની કિયા, ૧૬૪-૧૬૫
—ની લીલાની સાંકડ ૩૦૦-૩૦૧
—ની સમજૂતી, ૧૭૫
વિરોધાભાસી વ્યક્તિત્વો
ચૈત્ય સરૂપના પુનર્જન્મમાં—૩૮૮-
૩૮૯
વિરોધી ભાવ :
ધ્યાનાવસ્થા આને જગ્યાત આવસ્થા વચ્ચે
—૧૩૪
વિરોધી શક્તિઓ, ૧૬૬
—ના હુમલા, કારણો આને તકેદારી,
૧૯૦-૧૯૨, ૧૮૯
—આને પ્રાગુમય સત્ત્વો, ૧૯૨-૧૯૩
—નું આક્રમણ : અભાનાવસ્થા, ૧૯૮
—ની જગતમાં આસર, ૩૪૭-૩૪૮
—ના હુમલા, યોગ કરનાર ઉપર—૨૫૭
—ની પરખ, ૨૫૭-૨૫૮
વિજ્ઞાન આને આધ્યાત્મ વિદ્યા, ૧૬૦-
૧૬૧
—આને કલા ૨૨૬-૨૨૭
વૈશ્વિક ચેતના : નિયતિની સંકુલતા—
૩૦
—મનોમય સત્ત્વ-૩૮૮
—સ્મૃતિ ભંડારમાં પહોંચવાની પ્રક્રિયા,
૩૮૯-૪૦૦
વૃદ્ધાવસ્થા આને મૃત્યુ, ૨૦૯
વૃદ્ધની કમિક વૃદ્ધિ, ૨૧૦-૨૧૨

પ્રશ્નો અને ઉત્તરો

- શક્તિ :** યોગશક્તિ જીવાની, ૩૭૮-૩૭૯
 —જીવાની ક્ષમતા, ૩૮૦-૩૮૧
 —નું સ્વરૂપોમાં આદાન-પ્રદાન, ૩૯૮
 —ના દ્વારાણથી ગાંડપણ, ૩૬૯
 —ને જેંચવાની કિયા, ૧૦૯
 —નું આવતરણ અને હઠીલી આગ્રહક કણી, ૨૮૧-૨૮૨
 —સક્રિય અને સ્થિર, ૩૮
 શબ્દો ઉપર ઓકાગ્રતા અને પેલે પાર, ૩૩૧
 શબ્દદેહ : પ્રાર્थનાનો, આભીપ્સાનો ૨૪૨
 શબ્દોની મર્યાદા, ૧૬૭-૧૬૮
થરીર
 —ની આભીપ્સા, ૪૧૭-૪૧૮
 —નમનીયતાથી જીર્ણતા સુધી, ૩૭૯
 —નાં બિંદુઓ, ૩૮૨
 —નું ઝ્યાંતર ત્રણસો વષે ૧૫૦
 —ની સભાનતા, ૪૧૯
 નું સંકલ્પબળ, ૨૯૦
 શારીરિક ભ્ય અને સહજ પ્રેરણા, ૨૧૯
 શાશ્વત કિયા, ૬૮
 —સત્ય, ૧૩૦
 થાંતિની બક્ષિસ, ૮૪-૮૬
 શિક્ષણનો કાર્યક્રમ, ૨૦૩-૨૦૪
 શીખણું : દરેક મિનિટે, ૧૪૦
 સક્રિય શાલ્કા અને વિશ્વાસ, ૪૨૦-૪૨૨
 સખ્યાવતીઓની થરતો, ૨૬૧-૨૬૨
 સગવડિયા ધર્મો, ૧૧૯-૧૨૦
 —સિદ્ધાંતો, ૮૧
સધનતા અનિવાર્ય
 ભૌતિક જગતના સ્વરૂપની—૩૭૯
 શારીરિક દ્રવ્યની—૩૭૯
સચેતન હસ્ત, ૭૯
સચેતનતા : નિદ્રામાં—૨૪
સચેતના, આચેતનામાં, ૨૩
સચ્યાઈ : કોષાળુંઓ સુધી—૮૭
સર્જકશક્તિ : વ્યક્તિમાં, ૩૦૩
સત્તા, ધન, કામવાસના, ૫૪
સર્વબ્યાપી અભિભાવક શક્તિ
 —જીવાની અસર્મર્થતા, ૩૮૧
સર્વજ્ઞતા : મિથ્યાજ્ઞાની ન હોય—૪૦૪
સર્વબ્યાપી ચેત ૮૫-૧૮૬
 —પ્રેમ, ૩૪૫
 —સપાણિકરણ, ૧૭૬
સત્ય : ૪૫૦
 —નો વિરોધ, ૧૭
સત્યવાન, ૫૨૩
સદેહે સાક્ષાત્કાર : પ્રભુની શક્તિનો—૭૬
સનાતન શબ્દ, ૪૮૩
સભાન નિદ્રા, ૨૯૭
સભાનતાની જરૂર, ૨૬૯
સમતુલ્ય, ૧૬, ૧૧૦-૧૧૧
 —ઉદારતા અને લોભમાં, ૪૮૬-૪૮૭
 —શરીર, મન અને પ્રાણની, ૨૭૫
સમર્પણ : અને સત્યનિષ્ઠા, ૧૫૫
 : અને ઈનકાર, ૩૦
 —પાણું જેંચી લેવું—૨૮
સમર્પિત જીવન, ૧૭૩
સમક્ષિતિજ દિશામાન, ૧૮૩
સમૂહગત જીવન : વ્યક્તિગત જીવન, ૪૨૮
સહજ સર્કુરણા, ૨૫૪
સહદ્યતા, ૮૧-૮૩
સાચદિલી, ૧૪૬

- „ વીરપુરુષો, ૩૪૮
- ગાચી અને ખોટી કિયાઓ
- બુદ્ધિ અને મનની—૨૦૫
- સાધુઓ અને ગંદકી, ૨૭૩
- સાપેક્ષવાદ, ૪૦૩-૪૦૪
- સાવિત્રી, ૫૨૨
- સાર્વજનિક સત્ય : મનરૂપી—૫
- સાક્ષાત્કાર : અતિમાનસનો—, ૧૭
- અને રૂપાંતર : સંગીત ટારા, ૧૭૭
- સાહજિક અભાન પ્રેમ : બાળકોમાં— ૩૫૭
- સેંકડો સ્વરૂપો : દરેક વ્યક્તિનાં—ગતાનુ-ગતિક, ૧૦૪
- સોદાબાળ : પ્રભુ સાથે—૪૭૮
- સૌના દુઃખે દુઃખી : પ્રભુ, ૨૬૪
- સિદ્ધિઓ, ૧૫૨-૧૫૩
- સીતા, ૪૫૬
- સુધુમ શક્તિઓ, ૪૪૭
- સૂક્ષ્મતમ તરફ અને છેવટનું ભૌતિક બિંદુ—૩૮૬
- સૃષ્ટિ સર્જન, ૪૩, ૬૯
- નું રહસ્ય, ૭૦
- સંકલ્પની ભૂમિકા, ૭૪
- ની ઓકાગ્રતા : ઓક બિંદુ ઉપર, ૩૩૭
- સંકલ્પ—રૂપાંતર માટેનો, ૨૧
- વિરાટ અને વ્યક્તિના, ૩૦૨
- સભાન થવાનો, ૧૫૬
- સંકુચિત કિયાઓ, ૩૧૮
- સંગીત પાઠળની વસ્તુ, ૧૬૨
- ભારતનું અને યુરોપનું, ૧૭૧
- નું માધ્યમ, ૧૭૦
- રચના, મૃતવ્યક્તિની, ૩૮૧
- નો સ્રોત, ૧૬૩
- સંન્યાસ અને આધ્યાત્મિકતા, ૨૬૬
- સંવેદન અને ગ્રહણશીલતા
- પથથરોમાં પ્રેમની—૩૪૬
- સંપૂર્ણ સમર્પણ, ૧૭
- સંસ્કૃતિઓના આસ્તોદય, ૩૬૫
- સ્ટેલિન, ૫૦૮-૫૦૯
- સ્ફુર્તિકની રચના અને ગ્રહણશક્તિ, ૩૪૪
- નું બંધારણ, પ્રેમને કારણે, ૩૫૮
- સ્થગિત લોકો, ૪૦૮-૪૦૯
- સ્થાયીત્વ : શારીરિક શક્તિઓનું—૩૭૯
- સ્થાયી છબીઓ :
- ભૌતિક જગતમાં, આન્ય વિશ્વેની, ૩૮૨
- સ્થૂળ મન અને નિભન પ્રાણ, ૩૨૦
- સ્થૂલ દેહનું મહત્વ, ૨૨૮-૨૩૦
- સ્થૂલ ભૌતિક તત્ત્વનો પડદો
- દૈશ્વિક શક્તિઓને જીલનાર, ૩૮૩
- સ્નેહાકર્પણ
- દિવ્ય શક્તિ અને પાત્ર વર્ણે, ૩૭૦
- સ્મરણ અને આર્પણ : પ્રભુને—૧૩૫
- સ્મરણપોથીમાં પહોંચવાની રીત, ૪૦૦, ૪૦૨-૪૦૩
- સ્મરણ શક્તિ
- માટે સચેતનના, ૪૧૪
- વધારવાની રીત, ૩૮૯-૩૯૦
- સ્મૃતિ
- પુનર્જન્મ પણી—૧૨૨
- ભંડારની પાંડુલિપિ, ૪૦૩
- સ્વર્ગ અને ચૈત્ય જગત, ૨૩૪-૨૩૫
- અને નર્ક, ૨૩૦-૨૩૧
- ઓક રૂપઘડતર, ૨૩૪
- સ્વર્પનનું સંચાલન, ૧૧૪

નો અને ઉત્તરો

<p>સ્વખાપદ્ધાની ઘટના
—ની શરીર ઉપર આસર, ૧૧૪
સ્વખો, ૧૧૪-૧૧૫
—કઈ રીતે યાદ કરાય, ૧૨૭-૧૨૮
—ની વિસમૃતિ, ૧૨૬
સ્વતંત્ર સભાનતાઃ શરીરની, ૪૧૭-
૪૧૮</p> <p>સ્વરૂપની ઓકનિતતા
દિવ્ય કેન્દ્રની આસપાસ, ૨૩૮-૨૪૦
સ્વરૂપનું સત્ય, ૧૬૪
સ્વયં લેખન : પ્રેતાવાહન બાને—૧૨૪
સ્વયંભૂ ધ્યાન, ૧૩૫-૧૩૬</p> | <p>હળણું સત્ય, ૧૧, ૧૪
હાલની સંસ્કૃતિનું ભાવિ, ૩૬૬
હિટલર, ૫૦૯-૫૧૦
‘હું’ ભાવના, ૭૭
હદ્યમાં જ્યોતિ જલાવો, ૨૬૫</p> <p>ક્ષુધા : આત્મસમર્પણની, ૩૫૧
ક્ષુદ્ર ભાગો : સ્વરૂપના, ૮૭</p> <p>જ્ઞાન : અન્યનું અને પોતાનું, ૪૨૭-
૪૨૮
: જીવના કારણનું, ૩૦૭</p> |
|--|--|